

ગુરુ

॥ નમો તિલ્યસ્ત ॥

જૈન યુગ

[શ્રી ૦ જૈન મ્વે ૦ કાન્દેર-સત્તુ' માસિક-પત્ર]

પુસ્તક ૩

અંક ૧-૨

સાદપદ-આધિન.

૧૯૮૩

માલદ તંત્રી

મોહનલાલ દલીચંદ કેશાઈ

બી. એ. એમએલ. બી.

વકીલ હાઉસ, મુંબઈ

વિષય.

જોગરસ-ચંતુવિશેષિત જિનચતુતિ-તંત્રી
જૈન કન્યાના મનોરથ-તંત્રી
તંત્રીની નોંધ.

પૃષ્ઠ.

વિષય.

- ૧ નવીન વર્ષ.
- ૨ સંસ્થાઓમાં સહકાર.
- ૩ પાટણ અને સુરતની જ્ઞાન સભા.
- ૪ સુરતમાં એક તાડપતની પ્રત.
- ૫ પ્રાકૃત પાઠાવલી.
- ૬ પ્રવંધ ચિંતામણિનો પુનરુદ્ધાર.
- ૭ જૈન ન્યાયાદિનો પકનક્રમ.
- ૮ સાક્ષર શ્રી રસિકજ્ઞાન છોટાજ્ઞાન.
- ૯ શ્રીયુત મકનજી મહેતા તથા મોદનજ્ઞાન ગ્રેરી.
- ૧૦ અગ્નિનવ વર્ષ મંગલ.
- ૧૧ બ્રહ્મા જૈને આગર ખરા જૈન જનવા મન્થનારે શું કરું ?-પંડિત સુખજ્ઞાનજી.
- ૧૨ શીશવતીના રાસ 'સંપત્તિ' કંઈક રા. મંજુ-જ્ઞાન ૨. મન્થુમજાર B. A. LL. B.
- ૧૩ નાસ્યંદ્ર ચરિત્ર વર્તમાનવિજ્ઞાન મહાકાવ્ય. મળ અગ્રેજી-૨૫. ચીમનજ્ઞાન ડૉ. દલાલ M.A. અને શ્રી. અનુવાદ રા. મંદુજ્ઞાન એસ. શાહ. B. A. LL. B.
- ૧૪ મોદપરાનવ રૂપક નાટકનો સંક્ષિપ્ત સાર.
- ૧૫ પંડિત લાલન.
- ૧૬ પ્રાચીન પત્રો. સંપાદક તંત્રી.

૧ The Highest Life of Blissful Freedom through knowledge and Activity by shaw.

શ્રી જૈન વિદ્યાર્થી અથમ-સુરત. તંત્રી.
પ્રાકૃત પાઠાવલી, પંડિત યદેશ્વરદાસ જીવરાજ દોશ આપણાં છાત્રાક્રમે અને શરીર સંપત્તિ.
રા. પોપટજ્ઞાન પુનઃમગ્ધ પરીખ.
પ્રતિભાસંજો (સુરતના) રા. ડાહ્યાભાઈ મેતી.
ચંદ B. A. LL. B. વધીજ તથા રા. પોપટજ્ઞાન પું. પરિખ.
ભક્તિમયલીલું વીર-મંદિર (એ૦)
પંડિત લાલચંદ ભ. ગાંધી.
ચિત્રોડ ચૈલ પરિપાટી (એ૦ નવલેખનશિ.) સંપાદક તંત્રી.

વિવિધ નોંધ.

- ૧ ખારચીના યતિકોનો ખુલાસો.
- ૨ બુનારસ કિંદુ યુનિવર્સિટી અને જૈન ચેર.
- ૩ જૈનો કિંદુ ગણાય કે ?
- ૪ સં. ૧૯૮૨ ના આસો વદિ આમાસ સુધીનો રીપોર્ટ.
- ૫ ઉપદેશકો અને સુરતમાં પ્રચાર કાર્ય.
- ૬-૭ ઉપદેશકોનો પ્રવાસ.
- ૮ શ્રી કૃષ્ણચંદ ગ્રે. રજાવરશિપ.
- ૯ મંત્રીપદમાં ફેરફાર.
- ૧૦ મુકત ભંડારની વસુલવાન.

જૈનયુગ

—જનપ્રધા, તત્ત્વજ્ઞાન, આદિત્ય, હતિદાસ, જનતચરિત્ર ને સમાજપ્રગતિને લગતા વિવિધ ગ્રંથોનું હાલમ જૈન ગામિક.

—વિદ્યાનુ મૂર્તિ મહાદાસજી તથા અન્ય લેખકોની દસાપેલી કલમથી લખાયેલા મહત્વપૂર્ણ લેખો તેમાં આવેલો.

—શ્રીમતી જૈન મ્તે. કાન્દરસ (પરિવર્ત) મંજા. પીના વર્તમાન-અર્થવાતીનો અદેશજ્ઞાન સાથેસાથે અપાત્રો. તો દરેક સુખ આ પત્રના મહત્ત્વ અને પોતાના મિત્રો પત્ર મહત્ત્વે જાનારો અને સંપર્કરેલા પરિવર્તના કાર્યમાં મુદ્દિ આપશે.

આજુ વર્ષથી વાર્ષિક લગભગમ રૂપામળ સંલિપ માત્ર ૩. ત્રણ.

લખો-જૈન મ્તે૦ કાન્દરસ આર્ટી ૨૦ પાલકુની મુંઝવ નં.

આ માસિક અંદાજના પ્રમાણમાં ફેલાયે પામવા ખાત્રી રાખો છે તો જાહેરખબર આપનારાઓ ખરે ને કપવોગી પત્ર છે; તો તેઓને કપ અંદાજે લખવા કે મળવા અસામજી છે.

જૈન યુગ.

નવીન વર્ષ અંક.

આજે દીપાવલીનો દિવસ એ ભારતવર્ષમાં રાષ્ટ્રસાદના પુનર્જન્મની તિથિ છે. પછી અનેક પરંપરાઓ થયા, અનેક નિરાશાઓ મળી એ છતાં આશાનો તારક અવિચળ છે. ભારત પુનર્જન્મ પામી રહ્યું છે

આજે એવું સ્મરણ થઈ રહ્યું છે. આજે એજ નિરધાર રચીએ જે મહામાતાના જોવામાં આપણે સૌ હિન્દુ, મુસ્લીમ, પારસી, શીખ, જૈન આનન્દે જોવીએ, છીએ; જે જનની, કોઈ કોમના કે ધર્મના ભેદ વિના આપણને સૌને સરખું પોષણ આપી રહી છે, તેના પુત્રો તરીકે એજ નિરધાર રચીએ વિખવાદ અને વિતંડાવાદ અમારે નહીં જોઈએ, આસમાન અને અસહિષ્ણુતા અમારે નહીં જોઈએ; અમે સૌ અસ્પર્શ ગિરાદરોના આભિજન દર્શક, હંદવે હંદ્ય ભેદથી નવચિતન્ય, મેળવીશું અને સામાન્ય ધ્યેયને માટે સ્વાધીનતાની દેવીની આરાધના માટે એક સાથે યત્નોશું.

—મૌર્ય ૨૨-૧૦-૨૭.

પુસ્તક ૩

વીરાત ૧૪૫૩ સં. ૧૯૮૩ ભાદ્રપદ અને આશ્વિન

અંક ૧-૨

‘લોગસ્સ’—જોવીસ જિન સ્તુતિ.

[નહિ કમોની કથા કહાપિ વ્યર્થ જનારી—એ ઠાળમાં]

લોકના ઉલોતકર ધર્મ—તીર્થકરો,
કેવલી સ્તવ હું જિન જોવીસ અર્દાવો—લોકના
ઋણભ અન્નિત સંભન અભિનંદન મુમતિ
પ્રગ્વલ મુપાર્થ અંદ્ર પ્રમને વડું હું—લોકના
મુનિધિ પ્રુખત શીનળ, એવાસ વાસુપુત્ર્ય
વિમવ અનંત ધર્મ શાંતિ જિનને નમુ—લોકના
કુંચુ અરનાળ મદિસ મુનિસુવન નમિ
અરિષ્ટનેગિ પાર્થ વર્ધમાનને નમુ—લોકના

ઝર્મરજ ઉગાડી જરા-મરણ ક્ષીણ કર્યા
તીર્થકર જોવીસ મુજ પર પ્રસન્ન હો—લોકના
લોકમાં સત્ત્યા વંદાયા ને પુખ્તયા જે
ઉત્તમ રહી જે થયા સિદ્ધ ભગવતો—લોકના
દ્રવ્ય-ભાવથી આરોગ્ય જોધિયાલ ને
ઉત્તમ સમાધિવરનું દાન તો કરો—લોકના
અંદ્રથી અધિક વિમવ સૂર્યથી અધિક
પ્રકાશ જગતમાં કરે જે સિદ્ધ ભગવતો—લોકના
મદાસંમુદ્રની સમા, ગંભીર સર્વદા
એ સિદ્ધ પ્રયુ અગોને મિકિ આપતા રહો—લોકના
તત્ત્વી.

જૈન કન્યાના મનોરથ.

અર્થ.

(ધન ધન વો જાએ નરનાર, વિમલાચલ કે જાનેવાલે
એ રાહમાં)
જિન પ્રત્યુ અમારા દેવ, અમે તો સદા વિજયને વરશું
અમે છીએ વિજેતા બાળ, અમે તો સદા વિજયને વરશું.
રિવાજ ખોટા ધણા પડ્યાથી, સમાજ છિન્નલિન્ન થાય,
પ્રભા જિયારી સત્વદીન ને, નિર્જળ ચાલી જાય
જુની એ જુલમી છે કુરીત, અમે તો દિમનથી દુર
દરશું-જિન.
તન મન ધનથી સદાય દુઃખ, દીનતા કરશું દુર,
પતિતપાવતી ગંગા બનીને, વહેશુ દયાનાં પૂર,

હૃદયમાં ધરી પ્રજનું ધ્યાન, દયાની દેવી થઇને
વિચરશું-જિન.

શુદ્ધ શ્રદ્ધાથીના પાળાશું, સતિના ધર્મોચાર,
પવિત્ર ભૂપણ શીલનું સજીવ, ભરીશું શુભલગ્નગર
દર્શન દાન અને ચારિત્ર, અમે એ વડે મોક્ષને
વરશું-જિન.
તંત્રી.

—આ બંને કાવ્યો ગત વિજયાદશમીને દિને શ્રી
મુખ્ય મંત્રોજી જૈન સભાના થયેલા ૩૬ મા વાર્ષિક
મેળાવામાં પ્રસંગે તે સભા હસ્તક આલસી કન્યાશા-
ળાની બાળકીઓએ ગાયાં હતાં.

તંત્રીની નોંધ.

૧ નવીનવર્ષ.

આ પત્ર હવે ત્રીજા વર્ષનો પ્રારંભ આ અંકથી
કરું છે. સાંવત્સરી પર્વ ભાદ્રપદમાં આવે છે, તે પર્વનું
નામજ બતાવી આપે છે કે પ્રાચીન કાલમાં જૈનોનું
વર્ષ ભાદ્રપદથી પ્રારંભ પામતું હતું. આ પત્રનો પણ
ભાદ્રપદમાં પ્રારંભ એક અકસ્માત પડતા વર્ષ તે
પડતા પણ રચાને યોગ્યજ દત્તી એમ જણાય છે.

જૈનસ્વેતાશ્વર કૉનફરન્સ હેરલ્ડ એ શ્રીમતી
કૉનફરન્સ દેવીનું પહેલાં મુખપત્ર હતું, તેની છેવટની
કારકીર્દિનાં સાતેક વર્ષનું તંત્રીપણું કરીને અમે તે
મૂકી દીધું ત્યાર પછી તે બંધ રહ્યું. પુનઃ તે સજી-
વત કરવાના પ્રયત્ન થયા તે આ પત્ર તવા તબે
ચર થયું ને તેનું તંત્રીપણું લેવાનું અમારા લગાટે
લખાયું હતું તે અમારા મુરબ્બી વડિલ મિત્ર મકનજી
ને. મહેતાના આમદથી અમારે સ્વીકારનું પડ્યું. તેને
બે વર્ષ વર્ષ જ્યાં. તે દરમિયાન તેણે જે જે સેવાઓ
કેમના પ્રેરના ઉદ્દેશમાં, બંદેર રીને મુકવામાં, મર્મ
તત્ત્વગાન, કનિદાસ, સમાજ આદિ ક્ષેત્રને લખના
કેમો બદાર પાઠવામાં જાવતી છે તે પ્રગતિમય છે
તેથી તેના મર્મથી ખરો જાસિયાય પ્રાપ્ત એ અપરિજ્ઞા છે.
જનમાં સુધી આ પત્રે સ્વીકારેલી નીતિજ સ્વી-
કારીને આપી રાખી છે. એનો મિદ વાન છે કે અપ્રમ

ભારતમાં કોઈપણ એક અને મહાન સંસ્થા ખરી
કાર્યસાધક નિવડે તેની હોય-પ્રભામાં જોય મૂકી
પ્રજનું સમસ્ત પ્રકારે કલ્યાણ સાધવાના બંજવાળો
હોય, જૈન સમાજનું નાવ યથાપ્રકારે હંકારવાની
યોગ્યતા ધરાવતી હોય તે શ્રી કૉનફરન્સ-પરિપદની
સંસ્થા છે. તેથી તેને પોષવાનો-દૃઢિગત કરી બલવતી,
સાધનસંપન્ન અને સ્મૃદ્ધિશાળી કરવાના દરેક જૈન
વ્યક્તિ, પત્ર, અને સંસ્થાના પ્રયત્નો જિન આલમને
સુખરૂપ નિવડશે, એમ અમારું માનવું છે અને દરેક
સુદ વિચારક સ્વીકારશે.

ખોટાં જાણનાં કૂંકવાથી ખરો અર્થ સરતો નથી.
અપ્રસાર અતિવિસ્તારવાળા લેખો કે ભાષણોથી
નકામે કાલક્ષેપ થાય છે. ધૈંયાટ અને અતિ પ્રશં-
સાની તાળાઓમાં કાર્યશક્તિ વેદકાષ્ટ જાય છે; મુગી
સેવા, પદાપદ્ધિ વગર ઉદાત્ત ઉદારતા અને પરમત-
સદિશ્ચિતા રાખી કંઈ જનામાંજ પ્રગળે આગળ
વધારી શકાય છે અને પ્રગળે તૈયાર કરવાનું વીજળી
જગ પેટા કરી શકાય છે. બીજાને ખોટાં ઉતારી પાડી
ખોનાની બખાઈનાં વાલ વગાડવામાં સાધુતા નથી.
વેશમાં, વાતોચાપમાં કે કૃતિમાં ભાદાષ, સીધાષ,
ચીરદાષ અને ચોક્કસાઈમાં સાધુતા છે-મુગ્ય ચારિત્ર્યનું
પરર છે. આ વાતો અમે પત્રકારો સમજી લઈશું,

કાર્યમાં ઉતારીશું ત્યારે પ્રગ્ને સત્ય સંદેશો મળશે, પ્રાન આગળ ધપશે અને અરસ્પરસ બિરાદરીને આલિંગન દબને હૃદયે હૃદય બેટાડી સ્વાધીનતાની દેવીની આરાધના માટે એક સાથે ઝૂકીશું.

સમાજમાં અનેક જાતનાં દુઃખો છે, જીવંતી પ્રથાઓ છે, અંધશ્રદ્ધા અને અત્યાનંતાં જાળાં છે, ધનના દુર્વ્યય છે, દરિદ્રતાના દગલેટગલા છે. અનેક autocrats છે, સંકેલી સંસ્થાઓ છે, ધર્મોદા ખાતાઓના જેવલીવટ છે, શિક્ષણ સંસ્થાઓમાં અન્યવસ્થા છે. આ બધું સાફ સ્વચ્છ ન થાય ત્યાં સુધી સમાજનો ઉદાર થાય તેમ નથી. પચાસ વર્ષ સુધી અત્યારે જેમ છે તેમને તેમ ચાલું તો સમાજની શી સ્થિતિ થવા પામશે એનો વિચાર લોકના કહેવાતા નેતાઓએ-વિચારકોએ કદિપણ કર્યો છે ? તેવો વિચાર પુખ્તપણે દીર્ઘદૃષ્ટિથી કર્યા વગર છૂટકાજ નથી-અને એ વિચારને અંગે યોજનાઓ કરી કાર્ય આરંભી સતત પ્રયત્નકારી થી તે અધ્યાપન વગર ખીજો ઉપાય નથી. ચોખ્ખે ચોખ્ખું પણ સંધ્યવાળી બાયામાં વિનયપૂર્વક સંભળાવી દેવું પડે છે, અને સડાને જાહેર પાડી તેને દૂર કરવાની જરૂર છે. આ બધું સમજી સમાજના સર્વ અંગોના પુનરુદ્ધાર-સમાજની પુનર્ધૃતના કરવામાં સૌ સુઝો પોતપોતાના ફાળો આપે-જમરા વિનીત કાર્યમાં સદકાર આપે એજ અમે પ્રિયી પ્રજા પ્રત્યે પ્રાર્થાશું કે 'હારોમ્સ વોહિલામ્ સમાદિવરમુતમ્ દિન્તુ' દ્રવ્યારોગ્ય અને બાવારોગ્ય, બોધિલાભ, ઉત્તમશ્રમાધિ સૌને આપો.

૨ સંસ્થાઓમાં સહકાર.

દરેક ગામ કે શહેરમાં-જ્યાં જ્યાં એક કરતાં વધુ જૈન સંસ્થાઓ હોય તે જનોપયોગી કાર્ય પોત પોતાના ક્ષેત્રમાં રહી કર્યો જતો હોય તો તે સર્વ સંસ્થાઓ વચ્ચે અરસ્પરસ સહકાર-ગ્રેમ પ્રેમ અને શુભ લાગણી હોવાં જોઈએ. એમ જ્યાં ન હોય ત્યાં એકનો વિશેષ કરવા જતાં પોતાને હાનિ આકતરી રીતે પહોંચે છે એટલુંજ નહિ, પરંતુ તે પ્રદેશના પાતાવરણમાં ૧૩૫૦૦ રૂપી જેર પેસતાં ત્યાંના સંધ રૂપી આખા હક્કને જફા લાગે છે.

મુંબઈમાં જોઇએ તો મુખ્ય કેન્દ્રસ્થ સંસ્થા

કેન્દ્ર-સતી આંદિસ છે. બીજી જૂનામાં જૂની જૈન એસોસિએશન આંદ ઇડિયા નામની સંસ્થા છે. કળવણીની સંસ્થાઓમાં શ્રી મહાવીર જૈન વિદ્યાલય, શ્રી મુંબઈ માંત્રોગ જૈન સભાની હસ્તક ચાલતી જૈન કન્યાશાળા આદિ, મોહનલાલજી સેટલ લાયબ્રેરી વગેરે છે. આ સર્વમાં સાધારણ રીતે તે તેની વ્યવસ્થાપક સમિતિઓમાં મોટા લાગે એકના એક ગૃપરથો છે. આ બધી સંસ્થાઓ પોત પોતાના મંત્રીઓ દ્વારા પોત પોતાનું ક્ષેત્ર સાચવી કામ કર્યા કરે, અને એક બીજાને સહાય, સહકાર અને શુભ લાગણીનાં આંદોલનો આપતી રહે, તે ઈષ્ટ અને કાર્યસાધક છે. 'એક તાણે પોતાના ગામ બણી અને બીજી તાણે પોતાની સીમ બણી'-એમ ખેંચાખેંચી અને હેંસાતોંસીમાં સમાજના શરીરની દોરી તૂટવાનો સંભાવ રહે; કદાચ ગાંઠ પણ પડે; આવી ગાંઠ ન પડે, ત્રુટિ ન આવે એટલુંજ નહિ પણ સર્વ જલ્લવતી રહીને મુખ્ય સંસ્થાને યથારે જલ્લવતી કરે, તો તે દોરી અનેક મણી વજાતાં મોટું 'સંઘંતુ' બને અને તેનાથી દુઃસાધ્ય કાર્યો પણ સુસાધ્ય કરી શકાય.

ઘણી વખત એમ લાગે છે કે વધુ વધુ સંસ્થાઓ થતાં લાભને બદલે હાનિ થાય છે તેથી તે બને તેટલી મજબૂત અને સંગીન કાર્ય કરી શકે તેટલી સંખ્યામાં કરવી. એકજ 'પ્રકારની સંસ્થાઓ જેમ બને તેમ ઓછી રાખવી; આમ થાય તો એક સમાન પ્રકારનું કાર્ય વધુ વ્યવસ્થિત અને કાર્યસાધક બને છે. આમ કરવામાં ઘણી વખત વ્યક્તિત્વથી અલ્પતાને આઘાત પહોંચે છે; પરંતુ બીજા પોતાના વ્યક્તિત્વનો નાશ કર્યા વગર વૃક્ષ ઉગાડી શકતું નથી એ ખાસ ખ્યાનમાં રાખવું પડે છે. આમ ન બની શકે તો મુખ્યતઃ એક બીજા પ્રત્યે સહકાર સાધી એક બીજાની ઉન્નતિમાં પોતાની ઉન્નતિ રહેલી છે એ દૃષ્ટિએ માનીને તે પ્રમાણે કાર્ય કરવામાં છૂટતા છે. દરેક શહેરમાં એક કરતાં વધુ જૈન સંસ્થાઓ આવેલી છે તે સર્વના કાર્યવાહકો ઉપરની હકીકત ખ્યાનમાં રાખી પોત પોતાનું કાર્ય ગ્રેમ અને આદર ભાવથી સમસ્ત સમાજના એકંદર શ્રેયની ભાવના રાખી કરશે.

૩ પાટણ અને સુરતની જ્ઞાનયાત્રા.

ગત મે માસમાં પાટણના જૈન મંથ લંડારો નેવા જતાં ત્યાં શેઠ ભોગીલાલ હાલાભાઈને ઘેર રહી જે સંગવડ, સાધન મળ્યાં હતાં તે માટે તે સન્નજન મહાશયનો અત્યંત આભાર માનીએ છીએ. પાટણ તે ગૂજરાતનું એક વખતનું છસો સાતસો વર્ષ સુધીનું પાટનગર, જૈન મુસદ્દી અને મંત્રીઓનું કાર્યક્ષેત્ર, અને મુખ્ય જૈન શહેર, અદ્દા પહેલી વખત આવવાનું યથું. ખાસ ગૂજરાતી ભાષાની કૃતિઓ, 'જૈન ગૂર્જર કવિઓ' નામનું જે પુસ્તક શ્રીમતી કૌન્ક-રન્સ દેવી તરફથી ખદાર પડે છે તે માટે જોવામાં આવેલી. ત્યાં શેઠશ્રીઆ પાડાના, સંઘના તથા સાગર ઉપાશ્રયના લંડારો તે માટે જોવામાં આવ્યા. લગભગ પંદરેક દહાડા ત્યાં નિવાસ દતો. ત્યાંથી અનેક સામગ્રી ઉક્તમંથમાં આવેલ કૃતિઓની તૃટિઓ પૂર્ણ કરવામાં ગળી. આગરા તે સંમદમંથમાં મુકા-થેલ કૃતિઓમાં મુખ્યપત્રે પ્રવર્તક શ્રીમન્કાંતિ વિજયજી, જિનવિજયજી આદિની સહાયથી પાટણના લંડા-રોમાંથી કૃતિઓની પ્રશસ્તિઓ લગભગ આવી ગઈ હતી, તેથી તેનાં નદિ ઉતારેલાં મંગલાચરણો વગેરે લખી લેવામાં આવ્યાં અને એ રીતે તે સંમદ તેટલો મંપૂર્ણ બની ચકરો. નવિન બુદ્ધ જુજનજ દતું.

સુરતમાં શેઠ ઇવજયંદ સાંકર્યંદ ઝવેરીના મિત્ર શેઠ જુરાભાઈ નવલચંદ ઝવેરીને લાં રહી આ અકો-ખર માસમાં ત્યાંના જૈન મંથ લંડારો જોવાનું બન્યું; તેમાં શ્રી સીમંધર સ્વામીના મંદિરોત્તર્જિત મંથ બંડાર જુનો દતો-તે, વડા ચીટાના ઉપાશ્રયના લંડાર, વડાચીટાનો બીજો અમારા મિત્ર રા. ડાલાભાઈ મોતીચંદ વડીલ દસ્તાને બંડાર, શ્રી ગોદનલાલજી બંડાર, જિનદત્ત સુરિ બંડાર અને શ્રી જૈનાનંદ પુસ્તકાલય બંડાર જોવા મળ્યા. શ્રી ચિત્રામણી પાર્શ્વ-નાથના મંદિર, તથા સમરામપુરાનાં ઉપાશ્રયમાંની યોદી પ્રતો પણ જોઈ લીધી. આ જોવા કારણવામાં ઉક્ત શેઠ જુરાભાઈ ઝવેરી, રા. ડાલાભાઈ વડીલ કે જેમને ખાસ એરપાડી આવી એ દિવસ સાથે જ રહી જાણી સમજના કરી આપી હતી. શેઠ સુની-લાલ મુલાખચંદ દાહીજી, ડા. મનનલાલ જતાથી વડીલ, શેઠ આપુભાઈ ઉપધ્યયં, રા. દીપરમજ,

શેઠ પાનાભાઈ બચુભાઈ, રા. પોપટલાલ પુંગભાઈ શાહ (સુધી. જૈન વિવાર્યાઆશ્રમ), શેઠ રતનચંદ ખીમચંદ આદિએ જે સહાય આપી છે તે માટે તે સર્વનો ઉપકાર માનીએ છીએ. દરેક શહેરમાંથી-ગામમાંથી આવા સહાયકો ઉત્તેજકો અને પ્રેમી ભાઈઓ મળી આવે, તો જૈન સાહિત્યનો ઉત્કર્ષ વહેલો સહાય એમાં શક નથી. આ સાથે સાહિત્ય-કારો-સાહિત્ય માટે કાર્ય કરનારાઓની પણ ખાસ આવશ્યકતા રહે છે.

પાટણ અને સુરતની જ્ઞાનયાત્રા એ અમારા માટે ચિરમરણીય પ્રસંગો પૈકીના પ્રસંગો છે. લાં અનેક લંડારો મોજૂદ છે, અને દરેકની અલગ અલગ વ્યવસ્થા છે. પાટણના લંડારો એકત્રિત કરી સારા 'કાયરમુક' મકાનમાં વ્યવસ્થાપૂર્વક રાખી દરેક જ્ઞાન-પિપાસુને સરલતાથી મળી શકે તેમ કરવાની ખાસ જરૂર છે. આવા મકાનની જરૂર માટે પ્રવર્તક શ્રી કાન્તિવિજયજીએ ધણો પ્રયત્ન. સેવ્યો હતો, ત્યાંના પ્રસિદ્ધ ધનવાન શેઠ સંઘવી નગીનદાસ સ્વશ્રયદના હૃદયમાં તેવું મકાન કરાવી આપવાનો ભાવ પૂરો છે અને તે માટે ખાલી જગ્યા પણ લઇ રાખેલ છે. હવે તે પર સુરિયત મકાન બંધાવવાનો આદર તુર-તમાં કરી ત્યાંના મંથ બંડારો માટે ખાસ આવશ્યક મકાન પૂર્ણ પાડશે એવી અમે નગીનદાસ શેઠને ખાસ વિનંતિ કરીએ છીએ. સુરતમાં શ્રી ગોદનલાલજી, શ્રી જૈનાનંદ અને શ્રી જિનદત્ત એ ત્રણ લંડારો માટે પર્યટનાં સુંદર મકાનો થયાં છે તે માટે સુરતની જૈન સમાજને અને ધન્યવાદ આપીએ છીએ. તેજ પ્રમાણે ખોળ લંડારોનું થશે એમ હમણાં જોઈએ.

બીજું બંધાં લંડારગાંનાં પુસ્તકોની વિસ્તૃત સુચિઓ-રીપો નથી થઇ તે થવાની જરૂર છે. શ્રી જૈનાનંદ પુસ્તકાલય સુરત, ની રીપ વિસ્તૃત છે. તેની તેમજ શ્રી ગોદનલાલજી બંડાર સુરતની વ્યવસ્થા સારી છે. જાણી સામાન્ય રીતે આપણા લંડારોનો ઉદાર દરેક જ્ઞાનપંથમાં એકદિન રૂપ પ્રકાશ દેખતા જોડેલો પણ રહેલો થતો હશે; અને કેટલેક રહેલો નો ને પર્વતે દિવસે પણ તેરવું થતું હશે કે નહિ એ સવાલ છે.

જૈનોને માટે જાણીયો કૃત મંથો એ ગોર

જાહેરો વારસો છે; તેનું મૂલ્ય કરોડો રૂપીઆ પણ આંકી શકે તેમ નથી. તેનો નાશ થયો તો જૈન ધર્મનો-તત્ત્વજ્ઞાનનો પણ સાથેજ નાશ છે. તેની રક્ષા તેજ ખરી ધર્મરક્ષા છે. ધર્મ ટકવો ન ટકવો એ તેના સાહિત્યપર અવલંબે છે. આ વિચાર પ્રધાનપણે મનમાં રાખી જ્યાં પ્રથમ જાહેરો કે પ્રથમો કે પ્રતિપાનાં હોય તે સર્વનો ઉદ્ધાર જ્યાં તેને સુખ્યન-સ્થિત રાખી શકાય ત્યાં રાખી કરવાની જરૂર છે. અમેને આમાં છૂટાં છતાંય વન પાનાઓ ચોપડા ગુટકા આદિ મોકલવામા આવશે તો તેનો સંકુપયોગ કરવા ઉપરાંત ઉદ્ધાર કરવાના સર્વ પ્રયત્નો લઈશું. પ્રશુ! સૌને સુખદિ સુખડે.

૪ મુરતમાં એક તાડપત્રની પ્રત.

શ્રી હુકમશુનિના અપાસરમાં શેડ રતનચંદ પીમચંદ અમને લઈ જઈ એક સં. ૧૪૯૦ ની સાલની લખેલી લગભગ એક હાથલાંબા ૩૨૧ પૃથ્વાળા તાડ-પત્રની પ્રત અમેને ખતાવી હતી. તે પ્રત જોઈ અમને થયો આનંદ થયો; તે ન્યાયાલંકાર જેનેતર ન્યાયનો પ્રથમ છે તે મૂક ઉત્પન્ન કૃત છે અને તે પર શ્રી કંકનુ બાંધ્યું છે અને તે પર પ્રસિદ્ધ જૈન ન્યાયશાસ્ત્રી અભયતિથક ગચ્છિની ટીકા છે. આની પ્રશસ્તિ અમે ત્યાં તે લ્યાં ઉતારી લીધી તે અમે આપીએ છીએ:—

इति प्रमाणात्तरोपनय प्रयासो द्रव्य निग्रहस्यान दिक् प्रकरणं संपूर्णं टीका.....

શ્રી લક્ષ્મીવિલ્લભે મુદેસ્તુ મગવાર શ્રી ન્યાયપુર્વાધિમા પ્યામે ભૂમિચહે રિયતાનપિ રહસ્યાર્થાન્ન સમાયોતયન્ શ્રેયઃ સ્તેદમરા કાયો ન ચ મનાઈવંયો પિ હર્વાદિવાય વાતૈરયયસદ્ગઃ ચલુ નવો યદ્ ગીઃ પ્રદોવોદયઃ ૧૧૧૧ પ્રાકુ સંહત્ય સુરાસુરેણ જલધિ વ્યાલોહ્ય હેમાદ્રિણા દ્વૈતં સારમુપાદદે સ્વયમતો દ્વાગમત્સુ યઃ ૧ ન્યાયાભોધિમમું વિગત્ય પરિતો સુહ્યા કુજામીય યા સામસ્યેન મદ્વાયેસારમચિરાલ્ જાલ્યાધ્યતાસીન્મમ ૧૨૨ તસ્ય શ્રી જિનરત્નસૂચિરણાં-મોજાંતિકે પીતિનઃ શ્રી લક્ષ્મીવિલ્લભાભિવેક નૃપતે-નાનાર્પરનૈર્હલત્ ૧

કુર્ષ્યામ્ન સુવર્ણદંડરશિરા તુગર્ણદેષ્ટેચ્છલા-વૈતસ્યામયકોટ્ટિનોજ્જ્યાલયદઃ શ્રી વૈજયંતકવ્યકૈઃ ૧૩૩

—इति युगप्रधान श्री जितेश्वरसुरि शिष्यलेख श्री लक्ष्मणविल्लभोपाध्यायनिर्मितार्थ पंचप्रस्थान महातर्क

વિષય પદવ્યાખ્યાનાં ન્યાયાલંકારવ્યાયાં પંચનોધ્યાયઃ સમાર્થિતઃ ॥ સ્વત્તિ ૧૪૯૦ વર્ષે અયોદ્ધ શ્રી હુંગરપુર-નગરે રાહલ શ્રી ગણપાલદેવરાજ્યે શ્રી પાર્શ્વચૈત્યાલય લિખિત પચાકેન ॥

આ પછી એક પાનું છે તેમાં લખેલું છે કેઃ સં. ૧૪૮૯ વર્ષે જ્યે. ૧૦ વ. ૫૪ મલવારનાં વર્ષ પૃ. પુલ સંવતઃ ॥ આ પરથી એમ લાગે છે કે સં. ૧૪૮૯ માં મલવારથી લખવા માટેનાં તાડપત્રો મંગાળવા ને સં. ૧૪૯૦ માં એટલે તે પછીના વર્ષમાં પુસ્તક લખી પૂરું કર્યું. સંવત્ પંદરમી સદી સુધી તાડપત્ર પર પુસ્તકો લખાતાં હતાં અને તે તાડપત્ર મલવારથી પૂરાં પડતાં હતાં તે પણ સાથે સાથે સિદ્ધ થાય છે. પ્રતના અક્ષરો સુંદર અને સુવાચ્ય છે. આ પ્રથમ મૂળ જૈનેતર ન્યાયનો છતાં તે પર જૈન વિદ્વાને પોતાની સંસ્કૃત ટીકા લખી છે તે પરથી જણાશે કે જૈનો બ્રાહ્મણોપરજ વિદ્વા માટે અલગ-ખતા હતા એવું નહિ કહી શકાય. ન્યાય એ હુર્ધ્વત વિષય છતાં તેમાં પારંગતતા જૈન વિદ્વાનોએ મેળવી છે. ટીકાકાર અભયતિથક ગચ્છિ કાણુ હતા તે સંબંધી આજ અંકમાં પડિત શ્રી લાલચંદના શેખ નામે 'ભીમપક્ષીનું વીસમંદિર' માં ઉલ્લેખ છે અને તેમણે પ્રાચીન ગૂજરાતીમાં રચેલા વીર-રાસ (સં. ૧૩૧૭ મા-કે તે પછી તુરતમાં) આ પત્રના સં. ૧૯૮૨ ના દોષોત્તરી ખાસ અંકમાં અને તે પર ઉક્ત પડિતની છાયા અને ટિપ્પની ગન કાલિક-માર્ગશીર્ષના જૈન ઇતિહાસ સાહિત્ય ખાસ અંકમાં પ્રસિદ્ધ થયેલ છે; એટલે તેઓ સંવત્ ચૌદમી સદીના પ્રારંભમાં વિદ્યમાન હતા.

આ પ્રત શ્રી સાગરાનંદસુરિ પર જોવા મોકલવામાં આવી હતી; આનો ઉદ્ધાર જૈન ન્યાયશાસ્ત્રીના હાથથી થઇ સુદિત થાય તો જૈનેતર સાહિત્યસમાજમાં જૈનોની ન્યાયશાસ્ત્રમાં નિપુણતા ખતાવી શકાય તેમ છે.

૫ પ્રાકૃત પાઠાલ્લો-પડિત બહેચંદસાહેને પ્રાકૃત ભાષા સંબંધી એક પ્રથમ લખવાનું કાર્ય શ્રી કૌન્દ-ર-સ ઓદિસ તરફથી સોંપવામાં આવ્યું હતું અને તે તેમણે પ્રાક્તપ્રમાણ એ નામથી એક પ્રથમ લખી પૂરું કર્યું હતું. ત્યાર પછી તેમાં અનેક વધારા ફેરફાર સાંકળ પ્રાકૃત ભાષાનું આકરણ તૈયાર કરેલું તે યજ્ઞ-

રાત પુરાતત્વ મંદિર તરફથી પ્રકટ થયું છે. કાર્ત્ત્વિણ્ય બાપાના સંપૂર્ણ અભ્યાસ માટે તેના શબ્દકોશ અને વ્યાકરણ એ બે વસ્તુની ખાસ મોટી જરૂરીઆતો છે. પ્રાકૃત ભાષાની આ બંને જરૂરીઆતો, એક સાથે રહી અભ્યાસ કરી એક સાથે બહાર પડેલ પંડિત યુગલ નામે શ્રી હરગોવિન્દદાસ અને શ્રી બહેચરદાસે પૂરી પાડી છે તે માટે તે બંને વિદ્વાનોને ધન્યવાદ ઘટે છે. સમાજ તેની કદર કરે—કરતી રહે એમ ઇચ્છીશું.

હવે પં. બહેચરદાસે ઉક્ત પ્રાકૃતપ્રકાશ કરવામાં સાથે સાથે પાઠોની પસંદગી જુદા જુદા પ્રાકૃત ગ્રંથોમાંથી કરી પ્રાકૃત પાઠાવલી તૈયાર કરી હતી. તે અમને પ્રાપ્ત થતાં જ તેનો ઉદ્ધાર આ અંકમાં આપી કરવામાં આવ્યો છે. આ પાઠોની ચુંટણી ધણી સુંદર થઇ છે અને તે પ્રાકૃતના અભ્યાસીઓને કામ આવે તેમ છે જ, તેથી તેની જૂદી નકલો પણ જૈન કોન્ફરન્સ ઓફિસ તરફથી સેક્રેટરીની આત્મીય ઉપાવવામાં આવી છે. આમાં હવે શબ્દાર્થકોશ ને પ્રસ્તાવનાની જરૂર રહેશે અને તે તૈયાર કરવા માટે અમે પંડિત બહેચરદાસને વિનંતિ કરી છે. અમને આશા છે કે તે વિનંતિ તેઓ સ્વીકારી સમાજને આભારી કરશે. અમે પણ તે માટે અમારાથી બનશે તેટલું કરવાનું સાદસ કરીશું. તે તૈયાર થતાં બધું એક પુસ્તકાકારે બહાર પડશે. એ રીતે પ્રાકૃત ભાષાના અભ્યાસ માટે એક વધુ સાધન તૈયાર થશે. આ પ્રાકૃત પાઠાવલીના સર્વ હક્ક સ્વાધીન શ્રી જૈન સ્વેન કોન્ફરન્સ ઓફિસ—ગુંબજને છે, તે વિનિંતિ થાય.

૬ પ્રવંચ ચિંતામણિનો પુનરુદ્ધાર—ગૂજરાતના ઇતિહાસનાં સાધનો પૈકી મેરુતગાથાપૂર્વક પ્રવંચ ચિંતામણિ એ એક સાફ સાધન છે. ને મૂળ અને તેનું ગૂજરાતી ભાષાંતર ધર્મા વર્ષો પૂર્વે રામચંદ્ર દીનાનાથ શાસ્ત્રીએ કરી ઉપાવ્યું હતું, પરંતુ તે ઘણું અશુદ્ધ અને અનેક ત્રુટિવાળું છે તેથી તેને પુનઃ જુદી જુદી પ્રતો સરખાવી શુદ્ધ કરી પુષ્કળ ટિપ્પણીઓ અને વિવેચન સહિત પ્રકટ કરવાની જરૂર છે. આવો પુનરુદ્ધાર દમણાં થઇ રહ્યો છે. પરંતુ તે માટે પ્રતો જોટથી નેધએ તેટલી મળી રાખી નથી તો તેની જે જે પ્રત ઉપલબ્ધ થાય તેટલી મેળવવાની જરૂર રહેતી તે તે પ્રત અમારા પર મોકલી આપવાની સર્વે

વિનંતિ છે. તે મળ્યે તેનો ઉપયોગ તેના પુનરુદ્ધારમાં અવશ્ય થશે ને કામ પૂરું થતાં તે તે પ્રત આપાદ સ્થિતિમાં પાછી વાળવામાં આવશે એની ખાતરી આપીએ છીએ.

૭ જૈન ન્યાયાદિનો પકન ક્રમ—અગત્યર ૧૯૨૭માં અંબહારાદ જવાનું થતાં ત્યાંના ગૂજરાત પુરાતત્વ મંદિરમાં કાર્ય કરતા પ્રસિદ્ધ જૈન શાસ્ત્રર પંડિત શ્રી સુખલાલજી અને પંડિતશ્રી બહેચરદાસ—બંને એવો પ્રશ્ન પૂછવામાં આવ્યો હતો કે જૈન ન્યાયાદિનો ખાસ શ્રેણીમદ સરલતાથી ચાલી ઉતરતી સક્ષમતા સુધીનો સામાન્ય રીતે પર્ણાસ અભ્યાસ કરવા માટે ચાલુ પ્રસિદ્ધ જૈન ન્યાયાદિ ગ્રંથોમાં શું કમ રાખવા યોગ્ય છે તેમના ઉત્તરમાં ટુંકમાં જે તેમણે મળીને જણાવ્યું તે અત્રે જાહેર કરવામાં આવે છે:—

પ્રથમ કક્ષાકે સત્ર.

(૧) સિદ્ધસેનકૃત ન્યાયાતાર અને હેમચંદ્રકૃત અન્યયોગ વ્યવચ્છેદ દ્વાનિર્ણય મૂળ.

(૨) સમન્તભદ્ર કૃત આસ મીમાંસા.

બીજી સત્ર.

(૧) સિદ્ધસેનનો મૂળ સંમતિતક

(૨) અકલંકની લંબીયભૂષી

ત્રીજી સત્ર.

(૧) માંજિકપનંદીનાં પરીક્ષા મુખ સત્રો

(૨) વાદિદેવ સરિનાં પ્રમાણનય તત્ત્વાલોકાલંકાર સત્રો.

ચોથું સત્ર. (તત્ત્વચાન)

(૧) તત્ત્વાર્થમૂલ સમાધ્ય

(૨) પ્રવચનસાર.

આટલું શીખવામાં આવે તો જૈન પ્રમાણ (ન્યાય) અને જૈન પ્રમેય (જૈન તત્ત્વચાન)નું બાકી રહે નહીં.

આચાર ગ્રંથોમાં હેમચંદ્રાચાર્યનું યોગદાન ઘણું ઉપયોગી છે અને તેની સાથે સરખામણી માટે આચાર્યનાં સાગર અને અનગારધર્મોમૂલ.

૮ રાક્ષસ શ્રી રસિકદાસ હોટાદાસ—તેઓ પશ્ચિમ અમદાવાદ જતાં થયા. તેઓ એક સમર્થ વિદ્વાન વિપુલ વાંચનરાગી બહુશ્રી અને પ્રતિભાશાલી શાસ્ત્ર છે. તેઓની સાથેના વાર્તાલાપથી અને સામાજિકમયી જગ્યાનું કે તેઓ એક અજુગોપું પણ છૂપું રત્ન છે. જ્ઞાપણ બહાર પડવાની લોહપત્તા વગરના સરલતા અને સાદાઈમાં રહી વિદ્યાઆસનમાં

જીવન ગાળે છે. મુંબઈ યુનિવર્સિટીની બી. એ. છતાં તે હીન્દી પોતે વાપરતા નથી. મૂળરાત પુરાતત્ત્વ મંદિરમાં રહી કાર્ય કરે છે અને અધ્યાપક તરીકે પણ પોતાની વિદ્વાતાનો લાભ વિદ્યાર્થીઓને આપે છે. તેમણે વૈદિક પાઠાવલી નામનું પુસ્તક અતિશ્રમથી તૈયાર કરેલું તે હમણાંજ ઉક્ત મંદિર તરફથી બહાર પડ્યું છે કે જેની સમાસોચના હવે પછી યથાનકારે લખ્યું. તેઓ 'પુરાતત્ત્વ' નામના તે મંદિર તરફથી નિકળતા ત્રિમાસિકના તત્રી છે તેમજ 'પ્રસ્થાન' નામના હમણાંજ બે વર્ષથી લગલગ નીકળી અતિ પ્રતિષ્ઠા પામેલા માસિકના 'તત્રીમંડલ'માંના એક તત્રી છે. તેમની પાસે મુંબઈ યુનિવર્સિટીમાં યોગ્ય જૈન પાઠ્ય પુસ્તકો તરીકે જે મૂક્યાં છે મા જે મૂકી શકાય તેવાં પુસ્તકો નોદ્ધ, વગેરે સહિત વર્તમાન પદ્ધતિ પર સંશોધિત કરાવી તૈયાર કરાવી શકાય તેમ છે. કોઆતુશાસન, તિલકમંજરી, તત્ત્વાર્થસૂત્ર, અનેકાંતજયપતાકા, વગેરે અનેક પુસ્તકોનું કાર્ય તેમની પાસે લઘુ શકાય તો એક મોટી જોડ પૂરી પડે તેમ છે. આપણા ધનસંપન્ન ભાઈઓ મા સંસ્થાઓ આ લાભ શેશે ? જેનોએ પોતાના સાહિત્યને સુંદરમાં સુંદર રીતે તેની ખૂબીઓ સહિત બહાર પડવું જોઈએ. તે તેમનું કર્તવ્ય છે અને તે કર્તવ્ય પર પાડવા માટે શ્રીમાન રસિકલાલ જેવા વિદ્વાનોની સેવા ગમે તે ભોગે મેળવવી ઘટે એમ અમારું નમ્ર માનવું છે.

૯ શ્રીયુત મકનજી મહેતા તથા મોહનલાલ ઝવેરી:—આ બંનેએ સંયુક્તપણે મુંબઈમાં જૈન મ્વે. કૉન્ફરન્સના 'જનરલ રેસિડન્ટ સેક્રેટરીઓ' તરીકે રાજનામું આપ્યું છે અને આખરે સ્વીકારાયું છે. આથી અમોને તેમજ સર્વ પરિવ્રજિતૈરી સજ્જનોને સખત આલાત થયો છે. તેમની સેવાઓ વિધિવિધ અને સમાજોપયોગી જોવામાં આવી છે.

કૉન્ફરન્સનું અધિવેશન સાદ્દી પછી ઘણાં વર્ષ સુધી ન ભરાયું. શેક મોતીલાલ મળજીએ ઓદિસના ફૂંડની સ્થિતિ આગ્રહ રાખીને કંઈક જીવન રાખ્યું. તેઓ સ્વર્ગસ્થ થતાં કન્વેન્શન લરવાની તજવીજ થઈ. શેક મોહનલાલ હેગમંદ, મકનજીભાઈ, મોતી-ચંદભાઈ અને આ લેખક એ ચાર સેક્રેટરીઓ

નીમાયા. કન્વેન્શન શેક કસ્તુરચંદ લાલભાઈના અધ્યક્ષપણા નીચે સફલતાથી ભરાયું અને તેમાંજ જનરલ રેસિડન્ટ સેક્રેટરીઓ તરીકે મકનજીભાઈ અને મોતી-ચંદભાઈ બંને નીમાયા. બંનેએ સાથે રહી કાર્ય કર્યું. ઓદિસ પગલર થઈ, વિધિવિધ આદેશનો થયાં અને નવચેતન રેડાયું પછી. મોતીચંદભાઈને વિલાયતજવાનું થતાં તેમની જગ્યાએ મકનજીભાઈ સાથે ભાઈ મોહનલાલ ઝવેરીની નિમણૂક થઈ. પછી શંતુજય કૉન્ફરન્સનું અધિવેશન મુંબઈમાં થયું; અને ગત સપ્ટેમ્બરના અંત સુધી બંને તત્રીઓ સંયુક્તપણે રહ્યા, પછી રાજનામું બંનેએ સંયુક્તપણે આપ્યું. તેમની સેવા સ્ટેન્ડિંગ કમિટી જોવા તૈયાર ન હતી તેથી તે બંન્ની લેવા માટે ખાસ આગ્રહ કરવા રૂપે ઠરાવ કર્યો, પોતે રહેવા ઇચ્છા રાખતા નથી એમ તેમણે જણાવ્યું. તેની વાટાઘાટમાં અનેક યોજના સૂચવાઈ ને પડતી મૂકાઈ. આખરે સંયુક્ત રાજનામું સ્વીકારાયું. શ્રીયુત ચિતુભાઈ સોલીસીટરની નિમણૂક થઈ કારણ કે તેઓ સાહેબ આ ઉચ્ચપદ જરૂર સ્વીકારશે એવી ખાત્રી શેક મોહનલાલ હેમચંદે આપી; આ નિમણૂકની સર્વજ ખજાર આપવામાં આવી, શ્રીયુત ચિતુભાઈએ પોતે તે સ્વીકારી શકે તેમ નથી એમ જણાવ્યું. આ ઉચ્ચ પદને માટે તેઓ દરેક રીતે લાપક છે તેમ બીજા અનુભવી લાપક શૂદરથો શ્રીયુત મોતીચંદભાઈ, શેક મણિલાલ સુરજમલ વગેરે અનેક છે. આ પદ સત્વર પૂરાય એમ અમારી તેમજ સૌની ઇચ્છા છે.

મકનજીભાઈની કારકીર્દી જોઈશું તો તેઓએ એલ એલ. બી. ની પરીક્ષા પાસ કરી વકીલાત મુંબઈમાં શરૂ કરી ત્યારથી જૈન સમાજના અબુદય અર્થે પોતાથી બની શકે તેટલી સેવા આપતાજ રહ્યા છે. જૈન સમાજ પ્રત્યે પોતાને હૃદયપૂર્વક શુભ લાગણી અને પ્રેમ છે. જૈન ઝેન્યુએટ્સ એસોસિયેશનના સ્થાપક તે હતા અને તેના માનદ ગાંત્રીતરીકે ઘણી સેવાઓ બજાવી છે. કૉન્ફરન્સના એસિસ્ટન્ટ સેક્રેટરી તરીકેની સેવાઓ પણ તેના ઈનિકાસના પાને મોધાયેલી છે. તેમનું મગજ analytical પ્રયક્ષરણ કરવાની શક્તિવાળું હોવાથી દરેક કાર્ય વ્યવસ્થાપુરુષર કેમ થાય તે પર ખાસ લક્ષ રાખે છે. બેરિસ્ટર

યઈ આબ્યા પછી પણ પોતાની સેવાઓ આપેજ ગયા છે. સુખંદની દશમી કૉન્ફરન્સમાં ચોતીયદલાઈ સાથે સંયુક્ત સેક્રેટરી રહી ઘણું સુદર કાર્ય કર્યું છે અને તેમાંજ અવસ્થિત વિશાલ બંધારણધરવામાં આવ્યું ને પસાર થયું. આજ બંધારણ હજી સુધી ચાલુ છે.

શ્રીયુત મોહનલાલ ઝવેરીએ જોખમદારી વાળું આવું પદ પોતાના જીવનમાં પહેલાં પ્રથમ આજ સ્વીકાર્યું ગંજાય. તેઓ એક તરફ છતાં દરેલ અને શાંત છે; અને તેમનામાં તારણના ઉત્સાહ અને જોસ છે. આથી કૉન્ફરન્સના વિષ વિષ ક્ષેત્રો ઉપાડવામાં નવા નવા પ્રશ્નો ઉદ્ભવવામાં, ચારે બાજુથી આવતા પત્રોનો નિકાલ કરવામાં અને ઉપસ્થિત થતા સંમેલનો પહેંચી વળવામાં એક કુશળ ને કાબેલ કાર્યકર્તા તરીકે પોતાને સિદ્ધ કર્યા છે એમ અમને લાગે છે. સાહસનો તેમને અપૂર્વ શોખ છે. વાંચન વિચાર છે, ધંધાની રોકાણ અને જવાબદારી છે; છતાં આ સર્વને યોગ્ય ધણી લોગે પણ કૉન્ફરન્સ ઓફિસનું કાર્ય સમેટવામાં હમેશાં કેટલાક કક્ષાએ પોતે આપતા, અને ઉપયોગી એક પણ કાગળ કે જવાબ લખાયા વગર રહેતો નહિ.

આ બંને લાઇઓએ શુન્યજ્વ કૉન્ફરન્સને દાર પાડવામાં ને કાર્યદક્ષતા, સદનશીલતા, અગતતા અને રાતદિનની તે લક્ષ્યમાં તકીનતા રાખી છે અને તે પરિપક્વની ને સમાપ્તિ નિર્વિધિ કરાવી છે તે માટે તેમને જેટલા ધન્યવાદ આપીએ તેટલા ઓછા છે. જ્યાં અનેક જાતના વિચારો, મતપરો, જેદો અસ્તિત્વ ધરાવતા હોય, એક શાંતનાં બીજું તુટે ને બીજું સાંપનાં ત્રીજું તુટે એવી મેળ વગરની સ્થિતિ હોય, ત્યાં દરેક જણને પ્રસન્ન રાખવાનું અણપણ થાય. લક્ષ્ય સુદર, સત્ય અને દિનકર હોય, તે તેનેજ પોતાની દૃષ્ટિ આગળ રાખી આસપાસ ને ને આ-ડીલીઓ આવતી નય તેને શાંતિથી પણ દૃષ્ટિ દૂર કરી લક્ષ્ય સિદ્ધ થાય એવી સ્થિતિ ધારવી એ કંઈ જેનું તેનું કાર્ય નથી. આનું કાર્ય દરનારમાં ને તેના પરા સમર્થેલા હોય તેના જેનું બળ હોય તેજ તે કાર્ય મર્ડ થશે. સારા કામની સિદ્ધિમાં વિખ-સતીઓ, અનરાય નાંબનારા પણ મગા આવે છે.

તેમનો માત્ર તિરસ્કાર કરવાથી કાર્ય સધાતું નથી, પરંતુ તેમની યોજનાઓને બાણી તેના પ્રતિકારરૂપે બીજી સાધક (constructive and counter-acting) પ્રતિઓ યોજી અમલો નોસથી કાર્યમાં અપૂર્વ દંડ અચળ શ્રદ્ધા રાખી આગળને આગળ ધપે જવાથી કાર્યસિદ્ધિ થાય છે. શુન્યજ્વ કૉન્ફરન્સ ભરાયા પહેલાં ને ને સ્થિતિઓ વિલમ્બ હતી, ઉભી થતી ગઈ અને ઉભી કરવામાં આવી તે તે જ બાજુતા હશે તેનેજ તે કૉન્ફરન્સને સિદ્ધ કરવામાં પડેલી મુશ્કેલીઓનો અને તે પર વિનય મેળવવાની કુશળતાનો ખ્યાલ આવી શકે તેમ છે. તેમના જીવનમાં આ મહદ્ પ્રસંગ એક ચિરસ્મરણીય ઘટના રહેશે.

કૉન્ફરન્સની ઓફિસનું કાર્ય હાલ ઘણું વધુ સુખવસ્થિત તે લાઇઓના પ્રયત્નોથી થઈ ગયું છે. હવે ને જનરલ રે. સેક્રેટરી તરીકે કાર્ય કરશે તેમને કાર્ય કરતાં અડચણ આવે તેમ નથી.

છવટે અમે આ બંને લાઇઓના મંત્રીપદેથી કાર્યોની વિશેષ કદર થાય, તેઓ બંને, મંત્રી પદે નહિ તો બીજી રીતે, સમાજને પોતાની સેવાનો લાભ આજીવન આપ્યા કરે, અને તેમ કરવા માટે તેમને ચિરાયુ, આરોગ્યતા, અને સુખ સમગતા રહેો એમ અમે ઇચ્છીએ છીએ.

૧૦ અભિનય વર્ષ મંગલમ્-આ તરીકે ને પ્રાપ્ત થયું તેની કંઈક વાનગી નીચે પ્રમાણે છે:—

(૧) જીજ્ઞાસુ ને નકામું દુષ્ટ

સઘ તેહને હણો;

એથ પ્રેમ બીજ શોધી

સેવો કાલજિત ખનો !

(૨) વિપદ સદૃષ્ટિ વિરાગો સુખમાં દિન જાગે !

સકલ રિપુ તમારા સત્વરે દૂર યાગે !

અખિલ જગદિનાયે કાર્ય સારાં કરી

અવિચલ યશ પામે, દેશદેશ દુશને !

(૩) આ નવા વર્ષમાં આપ આપનાં ઇષ્ટમંડળ સદિન આરોગ્યવાન રહી સર્વ પ્રકારે ઉન્નતિ પ્રાપ્ત કરો એવી અનંતજીવનક મય પ્રતિ પ્રાર્થના.

ખરા જૈને અગર ખરા જૈન બનવા ઈચ્છનારે શું કરવું ?

પણિત સુખલાલજી-પુરાતત્ત્વમંદિર, અમદાવાદ.

આપણી આજીવનની પરિસ્થિતિ મનમાં બે વૃત્તિઓ ઉત્પન્ન કરે છે. ધાર્મિક સાચી લાગણી, રાજકીય સ્વાર્થ; અથવા તો લાભો લૌકિક સ્વાર્થ આપણને એમ માનવા લગત્યાં છે કે તું કોઈથી વિખુટો ન પડતો, ના લડતો અને ગમે તેટલા અને ગમે તેવા સ્વાર્થને ભોગે પણ એકતા સાચવવા ન ચૂકતો. ખીજી બાજુ કુળવારસો, પૂર્વ સંસ્કારો, કૌટુંબિક લોભો અને સામાજિક પ્રેરણાઓ. બધીવાર આપણને એવી માન્યતા તરફ ધકેલે છે કે સ્વાર્થ ન તબય, જરાએ જતું ન દરાય, એમ જતું કરીએ તો ચાલે કેમ, કુટુંબ કેમ નભે, નાત ધર્મ અને સમાજની પ્રતિષ્ઠા કાંઈ જતી કરાય ? શું આપણે ત્યાગી છીએ ?

આવા બે દૈવી અને આસુરી વૃત્તિના પ્રવાહો માત્ર વ્યાપાર વ્યવસાય, સત્તા અધિકાર કે સારે નરસે પ્રસંગે જ નથી જનમતા પણ ધર્મ જેવી વિશુદ્ધ અને સ્વાર્થપૂજ્ય સત્યક વસ્તુને પ્રસંગે પણ આવું અઘડામણી વાણું બાંધે તોફાન મનમાં ઉઠે છે. જે વિદ્વાનો, અને લાગીએ ગમે તેટલું સહીને પણ ઉદારતા કેળવવાની શિક્ષા આપે છે, તેજ અમગધય ગણાતા સંત પુરોહિતો વળી ખીજીજ બાજુ ન્યારે ખરેખરો સ્વાર્થપૂજ્ય કરવાનો અને ઉદારતા કેળવવાનો કટાકટીનો પ્રસંગ ઉભો થાય છે ત્યારે મજબૂત અને મક્કમપણે એમ કહે છે કે ધર્મનું અપમાન સહાગ ? ધર્મની કોઈ પણ વસ્તુ, પછી ભલે તે સ્થાવરજ કેમ ન હોય, જતી કરાય ? ધર્મની સંસ્થા અને તેનાં સાધનો જો નહિ સાચવીએ તો અને ધર્મના હકોની પરવા નહિ કરીએ તો ધર્મ કેવી રીતે રહેશે ? આ રીતની માત્ર પડિતો અને ધર્મ શૂર્યોજ અસ્મિતા નથી જગાડતા પણ જે માતાપિતા કે બીજા આત્મજનો નાની ઉંમરમાં બાળકને ઉદાર થવાની, સહનશીલ સનાતની અને નમ્રતા કેળવવાની તાલીમ આપવા માટે હજારો રૂપિયાનો ખર્ચ કરતા, ધર્મ શૂર્યો પાસે બાળકોને સમાનમ માટે મોકલતા અને આદર્શ શિક્ષકને હાથે બાળક

સુધરે એમ ઈચ્છતા હોય છે તેજ માતાપિતા કે બીજા આવા જનો હવે સુવક થએલ બાળકને વ્યાવહારિક જીવનમાં નીતિ કે અનીતિનો માર્ગ પસંદ કરવાની તક આપતાં પાછા જણે અજણે એમ કહેતા હોય છે કે ભાઈ ! એ તો ખરૂં પણ આપણું એણે કેટલું અપમાન કર્યું ? બીજું તો બધું જતું કરાય પણ આપણા હક્કની અને ભોગવટાની (ભલે તે નાનકડીજ કેમ ન હોય) વસ્તુ એમ અન્યાયથી કાંઈ જતી કરાય ? તું એમ નમાલો થઈશ અને મુંગે મોઢે સહે જઈશ તો તને કોઈ પૂછવાનુંયે નથી, તારો ધંડો થવાનાયે નથી અને ખરેખર તું બીજા માગીશ.

આ અને આવી બીજી અનેક રીતે આપણી સામે જે પરસ્પર વિરોધી પ્રસંગો આવે છે, જેનો પ્રત્યેક વ્યક્તિને ઓછો વતો અનુભવ થાય છે, તે વખતે ધાર્મિક દૃષ્ટિએ, રાજકીય દૃષ્ટિએ કે બીજા વધારે લૌકિક દિતની દૃષ્ટિએ આપણે ઉદારતા કેળવવી અને બધું જતું કરી ખરૂં મનુષ્યત્વ વિકસાવવું કે મનોગત ઉડા કુસંસ્કારો અને સ્વાર્થી સંકુચિત પ્રેરણાઓને વશ થઈ અન્યાયી અને અસ્થ પણ તત્કાળ લલચાવનાર સ્વાર્થ તરફ ધસડાવું ? ઉદારતા વગેરે ધર્મના ઉપદેશોને માત્ર સાબળવાનાજ વિષય બનાવી આપણો હંમેશાનો ખેત્ર ખેલ્યાં કરવો, એ એક ભારે વિચિત્ર વસ્તુ છે.

હહ અને સુસલમાનોજ નહિ, બ્રાહ્મણ અને બ્રાહ્મણેત્રીજ નહિ, અસ્પૃશ્ય અને સ્પૃશ્ય ગણાતી કોમોજ નહિ પણ એકજ સંસ્કૃતિ, એકજ તત્ત્વચાન અને એકજ ધ્યેયનો વારસો ભોગવનાર એવા મતેતાં ખર-દિગંબર કે સ્થાનકવાસી ફિરકાઓ વચ્ચે ન્યારે એક બાજુ હક્ક કે માનાયમાન માટે ખરી શીટું કે તેનાં સાધનો માટે મતભેદ અને તકરારનો પ્રસંગ ન હોય ત્યારે તો ઉદારતા કેળવવાની અને નમ્ર બનવાની તકજ નથી પણ ન્યારે રસા-કસીનો પ્રસંગ

ઉભો થાય છે ને જીવનમાં ધર્મ કે નીતિ દાખવવાની તક આવે ત્યારેજ ચોમેરથી દબાણ થાય છે કે તમે આપણા થઇ ગયા, તમને ધર્મનું કશું લાગતુંજ નથી, આવી રીતે બેદરકાર રહેશે તો તમારું તમારા ધર્મનું નામ કે નિશાન નહિ રહે. બ્યારે એકતા અને ઉદારતા દાખવવાના ખરેખર કટાકરીને પ્રસંગે ધર્મની રક્ષાને બદાને આપણી આ રીતે અસ્થિતા ઉરકેરવામાં આવે ત્યારે ધર્મનેજ નામે અપાએલા અને પુષ્ટ થએલા ઉદારતાના સંસ્કારો એકાએક નાશ ન પામે તો આવકારિક જીવનમાં ઉતરી શકે એવા જળવાન તો નજ રહે એ દેખીતું છે.

પણ આ દેવી અને આસુરી, આંતરિક અને બાહ્ય હયમય્યાની મૂકે એવી અને ધણીને ધણીવાર તકન મુંઝવી નાંખે એવી વિકટ પરિસ્થિતિ વચ્ચે જ ખરો જૈન હોય અગર તો ખરો ધર્મનિષ્ઠ હોય તેમજ જે તેવો બનાવ ઇચ્છતો હોય તેને શું કરવું એ આજનો અતિગદન પ્રશ્ન છે. આ પ્રશ્નનો ઉત્તર આપોઆપ મેળવી લે એટલી સુદ્ધિપટુતા કે સંસ્કારિતા આજે કેટલામાં જણાય છે ?

અને જે લોકસમાજ એ પ્રશ્નનો ઉત્તર આપોઆપ મેળવી લેતા સમર્થ ન હોય તો લોકોને એનો ખરો ઉત્તર કેાની પાસેથી મેળવવો ?

જે વિદ્વાન ગણીતો એક આગેવાન અમુક ઉત્તર આપે, બીજો તેવો આગેવાન વળી બીજો ઉત્તર આપે અને ત્રીજો વિદ્વાન ત્રીજોજ ઉત્તર આપે તો પ્રશ્ન

કરતાં ઉત્તરની ધુન્ધવણ કરોળીયાનાં જાળાની પેઠે એવી મુંઝવણકરક ઘર્ષ જવાની કે તેમાં સંપડાએલ દરેક પંગૂજ બની જવાનો; ત્યારે એવો કયો માર્ગ છે કે જેને આધારે દરેક માણસ એકજ સરખો અને સાચો ઉત્તર મેળવી શકે ? જો આવો કોઈ એક માર્ગ નજ હોય, અને હોય તો કદિ સૂચી શકે તેવો ન હોય અથવા એવો માર્ગ સૂઝયા પછી પણ અમલમાં મૂકી શકાય જીવનમાં કામ લાવી શકાય તેવો નજ હોય તો પછી આજ સુધીની આપણા શાસ્ત્ર, ધર્મ અને ગુરની ઉપાસના વંદ છે અને હમેશાને માટે વંદ નજ હોઈ શકે એવું જો આપણું અભિમાન સાચું હોય અગર સાચું સાબિત કરવું હોય તો પ્રસ્તુત વિકટ પ્રશ્નનો એક સરખો મતભેદ વિનાનો અને ત્રિકાળાખાપિત ઉત્તર આપી શકે તેવો માર્ગ અને તેરી કસોટી આપણે શોધવીજ રહી.

આ માર્ગ અને આ કસોટી ધણા સાર્વિક હૃદયમાં સ્ફુરતી હશે તેમજ જરા માત્ર મહેનતથી સ્ફુરવાનો સંભવ પણ છે. ચાટે એવું સ્પષ્ટિકરણ કરી દરેક વાંચકની સુદ્ધિસ્વતંત્રતા નિર્ણયશક્તિ અને વિચાર-સામર્થ્યને યુગજાવી નાંખવા ન ઇચ્છતાં દરેક સહૃદય વાંચકને એ માર્ગ અને એ કસોટી વિચારી લેવા પ્રાર્થના છે. તેથી આ લેખ વાંચનાર દરેક એટલું જરૂર વિચારે કે ખરા જૈને અને ખરા જૈન બનવા માટે (જ્યારે વિરોધી પ્રસંગ ઉપસ્થિત થાય ત્યારે) શું કરવું ? અને તે કર્તવ્યના નિર્ણય માટે સર્વ માન્ય એક કયી કસોટી નજરમાં રાખવી ?

“શીલાવતીના રાસ” સમ્બન્ધી કંઈક.

[લેખક:—રા. મંજુલાલ રણછોડલાલ મજસુદાર, બી. એ. એલ એલ. બી.]

લોકવાર્તાના સાહિત્યમાં ખાસ આગળ પડતા કાળો જોવાનો છે. ધર્મપ્રધાન રાસાઓ બેગા કેટલાક લોકવાર્તાના પ્રમુખ પશુ જૈન સંધના મનોર-જન માટે જૈન સાધુ કવિઓએ રચ્યા છે. ધર્મ-લાલને માટે રાસ્યાશ્રય મેળવવાના આતુષંગિક હેતુથી કેટલાક જૈન યતિઓએ રાજદારી પુરોવાના ચિત્રવિન્યાસને સાર રાસાઓની રચના કરેલી છે. આ વીતરાગ સાધુઓના બીજા ઉદ્દેશ એ પણ જોવામાં આવે છે કે વાર્તાના રસદારા શૃંગાર અને પ્રેમની ભૂમિકા જાણી કરી, મનુષ્યને વિલાસમાંથી પાછો વાળવો; અને સંસારની નિઃસારતાનું, મનને આધાર ન થાય તેવી રીતે બાન કરાવવું. સંસારના પદાર્થોમાંથી ઉપરતિ પામ્યાને ઉપદેશ પ્રાપ્તિન “તરંગવતી”ની રસપૂર્ણ વાર્તામાંથી મેળવી શકાય છે. વળી શૃંગાર રસને અધિષ્ટાતા જે કામદેવ હોને કેમ કરી છતવો-તેનો ઉપદેશ પણ આ વાર્તાઓમાંથી ખનિત કરવાનો હેતુ હોતો.

“તરંગવતી”ની કથામાં આપણે વાંચીએ છીએ કે યૌવનના બેગ વિલાસની વિપુલ સામગ્રીથી સંપન્ન છતાં તરંગવતી અને પદ્મદેવને સંસારના ક્ષણિક વિલાસોની અસારતા દેખાઈ; તેથી તેમણે આદુર સંન્યાસ જેની તાત્કાલિક દીક્ષા લઈ લીધી. અહીં શૃંગારની રમ્ય પશ્ચાદ્ભૂમિ એટલા માટે જાણી કરવામાં આવી હતી કે તેથી જનને નવજુવાનોએ સ્વીકારેલી ધર્મદીક્ષામાં રહેલી મહત્તાનું ભાન વાંચકોને થાય.

જેવું આવી લોકવાર્તાઓનું નયા “દ્રાગુ” વર્ગ-રેનું સાહિત્ય નીપજનું છે તેવું જ સાહિત્ય જૈન ધર્મના આચરણનાં મુખ્ય અંગ-અર્ચિસા, શીલ, અસ્તેય, સંયમ, અકામ-વગેરેના ઉપદેશ વાર્તારસ દ્વારા પાર્શ્વ દેવાના હેતુથી રચાયેલું છે. આ રાસાઓ કડવી છતાં હિતકારક એવી જાણે વાંટાળેલી ઉપદે-સની ગોળાઓ છે. સારાં કર્મથી સારો જન્મ અને

કુડાં કર્મથી કુડો જન્મ-એ સામાન્ય નીતિ એમાં ઉપદેશોથી હોય છે.

એવી એક શીલવતીની ચારિત્રકથા અથવા શીલકથા પ્રા. કા. મા. અંક ૩૫ માં પ્રસિદ્ધ થઈ હતી. રાસાનો મુખ્ય ઉદ્દેશ શીલનું માહારમ્ય પ્રતિ-પાદન કરવાનો છે.

“શીલ સંતો સંસારમાં, શિખર ને કોઈ થોક; શીલવંત સતિયો તથા, મુંદર કથા શ્લોક.” એ પ્રકારનું કવિએ મગલાચરણ કરેલું છે.

“શીલવતી”નો રાસ રચનાર નેમવિજય વિક્રમ સંવત અદારના ઉત્તરાર્ધમાં થઈ ગયા છે; અને આ રાસ સં. ૧૭૫૦ માં રચાયો છે. હાલમાં જેવા સ્વરૂપમાં પ્રકટ છે તેવા સ્વરૂપમાં પણ એ રાસ એમ. એ. ના અભ્યાસક્રમમાં નિયત થાય છે તેથી, અને આ વાર્તા સાથે સામગ્રીની રચેલી “બ્રહ્મસ પૂતળીની વાર્તા”માંની તેવીસમી વાર્તા “ભદ્રાલા-મિની” સાથે કેટલુંક વિશિષ્ટ સામ્ય છે તેથી, એ રાસ મહત્વનો કહી શકાય.

[૧] પહેલાં, “શીલવતી”માંના કથાભાગ અર્ધ સંક્ષેપમાં આપીએ છીએ;

શીલવતીને કવિએ અત્યંત રૂપવતી, યુવવતી, વિભાવતી અને ધર્મવતી વર્ણવી છે. આ રાસાનો

+ શ્રી. મોહનલાલ દેસાઈએ “જેનહુગ” કારતક-આગસ્ટ ૮૩ ના પૃ. ૧૮૫ ઉપર સ્પષ્ટપણે નક્કી કર્યું છે કે “શીલવતીના રાસ”ની રચના સંવત ૧૭૦૦ નહિ. પરંતુ એક પ્રતમાં છે તેમ ૧૭૫૦; કારણ કે આ જ કવિનો “વજરાજ ચરિત્ર રાસ” સં. ૧૭૫૮ માં વેરાવળમાં, “ધર્મ ભુદ્ધિ પાપભુદ્ધિ મંત્રી નૃપ રાસ” સં. ૧૭૬૮ માં અને “તેજસાર રાજર્ષિ રાસ” સં. ૧૭૮૭ ના કાર્તિક વદ ૧૩ શુક્રવારે (કવિના હાથની જ પ્રત પ્રાપ્ત છે) રચાયેલા છે; તેથી નેમવિજયને અદારમાં પ્રાપ્તની પ્રારંભથી અસ્તિત્વમાં ગણતાં, વય પ્રમાણની અસંગતતા આપણને તેમ કરતાં અટકાવે છે.

શાયક ચંદ્રયુગ, શીશવતીના પતિ છે. એક કાપરય કૃષારી પોતાનાં વડાણુ શિંદલદ્વીપ તરફ હંકારી જતો હતો ત્હેના વડાણુમાં શેકની ચાકરી કરવા એ રહ્યો.

સમુદ્રમાં વડાણુ ચાલી રહ્યાં હતાં. ત્હેવામાં એક રાત્રે કોઇ દેવ આકાશમાંથી બોલ્યા કે “આ મુહૂર્તમાં જો શ્રી પુરુષનો સમાગમ થાય તો જે પુત્ર જન્મે ત્હેના મુખમાંથી નિસ એક રત્ન નિકળે.”

આ વખતે વડાણુ ઉપરના બધા લોકો બિંધતા હતા; પણ ચંદ્રયુગ ભગત હતો. ત્હેણે આ દેવતાણી સાંભળી; પણ પોતે શીશવતીથી ખૂબ દૂર છે ત્હેણું સ્મરણ થતાં એ પસ્તાવો કરવા લાગ્યો. એની એ મૂંઝવણ જાણીને આકાશચારી દેવ ગરજીવું રૂપ ધરી ત્હેને પીઠપર બેસાડ્યો અને શીશવતીના મહેલની અગાસીમાં ત્હેને મૂકી દીધો.

શીશવતીનો અને ત્હેનો યોગ થયો; ચંદ્રયુગ પોતાના આવી ગયાની નિશાની તરીકે વીંટી આપીને પાછો જવા તૈયાર થયો. ત્હેણે કહ્યું કે, “જે વડાણુમાં હું છું ત્હેના શેકની રત્ન વગર અસ્વારે હું આવ્યો છું. માટે મ્હારે પાછા જવુંજ નેહયે.” ગરૂ પર એ બેઠો અને પાછો તેજ વડાણુમાં તેજ રાત્રે એ પહોંચ્યો એટલે ગરૂ અંતર્ધાન પામ્યો.

ચંદ્રયુગ, શિંદલદ્વીપમાંથી મોતીપરીણાની વિચારે લીધે બહુ ધન કમાઈને આવતો હોય છે; પરંતુ વડાણુના શેકને ત્હેની જ્ઞેષ્ઠા આત્મા ત્હેને સમુદ્રમાં હડોળે છે. તજાતો તજાતો એ ધૂતારાપુર જનગરમાં આવે છે.

પહેલું શીશવતીને જે છાતો ગર્ભ રહ્યો હતો તે પ્રકટ થવાથી સાચું વગેરે ત્હેને ‘ભરિણી’ કહીને નિરસ્કારે છે. ચંદ્રયુગે આપેલી વીંટીની નિશાનીને કોઇ માનતું નથી. શીશવતીને પીઠર કાઢી મૂકે છે. પીઠરિયાં પણ પોતાને સંપરનાં નથી એટલે એ વનમાં આવેડે છે. ત્યાં કોઈ વજ્રગરો મળે છે. તે ત્હેને જ્ઞેષ્ઠ ગણી આશ્રય આપે છે. ત્યાંથી પણ

ગ્રાસ પામતાં ફરીથી એ વનમાં બેઠે છે.

કોઇ ગામ આગળ આવી પહોંચતાં એક વેશ્યા અને પોતાને ઘેર તેડી આવે છે. ત્યાં ત્હેણે આગળ પ્રસન્ન્યો. શીશવતી બાલકને વ્હાલ કરે છે તે વેશ્યાને પરચડું નથી. તેથી ત્હેના બાલકને એક દાસીને આપી, ત્હેને પૂરું કરી નાખવા કહે છે. દાસીનો જીવ આવડતો નથી; એટલે બાલકને એક મંદિર આગળ એ મૂકીને આવતી રહે છે. શીશવતીને આ વાતની ખબર પડે છે એટલે એ કંઈપણ કરે છે. મંદિર આગળ મૂકેલો બાલક કોઇ વસ્તુદત્ત શેકની અપુત્રિણી બી ઘેર લેઇ જાય છે. બાલક ત્યાં બેઠે છે.

બાલક બીજા બાલકોમાં રમે છે. એટલામાં ચંદ્રયુગ દેશ જોતો જોતો ઘેર પહોંચે છે. ત્યાં શીશવતીને પડેલા સંતાપની ખબર પડે છે. ત્હેની શોધ કરવા નિકળે છે. ઠગપુર પાટણમાં છોકરાઓને એકઠા કરતાં એક તેજસ્વી બાલક એ જુવે છે. ત્હેને એકાંતમાં તેડી, ત્હેના મૂંઝામાં આંગળી મૂકી જુવે છે. કે તરત રત્ન હાથમાં આવે છે. ચંદ્રયુગને ખાતરી થઇ કે એજ એનો પુત્ર. એ રત્નના બેટાનું રત્ન ગામમાં બોળાવે છે; અને એ રીતે આખરે અણિ શુદ્ધ રહેલી શીશવતીનો પતો લાગે છે.

[૨] ઉપરનાં આખો પ્રસંગ “ભદ્રાભામિની”માં આ સ્વરૂપમાં દેખા દે છે;

કસ્તુરચંદ ભદ્રાને મૂકીને પરદેશ કમાવા આવતું મદિને નિકળે છે. ત્યાં વડાણુ દરિયામાં ચાલતાં હોય છે. તેટલામાં ચાદપૂતનમ અને જ્વાલિ નક્ષત્રનો યોગ થયો. મધ્ય રાત્રિએ એક દંસ અને એક દંસીને મોતીનો ચારો ચરતાં બેઠાં એણે જોયાં.

ચાંદનીને લીધે બધે જાય,

“વરસે ત્યાં મોતીનો મેદુ, ઉર્જિત સારસવતી છે દેદ.”

એમ લાગ્યું. બેઠાં બેઠાં દંસી ચાલી ગઈ. એટલે ભરદરિયે કસ્તુરનાં વડાણુ ચાલતાં દનાં તે વડાણુ ઉપર જન્મે બીજી આવ્યાં; અને માંદોમાંદી વાન કરી કે આજે સ્વામિ નક્ષત્રમાં મોતી પાકવાનો ઉત્તમ યોગ છે.

“નરનારી કરે ને સંગ, હોય રીઝ્યાં રૂંડે રંગ
એક નાડે એક મોડે સ્વ, પડે નિન્દુ પ્રકટે તે પુત્ર”

● આખો ‘મંદુર પાટણ’ વધા ‘પુત્રવિજય’નાં જર્નલનું અનિર્ણય પ્રાપ્ત તારાવતી જેની વાતોમાં પણ દેખા રહે.

અને એ ગર્ભનું બાલક માધારણુ ન થાય; અને
“છોકે ખાતાં મોતી પડે” એવું એ થાય.

કસ્તુરે આ વાત સાંભળીને ઊંડા નીસાસો મૂક્યો. હંસે દયા લાવીને લેને કારણ પૂછ્યું. કસ્તુરે “લદા ઘેર મૂકીને આવ્યો છું” એમ કહ્યું. એટલે હંસે લેને પીઠ ઉપર ઊંચકીને લઈ જવાની હિમ્મત ખતાવી. કસ્તુર પાંખ ઉપર બેઠો; અને હંસે ઊડતાં ઊડતાં લેને લેની અગાસીમાં લાવીને મૂક્યો.

લદાએ સ્વામીને ઓળખ્યો; અને પછી “સ્વા-તિયોગ” સમ્પ્રદાયો. લદાએ માતપિતાને મળાને જન્મા પતિને વિનવ્યો; પણ વાર વણી ગઇ હોવાથી હંસે ઉતાવળ કરી. એટલે દાસીઓને સાક્ષી રાખી તે ચાલી નિકળ્યા. અને કસ્તુર વહાણમાં આવી પહોંચ્યો.

અહીં લદાની વાત કાઠએ માની નહિ; અને લેને પીઠર મોકલી દીધી. પીઠરિયાએ પણ સંબરી નહિ. અને એને વનમાં મૂકી આવ્યાં.

એક તથાગ આગળ “ધુસર”નું ઝાડ હતું લાંબુ ધુસર ખાતી. અને પાણી પીતી એ પરી રહી. તે જગ્યાએ લાંબો નામનો વણુઝારો પોઠ નાખીને પડ્યો. એ લાંબાની પાંચ લાખ પોટો કસ્તુરે “કુખ-ળાશાક” નામ ધારણ કરી, લદાને ઘેર વેષ બદલીને લેના સસરાના ગુમાસ્તા તરીકે રહ્યો હતો ત્યારે ખરીદી હતી. તેથી લાંબો લદાને ઓળખતો.

લાંબાએ લદાને બ્હેન ગણી લેને વિગ્રામ આપ્યો, ત્યાં વણુઝારીઓએ લદાના રૂપની પ્રખ્યાં કરી; અને તે ધીચારીને સતાવી. ગામની ગણિકાએ ઉઘું સમઝાવી લેને પોતાને ત્યાં કાઢી મૂકાવી, ત્યાં

• વણુઝારાની વાતના પ્રસંગને માટે સ્વરખાને “શા-રદા” આર્ય ૧૬૨૫ માં ઉપાવલ્લી કી. રાયચુરાની “ચતુ-રાઇ”ની વાર્તા. ત્યાં અનુવંશ અને રંગા એ નાયક નાયિકા છે. “શીવવતી”માં આવતો લાંબો વણુઝારો, “મદનમોહન”માં તેમજ “લદાભામિની”માં દેખાદે છે. એ લાંબો આ “કાઠીયાવાડની લોકવાર્તામાં પણ આવે છે. શામળઅંકનો દુગળીદાસ તેજ “અનુવંશ”ની વાર્તા-મંત્રી મંગલદાસ. આ પ્રકારે તેજ રામય છે કે કેટલીક વાર્તાઓનો એની પોંડે વિસ્તાર અને પ્રચાર થયે જ નય છે; અને એ પ્રકારે દેશવરમાં તે પથરાયે જ નય છે.

લદાએ પુત્ર પ્રસન્ન્યો, જેની છોકે ‘રતન’ પડે છે.

ગણિકા લદાના પુત્રને દામી પાસે મરાવી નાખ-વાની ગોઠવણુ કરે છે; દાસી પુત્રને ફૂંચાવા યાળા આગળ મૂકીને આવતી રહે છે. લેને, એક રાક્ષસ પાણી પીવા આવેલો તે ઉપાડી જાય છે. લદા પોતાની પાસેથી એક રત્ન આપી, એક ટહેલિયા બ્રાહ્મણ સાથે વિદ્યમ રાખીને પત્ર મોકલે છે. વિદ્ય-મને ખજાર પડ્યાં ગણિકાની પાસેથી યુક્તિવડે લદાને છોડાવે છે.

એટલામાં કસ્તુર કમાઈને ઘેર આવ્યો. લદાના બધા સમાચાર જણ્યા અને નિરાશાથી કાશીએ કરવત મૂકાવવા જવા તૈયાર થયો. ત્યાં કસ્તુર લાંબો વગેરે બધા એકઠા થાય છે. વિદ્યમ રાજાની સહા-યથી બધાંનો મેળાપ થાય છે; અને રત્નસાગર પુત્ર પણ શરીરના સામુદ્રિક ચિન્હથી ઓળખી કદાચ છે. આખરે સામરભટ્ટનું લોકપ્રિય વેણુ.

“દાહિલા દિવસ કાંસે વામશે, જીવતો નર લદા પામશે.”

એ સાનું પડે છે; અને કસ્તુર લદા પામે છે.

આ પ્રકારે “શીલવતીના રાસ” અને “લદા-ભામિની”-એ બન્ને વાર્તામાં જોવામાં આવતું વસ્તુ-સામ્ય કદાચ એ બન્નેનું મૂલ “સિંહાસનદાત્રિ-ચિકા” હોવાથી પણ હોય કારણ કે “લદાભામિ-ની”ની વાર્તા સંકટહરણ નામની તેવીસમી પૂનળાએજ કહેલી છે.

[૩] “શીલવતીના રાસ”માં એક કૌતુક ભરેલી વાત વર્ણવેલી છે. વાર્તાના છીન્ન ખંડમાં, મંત્રી મતિસાગરનું રાજ કેમે કર્ણુ બળતું નહોતું લેને રાજકુમાર અંદરૂરે પરાક્રમ દાખવીને બાળ્યું હતું. આ વાર્તાખંડ, લગભગ એના એ સ્વરૂપમાં “સર-વંત સાવલિંગ”ની વાર્તામાં નજરે પડે છે.

સં. ૧૬૭૭ માં કીર્તિવર્ધને રચેલી “સદયવાસ સાવલિંગા ચક્રિપાર્થ” નામની લોકવાર્તામાં એ પ્રસંગ જામી વર્ણવ્યો છે:-

અતિષ્ઠાનમાં સદયવત્સ રહેવા લાગ્યો; પછી ત્યાં લેજો ત્રણ મિત્રા કર્યો, એક વણિક, એક ક્ષત્રિય,

અને એક બ્રાહ્મણ. એવામાં એક પરદેશી આવ્યો. તહેણે કુમારને એક કૌતુક ભરેલી વાત કહી કે “એક તુંજન નગરમાં, ધનપતિ શેઠના બાપનું શય ધણી વખત બાળ્યા છતાં શય પાછું ઘેર આવતું રહે છે.”

સાહસિક કુમાર તથા ત્રણ મિત્રો તે તરફ ચાલી નિકળ્યા. રાજ લખને સ્મરણમાં ચારે જણ એકા-રૂતના ચાર પહોરની ચોટી ચાર જણે વહેંચી લીધી અને સ્વચારે હેને બાળતું એમ નિશ્ચય કર્યો.

વણિકની ચોટી દરમ્યાન એક ઝીનો રૂદનસ્વર સંભળાયો. વણિક શયને પોતાની પીઠે બાંધી, તે ઝીની પાસે ગયો. ઝીએ કહ્યું કે “આ મ્હારા પતિને શય ઉપર ચઢાવ્યો છે હેને ખાવાને માટે થાળ લાવી છું. પણ હું પહેંચાતી નથી.” વણિકપુત્રે હેને ઉઠાવી કરી. પેલી ઝી તો શય ઉપરના માથુસતું માંસ ભણાયુ કરવા લાગી. માંસનો ખંડ પડતાં વણિકે તે ઝીને પજારી. નાસતી નાસતી તે ઝીનો કંઠજી-વાળો હાથ કાપી લીધો અને રેતીમાં દાડી દીધો.

બીજા બે પહોરે બીજા બે મિત્રોની ચોટી યઈ હેમણે પણ અદ્ભુત પરાક્રમ દાખવી શય સાચવ્યું, એ પહોરે શયમાં રહેલા વેતાને હાથ લંબાવી

રાજમહેલમાંથી સોગદાંબાજી આણી, જે હારે તે માથું આપે એમ હતું. હરસિદ્ધિના વરદાનથી વૈતાલ હાર્યો; અને કુમાર જીત્યો એટલે હેનું મસ્તક છેડું પછી શયને બાળ્યું-વગેરે—

—એટલે આ વાર્તાખંડનો સ્વતંત્ર વિચાર કરતાં તે પણ કોઈ જૂતી વાર્તાઓનોજ ખંડ હોય એમ સંભવે છે.

એકંદરે શીલવતીની વાર્તામાં અદ્ભુત તત્ત્વ આગળ પડ્યું છે એ “શીલવતી કથા” સંસ્કૃતમાં સૌભતિલકસરિએ રચી છે હેની પ્રત છાણીના પ્રવર્તક કાન્તિવિજયપણના સંગ્રહમાં છે. એ સંસ્કૃત મૂલને ઉપયોગ જરૂર થવો ઘટે, જેથી તુલનાત્મક અભ્યાસીને એક અગત્યનું સાધન પ્રાપ્ત થઈ શકશે.

જૈન પ્રાચીન સાહિત્ય પ્રકાશમાં લાવનારી સંસ્થા-આ પ્રાયે મ્હારી લક્ષ્યામણ છે કે આ લોકપ્રિય થયેલા રાસની હસ્તપ્રતો ઉપરથી સંશોધિત થયેલી મૂલ ભાષામાંજ છાપેલી, ટીપ્પણી, પ્રસ્તાવના તથા પરિ-શિષ્ટો અને કોષ સમેત એક નવી આવૃત્તિ તૈયાર કરાવવાનું પહેલી તકે હાથમાં લેવાય.

બાલયંત્રસૂરિનું વસંતવિલાસ મહાકાવ્ય.

અંગ્રેજ પ્રસ્તાવના લખનાર-સહગત ચીમનલાલ ડા. દલાલ, એન. એ.

[આ મહાકાવ્ય સંસ્કૃતમાં છે અને તે જૈન શાસ્ત્ર શ્રી સહગત ચીમનલાલ ડાહ્યાભાઈ દલાલ એમ. એ. થી સંશોધિત યઈ ગાયકવાડ ઓરિયન્ટલ સીરીઝ પૌલ્યુમ, તરીકે શ્રી ગાયકવાડ સરકાર તરફથી પ્રકટ થયેલ છે. તેમાં વિદ્વાત ભરી પ્રસ્તાવના હતા સહગત શ્રી-દલાલે લખી છે. તે આતિ ઉપયોગી હોઈ શ્રીયુત ચંદુલાલ એસ. શાંદ બી. એ. એલ. એલ. બી. વર્ણવે હાથકોટ પાસે ગુજરાતી અનુવાદ કરાવી તેમાં અભાર તરફથી આવનું રૂપક મુખારા વખારા કરી અને પ્રકટ કરીએ બીએ. આ પ્રકટ કરવા માટે આજ્ઞા ગાંધર્વા તે સીરીઝના જનરલ એડિટર અને ઓરિયન્ટલ લાયબ્રેરિયન શ્રીયુત બી. લદાચાર્યે તા ૨૬-૧૧-૨૬ ના નં. ૧૮૪ રો. લા/૨૬-૨૭ ના પત્રથી પ્રેમપૂર્વક આજ્ઞા આપી છે તે માટે તેમનો ઉપકાર માનીએ બીએ તંત્રી.]

વસંતવિ દલદલ્યઃ કલિ ન વા રત્નમણુ તુલ્યોવમાઃ
સત્યોત્તેજાનુપઃ સ્વચોદવિઠ્ઠીસંપૂર્તિ પામદિવઃ ।
સોડ્યઃ કોડપિ વિદર્ભરૂપિ ચલવાન્ ચલેન્દુગૂરિઃ પુરો
ગત્ય સ્વર્ગપુરોદિતોડપિ ન ગર્વા પારોગવસ્તારસઃ ॥
અરણદિલકલેઃ

શ્રી વસંતવિલાસ—આ સર્ગોમાં રચેલું એક એતિહાસિક મહાકાવ્ય છે. યોગકાના રાજન વીરધ-

વગના મહામંત્રી વસ્તુપાલનું, તેઓ મંત્રીપદ ઉપર આજ્ઞા ત્યારથી તે તેમના મુખ્ય સમય સુધીનું જીવન-ચરિત્ર તેમાં વર્ણવેલું છે, અને વસ્તુપાલના પુત્ર હરસિદ્ધિના મનને જાનકે આપવા માટે રચનામાં આવ્યું હતું. દીર્ઘિદોષુદી અને મુકુન્દસંકીર્તન

૧ શ્રી વસ્તુપાલમંથુવો નવો પ્રિયત્વ વિદ્યમનમજ્જનમય ।
શ્રી હરસિદ્ધિવ મનોવિનોદકલે મહાકાવ્યમુદીર્ઘિદોષુદો ॥
૧-૭૫.

એ એ અંથો સંવત્ ૧૨૮૬ ના અરસામાં વસ્તુપાલની હયાતીમાં લખાવવા હતા પણ આ અંથ વસ્તુપાલના મૃત્યુ પછી લખાયો હતો. આ મહાકાવ્યના કતો વસ્તુપાલના સમકલીન હોઈ આ અંથ સર્વ પ્રકારે સમકલીન ઇતિહાસ જેવો પ્રમાણ્યૂત છે.

કતો અને તેનો સમય—ચંદ્રગચ્છના શ્રી હરિભદ્રસૂરિના શિષ્ય બાલચંદ્રસૂરિ આ અંથના કતો છે. આ કાવ્યના પ્રથમ સર્ગમાં કવિએ પોતાની પૂર્વ અવસ્થાની હકીકત આપી છે. મેદેરક નામના શહેરમાં (ગાયકવાડના રાજ્યના કઠી પરગણામાં આવેલું મેદેરા) ધરદેવ નામે પ્રખ્યાત બ્રાહ્મણ હતો. તે દીન દુઃખીએને સર્વ પ્રકારે મદદ કરતો, અને જિન ધર્મના સર્વ સિદ્ધાંતો સારી રીતે જાણ્યો હતો. તેના બારણે આવેલ દરેક ભિક્ષુક તેના આપેલા પૈસાથી ભર્યો હાથે પાછો ફરતો. તેને વિદ્યુત નામે પતિન હતી. તેમને મુંજલ નામે પુત્ર હતો. તે પિતાના ઘરમાં રહેતો હોવા છતાં સંસારને માયાભાગ જેવો સમજતો હતો. શ્રી હરિભદ્રસૂરિ પાસેથી ધાર્મિક જ્ઞાન-પ્રકાશ તેમને મળ્યો અને તેમણે માત્ર પિતાની રમ્મ લઈ જૈન સાધુ દીક્ષા ગ્રહણ કરી. ધીમે ધીમે તે દરેક વિ-

૨. હરિભદ્રસૂરિ—બાલચંદ્રસૂરિના શુર. બાલચંદ્ર આસડની ઉપદેશકંદશી પર ટીકા કરી છે તેમાં પોતાનો વંશપરંપરા લખાણથી આપી છે. ચંદ્ર ગચ્છમાં પ્રભુમ્ન સૂરિ થયા કે જેણે તલવારકના રાજને પ્રજાપ કયો હતો. તેની પાટે ચંદ્રપ્રભસૂરિ થયા કે જેણે જિનની પ્રતિષ્ઠા સ્થપિત રચી હતી. તેની પછી ધનેશ્વર સૂરિ થયા કે જેણે પોતાના સ્વર્ગસ્થ શુર પાસેથી મંત્ર પ્રાપ્ત કર્યો અને સમગ્ર નામના નગરના દેવતાને પ્રતિષ્ઠાપ કયો. તેને ચાર શિષ્ય નામે વીરસદ, દેવસૂરિ, દેવસદ અને દેવેન્દ્ર સૂરિ ચર-સ્વતિના ચાર હસ્ત જેવા હતા, તે પૈકી ઉલ્લા દેવેન્દ્રસૂરિ-એ જિનપ્રાસાદો જ્યાં પુષ્કળ હતાં એક મંદીરી નામની પુરીમાં રહીને ત્યાં શ્રી મહાવીર પ્રભુના મંદિરમાં પ્રતિષ્ઠા કરી. તેણે સ્વદેસમાંથી પોતાના પદ્મધર તરીકે બદ્રેશ્વરસૂરિને સ્થાપ્યા. તેની પાટે વાહીને છતનારા જેવા અસ્ય દેવ સૂરિ થયા કે જેનું ધર્મેપદેસામૂત પોને આસદે પોતાની વિવેક મંત્રી અને ઉપદેશ કંદશી રચી. તેના શિષ્ય હરિસદ સૂરિ ધર્મદર્શનો અને સાહિત્યમાં નિષ્ણાત થયા. (જુઓ પ્રશસ્તિ-બાલચંદ્રકૃત ઉપદેશકંદશીચતિની)

ઘામાં પારંગત યશે એમ વિચારી શ્રી હરિભદ્રસૂરિએ તેમને બાલચંદ્રસૂરિ નામ આપી પોતાના શિષ્ય બનાવ્યા અને પોતાનો મૃત્યુ સમય પાસે આવ્યો જાણી તેમને પોતાની પાટે સ્થાપિત કર્યો. આજુકમ વંશના રાજાએના મુકટમણીના તેજથી જેનાં ચરણ હંમેશા રંગીત થતાં, તેના સરસ્વતીના ખરા નિવાસ-સ્થાનરૂપ પદ્માદિલ તેમના વિદ્યાગુરુ હતા. અને બાદિદેવસૂરિ ગચ્છના શ્રી ઉદયસૂરિએ તેમને સાર-સ્વત મંત્ર આપ્યો હતો, એક વખત યોગનિદ્રામાં સરસ્વતી દેવીએ તેમને દર્શન આપ્યાં અને કહ્યું “હું તારા બાલચકાળથી સારસ્વત કલ્પથી કરેલા મારા ધ્યાનથી પ્રસન્ન થઈ છું અને જેમ પૂર્વે દાસિદાસ અને બીજા મહાકવિઓ મારા વત્સો હતા તેમ તું પણ મારો વત્સ છે.” પ્રમંથચિંતામણીમાં જણાવેલું છે બાલચંદ્રસૂરિએ વસ્તુપાલના યુગપરીતનનું કાવ્ય રચ્યું હતું તેથી ખુશી થઈ તે મંત્રીએ બાલચંદ્રસૂરિને આચાર્યપદ ઉપર સ્થાપન કરવાના મહોત્સવમાં એક હળર દ્રામ ધન ખર્ચ્યું હતું. (૨)

કવિએ રચેલ અન્ય અંથો—આ અંથ ઉપરાંત કવિએ કર્ણાવજાબુધ એ નામનું પાંચ અંકી નાટક રચ્યું છે. અને આસડના અંથો નામે વિવેકમંજરી અને ઉપદેશકંદશી ઉપર ટીકા લખી છે. કર્ણાવ-જાબુધ નાટક (પ્રકાશિત-આત્માન્દ જૈનસભા-લા-વનગર) વસ્તુપાલ મંત્રી શત્રુજયની યાત્રાએ ગયા ત્યારે રચ્યું હતું અને વસ્તુપાલના કહેવાથી ત્યાં શ્રી આદિ-નાથના દેરાસરમાં પહેલ વહેલું ભજવવામાં આવ્યું હતું. આ ઉપરથી સ્પષ્ટપણે જાણી શકાય છે કે વસ્તુપાલની હયાતીમાંજ બાલચંદ્રસૂરિએ કવિ તરીકે કારકીર્દી ચર કરી હતી.

(૨) તથા ચાલચંદ્ર નામ્તા પંડિતેન શ્રી મંત્રિજનં પ્રતિઃ—
મૌર્યે રાગવતી ત્વયિ ત્વયિ દ્વયો વદાદરસ્ત્વં યુતો
મૃત્યા ત્વં ચ લસદ્ગુણઃ શુભયુગઃ કિંવા બહુ ધૂમહે ।
શ્રી મન્મઝીશ્વર । નૃતમીશ્વરકલાયુક્તસ્ય તે યુગ્યતે
ચાલેન્નું ચિરમુચ્ચકે રચયિતું તત્તોપરઃ કઃ પ્રમુઃ ॥
શ્લુકન્તે તત્ત્યાચાર્યપદસ્થાપનાચાં દ્રમ્મસહજં વ્યવીકૃતમ્ ।
—પ્રમંથ ચિંતામણી પૃ. ૨૧૩

અથ રમ્યાનો સમય:—આ કાવ્ય લખ્યાની તારીખ અંશકતોએ જણાવી નથી. તેથી આ મહા-કાવ્ય કયા વરસમાં લખાયું તે ચોક્કસ કહી શકાતું નથી. પણ તેમાં વસ્તુપાલનું મૃત્યુ સંવત ૧૨૯૬ માં થયું તે બાબતનો ઉલ્લેખ હોવાથી વહેલામાં વહેલા અંશ રમ્યાનો સમય તે પછીનો કહી શકાય. આ કાવ્ય વસ્તુપાલના પુત્રના વિનાશ માટે લખવામાં આવ્યું છે તેથી અંશનો સમય વિક્રમના તેરમા સૈકાની આખરનો અથવા ચૌદમા સૈકાની શરૂઆતના આશરોનો છે એમ આપણે ચોક્કસ કહી શકીએ. (૨)

કાવ્યનો સારાંશ:—પહેલો સર્ગ પ્રારંભિક છે. કવિતા અને સાહિત્યના અમૃતનું વર્ણન કર્યા બાદ કવિ પોતાનો ઈતિહાસ આપે છે અને પોતાને સરસ્વતીએ યોગનિદ્રામાં દર્શન દઈ કવિની ભક્તિથી દેવી પ્રસન્ન છે અને કવિ સરસ્વતીનો સાચો બાળક છે એમ કહ્યું તે બાબતનું વર્ણન છે. ત્યાર બાદ આ મહાકાવ્યના નાયક યત્રાની યોગ્યતાના કપા કયા યજ્ઞો વસ્તુપાલમાં હતા તે કવિ આપણને જણાવે છે.

ત્રીજા સર્ગમાં અણદિલપુર પાટણ, તેના સુવર્ણ-કળશમણિ મોટાં મંદિરો, તેના ભવ્ય આલીશાન મકાનો, ત્યાંનો કિલ્લો, ખાખ અને દુદ્ધસરજા સરો-વરનું વર્ણન છે. (૩)

ત્રીજા સર્ગમાં મૂળરાજ્યી બીજા બીયદેવ સુધીના ગુજરાતના રાજાઓનું વર્ણન કર્યા બાદ વીરધવજ અને તેના વડવાઓએ ગુજરાતના રાજ્યને ભાષા-તોમાં વહેંચાઈ જતું કેવી રીતે બચાવ્યું તેનું કવિએ વર્ણન કર્યું છે. રાજ્યની અધિષ્ટાતા દેવીનું વીરધવજને સ્વપ્નમાં દર્શન હેતું અને વસ્તુપાલ અને તેજપાલને મંત્રીપદે સ્થાપવા એ દહીકતનું વર્ણન કર્યું છે. (૪)

ચોથા સર્ગમાં બન્ને મંત્રીઓના ગુણ અને સફિનનું વર્ણન અને વસ્તુપાલને ખંભાતના સુખા તરીકે નીમવાની દહીકત આપવામાં આવી છે. (૫)

પાંચમા સર્ગમાં વસ્તુપાલ અને ભરૂચના સંખની ચપાઈ અને સંખની દાર ચપ તે દહીકત કવિએ આપણને કહી છે. (૬)

છઠ્ઠા સાતમા અને આઠમા સર્ગમાં ઋતુઓ, તેને યોગ્ય કીડાઓ, આનંદ સુયોદ્ય ચંદ્રોદય ઇત્યાદિનું રસિક પ્રાચીન શૈલીનું વર્ણન કવિએ સરસ રીતે કર્યું છે. (૧)

નવમા સર્ગમાં વસ્તુપાલને આવેલા એક સ્વપ્નની દહીકત વિસ્તારથી આપવામાં આવી છે. એક પગ વાળા એક દેવ (ધર્મ) વસ્તુપાલને સ્વપ્નમાં દેખાયા અને કહ્યું કે કૃતયુગમાં તેને ચાર પગ હતા, ત્રેતાયુ-ગમાં ત્રણ પગ હતા, દ્વાપરયુગમાં બે પગ હતા અને કલિયુગમાં એકજ પગ છે. મૂલરાજ અને સિદ્ધરાજ સોમેશ્વરની યાત્રાઓ કરી, સિદ્ધરાજે શત્રુંજયને બાર ગામે આપ્યાં અને તેની માતા મીનકાદેવી (મયલ્લકાદેવી)એ બ્રહ્મલોક સુકામે સોમેશ્વરના યાત્રાગુઓ ઉપર લેવાતો કર માફ કરાવી ધર્મને દેવાનો કર્યો. કુમારપાલે પણ ગિરનાર અને શત્રુંજ-યની યાત્રાઓ કરી અને મૂલરાજે મંડવી પટ્ટનમાં બાધેશાં કેદાર અને સોમેશ્વરના જૂના મંદિરોનો ઉદ્ધાર કર્યો અને ધણાં નવાં મંદિરો પણ બાંધ્યાં. ધર્મદેવે અફસોસ કરી જણાવ્યું કે હવે વસ્તુરિયતિ મદલાઈ હતી અને વસ્તુપાલને આદેશ કર્યો કે ધર્મને પ્રભાવ વધે તેવાં કર્યો કરવામાં તેણે સતત ઉદય કરવો કે જેથી ધર્મદેવના મનની ચિંતા ટળે. ભાર બાદ પ્રાતઃકાળની નોખતો અને ભાટ ચારણોના બિરદ વર્ણન સાંભળતા મંત્રી ગંભીર થયાં. (૨)

દશમા સર્ગથી તેરમા સર્ગ સુધીમાં વસ્તુપાલની યાત્રાઓનું વર્ણન છે. પોતાના ધર્મ ગુરના ઉપદેશથી વસ્તુપાલે શત્રુંજય અને ગિરનારની યાત્રા કરવાનો નિશ્ચય કર્યો. વીરધવજે પણ તેને આ ધર્મના કાર્યમાં ઉત્તેજન આપી કહ્યું કે પોતાના રાજ્યનો વિસ્તાર જેથી વધે તેવાં દરેક કામ તેમણે ખુશીથી કરવાં. (૩) તે મુજબ રાજ્યના મંત્રીપદનો બાર તેજપાલને

(૧) કીર્તિદોમુરી સર્ગ. ૭ અને સુકત સંજીવન સર્ગ ૧ જુઓ. (૨) આ સ્વપ્ન એ કવિની નવી કલ્પના છે, કારણ કે તે કીર્તિદોમુરીમાં કે સુકુવસંજીવન બેમાંથી એક અવધાં નથી.

(૩) યેન યેન વિધિનાં વિગુમ્મવે, રાજ્યમેવદધિકાપિત્તં મન. | ાં હમઃત્રીયેતુમિત્થલા મવાન્મોનકં પ્રતિહારીરં મહતિ. | જુઓ. વસંતવિલાસ. સર્ગ. ૧૦. શ્લોક. ૧૩.

(૨) જુઓ કીર્તિ દોમુરી. સર્ગ ૫ જુઓ. (૪) કીર્તિદોમુરી સર્ગ ૨-૩ અને સુકત સંજીવન સર્ગ ૧-૨-૩ જુઓ. (૫) કીર્તિદોમુરી સર્ગ ૪ જુઓ. (૬) કીર્તિદોમુરી સર્ગ ૫ મો. જુઓ.

સોંપી વસ્તુપાળ જાત્રા કરવા નીકળ્યા. ચાર ખંડીયા રાજાઓ તેની સાથે યાત્રાએ નીકળ્યા અને લાટ, ગોડ, મર, કચ્છ, દાદલ અર્વાતી અને વંજ દેશના સંપત્તિઓ એકઠા થઇ તેને આતી મળ્યા. તે સર્વને વસ્તુપાલે ભેટો આપી સન્માન આપ્યું. સઘળા યાત્રા-જીઓને માટે જોઇતી વસ્તુઓનો અને તેમની સગવડો ખદિગરત કર્યો. માર્ગમાં આવતાં મંદિરોનાં દર્શન કરતા ગયા અને જુના મંદિરોનો ઉદ્ધાર કરાવ્યો. વલ્લભીપુર (દાહનું વળા)માં સંપત્તિએ મુકામ કર્યો. આ ઠેકાણેથી શ્રી વિજયસેનચરિત્રે વસ્તુપાલને શ્રીચતુર્વિધ પર્વના દર્શન કરાવ્યાં. અહીં મોટા મહોત્સવ કર્યો અને સંઘ જમાડયો. વસ્તુપાળની પત્નિ લલિતાદેવીએ બાવથી સાધુઓને આહાર વહેરાવ્યો. અનુક્રમે શ્રી સંઘ પાદલિખપુર (દાહનું પાકીનાણા) પહોંચ્યો. અહીં તેણે શ્રી પાર્શ્વનાથના ચૈલમા પ્રથમ પૂજા કરી. અને યાત્રાજીઓએ ડુંગર પર ચઢવાનું શરૂ કર્યું. કપડીં યજ્ઞની પૂજા કર્યા પછી મંત્રી આદિનાથના મંદિરમાં ગયા અને અષ્ટ પ્રકારે પ્રજ્વળી પૂજા કરી. અને ચીનાઈ રેશમી કાપડની મોટી ખળ મંદિર પર ચઢાવી.

શ્રી આદીશ્વર પ્રજ્વળી ભૂતિ સન્મુખ વ્રતપ્રયોગ કરવામાં આવ્યો અને પછી શ્રી સંઘ ત્યાંથી પ્રભા-મ્પાટણ તરફ વળ્યો. ત્યાં વસ્તુપાલે સોમેશ્વરની પૂજા કરી, પ્રિયમેલ તિર્થમાં રનાન કર્યું અને થા-હણોને પોતાના વજન જેટલાં (તુલા પુરપ) સુવર્ણ અને રત્નોતું દાન કર્યું. ત્યાંથી સંઘ ગિરનાર પર્વત તરફ ગયો. ગિરનાર તળેટીમાં આવેલું તેજપાલે સ્થાપેલું તેજપાલપુર નામનું શહેર અને તેજપાલે જોદાવરવેલું કુમારસર નામનું સરોવર વસ્તુપાલે જોયું. અને આદિનાથની પૂજા કરી. મંથ ગિરનાર પર ચઢ્યો અને શ્રી નેમનાથની પૂજા કરી અને અંબિકા આસોકન અને શાંખ નામની દુકાનાં પછુ દર્શન કર્યા. ત્યાંથી સંઘ ધોળકા પાછો કર્યો. અહીં રાજ વીરધવળ પોતાના લશ્કર સાથે સંઘને લેવા આવ્યો. વીરધવળ વસ્તુપાળને ભેટયો અને યાત્રા સંબંધી હડીકત અને કુસલ વર્તમાન પૂછ્યા, સંઘે બાદશાહી કાઢી-શુભ દિવસે શહેરમ પ્રવેશ

કર્યો. વસ્તુપાલે યાત્રાજીઓને જમાડી તેમનું સન્માન કર્યું અને પોતાના રત્નોતીઓ, ખાહણો, ચતિઓ અને ધર્મ ગુરુઓને વસોતું દાન દર્શસર્વતું સન્માન કર્યું. (૧).

ચૌદગા સર્ગમાં કવિ આપણને જણાવે છે કે વસ્તુપાલે દરેક નગર શહેર ગામ અને પર્વત ઉપર ગંધાવેલી ધરમરાજાઓ, દેરાસરો, ઉપાશયો, ખાહણો માટે રહેવાનાં સ્થળો અને સરોવરોની સંખ્યા એટલી મોટી છે કે તેની ગણતરી કરવાનો પ્રયત્ન થયા છે. એક સમયે ધર્મરાજની હિતિ જરા વદા-વસ્થાએ આવી વસ્તુપાલને કહ્યું કે સ્વર્ગમાં તમારી કીર્તિનાં ચુલ્લુગાન સાંભળીને ધર્મરાજની પુત્રિ સહ-ગતિ તમને મળવાને ધણી આતુર થઈ છે અને તેના માતપિતાએ તેનું તમારી સાથે લગન કરવાનું નક્કી કર્યું છે. સહગતિના વિચારોમાં વિચરતા વસ્તુપાલને એક સમયે તાગ આવ્યો અને ગિરિરાજ શ્રી શત્રું-જયની યાત્રાએ સહગતિને વરવા માટે જવાનો નિશ્ચય કર્યો. ધર્મરાજના આદુર્બંધ (આદુર્બંધની દોરી) નામના સેરકે વસ્તુપાલને આ નિશ્ચય ધર્મરાજને જણાવ્યો. તે સાંભળી ધર્મરાજ ખુશ થયા અને વસ્તુપાળના સહગતિ સાથે વરવાનું ચુકુંત સમય નક્કી કરી પોતાના સુગોધ નામના હતને રવાના કર્યો. સુગોધે આવી વસ્તુપાળને કહ્યું કે તમને ધર્મરાજ સહગતિને વરવા માટે સંવત ૨૨૬૬ ના માહાસુદ પંચમીને સોમવારે શ્રી શત્રુંજય ઉપર જોલાવે છે. વસ્તુપાલે પોતાના પુત્ર જૈનસિંહ, પત્નિ લલિતાદેવી અને બાઇ તેજપાળને પોતાની પાસે જોલાવ્યા અને તેમને યોગ્ય મુચનાઓ અને શીખામણ આપી. રાત્ર વી-રધવળને મળીને વસ્તુપાળ શત્રુંજય જવા નીકળ્યા. ત્યાં પહોંચી ડુંગર ઉપર ચઢ્યા. લગનના દિવસે શ્રી આદિનાથનું ચૈલ ખૂબ શણગારવામાં આવ્યું હતું. ત્યાં શ્રી આદિનાથની સન્મુખ ધર્મે પોતાની પુત્રી સહગતિ વસ્તુપાળને આપી અને તેને સ્વર્ગમાં લઈ ગયો ત્યાં સર્વ ધન્દોએ વસ્તુપાળનું ધણું

(૧) જુઓ-કીર્તિકીમુદી સર્ગ, ૬ અને સુદૃઢ સંકો-તર્ક સર્ગ ૭. ૮, ૯, ૧૦.

સન્માન કર્યું. (૨)

ગુજરાતના ઇતિહાસ માટે મળતી સામગ્રી:-
આ કાવ્યમાંથી ગૂઝરાતના ઇતિહાસ સંબંધી નીચલી હકીકત મળી આવે છે. જ્ઞાત્યે આપેલા સંખ્યા સુચિકા-માંથી હાથમાં ખૂંટી તરવારવાળો એક વીર સ્વપ્ન સુ કિત્તન થયો. તે આકુષ્ઠ કહેવાયો અને તેણે દૈત્યોના નાશ કરી પૃથ્વી ઉપર રાજ્ય કર્યું. તેના વંશમાં મૂળરાજ નામે રાજ થયો. શ્રી સોમેશ્વરની તે દર સોમવારે યાત્રા કરતો તેથી પ્રસન્ન થઇ સોમેશ્વરે તેને અનેક લક્ષ્મણમાં મદદ કરી હતી:-દુશ્મનોનાં માથાં પોતાની દૂર તરવારથી કાપી નાખનાર આયુરારાજ તેની પછી ગાદીએ આવ્યો. તેના પુત્ર વલ્લભરાજ 'જયત્રપન' નામે પ્રખ્યાત થયો હતો. હીમે ભેજ ઉપર ભેજવેલી હતો. આ કાવ્યમાં ઉદ્દેશ્ય કરવામાં આવ્યો છે. જયસિદ દેવે ધારા નગરીના રાજાને તામે કર્યો અને તેને કાજના પાંજરામાં પુરીને પોતાની રાજધાનીમાં કાવ્યો. તેણે ઉત્તરવન હતું અને સાંધી યોગીનીઓની પીઠિકા લાવ્યો, અને બાપરા બૂને તામે કર્યો. તેણે શત્રુ-જય પર્વતના મંદિરો માટે બાર ગામોનું દાન કર્યું (૧) કુમારપાળે કેદાર અને સોમેશ્વરના મંદિરોનાં છોળાંકાર કરાવ્યો. તેણે બીજાં ધણાં મંદિરો બંધાવ્યાં અને નાવારસ મરી નવ તેની મીઠકન રાજ્યમાં જમ કરવાનો ધારો રહ્યો. તેણે બદમાશ દેવ હતો અને મંત્રણ અને કોકનુરા રાજ્યો ઉપર હત મેજતી. તેના પછી અજયપાલ ગાદીએ આવ્યો અને મંત્રણના રાજ્યે તેને નજરાતું આપ્યું હતું. મૂળરાજ બીજે ને કે ઉમ્મરમાં બાળક દત્તો હતાં તેણે

(૧) વસ્તુપાળના માર્મિક કર્યો મદદ મુદ્દત સંકીર્તન સર્ગ, ડ. ૮. ૬. ૧૦. સરખાવો. કીર્તિસેમુત્રી અને મુદ્દત સંકીર્તન બન્ને વસ્તુપાળની દશાવિમાં લખાયેલા દોષાથી તેમાંથી જોઈમાં, આ પાછળની નજાવેલી દશાવિ મળતી નથી.

(૨) સરખાવો:-સમુદ્રને મહાભંધે પૂજ્યે વૈ વિનેયિતુઃ ।
દેવદાયે કૃતીપ્રેલે મમ્મદાદગર્ભ દંદા ॥

-વિનયસંચરિતા વસ્તુપાલ ચરિત્રનો પ્રથમ સર્ગનો પદ્ય ૮૪.

એજી રાજાને નમાવ્યો. તેના પછી હીમદેવ બીજો ગૂઝરાતની ગાદીએ આવ્યો. તે ધણો દાની વિષયી અને નમળા મનનો હતો.

બીજો હીમદેવ પોતાની નમળાકથી રાજ્ય ઉપર કાચુ રાખી શક્યો નહી અને તેના ખંડીયા માંડલિક રાજ્યોએ દેશમાં સ્વતંત્ર સત્તા જમાવી. આકુષ્ઠ વંશના ધવળ રાજાનો પુત્ર અર્જુનરાજ હીમદેવના પદમાં રહ્યો અને માંડલિક રાજ્યોને હરાવી રાજ્યનું રક્ષણ કર્યું. તેના પુત્ર લાવણ્યપ્રસાદ યુદ્ધનો રસીયો હતો અને ઉત્તર પૂર્વ અને દક્ષિણ દેશના રાજ્યો તેનાથી ધુજતા. તેના પુત્ર વીરધવળે ખંડીયા મંડલિક રાજ્યોની સત્તા ઉખેડી નાખી અને પોતાના પિતા લાવણ્યપ્રસાદની સાથે રાજ્યનો કારભાર ચલાવતો. પોતાના રાજ્યની બરાબર બચ્ચર રાખતા માટે એક સારો પ્રભાવશાળી મંત્રી નીમવાને તેણે વિચાર કર્યો. એક વખત રાજ્યમંડલિકે સ્વપ્નદર્શન દઈ તેને નીચે ગુજ્જ કહ્યું કે પહેલાં-પ્રાગરાટ (પૌરવાડ) વંશમાં મહાપ્રતાપશાળી અંકુષ થયો હતો. તેના પુત્ર અંકુષપ્રસાદ ધણો કીર્તિમાન થયો. તેના પુત્ર સોમ થયો તે જિન શીયાય બીજા લગવાન અને સિદ્ધરાજ શીયાય બીજા માલિકને કચુક કરતો ન હતો. તેની પતિ સીનાના પેટ તેને અધરાજ નામે પુત્ર થયો. અધરાજની સુદિના ચુર્જર રાજ્યે ધણાં વખાણ કર્યા હતાં. તેણે પોતાની માતાને પાલખીમાં બેસાડીને ચિરનાર અને શત્રુજયની સાત વખત યાત્રા કરી હતી તેણે ધણાં તમારો અને કુરાઓ બોલાવ્યા. ધણી પરચો બેસાડી અને મંદિરો બંધાવ્યાં. કુમારદેવી સાથે તેનાં લગ્ન થયાં અને તેમને મન્દકેવ, વસ્તુપાલ અને તેજપાલ નામે ત્રણ પુત્રો થયા. દેવીએ વસ્તુપાળ અને તેજપાળને પ્રધાન નીમતા એમ વીરધવળે કહ્યું.

વીરધવળે આ બે બાઈઓને બોલાવતા માટે પોતાના મુખ્ય અધિકારીઓને બોલાવ્યા. તેઓ રાજની દલુરમાં આવ્યા અને રાજાને નમસ્કાર કરી રાજાને નમસ્કાર કર્યો. તેઓની મુદર રીતમાન, વિનય, બોલવાની હડાથી ખુશ થઈ રાજ્યે તેમને પોતાનું મંત્રીપદ સ્વીકારતા કહ્યું, ત્યારે વસ્તુપાલે

રાગને સ્પષ્ટ કહ્યું કે રાગઓ ધનના લોભી હોય છે અને તેથી તેમના અધિકારીઓ પણ તેવાજ થાય છે અને પોતાની મરજીમાં આવે તેમ સ્વચ્છંદે વર્તે છે. જે તમે ન્યાયથી વર્તવા, લોભ ઝીંઝી દેવા, ચાલીધા અને નિંદાખેર માણસોને કાઢી મુકવા અને શાંત સ્વભાવ રાખવા કહ્યું કરતા હો તો મંત્રી પદ હું લઇશ, એમ વસ્તુપાળે જણાવ્યું. પછી રાગએ બાહ્યોને મંત્રીપદની સુવર્ણ મુદ્રા આપી.

આ મંત્રીઓ નિમાયથી વીરધવળના રાન્યનો ધણો ઉદય થયો. હાટ દેશના રાગના તાબે ખંભાત બંદર હતું તે વીરધવળે બળથી કબજે કર્યું હતું. ખંભાત ગુજરાતનું સમૃદ્ધિવાન મોટું બંદર હતું, અને સત્તા અને સમૃદ્ધિનું મોટું ઉપયોગી મથક હતું. વીરધવળે વસ્તુપાળને ખંભાતનો સુખો નીમ્યો. વસ્તુપાળે ખંભાતમાં પ્રવેશ કર્યો ત્યારે ત્યાંના રહેવાસીઓ અને વ્યાપારીઓએ તેને ધણો વધારી લીધો. હલકા મનના ખરાબ અધિકારીઓએ ખંભાતમાં ધણી ગેરબવસ્થા કરેલી તે વસ્તુપાળના વખતનાં દુર થઇ અને ખંભાતની ગુમાવેલી બહોળલાથી ફરીથી ઉદય પામી. તેણે દરેક ધર્મવાળાઓને અન્ન વસ્ત્રોના દાનથી સન્માન આપ્યું અને તેથી દરેકને મંત્રી પોતાપોતાના ધર્મને રાગી છે એમ લાગતું. કાવ્ય સાહિત્યનો તે ધણો શોખીન હતો અને કવિઓને તેણે એટલું બધું ધન આપ્યું કે મુજ અને ભોજના લાંબા સમયની કીર્તિ પણ તેના મોંમાં આગળ જાણી પડવા માંડી. જે વખતે વીરધવળ લૂણસાક રાગ સાથે મારવાડના રાગઓ યુદ્ધ કરતા હતા તે યુદ્ધમાં રોકાયેલો હતો તે વખતે ભરચના રાગ સંખે પોતાના રાન્યના તામાતું અને પોતે ગુમાવેલું ખંભાત બંદર પાછું મેળવવા મોટા લશ્કર સાથે ખંભાત તરફ દૂર કરી. સંખે નાચે મુજ્ય સંદેશો પોતાના દૂતો સાથે વસ્તુપાળને કહેવાડ્યો. “વીરધવળ સખજ છે છતાં મારવાડના ધણા રાન્યોએ હાલ તેના ઉપર ચડાઈ કરેલી છે અને કોઈ પણ કેડાણે વીરધવળનો જય થતો દેખાતો નથી. આહમન રાગ લાગ્યેજ અહીં આવે છે મારે મને ખંભાતમાં પ્રવેશ કરવા દઇ પછી તમે સુખેથી

રાન્ય કરો. વીરધવળે હસીને તમને દક્ષત એક શહેરનું આપ્યું ત્યારે સંખરાગ તમારા ગુણોની કદર કરશે અને તમને એક આખા દેશના સુખા ખનાવશે, મનમાં સંશય રાખીને તમે સંખને તમારા ઉપરી રાગ તરીકે નહીં સ્વીકારો; તો બ્યારે સંખ ખંભાત છતી લેશે ત્યારે બીજાને સુખાગીરી આપશે. ખાર માડલક રાગઓ તેના ડાંગા પગ સાથે સોનાની સાંકળે બંધાઈ જમીન ઉપર આઘોટતા તેના સન્મુખ રૂએ છે તે જગમગદેર વાત છે બ્યારે એક તરફથી અણોરાજના પુત્રોએ માલવાના રાગને વચમાં રાખી સંખ ઉપર હુમલો કર્યો અને બીજા બાજુથી શ્રી ગટે વલોવેલા યુદ્ધ સાગરમાંથી પેદા થયેલા કાલકુટ ઝેર જેવું યાદવ રાગ (સિંહણ)નું લશ્કર સામું આવ્યું ત્યારે પ્રચંડ સંખે યાદવરાજના આખા સૈન્યને દરાવી ભગાડ્યું. તમારા મનમાં ખરાબ વિચાર કરતને કે જેની તરવારના ધાથી વજ્ર પણ ભાગી જાય છે તેવા શંખરાગ સામે કેણુ ટકી શકશે ? તમે તેની આંખમાં આવેલા ત્યાર પહેલાં નાશી છૂટો. વાણિયાના નાશી જવાથી કંઈ શરમાવા જેવું છે નહીં તમારે તમારા મનમાં જે નિશ્ચય કરવો હોય તે કરી લેવો. કારણ કે મર્ખોદા મુકેલા સાગરની જેમ શંખરાગ હવે આ તરફ સત્તર આવે છે.” આ સાંભળી વસ્તુપાળની બકુરી કોધથી ધમધમી રહી હતી છતાં પોતાનો કોષ દબાવી હસીને મંત્રીઓ જવાબ આપ્યો કે શંખરાગ જે પ્રમાણે મને મળવા માગે છે તે મુજ્ય તેને મળવા હું ખુશી છું. મારવાડના રાગઓ મેધની માફક આવ્યા છે તેજ વખતે તે આવ્યો છે તો તેને ભરો આવવા દો. મારી તલવાર તૈયાર છે. તમે કહ્યું કે ચાહમાણુ રાગ મને આપો દેશ આપશે તે વાતમાં કંઈ અચોગ્ય નથી. તમે જે બોલ્યા તેને હું એક શુકન માતું છું. મોડળિક રાગઓની પ્રતિભાઓ તેના પગે સોનાની સાંકળથી બાંધેલી છે તે વાત ઠીક છે પણ યાદવ રાગના કેદખાતામાં તેના પગમાં બેડીઓ પકેલી હતી તેથી મને ધણું દુઃખ લાગે છે. નર્મદાના કિનારાપર યાદવ રાગના સૈન્યને શંખે દરાવ્યું તે વાત તમે મને કહી પણ પથુ તે કેદ થયો હતો તે

વાત તમે જણાવી નથી. ફક્ત હાથીઓજ યુદ્ધકળાના રક્તચ્છે જળે છે અને યાણિયાઓને તે આવડતું નથી એ તમારા મનની બ્રમણા છે. અંબક બે કે વાણિયો હતો તો પણ શું તેને કોંકણના રાગ મદિહાકાળું ને લડાઈમાં લણી નાખ્યો ન હતો ? હું પણ યુદ્ધ વેપારમાં સારી રીતે પ્રખ્યાત થયેલો છું. તરતાર ફી તાજવાથી શત્રુઓના મસ્તક રૂપ માત્ર ખરીફું છું અને તેની કીમતમાં તેમને સ્વર્ગ આપું છું બે તમારા શંખ સિંધુરાનનો ખરો પુત્ર હોય તો તેને તુરત અહીં આવી યુદ્ધનું સ્થળ પસંદ કરવા કહેજો.” (૧) વસ્તુપાળે પણ પોતાનું સૈન્ય તૈયાર કર્યું અને જાને સૈન્યો વચ્ચે લડાઈ થઈ; વસ્તુપાલના યોદ્ધાઓએ શંખના લશ્કરને યુદ્ધ સ્થળ ઉપર કાપી નાખ્યું અને તેનાં ધણા શુરવીર યોદ્ધાઓને લડાઈમાં મારી નાખ્યા. શંખ પોતાના નેત્રશ જળવાન પોતાના ભાઈઓ સાથે મંત્રીને દરાવવા નીકળ્યો. ધણું લાંબકર યુદ્ધ થતું તેમાં વસ્તુપાલના નવ યોદ્ધાઓ અને શંખના ભાઈઓ કપાઈ ગયા પછી યુદ્ધ કળેના બૂજીપાલ શંખને મારવાનું પણ લઈ તેના તરફ ધસ્યો. તેણે ધણા યોદ્ધાઓને તેઓ શંખ છે એમ ધારી કાપી નાખ્યા. આખરે તે શંખ પાસે જઈ પડ્યો અને તેના ઉપર ભાલોના ધા કળો. શંખે તે ભાલાના કટકા કરી નાખ્યા. આખરે બૂજીપાલ શંખના હાથે મારાયો. હવે વસ્તુપાળ એક બીજા ગોટા સૈન્ય સાથે આજળ આવ્યો. પોતાનું લશ્કર ધણું ઓછું થયેલું નેમ્મ આ નવા લશ્કરને દેખી શંખ ભરત્ય તરફ નાચી ગયો.

આ કાવ્યનું ઐતિહાસિક ગાદત્વ એક બેઠી વાન છે કે આપણા સંસ્કૃત ઐતિહાસિક કાવ્યોમાં ટાલમાં જેવાં નકામાં લોખંડાં લોખંડાં વર્ણવેલાં હોય છે પણ જે ગદ્યાપુરુષનું ચુચુકીર્તન તેમાં હોય છે તેના જીવનદર્શનની ઐતિહાસિક બાજો તેમાં ધણી ઓછી મળી આવે છે. આ કાવ્યને પણ આજ હકીકત લાગુ પડે છે. આ કાવ્ય મંત્રીના

મૃત્યુ પછી અને સમકાલીન લેખકે લખેલું હોવાથી મંત્રીના પાછલા જીવનના ઇતિહાસની હકીકતોની આ કાવ્યમાં આપણે આશા રાખીએ તે સ્વાભાવિક છે; પણ કતાં તે બાજનનો કંઈ પણ ઉદ્દેશ કરતા નથી. હકીકતમાં તો પહેલાનાં બે કાવ્યો કરતાં આ કાવ્યના હેતુ સર્ગમાં વસ્તુપાલ મૃત્યુ પામ્યા એટલી હકીકત સીવાય બીજા કંઈ પણ નવી હકીકત આ કાવ્યમાંથી આપણને મળતી નથી છતાં પણ હેતુ સર્ગ ઐતિહાસિક દ્રષ્ટિએ ધણો ઉપયોગી છે, કારણ કે વસ્તુપાલના મૃત્યુના સમય અ સ્થળ સંબંધી જે અનેક હકીકતો કહેવાય છે તે સઘળી આથી ખોટી પૂરવાર કરી શકાય છે. પ્રબંધ ચિંતાગણીમાં વસ્તુપાલના ઉત્તર જીવન સંબંધી કંઈપણ ઉદ્દેશ નથી. ચતુર્વિંશતિ પ્રબંધ અને વસ્તુપાલ ચરિત્ર એ બે શંધોજ તે બાજનની હકીકત આપે છે. તેમાં વસ્તુપાલના મૃત્યુનો સમય સંવત્ ૧૨૬૮ નો અને સ્થળ આંકેવાલીયા આપેલ છે. પણ આ કાવ્યમાંની હકીકત ઉપરથી તે બાજન ખોટી છે એમ પૂરવાર થાય છે. મંત્રીપદની સત્તા પરથી વસ્તુપાલને પદમ્રુત્તર થવાની વાન પણ ખોટી જણાય છે. વસ્તુપાલની મહેરબાનીથી જેને માદી મક્કી હતી અને જેનું રાજ્ય તેના પ્રપત્નથી મળ્યું હતું તે વીસજદે તેજપાલ પાસેથી મંત્રીપદની ગુદા લઈ લઈ માગ્યો મંત્રીપદ આપે તે સંભવિત નથી અને વીસજદે ધાધું હોત તો પણ તે તેમ કરી ઇતે તેનું નકતું કારણકે મંત્રીઓની સત્તા ધણીજ સારી રીતે જાણેલી હતી અને તેઓ ધણા બળવાન હતા તેથી વીસજદેની એકાદ વરસના ટુંકા સમયમાં સત્તા દહ અને સકીસલામત થઈ ચડી હોય એમ સંભવતું નથી. આજ પર્વન ઉપરના સંવત્ ૧૨૯૬ (વૈશાખ સુદ ૩) ની તારીખના એક લેખમાં વસ્તુપાલને મદાઅબાલ તરીકે જણાવેલ છે. મારા અનુમાન પ્રમાણે તેજપાલના મરણ પછી મંત્રીનો ફરાર થયો હોવો નેમ્મ. જિનદર્શના મન પ્રમાણે તેજપાળનું મૃત્યુ વસ્તુપાળના મરણ પછી દસ વર્ષે થયું. (૧) સંવત ૧૩૦૩ ની સાલના એક દસ્તાવિઝ

ખિન તાડપત્રના લેખમાં તેજપાલ અણહિલપુરમાં મહા સત્તાશાળી પ્રધાન છે એમ જણાવ્યું છે.

શંખ કેણુ હતો ? વસ્તુપાળ સંખંધીના ઝંથોના શોધન કરનારા અને અનુવાદ કરનારાઓએ શંખ અથવા સંભ્રામસિંહના સંખંધમાં જે ગાટાણો ઉભો કર્યો છે તે દૂર કરવાની ખાસ જરૂર છે. તે લાટ દેશના ચાલમાણુ રાજા સિંહનો લાઘ અને સિંધુરાજનો પુત્ર હતો. તે એક મહાન યોદ્ધા હતો અને નર્મદા નદીના કાંઠા ઉપર યાદવ રાજા સિંહણના લાકરના હુમલાને તેને બચાડીરીથી પાછો હટાવ્યો હતો. તે એક વખત યાદવ રાજાના હાથે કેદ પકડાયો હતો પણ જ્યારે શંખને તેની રજા લઈ ગયા ત્યારે તેના વ્યક્તિત્વથી અંગ્રહને યાદવરાજાએ તેને છોડી મૂક્યો હતો. ખાર ખંડીયા રાજાઓની મૂર્તિઓ તેના પ્રાજા પગે સોનાની સાંકળથી બાંધેલી હતી એમ કહેવાય છે. પહેલાં ખંભાત ખંદર સાટહેશના રાજાઓના તાગામાં હતું; પણ તે વીરધવળે બગથી તેના હાથ-માથી કુટારાની લીધું હતું. મારવાડના રાજાઓએ બગથો કર્યો અને યાદવ રાજા સિંહણે ખીજ બા-જીથી હુમલો કર્યો તે કટોકટીના સમયનો લાભ લઈ તેણે ખંભાત પાછું લેવા માટે હુમલો કર્યો પણ વસ્તુ-પાળે તેને હરાવી કાઢ્યો. તેના સંખંધી વિશેષ હકી-કત માટે વાંચકે હાંતીરમદ મર્દન કાવ્ય જ્ઞેવું.

વસ્તુપાળ સંખંધી સાહિત્ય:—વસ્તુપાલના જીવન ચરિત્ર મંચંધી સમકાલીન અને પછીનું એમ જન્મે જન્મતનું સાહિત્ય ધણું છે. તેનું પ્રભાવશાળી વ્યક્તિત્વ, પ્રોણકાના દરબારમાં તેની એકદમ સત્તા, ધાર્મિક અને સાર્વજનિક ઉપયોગનાં લાભ અને સુંદર કામો અને કવિઓને તેણે આપેલા અસંત ઉદાર આશ્રયથી આકર્ષીત તેના સમયના લેખકો તેનાં ગુણ ગાન કરતા પ્રેરણા હતા. આલુક્ય વંશના રાજાઓના કુળ તેજપાલના મરણની નીચેની તારીખે તેમને મળ્યા છે. સં. ૧૨૯૧ મહં. વસ્તુપાલો દિવંગત: સં. ૧૩૦૪ મહં. તેજપાલો દિવંગત: ॥ આમ વસ્તુપાલના મરણ પછી આઠ વરસે તેજપાલના મૃત્યુની તારીખ મુકા સમાય.

કવિ સોમેશ્વરે કીર્તિકેમુદી લખ્યું, એટલું જ નહીં પણ પોતાના મુરુરોત્સવ નામના કાવ્યના છેલ્લા સર્ગમાં વસ્તુપાલની કીર્તિનું વ્યાખ્યાન કર્યું છે અને પોતાના ઉચ્ચાધરાધર નામના નાટકના દરેક અંકના છેડે તેના કીર્તનમાં એક શ્લોક મુક્યો છે. ચારિસિંહે પોતાના સુકૃત્યકીર્તનમાં તેનાં ધાર્મિક કામોની ઘણીજ સ્તુતિ કરી છે. એક તરફથી યાદવ રાજા સિંહણે સેન્ય લઈ હુમલો કર્યો ખીજ તરફથી ભરચના શંખે ખંભાત લેવા ચટાઈ કરી અને તે એવે વખતે કે જ્યારે વીરધવલ અને તેજપાલ મારવાડના રાજાઓના બગ-વાને દાણી દેવામાં અને મુસલમાનોના હુમલાને પાછો હટાવવામાં રોકાયેલા હતા ત્યારે—યુગરાતના રાજ્ય માટે લખંકર કટોકટીના સમય હતો તેનું જ્યમિહસૂરિએ હાંતીરમદ મર્દન નામનું નાટક લખ્યું છે અને તેમાં વસ્તુપાલની બહાદુરી અને હુંડીઆરીથી બધા દુરમ-નોનો પરામવ કેવી રીતે થયો તેનું આણેહુખ વર્ણન કર્યું છે. જ્યમિહસૂરિએ વસ્તુપાલની પ્રશસ્તિનું કાવ્ય પણ જનાવ્યું છે. વસ્તુપાલના યાત્રાના પ્રસંગે તેના ધર્મગુરુ આચાર્ય ઉદયપ્રજ્ઞસૂરિએ ધર્મબુદ્ધ્ય નામનું મોળ સર્ગનું એક મહાકાવ્ય રચ્યું છે. આ લેખકે મુકુન્દપ્રતિક્ષોશિનિ નામનું કાવ્ય પણ વસ્તુપાલની પ્રશંસામાં લખ્યું છે. આ કાવ્યના પહેલા અને છેલ્લા સર્ગમાં યાત્રા સંખંધી હકીકત આપેલી છે. આ બધાં કાવ્યો મંત્રીની સત્તા અને કીર્તિનો સૂર્ય મધ્યાહ્ને તપતા હતા તે સમયે એટલે સંવત ૧૨૮૬ના પહેલાં લખાયેલાં છે. મંત્રીના પાછળના જીવનનો હેવાલ કેઈ પણ તે સમયના લેખકે આપ્યો નથી તે દિલગીરીની વાત છે. વસંતવિલાસ કાવ્ય સમકાલીન લેખકે લખેલું હોવા છતાં મંત્રીના પાછળના જીવનની કંઈ પણ હકીકત તેમાં આપેલી નથી. પાછળથી લખાયેલાં પ્રબંધચિંતામણી અને ચતુર્વિંશતિપ્રબંધ એ બે ઝંથોમાં જે પ્રબંધો છે તેમાં મંત્રીના જીવનક્રિતાંતની બધી હકીકત આપી છે.

ખિનહર્ષનું વસ્તુપાળ ચરિત્ર મંત્રીના આખા જીવનનું વિવરત હકીકતવાળું કાવ્ય છે. તે કીર્તિ-કેમુદિ અને ચતુર્વિંશતિ પ્રબંધને અનુસરે છે છતાં તેમાં ઘણી નવી અને ઉપયોગી માહિતી છે. (અપૂર્ણ).

મોહપરાજય રૂપક નાટકનો સંક્ષિપ્ત સાર.

[ગત જેઠના અંકના પૃ. ૪૧૨ થી અનુસંધાન.]

અનુવાદક:—પંડિત રત્નેશ્વર દ. લાલન.

●ધર્મ—આ પૃથ્વીમાં ભરતાદિ તુષોમાંથી કોઈએ કદી પણ ઊઠ્યું નથી એવું પાપતુંજ મૂળ મૃતધન પણ જેણે ઊઠી દીધું છે; તેમજ જેમણે પોતાના રાજ્યના સીમાડામાંથી જૂતાદિ વ્યસનના ચક્રને બહાર કાઢી મુકેલ છે એવો કોઈ પુરુષ મારો વર હો !

મતિપ્રકર્ષ—શ્રી હેમચંદ્રના ચરણકમળ પાસે રાજેશ્રીએ એવી પ્રતિજ્ઞા કરી છે કે કોઈ જીવની વિરાધના કરવી નહિ, તેમજ સખત્યસનનો સર્વથા ત્યાગ કરવો એવો સંપૂર્ણ નિયમ કયો છે; વળી એમણે અશક્તનો ત્યાગ કરી પરત્વીથી પરંગમુખ રવી દિસાદિકને સ્વદેશમાંથી અને પરદેશમાંથી ઢાંચી કાઢ્યા છે.

આવું સાંભળી ધર્મભૂપ પ્રમુદિત થયો, પોતાની વિરતિ નામક પલિને એ વાત નિવેદન કરી, સદાગમ શામદિ અધિકારીજનોને પૂછ્યું. આવું સાંભળી શ્રી ધર્મની સમિપમાં બેઠેલી મુદિતા-મેત્રી-સમતા રૂપી સખીઓએ કૃપામુદરીને આ વાત જાહેર કરી.

પ્રયોજન સિદ્ધ થાય: પાર પડશે એવો નિશ્ચય કરી ધર્મથી હુટા પડી શ્રી કુમાર તુપસખીપે મતિ પ્રકર્ષ પ્રત્યક્ષ થયો અને પુરુષ દેવરૂપ પણ બંધ (પ્રતિજ્ઞા) વિગેરેનો સમગ્ર હેતુજન જાણ્યો. પ્રયોજન નિષ્પન્ન થયું છે એવા અમૃતમય અક્ષરોથી પુનઃ કહો પુનઃ કહો એવું બોલતો બોલતો જાણે પરમ આનંદ સ્વરૂપમાં મગ્ન થયો હોય એમ પોતાના દરતોને ઉછાગતા લાગ્યો, ત્યાર પછી મદાહિત્તાદ-પૂર્વક રાજ્યધાનીના મંદપમાં શ્રી ધર્મભૂપાસે પોતાના રસાલા સાથે પ્રવેશ કર્યો.

તેવે જ્યારે શુભ લગ્નનો પ્રસંગ સંપ્રાપ્ત થયો ત્યારે નિર્મળ ભાવરૂપી વારિઓથી, જેમને મંત્રજ સ્નાન કરાવવામાં આવ્યું હતું, જેમના દેહને સત્કિર્તિરૂપી ચંદનનો લેપ કરાવવામાં આવ્યો દને, અનેક

*વ્યસન સ્થળ છે. તુમાર, મીરી, પરતાર, વેરવા.

શિયાર, માંસદાર, મદપાન.

અભિગ્રહોરૂપી આભૂષણો જેમણે ધારણ કર્યા હતાં, દાનરૂપી કંકણોથી જેમનો હાથ શોભી રહ્યો હતો-જેમનું સંવેગરૂપ હસ્તિ ઉપર આરોહણ કરવામાં આવ્યું હતું, સદાચાર રૂપી છત્ર જેનાપર શોભી રહ્યું હતું-જેમનો શ્વશુરની સહોદર બહેને લવણોત્તારવિધિ કર્યો હતો-તેરસેકોડ વ્રતપ્રકારરૂપી સદ્ભાગી જનૈયાઓથી જેઓ પરિવ્રત થયા હતા-શ્રદ્ધિ-યુર-ભક્તિ દેશવિરતિરૂપ જનનીઓથી જેમના પદ્મ મંગળ ગવાતાં હતાં, એવા એ તુષેન્દ્ર અનુક્રમે પૈપથયાળાના દ્વાર (તોરણ) પર્યંત આવી પહોંચ્યા, પંચ પ્રકારના સ્વાધ્યાયરૂપી વાળનાં મધુર પ્વનિ એ વેળા પૂરમાં પ્રસરી રહ્યા હતાં. વિરતિરૂપ સામુએ જેમને પોષણથી ઉતાવળે હતાં, શમઃમાદિરૂપ સાળાઓ જેમને માર્ગ દેખાડી રહ્યા હતા, તેવી વેળાએ એટલે સંવત ૧૨૧૬ના માર્ગ સુદી દ્વિતિયાના દિને માતૃ-ગૃદમાં બેઠેલી શિશુરૂપી ચંદ્ર પાનેતર પહેરીને પ્યાન (ધર્મધ્યાન શુક્લ પ્યાન)રૂપી કુમળાને કણ્ઠમાં લટકાવીને, નવપદરૂપી હાર કંઠે આરોપીને, તપના નાના પ્રકારરૂપ મુદ્રિશઓથી અંકુશીએને સુરોચિત કરીને હાજર થયેલી કૃપામુદરીનું પ્રાણી મદલ્ય શ્રી કુમારપાળ મદિપાણે શ્રી અર્ધત દેવતા સમક્ષ કર્યું. ત્યાર પછી આગમોક્ત આવકના ચુલોની વદિ કરનાર દાહ્ય તત્ત્વરૂપી કળસોની ચોરી જનાવી વિચાર રૂપ ચુંદર તોરણો ખાંધ્યાં, નવતાવરૂપ નવગિવેદી (કુંડ) રચી પ્રગોષ્ટરૂપી અગ્નિ પ્રગટાવ્યો, ભાવનારૂપી મૃતની આહુતિ તેમાં અપાવી. શ્રી હેમાચાર્યરૂપ ભૂદેવે પદ્મ મહિન રાગને 'અત્તારિમંગલરૂપ' વેદોચ્ચારપૂર્વક પ્રદક્ષિણા કરાવી ત્યાર પછી-દક્ષિણેગાપ ઊઠવાની

મંગળક્રિયા ટાણે જમાઇને સૌભાગ્ય-આશીર્વાદોથી-અળ-સુખ વિગેરેની અભિવૃદ્ધિ ઇચ્છી ધર્મ-ભૂષે આશિર્વાદો આપ્યાં.

આ પ્રકારે સમૂના પાણિ ગ્રહણનો મંગલિક ઉત્સવ સંપૂર્ણ થયો, ત્યારે શરિમહારાજે વદના કરી રહેલ રાજશ્રીને આજ્ઞા કરી.

ધર્મશ્રુમિતા પ્રશુરૂપ, હે! નરેન્દ્ર! જે કન્યાને ઐશ્વિકાદિ વૃષ્ટિ પૂર્વે નિરખવા પશુ ન પામ્યા તે કન્યાને તું પરણવા પામ્યો છે, એનો પ્રેમ જાડુ જાડુ સદા મેળવતો રહેજે, અને એનું વચન કોઇ દિવસે ખડતો નહિ, જેથી આ મહાન કલ્યાણકારક પ્રત્યક્ષ તું મહાન નિવૃત્તિને લાભ્ય. ૨

તેને સર્વ પ્રકારે પ્રીતિકારિણી એમને કૃતક શિરોમણિ રાજર્ષિ પોતાના આત્માને તેનો દ્વારપાળ સમજતા લાગ્યો, હવે એક વેળા અનિ બહાલમાં આવી ગયેલા અને પ્રેમને પરવડા થયેલા પોતાના પ્રાણપ્રિયને જાણીને ધર્મનન્દિની આ પ્રમાણે બોલી:-હે! પ્રિયતમ! મારા પિતાને પુત્ર: સ્વસ્થાને સ્થાપન કરે અને મોહને છતીને મહારા મનોરથો પૂરણ કરે.

રાજજનોની પ્રતિષ્ઠા મેર પર્વત જેવી અચળ હોય છે;

કારણકે:-

જે જેને કશું હોય-જે કંઈ પોતે વચો હોય, અને જેની પોતે પ્રતિષ્ઠા કરી હોય તે સજ્જનો પત્યસ્ત્રી રેખા ગણી નિઃશ્વ પાળે છે.

વળા નીચ લોકો વિદ્વાના લાયકી કાર્યનો આરંભ કરતા નથી-મધ્યમ લોકો કાર્યનો આરંભ કરે છે; પરંતુ વિદ્વા આવાનાં તેને હેઠી દે છે. અને ઉત્તમ-જનો હજારોગણા વિદ્વાથી વારંવાર તાડિર થયા છતાં પ્રારંભેલું છોડતાં નથી.

પ્રિયાના પ્રેમથી ભાવયુક્ત વચનોના અવલુપ્તી શ્રી મોહકૃપ પ્રોત્સાહીત થયો; પોતાના આત્મામાં યુદ્ધવીરતાનો અવિભાવ કરતાં શ્રી ધર્મજૂપની સાથે વિચાર કરી મોહની ઉપર ચરાર્થ લઇ જવાની તૈયારી કરવા લાગ્યો. સદ્ધ્યાનરૂપી સેનાધ્યક્ષને

૨ મોક્ષને.

જેનાઓ; અન્તરંગ અતુરંગ સેનાને સજ્જ કરી જેનેશ્વર વાણીરૂપ સંશ્રામત્રેરી (Bugle) વગડાવી. મર્વ દિશામાંથી યમ નિયમાદિ સુભટા બેગા મળ્યા, શુભ અધ્યવસાયરૂપ પવનવેગી તુરંગો હણકણી રહ્યા. સ્થૈર્ય, ધૈર્ય, અસ્તિકૃપરૂપ હસ્તિ-ઓ મર્ગરૂપ કરી રહ્યા. પછી શુભ વેળાએ વિજય યાત્રાને ઉગ્રિન વિષે ધારણ કરી (કેશરિયાં કરી) જિજ્ઞાસારૂપી વજ્રોટાપ પહેરી, નવશુસિરૂપી જખરપી પોતાને લાંછી, શત્રુરૂપી તીક્ષ્ણ ખડ્ગ અને ક્ષત્ર્વસારૂપી મૂળ ઉત્તર ચણોના બાણો વર્ષિત કરી, આજ્ઞાવધી પ્રાપ્ત કરેલ છત્રીસ પ્રકારના ધનુષ્યો રૂપી રાજાથી, શ્રી મોહકૃપ અભેદ થયો. શ્રી હેમાન્ગર્યે તેની ક્ષમાવિધિ કરી, વિશતિ વીતરાગ-સનયનમાં રહેલ અન્તર્ધ્યાન થયાની શુદ્ધિ પ્રાપ્ત કરી; મોહપર જય મેળવવાનો નિશ્ચય કર્યો. ધર્મ, શમ-દમ-દિવેકાદિ મહા સુમત્રો વડે વિકટ મૂર્તિ રૂપ ધર; શ્રી મોહરાજાના પ્રદેશની નજીકમાં આવી પહોંચ્યો.

એ હરિનો સંશ્રામની મોખરે કર્યો. જ્ઞાનદર્પણ નામના કૃતને મોહરાજા પામે પાઠવ્યો. અજ્ઞાન-રાશિ નામનો પ્રતિહારી મોહરાજાની પર્વદમાં તેને લઇ ગયો. મોહરાજાના કુંજરને તેણે જોયો તો તે આવા પ્રકારનો હતો:-

“નિષ્પર આચારવાળા આરકષાયરૂપ જેને ચાર ચરણો છે, મિથ્યાત્વરૂપી જેને મહાન કાપા છે, ક્રોદ્ધ અને આત્મધ્યાનના અધ્યવસાયોરૂપી જેને બે દંતાલ્લો છે, અને સંસારરૂપી વનને તીરે જે પરિ-જમણુ કરી રહ્યો છે એવી ગોદનો મતગજ મેના મનને વિવેકજ કરી રાખતો નથી ?”

સમીપમાં રહેલા મોહનુપતિનો કલગમ નામનો મંત્રી બોલી ઉઠ્યો, અરે! કૃત! તું કોણ છે! તને કોણે મોકલ્યો છે! શા માટે મોકલ્યો છે! એવું ત્યારે તે બોલી ઉઠ્યો ત્યારે જ્ઞાનદર્પણ તેને કહે છે-અરે! હો!

મોહમંત્રી! જ્ઞાનદર્પણ માંડે નામ છે. અને સૂત્ર ઉપર હલો લઇ જનારા પ્રખર વૃષોની શ્રુતિમાં

શિરામણિ એવા શ્રી યૌતુક્યસિંહે જણાવ્યું છે કે
અરે! મોહ! તે આજે ૬૫૨ યુદ્ધરૂપી સૈન્યના
ગર્વથી શ્રી ધર્મનૃપતિને પરાજય પમાડી નસાડ્યો
છે. એ તો ન્યાયનિષ્ટ હોવાથી તેણે મારી રાજધા-
નીનો હાલમાં આશ્રય લીધો છે, અને શ્રી ગુરૂની
વાણીથી બહુ ઉપકૃત થઇ શ્રી કુમાર ભૂપતિને ગુરૂની
પ્રેરણાથી પોતાની કૃપામુદરી નામની પુત્રીને તુલ-
માન થઇ શ્રી ધર્મભૂપતિએ આપેલી છે. અને એથી
તેઓનો સંબંધ બંધાયો છે. હાલમાં તો શરણાગ-
તને વળ્લના પંજર જેવા, અને આશ્રિત જતોને
વત્સલ એવા, શ્રી યૌતુક્ય કુળના પર્વન એવા કૃત્ત
ચૂડામણિ રાજા, ચમુરને સ્વરાજ્યનો અભિષેક
કરવા ઇચ્છે છે.

‘શ્રી યૌતુક્ય તારા પર ચઢાઈ લાવવાને સૈન્ય
સંહિન શ્રી ધર્મરાજાનો સકાયક થઈ તારાપૂર પાસે
આવી પહોંચ્યો છે. તેથી અહીં આવીને તેની આજ્ઞા
રૂપી પુષ્પમાળાથી તારા શિરને સુગંધિત કર.’ ત્યાર
પછી આ વેણ સાંભળી મોહુ ગદારાજ મુખ મરડી
બોલ્યો, ‘અરે! દૂત! વાત્યાજ એવું શું લવે છે?
પૂરોમાં ટિટાડા જેવો એ કુમારપાળ કોણ છે?
કે જે બગાડી મૂકેલા ગિચારા અધમ ધર્મરૂપથી
પ્રેરાઈ, ત્રણે જગત્માં ગાંજ્યો ન જાય એવા પરા-
ક્રમતાળા મને હરાવવાની વાગ્દેહી રાખે છે? સકલ
નિમ્નવનની પરિપૂર્ણતા પથ્ય જેને પહોંચવાને પુરતી
નથી, એવો જેનો પ્રતાપરેખા છે, એવા શ્રી મોહુ
ભુમિપાળને સત્તુથી છુપાના એવા આ ત્વ ઈશ્વરો
વડે બગાડવાને ચક્તિવાન યશે? રે દ્વાપથ્ય! જા!
તારા રાજાને જણાવ કે, મોહ-આ-આવી પહોંચ્યો.’

જ્ઞાનદર્પણ કહે છે-રે જાત્રમ મોહરૂપ! એવી
શી કંઠાસ મારે છે? સાંભળ:-

જેણે તને સપરિમદ (રસાવા સાથે) પૂર્વે પ્ધાના-
નિરૂપી ચક્તિના તેજથી દણી નાંખ્યો છે, એવો
જિનેશ્વરના પાદામ્બમાં કમરરૂપ શ્રી યૌતુક્યપદ
જ્ઞાન વિજય પામે છે કે જે તારા વરસમ એવા કાળા
મોહના છાનાંદ બડાવ્યોને પોતાના પૂરોમાંથી દાંડી
કરે છે; તો તું ત્યાં શું બગાડ મારે છે?

મોહરાજ પુનઃ કહે છે, રે! દૂત!:-

જે વાવવાને મેં મ્હારા પોતાના સત્વજનથી
સ્થાનભણ કર્યો છે એવો ધર્મ વળા શું મોહુ લખને
અહીંઆ આવ્યો છે?

વડીલ હોવાથી પૂર્વે મેં એને જીવતો મૂકી દીધો
હતો, પરંતુ હમણા તો હું રણને મુખે પ્રથમ એનીજ
આહુતિ આપવાનો છું.

અથવા—

અતિ વૃદ્ધપણને લઇ ધર્મ મરણની સન્મુખ થાય
એ યોગ્ય છે; પરંતુ તારો રાજા મૂર્ખની પેઠે બીજાને
માટે મરવાને શા માટે ઇચ્છે છે?

હા સમજ્યો એ તો ધર્મનન્દિનીએ પોતાના
પિતાની સંપદા માટે એને ઉરકેસ છે માટે મર-
વાનો છે.

હા! હા! ખેરીને વચ મળેલામાં તે કેટલી છુદ્ધ
હોવી સંભવે?

મ્હારે હાથે એઓ મરણશરણ થવાના છે એ
વિધિના લેણ સત્ય કરવાને માટે આ હું તારી પગ-
વાડે હમણાજ આવ્યો જાણુવો. તું પશુ રણસંઘામમાં
તારા સ્વામીને અને ધર્મને મને બતાવજે.

એવા વેણથી તિરસ્કાર પામેસો જ્ઞાનાદર્શી
રાજાની પાસે આવી પહોંચ્યો. મોહુ પથ્ય
દુર્ધ્યોનરૂપ સેનાની વિગેરની વચ્ચમાં રહી, માત્સર્ય-
રૂપી અગેવ કવચ ધારણ કરી દુષ્ટિને રૂપી પ્રાદ
અસ્રોની પરપરાથી સન્નિજત બની, નારિતકમરથી
ગજપર આરટ થઇ, કુદાઅરૂપી વાહિના ધ્વનિથી,
અનેક તોષ્ટને બીલવડાવતો, કોધાદિ કરોડો સુમટાનું
રક્તજ લઇ શ્રી યૌતુક્ય સેનાની પાસે આવી યજ્ઞો
અને સૈન્યને આગળ ચલાવ્યું. રાગ-કેસરી પ્રમુખોને
બોલાવી, પ્રેરણાદન આપ્યું, એટલે તેઓ આ પ્રમાણે
બોલવા લાગ્યા:-

એટલે કે:-

રાગ:-અહો! હું જામન દોડ, ત્યાં ધર્મ કોણ
માત્ર છે!

કુમારપાળ કોણ માત્ર છે? કારણ કે:-

૧. મુખમાં-મોંખડે.

૨. જ્ઞાનદર્પણ રત્નપત્તર.

અહુલયા જોડે ઈંદ્રે નરકર્મ કર્યું, પોતાની પુત્રી પછવાડે બ્રહ્મ દોડ્યા, ગુરુપતિની ચંદ્રે વાગ્ગ્ઞા કરી, એવા મેં કાને પોતાના પદથી પ્રાપ્તે ભષ્ટ નથી કર્યાં ? તથા ભુવનને ગાંડાતુર બનાવી દેવાની વિધિમાં મહારાજ, કામાઅનો શ્રમ જેવો કાઢવો શ્રમ છે ? આમ જ્યારે રાગ બોલી રહ્યો એટલે—

કોષઃ—જગત માત્રને અંધ બનાવી દઉં ! બહેરં કરી દઉં, સચેતન એવા ધીરને અધીરો બનાવી દઉં, કર્તવ્યને બ્રહ્મણી દઉં, એટલે હિત શામાં છે તે સાંભળવા પણ ન આપું ! અને બુદ્ધિવાનને શીખેલું યાદ કરવા પણ ન દઉં.

આવા પ્રસંગે લોભ, દંભ, અને અલિભાન વિગેરે સુભરોએ ભૂતસ્ફોટનનો આટોટોપ કર્યો, અને હાકોટા પરસ્પર મચાવી એ સ્થાનને ગળતી ચૂક્યું.

શ્રી માહુકચસિંહ પણ વેરીના સમમ સૈન્યને પ્રેતસાહિત જાણી પોતે ઉત્તેજિત થઈ માહુભૂપને તથા માત્ર ગણી નિજ સૈન્ય વિના પણ મોહને છતવાની ઇચ્છાવાળા બની ચૂકી પ્રસાદીરૂપ (યોગ-શાસ્ત્રી) વળતું કવચ, બોલી,

અન્તર્ધ્યાન યવાની વિરંતિ ધીતરાગ સ્વર-પરંપી દિવ્ય ગુટિકાને ઉપભોગ કરી, સહજ અન્ત-

ર્ધાન યદ્ જવામાં ઘણા કુચળ એવા શ્રીમદ્ આર્ય ધર્મે રાગના પુણ્યકેતુ અને જ્ઞાનદર્પણાદિ અમાન-ત્યોની સ્વરૂપ સહાય સાથે રાખી સૈન્યને પછવાડે રાખી પોતે આગળ આશ્યો; અને કાણુવારમાં શત્રુની સામે તીરે આવી ચડ્યો.

રાગ—અરે જ્ઞાનદર્પણ ! મોહભૂપના સ્થાનને દેખાડ; કે જેથી હું એને રમત માત્રમાં પ્રતાપદાન કરી નાખું.

જ્ઞાનદર્પણ—દેવ અગાડી અવલોકન માત્રથી બાબલા માણુસના નવરના જેવું આ મોહરાજાનું સ્થાન દેખાય છે.

(પ્રવેશ કરે છે).

(શ્રી સર્વેએ પ્રવેશ કર્યો) શુભરૂપે ખડા થઇ રહ્યા. ફટલીકવાર પછી મોહરાજા વચ્ચેવચ્ચ પોતાના પરિ-વારની મધ્યમાં જોવામાં આવી ગયો. તેઓના આવા હાકોટા સાંભળવા લાગ્યો—

મોહુઃ—પુરોમાં એવા કયો ઘોરો છાંદે-જે મોહભૂપતિની જોડે વેર રાખે છે ? ખરેખર ! એવાનું તો નિઃશંકરણમાં મરણ થવાનું છે.

(અપૂર્ણ.)

પ્રાચીન પત્રો.

૧

વિજયલક્ષ્મીસૂરિને વરોદરે ભૂપાલવિજયે ખંભાતથી સં. ૧૮૨૫ માં લખેલો પત્ર.

॥ શ્રી ॥

॥ સ્વસ્ત શ્રી આદિજિન પ્રણમ્ય શ્રી વહોદરા નગર મહાગુપ્તસ્થાને પુજ્યારાધ્યે મહિમામેયં સમસ્તગુણગર્ભાલ્-જ્ઞાનગ્રામપ્રચારિત્રચૂડામણિ સકલરાત્ર સિદ્ધાંતના પ્રારિણ વર છપ્રીસ ગુર્જે કરી વીરાજમાન દિનકર ધર્માન તેજશ્ચી શરદન્દ્રુ પૂર્ણચંદ્ર મંદલજન પાત્ર સુમતિ ત્રિણ ગુણિ પાલક મિધ્યાત્વના ટાલક વિદ્વજન સુગદામણિ સકલ કામ કુશલ ક્ષત્યાદિ અનેક ઉપમા વિરાજમાન

૧—અહીં રાગ એટલે કામદેવ લાગે છે.

પુજ્ય સિતોમણિ મ. શ્રી વિજયલક્ષ્મી સૂરિસ્વર વરતાળ વરણ વમલાંન.

શ્રી સ્વંમતીર્યથી આશાવંત પં. 'શુભનિવિજયગ. તપીતં વંદના ૧૦૮ વારડવધારણ્યો યત.ડગ સુરસ્યાતા છે.

વૃક્ષારી સપ્તસ્થાતાના પત્ર પ્રસાદ કર્યો તે વાંચી ધર્મજ સંતોષ ઉપના પીણુ લખ્યા કારણ એ છે જે વૃક્ષો પત્ર માંથી ઉપરે લખ્યો ઉપધાન આપી

૧—તાપમાં જે મનુષ્ય હજળખે, તેમ મોહરાજા યત-ચરવા લાગ્યો એવો ભાવ દેખાય છે. ભા. કર્તા.

સંવેગી પાસે પેંસવાની રગ આપી તે તો સ્વાર ક્યું પણ તુલો તો મોટા છે. તુલો જે લખ્યું તે અમે મહા અંતરાય કયો પણ અહારે એકમાં જે હાંસલ ખાવાને વાસ્તીડય લાંચ લેવા વાસ્તી એ કર્મ બાંધ્યું છે તે અહો પાતકી થયા તે તુલને મલીસ્યુ તીવારે ડડ (આ) લોપણ તથા તપ કરવો ધટસ્યે તે તુલ પાસે કરી અંતરાય છોડીસ્યું પણ ગજમાં તુલારી તથા સા(મા)ની આચા રગ અડકાવ છઈ તીવારે માંગીવી પણ અડકાવ ન હોત તો તુલને તથા અમને કોષ શ્રાવક રગ મગાવત નહી તુલને ન કહજે તુલો કિંહાં વસો છો અને ખીલું ગજથી ખીળ ગજના જતીની કરીયા સુધી કરીને ગજના જતીની તથા ગજનાયકની કરીયા નથી કરતા તે માટે એસવાણને એ વાતનો મમત્વ મણો છે જે એ અપાસરે એ ગજવાસીઓ કને ઉપધાન માધ નહી કરીએ. એકવા કદામદ કરે તે અહો તો ન પમાય માટે માંધીનઈ આગય કરિ મારગ ગજના ભાગે તે માટે અડકાવ ક...છે અને તુલને એ વાત ગમતી દોષ તો અમારે કાઈ કાંમ નથી સુમે ગજ(નો) છેદ જાએ પણ તુલારા સારા વાસ્તીડમે પણ એટલા શ્રાવકને અલપામણા યઇ તે તુલો ઈમ કહું લખ્યુ તો સુમે પેંસવા રેસ્યું પછી ખ'ભાતિ શ્રાવક છે દવે મારગ મોક્ષો થયો દવે સર્વ શ્રાવક સંવેગીની કરીયા કર(સ્યે) ગજમાં જતીની કરીયા નહી કરે તીવારે સાંડે ગજની સોજા સીરી રહે'સ્યે'.....છે અપાસરે આવે છે કોષ તે પણ નહી આવઈ માટે તુલો થી ખ'ભાવત અ...માંધીને ઉપધાન વહેવરાવી માધ પહેરાવી એાછવ કરી તુલો વીદાર કરવો ધટે તો સુમે કરજ્યો તે। વાતની ચિન્તા ન કરવી આપણે ગજની ઉત્તમ દીસે તુલારી સોજા જસ ય.છ તે વાતે રાજ છીછ એસવાણીએ તપીયાને મોદે અમડ કરી જે તુલ પાસે એણ ઉપધાન વડીસ્યે

તે વાતને પણ વર્ષ ૧૧૧ થયું પેંસાયુ નથી તે અડકાવ માટે તુલો પધારસ્યો તે દવે તુલ પાસે વરસ્યે ઈતિ તત્ત્વ બાધી રગ આપું તો આખા ગજના શ્રાવક શ્રાવિકા સર્વ તેહુ પાસે જરસ્યે ત્યારે તુલારે પાંતીછ કાંઈ રહે'સ્યે' તે નથી માટે તુલો જરસ્યે એકવાર પધારજ્યો પછે તો તુલો ગણા છે. તુલને તો ઝાઝુ લખવું તે કારણું છે ન આવો તો અમે સર્વનઈ રગ આપીસ્યું જ્યારે અડકાવ કયો છઈ તીવારે તુલ ઉપરે રાગ તેડાવ્યાનો કરો છે માટે જેદવું દોષ તેહવું લખી જણાવજ્યો જો (લા)વો તો સમાચાર કરી લખજ્યો જે આઠા આપીઈ સંવત ૧૮૨૫ માગમર સુદિ ૧૦ રવો ॥ એ યુનહો પડ્યો તે માધ કરજ્યો એકજ (સ)મે ચૂકાણુ ૫૦૧ દવે નહો (ચૂક)ં.

૨

વિજયલક્ષ્મીસુરિએ પ્રેમવિજયગણિને છાણી લખેલો ટુંકો પત્ર.

॥ શ્રી ॥

ઉં નત્તા મ.। શ્રી વિજયલક્ષ્મી સુરમિલિલ્યતે પં। શ્રી પ્રેમવિજય મ.। વરાણં અગ્રવીડ્યુતિ અમારિ તયા પં। તર પં હિત પં। ન્યાન પ્રમુત્તની વંદના જાણવો તત્ર પં। મોહનજીને કંહ્યો તયા પ્રતિ કેવલદાસની પરિચરીને આપી છે વિની પ્રતિ ૧ કેવલદાસની આપણે ફાં છે તે મોકનીયું આપણી પ્રતિ ૨ સીરપ્રથ ૧ સી-ત્તડા દાણું ૨ એ કેવલદાસ પાસે છેલ આપે તોલેયો વિ. સુરતિમાં મનેગજી કાલં પ્રાપ્ત છે તે ઉપર પં। પુરુષોત્તમજી ડાંગુ ૨ તિહાં ગયાં છે મનિમદ ગામાની દણ છે વિન તયા વિષ ગામમાં સર્વ મિલત્ત્યે તો લરીસ્યું મવં ધાવક શ્રાવિકાને ધનેલામ કેરો કર્મ-ગિર ગીર ૧૦ રિને પ્રત્યુષે ॥ પરં શ્રી પ્રેમવિજય મા વરાણં શ્રી છાંનીપુરે.

ज्ञानक्रियाभ्याम् मोक्षः

The Highest Life of Blissful Freedom evolving through Knowledge and Activity.

The self lives by knowing, just as it is by means of knowledge that it secures its place in the world.

By means of knowledge the self is redeemed from the world.

Where knowledge has assumed the idealistic character, it has usually directed its energies in the direction of reaching a Beyond, in the form of the transphenomenal; but in doing this it has no right to overlook the fact that the self which puts forth the knowledge does not relinquish knowledge at the moment it realises it; for this reason it becomes necessary to regard the *exercise* of knowledge, not as a mere *representation* of something exterior, but as the *realisation* of that which is internal.

* * *

The human self endeavours to think the world and will the world, because that self has something worldlike about it.

In the *attitude* and *action* of the *whole* self we see what reality can be.

The aim of the self is not simply to experience the exterior, or to exhibit the interior, but *to affirm itself as real*.

In its attitude towards the exterior world the self cannot wholly conceal its contempt, the expression of which is not at all out of place to-day, when the usual philosophy of life resembles a hut rather than a ivory tower, when man is looked upon as a servant of the world instead of its master. Realism, which thinks that man exists for the world, is no nearer to the truth than

romanticism, which thinks the world exists for man. Our dialectic will be satisfied with the system of philosophy or poetry which makes the *self supreme*. Meanwhile it cherishes the belief that the anti-natural and anti-social phases of egoism are only preliminary to a more constructive view of the self in the world and society, which are unable to submerge it. All that the world of things and persons can do for the self is to provide it with a place where it may enjoy its inner existence *and* exert its particular powers. Yet the full fate of the ego in the world is a problem which demands independent treatment through which the ultimate meaning of all human striving and hoping may be properly analysed and thoroughly appreciated.

* * *

The work of the self in the world being a world-work, it is not difficult to raise the ego from the idea of *efficiency* to that of *superiority* wherein its true character consists.

Reality is the form of human self-hood and consists in the *possession* of that which exists rather than the mere striving after it. In this respect, reality, as expressed by the ego, is of aristocratic character, while the conception of reality as formulated by realism is necessarily mediocre and unworthy. Only by the calm possession of the real is the self able to *entertain and express* the

* Compare the concept of Buddha on the highest summit, beyond Loka, and possessed of unique nature.

notion of its inherent essence and its intrinsic worth.

While *activity* has an acceptable place in the dialectics of the self, that place is not the highest one; and where striving is necessary for the development of the ego's nature, the *character of that striving is chiefly negative*, consisting of a reaction against the world.

It is the fate of sensation to be raised above itself by the will; none the less it is the fate of the will to elevate to an unwonted plane through the intellect. Where the intellect has performed such a task as the *intellectualising of volition*, and where it occupies such an exalted position, its character is seen to be something more than that of intellect in the ordinary sense of the term.

The intellect supersedes itself by virtue of the fact that *it creates something beyond*, or that which is an exaggeration of the mere intellect. As a result, the intellect brings the self into being, while it affords the self an intuition of the world as a whole. The mind can not *experience the world-whole*, nor can it will the universe in its totality; but it can contemplate the world-whole in the moment that it contemplates itself.

In the assertion of the self, will promotes intellect, while intellect perfects will. The union of these two functions of reality is found in the human self.

The peculiar character of *intro-activity* has been obscured by *physical and social* considerations, which have made it impossible for humanity to live from within.

In order to gather the fruits of ego's activity, it is necessary to consider the *nature and activity* of the self in the light of intellect. In our day, where positivism and pragmatism have conspired to betray the intellect, it is not possible to advance the claims of the intellect with the ease of the older *rationalism*, but since our dialectics must repudiate rationalism, we do not feel the deprivation when it is taken away.

Rationalism sought to remove contradiction *by removing life*; intellectualism, which has the individual on its side, attempts the far different task of *reducing this chaos to order*. These circumstances place the principles of intellectualism in a different light; no longer does the mind seek to secure sway over the realm of impersonal sense, for now it is engaged in *subduing the will as this appears in the living form of individual life*.

As in other phases of our study, egoism and activism have the effect of presenting new problems and new way of solving them. In the present case, where we are striving to secure a *consistent and sufficient* notion of selfhood, the subjugation of the will by the intellect lends new meaning to the intellectualist problem, which is seen to proceed from the voluntaristic rather than from the sensational, as was the case with the older rationalism.

Philosophy has ever been optimistic concerning the will; it has assumed that, with all the uncertainty of speculation, action, was something sure. But the rise of voluntarism has brought us to the place where we are called upon to inquire concerning the authenticity of action, for the mind may doubt the deed as well as the thought. Where the human self reacts

upon nature and initiates an independent course of activity, it abandons the obvious and instinctive for the uncertainties of the ideal. In this way it may become *decadant* and mystical, and *under the guise of genius* may sink into degeneration. In the case of individualism to-day, something not wholly unlike this confronts us. With the elaboration of and emphasis upon the obvious, the solidaric in the physical and social orders has left the ego to choose a course of *activity at once bizarre*, so that he who believes in the self, and believes the world is to be measured in terms of the self, is forced to seek instruction and nourishment from the dialectics of Decadence. One may seek self-justification in the thought that he may like his goods wherever he finds them, and yet the conditions of individualism are plainly deplorable in their anti-social and anti-natural ideals. If we seek selfhood in sense, we are threatened by sensualism and Wagnerism; if we pursue the self through will, we may fall a prey to nitzschian negations; if we turn to the intellect, we fear the fallacies of mysticism.

Having examined the subordinate forms of selfhood, as these appear in the phenomenal and activistic orders, we are now anxious to discover what may be found at *the poles* of the intellect; in what sense is the self a *scio* or a *cogito*? The true egoist should be willing to place his affair upon nothing obvious and evident, so that we are not disconcerted when we find that the only consistent support for the self seems to be found in the intellect. The danger that confronts us here is that of *formality* and *passivity*, for the intellect is famous for its *impassibility*. Our chief source of trust in the intellect lies, *not in what philosophy has*

already said about it, but in what has thus far been neglected. The intellect indeed seems impossible and formal, but its condition may be an *acquired* passivity, which has come about by the expression of superior forces. This is indeed the inner condition of the self on our dialectic has been considering it, and our claim for *intro-activity* on the part of the self was but preliminary to the claim we now make for the interior life of the ego.

The inner life as an intellectual one cannot be understood if the ego is regarded as something purely representative, an imitative mirror of the universe. If the world were content to leave the ego to its work, the life of the self were simple indeed; but the individualistic history of humanity shows how thoroughly has the spirit of the world, sensational and activistic, invaded the soul, so that the life of man has ever been a tumultuous one. For this reason the primary work of the intellect, a work destined never to be complete, has consisted in *subduing the contradictory forces of the natural order*. The *will to live* carries and sustains the natural world, but when it enters the ego it causes chaos. To still this chaos, reduce *experience to order*, and *establish the independence of the inner life*, is the work the intellect has long been carrying on, so that it was from the voluntaristic rather than the empirical that the intellect proceeded.

Rationalism has expected the world to *come* to it, and, in its *a priori* fashion, it prepared the *moulds* into which the plastic world-stuff was supposed to enter and receive shape. But the actual situation reveals the fact that the intellect *must exert* its superior powers to quell the Dionysian revolt that from the beginning has been going

seeking to evince the existence of a free world of work in which the creative activity of the self is viewed in constructive manner.

Libertarianism can do no more than demonstrate the *abstract possibility* of freedom as a force which exerts itself *here and there* from time to time.

Intro-activity, however, seeks to account for the continuity and systematic coherence of human activity., for, from the inception of human culture, the human spirit has been tracing in the air a line parallel to the course of the natural world. The freedom of humanity is thus something which leads the ego forward *beyond nature* rather than backward into the meshes of causal law; the proof of one is the same as the proof of the other: it is the perceptible fact of a system of nature below, and a system of humanity above. The possibility of introactivity has been ignored by traditional ontology, which has penetrated beneath the crust of reality to the subterranean fires of free energy. The free strivings beneath the crust of formal reason are essential to a comprehension of the whole, and without the recognition of inter-activity, the significance of human reality will be superficial indeed.

The intro-activity of selfhood, *recognisable in the form of human culture* consists of a *complete act* of self-affirmation. This affirmatory act on the part of the self consists, not of some life-force whose aim could be no more than the acquisition of the immediate, but of a striving towards the

remote and *disinterested*, far removed from the *spirit of mediocrity* that so sullenly broods over the world. The superior world of selfhood does not simply exist, but is an *effect* thrust out by the ego as it seeks to strive beyond itself and achieve a 'victory over the invisible.' This act of self-affirmation wills the self and the world as one—that is, the self is willed as a world.

The ego is known by means of a complete form of self-affirmation, in which thought and action are one and the same; this self-affirmation, therefore, is a conscious act and active thought. Its selfhood and its worldhood are one and the same.

When dialectics sounds the depths of sensation, volition, and intellect, it observes at the outset that the intellect holds the secret and serves the plan of the self in a way unknown to the other two forms of spiritual life. Sensation does indeed make the self aware of its existence, as also of its position in the world; activity enables the self to re-act upon its experiences; but the power to improvise, the power to detach the ego from the world, belongs neither to sensation nor volition, but to the intellect alone. If, therefore, the ego is to gain ascendancy over the world, it must be by means of the *spontaneity* of the free intellect.

Knowledge is thus to be understood as a striving after the substantial in the midst of the contradictions inherent in sensation and volition.

—SHAW.

શ્રી જૈન વિદ્યાર્થી આશ્રમ-સુરત.

માણેકકારી પુનમની શુભ રાત્રિએ આ સંસ્થાની સુલાકાત લેવાનો આનંદદાયક પ્રસંગ મને ગૃહ-પતિ અને માનદ મંત્રીએ ઉપસ્થિત કરી આપ્યો તે માટે તેમનો ઉપકાર માનું છું. સંસ્થાની સર્વ દષ્ટીકત નિવેદન કરવામાં આવી અને અનેકવિધ પ્રવૃત્તિ તેમાં થતી જોઈને મને આનંદ થયો. મને આકર્ષક વાત વિદ્યાર્થીઓ તરફથી નિકળતું “પ્રભાત” નામનું હરખલિખિત માસિક છે તે અને સુરત જૈન સમાજના ઉપસ્થિત થતા મહા પ્રસંગો વખતે વિદ્યાર્થીઓ સ્વયંસેવકોની ગરજ પુરી પાડે છે તે લાગી છે. “પ્રભાત” ના અંકો સુંદર અને પ્રેરક છે; તેમાં વખત જતાં વિચારપ્રવાહ સુનિયંત્રિત અને સુયોગ્ય માર્ગે વહો જશે, એવી ખાત્રી ભરી આશા છે. સેવાના માર્ગમાં વ્યાવહારિક તાલીમ વિદ્યાર્થી જીવનમાંજ મળે તેનું મહત્વ ધણું છે. તેથી વિનય, નમ્રતા, આત્માધારકતા અને સંયમનના આવશ્યક બોધપાઠો મળે છે. તે આખા જીવનને આપ આપે છે.

આ સંસ્થાના મુખ્ય સંચાલક મંત્રી શ્રીયુક્ત હરીલાલ શાહ એક તરફ ગ્રેજ્યુએટ છે. શિક્ષણ-શાસ્ત્રના અનુભવી છે. તેમનામાં ઉત્સાહ, સેવાભાવ અને જોસ છે તેથી સંસ્થાને સારા પાયાપર લઈ જવામાં એક પ્રબળ નિમિત્તભૂત થયા છે અને યશો એમાં શક નથી. ગૃહપતિ શ્રી. પોપટલાલ પશુ સાહિત્યસંસ્થા અને સંસ્કારીયુવક છે. તે બન્ને સંજ્ઞાનેના સુમિશ્રણથી આ સંસ્થાનું ભવિષ્ય સુંદર છે, એમ લાગે છે.

સંવત્ર ૧૯૮૨ નો આ સંસ્થાનો ઉપાયેલ જ્ઞતાંત વાંચ્યો તેમાં આ વિદ્યાલયને જે જે આવશ્યકતાઓ છે તેનું સંક્ષિપ્ત વર્ણન છે. આ જરૂરીયાતો સુરતના લક્ષા થીમંતો પુરી પાડશે તો એક આદર્શ છાત્રાલય બનશે. શારિરીક કેળવણી અને અંગમગની તાલીમ વગર જૈન વિદ્યાર્થીઓનાં ચરીરો સર્વજન જ્યાં જુઓ ત્યાં ફીણ અને કાન્તિહીન લાગે છે. આથી દરેક વિદ્યાલયમાં અખાડો-કસરતશાળા હોયજ અને શારિરીક કેળવણી પણ ફરજિયાત વિદ્યાર્થીએ લેવી જોઈએ—એમ યવાની પ્રધાન આવશ્યકતા છે. માનસિક કેળવણીની વૃદ્ધિ માટે-પુષ્ટિને માટે સમૃદ્ધ પુસ્તકાલયની પણ જરૂર છે. ધાર્મિક કેળવણી વચ્ચેનું તો કોઈ જૈન વિદ્યાલય હોવું ન ધટે. આ ત્રણે જાતની કેળવણી જ્યાં મળી શકે એવું સાદું વિશાળ યોગાનવાળું અને તે તે કેળવણીનાં સાધનો પુરાં પાડનારું મકાન પણ સ્થાપી હોવું જોઈએ. પ્રયાસ કરતાં કરતાં તેમજ ઉદ્યતા સમયે આવી મળનાં આ બધુ ભવિષ્યમાં આવી મળશે.

આ સમયે હેવટમાં એમ પણ કહ્યા વગર આશ્વત્તું નથી કે સુરતના જૈનોને આ સંસ્થા તેમજ બીજી સંસ્થાઓ પુરી પાડી-નિભારી પોતાની ઉદારશક્તિ જતાવી છે. તે માટે તેમને ધન્યવાદ છે અને તેઓ તેને દેવે જેમ અને તેમ વધુને વધુ સંપૂર્ણ અને આદર્શમય બનાવવા જરૂર કંઈ ને કંઈ કરતાજ રહેશે એવી તેમને મારી વિનંતી છે. આ સંસ્થાનો ઉત્તરોત્તર અગ્રવૃદ્ધિ ઇચ્છી.

સુરત, સં. ૧૯૮૩ ના અખિન યુ. ૧૫

મોહનલાલ દલીપચંદ દેસાઈ,
B. A. LL. B.
વડોદરા ટાઈફાઈડ, મુંબઈ.

प्राकृत-पाठावली

[कर्ता पं० वेचरदास जीवरज दोशी]

पद्मो पादो

मंगलं

नमोऽस्तु णं समणस्स भगवओ महावीरस्स ।

(१)

नमो अरिहंताणं ।

नमो सिद्धाणं ।

नमो आयरिआणं ।

नमो उवज्झायाणं ।

नमो लोए सव्वसाहूणं ।

—नमोकारो ।

(२)

अरिहंता मंगलं ।

सिद्धा मंगलं ।

साहू मंगलं ।

केवलपन्नत्तो धम्मो मंगलं ।

—मंगलं ।

(३)

अरिहंते सरणं पवज्जामि ।

सिद्धे सरणं पवज्जामि ।

साहू सरणं पवज्जामि ।

केवलपन्नत्तं धम्मं सरणं पवज्जामि ।

—सरणं ।

दुहयो पादो

णो पमादे कयाइ वि । आयओ चहिया पास ।

लोभस्स पासे णिरयं महंतं । कम्मणा उवाही जायति ।

कामेसु गिद्धा पुणर्रति गव्वं । अमुणी सया सुत्ता ।

मुणिणो सया जागरंति । कुसले पुण णो वद्धे, णो मुक्के ।
 वीरे नो सहते रतिं । वीरे न रज्जति । जहा अंतो तहा वाहिं ।
 जहा वाहिं तहा अंतो । अणेगचित्ते खलु अयं पुरिसे ।
 रुवेसु विरागं गच्छेज्जा । पुरिसा ! सच्चमेव सम्भिजाणाहि । आरियवयणमेवं ।

तइयो पाढो

अप्पाणं कसेहि । अप्पाणं जरेहि । वयं पुण एवमांइक्खामो । सच्चवे पाणा न हंतव्वा ।
 किमत्थि उवाही(धी) पासगस्स ? । अत्थि सत्थं परेण परं । णत्थि असत्थं परेण परं ।
 जे एगं नामे से बहू नामे । जे बहू नामे से एगं नामे । जे एगं जाणइ से सच्चं जाणइ । जे
 सच्चं जाणइ से एगं जाणइ । जहा जुवाइं कट्ठाइं हव्ववाहो पमत्थति । नाऽणागमो मच्चु-
 मुहस्स अरिथि । जे आरिया ते एवं वयासी । पास लोए महव्वभयं । बुद्धेहिं एयं पवेदितं ।
 मेहावी जाणिज्जा धम्मं । समयाए धम्मे आरिएहिं पवेदिते । सम्मणे महावीरे पुब्बं देवाणं
 धम्ममाइक्खति, पच्छा मणुस्साणं । अप्पेगे सीसमव्वे । अप्पेगे पायमच्छे । अप्पेगे उहवए ।
 जे अज्झत्थं जाणइ से बहिया जाणइ । आरंभसत्ता पकरंति संगं । सुअं मे आउसं ! तेण
 भगवया एवमक्खायं । अप्पमत्तो परिव्वए । अणगारे दीहरायं तित्तिक्खए । एयं कुसलस्स दंसणं ।

चउत्थो पाढो

महव्वयउच्चारणा

सत्त्वाओ पाणाइवायाओ वेरमणं ।
 सव्व्याओ मुसावायाओ वेरमणं ।
 सव्व्याओ अदिन्नादाणाओ वेरमणं ।
 सव्व्याओ मेहुणाओ वेरमणं ।
 सव्व्याओ परिग्गहाओ वेरमणं ।
 सत्त्वाओ राइभोअणाओ वेरमणं ।

सच्चं भन्ते ! पाणाइवायं पचक्खामि-नेव सयं पाणे अइवाएज्जा, नेवऽन्नेहिं पाणे अइ-
 वायाविज्जा, पाणे अइवायंते वि अन्ने न समणुजाणामि जावज्जीवाए तिविहं तिविहेणं । १।

सच्चं भन्ते ! मुसावायं पचक्खामि-नेव सयं मुसं वएज्जा, नेवऽन्नेहिं मुसं वायावेज्जा,
 मुसं वयंते वि अन्ने न समणुजाणामि जावज्जीवाए तिविहं तिविहेणं । २।

सच्चं भन्ते ! अदिन्नादाणं पचक्खामि-नेव सयं अदिन्नं गिण्हज्जा, नेवऽन्नेहिं गिण्हा-
 वेज्जा, अदिन्नं गिण्हंते वि अन्ने न समणुजाणामि जावज्जीवाए तिविहं तिविहेणं । ३।

सर्वं भन्ते ! मेहुणं पच्चक्खामि-नेव सयं मेहुणं सेविज्जा, नेवऽन्नेहिं सेवावेज्जा, मेहुणं सेवन्ते वि अन्ते न समणुजाणामि जावज्जीवाए तिविहं तिविहेणं । ४१ ।

सर्वं भन्ते ! परिगहं पच्चक्खामि-नेव सयं परिगहं परिगिहेज्जा, नेवऽन्नेहिं परिगहं परिगिह्वाविज्जा, परिगहं परिगिहन्ते वि अन्ते न समणुजाणामि जावज्जीवाए तिविहं तिविहेणं । ४२ ।

सर्वं भन्ते ! राइभोयणं पच्चक्खामि-नेव सयं राइं भुंजेज्जा, नेवऽन्नेहिं राइं भुंजाविज्जा, राइं भुंजन्ते वि अण्णे न समणुजाणामि जीवज्जीवाए तिविहं तिविहेणं । ४३ । -समणसुत्तं.

पंचमो पाठो

दुक्खं

जे कोहदंसी से माणदंसी, जे माणदंसी से मायदंसी, जे मायदंसी से लोभदंसी, जे लोभदंसी से पेज्जदंसी, जे पेज्जदंसी से दोसदंसी, जे दोसदंसी से मोहदंसी, जे मोहदंसी से गम्भदंसी, जे गम्भदंसी से जम्मदंसी, जे जम्मदंसी से मारदंसी, जे मारदंसी से णिरयदंसी, जे णिरयदंसी से तिरियदंसी, जे तिरियदंसी से दुक्खदंसी ॥ —आचारंगसुत्तं.

छठो पाठो

अप्पा

से ण दीहे, ण हस्से, ण वट्ठे, ण तंसे, ण चउरंसे, ण परिमंडले; ण किण्हे, ण णीले, ण लोहिए, ण सुकिले; ण सुरहिगंघे, ण दुरहिगंघे; ण तित्ते, ण कडुए, ण कसात्ते (ए), ण अंविळे, ण महुरे; ण कक्खडे, ण मउए, ण गरुए, ण लहुए, ण सीए, ण उण्हे, ण गिद्धे, न लक्खे; ण काऊ(ओ), ण रुहे, ण संगे, ण इत्थी, ण पुरिसे, ण अब्बहा; परिण्णे, सण्णे.

उक्खमा ण विज्जति, अरुवी सत्ता; अपयस्स पयं नत्थि, सब्बे सरा णिअट्ठति, तक्का जत्थ ण विज्जति, मत्ती तत्थ ण गाहिता, ओए, अप्पतिट्ठाणस्स स्सेयन्ते.

से ण सद्धे, ण ख्वे, ण गंघे, ण रसे, ण फासे इच्चेतावन्ति त्ति बेमि.

—आचारंगसुत्तं.

सप्तमो पाठो

विरागो

अप्पं च खलु आउयं इहमेवेत्ति माणवानं. तं जहाः-सोयपरिण्णाणेहिं परिहायमाणेहिं, चक्खुपरिण्णाणेहिं परिहायमाणेहिं, घाणप० प०, रसणप० प०, फासप० प०, अभिक्कंतं च खलु वयं संपेहाए, तथो से एगया मूढभावं जणयति.

जेहिं वा सद्धि संवसति, ते वि णं एगया णियगा पुब्बं परिव्वयंति; सो वा ते णियगे पच्छा परिव्वएज्जा. णालं ते तव ताणाए वा, सरणाए वा; तुमं पि तेसि नालं ताणाए वा सरणाए वा.

से ण हासाए, ण किट्ठाए, ण रतीए, ण विभूसाए. इच्चें समुट्ठिए अहोविहारारं, अंतरं च खल्ल इमं संपेहाए धीरो मुहुत्तमपि णो पमायए. वओ अच्चेइ, जोव्वणं च ।

जीविए इह जे पमत्ता से हंता, छेत्ता, भेत्ता, छुंप्पिता, विछुंप्पिता, उद्दवेत्ता, उत्तसइत्ता, अकडं करिस्सामि ति मण्णमाणे.

जेहिं वा सद्धि संवसति ते वा णं एगया नियगा पुब्बि पोसंति, सो वा ते णियगे पच्छा पेसेज्जा-णालं ते तव ताणाए वा, सरणाए वा, तुमं पि तेसि णालं ताणाए वा, सरणाए वा.

ततो से एगया रोगसमुप्पाया समुप्पज्जंति.

जाणित्तु दुक्खं पत्तेयं सायं.

भोगामेव अणुसोयंति-इहमेगेसि माणवाणं. तिविहेण जावि से तत्थ मत्ता भवइ-अप्पा वा, वहुगा वा; से तत्थ गढिए चिट्ठिए भोयणाए, ततो से एगया विप्परिसिट्ठं संभूयं महो-वगरणं भवति, तं पि से एगया दायाया विभयंति, अदत्ताहारे वा से हरति, रायाणो वा से विछुंप्पंति, णस्सइ वा से, विणस्सइ वा से, अगारदाहेण वा से डज्जति.

—आचारंगसूत्रं.

अदूमो पाहो

मिच्छा मि दुक्कडं

किर एगया एगस्स कुंभगारस्स कुडीए साहुणो ठिया. तत्थेगो चिल्लगो चवलत्तणेण तस्स कुंभगारस्स कोलालाणि अंगुलिययणुहगएणं पाहाणेहि विंधेइ. कुंभकारेण पडिजगिओ दिहो भणिओ-सुट्ठगा ! कास मे कोलालाणि काणेसि ? सुट्ठओ भणइ-मिच्छा मि दुक्कडं, न पुणो विंधिस्सं, मणागं पमायं गओ मि चि. एवं सो पुणो वि केलीकिलत्तणेण विंधेऊण चोइओ मिच्छा-मि-दुक्कडं देइ. पच्छा कुंभकारेण सओ चि नाऊण तस्स सुट्ठगस्स कन्नामोढओ दिओ सो भणइ-दुक्खविओ हं, कुंभकारो भणइ-मिच्छा-मि-दुक्कडं. एवं सो पुणो पुणो कन्नामोढयं दाऊण मिच्छा-मि-दुक्कडं करेइ. पच्छा चेत्थओ भणइ-अहो ! सुंदरं मिच्छा-मि-दुक्कडं ति । कुंभकारो भणइ-तुम्ह वि एरिस्सं चेव मिच्छा-मि-दुक्कडं ति. पच्छा ठिओ विंधेयव्वस्स. किंच—

“ जं दुक्कडं ति मिच्छा तं चेव निसेवइ पुणो पावं ।
पच्चक्खमुसावाई मायानियडीपसंगो य ॥ ”

—समणसुत्तबुत्ती.

नवमो पाठो

खामणं

इच्छामि खमासमणो ! अबुद्धिओ मि अब्भित्तरपक्खियं खामेज्जं पन्नरसण्हं दिवसाण्हं,
पन्नरसण्हं राईणं जं किंचि अपत्तियं, परपत्तियं-भत्ते, पाणे, विणए, वेयावच्चे, आलावे,
संलावे, उच्चासणे, समासणे, अंतरभासाए, उपरिभासाए-जं किंचि मज्झ विणयपरिहीणं
सुहुमं वा, वायरं वा-तुब्भे जाणह, अहं न याणामि तस्स मिच्छा मि दुक्कडं.

आयरिए उवज्झाए सीसे साहम्मिए कुलगणे अ ।

जे मे केइ कसाया सव्वे तिविहेण खामेमि ॥

सव्वस्स समणसंगस्स भगवओ अंजलिं फरिअ सीसे ।

सव्वे खमावइत्ता खमामि सव्वस्स अहयं पि ॥

सव्वस्स जीवरासिस्स भावओ धम्मनिहिअनिअचित्तो ।

सव्वे खमावइत्ता खमामि सव्वस्स अहयं पि ॥

खामेमि सब्बजीवे सव्वे जीवा खमंतु मे

मिच्ची मे सब्बभूएसु वेरं मज्झं न केणड ॥

—पडिक्कमणसुत्तं.

दसमो पाठो

नमोकारो

‘ नमो त्थु ते सिद्ध ! बुद्ध ! मुत्त ! नीरय ! निस्संग ! माणमूरण ! गुणरयणसागर !
मणन्त-मपमेय ! नमो त्थु ते महइमहावीर-वद्धमाणसामिस्स-नमो त्थु ते भगवओ ।

—समणसुत्तं.

एगारसो पाठो

सिज्जंभवो

वद्धमाणसामिणो चरमत्तिथयरस्स सीसो तित्थसामी सुवम्मो नाम अणगारो आसि.
तस्स वि य जवुनामो, तस्स वि य पभवो. तस्सऽन्नया कयाई पुव्वरत्तावरत्तसमयम्मि

चिंता समुपपन्ना—को मे गणहरो होज्ज ? त्ति. ताहे अण्णो गणे, समणसंघे य सबओ उवओगो कओ, न दीसइ कोइ अब्बोच्छित्तिकरो. ताहे गारत्येसु उवउत्तो, उवओगे कए रायगिहे नगरे सेज्जंभवं वंभणं जन्तं जयमाणं पासइ. ताहे रायगिहं नगरमागतूण संघाडयं वावारेइ—जन्नवाडं गंतुं—भिक्षवट्ठा धम्मलामेह, तत्थ तुज्जे पडिसेहिज्जिहिह, ताहे तुज्जे भणिज्जह—“अहो कए तत्त्वं न ज्ञायते” ते य साहुणो तत्थ गया जाव पडिसेहिया. तओ तेहिं भणियं—“अहो ! कए तत्त्वं न ज्ञायते” तेण य सेज्जंभवेणं दारमूले ठिण्ण तं वयणं सुयं, ताहे सो विचितेइ—एए उवसंता तवस्सिणो असंतं न वयंति त्ति काउं अज्झावगसगासे गंतुं भणइ—किं तत्त्वं ? त्ति. सो भणइ—वेदास्तत्त्वम्. ताहे सो असिं कहिऊण भणइ—सीसं ते छिंदामि, जइ मे तुमं तत्त्वं न कहेसि. तओ अज्झावओ भणइ—‘पुन्नो मे समओ’ भणिअमेयं वेयत्ये शिरश्छेदे तत्त्वं कथनीयम्, तो संपयं कहयामि जं एत्थ तत्त्वं—एयस्स जूयस्स हिट्ठा सवरगामयी अरहओ पडिमा, सा बुच्चइ, तो अरहओ धम्मो तत्त्वं त्ति. तओ सिज्जंभवो जिणदेमादंसणेण पडिबुद्धो—‘उवयारि’त्ति अज्झावगस्स पाएसु पडिऊण जन्मवाढोवक्खरं च उणं निगगओ. साहुणो गवेसमाणो गओ य आयरियसगासं. आयरियं, साहुणो य दित्ता भणइ—मम धम्मं कहेह. ताहे आयरिया उवउत्ता—जहा इमो सो त्ति. ताहे आयरिएहिं साहुयम्मो कहिओ. तं सोउं सो पवइओ—चोदसपुवी जाओ.

—समणमुत्तवुत्ती.

चारसो पाढो

गणिपिट्ठं

नमो तेसिं खमासमणाणं, जेहिं इमं वाइयं दुवालसंगं गणिपिट्ठं भगवंतं. तं जहाः—आयारो, सुयगढो, ठाणं, समवाओ, विवाहपन्नत्ती, नायाधम्मकहाओ, उवासगदसाओ, अंतगदसाओ, अणुत्तरोक्वाइयदसाओ, पण्हायागरणं, विवागसुयं, दिट्ठिवाओ, सबहिं पि एयंमि दुवालसंगे गणिपिट्ठे भगवंते समुत्ते सअत्ये, संगंये, सनिज्जुत्तिए, ससंगहणिए जे गुणा वा, भावा वा अरहंतेहिं भगवंतेहिं पन्नत्ता वा, परुविया वा—ते भावे सदहामो, पत्तियामो, रोएमो, फासेमो, अणुपालेमो.

—समणमुत्तवुत्ती.

तेरसमो पाढो

आवस्सयक्कित्तणा

एसा खलु महव्वयउच्चारणा कया, इच्छामो मुत्तकित्तणं काउं—नमो तेसिं खमासमणाणं जेहिं इमं वाइयं छविहमावस्सयं भगवंतं. तं जहाः—सामाइयं, चउवीसत्यओ, वेदणयं, पडिक्कणं, फाउस्सगो, पच्चखाणं, सबहिं पि एयंमि छविहे आवस्सए भगवंते समुत्ते, सअत्ये,

संगये, सनिज्जुत्तिए ससंगहणिए जे गुणा वा, भावा वा, अरहंतेहिं भगवंतेहिं पन्नत्ता वा,
परुविया वा, ते भावे सद्धहामो, पत्तियामो, रोएमो, फासेमो, पालेमो, अणुपालेमो कम्म-
क्खयाए, मोक्खाए, बोहिलाभाए-संसारुत्तारणाए. —समणसुत्तबुत्ती.

चोदहो पाढो

नायपुत्ती वद्धमाणो

वालभावो

ते णं काले णं, ते णं समए णं समणे भगवं महावीरे पंचहत्युत्तरे यावि होत्था. समणे
भ० महावीरे तिणाणोवगए यावि होत्था. चइस्सामि त्ति जाणइ, चुए मि त्ति जाणइ, चयमाणे
ण जाणइ. ते णं काले णं, ते णं, समए णं, तिसला खत्तिपाणी अह अन्नया कयाइ णवणं
मासाणं बहुपडिपुण्णाणं अद्धट्टमाणं राइंदियाणं वीतिकंताणं, जे से गिम्हाणं पढमे मासे,
दोच्चे पक्खे चित्तमुद्धे, तस्स णं चित्तमुद्धस्स तेरसीपक्खेणं हत्थुत्तराहिं जोगोवगतेणं, समणं
भ० महावीरं आरोयारोयं पत्तया. जतो णं पभित्तिं भ० महावीरे तिसलाए ख० णीए कुच्छिसि
गव्भं आहुए, ततो णं पभित्तिं तं कुलं त्रिपुलेणं हिरण्णेणं, सुवण्णेणं, धणेणं, धण्णेणं, माणिक्केणं
मोत्तिएणं, संखसिलण्णवालेणं अतीव अतीव परिवड्डइ ततो णं स० भगवओ म० स्स
अम्मोपियरो एयमट्ठं जाणित्ता णिवत्तदसाहंसि वोक्कंतंसि, सूचिभूतंसि विपुलं असण-पाण-
खाइम-साइमं उवक्खडावंति, उवक्खडावेत्ता मित्त-णाति-सयण-संवंधिगमं उवणिमंतेत्ता,
वह्वे समण-भाइण-किवण-वणीमग-भिच्छंडग-पंडगा-रंतीणं विच्छडंति, विगोवंति,
विस्सारंति-दातारेसु णं दायं पज्जाभाएति, मित्त-णाइ० वगं भुंजावंति, भुंजावेत्ता मित्त०
वग्गेण इमेयाखं णामधेज्जं करंति जओ णं पभिइ० अतीव परिवड्डइ-तं होइ णं कुमारे
वद्धमाणे. तओ णं स० महावीरे पंचधातिपरिवुडे, तंजहाः-खीरधाईए, मज्जणधाईए, मंडावण-
धाईए, खेलावणधाईए, अंकधाईए अंकाओ अंकं साहरिज्जमाणे रम्मे मणिकोट्टिमतले गिरि-
कंदरसमल्लीणे व चंपयपायवे अहाणुपुत्तीए संवड्डइ.

—आयारंगसुत्तं.

पण्णरसमो पाढो

जुव्वणं

तओ णं स० भगवं म० विण्णायपरिणये विणियत्तवालभावे अणुस्सयाइ उरालाई
माणुस्सगाई पंचलक्खणाई कामभोगाई सद्ध-फरिस-रस-ख्व-गंधाई परियारेमाणे,
ओमंवि (?) विहरति. स० भ० म० कासवगोच्चे, तस्स णं इमे, तिण्णि णामधेज्जा, एव-

माहिजंतिः-अम्मापिजसंति-‘वद्धमाणे,’ सहस्रमुदिष्ट ‘समणे’ भीमभय-भेरवं उरालं अं
 लयं परीसहं सहइ ति कटु देवेहिं से णामे कयं ‘समणे भगवं महावीरे’. समणस्स भगवन्
 म० स्स पिता कासवगोत्तेणं; तस्स णं तिणि णा० ए०:-‘सिद्धत्थ-’ इति वा, ‘सेज्जं
 इति वा, ‘जसंस’ इति वा; स० भ० म० अम्मा वासिद्धगोत्ता, तीसे णं ति० णा० ए०:-
 ‘तिसला’ ति वा, ‘विदेहदिण्णा’ ति वा, ‘पियकारिणी’ ति वा; स० भ० म० पित्तिय
 ‘सुपासे’ कासवगोत्तेणं; जेट्ठे भाया ‘णंदिवद्धणे’ का०; जेट्ठा भइणी ‘सुदंसणा’ का० भज्ज
 ‘जसोवा’ गोत्तेण कोडिण्णा; धूया का० तीसे णं दो णाम० एवं:-‘अणोज्जा’ ति वा,
 ‘पियदंसणा’ ति वा; नचुई कोसियगोत्तेणं; तीसे णं दो णाम० एवं:-‘सेसवई’ ति वा,
 ‘जसंवती’ ति वा.

सोलसमो पाठो

अम्मापियरो

समणस्स णं भगवओ महावीरस्स अम्मापियरो पासावजिज्जा समणोवासंगा यावि होत्था
 ते णं वहुई वासाई रामणोवासगपरियायं पालयित्ता, छण्हं जीवन्निकायाणं सूरयखणनिमित्तं
 गालोइत्ता, निदिता, गरहिता, पडिकमिता अहारिहं उत्तरगुणपायच्छित्तं पडिवज्जित्ता
 कुससंधारं दुवहिता भत्तं पचक्खाइति, अपच्छिमाए मारणंतिपाए सरीरसंलेहणाए सुसिय-
 रारीए कालमासे कालं किच्चा, तं सरीरं विप्पजहिता-अचुए कप्पे देवत्ताए उववण्णा;
 तओ णं आउक्खएणं, डिक्खएणं जुए, चवित्ता महाविदेहे वासे चरिमेणं कत्तासेणं
 सिद्धिस्संति, सुद्धिस्संति, मुच्चिस्संति, परिणिब्बाइस्संति-सच्चुक्खवाणं अंतं फरिस्संति.

—आपारंगमुत्तं.

सत्तरसमो पाठो

अभिनियत्तमणं

ते णं काले णं, ते णं समए णं, स० भ० म० णाये, णायपुत्ते, णायकुलणिव्वत्ते,
 विदेहे, विदेहदिण्णे, विदेहजच्चे, विदेहमूमाले; तीसं वासाई ‘विदेह’ ति कटु अगारमज्जे
 वत्तिता, अम्मापिजहिं कालगएहिं समचपइण्णे, चिच्चा हिरण्णं, चि० सुवण्णं, चि० बलं,
 चि० धारणं, चि० धण-कणय-रयण-संनसारसाववेज्जं, विच्छट्ठेत्ता, विगोवित्ता, विस्सा-
 णित्ता, दायांसु णं दायं पज्जाभातिता, संवच्छरं दाणं दलइत्ता, जे से हेमंताणं पट्टमे मासे,
 पट्टमे पंससे मगसिरवहुले. तस्स णं मगसिरवहुलस्स दत्तमीपक्खे णं दत्तुत्तराहि णवत्तवणं

जोगोवगतेणं अभिगिक्खमणाभिप्पाए यावि होत्था. ते णं काले णं, ते णं समए णं, जे से हे० प० मा० प० प० मग्ग० त० म० द० सुव्वए णं दिवसे णं, विजएणं मुहुत्तेणं, हत्थुत्तराणक्खत्तेणं जोगोवगतेणं, पाईणगामिणीए छायाए, वियत्ताए पोरिसीए, छट्टेण भत्तेण अपाणएणं एगसाढगमायाय(ए) चंदप्पहाए सिवियाए सहस्सवाहिणीए सदेवमणुयासुराए परिस्ताए समन्निज्जमाणे समन्निज्जमाणे उत्तरखत्तियकुंडपुरसंणिवेस्स मज्झमज्झेणं णिग्गच्छित्ता जेणेव णायसं(खं)डे उज्जाणे तेणेव उवागच्छइ. तओ णं स० भ० म० दाहिणेणं दाहिणं, वामेणं वामं पंचमुट्ठियं लोयं करेत्ता सिद्धाण णमोक्कारं करेइ—“सव्वं मे अकरणिज्जं पावकम्मं” ति कट्टु सामाइयं चरित्तं पडिवज्जइ. तओ णं स० भगवओ महावीरस्स सामाइयं चरित्तं पडिवज्जस्स मणपज्जवणाणे णामं णाणे समुप्पन्ने. तओ णं स० भ० म० पव्वत्ते समाणे इमं एयाख्वं अभिग्गइं अभिगिण्हइ—वारसवासाइं वोसट्ठकाए चत्तदेहे जे केइ उवसग्गा समुप्पज्जंति, तं जहाः—दिव्वा वा, माणुस्सा वा, तेरिच्छिया वा—ते सव्वे सम्मं सहिस्सामि, खमिस्सामि, अहियासइस्सामि. तओ णं स० भ० महावीरे वोसट्ठदेहे, चत्तदेहे दिवसे मुहुत्तसेसे कुम्मारगामं समणुवत्ते. तओ णं स० भ० म० वो० अनुत्तरेणं आलएणं अ० विहारेणं, एवं संजमेणं, पग्गहेणं, संवरेणं, तवेणं, बंधवेरवासेणं, खंतीए, मोत्तीए, तुट्ठीए, समितीए, जुत्तीए, ठाणेणं, कम्मेणं, सुचरियफलणेव्वाणमुत्तिमगेणं अप्पाणं भावेमाणे विहरइ.

—आयारंगमुत्तं.

अट्टारसमो पाढो

णायपुत्ते अरहा केवली—

एवं वा विहरमाणस्स जे केइ उवसग्गा समुप्पज्जिमु—दिव्वा वा, माणुस्सा वा, तेरिच्छिया वा; ते सव्वे उवसग्गे समुप्पण्णे समाणे, अणाइले, अव्वहिते. अदीणमाणसे, तिविहमण—वपण—कायगुत्ते सम्मं सहइ, खमइ, तितिकइ, अहियासेइ. तओ णं स० भगवओ महावीरस्स एतेणं विहारेणं विहरमाणस्स वारस वासा वितिकंता; तेरस्समस्स वासस्स परियाए वट्टमाणस्स जे से गिम्हाणं दोचे मासे, चउत्थे पक्खे वइसाहसुद्धे—तस्स णं व० सुद्धस्स दसमीपक्खेणं, सुव्वएणं दिवसेणं, विजएणं मुहुत्तेणं, हत्थुत्तराहिं णक्खत्तेणं जोगोवगतेणं पाईणगामिणीए छायाए वियत्ताए पोरिसीए जंभियगामस्स णगरस्स वहिया—णदीए उज्जुवालिआए उत्तरे कूले, सामागस्सं गाहावइस्स कट्टकरणंसि वेयवत्तस्स (?) चेइयस्स उत्तरपुरत्थिमे दिसीमाए सालख्वस्स अट्टारसामंते, उक्कुडुयस्स गोदोहियाए आयावणाए

आयावेमाणस्स छट्ठेणं भत्तेणं अपाणएणं उड्डंजाणु-अहोसिरस्स ज्ञाणकोट्ठीवगयस्स सुक्-
 झाणंतरियाए वट्टमाणस्स निव्वाणे, कसिणे, पडिपुण्णे, अन्वाहए, णिरावरणे, अणंते,
 अणुत्तरे केवलवरणाणदंसणे समुत्पण्णे, —आयारंगमुत्तं.

एगूणवीसो पाढो

देसणा

तओ णं समणे भगवं महावीरे उप्पण्णणाण-दंसणधरे अप्पाणं च, लोगं च अभि-
 समेक्ख पुब्बं देवाणं धम्ममाइक्खति, तओ पच्छा मणुस्साणं. तओ णं समणे भगवं म०
 उप्पण्ण० गोयमाईणं समणाणं णिगंघाणं पंच महव्वयाइं सभावणाइं छज्जीवनिकायाइं
 आइक्खइ, भासइ, परूवेइ, तं जहाः-पुढविकाए जाव तसकाए.

सयमेव अभिसमागम्म आयतजोगमायसोहीए ।

अभिणिब्बुडे अमाइछे आवकहं भगवं समिभासी ॥

—आयारंगमुत्तं.

पीसइमो पाढो

समयं गोयम ! मा पमायए

कुसंगे जह ओसविंदुए धोवं चिट्ठति लंघमाणाए ।

एवं मणुपाण जीचिअं समयं०

इइ इत्तरियंमि आउए जीवितए बहुपचवायए ।

विहुणाहि रयं पुराकहं समयं०

एवं भवसंसारे संसरति सुभासुमेहिं कम्मेहिं ।

जीवो पमायवहुलो समयं०

परिजूरइ ते सरिरयं केसा पंडुरगा भवंति ते ।

से सोयवले य दायइ समयं०

गुत्तिट्ठ सिणेदमप्पणो कुमुयं सारइयं व पाणियं ।

से गज्जमिणेहवज्जिए समयं०

चिगा ण थणं वा भारियं पच्चाओ हि मि अणमारियं ।

मा पंवं पुणो वि आविए समयं०

ण हु जिणे अज्ज दीसइ बहुमए दीसइ मग्गदेसिए ।

संपइ नेआउए पहे समयं

तिण्णो हु सि अण्णवं महं किं पुण चिट्ठसि तीरसागओ ।

अभितुर पारं गमित्तए समयं

इदस्स नितम्म भासियं सुकहियमट्ठपदोवसोहियं ।

तां दोसं च छिंदिया सिद्धिगइं गए गोयमे ॥

—उत्तरज्झयणाइं.

एगवीसहमो पाढो

हरिकेसी सोवागो

सोवागकुलसंभूओ गुणुत्तरधरो मुणी । हरिएसवलो नाम आसि भिक्खु जिइंदिओ ॥

मणयुत्तो वययुत्तो काययुत्तो जिइंदिओ । भिक्खवद्वा वंभइज्जम्मि जन्नवाडमुवट्ठिओ ॥

तं पासिऊणमिज्जंतं तथेण परिसोसियं । पंतोवहिउवगरणं उवहसंति अणारिया ॥

जाइमयं पडिपद्धा हिंसमा अजिइंदिओ । अवंभचारिणो घाला इणं वयणमज्जवी ॥

वंभणा—कपरे आगच्छइ दित्तखे काले विकराले फुट्ठनासे ।

ओमचेलए पंसुविसायभूए संकरदूसं परिहरिय कंठे ॥

कपरे तुमं इय अदंसणिज्जे काए व आसा इहमागओ सि ।

ओमचेलगा ! पंसुपिसायभूआ ! गच्छ कखलाहि किमिहं ठिओ सि ॥

समणो—समणो अहं संजउ वंभयारी विरओ धण-पयण-परिग्गहाओ ।

परपविचत्तस उ भिक्खकाले अन्नस्स अट्ठा इहमागओ सि ॥

वियरिज्जइ खज्जइ भुज्जइ य अन्नं पभूयं भवयाणमेयं ।

जाणाह मे जायणजीविणु त्ति सेसावसेसं लहओ तवस्सी ॥

वंभणा—उवक्खवडं भोयण माहणाणं अत्तट्ठियं सिद्धमिहेगपक्खं ।

न ऊ वयं एरिसमन्नपाणं दाहासु तुज्जे किमिहं ठिओ सि ? ॥

समणो—तुब्भित्थ भो ! भारहरा गिराणं अट्ठं न चाणह अहिज्ज वेए ।

उच्चावयाइं सुणिणो चरंति ताइं तु खित्ताइं सुपेसलाइं ॥

वंभणा—अज्झावयाणं पडिकूलभासी पभाससे किंनु सगासि अम्हं ।

अवि एयं विणस्सउ अन्न-पाणं न य णं दाहासु तुमं नियंठा ! ॥

समणो—जइ मे न दाहित्थ अहेसणिज्जे, किमज्ज जन्नाण लभित्थ लाभं ॥

बंधणा—के इत्थ खत्ता उवजोइया वा अज्झावया वा सह खंडिएहि ? ।

एयं खु दंडेण फलेण हंता कंठम्मि यित्थण खलिज्ज जो णं ।

अज्झावयाणं वयणं सुणित्ता उद्धाइया तत्थ वह् कुमारा ।

दंडेहि वित्तेहि कसेहि चेव समागया तं इसि तालयंति ॥

कोसलिआ रायदुहिआ—गिरिं नहेहि खण्ह अयं दंतेहि खांयह ।

जायतेयं पायेहि हण्ह जे भिक्खुमवमन्नह ॥

समणो—पुच्चिं च इण्हिं च अणागयं च मणप्पओसो न मे अत्थि कोई ।

बंधणा—सक्खं खु दीसइ तवोविसेसो न दीसइ जाइविसेस कोई ।

सोवागपुत्तं हरिणससाहुं जस्सेरिसा इड्ढी महाणुभावा ॥

कहं चरे भिक्खु ! वयं जयाभो पावाइं कम्माइं पणुल्लयामो ?

समणो—उज्जीवकाए समारभंता मोसं अदत्तं च असेवमाणा ।

परिग्गहं इत्थिउ माण-मायं एयं परित्राय चरंति दंता ॥

एयं सिणाणं कुसलेण दिट्ठं महासिणाणं इसिणं पसत्थं ।

जहिंसि ण्हाया विमला विमुद्धा महारिसी उत्तमं ठाणं पत्ता ॥

—उत्तरज्झयणाइं.

धावीसो पाढो

तं वयं वूम माहणं

जो लोए बंधणो बुत्तो अग्गी वा महिओ जहा ।

सदा कुसलसंदिट्ठं तं वयं०

जो न सज्जइ आगंतुं पच्चयंतो न सोअइ ।

रमए अज्जवयणम्मि तं वयं०

जायत्थं जहा मट्ठं निद्धंतमलपायगं ।

राग-दोस-भयाइयं तं वयं

तसे पाणे विपाणिक्का संगहे णेय धावरे ।

जो न हिंसइ तिविहेणं तं वयं

फोहा वा जइ वा हासा लोहा वा जइ वा भया ।

मुसं न वयइ जो उ तं वयं०

चित्तमंतमचित्तं वा अप्पं वा जइ वा वहुं ।
 न गिण्हइ अदत्तं जो तं वयं०
 दिव्व-माणुस्स-तेरिच्छं जो न सेवेइ मेहुणं ।
 मणसा काय-वक्केण तं वयं०
 जहा पोम्मं जले जायं नोवलिप्पइ वारिणा ।
 एवं अलित्तं कामेहि तं वयं०
 अलोलुयं मुहाजीविं अणगारं अकिंचणं ।
 असंसत्तं गिहत्थेहि, तं वयं०

नवि मुंढिण्ण समणो न उक्कारेण वंभणो ।

न मुणी रण्णवासिणं कुसचीरेण न तावसो ॥

समयाए समणो होइ, वंभचेरेण वंभणो ।

मोणेण य मुणी होइ, तवेणं होइ तावसो ॥

कम्ममुणा वंभणो होइ, क० होइ खत्तिओ । वइस्सो क० हो० मुद्दो हव

एए पाउकरे युद्ध जेहि होइ सिणायओ ।

सव्वकम्मविणिमुक्कं तं वयं०

एवं गुणसमाउत्ता जे हवन्ति दिउत्तमा ।

ते समत्था उ उद्धत्तं परं अप्पाणमेव य ॥

—उत्तरउक्षयणाइं

तेवीसमो पाढो

रामवणदासो

चाउव्वणं च जणं आपुच्छेऊण निग्गओ रामो ।

वइदेही वि य समुरं पणमइ परमेण विणयेणं ॥ १०३

सव्वाण सामुयाणं, काऊण चलणयन्दणं सीया ।

सहियायणं च निययं आपुच्छिय निग्गया एत्तो ॥ १०४

गन्तूण समाढत्तं, रामं दट्ठण लक्खणो रुद्धो ।

ताएण अयसवहुलं कह एयं पत्थियं कज्जं ॥ १०५

एत्थ नरिंदाण जए परिवाहीआगयं हवइ रज्जं ।

विवरीयं चिय रइयं ताएण अदीहपेहिणा ॥ १०६
 रामस्स को गुणाणं अंतं पावेइ धीरगरुयस्स ।
 लोभेण जस्स रहियं चिचं चिय मुणिवरस्सेव ॥ १०७
 अहवा रज्जधुरंधर सव्वं फेडेमि अज्ज-भरहस्स ।
 ठावेमि कुलाणीए पुहइवइं आसणे रामं ॥ १०८
 एएण किं व मज्झं हवइ विपारेण ववसिएणज्ज ।
 नवरं पुण तच्चत्थं ताओ जेट्ठो य जाणंति ॥ १०९
 कोवं च उवसमेडं, पणमिय पियरं परेण विणएणं ।
 आपुच्छइ दढचित्तो सोमिच्ची अत्तणो जणणी ॥ ११०
 संभासिज्जण भवे, यज्जावत्तं च धणुवरं घेत्तुं ।
 घणपीइसंपवत्तो पडमसयासं समल्लीणो ॥ १११
 पियरेण वंधवेहि य सामंतसएसु परिनिग्ग संता ।
 रायभवणाओ एत्तो विणिग्गया मुरकुमार व्व ॥ ११२
 सुयसोगताविपाओ धरणिमलोसित्तअंसुनिवहाओ ।
 कह कह वि पणमिज्जणं नियत्तियाओ य जणणीओ ॥ ११३
 काज्जण सिरपणांमं नियत्तिओ दसरहो य रामेणं ।
 सह वडिया य वंधू कलुणपलावं च कुणमाणा ॥ ११४
 जंपंति एकमेकं एस पुरी जइ वि जणवयाइण्णा ।
 जाया रामविओए दीसइ विंसाढवी चेव ॥ ११५

—पडमचरियं.

चऊचीसो पादो

कविणो

दोग्गचम्मि वि सोक्खाइं ताण विहये वि होंति दुक्खाइं ।
 कव्वपरमत्परसियाइं जाण जायंति द्विययाइं ॥ ६४
 त्रियमट्ठियं व दीसइ अट्ठियं पि परिट्ठियं व पट्ठिहाइ ।
 जहसंठियं च दीसइ मुक्कईण इमाओ पयईओ ॥ ६६
 सज्जणा—जाण असमेहि विहिया जायइ णिंदा समा सलाहा वि ।
 णिंदा वि तेहि विहिया ण ताण मण्णे किलामेइ ॥ ७३

को णिदइ नीययमे गरुययरे को पसेसिउं तरइ ।
 सामणं चिय ठाणं शुईण परिणिदियाणं च ॥ ८२
 अत्थालोअणतरला डयरकट्ठं भमेति बुद्धीओ ।
 अत्थ वेय निरारंभमेति हियं कउंदाणं ॥ ८६

—गउढवहो.

पणवीसो पाढो

कुमारवाल-आयामो

पंकयकेसरकंती अकिलिन्नो हरिचबेलचविलो सो ।
 सकिसरकिलिचदामो निवो पयट्ठो समं काउं ॥ १
 गुरुमणयेणो रेवइदेअर-सीअदिअराण वलधूणो ।
 काही विअणं सो सयं अवेअणो मल्लसेलाणं ॥ २
 तस्स सणिच्छरपिउणो व्व करहयं सिंधवं व मल्लकुलं ।
 घम्मजलोछं जायं ससिन्नपरसेन्नमहिअं पि ॥ ३
 गुरवेरिओ व्व रक्खिअदइच्चकयवइरदइवपसइन्नो ।
 गेण्हीअ स तत्थ धणुं कउलाससओ व्व केलासे ॥ ४
 देव्वालकवो दइवे वि असंको महिअले नवदइव्वं ।
 उच्चअनीचअलक्खे अणचुक्खो अवर्धीरइरो ॥ ५
 अन्नं जोहेहिं सलाहिओ तह बुहेहि अन्नोअं ।
 मणहरसरलिअकुंचिअ-उहयपवट्ठो सरं बुट्ठो ॥ ६
 कण्णो वलिअमणोहरपउट्ठरसररुहेण नरवइणो ।
 लंविर्नालसरोरुहवत्तंसिओ वाऽऽसि संधाणे ॥ ७
 कयदुज्जणसिरविअणं सिरकुमुमाहरणम् अणसिओ विअणं ।
 आवज्जिअवाइअआउज्जस्सादिट्ठपुढदलणं ॥ ८
 मूसासवलिअचिबुओ अकासि सो गउअपुंछयमुहेहिं ।
 गाअंक-कोंचरिउ-मुदेरं पत्तो धणुहमुंढो ॥ ९

—कुमारवालचरिअं, वीओ सम

छत्वीसो पादो

गिहत्थधम्मो

धूलगपाणाइवायविरमणं, धूलगमुसावायविरमणं, धूलयाऽदत्तादाणविरमणं, परदार-
गमणविरमणं, सदारसंतोसो, अपरिमियपरिगहविरमणं.

गिहत्थधम्मे अकरणिज्जाइं

पमुवंधो, पमुवहो, छविच्छेओ, अइभारारोवणं, भत्त-पाणवोच्छेओ, सहसम्भक्खाणं,
रहस्सम्भक्खाणं, सदारमंतभेओ, मोसोवएसो, कूडलेहकरणं, तेणाहडं, तक्करपओगो, विरु-
द्धरज्जाइक्कमो, कूडतूला, कूडमाणं, तप्पडिल्लवगववहारो, अणंगकीडा, कामभोगतिव्वाहि-
लासो, अपरिमियतण्हा, तुच्छफलभक्खणं, इंगालकम्मं, वणकम्मं, सागडिकम्मं, भाडियकम्मं,
फोडियकम्मं, दंतवाणिज्जं, केसवाणिज्जं, रसवाणिज्जं, विसवाणिज्जं, जंतपीलणकम्मं,
निहंछणकम्मं, दवगिदावणयं, असइपोसणं, सर-दह-तलायसोसणं, दुप्पणिहाणं.

—समराइचकहा, पढमो भवो.

सत्तावीसो पादो

मंख(मक्ख)ली गोसालो

ते णं काले णं, ते णं समएणं. मंखली नाम मंखो, तस्स भद्दा भारिया सरवणे नाम
सण्णियेसे गोवहुलस्स माहणस्स गोसालाए पमुआ, गोण्णं नामं कयं, 'गोसालो' त्ति
संवट्ठिओ, मंखसिप्पं अहिज्जिओ, चित्तफलयं करेइ, एकल्लओ विहरंतो रायगिहे तंतुवाय-
सालाए ठिओ. जत्थ सामी (वद्धमाणसामी) ठिओ, तत्थ वास्तावासं उवागओ. भगवं
(वद्धमाणो) मासखमणपारणए अच्चिभतरियाए विजयस्स घरे विडलाए भोयणविहीए पडि-
लाभिओ, पंच दिवाणि पातुम्भूआणि, गोसालो मुणेत्ता आगओ, पंच दिव्वाणि पासिऊण
भणति-भगवं! तुज्झ अइं सीसी त्ति. सामी तुसिणीओ निग्गओ. —आवस्सयमुत्तं.

अट्ठावीसो पादो

परमा-उविक्खत्ता

तओ सामी (वद्धमाणो) विहरमाणो गओ मोरागं संनिवेसं, तत्थ मोराए दुइजंतो
नाम पासंदि(खंड) गिहत्था, तेसिं तत्थ आवासो, तेसिं च कुलवती भगवओ पिउमित्तो,
ताहे सो सामिस्स सागएण उयट्ठिओ, नाहे त्यागिणा पुवपओगेण बाहा पसारिआ, सो

भणति-अत्थि घरा एत्थ कुमारवर ! अच्छाहि, तत्थ सामी एगराइअं वसित्ता पच्छा गतो विहरति. तेण य भणियं-विचित्ताओ वसहीआ, जइ वासारत्तो कीरट, आगच्छेज्जह अणु-ग्गहीया होज्जामो. ताहे सामी अट्ट उउवद्धिए मासे विहरेत्ता वासावासे उवागते तं चेव दूइज्जंतयगामं एति, तत्थेगम्मि उडवे वागावामं ठिओ. पढमपाउसे य गोरूवाणि चारिं अलभंताणि जुण्णाणि तणाणि खायंति, ताणि य घराणि उव्वेह्वेति, पच्छा ते वारंति, सामी न वारेइ. पच्छा दूइज्जंतगा तस्स कुलवटस्स माहेति-जहा एस एताणि न णिवारेति, ताहे सो कुलवती अणुसासति-भणति-कुमारवर ! सउणी वि ताव अप्पणिअं जेहुं रक्खति, तुमं वारेज्जासि, सप्पिवासं भणति, ताहे सामी अचियत्तोग्गहो त्ति काउं निग्गओ.

—आवस्सयसुत्तं.

एगुणतीसो पाढो थेरी चंदणा

इओ य सयाणीओ चंपं पहाविओ, दधिवाहणं गेण्हामि, नावाकट्टएणं गतो एगाए (ते) रत्तीए (ते), अचित्तिया नगरी वेढिया. तत्थ दधि(हि)वाहणो पलाओ. रण्णा य जग्गहो घोसिओ. एवं जग्गहे पुट्टे दधि(हि)वाहणस्स रण्णो धारिणी देवो, तीसे धूया वसुमती, सा सह धूयाए एगेण होडिएण गहिया. एसा मे भज्जा, एयं च दारियं विकेणिस्सं. आणीया विवणीए-उड्डिया धणावहेण दिट्ठा. अणलंकियलावण्णा अवस्सं रण्णो, ईसरस्स वा एसा धूया, मा आवई पावउ त्ति जत्तियं सो भणइ तत्तिएण मोल्लेण गहिया. एवं सा तत्थ (धणावह्वरे) जहा नियवरं तहा सुहंसुहेण अच्छति. ताए वि सदासपरियणो लोगो सीलेणं, विणएण य सव्वो अप्पणिज्जओ कओ. ताहे ताणि सव्वानि भणंति-अहो ! इमा सीलचंदण त्ति, ताहे से वित्तियं नामं जायं-चंदण त्ति. एवं वचति कालो. ताए य (धणावह्वरे)वरणीए अवमाणो जायति, मच्छरिज्जट य. को जाणति-कयाड(ति) एस (धणावहो सेट्ठी) एयं (चंदणं) पडिबज्जेज्जा ? जइ एयं किह वि परिणेइ, तो ममं एस नत्थि. (इअ) सिट्ठिमि निग्गए ताए ण्हावियं सद्दावेत्ता बोडाविवा, नियलेहिं वद्धा, पिट्ठिया, घरे छोट्टण वाहिरि कुहंडिया. ताहे थेरदासी एक्का, सा चित्तेइ-किं मे जीविण ? सा जीवउ वराई. ताए कहियं-अमुयवरे, तेण उग्याडिया, लुहाहयं पिच्छित्ता, तीसे सुप्पकोणे कुम्मासा दाऊण (सेट्ठी) लोहारवरं गओ, जा नियलाणि छिंदावेमि ताहे सा हत्थिणी जहा कुलं संभरिउमारद्धा एलुगं विखंभउत्ता, तहिं पुरओऊएहिं हियवभंतरो रोवति. सामी (वद्ध-माणो) य अत्तियओ ताए चित्तियं-सामिस्स देमि, भणति-भगवं ! कप्पइ ? सामिणा पाणी प्रसारिओ. ताहे सक्केण सयाणिओ भणिओ-एसा चरमसरीरा-नाव सामिस्स नाणं उप्पज्जइ, एसा पढमसिस्सिणी (चंदणा थेरी होहिति)

—आवस्सयसुत्तं.

वत्तीसो पादो विवाया

नाहियवाओ—

संति पंच महब्भूया इहमेगेसिमाहिया । पुढवी आऊ तेऊ वा वाउ आगासपंचमा ॥ ७ ॥
एए पंच महब्भूया तेव्भो एगो ति आहिया । अहं तेसिं विणासेणं विणासो होइ देहिणो ॥
वम्हवायो—अवीयवायो—

जहा य पुढवीधुमे एगे नाणाहि दीसइ । एवं भो ! कसिणे लोए विन्नू नाणाहि दीसइ ॥ ९ ॥
अकिरियावायो—

कुव्वं च कारयं चेव सव्वं कुव्वं न विज्जइ ।

एवं अकारओ अप्पा एवं ते उ पगव्मिया ॥ १३ ॥

खंथवायो—

पंच खंथे वयंतेगे वाला उ खणजोइणो ।

अण्णो अणण्णो णेवाहु हेउयं च अहेउयं ॥ १७ ॥

धाउवायो—

पुढवी आऊ तेऊ य तहा वाऊ य एगओ ।

चत्तारि धाउणो ख्वं एवमाहंसु जाणया ॥ १८ ॥

नियतिवायो—

न तं सयं कटं दुक्खं कओ अन्नकटं च णं ।

सुहं वा जइ वा दुक्खं सेहियं वा असेहियं ॥ २० ॥

सयं कटं न अण्णेहिं वेदयंति पुढो जिया ।

संगइअं तं तहा तेसिं इहमेगेसि आहयं ॥ ३ ॥

—सूअगदंगं, पदमं अज्झयणं.

वीरत्थुती—

इत्थासु परायणमाहु णाए सीहो मिगाणं सलिलाण गंगा ।

पक्खीसु वा गरुले वेणुदेवो निव्वाणवादीणिह नायपुत्ते ॥ २१ ॥

जाहेसु णाए जह वीसतेणे पुप्फेसु वा जह अरविंदमाहु ।

खत्तीण सेट्ठे जह दंतवक्के इत्तीण सेट्ठे तह वद्धमाने ॥ २२ ॥

दाणाण सेट्ठं अभयप्पयाणं सत्थेसु वा अणवज्जं वयंति ।

तथेसु वा उत्तम धम्मचरं लोसुत्तमे समणे नायपुत्ते ॥ २३ ॥

सूअगदंगं, ६ वीरत्थुति अज्झयणं.

तेत्तीसो पाठो

(शौरसेनी)

शकुन्तला—हला ! परित्ताअह मं इमिणा दुव्विणीदेण महुअरेण अट्ठिअमाणं.

सख्यौ—का वअं परित्ताहुं । दुस्संदं एव्व अकंदं । राअरक्खिअदाई तवोवणाइं णाम् ।

श०—एसो दुट्ठो ण विरमदि, ता अण्णदो गमिस्सं, कहं इदो वि मं अणुसरदि ?

अनसूया—अज्ज ! ण किंचि अच्चाहिदं, इअं णो पियसही महुअरेण आकुलीकिअमाण।

कादरीभूदा.

अ०—दाणिं अदिहिविसेसलाहेण. हला ! सउन्दले ! गच्छ उडअं, फलमिस्सं अग्यं उवहर. इदं पादोदअं भविस्सदि.

मियंवदा—तेण हि इमस्सिं दाव पच्छासीअलाए सत्तवण्णवेदिआए अज्जो उवविसिअ परिस्समविणोदणं करेदु.

अ०—हला सउन्दले ! उइदं णो पज्जुवासणं अदिहीणं. एत्थ उवविसमह.

मि०—अणसूए ! को णु कखु एसो चउरगम्भीराकिदी महुरं पियं आलवंतो पद्वंदो दक्खिणं पि करेदि.

अ०—सहि ! मम वि कोदहलं, पुच्छिस्सं दाव णं. अज्ज ! महुरालावजणिदो विस्सामो मं मंतावेदि—कदमो अज्जेण राएसिअंसो अलंकरीअदि ? कदमो विरहप-ज्जूसुअजणो किदो देसो ? किणिमिअं सुउमारो तवोवणपरिस्समस्स अत्ता पत्तदं णीदो ?

स०—हला सउन्दले ! जइ एत्थ अज्ज तादो संणिहिदो हवे.

श०—तदो किं भव ?

स०—इमं जीविदसव्वस्सेण वि अदिहिं किदत्थं करिस्सदि.

श०—तुम्हे अवेध, किं पि हिअए करिअ मंतेध, ण वो वयणं सुणिस्सं.

—अभिण्णाणसाउंतलं.

चउत्तीसो पाठो

(मागधी)

लहशवशनमिलशुलशिलविअलिदमंदाललायिदंहियुगे ।

वीलयिणे पक्खालहु मम शयलमवय्यजंवालं ॥

(पैशाची)-पनमथ पनयपकुपितगोळीचलनगलगपतिविंवे ।

तससु नखतप्पनेसु एकावसतनुयलं ल्हई ॥

नर्चतस्स य लीलापातुक्खेवेन कम्पिता वसुथा ।

उच्छलंति समुदा सइला निपतति तं हलं नमथ ॥

मागधी—अदिशुस्तिदं निविस्टे चदुस्तवगं विवट्टियदकशाए ।

शावययोगलहिदे शाहू शाहदि अणञ्जमणे ॥२

पैशाची—येति कसाया नंतुन येति नळून सव्वकम्माई ।

समसलिलसिनातानं उज्झितकतकपटभारियान ॥८

यति अरिहपरमपंतो पट्टियते कीरते न जीववधो ।

यातिसतातिसजाती ततो जनो निव्वुति याति ॥९

वन्धू सवासठेसु विआलंपितउपसमो अनालंफो ।

सव्वम्बलाचचलने अनुज्ञापंतो हवति योगी ॥१२

पणतीसो पाढो

(अपभ्रंश)

ते धन्ना कन्नुलुहा हिअज्झा ति कयत्थ ।

जे खणि खणि वि नवुल्लुअ घुरहिं धरहिं सुअत्थ ॥७३

पइवी कन्नि जिणागमहो वत्तडिआ वि हु जासु ।

अम्हारउं तुम्हारउं वि एहु ममत्त न तासु ॥७४

चित्त करेवि अणाउलउं वणु करेप्पि अचप्पलउं ।

कम्मु करेप्पिणु निम्मलउं झाणु पजुंजसु निचलउं ॥७५

म करि मणाउ वि मणु विवसु मं करि दुक्कयकम्मु ।

वापारंभु वि मा करहि जइ किर इल्लसि सम्मु ॥७६

जौम्य न इंदिय वसि उवइ तौम्य न जिणइ कसाय ।

आउं कसायहं न किउ खउ ताउं न कम्म विघाय ॥७७

साहु वि लौउ नटप्फटइ सत्तु वि पट्टिउ जाणु ।

कवणु वि एहु न चित्तवइ काइं वि जं निव्वाणं ॥७८

अम्हे निदउ को वि जणु अम्हइं वण्णउ को वि ।

अम्हे निदहुं के वि न वि नऽम्हइं वण्णहुं के वि ॥७९

આપણાં છાત્રાલયો અને શરીર સંપત્તિ.

લેખક:—શ. પોપટલાલ પૂજાભાઈ પરિખ, (મુદ્રપતિ) જન વિદ્યાર્થી આશ્રમ—સુરત.

જગત્ આગળ અને આગળ ધપી રહું છે. જાગૃતિનો જળદળનો સ્પર્શોદય પ્રદક્ષિણા ફરી પાછો આજે આર્યોવર્ત પર પ્રકાશી રહ્યો છે, તેવે સમયે સૌ જાગૃતિના મંત્રો પઠના હોય તે સ્વાભાવિક છે.

કોઇપણ સમાજ કે રાષ્ટ્રનો ઉદ્ધાર તેની ભારી પ્રજાના ઉદ્ધારમાં જ રહેલો છે, તેનો કોઇથી ઈન્કાર થઇ શકે તેમ નથી. આથીજ મહાગુજરાતમાં આજે પ્રત્યેક સમાજે ઠેરઠેર છાત્રાલયો શરૂ કર્યા છે, અને હજુયે નવા સ્થપાતાં જાય છે, અને એ સૌ છાત્રાલયો સમય અને ઇન્દ્રિયગુણસાર પોતાના આદર્શ પહેચવાને આગે કુચ કરી રહ્યા છે. આ રીતે મહાગુજરાતે લક્ષ્મીની ઉપાસના સાથે સંસ્કૃતી ઉપાસના પણ શરૂ કરી છે.

પરંતુ મનુષ્ય પોતેજ અપૂર્ણ છે તો તેની પ્રત્યેક કૃતિ અપૂર્ણ રહેવાનીજ; છતાં જોને પોતાના આદર્શનો ખ્યાલ છે—જેણે જીવન ઉદ્દેશ વિચર્યો છે—સાથે જોને પોતાની તુડીઓનાં જ્ઞાન છે તે જરૂર આગળ ધપી શકે છે. અને એજ નિયમ પ્રત્યેક સંસ્થા સાથે પણ જોડાયેલો છે.

આજનું પ્રત્યેક છાત્રાલય—પછી તે ગમે તે કોમ કે ધર્મનું હોય—નેનાં ઉદ્દેશ પોતાની કોમની ભાવી પ્રજાની શારીરિક, માનસિક, નૈતિક અને આધ્યાત્મિક ઉન્નતિ સાધવાનો છે; અને તે ઉદ્દેશને પહેચી વળવાને સૌ યથાશક્તિ પ્રયત્નો આદરી રહ્યું છે.

તેમ છતાં આજના પ્રત્યેક છાત્રાલયને એકજ પ્રમુખ યુગ્મવલ્લભ્યો—સત્ય કહીએ તો મુશ્કેલી ભર્યો—લાગે છે. અને તે વિદ્યાર્થી તરફ નજર કરતા હૃદય ચિરાઈ જાય તેવી કંપારી છુટે છે. ક્યાં એ આપણા લીંગ અને જુગમન-વીર અને જુદ-રામ અને કૃષ્ણ અને ક્યાં આ નિર્મોલ્ય તેજની તેજ મદાન પિતાઓનાં પુત્રો !

મહાગુજરાતના મહા ભાગ્ય છે કે આ પ્રશ્નનો નિષેધો લાવવા પ્રત્યેક છાત્રાલયનાં સંચાલકો વિચારો

કરી રહ્યા છે; તેમને જોઈતાં સાધનો વસાવી રહ્યા છે એટલે શારીરિક સંપત્તિનો વિકાસ સાધવા બ્યારથી પ્રો. રામમૂર્તિ—છાત્રાલય શાહ-ભાણેકરાવ અને શ. પુરાણીએ યુવાનવર્ગમાં રોમ, વીર્ધ, સાદસ, અને અંગતળ ખીલવવા વીરલાક આપી છે, ત્યારથી સાંઈ મહાગુજરાત આ પ્રશ્નનો વિચાર કરી રહ્યું છે, એ જોઈતા હર્ષની વાત નથી.

આજ કારણે આજે પ્રત્યેક આશ્રમે જોઈતાં વાવતાં સાધનોથી અંગતળ ખીલવવા અખાડાઓ અને કસરતશાળાઓ શરૂ કરી છે. અખાડા અને કસરતશાળાઓની આવરયક્તા વિશે જે મત છે જ નહિ. છતાં પણ ધણા સમયની નિર્મોલ્યતા હજુ પણ જેવી ને તેવી છે એ વિના સંકોચે કહી શકાય.

સમય અને સાધન હોવા છતાં એ પ્રશ્નનો નિકાલ જોઈએ તે પ્રમાણમાં નથી થતો તેનું શું કારણ ? મને તો તેનું એક કારણ લાગે છે અને એ કે આજની વિદ્યાર્થી જનતાનું માનસ વિચારતાં અને તપાસતાં જોઈ સમય છે કે આજના વિદ્યાર્થીઓ ભયંકર માનસિક રોગોથી પીડાય છે. માનસિક નિર્જનતાને પરિણામે વિદ્યાર્થીઓને સારામાં સારા ખોરાક અને આયોહવો હોવા છતાં તે જીવલેણ દરદો જોઈએ તે પ્રમાણમાં અટક્યા નથી. તેનું આ પણ કારણ છે કે તે રોગો સામાન્ય દ્રશ્યની નજરે ચડી શકતા નથી. એના પરિણામે વિદ્યાર્થીઓ એક યા ખીજા પ્રકારે શરીરની હાનિ કરી રહ્યા છે. તેના કર્મરૂપ-વિદ્યાર્થીઓના ચારિત્ર્યમાં એટલો જથ્થો ગોટાળો હોય છે કે તેનું પ્રમાણ કાઢવા બેસીએ તો સેકંડે ૫૦ ટકા તો જરૂર આવે. એ ચોકાવનારી ખીના તરફ “કુમર” હમણાજ પોતાનો સર જહાર કાઢ્યો હતો. તેની તપાસ આજનાં છાત્રાલયો જરૂર લઇ શકે છે. એ ચારિત્રી સિધ્ધતા દૂર કરવા, માનસિક રોગો દૂર કરવા આજના છાત્રાલયો પરિશ્રમ સેવે તો સહેજે એ વિદ્યાર્થી પ્રજાનો ઉદ્ધાર થઈ જાય, અને આ

રીતે ભાવી પ્રગ્નનાં જીવનપુષ્પો કલુષિત જની સુકાષ્ઠ સુકાષ્ઠને ભરખીભૂત થતાં અટકાવી રાકાય, અને તેજ છાત્રાલયોની મોટામાં મોટી સેવા લેખારો.

આજનાં છાત્રાલયોની આ અનિવાર્ય ફરજ એટલા મોટાજ થઇ પડી છે કે આ ગ્રામ અને ખાનગી રોગો તરફ માતા પિતાઓનું પૂર્ણ લક્ષ નથી હોતું અને હોય છે તો પણ પ્રાયઃ કરીને તે તરફ આંખ-મીંચાંમચું કરવામાં આવે છે. માખાણો બહુ બહુ હરે તો પોતાનાં સંતાનોની દુર્બળતા જોઇ પાક અને પૌષ્ટિક દવાઓ ખવરાવે પણ ઘણા અનુભવીઓનો એ અનુભવ છે કે પાક તથા પૌષ્ટિક દવાઓથી દરોજ અર્થ નથી સરતો.

આ સ્થિતિમાં માખાણો જ્યારે પેતાનાં સંતાનોને છાત્રાલયોમાં દાખલ કરી પોતાની કર્તવ્ય-પૂર્ણતા માને છે, ત્યારે છાત્રાલયના સંચાલકો ખાસ કરીને દ્રવ્યતિઓએ આ બાબત પર ખાસ કાળજી રાખવી

ધટે. હું નથી કહેવા માગતો કે આજનાં છાત્રાલયોમાં આ પ્રકારના પ્રયત્નો નથી થતા. જેટલા પ્રયત્નો થાય છે, તેટલા ઘટ છે. અને જે ન થતા હોય તે કરવા આવરણ છે, એજ મહાં નમ્ર નિવેદન છે.

આથીજ સૌ છાત્રાલયોના સંચાલકોને મારી વિદ્યાર્થી છે કે સંમાજ ભદ્રે Sex Education ન પચાવી શકે પણ એટલું તો જરૂર થઇ શકે કે વીર્ય કે ધાતુ એ શબ્દથી ભડકી ને ઉતાંયોગ્ય ઉભરના વિદ્યાર્થીઓને અભ્યાસ અને તે વિષેનું જ્ઞાન આપવું જોઇએ અને આ વસ્તુ સંસ્થાના ગૃહપતિ થોડા પ્રયત્નમાં કરી શકે છે. કારણ એટલુંજ કે આદર્શ ગૃહ-પતિ એ અમલદાર નથી પણ વિદ્યાર્થી જનતાનો સાચો મિત્ર છે.

આ રીતે મહાગુજરાતના શારીરિક વિકાસમાં છાત્રાલયો મોટામાં મોટો ફિરસો આપી શકે છે. પ્રેમો! સૌને સન્મતિ અર્પો!!!

પ્રતિભાલેખો.

[સુરત-કન્યાશુ પાર્શ્વનાથનું દેશસર, વડાચીટા.]

[રા. રા. ઠાણાભાઇ મોતીચંદ B. A. LL. B. વકીલ અને રા. પોપટલાલ પુન્નભાઇ]

૧ સં. ૧૫૦૮ વર્ષે અર્પાં સ. ૧ શુકે શ્રી શ્રીમાલ જ્ઞાતિય મં. વીરમ ભાઈ મેલી તપો: યુતેન મં. અંદ નામના ભા. સુદને સુનમ પ્રયમા મં. રનારા. શ્રાદ્ધ કુંડે અપુતેન નિજ અવસે શ્રી શાન્તિનાથ બિન્દ્રાં દારીત નાંચેંદ ગન્દે શ્રી ગુણસમુદ સરિભિ: પ્રતિષ્ઠિત શુભ લગનું.

૩ સંવત્ર ૧૫૩૪ માસ સુદિ ૫ શુકે શ્રી શ્રીમાલ જ્ઞાતિય એ. જેસા ભા. ગદ્દ સુત પિટ બહુયા ગાર નાઇ સુત દાગા બહુભાં પિતુ યેવસે શ્રી અરનાથ બિન્દ્રાં દારિત. શ્રી પૂર્ણિમા પદ્મીય શ્રી સાધુ. સુદર સુરિનાં ઉપદેશેન પ્ર. વિધિના:

૪ સંવત્ર ૧૬૫૪ વર્ષે વૈશાક સુદિ ૫ સમી સોમે એગવાલ જ્ઞાતિય આઠદિલ્લા ગોત્રે સાંકુ સાંપ સાંક શ્રીપાલ ભાઈ સીનાદે ગુત રા. ચાંપરી ભાઈ ચાંપલદે સુત સાંક માવા ભાઈ મુદલદે ગુત સાંક. શીવદત ભાઈ. સંમદેય યુતેન શ્રી આદિનાથ બિન્દ્રાં દારિત શ્રી અરતર ગન્દે શ્રી જિનસિંદ સરિ પદે શ્રી જિનચંદસરિભિ: પ્રતિષ્ઠિત.

‘સિદ્ધિ’ અસાધ ૪૨ પાતિસાદ શ્રી અકબર જલાલદિન) રાજ્ય

૨ સંવત્ર ૧૫૬૫ વર્ષે માસ સુદિ ૫ ગુરો ઉચ-વસે સો. પત્તા ભાઈ છત્રાઇ પુત્ર પુષ્પપાલ ભાઈ રુદ્ર નામના સુના પાર્શ્વની પૌત્રપુત્રના આ રીતિન-નાથ બિન્દ્રાં દારાપિત્ર પ્રતિષ્ઠિત શ્રી તપા. ગન્દે શ્રી હિન્દનદિસરિભિ: ધોરનુ. શ્રી શ્રી અદ્ભુતભદ્રાવાદ દાદિન ચાંપરી રા. હડુભા. ઘેરી સુતયા રુદ્ર નામના દારિત.

૫ સંવત્ ૧૫૩૧ વર્ષે માધ વદિ આઠમ સોમે
શ્રી શ્રીમાલ જાતિય મં. વાચ્છા સુત મં. પૂર્વ ભાષા
લીલુ સુત મં. હીરા ભાષા હરિતયા સુત્રેયસે થી અ-
શ્વતનાથાદિ પંચતિર્થાં આગમ ગચ્છેશ શ્રી
દેવરગસરિ શુરૂપદેશેન કારિતા પ્રતિષ્ઠાપિતા.

૬ સંવત્ ૧૫૮૬ શ્રી શાન્તિનાથ સેવિક ભા.
લીલુ સુત જાંઘા કંસારી

૭ સંવત્ ૧૫૫૬ વર્ષે વૈશાક સુદિ ૩ શ્રી પ્રાગ
વાટ જા. વાંઘ વિલા ભાષા મનીસુત વા. (વ્ય) હેમા
સંધા હેમા ભાષા હેમાદે પુત્ર દેવદાસ યુતેન સ્વ
ત્રેયસે શ્રી આદિનાથ બિમ્બ કા. પ્ર. તપાગચ્છ
નાયક ભ. શ્રી હેમવિમલ સૂરિભિઃ શ્રી.

૮ સંવત્ ૧૬૬૪ વર્ષે જ્યેષ્ઠ સુદિ ૫ સોમ વદિ શ્રી
શ્રીમાલ જાતિય સા. રામજી સુત મારતા ચંડ સુત
સા મલજી નામ્ના સ્વ ત્રેયસે શ્રી પાર્શ્વનાથ
બિમ્બ કા. પ્ર. તપાગચ્છ ભટ્ટારક શ્રી વિજયસેન
સૂરિભિઃ

૯ સંવત્ ૧૮૮૨ શાકે ૧૭૪૭ (પ્રવર્તમાને) શ્રી
અચ્યલ ગચ્છે શ્રીમાલ જાતિય લીલુ યુગીયાષ શા-
ન્તિનાથ બિમ્બ કારાપિત પ્રતિષ્ઠિત ભ. આજુદ-
સોમ સૂરિભિઃ

૧૦ સંવત્ ૧૫૧૬ વર્ષે કા. શુ. ૩ શુક્રે શ્રી શ્રીમાલ
જા. મં. કુન્ડા. ભાષા ગોમતી. પુત્ર ચાંપકેન કુરુજ
યુતેન સ્વ ત્રેયસે શ્રી મુનિસુવત સ્વામિ બિમ્બ કા.
શ્રી સાધુ પૂર્ણિમા પદ્મે શ્રી પુણ્યચંદ્ર સૂરિજા
સુ. અતિન્ શ્રી વિજયચંદ્ર સૂરિજા વિધિના માતર
વાસ્તવ્ય.

૧૧ સંવત્ ૧૪૭૦ (અક્ષરો ધણા જાંખા છે.
લેક્ષના નથી મારે લખ્યા નથી.) શ્રી આદિનાથ
બિમ્બ શ્રી શુભસાગર સૂરિજા પ્ર.

૧૨ સંવત્ ૧૫૬૪ ચૈત્ર સુદ ૫ શુક્રે શ્રી
શ્રીમાલ જા. મં. ડહીયા સુન્ડ સારંગ ભા. અન્ન
સુન્ડ કામર રંગભાષા પિતૃમાત્ર ત્રેપાર્યમ શ્રી પદ્મ-
પ્રભસરનામિ બિમ્બ કારાપિત પ્ર. શ્રી બ. શ્રી
વિદ્યાશેખર સૂરિભિ પ્રતિષ્ઠિત નાદિકા વાસ્તવ્ય.

૧૩ સંવત્ ૧૫૨૯ માધ વદિ ૫ પ્રાગવાટ સં.
મેધા ભા. સામ્યુ સુત સં શિવા ભા. શિસપાદે
સુત જીજીદત ભા. રંગાષ્ઠ સુત પુનકેન પિતામહી
ત્રેયસી શ્રી સંભવ બિમ્બ કા. પ્ર. તપા શ્રી લ-
ક્ષ્મિસાગર સૂરિભિઃ ચંપકનગર વાસ્તવ્ય:

૧૪ સ્વસ્તિ શ્રી સંવત્ ૧૫૧૩ વર્ષે વૈશાક સુદિ
૨ સોમ શ્રી પ્રાગવાટ જાતિય મં. વરસાંગ ભાષા
વાઈ મતુ પુનાદાં પુત્રેજી દો. કાપીયા નામ્ના ભાષા
શ્રી હીરસુત દો. અદાસદા માણિક શ્રીપતિ પ્રમુખ
સ્વ કુરુજ યુતેન શ્રી આદિનાથ બિમ્બ શ્રી વૃહત
તપાગચ્છ ભ. શ્રી વિજયચંદ્ર સૂરિપદ્મે શ્રી વિજ-
યસેન સૂરિભિઃ પ્રતિષ્ઠિત.

૧૫ શ્રી સુરત સંવત્ ૧૯૫૪ ના આવજી વદિ
૪ વાર શુક્રે શા. કરતુરચંદ્ર હરખચંદની વતી ભાષા
બાષ જગાવે આદિનાથ બિમ્બ ભારવી.

૧૬ સંવત્ ૧૬૯૭ વર્ષે કા. સુ. ૫ સાનમા...
જી નામ્ના શ્રી આદિનાથ બિમ્બ કા. પ્રતિષ્ઠિત.
શ્રી વિજયસેન સૂરિભિ...શ્રીમાલ.

૧૭. ચાવર શ્રી શાન્તિનાથ શ્રી વિજયદાન-
સૂરિભિઃ

૧૮ સંવત્ ૧૮૫૭ જ્યેષ્ઠ સુદિ ૧૦ રવિ શ્રી.
જા...શ્રી રામકુવરના ત્રેયસે સુવિધિ બિમ્બ કારા-
પિત પ્રતિષ્ઠિત શ્રી વિજયસદ્ધિ સૂરિભિઃ

૧૯ શાક શિવચંદ મંચુભાઈની વહુ બેનકારના
નામની સંવત્ ૧૮૫૧ ચૈત્ર સુદિ ૧૩ વાર જુધે.

૨૦ સંવત ૧૮૬૬ વર્ષે વૈશાક સુદિ છઠ્ઠે પોર-
વાડ માતિ વાદિલેવ.

૨૧ સંવત ૧૬૯૭ વર્ષે કાગળ સુદિ ૫ સા.
ધનજી ભા. કુર્લા નામના શ્રી પાર્થનાથ બિમ્બ કા.
પ્ર. શ્રી વિજયસેન સૂરિભિઃ શ્રીમાલ.

૨૨ સંવત ૧૮૮૧ ચૈત્ર સુદિ ૨ દેવસૂર ગચ્છે
દેવસાધ કરાપિત ભ. આણંદસોમ સૂરિભિઃ
પ્રતિષ્ઠિત.

૨૩ સંવત ૧૮૨૨ વર્ષે સા ક...સા. દતેન...
પદ્મપ્રભ બિમ્બ પ્ર. શ્રી પોશાલગચ્છે

૨૪ સંવત ૧૮૮૧ શાક નિલકંઠ...કપુર કરા-
પિત આણંદસોમ.

૨૫ શા. સીતચંદ મન્ડુભાઇ સં. ૧૮૫૨ ના
મામંસર સુદિ ૩.

૨૬ સંવત ૧૮૮૫ સુદિ.

૨૭ શ્રી સીમાલી વિશા માતિપ સુરત પોતાની
ભાષી બાઇ કરનાએ ભરાવી અનંતનાથ ૧૮૫૦
વૈશાક સુદિ સાતમ શુકર શુભ

૨૮ ભરૂચ બાઇ બીમજેર સા. કલ્યાણચંદના
ધણીવાણી.

૨૯ બાઇ ગરી સંવત ૧૮૫૫ ના કાગળ સુદિ
બીજી રવેલ. શાક શ્રીકાશી

૩૦ સંવત ૧૮૫૨ ના ચાવળ સુદિ ૧૦ શુધે
ચંદનપ્રભુજીની પ્રતિષ્ઠા કરાવી શાક નવલચંદ લખ-
મીચંદ શ્રીમાલી માતિપ.

૩૧ દીપચંદ ગુલાબચંદ (પાર્થનાથ)

૩૨ વખતચંદ્રેજી અજીતનાથ

૩૩ વખતચંદ્રેજી સંભવનાથ.

૩૪ સંવત ૧૮૫૭ જેઠ સુદિ ૧૦ રવો શ્રીમાલી
માતિપ...પ્રતિષ્ઠિત શ્રી વિજયલક્ષ્મિ સૂરિભિઃ
ચંદ્રપ્રભ બિમ્બ કરાપિત.

૩૫ સંવત ૧૮૮૧ વૈ. શુ. ૬ દેવસૂર ગચ્છે
શાક પ્રેમચંદ કપુરચંદ કરાં આણંદ સોમ સૂરિભિઃ
પ્રતિષ્ઠિત (શ્રી વિમલ ભાષ્ય.)

૩૬ સંવત ૧૭૪૬ વૈશાક વદિ બીજી દિ ૧૬૩૦
માં સ. ગાયકરજી ભાષી બાઇ હસુ નામના શ્રી
કુંથુનાથ બિમ્બ કા. પ્ર. તપા-શ્રી વિજયસૂરિભિઃ

૩૭ સંવત ૧૬૬૪ વર્ષે જેઠ સુદિ ૫ વદ ઉદય
માતિપ બાઇ ગાનબાઇ નામના શ્રી પાર્થનાથ
બિમ્બ કા. પ્ર. તપાગચ્છે વિજયસેનસૂરિભિઃ

૩૮ સંવત ૧૬૬૧ વર્ષે વસંતપ સોમ બસાશર-
વારતબ્ય પ્રાગવાટ માતિપ ૧૦ નાંનજીદેન શી.
પાર્થનાથ બિમ્બ કા. પ્ર. તપાગચ્છે ભ. વિજ-
યસેન સૂરિભિઃ

૩૯ સંવત ૧૮૫૭ જેઠ સુદિ દશમ. બેન કુવ-
રના પ્રતિષ્ઠિત ભ. શ્રી વિજયલક્ષ્મિ સૂરિભિઃ
શુભતિ જિનબિમ્બ કરાપિત

૪૦ વિનયવિજય સાં ગાકજીનામ બાં
૧૭૨૦ કારિત શાન્તિ બિમ્બ પ્રતિષ્ઠિત ચ
તપગચ્છે.

૪૧ સંવત ૧૮૨૨ ગાદ વદિ ૫ શ્રી વિજય
ઉદયસૂરિભિઃ પ્રતિષ્ઠિત સા. અચાજી વિરાડા
ભરાપિત પાર્થનાથમ

૪૨ સંભવનાથ બિમ્બ કા. પ્રતિષ્ઠિત તપા-
ગચ્છે વિનયવિજય.

લીમપદ્મીનું વીર-મંદિર

લીમપદ્મીનું વીર-મંદિર.

લેખક—પંડિત લાલચંદ લગવાનદાસ ગાંધી-વડોદરા.

પ્રથુ મહાવીરના ઐતિહાસિક વિશિષ્ટ ચરિત્રને આલેખવામાં એ મહાવિભૂતિનાં ઐતિહાસિક સ્મારકોને પણ આપણે સ્મૃતિમાં રાખવાં જોઈએ. જો યોગ્ય પ્રયત્નથી સંશોધન કરવામાં આવે તો આપણા ચિત્તને આકર્ષતા એવાં સેંકડો સ્મારકો મળી શકે પ્રાચીન સમયથી આપાર સુધીમાં એવાં હજારો વીર-સ્મારકો બન્યાં હશે, જેમાંથી બહુ થોડાના સંબંધમાં આપણે થોડું જાણીએ છીએ. કાલક્રમથી કેટલાંય સ્મારકો વિલપભાવને પામ્યા હશે, જેનો પૂરો ખ્યાલ આવવો પણ અશક્ય છે. નામાવશેષ અને સ્મૃતિશેષ યતો સહભાગ્યે અવશિષ્ટ રહેલાં થોડાં પણ સ્મારકોના સંબંધમાં પણ જો આપણે દુર્લભ કરીએ, તો તેનું પરિણામ અતિ શોચનીય આવે એ સ્વાભાવિક છે; એવો અનિષ્ટ દુઃખદ અવસર ન જોવો પડે તે માટે આપણે બહુ સાવચેતીથી સ્મારક-સંરક્ષણ અને સંશોધન સંબંધમાં સમયોચિત સ્તુત્ય પ્રયાસ આદરવો જોઈએ.

લીમપદ્મીનું વીર-મંદિર પણ એ સ્મારકોમાંનું એક કહી શકાય. 'જૈનયુગ'ના પાઠકો જાણતા જ હશે કે ગત દીપોત્સવી ખાસ અંક (૫. ૫૭) માં અભયતિલકગણિની કૃતિરૂપ મહાવીર-રાસ પ્રકટ થયો હતો અને તે પછીનાં ગત કાર્તિક-માર્ગશીર્ષના સંયુક્ત જૈન ઇતિહાસ સાહિત્ય ખાસ અંક (૫. ૧૫૭ થી ૧૬૮) માં અમ્હારી લખેલી એ વીર-રાસની છાયા અને દિપ્તિ પ્રકાશિત થઈ હતી એટલે લીમપદ્મીના વીર-મંદિર અપરનામ મંડલિક-વિહારનો પુનરુક્તિ રૂપે વિરોધ પરિચય કરાવવાની અદિ આવશ્યકતા નથી. અર્થે અમ્હારૂં વક્તવ્ય એ વીર-મંદિરની રચનાના સમય-સંબંધમાં અને સાથે જ એ વીર-રાસની રચનાના સમય-નિર્ણય પર છે.

'જૈનયુગ'ના ઉપયુક્ત અંકોમાં વીર-રાસની

વર્ષનો ફેરફાર જણાય છે. વિ. સં. ૧૩૧૭ સુધારવું જોઈએ. એમ સૂચવવામાં કારણ એ છે કે-પૂર્વોક્ત વીર-રાસની ૭ ગી કડીમાં પ્રતિજ્ઞાનો સમય દર્શાવતાં કવિએ—

‘વિક્રમે વરિસ તેરહથ સત્તરતરે’ એ શબ્દોથી વિક્રમવર્ષ તેરસે સત્તર એમ સ્પષ્ટ સૂચવ્યું છે. તેથી છાયામાં પણ ‘સત્તરોત્તરે’ એમ સુધારવું ઉચિત છે.

વિશેષ પ્રમાણમાં એ રાસકાર અભયતિલકગણિના વિદાયરુ લક્ષ્મીતિલક ઉપાધ્યાયનો ઉદ્દેશ્ય છે. લક્ષ્મીતિલક ઉપાધ્યાયનો પરિચય અમે ઉપર્યુક્ત દિપ્તિમાં આપ્યો છે, જિનેશ્વર મુરિએ વિ. સં. ૧૩૧૮ માં પાલઘણપુરમાં શ્રાવક ધર્મ પ્રકરણ રચ્યું હતું એ પણ ત્યાં સૂચવ્યું છે. એ પ્રકરણ પર લક્ષ્મીતિલક ઉપાધ્યાયે વિ. સં. ૧૩૧૭ માં વિસ્તૃત ‘વંદે’ હજાર શ્લોક પ્રમાણ દીકા રચી છે. જાવાલિપુર (જશેર)માં તેની સમાપ્તિ કરતાં તે વર્ષમાં લીમપદ્મીનું આ વીર-મંદિર સિદ્ધ થયું, તેનો પ્રાસંગિક ઉદ્દેશ્ય કયો? છે. તે આ પ્રમાણે—

“શ્રીવીનાપુર-વાહુપૂજ્યમવને હૈમઃ સદગ્ધો ઘટો
યનારોગ્યય વીરચેત્યમસિધત્ત્વી શ્રીમીમપદ્મ્યાં પુરિ ।
તરિમન્ વૈકમવત્તરે મુનિ-શશિ-ત્રેતેન્દુમાને ચતુ-
ર્દયાં માણસદીદ્ધ ચાચિગળપે જાવાલિપુર્યાં વિમોહી
વીરહૃદ્-વિધિવૈભવજનાધીવાં ચતુર્વિશતિ-
સૌથેપુ જ્ઞજદગ્ધ-કુમ્મપટલી હૈમી મંહિષ્ટેવંદે ।
શ્રીમત્સુરિજિનેશ્વરા યુગવરાઃ પ્રત્યહ્સુરારિમન્ દણે
દીકાડલ્લુકતિરેયિઠાડપિ સમગત્ પ્રતિપ્રતિષ્ઠોત્સવમ્ ॥”

—અવર્તકેશ શ્રી કાંતિવિજયજી મહારાજના સંપ્ર-
દની પ્રતિ (પ્રશ્ન ૨૭૦ શ્લોક ૧૬-૧૭).

ભાવાર્થ—જે વર્ષમાં વીજપુરના વાસુપૂજ્યજિન
મંદિર પર સુવર્ણકંડ સાથે સુવર્ણ કક્ષશ અગવવામાં

શુ. ૧૪ તે દિવસે અહિં આચિગરાજના રાજ્યસ-
મયમાં જાવાસિપુર (જાસોર)માં વીરજિનનાં વિધિ
ચૈત્યના મંડનરૂપ ચોવીસ જિનેશ્વરોના મંદિરો પર
મહોટા મહોત્સવ પૂર્વક યુગપ્રધાન શ્રી જિનેશ્વરસૂરિએ
ધ્વજદંડ સાથે સોનાના કલશોની પ્રતિષ્ઠા કરી, એ
ક્ષણે આ દીકારૂપી અલંકાર પણ પરિપૂર્ણ પ્રતિ-
ષ્ઠિત થયો.

આપણે જાણીને પ્રસન્ન થઈ કે પોતાના દીકરા
શુરુ જિનેશ્વરસૂરિના આવક ધર્મ પ્રકરણની પોતાના
સતીર્થ શુરુમંધુ વિવાચુરદ્વારા રચાયેલી એ વિસ્તૃત
દીકાનું સંશોધન આપણા પૂર્વ પરચિત વીર-રાસ-
કાર અભયતિલકમણિએ કર્યું હતું અને તે કર્તવ્યનો
ઉદ્દેશ તેના વિવાચુર લક્ષ્મીતિલક ઉપાધ્યાયે વિના
સંકોચે નીચેના મનોહર આકર્ષક શબ્દોમાં વ્યક્ત
કર્ષો છે—

“જાતરસમવિદ્યઃ સુવર્ણદત્ત પાટિતો મયૈવ કવિ; ।

સદૃષ્ટિ-સાળયેતામુદજિજ્વલદ્ભયતિલકગણિઃ ॥”

આ ૦ ૬૦ દીકા (પ્ર. શ્લોક ૧૮)

ભાવાર્થ—જેની સમગ્ર વિદ્યાએ જાગતી છે અને
જેને મહેજ લાણાળ્યો છે, તે કવિ અભયતિલકગ-
ણિરૂપી સુવર્ણકાર-સોનીએ આ દીકારૂપી અલંકારને
સારી દૃષ્ટિરૂપી શરાણુ વડે ઉજાગવલ કરેલ છે.

ઉપર દર્શાવેલ ઉદ્દેશપથી સ્પષ્ટ પ્રતીત થઈ શકે
તેમ છે કે વિ. સં. ૧૩૧૭ માં માહ શુ. ૧૪ તે
દિવસે જાવાસિપુર (જાસોર)માં જિનેશ્વરસૂરિએ પ્રતિષ્ઠા
કરી અને લક્ષ્મીતિલક ઉપાધ્યાયે ઉપર્યુક્ત આવક
ધર્મ પ્રકરણની દીકા પૂરી કરી, તે સમયે લીમપ-
લ્લીનું વીરચૈત્ય સિદ્ધ થયાના સમાચાર તેમના જન-
શુભમાં આવ્યા હોવા નોંધ્યે, જેથી તેનો ઉદ્દેશ
તેઓએ કર્યો છે. જિનેશ્વરસૂરિ એ જ વર્ષમાં માહ
શુ. ૧૪ તે દિવસે જાવાસિપુરમાં પ્રતિષ્ઠા કર્યા પછી
લીમપલ્લીમાં વીર-વિધિ ભવનના વૈયાખ શુદ્ધ દયા-
મીના પ્રતિષ્ઠા મહોત્સવ પર પધાર્યા હોવા નોંધ્યે.
એથી વિ. સં. ૧૩૧૭ માં એ વીર-મંદિરની પ્રતિષ્ઠા
થઈ અને એજ સમયમાં અભયતિલકમણિએ વીર
રાસ રચ્યો હોવા નોંધ્યે—એમ માનવું વિશેષ
પ્રામાણિક છે. લા. ભ. ગાંધી.

ચિતોડ ચૈત્ય પરિપાટી.

ચિતોડ થા ચિત્રકૂટ એ મેવાડમાં પ્રસિદ્ધ પ્રાચીન શહેર છે. તેના ગદસંજ્યા ‘ગદ તો ચિતોડગદ ચીર
સળ ગદેવા’ હતું પણ મેવાડમાં જોવાય છે. અજંથા ખાદશાહને એ ગદ સર કરવામાં ફેરફારી મુરદેલી પડી હતી
એ ઇતિહાસમાં મહાદ્વર વાત છે. તે એક વખત જહાં જહોજાસીવાણું સુંદર અને વિશાલ નગર હતું અને ત્યાં
જેનોએ અનેક બળ્ય મંદિરો અને કીર્તિસ્થંભ બંધાવેલ છે. એ સર્વનો તેમજ મેવાડનાં ફેરવાં ગામોનાં મંદિરોનો
કુંઠ દલ્દેશ આ કૃતિમાં મળી આવે છે. આ કૃતિની એક સુંદર દસ્તલિખિત પ્રત ગુર્જર કવિઓની કૃતિઓની યોગ
માટે મુરતના જેલ મંથનદારો જેવા અમે આ અક્ટોબર માસમાં ગણ ત્યારે ત્યાંના શ્રી સીમંધર સ્વામીના
મંદિરના મંથનદારમાં મન્દી આવી તે આશ્ચર્ય ફટારી લીધી તે અત્ર મૂકવામાં આવે છે.

આ કૃતિના રચનાર તપત્રખના એક પદ્ધતિ ટેગવિભવસૂરિ (આચાર્યપદ સં. ૧૫૪૮, સ્વ. ૧૫૧૮ ન્યુએ
નં. ૧૫ પ. ૧૮ જેન ગર્જર કવિએ લામ ૧) ના શિષ્ય લલિતમૂર્તિના શિષ્ય જયદેવના શિષ્ય છે. કતાંએ પોતાનું
નામ આપ્યું નથી. કૃતિ ચિત્રમ સોલમી સદીના અંતમાં થયેલી નિર્ધારિતે. ગુર્જી શાકય. રચના સારી છે. તંત્રી.

(ભાષા)

ગ્રામ્યમ જુદાદરશય પાય પંથવ પજુમેરી
દંસમખણ મૂલસોયણી એ સરસતિ સમરેવી
પાએ લાગીનઈ વીનવું એ દિગ્ધ મઝ મનિ માટી
ચિત્રકોટ નવરદનશી એ રચવું એત્ર પવાટી.

માલવ ગુર્જર મારઆડિ ફરિણ નઈ લાડ
દેન સવે મારે મૂલમુએ મંડળ મેવાડ
એક લોચન પચિનીનાડું એ ચિત્રકોટ ભળી જઈ
જવર ન બીનું જતદમાદિ ધમ વણજ સુધીજઈ. ૨
જદમદ મંદિર માલિજા એ ઉચા અતિ સોદઈ

સાત પોલિઓ લેઇ લલી એ દેવી મન મોહઇ
ચઉપટ ચિહ્ન દિસિ આરિ પોલિ દોસઈ અતિચંગ
ઉત્તવ રંગ વદાંમણી એ નિતુ વાજઈ મૃદંગ. ૩
દ્રાખપાનના મંડવા એ સેલડી વાડી વન
વાપી કૂપ ખડેકલી, એ દોસઈ રાજ ભવન
કલસ સોવનમય ઝગમગઈ એ ઠાસીસાં બોલિ
કોરણિમંડિત થંભ શ્રેણિ ધડીઆલા પોલિ. ૪
નથર સિરોમણિ ચિત્રકૂડે ચઉ સુવિશાલ
ભુ કણ કંચણુ ભરિઅ શ્રુરિ ચઉટાં ચઉસાલ
એવ નિન શાસન દેહરા એ મુનિવર પોસાલ
તાલક શ્રાત્રી પુવય કરઈ મન રંગિ રસાલ. ૫
તેણિ નથર સ્ત્રીસોલિયાં એ કુલમંડણુ ભણુ
ગઢપતિ ગજપતિ છત્રપતિ સહુ માનક આણુ,
મુંદી જય જય ઉચરઇ એ વાજઈ નીસાણુ
રાજ કરઈ રાયમદલ રાણુ તેજિ નિસકિ ભાણુ. ૬

વરુ.

ગોપમ ગણુદર ગોપમ ગણુદર સમરિ સરસતિ,
સુગર પસાય લહી કરી રચિસુ ચેત્રપ્રવાડિ સારીઅ,
ધિત્રકોટ નથરહ તણા ગણુ ગુણુઈ બહુ નરહ નારીઅ,
ગઢમઢ મંદિર ઝગમગઈ વાજઈ હોલ નીસાણુ.
રાજ કરઈ રાયમદલ રાણુ તેજિ દીપક આણુ. ૭
લાપા.

રવગંધુરી લંકા અવતાર, બવહારિઆ તણા નહી પાર
સારસિંગાર કરંતિ તુ જયુ જયુ,
રાજઈ રાજકુલી છત્રીસ, વાસિ વસઈ વણુ છત્રીસ,
બત્રીસ જિણુ પૂજંતિ. ૮
આલકે ચેત્રપ્રવાડિ કરીજઈ, માણસ જન્મ નણુક
ફલ લીજઈ,

હીજઈ નિરમલ કાય,
રંગિ સદિઅ સમાણી આવુ, ચાલિઅ અક્ષિત ચુક પૂરાવુ,
ગાવુ શ્રી જિનરાકિ. ૯

પરિધું શ્રી એયસ નમીજઈ, ત્રિણિ કાલ જિણુ
ભગતિ કરીજઈ

અસી મિત્ર પૂજંતિ તુ જયુ જયુ,
આગલિ સોમ ચિનામણિ પાસ, સુમતિ સહિત
ત્રિણિસઇ પંચાસ,

આસ પૂરક એકતિ.

૧૦

ચંભણિ થાખા વીર જિણુદ, પથ સેવઈ નરનારી દંદ,
દંદ સવે ટાકંતિ તુ

ચઉપત્ર મિત્રાનિહિ આદિ, જિણેસર હરપિઈ થાખા
સંઘપતિ ધસરિ કેસરિ પૂજ કરંતિ તુ. ૧૧
સુમતિ ભગતિદાયક ગાઈકા પ્રણુ, એકસકિ ત્રીસ સિઈ
ચંદ્રપ્રભ,

ચઉપુષ્પ લુવણુ મઝારિ,
નાભિરાય કુલ કમલ દિણુદ, દસ મૂરતિ સિકે આદિ
જિણુદ.

વંદઈ બહુ નર નારિ. ૧૨
સંકટ પાસ જિણેસર ચૂરક, આક્ર સામી પ્રત્યા પૂરક,
પંત્રીસા સુમિત.

ભવણુ દેવિ ઊપન્ની સુમતિ, તેર મિત્ર સ્થું ભેલા સુમતિ
કુમતિ હરક અવલંબ. ૧૩

વરુ

૧

સંઘ ચઉવિહ મલી મન રંગિ
ચેત્ર પ્રવાડિ આલિઆ આદિ દેવ વંદઈ એયસ,
ચંદ્રપ્રભ આદિ ભણીક, ચિતામણિ પૂરવક આસ
પાસ જિણેસર ભગતુ, આક્ર લુવણુ મઝારિ,
સુમતિનાથ પૂજ કરી, રાસ રમઈ નરનારિ. ૧૪

લાપા

વીર વિહાર પુહુત જામ પાવડિઆં સાદિ,
ચડતી કરમ વિષમ તણી અતિકાં છૂટઈ ગાદિ,
ઠાસીસાં કોરણિઅ બારિ મૂલક નહી મોદિ,
દોઠે ભાગઈ સામિ પાસિ સેવાની પાદિ,
આલકે સાહિ બધરિક એ વિજયમંદિર પ્રાસાદ,
ઉચ પણુક દોસક સિકે એ નિરમાલડી એ રવિ સિઈ

મંડક વાદ;

મણી રહીએ. ૧૫

પહરીય પીત પટુલડીઅ ખીરાક સાર,
કસ્તૂરી અંદન ધસીઅ કેસર ધનસાર;
ચંદન મરૂક માલતીય બહુ મૂલ અપાર.
ધાત્રી ધામિણિ ભાવસિંચ પૂજક સવિચાર,
ઉસવંસે કુલ મંડણુકે એ બાલગર સુવિચાર;
ત્રિસંગાનંદન થાપિક એ, નિરં ભરક સુકૃત ભંડાર.

મં ૧૬

ત્રિચિસઠ અઠ્ઠાવીસ મિંબ, તે દાંડિય શોક,
તોરણ શિખરદ દંડકસ કોરણિ અતિ રોક;
ધન પતાક એ ધન કદંબ, સંભલન્યો શોક,
વીર જિજ્ઞેષ ન ભેડસિંધ, તેક જીવિત દોક;
જિમણુ પાસઠ પેપિયા એ, સામી પાસ-સુપાસ;
રતનાંગરિ રંગિ યાપીયા એ, નિં પૂરવઠ મનની આસ.

મં ૧૭

જેલામંડપિ પૂતલીઅ નાયતી સોદંબ
રભાં અખર સારથીઅ કામી મન મોદંબ
હુંબ પૂના તણી ધૂઅ તિણિ એ ગતિ મંડીઅ,
કોરતિયંબ કરાવિ જ્ઞત માહરી સુડીઅ;
સાત શુદ્ધિ સોદામણીઅ મિંબ સદસ દોષ દેપિ.
પેપી પાળ સંચરિયા એ, નિં વંદી વીર વિશેષ.

મં ૧૮

પાસ જિજ્ઞેષ દિગંબરઠ તિહાં નવસઠ મિંબ,
અંદ્રપ્રભ આલીસ સિઉઅ પૂજઠ અવલંબ;
પનર મિંબ રથ નાભિરામ સુત અર્જુદ સામિઅ.
મલધારંદ્ર શ્રી અંદ્રપ્રભ પૂરઠ મન કામી,
પનર મિંબ પૂજ કરી એ મુરાર્જુદ રામચંદ;
સતર મિંબ સોદામણીઅ નિં સામી સુમતિ જિજ્ઞેષ.

મં ૧૯

વર હરીઠ થી સુમતિ દેવ હિયુજ પંચાસ,
સંધવીઈ ધનરાજે જ્ઞેષ પૂરી મનિ આસ.
એકસઠ ચક્રીસ મિંબ સિઉ પૂજઠ રતિ;
કાગસિઈ જિજ્ઞેષ સાદિ પૂરી નિષ-પતિ,
સોલા ભવણિ પેખીવાએ રતિ જિજ્ઞેસર પાપ.
આઠાવન મૂંતિ ભસી એ, નિં સેવું અનુદિન પાપ.

મં ૨૦

વરુ

વીર ભવણિ વીર ભવણિ કરી મદાપૂજિ,
સદસીઈ પેખી કરી દિગંબરઠ જનુ મિંબ પામીવ,
અંદ્રપ્રભ દોષ અતિ કાલા, આદિ દેવ અર્જુદ સામીઅ,
સુગણુ પૂજ કરી સમરિયા સુમતિ જિજ્ઞેષ,
પાવેતુ જિજ્ઞે રામીઠ, યરણુ શાંતિ જિજ્ઞેષ. ૨૧

આપા

દિવ નાગોરઠ દેવરઠ તુ-ભમણલી શી મુનિસુવન
સામિ તુ,

એકસઠ પંચવીસ પૂજઠ તુ, ભં નવનિધિ
લીધે નામિ તુ. ૨૨
શીતલ સામી અંચલીઈ તુ, ભં ત્રિચિસઠ
મિંબ અઠ્ઠતીસ તુ,
નાથાવાલઠ અઠ્ઠતીસ તુ, ભં મુનિસુવન
જગદીસ તુ. ૨૩

ચક્રીસ મિંબ પદ્મીવાલઠ. ભં સીમંધર જયવંત તુ,
ચિત્રાવાલઠ આલીસઠ તુ. ભં પાસ જિજ્ઞેષ
દયવંત તુ. ૨૪
કુમતિહરણુ શ્રી સુમતિ જિજ્ઞેષ તુ, ભં પૂનમીઠ
આવીસ તુ,

ખરતર વસદી શાંતિ જિજ્ઞેષ તુ, ભં મૂરતિ
પંચતાલીસ તુ. ૨૫
પાસ જિજ્ઞેસર સામગ તુ, ભં સતરિસા દોંધસાર તુ,
પંચસઠ પનરોતર મિંબ તુ, ભં શંતુજય

ગિરનાર તુ. ૨૬

આદિ જિજ્ઞેષ આરાહીઈ તુ, ભં માંલવીઈ પ્રાસાદ તુ,
દેહરી દીમઈ દીપતી તુ, ભં ઘંટા પડ નિનાદિ તુ, ૨૭
ચક્રીઅ અચારિ મૂરતિ ભસી તુ, અષ્ટાપદ અવતાર તુ,
આઠસઈ સતકૃતાર મિંબ તુ, ભં પૂજઠ

સવિચાર તુ. ૨૮

મુનિસુવન મદિમા ધણુકે ભં મુકોસલ ગ્રહ
મઝારિ તુ,

કોરતિધર વાધિણિ સદી ધતુ, ભં ગિરજા ધણિ
સંસારિ તુ. ૨૯

આગસિ જોમુખ વાધમુખ તુ, ભં વારિ ઝરઠ
અનિવાર તુ,

કુંભઈ કુંભિગિ ચાપીઈ તુ ભં કોરતિ યંબ ઉદાર તુ. ૩૦
નવ જુઠ ચરીઠ નિદાલીઠ તુ, ભં સરોવર વન

અભિરામ તુ,

કેસિ અમૂરી નિંબ તુ ભં અંપક કેતકિ નામ તુ, ૩૧

વરુ

આદિ જિજ્ઞેસર આદિ જિજ્ઞેસર મુનિસુવન,
ક્રીડાસ સીમંધર મુમતિ શાંતિ દેવ સોમણુ અનુદિન,
કામિન તોરણ દીપતુ, પાસ સામિ વાગાનંદન,
મુનિસુવન મદિમા ધણુકે, મુકોસલ અતિ સાર,
વાટી વન પેખી કરી, રીઘઈ દરખ અપાર. ૩૨

હિવ તિહાંથી પાછા વસ્યા એ માલ્દંતરે કુંભેસર
તવ દીઠ, સુણિ મુંદરે. કુંભે.
ચહિપટ ચહિહટય ચાદતાં એ માં નવણુડે અમિ
પદ્મ. સુણિ. ૩૩
ખરતર સાહ વેશા તથ્ય એ માં ચહિમુખ ભવણ
વદેસ, સું
પોઠી પ્રનિમા પેખીધ માં ચંદનિ પૂજ રમેસ, સું ૩૪
શાંતિ નિજેસર શીતલુ એ માં ચહિમુખ ભવણ
વદેસ, સું
સપતકણ મણિ ખાસ નિજુ માં બિંબ દોષ
સધ પણવીસ, સું ૩૫
સાહણુષ સાહિં થાપિઆ એ, માં અનિત
નિજેસર રાય, સું
પચ્ચ સઠ પચાસીઆં એ માં સેવઈ સુરનર
પાય, સું ૩૬
હંમરિ થાપ્યા શાંતિ નિજુ માં સતરિ સુપણિપંચ, સું
નવ સઠ નહિઆનઈ નમુ એ માં વારવર વિજુ
પંચ, સું ૩૭
વસહી બિંબ પાત્રીસ સુ એ માં સંભવ સમરય
સાર સું
એ નર વંદઈ તે લદઈ એ માં સાસય સુખ
ભંડાર, સું ૩૮

ખત્રીસઈ નિજુદર યુણિઆ એ માં આહ સહમ
સતિતાવ, સું
દોષસઠ સંખ મધ કરી એ માં તે વંદઈ ત્રિણિ
કાલ, સું ૩૯
પદ ભડી એ ભાવસિદ્ધિ એ મારસુઆ કરસિદ્ધિ
ચેત પદિપાટિ,
તેહતુ જન્મ સદલ સહી એ નરેસુઆ મુગતિ પ્રધાન. ૪૧
ચેત પરવાડિ પદય શુણુષ એ નરેસુઆ અનર્ધ
એ નિસુણુતિ,
તે દોષ તીસ તીરય તણુ એ નં નિશ્ચઈ ફલ
પામિંતિ. ૪૨
સિરિ તવગળનાયક સિવસુખદાયક હેમવિમલ
સુરિદવરા,
તસુ સીસ સુખાકર મુણમણિઆર લખિ.
મરતિ પંડિત પ્રવરા,
જયહેમ પંડિતવર વિદ્યા સુરસુર, સેવીજય
અનુદિન ચરણુ,
સેવકજન બોલઈ અમિલક તોલઈ, હરવિંદ હરખ -
સુદંકરણુ, ૪૩
— ઇતિ શ્રી ચિત્રકેત ચેત્ય પરિપાટી ક્તવનં
સમાપ્ત મહેપાખ્યાય શ્રી આગમ મંડન મણિ શિખેણુ.
લિખિત. શાં કપૂરદે પઠનાયમ. શ્રી. ૩-૧૨ દા. ૨૪
સીમંધર સ્વામીભંડાર સુરત.

વિવિધ નોંધ.

(કૉન્ફરન્સ ઓફીસ—પરિપદ્ધ કાર્યાલય તરફથી.)

૧. ખારચી (મારવાડજા)ના યતિશ્રીના ખુલાસો.
ગતારક પુષ્ટ ૧૧૪-૧૫ મે આ પ્રશ્ન સંબંધે યોઠી
નોંધ અમે લખી છે. તે સંબંધે લેક્ત યતિશ્રીથી ઘટતો
ખુલાસો મેળવવા યતિમંમેલનના મંત્રીઓ સાથે
અમારો પત્રગવહાર થયેલો જેને પરિણામે ખાર-
ચીના યતિશ્રી તરફથી જે ખુલાસો શ્રીયતિમંમેલન
કાર્યાલયના સંચાલકોને પ્રાપ્ત થયો છે તે અંતે પ્રકટ
કરવા અમને મોકલી આપનાં અક્ષરશઃ પ્રકટ કરીએ
છીએ, અને પ્રચ્છીએ છીએ કે રા. શેડ હિમનમલજી

તથા યતિશ્રી તિલોકચંદણ અંદર અંદર સમજી આ
પ્રશ્નનો ચોગ્ય નિર્ણય લાવે તેજ પ્રયત્ન છે.

નકલપત્ર સ્વાસ્થીકે યતિજીકા.

શ્રી આદિનાથાય નમઃ

શ્રીમાન્ યતિ સમોલન કાર્યાલય બંબદ નં. ૧૨૫

કોર્કે સ્ટીટ યોટ બંબદ

લિલી સ્વાસ્થીયું ગુરો તીલોકસોમાન હાલવં-
દરી વંદના સત્તાદવાર વંચાવસીજી. આપકા કામદ આયા

બાંધ ચીકવ હુલા. આપને લિલ્લકેજેની સરાવક હાંમ્ન-
તલાલ હોરવંદને મિકાયત કરી સો વહોત ટીક હૈ
લેકિન ઉનકા લિલ્લના સાફ ચલન હૈ. કોઈ થાવકોંકો
નનાઈ નહીં હૈ દરગનો પૂજનકો નના નહીં હૈ હિમ્નત-
લાલ હોરવંદે હનારા ઉપાસરા નેં આકર પૈલ કરતા
હૈ ફસલિયે નનાઈ કો ગંદ હૈ. તા. ૧ ૧-૨૬ કોં ચો
દરગન કરનેકો આવા ઓર હમારે ગુરોસાવને નિતનેમ
કર રહેયે ઉસ ટેમ જોરસે સ્તવન કરને લગા હનારે
ગુરંસાવને કહા ભાઈ આસ્તે પટો તો ઉતને “હમારા
મંદિર હૈ” હમ જોરસે વવાજ દેગે તો ગુરંસાવને
કહા ભાઈ ધોઝાસા દૂર જાકર વેઢેકે પટો તો ઉસને
કહા મેં નહાં બેઢુંગા. તો ગુરંસાવને ચો કિનાવ લેકે
ધોઈસી દૂર રમરી તો ચો હિમ્નતલાલજીને ઉઢેકે
ચારડોપે જોરસે થાવ મારી તો ચો ચોપરી વ (જાપડો)
રેલ તૂટ ગઈ ઓર ગુરંસાવને સેવા (પૂજા)કી તમચીરવી
સોડદી ઓર ગુરંસાવકો રેકાર નુકાર દિવા તો સારીસ
૧૯-૧-૨૬ કોં કરીવ ચારડોપે નિતનેમ કરકે તાલા
ધેવારી કોટડોં વો લગાદિવા તો હિમ્નતલાલ હોરવંદ
ચો જાનમલ હોરવંદ (દોનોં) ઓકે તાલા સોઢ દીવા.
રેગી ડન્ડોંકી મદનાગી હૈ ચોર ઉપાસરાકે અંદરસે
સેવારી કોટડી હનારી હૈ પદાંબ ઉપાનરા મેરા હૈ.
કેમરુ પૂજારી ઓવોડીમા કાંબસોં સેવાપેડોં મલ મેરા
હૈ ઓર મલ મેરે મલે કામ ચલતા હૈ ઓર ૪૫૪
કા મુકડમા અદાલત ટિકાના બંડાપલને ચટતા હૈ.
પરનામારી મેં હુમરે માંબ મેચડુંગા હાલ મેરેલે મમ્મન
મિનતા હૈ ફા જિયે બેચડુંગા નંદારમારગોં વો આવક
હૈ હુતારા મલ મેરા પંપ હૈ ૫૫૫ મં. ૧૧૮૪ રા ગગ-
ન મુદ ૮.

૧. તાલચંદ ચેલા, મુ. ગામચી.

૨. બનારસ હિંદુ યુનિવર્સિટી અને જૈન ડેર.

ઉમા યુનિવર્સિટીમાં જૈનચેર? રથાપરા સંબંધી
અનારમનિવાસી રાજ્ય સંબંધાર્થપ્રસાસિદને અત્યાર
મુખીને તમામ પત્રવ્યવહાર વગેરે મોકલવામાં આવતાં
તેઓ તરફથી આ ચેર સંબંધે ફેરવીક મુચનાઓ
મળતાં સંરચનાની કમિટીની તા. ૩૦-૬-૨૭ ની

મેટકમાં રજુ કરવામાં આવતાં સર્વાનુમતે દર્શાવવામાં
આવ્યું કે. “ઉમા યુનિવર્સિટીના સત્તાવાચાઓને
પત્ર લખી અસાર સુધી જૈન તેમજ જૈનેતર વિદ્યા-
ર્થીઓએ જૈન સાંદિય. તત્ત્વજ્ઞાન, અને ન્યાય વગેરેના
અભ્યાસક્રમનો લાભ લીધો હોય તથા પસાર થયા
હોય તેના વર્ષવાર તથા વર્ગવાર આંકડાઓ સાથે
લાલ દરેક વર્ગમાં કેટલા વિદ્યાર્થીઓ છે તે વગેરે
દર્શકો મંગાવવી.” આ દ્વારા અન્વયે તેવી દર્શ-
કો મંગાવવા માટે યુનિવર્સિટીના સત્તાવાચાઓને
પત્ર લખવામાં આવ્યો છે.

૩ જૈનો હિંદુ ગણાય કે ?

ગતાંક ૫૪ ૫૧૦-૧૪ ને આ. પ્રથમ અંગે થોડી
નોંધ તથા પત્રવ્યવહાર પ્રકટ કરવામાં આવ્યો હતો. તે
સંબંધે જૂઠાં જૂઠાં કેન્ટોનમેંટમાં વસતા આપણા
જૈન બાઈઓના શું અભિપ્રાય છે તે જાણવા અને
નક્કી કરવા તેવાં કેન્ટોનમેંટવાળાં સ્થળો, (કરાંચી,
દેવાપાદ, દેવલાલી, કુમ્મી, અંદમહનગર, બેલગામ)ના
શ્રીસંધીને પણ લખવામાં આવ્યા છે. તેમજ આ
પ્રથમ અંગે થયેલ પત્રવ્યવહારવાળો આ માસિકનો
છેલ્લો અંક પણ દરેક સ્થળે મોકલવામાં આવ્યો છે.
તેમના અભિપ્રાય મહેયી પ્રકટ થશે.

૪ સંવત્ ૧૯૮૨ ના આશુવદી અમાસ મુઘી-
નો રિપોર્ટ.

સંરચના કાર્યનો હુંક રિપોર્ટ ખાસ અધિષેય-
નોના હુંકો અદેવાલ તથા દિસાનો અને સરવાળાં
સદિન છપારી પ્રકટ કરવામાં આવ્યાં છે તે ધણે સ્થળે
અસાર સુધી મોકલવામાં આવ્યો છે. બાકી રહેલાં
સ્થળોએ મોકલવા છે. જોઓને આ રિપોર્ટની પ્રત
જેઠએ તેમજ મંગાવી લેવી.

૫ ઉપદેશકો અને મુરતમાં પ્રચારકાર્ય.

સરવ તાલુકામાં સંરચના ઉપદેશક કરમનદામ
વનમાલીદાસે સારો પ્રવાસ કર્યો છે અને ૬૬ દરેક
સ્થળેથી વસુલ કરી મોકલી આપ્યું છે તેના આંકડા
પ્રકટ થયા છે. અને બાકી રહેના થશે. એન પર્ધુવલ

પર્વના પવિત્ર અને મહાન દિવસોમાં સુરત શહેરમાં આ ફંડ સમર્પે કાર્ય કરવા માટે મી. કરસનદાસ પનખાલીદાસ શાહને ગોકલવામાં આવ્યા હતા અને તેની સાથે સંસ્થાના વૃદ્ધ અને અનુભવી ઉપદેશક વાડીલાલ સાંકલચંદને પણ ખાસ ગોકલવામાં આવ્યા હતા. આ કાર્યમાં મદદ કરવા ત્યાંના આગેવાન મુદરજો અને પરમ પૂજ્ય મુનિમદારાજઓને લેખિત વિનંતિ કરવામાં આવી હતી. જૂરેજૂરે રથજે ભાષણો અપાયાં હતા અને એક સારી જેવી રકમ ત્યાંના ઉદાર મુદરજોએ જારી આપી સંસ્થા પ્રત્યે જે સહાનુભૂતિ દેખાડી છે તે બદલ તે સર્વેનો અત્રે આભાર માનવામાં આવે છે.

૬ ઉપદેશક પુનઃલાલ પ્રેમચંદનો પ્રાસ

સપ્ટેમ્બરમાંનો પ્રાસ મારવાડમાં શ્રી વરકા-ણાજીથી શરૂ થતાં શ્રી પાર્શ્વનાથ જૈનવિદ્યાલયના વિદ્યાર્થીઓનો ધાર્મિક અભ્યાસ તપાસતાં ઠીક જણાયો. પંચાસજી શ્રીકલિનવિજયજી રૂપર વિદ્યાના વિષય ઉપર ટુંક ભાષણ આપ્યું. આ વિદ્યાલય આચાર્ય શ્રી ૧૦૦૮ શ્રીવિજયવદનમસરજી મદારા-જશ્રીના ઉપદેશથી સ્થાપવામાં આવ્યું છે હાલમાં ૫૬ વિદ્યાર્થીઓ અભ્યાસ કરે છે. ધાર્મિક, હિન્દી, અને અંગ્રેજી અભ્યાસનું શિક્ષણ આપવામાં આવે આવે છે. સાથે સંગીત અને સંસ્કૃતનો વર્ગ ખોલવામાં આવે તો સાર.

વીજેવામાં—આચાર્યશ્રી ૧૦૦૮ શ્રીવિજયવદન-મસરજીની અધ્યક્ષતા નીચે અને ગૌડ ગુલાબચંદજી કોકરી નગરજોના પ્રમુખપણા નીચે એમ જે સલાઓ ભરવામાં આવી; પરિણામે શીજીન અર્ચે કરી કરવા અને સુકૃત જંગલ ફંડની વસુલાત કરવા વિચાર કરવા સંધ એકત્રિત થતા ગોડવાડની મંજુરી લેવા નક્કી થયું.

જોધપુર—સ્થાનકવાસી મુનિ પંડિત ચોથમ-લજીના વ્યાખ્યાનમાં જજ હાજર ૪૦૦ શ્રી પુરોહીની હાજરીમાં સંપ, જૈન-સ્ત્રીની ઘટતી સંખ્યા, ઉપર ભાષણ આપતા પંડિત ચોથમલજી મુનિશ્રીએ રોડી જવકાર ત્યાં બેઠી વ્યવહાર કરવા અસિપ્રાય જણાવ્યો.

ફલોદી (મેડતા) આસો વદી (મારવાડી) ૧૦ ના મેળામાં ત્રણ ચાર હજાર માણુમે મલ્યાં હતો હામણમે સમાઓ કરી સામાજિક સુધારાથવા સંપ, જીવદયા ઉપર ભાષણો આપ્યાં અત્રેના તીર્થનો વહિ-વટ ગેડતાના સ્થાનકવાસી આગેવાનના હાથમાં હોવાથી અને કારખાનામાં મુનિમ તે પણ સ્થાનકવાસી હોવાથી વહિવટ ચોકખો ન હોવાનું સંભળવામાં આવ્યું, તથા આચાર્યનાઓ પણ થતી જોવામાં આવી, આ બાબત તજવીજ થવા શ્રી મારવાડ તીર્થ પ્રમંથ કમિટી સ્થા-પવામાં આવી છે. અને ખીકાનેરના શેઠ ઉદયમલજી રામપુરીયાને પ્રમુખ બનાવવામાં આવ્યા છે.

સાદરી—મુનિશ્રી છુદ્ધિવિજયજી તથા મુનિશ્રી તિલકવિજયજીના વ્યાખ્યાનમાં કોન્ફરન્સની જરૂરી-યાત, જૈન વસ્તીનો ઘટાડો અને શ્રી સુકૃત જંગલ ફંડની યોજના ઉપર ભાષણો આપ્યાં. શ્રી ધરમચંદ દયાચંદ (સંજી)ની કમિટી બોલાવી ફંડની વસુલાત શ્રી વરકાણાજી મુકામે મળેલી કમિટીથી મંજુરી આવ્યાથી કરવા ઠરાવ્યું, વીન્નેવામાં પાલનપુરથી આવેલ પરશન બેહેન મારફતે એક મહિલા સમાજ બોલાવી બીઓનું કર્તવ્ય, શીયળ, કન્યાવિક્રમ ઉપર ભાષણ આપતા ત્રિવિધ પ્રતિજ્ઞાઓ ઘણી બહેનોએ લીધી. શેઠ માનમલજી મલાજીએ કુરિવાળે ઉપર વિવેચન કર્યું હતું.

૭. ઉપદેશક વાડીલાલ સાંકલચંદનો રિપોર્ટ.

તા. ૧-૯-૨૭ થી ૩૦-૯-૨૭ સુધીમાવાસણા ચાણુપર, પીડીઆ, સાણુખી, જંબુસર, આમોદ, સમતી, કોઠર, સુરત, દેડગામ, નવાગામ, નાપકા, ખાસી, વગેરે સ્થળોએ પ્રવાસ કર્યો દરેક સ્થળે ભાષણો જૂદા જૂદા વિષયો પર આપ્યાં. સુકૃત જંગલફંડની યોજના સમગ્રની ફંડ વસુલ લીધું. નવાગામમાં સંપ જીવદયાના વિષયો પર સંગીન ભાષણો આપ્યા અને ત્યાંના એકત્રિત થયેલાં દિંસાહસિવાળા જોનેનરો જેવા કે ધારણા વગેરેએ દિંમા ન કરવા પ્રતિજ્ઞા કરી અને વધારામાં ઠરાવ્યું કે જેઓ આ ઠરાવ તોડે તે સપાંચ રૂપીઆ મંદિરમાં આપે અને તોડ-

નારની ખચર આપનારને સવા રૂપીઆ આપવો.”

૮. એક ફફીરચંદ પ્રેમચંદ સ્કૉલરશીપ (પ્રાઇઝ)

આ સ્કૉલરશીપ (પ્રાઇઝ)ની શરૂઆત મુજબ આવેલી અરજીઓ તપાસતાં મી. હોદાલાલ કેશવજી દોધી (શ્રી મહાત્મા જૈન વિદ્યાલયના વિદ્યાર્થીને) સંસ્કૃતના વિષયમાં સૌથી વધારે માર્ક્સ મેલવનાર તરીકે રૂ. ૪૦) ચાલીસનું ઇનામ આપવા હુકું છે. તેમજ સુરતના વતની અને કુદરે, સૌથી વધારે માર્ક્સ મેલવનાર તરીકે આવેલી અરજીઓ પૈકી મી. મોતીચંદ મગનલાલ પ્રતાપચંદ ચોકસીને બીજું ઇનામ રૂ. ૪૦)નું આપવા નક્કી કરવામાં આવ્યું છે, આ ઇનામો મેળવવા ફતેહમંદ નિવડનાર વિદ્યાર્થીઓએ યુનિવર્સિટીનું પ્રમાણપત્ર તથા મળેલા અને અમેને જાહેર કરવામાં આવેલા માર્ક્સ સંખ્યાની ખાત્રી આપી નક્કી થએલાં ઇનામો લઈ જવાં થા મંગાવી લેવાં.

૯ મંત્રી પદમાં ફેરફાર—

આ સંસ્થાના એક્ટિંગ રેસીડેન્ટ જનરલ સેક્રેટરીઓ શ્રીયુત મકનજી જે મહેતા, બાર-એટ-લો તથા મોદનલાલ બી. ઝવેરી સોશીલિસ્ટ તરફથી ચોતાના ઓફીસ રાજનામું તા. ૨૪-૯-૨૭ ના રોજ આવનાં સંસ્થાની રજીસ્ટ્રેશન કમિટીની તા. ૩૦-૯-૨૭ ના રોજ મળેલ બેઠક વખતે રજુ કરવામાં આવતા સર્વોનુમતે દર્શાવામાં આવ્યું હતું કે “રા. મકનજી. જે. મહેતા તથા મોદનલાલ ભગવાનદાસ ઝવેરીએ અત્યાર સુધી એ. રેસીડેન્ટ જનરલ સેક્રેટરી તરીકે કરેલાં કાર્ય પ્રત્યે આજની સભા સંપૂર્ણ વિશ્વાસ જાહેર કરે છે અને તેમના દરમિયાન કરેલ કાર્યની કદર હોય છે. તેઓએ કરેલ સેવા જોતાં તેમના તરફથી આવેલ રાજનામું રસીકારી શકતી નથી અને રે. જનરલ સેક્રેટરી તરીકે ચોતાના ઓફીસ કાર્ય ચાલુ રાખવા આમરૂપેક વિનંતિ કરે છે.”

આ દ્વારા દર્શા કરવામાં આવેલ વિનંતિના

જવાબમાં રજીસ્ટ્રેશન કમિટીએ કરેલ દર્શાવેલ અલ્પ આભાર માનતાં તા. ૧-૧૦-૨૭ ના રોજ તેમની તરફથી કિલ્લોરી સાથે જણાવવામાં આવ્યું હતું કે “સેક્રેટરીઓ તરીકે હમો ચાલુ રહેતા ઇચ્છતા નથી.” આ સંબંધે છેવટનો નિર્ણય કરતા રજીસ્ટ્રેશન કમિટીની એક મિટીંગ તા. ૨૦-૧૦-૨૭ ના રોજ રા. રોક મણીલાલ સુરજમલ ઝવેરીના પ્રમુખસ્થાન હેઠલ મળી હતી. જે વખતે સર્વોનુમતે તેમની સેવાની નોંધ લેવામાં આવી અને તેઓનાં રાજનામું મંજૂર કરવામાં આવ્યાં અને શ્રીયુત રોક ચીતુલાલ લાલલાલ સોશીલિસ્ટની એ. રેસીડેન્ટ જનરલ સેક્રેટરી તરીકે સર્વોનુમતે નિમણૂક કરવામાં આવી હતી.

શ્રી. સુકૃતલકાંડાર કુંડની વધુસાત તા. ૧-૮-૨૭ થી ૧૭-૧૦-૨૭ સુધી.

ઉપદેશક વાલીલાલ સાંકળચંદ—

વાસણા-૧) સાંકળપુર-૯) પીગમ-૮) હણપી ૨) જંજુસર-૨૩) આમોદ-૩) સમતી-૧૨) કોર-૨૬) દેદગામ-૨૭) નવાગામ-૭) નાયકા-૧) ખરોટી-૧૦) કુલ રૂ. ૧૭૪)।

ઉપદેશક પુનલાલ પ્રેમચંદ—

કડી-૭૭) જોટાણા-૮૩) સાંચલ-૧૮) તેલાલ-૫) ખાગાપાસણ-૧૨) નાકાસણ-૭) મુદો-૮) સુરજ-૩૦) કોસણ-૨૩) વાધોરા-૫) વરખડીયા-૧) વોરા-૪) ખાવડ-૮) કોલાદ-૨) કરજી-૧) કંડ-૧૦) આદરજ મેરડા-૨૭) યોગ-૭) વડુ-૧૫) કુલ રૂ. ૩૪૭)।

ઉપદેશક કરશનદાસ વનમાલીલાસ—

સુર-૧૪૦) મરોલી-૭) નડોદ-૭) ડાભેગ-૧૫) (વાપરી) માંગરોગ-૧૬) ગીજમ-૧૩) વાલીયા ૪૬) લીજેટ-૫૬) ખરડી-૩૬) મોસંબા-૩૮) કુલ રૂ. ૩૮૧)।

॥ नमो तित्यस्स ॥

જૈન યુગ

[શ્રીમ જૈન પ્રવેશ કોન્ફેરન્સનું માસિક-પત્ર]

પુસ્તક ૩

અંક ૩

કારતક

૧૯૮૪

- માનદ તત્રી

મોહનલાલ દલીચંદ કેશાઈ

બી. એ. એલએલ. બી.

વજીલ હાઈકોર્ટ, મુંબઈ

વિષય.	પૃષ્ઠ.	વિષય.	પૃષ્ઠ.
શારદાષ્ટક-કાવ્ય. તંત્રી તથા રા. મોહનલાલ		પ્રયાસ, ૩ આસાવાડમાં જૈન પ્રતિમાઓ,	
ભ. ઝવેરી.	૬૧	૪ કાર્તિકી પુર્ણિમા અને શત્રુજય યાત્રા ૧૭-૬૮	
યશના ગાન-કાવ્ય. રા. બાણુલાલ મોતિશાઈ મોદી	૬૨	નવા રેસિડન્ટ જનરલ સેક્રેટરીઓની નિમણુક	૬૮
તંત્રીની નોંધ.		બાલચંદ્રસુરિનું વસંતવિલાસ મહાકાવ્ય	૬૯
૧ જૈન પરિપદ કેવી જોઈએ ?		ભક્તામર અને કથાબુધદિર સ્તોત્રો	૭૬
૨ વીકાનેર સ્થાનકવાસી કોન્ફરન્સ		ત્રિનાદના પત્રો	૮૧
૩ વિલાપતમાં એક જૈન યુવકની સેવા ૬૩-૬૭		મોહપરામ્પર્યપક નાટકનો સંક્ષિપ્ત સાર	૮૪
વિવિધ નોંધ.		શ્રીમદ્ યશોવિજયજીકૃત જ્ઞાનસારસ્વોપન	
૧ મારવાડમાં સ્ફુટ ભંડાર ફૂંકે, ૨ પાશ્વિ-		બાલાવભોધ સંહિત	૮૬
માત્ર લાયએરીને જૈન પુસ્તકો પૂરાં પાડવાનો		અધ્યાત્મસિક્ષક પંડિત દેવચંદ્રજી.	૮૨

જન્યુન

—જૈનધર્મ, તત્ત્વજ્ઞાન, સાહિત્ય, ઇતિહાસ, જીવનચરિત્ર ને સમાજપ્રગતિને લગતા વિષયો અર્થનું ઉત્તમ જૈન માસિક.

—વિકાન સુનિ મહારાજશ્રી તથા અન્ય લેખકોની કસાયેલી કલમથી લખાયેલા ગદ્યપદ્ય લેખો તેમાં આવશે.

—શ્રીમતી જૈન શ્રી. કોન્ફરન્સ (પરિપદ) અંબ-ધીના વર્તમાન-કાર્યવાહીનો અહેવાલ સાથેસાથે અપાશે.

તો દરેક સુન આ પ્રતના માલક બની પોતાના મિત્રોને પણ આદરે બનાવશે અને સંપ્રસેવના પરિપદના કાર્યમાં પ્રવૃત્તિ અપાશે.

આજુ વર્ષથી વાર્ષિક લવાજમ ટપાલખાઈ સહિત માત્ર રૂ. ત્રણ

લખો—જૈન શ્રી ૨૦ કોન્ફરન્સ આર્ટીકલ
૨૦ પાપધુની મુંબઈ નં. ૩.

આ માસિક બહેણા પ્રમાણમાં ફેલાવો પામવાની આત્રી રાખે છે તો જાહેરખબરે આપનારાઓને માટે તે ઉપયોગી પત્ર છે; તો તેઓને ઉપરને સરનામે લખવા કે મળવા બંધાયેલ છે.

જૈન યુગ.

"Conferences nowadays *overdone*. Truly religious conference should be only of hearts *Introspective*, not criticising or blaming others, but carrying on religious *self-examination*, taking all blame on oneself. Jains pride themselves on possessing most rational logical humanitarian religion, but deny it by Svetambers and Digambers engaging in physical and legal fights, Logic clogging or hairsplitting not conducive of growth From religious sense, humanitarianism is that which exhausts itself in any how protecting lower order Life is hardly human-nay even become inhuman."

—Mahatma Gandhi

પુસ્તક ૩

વીરાત્ સં. ૨૪૫૪ વિ. સં. ૧૯૮૪ કાર્તિક

અંક ૩

શારદાષ્ટક.

રાગ કંઠયાણ.

ઐંદ્રી શારદા ^૧ ત્રિભુવનસ્વામિની	પુસ્તક અંશુજ કરવીણુ સોદિની
દાનવ મોનવ દેવથી વહિત	માલ મહતી વદન સુહાસિની
અંબરભૂષણુ સ્વેતથી મંડિત	ગાનપ્રવોત દીપતી જ્વાલિની. ઐંદ્રી શારદા ૫
તું અર્હ-મુખ-કમલનિવાસિની. ઐંદ્રી શારદા ૧	ત્રિપુરગાવિકા શારદસ્વામિની
ભારતી ભગવતી શ્વાહી સસ્તવતી	ક્ષીરવર્ધવલા કલરવભાર્વણી
ખેચરી વાહમયી ભેરવી જ્યોતિ	અમરી અંખિકા ઐ ઐ કારિણી. ઐંદ્રી શારદા ૬
નવસપૂરિત-અમૃત આવિની. ઐંદ્રી શારદા ૨	તું મહાવિદ્યા જગસંજ્ઞાની
ગૌતમમક્તા સિદ્ધિપ્રદાતા,	જયવતી પદ્મા હંસસુત્રાદિની
હ્રાદય અંગની જનની વિષ્ણુયાતા,	અશ્વ તમસુને દૂર નિવારિણી. ઐંદ્રી શારદા. ૭
હૃમ મલયગિરિ વાહિતદાયિની. ઐંદ્રી શારદા ૩	મસ્તક નાચું ગતિ મતિ વાણી
કવિકૃત્તેવી કાસ્મીરમંદલી	આપ અનુપમ સેવક જાણી
વિદ્યાધરી તું નરપતિરંજની	મુગવ મોહન મંગલકારિણી ઐંદ્રી શારદા ૮
વાહિ સંકળની મિત્ર્યનિધાયિની. ઐંદ્રી શારદા ૪	નંત્રી તથા મોહનલાલ લા. એવેરી,

યશનાં ગાન

અમે સૌ વીર તથાં સંતાન,
અમારાં ગરવાં યશનાં ગાન
અદિસા પ્રેમધર્મનાં પાન
અમારી એજ અનુપમ લ્હાણ.

વીરયાળ બળવંતા ગભ્યો, કેમરિ સિદ્ધ સમાન,
પાધા પડતા જગ આંગણમાં ઘૂમ્યા વદ્ય મસ્તાન.
ઉઠો હો ! વીર બાળ બળવંત
સુણો એ પડધા જાપ દિગંત.
આત્મજલેથી જગમાં રેલ્યા ઝાન તથા રસપૂર
અવિ મવિ કવિનાં મૂલ સિખવતા અંધકાર કરી દૂર.
વંદના એ થી અપ્રમથિનંદ
ધન્ય હો ! યુગલિક નર પૂજંત.
જગ આપું અઘાને અયશું, દિસાના રણકાર
કોણ દે જંગલમાં મંજલ, ઝાનતથા લાલુકાર
તે થી અપ્રમથદેવ અરિદંત
જેઠની જીવન જ્યેષ્ઠ જવલંત.
દશરત અને બાહુલિ જેવા, ચક્રવર્તિ સોદાય
જાજીદિપ કયો જગદગતો, યશનાં ગાન ગવાય
કંઠમાં રણમંદ્રામે વીર
ઉગળ્યાં મોડા તથાં મંદિર
રણધીરા બડવીરો એવા, યોગી કેકે મદાન
જગ આંગણમાં ગાળ્યા ચરો, તીર્યંકર બળવાન
પ્રકારવાં આત્મ તેજમય રૂપ
નમાવ્યા ચક્રવર્તિએ બૂપ
બાળકવયમાં ચંપા ફૂંકીને કૌતુહલ કરનાર
નેમિનાથ ! તુજ આત્મ તેજને વડે છે નરનાર
ધન્ય હો અક્ષયારી બળવાન
જગતમાં યશનાં તથાં ગાન.
એકે અદિસા ઉર ધરીને ભગીનો તોડી પ્રીન,
નેગીએ જિરનાર યશના ચક્રિ એ અકળિત.
તથા તેં ધીવનખીની નાર
ધન્ય હો ધન્યજ તે અપનાર.
ક્રમજો દેહ કળી કરમાવી અદ્યઅરિણી નાર
સાલુલ દેવી તારે ચરણે ખુલાં મોડાનાં દાર

ઉગાયો રૂઢનેમિ તે વીર
ઉગળ્યાં શાસનનાં મંદિર
કાત્રિના સમરાંગણ ચરો કુળમાં શ્રી મહાવીર
દશે દિશા જગદગતા જગ્યા કંચનવર્ણ શરીર
ત્રિલોકે ગાન તાન ચલતાન
પ્રતુનાં મીઠાં અમૃત પાન.
ચરણ અંચુકે મેર ચાંખો ચક્રિ વીર અનંત
જગના જન સૌ રહે પુકારી આત્મજ્યોત જવલંત
ઉગાયો ધન્વદેવનો ગર્વ
પુકારે ચક્રિ તારી સર્વ.
સ્વર્ગસમાં સંસારી સુખમાં ત્યાગી જગને કાજ
બારવધ તપ ધોર આદર્શ જ્ય હો ! યોગીગાજ
અદિસા ધર્મ મૂળ કહેવાય
જગતમાં વીરવાણ રેલાય
દાસો વીરતું બૂવણ સાયું, વીરનો એજ જવાજ
ધર્મ ધર્મના મર્મ બતાવ્યા, જગ ઉદારણ કાજ
ઉગાયો અંકોક્ષીયો નાગ
ધર્મો ના દેષ ઉર કે રાગ.
જગ આપું મંદિરંમય કીધું, સુપ્રતિપાદ મદાન
ધર્મધ્વજ ફરકારી જગમાં, કરવા યશનાં ગાન,
ધન્ય હો ધર્મ પ્રભાવક ધીર
જગતમાં વડાગી તું વીર
ધોમ ધણેને કૂળ્યાં ઘર ઘર, સૌ યજ્ઞર નરનાર
ધર્મધુરધર અદ્યવાદી સાં, ધર્મધનુષ ટંકાર
કરીને ધર્મ તથા પોકાર
નિવારે એના ટાડાકાર
શીલચણકર પ્રતિજોધવા, ઘરઘીર વનરાજ
અજીદિલપુર અદિસાવાદી, બારતનો ચિરતાજ
કાગની ગદનગતિ દેખાય
અમરતા હનિદાસે લેખાય
પાટનથી ગુજરાત સુદાયું વસાં લકષ્મીનાં પૂર
કુમારપાળ રણવીર રાજવી, ગાળ્યો જગમચ્છર

પ્રતાપી ધર્મધુરંધર ધીર
મુકાબું હુમલારને શીર
'કળિકાળ સર્વત' તણું જે, ખિરદ સદા ધરનાર
યોગવિશારદ અદ્વિત યોગી, હુમચંદ્ર નિરધાર
અમારે પૂર્ણચંદ્ર દેખાય
કૃતિ એ હુમતણી લેખાય

જુગ જુગ જૂના જૈનધર્મની વિજયધ્વજ ફરકાય
ગરવી ગુજરાતે અણુમોલા પડદ અમારિ સુધાય
અંદિસા ધર્મતણા ઉપદેશ
સૂચતા ખાટણપુર નરેશ.

આણુલાલ માતિલાલ માદી.

તંત્રીની નોંધ.

૧ જૈન પરિષદ કેવી જોઇએ?—ગત અક્ટો-
બર તા. ૬, ૭ ને ૮ મી તારીખે (આશ્વિન શુદ્ધ
૧૦-૧૧-૧૨ ને દિને) વીકાનેરમાં સ્થાનકવાસી ભા-
ષણોની કોન્ફરન્સ બરાબર હતી તે વખતે મહાત્મા
ગાંધીજીના સંદેશ તારથી અંગ્રેજીમાં આવ્યો હતો
તે અમ પૃષ્ઠમાં મૂક્યો છે તે અને દેશભક્ત લાલા
લજપતરાયનો સંદેશ દ્વંદ્વાં છતાં ખાસ ધ્યાન જેએ
તેવા છે. ગાંધીજીએ જણાવ્યું તે એ છે કે:—

“આજકાલ કોન્ફરન્સોનો રાફડો ફાટ્યો
છે. ખરા અર્થમાં ધાર્મિક કોન્ફરન્સ કરી શકાય
એવું થવા માટે તો અંતર્દષ્ટિવાળાં મુદ્દાઓ
જોડાણ જોઇએ. એક ખીજની ટીકા કરવાનું
કે એક ખીજને સિર દોષારોપણ કર્યાનું તેમાં
ન હોવું જોઇએ, પરંતુ સવળાઓના દોષો પણ
પોતાને માથે લઈ ધર્મદષ્ટિથી આત્મ-નિરીક્ષણ
કરવું જોઇએ. જૈનો એવું અભિમાન ધરાવે છે
કે પોતાનો જૈન ધર્મ તે એક સૌથી વધારે
શુદ્ધિના ઉપયોગપૂર્વક તેના અંત સુધી દયા
ન્યાં લઈ જવામાં આવી છે તેવા ધર્મ છે,
પરંતુ જ્યારે સ્વેતાગ્રહો અને દિગ્બરો શારી-
રિક અને કાયદાની લડતોમાં ઉતરેલ છે, ત્યારે
તેવા ધર્મનો પોતે નિરેષ કરે છે; પરસ્પર તર્કના
ચૂંચણ કરવાં અને વાળ ચીરવા જેવા અધ-
ર્મમાં ઉતરવું એ વિદ્વાસક્રમ પર લઈ જવું નથી.
ધાર્મિક દષ્ટિથી ખરો દયા ધર્મ એ છે કે જેમાં
લક્ષી શ્રેણીના જીવોની રક્ષા માટે ઈચ્છી શ્રેણીના

જીવોએ પોતાનું બલિદાન આપવું પડે. (આત્મ-
કાલ) મનુષ્ય તરીકેનું જીવન ભાગ્યેજ દેખાય
છે—બદ્ધે અમાતુષિક બન્યું છે.”

આ શબ્દોની પરીક્ષા દરેક સહૃદય આત્મનિ-
રીક્ષણથી કરે તો તેનું તથ્ય સમજશે. આપણો સમાજ
કંઈ પાયરી પર છે, એ સમાજના અંગમૂત એવાં
આપણે તે જે પાયરીમાં છે તેમાં નિમિત્તભૂત છીએ
કે નહિ, અને આપણી સમાજને છે તેના કરતાં વધુ
ઊંચી અને ઉદાર શ્રેણી પર લઈ જવા આપણે કંઈ
કરી શકીએ તો શું કરી શકીએ એવા અનેક પ્રશ્નો
ઉઠશે અને તેનું સમાધાન પણ હિંમ્મતવાળા હશે તો
કરી શકશે.

હવે લાલાજીનો મંદિશ લખ્યો. તેમાં પોતાનો
જૂનો જૈન ધર્મ યાદ કરી અજૈન તરીકે પણ જૈન
ધર્મનાં શુદ્ધ તત્ત્વોનું સ્મરણ કરાવે છે.

‘As a grandson of a Sthanakvasi
Jain I have fullest sympathy with
the objects of your conference and
wish it all success. Hope your con-
ference will propagate true principles
of Jainism:—Universal love, tolerance
and purity of life’.

—એક સ્થાનકવાસી જૈનના પૌત્ર તરીકે તમારી
કોન્ફરન્સના ઉદ્દેશો સાથે મારી સંપૂર્ણમાં સંપૂર્ણ
સહાનુભૂતિ છે અને હું તેની સર્વથા ફત્તેહ ઇચ્છું છું.
આશા રાખું છું કે તમારી કોન્ફરન્સ જૈન ધર્મનાં

મૂળતત્ત્વો:-વિશ્વનાથક પ્રેમ, મતસદિધ્યુતા અને શુભનની પવિત્રતાનો પ્રચાર કરશે.

આ શબ્દો બહુ અર્થગ્રંભીર છે. જે પ્રેમ માત્ર પોતાના વાડામાં સરે તે વાડાના પેટાવાડામાં-સમાઈ જાય-યા તેનાથી પણ ઉતરીને પોતાના કુટુંબમાં-યા તેમાંના મનુષ્ય પ્રત્યેના પ્રેમથી પણ સરી જઈને માત્ર નાનાં જંતુઓની જતના કરવામાંજ સમાય, તે પ્રેમ વિશ્વનાથક કેમ કહી શકાય? જૈનોના બે મુખ્ય બેદ શ્વેતાંશ્વર અને દિગંજર પડયા તે સમયથી અમંગલ થયું એમ કેટલાક વિચારવાનું મઠા-શયો ધારે છે. પછી આ મુખ્ય બે શાખાની અનેક શાખા વિશાખાઓ થઈ. સ્થાનકવાસી સંપ્રદાય પણ વિ. સં. ૧૬ મી સદીમાં શ્વેતાંશ્વરથી મૂર્તિપૂજને નિષેધી જૂઠા પડતા ગયો. તેમાં પણ અનેક શંકાડા થયા. શ્વેતાંશ્વરોમાં પણ અનેક ગચ્છો થયા. આમ બેદાનુબેદ થતાં સમાજની હિન હિન દયા થાય એ સ્વાભાવિક છે. નાના સમૂહો પોતપોતાની રક્ષા કરવામાંજ પોતાનું બળ વાપરે અને પર સમૂહની સામે વિરોધ ક્ષણ કરી તેની સાથે લડવાની વૃત્તિ નજર રાખે તો લાભ જરૂર સંભવે, પરંતુ જૂઠા સમૂહ કહેવાય ત્યાં પર સમૂહને તિરસ્કારવાની-ધિકારવાની વૃત્તિ સામાન્ય રીતે ઉદ્ભવે છે અને તેથી બનેલો સમન્વય થતો નથી, મેળ ખાતો નથી. મત સદિધ્યુતાના અભાવે સમાજમાં વિરોધોની જતાળા સળગે છે.

આજની પરિપરોમાં આવાં ઉદાર તત્ત્વો કેળવાવાં જોઈએ. બીજા સમૂહની સામે વિરોધ કે રીકા કરતો કંઈ પણ ઈરાવ ન થવો જોઈએ એટલુંજ નહિ પરંતુ એવું વક્તવ્ય પણ જનવ્યે અનવ્યે પણ ઉચારાવું ન જોઈએ. વિરોધમાં એક બીજા વચ્ચે એકરિતી થાય, સમમાવ પ્રાપ્ત થઈ એક બીજાને ક્રાંતિ કરે એવા જુસ્સાદાર બાપજો-ઈરાવો થતા પડે અને તે પ્રમાણે અતઃકરણીય વર્તન બતાવવું અને રાખવું પડે. વાચા કરતાં વર્તન અસંખ્યગણું બગવાન છે. શુદ્ધ આચરણ શુદ્ધ વિચારોનું શુદ્ધ આચરણ એમ મુક્તિનો ઉપાય છે.

૨-વીકાનેર સ્થાનકવાસી કૉન્ફરન્સ-૧૯૨૬ ના ડીસેમ્બર માસમાં મુંબઈમાં કૉન્ફરન્સ ભરી ને પછી દશમે માસે ગત વિજયદશમીના દિનથી પ્રારંભ કરી ત્રણ દિવસ વીકાનેરમાં શ્રીયુત્ વાડીલાંલ મોતીલાલ શાહના પ્રમુખપણા નીચે સ્થાનકવાસી ભાઈ-ઓએ પોતાની કૉન્ફરન્સ ભરી. તેમાં આવેલા ઉપ-ચોળી સંદેશાઓના ઉદ્દેશ્ય ઉપર ઠરી ગયા છીએ. વાડીલાંલએ એક બે લાખ રૂ. ભરાય તે પછી સાત આઠ લાખ રૂપીઆ સુધીનું ફંડ થાય એવું વચન મળે તોજ પોતે પ્રમુખ પદ સ્વીકારે એવી વાત બંધાર આવી હતી. પહેલાં પ્રમુખપદ લેવાનું હા જેવું હતું પછી ના પડી ને પછી સ્વીકારાયું, પ્રમુખ સાહેબને લઈને મુંબઈથી એક મોટા સમૂહ વીકાનેર રેલ્વેસ્ટેશન ટ્રેનમાં જનાર છે-એવી અનેક વાતોથી ભરપૂર સમાચાર ફેલાતા રહ્યા. પ્રમુખ પોતે સુભાષિત બાપજી લખવા ખાસ કાળજી લે છે અને આ વખતે વીકાનેર કૉન્ફરન્સમાં અણટીક અને અર્પૂર્વ ઉત્સાહ ભરી નાણાંની હોળ વરસશે એમ અનેક સ્થળેથી બોલાતું રહ્યું. એમ મોતીલાલ એક પૂરાતા રહ્યા. આખરે વીકાનેર કૉન્ફરન્સ મુંબઈથી વીકાનેર રેલ્વેસ્ટેશન 'જૈન શુભન'નું રેખાચિત્ર નકામું થયું. વાડીલાંલએ પ્રમુખ તરીકેનું કાર્યું જોઈતું સુભાષિત લાખજી લખાઈને-જખાઈને અપાયું નહિ, ફંડ પણ થયું નહિ, અને જે જર્જરી રંગિત આશાઓ રખાતી હતી તે પૂરી પાર ન પડી, એમ હવે ધણીને જણાય છે.

આમ થવાનું શું કારણ? એ પ્રશ્નની મીમાંસા કરવાની સ્થાનકવાસી ભાઈઓને ખાસ જરૂર છે. રા. વાડીલાંલનો અદ્યપ્ત ઉત્સાહ, જહેમત ભરી ચગવળ, લેખક તથા વક્તા તરીકેની અજગ આદોશી, 'વિશ્વ-મિત્ર'ના વિજય-સુત્રનેજ પાર પાડવામાંજ શુભતા તથા મરવાની ઇચ્છા, લોક રીકાની નિડર અવગણના અને 'નીશોમી રાજસ' વૃત્તિમાં તંદનીનતા એક ખાતુ દશે. જનાં બીજા ખાતુ આરેલનોનો સદકાર મળ્યો નહિ દોષ. શ્વેતાંશ્વર મૂર્તિપૂજક મમાજમાં ચેમનરવ રા. વાડીલાંલે 'ઉદયપુરનો દત્તાત્રાકંડ' એ નામના છાપે છાપે યોગદાન લેખો લખીને ઉત્તમ કમું હતું, તે વાનને સંગ્રહ કૉન્ફરન્સની વધેલી સ્થિતિ સામે

છે કે નહિ તે અમે જાણતા નથી; પરંતુ તે વાતાવરણ જનમેજ હતું તે વખતેજ તેમની પ્રમુખ તરીકે ચુટણી થઇ, ને તે વાતાવરણમાંથી વીકાનેર વારી-લાલભાઈ ગયા એ વાત ચોક્કસ છે.

વાતને મનગમતા આકારમાં વ્યક્ત કરવી એ સાથે વ્યવહાર-દક્ષતાની પણ જરૂર છે. લોકને નજીવી નજીવી ખ્યાતમાં જ'છેડવા, કાર્યવાહકો સાથે મતભેદ રાખવો. આવેશમાં ગમે તે કહી નાંખવું, એ 'ધૂતી' માણસ-માં સહજ હોય, પણ જે 'વ્યવહાર' હોય તે બોલનાં લખનાં બહુ વિચાર કરે છે-કાંથી નજર નાંખી તાર તમ્બ સમજે છે. આવા 'વ્યવહાર' પ્રખર 'સુધારક' ન થઇ શકે એમ કોઇ કહે, તો તેના 'સુધારક' થવા ઇચ્છનારમાં જન્મકે આત્મિકબળ સુધારકને ઉચિત જોઇએ એ પણ તેણે સ્વીકારવું જોઇએ. આવા જન્મજર આત્મિક બળ વગર 'સુધારક' પાછો પડે છે. વળી તેના 'સુધારક'માં તો 'વ્યવહાર' કરતાં પણ વધુ દીર્ઘદષ્ટિ અને ઉંડા ચિંતનની જરૂર રહે છે અને તેણે ખાસ સંભાળ રાખવાની હોય છે તે એ છે કે નંદારા તત્ત્વને દૂર કરવાને જાણે સારા તત્ત્વનો નાશ ન થઈ જાય.

બીજી બાજુ આપણે વિચારીશું તો આખા સમાજની પરિવહ જરાવા જેવા મોઢો આવે તે વખતે સર્વ ભેદભાવને તિલાંજલિ દઇ સમાજ હિતતુજ લક્ષ્ય રાખી કાર્યવાહકોએ-આગેવાનોએ કામ લેવું જોઇએ. પ્રામાણિક મત ભેદ હોઇ શકે, વિચારની વિવિધતા હોઇ શકે, પરંતુ મોટા સમુદાય (majority) એક કાર્ય કરવા જાય છે એમ નહીં થયું, અને તે હવે તુડી શકે તેમ નથી (એમ પણ સાથે સમજવું, પછી તો પોતાના સ્વગત મતમતા-તર-અભિપ્રાયોને છોડી દઈ તે મોટા સમુદાયના કાર્યમાં સામિલ રહી સહકાર દેવાનું ઘટે. એજ લોક શાસન (Democracy)ની બાવના છે-તેણે પ્રથમ સૂત્ર છે. જ્યાં સુધી આ નદિ સમગ્રજ ત્યાં સુધી સ્વરાજને લાખકની ભૂમિકા આપણે પ્રાપ્ત કરવાને દાવો છોડી દેવો જોઈશે. વળી દાન-ધન ત્યાગનો પ્રસાદ મેળો પડી ગયો છે. સ્થાનકવાસી સંપ્રદાયમાં તે કારણે બહુ મોટાં કાર્યો થઈ શકતા નથી. આ

પ્રવાહ જોસદાર વહે, તે માટે લોકસમૂહમાં તીવ્ર આ-દોલનો નથી; એક પાછળ ખર્ચ થાય નહિ એ રીતની ધર્મક્રિયાઓની સંદાદિત ક્રિયાતમાં ટેવાયેલા સમૂહ પાસેથી જ્યાં હજારો ને લાખોની જરૂર હોય ત્યાં નાણાંની વૃદ્ધિ વરસતી નથી. આ દાન-પ્રવાહ સૂકાઇ ગયો છે તે ફરી સંજીવન વહે એ માટે ધર્મોપદેશકો અને આગેવાનો સદા ઉદ્યોગ ચાલુ રાખશે તો, તેમ જ તે દાનનો યોગ્ય માર્ગ ઉપયોગ કરી તેનાથી અનેક ગણો લાભ સમાજને પહોંચાડવા માટે જીવનજરના સ્વયંસેવક જોતો જગશે તો, સમાજનું લાભિય ઉજવણ થવાનો-ટકવાનો સંભવ છે.

આટલું પ્રસ્તાવમાં અમારા હૃદયનું મંચન થઇ જે ઉગ્રુ તે જાણાવી દીધું છે. તેમાં કોઇને દુભવાનો કિંચિત્-માત્ર આશય નથીએ વાત સ્પષ્ટ કરીએ છીએ. હવે ઉક્ત કોન્ફરન્સમાં જે દરાવો થયા છે તે ટુંકમાં કહીશું.

૧. જૈન ધર્મની ઉજવણતા અને જૈન સમાજની રક્ષા તથા પ્રગતિ અર્થે આ કોન્ફરન્સ ઇચ્છે છે કે ભિન્ન ભિન્ન જૈન સંપ્રદાયોના ત્યાગી તથા શૂદ્રસ્ય ઉપદેશકો નેતાઓ તથા પત્રકારો આજકાલ ધાર્મિક પ્રેમને રચાને જોવામાં આવતું જોડું જતુન સર્વ ક્ષેત્રોથી દૂર કરવા પૂરતી કાળજી રાખે તથા જૈન તત્ત્વજ્ઞાન, વ્યવહારિક ડેખવણી, સમાજ સુધારણા અને સ્વદેશ સેવાને લગતા કર્તવ્યો સધળા મંપ્રદાયોના સંયુક્ત બળથી થવા પામે એટલા સારું મુંજા કોન્ફરન્સ વખતે થયેલ દરાવ નં. ૨૨ ગાનો અમલ તાકાદે થયેલ જોવા આ કોન્ફરન્સ ઇચ્છે છે. ૨ ધાટકોપર સાર્વજનિક જીવદલા ખાતાની પ્રસંસા અને સર્વ સંધો વગેરેને તે ખાતાને મદદ કરવા બલા-મણે અને તે ખાતા પેટે સર્વ પાજરાપોળને ચાલવા બજામણુ ૩. કોન્ફરન્સના ધારાધારણમાં સુધારાધારા કરવા માટે નીમ્મ કમીટી, ૪ કોન્ફરન્સની ઓદિસ મુંજા રાખી ને તેના તંત્રવાહકોની નિમણુક, ૫ પાછલો હિસાબ, ૬ આવતા વર્ષનું બજેટ (ઓદિસ, કોન્ફરન્સપત્ર, ઉપદેશક, ઇન્સ્પેક્ટર, અર્ધમાગધી કોષ અને ટ્રેનિંગ કોલેજ જૈનજ્ઞાનપ્રચારક મંડળ, યત્નદે-

- (૨) તારંગાજના કુંગર ઉપર સંવત ૧૨૮૫ ના બે શિક્ષા લેખ.(૧)
 (૩) આશુ ઉપરના મંદિરમાં સંવત ૧૨૮૭ (ફાંગણુ વદ ૩. રવિ) ના બે શિક્ષા લેખો.
 (૪) કલોલ પાસેના સેરીસા ગામમાં ત્રણ ખડિત પ્રતિમા ઉપર ત્રણ ખડિત થયેલા શિક્ષા લેખો.
 આમાંના એકની તારીખ સંવત ૧૨૮૫ (૮૧) ની હોય એમ લાગે છે.
 (૫) ગિરનાર ઉપરના મંદિરમાં સંવત ૧૨૮૮ (ફાંગણુ સુદ ૧૦ શુધ) ના છ શિક્ષા લેખો.
 (૬) સંવત ૧૨૮૮ ની તારીખનો લવણપ્રસાદના રાજ્યના સંબંધી એક પ્રશસ્તિ લેખ.
 (૭) સંવત ૧૨૮૮ ની સાલની લવણપ્રસાદ અને સિદ્ધજી વચ્ચે થયેલી સંધી.
 (૮) ખંભાતમાં આદીશ્વરના મંદિરમાં એક પૌષ્ઠશાળા બંધાવ્યા સંબંધી સંવત ૧૨૮૯ નો એક શિક્ષા લેખ.

(૯) ખંભાતની નજીકના નગરા નામના ગામમાં બીડખંજન મહાદેવના મંદિરમાંની ૨૫ દેવીની પ્રતિમા ઉપર સંવત ૧૨૯૨ ની સાલના બે શિક્ષા લેખો.

- (૧૦) સંવત ૧૨૯૩ નો ગિરનાર ઉપર વસ્તુપાત્રની યાત્રાઓનો ઉલ્લેખ કરતો એક શિક્ષા લેખ.(૨).
 (૧૧) સંવત ૧૨૯૫ નો વીસલદેવના રાજ્યના સંબંધી પ્રશસ્તિ લેખ (૩)
 (૧૨) સંવત ૧૨૯૬ નો આશુ પર્વત ઉપર તેજપાલને મહાખમાત્ય તરીકે ઉલ્લેખ કરતો શિક્ષાલેખ.(૪)
 (૧૩) સંવત ૧૨૯૬ નો વીરમહેવના રાજ્ય સમયનો પ્રશસ્તિ લેખ.(૫)

(૧) સ્વસ્તિ શ્રીવિક્રમ સંવત ૧૨૮૫ (૪૧) ચૈત્ર પાગળ સુદિ ૨ રવી ૪ શ્રીમંદગૃહિલપુરપાસ્તસ્ય પ્રાગવાદાન્યવપ્રસૂત ઠં ધીચંડપાતમજ ઠં ધીચંડપ્રસાદાંગજ ઠં ધીસોમતતુજ ઠં ધી આશારાજનંદનેન ઠં ધી કુમારદેવીકુક્ષિસંભૂતેન ઠં ધીદળિગ મહં ધીમાલવદેવયોરુજેન મહં ધીતેજપાતામ્રજન્મના મહામાય ધીવસ્તુપાલેન આત્મનઃ પુણ્યામિદ્વદયે દ્વિધી તારંગકપર્વતે ધીગજિતસ્વામિદેવ ચૈત્યે ધીઆવીનાથદેવજિન વિચાલેકૃતં રાક્ષકમિદં કારિતં । પ્રતિષ્ઠિતં ધીનાગેદ્રગચ્છે મદ્યરક ધીવિજયસેનભૂરિમિઃ ।

(પ્રાચીન જૈન લેખ સંગ્રહ)

(૨) સં. ૧૨૪૧ ચૈત્ર સંપતિસ્વપિનૃ ઠ. ધીઆશારાજેન સમં મહં. ધીવસ્તુપાલેન ધીવિનલાદ્રી રૈષતે ચ યાત્રા કૃતા । સં. ૫૦ ચૈત્ર સેનૈવ સમં સ્થાનદ્વયે યાત્રા કૃતા । સં. ૭૭ ચૈત્ર સ્વયં સંપતિના મૃત્યાસપરિકાર-
 કૃતં ૧૦ ચૈત્ર સં. ૧૧ ચૈત્ર સં. ૧૨ ચૈત્ર સં. ૧૩ ચૈત્ર મદાવિસ્તરેન સ્થાનદ્વયે યાત્રા કૃતા । ધી શાનુજયે
 અનુન્યેવ પંચવર્ષાણિ સેન સહિત ધે સં. ૮૩ ચૈત્ર સં. ૮૪ ચૈત્ર સં. ૮૫ સં. ૮૬ સં. ૮૭ સં. ૮૮ સં. ૮૯
 સંત્યાત્રા સાપરિચારેન સેન સ્તમે...ધીનેર્માનાયામ્બિકાપ્રસાદાદ્યા...મૃતા મવિષ્યતિ ।

(૧૪) સંવત્ ૧૨૮૯ (આસો વદ ૧૫ સોમ) નો ગિરનાર ઉપરનો એક શિલા લેખ.

(૧૫) સંવત્ ૧૨૮૮-૧૨૯૦ અને ૧૨૯૩ ના આશુ પર્વત ઉપરના મંદિરમાની દેવકુલિકા-આમાંના કેટલાક શિલા લેખો.

(૧૬) આશુ પર્વત ઉપર અમલેશ્વરના મૈત્ર્યમાનો એક ખડિત શિલા લેખ.

(૧૭) સંવત્ ૧૨૯૭ ના તેજપાલની ઘીછ પત્નિ સુદદાદેવીના પુણ્યાર્થે આશુના દેરાસરમાં બંધા-વેલી દેવકુલિકાઓમાંના તેજપાલ સંબંધીના જે શિલા લેખો.

(૧૮) સંવત્ ૧૨૯૮ નો લૂણસિંહની મર્યાદની સુખાગીરીનો ઉદ્દેશ્ય કરતો પ્રશસ્તિ લેખ (૬)

(૧૯) સંવત્ ૧૩૦૩ નો અણ્ણસિંહપુરમાં તેજપાલ મહા સત્તાવાન પ્રધાન છે એવા ઉદ્દેશ્ય લાગેા પ્રશસ્તિ લેખ.(૭)

(૨૦) સંવત્ ૧૩૧૦ અને ૧૩૧૩ ના નાગડ મહા અમાત્યનો ઉદ્દેશ્ય કરતી જે આંતમ પ્રશસ્તિઓ(૮) આ ઉપરથી આપણને નીચે મુજબ સંવત્ વષની તારીખો મળી આવે છે:—

સંવત-૧૨૪૯-૫૦—વસ્તુપાલની પોતાના પિતા સાથે ગિરનાર અને શંતુજયની યાત્રાઓ.

„ ૧૨૭૬. વીરધવળના મંત્રીપદે વસ્તુપાલ અને તેજપાલની નીમણુક થતી.

„ ૧૨૭૭. વસ્તુપાલના સંધાધિપતિ તરીકે શંતુજય અને ગિરનારની મોટી યાત્રા.

„ ૧૨૭૮. આશુ પર્વત ઉપર વિમલવસ્તિમા મલ્લીનાથનો ગભારો બંધાઓ.

„ ૧૨૭૯. વસ્તુપાલના પુત્ર જૈત્રસિંહની ખંભાતના સુખા તરીકે નીમણુક.(૯).

„ ૧૨૮૩-૯૩ શંતુજયની અગ્રીઆર યાત્રાઓ.

„ ૧૨૮૫. તારંગા ઉપરના શ્રી અશ્વત્થનાથના દેરાસરમાં જે ગોખલા બંધાઓ.

— (૬) સં. ૧૨૬૮ વર્ષે અધિત શુદિ ૧૦ રવૌ અંતેહ મુચુકજી મહારાજક શ્રીવીસલદેવ...મહાશ્રીવેજ પાલસુતમહં શ્રીલક્ષ્મીદેવપ્રતિપંચકુલપ્રતિપતૌ । આચાર્યશ્રી જિજ્ઞદેવ...જુલે દેશીનામસાલ લિખાપિતા ।—

સંધવીના બહારની પ્રત ન.૮૪

(૭) સંવત્ ૧૩૦૩ વર્ષે માર્ગસિંહ ૧૨ પુરો અંતેહ શ્રીમદળીહલખાટકે મહારાજાધિરાજ શ્રીવીસલદેવરાજ્યે મહામાત્ય શ્રીતેજ પાલપ્રતિપત્તૌ શ્રીઆચાર્યગણુસ્તક લિખિતમિતિ । — ખંભાતના શાંતિનાથના દેરાસરના બંહારની ૬૫ નંબરની તાડપત્રની પ્રતના અંતની પ્રશસ્તિ. પીટસંનના પ્રથમ રીપાર્ટના પરિશિદ ૧, પાનું ૪૧. —શુઓ.

(૮) સંવત્ ૧૩૧૦ વર્ષે માર્ગ. શુદિ પૂર્ણિમાયા અંતેહ મહારાજાધિરાજશ્રીશિશ્વલદેવકલ્યાણવિજયરાજ્યે તત્પ્રાદપ્રસોપજીવિમહામાત્યશ્રીનાગડપ્રમુતિપચકુલપ્રતિપતૌ ઇવં કાલે પ્રવર્તમાને પ્રરુણપુસ્તિકા સાધુવંદનેન લિખિ-તેતિ । જ્યેષ્ઠમેરના બંહારની નં. ૨૮૨ ની તાડપત્રની પ્રતના અંતની પ્રશસ્તિ. નાગડનો મહાઅમાલ તરીકે ઉદ્દેશ્ય સૌથી પહેલો આમાં છે.

સંવત્ ૧૩૧૩ વર્ષે ચૈત્ર શુદિ ૯ રવૌ મહારાજાધિરાજશ્રીવીસલદેવ વિજયિમહારાજ્યે તન્નિયુક્તશ્રીનાગડ મહામાત્યે સમસ્તવ્યાપારાન્ પરિપંચવીત્યેવંકલે પ્રવર્તમાને. જ્ઞાનપચ્ચની પુસ્તિકા લિખાપિતા । સંધવીના બંહારની તાડપત્રની નંબર ૪૦ ની પ્રતના અંતની પ્રશસ્તિ.

(૯) પાશ્ચિમાલ તેમજ હિંદી વિદ્વાનોએ ૧૨૭૬ વર્ષે એ સમાસનો અર્થ બરાબર સમજ્યા નથી તે બાણીને આશ્ચર્ય થાય છે. તેનો-૧૨૭૬ વર્ષે પ્રમુતિ-૧૨૭૬ ની સાધવી રા. થના-એમ અર્થ થાય છે.

સંવત ૧૨૮૧(૮). (૧૩૮૧-૮-?) સેરીસામાં નેમનાથ અને મહાવીર સ્વામીના બે ગોખ બંધાવ્યા.
(જુઓ જિનહર્ષના વસ્તુપાલ ચરિત્રના સર્ગ. ૮. ૬૫૩).

- „ ૧૨૮૬. આશુ ઉપર મંદિરો બાંધવાના કામની શરૂઆત.
- „ ૧૨૮૭. આશુ પર્વત ઉપરના મંદિરોમાં પ્રતિમાઓની સ્થાપનાની ક્રિયાઓ.
- „ ૧૨૮૮. ગિરનાર પર્વત ઉપર પ્રતિમા સ્થાપનાની ક્રિયાઓ.
- „ ૧૨૮૯. ખંભાતમાં પોષધશાળા બંધાવી.
- „ ૧૨૮૯ થી ૯૩. આશુ પર્વત ઉપર કેટલીક દેવકુલિકાઓ બંધાવી.
- „ ૧૨૯૨. આશુ ઉપરના મંદિરનું કામ પૂરું થયું. (૧૦)
- „ ૧૨૯૨. નગરામાં સૂર્યના મંદિરમાં રત્નદેવીની બે પ્રતિમાઓની સ્થાપના.
- „ ૧૨૯૫. વિસલદેવનું રાજ્ય તપે છે.
- „ ૧૨૯૬. માધ સુદી પાંચમને સોમવાર. વસ્તુપાલનું મૃત્યુ.
- „ ૧૨૯૬. તેજપાળ મહા અમાત્યના પદ ઉપર.
- „ ૧૨૯૬. વીરમદેવનું રાજ્ય તપે છે.
- „ ૧૨૯૭. આશુપર્વત ઉપર તેજપાલે બે દેવકુલિકાઓ બંધાવી.
- „ ૧૨૯૮. ઘાટ્ય ઉપર લૂણસિંહની સુખાગીરી.
- „ ૧૩૦૩. તેજપાલ રાજ્યપ્રધાનીમાં મહાઅમાત્ય.
- „ ૧૩૦૪. (?) તેજપાલનું અવસાન.
- „ ૧૩૧૨-૧૩૧૩. નાગડોના મહાઅમાત્ય તરીકેના વહેલામાં વહેતો હંસેખ.

ચંખની સાથે અપેલા યુદ્ધની તારીખ નક્કી કરી શકાતી નથી પણ મારા મત પ્રમાણે વસ્તુપાલના પુત્ર જયન્તસિંહને સંવત ૧૨૭૭ માં ખંભાતનો સૂબો નીમ્યો તે પહેલાં તે યુદ્ધ ચણેલું હોયું જોઈએ.

વસ્તુપાલનું પૂર્વ પૃષ્ઠાંતઃ—વસ્તુપાલનો જન્મ પાટણના એક મોટા ખાનદાન કુટુંબમાં થયો હતો. યુજરાતના રાજાઓના હાથનિમે રાજાના સલાહકાર તરીકેના હોદ્દાઓ તેના વડાઓએ ભોગવ્યા હતા. તેના બાપના દાદા ચંડપને મંત્રિમંડળના સૂર્ય જોષી અને અત્યંત તેજસ્વી પ્રતિભાવાળા મદનપુરુષ તરિકે તેનું વર્ણન કરેલું છે (૧૧) તેનો પુત્ર ચંડપ્રસાદ મંત્રિપદની મુદ્રા શીવાય હોય તેવું કોઈ વખત બંધુજન ન હતું. (૧૨). તેને બે પુત્ર હતા. ચર અને સોમ. સોમ સિદ્ધરાજના રાજ બંડારનો

(૧૦) एवं रसाहरविगमितवत्सरे तत्प्रातरभ्य नेत्रनवयुग्मरसामितेऽन्दे ।

चंद्रमौलिं जिनिपुर्हं नयतः स्म हर्षांतौ मन्त्रिणौ सकलपर्वपुण्यराशिनी ॥

—કપદેશ સમ્પત્તિ

(૧૧) प्रागुपाटमोप्रतिदहः किलकश्चिदत्र ध्रौवदपः स्तुतमण्डपदप्रतिष्ठः ।

विस्फूर्जितात्पापित गुर्वरराजधानीराजीवशीचनरविः सविबावतंतः ॥

—નરનારાયણાનંદ. સર્ગ. ૧૬. શ્લોક ૩.

मंमिमंढलमौलिदंढपः प्रपमः पुमान् ।

—કાલિદાસીમુદી. સર્ગ. ૩. શ્લોક ૪.

(૧૨) कदाचिदपि न स्वप्न. पानिषद्यष्टावका । मेदिनीयेय वदान्जोऽयं नृपम्यापारमुदया ॥

—કાલિદાસીમુદી. સર્ગ ૩. શ્લોક ૬.

રક્ષક હતો. (૧૩) તેનો પુત્ર અશ્વરાજ ગણ રાજ્યમાં મોટા હોદ્દા પર હતો. અને તેના ઉપર આહુત્ય રાજ્યોની મહેરબાની હતી. (૧૪) દંડપતિનો મોટો હોદ્દો ભોગવતા આહુતી પુત્રી કુમારદેવી સાથે તે પરણે હતો. કુમારદેવી વિધવા હતી તે વાન આપણે ઉપર નોંધ લીધેલા કોષ પશુ સંસ્કૃત પુસ્તકમાં નથી અને તેથી તેને કંઈ પશુ વજુદ આપી શકાય તેમ નથી. અશ્વરાજે કુવા અને તળાવો ખોદાવ્યાં અને મંદિરો બંધાવ્યાં. તેણે પોતાની માતાને લઈને સાત વખત ચતુર્થ અને ગિરનારની યાત્રાઓ કરી. (૧૫) ગિરનારના શિલાલેખોમાં તેની બે યાત્રાનો ઉલ્લેખ કરેલો છે અને તેમાં તેને સંધપતિ કહેવા છે. જિનદર્શના વસ્તુપાલ ચરિત્રમાં વધારામાં એમ પશુ જણાવ્યું છે કે આહુત્ય રાજ્યએ તેને આપેલા સુંદાલકપૂરમાં તે ગયો હતો. આ પરથી જણાય છે કે અશ્વરાજ સુંદાલકમાં અધિકારી તરીકે નીમાયો હતો. તેના મરણ પછી તેની પત્ની તેનાં છોકરાંને લઈને મંડવી જઈને રહેવા લાગી. અશ્વરાજને ચાર પુત્રો લૂણીગ, મલ્લદેવ, વસ્તુપાલ (વરિતગ), તેજપાલ (તેજિગ) અને સાત પુત્રીઓ હતી. લૂણીગ બાળ્યાવસ્થામાં જ મૃત્યુ પામ્યો હતો અને મલ્લદેવ પશુ મુલાન વખતે જ મરણ પામ્યો હોય એમ લાગે છે. કુમારદેવીના અવસાન પછી ત્રણે ભાઈઓએ મંડવી છોડી અને યાત્રાએ ગયા. ત્રીયો પાછા ફરીને તેઓ ધોળકે ગયા. ક્રીતિકૌમુદી, વસંતવિલાસ અને પ્રથમ ચિંતામણીમાં એમ જણાવેલું છે બે ભાઈઓ ધોળકે ગયા હતા અને વીરધવળે પોતે તેમને અધિકાર નીમ્યા. પશુ સ્કૃતસંકીર્તન, વસ્તુપાલચરિત અને સ્કૃતક્રીતિક્ષોભિનીમાં એમ જણાવ્યું છે કે બંને ભાઈઓ ભીમની નોકરીમાં નોંધાયેલાજ હતા અને વીરધવળના કહેવાથી ભીમે તેમને વીરધવળને સોંપ્યા હતા. (૧૬) ભીમના પ્રધાનની તાબેદારી પોતે

(૧૩) નિદધે ગુગરલાનાં ચત્ર કોસઃ સ્વયંમુવા ।

સત્ત્વ શ્રીશિદ્ધરાજોઽપિ રત્નકોસં ન્યવીચિશત્ ॥ —ક્રીતિકૌમુદી, સર્ગ ૩, શ્લોક ૧૪.

(૧૪) પુસ્કર્જ ગૂર્જરપરાધવસિદ્ધરાજસત્ત્વમાજન સમાજન માજનસ્ય ।

હુમંત્રિર્મંથ્રિતદવાનલવિહુલાયાં શ્રીચંદ્રમંડનનિમા મુવિ યસ્ય કીર્તિઃ ॥

શ્રીનાસતપ્રકરપદ્મગરીપક્લ્યા ઘ્યાપારિણઃ કતિ ન ચિત્રતિ દેમમુદ્રામ્ ।

પ્રજ્વાલયન્તિ જગદપ્યનયૈવકેઽપિ ચેન વ્યમોચિ શુ સમસ્તમિદં તમસ્તઃ

મનીપિતાં ગૂર્જરનિર્જેદ્રમનીપિતાં પ્રાય ય એક એવ ॥ —નરનારાયણાનંદ, સર્ગ ૧૬.

સ્વમાતરં ચઃ ફિલ માતુમયો વદન્ત્યમોદેન સુચાલનસ્યામ્ ।

(૧૫) સત્ત્વ પ્રમાદસપનાસ્તતાનોઅવંતશનુઅયતીર્યયાત્રાઃ ॥૫૧॥

કૂપાનકૂપાણમીરવેતા વાપીરવામી સરવીરસીના । પ્રપાઃ કૂપાયાનતનિષ્ટ દેવસીધાન્યસૌ ધાર્મિકચક્રવર્તી ॥૬૦॥

—વસંતવિલાસ સર્ગ ૩.

ચતતં સચિવત્રેણીમાણિક્યસ્વાગસચિગની । કાન્તાપુમારદેવીતિ તસ્યકાન્તિરિવામયત્ ॥

—ક્રીતિકૌમુદી સર્ગ ૩ શ્લોક ૨૨.

(૧૬) હત્યુક્ત્વા પ્રીતિપૂર્ણમ શ્રીવીરધવલાય તૌ । શ્રીમીમમૂઝા દત્તો વિત્તામાતિવાત્મનઃ ॥૫૧॥

—અસિંહસૂરિની વસ્તુપાલ પ્રચરિત.

ચુહાણવિપ્રહોદપ્રસવેશ્વરપદં મમ । યુવરાજોઽસ્તુ મે વીરધવલો ધવલો ગુણેઃ ॥

—સ્કૃતસંકીર્તન સર્ગ ૪ શ્લોક ૩૬.

અર્જોરાજાજ્ઞાતં કલકલહમહાસાદૃશિચયં શુલ્કચં શ્રીલાલ્યમસાદં વ્યતલુત સ નિજશ્રીસમુદ્ધારપુર્ણમ્ ।

—સ્કૃતસંકીર્તન સર્ગ ૪ શ્લોક ૩૭.

રવીકારી એવું વસ્તુપાસનું પોતાનું કથન આ બીજી વાતને ટેકા આપે છે. (૧૭)

ધોળકાના દરબારમાં વસ્તુપાસનું સ્થાન:-બીમરામ ધણો નખો અને લખટ હતો અને ખંડીયા રામઓ તથા બહારના દુસ્મનોના હુમલામાંથી પોતાના રાજ્યનું રક્ષણ કરવાને શક્તિમાન ન હતો. અને યજ્ઞરાતના રાજ્યના શુભાવેલા વૈશંવ અને પ્રતિદિને પાછી મેળવવા માટે, કુમારપાસની મામીના પુત્ર અંશુ રાજના પુત્ર લવણપ્રસાદને પોતાનો સર્વેશ્વર (vice regent) બનાવ્યો. આ પ્રમાણે બીમ ફક્ત નામનો જ રાજા હતો. આ લવણપ્રસાદ અને તેનો પુત્ર યજ્ઞરાતના ખરા રાજા જેવા હતા છતાં આપ અને દીકરો અત્યંત ઘીલપુરની ગાદીને વંશદાર રહ્યા અને ગાદી પચાવી પાડી પણ નહીં અને પોતાને મહારાજાધિરાજ પણ ન કહેવડાવ્યા પણ ફક્ત પોતાના મહામંડલેશ્વરના ખિતાબથી સંતુષ્ટ રહ્યા. (૧૮) લવણપ્રસાદ અત્યંત ઘીલપુર દરબારમાં રહ્યો હોય. એમ લાગે છે અને પોતાની માતાના પુરુષાર્થે બંધાવેલાં મંદિરો વીગેરેના નિભાવ માટે તેને અપાવગાવેલ જુદી જુદી બક્ષીસો વીગેરે ઉપરથી ત્યાં તે સર્વોપરિ સત્તા ભોગવતો હશે એમ સ્પષ્ટ દેખાય છે. (૧૯) અને તે સમયે વીરધવજ ધોળકામાં નિબંટક રાજ્ય ચલાવતો હતો. (૨૦) આ બે મંત્રીઓનું સ્થાન વળી કંઈક અજળજળ હતું. વીરધવજનો બાપ બાઈઓ ઉપર સંપૂર્ણ વિશ્વાસ હતો અને નિંદાઓતોની ઓડી સુગંધી તરફ તે ધીલકુશ ખાન આપતો ન હતો. આખા રાજ્યની કારોબારી વ્યવસ્થા રાજપાસના હાથમાં હતી, અને આખા રાજ્યના મંત્રીપદની મુદ્રા તેજપાલ પાસે હતી. (૨૧) અને વસ્તુપાસનો પુત્ર જૈનસિંહ ખંભાત બંદરના દાકિમનો ઓધ્ધો ભોગવતો હતો. આ સત્તા અને વિશ્વાસ અયોગ્ય

તદિમં મૌલિપુ મૌલિ કુરુપે પુરુષેષ । સકલસચિવાનામ્ ।

શિતિષવ । સત્તવ દાણોવિણોરિવ ભવતિ વિદ્રામઃ ॥૧૧૮॥

શૂરવૈતિમુદિતહૃદયઃ પુણ્યપ્રાગભ્યલભ્યસામ્યગિરમ્ । અનયોરનયોગ્જિતયોર્ધરમિધર્વં વ્યપિત પરમિધવઃ ॥૧૧૯॥

—સુકૃતપીઠીતરોલિની. વધી સુકૃતસંકીર્તનના સર્ગ ૪ ના શ્લોક ૫૭-૫૮-૫૯-૬૦.

(૧૭) માસનપ્રભાવપુરાય નિરન્તરાય ધર્મોત્સવવ્યતિકરાય નિરન્તરાય ।

યો ગુર્જરાયનિમહીપતિમીમમૂપમન્દ્રીત્રતાપરવસત્ત્વમપિ પ્રપેદે ॥ —નરનારાયણનંદ સર્ગ ૧૬ શ્લોક ૭૫.

(૧૮) સંવત ૧૨૮૮ વદિ અમાવાસ્યાદિને માંમે રાજકપ્પીલાવગ્નપ્રસાદદેવરાજ્યે વટકૂવકે વૈલાકુલે પ્રતીહારસા-
રાહપ્રતિપત્તો...ધીમદ્દેવવંદસપરિચિણ્યેણ છુદ્ધકર્મકીર્તિપાઠયોગ્યા વ્યાંકરણટિપ્પનકપુરિતકા લિલિતેતિ ।
પાટથુના થીમંધના બંડારની હેમચન્દ્રાલુગાગન ની તાડપત્રની પ્રતનાં અંત આપની પ્રશસ્તિમાંથી—

(૧૯) સંવત ૧૨૮૮ વર્ષે વૈશાખ સુદિ ૧૫ સોમેકેવેદ ધીમદ્દિગ્વજ્રકે મહારાજાધિરાજધીમત્સિંહનદેવસ્ય મહા-
મંડલેશ્વરરાજક પ્પીલાવગ્નપ્રસાદસ્ય ચ । સમ્રાજકુલધી ધીમત્સિંહનદેવેન મહામંડલેશ્વરરાજકપ્પીલાવગ્નપ્ર-
સાદેન પૂર્વસ્થવાત્મીયાત્મીયદેરોપુ રદ્ધીયં । લેખપંચાશિષા વસ્તુપાલ તેને ગિરનારના સં. ૧૨૮૮ ના લેખમાં મહારાજાધિરાજ કહ્યો છે અને આપુના ૧૨૮૭ ના લેખમાં ફક્ત મહારાજ્યુજ્ઞ કહ્યો છે તે બન્ન જગ્યાનું નોંધએ છે.

(૨૦) વૌદિકચકુલનમસ્તલપ્રગાગનૈશ્વર્માર્ત્તમ્મહારાજાધિરાજધીમત્સિંહનદેવમુનમહારાજધીવીરધવજદેવપ્રીતિ-
પ્રતિપક્ષસર્વશ્રદ્ધેન ધીરાદાદપ્રતિપક્ષપત્યેન મહામાતમધીવત્સુચાલેન । ગિરનાર પર્વત ઉપરનો લેખ.

(૨૧) સંવત ૧૨૮૭ વર્ષે સૌરિક ફાલ્ગુન વદિ ૩ રવૌ થીવંડકમકુલોત્તમમહામન્ડલેશ્વરરાજકપ્પીલાવગ્ન-
પ્રસાદદેવમુનમહામન્ડલેશ્વરરાજકપ્પીવીરધવજદેવસાત્ત્વમસ્તુદામ્યાપરિના ધીવેજ.વાલ્કેન । આપુ પર્વત ઉપરનો લેખ.

સ્થાને સુકાયાં ન હતાં. આ બંને ભાઇઓ કે જેઓ મોટા થોડા હતા અને જેમનામા ધણીજ ઉચ્ચ પ્રકારની રાજ્યદારી દક્ષતા અને રાજનીતિસંપર્ક હતા, તેઓએ રાજ્ય અને તેની સત્તા વધારવામાં આપેલો ફાળો ધણો મોટો છે. વાઘેલાઓનું આ એક મહાભાગ્ય હતું કે તેમને આવા બે કાબેલ અને રાજનિતિ દક્ષ પુરૂષો રાજ્યનો પાયો નાખવા માટે મળી ગયા, જન કે માતૃભૂમિના પ્રેમ વગરના હુકા મનના સ્વાર્થો મંત્રીઓ હોવાના કારણથીજ આ રાજ્યનો જલદીથી અંત આવ્યો.

મંત્રિઓનાં સાર્વજનિક કાર્યો:—આ કાવ્યમાં અને અર્જુનગિરિ પ્રશસ્તિ અને ગિરનાર પ્રશસ્તિ તથા નરનારાયણનંદ કાવ્યમા કહ્યું છે કે આ બે ભાઇઓએ બંધાવેલાં મંદિરો વિશ્રામસ્થાનો કુવાઓ અને તળાવો વીગેરે સાર્વજનિક કામોની સંખ્યા ગણી શકાય તેવી નથી. (૨૨) તીર્થકલ્પમા એમ કહ્યું છે કે તેમના આ સાર્વજનિક કામો—દક્ષિણે શ્રીશૈલ, પશ્ચિમમા પ્રભાસ સુધી, ઉત્તરમા કેદાર સુધી અને પૂર્વમા બનારસ સુધી હતા તેઓના ઉત્સાહ અને સત્તા જોતાં આ વાત ખોટી લાગતી નથી. છતાં તેઓએ પોતાનું અદ્યત્ત ધન વાપરવા માટે શત્રુંજય ગિરનાર અને આપ્ત પર્વતને ખાસ પર્વદ કર્યાં હતા. અહીં તેઓએ દેવોના વિશાલ સાથે હરીદાઈ કરે તેવા ભવ્ય મંદિરો બંધાવ્યાં. તેઓએ શત્રુંજય ઉપર અઢાર કરોડ નેવું લાખ ખર્ચ્યા, ગીરનાર ઉપર બાર કરોડ એંસીલાખ અને આપ્ત ઉપર બાર કરોડ, ત્રેયન લાખ ખર્ચ્યા. એમ કહેવાય છે કે—તેઓએ કુલ ત્રણસો કોડ અને ચૌદ લાખ સાર્વજનિક કાર્યોમાં ખર્ચ્યાં. તે કાર્યોની કેટલીક વિસ્તારથી હકીકત—નોંધ આ પુસ્તકની ટિપ્પણી છેવટે આપી છે તેમાંથી મળશે.

અનુવાદક:

ચન્દુલાલ એસ. શાહ, ખી. એ. એલ. એલ. ખી.

(૨૨) ય સ્ત્રીયમાતૃપિતૃપુત્રવલગ્નપુપ્ત્યાદિપુણ્યજનને જનકાયકાર । સદર્શનમ્રજવિકાશકૃતે ચ ધર્મસ્થાના-
મલિવલયિનિમવનીમશેષામ્ ॥૬૭॥ નરનારાયણનંદ સર્ગ ૧૬.

તેન બ્રાતૃયુગેન ચા પ્રતિપુરપ્રામાખ્યશૈલસ્પર્શં વાપીકૃપનિપાન કાનનસર પ્રાસાદસત્રાદિકમ્ ।

ધર્મસ્થાનપરંપરા નવતરા ચક્રેડય જીર્ણોષ્ટતા તત્સત્કાપિ જ હુણ્યતે મદિ પરં તદ્વેદિનીમેદિની ॥

ભક્તામર અને કલ્યાણમંદિર સ્તોત્રો

[લેખક-પતિશી બાલચંદ્રાચાર્યજી-આમગામ.]

પયોલોચનની સમાલોચના.

જનયુગ એક ૯ પુસ્તક ૨ ૫૯ ૪૪૬ પરથીયુત પ્રિંસલાલ રસીકદાસ કોપડિયાનો એક લેખ “સ્તુતિ સ્તોત્રોત્તુ પયોલોચન” શીર્ષક પ્રકટ થયેલ છે. તેમાં કોપડિયાજીએ પાશ્ચાત્ય પંડિત હરમન યાકોબી આદિના મતાનુસાર ભક્તામર અને કલ્યાણમંદિર એ સ્તોત્ર યુગલનાસંબંધમાં સાહિત્ય દૃષ્ટિએ આલોચના કરેલ છે અને કેટલીક ચંકાઓ કરી છે. તેથી અમે એ પૃષ્ઠ અમારો મત પ્રકટ કરવા વિચાર કર્યો. કદાચ કોપડિયાજીને તથા લોકોને અમારો આ લેખ પણ ઉપયોગી થઈ પડે એમ સમજી આ લખેલ છે. અરુ.

ભક્તામર અને કલ્યાણ મંદિર સ્તોત્ર યુગલના કતા કયા સંપ્રદાયના હતા? એ ચંકાના સંબંધમાં વિચાર કરવાથી એમ જણાય છે કે-ભક્તામરના કતા સ્વેતાંજર સંપ્રદાયનાજ હતા. કારણ ભક્તામર પદ ૨૨ માંના ત્રીજા ચરણમાં “પાદો પદાનિ તથ ચચ જિનેન્દ્ર ધત્તા:” પદ છે. તેમાં ધત્તા: શબ્દ છે. અનો અર્થ એમ થાય છે કે “જિનેન્દ્ર જ્યાં પગ મુકે કે (ધરે છે) ત્યાં” અને સ્વેતાંજર સંપ્રદાયની માન્યતા છે કે-જિનેન્દ્ર બચવાન જ્યાં પગ મુકે-ધરે છે ત્યાં દેવતાઓ કમશેની રચના કરે છે. ત્યારે જિંજર સંપ્રદાયની એ માન્યતા છે કે-જિનેન્દ્ર પગ ધરતાજ નથી પણ અધર રહે છે. જો જિનેન્દ્ર પગ ધરતાજ નથી તો પછી દેવચિન કમલ તો નિષ્પ્રયોજનીયજ જણાય. આ પરથી એમ તો સદજ કહી શકાય કે ભક્તામરના કતા જો જિંજર હોલ તો તે “મતા:” લખન નહી. તે સ્વેતાંજર હતા. જિંજર શિકાકારોએ તે પદનો અર્થ બદલવા પ્રયત્ન કરેલ છે પણ શબ્દાર્થ ક્યાં જાય?

યાકોબી સાહેબ ભક્તામરના ૪૩ મા પદને પ્રશ્નિ માને છે અને પ્રમાણમાં શુદ્ધ કરીને જ યુગ વધ જન્ય છે. શુદ્ધતા તેમાં થું કે? એ સમજ

શકાતી નથી કારણ પાછલા આઠ શ્લોકોમાં કમલ: આઠ ભય નિવારણ કરવાનું વર્ણન કરેલ છે. તેની ગણના (સૂચી)નો ઉપસંહાર છે ત્યારે થું એવો ઉપસંહાર શુદ્ધજ ગણાય છે? એક વખતે મારા યુરજીને મહે પ્રશ્ન કર્યો હતો કે ભક્તામર અને કલ્યાણમંદિરમાં ૪૪ કાવ્યો હોવાનું થું કારણ છે? ઉત્તરમાં યુર મહારાજે કહ્યું કે વર્તમાન ૨૪ જિન અને ૨૦ વિહરમાન જિન એમ મતી ૪૪ જિનોને ભક્તામરમાં ક્રમબદ્ધમાં અને કલ્યાણમંદિરમાં પાર્શ્વનાથમાં શુભાની અપેક્ષાએ એકીકરણ માની સ્તોત્ર યુગલ વડે ૪૪) ભગવાનનીજ મંમિત સ્તુતિ કરેલ એમ વહેલી પરંપરાગત મનાય છે. અને ભક્તામરમાં જિંજરોએ “મંમીર તાર” આદિ ૪ પદો મેલવી ૪૮ કર્યા છે તે પાછલથી કર્યા છે. ત્યારે કલ્યાણમંદિરમાં ૪૪ તેમને પણ સ્વીકાર્ય છે. તેથીજ રીતે કેટલાક સ્વેતાંજર ભાઈઓ પણ ભક્તામરનાં ૪ કાવ્યો ભંડાર થએલાં ગ્રંથ માને છે. પણ એ કિંવદંતિ છે. કેટલાક ભંડાર દાખલ તરીકે પણ ખીજનજ કાવ્યો એમાંનાં ગ્રંથ છે એમ જતાવે છે એ પણ નિરાધાર છે. આમ મારા યુરશી સમીપથી સાંમજેલ છે તે પરથી હું કહી શકું છું કે ખરાં ૪૪ કાવ્યો છે. ૪૪ કે વધારે કાવ્યો માનવાનો કંઈ પણ આધાર મળતો નથી.

એક આરોપ આ છે કે ભક્તામરમાં ૪૪ કાવ્યો છે એમ માનવાથી આઠ પ્રાતિદાયોનું વર્ણન થઈ નથી ફક્ત ચારનુંજ થાય છે મારે બાકી રહેલા ચાર પ્રાતિદાયોના વર્ણનવામાં ચાર કાવ્યો હોવાં નેપ્રમે. પરંતુ મારા મન પ્રમાણે એ આરોપ બમાભક છે. કારણ ભક્તામરમાં પ્રાતિદાયોનો દૃષ્ટિ કમલ: વર્ણન કરેલજ ક્યાં છે? જુઓ ૨૮ મા કાવ્યમાં અશોક જયનું વર્ણન છે અને તેના પછી પુષ્પારણિનું વર્ણન

આવતું જાણ્યું પશુ ૨૬ માં પદ્યમાં સિંહાસનનું વર્ણન છે. તેમજ ૩૦ માં કાવ્યમાં આગરનું વર્ણન છે; બ્યારે પ્રાતિદાયોના કમથી હોય તો દિવ્યધ્વનિનું વર્ણન હોતું જોઇએ. એવીજ રીતે ૩૧ કાવ્યમાં આમર જોઇએ ત્યાં જનનું વર્ણન છે. આ પરથી એ વિચાર ઉદ્ભવે છે કે કવિને પ્રાતિદાયોની દૃષ્ટિથી વર્ણન કરતું અબીટ જણાતું નહિ હોય.

પંડિત યાદાણી આદિ પાશ્ચાત્યોની એ એક શંકા છે કે-કલ્યાણમંદિર સ્તોત્ર ભક્તામરનું અનુકરણ છે. આના ઉત્તરમાં જણાવવાનું ને ખરે ખરો તો ઇતિહાસસિક સંજ્ઞાનો લગાવી શકે છે; પશુ સ્તોત્રોની કૃતિ આદિ સાધનો પરથી આ સંજ્ઞામાં વિચાર કરવાથી તો આ શંકા નિરાધારજ દરે છે. કલ્યાણ મંદિરમાં ભક્તામરના અનુકરણની ગંધમાત્ર પશુ નથી. પ્રારંભિક કેટલાંક કાવ્યોમાં શબ્દ અને ભાવોની સંદૃષ્ટતા જણાય છે પરંતુ એટલા પરથી અનુકરણ કહેવાનું સાદમ કરતું એ કુસાદસજ ગણાય; કેમકે અનેક કવિઓની રચનાઓમાં સ્વાભાવિક રીતે પશુ પરસ્પર શબ્દ અને ભાવોનું સામ્ય થઇ જાય છે તેથી શું અનુકરણ માની લેવું? બીજી વાત આ છે કે, ભક્તામરમાં આઠ ભાગોનું વર્ણન છે અને કલ્યાણમંદિરમાં નથી. ભક્તામરમાં ભગવદ્ ગુણાનુવાદમાં કવિનો પૂજ્ય પ્રતિ પૂજક ભાવજ દેખાય છે ત્યારે કલ્યાણમંદિરમાં પૂજક પૂજ્યમાં તફાવત થઈ જતાથી પોતે પૂજ્ય બની જાય છે એવી રીતે અધ્યાત્મવાદ પ્રકટ કરેલ છે. જુઓ કલ્યાણમંદિરનાં ૧૫ માંથી ૧૭ માં સુધીનાં પદ્યો. આ ભાવવાણાં પદ્યો ભક્તામરમાં ક્યાં છે? કોણ બતાવવાની હિમ્મત કરી શકે છે? તેમજ ભક્તામરનાં ૨૩ માં પદ્યથી ૨૫ માં પદ્ય સુધીનાં ભાવવાણાં પદ્યો કલ્યાણમંદિરમાં ક્યાં છે? એવી અનેક દલીલો આપી શકાય તેમ છે કે જેથી એમ સ્પષ્ટ થઇ શકે કે સ્તોત્રયુગલના કર્તાઓની બન્ને કૃતિઓ સ્વતંત્ર છે-અનુકરણ નથી.

યાદાણી સાહેબ કહે છે કે ભક્તામરની રચના થયા પછી કલ્યાણમંદિરની રચના થઇ છે, ત્યારે જો સમપ્રદાયની એવી માન્યતા છે કે કલ્યાણમંદિરની

રચના થયા પછી કેટલીક શતાબ્દો આદિ ભક્તામરની રચના થઇ છે. એ પરસ્પર વિરુદ્ધ કોટિ છે. હવે એ જોવું જોઇએ કે એમાં કેનો તર્ક સાચો છે? ભક્તામરના કર્તાનો કાલ તપાસતાં કવિના સ્વભાવ અને પરિસ્થિતિનો વિચાર કરવો ઘટે. ભક્તામરની કૃતિ પરથીજ એ તર્ક બાંધી શકાય; મારા મત પ્રમાણે ભક્તામરના કર્તાના સમયમાં બૌદ્ધ અને બ્રાહ્મણોમાં પરસ્પર દ્વેષાભિની જ્વાલા ધખી રહી હતી. તે ધર્માધવાદનો જીજ્ઞ હતો, એકબીજાને ખોટા ઠરાવવાનું શુદ્ધ ચાલતું હતું તે વખતે સર્વે ધર્મોની એક વાક્યતા કરી દેવ દૂર કરવાનો પ્રયત્ન માનવજાતિમાં કરેલો જણાય છે. જુઓ ભક્તામરનું ૨૫ મું પદ્ય; તેમાં જુદા, શંકર, બ્રહ્મા, અને વિષ્ણુનો વ્યુત્પત્ત અર્થ કરી ત્રાપભદ્રેશ્વરના ધટાડવામાં આવેલો છે. ભારતીય સર્વે ધર્મોની સમાનતા-એકવાક્યતા કરવા માટે કવિનો પ્રયત્ન જણાઇ આવે છે. તે પરથી સંદેહમાં તર્ક બાંધી શકાય છે કે જેમ હરિભદ્રસૂરિએ તટ્ટરથવાદ સ્વીકારેલ છે તેમ ભક્તામરના કર્તાએ પશુ તે માન્ય કરેલ છે. તે પરથી કાલનો વિચાર કરતાં ભક્તામરના કર્તા હરિભદ્રસૂરિથી થોડા પછી એટલે લગભગ વિક્રમના ૮ માં તથા ૯ માં સૈકામાં હોવા જોઇએ. ભક્તામરનું ૨૩ મું પદ્ય તો શુક્ર મજુવેંદના પુરૂષ-સુજની ૧૮ મી ઋચાની છાયા માત્ર ઉપાસે છે; તે ઋચા એ છે કે:—

વેદાદ્યમેતં પુરુષં મહાંતમાદિત્યર્ચ્યં તમસઃ પરસ્ત્રાત્ ।
તમેવ વિદિત્વાતિ મૃત્યુમેતિ, નાન્યપન્થા વિચિતેઽવનાય ।
૧૮ (શુક્રમજુવેંદ અધ્યાય ૩૧ પુરુષસૂક).

ઉપરની ઋચાના શબ્દે શબ્દને વસંતતિત્રકામાં શરિત કરી યુગી દોષેલ છે; તેથી એ પશુ સ્પષ્ટ થાય છે કે વૈદિક સાહિત્યના જાણકાર કવિ હતા અને એકવાક્યતા કરનાર હતા.

હવે એ જોવાનું બાકી રહે છે કે, કલ્યાણમંદિર બ્યારે રચાયું? મારા મત પ્રમાણે કલ્યાણમંદિરના કવો કાલિદાસના સમકાલીન હોવા જોઇએ. વિક્રમના નવરત્નોમાં કાલિદાસ અને કાપલ્યક એ બેને પશુ માનેલા છે. કાપલ્યક એજ કુમુદચંદ્ર અને એજ

સિદ્ધસેન દિવાકર. શતીશયન વિદ્યાભૂષણનો પણ મત મારી પ્રુદિમાંજ છે. એ કવિ મહાતાલિક હતા. તર્કનો વિપવજ એવો છે કે તેમાં કિલ્લટતા-કર્કશતા આપ્યા સિવાય રહેતી નથી તેથી પ્રસાદ શુધ્ધ તો તેમાં હોયજ શકે? છતાં કલ્યાણમંદિરમાં કર્કશપણ આવવા દીધું નથી. યદ્યપિ ભક્તામરમાં પ્રસાદશુધ્ધ વિશેષ છે. તથાપિ કલ્યાણમંદિરમાં અર્થગોળીર્વની વિશેષતા છે. જે સમયે ખંડન-મંડનની શૈલિની વારતમાં પ્રારંભિક દશા હતી, તે સમયમાં કલ્યાણમંદિરની રચના થયેલી હોવી જોઈએ. જુઓ કલ્યાણમંદિરનું ૧૧ મું કાવ્ય. એ કાવ્યમાં કવિએ કેવી આનંદબનક રસમય શૈલિથી દરિદરાદિકની દાર કામંદેવ પાસે ખસાવી છે. અને તેજ કામંદેવને પાર્થનાથ બચવાને કેવા પ્રશન્નિત કરેલ છે! એ વર્ણન ખંડનમાં અઘોરિક છે. કેટલાક એમ માને છે કે, દક્ષિણીઓથી કલ્યાણમંદિરની રચના સિત્ત દેખાય છે. અને એ બનવા જોતે પણ છે; કારણ એ છે કે-બાલ યુવા અને વૃદ્ધતા કાલમાં જેમ સ્વભાવમાં પરિવર્તન યાપ છે તેમજ કૃતિમાં પણ થાય છે. તેથી એમ તો કહીજ શકાય નહીં કે એ કૃતિ અમુકની નથી. જુઓ યશોવિજયજીના મુદ્રા. તેમાં પણ અવરથા અને વિચારાતુસાર શૈલિની ભિન્નતા જણાયા સિવાય તો નથીજ રહેતી. માટે એ પરથી તર્ક બાંધવો ભર્ય છે. પણ એમ માની શકાય કે કલ્યાણમંદિર-આસ્પાદરયાની-પ્રારંભિક કાલની કવિની કૃતિ હોય. એમ માનીએ તો પણ એ વાત તો રજૂ જણાઈ આવે છે કે કલ્યાણમંદિરના કર્તા તારિક અને અખ્યાતમહાદેવ હતા. જુઓ કલ્યાણમંદિરનાં કાવ્યો ૧૫-૧૬-૧૭માં કેવો મુંદર અખ્યાતપદ પ્રકટ કરેલ છે. તેમાં બહિરસ પરિપૂર્ણ રાખીને દર્શાવી આપેલ છે કે, પૂજક પૂજની બહિરવડે પૂજ્ય મધ રહે છે. આ અને બીજા વિચારોથી કલ્યાણમંદિરની કૃતિનો સમય નિર્ધારના અમ-ય માનવામાં કાંઈપણ ગ્રાપતિ જણતી નથી. નવરપિ નિમના કાલના સ્ત્રોતમાં વિદ્યારામાં પરસ્પર મન-એક છે અને એ મનએક ન નિર્મલે જ્ઞે સુધી એટલું તો કહી શકાય કે એને તે વખતે નિમલ કયો દેવ, પણ નિમલના સમયે કલ્યાણમંદિરની કૃતિ થયેલ છે

માટે જ્યારે નિમલના કાલનો મતભેદ દૂર થઈ જશે ત્યારે એ કૃતિના કાલનો પણ નિશ્ચય પોતાની મેલે થઈ જશે.

પંડિત યાદોળી સાહેબ કલ્યાણમંદિરમાં વ્યાર-જુની અશુદ્ધિઓ દર્શાવી એમ કહેવા માગે છે. કે ભક્તામરમાં એવી અશુદ્ધિઓ નથી તેથી ભક્તામર કલ્યાણમંદિરથી પહેલું રચાયેલું હોતું જોઈએ પણ યાદોળી સાહેબ તથા અન્ય પાઠક-વિચાર કરી જોશે તો એમાંજ આર્ષતા રહેલી જણાઈ આવશે. કલ્યાણમંદિરના કર્તા કવિએ જે આર્ષ પ્રયોગ વાપર્યા છે, તે આર્ષ પ્રયોગોને યાદોળી અશુદ્ધ કહે છે.

કલ્યાણમંદિર શ્લોક ૧૧ માં “વિષ્યાપિતા” તથા ૧૨ માં “અમુચ્ચલોકે” એવં ૨૮ માં “અપરત્ત-ત્વત્સંગમે” તથા ૪૦ માં પદમાં “અન્યોદસ્મિ” એમ આ ચાર પ્રયોગોને તેઓ અશુદ્ધ દર્શાવે છે, પરંતુ નિમલ તથા કાલિદાસના સમયના કવિઓ આવા આર્ષ પ્રયોગો પોતાની કૃતિમાં લેતા હતા. આનું એજ પ્રમાણ કલ્યાણમંદિરનો કાલ દર્શાવવાને માટે બસ છે-એટલે એ આર્ષ પ્રયોગો કવિ નિમલના સમયના હોવાનું પ્રમથ પ્રમાણ છે. કાલિદાસે પોતે પણ સ્થુલચ આદિમાં એવા આર્ષ પ્રયોગો કૃતિમાં મુક્યા છે-તે સમયમાં બાપા વ્યાર-જુની નજીકમાં એટલી બાધિત ન હતી. તે મહા-કવિએ એવી માન્યતાવાલા હેતુ જોઈએ કે, વ્યા-દરણ અમારા પાછલ ખેંચાઈ આવતું જોઈએ. અમે તેની પરવા કરનાર નથી. હું અને એવા ચોક્કસ કાલિદાસના કરેલા આર્ષ પ્રયોગો ઉદાહરણમાં દર્શાવીય તે પરથી પાઠક સમજી શકશે કે તે સમયે એવા આર્ષ પ્રયોગો લેવાના હતા કે જે વર્તમાનમાં પ્રચલિત કોઈપણ આકરજીવી સિદ્ધ થતા નથી. જુઓ:-

(૧) સ્થુલચ સર્ગ શ્લોક ૪૬ માં “જીવિતા-પદા” સંમેલ છે. એમાં બપ હપસર્ગ પૂર્વક દત્ત મનુષી “દ” પ્રત્યય કરેલ છે, પણ એમ પાણિનીની આત્તાનુસાર તો કરેલ. રાગ, તમ આદિ શબ્દોમાં થય છે. જીવન સંબંધના પ્રયોગમાં ન કરતું જોઈએ. આ કારણથી દીકામરોએ વિચારજીવ કહી શકા

પ્રકટ કરેલ છે. પુનઃ એજ પ્રયોગ તેજ રધુવંશના સર્ગ ૧૭ શ્લોક ૬૧ પર ' "કર્માવદ્ અને સર્ગ ૧૯ શ્લો. ૧૧માં "સુરતક્ષમાપદમામ્" માં કરેલ છે.

(૨) રધુવંશ સર્ગ ૧ શ્લોક ૪૮ પર "મહિષી સરપઃ" આ ઠેકાણે બહુસત્ત્વી સમાસ કરેલ છે. અને આ સમાસ કયાં સિવાય મહિષીસખઃ પદની સાદ યતી નથી, અને બહુનીહી કરવાથી દય પ્રત્યય આવતો નથી. એટલે સખિ શબ્દનું પ્રથમા વિભક્તિમાં સખઃ બનતું નથી. મહર્ષીનાથ ટીકામાં "મહિષ્યા સત્ત્વા મહિષીસરપઃ" એમ સમાસ વિગ્રહ કરી "સહ્યાંતર નિર્પેશ ક્ષિતિભાવઃ" લખી સુપ રહે છે. પણ પાણિનિના મતાનુસાર આ પ્રયોગ બનતો નથી.

(૩) સંસ્કૃતમાં "ઝ્યંવક" એક શબ્દ છે. એ શબ્દ "ત્રિ" અને "અન્વક" એમ બે શબ્દ મળી સંધિભાષી બને છે. અંબકના પિતા અને આંખ એમ બે અર્થ થાય છે. વેદોમાં પણ "ઝ્યંવકં યજ્ઞમદે" એવી એક શ્રુતિ છે. છતાં કાલીદાસ કવિએ કુમાર સંભવ સર્ગ ૩ શ્લોક ૪૪ માં માં "ઝ્યંવકમ્" કરી આપેલ છે.

(૪) વૃત્તી શબ્દ દીર્ઘ છકારાંત સંસ્કૃત શબ્દ છે; અને રધુવંશ સર્ગ ૬ શ્લોક ૧૨ માં પણ દીર્ઘ છકારાંત માનીનેજ ઉલ્લેખ કરેલ છે. છતાં અન્ય કેટલાંક સ્થલો પર ધ્રુવ બનાવી દીધો છે. જુઓ કુમાર સંભવ સર્ગ ૪ શ્લોક ૧૬ અને રધુવંશ સર્ગ ૧૯ શ્લોક ૧૮ રધુ. સર્ગ ૧૯ શ્લોક ૨૩ તેમ રધુ. સ. ૧૯ શ્લોક. ૩૩.

(૫) સંસ્કૃતમાં જુ ધાતુમાં સિટ્લકાર આગળ આવવાથી આમ પ્રત્યય આવે છે. અને "જુજ્ઞાસુ પ્રયુજ્યતે" એ સૂત્રથી સિટ્લકારમાં કુ ધાતુ મેળવી દેવાય છે, ત્યારે "પ્રવ્રંશયો વચ્ચર" ઇત્યાદિ રૂપો બને છે. આવાં ક્રિયાપદોના ત્રણ કટકા થાય છે. જેમકે-પ્રવ્રંશય, આમ્, ચચારા. પરંતુ ન્યારે પ્રયોગ કરવામાં આવે છે ત્યારે જુદા જુદા ભાગો પાડી લખતા નથી પણ આખું સિદ્ધ રૂપ લખાય છે. તેમજ વચમાં કોઇ બીજો શબ્દ પણ દાખલ કરવામાં આવતો નથી; છતાં કાલિદાસજીએ રધુવંશ સર્ગ ૯ શ્લો.

૧૧ માં "પાતય-આમ્ આ બે ખંડના વચમાં "પ્રયમં શબ્દ યુક્તે દીધેલ છે. પુનઃ "સંયોજયામાત્" ની વચમાં "વિધિવત્" શબ્દ લખેલ છે. જુઓ રધુ. સર્ગ ૧૬ શ્લો. ૮૬ વચ્ચે એક ઠેકાણે તો મહર્ષીનાથ ચક્રાવર્તી વચમાં "યા" અને "નત્તુવં" એમ બે શબ્દ મુકેલ છે. જુઓ રધુ. સ. ૧૨ શ્લો. ૨૬. "

ઉપરોક્ત પાંચ ઉદાહરણ એ કારણથી દર્શાવવામાં આયાં છે કે તે સમયના કવિઓ એવી રીતે આર્ય પ્રયોગો કરતા હતા. મહાકવિની ઉપાધિવાદા કવિ-ઓમાં એ વિલક્ષણતા હતી કે તે "નિરુક્તાઃ કવયઃ" ની ઉક્તિને સાચું કરી બતાવી આપતા હતા. અને તેથી પાછળના ટીકાકારોએ ગભરાઈ એમ કહી છુટવાની તક સાધી છે કે "મહાકવિ પ્રયોગા દેવ સાધુઃ" એટલે મહાકવિનો પ્રયોગ છે મારે શુદ્ધ છે, પણ બીજાનો હોત તો શી ગતિ થાત? તાત્પર્ય એકે કલ્યાણમંદિરના કર્તા કુમુદચંદ્ર કાલિદાસના સમયનાં મહાકવિ હતા અને એવા આર્ય પ્રયોગો તે સમયમાં વપરાતા હતા. એજ કલ્યાણમંદિરની આપતા દર્શાવનાઈ પ્રમાણ છે. છતાં હવે પ્રશ્ન એ ઉપસ્થિત થાય છે કે-પાંડાળી સાહેબે જે પ્રયોગો અશુદ્ધ તરીકે દર્શાવ્યા છે, તે પ્રયોગોને આર્ય કહીને સંતોષ માની લેવાનો છે? કે કોઇપણ વ્યાકરણથી તેવાં રૂપો સિદ્ધ થાય છે? અથવા કલ્યાણમંદિરના ટીકાકારોએ એ વિષયમાં કાંઇ પ્રકાશ પાડેલ છે? એ જોવાનું બાકી છે.

વિજયપ્રભ સૂરિના સમયે હેમવિજય નામના કલ્યાણમંદિરની ટીકા કરનાર થઇ ગયા છે. તેઓએ પણ કેટલાંક સ્થલો પર શબ્દ સાધના કરી છે. પાંડાળી સાહેબના દર્શાવેલ શબ્દોના સંબંધમાં જે ઉલ્લેખ ટીકાકારે કર્યો છે તે અને બાળુવા સાંઈ દર્શાવવામાં આવે છે કે:--

અચારમા શ્લોકમાં "વિધ્યાપિતા" ના સંબંધમાં ટીકાકાર એમ સાધના કરી બતાવે છે કે: એ ચિન્તાયો ધાતુઃ વિપૂર્વઃ સંધ્યસરાગમાપાતોઃ પ્રેરણેત્રિ પ્રત્યયઃ રાતો ત્રૌણુક્ અતીતેત્ત પ્રત્યયઃ વિધ્યાપિતાન્ નિર્વાણ પ્રાપિતા ઇતિ, "

વિનોદના પત્રો.

[એક મહારાજ તરફથી આ પત્રો મળ્યા છે અને હવે પછી પણ તે પ્રાપ્તતા રહેશે. આ પત્રમળામાંના વિચારો જે હૃદયમાંથી સ્ફુરિત થયા છે તે હૃદયને તેની સ્વચ્છતા, નિર્દોષતા, વેગમથતા મટિ વાંચકો જરૂર અભિનંદનો એવી અમોને આશા છે. અનેક જન્માનાં યથા સમાજ પરિવર્તન પામી આવી છે. તેમાં ઇષ્ટ તત્ત્વો સાથે અનેક અનિષ્ટ તત્ત્વો-સડાઓ, દુર્ગુણો, કુપ્રધાઓ દાખલ થયેલ છે, તે તે અનિષ્ટ તત્ત્વોને શોધી કાઢી તેને યજ્ઞો તેની બદલીમાં ઇષ્ટ તત્ત્વોને મૂકવાની આવશ્યકતા દરેક સુધારક સ્વીકારશે. આ પત્રમળાના અમુક એક બે પત્ર પરથી તેના પર ચુકાદો (judgment) આપવાનું પ્રોત્સાહન આપી પત્રમળા પૂરી થાય પછી ચોતાનો સંપૂર્ણ ને ખાકો નિષ્કૃંપ આપવાનું રાખશે એમ દરેક વાચકને અમે પ્રથમથી વિનંતિ કરી લઈએ છીએ તાંત્રી.]

૧.

સુખાધ તા. ૫-૭-૧૯૨૫.

ભાષાશ્રી રમેશ,

તારો પત્ર મળ્યો-આનંદ. આ પત્રમા તને શું લખવું તે મને તો નથી સૂઝતું. તારી ઇચ્છાને યા તારા હખાણને નમતું આપી આપણી સમાજ આગળ મારા કેટલાક વિચારો મારે મુકવા એ તો રીક નહીં. એમાં તો કેાઇનું કલ્યાણ હું નથી જોતો. અહારે સમાજને એક એવી પરિસ્થિતિમાં હું જોઈ રહ્યો છું કે માત્ર ભાષણો યા લખાણોથી એનું કંઈ પણ લેવું કેાઇનું નથી. સમાજની આ દશામાં તો એની પ્રથ-તિનો એકજ રસ્તો હોઈ શકે, અને તે શું તે તને તો મારે કહેવાપણું ન હોય. તને નથી લાગતું કે એક વ્યવસ્થિત સામાજિક તેમજ ધાર્મિક જળવાની આપણને ખાસ જરૂર હોય ? ભાષણો અને લખાણો તો ત્યારેજ હોય કે જ્યારે સમાજનું માનસ અને એની આંતરિક પરિસ્થિતિ બરાબર ગોઠવાઈ ગયાં હોય, અને જનતાની દરેક વ્યક્તિને વધુને વધુ પ્રગતિ માટે એક પ્રકારની જગતી તાલાવેલી લાગી હોય.

હવે તો તું જ કહેને કે આવો સર અત્યારે કંઈ દિશામાં કંહાડી શકાય તેમ છે ? કાંતો પથર ઉપર પાણીની રાહે બધું એલે જાય યા એક જાતની ગાંડી હોદા થોડો વખત મચી રહે અને છેવટે બધું શાંત થઈ જાય. આવું કંઈક નજરે નિહાળી વ્યર્થ બળતામાં વધુ હોળી શાને કરવી ?

ભાષ ! આ સ્થિતિમાં તો આપણે એટલું જ કરી શકાયે કે આપણા પત્ર વ્યવહારમાં આપણે આ

વસ્તુને યા આ વિચારને પ્રાધાન્ય આપીએ અને જેટલું વિચારી શકાય તેટલું એકમેકના પત્રમાં મૂકી દઈએ. વધુમાં આપણા મિત્ર વર્ગમાં આવું કેાઈ કેાઈને વંચાવીએ તો તેમાં મને કંઈ વાંધો ન હોય.

આ વિચારનો અમલ હું તો આ પત્રથીજ કરીશ. તારી પાસે હવે પછીના પત્રમાં શું શું મૂકવા ધારે છું તેનો પ્રથમ તને થોડો લખો ખ્યાલ અહીંજ આપી દઈશ. પ્રથમ તો પ્રભુ મહાવીરથી કે અત્યાર સુધીના આપણા જૈન ઇતિહાસના જેટલાં પ્રિય યા અપ્રિય સત્યો તારવી શકાય તેટલાં તારી પાસે રજુ કરીશ. ત્યાર બાદ એ સત્યો અત્યારની જનતાને શું સું કહી રહ્યા છે તે મારી દૃષ્ટિએ તારી પાસે મૂકીશ. આવી રીતે ભૂતકાળનું અવલોકન કર્યા બાદ આપણે-અત્યારની આપણી પરિસ્થિતિનો વિચાર કરીશું. એ વિચારમાં સમાજ-જીવનનાં દરેક અંગોને યોગ્યરચાન મળી રહેશે એવો મારે તને કહેવાનું ન હોય. આમ વર્તમાનને પણ તપાસ્યા બાદ ભાવી સમાજનો મારો શો આદર્શ છે તે હું તારી પાસે મૂકીશ, અને એ મૂકની વેળાએ મારે તને એ આદર્શને કેમ પહોંચી શકીએ તેને માટે પણ કેટલીક લયકર વાતો કરવી પડશે. એ લયકરતા તે એટલાજ માટે કે એ બધી વાતો પાછળ કેાઈ સર્વ વ્યાપી બળવા માટેની એક જગતી ઇચ્છા તને દેખાશે. એને જોઈએ તો બળવા કહો યા સમાજ-જીવનનું નવેસરનું મંડાણ કહો. પરંતુ સાથે સાથે એમાં એટલું તો હશેજ કે જુની વસ્તુને તોડવા બાતર તોડવાનો ઇરાદો નહિ હોય, પરંતુ એટલું જ કે ભૂતકાળની કેટલીએ સુદર વસ્તુઓ કે જે અત્યારે કેવળ રૂઢીચઢ યા વ્યવહારને

જેને એક ઢંગધડા વગરની પરિસ્થિતિમાં આવી પડી છે તેને એનું યોગ્ય સ્થાન અને રૂપ મળી રહેશે અને આ પ્રમાણે આપણા સમય જીવનને વિશ્વ પ્રગતિના યા રુંકમાં રાષ્ટ્ર પ્રગતિના પ્રવાહમાં યોગ્ય સ્થળે ગોઠવી દેવાશે.

ભાઈ રમેશ! આ કેવી મોટી મોટી વાતો લાગે છે? જાણે નાને માથે મોટી પાથરી હોય એવું તને નથી લાગતું? દરો, એમ છતાં પણ તું તો મને દસી નહોતજ કહાડે. અત્યારે તો કોણ જાણે કેમ નાનાં માથાંઓનેજ દાલ વિચાર કરવાનો અને કરેલા વિચારોનો યથાશક્તિ અમલ કરવાનો સમય આવી લાગ્યો હોય એમ મને તો લાગી આવે છે. તને નથી લાગતું કે મોટા માયાળા તો ત્યારે મોખરે શોભે અને ઉપયોગી થઈ પડે કે જ્યારે સમાજ એક ઈજ્જત યોગ્ય સ્થિતિમાં ગોઠવાઈ ગયો હોય યા સમાજના નવાસરનાં મંડાણ ન માંડવાનાં હોય. બાજી ખીજ પરિસ્થિતિમાં તો એ મુરખી વર્ગ આપડો મુંઝાઈ જાય, યા હરપડી આપણા ઉગતા વર્ષ તરફ ચંકાની દૃષ્ટિએ જોયાં કરે. આમ છતાં લાઈ રમેશ! એટલું તો પ્થાનમાં રાખજે કે આપણી દેવે પછીની વાતો આપણે સમાજ પાસે મૂકવાની દૃષ્ટિએ નથી કરવાના કારણ કે એવો કોઈ માર્ગ આપણી નજર આગળ મને દેખાતો પણ નથી.

વિશેષ દેવે પછી. કમળાને અવ્વાસ દાલ દીક આવી રહ્યો છે. સરલા બહેનને મદારા પ્રણામ.

લી.

વિનોદના વંદેમાતરમ.

૨.

મુંબાઈ તા. ૧૬-૭-૧૯૨૫.

ભાઈ રમેશ,

પત્ર મળ્યો, જ્ઞાનંદ. મારા ત્રણ પત્રના વિચારને તારા તરફથી પુરતી સદાનુભૂતિ દર્શાવે માટે રજા કરશે એ જાણી વળી વિશેષ આનંદ.

આમ છતાં એક વિનંતિ તને કરી શકું. કેવળ મારી વાતો સાંભળી તું બેસી રહે તે તો દીક નહીં. તારે પણ તારા વિચારો અવાર નવાર મૂકવા રહેનું,

અને મારી ઘેલછાઓમાં જે કંઈ તને વાંધા લાગે લાગે તો મારી ઝડતી લેવા પણ ન ચૂકવું. દેવે આ પત્રની મૂળ વાત ઉપર આવીશ.

પ્રભુ મહાવીરથી તે અત્યાર સુધીના જેનું ઇતિહાસનાં પ્રિય યા અપ્રિય સત્યોનો વિચાર કરતાં હું એ વિભાગને પૂરતો ન્યાય નહીં આપી શકું તે તો ચોક્કસ જ છે. કારણ કે હું જે વાતો કરીશ તે એક વિદ્યાર્થી તરીકે અને નહિ કે એક અભ્યાસીની હઠી દૃષ્ટિએ.

આ સઘળાં સત્યોને જ્યારે મારી નજર આગળ હું ખડાં કંઈ છું ત્યારે પ્રથમતો આપણા ઇતિહાસની એક કસવામાં કસવી વસ્તુસ્થિતિ આગળ મને એનાં કેટલાંય લબ્ધ સત્યો સાવ ઝાંખાં લાગે છે. એનો વિચાર કરતાં માઈ ઉઠગતું લોહી થીજ જાય છે; અને મને થાય છે કે ખરેખર કુદરતના કોઈ અકસ્માતેજ આપણે જેનો એક તરીકે રહેવા નથી સર્જ્યા. પ્રભુ મહાવીરના સમયથીજ કોણ જાણે કેમ આપણા ધાર્મિક અને સામાજિક જીવનમાં એક પછી એક વિભાગ પડતા આવ્યા છે. ઇતિહાસના પેલા આજીવિકાએ ગોરાળાના વાવટા હેઠળ પોતાના ગુર સામે જે બંડ ન ઉઠાવ્યું હોત તો આ ઇતિહાસના પાનાં કંઈ જુદાંજુદાં લખાયાં હોત. ભાઈ રમેશ! તું આટલેથીજ એ ઐતિહાસિક ઘટનાની કક્ષના કરી લેજે. મને જાણી વધુ સ્પષ્ટ થઈ રહેલું દીક નથી લાગતું, છતાં કદી દૃઢ કે યોદ્ધા ધર્મની શરૂઆતની જાન્ય ઉમારત આ ઘટનાને આભારીજ કદી શકાય. આમાંથી ઉદ્ભવતો એક વિચાર અદોજ મૂકી દેવો દીક લાગે છે. જ્યારે પ્રભુ મહાવીર જીવતાની વસ્તુને યા રુંકમાં એમને પોતાને પોતા પાછળ એક સર સિંવાય નથી ચાલતું, તો અસારની જેન સમાજનું તો પ્રજાનું શું? મદારી દૃષ્ટિ દમણાં દમણાં તો એટલી રુંધી થઈ ગઈ છે કે મને તો દેવે એમજ લાગે છે કે દેવે પછી આપણા ઇતિહાસનાં પાનાં ઉપર આપણે જેનાંજર યા દિગંજર કે એવા કોઈ પણ 'જર' તરીકે લાંબો વખત નહીં રાખી શકીએ. મને તો આ પરિસ્થિતિમાં એક દિવસ પણ જીવી જાણ્યું અશક્ય લાગે છે. ખરેખર સાંજી દૃષ્ટિએ

કરીએ, પરંતુ બાવી વધુ ઉર્જાવળ જેવા વારો કોઈ કોઈ કર્યોતો ઉદય એક ભવ દયાનંદ થવા અવસર દિવસ આગ્યો તો ત્યારેજ આવશે કે જ્યારે કોઈ આપો એજ અંતિમ શુભેચ્છા !

દયાનંદ ગમશે અને લોકોને ઠેર ઠેર અચાંત કરી, મૂકશે. કમળાના આ શબ્દો કેવા મીઠા લાગે છે !

લિ. વિનોદના વદેમાતરમ,

મોહપરાજયરૂપક નાટકનો સંક્ષિપ્ત સાર:

અનુવાદક—પદ્મિત લાલન.

ત્રણે જગતનું વિહ્વલન કરવામાં કુશળ જેના હાથ રૂપી દણ્ડો છે; એવાની નેડે દુર્જીવિ એવા દેવની રચના કેવી અસંભવ્ય છે તે જોઈ લે:-

અહીં પાપકેતુ અમાત્ય કહે છે કે:-

જગતમાં વીર પ્રરૂપ એવા શ્રી ચૌહુક્યનૃપને મનુષ્ય માત્ર નહિ સમજ્યો. જુઓ ! જુઓ !

મનુષ્યના સુદૃતના ઉદયથી આ તો કોઈ ધરા પીઠ ઉપર મદિપતિની રૂપ ધરી ઉતરી આવના કોઈક બાવી તીર્થંકર જણાય છે.

મોહ—(કોધાયુક્ત ચર્ષ) જેના પ્રતાપથી વન્ન રૂપી અગ્નિવડે ભૂપતિઓ નાશ પામી ગયા છે એવો અરે ! હું મોહ છું. આ દુરમનનાં પરાક્રમે સાંભળી રહ્યો છું; એજ દુઃખની વાત છે. આવું બોલનાં કોપવશ ચર્ષ મોહ ખડગ લઈ, આસનથી ઉઠી અરે ! ક્યાં છે એ દુરાત્મા કે જે મારાવેરીને પોષી રહ્યો છે ! એવામાં:-

રાગચતુઃ—જાણુ ! આવા અયોગ્ય રથને શા મારે કશેયવશ થાઓ છો ! હજુ અરિવધ કાર્ય સિદ્ધ કરું એવું સમજી લ્યો. કારણ કે:-

જાણના જંદમાં પણ માનતા ગજેન્દ્રના લાઘવી રમેશ, પગને જાગળ ચલાવી રહેલ પત્ર મળ્યો, જાનંદ. મારા ગયા પત્રનો જાતિયું તારા તરફથી પુરતી સદાનુભૂતિ. દમેશ માલે

કરો એ જાણી વળી વિગેરે આનંદ. કેવો આમ છતાં એક વિનંતિ તને કરી લઉં. શાકે

મારી વાતો સાંભળી તું બેસી રહે તે તો શીક નહીં. તારે પણ તારા વિચારો અવાર નવાર મૂકતા રહેવું.

પૃથ્વી ઉપર આવેલા મોટા મોટા પર્વતોને જે પોતાના દંતામના પાતથી મૂળ સહિત ઉખેડી નાંખે છે, તે ગજેન્દ્ર હુદ એવા દુમને રમતમાં ઉખેડી નાખવામાં પૂરો નહિ પડે ? વિશેષ શું કહું !- ઇલાદિ વચનોથી જ્યારે બીજાઓ નિવારે છે ત્યારે મોહરાજ પોતે કહે છે.

મોહરાજ—નાના ઠાકરા રૂપી કોઈ જોડાના ઢગલા ઉપર પરાક્રમ કરવાથી જેતું હૃદય ભગી રથું છે, એવા આ ચૌહુક્ય નૃપતિને રણગણમાં હથેલી સ્વર્ગની અખસરાના ગણો પાસે મારા પરાક્રમનાં શુભોના ગીત ગવડાવીય; કારણ કે ત્રિજીવનમાં નિષ્કંટક એકજન સામ્રાજ્ય હું પુનઃ સર્વ કાળને મારે સ્થાપવાનો છું.

ધર્મ:-દુરાત્મન ! વિદ્ય જ મનોરથવાલો ચર્ષ.

પુણ્યકેતુ:-જોતના વાળ વગાડ્યાં.

શાનદર્પણ-સર્વથા શાસનદેવો રાજ્યોનું રક્ષણ કરો.

રાજા-આ મોહનૃપ વેળાસર હાથ આવેલો છે. હાલ શસ્ત્રદિત છે. ચૌહુક્યના કુળનું તો એવું મત છે કે, જે શસ્ત્રદિત હોય તેને દહ્યાવ નહિ, એવું વિચારી મોહમાંથી ગુટિકા કાઢી નાંખી પ્રગટ ચર્ષ બોલ્યો-

રે ! દુરાત્મન ! પાપીય ! મોહાત્મ ! હું, તે શર્પર નરેશ્વર છું જેને તું ચત્રદિત જુએ છે ! સાંભળ:-

મને એવી પ્રતિજ્ઞાનો આદર છે કે જે મને જીવનનો ઉપકાર કરવામાં નેહી રાખે છે; રિપુનો નિગ્રહ કરી, એવા વચની કામના રાખું છું કે જે

યસ પુષ્કળ હારના^૧ કિરણોની જોડે બંધુતા રાખે છે એવો હું તમારા આ મોહને મરણના નગરમાં પહોંચાડું છું તે તમે જુઓ ! રે ! રે ! કામાદિઓ ! તમારા પ્રભુને દયા કરી ગયાવો.

રાગને લડતો જોઈ રાગાદિઓ મુડી વાળી પલાયન કરી ગયા.

મોહ—(કોધયુક્ત યથા) અરેરે ! મનુષ્યના કીડા ! તું લાંબે વખતે હાય આપ્યો છું. તું લેતો જા. તારૂં આવી બન્યું છે.

શ્રી ચૌલુક્ય—(આલેપ. યુક્ત)રે દુરાત્મન ! સાલ્યો જા ! તારા પરિવારની પેઠે નાસતાં તું બચી જવાનો નથી; નહિ તો આ બ્રહ્માસ્થી હમણાંજ યમનો અતિથિ થયો જાણજે.

મોહ—રાગ દ્વેષ તથા કામ વિગેરે આવો કે જાઓ—મને તેનું શું કામ છે ? હું કાંઈ તેના મોહ સામું જોઈ જ્યાંડખર કરનારો નથી ! આ હું એકલો જ ત્રણે શોકને છતનારો યુદ્ધમાં શસ્ત્રવડે; હે ! તું નાસે પણ મારા જાણતું એવું મત છે કે તારા પ્રાણ પડ્યા વિના તે કેમ રહે !

ચૌલુક્ય—જો તું જીવવાને ચહાતો હોય તો સમરમાં અજીને શીઘ્ર મુખી દે. નાસતા માણસ ઉપર માઈ શસ્ત્ર ચાલતું નથી. જો એમ નહિ તો પ્રતિપક્ષના કટાક્ષવાળા નેત્રોનાં આંસુથી સંમાનનું આંગણું કાઢવાણું થઈ જશે.

મોહ—તારા ઘણા દુર્ભાગ્યથી પૂર્વે તું રહને જોવા નથી પામ્યો; તેથી તેં એવું ધણીકવાર સાંભળ્યું પણ નથી કે શત્રુની સ્ત્રીને વૈધવ્યની દિક્ષા આપવામાં હું મહાન શૂર છું. નગરના મોટા દરવાજા જેવા મહારા મુખને વળગવાને તું પુરતો છે. યાદ રાખ કે, સુતેલા સિંહ જગાડવાની વિધિ કરવામાં તું પોતાને હાથે પોતાનું મરણ નીપજાવે છે.

ચૌલુક્ય—અરે મોહ ! આ પ્રકારે માત્ર જણમાં શું ટૂંકી રહ્યો છે ? છાંડ છાંડ પ્રથમ ત્હાં ચાલ. હું તને જવકારા આપું છું. ચૌલુક્ય જ્યાં સુધી શત્રુ ન, છેડે ત્યાં સુધી શસ્ત્ર છોડવાની કળામાં કુશળ નથી રહેતા.

મારી પ્રતિજ્ઞા સાંભળ, ત્હને રણમાં જીતીને હું ધર્મને રાજ્યપર સ્થાપું તોજ હું ખરો વીરકુંવરજ છું એમ સમજજે.

તે સાંભળી બહુજ ક્રોધે ચડેલો વીર પુરુષોમાં દુરંધર એવો મોહ જેમ વારિદ જળની વૃદ્ધિ કરે તેમ અજોને વરસાવવા લાગ્યો.

રાજત પણ પ્રત્યક્ષ વડે તેનું ગિરાકરણ કરવા લાગ્યો. એમ રણોત્સવમાં શ્રી રાજર્ષી બ્રહ્માજી લઇને જેવામાં મોહને પાઠી નાંખે છે તેવામાં—

સ્વજન-ધન અને વધુ સંગના મોહરાજ્યના સામ્રાજ્યમાં યુષ્ય એવાં અમોઘ શસ્ત્રોની ધારા વજ્રમય કવચરૂપી યોગને ધરનાર રાજાના અંગ ઉપર જ્યારે કુદિત થઈ ગઈ સારે એકાએક થયેલા સિંહનાદથી જેમ ભય પામી હાથી લગ્નને અને રણને છોડીને પલાયન થાય તેમ બિચારા આ મોહરાજને દેવોએ નાસતાં જોયા.

સર્વે (સહર્ષે)—અમારૂં બહુ યશુ ! અમારૂં બહુ યશુ ! (એકદમ પાસે આવેને) રાજર્ષિના જપ હો ! જપ હો !

સમ્યક્દષ્ટિ દેવોએ પુષ્પદષ્ટિ કરી. સર્વજ્ઞ જ્ય જયરવ યથ રહ્યો. શ્રી પરમાહિત (કુમારપાલ) ધર્મ-રાજને પ્રણામ કરી બોલ્યા—હે ! શ્રી ધર્મભૂમીન્દ્ર ! તમારા અનુમદથી મારી પ્રતિજ્ઞા પૂર્ણ થઈ છે. તો નિર્મળ મનોહૃત્તિવાળા સ્વરાજધાનીને અલંકૃત કરો, આવી વિરામિ સાંભળી પરમ પ્રમુદિત થતા શ્રી ધર્મ-રાજ સ્વરાજ પદવી પામીને શ્રી કુમારદેવને કહે છે—હે રાજન ! ફરીને હું તમારૂં શું બહુ કરું ? શ્રી ચૌલુક્ય—

જીવોની વિરાધનાને તો ફેંકી દેવાઈ. છૂતાઈ બસનેની કીડાઓને તો દળી નાંખાઈ, દેવાને પણ દુર્લભ એવી કૃપામંદરી પ્રિયતમાને પ્રાપ્ત કરાઈ, મોહ રિપુને નષ્ટ કરી, આપના સમાગમથી જીવમયી પૃથ્વી યથ, અને મનમાગને હું તર્યો;—તો હવે એવું બીજું શું છે કે જેની આશા હું કરું ?

તથાપિ આટલું હો !
શ્રી શ્વેતાંજર ચર મહારાજ હૃમયદ્રના વચનને મારા કર્યું પ્રાપ્ત હો !

શ્રી સર્વગના ઉભય ચરણ કમળમાં મારું ચિત્ત
બુંગવેશ હો !

તારી કૃપા નામની પુત્રીની સાથે મારો પરિચય
અને તારી સાથે મારો સદાયોગ હો એટલું જ નહિ
પરંતુ મોહાંધકારના વિચ્છેદથી મારો યશ ભુવનમાં
ચંદ્રની કૌમુદિ જેવો ખીલો !

એ પ્રકારે શ્રી ધર્મભૂષને સ્વરાજ્યમાં પ્રવેશ
કરાવી ધર્મયાત્રામાં (ઉપાશ્રયમાં) આવીને શરૂ ચર-
ણમાં વંદન કર્યો; અને મોહનો વિજય અને શ્રી
ધર્મની સ્થાપનાદિનો વૃત્તાંત સર્વ વિદિત કર્યો. તથા
આમ સ્લાધા થઇ એટલે કે:-

ધર્મનૃપતિએ તને સત્ પાત્ર સમજીને પોતાની
પુત્રીને અર્પી, અને તેના યોગથી તું જન્મ પામ્યો,
અને ત્રણ ભુવનમાં સ્લાધ્ય એવી પ્રિયાનાર સંજ્ઞાને

પામ્યો. એના ઉપકારનું સ્મરણ કરીને અતિ ઉત્કૃષ્ટ
એવા મોહરાગને હણ્યો; અને એમને રાજ્યપર
બેસાડ્યો. હે ! કૃતમે મોહુક્ય ! તું લાંઝા કાળ સુધી
આનંદ પામ !

આમ શ્રી શરૂએ આગેલા આશીર્વાદથી પ્રમુ-
દિત મનવાળો થઇ, શ્રી કુમારપાળ પોતાના મહે-
લને શોભાવવા લાગ્યો. ત્યાર પછી કૃપાસુહૃદીએ
પોતાના પિતાને રાજ્યગાદી ઉપર બેસાડે તેથી તેમના
વૈરી મોહરૂપી મારીનો તિરસ્કાર થયો, તેમજ રાજ્ય
સતત પોતાની આસપાસે શુભોની સંપત્તિવાળો
થયો તેથી સંતોષ પામી, અને તેના પર તેમનો
અતિશય પ્રેમ દિવસાનુદિવસ વધતો ગયો. પછી
કૃપાસુહૃદી રાણી સાથે તિરસીમ સ્થળ સમુદ્રમાં
રાજકુમારપાળે મગન થઈ આ વિષ ઉપર ધર્મનું
અદ્વિતિય સામરાજ્ય કરવા લાગ્યો. (અપૂર્ણ)

શ્રીમદ્ યશોવિજયજીકૃત જ્ઞાનસાર સ્વોપજ્ઞ વાલાવબોધ સહિત.

જૈન યોગ સંજ્ઞાથી ખાસ સાદિત્યસર્જક મૂલમાં
દરિદ્રદશરૂપિ આવે છે; તેમના યોગ સંજ્ઞાની પુ-
સ્તકો પછી હેમચંદ્રાચાર્યનું યોગશાસ્ત્ર, અને ત્યાર-
પછી શ્રીમદ્ યશોવિજયજીનાં યોગપરનાં પુસ્તકો આવે
છે. પ્રમાણસુ વિદ્વદર્શી શ્રીમાન મુખ્યજ્ઞાણજી 'આપાચાર્ય
શ્રી યશોવિજયોપાધ્યાય કૃત વ્યાખ્યાયેન પાતંજલ
યોગદર્શન તથા દારિદ્રી યોગવિચિત્રા' દિન્દી
સાર સદિત-નામના આશ્રાના આત્માનંદ જૈન
પુસ્તક પ્રચારક મંડળના પ્રકટ કરેલા પુસ્તકની પ્રસ્તા-
વના પૃ. ૩૩ પર જણાવે છે કે " આના (યી
હેમચંદ્રાચાર્યના યોગશાસ્ત્ર) પછી ઉપાધ્યાય શ્રી યશો-
વિજય કૃત યોગમંથો પર નજર ફરે છે. ઉપાધ્યાયજીનું
શાસ્ત્રજ્ઞાન, તર્કકૌશલ અને યોગાનુભવ બહુ અગ્રીર
હતાં. તેથી તેમણે અપાત્મસાર, અપાત્મો-
પનિપદ તથા સતીક જતીય, જતીયીઓ યોગ

સંજ્ઞાથી વિષયો પર રચી છે, કે જેમાં જૈન મંત્રબોલી
સૂક્ષ્મ અને રાચક મીમાંસા કરવા ઉપરાંત અન્ય દર્શન
અને જૈન દર્શનનો મેળ પણ કર્યો છે (આના દર્શન
તરીકે-અપાત્મસારના યોગાધિકાર અને ધ્યાનાધિકાર
રમાં પ્રધાનપણે ભગવદ્ ગીતા તથા પાતંજલમુનિનો
ઉચ્ચયોગ કરીને અનેક જૈન પ્રક્રિયાપ્રસિદ્ધ પ્યલ
વિષયોનો ઉક્ત બને મંથોની સાથે સમન્વય કર્યો
છે કે જે બહુ ધ્યાનપૂર્વક જેવા યોગ્ય છે. અપા-
ત્મોપનિપદના શાસ્ત્ર, જ્ઞાન, ક્રિયા અને સામ્ય એ
ચાર યોગોમાં પ્રધાનપણે યોગવાચિક તથા તૈત્તિરીય
ઉપતિપદનાં વાકયોનાં અવનરણ આપી તાર્કિક એ-
ક્ય બતાવ્યું છે. યોગાત્મક જતીયીમાં ખાસ કરી
પાતંજલ યોગના પદાર્થોનું જૈન પ્રક્રિયાની અનુમાર
રચાઈકરણ કર્યું છે.) આ ઉપરાંત દરિદ્રદશરૂપિય
યોગવિચિત્રા તથા યોગસ્યક પર દીકા રચી પ્રાચીન
મૂલ તત્ત્વોનું રચ્ય ઉદ્ધારણ કર્યું છે.

આટલું જ કરીને તેઓ સંતોષ થયા નહિ. તેમણે

૧=મિશ્રમ દો !

૨=કૃપા-દયા-

મહર્ષિ પાંજનિદૃત યોગસૂત્રો ઉપર એક નાની વૃત્તિ પણ સખી છે. આ વૃત્તિ જૈન પ્રક્રિયાની અનુસાર લખેલી છે, તે મારે તેમા યથાસંભવ યોગદર્શનની ભીત રૂપ સાંખ્યપ્રક્રિયાની જૈનપ્રક્રિયા સાથે સરખા-ગણી (સમન્વય-મેળ) કરેલ છે, અને અનેક રથભાષાં તેમનો સમુક્તિક પ્રતિવાદ પણ કરેલ છે. ઉપાધ્યાયજીએ પોતાની વિવેચનામાં ને મધ્યમસ્થતા, શુષ્કાદકતા, સૂક્ષ્મ સમન્વયશક્તિ અને સ્પષ્ટભાષિતા બતાવી છે એવી બીજા આત્માઓમાં બહુ ઓછી નજર પડે છે.

આના ઉદાહરણ રૂપે જ્ઞાનસાર કે જે તેમણે અંતિમ જીવનમાં રચેલો માધુર્ય પડે છે તે ધ્યાન-પૂર્વક અવલોકેલા થટે. દાઝવાતી-સમુચ્ચયની તેમની ડીઝ (પૃ. ૧૦) પણ જોવાની જરૂર છે."

આ જ્ઞાનસારમાં ૩૨ વિષયો ૫૨ આઠ આઠ શ્લોક (અષ્ટક) છે તેથી તે 'અષ્ટક' પણ કહેવાય છે. આ મૂળ, તથા તેના પર શુભરાતી ભાષાંતર અને વિવેચન કરી ભાવનગરના એક તરણ ગ્રેન્ડુ-એટ નામે શાક દીપચંદ્ર છગનલાલ ખી. એ. એ સંવત ૧૯૫૫માં પ્રકટ કરેલું હતું. તે ભાઈ સ્વર્ગ-રથ થયા છે અને હાલ તેની નકલ મળતી નથી. આ ભાષાંતર ને વિવેચન પંચાસજી (હાલ સ્વર્ગસ્થ) અંબીરવિજયજી ગણિ કૃત વિવરણને અનુસાર થયેલ હતું. તે સંસ્કૃત વિવરણ ભાવનગરની સભા તરફથી પ્રસિદ્ધ થયેલ છે. ભાષાંતર ને વિવેચન કરવામાં અંધ કર્તાનો આશય અને તેટલો સાચવવો જોઈએ; અને તે કરનાર પોતાની દષ્ટિએ નેટલો સમજે તેમલો બતાવી શકે છે. ૨૧૦ શાહે પણ પહેલાં પ્રથમ જગુ-બધુ હતું કે:—

વેનાપ્પાયલ્લ પ્રમ્મઃ ક્વ ક્વ વાદમતિ મંદઘીઃ ।

વેદાસર્ગ સ્ફુટીર્વતુ વિદ્વાનપિ સ્વલક્ષ્મણિઃ ॥

—ક્યાં ઉપાધ્યાયનો અંધ, ને ક્યાં અતિશય અત્યસ એવો હું; તેમના આશયને સ્પષ્ટ કરવાને વિદ્વાન પણ સ્પષ્ટિત ગતિવાલો અને છે.

મુખાગ્રે શી યશોવિજયજીએ પોતાના હાથે તેનો શુભરાતી ખાસાવબોધ કર્યો છે અને તેની પ્રત અમોએ પાટણમાં દાસાબાબા અથવા ફારવીયા વાઘાના ભંડા-

રમાં દાખલ કરાવ્યાં. ૨૦મી ૧૯૨૭ના મે માસમાં હાં જતાં જોઈ હતી, તેની નોંધ કરી મુંબઈ આવ્યા પછી શીયુત લાગને જણાવ્યું હતું કે પોતાની પાસે મુનિશ્રી કપૂરવિ-જય પાસેથી પ્રાપ્ત થયેલી એક પ્રત છે અને એક બીજી પ્રત પરથી ઉતારેલી 'પ્રેસકોપી' જેવી પ્રત છે. અમોએ તેની માગણી કરતા પાછલી પ્રેસ કોપી ૫-૧૧-૨૭ ને દિને મોકલી બપોરે હસ્તાક્ષિપ્ત પ્રત તેમણે કાઢને વાંચવા આપેલી તે પાછી વળા નથી તેમજ કાંતે વાંચવા આપેલી તે તરફથી યાદ આવતું નથી તેથી તે યાદ આવે મંગાવી મોકલી આપવાનું વચન આપ્યું. આ 'પ્રેસ કોપી' જે પ્રત પરથી કાઢેલી તે પાટણ-વાળા સ્વર્ગસ્થ મુનિશ્રાવ અંબાલાલની હતી તે પ્રત તેમનો અંધર્ભાર પાલિતાણીની શ્રી આણંદજી કલાલજી પાસે છે તેમથી મેળવીને ૩૬ ઇ. ખર્ચી ઉતારાવેલી હતી. આ નકલનો ઉદ્ધાર આ પત્રમાં કટકે કટકે આપી કરવા ધાર્યો છે અને રા. લાલનૂતી મુચના એવી સદ કે આશાવબોધમાં ઉપાધ્યાય-જીની ભાષા છે ને તેમાં પ્રાચીન રૂપો વગેરે છે તો લોકો બરાબર સમજે તે માટે તેને ચાલુ ભાષામાં અમો મૂકીએ તો વધારે સારું, તેથી અમે ચાલુ ભાષામાં પણ મૂકેલ છે. આથી ઉપાધ્યાય-જીની જૂની ભાષા—વિક્રમ અક્ષરગા થતકના લગભગ મધ્યકાલની ભાષા (કારણ કે જ્ઞાનસાર મૂળ છેલ્લા જીવનના રચાયો તેથી તેનો આશાવબોધ પણ ત્યાર પછી રચાયો અને તેમનો સ્વર્ગસ્થ સં. ૧૭૪૩ માં ઝોઈ થયો) ને ચાલુ ભાષામાં કેનાતું અંતર પણ સમજશે. શુભરાતી ગદ્યમાં ૧૩ માં સૈકાથી અખંડ પણ જૈન સાધુઓ લખતા આવ્યા છે, અને તે સૈકાથી ચૂંપતનું પણ તૈમર છે. આ કૃતિનો આશાવબોધ ૧૮ માં સૈકાના ગદ્યનો નમૂનો પૂરો પાડે છે. આ અંધર્માં જૈન તત્ત્વજ્ઞાન, અધ્યાત્મ અને યોગ એ સર્વનું સિ-ગ્રણ છે. અમે આ કટકે કટકે પ્રકટ કરવા ઇચ્છીએ છીએ. જે કાંઈ સમજન મહાશય આ આશાવબોધની બીજી હસ્તાક્ષિપ્ત પ્રતો અમને પૂરી પાડશે, તો આ અંકરણમાં વધુ સ્પષ્ટતા અને સુદતા લાગતા માટે તે સર્વનો સહુપયોગ કરીશું, ને કાંઈ પૂરું થયે તે સર્વ આપ્તાદ સિંધિમાં મોકલનાર સમજીને પાછી

વાળ્યા અને બંધાઈએ છીએ. આપા મંથના ઉદ્ધાર માટે સૌ કોઈએ પ્રયત્નવંત રહેવું એમ છે. ઉપાધ્યાયજી પ્રશ્નનાં અમૃત વચનો ક્યાંથી? એ સાંપડે તે મહાં ભાગ્યની વસ્તુ સમજવી ધરે. તાંત્રી

॥ હૈ નમઃ ॥

૧ પૂર્ણતાટકં.

સ્વોપજ્ઞ વાલાઘવોધઃ—

ऐन्द्रवृन्दतन्तं नत्वा वीरं तत्त्वार्थदेशिनम् ।

अर्थः श्री ज्ञानसारस्य लिख्यते लोकभाषया ॥१॥

ઇન્દ્રાએ નમસ્કાર કરાવતા તથા તત્ત્વાર્થના ઉપ-
દેશક એવા શ્રી વીર પ્રભુને નમન કરીને શ્રી જ્ઞાન-
સારનો અર્થ લોક ભાષામાં લખીએ છીએ.

ऐन्द्र श्री गुरुमनेन लीलालप्रमिवाखिलम् ।

सच्चिदानन्दपूर्णं पूर्णं जगदवस्थते ॥१॥

સ્વોંષાં ઇન્દ્ર મંથથી લક્ષ્મીના સુખને વિપદ મન્ન
પુરુષ જિમ્મ લીલા-વિનોદમાં લગન સર્વ જગતને દેખાઇ,
તિમ સત્તા, જ્ઞાન અને સુખ એ ત્રણ અંશક પૂર્ણ
પુરુષ સર્વ જગતને પૂર્ણ દેખાઇ, તે અર્ધ કહીધ ન
દેખાઇ. એતાવતા એ અર્થઃ-જિમ્મ સુખિયો સર્વનંદ
સુખિયા જાણે, તિમ પૂરો સર્વનંદ પૂરો જાણે,
નિમંદ દટિ જ્ઞાંતિ નથી.

આહુ ભાષા-ઇન્દ્ર મંથથી લક્ષ્મીના સુખને વિને
મન્ન પુરુષ જેમ લીલા-વિનોદમાં લગન સર્વ જગ-
તને દેખે, તેમ સત્તા, જ્ઞાન એ સુખ એ ત્રણ અંશ
પૂર્ણ પુરુષ, જગતને પૂર્ણ દેખે-તે અર્ધ કહીએ ન દેખે.
એટલો એ અર્થઃ-જેમ સુખિયો સર્વને સુખિયા જાણે,
તેમ પૂરો સર્વને પૂરો જાણે નિશચે. દટિ જ્ઞાંતિ નથી.

पूर्णता या परोपधिः सा वागितकमन्दनम् ।

सा तु स्वामादिषु गैव जालरत्न विमानिना ॥२॥

સ્વોં યાં આત્મદ્રવ્યથી જિન્ના મન ધાન્ય
પરિગ્રહરૂપ ઉપાધિથી જે પૂર્ણતા લાધી છે, તે વિજ્ઞા-
નાદિક અવસરે પર પાસેથી માંગી લીધેલ આભરણ
સરીખી છે. વળી જે જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર્ય સ્વભા-

વષ સિદ્ધ પૂર્ણતા છે, તે આત્મચરણની કાંતિ સરીખી
છે. ઉપાધિની પૂર્ણતા જાઈ, સ્વભાવની પૂર્ણતા
કદાપિ ન જાઈ. એ ભાવાર્થ.

આહુ ભાષા—આત્મ દ્રવ્યથી જિન્ન મન, ધાન્ય
પરિગ્રહ રૂપ ઉપાધિથી જે પૂર્ણતા લાધી છે, તે વિજ્ઞાનાદિક
અવસરે પર પાસેથી માંગી લીધેલ આભરણ સરીખી
છે. વળી જે જ્ઞાન દર્શન ચારિત્ર્ય રૂપ સ્વભાવે સિદ્ધ
પૂર્ણતા છે, તે જાલ રત્નની કાંતિ સરીખી છે. ઉપા-
ધિની પૂર્ણતા જાણ, સ્વભાવની પૂર્ણતા કદાપિ ન
જાણ. (કહું છે કે)—

नैवास्ति राजराजस्य, यत्सुखं नैव देवराजस्य ।

तत्सुखमिदं साधो लोकव्यापाररहितस्य ॥१॥

[પ્રશ્નભરતિ]

એટલે—જે સુખ ચક્રવર્તિને નથી, જે સુખ ઇન્દ્રે
નથી, તે સુખ, લોક વ્યવહારની ઉપાધિથી રહિત
એવા સાધુ અહોંજ અનુભવે છે.

अवास्तवी विकल्पैः स्यात्पूर्णताऽप्येविकोर्मिभिः ।

पूर्णमन्दस्तु भगवांस्तिमितोदधिस्तनिभः ॥३॥

સ્વોં યાં હું ધની, હું રૂપવાન, હું પુત્ર-
દારવાન ઇલાદિ સંકલ્પ વિકલ્પથી ઉપની જે પૂર્ણતા,
તે સમુદ્રના કદ્દોલ સરીખી અવાસ્તવીક એટલે જૂડી
-પલટક જમ તેવી સમજવી. પણ સુખક પૂર્ણ શુદ્ધ
સ્વભાવ જે આત્મા તે નિશચ સમુદ્ર સરીખો છે.
આત્મા-સમુદ્રની જ્ઞાનાદિ ત્રણ સદાક પૂર્ણ જ છે, ધમ
ભાવનું. બાહ્ય દટિ વિકલ્પ કદ્દોલક પૂર્ણ માની લીધ
છે, એ ભાવ.

આહુ ભાષા—હું ધની, હું રૂપવાન, હું પુત્ર-દાર-
વાન, ઇલાદિ સંકલ્પ વિકલ્પથી ઉપની (ઉપજેથી)
જે પૂર્ણતા, તે સમુદ્રના કદ્દોલ સરીખી અવાસ્તવીક
એટલે જૂડી-પલટી જમ તેવી સમજવી. પણ સુખથી
પૂર્ણ શુદ્ધ સ્વભાવ જે આત્મા, તે નિશચ સમુદ્ર
સરીખો છે. આત્મા-સમુદ્રની જ્ઞાનાદિ ત્રણ સદાકે
પૂર્ણ જ છે, એમ ભાવનું. બાહ્યદટિ વિકલ્પ-કદ્દોલ
પૂર્ણ માની લે છે.

જાગતિ જ્ઞાનદટિથેત તૃપ્પાટ્ટનાદિજોગુની ।
પૂર્ણાનન્દસ્ય તત્ત્વિસ્માદ્દન્મચ્ચિકવેદના ॥૪॥

સ્તો ૦ ચા ૦ તૃપ્પારૂપ કાશા સર્પને વિષછ
બંચુલી રિવા સરીખી એવી જ્ઞાનદટિ એ જગઈ.
પૂર્ણ જ્ઞાનદટિછ તૃપ્પા નાસછ, અધરાને તૃપ્પા વધછ.
પૂર્ણાનંદમય પુરૂષને દીનપણ રૂપ વીંછીની વેદના સુ-
યાધ ? અપિતુ ન યાધ એતાવના પૂર્ણ હોય તે તૃપ્પાઈ
(પા. તૃપ્પારહિત) અદીન હોઈ. એ બાવ.

ચાલુ ભાષા—તૃપ્પારૂપ કાળા સર્પને વિષે બંચુલી
વિવા સરખી એવી જ્ઞાનદટિ એ જગે, (તો) પૂર્ણ
જ્ઞાનદટિએ તૃપ્પા નાસે, અધરાને તૃપ્પા વધે. પૂર્ણ-
નંદમય પુરૂષને દીનપણ રૂપ વીંછીની વેદના સું
યાધ ? અપિ તુ ન યાધ. એટલે પૂર્ણ હોય તે તૃપ્પાએ
અદીન હોય તૃપ્પા રહિત અદીન હોય.

પૂર્વેન્તે વૈન દ્રવ્યનાસ્તદુપેક્ષ્ય પૂર્ણતા ।
પૂર્ણાનન્દસુધાસ્તિગ્ધા, દટિરેવા મનીષિણામ ॥૫॥

સ્તો ૦ ચા ૦ બેચુઈ ધન, ધાન્યાદિ પરિ-
ગ્રહણ સોમી પુરૂષ પુરાઈ, તે ધન, ધાન્યાદિ પરિગ્રહની
ઉપેક્ષાજ પૂર્ણતા કદિછ. છઠા ઉપાદાન સવિકલ્પ
છઈ, ઉપેક્ષા નિર્વિકલ્પ છઈ, તે માટે ઉપેક્ષા લીધી.
શુદ્ધિવંતની દટિ પૂર્ણાનંદરૂપ અમૃતઈ સ્નેહવંત
હોઈ, આત્મદ્રવ્યના શુદ્ધ જ્ઞાનાદિ પર્વાય પૂર્ણતા
સદા અવસ્થિત છઈ, પશ્ચિ તે પુદ્ગલારો કલ્પિત
ઓછાઈ જણાતી નથી. પર ઉપેક્ષાઈ સ્ફુરદૂપ પૂર્ણ-
તાજ પ્રકાશઈ. એ બાવ.

ચાલુ ભાષા—જે ધન ધાન્યાદિ પરિગ્રહે સોમી
પુરૂષ પુરાય (અદિવાન યાય) તે ધન ધાન્યાદિ પરિ-
ગ્રહની ઉપેક્ષાજ પૂર્ણતા કદિયે. અહીં ઉપાદાન
સવિકલ્પ છે, ઉપેક્ષા નિર્વિકલ્પ છે: તે માટે ઉપેક્ષા
લીધી. શુદ્ધિવંતની દટિ પૂર્ણાનંદરૂપ અમૃતથી સ્નેહવંત
હોય. આત્મદ્રવ્યના શુદ્ધ જ્ઞાનાદિ પર્વાય પૂર્ણતા સદા
અવસ્થિત છે, પ્રયુ તે પુદ્ગલારો કલ્પિત ઓછાઈ
(ઓછાશ) જણાતી નથી, પરંતુ ઉપેક્ષાએ સ્ફુરદૂપ
પૂર્ણતાજ પ્રકાશે.

અપૂર્ણ: પૂર્ણતામેતિ, પૂર્વમાણસ્તુ રીયતે ।
પૂર્ણાનન્દસ્વભાવોડયં, જગદ્મુતવાચકઃ ॥૬॥

સ્તો ૦ ચા ૦ ત્યાગભાવિ પુદ્ગલે અપૂર્ણો
યકો આત્મા પૂર્ણપણુને પામે છે, વળી ધન ધાન્યાદિ-
છઈ પુરાતો યકો હાનિ પામછ છઈ. પુદ્ગલનઈ
અનુપાદાનિ જ્ઞાનાદિ પૂર્ણતા, પુદ્ગલ ઉપરપછ જ્ઞાનાદિ
હાનિ, એ પ્રસિદ્ધજ છઈ. પૂર્ણાનંદ શુદ્ધાત્માનો એ
સ્વભાવ જગતને આશ્ચર્ય દેણુદાર છઈ. લૌકિક ભંડાર
પ્રમુખ અણુપૂરીતો પુરાતો નથી અને પૂરીતો હાનિ
પામતો નથી. આત્મા તો એદથી વિપરીત, તે
માટે આશ્ચર્ય.

ચાલુ ભાષા—ત્યાગભાવે પુદ્ગલે અપૂર્ણો યકો
(અપૂર્ણ) આત્મા પૂર્ણપણુને પામે છે, વળી ધન
ધાન્યાદિક પુરાતો યકો (પૂર્ણ થતો) હાનિ પામે છે.
પુદ્ગલને અનુપાદાને જ્ઞાનાદિ પૂર્ણતા, પુદ્ગલ-ઉપ-
ર જે જ્ઞાનાદિ હાનિ, એ પ્રસિદ્ધજ છે. પૂર્ણાનંદ
શુદ્ધાત્માનો એ સ્વભાવ જગતને આશ્ચર્ય દેનાર છે.
લૌકિક ભંડાર પ્રમુખ અણુપૂરીતો પુરાતો નથી અને
પૂરીતો-પુરાતો હાનિ પામતો નથી. આત્માતો એદથી
વિપરીત, તે માટે આશ્ચર્ય.

પરસ્વત્વરૂતોન્માષા, મૂનાષા ન્યૂતતેક્ષિણઃ ।
સ્વસ્વત્વસુલભૂર્ણસ, ન્યૂનતા ન હરેરપિ ॥ ૭ ॥

સ્તો ૦ ચા ૦ પર દ્રવ્યમાદિ આપણપણું
માનવાના વ્યાકુલ સ્વભાવવાળા રાજાએ પણ પરની
અપેક્ષાએ આપણમાં ઓછાઈ દેખણુશીલ છઈ. આત્મ
દ્રવ્યના અનવચ્છિન્ન આનંદઈ જે પૂર્ણ છે, તેદ-
નઈ છદ્મથી પણ ઓછાઈ નથી. સ્વભાવસુખ સર્વનઈ
સરિયું. ત્યાં ઓછાઈ અધિકાઈ કાઢથી નથી.

ચાલુ ભાષા—પરદ્રવ્યમાંહે આપણપણું (પોતા-
પણું) માનવાના વ્યાકુલ સ્વભાવવાળા રાજાએ પણ
પરની અપેક્ષાએ આપણમાં (પોતામાં) ઓછાઈ
(ઓછાસ) દેખણુશીલ (જોવાના સ્વભાવવાળા) છે.
આત્મદ્રવ્યના અનવચ્છિન્ન આનંદ જે પૂર્ણ છે, તેને
છદ્મથી પણ ઓછાઈ (ઓછાશ-ઓછાપણું) નથી.
સ્વભાવ સુખ સર્વને સરિયું, ત્યાં ઓછાઈ અધિકાઈ
કાઢને નથી.

છળે પક્ષે પરિક્ષીણે છાન્ડે ચ સમુદંચતિ ।
ધોતતે સકલામ્યજ્ઞા, પૂર્ણાનન્દવિધોઃ કલા ॥૮॥

સ્વોં વાં કૃષ્ણપક્ષ ક્ષય પ્રાપ્ત થકષ અને શુકલપક્ષ વધતક થકષ પૂર્ણાનંદરૂપ ચંદ્રમાની કળા સર્વનિ પ્રત્યક્ષ શોભઈ છક. ચંદ્રપક્ષક કૃષ્ણપક્ષ અંધારો પખવાડો શુકલપક્ષ અલુઆલો પખવાડો. કલાપોડક ભાગ પૂર્ણાનંદ પક્ષક. કૃષ્ણપક્ષ અંદ પુદ્-ગલથી અધિક સંસાર પરિક્રમણ શક્તિ. શુકલપક્ષ અંદ પુદ્ગલાભવંતર સંસાર, કલા ચૈતન્ય પર્વાચરૂપ જાણવી. એ પૂર્ણતા અટકનો અર્થ જાણવો.

જેલિ અવત્તુગલ, પરિજો સેસઝોજ સંસારો । તે શુકપરિકજા રહુ, અચરે પુણ કહણપરિકજા ॥૧॥ જોકિરિયાવાદ સો મજ્ઞોણિયના શુકપરિકઝો, અંતોપુગલ પરિઅસ્ત સિજ્ઞદ ॥ એ દશા ચૂર્ણિ અનુસારક પુદ્-ગલ પરાવર્ત સંસાર તે કૃષ્ણપક્ષ, તેકનક મખક શુકલપક્ષ જાણવો.

ચાલુ ભાષા-કૃષ્ણપક્ષે ક્ષય પ્રાપ્ત થકો અને શુક-લપક્ષે વધતો થકો (એવા) પૂર્ણાનંદ રૂપ ચંદ્રમાની કળા સર્વને પ્રત્યક્ષ શોભે છે-(શોભાવે છે). ચંદ્ર પક્ષે કૃષ્ણપક્ષ અંધારૂં પખવાડીક, શુકલપક્ષ અજવાળું પખવાડીક, કળાપોડક ભાગ પૂર્ણાનંદ પક્ષે, કૃષ્ણપક્ષ અંદ પુદ્ગલથી અધિક સંસાર પરિક્રમણ શક્તિ. શુકલપક્ષ અંદ પુદ્ગલાભવંતર સંસાર. કલા ચૈતન્ય પર્વાચરૂપ જાણવી. એ પૂર્ણતા અટકનો અર્થ જાણવો.

જેલિ.....સિજ્ઞદ-એ દશાચૂર્ણિ અનુસારે પુદ્ગલ પરાવર્ત સંસાર તે કૃષ્ણપક્ષ, તેની મખે શુકલપક્ષ જાણવો.

૨. મમતાટુંક.

પ્રત્યાહર્યેન્દિયદ્યુર્લભગાધાય મનો નિજમ ।
દપત્તિચન્માત્રવિભ્રાન્તિ મમ કલ્યાણીયતે ॥૧॥

સ્વોં વાં ઉદિવ સમુદને નિજ નિજ વિષય સંસારથી પાછા વાલીનઈ, વિષયાંતર સંસાર કૃષી પોતાના મનને આત્મદન્ય મનિ વિષય કરીનિ જાન માનમાં વિશ્રાંતિને ધારનાર એવો જે દોષ, તે મમ કદિષ.

ચાલુ ભાષા-ઉદિવ સમુદને નિજનિજ વિષય સંસારથી પાછા વાળાને, વિષયાંતર સંસાર કૃષી

પોતાના મનને આત્મદન્યમનમાં વિષય કરીને જાન માનમાં વિશ્રાંતિને ધારનાર એવો જે દોષ તે મમ કદિષે.

યસ્યજ્ઞાનસુધાચિન્તુ, પરમદ્વાણિ મગ્નતા ।

વિષયાન્તરસંવાર સ્તસ્ય હાલાહલોપમઃ ॥ ૨ ॥

જોં વાં જોં જાનરૂપ અમૃતના સમુદ સમાન એવા પ્રપંચ રહિત શુદ્ધ આત્મ જ્યોતિનક વિષય જેકનિ મગ્નતા છક, તેકનઈ જાન ટાલીનિ અનેરા અર્થ રૂપ રસાદિકને વિષય મનની દોડ, તે જકર સરીખી લાગક. જિમ માલતીનો રાતો મધુકર કક-રક ન બકસક, તિમ અંતરંગ સુખ બાલ પ્રતિતિ ચાલક નકિં.

ચાલુ ભાષા-જાનરૂપ અમૃતના સમુદ સમાન એવા પ્રપંચ રહિત શુદ્ધ આત્મજ્યોતિને વિશે જેની મગ્નતા છે, તેને જાન ટાળીને અનેરા અર્થરૂપ રસાદિકને વિશે મનની દોડ, તે ઝેર સરીખી લાગે. જેમ માલતીનો રાતો [રક્ત થયેલો] મધુકર કેરકે ન બેસે, તેમ અંતરંગ સુખ બાલ પ્રતિતિએ ચાલે નકિં.

સ્વભાવશુભમગ્નસ્ય જગત્તર્વાવલોચિનઃ ।

કર્તુલં નાન્યભાવાનાં સાક્ષિત્વમવશિષ્યતે ॥૩॥

સ્વોં વાં સદગ્નનંદ સુખમાં મગ્ન અને નક જગતનો રચાદવા શુદ્ધ સ્વરૂપને દેખણકાર એવા પુરૂષને કર્તાપણુ નથી મુદાદિ ભાવ ધટપણુ પરિણુમઈ, તિદાં કુંભ કુંભકારાદિ સાક્ષીમાત્ર છે. તે કિમ અભિમાન ધરઈ જે ધટાદિ ભાવ અમે કર્તા છું. ભાષાવર્ગેલા દ્રવ્ય વર્ણુપણુ પરિણુમક છક, તે પદપણુ વાક્ય મદા-વાક્ય પણુ, તે મંચકાર સાક્ષી માત્ર છઈ. તે અભિમાન ધરક છક જે હું મંચકર્તા છું. સર્વ દ્રવ્ય સ્વપરિણુમક સ્વકર્તાઈ છક. પર પરિણુમનો કોઈ કર્તા નથી એ ભાવનાક અન્ય ભાવનું કર્તાપણુ ટકક, સાક્ષિપણુ આવક, પોતાના આત્માથી અન્ય પદાર્થનું સાક્ષિપણુ રકક છક.

ચાલુ ભાષા-સદગ્નનંદ સુખમાં મગ્ન અને જગતના રચાદવા શુદ્ધ સ્વરૂપને દેખનાર એવા પુરૂષને કર્તાપણુ નથી. મુદાદિ ભાવ ધટપણુ પરિણુમે, ત્યાં કુંભકારાદિ સાક્ષી માત્ર છે. તે કેમ અભિમાન

ધરે ને ઘટાદિ ભાવના) અમે કર્તા છીએ ? ભાષા-
વર્ગણા દ્રવ્યવર્ણપણે પરિણમે છે, તે પદપણે વાક્ય
મહાવાક્યપણે, તે અંશકાર સાક્ષી માત્ર છે. તે અ-
ભિમાન ધરે છે ને હું અંશકર્તા છું. સર્વ દ્રવ્ય
સ્વપરિણુમે સ્વકર્તાં છે, પરપરિણુમે તે કોષકર્તા નથી.
એ ભાવનાએ અન્યભાવનું કર્તાપણું ટળે, સાક્ષીપણું
આવે. પોતાના આત્માથી અન્ય પદાર્થનું સાક્ષી-
પણું રહે છે.

પરવ્રણિ મગ્નસ્ય, શ્ચા પૌત્રલિકા કયા ।

કાડમી ચામીકરોન્માદાઃ, સ્કારા દાપદતઃ ક વ ॥૫૧॥

સ્વોં વાં પરબ્રહ્મ એટલે આત્મસ્વરૂપને વિષય
ને પુરૂષ મગ્ન છે, તેહને પુદ્ગલ દ્રવ્ય સંબંધની
વાત પથુ શિથિલ લાગે, તો સુવર્ણના ઉન્માદ તેને
કિંઈ અસર કરે, વળી દેદીપ્યમાન સ્ત્રીના આદર
આલિંગનાદિ રૂપ પથુ તેતઈ કિંઈ ક્ષોભ પમાડે.

ચાલુ ભાષા-પરબ્રહ્મ એટલે આત્મસ્વરૂપને વિષે ને
પુરૂષ મગ્ન છે તેને પુદ્ગલદ્રવ્ય સંબંધની વાત પથુ
શિથિલ લાગે, તો સુવર્ણના ઉન્માદ તેને ક્યાં-કેમ
અસર કરે ? વળી દેદીપ્યમાન સ્ત્રીના આદર આલિ-
ંગનાદિ રૂપ પથુ તેને કેમ ક્ષોભ પમાડે ?

તેજોલેદ્યાવિવૃદ્ધિર્ધા, સાધોઃ પર્માગૃહિતઃ ।

મખિતા મગવત્યાદૌ, સેત્યંમૂતસ્ય યુજ્યતે ॥૫૨॥

સ્વોં વાં માસાદિક ચારિત્ર પર્માય વૃદ્ધિની
અપેક્ષા ચારિત્રીઆને તેને લેક્ષ્યાની ને વૃદ્ધિ ભગ-
વતી સૂત્ર પ્રમુખ અંશને વિષે કહી, તે જ્ઞાનમગ્ન
પુરૂષને ધરે; બીજા મંદ સંવેગી હોય, તેહનું
પ્રભાવ ન હોય.

ચાલુ ભાષા-માસાદિક ચારિત્ર પર્માય વૃદ્ધિની
અપેક્ષા ચારિત્રીઆને તેને લેક્ષ્યાની ને વૃદ્ધિ ભગ-
વતી સૂત્ર પ્રમુખ અંશને વિષે કહી, તે જ્ઞાનમગ્ન
પુરૂષને ધરે; બીજા મંદ સંવેગી હોય, તેને (તેના)
પ્રભાવ ન હોય.

જ્ઞાનમગ્નસ્ય ચચ્છર્ન, તદ્વક્તું નૈવ શક્યતે ।

નોપમેયં પ્રિયાભૈર્પૈર્નાપિ તચ્ચન્દનદ્રવ્યઃ ॥૬૫॥

સ્વોં વાં જ્ઞાનમાંદિ' મગ્ન છે, તેહનું
ને સુખ છે, તે કહવા નહિ'જ શકિય. તે જ્ઞાન-
મગ્નનું સુખ, સ્ત્રીના આલિંગનનું સુખ સરખું ન
કરી સકાય, તેમ બાવના અંદનના વિલેપનનું
સુખ નહિ' સરખું કરી સકાય. બીજી તો કોઈ
સંસારમાં ઉપમા નથી.

ચાલુ ભાષા-જ્ઞાનમાં મગ્ન છે તેને ને સુખ છે
તેને કહી નહિ'જ શકીએ. તે જ્ઞાનમગ્નનું સુખ, સ્ત્રીના
આલિંગનના સુખે (સુખ સાથે) સરખું ન કરી શકાય;
તેમ બાવના અંદનના વિલેપનના સુખે નહિ' સરખું
કરી શકાય. બીજી તો કોઈ સંસારમાં ઉપમા નથી.

શમશૈલ્યુપો યસ્ય વિપ્લુગોડપિ મહાકયાઃ ।

કિં સ્તુમો જ્ઞાનપીયૂષે, તત્ત સર્વાંગમગ્નતા ॥૫૩॥

સ્વોં વાં ઉપશમની ટાકનું પોપનારા
એવા જ્ઞાનના એક બિંદુઆની પથિ જ્ઞાનાદિ દૃષ્ટાંત
મોટી વાર્તાઓ છે, તો તિંઈ જ્ઞાનામૃતનું વિષય
સર્વાંગમગ્નપણા પ્રતિ, ને જ્ઞાનામૃત રૂપ ધર્મ કયા
સાંભલતા મહાસુખ ઉપજાય છે, તે જ્ઞાનામૃતમાં
ને સર્વાંગમગ્ન દુસ્વય, તેહના સુખની સી વાત.
ને અનુભવ, તે જાણ.

ચાલુ ભાષા-ઉપશમની ટાકને પોપનારા એવા
જ્ઞાનના એક બિંદુની પથુ જ્ઞાનાદિ દૃષ્ટાંતે (વડે)
મોટી વાર્તાઓ છે, તો ત્યાં જ્ઞાનામૃતને વિષે સર્વાંગ
મગ્નપણા પ્રત્યે, ને જ્ઞાનામૃતરૂપ ધર્મ કયા સાંભળતાં
મહાસુખ ઉપજે છે, તે જ્ઞાનામૃતમાં ને સર્વાંગમગ્ન
હો, તેના સુખની સી વાત ? ને અનુભવે, તે જાણે.

યસ્ય દષ્ટિઃ કૃપાદૃષ્ટિઃ, ગિરિઃ શમશ્ચાક્રિઃ ।

તસ્મૈ નમઃ શુભજ્ઞાન-વ્યાનમગ્નાય યોગિને ॥૫૪॥

સ્વોં વાં જેહની દષ્ટિમાં કરજીનો પ્રવાહ
છે તથા જેહની વાણી ઉપશમ રૂપ અમૃતને છાંટ-
નાર છે, શુભ જ્ઞાન વ્યાનનું વિષય મગ્ન એવા તે
યોગીને નમસ્કાર હો. એ બીજું મગ્નાષ્ટક પૂરું થયું.

ચાલુ ભાષા-જેની દષ્ટિમાં કરજીનો પ્રવાહ છે,
તથા જેની વાણી ઉપશમરૂપ અમૃતને છાંટનાર છે,
શુભ જ્ઞાન વ્યાનને વિષે મગ્ન એવા તે યોગીને નમ-
સ્કાર હો. એ બીજું મગ્નાષ્ટક પૂરું થયું.

અધ્યાત્મરસિક પંડિત દેવચંદ્રજી.

આ મહાપુરુષના સંબંધમાં અમે એક વિસ્તૃત નિબંધ લખ્યો હતો તે આ માસિકના ગતવર્ષમાં કટકે કટકે પ્રસિદ્ધ થઈ ગયો છે. તેમાં એમ જણાવ્યું હતું કે 'મહાજને (અમદાવાદ) દાહરથળે સ્તૂપ કરાવી પાદુકા પ્રતિષ્ઠિત કરી' (આ માટે વિશેષ આરિક શોધજોગ કરવાની જરૂર છે) - (જુઓ: વૈશાખ એક પૃ. ૪૨૯ પાના ૯). આ સંબંધમાં ભાઈ જગજ્ઞાસ ચક્રવર્તી C/O, ભોગીલાલ મોહનલાલ ઝવેરી, ઝવેરી બગ્ગર મુંબઈ અમને ૨૮-૯-૨૭ ના પત્રથી જે લખી જણાવે છે તેનો સાર અત્રે આપીએ છીએ:—

“ ૧ પંડિત દેવચંદ્રજી અમદાવાદમાં રહેવાના ઉપાધ્યય રહેતા અને તેમણે કાળ પશુ તે જગાએ કરેલા છે. રહેવાનો ઉપાધ્યય તેમના નામથીજ કહેવાયો એટલે કે તે વખતે ઉપાધ્યયનું નામ લોકમાં 'દેવચંદ્રજી'ની રહેલી હતા અને તે વખતે તે ઉપાધ્યયની માલિકી ખરતરજીની હતી.

૨ તેમના દાહરથળે સ્તૂપ કરાવી તે જગા, હાલમાં અમદાવાદનું એક પર્ષ હરિપુર નામથી ઓળખાય છે અને જે મૂળ આશાપદ્ધતિનો એક ભાગ હતો, ત્યાં દેહસરની સામે એક સ્નાત્રપૂર્ણ લણાવવાની જગા છે તેમાં ૩ અને તેને લેખ હતાથો નથી પણ મારા પાંચવામાં આવેલા છે.

૩ અને રહેવાના ઉપાધ્યયની ટાલી દીવારો ધુલેદીના રોજે ત્યાં જઈ જમે છે અને પૂર્ણ લણાવે છે. ”

પાદરાવાળા વર્ણીલ મોહનલાલ હીમચંદ અધ્યાત્મજ્ઞાનપ્રસારક મંડળ તરફથી 'શ્રીમદ્ દેવચંદ્રજી'ની એટલે તેમની સર્વ કૃતિઓની બીજી આવૃત્તિ પ્રકટ કરાવવા માંગે છે અને તેને માટે સાંભળ્યા પ્રમાણે સ્મરતના એક શેડ તરફથી સારી રકમ મળી છે તેઓ આ સંબંધી જાતે જઈ તપાસે કરી લેખ ગળે તે ઉતારી તેનો ઉપયોગ ઉક્ત આવૃત્તિમાં કરશે એવી એમને અમારી વિનંતિ છે.

બીજી આવૃત્તિ-ભાષામાં કૃતિઓ સુંદર સારા ટાઈપમાં ભવ્ય મુદ્રણકળા સદિનના એક પુસ્તકાલયે તે કૃતિઓની રચના સાથે પ્રમાણે ગોઠવીને છપાવવામાં આવશે તો વિશેષ ઉપયોગી નિવડશે. ચંકારકોનું નિરસન કરવા માટે મૂળ લિખિત પ્રતો વધુ મેળવી પાઠ પાઠાંતર મૂકી કાંઈ લેવાની જરૂર છે. કલિયુગ અને પારિભાષિક ચબ્દોનો કોડ, અને વિસ્તૃત અનુક્રમણિકા આપવાનું પણ જૂઠવા જેવું નથી.

તત્ત્વી.

॥ नमो तित्यस्त ॥

જૈન યુગ

[શ્રી૦ જૈન શ્રવે૦ કોન્કર-સંત૦ આસિક-પત્ર]

પુસ્તક ૩

અંક ૪

આનંદ તંત્રી

માગસર

૧૯૮૪

મોહનલાલ દલીચંદ દેશાઈ

બી. એ. એલ. એલ. બી.

વકીલ હાઇકોર્ટ, અમદાવાદ

વિષય.	પૃષ્ઠ.	વિષય.	પૃષ્ઠ.
સામાયિક ક્રિયાનાં કેટલાંક સત્તો. કાવ્યમાં તંત્રી હૃ		‘ પ્રજોધ ચિંતામણિ ’ સંબંધી સાક્ષર શ્રી	
તંત્રીની નોંધ.		કેશવલાલભાઈ	૧૦૧
૧ કૉન્ફરન્સના નવીન જનરલ સેક્રેટરીઓ		મદાકવિ સામળબટકૃત	૧૧૧
૨ દેશી સંસ્થાન પરિપદ્ધતિ ધાર્મિક અસહિષ્ણુતા અને તણાવો જ જેન આંગ સાહિત્ય		જયસિંહ સરિનું હમીર મદ મર્દન કાવ્ય	
૫ એક મંદાન જેન સ્કૉલર પ્રો. શુભિંગે		(મૂળ લેખક સ્વ. યી. ડા. દલાલ. અનુવાદક રા. ચંદુલાલ એસ. શાહ B. A. LL. B.	૧૧૬
સુરત અશક્તાશ્રમ	૯૪	વિનોદના પત્રો	૧૨૬
અમારો લંડનનો પત્ર Mr. R. J. U.	૯૮	વિવિધ નોંધ.	
		ઉપદેશકોનો પ્રવાસ અને સંકૃત બંગાર ફંડ	૧૨૮

જૈનયુગ

—જૈનધર્મ, તત્ત્વજ્ઞાન, સાહિત્ય, ઇતિહાસ, જીવનચરિત્ર તે સમાજપ્રગતિને લગતા વિષયો અર્થનું ઉત્તમ જૈન માસિક.

—વિદ્વાન મુનિ મહારાજશ્રી તથા અન્ય લેખકોની કસાયેલી કલમથી લખાયેલા ગદ્યપદ્ય લેખો તેમાં આવશે.

—શ્રીમતી જૈન મ્તે. કૉન્ફરન્સ (પરિપદ્ધતિ) સંબંધીના વર્તમાન-કાર્યવાહીનો અહેવાલ સાપેક્ષે આપશે.

તો દરેક સુધ આ પત્રના આડક બની પોતાના મિત્રોને પણ આડકો બનાવશે અને સંપર્કોના પરિવર્તના કાર્યમાં પુષ્ટિ આપશે.

આજી વર્ષથી ચાર્જિક લવાજમ રૂપસખર્ચ સહિત માત્ર રૂ. ૩૦૦

લખો-જૈન મ્તે. કૉન્ફરન્સ ઓફીસ
૨૦ પાવણની મુંગદ નં. ૩.

આ માસિક બહેળા પ્રમાણમાં ફેલાવો પામવાની ખાતરી રાખે છે નો જાહેરખબર આપનારાઓને માટે તે ઉપયોગી પત્ર છે; તેા તેઓને ઉપરના સરનામે લખવા કે મળવા બરાબર છે.

જૈન યુગ.

પુસ્તક પહેલું.

વીરાત્ ૨૪૫૧-૫૨.

સંવત ૧૯૮૧ ભાદ્રપદથી

૧૯૮૨ આવણ.

માનક તંત્રી—મોહનલાલ દસીઅંદ દેશાઈ, B. A. LL. B.

વાર્ષિક વિષયાનુક્રમણિકા.

વિષય	પૃષ્ઠ	વિષય	પૃષ્ઠ
(૧) ઇતિહાસ.		જન્મથી મહાવીર (તંત્રી).	૨૭૭
ધરનો સક્ષિપ્ત ઇતિહાસ (તંત્રી)	૧૪૩	જૈનમતિનું અવસરપણું (સિદ્ધિમુનિ)	૨૪૮
ખંભાત ચૈત્ય પરિપાટી (કુંગર)	૪૨૮	પ્રજ્ઞાના તેજ (રા. જયન્ત)	૩૪૭
તીર્થશાળ ચૈત્ય પરિપાટી સ્તવન (મુનિશ્રી ચતુરવિજયજી)	૨૧૯	પ્રભુ પ્રાર્થના (તંત્રી)	૫૦૫
યુગવર્ણન, રાજવંશાવળી (તંત્રી)	૫૭	મહાવીર સ્તુતિ શ્રી (તંત્રી)	૮૧
વિજયલાક્ષ્મીસુર શ્રી પૂજ્યશ્રી (રા. ગોરધન-ભાઈ વીરઅંદ શાહ)	૨૪૯	મહાવીર સ્મરણ શ્રી (તંત્રી)	૧૨૧
વડનગર મંડન શ્રી યુગાદિ જિનસ્તવનમ્ (સંપ્રદાયક મુનિશ્રી ચતુરવિજયજી)	૪૯૪	મેર ઉપર જન્મોત્સવ (રા. ગોરધનભાઈ વી. શાહ)	૨૪૮
વસ્તુપાલ તેજપાલનો રાસ (સમય સુંદર)	૧૭	રાજુલ અને રહનેમિ (રા. બાલુલાલ મોતી-લાલ મોદી)	૮૪, ૧૨૨
રાજવંશાવલિ	૫૭	વીરપ્રજ્ઞાનો જન્મોત્સવ (રા. મગનલાલ દસી-અંદ દેશાઈ)	૩૨૪
શત્રુજય ઐતિહાસિક વર્ણન (મુનિ ન્યાયવિજય)	૨૬૬	(૩) કાવ્ય (પ્રાચીન)	
શત્રુજય તીર્થનો ઉદ્ધારક-સમરસિદ્ધ (પ્રમિત લાલ-અંદ ભગવાનદાસ ગાધી) ૧૦૨, ૧૮૩, ૪૦૩		અપ્રકટ પાર્શ્વસ્તવન (યશોવિજયજી)	૧
(૨) કાવ્ય (અધ્યાત્મિક)		અપ્રકટ વીરસ્તવન (યશોવિજયજી)	૮૨
અમારા મનોરથ (તંત્રી)	૧૬૧	એક પ્રાચીન પદ (અદાત કવિ)	૪૦
અનાથી મુનિ (રા. ગોરધનભાઈ વિ. શાહ)	૧૭૪	ઠારયા ગીત (સદગુણેશ)	૧૮૮
અભિનંદન (રા. ગોરધનભાઈ વી. શાહ)	૩૧૩	ઠારયાની અંદ પ્રત્યે વિનંતી (નયસુંદર)	૪૬૫
અમારું મહાધામ (તંત્રી)	૪૪૪	ગીત (ભાનુઅંદ)	૨૫૪
ઈક્ષુદાન (રા. ગોરધનભાઈ વી. શાહ)	૪૧	ગીતમસ્તવામી ગીત (સમયસુંદર)	૧૧૩
ઉદ્ધેષાધન (રા. ગોરધનભાઈ વી. શાહ)	૨૫૪	જિન પ્રતિમા સ્તવન (સમયસુંદર)	૬૨
કયો શુક શુક શુકે સલામ કરે (રા. અભય)	૪૪૪	જિન સ્તુતિ, અતુલિશતિ (લાવણ્યસમય)	૧૭૮
keep fighting (યુદ્ધ ચાલુ રાખો)	૫૦૬	જિનવાણી (ભાનુઅંદ)	૨૪૮
		જિનવાણી (ભાનુઅંદ)	૨૪૮
		નલ દમયંતી ગીત (સમયસુંદર)	૯૫

વિષય	પૃષ્ઠ	વિષય	પૃષ્ઠ
નેમિ બાર માસ (નેમિવિજયજી)	૧૮૯	૨૧જી સોજપાળનું ભાષણ, ખાસ અધિવેશન	
નંદિયેજીની બે સત્રાય (ચતુર અને રૂપવિજય)	૧૬૦	સ્વાગત સમિતિના પ્રમુખ શેઠ શ્રી	૫૨૯
પ્રાચીન સુભાષિત (સંગ્રાહક-તંત્રી)	૨૮૬	(૫) જીવનચરિત્ર	
મહાવીર સ્તવન શ્રી (પ્રીતિવિજય)	૩૨૩	બહાદુરસિંહજી સિંધીનું શેઠ શ્રી	૫૩૫
રાણુલ રહનેમિ સત્રાય (જ્ઞાનત્રિમય સુરિ)	૨૧૫	૨૧જી સોજપાળનું શેઠ	૫૦૧
” ” ” (સમયસુંદર)	૨૨૪	વીરપુત્ર વીરચંદ્ર (તંત્રી)	૩૭૭
વસ્તુપાલ તેજપાત્રનો રાસ (સમયસુંદર)	૧૭	(૬) જૈન શ્વેત એન્જ્યુકેશન બોર્ડ	
વીર વિનતી (યશોવિજય)	૨૯૦	અદારમી વાર્ષિક દરીદ્રાપ્તની પરીક્ષાનું પરિણામ	૪૬
વૈરાગ્ય સ્વાધ્યાય (લાવણ્યસમય)	૨૪૦	કામકાજની ટુંક દફતર	૪૨૭
સ્થૂલભદ્રજી ગીત (સમયસુંદર)	૭૦	જનરલ મિટીંગ	૪૬૯
દરીઆશીઓ, સુધનદર્પ કવિકૃત	૪૧૧	જૈન શ્વેત એન્જ્યુકેશન બોર્ડ	૧૯૯
હિત શિક્ષા સ્વાધ્યાય (વિજયભદ્ર)	૨૮૪	સરવાયું તથા હિસાબ સં. ૧૯૮૧ ના માસનું	૨૭૪

(૪) કૉન્ફરન્સ સંબંધી.

(વિશેષમાં જીઓ વિવિધ નોંધ).

અધિવેશન અંગે મળેલા કેટલાક પત્રો અને

જવાબ

કૉન્ફરન્સને મળેલા સાધુ સંદેશ	૪૨૩
કૉન્ફરન્સનું ખાસ અધિવેશન	૫૭૦
કૉન્ફરન્સનું અવલોકન	૪૬૭
ખાસ અધિવેશન	૫૨૫
ખાસ અધિવેશનના દરાવો (ગુજરાતી)	૩૯૪, ૪૨૧
” ” (હિંદી)	૫૫૫
ખાસ અધિવેશનની તૈયારિઓ	૫૬૧
દરાવોનો ખરડો કરનાર અમિતિ તથા હેતુ	૫૭૭
ઓશીસરો	૫૭૮
પત્રિકાઓ	૫૭૮
પ્રતિનિધિઓ	૫૭૮
પ્રમુખ મહાસભ્યની પધરામણી	૫૭૮
પ્રચાર કાર્ય સમિતિ	૫૮૦
પ્રચાર કાર્ય ફંડ	૫૮૩
પ્રમુખ મહાશયકો અંતિમ વક્તવ્યનું ભાષણ	૫૬૯
બહાદુરસિંહજી સિંધી, શ્રી જૈન શ્વેત કૉ.	
ખાસ અધિવેશનના પ્રમુખ શેઠ શ્રી.	૫૩૭
મહારાષ્ટ્રીય પ્રતિનિધિઓનું પ્રભાષણ	૫૭૬
મંડપ, ટિફ્ટ વ્યવસ્થા કમિટી	૫૭૮

(૭) તંત્રીની નોંધ

અજોનોમાં જૈનધર્મ સંબંધી ઘોર અચાન	૪૩૩
અધિવેશન માટેના પ્રવાસ	૪૩૧
અદિસા ઉપર લાલા લજપતરાય	૨૦૧
આલ નિવેદન	૨
આગમોનો ઇતિહાસ	૧૧૪
આકાશી ગુજરાતી સાહિત્ય	૧૨૬-૨૦૭
” પરિપદ	૪૩૪
આનંદધન બડોલરી	૧૬૯
આણંદજી કલ્યાણજીની પેટી અને શ્રી શંતું.	
જ્યાદિ તીર્થો	૨૦૪
આણંદજી કલ્યાણજીની સલા	૫૧૦
ઈડરનો સંક્ષિપ્ત ઇતિહાસ	૨૪૭
કચ્છી ભાષાઓ	૫૨૦
કન્વેન્શન, શ્રીજૈન શ્વેત કૉન્ફરન્સ	૪૪
કૉન્ફરન્સનું અધિવેશન તે પહેલાંની સ્થિતિ	૫૪૭
કૉન્ફરન્સના પિતા	૪૩૧
કૉન્ફરન્સની રીતેદ	૫૧૬
કૉન્ફરન્સનું વિજયવંત ખાસ અધિવેશન	૫૧૩
કેટલાક અનુપલબ્ધ મંથો	૨૪૬
ગુજરાતનો પ્રાચીન ઇતિહાસ	૬૭
સુકાદા પંડીની દર્શકન	૫૦૬

વિષય	પૃષ્ઠ	વિષય	પૃષ્ઠ
જીવું નહું અને જાણવા જેવું		જૈન ધર્મના સિદ્ધાંતો (ડૉ. વૉન ગ્રાસનપ	
(૧) જૈન સાહિત્યમાં જીવનનો ઉદ્ધાસ	૪૭૯	બ્લૉન) અનુવાદક રા. નરસિંહભાઈ ધ.	
(૨) સાહિત્યમાં જીવનનો ઉદ્ધાસ	૪૭૯	પટેલ)	૨૦
(૩) પ્રાચીન જૈન સાહિત્યમાં જીવનનો ઉદ્ધાસ	૪૮૨	તમે સંવત્સરિ પ્રતિક્રમણ કિધું છે ? (રા. ભીમજી)	૧૫
(૪) સમાજમાં નારીનું સ્થાન	૪૮૩	દ્રવ્યનું સ્વરૂપ (તંત્રી)	૬૧
(૫) સ્ત્રી શિક્ષણની દૃષ્ટિ	૪૮૬	દેવપૂજા (તંત્રી)	૩૩
જેસલમેર પુસ્તકોદ્યાર	૨૪૫	પ્રતિજ્ઞાની પરાકાષ્ટા-એક કથા (મુનિ અને-	
જૈન યુગનું નવું વર્ષ	૫૨૧	કાન્તિ)	૪૯૭
જૈન આરોગ્યભવનો	૧૬૪	ભારતનો જૈન સંપ્રદાય (ડૉ. જી. સી. બુલ	
જૈન મહિલા સમ્મેલન	૫૧૯	૨૧) મેંશુટું બાણાંતર તંત્રી)	૨૯-૭૩
જૈન શિક્ષણ	૨૦૩	મહાવીર પ્રવચન-સંગ્રહક તંત્રી	૮,૬૫,૬૩
જૈન શિક્ષણ સંધારણા પરિષદ	૩૯૨	વિજયસેનસૂરિના દશ બોલ-સંગ્રહક તંત્રી	૫૯
જૈન સ્વેચ્છા કોન્ફરન્સ	૪૨૯	સિદ્ધાર્થ રાજન અને યશોધરા દેવિ-સંવાદ (રા.	
જૈન સ્વયંસેવક સમ્મેલન	૨૪૧	મગનલાલ દ્વીચંદ દેસાઈ)	૨૧૬
તંત્રીનું નિવેદન	૨	(૬) મહાવીર પ્રભુ સંબંધી,	
તીર્થેના સવાલ તે આખી સમાજનો સવાલ છે	૫૦૮	તંત્રીનું નિવેદન	૨૭૮
નરેન્દ્રમહાસ ભાણુજી (૨૧૦ શેઠ)	૨૪૪	નિર્વાણ સમયની વચ્ચે (રા. હિરાલાલ અ.	
પ્રેક્ષમા ફેરફાર	૨૪૭	શાહ B. A.)	૩૮૧
બહાદુરસિંહજી (શેઠ), સિંધી તથા કર્ણુભાઈ	૫૧૭	પરમાત્મા શ્રી મહાવીરનો સમય (રા. શ્રીમ.	
મણિલાલ બજારભાઈ વ્યાસ (૨૧૦)	૪૭	નલાલ દ. શાહ B. Com)	૬૫
મહાવીર જ્યોતિ અંક	૧૨૩, ૧૪૭	પ્રભુ મહાવીર દેવને મહત્તમ ઉપસર્ગ (મુનિ	
મોતીચંદભાઈ	૫૧૬	ન્યાયવિજ્ઞાનજી)	૪૬૧
યશોવિજયજીના અપ્રસિદ્ધ મંત્રો	૧૨૫	“ જુદા અને મહાવીરનું અવગોચન ” (રા.	
યતિઓનું સંગઠન	૨૪૦	ચીમનલાલ દ. શાહ B. Com)	૩૦૧
વિમલસુરિનું પદમચરિત્ર	૬૮	ભગવાન મહાવીર અને જન્મકાળના મતભેદનું	
હરે શું ?	૫૨૨	રહસ્ય (પંડિત સુખલાલજી)	૨૮૫
હાલના છુદ કલહો	૧૬૫	ભગવાન મહાવીર અને ભગવાન જુદા (રા.	
હિંદુ સંગઠન	૧૬૨	હરગોવિંદ કાનજી ભટ્ટ)	૩૨૫
શુન્ય કોન્ફરન્સ, શ્રી	૩૮૯	‘ભગવાન મહાવીર’ (સમાલોચક પં. બહેચરદાસ)	૩૪૮
શુન્ય તીર્થ	૧૬૭	મગવાન મહાવીરના જીવન ચરીત્ર (રા. નામુ-	
શુન્ય તીર્થ અને શેઠ કલ્યાણજી આણંદજી	૪૫	રામ પ્રેમી)	૧૬૧
શુન્ય માટેની લડન	૪૩૨	ભગવાન મહાવીર અને જુદાનાં વાર્તાલાપ	
(૮) ધર્મ		(મુનિ હિમાંશુવિજ્ઞાન)	૩૭૫
કેવલ કસોટી-એક સંવાદ (રા. મગનલાલ			
દ. દેસાઈ)	૨૬૩		

વિષય	પૃષ્ઠ	વિષય	પૃષ્ઠ
(શ્રી) મહાવીર ચરિત્રનું આલેખન અને સુવં પુરુષોને નિમંત્રણ (તંત્રી)	૩૭૦	મુંગમ યુનિવર્સિટી અને જૈન સાહિત્ય યુનિવર્સિટી અધ્યાસક્રમ અને જૈન સાહિત્ય પુસ્તકો	૧૫૬ ૧૬૮
મહાવીર પ્રત્યન (સં. તંત્રી)	૮, ૧૬, ૯૩	યુનિવર્સિટીઓ અને જૈન સાહિત્ય	૧૬૬
(શ્રી) મહાવીર પ્રભુની ખાસ વિશેષતાઓ (રા. મણીલાલ નયુભાઇ દોશી B. A.)	૨૬૧	સરવાયું તથા હિસાબ (સં. ૧૯૮૧ના આરો વદ ૦)) સુધીનું)	૨૩૫
(શ્રી) મહાવીર સ્વામી અને ઓવર્ગે (ખાખ વદાશી પીરચંદ)	૩૦૫	સુકૃતભંડાર કુંડ અને પ્રચાર કાર્ય રેટેડિફ કમિટીની બેઠકો	૧૫૮-૧૬૮ ૪૬૬
(શ્રી) મહાવીર જીવનની અદ્ભુત ઘટનાઓ (રા. ન્યાલચંદ લક્ષ્મીચંદ (સોની)	૩૦૭	(૧૨) સમાજ અને શિક્ષણ	
B. A. LL. B.		આણંદજી કલ્યાણજીનું બંધારણ, શ્રી	૪૪૫
(શ્રી) મહાવીર જ્યન્તિ રા. (કિશોરલાલ ધન- રથમલાલ મથરાવાળાનું ભાષણ)	૩. ૧૪	આણંદજી કલ્યાણજીની સભામાં પસાર થયેલા કેસો, શેઠ શ્રી	૫૬૮
મહાવીર Superman by Shaw	૩. ૪૧	આપણી મનોદશા અને દાસશક્તિ (જૈનમાંથી)	૫૩૬
મહાવીર જન્મ (યુનિ જિનવિજયજી)	૨૮૦	કસ્તુરભાઈ લાલભાઈનું ભાષણ, શેઠ (સંપ્રા- દક તંત્રી)	૫૬૫
વીર જ્યન્તિની સાર્થકતા (જૈન 'માંથી')	૩૨૨	કોન્ફરન્સ અને જૈન સમાજ	૧૧૬
વીરની શુભાવધી	૩૫૪	જૈન કોલેજ-એક પ્રશ્ન. (રા. મોતીચંદ ગિ. કાપડીઆ B. A. LL. B. સોલિસિટર)	૧૫૧
વીર ચરિત્રનાં સંસ્મરણો (રા. મોતીચંદ ગિ. કાપડીઆ, B. A. LL. B.	૩૫૫	જૈન પ્રજામાં શિક્ષણ (રા. વીરચંદ પાના- ચંદ શાહ, બી. એ.)	૬૦
સોલિસિટર)		જૈન યુગના યોગીનાં સૂત્રો (સુતકાર ૦)	૬૩
(શ્રી) વીર સ્તુતિઓ (સંસ્કૃત) સંપ્રદાક-તંત્રી	૨૮૨	જૈન વાંચનમાલા (તંત્રી)	૩૬૭
વીર સ્તુતિ તથા સુવર્ણદિ સિદ્ધિ (રા. મોહ- નલાલ બી. ઝવેરી, B. A. LL. B.	૪૯૨	પ્રશ્નના સન્માર્ગ (રા. ચતુર્થજી ખીમચંદ કોહારી)	૨૦૦
સોલિસિટર)		યોગ સૂત્રો (રા. મળચંદ આચારામ ઝવેરી)	૪૬૩
(૧૦) વિવિધ નોંધ.		નવ્ય મદામાર્ગે (વસંત'માંથી)	૫૨૪
(કોન્ફરન્સ ઓફિસ તરફથી)		મહાત્માજીનું આખ્યાન (શ્રી મો. ક. માંથી)	૫
ઉપરોક્તોનો પ્રવાસ	૭૮	મહાવીર જૈન વિદ્યાલય (સર પ્રભાચંદર પદ- મુનિનું ભાષણ)	૧૩૭
ઉપરોક્તો અને પ્રચારકાર્ય	૧૯૯, ૨૩૪	મહાવીર જૈન વિદ્યાલય વિશે કોઈક (રા. પરમાણુદ B. A. LL. B.	૧૪૦
કોન્ફરન્સની કાર્યવાહીનો કુંડ અહેવાલ	૩૯-૭૯	મહાવીર જૈન વિદ્યાલય (રા. ગોરધનભાઈ વી. શાહ)	૧૬૨
કાપડાઓમાં ફેરફાર	૧૫૭		
કોન્ફરન્સના કેટલાક અગત્યના કાસો	૨૨૮		
જૈન સંસ્થાઓ અને તેમાં વસનારા વિદ્યાર્થીઓ	૧૯૮		
(મદુમ મોહ) નરોત્તમદાસ ભાખજી	૨૭૩		
ખાંધ પુસ્તકો અને વિવેચન	૨૭૨		
ખનાદસ દિ'દુ યુનિવર્સિટી કુંડ	૨૩૯		
" " " અને જૈન ગેર	૧૫૫, ૨૭૧		

વિષય	પૃષ્ઠ	વિષય	પૃષ્ઠ
યશોવિજયજીનો ક્રિયા ઉદ્ધાર (તંત્રી)	૯૪	ગુણભાષા	૭૬
વિદ્યાર્થીઓને (તંત્રી)	૭૧	જંભુ ગુણી રત્ન ભાગા	૩૮
વૉર્સનનો ચુકાદો, ના. મી.	૪૭૧	જીવન અર્થો	૭૭
શાંતિનો માર્ગ	૪૫૨	જૈન એશિયોએશન ઓફ, ઇટીયાનો વાર્ષિક	
સફલતાનો રસ્તો (શેઠ મુરજીભલ લલુભાઈ		અહેવાલ સં. ૧૯૮૦ નો	૭૮
અવેરી)	૫૩૪	જૈન કાવ્ય પ્રવેશ	૭૭
(૧૨) સાહિત્ય		જૈન દર્શન ઓર જૈન ધર્મ	૩૮
આપણું પ્રામૃતો (મુનિશ્રી કલ્યાણવિજયજી) ૮૭, ૧૨૭		જૈન ધર્મ કે વિષયમે' અજૈન વિદ્વાનો કી	
મુજરાતના 'સ્વેતાંબરી' સાહિત્ય (ભેદ-સ		સમ્રતિયે'	૩૮
હર્દલનો અંગ્રેજી લેખ અનુવાદક તંત્રી)	૨૦૬	Jaina Philosophy	૩૯
જૈન રાસાઓની ઉત્પત્તિ અને વિકાસ (રા.		જૈન યુવક	૨૨૭
મોહનલાલ ભં. અવેરી, સોલીસીટર)	૪૩૭	જૈન શિક્ષણ પાઠભાગા ભાગ ખીજો	૩૮
પત્રવ્યવહાર-તંત્રી તથા રા. રામલાલ મોદી		દેવસી તથા રાષ્ટ્ર પ્રતિકભણ સુત્ર	૩૯
વચ્ચેનો	૩૫	નવપદ મહાત્મ્ય અને વિશ્વ સ્થાનક	૭૬
પત્રવ્યવહાર-રા. ક. મા. મુન્શી તથા તંત્રી		નિત્ય નિયમ સ્મરણ	૩૮
વચ્ચેનો	૧૫૬-૧૭૧	નવન જૈન પાઠશાળા બોરસદનો અહેવાલ	૧૨૦
વડોદરાનો શરદુત્સવ (રા પ્રેક્ષક)	૪૭૯	પર્યુષણ સાહિત્ય એક (વીરશાસનનો)	૭૭
માગધી ભાષા (મુનિશ્રી કલ્યાણવિજય)	૯, ૪૯	પ્રોતમદાસની વાણી	૨૨૬
માગધી હંદઃશાસ્ત્ર (પ્રો. હર્મન જેકાપીના		Yoga Philosophy	૩૯
પત્રો)	૧૧૪	રાધનપુર જૈન મિત્ર મંડળનો ત્રિવાર્ષિક અહેવાલ	૧૨૦
રાજસ્થાની ભાષા (તંત્રી)	૪૮૮	લાલપર દેરાસરજીનો રિપોર્ટ	૨૨૭
વિમલસુરિયું પઠમચરિયમ્ (મુનિ શ્રી		વર્ધમાન તપગુણ વર્ણન	૭
અમર વિજય)	૧૩૩	વિદાર વર્ણન	૨૨૬
વિમલસુરિયું પઠમચરિયમ્ (સાક્ષર કેશવલાલ		આવક ધર્મ દર્પણ	૩૮
, હર્ષદરાય ધ્રુવની નોંધ પોથી ઉપરથી)	૧૮૦	આવિકા ધર્મ દર્પણ	૩૮
સુમિત્ર રાજપિતો રાસ ઋષભદાસ કૃત. લેખક		શીલ રક્ષા	૩૮
તંત્રી.	૯૬	સરલ ભગવદ્ ગીતા	૨૨૭
(૧૩) સ્વીકાર અને સમાલોચના		સુમન (દીપોત્સવી અંક)	૨૨૭
ઉપદેશ રત્ન કોપ	૩૮	સુવર્ણભાગા રામજયન્તિઅંક ચૈત્ર ૧૯૮૧)	૭૭
Karma Philosophy	૩૯	સુંદર બાલ વચનામૃત	૨૨૭
કુમારિકા ધર્મ	૯૭	હિંદી કર્તવ્ય કૌમુદી	૩૮
		જ્ઞાન યંત્રમી અને તેનું ઉદ્ધાપન	૭૭

જૈન યુગ.

પુસ્તક બીજું.

વીરાત્ ૨૪૫૨-૫૩,

સંવત ૧૯૮૨ ભાદ્રપદથી

૧૯૮૩ આવણ,

માનદ તંત્રી—મોહનલાલ દક્ષીચંદ દેસાઈ, B. A. LL. B.

બીજા વર્ષની અનુક્રમણિકા.

વિષય	પૃષ્ઠ	વિષય	પૃષ્ઠ
અમારો સાકાર	૧૪૩, ૨૮૯	પાર્થ અને વીર સ્તવનો (આત્મદયનજી કૃત- સં. તંત્રી)	૬૬
ઇતિહાસ		શ્રી મહાવીર રાસ (કર્તા અબયતિલક ગણી)	૫૭
The Geneology of the Jugat Seths of Murshidabad by Puranchand. Nahar M. A. B. L.	૧૨૮	મેધાકૃત તીર્થગાળા (સંશોધક તંત્રી)	૧૫૨
પાટણ ચૈત્ય પરિપાટી (મુનિશ્રી કમ્પાણીવિજયજી)	૧૦૩	રાજતિલક ગણિકૃત શાલિગ્રામ રાસ (સ્વ. મણી- લાલ બ. વ્યાસ)	૩૭૦
પ્રાચીન જૈન પરિપદ (રા. મોહનલાલ દ. દેસાઈ)	૧૧૮	વિક્રમ ૧૫ માં સૈકાના કેટલાક જૈન કવિઓની કાવ્ય પ્રસાદી (સં. તંત્રી)	૧૬૯
કાવ્ય (અર્ચોચીન)		વીર રાસ (પં. લાલચંદ્ર ભગવાનદાસ ગાંધી)	૧૫૭
આકાંક્ષા (રા. ગોરધનભાઈ વીરચંદ શાદ)	૨૪૦	શ્રી શંકુજયંત્રી એક ઐતિહાસિક બીના (પ્રિયક મુનિ રંગવિજયજી)	૨૪૧
ગાંધીજી (રા. ધીરજલાલ બ. શાદ)	૪૪૦	શ્રી સિદ્ધ મહાવીર (શ્રી દેવચંદ્રજી)	૧
જયશ્રી મહાવીર (તંત્રી)	૩૩૯	દરીઆલી (સં. તંત્રી)	૧૧૭
નિદ્દલજી કવિ કૃત ચૌર પંચાસિકા (અનુવાદક કલાધર B.A. LL. B.)	૧૩૯	છપનચરિત્ર.	
સ્તેદના સરન્ધા (રા. ધીરજલાલ બ. શાદ.)	૪૨૨	અધ્યાત્મસરસિક પંડિત દેવચંદ્રજી (રા. મોહન- લાલ દ. દેસાઈ)	૪૨૩-૪૭૩-૫૧૭
Holy Shatrunjaya (by Mr Chinu- bhai C. Jhaveri)	૨૩૭	ગણાભાઈ ધોળશાજી (રા. રણજીતરામ ધાવા- ભાઈ M. A.)	૧૭૪
કાવ્ય (પ્રાચીન)		વિજયરાજચરિ (તંત્રી)	૮૬
અધ્યાત્મ ગ્રામ્ય નમસ્કાર સ્તુતિ (સં. તંત્રી)	૫૦૨	શ્રી. વીરચંદ રાવવજી ગાંધી (સં. તંત્રી)	૨૩૪
એક દ્વૈષારિક ગીત (સં. સ્વ. મણિલાલ બોઝા- રભાઈ વ્યાસ)	૧૨૭	જૈન શ્લોક એન્સાયક્લોપીડિયા બોર્ડ	
શ્રી જિનેશ્વર ચરિત્ર મહાવીર જન્મભાગિયો		અભ્યાસક્રમમાં દેરકાર	૩૬૭
(સં. સ્વ. મણિલાલ બ. વ્યાસ)	૩૬૭	અભ્યાસક્રમ	૪૭૨
તેજવિજયજી વિરચિત શ્રી કેરુરિયાજીનો રાસ		શ્રી જૈન શ્લોક એન્સાયક્લોપીડિયા બોર્ડ (રા. વીરચંદ ધાનાચંદ શાદ B. A.)	૨૦૦
(સં. તંત્રી)	૪૮૧-૫૬૩	ધાર્મિક પરીક્ષા	૩૬૭

વિષય	પૃષ્ઠ	વિષય	પૃષ્ઠ
૧૯મી ધાર્મિક હરીદાઈની ૬નામી પરીક્ષાનું		ગ્રેટેસ્ટ સભા	૨૮૪
પરીણામ	૪૭૨	પાંડેજી સ્વદમહર્ષણવા-પ્રાકૃત શબ્દ મહાર્ણવ	૫૦૫
પાઠ્ય પુસ્તકો	૩૯૮	પ્રકીર્ણ	૨૪૯
સરવાયું તથા દિસાખ સં. ૧૯૮૨ ના આમો		પુસ્તક ભાંડારોનો ઉદ્ધાર	૫૦૨
વદ ૦) સુધી	૪૦૪	શીખ અવમાનો	૫૧૧
સ્કૉલર શિપ	૪૭૩	મિ. મુન્શી કમિટી અને રા. મોતીચંદભાઈ	૪૯૫
તંત્રીની નોંધ		મિ. મુન્શી કમિટી	૨૮૪
અધ્યાત્મ હરીઆલી	૧૪૯	યુનિવર્સિટીમાં પ્રાકૃત સાહિત્ય	૫૦૩
આનંદનંદ કૃત ચોવીસી કે બાવીસી	૧૪૬	શ્રીધૃત વાઢીલાલ મોતીલાલની કદર	૨૪૮
કવિ શ્રી ન્હાતાલાલ જન્મ સ્મરણ મહોત્સવ	૨૪૮	શ્રી શત્રુંઞય પ્રકરણ	૨૪૩
કેશરિયાજી પ્રકરણ અને દિગંજરી ભાઈઓની		શું સ્વેતાવરીઓએ દિગંજરભાઈઓને માર્યા ?	૪૦૯
મનોદશા	૪૯૭	શૃંગારવાચ	૧૪૪
કેશરિયાનાયજના સંબંધમાં બે ઐતિહાસિક		સ્વેતાંજર અરુણાક્ષ	૪૧૩
ઉત્સેજો	૫૦૯	સામાયિક સૂત્ર	૨૫૦
છેવટે	૨૮૬	સ્થાનકનારી જૈન કોન્ટ્રેસ્ટ	૨૦૨
જ્ઞપ્તપ્રણયનાં સંકેતો	૫૦૭	ધર્મ	
જગમદિસલાલ જૈનીનો સ્વર્ગવાસ	૫૧૧	આપણું બમાસમણ અથવા પ્રશ્નિપાત સૂત્ર	
જૈન ઇતિહાસ સાહિત્ય ખાસ ગ્રંથ	૮૧	(આશાચંદ B. A.)	૨૯૬
જૈનો અને તેમનું સાહિત્ય	૮૨	આધુનિક વિજ્ઞાન અને જૈન ધર્મ (વ્યાખ્યાત્રી	
જૈન ગુર્જર કવિઓ ભાગ ૧	૮૪	ડૉ. મિસ કોઝે	૫૩૬
જૈન સાહિત્ય પરિષદની જરૂર.	૨૦૩	શ્રી જૈનમ સ્નામીનું વર્ણન	૧૪
જૈન શૃદ્ધિ	૨૦૫	ચિદાનંદજી કૃત સ્વરોદ્ધત્તાન (સં. તંત્રી)	૨૬૩
જૈનો અને વ્યાયામ	૨૪૫	જૈન ધર્મ કાં જેકાળી. અનુવાદક રા. સાંભાગ્યચંદ	
જૈન યાત્રાઓની કદર	૨૪૬	ઉ. દોશી B. A.	૫૧૮
જૈન વિવેચનક સદકારી મંડળ લિમિટેડ	૨૪૭	Jainism by Prof. Josef Zubaly Ph.D.	
જૈનો વિશ્વ વિષયમ સાહિત્ય	૨૫૦	જૈન ધર્મ [અનુવાદક રા. હીરાલાલ ર. શાપડી-	
જૈનો અને મિ. મુન્શીનું પ્રકરણ	૨૮૨	આ M. A.)	૫૪૭
જૈનધર્મપ્રકાશના અભિપ્રાયો	૯૬૪	શ્રી તત્ત્વાર્થ સૂત્ર સંજ્ઞા કૃતલાક ચર્ચવાના	
દક્ષિણ મહારાષ્ટ્ર જૈન મ્ને પ્રાતિક પરિષદ યોજા		સુદાઓ (પં. મુખલાલજી)	૫૫૬
અધિવેશન	૨૦૧	ધર્મના નામે ધાડ (શ્રી. મોહનલાલ ક. ગાધી)	૫૧૭
દાનવીર કાંતેગી	૨૦૬	નગરકર (મં. તંત્રી)	૫૦૧
શ્રી દેવચંદ્રજી	૧૪૫	નવા વર્ષની કેટલીક ભાવનાઓ (તંત્રી)	૫
દેવચંદ્રજી કૃત અપ્રકટ સ્તવનો	૧૪૫	પાર્શ્વ અને વીરસ્તવનો (શ્રી આનંદલનંદ કૃત	
ધર્મધ્વજના સંપાદકનો સ્મર	૫૦૯	અર્થકાર સુનિ કર્પૂરવિજયજી)	૨૬૯
ન્યાયમૂર્તિ શ્રી કૃષ્ણલાલભાઈ	૪૯૯	શ્રી મહાવીરના બોધને પાત્ર કોણુ?	૩૫
પ્રાચીન કારકાપુરી	૧૪૫	શ્રી મહાવીરના શાવકો	૩૬૦

વિષય	પૃષ્ઠ	વિષય	પૃષ્ઠ
મહાત્મા ગાંધીજીને લેખક ઉત્તમતનય)	૨૨૬	વર્ધમાનના ગૃહવાસપરથી ખોધ (શ્રી શાન્ત)	૩૩૭
મારા અંત્રત સુપુરેલા વિચાર (રા. ઉત્તમ તનય)	૪૮૨ ૫૪૯	વર્ધમાન સ્વામીની બ્વહાર્થતા (રા. લક્ષ્મણ સુનાય બીડે)	૩૮૩
ગોદ પ્રાજ્વલ્યક નાટકનો સંક્ષિપ્ત સાર (અનુવાદક પં. કૃતેચંદ ક. લાલન)	૪૮૬	શ્રી વીરપ્રાર્થનાઓ (સં. તંત્રી)	૨
રતનથી (વ્યાખ્યાના રા. ઉમેદચંદ ડી. ખરિ-ડીઆ B. A.)	૨૬૩	વીરસ્તુતિઓ (સં. તંત્રી)	૪
ચમ્પામૃત (છાયા નાટક-અનુવાદક રા. ભોગીલાલ અ. જવેરી B. A. LL. B.)	૨૫૮	શ્રી વીર નિર્વાણ સંવત્ (પ્રા. જમસવાલાના હિંદી લેખ પરથી ભાષાંતર તંત્રી)	૧૨
આત્માધિક યોગ અને તેથી થતો આત્મવિકાસ (વ્યાખ્યાતા પંડિત કૃતેચંદ ક. લાલન) ૨૫૧-૫૫૭		શ્રી વીર ચરિત્રથી વિગતો (સં. તંત્રી)	૬૭
મહાવીર પ્રભુ સંબંધી		શ્રી વીરસ્તુતિ (રા. ઉમેદચંદ ડી. ખરેડીઆ B. A.)	૩૪૨
આચારાંગમાં શ્રી મહાવીર	૬૧	વીર ચરિત્રનો લેખક (મુનિશ્રી દર્શનવિજયજી)	૩૪૫
છત્રચ રથમાં શ્રી મહાવીર પ્રભુનાં વિહાર સ્થળો (રા. ખી. જી. બલુચાલી B. A.)	૩૭૪	દિંદુઓએ કરેલું શ્રી વીર નિર્વાણ સ્મારક (તંત્રી)	૮
તંત્રીનું વક્તવ્ય (શ્રી વીર ચરિત્ર અને તે માટેનાં સાધનો)	૧૮	વિવિધ નોંધ (કૉન્ફરન્સ ઓશીસ તરફથી)	
ધોનાવ તીર્થંકર શ્રી મહાવીર ઝાંઝ વેદ (શ્રી ખાલચંદ્રાચર્ય)	૫૩	અમને મળેલા પત્રો	૧૯૮
પ્રભુ મહાવીરને મહત્તમ ઉપસર્ગ (મુનિ ન્યાયવિજય)	૨૩	અમદાવાદનો શ્રી સુકૃતભંડાર ફંડમાં ફાળો	૩૬૭
ભગવાન મહાવીરની સિદ્ધાંત ભૂમિકા (રા. પંર-માણુંદ)	૩૮૧	આવડું અધિવેશન	૪૦૫
શ્રી મહાવીર નિર્વાણ દિવસ (તંત્રી)	૬	એક વિતામિ	૪૭૦
શ્રી મહાવીર નિર્વાણભૂમિ (નવજનનમાંથી-સં. તંત્રી)	૯	ઉપદેશકો મારફતે સંસ્થાનું પ્રચાર કાર્ય	૧૬૭
શ્રીમન્ મહાવીરના ચરીત્રનું વર્ણન (સં. તંત્રી)	૧૩	ઉપદેશકોનું પ્રચાર કાર્ય અને સુકૃત ભંડારફંડ	૩૬૬
શ્રી મહાવીર સંવાદો	૧૫	કન્વેન્શનમાં સુકૃત ભંડારફંડ	૩૬૭
શ્રી મહાવીર અને આર્યશ્રદ્ધ (સં. તંત્રી)	૧૯	મિ. કૃષ્ણલાલ એમ. મુ-શી સાથેનો પત્ર બ્વવદાર ૩૮૬	
શ્રી મહાવીરના છત્રચ રથનાં વિહાર સ્થળો (પંડિત બેચરાસ જીવસાજ દોશી)	૨૭	શ્રી કેશરિયાનાથના કહેવાતા ઝમઝા સંગ્રહી રીપોર્ટ (શ્રીધુત મેહતાચંદ મિ. કાપડીઆ તરફથી મળેલ)	૪૬૧
મહાવીર-Superman-રા. Shaw	૩૬	શ્રી કેશરિયાનાથજી તીર્થ પ્રકરણ	૫૧૨
મહાવીર જ્યોતિ (વ્યાખ્યાતા પંડિત લાલચંદ આ. ગાંધી)	૩૩૮	ખાસ અધિવેશનના પ્રમુખ મહાશયની સખાવતો	૪૦૮
શ્રી મહાવીર ચરિત્ર ૨૬૨૫ (ગ્રેડ કુવરજી આ-ખુંદજી)	૩૩૭	ખાસીનો પત્ર	૫૧૪
શ્રી વર્ધમાનનો ઉપદેશ અને સમાજ	૫૨૫૬	જલપ્રલય અને આ સંસ્થા	૫૧૨
		જલદેર સમાચાર પત્રક ચલેલા દેવાલો. (તા. ૧૮ મી માર્ચ ૧૯૨૭)	૨૬૨
		Jain Literature Society London	૪૬૬
		જૈનો વિદુ ગણાય કે ?	૫૧૩
		જૈન યુગર કવિઓ પ્રથમ ભાગ	૫૧૬
		ઝોલમમાં પ્રચારકાર્ય અને સુકૃત ભંડારફંડ	૭૫
		દિનંતર આપણો સાથેનો પત્ર બ્વવદાર	૪૧૨
		પરચુરણ આગેથી ૨૬નો	૭૮

વિષય	પૃષ્ઠ	વિષય	પૃષ્ઠ
પૂના સંસ્કૃત કૉલેજ અને જૈન અભ્યાસક્રમ	૨૭૪	વસંતોત્સવ (શ્રી ખખરદાર પરથી)	૨૮૧
પ્રોપોઝેશન કમિટીનું કાર્ય	૭૪, ૧૯૫,	વ્યક્તિ સ્વાતંત્ર્ય (સં. તંત્રી)	૨૦૭
શ્રી પ્રચારકાર્ય સમિતિના સભ્યોનો પ્રવાસ	૧૯૬	The Shatrunjaya Dispute as seen by a European by Dr. A. Gu-	
શેઠ કૃષ્ણચંદ પ્રેમચંદ રજાલરશિષ પ્રાધિક	૧૯૭	eriot	૨૩૮
બનારસ હિંદુ યુનિવર્સિટી અને જૈન ચેર	૭૬	સ્વેતાંબર અને દિગંબર (રા. દયાલ ગંગાધર ભણસાહી H. A.)	૩૧
બગદી (મારવાડ) મુકામે મળેલું યતિસમ્મેલન	૫૧૫	હેમચંદ્રાચાર્ય અને રામધિરાજ ('વિવિધવિચારમાલા'	
બેલગામમાં પ્રચાર કાર્ય	૩૯૫	પરથી)	૩૦૨
શ્રીલાલ બ્રહ્મસાહ્યકનો વિશેષ પ્રવાસ	૩૯૬	સાહિત્ય	
ભારતમાં કન્યાવિક્રય	૪૭૦	હિખાણું (સં. તંત્રી)	૮૭
મં. મુનશીના લખાણો સામે વિરોધદર્શક સભા	૪૦૬	જૈન સાહિત્ય સંશોધક	૪૧૬
કુખાઇ યુનિવર્સિટી સાથે યજ્ઞેશો પત્રવ્યવહાર	૩૯૩	જૈન ગુર્જર કવિઓ ભાગ ૧. તે સંબંધી અભિ- પ્રાયો	૪૧૭
વેદાનોને જૈન પ્રસ્તુતો પૂરાં પાડવાનો પ્રવાસ	૭૮	તત્વાર્થ સૂત્રનું કર્તવ્ય (રા. હીરાલાલ ર. કાપ- ડીઆ M. A.)	૨૬૬
શ્રી શત્રુંજય પ્રચારકાર્ય સમિતિનું બંધારણ	૧૯૬	પ્રાચીન જૈન કવિઓનાં વસંત વર્ણન (સં. તંત્રી)	૩૦૬
શ્રી શત્રુંજય અને વરીઝ ધારાસભા	૨૭૨	ભારવિતું (?) બટિકાચ (પાડિત લાલચંદ બં ગાધી)	૪૩૮
શ્રી શત્રુંજય પ્રચાર કાર્ય સમિતિનો રિપોર્ટ ૨૮૦, ૪૦૭		મધ્યકાલીન સાહિત્યપર સાક્ષર શ્રી કૃષ્ણલાલભાઈ	૧૨૫
શત્રુંજય પ્રચાર કાર્ય સમિતિની બેઠક	૪૬૮	સ્તુતિ સ્તોત્રોતું પર્યાવાચન (રા. હીરાલાલ ર. કાપડીઆ M. A.)	૪૪૬
સરવાણું તથા વ્યાવક જાવકનો હિસાબ સં. ૧૯૮૨ ના વ્યાસો વગેરે) સુધી	૩૯૮	શ્રી હેમચંદ્રાચાર્યનું પ્રાકૃત વ્યાકરણ (રા. મોતી- ચંદ ગિ. કાપડીઆ B. A. LL. B.)	૮૯
સિક્કિમીટિઓનું ચિસ્ત	૪૦૩	સ્વીકાર અને સમાલોચના	
સુકૃત ભંડારકુંડ	૭૭, ૪૭૧ ૫૧૫	અભિમન્યુ વ્યાખ્યાન તથા અભિમન્યુ લોક સાહિત્ય	૧૮૪
સ્કુલ લીવીંગ એકઝામિનેશન બોર્ડ ઓફ મેન્બર્સ		જીતકલ્પ સૂત્ર	૧૯૦
યુનિવર્સિટીના પ્રમુખને લખવામાં આવેલ પત્ર ૪૫૧		જેસલમેર બાંડગારીય મંથોની સ્ત્રી	૧૮૫
સમાજ અને શિક્ષણ		જૈનેતર દૃષ્ટિએ જૈન	૧૮૭
અંગ્રેજ રાજ્યની સ્થાપનામાં જૈનેનો હિસ્સો		તરંગવતી	૧૯૧-૧૯૩
('યુગધર્મ'માંથી)	૪૮૯	તત્ત્વર્થાધિગમ સૂત્ર	૧૯૩, ૧૯૪
આગમોદય સમિતિનું ક્તેત્વ (જૈન અબ્દુલ્લાકાદી) ૨૭૧		નવવિલાસ ચાટક	૧૮૮
ઉક્ત (દક્ષિણ) પરિપક્વની સ્થાપત સમિતિના પ્રમુખ		નિર્બોળ કાલિકા	૧૯૩
સખારામ દેવચંદનું બાળણ	૨૨૯	મેઘ મહોદય વર્ષ પ્રવોધ	૧૮૭
જૈન સ્વેં કોન્ફરન્સ નિમેશી મિ. મુન્શી સંબંધી		લોકપ્રકાશ	૧૮૮
કમિટીનો રિપોર્ટ	૩૧૯	ત્રિશુવન દીપક પ્રબંધ	૧૮૯
જૈનો વિરૂદ્ધ વિપ્રમય સાહિત્ય	૩૨૧		
દક્ષિણ મહારાષ્ટ્ર જૈન સ્વેં પ્રાંતિક પરિપક્વ			
ચોથું અધિવેશન પ્રમુખ રા. મોહનલાલ			
દલીલ દેશાઇનું બાળણ	૨૦૯		
પત્ર વ્યવહાર રા. ઉત્તમતનય અને શેડ...	૫૯		
પરિપક્વમાં પાસ થયેલા દરાવ	૨૨૪		

જૈન યુગ.

卐

પે જૈન નૌજયાનો કાતિલપના હટા દો ।
 ઊઠાં કમરકો કસકે આગેં કલમ યઠા દો ॥
 નિઃકલકકી તરહ તુમ મજહબેં મરના સીલો ।
 મૈરૌંકે આકમણસેં રસ ધર્મકો યચાદો ॥
 સમ્તાન ધીર હોકર નામદે ચન રહે હો ।
 હોતે હૈં ધીર કૈસે આલમકો યહ દિલાદો ॥

—દાસપુષ્પાજલિ.

પુસ્તક ૩

વીરાત્ સં. ૨૪૫૪ વિ. સં. ૧૯૮૪ માગશર

અંક ૪

સામાયિક ક્રિયાનાં કેટલાંક સૂત્રો.

‘નચકાર’ સૂત્ર-પંચ પરમેષ્ઠીને નમસ્કાર.
 હોહરા.

નમું પ્રથુ અપિહંતને, નમું સિદ્ધ ભગવંત,
 નમું આચાર્ય અને નમું, ઉપાધ્યાય શુભવંત. ૧
 નમું લોકમાં જે બધા, સાધુ છે વિચરંત,
 પરમેષ્ઠી તે પાંચને, સન્નન સહુ નમંત, ૨
 નમસ્કાર આ પાચને, કરે પાપનો અંત,
 સહુ મંગલમાં તે પ્રથમ, મંગલ કથું મંદંત. ૩

છરિયાવહિષ-વિરાધનાની આશોચના-પ્રાપશ્ચિત.
 હોહરા.

‘આતા આપો હે પ્રથુ! પડિકમુ છર્વાવહી?’

‘છચ્છાએ’ આતા થતાં, પડિકમુ છર્વાવહી. ૧

જાવાના માર્ગે જતાં, વિરાધના જે થાય,

ગમતુ આગમને તથા, પાપક્રિયા થઇ જાય. ૨

પ્રાણી ચંપાઇ જતાં, બી ચંપાઇ જાય,

વનસ્પતિ ચંપાઇને, પાપક્રિયા થઇ જાય. ૩

હારે બુદ્ધિહીન અને, પંચનર્થ શેવાળ,

ચપાયા જલ માટી ને કરાળીયાની જાળ. ૪

કર્ષાં નિરાધિત મેં કદિ, એકદિવ દ્વીદિવ.
 ત્રીદિવ ચતુરિદિવ અને, છવે પંચેદિવ. ૫
 દોષ છવ સામા હપ્પા, ઠાંક્યા ધૂળી માંહ,
 ધર્યા ધરતીને મસળીને, અથડ્યા મહિમામાંહ. ૬
 સ્પર્શ કરીને દુલબ્યા, ઉપમળ્યો પરિતાપ,
 ગ્લાનિ કરી ચતવત કર્ષાં, કર્યા ઉષ્ણવ-પાપ. ૭
 એકથી લઇ બીજે સ્થલે, મૂક્યા હોયે દો,
 જીવતથી જુગ કર્ષાં, ‘દુષ્કૃત, મિથ્યા હો,’ ૮
 જે ને કરી વિરાધના, ક્રિયા પાપની હો,
 તે તે મુજ સહુ દુષ્કૃતો, મિથ્યા મિથ્યા હો. ૯

‘તસ્સહિતરી’—કાર્યોત્તરર્જનો સંકલ્પ અને હેતુ.
 હોહરા.

હિતમ કરવા આત્મને, કરવા પ્રાપશ્ચિત,
 વિશુદ્ધિ કરવા કાળ ને, થવા સમ્પત્તી મુક્ત. ૧

કરવા ઉચ્છેદન તથા, મૂળથી પાપ જે કર્મ,

સરીર-આપાતો નશ્ત, રહું હું કામોત્તરર્જ. ૨

‘અન્નતથ ડીસસિએણુ’-કાયોત્સર્ગના આગારો.
દોહરા.

સેતાં શ્વાસોશ્વાસને, ઉધરસ ખાતાં છોક, ૧
અગાસું આવે ન્ને કદિ, રાખ ન ભંગની બીક. ૧
ઓઠકાર ખાતાં તથા, વાયુસંચર થાય,
ચકરી આવે કે કદિ, પિત્તથી મૂઝાં થાય. ૨
સૂક્ષ્મ અંગસંચારથી, સૂક્ષ્મ શ્લેષ્મ સંચાર,
સૂક્ષ્મ દર્શિના ચક્ષુસથી, છે આગાર નિર્ધાર. ૩

એ આગારાદિ થકી, થઇ ન જશે ભંગ,
અવિરાધિત મુજ હો સદા, કાયોત્સર્ગ અભંગ. ૪
અરિહંત ભગવંતને, નમસ્કાર સવિધાન,
જ્યાં લગી હું પાડું નહિ, કાયોત્સર્ગ-ધ્યાન; ૫
ત્યાં સુધી મારા શરીરને, રાખી એકજ દામ,
મૌન મહી ધ્યાને રહી, વોસરાવું હું કામ. ૬

તત્ત્વી.

લોકો ધણી આશા બાંધે છે. તેઓ નાયક બની લોકને દારૂ અને આપણી આ મહા સભાનું સુકાન દીર્ઘદૃષ્ટિથી પોતાની સાથે કાર્ય કરનારાઓનો સહકાર સાધી ચલાવશે એ આશા અરથાને નથી. શ્રી આણંદજી કલ્યાણજીની પેઠી સંબંધી કોન્ફરન્સે પૂર્વે જે દારૂનો કાર્ય છે, તેથી તેની સાથે કેઈ જાતનો વિરોધ અસ્તિત્વમાં હતો એવી માન્યતા બ્રમણાર્પ છે. આવી બ્રમણ કદાચ ક્યાંક ખૂણામાં દોહને રહી હોય તો આ સેક્રેટરીઓથી દૂર થશે એવી અમારી ખાતરી છે. સર્વ કાર્યકર્તા માટે નીચેનું સૂત્ર ખાસ ઉપયોગી છે કે Live

“For the cause that needs assistance
For the wrong that needs resistance
For the future in the distance
And the good that you can do.”

૧ દેશી સંસ્થાન પરિપદ—ની બેઠક તા. ૧૭ અને ૧૮ મી ડીસેમ્બર ૧૯૨૭ ને રાજ મુંબઈમાં મળી હતી અને તેમાં અનેક મહત્વના દારૂનો થયા હતા. બ્રિટિશ પરદેશી છે, અને આપણા રાજ્યોના કાંકર સાદેઓ દેશી છે. બંનેની રાજ્યપદ્ધતિ ધણી રીતે જુદી પડે છે અને સરખામણી કરતાં એકંદરે દેશી રાજ્યોનાં જૂઝમો, કોરા અને વિપરીત ન્યાય-રીતિ અત્ર તત્ર ભયંકર રૂપે દેખા દે છે તેથી બ્રિટિશ રાજ્ય વધારે સાફ છે, એમ માનવા લોકો લલચાય છે. હિંદના વતની હિંદીઓને ત્રાસ આપે એ સ્થિતિ ઉત્પન્ન થવામાં બ્રિટિશ રાજ્ય નિમિત્તભૂત છે. બ્રિટિશ રાજ્યની દેશી રાજ્યોને રક્ષણ આપવાની નીતિ કારણભૂત છે—અને તેમાં તેમની પોલીસી રહેલી છે એમ પ્રખર રાજકારીઓ પોકારતાં જોવામાં આવે છે. મહાત્મા ગાંધીજીના શબ્દો એ છે કે દેશી રાજ્યો યુગામ છે અને તેથી તેની પ્રજા યુવામની યુગામ છે. આ સ્થિતિ બને તેટલી દૂર કરવા માટે લોકોમાં બળ આપવાની જરૂર છે અને તે બળ લાવવા માટે નાયકોમાં દુઃખ સહન કરવાની શક્તિ, અને સાહસ બેઠી આત્મસોગ આપવાની તૈયારી પણ અવરજ નોંધે.

સુઝાએ લોકોમાં ભોલવાની બિનકુલ શક્તિ નહોતી તે આ ગાંધી-યુગમાં આવી છે. ફેરવાક

પ્રાંતોમાં દેશી રાજ્યોની પરિપદો ભરાઈ છે. દારૂનો થયા છે, લોકનાં દુઃખોનો અવાજ ઠોડા પથુ માફક શબ્દોમાં થયો છે; અને આખા હિંદના સર્વ દેશી સંસ્થાઓની પરિપદ ભરવાનો કીક પહેલો પ્રયત્ન ઉપર જણાવેલી પરિપદથી થયો છે.

આવી પરિપદોમાં જૈનોએ સારા પ્રમાણમાં ભાગ લેવાની જરૂર છે. જૈનોનો મોટો ભાગ દેશી રાજ્યોમાં વસે છે, જૈન શ્વેતાંશ્વર મૂર્તિપૂજક કોમનાં લગભગ બધાં તીર્થો દેશી રાજ્યોની હકુમતમાં આવેલાં છે. પ્રસિદ્ધ મહાતીર્થ શત્રુંજય દેશી રાજ્યમાં આવેલું છે. અને તેના સંબંધમાં હમણાં ઉપસ્થિત થયેલ ત્રિવિંશત પરિસ્થિતિ સવેના ધ્યાનમાં છે. આવી પરિપદોમાં પોકાર ઉઠાવવો, દારૂ કરવા, ને તે દારૂનો અમલમાં મૂકવા એ જો બની શકે તો દેશી રાજ્યોનાં દુઃખો હળવાં કરી શકવાનું બને; ને તેમ થાય તો તે ઓછું પુણ્ય નથી.

૨ ધાર્મિક અસદિહિજીવતા અને તટાંઓ—અત ડીસેમ્બર માસમાં અફઘાનિસ્તાનના રાજ્ય અમાનુસ્લાખાન મુંબઈમાં પધાર્યા તે વખતે મુંબઈની પ્રજાએ અતિશય માન આપ્યું હતું. તે માનને તેઓ લાયક હતા એમ તેમનાં સર્વ બાપણોમાં તરી રહેલી તેમની ઉચ્ચ સંસ્કારિતા, ઉદાત્ત વિચારશીલતા અને વિશાલ હૃદયનિષ્ઠતા સાક્ષી પૂરે છે. તેનાથી અને લોર્ડ બર્કનહેડના કમિશનની નિમવાની રીતિથી અત્યારે આખા ભારતમાં એક નવીન જાતનો અલ્પદાય એકસંપીનો જોસ આગ્યો છે. જૈનોએ તે જોસને ભારતના એક અંગ તરીકે વધારી લેવા યોગ્ય છે.

વિશેષમાં તે બહા પ્રજાપ્રિય રાજના કેટલાક શબ્દો ધાર્મિક અસદિહિજીવતા સંબંધી છે તે તો દરેક સંપ્રદાય-ધર્મે સમાજે વિચારવા યોગ્ય છે. પોતાની સીમા અને સૂત્રી એ જ મુખ્ય ભાગમાં વહેંચાયેલી મુસ્લિમ કોમને ઉદ્દેશીને બોલાવેલા શબ્દો પરથી જણાય છે કે તે સામાન્ય રીતે ધર્મીય અને ગ્રન્થની મનાતા મુસલમાનો પૈત્રીના તેઓ એક નથી. તે શબ્દો એ છે કે:—

“Every new sect and faction in our religion is the hand-work of those

who, either out of greed for land and power or for the sake of notoriety and cheap fame, have introduced prejudices in it. Little did such people realize that wealth, power and fame were but transient, while if they once introduced a faction in the religion, it would do incalculable damage. That is exactly what happened. Authors of innovations in religion are dead and gone, but their mischief remains to this day.....Do away with all sects and merge themselves into one solid whole.

“Don't depend on the Mullahs for your guidance; they do not lead you in accordance with the Koran but according to their own interpretations. They will show you their own writings and commentaries but not the original ordinances.”

—આપણા ધર્મમાં દરેક નવો સંપ્રદાય અને વિભાગ થયો છે તે એવા માણસોનું કામ છે કે જેઓએ ખોટી મદત્તા અને સસ્તી નામના પાત્ર કે જમીન અને ધનના લોભ માટે ધર્મમાં ખોટા ખ્યાલો દાખલ કર્યા છે. આવા લોકોને હવે સાક્ષાત્કાર નહોતો થયો કે સંપત્તિ, શક્તિ અને કીર્તિ એ ક્ષણિક છે, જ્યારે એક વખત એક વિભાગ ધર્મમાં ઉત્પન્ન કર્યો તે તો અમાપ નુકસાન કરશે. આમજ ‘જરાજર’ જ-યું છે. ધર્મમાં નવા ફેરફારો કરનારા તો ક્યારના મરી ગયા, આત્મા ગયા, પણ તેમજે કદેશ નુકસાન તો વધુ સુધી કાપ્યો છે.

—અર્થ તમને નાશુદ કરો અને સર્વે એકત્રિત થઈ એક નકર રૂપમાં ભળી જાઓ.

—તેઓ મુસ્લિમોથી દોશોમાં તેમના પર આધાર ન રાખો. તેઓ તમને દોશનાના મૂળ મંચના શુદ્ધ ફરમાનો અનુસાર દોરના નથી પણ પોતાના કદેશ

અર્થો પ્રમાણે દોરે છે. તેઓ તેના પરના પોતાના લખાણો કે લાખ્યો બતાવશે પણ મૂળનાં ફરમાનો શુદ્ધ રૂપે નહિ બતાવે.”

આ શબ્દો વિચારવા યોગ્ય છે. તથા ધર્મોપદેશકો અકુશાન નૃપતિ કહે છે તેના ન હોય, છતાં તેવા પણ હતા અને છે એ વાતની ની ન પડાય. કારણ કે જે જે તર્ક, સંપ્રદાયો, વિભાગો, ભાગો, પક્ષો, ગચ્છો પડ્યાં છે તે અમુક આચાર્ય કે સાધુની અમુક ભિન્ન માન્યતા પરના પૂરા અભિનિવેશ ચક્ષુ-વેલી ભુલેસને લઈને પડ્યાં છે. એવું સાવધન સર્વજન સ્વીકારશે. આપણે ‘સર્વે’ અનેક તર્કમાં વિભક્ત થયેલ પ્રભુ મહાવીરનાં સંતાનો ઝટ એકત્રિત થઈ જઈએ એવી-ખરી પ્રાર્થના કરીએ; કારણ કે મહાત્મા ગાંધીજી ખરું કહે છે કે—

“સાચી પ્રાર્થના હૃદયની છે-હોઠની નહિ પણ હૃદયની-અને એ સાચી પ્રાર્થના જે જગ, જે આરામ અને જે શાંતિ આપે છે તે બીજી કંઈ રીતે ન મળે. સાચી પ્રાર્થના દુઃખના દુઃગરને પણ દુખાવી દે છે. જેને એ પ્રયોગ કરી. જેવો હોય તે કરી લીએ.”

નવજીવન ૧-૧-૨૮.

૪ જૈન અંગ સાહિત્ય—આ સંબંધમાં થોડુંક અમે લખી ગયા છીએ. તે સાદિત્યના સંબંધમાં આગમોદય સમિતિએ કરેલી સ્તુતિપાત્ર સેવાની પણ અમે તેમાં નોંધ લીધી હતી. તે સમિતિએ ઘણુંકયું છે અને હજી ઘણું કરી ચકે તેમ છે. આગમોદયક થી સાગરાનંદસુરિજીની આ કાર્યમાં સેવા અનુપમ છે. અમે તેમને તેમજ સમિતિને ખાસ વિનિત કરીએ છીએ કે જે ચર્યાપત્ર આ પ્રસિદ્ધિના અંકમાં રા. જેનાબુદયાકાંક્ષીએ લખેલું પ્રસિદ્ધ થયું છે તે પર લક્ષ રાખવામાં આવશે ને હજી સુધી કેટલીક અતિ મદત્તની કૃતિઓ અપ્રસિદ્ધ રહે છે તે પ્રસિદ્ધ કરશે તો પછી પ્રકાશ પડે તેમ છે. દાખલા તરીકે થીમદ દરિમદસુરિજીનું નંદીસૂત્ર પરની દીકા, અનુસોમદાર સૂત્ર પરની દીકા, પ્રતાપના અને જીવાભિમમ પરની દીકા તથા દેવેન્દ્રસુરિજીનું તત્ત્વરાખ્યપત્ર સૂત્ર પર દીકા (કે જેની અંદર ક્યાસાદિત્યનો અપૂર્વ ભંડાર છે અને તેને લઈને પાશ્ચાત્ય વિદ્વાનોની પ્રશ્નસાને પામેલ

૩) આવશ્યક પર મહાવગિરિ ટીકા, વિશેષાવશ્યકપર તટ્યાચાર્યની ટીકા તેમજ પ્રાચીન યુજિસાહિત્ય તેમાં ખાસ કરી આવશ્યક, નંદી, સમગ્રગ વગેરે (રની યુજિઓ) પ્રસિદ્ધ કરવા થયો છે. હમણાં પમે ધારીએ છીએ કે દસ પવના સંસ્કૃત છાયા હિત વિકાસ સમિતિ તરફથી ખદાર પડયા છે, જીમ સિ પવના હલુ અપ્રસિદ્ધ છે, કે જે પૈકી અંગ- રા અને ન્યોતિષ્ કરેડક ગોટાં છે ને ચંદ્રવેશક પવનો અતિ પ્રાચીન છે. ન્યોતિ કરેડક પર તો ૧ મહાવગિરિની ટીકા પણ છે તે સર્વે સદીક અને 'સ્કૃત છાયા સહિત ખદાર પાકવાની અગત્ય છે. દસક પવનાઓ શ્રાવક શ્રાવિકઓના ખાસ નિત્યા- રાસ માટે ઉપયોગી છે, તેનું બાપાતર પણ કરી સેદ કરવા જેનું છે કે જેથી તેનું મનન નયા દિધાસન વાંચન સાથે ખરાબ થઇ શકે. શીમાન રાહા સ્વામીકૃત મુર્ચ નિષ્ક્રિયો તેની સંસ્કૃત પાને ઉપયોગી સંક્ષિપ્ત ટિપ્પન સહિત એક જુદા તંત્ર સંમદ થય રૂપે ખદાર પાકવાની અગત્ય ળાને જણાય છે. શી જિનભદ્રગણિ હમાત્રમથ ૧ મહાન અદ્યુત બાપકાર સિદ્ધાંતી અને ન્યા શ્વાર થયા છે. તેમનું ખનાવેલું વિશ્વપારવક ચ મૂળ અને તેના બાપાતર સહિત સમિતિએ ર પડિલ છે તે પરથી તે મહાન બાપકારની વાતો ખાસ આવે છે. તેના મહાન પૂર્વચાર્યની કૃતિઓ ન્યા સુધી બકાર ન પડે ત્યા સુધી તે અપૂર્વ નિધિપ આપેલ વારસો આપણે જાણી એ તેમ નથી. તેમના વિશેષચુવતી ખાન રૂતક જે આવશ્યક પરની થી હરિભદ્રસુરિની ટીકામાં જૈન થઈ છે), નિશીયસાથ આદિ ને પ્રકટ તો વિદ્-સમાજમાં જૈન માહિત્યની પૂરી કિમત થી શકાય એમ થયુ. રજાથી મનાતું આવે છે. સંભળ્યું છે કે શીમદ્વચાકૃત દ્વાદશાર નધ્ય- મહાન મંથ સદીક પ્રસિદ્ધ કરવાનો આરંભ નું સમિતિએ નિષ્કેષ કર્યો છે તે પ્રવંસનીય નિષ્કેષ પ્રમાણે સત્વર તેની પ્રસિદ્ધિ થઇ જાય અને ઇચ્છીશું. આ સુચનાઓ પર સમિતિ લક્ષ આપી પ્રારંભમાં જે પુરોત્સાહ અને

શિક્ષાથી સત્ પ્રકાશનનું પવિત્ર કાર્ય કરેલું તે પ્રમાણે અવશિષ્ટ કાર્ય કરશે કે જેથી એક પણ સુત કે પંચાંગી વ્યાખ્યાનો થય અપ્રસિદ્ધ ન રહે અને સમસ્ત સિદ્ધાંતો ઉદ્ધાર કરવાનો મહાપરા સમિતિને પ્રાપ્ત થાય.

૫ એક મહાન જૈન સંકલ્પ પ્રો. શુશ્રિંગ— જર્મનીના પ્રોફેસર શુશ્રિંગ હમણાં મુંબઈમાં આવેલ છે. તે હાગર્ગયુનિવર્સિટીમાં 'હિંદના ઇતિહાસ અને સંસ્કૃતિ' (History and Culture of India) ના પ્રોફેસર છે. તેમનું નામ Dr. Walther Schubring છે. તેમણે અનેક ગ્રંથો રચ્યા છે તે પૈકી ઘુટ્ટકલ્પસૂત્રની આદિત બાપાતર સહિત કે જે 'Indian Antiquary' માસિકમાં પ્રકટ થયેલ છે, આચારાંગસૂત્રનું પ્રથમરૂથ સહિત સંશોધન, વ્યવહાર, નિશીયસૂત્ર તથા મહાનિશીય ના સંસ્કૃત્ય વગેરે છે. જૈન આગ્રોમાથી શ્રી મહાવીરનાં પ્રવચનો સુધી 'Sayings of Mahavira' ના સંગ્રહ કર્યો છે તેમણે અનેક વિદ્-માન્ય પત્રોમાં લેખો લખ્યા છે અને જૈન ધર્મના મૂળતરવો "Light from the East" એ નામની ગ્રંથમાસામાં પ્રકટ કર્યા છે. તેમના અનેક પુસ્તકો પૈકીનું એક 'અંકારા' છે. ગત ૧૦ મી ડીસેમ્બર મુંબઈમાં 'ધુરાપમાં જૈન સંપ્રદી અભ્યાસનો વિકાસ' (The Development of Jain Studies in Europe) એ વિષય પર મનનીય અને વિગતવાળું વ્યાખ્યાન આપ્યું હતું. ડા. હર્મન જૈકામી (ધાકાથી) એ જૈન ધર્મના પ્રથમ અધ્યયન વિદ્વાન સંકલ્પ ગણાયા છે. તેઓ હમણાં અતિ વૃદ્ધ થયા છે; એમની સાથે શુશ્રિંગે સરખાવીએ તો રા. મોદીના શબ્દોમાં શુશ્રિંગ જરૂર બહુજુનતા, દીર્ઘ અવધાસ, અને આનંદપ્રેરણામાં ચડી જાય. તેમની પાસેથી થઈ પછું શીખાનું રહે છે, પણ એકનાણુ શીખવા માટેની સરલતા કરતાંમા આવડી નથી, તેમજ જીજ્ઞાસુ જૈન વિદ્વાનોની અનિર્ણય-ઉદ્વેગિનતા પણ છે. જૈનોના સદગૌરવ થાય તો થયો પ્રકાસ પડે એ નિર્વિવાદ છે.

આ વિદ્વાનને અમદાવાદમાં રાં. કે. પ્રે. મોદી

તથા શ્રી જિનવિજયજી સાથે મળવાની ને વાતચીત કરવાની સુભાગી તક મળી હતી. તેઓ હાલમાં જૈનાગમો-ખાસકરી અંગચૂલિયા, વગચૂલિયા, અંગ-વિજય અને વિવાહચૂલિયાની હસ્તલિખિત પ્રતો જોટલી અને તેટલી જોષ તેની સંશોધિત આજ્ઞા તૈયાર કરવામાં રોકાયેલા છે. તેમને જર્મનીમાં પ્રોફેસર તરીકે ચાર્સે રૂપિયા જેવી નજીવી રકમ મળે છે. જતાં જ્ઞાનની પિપાસા એટલી બધી તીવ્ર છે કે કિંચિત્ બચેલા દ્રવ્યમાંથી ભારતભૂમિનાં દર્શન કરવા ને લાંબી સામાજિક, ધાર્મિક અને તત્ત્વજ્ઞાન સંબંધી હકીકત પ્રત્યક્ષ સાક્ષાત્કાર કરી મેળવવા લાંબી મુસાફરી કરવાનું સાહસ તેમણે કર્યું છે. આપણા જૈન શ્રીમંતો આવા અદ્ય કમાણીવાળા પ્રખર વિદ્વાનોને નોતરવા ને તેમને જ્ઞાનનાં સાધનો પૂરાં પાડવાનું કરી શકે તો અતિ ઉપકાર પોતાનાં યાત્રીઓ ઉદ્ધાર કરવામાં નિમિત્તભૂત બનીને કરી શકે; પણ તેવી મતિ ક્યાં છે? એવી એક પણ સંસ્થા વિશ્વભારતી જેવી પણ નથી કે જે આનું ઉત્તમ કાર્ય હાલમાં ધૂંધે શકે; જતાં જ ને ને કંઈ પ્રસ્તુતપ્રકાશની સંસ્થાઓ છે તે સર્વ મળીને આનું કાર્ય ઉવાડે તો જરૂર બની શકે તેમ છે. તે તે સંસ્થાઓ તેમ કરવાનું વિચાર પર રોશે?

૬ મુરત અશક્તાશ્રમ—મુરતમાં ચાલતી સેડી વિસિષ્ટન અશક્તાશ્રમ નામની સંસ્થાની મુલાકાત

તંત્રીને મુરતની જ્ઞાનજ્ઞાના કરતાં ના. ૧૪-૧૦-૨૭ તે દિને લેવાનો પ્રસંગ મળ્યો હતો તે વખતે જે ઉદ્ધારો તંત્રીના નીકળ્યા હતા તે નીચે આપીએ છીએ:—

આ સંસ્થા જોવાની તક આપણે માટે પ્રથમ તેના પ્રમુખ સાહેબ શેઠ દલીપચંદ વીરચંદનો ઉપકાર માનું છું. આ આશ્રમમાં ખાસ આકર્ષક વાત તો મને તેના સુક્ષ્મતાથી ઉડા ઉતરીને વ્યવસ્થિત કાર્ય-પદ્ધતિ તેમજ તેની અતિ સ્વચ્છતા જણાય છે. ગૂંજરાતીઓના હાથે આવી પદ્ધતિપૂર્વક સુંદર રીતે સંસ્થા ચાલે એ માટે ખરેખર હૃદયમાંથી ખરી પ્રથસાનાં ઉદ્ધાર નીકળે છે.

આ સંસ્થાના પ્રમુખ આના અબુદય તેમજ બ્યવસ્થા માટે જે ચીવટભરી કાળજી-ખંત અને ઉદ્યોગ લે છે તે અન્ય શ્રીમંતોને ખાસ અનુકરણીય છે. સર્વ શહેરોમાં શ્રીમંતો આવા કાર્યવાહકો-સંસ્થાસંચાલકો ઉપસ્થિત થાય તો પ્રજાનું ભવિષ્ય ધણું સુધરી જાય એ માફ માનવું છે.

આ આશ્રમ સર્વ રીતે ઉત્તેજન અને સહાયને પાત્ર છે, તો સર્વ સાધનસંપન્ન ભાષ્યો તથા બેદો પયાશક્તિ સદાપ્ય આપશે. વળી આ સંસ્થા જે રીતે હાલ ચાલે છે તે રીતે સર્વદા ચાલે-નબે અને તેના નિઃશેષ અબુદય થાય એમ ઇચ્છું છું અને પ્રભુ પ્રત્યે પ્રાર્થું છું.

અમારો લંડનનો પત્ર.

લંડન ૧-૧૨-૨૭.

“જૈનયુગ”ના માનદ તંત્રી તરફથી મને સુચના થઈ છે કે, અમારે “જૈનયુગ”ના વાંચકોને રસ ઉપજે તેવા પત્ર દરમહીને લખવો. ધીયુત મોદનભાષ્યે અદારા વારતે ધણું કર્યું છે. હું તેમના અદેશાન નીચે છું. અને તેથી તેમની ઇચ્છાનું પાલન કરવું તે અદારા ધર્મ છે. તે ઉપરાંત “જૈનયુગ”ને માટે દરેક જૈન જની શકે તેટલું કરતા ખંખાપેલ છે.

૧ જૈન વેપારીઓને આમંત્રણ—ધી જત

ધનરવાગલાલ ધીરલા, (ધીરલાં લખસં લી. દલકતા-વાળા)ના નામની કાજી અગ્નિપુષ્પ છે? તેઓ તેની સ્વદેશસેવા, ધર્મસેવા, અને છૂટે હાથે દાન દેતા માટે મથકર છે તેઓથી વિલાપત બે ત્રણ વખત આવી ગયેલા છે; આ વખતે આવનાં તેઓને જણાવું કે, અત્રે જુના વિચારના દિ-કુઓ વારતે નથી રહેવાની જગ્યા કે નથી તેઓને પૂર્વન કરવાની જગ્યા. આથી કરીને તેઓએ એક દિ-કુમંદીર અને તે સાથે

હોસ્ટલ કરવાનો વિચાર કર્યો; કે જેથી, એરથોડોક્સ દિન્દુ વેપારીઓ આ દેશમાં આવી પોતાની આંખો એ ભુવે કે વેપાર કેમ થાય છે, કમીશન એજન્ટો આપણા દિન્દુસ્થાનમાંથી પેમે કેમ લઇ રહ્યા છે; પોતાની ઓપીસો પરદેશમાં હોય તો શું ફાયદા થાય છે, અને છેવટમાં ન્યાં લગી વેપારમાં સ્વરાજ્ય નથી મેળવ્યું ત્યાં લગી પોલીટીકલ સ્વરાજ્ય મલશે નહીં, તેનો ખ્યાલ વેપારીઓને કરાવવા આ પગલું ભરેલ છે. હવેના એક લાગમાં જેને વેસ્ટ હેમસ્ટેડ કહેવામાં આવે છે ત્યાં તેઓશ્રીએ એક ઘર પાઉન્ડ ૪૬૦૦) લગભગ રૂ. ૬૦,૦૦૦ ને ખર્ચે લીધેલ છે. અને તેને 'ફરનિચ' કરતાં લગભગ ખીમ એ હબર થશે. આવી રીતે એકવાએ તૈયાર થતા મકાનને તે દિન્દુઓમાં બેટ તરીકે આપવાના છે, કે જેથી તેનાં ખાણકા અને આવી સ્વતંત્રતાનો બહુઓ પુકતો થીએ.

આ ઘરમાં ૧૨ રૂમો છે. દરથી બાર વેપારીઓને રહેવાની સગવડ થશે તેમ લાગે છે. ભોજન, આદાર વિગેરે દિન્દુસ્થાન માફક જ થશે. આનો કરોબાર મેનેજિંગ કમિટીના હાથમાં રહેશે. જેના પ્રથમના સભ્યો નીચે મુજબ છે.

૧ એચ. એસ. પોલક (મદદાત્મા ગાંધીજીના ખાસ એજી.)

૨. મી. કે. એમ. બાનધીયા (ખરેદ ઇન્ડીઅન પોરસ્યુસ કંપની. ખીરના બધર્સ.)

૩. આર. જે. ઉદાણી (બકુલાઇ એન્ડ અમ્બાલાલ લીમિટેડ).

૪. કે. બી. માવલનકર (સિકેટરી ઇન્ડીઅન સોસાયટી કલ્પ).

૫. મીસીસ એન. સી. સેન.

૬. ડો. પ્રાંજી અને મી. મલીક (ઇન્ડીઅન કાઉન્સિલના સભાસદો)

૮. કે. બી. કોટવાલ (એવરી) ૯. ડો. કે. એમ. પારથી (પ્રખ્યાત દિન્દી સરજન).

કમિટી એવી છે કે તે અને આવતા વેપારીઓને દરેક રીતે ઉપયોગી થઈ પડે તેમ છે. જેન વેપારીઓને આથી આમંત્રણ કરવામાં આવે છે કે, " તમે આવો. તમેને દરેક રીતે સગવડ કરી આ-

પીશું. વેપાર હાય ધરા. અને વેપારી સ્વરાજ્ય મેળવે, તમારા ધર્મની નજરે, વેપારની નજરે, સામાજિક વહેવારીક નજરે, હમારી બધી સગવડ સાચવવા આ પત્રનો લેખક જે જેન છે તે બધાય છે. "

છેવટમાં એક વાત જણાવી દઉં. આ ઘર પૈસા પેદા કરવા કે નફો કરવા નથી ઉભુ થયું. બે તે તેનું ખર્ચ ઉપાડે અને મી. ખીરલા ઉપર વધારે બોલે ન પડે તેટલું જ થાય, તો કાર્યવાહકો પોતાને લાગમશાળી સમજશે.

૨. ઇન્ડીઅન રીલીફ ફંડ—વરસાદથી થયેલ હોનારતના ખચર અને મળતાં યુજરાતી મુતનોમાં બારે ગમગીની ફેલાયેલ હતી. મદદ માટે શું કરવું, હતા વિચારો થયેલ હતા. છેવટે ઓગસ્ટ માસની આખરે મી. એચ. એસ. પોલકની ઓપીસમાં સર મનચેરજી બાવનગરીના પ્રમુખપણા નીચે સજા બોલાવાઇ હતી! તેમાં લેડી અનુલ ચેતરજીને પ્રમુખ, મનચેરજી બાવનગરી અને પોલકને ઉપ પ્રમુખ, તાતા લી. ને એન બખતચી. અને મેસર્સ આર. જે. ઉદાણી, એસ. બી. પટેલ, અને પી. ડી. ર્યાનનને માનક મંત્રીઓ તરીકે ચુંટવામાં આવેલ હતા. ફંડના બ્લાર પટેલા રીપોર્ટ ઉપરથી જાણાય છે કે લગભગ રૂ.૫૦૦ સરક્યુલર જુદે જુદે ઠેકાણે મોકલવામાં આવેલ હતા. કુલ ફંડ પાઉન્ડ ૧૪૪૦-૬-૦ હજી લગી થયું છે. આ ફંડ બેજી કરવામાં મેસર્સ બકુલાઇ એન્ડ અમ્બાલાલ લી. (શેક અમ્બાલાલ સારાલાઇની પેડી), તાતા લી., અને પોલકે સારી જહેમત ઉઠાવેલ છે. ટપાલ તાર, વિગેરેનું ખર્ચ. તે બજે કંપનીઓએ આપેલ છે. છપામથી ખર્ચ. શ્રીમતી લીલાવતી ઉદાણીએ અને મી. કે. પી. મહેતાએ (સર શ્રીરાજશાહના પુત્રે) આપેલ છે. ફંડના ૫૦ ટકા યુજરાતને, ૨૫ જરાકને અને ૨૫ ઓરીસાને વહેંચવામાં આવેલ છે.

ધરોપના જુદા જુદા પ્રદેશોની મુસાફરી કરીને હાલ હું પાંચે આવેલ છું. અને તેથી તેનું હુંક વર્ણન અને આપુ તો તે અધ્યસ્તુત તો નહીજ લેખાય.

૩ એન્ટર્પ્રાઇઝ—પ્રથમ આપણે આ ચહેરે લાઇએ.

તે ગામ બેલજીઅમનું બંદર છે. સુંદર છે. માણસો લઘા અને સારા છે. તેઓ ઇંગ્લિશ બોલતા હોવાથી, હિન્દી-ઓને કોઈ ખતનો વાંધો આવતો નથી.

આપણા નૈન બન્ધુઓએ અત્રે સારી રીતે જમાવ કરીને આગર મેળવી છે. વર્ષમાન કુઠ ની અત્રે થાપા છે. રૂનો વેપાર તેમનાજ હાથમાં છે બહુ મોટું બીઝનેસ કરે છે અને આગરની જમાવટ સારી છે. આ ઓરીસમાં મદને એકજ ખાખી લાગી અને તે એ કે તેમાં કોઈ હિન્દી નોકર નથી. શ્રી વર્ષમાન દર વરસે આવે છે. બાપી મેનેજમેન્ટ બેલજીઅન કરે છે. મી. વર્ષમાન ધારે તો કોઈ સારા કેળવણીના નૈન યુવકને અત્રે રાખી ટ્રેકનિંગ આપી શકે. આશા છે કે મદારી આ નમ્ર અરજ તે કું વાળા સ્વીકારશે.

એન્ટર્પ્રાઇઝ આવા પછી મી. નગીનદાસ જ-વેરી પાલકપુરવાળાથી કોણ અલખ્યું રહે છે? આ ભાઈની આગર ધધા એવો તો સરસ છે કે આપણે તેથી મગરૂર થવા જેવું છે. અત્રે તેઓશ્રીએ વેપાર કેવી રીતે જમાવ્યો છે, તે જણવા જેવું છે. આપણામાં કહેવત એ છે કે “કાળા માથાનું માનવી યું ન કરે!” તે મુજબ તેના આર ભાઈઓમાંથી એક ભાઈ, જેઓ યુનિવર્સિટી થીવાય બીજી એક ભાયા બોલતા નહોતા, તેઓએ આવી બે વર્ષ રહી ને જમાવટ કરી, તે આપણને અભ્યર્થનામાં નાંખે તેમ છે. વિશ્વવિદ્યામાં આજ સ્થાપિત ક્ષેત્રે ક્ષેત્રને Romance of Business કહે છે. એન્ટર્પ્રાઇઝમાં કોઈને પુછો, કે ભાઈ! અત્રે કોઈ હિન્દી છે? તો તે તરતજ તમેને મી. જવેરીનું પર જવાવશે. પોલી-સને કે મજુરને રોકેને ઉતરી પુછો તો તે તમેને જવેરીને ત્યાં મુકી જશે.

વેપારની ખાતજ એક કોરે મીડી, અને વિવેક અને વેદવાની દષ્ટિએ તેઓને જુવો. તો માણસ પડશે કે મી. નગીનદાસ કે તારાબહેને દજી લગી, કોઈપણ હિન્દીને તેઓને ત્યાં જમ્યા વગર જવા દીધા નથી. પછી તમે જાણે તેને ત્યાં એક રોજ રહે, કે ૭ મહીના રહો, થાંતુ જ્યારે ગમે ત્યારે તમેને

દરને મુખે તારાબહેન અને તેઓના પુત્રી પુખ્ત ને પાંચ વર્ષની જ છે તે આવકાર દેવા અને જમા-ડવા હાજર જ છે.

આ સિવાય ત્રિવેદીબ્રધર્સ વાળા પણ માર્ક કામકાજ કરે છે. વિવેક કે મેમાનગતીમાં દ્વડપત-લાઈ કે તેમના વહુ કોઈથી પાછા પડે તેમ નથી.

આવા રમણીય શહેરમાં આપણા બન્ધુઓએ અને તેમાં પણ નૈનોએ ને આગર મેળવી છે, અને જમાવટ કરી છે તે ખરેખર મગરૂર હોવા જેવું છે. આનું ન્યારે થાય છે ત્યારે ઇર્ષ્યા કોઈને થાય તે સ્વાભાવિક છે. હમણાં, બે ત્રણ યુવાનો હિન્દી આવેલ છે અને તે સંપત્તી રહેતા હિન્દીઓમાં કુર્મપ કેમ થાય તેવાં પગલાં ભરે છે. આ ખરેખર શોચનીય છે; અને આશા રાખવામાં આવે છે કે તેઓ સમજી અને એક સંપત્તી રહેશે.

૪ એક ‘મહાશય’નું સાહસ—હિન્દી હમણાં એક ‘મહાશય’ અત્રે આવેલા છે તેની પાસે રૈસા હોય તેમ લાગે છે. તેઓની બારીસ્ટર થવાની ઇચ્છા છે મદારા એક સ્નેહીને મળતાં તેઓએ તેમને કોઈ સારા ફેમીલીમાં રહેવા માટે ઇચ્છા દર્શાવી. તે મુજબ તેઓને “ઈન્ડોક્ષન” પત્ર લખાણો અને ભાઈ ત્યાં જવા પછી ભાઈમ પડ્યું કે હમણા “માર” ની ટર્મ નહીં ભરતાં એક મહીના “જોઈમઅલ” કરવાની ઇચ્છાથી જ્યાં રહેવા હતા, તે ધરના માલીકને રોતાને માટે “કોઈરી” (રટ્ટીઅર્લ) થર લઈ આવવાની પર-વાનગી મેળવી જવાજમમાં તેઓને ત્યાંથી નિકળવું પડ્યું. આ ભાઈને પુછતા જવાજમ મળ્યો કે “મળ તો કર-લીએ એકી દુરી કોઈર મીલીતીથી” ત્યાં “પેસા દે-જેસા મને જેસા હજમા” હવો આપનાં જવા કર-માણા અને દવે જ્યાં રહેવા જવા છે તે ખજર નથી. તેઓની ઉમર પુખ્ત છે—પરજીવ છે—કોઈરા વાજ છે. આવી જનના વિચારો અત્રે આવવા દિનું વિચારોઓમાં ૧૦૦ થી ૯૦ ને આવતા હશે, એક માર્ક માનવું છે. તેવા વિચાર આવવાનું કારણ છે. તે અટકાવવા શુ પગલાં લેવાં જોઈએ, વિષે આપણે દવે પછીના પત્રમાં ચર્ચાશું.

R. J. U.

‘પ્રબોધ ચિન્તામણિ’ સંબંધી સાક્ષર શ્રી કેશવલાલભાઈ.

જયશેખર સ્મરિત ગૂજરાતી ‘ત્રિભુવનદીપક પ્રબોધ’ એ નામથી કૃતિ સાક્ષર પંડિત શ્રી લાલચંદ બગવાનદાસ ગાંધીએ પ્રકટ કરેલ તેની સમાલોચના અમે લીધી છે. જુઓ જૈનયુગ પુ. ૨ પ. ૧૮૯ તેમાં અમે જણાવેલું હતું કે

‘ આ કાવ્ય ઉચ્ચ પ્રતિનું છે. તે ૪૪ કડીનું લાંબું છે અને તેમાં જૂની ગૂજરાતીનું શુદ્ધ સ્વરૂપ મળી આવે છે. તે સ્વરૂપને જીણી તેને વિસ્તૃત રીકા રૂપે બહાર લાવવાનું કાર્ય શ્રી કેશવલાલ દ્રુવ જેના ભાષા શાસ્ત્રી કરે તો ઘણા પ્રકાશ પડી શકે તેમ છે, અમને જણાવવાને આનંદ થાય છે કે આ કાવ્યને પુનઃ બીજી પ્રતિઓ મેળવી સંશોધિત કરી તે પર વિધવિધ ટિપ્પણો રૂપકનો ઇતિહાસ, કવિના સંસ્કૃત પ્રબોધ ચિન્તામણી અને આ ગૂજરાતી પ્રબોધની સરખામણી, કવિ અને કાવ્યનો પરિચય, કાવ્યમાં વપરાયેલ જંદ અને ટાળ પર વક્તવ્ય, ‘પાંદાતરોની મીમાંસા, જૂની ગૂજરાતીનું સ્વરૂપ અને તેની વિશેષતાઓ તેઓ શ્રી લખી પ્રકટ કરવાના છે અને તેમ થયે તે એમ. એ. ના અભ્યાસક્રમમાં દાખલ થશે, તો તેનાથી ભાષાપર જળરા પ્રકાશ પડશે અને તેનો અભ્યાસ થઈ ભાષાનો ઉત્કર્ષ પણ થશે. લાલચંદલાખના પ્રકાશન પછી પાંચ છ ‘વર્ષે સાક્ષર શિરોમણી દ્રુવ સાહેબના હસ્તથી આ ગ્રંથ આપર પામે એ જોણું પુરા થવા જેવું નથી. તેઓ પોતાનું કાર્ય સુંદર રીતે પ્રમાણભૂત કરી શકે તે માટે ત્રિભુવન દીપક પ્રબોધની હસ્ત પ્રતો જ્યાં જ્યાં હોય ત્યાં ત્યાંથી મેળવી સાહિત્યરસિક યુનિઓ અને શાવકોએ તેમને પૂરી પાડવાની જરૂર છે. આની એક પ્રત શ્રી વિજયધર્મસૂરિના આગ્રામાં રાખેલ બંડારમાં છે તો તે તેમને જદી મોકલે એમ તે બંડારના કાર્યવાન હકોને વિનવીએ છીએ.’

હવે આમાં જણાવ્યા પ્રમાણે અમેને તહેર કરતાં અતિ ઢર્ષ થાય છે કે તેનું ખરૂં નામ ‘પ્રબોધ ચિન્તામણિ’ કે જે નામ આ સૂરિના સંસ્કૃત રૂપક ગ્રંથને પોતે આપેલ છે, એ હોય છે એમ જણાવી તેનું પુનઃ સંશોધન કરી તેમાથી થોડુંક બાદ કરી આપું આ ગૂજરાતી કાવ્ય સાક્ષર શિરોમણિ દી. બ. કેશવલાલ હર્ષદરાય દ્રુવે ‘પંદરમા શતકનાં પ્રાચીન ગુર્જર કાવ્ય’ એ નામના પોતાના સંપાદિત પુસ્તકમાં ગૂજરાત વર્તમાન સોસાયટી દ્વારા કવીશ્વર દલપતરામ સ્મારક ગ્રન્થમાળા નં. ૪ તરીકે પ્રસિદ્ધ કરાવેલ છે તેમાં છેલ્લા પાંચમા કાવ્ય તરીકે મૂક્યું છે. તેમાં એક મનનીય વિદ્વાતજી પ્રસ્તાવના પોતે લખી છે, તેમાં આ જૈન કૃતિ સંબંધી તેમણે જે જણાવ્યું તે અક્ષરશઃ અત્ર આપીએ છીએ. તેમણે આ કૃતિનું સંશોધન સુભાગ્યે મળેલી અનેક હસ્તલિખિત પ્રતો પરથી ઘણા પરિશ્રમપૂર્વક કર્યું છે અને તેની ગવેષણા કરી પોતાનું તે સંબંધીનું પ્રામાણિક કથન પ્રસ્તાવનામાં રજૂ કર્યું છે. આ ગ્રંથમાં જૂની ગૂજરાતીનું સ્વરૂપ અને તેની વિશેષતાઓ કડિન રાખ્યાંકોશ આપ્યાં હતાં તો વિશેષ શોભે શાત. અમે હચ્છીએ છીએ કે આ ગ્રંથ મુંબઈ યુનિવર્સિટીના અભ્યાસક્રમમાં નિર્ણયિત થાય. તંત્રી.]

પ્રબોધચિન્તામણીની હાથપ્રતો.

૨૧ પાંચમું કાવ્ય પહેલું પ્રકાશમાં મૂકવાનું માન મેરકૃત પ્રાકૃત અને અપ્રકાશમાં નિપુણતા ધરાવતા Baroda Central Library ના પંડિત સાક્ષર બગવાનદાસને છે. પ્રસ્તુત કાવ્ય એમણે

‘ ત્રિભુવનદીપક પ્રબોધ’ એ નામથી ગવેષણાપૂર્ણ પ્રસ્તાવના સાથે પાંચેક વર્ષ ઉપર છપાવ્યું હતું. એની વાચના વડોદરામાં કોડીપોળના ઉપાધ્યક્ષના પુસ્તક-મંદિરમાંની દાષપ્રતને મોટે ભાગે અત્યુસરે છે. એમાં પત્ર ૨૯, ૩૪માં પંકિત ૧૧ અને પંકિતમાં અક્ષર

૨૨ થી ૪૦ છે. એ પ્રત પડિમાત્રાવાળી નાગરી લિપિમાં ઉતારેલી છે. ઉતારાને સમય એમાં નોંધેલો નથી. પણ પંડિત લાલચંદ્ર તે પ્રત મેવતના સોળમા સૈકામાં લખાવેલી ધારે છે. ૨૪. પાદના ઉદ્ધારમાં 'મે' તેની મુદ્રિત વાચનના ઉપયોગ કર્યો છે. પ્રકાશિત 'ત્રિભુવનદીપક પ્રબંધ'માં સંશોધક વડોદરાના આત્મારામ જૈન જ્ઞાનમંદિરમાંની હાથપ્રતના પાંદોર પરિશિષ્ટમાં આપ્યાં છે. 'સંકારથાન વિશે ઉદાપોહ માટે' પ્રસ્તુત હાથપ્રત ઉદાર આશયવાળા મુનિમહારાજ પ્રવર્તક શ્રી કાંતિવિજયજી દ્વારા નિર્દિષ્ટ જ્ઞાનમંદિરના સેક્રેટરી તરફથી મેળવી હતી. તેમાં પત્ર ૪૬, ૫૪માં પંક્તિ ૧૫ અને પંક્તિમાં અક્ષર ૧૦ થી ૧૮ હતા. એ પ્રત પડિમાત્રા વગરની દેવનાગરી લિપિમાં ઉતારેલી હતી. પ્રત્યેક ૫૪માં વચ્ચેવચ્ચ વીસ અક્ષરપૂર જગા રોકતો સ્વસ્તિક હતો. તેમાં 'પહેલું આરંભમાં અને છેલ્લું અંતમાં અધુરું' હતું. તેથી સમભવ છે કે સદર પોથી કોઈ મોટી પોથીનો ભાગ હશે. એમાં 'ત્રિભુવનદીપક પ્રબંધ' નિરંક પત્ર ૨ થી નિરંક પત્ર ૧૩ સુધીમાં સમાયેલો છે. પ્રતમાં કોઈ પણ રચણ લેખનકાળનો ઉલ્લેખ છે નહિ, પડિમાત્રાના અભાવના કારણથી આ નરસિંહજીની પોળની હાથપ્રત કોડી-પોળની હાથપ્રતથી કંઈક અત્યંતીન હોવી સંભવ છે. એની ઉપર નંબર ૭૬૧ ચડાવેલો છે. અધિક પ્રકાશના લોભથી મુંઝવણની મોહનલાલજી સેંદૃશ લાઇબ્રેરીના ચંપદની હાથપ્રત પણ મેં મળાવી હતી. તે મને સુમસિદ્ધ 'જૈન ગુર્જર કવિઓ'ના કર્તા રા. રા. મોહનલાલ દ્વીચંદ્ર દેસાઈએ મેળવી આપી હતી. એ ત્રેવીસ પત્રની પોથી છે. તે પૈકી પત્ર ૧૬ તથા ૨૨ ખૂટે છે. પ્રત્યેક ૫૪માં પંક્તિ તેર ચાર અને પંક્તિમાં અક્ષર અઝીસને આશરે છે. લિપિ પડિમાત્રાવાળી દેવનાગરી છે. આ પ્રતમાં જૂના મુદ્ર પાઠ જળવાઈ રહેલા મને પ્રાપ્ત થયા. એની પુષ્ટિકા નામે પ્રગણે છે. 'દંતિ થી ત્રિભુવનદીપક પ્રબંધ સમાપ્ત મિનિ' સંવત ૧૬૨૨ વર્ષ આદ્ય પાછો જુદો(લ) પાછો એકાદશી ૧૨ શરવાસરે ॥ શુભ નક્ષત્રે લખે ॥

૨૨ જુઓ પંડિત લાલચંદ્ર અભ્યાસકાલ સંપરિત ત્રિભુવનદીપક પ્રબંધની પ્રસ્તાવના, ૫૪ ૧૩.

પુસ્તક' એ બહારક શ્રીપુન્યપ્રભસૂરીશ્વરાણાં શિષ્ય-બહારક શ્રી જયસિંહ યુરિયા લેખયાંચકે । આચંદ્રાક્ષિ ચિરં નંવાત । ઇત્યાદિ.

રચનાકાળ.

૨૨ પ્રસ્તુત કાવ્યની રચનાનો સમય પણ 'વસંતવિલાસ'ની પેઠે અનિશ્ચિત છે. પરંતુ જેમ ઉત્તરનો ઉત્તર અવધિ રચપાપ છે, તેમ પૂર્વનો પૂર્વ અવધિ આંધી શકાય છે. જયશોખરસૂરિએ સં. ૧૪૬૨ માં સંસ્કૃત ભાષામાં પ્રબોધધિતામણિ રૂપ નામે કાવ્યરચ્યું, સારપંક્તી તેમજે મૂળની રૂપરેખામાં જૂજ ફેરફાર કરી આર. રંગપૂરી સંસ્કૃતના અણખણ શ્રોતાને રચતી પ્રાકૃત વાણીમાં સ્વતંત્ર કાવ્ય રચી કાઢ્યું; તે જ આ ગૂજરાતી પ્રબોધધિતામણિ છે. એને હું ઇસવી પંદરમા શતકના પહેલા અર્ધમાં મૂકું છું.

કર્તા જયશોખરસૂરિ.

૨૩ જયશોખરસૂરિ સ્વેતાંબર જૈન સંપ્રદાયના અંચલ ગચ્છના મહેન્દ્રપ્રભસૂરિના વચ્ચે શિષ્ય થાય. સૌથી ન્દાના શિષ્ય મેઘગુપ્તસૂરિએ સંવત ૧૪૮૮માં દીક્ષા લીધી હતી. અર્થાત જયશોખરસૂરિનો દીક્ષા-સમય તે પહેલાં. એમજે સંસ્કૃત પ્રાકૃત અને ગૂજરાતીમાં કાવ્ય રચ્યાં છે. એકજ વર્ષમાં ઉપદેશધિતામણિ ધર્મિશ્વરિત મહાકાવ્ય અને પ્રબોધધિતામણિની સંસ્કૃતમાં રચના સૂરીશ્વરની અસાધારણ સક્તિની પ્રતીતિ કરાવે છે. એમજે જૈનકુમાર સંભવ નામે મહાકાવ્ય પણ રચ્યું છે. આ ઉપરાંત એએએ ચતુર્-જયહાનિચિકા, ગિરનાર હાનિચિકા, મહાવીરહાનિ-ચિકા અને કિયાગુપ્તસ્તોત્ર તથા આત્માવબોધકસક પણ રચ્યાં છે. આ લઘુ કૃતિઓમાંની છેલ્લી પ્રાકૃતમાં છે; અને છેલ્લી હાનિચિકા ભાષાસમકરૂપે છે; બીજી ન્દાની મોટી કૃતિએ સંસ્કૃતમાં છે. જયશોખરસૂરિની

૨૪ ભાવનગરની શ્રીજૈનધર્મપ્રસારક સમાજે સંસ્કૃત પ્રબોધધિતામણિ હાથ લખાવ્યું છે. આવારે તે કુખ્યાવ છે. એવું જાણવી બાધાંતર પણ એ જ સમાજે ઉપાધી પ્રગટ હતું છે. પ્રસ્તુત સંસ્કૃત કાવ્ય ઉપરથી પાંચમી સં. ૧૭૪૩ માં મોદવિવેકનો રાસ રચ્યો છે. એ રાસ શ્રીપુન્ય મનુજીવાલ ૧૯૪૮માં મહેતાના જૈન કાવ્યોદન ભાગ ૧, ૫૪ ૨૨૮-૩૧૪ માં છપાયા છે.

માતૃભાષામાં કૃતિ તો સંગ્રહોલો પ્રબોધચિંતામણિજ છે. ૨૧ એના બંધની સરળતા, વાણીનો પ્રસાદ અને કવિતાની ધમક એતાં સૂરીશ્વરે બીજાં ગૂજરાતી કાવ્યો રમ્યાં હોવાં જોઈએ.

પ્રબોધચિંતામણિ અને પ્રબોધચન્દ્રોદય.

૨૪ પ્રબોધચિંતામણિ ગુજરાતીમાં જૂનામાં જૂનું રૂપક છે. જયશંખરસૂરિના આદર્શ કવિ કૃષ્ણમિત્રનું પ્રબોધચન્દ્રોદય નાટક હોય એમ તેની સંકળના અને તેના નામ ઉપરથી જણાય છે. પ્રબોધચન્દ્રોદયમાંના ખીજભૂત વેષણુવ રૂપકનાં શૈવ અને જૈન, નૈયાયિક અને રાસેશ, એમ અનેક વધતાં યોગ્યાં સંવાદી પ્રતિબિંબો સંસ્કૃતમાં ધણાં છે. ૨૭ તે બધાં જ્યારે નાટક રૂપે છે, ત્યારે પ્રબોધચિંતામણિ કાવ્યના રૂપમાં દર્શન દે છે. ગિંયમૃત પ્રબોધચન્દ્રોદયમાં, બાહ્ય મહામાત્ય ગોપાલે ઇ. સ. ૧૦૬૫માં ચેદિ દેશના કલચુરિ રાજા કણ્વને હરાવીને જ્ઞાનકમુકિતના અંદ્રવંશી (અંદેલ) રાજા કીર્તિવર્માનો ઉદય સાધ્યો, તે જ્ઞાતાં સાથે મંવાદ ધરાવતું સંવિધાન ચોળ્યું છે, એમા મોદ રાજાનો પરાજય કરીને વિવેક પણ પ્રબોધચન્દ્રનો ઉદય સાધ્યો છે ૨૮ પ્રસ્તુત સંવાદી નાટક ઉકન વિજયના મહોત્સવમાં રાજા અને મહામાત્ય સમક્ષ ભજવવામાં આવ્યું હતું. એ રૂપક કૃષ્ણમિત્રે પોતાના શિષ્ય ગોપાલની પ્રસન્નતા અર્થે રચ્યું હતું. પ્રબોધચન્દ્રોદય સારી ખ્યાતિ પણ પામ્યું અને એના બહુ અનુકરણો પણ થયાં, તે બધુંએ ખરું. તથાપિ કહેવાની જરૂર છે કે રૂપકાત્મક વસ્તુ રંગભૂમિ ઉપર

૨૬. આ હકીકત પડિત લાલચદ્ર ભજનાનદાસ સંપાદિત ત્રિજુવન દીપક પ્રબંધની પ્રસ્તાવનામાંથી સજ્જે પર્માં હુતારી છે.

૨૭ જેવાં કે વેંકટનાથનું સંહસ્રસૂર્યોદય, આનંદરાય મખીનું વિદ્યાપરિણયન અને છાનાનંદન, ગોકુલનાથ ઉપાધ્યાયનું અમૃતોદય, પદમસૂરનું જ્ઞાનચન્દ્રોદય, વાલ્મીકીનું જ્ઞાનસૂર્યોદય, યશમાત્રના મોદપરાજયમાં પણ રૂપકનો પ્રયોગ છે.

૨૮ જુએ પ્રબોધચન્દ્રોદય । પ્રસ્તાવના । ૯ । વિવેકનેવ નિર્જિત્ય હલ્લું મોહમિલોજિતમ્ । શ્રીકીર્તિવરુપતે-જોધસ્તેવોદયઃ કૃતઃ ॥ આડી બોધપદ્યો પ્રબોધ કિંવા પ્રબોધચન્દ્ર અભિપ્રેત છે.

ઓછું ભજવવા યોગ્ય છે. અધ્યાપને અંગે રહેલી અવાસ્તવતા પ્રયોગની સફળતામાં આડી આવે છે. અમૂર્ત ભાવો અભિનયમાં મૂર્ત પાત્રોનું કાર્ય કરવા અસમર્થ નીવડે છે. રૂપકની ઘટના દરમ્યાન કરતાં જીવ્ય કાવ્યને અને કથાને વિશેષ અનુકૂળ છે. તે જ્ઞેતાં પ્રયોગબંધનો માર્ગ મૂકી જ્યશંખરસૂરિએ કાવ્ય-બંધનો માર્ગ લીધો એ બહુ યોગ્ય કર્મ છે. રૂપક મનનપ્રાણ છે. તેના કાવ્યરૂપે નિરૂપણથી ઔચિત્ય સચવાય છે અને નવીનતા એ આવે છે.

રૂપકનું વસ્તુ.

૨૫ જયશંખરસૂરિના પ્રસ્તુત કાવ્યમાં વિવિધ પેટારૂપકો સમાયાં છે. ૨૯ તે બધાનું નિરૂપણ કરતું આવા લઘુ સંગ્રહની પ્રસ્તાવનામાં અસ્થાને ગણાય. તે કારણથી પ્રબોધચિંતામણિના મુખ્ય અંશનો મહેપમા ઉદ્ધાર કરું છું.

૨૬ વિશ્વનું સામ્રાજ્ય ધરાવતો પરમહંસ નામે રાજા છે. કોઇ એને અર્હત ૦૦ કહે છે, કોઇ બ્રહ્મ (અલખ) કહે છે. તેને ચેતના નામે રાણી છે. રાજા-રાણીને પરસ્પર ગાઠ પ્રેમ છે. એક દિવસ વર્ણુ ક્યામ પણ મોહ ઉપજાવતી, વિકારી દષ્ટિવાળી માયા નામે નવધૈવના મુંદરી પરમેશ્વરની નજરે ચડી. તેની મધુર મૂર્તિ રાજાના અંતરમાં વસી. મહિન મનની માયામાં લુબ્ધ ન થવા રાણીએ રાજાને બહુ કહ્યું, પણ તેના કહેણની કંઈ ટેકા લાગી નહિ. ત્યારથી ચેતનાએ વિશેષ કહેવાનું જ નહિ, પણ નજરે પડવાનું એ બંધ કયું. માયાને તો એટલું જ જોઈતું હતું. તે દવે પરમહંસની માનીતી રાણી થઈ બેઠી. તેના ફંદમાં ફસી નવી કાપાનગરી વસાવી મન નામે અમાત્યને કારભાર સોંપી દેઈ પરમ ઐશ્વર્ય કોરે મૂકી રાજા નવી રાણી સાથે અખંડ ભોગવિકાસમાં મગ્ન થયો. વિષયની કેદમાં લાન જીવેલા રાજાને રાણી

૨૯. જેવાં કે અવિદ્યાનગરી અને તેનું અભિકાંકિ મંદળ પ્રવચન પાટણ અને તેનું અધિકારિમંદળ, વિવેક અને મોહની મુલ્લસામયી

૩૦. જમ ન થાય તે સાકં મેં પરમાત્મા માટે ક્યા-સારમાં અર્હતનો અને પરમેશ્વરને મટિ અરિહંતનો ઉપયોગ થયો છે. કવિ હમચને માટે અરિહંત બોલ વાપરે છે.

અને અમાલ્યે પાપની બેડી જડી કેદમાં નાંખ્યો. માયાના પ્રીતિપાત્ર મન અમાલ્યે દબે રાજમુગટ ધારણ કર્યો. એ ધારે તેને બાંધે, ધારે તેને છોડે: એકને લૂંટી લે, એકને ન્યાલ કરી દે.

૨૭ મન રાજ બે રાણીઓ પરણ્યો, પ્રજ્ઞતિ અને નિજ્ઞતિ. પહેલી રાણીએ મોદને અને બીજીએ વિવેકને જન્મ આપ્યો. પ્રજ્ઞતિને નિજ્ઞતિ આંખના પાટા જેવી લાગતી હતી. શોકમનું સમૂળ સાલ કાઢવાની મનઘળથી તેણે સ્વામીના કાન ખૂંચ લેએર્થાં. એની કૂડી શીખવણીથી મન રાજએ નિજ્ઞતિ અને વિવેકને દેશવટો દીધો. તેમના ગયા પછી મોદ કુંવરને રાજ્યાધિકાર અપાવવો તે તો રહેજ પાત હતી. પ્રજ્ઞતિના મ્હોનો પડતો બોલ ઝીલી મને મોદને રાજ બનાવ્યો. નવા રાજએ અવિલા નામે નગરી વસાવી તેને પોતાની રાજધાની કરી. મોદ રાજ કુર્મતિને પરણ્યો. તેનાથી તેને કામ રાગ અને દ્વેષ એ ત્રણ કુંવર તથા નિદા અપ્રતિ અને મારિએ ત્રણ કુંવરી મળી ૭ સંતાન થયાં. કુર્મતિ રાણીએ ઘર ભરી નાંખ્યું.

૨૮ દેશવટો પામેલાં નિજ્ઞતિ અને વિવેક વિપ્ર-પુરી આદિ અનેક સ્થળે ભમતાં ભમતાં પ્રવચનપુરી નામે નગરી પાસેના આત્મારામ વનમાં વસતા વિમલબોધને લાં જન્મ ગયાં. એણે તેમને ઊતારો આપ્યો એટલું જ નહિ, પણ વિવેક કુંવરનાં ઉત્તમ લક્ષણ જોઇ તેને સુમતિ નામે કન્યા પણ પરણાવી. પછી રાજનાં પાસાં સેવવાથી ભાગ્ય ઉઘડશે એવો વિમળબોધનો ઉપદેશ થતાં સુમતિને લેઇ નિજ્ઞતિ પુત્ર સાથે પ્રવચનપુરીમાં જઈને રહી. વિવેક ત્યાંના રાજ અરિદંતરાયના દરબારમાં ગયો. તેનાં ઉપર પ્રજ્ઞની અબીદદિ હરી. અવસર સાધી વિવેક મોદ રાજના અભ્યાસની વાત કરી. તે ઉપરથી પ્રભુએ વિવેકને દુકમ કર્યો, કે મોદના અમલથી ને ને મનુષ્યો ત્રાસી ગયા દોષ તેમને લેખે તારે આપજા રાજ્યમાં મુક્તિપુટી વસાવવી. એ દુકમ જદુ સારી રીતે અમલમાં મૂક્યાથી પ્રભુ રાજ અરિદંત પ્રભુએ વિવેકને પુણ્યરંગપાટણની જગીર આપી.

૨૯ વિવેક પુણ્યરંગપાટણમાં સુખે રાજ્ય કરે છે, ત્યાં દંભ કદાગમ અને પાખંડ નામે મોહરાયના ત્રણ છૂપા જાસુસો તેનું પગેરું ગોતતા આવી પહોંચ્યા. પરામાં રહી તેમણે લાંનાં કેટલાંક મનુષ્યને ભોળવી પોતાના પક્ષમાં લીધાં. પછી તેઓ શહેરમાં પેસવા ગયા; પણ જ્ઞાન નામે કેટલાંકે તેમને વિદેશી જાણી પેસવા દીધા નહિ. એટલે કરીને કદાગમ અને પાખંડ પાછા વળી ગયા. પાછળ રહેલો દંભ વેશ ખાલી શહેરમાં દાખ થયો. ત્યાં તેણે વિવેકરાયનો જીવ પામેલો પ્રતાપ પોતાની આંખે જોયો. વિરોધમાં, મોહરાયને જીતવા સંગઠિત નામે મંત્રી સાથે વિવેક મસલત કરતો હતો, તે પણ તેણે અદૃશ્ય રૂપે કાનોકાન સાંભળી. રાજ્યના જોડીનું એમ કહેવું થયું કે અરિદંત પ્રભુના સામંત સદુપદેશને સંભળી નામે કુંવરી છે તેની સાથે જો રાજજીનો વિવાહ થાય, તો સર્વ યત્ન નાશ પામવાનો ભ્રમ છે. વિવેક એક રાણી ઉપર બીજી રાણી કરવાની આનાકાની કરી. પણ સુમતિએ પોતે આગ્રહ કર્યોથી અરિદંત રાય તરફ વિવાદની વિદિએ દૂત મોકલવાનું કહ્યું. આ બધી દડીકૂત જાણી લેઇ દબે આવી મોહરાયને નિવેદન કરી. તે સાંભળી મોદ અત્યંત બધ પામેલો, અને વિવેકને જીવતો જવા દીધો તે બાજત સંતોષ કરવા લાગ્યો. તેને પાટવી કુંવર કાગે ધીરજ આપી કહ્યું કે 'પિતાજી' ફિકર ન કરો. આ વસંત આવે છે, એટલે હું દિગ્વિજયની સવારીએ નીકળું છું, અને વિવેકનો હાથ જ દેડું છું.'

૩૦ કામ કુંવરે બોલેલું પાળ્યું. અજાણ કહેવાતી પણ અપરિમિત બળવાળી ઓંઓની સેના સજ તે વિજયવાજાએ નીકળ્યો. પ્રથમ તે અજાણ કામ ગયો. ત્યાં સાવિત્રીની સરદારી નીચે બેસીઓના મોટા કટકે અજાણને અને અજાણને જીતી લીધાં. અજાણને ઉપરથી કામ કુમાર બેસીકામ આવ્યો. ત્યાં તેણે કાલિદોને કાઠે કૃષ્ણાવતારી વિધ્યને જોયા. તેમને તેણે સોગ સદા જાણીઓની ફેાજથી પેરી લઈ વચ કર્યાં. ત્યાંથી તે વાયુના વેગે જીતારમાં દેવાસે પહોંચ્યો; અને ચંકરને દાહીને કહ્યું કે તમે મદનદદન જિરદ મારવો છો, નો આવી જાઓ સામા,

મને યુદ્ધ આપો; અથવા તો હાય જોડી મારી મહારથિનીમાંની આ પાર્વતીને ધણિયાણીકરી તમારે માથે એનું ધણિયાપૂં સ્વીકારો. કામના પરિમળથી મૂઢ બનેલા યોગિરાજે પાર્વતીનું પાણિયદણ્ય કર્યું. એટલું જ નહિ, પણ અર્ધનારીશ્વરરૂપે અર્ધા અંગના અને શક્તિરૂપે સર્વ દેવતાં ધણી બનાવ્યાં. તેમનું અનુકરણ કરી વસિષ્ઠ વિશ્વામિત્ર જેવા આરુઢ તપસ્વીએ પણ કામસૂત્રના શાસનને માન આપી ગૃહસ્થાશ્રમ સ્વીકાર્યો અને તેને ચારે આશ્રમોમાં શિરોમણિ કરાવ્યો.

૩૧ એ રીતે દેશદેશાંતર છતી વળી કામ કુમાર પુણ્યરંગપાટણ્ય લણી ધસ્યો. એ સમાચાર જાણીને એકાએક વિવેકરાય હજીર લાવ્યો, તે જ ધડીએ વગર વિલંબે પ્રવચનપુરીએ આવવાનો અરિહંત પ્રજ્ઞનો આદેશ સેધને વિષ્ટિકાર પણ આવ્યો. પ્રજ્ઞની આજ્ઞા માથે ચડાવી વિવેકપ્રવચનપુરી જવા નીકળ્યો. એણે કરેલા સંકેત પ્રમાણે એનો બાળમિત્ર વસ્તુવિચાર પુણ્યરંગપાટણ્યની પ્રજ્ઞને પાઠજળથી પ્રવચનપુરી લઈ ગયો. તેમના જવાથી નગર લગભગ ખાલી થઈ ગયું. એટલામા શત્રુની સેના દડમજલ કરતી આવી પહોંચી. શહેર આવી જોઈ કામકુમાર ડાકાને બહીકનો માર્યો બાગી ગયેત્રો માની ડુલાયો. શહેરમાં એટી આગમ્મ પડી રહ્યા હતા તેમને બંદીવાન કરી વિશ્વવિજયી થોડો નાસેકુની પૂંદ્ર લેવી નાદુરસ્ત ધારી ગડગડતી તેળતે અને ફરહરતા નિરાને અવિધાનગરી પાછો કર્યો. નગરના હોટે એને મોતીએ વધાવ્યો, માનાએ એનાં એવારણ્યાં લીધાં અને પિતાએ એની પીઠ ચાળી.

૩૨ મોહરાયના મનમાં એક જ વાતની ખટક રહી ગઈ. વિવેક છટકી ગયો તે તેને ખૂંચ્યું. તે પછે પ્રતીહારે આવી કહ્યું, કે એક પ્રચંડ થોડો દર્શનાર્થ દેવદીએ જિસો છે. રાજની આજ્ઞા થતાં તે નવતર વીરે આવી મોહને પ્રણામ કર્યો. રાજ્યએ પૂછ્યું કે ‘તમારું નામ શું, બાઈ ?’ તેણે જવાબ જરાળ દીધો: ‘મહારાજ! મને કળિકાળ કહે છે. હું તમારા શત્રુઓનો કાળ છું. વિવેકને હું ફૂટી નાંખીશ; યુક્તિપુરીનો રસ્તો જીતીશ; અને પ્રવચ-

નનગરીને પણ બળબળાવીશ.’ રાજ્યએ સંકાર કરી તેને રાખી લીધો. કળિકાળે, વૈરના રાજ્યમાં ભેળ પાડી કેટલાકનું સર્વસ્વ લૂંટી લીધું; કેટલાકને બંદીવાન કર્યો; અને કેટલાકને લવાટપીમાં રખડતા કર્યો. તેણે કેટલાં એ આશ્રમ ઉત્તર કર્યો; કેટલાં એ ગામ હતાં-ન-હતાં કર્યો; કેટલાં એ શહેર આળી મૂક્યાં. મોહરાયનાં કિંકરે વર્તાવેલા કેરનો પોકાર ઠેક અરિહંત પ્રજ્ઞને કાને પહોંચ્યો.

૩૩ તે અવસરે પ્રવચનપુરીમા સંયમશ્રીના સ્વંવરતા ધામધૂમ મમી રહી હતી. ત્યાં બરી રાજસંજામાં અરિહંતરાય સમક્ષ વિવેકે પાંચ અપૂર્વ પરાક્રમ કરી બતાવ્યાં. પછી તેણે અતિ દુષ્કર રાધાવેધ પણ સાધ્યો. તે જ ક્ષણે સંયમશ્રીએ તેને કંઈ વરમાળા આરોપી. હાથેવાળો મળ્યા બાદ કાકણદોર છોડ્યા ન રહેતાં અરિહંત પ્રજ્ઞના આદેશ અનુસાર વિવેક સંયમશ્રી સાથે જગતમા ત્રાસ વર્તાવતા મોહને છતવા મહા બળવાન સૈન્ય લેઈ નીકળ્યો.

૩૪ વિવેકને આવતો સાંભળી મોહ રાજ્ય પણ અસંખ્યાત દળ સાથે મેદાન પડ્યો. શત્રુજયની પંચકોશીમા એ સૈન્ય મેદાનેક થયાં. ઉભય પક્ષના યોદ્ધાઓ છવ પર આવી બડી બહાદુરીથી લડ્યા. કટોકટીના સમયમા મોહરાજ્યના ધાડમાંની બાકણ્યજીત લરકુશે લાગવા માંડ્યું; તેનો ચેપ લાગી લરકરમા લંગાણ પડ્યું. એટ વારવા મોહરાજ્ય આગળ ધસ્યો. વૈરના અગ્નિથી પ્રજ્ઞજળા રાજ્યએ બેંસોડોહ વર્તાવ્યો. ૩૫ તેણે વિવેકનું સૈન્ય ડામડોળ થવા લાગ્યું. એ પરિસ્થિતિમાં વિવેકે આગળ આવી મોહને આંતર્યો. બંને વીર વચ્ચે પ્રાણાંત યુદ્ધ નામ્યું. છેવટે વિવેકે બહાસ્ય મૂકી મોહનું માથું ઉડાવી દીધું. અરિહંત રાયનો જય થયો.

૩૫ મોહની વાંસે એની માતા પ્રવૃત્તિ સુરી સુધ. મન રાજને પણ પૂર્વના ચિરપરિચયને લીધે પુત્રનું મરણ બહુ સાંધ્યું. પરંતુ વિવેકે પ્રીતિપુર:સર પિતાને કપાયોને લણી ઈંદ્રિયોને છતી શમરસના પૂરમા ઝીલવાનો પ્રતિબેધ કર્યો. તે માર્ગે ચડી મન રાજ્યએ અંતે શુકલ ધ્યાન રૂપી અન્નિમા પ્રવેશ કર્યો.

૩૬ એતના રાણી અત્યારસુધી અઘાતવાસ સેવતી હતી, તે માયાનો પક્ષ તુટયાથી અવસર જોઇ સ્વામી પાસે આવી કહેવા લાગી કે 'પરમદ' સ પ્રભુ! આ અનેક ઉપદ્રવણી કાયાનગરીમાં તમારા વાસ થતો નથી. ન્હાના ગામધણી મંડી તમે વિધવા સપ્રાદ્ય પંચમૈશ્વર્ય પુનઃ સ્વીકારો. પરમજ્યોતિઃ સ્વરૂપ! તમે તમારું મહાન તેજ પ્રકાશો.' એ વચન માયાના બંધનથી મોક્ષા યથેલા રાગના હૃદયમાં વરપાં. તેણે કાયાનગરીનો લાગ કર્યો; વિવેકનો પણ પ્રસંગ ઊડ્યો; અને પરમૈશ્વર્ય પાછું સિદ્ધ કર્યું.

સમાલોચના.

૩૭ જયશેખરની જીવલિલા સંતતિની પરરપર દુષ્કાના કરવી ઇષ્ટ નથી. એક કાવ્યમાં કવિએ અલ્પ-કાર્યપ્રધાન મહાકાવ્યની આડંબરી શેલી સ્વીકારી છે; અને બીજામાં પ્રસાદપ્રધાન કથાવાતાની ઝળુ શેલી દબાયે ધરી છે. કર્તાના સમયમાં પંડિતોએ પહેલાને વખાણ્યું દશે; અને સામાન્ય જોતાઓએ બીજાને વધાવી લીધું દશે. સંસ્કૃત કવિ તરીકે જયશેખરનું નેચરન હોય તે હો, ગૂજરાતી કવિ તરીકે તે તેના દરજ્જાને ઊંચો છે. આ એક જ ગુર્જર કાવ્યથી જૈન કવિ પ્રથમ પંડિતનો સાહિત્યકાર બને છે. પ્રબોધચિન્તા-મંજી પ્રબોધપ્રકાશના કરતાં અધિક યશસ્વી થવા નિર્મિત છે. કવિની પ્રતિમા વસ્તુની ગૂંચણીમાં, પાત્રની ચોળામાં અને રૂપકની ખીલવણીમાં એક-સરખી વિજયશાલી નીવડે છે. પ્રસ્તાવનાનું વૈચિત્ર્ય અનેક રસની મિલાવટને પોસે છે; અને કાર્યનો વેગ તથા સંવિધાનનું આદ્ય વંચનારનું ફાલ્ગુ ઉત્ક્રાંત સુધી ટકાવી રાખે છે. ગૂજરાતી કૃતિનો રસ ઝીલનાર જૈનેતરે દશે, એ દૃષ્ટિથી કર્તાએ તેને સર્વની રચિ સંતોષે એવું રૂપ આપ્યું છે. સંસ્કૃત યુગમાં જૈન મુનિએ મૌર્ય સંપ્રતિ અને ચાલુક્ય કુમારપાળ એ બે પરમ આદર્શ રાગ્યોએ આદરણ્યતા નવા ચોદા કળિકાગ સાથે દારૂણ વિચર મચાવ્યાના પ્રસ્નાવ આપ્યા છે. ૨, તે બંને વિવેકશુદ્ધિ અનુસાર પાતા મૂંઝી કવિએ નવા કાવ્યનું જખંડપણું ખરિત થવા દીધું છે. વળા દેશવરે પામેલાં નિજાંતિ અને

તેના પુત્ર માર્ગમાં આવતા વિવિધ જૈનેતર આશ્રમ તેમાં વર્ણવે છે. ૩, તે વિશેષ કથન આમાં દેવકી દીધું છે અને તે સંપ્રદાયના નામનિર્દેશ વગર સામાન્ય શબ્દમાં આપ્યું છે. જૈનેતર સાહિત્યની પેઠે જૈન સાહિત્ય ચક્રેલે ચોરે ગવાયું હોત; તે જયશેખર-સૂરિએ પણ ભાલણ અને પ્રેમાનંદના જેવી પ્રસિદ્ધિ લોકમાં મળવી હોત.

વાણિજ્યમૂલક અને પાણ્યુણ્યમૂલક રૂપક.

૩૮ પ્રેમાનંદનું નામ લેતાં એના વણુગરો અને તેના વર્ષનાં બીજાં બે કાવ્ય યાદ આવે છે. ત્રણે વણુગરા પ્રબોધ ચિન્તામણિના જેવાં રૂપક છે. સૌમાં વધારે જણીતી વડોદરાના કવિની કૃતિ છે. નંબારી કહીનું આ કાવ્ય કર્તાને બ્હાલી રાખતી રાગની દેશીમાં રચનામાં આપ્યું છે. ૨, એમાં ગણપતિ અને સરસ્વતીને મૂકી યમદંડથી મૂકાવનારા સંતસાધુનું મંગળાચરણ છે. પછી ચિત્રવિચિત્રના ચોપામાં ખંડવાયલા પાપપુણ્યનું લેખું પૂછનારા ધર્મરાજની સાધારણ પૈરાણિક માનવાને અનુસરતું જીવનવાણિઃ જ્યનું રૂપક આપ્યું છે. એમાંનું તત્ત્વજ્ઞાન જોવાનાં મનમાં સહેલાણીથી ઊતરે એવું હોવાથી પ્રસ્તુત કાવ્ય બહુ લોકપ્રિય થયું છે. એની રચનામાં કેટલાક પ્રમાણની કચાશ નજરે તરે છે. કાયાનગરીના પુરનાયક વણુગરાને, અને મનને પણ, સંજોધીને કવિ પ્રસ્તુત કાવ્ય આરંભે છે. એ સંજોધનની પદ્ધતિ ત્રીજી કહી પૂરી થતામાં તજ દેખ તે ચોથી કહીથી પુરનાયકનો જ્ઞાતાં ત્રીજા પુરપમાં આવે છે, જોકે કુચરદ તે સંજોધનાત્મક જ ચાલુ રાખે છે. વળા રૂપકની ઘટનામાં પણ નવરે અનુચે એકના એક પ્રસંગમાં ચિન્તનચિન્તન રચે ચિન્તનચિન્તન આરોપ કર્યાના દશાંત આ ખંડકાવ્યમાં અનેક છે. એકતર જ્ઞાતિ અને છર્ખાનું પ્રતિતી પુત્રીઓ રૂપે અને બીજાવર બાંગ અને આંખલી રૂપે નિરૂપણ છે. પ્રખંડને વાણીતરે કહે છે અને પીનજે કમા છે;

૩૨ જુઓ મૂકો અધિકાર.

૩૩ જુઓ ચોપા અધિકારને મૂવં બાળ.

૩૪ આ કાવ્ય જુદાનાચરોદન, મંગ ૨ માં પ્રવક્તવ્યું છે.

તેની જ રીતે વિવેકને નિરૂત્તિના પુત્ર તરીકે અને વાણેતર તરીકે પણ વર્ણવ્યો છે. એવું એ કષ્ટ ખોટાં કાટલાંના રૂપમાં કથીરના રૂપમાં અને કાંચ બીના રૂપમાં નટના એવ જોવાનું દેખા દે છે. આ અને બીજા કેટલાક આરોપમાં ‘વર્ણસામ્ય ઉપરાંત સાદરપ કષ્ટ’ એ ભેદવામાં આવ્યું નથી. આવી આવી કચાશને ધીમે પૌરાણિક વણખરાને કર્તાના જીવનની બીજી વીરીમાં મૂકવા હું પ્રેરાઈ છું. કાચ ક્રમમાં એના પછી ઉદયભલનો જૈન વણખરા આવે છેવડે, તે સંવત ૧૭૫૭ માં રચાયેલા છેવડે. રામચીની દેશીને એમાં પણ પ્રયોગ છે. સાત કહીયું આ ટૂંકે કાંચ વર્ણવણુપર્વના વિરમિતિને બેઠું જણાય છે. ત્રીજો વણખરા ધોળકાના અપરામ બહે રચેલો છેવડે. તેનું નામ અપરામ રોહની મુસાફરી રાખવામાં આવ્યું છે, વાણિજ્યવાત્રા જ તેમાં પણ નિરૂપતિ હોવાના કારણથી મેં તેના સામાન્ય વણખરાની સંજ્ઞાથી અવહાર કર્યો છે. એની રચના સંવત ૧૮૦૦ માં થઈ છે. એ કાંચ આત્મકથની તરીકે કર્તાના જીવન ઉપર પ્રકાશ પાડનારું હોષ ઉપરોળી છેવડે; પણ રૂપક તરીકે એની કીમત ઓછી છે. ધોળકાના કવિનું રૂપક મંદાઈ ગયેલા છોડની પેઠે અજીબીમય જ રહ્યું છે; એના આરોપમાં સાદરપનું ધોરણ જણાયું નથી; અને ઉપપત્તિની ખામી કબલે કબલે દેખે ચડે છે. કાંચમાં સમાવણું તત્ત્વજ્ઞાન ઉપલબ્ધિ છે; સમજા હું એને હૈકિક વણખરા કહું છું. અપરામ ભટ્ટનું છંદની ઘટીમાં રચેલું આ સંસ્કારી કહીયું કાંચ ઉદયભલના પુરોક્ત સાત

૩૫ આ ન્હાનું જૈન કાંચ પણ જુદાકાંચદોહન, મંચ ૨ માં આવ્યું છે.

૩૬ ‘સંવત સત્તાવનના પોદી બંદે તે ઉદાર બારજે’ એવી ભવજીને આત્મા કપી વણખરાને પહેલી કહીના ઉત્તર ભાગમાં ઉપરેલા છે. તે ઉપરથી રચનાના વર્ણની મેં કલ્પના કરી છે.

૩૭ આ કાંચ જુદાકાંચદોહન, મંચ ૨ માં જણાયું છે.

૩૮ એકાદશ્ય દોળક કવિ બાળપણ બાળજીવમાં અને યૌવન સામયોગની પ્રવૃત્તિમાં ગાળ્યા પછી અદિક કરનાજીમાં તીર્થયાત્ર કરી દક્ષાવસ્થાએ નિરૂત્તિ સેવી અભય્યાણુ આરો છે, તેની નોંધ પ્રસ્તુત કાચમાં છે

કહીના ૫૬ કાચે પણ સરખામણીમાં ઉર્જા રહી રોકે કે કેમ, તે ચક્ર પડ્યું છે.

૩૯ ઉપરાંત ત્રણે અર્વાચીન કાંચોમાં રૂપક વાણિજ્યમૂલક છે. તેને ટેકાએ જૂના પ્રમોધચિન્તામણિમાં અને પ્રમોધચન્દ્રોદયમાં તે પાટુજ્વળમૂલક છે. એ યોજના દર્શાવના ભરાવની, પ્રસ્તાવોના વૈચિત્ર્યની અને રસના વૈવિધ્યની પોષનારી છે. જ્ય-શેખરસરિતા કાંચની અધિકતા વણખરાઓને પડછે વિચિત્ર રૂપકમાં રહેલી છે.

જૂનું ઊણધા.

૪૦ પ્રેમાનંદના વણખરાની પેઠે પ્રમોધચિન્તામણિમાં પણ જૂનું જણાયેલી તબ્દે ભેનારને મળી આવે છે. વિવેક અને મોહના પ્રાણાંત રજુ-સંક્રામમાં બલિમ બોદેા કળિકાળ કેમ જણાવેલો નથી ? પરમ આહત કુમારપાળ સામેનો કદાચ એ યુદ્ધના અખાડમાં ઊતરવાની છાતી ન ચકાવે; પણ બીજીની સાથે તો ખાધ બીડી થકે, બલે એણે સંક્રામમાં ભાગ ન લીધો તો એ વેગળે રહી રણભૂમિ ઉપર દેખરેખ રાખી શકત, સંસ્કૃત મૂળમાં પણ બહોં કળિકાળ શોધ્યો જડતો નથી. યુદ્ધમાં વિજય મેળવ્યા પછી વિવેકના દર્શાંત પણ વટકે છે. પરમ હંસ અને ચેતનાના તાર હાથમાં લેતાં વિવેક અને અરિહંત રાખના તાર કવિના હાથમાં રમના રમતા સરી પડે છે. અખારોપમાં પણ કહોં કહોં પ્રસ્તુત કાંચમાં વણખરાના જેવા મરખડોટા ખાન બેચે છે. સમક્રિતને એક વારે વિવેકના પ્રધાન રૂપે અને બીજી વારે સુક્રિતપુરીના એક રાજમાર્ગ રૂપે વર્ણવેલ છે. તેની જ રીતે સંવરને વિવેકનો પુત્ર તેમ જ સુક્રિતપુરીનો બીજો રાજમાર્ગ પણ કહેા છે. રાગ અને દેવ મોહના પુત્ર છે, તે જ સંયમશીના સ્વયં-વર મંડપમાં વિવેકના સામા થનારા સિદ્ધ પણ છે. તપમાં પ્રથમ પુણ્યરંગપાટણના દરવાજાને અને પછી ઉક્ત સ્વયંવર મંડપમાં કરવતિયા બૂમોને. આરોપ કર્યો છે. ન્હાની ન્હાની ન્યતા તે બીજી વારે પૂણ્ય-તાવું પ્રમાણ

પદ્યબંધ અને બોલી.

૪૧ પ્રબંધચિંતામણિનો પદ્યભાગ માત્રાબંધ અને લયબંધ એ બે રૂપે વિભક્ત છે. માત્રાત્મક છંદમાં આસરે અદીસે ચક્રિપદ અને લગભગ પોણા સો દૂહા છે. તે સિવાય પદરી, ચરણાકુલ, મરહટ્ટા, દુમિલા અને ગીતિના નામે જાણીતા માત્રામેળછંદ વધતા ઝોછા દેખા દે છે; અને અપભ્રંશમાંથી જૂની ગૂજરાતીમાં ઊતરી આવેલા વસ્તુત્ત્વ નામે છંદ પણ તેમાં યોજાશે છે. ઉપરાંત છપય, સરસ્વતીધડલ^{૪૦} તથાદાર^{૪૧} અને ધડલ^{૪૨} એ મિશ્ર માત્રાબંધ પણ કવિએ ઉપયોગમાં લીધા છે. બાકીના પદાત્મક

૩૬ વસ્તુ છંદના લક્ષણ માટે જુઓ હેમાચાર્યવિરચિત છંદોત્પત્તિના પા. ૩૦૧ એનું 'બીન્' નામ રહ્યું છે, એ મિશ્ર માત્રાબંધ છે. પહેલા ચરણમાં આરંભનો સાત માત્રાનો બંધ ગૂજરાતીમાં બેવડાવેલ છે, તે અપભ્રંશમાં બેવડાતો જણાતો નથી. વસ્તુનો હાથપ્રતોમાં મહદાર શબ્દ આપ્યો છે.

૪૦ સરસ્વતીધડલ મિશ્ર માત્રાબંધ છે, એમાં તેરમી માત્રા પછી લય નિમિત્ત લમેદેલા એકારવાળો દૂહો, તેની સાથે ચરણકુટણથી જોડાતાં કાવ્ય કિંવા રેલાનાં ચાર ચરણ અને તે પછી અંત્ય શુકને દેખાણે એક લઘુવાળાં ચોખાયાનાં, એટલે કે રણપિંગળમાંના સત્તાવીસ માત્રાના સરસિ છંદનાં, બે ચરણ ગોઠવેલાં તેવામાં આવે છે. હેમાચાર્યના છંદોત્પત્તિસનમાં કેટલાક ધવલકતા પ્રકાર આપ્યા છે, તેમાં પ્રસ્તુત ધડલ છે નહિ. પરંતુ તેમણે નેપિલાં ધવલક ઉપરાંત બીન્ જનુ ધવલક છે એમ તેઓ જણાવે છે; અને તે સાતવાદનોત્તિઓમાં જોઈ લેવા

લાગમાં. સોરઠા જેવા એક કડીના દુપદનો, પદ જેવાં અનેક કડીનાં દુપદ તથા^{૪૩} જાળદનો અને ધડલ કિંવા ધોળનો સમાવેશ થાય છે. લયબંધ આખા કાવ્યનો નવમો ભાગ જ રોકે છે. ગદ્યભાગમાં બોલીનાં બે ઉદાહરણ છે. જયશેખરસુરિના ન્હાના ગુરુ ભાષ મેરુતુંગસુરિ, તેમના શિષ્ય માણિક્યસુંદરસુરિએ જૂની ગૂજરાતીમાં ગદ્યાત્મક પૃથ્વીચંદ્રચરિત્ર^{૪૪} સંવત ૧૫૭૮ (? ૧૪૭૮) માં રચ્યું છે; તે બોલીમાં છે. અક્ષરના, રૂપના, માત્રાના અને લયના બંધનથી મુક્ત છતાં તેમાં લેવાતી છૂટ ભોગવતું પ્રાસયુક્ત ગદ્ય, તે બોલી. માણિક્યસુંદર. બોલીવાળા પ્રબંધને વાગિરકાસ એટલે બોલીનો વિકાસ એવું નામ આપે છે. આવી જાતના ગદ્યનો પ્રચાર સારા ભાગ્યે હવે સાહિત્યમાં જાડુ થા ઝોછા, અથવા છેક અણુછતો થયો છે.

સંજ્ઞા સંબંધી ચર્ચા.

૪૨ ઉપયોગમાં લેવાયેલી આદર્શભૂત ત્રણ દાંષપ્રતોમાં સમાપ્તિએ જયશેખરસુરિની ઉદ્ધૃત્તૃતિનું નામ ત્રિભુવનદીપક પ્રબંધ આપ્યું છે. એ નામ તેને છેવટની કડી ઉપરથી મળેલું લાગે છે. મુંબઈની થીમોહનલાલજી સેટ્લ લાઈબ્રેરીની પ્રતમાં એ કડી નીચે જુજન્ય છે^{૪૫}.

ત્રિભુવનદીપક એક પ્રબંધ, પાપ તણુકે ન મુદાવધં ગંધ; તાં મેયણિમંડલિયિર થાષ, જ્ઞેનહયલિદિયુપર સથિરાષ.

પ્રશસ્તિની કુલ ચાર કડીમાંની આ છેક છેડી કડી છે. એના પહેલાંની ત્રણ કડીમાં, કથાનાયક જે વિશ્વનો સમ્રાટ પરમહંસ, તેની પ્રશંસા છે; અને આ કડીમાં કાવ્ય કિંવા પ્રબંધની પ્રશંસા છે તથા તે અમર રહેવાની આશંસા છે. કૃતિની ઉત્તમતા અર્ધ-ગણિત ત્રિભુવનદીપક વિશેષણથી જે માત્ર સૂચવી છે, તે જૈન મુનિની નમ્રતા છે. પ્રસ્તુત વિશેષણમાં નામનો ભ્રમ થપાથી પુષ્પકાવાળો ગોટાળો ઊભો થયો છે. કોઇ હાથપ્રતમાં ત્રિભુવનદીપક પ્રબંધને બદલે પરમહંસપ્રબંધ, હંસપ્રબંધ અથવા હંસવિચાર-પ્રબંધ નામ આપેલું નોંધમાં આવે, તેણે નવાઈ નહિ. આથી જે હાથપ્રતોમાં ભગતાં ભિન્ન ભિન્ન નામ આપાયમાં મળી આવે છે. પ્રેમાનંદના વણ્ણ-રાતી અલ્યાસીમી કડીમાં આવે જ ભ્રમ થપાને લીધે આપાયલું વિવેક વણ્ણરો નામ જસેં વર્ષ થયાં ચાલ્યું આવેલું છે. જોકે વિવેક તો પુરાનાયક

વણ્ણરોનો વાણેતર છે-વણ્ણરો નથી. એ જ કાવ્યની એક હાથપ્રતમાં એને કાયામન વણ્ણરો એ કહેલ છે. આ બૃહત્તરેલી સંજ્ઞાઓનો ઉત્તર અંશ, એટલું સારું છે, કે વાણિજ્યનાયક છે. પરંતુ ત્રિભુવનદીપક પ્રબંધ સંજ્ઞાનો તો એક અંશ આવે સાર્યક નથી. પ્રબોધચિન્તામણિ નામ વિષયનું બોધક છે, મૂળનું મૂલ્યક છે, મૂળના આદર્શનું ચાપક છે અને રાનસ્વરૂપ અર્હત ભગવાનનું અવગમક છે.

સંક્ષેપ બાબત ખુલાસો.

૪૩ આ કાવ્યની પચાસેક કડી જે ઝોળી જરૂરી કે ઝોળી સ્ટુટ જણાયું, તે મેં મૂકી દીધી છે. કાપકૂપ કરતા કોઇ મર્મમૂલ ભાગ હીડી ગયો તો નહિ હોય અથવા ખીટ આશાતતા થઇ તો નહિ હોય, એવી આશા રાખું છું.

સંપ્રદ સંખ્યા સંખ્યા વિચાર.

૪૪ સંગૃહીત પાચ કાવ્યો સંક્રાંતરના ગાળાનાં છે. રણમણ્ણદ અને પ્રબોધચિન્તામણિ ચતુરના પહેલા ચતુરમાં આવે છે; વસંતવિલાસ મધ્યમા મૂકાય છે; અને

વિવેકવણ્ણરો નામ જેવી પદ્ધતિ છે, તે ઉપરનું અનુમાન કરવા મનને પ્રેરે છે. જે કાવ્ય સંવત ૧૭૮૪ ના જેઠ માસની વદિ બારરા ને શુક્રવારે રચ્યાની બાઈ ન્હાનીની નોંધ છે. બુઝો સં. ૧૯૬૧ ના વસંતનો અંક ૧, નાની બાઈ અને વણ્ણરો. એ બાઈનું પેડીનામું બહુ ભ્રમ લેઇ રા સ તનમનીરાંકર લાલરાંકર શિવે જેળવી આપ્યું છે, તે પ્રમાણે પેડીઓ ગણતાં બાઈ ન્હાનીનો એ જ સમય આવી રહે છે. આજ તેને જસેંમાં માણુ જે વરસ ઝોળાં છે.

૪૮ સંવત ૧૮૮૩ ના આસાડ વદિ અગિયારશથી સંવત ૧૮૮૫ ના આદરવા વદિ અગાંસ સૂરીમાં પડેલ રણુજેડ હરિમાઈએ બિતારેલા હાલ શુનરાત વનૌકપૂતર સો-ચાઈની માલકીના ચોપડામાં કાવ્યના આદરે ‘કાવ્યા મન વણ્ણરો’ નામ છે. ‘એ વિવેક વણ્ણરો અતથા’ પછીનો ઉપરનો ભાગ એમાં છે નહિ સોચાઈની મલ-કીના બિતારાંચ ચાવ વગરના બીન એક શુદ્ધકામાં જીવજીરામની ચાતુરી, પ્રેમાનંદનો વણ્ણર, સતોષકલ્પતક (દિંદી), હારમાળા (૫૬.૧૪૬), અને અવળણ્ણવાખીરામ, કૃષ્ણરામ મહારાજ વડેનાં શોંડાં પડે છે એમાં કાવ્યના આદરે અને અતે વણ્ણરો નામ આપેલું છે.

૪૬ જ્યોતિષરસરિના આ ગુતરાતી કાવ્યની એક હાથ-પ્રત શ. શ. મોહનલાલ દશીચંદ દેસાઈ તરફથી હાલ તરતમાં જ મળી છે, તેમાં એનું નામ અંતરંગચક્રપર્થ આપ્યું છે. તે પ્રત ખાતાના રાંતિનાયજના બંડારની છે. એના નિરંક પત્ર ૧૬૨ થી સંક પત્ર ૧૮૧ ચક્રીમા પ્રસ્તુત કાવ્ય સમાપ્ત છે. પ્રતીક પૃષ્ઠમાં પદ્ધતિ ૧૧ અને પદ્ધતિમાં અક્ષર ૫૦ ને આશરે છે. વચમાં ચોનીસેક અક્ષરપૂર સ્વાસ્થિકની કોરી જ્યા છે. પત્રના અક્ષર જેટલા સુંકર છે તેટલું જાણુ શુદ્ધ નથી. સમાપ્તિની પદ્ધતિઓની ચોક્કસ વરોડશની નરસિંહજીની ચોળની હાથપ્રતને મળતી છે; માત્ર એમાં નરસિંહજીની ચોળની અને મોહનલાલજી સેંટલ લાઇબ્રેરીની પ્રતવાળી અંતિમ પદ્ધતિ છે નહિ એની પુષ્પિકા નીચે પ્રમાણે છે-છતિ શ્રી અંતરંગ ચક્રપર્થ સંપૂર્ણ સમાપ્ત ॥ અંચામ ૭૨૪ ॥

૪૭ પ્રસ્તુત કડીમાં ‘વિવેક, વણ્ણરો તે આતમા’ એવા બેલ છે; તે કવિએ રૂપકની રૂપી રૂપે મૂક્યા છે. આતમા તે જ વણ્ણરો છે, આવો વિવેક એટલે ખુલાસો છે પ્રેમાનંદની ઉત્તર અવસ્થાની શિષ્યા ચોરપાડની અન્વચક બાઈ ન્હાનીએ ચોતાના તરફનું કેટલુંક ઉમેરી મૂળ વણ્ણરોની નવી આગત્તિ કરી તેને વિવેકવણ્ણરો નામ આપ્યું છે. તે ઉપર બિતારેલા બેલમાં વિવેકવણ્ણરો સામાયિક સમ્બંધે લેઇને આપેલું લાગે છે જે ઉમેરણુ-વાળા કાવ્યની ખીટ કડીમાં ‘વરણુવ’ આતમા અનુમત

સીતાહરણ તથા ઉપાહરણ ત્રીજા ચોથા ચરણમાં ગોઠવાય છે. શતકના પૂર્વોર્ધમાં અધિક પ્રચાર હંદનો થાય છે. ઉત્તરાર્ધમાં દેશીનો વપરાય વધે છે અને હંદનો ઘટે છે. શતકના છેલ્લા દસકાનું ઉપાહરણ તે નરું દેશીજન્ય જ છે. પ્રાકૃત પાસેથી વારસામાં મળેલી હંદની પૂંછ વધારીને અપભ્રંશે ગૂજરાતીને આપી૪૫. એને લીધે ગૂજરાતીનું પુરાતન સાહિત્ય હંદમાં રચાયું. સમય જતાં ગૂજરાતીએ નવું સાહસ ગેદી વિવિધ દેશીનો લયમંધ ઉપગમવ્યો. ચિરંતન ગૂજરાતી સાહિત્ય એાહું ઉપલબ્ધ અને એાછેરું પ્રસિદ્ધ હોવાથી, ગત કાળનું ગૂજરાતી સાહિત્ય તે દેશીમાં જ હોય-હંદમાં ન હોય, એવી માન્યતા બાંધનાર પુરૂષ અપભ્રંશે આપેલા વારસો ભૂલી ગય છે. રણપથહંદ એના નામથી જ એ વારસાનું જ્ઞાન કરાવે છે. વળી, હંદનો કલામય ઉપયોગ આજકાલનો નથી-પણ કલાના જેટલો જુનો છે, એનો પણ દંધક ખ્યાલ એની રચનાકારાએ આપે છે.

આભાર.

૪૫ આ સંપ્રદ બહાર પાડનારો મારો જે પ્રયાસ છે, તેને અનેક દિશાએથી સલાયના ન મળી હોત તો એ કેવો બહાર પડત તે કહી શકાય નહિ. વરો-

૪૬ જુઓ દેમાચાર્યવિરચિત છન્દોનુશાસનનો પ્રાકૃત અને અપભ્રંશ હંદને જગતો બાવ.

દશની સેંદ્ર લાઘચેરીના પંક્તિ લાઘવ્યંદ ભગવાન-દાસે પ્રમેધધિતામણિની હાયપ્રતોને લગતી કેટલીક ઉપયોગી માહિતી પૂરી પાડી હતી. મુનિમહારાજ પ્રવર્તક શ્રીકાંતિવિજયજીએ વડવાણ મુકામથી વરોઃ દરે આભારામ જ્ઞાનમંદિરના સેક્રેટરી લાઘ જીવણ-લાલ કિશોરદાસને પત્ર લખી ભંડારમાંની પ્રત કલાવી આપી હતી. વળી 'જૈન ગૂર્જર કવિઓ'ના કર્તા, શ્રીયુત મોહનલાલ દલીયંદ દેશાધ્યએ મુંબઈની શ્રીમે-હનલાલજી સેંદ્ર લાઘચેરીમાંની હાયપ્રત મોકલી હતી, અને હવણું ખંભાતના શ્રીકાંતિનાયજીનાં ભંડારની પણ મોકલી છે. એ બંધુકૃત્ય માટે ત્યાગી અને સંસારી જૈન બંધુઓનો હું અણી છું. અર્થઃ બા-વનચરના શેઠ કુંવરજી આજંદજીએ કરી આપેલી અનુકૂળતાની નોંધ લેતાં મને બહુ આનંદ થાય છે. એમણે ત્યાંની જૈન લાઘચેરીમાંથી મુદ્રિત મૂળમૂળ પ્રમેધધિતામણિ મોકલાવ્યું ન હોત, તો હું તે બેવા પામત નહિ; કેમકે એ હવે અપ્રાપ્ય બન્યું છે. વિશેષમાં એમણે એનું ગૂજરાતી ભાષાંતર ભેટ મોકલ્યું હતું. એ મટે હું એપનો આભારી છું. વળી યુગારત્રિવેણીના કર્તા લાઘ તતમનીચંકર લામંચંકર શિવે પ્રેમાનંદના વચુઝારાના રચનાકાળ ઉપર પ્રકાશ પાડનાર અગમ્યક બાપા ન્હાનીનું પેઢીનામું શ્રીજી ભાગ્યવાનજે વિગત સાથે મેળવી આપ્યું હતું, તેમને પણ હું કેમ ભૂલું ?

જૈનસાહિત્ય સુશોધક—ખંડ ૩ અંક ૩ હમણું બહાર પડ્યો છે તેપાના વિવરણ:—૧ મહા-કવિ ધનપાલકૃત સ્વલપુરીય શ્રી મહાવીર હિત્તાદ, ૨ તેનો પરિચય ૩ મહામ્હ જગનવી અને સોમનાથ સોમનાથ ૪ મૂર્તિપૂજનું માહાત્મ્ય ૫ કવિ દીપ વિજયજી સિમ્બિન મહાનિશાય સૂત્ર પરિચય ૬ કુમા-મનની પદાવલી ૭ ઉચ્ચવિનીના સંધનું વિરચિતપત્ર ૮ અધ્યાપક દર્મન યાજ્ઞીની સિમ્બિન સમરાધ્ય-કલાની પ્રસ્તાવના (અનુવાદક-શ્રીયુત ચમનલાલ જ્યેષ્ઠ દાદ જી. એ.) ૯ મહાકવિ ધનપાલ વિચિત્ર મહાવીર સ્તુતિ-૫૦ બેચરદાસ ૧૦ જૈન તત્ત્વચર્ચા (૧) શ્રી જ્ઞાતિને દહિવાદ અંગ ભગવાના નિર્વેપક એક વિચાર (૨) અવ્યવહાર રાષ્ટ્રિ ને વ્યવહાર રાષ્ટ્રિની કલ્પના (૩) કેટલાક વિચારના સાધક પ્રશ્નો. ૧૧ પંચાસ પાડી. આ દરેક ૧૫૦નો મનનીય અને ઉપયોગી છે.

મહાકવિ સામળજૂત.

“વિદ્યાવિલાસિનીની વાર્તા”નું મૂલ.

રા. રા. મંજુલાલ રણગોડયાવ મજમુદાર બી. એ; એલ. એલ. ખી.

મહાકવિ સામળજૂત “સિંહાસનદ્વારવિશિક્ષા,” “વેત્તાલપંચવિંશતિ,” “શુક્રરામતી” તથા “મોજવનવ” માંની લોકપ્રસિદ્ધ સંસ્કૃત વાર્તાઓને શુદ્ધરૂપે કવિતામાં નવપદ્ધતિ કરી છે, એટલું જ નહિ; પરંતુ “મદનમોહના,” “નંદામતી,” “પદ્માવતી” તથા “વિદ્યાવિલાસિની” જેવી સ્વતંત્ર રચનાઓવાળી, શિષ્ટ ગણી શકાય એવી લાખી વાર્તાઓ પણ રચી છે. અને તે ચાર વાર્તાઓ સામળજૂતની વિશિષ્ટ કલા સંપૂર્ણપણે દર્શિતોચર થાય છે, એમ કહી શકાય.

પ્રાચીન વાર્તાઓ રચનાર કવિએ કરતા સામળજૂતની વાર્તા કહેવાની શૈલી સ્વતંત્ર હતી; રસ જમાવવાની કલા અદ્ભુત હતી; એમનો ઉપદેશ તારવનારો ઉદ્દેશ જુદો હતો; અને એમનો ચેતાસમાજ પણ અબધ અને મધ્યગ સંસ્કાર પામેલો ખેતુતર્ક હતો. એટલે એમને વાર્તામાં ભાર મૂકવાના સુદા પણ જુદા હતા-એ બધું ખરું. પરંતુ સાથે સાથે એ પણ જણી લેવું જોઈએ કે ધણેખરે કેમણે એમની વાર્તાઓનું વસ્તુ કેવલ હૈમની કાલ્પનિક સૃષ્ટિમાંથી જન્મ્યું નહોતું.

સંસ્કૃત, પ્રાકૃત યથોપાદેય વાર્તાઓનાર તે. એ બહુશ્રુત કવિને સુલભ હતો; પરંતુ તે ઉપરાંત લોકોમાં પ્રચલિત અસંખ્ય આખ્યાયિકાઓ અને દંતકથાઓ પણ એમને જાણીતી હતી-એમ એમની રૂઢીક વાર્તાના મૂલ આગળ આપણે જઈ પહોંચીએ છીએ ત્યારે જણાય છે પ્રાકૃત સમાજના એક મોઢાંચી બીજો મોઢાંચે પ્રચાર પામતા વાર્તાના કેટલાક રસજના ઝગણ એમણે પોતાના વાર્તાઓને સમૃદ્ધ કરવા વાળી લીધીં હતા. સામળજૂતના મગજમાં અનેક વાર્તાઓ તરવરી રહેતા હશે. તે એમણે યથારૂચિ વાર્તાના તાણાવાણામાં ગણી લીધા છે.

“મદનમોહના”માંનો પ્રારંભનો પંક્તિ અને રાજપુત્રી મોહનાના શિક્ષણ પ્રસ્તાવ પ્રસિદ્ધ “મિ-લ્લણપંચાશિકા”ને જ આભારી છે, “પદ્માવતીની વાર્તા”માં, હાલમાં જ જડી આવેલી “પ્રેમાવધ (પ્રેમાવતી) ગાથા” જ સૂક્ષ્મપણે અતર્જિત છે. તે જ પ્રમાણે “વિદ્યાવિલાસિની”ની વાર્તામાં એક પ્રાચીન જૈન લોકકથાનું લગભગ પાચસે વર્ષ પહેલાનું મૂળ આપણને જરૂર છે.

સં ૧૨૮૫ ની આસપાસ રચાયેલા વિનયચંદ્રકૃત ‘મલ્લિનાથકાવ્ય’માં વિદ્યાવિલાસ રાજાની કથા એક ઉપાખ્યાન તરીકે ગોઠવેલી છે. એટલે એ આખ્યાયિકાનું મૂલ તેથી થે જૂનું હશે એમ લાગે છે. તપની મહત્તા બતાવવા માટે કાવ્યના પીળા સર્ગમાં શ્લોક ૩૬૨ થી શ્લોક ૫૬૪ સુધીમાં આ મૂર્ખચંદ્ર અથવા વિનયચંદ્રની કથા ઉલ્લેખ તરીકે થેળાઈ છે.

એક વધુકે શેઠનો મૂર્ખ છેાકરો યશસેવામાં વિનય દાખવવાથી વિનયચંદ્ર કહેવાયો. હોને અશુભથી સરસ્વતીને પ્રસાદ મળતાં એ વિદ્યાનો વિલાસ કરનારો અન્યો અને આખરે વિદ્યાના પ્રતાપથી રાજકન્યા પરચી રાજ્ય પણ મેળવ્યું. એ રીતે વિદ્યાવિલાસ રાજાનું નામ દણ્ડાન્ત દેવા યોગ્ય ગણાવ્યું. નોંધવા જેવું છે કે જે વિદ્યાવિલાસ પહેલા પુરુષનું નામ હતું તે સામળજૂતની વાર્તામાં રાજકુંવરી વિદ્યાવિલાસિનીમાં ફેરવાઈ ગય છે.

સંસ્કૃત ઉપાખ્યાન માંથી યશમર બેસે વર્ષ એટલે ૧૪૮૫ માં હીરાણુએ “વિદ્યાવિલાસ નરિંદ પનાડક” લગભગ ચારમે કદીનો રચ્યો છે, તે ધણેખરે સંસ્કૃત મૂળને અનુસરે છે.

આ પનાડક પંચી લગભગ ત્રણસે વર્ષ પછી

૧ આ કાવ્ય, વિક્રમના ૫૬૨માં શનકની નવની યજ્ઞરતી બાળના નમ્રતા તરીકે ‘આસ મદનવત’ છે. એવું

સામળજાદે “વિદ્યાવિલાસિની” રચી તે દરમ્યાન એ તથુ કવિઓએ “વિદ્યાવિલાસ ચક્રપાઠ” રચેલી હોવાનું જણાયું છે. ૨૦૩ અનુબંધનું મૂલ સંસ્કૃત ઉપાખ્યાન વધતું વધતું ૨૩૦૦ લાંટીઓએ કેવી રીતે પહોંચી ગયું હોતું અનવેષણુ તુલનાત્મક દૃષ્ટિએ ઉપ-યોગી છે. મદાભારત વનપર્વમાં આપેલા “નક્ષાપા-ખ્યાન”નું મદાકવિ પ્રેમાનન્દે બદલાવેલું ગુજરાતી મદાકાવ્ય જેવી રીતે અભ્યાસીઓને પરિચિત છે તેવીજ રીતે સામળજાદની આ વિસ્તૃત લોકવાર્તા મૂલ સાથે સરખાવીને વાંચવા જેવી છે.

મૂલ સંસ્કૃત કથાનો સાર આ પ્રમાણે છે:—

કાંચનપુરમાં સુરસેન રાજા હતો; તે નગરમાં શીપાલ કરીને નગરશેઠ હતો. તેણે પોતાના ચાર પુત્રોને બોલાવીને પૂછ્યું કે, “ત્હને કયે પ્રકારે ધન પેદા કરશે?” એકે કહ્યું: “સન પરીક્ષા કરીને.” બીજાએ કહ્યું: “સોનું ચાંદી વેચીને.” ત્રીજાએ કહ્યું: “કાપડો વેપાર કરીને.” ચોથા શ્રીવત્સે કહ્યું: “હું તો આપણા રાજા જેવું રાજ્ય કરીને.” આપે એવી શોષાર્થ સાંભળી શ્રીવત્સને ધરમાંથી કાઢી મૂક્યો.

શ્રીવત્સ રતનપુર ગામમાં આવી પહોંચ્યો. ત્યાં એક પાદ્યાળા હતી. તેમાં રાજપુત્રો સૌભાગ્યમં-જરી તથા પ્રધાનપુત્ર નવસાર પણ ભણતાં હતાં. શ્રીવત્સે ગુરુને પ્રણામ કરી એ પાદ્યાળામાં બસવા રહ્યો. ગુરુ ભણાવે, પણ પૂર્વકર્મને લીધે ભણેલું તેને યાદ રહેતું નહિ. તેથી એના મદાપ્રવાળીએ એને “મૂર્ખચંદ” કહી ખીજવતા. શ્રીવત્સને મનમાં ધણું ક્રોધ થતું; પરંતુ આખરે એણે ખીજા સિધ્ધો તથા

સંશોધન મદારા મિત્ર શ્રીપુત્ર મોદનલાલ દશીચંદ દેસાઈ બી. એ. એલ. બી. સી. રહ્યા છે.

૧ “પરોડો” શબ્દ સં. પુર્વાદ ઉપરથી ન્યુત્પન્ન થઈ શકે છે. મરાઠીમાં વોવાડા બોલ છે. પંડિત બેચરાસ સં. પ્રવાદ ઉપરથી ન્યુત્પત્તિ થયેલી માને છે. જગ વેદસંદિ-તાના પ્રવાદક દોષ છે તેમ ક્રીતિના પ્રવાદ રાખના સંબંધમાં દોષ છે. ઉપરથી તમે તે ખ્યાલ રતનપુરે એ સબ્દ પ્રચારમાં આવ્યો દોષ. “અન્વયિવનમતિ: પ્રવાદ:” એ અર્થમાં સબ્દાર્થ સંકેષ થયો લાગે છે. “અપરોડો” શબ્દ “પરોડો” સાથે સંબંધ ધરાવેલો જમ્બુ છે.

ગુરુની સેવાશુદ્ધિ કરીને તેમને પ્રસન્ન રાખ્યાં. એટલે પછી એને બધા “વિનયચંદ” કહી બોલાવવા લાગ્યા. બાર વર્ષ આમ વહી ગયાં.

અહીં નિશાળમાં રાજકુમારી અને પ્રધાનપુત્રને રોહ ભળ્યો. પ્રધાનપુત્રે લગ્ન કરવા તા પાડી; છતાં એની વિદ્યા ઉપર મોહી જતાં સૌભાગ્યમંજરીએ એને ખૂબ આચલ કર્યો; એટલે એને હા પાડવી પડી. પણ શાળા પ્રધાનપુત્રે યુક્તિ ગોઠવી.

રાજપુત્રીએ જ્યારે સખી સાથે સંકેતરચાન તથા લગ્નની તૈયારીની વાત કહેવરાવી ત્યારે તેણે વિનય-ચંદને ખાંતગીમાં કહ્યું કે, “ત્હને રાજકુમારી સૌભાગ્ય મંજરી પરણાવીશ, હું કહું તેમ તું કરશે.” વિનય-ચંદ પહેલો તો આ વાત માંની શક્યો નહિ; પણ પ્રધાનપુત્રે આમલ કર્યો અને સમજાવ્યો કે “રાતોરાત તું પરણીને સાંદશી ઉપર બેસી, ઉત્તજપિત્રી જગે રહેશે.” એટલે એ તૈયાર થયો.

વદાય માગવા એ ગુરુ પાસે ગયો. “ધરતો સંગાય છે તેથી ઘેર જઈ છું.” એમ કહ્યું. ગુરુને થયું, “આટલાં વર્ષ સુખી આ મૂર્ખચંદ મહારી સેવામાં રહ્યો છતાં કોઈ વિદ્યા એ પામે નહિ તેમાં મનેજ લીજીવન.” તેથી તેમણે સરસ્વતી દેવીનું આરાધન કરી જલ મંચું; અને એ જલપરોચનન ધસીને સુગન્ધી જલ હોને પાવું.

ગુરુને નમસ્કાર કરીને, પ્રધાનપુત્રે ખાતાવેશે ઠેઠાણે વિનયચંદ ગયો. લગ્ન થઈ ગયું. પછી સાંદશી ઉપર બેસીને એ ચાલી નિકળ્યાં. રસ્તાર પડતાં રાજપુત્રીએ પ્રધાનપુત્રને બદલે બધા વિદ્યાર્થીઓના ઉપદાસર્વ પાત્ર બનેલો મૂર્ખચંદ દોડા. એને ખુજ રીત મદી; પછી તે ખિન્ન થઈ. ગુરુદેવનું પાપ એને સાધવા માંડ્યું. એની વિમાસજનો પાર ન રહ્યો.

ઉત્તજનમાં આવી વિનયચંદ એક મેહાડું મદાસન પત્રોદ કરી ત્યાં રહેવા માંડ્યું. પોતાનાં રમેલ્ય અ-નવાં રસિક કાવ્યોથી એણે નગરજનોને રંજિત કર્યાં.

વિદ્યાનો વિલાસ કરનાર મોવાથી લોકો એને “વિદ્યાવિલાસ” કહીને એાજખસ લાગ્યા.

૧ સરખાવો લીસપૂર્વક “વિદ્યાવિલાસ પદ્યો:” “વિનયચંદ વિદ્યામંડાર, નવરસોદ રંજનપ્ર આપણ

‘સામાગ્યમંજરી તો ધરને ઉપસે માગે મદાદુભે
દિવસ ગાળવા લાગી. એક દિવસ એની જુદ દાસીએ
કહ્યું કે, “દેવી! આપના પતિ તો નગરશહેના પુત્ર
છે; અને સકલ વિદ્યામાં પારંગત છે. તેથી ત્દમે
અભિમાન મૂકી લેનો સર્વથા અંગીકાર કરો.”
રાજપુત્રી ગર્વમાં બોલી: “અલી દાસી! તું તો દમબૂં
એને ઝોળખે છે. હું એને બાર વર્ષથી ઝોળખું
હું!” દાસીએ કરી કહ્યું: “અરે, એમના કલાકો-
શમને લીધે એમનું નામે વિદ્યાવિદ્યામ પડ્યું છે ને-”
“બરે, ગમે તેમ હોય; હું એના ઝુલુ વધારે ભણું
છું.” રાજકુંવરીએ મક્કમથલે બહેરે કહ્યું.

આમ વસ્તુસ્થિતિ આસે છે; એટલામાં ઠાગીરના
બીમ રાજાએ રત્નકેતુ ઉપર સંધિવિગ્રહનો એક લેખ
અન્નપૂર્ણિ સિંધિમાં લખી મોકલ્યો. તે, રાજ્યમાં ફાટથી
ઉઠેલાયો નહિ. આખરે વિદ્યાવિદ્યામને તેડવા મોક-
લતાં લેખે તે સહેલાણી ઉઠેલો. રાજાએ લેખની
વિદ્યાથી પ્રસન્ન થઈ એને મુખ્ય અમાત્ય નીમ્યે.

કેાકે, જતે દિવસે, રાજાને કહ્યું કે, ‘પ્રધાનજી
આટલા બધા લોકપ્રિય છે, પરંતુ હેમની પત્નીને
એ પ્રિય થઈ શક્યા નથી.’ તે સાંભળી, રાજાને
કેાલક થયું. પ્રધાન રાજસુઆમાં આવ્યો ત્યારે રાજાએ
હાને કહ્યું, “મંત્રીશ્રી! અમારો કુલાચાર છે કે
નવા અમાત્યે અમને એક વખત જમવા તેડવા.”
આથી પ્રધાનને હા પાડવી પડી.

સભામાં હા તો પાડી; પરંતુ ધરની પરિસ્થિતિ
વિચારી લેને જોડી ફાળ પડી. દાસીને એણે બધી
હરીકત જણાવી; વગી ઊંચેયું કે, “ત્હારા ધરની
સ્થિતિ એણે કંઈથી બાળી હોય એમ લાગે છે.
રાજાને જમતું નથી પણ તારા ભોવો છે.” ચતુર
દાસીએ એને ધારણ દીધી; અને પછી રાજપુત્રીને
એ બધી વાત કહેવા ગઈ. જેમ તેમ કરીને સૌભા-
ગ્યમંજરી પાસે એણે રસોણ કરીને પીરસવાની હા
પડાવી. પરંતુ રાજપુત્રીએ યુક્તિ ગોઠવાવી કે,

નવન રસ ચુદિ અવતારતિ, લોક તણું મન હમ હરિતિ.
લોક ન બાણ્યું તેહનું નામ, રૂપિ હરીનહ અતિ અનિશમઃ
કેળીહ વિદ્યા તણુક વિચાર, લોક કદમ એ ‘વિદ્યાવિદ્યામ.’”

‘દાસી! ત્હારે આટલે ત્રણ જાતનાં વજામુપણ તૈયાર
કરાવતે જ્યાં રાજા ત્હારો વેપ જ એમાં કરશે અને
કશું ખુશી નહિ.”

રાજા જમવા આવ્યો. ત્રણ વેપમાં આવીને
સૌભાગ્યમંજરી વારાહરતી પીરસવા મંડી. “આ
દશે કે આ દશે?”—એમ વિચારતો રાજા જમી
રહ્યો; પણ કશું પૂછી શક્યો નહિ. અને રાજા
મંત્રીપત્નીને ઝોળખી શક્યો નહિ. એટલે એણે બીજો
બેત રચ્યો.

નગરજવાહર પુરેવત્તાનું આરાધન કરવા નગર
લોકોએ જવાનું દંડાવ્યું ત્યાં પ્રધાનપત્નીને દેવારાધન
માટે દત્તચંગીત કરવાની પ્રાગીન પ્રથા સંભારવામાં
આવી. રાજકુમારે સજ્જત કરી કે ‘પ્રધાન જાતે
વાદ વગાડે તો ત્હારે ગાડું.’ એણે ધાર્યું હતું કે,
“પ્રધાનને કયે દિવસે વગાડતાં આવડે છે? એટલે
ત્હારે ગાવાનુંયે કયાંથી આવડે?”

એણે ભરાયો; લોકો ગીત સાંભળવા ઊભટ્યા,
વિદ્યાવિદ્યાસે તાસ પ્રમાણે કુસલતાથી વાદ વગાડ્યું.
સૌભાગ્યમંજરીને ચરત પ્રમાણે ગાવું પડ્યું. લોકો
તો ગાયનવાદનની રમઝટ સાંભળી ગોંધાલો થઈ
ગયા. રાજપુત્રીને પે વિરમય થયો કે ચરતે ત્યાંના
મૂર્ખચંદને એ બધું કયાથી આવડ્યું?

રાજાએ દાસીની અંબાડી ઉપર બંનેને સ્વારી
કાઢીને ગામમાં તેડ્યાં. રાજા નગરમાં પેઠો. એટલામાં
રાજપુત્રીની આગળેથી લીંદી સરી પડી. જાંઘળીમાં
પહેલી વાર વિદ્યાવિદ્યાસ સાથેના અળોલગા ભાગ્યા.
રાજકુમારીએ વ્હાલથી લીંદી લાવવા પ્રધાનને કહ્યું.

સ્વારી આગળ આવી; અને પ્રધાન પાછળ રહી
ગયો. રહાંજ પડી ગઈ હતી તેથી એ ઉતાવળો પાછો
આવતો હતો. પરંતુ દૈયોગે એ આવ્યો ત્યારે પુસ્તા
દરવાજા બંધ થઈ ગયા હતા. એટલે એણે નગરમાં
જવા વિગાસણ કરવા માઢી એણે પાણી જવાનું
એક મ્હોડું ધરનાણું દીધું. હેમાં ઉતરીને એ અંદર
જવા ગયો. ત્યાં એક સગું રહેતો ‘હરો. લેણે આ
નવા આવેલા પ્રાણીને રંબ દીધો. એ બોધ ઉપર
પડી ગયો.

સ્વામે જ એક વેશ્યા રહેતી હતી. તેણે કંઈક ધન્ય થતું સાંભળ્યું. દીવા લઈને ત્રેતાં મંત્રીશ્વર દીશા. મણિ ધોત્તને લેવું પાછી પાતાં એર ઉતર્યું. મંત્રીએ પોતાને જીવંતદાન આપનારને કંઈ માંગવાને કહ્યું. વેશ્યાએ એને પોતાને ત્યાં જ રહેવાની નિર્દેશ માગણી કરી. અને કોઈ યોગીએ આપેલું માલગિયું બાંધી લેને મોર બનાવી દીધા. રાતે મનુષ્ય અને દિવસે મોર એમ પ્રધાનને એ ગાખવા લાગી.

વિવાવિવાસ જોવાયો. સૌભાગ્યમંજરી દવે થલું પસતાઈ. પણ એ ક્યાંથી જરૂર? સોકશિષ પ્રધાનને સૌ કોઈ જાણી રહ્યાં. પદ્મે મોર ચણેલા પ્રધાન આખો દિવસ હોઝાહો કરતો અને રાતે પાછો વેશ્યાને ઘેર આવતો.

એક વખત મોર પોતાના ઘરની અગાસી ઉપર જઈ બેઠો. સૌભાગ્યમંજરી એવું જ ખાન ધરી રહી હતી; વિરહથી એ ઘણાં ગઈ હતી. નિરાશાને લીધે એનાથી રહી પડ્યું. તે રાત મોર બનેલા વિવાવિવાસે સાંભળ્યું: રાજકુવરીને મૂર્છા આવેલી એણે દીડી. પણ એનાથી કંઈ આશાસન આપી શકાયું નહિ.

બીજે દિવસે એ પાછો અગાસી ઉપર આવ્યો. રાજકુવરીની સખી મહાવલીએ તેને કુવલથી જાણ્યો; પહે માલગિયું આપેલું દેખી રમતમાં તે તોડી નાંખ્યું. એટલે તો મોર, મોર મરી વિવાવિવાસ થઈ ગયો. પ્રધાને બધી લીનક કરા કરી, પરંતુ પાછું કહ્યું કે “દુ વચનથી વેશ્યાને ત્યાં ગંધારો છું તેથી ખંડે દરી માલગિયું બાંધી મો.” તેમ કરતાં એ મોર થઈ ગયો અને તે ઉડી ગયો.

આ વાનની અજર વાપુને વેણે ગામમાં ફેલાય; એટલે કોઈ રાત્રે પછી એ વાન કરી આવ્યું. રાત્રે તે બાણી તરન વેશ્યાને ત્યાં ગયો; અને તેને બનેક પ્રકારે સમજાવી વિવાવિવાસ મંત્રીને લેવી કાસેથી પાછો લીધો.

રાત્રીએ, પછીથી પોતાને પુત્ર ન દેતાથી પોતાની પુત્રી મંત્રીને પરગુણી. કાલે કરીને રાત્રીએ

દીશા લીધી. અને ગદ્ય રાત્રી-વિવાવિવાસને સોંપ્યું. રાત્રી થયા પછી વિવાવિવાસે પોતાના પિતાના નગર ઉપર ચઢાઈ કરી: અને ત્યાંના રાત્રીને દરા-વ્યો એટલે સન્ધિ કરવા નગરશેઠે આજ્ઞા. શ્રીવત્સે (વિવાવિવાસે) નગરશેઠે (પિતાને) પ્રશ્ન કયો: “ખંડેને ઝોગખ્યો?” આપ તે સાંભળી બેઠ રહ્યો. અને પછી ઝોગખ્યાણ પડ્યું.

આ હકીકતથી બધે આનંદ આનંદ થઈ રહ્યો. શ્રીવત્સ તપના પ્રભાવથી રાત્રી થયો. અને અંતે નિર્વાણ પામ્યો.

મૂલ્ય સંસ્કૃત કથા ગાંધ્યા પછી, એ ઉપાખ્યાનનાં ક્યાં ક્યાં રૂપાન્તરો થતા પાખ્યાં તે જોવું પ્રાથમિક છે. ખાસ મદરવના જ ફેરફારો અણગમીને અહીં સન્તોષ મારું છું.

(૧) રાજકુવરી સૌભાગ્યમંજરી રાતે જાનીમાની પ્રધાનપુત્રને પરણે છે; અને પછી ન્દાસી થઈ છે. માર્ગમાં કંઈ પણ ન બોલવાના સંકેત હતા-એમ મૂલ્યમાં છે. હીરાણ્દે તે કોણે, રાજકુવરી કોને પ્રધાનપુત્રની જુદિપરીક્ષા કરવા કેટલીક સમસ્યાઓ પડી છે. સામગ્ર્યમાં એમાં કંઈ નથી.

(૨) મૂલ્યમાં જ્યાં વિનયચંદ્રે સન્ધિચિત્રકો અગાન લિપિવાસો દેખ ઉડેલાની દર્શન આપી છે ત્યાં હીરાણ્દે જુદી દર્શન મોકલે છે. “જનસિ-દરેવ રાકે તથાવ ખણાનય”-લખ્યું કરીને “યજ્ઞરાત્રો નાય” સિક્કરાજ જ અહીં વિવક્ષિત દોષ એમ લાગે છે એક તથાવ ખોલવતાં તદ્દમાંથી એક તાપ્તપ્ત નિરૂપે છે. તેમાં લખેલી પ્રાચીન લિપિ ઉડેલી વિવાવિવાસ મંત્રીશ્વર: મેગલે છે.

સામગ્ર્ય પછી બીજા ફેરફારો જ ઉપયોગ કરે છે. અલગલગ લેખની લિપિ તથાવના રાત્રીએ કેટલેક દશાં કોઈ માર્ગ, અને આખરે વિનયચંદ્રે કેવી રીતે સંદેશો એ લેખ ઉડેલો; ઉડેલી દર્શન સમી

૧ આ સંસ્કૃત મૂલ્યના નામ પડેલવેલું જાણી ખાન એવનાર માસ મિર રોહિણી સેન્ટેલ લાગેલીના પંદર લાલચંદ્ર અપરાધવસ ગોળીએ હું અહીં છું.

હરી અને વિનયચટુનું ભાગ્ય બળ્યું તે પ્રસંગનું રસમય વર્ણન સામળજૂતે જ વિસ્તાર્યું છે.

(૩) વિદ્યાવિલાસે લેખ ઉકેલ્યો, એટલે એને મંત્રીપદ મળ્યું; તે સાથે આગળ જતાં પોતાના, રાજની કુંવરી પણ વિવાહમાં મળ્યા. તે સ્થળે સામળજૂતે લીલાવતી નામની રાજપુત્રીનું પાત્ર દાખવ કર્યું છે. લીલાવતી વાર્તાના ઉત્તરાર્ધમાં સારો ભાગ બજવે છે. એટલે સામળજૂતેના વાર્તાવિસ્તાર છે.

(૪) નગરદેવતાના આરાધન માટે નૃત્યમંગીત થયું; સાં નૃત્ય કરતાં સૌભાગ્યમંજરી સામળજૂતની ('વિલાસિની')ની વાંદી સંરી પડે છે. સામળજૂતે તે ઠેકાણે વિલાસિની પાસે ઝાંઝર નખાવી દે છે, અને તે બહાને અખોડલા ભાગ્યાનો પ્રથમ ગોઠવે છે.

(૫) સર્પદંશથી પ્રધાનને ઊગારીને વેરવા જે વચન માગી લે છે ત્હેમાં પ્રધાનને જ માગી લે છે; અને પછી ત્હેને દિવસે મોર અને રાત્રે મનુષ્ય બનાવી મોજ કરે છે. તે સ્થળે હીરાણુંદના 'પવાડામાં ગણિકા ત્હેને 'સુખડો' (સં. શુક્ર) બનાવે છે. સામળજૂતે અહીં પણ હીરાણુંદ પ્રગણે પોપટ બનાવ્યાની વાત ગોઠવે છે.

(૬) વિદ્યાવિલાસ રાજ યપા પછી પોતાના પિતાના નગર ઉપર ચડાઈ કરે છે; અને ત્યાં સન્ધિ માટે આવેલા નગરશેઠ (પોતાના પિતા)ને પોતાનું પૂર્વજ્ઞાનત સુક્તિથી જણાવે છે. હીરાણુંદ અને સામળજૂતે તે સ્થળે જૂદી જૂદી સુક્તિપ્રયુક્તિથી વાર્તાનો બેઠાં પુરવો કરાવે છે.

આ પ્રમાણે માત્ર, ખાસ આગળપડતાં વાર્તાનો વિવિધ અંગોનું અહીં નિદર્શન કર્યું છે.

મૂલ કથા એક જૈન સંસ્કૃત કાવ્યમા ઉપાખ્યાન તરીકે સચવાઈ રહી છે. એટલે સ્વાભાવિક રીતે જૈન મતના અવશેષો એ વાર્તાનાં સંસ્કરણોમાં રહી જવા પામે ત્હેમા નવાઈ નથી. વાર્તાના અન્તભાગમાં રાજ નિર્વાણ પામે છે. રાજપુત્રી અને પ્રધાનપુત્ર, યુગ્મવિવાહનો સંકેત રમે છે તે "આદેશરના હહેરામાં" જ રમે છે, એટલે વાર્તામાં જૈનમતની રહીસહી અસર ડોકિયાં કરી રહી છે.

સામળજૂતની વાર્તામા હીરાણુંદે પોત્તેલા દેશ-રવાળી વાર્તા સાથે કેટલુંક સામ્ય સ્પષ્ટપણે જોઈ શકાય છે. એટલે હીરાણુંદનો "પવાડો" મૂલ સંસ્કૃત ઉપાખ્યાન અને સામળજૂતની વાર્તા વચ્ચેનો મહત્વનો અંકડો છે.

આ પ્રકારે સંક્ષેપમાં, "વિદ્યાવિલાસિની"નું મૂલ કંઈક વિચાર્યું આપી થે વાર્તાનો સુધનાત્મક દષ્ટિએ વિવેક, એ વાર્તાની સંશોધિત આદિતિ યોગ્ય સમયમા પ્રસિદ્ધ કરવા ધારણા છે, ત્યારે તે પ્રસંગને માટે એક વિસ્તૃત પ્રસ્તાવ લેખ લખવાનું સુન્નતરી રાખી, આ લેખ હું જાંવ કરું છું^૧ લેખકના બહુ કૃત્યથી શુન્નરાતી તા. ૯-૧૦-૨૭.

૧ સામળજૂતકૃત "વિદ્યાવિલાસિનીની વાર્તા"ની સ્વર્ગસ્થ નાયારાકેર રાઓએ ઇ સ. ૧૮૮૧ માં છપાવેલી પ્રત હાલમાં બૃહત્ કાવ્યદોહન ભાગ ત્રીજામાં છપાવેલી વાર્તા હાથમાં ઉપલબ્ધ છે. એ વાર્તાની હસ્તલિખિત પ્રત સમ્રાટોમાં તપાસ કરવા છતાં મળી શકી નથી, કોઈ સાહિત્યરસિક સંબંધન મહેને તે મેળવી આપશે તો કૃપા કર થશે.

જયસિંહસૂરિનું હમ્મીરમદમદન.

અગ્રિય પ્રસ્તાવના-લેખક સ્વયં ચિમનલાલ ઠાલાલાઇ દલાલ એમ. એ.

નાટક-ગુજરાતના ઇતિહાસમાંના એક અપત્તના બનાવને નાટકના રૂપમાં રજુ કરતું આ હમ્મીરમદમદન નાટક જયસિંહસૂરિનું બનાવેલું છે. આ પાંચ અંકી નાટક છે અને તેમાં ગુજરાત ઉપર મુસલમાનોએ કરેલા હુમલો પાછો હાથ્યો એ ખીના નાટક રૂપે રજુ કરી છે. મારવાડના ચક્રવાત્સ રાજા હમ્મીરના ઇતિહાસ સંબંધીનું નવચંદ્રસૂરિએ આના પછી બે સૈંદા પછી રચેલા હમ્મીર મદદાકાલ્યથી આ તદ્દન ભુલ્લુ કાવ્ય છે. વસ્તુપાલના પુત્ર જયન્તસિંહની

૧. જયન્તસિંહ-જેનસિંહ તે વસ્તુપાલનો પોતાની પ્રથમ પત્ની લલિતાદેવીથી થયેલ એકનોએકનું પુત્ર હતો. તે સં. ૧૨૭૬ થી જન્મીતો મુજો હતો. સરખાવો.

મદદામાત્ર થી વસ્તુપાલસાત્મજે મદ્દ. થી લલિતાદેવી કૃષિવૃક્ષોવરણદંડસાયમાને મદ્દ થી જયન્તસિંહે સં. ૫૧ પૂર્વ થી સ્તમ્ભતોષે મુદ્રાભ્યાપારાત્ત વ્યાવૃજ્ઞતિ કલિ-ગિરનાર પ્રસ્થિત

સોમેશ્વરની આગ્રપ્રશસ્તિમાં એમ છે કે:-

દમિત્તા લલિતા દેવી

તનયમવીતનયમાપ સચિવેન્દ્રાત્ ।

મામ્ના જયન્તસિંહે

જયન્તમિન્દ્રાત્ પુલોમપુત્રાત્ ॥ ૪૪ ॥

ચ: સોમવે ચિનમવૈરિણિ ઘોષવન્ધ્યે

ષોતે નયં ચ ચિનયં ચ મુનોદયં ચ ।

ગોડયં મનોભય પરામવજ્રગમ્ક-

સ્પો ન કં મનકિ મુન્મતિ જૈયસિંહ: ॥

થી વસ્તુપાલ પુત્ર: કલ્યાણુર્યં જયન્તમિન્દોસ્તુ ।

કમ્પદીર્ઘકં રૂપં નિષ્કમ્યતે રક્ષ્ય દાનં ચ ॥

તેની ઉતારા મારે સરખાવો જિનદર્શના વસ્તુપાલ ચરિત્રમાંથી

નિરુપમ વર્ણવે થી જૈયમિહોષ્ટિપિ સર્વદ: ।

મયા દેમાનુદસ્તનતિ સ્તમે કલ્પમપિન્ગમ્ ॥ ૬-૬૧૮

તેને બે પુત્રો હતા- પ્રતાપસિંહ, ને ૨ અનુ નામ અક્ષત D. પ્રતાપસિંહ અને તેના નાના આબા પુરુષાને

આગાથી (ખંભાતના) સીમેશ્વર ભગવાનની પાતાના ઉત્તવ પ્રસંગે ખંભાતમાં પહેલવહેલું આ નાટક ભજનાયું હતું [આ . ભોમેશ-ભોમેશ્વરના ખંભાતના મંદિરમાં સોનાના કણસ અને સ્વચ્છંદ વસ્તુપાલે કરાવ્યા હતા. જુઓ! વસ્તુપાલ ચરિત-જિનદર્શકૃત ૪-૭૨૦, અને સુકૃત સંકીર્તન ૧-૩]

નાટકના કંઠા:-વીરસૂરિના શિષ્ય અને ભાર્યના શ્રી મુનિસુમતરરાખીના મંદિરના આચાર્ય શ્રી જયસિંહસૂરિ આ નાટકના કંઠા છે. તેજપાલ એક વખત આ મંદિરની યાત્રાએ આવ્યો હતો ત્યારે એ આચાર્ય કાવ્ય બોલ્યા તેમાં તેની રજૂતિ કરી અને આમંમના શકનિકા વિહારમાંની પચીસ દેવકુલિકા માટે સુવર્ણધન્ય બનાવરાવવા કહ્યું, વસ્તુપાલની સંમતિથી તેજપાલે તેમ કરવા કમ્પન કહ્યું અને પચીસ સુવર્ણધન્ય દંડ વસ્તુપાલે ખંભાતના કુમારવિહારમાં બે દેવકુલિકાને બંધાવી હતી. સરખાવો.

પૌત્ર પ્રતાપસિંહસ્ય તદ્દન્નાત્ ય કનીયસ: ।

તદ્રાહ્દુ દેવકુલિકે પ્રેયસે દે. ચક્રાર ય: ॥

વસ્તુપાલના મૃત્યુ પછી વિશાલદેને જૈનસિંહને તેના સૌર્યથી આગ્રધાઈ પેટલાદેના મુજો નીચેના હતો. સરખાવો- પેટલાદપુરેશ્વર્યં જૈયસિંહાપ મંત્રિણે ।

પરાવન્મગુણઘોત: પ્રસન્નોડ્ડાતતો નય: ॥

આ જૈનસિંહની પ્રાર્થનાથી બાલચંદ્રસૂરિએ પોતાને વસંતવિહાર રચ્યો. વસ્તુપાલના સ્વર્ગવાસ પછી ૧૦ વર્ષ તેજપાલ સ્વર્ગસ્થ થયા, ને તેજપાલ પછી જૈનસિંહ વિરામન હતો. જૈનસિંહે ૬૫૫ તેજપાલના સમાધિ કરી ચંદ્રાભાનપુર (યાજ્ઞસમા ૧)માં એક જિનમંદિર, સોરભ ધર્મશાળા, સત્રાલય કરાવ્યાં. સરખાવો. જિનદર્શ, વસ્તુપાલ ચરિત. ૮-૫૬૨, ૫૬૩.

તમ્મ થી જૈયમિહોજન મદ્દાધરત્તનાચિન્તિ ।

છત્રોણ જિનાપીઠ મંદિરં મંદરોવર્ન ॥

મરોવર્ન મધા ધર્મસાતામપ્રાત્યવદ્ધયં ।

વિદ્યે યેવમે સત્ત્વ મંત્રિણો મુપસાદના ॥

કરાવી આપ્યા. આ કાર્યની પાઠગીરી માટે જયસિંહ સૂરિએ ખન્ને ભાષ્યોના આ દાન માટે એક સુંદર લાંબું પ્રશસ્તિ કાવ્ય રચ્યું. તે કાવ્ય મંદિરની ભીતના એક પથ્થરમાં કોતરવામાં આવ્યું હતું એવ લાગે છે. બે કે શકુનિકા વિહારની મસ્જિદ ખનાવવામાં આવી છે છતાં હમ્મીરમદમર્દન કાવ્યની પ્રતના અંતમાં તેની એક નકલ હોવાથી તે પ્રશસ્તિ આપણે માટે સચવાઈ રહી છે. આ દાનના કાર્યથી આ બે ભાષ્યો અને તેમના સ્વામી રાજ વીરધવલની કીર્તિ વધારનારા આ કાવ્ય ખનાવવા કરીને પ્રેરણા યથા હોય એમ લાગે છે. મંવત ૧૩૬૫ માં લખાયેલા કુમારપાળ ચરિત્ર અને ન્યાયસારની રીકાના કત્તા મહેંદ્રસૂરિના શિષ્ય-કૃષ્ણચિંમતના જયસિંહસૂરિને આ નાટકના કત્તા સમજવાની શૃલ કરવાની નથી.

નાટક રચાયાની સાલ તારીખ:—આ નાટક લખાયાની ચોક્કસ તારીખ નક્કી કરી શકાતી નથી. પણ વસ્તુપાળના કારભારની શરૂઆત એટલે મંવત ૧૨૭૬ પછી અને જે હસ્તલિખિત પ્રત મળી છે તેની લખાયાની તારીખ એટલે સંવત ૧૨૮૬ ની પહેલાં આ નાટક રચાયું હોતું લેખએ.

હસ્તલિખિત સાધનો:—શ્રીમંત મદારાજ ગાયકવાડ તરફથી બહાર પડેલી આદિતિ નાટકની બે હસ્તલિખિત પ્રતો ઉપરથી તૈયાર કરવામાં આવી છે (૧) તાડપત્રની અને (૨) પાનાં ઉપર લખેલી. તાડપત્ર ઉપરની પ્રત જેસલમેરના પ્રખ્યાત ભંડારમાં ઘણી યત્નાપૂર્વક સાચવવામાં આવી છે. અને બીજી પ્રત પાટણના શ્રી વાઠીપાર્શ્વનાથના દોસરના ભંડારની છે અને તે અન્ય અનેક પ્રતોની માફક જેસલમેરના ભંડારની પ્રતમાંથી ઉતારેલી નકલ છે. તાડપત્રની પ્રતનાં ૧૧૬ પાન છે અને તેમાં (૧) હમ્મીરમદમર્દન ૧-૯૦ પાનાં (૨) વસ્તુપાલ તેજપાલ પ્રચરિત અને (૩) સ્તુતિકાવ્ય ૧-૧૬. આ પ્રતમાં છેલ્લું એક પાન ઘટતું હોય એમ લાગે છે કારણ સ્તુતિકાવ્ય મંપૂર્ણ નથી. આ પ્રત સારી રીતે સચવાઈ છે પણ કોઈ કોઈ ઠેકાણે કેટલાક અક્ષરો અને એક પાનની એક આખી બાજુ લુપ્તસાધ ગઈ છે તેથી કાગળ ઉપરની બીજી પ્રતની મદદ શીવાય આ એકથી પ્રત

ઉપરથી આ નાટકની આદિતિ તૈયાર કરવાનું કાર્ય ઘણું મુશ્કેલ થઈ પડત. કાગળની પ્રતનાં વીસ પાનાં છે તેમાં (૧) હમ્મીરમદમર્દન ૧ થી ૧૫ અ (૨) પ્રશસ્તિ ૧૫ થી ૧૮ અ અને (૩) સ્તુતિકાવ્ય ૧૮ બ થી ૨૦. જિનભદ્રસૂરિની આગાથી બીજી તાડપત્રની પ્રતો જે પોને જેલમીર લાઈ ગયા હતા તેની નકલો ઉતારીને પાટણ લઈ જવામાં આવી તે સમયમાં એટલે સંવત ૧૪૮૦-૧૪૯૦ ના ગાળામાં તાડપત્ર ઉપરની મૂળ પ્રત ઉપરથી આ કાગળ પરની પ્રત ઉતારવામાં આવી લાગે છે. આ આદિતિ માટે પ્રથમ કાગળ ઉપરની પ્રતનોજ આધાર મળ્યો હતો અને તેનો એક ફરમો તૈયાર પણ થયો હતો પણ તેવામાં અચાનક જેસલમેરના ભંડારો તપાસવા જવાનું થયું. તેથી આ કાવ્ય છાપવાનું કામ અટક્યું અને ૧૯૧૬ ના ઓક્ટોબર મહિનામાં હું જેસલમેર ગયો ત્યારે મૂળ પ્રત તાડપત્રની અને કાગળની પ્રતની મદદથી છાપખાતા માટેની નકલ સંભાળથી ફરી તપાસી સુધારી, નહીતર તેમાં અને ખાસ કરી પ્રારંભ આગમાં કેટલા સંજ્ઞાવાળા ફક્કરાઓ અને ભૂમી રહી ગત.

નાટકનો સાર:—આ નાટકના પાંચ અંક છે સાશ્વત ન્યોતિને કરેલા નમસ્કારના સ્ત્રોત્રથી નાટકની શરૂઆત થાય છે. પછી સુતધાર અને નટ વચ્ચે સંવાદ ચાલે છે. વસ્તુપાળના પુત્ર જયનત્સિંહે ખાલાતમાં ભીમેશ્વર ભગવાનની યાત્રાના પ્રમંગે નવરસ યુક્ત નાટક કરવા ફરમાવ્યું છે. ભરથના વીરસૂરિના શિષ્ય જયસિંહસૂરિએ રચેલું હમ્મીર મદમર્દન નાટક ભજવવાનું નક્કી થયું છે. આટલી પ્રસ્તાવના પુરી થતા વીરધવલ અને તેજપાલ રંગભૂમિપર દાખલ થાય છે, વીરધવલ વસ્તુપાળની અદ્વિતીય રાજ્યવીરિચિતાતાનાં વખાણ કરે છે. જે સમયે સિંહલજ્ઞરાજ ચડી આવવાનો ભય હતો અને માલવાના રાજ તરફથી મદદ મળવાની આશા રહી ન હતી તે વખતે પોતાના ઘણા સમયના કુરમન ભરથના રાજ શ્રી સિંદ સાથે પોતાનો મંત્રિ મંજુવ કેટલી હુશીયારીથી કરાવી આપ્યો હતો તે નાગવનું પાણી રમરણ કરે છે. તેજપાલ આનો જવાબ આપે છે કે રાજની બડાદુરીથીજ પ્રધાનોની શુદ્ધિ અને કૃષ્ણતા ફત્તે

પામે છે. વીરધવલ ઉત્તરમાં કહે છે કે મારી અતિ પ્રથંસા કરીને પ્રમાનની શુદ્ધિ અને કુશળતાનું સત્વ વર્ણન તારે દાંકનું ન જોઈએ. પછી લાટદેહના રાજ સિંહના ભવિષ્ય અને સિંધુરાજના પુત્રે બાપનું તેની સાથેનું વૈર યાદ રાખીને મારા લશ્કરના પાછલા ભાગ ઉપર દશો કરવા માટે સિંહજીના લશ્કરને મદદમાં બોલાવ્યું હતું તે સંગ્રામસિંહને વસ્તુપાલે આગળ એક વખત કેવી રીતે દરાવ્યો હતો તે બા-
બતનું વર્ણન વીરધવલ કરે છે અને કહે છે કે દાવ પણ મામતો ગંભીર છે. એક તરફથી સંગ્રામસિંહની ઉશ્કેણીથી સિંહજી પોતાના લશ્કર સાથે કૂચ કરવા તૈયાર થયેલા છે અને બીજી બાજુથી તુરંક થોદો મોટા થોડેસ્વાર સૈન્ય સાથે અને માલવાનો રાજ યદી આવે છે. કુશ્મનેનું વાદળ આમ મારે બાજુથી ઘેરે છે તે જો વસ્તુપાળની શુદ્ધિ મદદે આવે તોજ વિખેરાય તેમ છે. અહીં વસ્તુપાલ દાખલ થાય છે અને પોતે તેજાખાના પુત્ર લાવણસિંહ રાજ્યના કામમાં મૂકેા હિત્તાદ બતાવે છે તેનાં વખાણ કરે છે. શુદ્ધ ખાતાના અધિકારીઓથી પણ શુભ રીતે લાવ-
ણસિંહના જાનસૂત્રો રાજ્યમાં કેવી રીતે ફરે છે અને રાજ્યો પજુ તેમના દાવમાં કેવી રીતે રમકાંની માફક રમે છે તેની દષ્ટીકત વસ્તુપાલ જણાવે છે. વસ્તુપાલ અને તેજાપાલ રાજનાં વખાણ કરે છે અને ખાસ કરીને તેજાપાલ પચ્ચમામના રજુલેનમાં રાજ્યને બતાવેલી બદાદુરીનાં ધણાં વખાણ કરે છે. સાર યાદ તુરંકવીર હુમ્મીર સામે પોતે લશ્કર લઈ જવાનો પોતાનો ઇરાદો છે તે જણાવે છે. દાખો દાક્ષી તુરંકવીર સાથેની લડાઈમાં અને ધણે કુર મુખી તેમની પાછળ પડવામાં જે જીવ રહેલા છે તે વસ્તુપાલ સમજાવે છે અને શ્વેતકેતો રાજ યદી આવે છે તેને મારવાના રાજ્યો મલી જળ ત્યાર પહેલાં જઈને માલવાના રાજ્યોને પોતાના પક્ષમાં લઈ લેતા દુરત પ્રવાણ કરવાની સલાહ વસ્તુપાલ આપે છે.

અંકર—લાવણસિંહ પ્રવેશ કરે છે. વસ્તુ પાલની મદદ મુજબ વીરધવલે દુરત પ્રવાણ કરાથી મારવાના રાજ્યો સોમસિંહ, ઉલ્લસિંહ અને

ધારાવર્ષ પોતાની મરજીથીજ લશ્કરને આવી મળ્યા, અને સુરાષ્ટ્રનો લીંગરસિંહ પણ મદદ કરવા આવી પહોંચ્યો. ચિકિમાદિલ અને સદજપાલ રાજ જેમની સાથે સિંહના હુમલા પૂર્વે ગાદ મૈત્રિ હતી તેઓ પણ વીરધવલને ખુશી કરવા તેને આવી મળ્યા બીજા પણ નાના નાના રાજ્યો અને હાકિરો પોતપોતાના લશ્કર સાથે વીરધવલને આવી મળ્યા, તે બધી દષ્ટીકત લાવણસિંહ જણાવે છે. આમ કલ્પવૃક્ષની પેઠે વસ્તુપાલની શુદ્ધિનાં આવાં સારાં ફળ આપ્યાં. પછી નિપુણક નામે જનસુત્ર દાખલ થાય છે અને સંગ્રામસિંહ અને સિંહજી વચ્ચે પોતે કેવી રીતે ટક્કે કરાવ્યો છે તે જણાવે છે. તે (નિપુણક) સિંહજીની ડાવણીમાં ગયો. પોતે પહેલાં કરેલી ગોઠવણ મુજબ તેનો નાનો ભાઈ મુલેગ માલવાના રાજ દેવપાલના અશ્વરક્ષક તરીકે નોકરીમાં રહ્યો હતો તેણે તેનો સૌથી સારો અશ્વ મોરી લીધો અને તે સંગ્રામસિંહ ને સિંહજીના લશ્કરને દોરતો હતો તેને આપ્યો. ત્યાર પછી પોતે (નિપુણક) પણ સિંહજીની ડાવણીમાં દાખલ થાય છે અને જણાવે છે કે તે શુર્જરાજ્યોની લીલચાલની ખબર રાખવા માટે મોકલેલો મુચરિત નામે જનસુત્ર છે.

ગુજરાતના સીમાડાઓ હુમ્મીરના હુમલાથી હુંટાયા હતા અને વીરધવલ કૂચ ઉપર કૂચ કરીને તેના સામે યવા ગયો હતો અને એકાદ અંકાલી-યામાં લડાઈ થશે એમ તે સિંહજીને જણાવે છે. સિંહજી આથી નથ થાય છે અને ગુજરાત ઉપર સ્વારી લઈ જવા ઇરાદો કરે છે પણ નિપુણક તેને સમજાવે છે કે હુમ્મીરની સાથે લડવાથી વીરધવલ લશ્કર ઘસાઈ મર્યું દશે એટલે તેને સખખત દાર-પણી સંદેહાણથી અપારો માટે તુરનમાં તો માનવ્ય અને ગુજરાતના રસ્તાઓના સંગમ પાસે તાપીના જંગલોમાં મુકામ કરવો. સિંહજીને આ પ્રથમ આગ્રાથી તાપી નદીના જંગલમાં તેને ડેરા તંદ નાંખ્યા. મુલેગ ત્યાં તાપતના વેશમાં આવે છે અને સિંહજી તેનાં દંડન કરવા જાય છે પણ તે તાપી જાય છે. આથી તેના ઉપર વંદેમ આવે છે અને રાજના નિપાણોને તેને પક્ષી સાવે છે. તેને રાજની

આગળ હાજર કરે છે અને તેની જગ્યામાં સંઘા-
મસિંહને લખેલો એક પત્ર મલી આવે છે. તે
કાગળમાં એમ જણાવ્યું હતું કે માલવાના રાજાએ
સંઘામસિંહને દેવપાળનું નામ લખેલો એક અથ-
વેટ તરીકે મોકલાવ્યો છે અને ગુજરાતમાં દાખલ
થતાં માળવાનો રાજા સિંહના લશ્કર ઉપર હુમલો
કરે ત્યારે સંઘામસિંહ પોતાના બાપનું ખુન યાદ
લાવીને સિંહ ઉપર તરવાર ખેંચે. આ ઉપરથી
ધોડા બાબતની હકીકતની તપાસ કરવા નિપુણકને
સિંહણે હતું. નિપુણકે મુરગ સાથે સંઘામસિંહને
કહેવાવું કે રાજા તેના ઉપર ગુસ્સે થયા હતા.
સંઘામસિંહ તેથી બીકને લીધે નામી ગયો. આ
બધી હકીકત નિપુણક જણાવે છે અને આ પ્રવેશ
પુરો થાય છે અને તે જગ્યા છે અને વસ્તુપાળ દાખલ
થાય છે. અને રાજાની ઉજ્જવલ કીર્તિનું વર્ણન કરે
છે. પછી તેનો જાણસ કુશલક દાખલ થાય છે અને
સંઘામસિંહ વસ્તુપાળની શુદ્ધિ સિંહનથી છુટા
પડીને ખંભાત તરફ લશ્કર લઇને જતો હતો તે
જણાવે છે. ખંભાતના સંરક્ષણ માટે લાકર એકઠું
કરવાનો હુકમ વસ્તુપાળ આપે છે અને સંઘામસિં-
હના પ્રધાન ભુવનકને પોતાની પાસે બોલાવી મંગાવે
છે. ભુવનક જણાવે છે કે સંઘામસિંહ વીરધવ-
લની મદદે ગયો છે. તે પરથી ભુવનકને રાજા આ-
પવામાં આવે છે. નિપુણક વસ્તુપાળને જણાવે છે
કે સંઘામસિંહ માલી નદી એળાગવાને તૈયાર હતો
તે વખતે હું (નિપુણક) તેનાથી છુટો પડ્યો હતો.
વસ્તુપાળ ધોળકાના રક્ષણ માટે બંદોબસ્ત કરી
ખંભાત તરફ ગયો છે.

અંક ૩:—વીરધવલ અને તેજપાલ પ્રવેશ કરે
છે. અરણ્યક થવાની તૈયારી છે. વીરધવલ ચંદ્રના
અસ્તનું વર્ણન કરે છે અને કહે છે કે મોટાઓની
સાથે દુરમનાવટ કરવાથી અંતે ભારે મુશ્કેલીઓ આવી
પડે છે, મારવાડનો રાજા જયવલ્લ પોતાની તલવા-
રના બળનું અભિમાન રાખીને વીરધવલના લશ્કર
સાથે જોડાયો નહોતો તેનીજ સાથે હુમ્મીર મોરચા
માંગવાનો હતો તે બાબતના સમાચાર જાણતા વીર-
ધવળ પશ્ચો ઉત્સુક છે. કમલક નામનો જાણસ પ્રવેશ

કરે છે અને ખજાર આપે છે કે દુરમના સૈન્યે
મારવાડ દેશમાં ઠેર ઠેર આગ લગાડી દીધી છે. અને
નિર્દય મેન્દ્રક બોધાએને રાજધાનીમાં દાખલ થતા
જોઈને બીકથી ધણાઓ માર્યા ગયા છે. જયવલ્લે
અપકર મુદ્દ જમાવ્યું કે ક્રમ તે વીરધવળ પૂછે છે,
કમલક તેને હસીને જણાવે છે કે જેમ ફેર ચક્ર-
રમાં જોઈશે બાલક બીજા બધાને ગેળા ફરતા જુએ
છે તેમ તમે પણ બધાને તમારા જેવાજ ધારો છો.
કમલક વધુમાં જણાવે છે કે કોઈ પશુ ક્ષત્રિય તેમની
મદદે આવ્યો નહી. લોકોએ બીકના માથી પોતાના
હાથેજ મોત વહોરી લેવાનું પસંદ કર્યું. કોઈક કુવામાં
પડી મરી ગયા અને કેટલાકે પોતાના ઘરો સળ-
ગાવી દીધાં અને તેમાં બળા મુઆં; કેટલાકે ફાંસો
ખાઈ આપઘાત કર્યો જ્યારે કેટલાકે કોષના આ-
વેશમાં દુરમનો ઉપર તુડી પડ્યા. કમલક એક તુરષ્ક
લગ્નવાના વેશમાં ત્યાં હાજર હતો તેણે નિર્દય સૈનિકો
બાળકોને મારી નાંખતા હતા તે બાળકોની ચીસોથી
દયા આવવાથી રાડ પાડી જણાવ્યું “ભાગો, ભાગો,
વીરધવલ લશ્કર સાથે લોકોના બચાવ માટે આવે
છે.” આ સાંભળીને તુરષ્ક સીપાઇઓ નાહા અને
વીરધવળ ક્યાં છે તે જોવા લોકો આરે દિશામાં
જેવા લાગ્યા. તેણે પોતાનો વેશ કાઢી નાખ્યો અને
લોકોને જણાવ્યું કે વીરધવલ જમ્મી કુચ કરી આ
તરફ આવે છે. તેનાં ઉત્સાહનાં વચન સાંભળી
લોકો તુરષ્કોની પાછળ પડ્યા અને વીરધવળની
બીકથી તુરષ્કો ભાગી ગયા. વીરધવલ વસ્તુપાળની
શુદ્ધિનાં વખાણ કરે છે અને વસ્તુપાળની શુદ્ધિથી
મેન્દ્રક શીવાવના પોતાના બધા દુરમનોને તેણે છત્યા
એમ કહે છે. તેજપાળ તેને જણાવે છે કે વસ્તુ-
પાળે હુમ્મીરને હરાવવાને માટે ગોઠવણ કરી છે
માટે તે બાબતની ચિંતા કરવી નહી. વીરધવળ
મિત્ર રાજ્યોને પોતાની પક્ષમાં મેળવી લેવા પ્રયાણ
કરે છે.

અંક ૪:—કુવલક અને શીધક નામે બે મહસો
તુરષ્ક સિપાઇના વેશમાં પ્રવેશ કરે છે. શીધક તેજ-
પાળની રાજનીતિ (diplomacy)નાં વખાણ કરે
છે કે વસ્તુપાળની સલાહથી શુદ્ધ થયેથી તેનીતિથી

દુરમનોનું વાદળ વિખેરાઈ ગયું છે. શીઘ્ર પોતાની હકીકતમાં કહે છે કે તેજપાળે મને ખુપરખાનના હાતના વેશમાં સઘળી શ્રેષ્ઠ અતિઓના સાર્વભૌમ રાજા બગદાદના ખીલ પાસે મોકલ્યા હતા ત્યાં જઈ મેં જણાવ્યું કે મીલચ્છીકાર અભિમાનમાં આવી જઈને કોઈની સત્તા માન્ય કરતો નથી. ખીલે મારી સાથે ખુપરખાન ઉપર સંદેશો રવાના કર્યો કે મીલચ્છીકારને જીવંતી આંધી પોતાની હજુરમાં હાજર કરવો. આ હુકમ વાંચીને ખુપરખાને મીલચ્છીકારના મુલક ઉપર સ્વારી કરી. મેં મીલચ્છીકારના પુત્રને તેના ગ્રામ જામુસ તરીકે આ હકીકતની ખબર આપી અને આ હકીકત મીલચ્છીકારને જણાવવા તેણે મને ઘુરત રવાના કર્યો. ફતલચક પોતાની હકીકત જણાવે છે કે મેં પણ યુવરાજ પ્રતાપસિંહ વગેરે યુવક મંડેશરોને, લગઈ પુરી થયા મંજી ઘુરખેને, વીરધવળ તમને મુલક આપશે એમ સમજાવીને, આપણા પક્ષમાં આવ્યા છે. આ પ્રમાણે દુરમનોના આખો સમૂહ વિખેરાઈ જાય છે. અને બન્ને જામુસે પોતાના કાર્યમાં પ્રવૃત્ત થવા જાય છે. અહીં પ્રાસ્તાવિક પ્રવેશ પુરો થાય છે. ચિંતા કંઈ નિષાદ અને શરમતી લાગણીઓથી ગભરાયેલા મનવાળો મીલચ્છીકાર પોતાના ગોરી કલક નામના પ્રધાનની સાથે પ્રવેશ કરે છે. મીલચ્છીકાર જણાવે છે કે દુરમનો ઉપર પોતે ચડાઈ કરી તેના લાલ લપને ખુપરખાનનું લશ્કર મથુરાના પ્રદેશ ઉપર ફરી વળ્યું હતું. ગુજરાતનો રાજા પણ, ખુપરખાનની ચડાઈની વાત જાણીને, લશ્કર સાથે તેની સાથે મુદ્દ કરવા પસંદ આવે છે. તે પોતાના પ્રધાનને જણાવે છે કે ખીલેને યુરસો યાંત કરવા માટે રદિ અને કાદિ નામના તેના બે મુદ્દાઓને મોકલ્યા છે અને દરે આગળ શું પગલાં ભરવાં તે સંજોગી સલાહ માગે છે. ખુપરખાનના હુમલાથી પોતાના રાજ્યને જવાબવા માટે પાછી કુચ ફરી જતી એમ પ્રધાન સલાહ આપે છે તે મીલચ્છીકારને પસંદ પડતી નથી અને તે કહે છે “ભરે મારો મુલક સોનાના મુખમાં જઈ પડે, અને ભરે મારો પુત્ર પણ મૃત્યુ પામે, હું તે ખાખતની દરકાર કરતો નથી.” ત્યાં તે લાકર આવતું

હોય તેવો અવાજ સંભળાય છે. તે અવાજ વીરધવળના લશ્કરનો છે અને મીલચ્છીકારના લશ્કરે ઉપર વીરધવળના સૈનિકા તુડી પડે છે અને મીલચ્છીકાર અને તેના પ્રધાનને શોષે છે. ત્યાં એકાએક વીરધવળનો સાદ સંભળાય છે અને મીલચ્છીકાર અને તેના પ્રધાન નાસી જાય છે. વીરધવળ અને તેની બહાદુરીના યજ્ઞમાન કરતો દારલદ દાખલ થાય છે. દુરમનો પોતાના પંડામાંથી હટકી ગયા બેઠેને વીરધવળ નિરાશ થાય છે. દારલદ જાય છે અને તેજપાળ રાજાની બહાદુરી અને શૈર્ષનાં વખાણ કરતો પ્રવેશ કરે છે. વીરધવળ કહે છે કે દુરમનો આપણા હાથમાંથી હટકી ગયા છે પણ વસ્તુપાસે ગોઠવેલા કાર્યક્રમથી તે ફરવાનો નથી અને વસ્તુપાળની શુદ્ધિનાં વખાણ કરે છે.

અંક ૫—કચુકી પ્રવેશ કરે છે. વીરધવળના લાંબા સમયના વિયોગથી દુઃખી થતી તેની સ્ત્રી જયતદેવતા દેવીના મનને આનંદ પમાડવા માટે થું કરવું તેના વિચાર કરે છે. હુમ્મીરના નાશી જવાથી આનંદ પામેલા વીરધવળ થોડા વખતમાં ધોળકામાં આવી પહોંચશે એમ કહેતો અવાજ તે સંભળે છે. ધોળકામાં આવતાં, માર્ગમાં આવતાં સ્થળોનું વર્ણન કરતા વીરધવળ અને તેજપાલ દાખલ થાય છે. અચ્ચેચ્ચે દેવતા ધામ આશુ પર્વત પરથી પસાર થઈને, વશિષ્ઠાશ્રમ અને ત્યાં રહેતા યોગીઓ, પરમાર રાજાઓની નગરી અંદાવતી, પવિત્ર સારસ્વતી નદી અને તેના કાંઠે આવેલું લદમદાકાલનું મંદિર, ગુજરાતના રાજાઓનું પાટનગર અશ્વત્થામ, લાવણ્યપ્રસાદના હાથ નીચેનું સામ્રાજ્યના કાંઠે આવેલ કંબોવતી લેદર પસાર કરીને તેઓ ધોળકા પહોંચે છે. વીરધવળ રાણીના ઉત્તાનમાં ઉતરે છે અને તેજપાલ રાજાના નગર પ્રવેશ માટે તૈયારીઓ કરાવવા માટે શહેરમાં પ્રવેશ કરે છે. પોતાના વિરોધી કુચ થતી રાણી જયતદેવતા દેવીને વીરધવળ મળે છે. વસ્તુપાલ અને તેજપાલ રાજાને મળવા એકાએક પ્રવેશ કરે છે. તેજપાલ વસ્તુપાળને કહે છે કે મેં તમારી ગોદાજરીમાં ઉત્તરસિંહના પ્રધાન ઉદયનના પુત્ર યોગીરતી સલાહ લીધી હતી. વસ્તુપાળ જાણ

આપે છે કે તે સાફ કર્યું કારણકે યશોવીરને આપણે પોતાના વડિલબ્રાતા મહાદેવ જેવો ગણીએ છીએ. વસ્તુપાળ રાજને લેખને થોડા પરથી કિતરે છે, અને તેને સલામ બરવા જાય છે પણ રાજ તેને લેતી પડે છે. વીરધવલ તેને કહે છે કે મને આળપણમાં ઉછેરનાર મહનદેવી, અને યૌવનમા પોતાને મદદ આપનાર લવણપ્રસાદ અને જેની શુદ્ધિથી પોતાના રાજ્યનો પાયો મજબુત થયો છે તે વસ્તુપાળ, તેમનું સર્વનું ઝણુ કેવી રીતે મારે અદા કરવું. વળી કહે છે કે તમારી શુદ્ધિના બળથીજ માફ ચોર્ય આટલું ઝળખી શક્યું છે, અને અસરચક્રગમણિ હુમ્મીર એટલો ભય પામ્યો છે કે ફરીથી આ તરફ આવવાની હિમતજ કરતો નથી. વસ્તુપાલ તેને ખબર આપે છે કે ખલીફની પાસેથી રાજ્ય સ્થાપવાની પરવાનગી લખને મુખ્ય અધિકારી વજીદન સાથે મીલચૂલીકારના બે ખરા ધર્મચૂરઓ રહિ અને કાઢી નામના, વઢાણમાં બેસીને આવે છે એમ જાણના પાસેથી ખબર પડવાથી મેં વઢાણમાં લઈવેઆઓ મોકલી તેમને પકડી ખુલાતમાં કેદ કરી રાખ્યા હતા. તેમને છોડવા મીલચૂલીકારે પોતાના પ્રધાનોને ધણીવાર મોકલ્યા હતા. આથી મીલચૂલીકાર સાથે લાંબા વખત માટે સુઝેલ થઈ છે. ત્યાર બાદ સર્વે નગરમાં પ્રવેશ કરે છે. આપું નગર શણગાર્યું હતું. પુરંપો પુલોની માલાઓ પહેરી કરતા હતા અને સ્ત્રીઓ નૃત્ય કરતી હતી. મહેલ પાસે આવીને વીરધવલ શિવના મંદિરમાં જાય છે અને ભક્તિપૂર્વક તેની પ્રાર્થના કરે છે. તેની ભક્તિથી પ્રસન્ન થઇને ધ્રુવર તેને દર્શન આપે છે અને વરદાન માગવા કહે છે. વીરધવલ જવાળ આપે છે કે તમારી કૃપાથી વસ્તુપાલ અને તેજપાલ એ બે અમલદારી કાર્ય કરી રાકનાર પ્રધાનો મને મળ્યા છે, મારો યશ અને કીર્તિ ચંદ્ર સાથે સ્પર્ધા કરે છે અને મારા દુરમનો પણ મારી સેવા કરવા માટે એક ખીજાથી હરિદ્રાષ્ટ કરે છે. છતા હું એટલું માથું હું કે મારા રાજ્યમા સારો વસતાદ પડો અને બનાજ પાડો, દેગેદેશ વિજયના ડંકા વગડાવે તેરા ધણા રાજાઓ થાઓ, વિદ્વાનો કાળો બનાવો અને સજ્જનો દમ્બેશાં ધામિક કાર્યો કરો.

નાટકના અંતે કવિએ બે શ્લોક મુક્યા છે તેમાં કવિ જણાવે છે કે ચંદ્રને સુખઃ ચોપડના જેવો, અશ્રુતમાગરમાં દુધ રેડના જેવો યાને પુષ્પોને સુગંધ લગાડના જેવો આ મારો પ્રધાન છે. આ નાટક દેવી સરસ્વતીએ પોતેજ મોકલેલું છે.

વસ્તુપાલ તેજપાલ પ્રશસ્તિઃ-શકુનિવિદ્યારને તેજપાલે આપેલા દાનના સ્મારક તરીકે તે મંદિરના દિવાલના એક ખચર ઉપર આ પ્રશસ્તિ કેતરાવી હશે એમ લાગે છે. પ્રશસ્તિમાં પ્રથમ મુનિસુવન અને સુદર્શનને નમસ્કાર કર્યા છે અને પછી મૂલગાજીથી વીરધવલ સુધીના ચાલુક્ય રાજાઓની વંશાવળી આપી છે. મૂળરાજે કચ્છના રાજને નમાવ્યો અને સિંધના રાજને પણ ચિંતાથી ઉત્સુક બનાવી મુક્યો. હમેશાં બનીસ રાજાઓ તેની હજુરમાં રહેતા. ચાચુંડરાજે પૃથ્વીને દુરમનોના મસ્તકથી વિભૂષિત કરી. નિર્દય દુરમનો મરણીયા થઇને જ્યાં પોતાનું લોહી રેડીને થય મેળવતા, તેરા હરસિદ્ધિ દેવીના કૃપાની ઉપમા તેની તલવારને આપી છે. ભીમદેવ માટે એમ જણાવ્યું છે કે જ્યારે તેણે હુમ્મો કયોંં લ્યારે લોજનાં હાથમાથી તલવાર, કંઠમાંથી સરસ્વતી અને હૃદયમાંથી લક્ષ્મી આપી ગયાં, તે યોગ્યજ થયું હતું. માળવાના રાજ ઉપર જયસિંહ મેળવેલા વિજયનો પણ ઉલ્લેખ કર્યો છે. કુમારાપાળે જૈન ધર્મ સ્વીકાર્યો, અજોરા-રાજને ગદાત કર્યો, કોંકણ લીધું, શિવનો મહિમા વધાર્યો અને અગ્રજની મિલકત રાજ્યમાં ખાલસા કરવાનો કાયદો નાણુદ કર્યો. આજમૂળરાજે રણુસેનમાં લહીને દુરમનોને સુળમાંથી ઉખેડી નાખ્યાં. ભીમદેવ મહા દાનેશ્વરી હતો. પોતાના રાજ્યની સજા પાછી મજબુત કરવા માટે, ધણી મોટી સાહસિક લડાઇઓ લડનાર, અજોરાજના પુત્ર લાવણ્યપ્રસાદને ભીમદેવે પોતાના મુખ્ય મંદેશ્વર સ્તીમ્યો. પછી કવિ લાવણ્યપ્રસાદના પુત્ર વીરધવળની સ્તુતિ કરે છે. વીરધવળે પોતાના માટે માર્ગ સારા મન્ત્રી આપવા ભીમદેવને પ્રાર્થના કરી. તેથી ભીમદેવે તેને કહ્યું. “અજરાતના પાટનગરના અચકારરૂપ મન્ત્રીઓમાં શ્રેષ્ઠ પેરવાડ વંશનો અંડપ ધણો કીર્તિસાગી થઈ ગયો. તેની શુદ્ધિથી રચેલાં મહાન કાર્યોથી ગુજ-

વિષયાનુક્રમ.

વિષય.

પૃષ્ઠ.

વિષય.

પૃષ્ઠ.

હતાશ (કાવ્ય) રા. મણિલાલ શેઠ ... ૧૩૧

જીવન-સંઘર્ષ (કાવ્ય) રા. મગનલાલ દ. દેસાઈ. ૧૩૧

તંત્રીની નોંધ.

૧ અમારી જ્ઞાનયાત્રા તથા તીર્થયાત્રા,

૨ અધ્યાત્મ રસિક પંડિત દેવચંદ્રજી,

૩ સ્વ. સાક્ષરશ્રી મનઃસુખલાલ કિ. મહેતા,

૪ જૈન પત્રનો રજતોત્સવ. ... ૧૩૨

અમારો પ્રવાસ

(પંડિત સુખલાલજી) ... ૧૩૯

કવિ શામળ કૃત 'વિધવિધાસિની'ની વાર્તાનું મૂળ

('સુદ્ધિપ્રકાશ') ... ૧૪૬

'જૈન ચુર્નર કવિઓ' ('ચુર્નરાત્રી') ... ૧૪૭

શુક સત્તિ અને શુકગણોતરી (સુગંધગોતરી)

તંત્રી ... ૧૫૧

બસ ધુની બોલો! —રા. ધુની... ૧૫૮

પ્રતિમા લેખો.

(રા. ગણાભાઈ તથા રા. પોપટલાલ) ... ૧૫૯

અલ્પમ પ્રાપ્ત ગ્રંથો.

રા. મોહનલાલ બ. ઝવેરી B.A.L.L.B. ૧૬૨

વિનોદના પત્રો ... ૧૬૩

એક વિચારણીય પ્રશ્ન

(પંડિત પ્રજ્ઞાલાલ બેચરલાલ) ... ૧૬૬

વિવિધ નોંધ.

૧ હપદેશક વાકીલાલ સાંકચંદનો રીપોર્ટ,

૨ યુનિવર્સિટીનો અભ્યાસક્રમ અને અર્થ માગની,

૩ ધાર્મિક ખાતાંઓની ચોખ્ખવટ,

૪ શ્રીવાવાધુરી તીર્થને અંગે કાઠવામાં આવેલું

કમિશન,

૫ સુકૃત બંડાર ફંડ... ૧૬૯

તંત્રીની નોંધ. ... ૧૭૩

જૈનયુગ

—જૈનધર્મ, તત્ત્વજ્ઞાન, સાહિત્ય, ઇતિહાસ, જીવનચરિત્ર તે સમાજપ્રગતિને લગતા વિષયો અર્થેનું હંતમ જૈન આસિક.

—વિકાન ચુનિ મહારાજશ્રી તથા અન્ય લેખકોની કસાયેલી કલંમથી લખાયેલા ગદ્યપદ્ય લેખો તેમાં આવશે.

—શ્રીમતી જૈન શ્રવે. કૉન્ફરન્સ (પરિપદ) સંખ્યાની વર્તમાન-કાર્યવાહીનો અહેવાલ સાથેસાથે અપાશે. તેો દરેક સુઝ આ પત્રના આઠક બની પોતાના મિત્રોને પણ આઠકો બનાવશે અને સંપ્રસેવના પરિપદના કાર્યમાં પુષ્ટિ આપશે.

આઠ વર્ષથી વાર્ષિક લવાજમ ટપાલખર્ચ સહિત માત્ર રૂ. ત્રણ

લખો—જૈન શ્રવે. કૉન્ફરન્સ ઓફીસ
૨૦ પાલધુની મુંબઈ નં. ૩.

આ આસિક બહેળા પ્રમાણમાં ફેલાવો પામવાની આત્રી રાખો છે. નો બાહરખખર આપનારાઓને માટે તે હપ્તેશોની પત્ર છે; તેો તેઓને હપરને સરનામે લખવા કે મળવા બક્ષામણ છે.

જૈન યુગ.

A woman loses nothing of her value and dignity by admitting that there are departments of life which Nature has delegated to men, just as every man will admit that he is quite unfitted for the hundred and one tasks connected with maternity or with nursing for which women are admirably adapted. Dr. Booth.

પુસ્તક ૩

વીરાત સં. ૨૪૫૪ વિ. સં. ૧૯૮૪ પોષ

અંક ૫

હતાશ [Lost].

ધીરો બર તું પાય, હો નાય ! ધીરો બર તું પાય.
નિર્ભય અલે દોટ ન યાયે હતાવળો તું ભય,
દોટ કરું છું ભર હંફાયે પગ મહારા લયગાય. હો નાય.
પાસે થડિ તું દૂર થડિ તું નવ હૂંધી સમગમ,
હાય કરું લાભો સહાવાને ખાલી કરી અક્ષણાય. હો નાય.
બ-બન આંખે જોઈ શકું ના ક્યાં ફરતો તું નાય,
અનોખ તારો નાદ સુણી હું દોડું 'આવે હાય.' હો નાય.
શક અછે વાટયે ખેસું છું ટપલી મારી ભય,
હોશ થયે હડી દોડું છું ફરે ફરવ યાય. હો નાય.
વાટય ખૂટે ના ભવતી લાંબી ગેલ કરે તું નાય,
શક અછે છે પગ નવ ચામે દોર મને, લે હાય હો. નાય.
હાસ્ય કરે તું ! ખેલ ભને તું, ઉચરું ના હું વાકય,
પ્રાણ ગમે હે કરવાણુ ! અવ મારો ચોખાય. હો નાય.

-મણિલાલ શેઠ.

જીવન-સંગ્રામ.

રાગ કેદાર-લીનતાલ.

મો સમ કોન કોન કુટિલ ખલકામા-એ રાહ.
પ્રશ્ન ! જીવન આ સંગ્રામ (૨)
ચક્રવર્ત સૈનિક હું શૂરો અથ નવી પશુ સ્વાર,
ધા પર ધા હેથે હું ત્રીકું બીરી હેથે હામ-પ્રશ્ન.
રજની ભમે વીજ અથ્થે ઘેરે ધન અંધાર.
હીવાઈંડી ના દેખાયે જહાજ હુમે મુજ આમ-,,
જીવન પ્રુષ્પ-કલિ કરમાયે ચગદે લોક અપાર,
રજ સુવાસ રહી હુંકાર, રામ રમે, આરામ-,,
(તો હવે)
અંજન આંજ અજમ આ નયનો, દુઃખનો આવે પાર:
સ્મરણ સદા સુખ દુઃખ સંસારે, પાર્થ પ્રયુત્ત નામ
શાસનનાયક નામ, સ-પ્રયુત્ત.

-મગનલાલ દલીપદેશશર્મા.

ઝાવરાના અપાસરામાં મુનિ ધીરવિજયજીને મળ્યા ને તેમની કૃપાથી બાપાકૃતિઓની ૮૯ અને ૧૪૦ પ્રતો ધરાવતા બે દાખડા ઘેર લઇ આવ્યા ને બીજા દિને તો નીકળવાનું હતું એટલે રાતનો ઉભગરેા કરી એક દાખડા જોઈ જવાનું ને તેમાંથી પ્રચરિત વગેરે ઉતારી લેવાનું કર્યું; અને બીજા દિને સવારમાં ઉડી ચીઘ્યાઈ કરી બીજા દાખડા જોઈ તપાસી લીધા. આ ત્રણ દિવસમાં રા. મણિલાલ પુરાણચંદ, શેઠ મણિલાલ સુરજલાલ, ત્યાંની બોલિંગના સુપ્રીન્ટેન્ડન્ટ વગેરે અનેકની મુલાકાતો થઇ વિચાર વિનિમય થયો. પાલ્લવિહારનાં દર્શનનો ઉત્તમ લાભ મેળવ્યો. કાઠારી કુટુંબનો આતિથ્યસત્કાર ઉપરાંત તેમના ગૃહકારો-ખારની દક્ષતા, ઉંચા સંસ્કાર અને ખાનદાનીનો પરિચય પણ પ્રાપ્ત કર્યો.

તા. ૨૯ મીએ બપોરે નીકળી રાત્રે ખરેડી પહોંચ્યા. આશુની જૈન ધર્મશાળામાં ઉતરી સવારે કુંભારીઆજી પ્રત્યે એક ગાડામાં સામાન રાખી પગે કૂચ કરી. રાજના ત્રાસ સહી ગાડાવેરા, ચોકીવેરા મુંડકાવેરા આખી અંખાજી પહોંચ્યા સાથી ગાડું કુંભારીઆજી લઈ જતાં અટકાવ થયો એટલે અંખાજીમાં ધર્મશાળામાં ઉતર્યા. આરાસુરી અંખાજીનાં દર્શન કર્યો. આ અંખાજી તેમજ કુંભારીઆ જોમાં છે તે મૂળ આરાસણ નગર હતું. ૩૦ મીએ કુંભારીઆજી તરફ ગયા ને રાત્રે પાછા ફરી ૩૧ મીએ તો વિહાર કરવાનો હતો તેથી પહેલાં કેટલેક જમને ત્યાંનું સરસ્વતી નદીનું મુખ, સુંદર દેશ, મંદિરાદિ જોઈ કુંભારીઆજી આવ્યા. ત્યાંનાં મહાભવ્ય દેવાશ્રયો જોતાં હૃદય ઉછાસમાન થયું. સમારકામ થતું હતું તેથી પગપાસનાદિ દેવકલિકાઓથી બહાર કાઢેલ ને તેમાં અનેક પ્રાચીન શિલાલેખો બરાબર જોવાની તક મળી તે તકનો સંપૂર્ણ ઉપયોગ કરી લેવાનો નિશ્ચય થયો. કામ કરવા મંડી પડ્યા ને રાત્રે પાછા પહેલાં અંખાજી પાછા ફરવાનું, એટલે બીજા દિવસ રોકાઈ અધૂરું કામ પૂર્ણ કરી લેવાનો નિશ્ચય કર્યો. બીજા દિવસે તકમાર કામ કરના પણ કાર્ય અધૂરું રહ્યું એટલે ત્રીજા દિવસે રોકાઈ પૂર્ણ કરવાનો નિર્ધાર કર્યો. આ દિવસે કાર્ય પૂર્ણ થયું (તા. ૧-૧-૨૮). તા. ૨ જીએ

આવ્યા તેમ પાદ વિહાર કરી આશુરોડ સ્ટેશન આવ્યા.

આ ત્રણ દિવસના શિલાલેખ ઉતારવાના કાર્યથી અતિ સંતોષ થયો. રજાગ લેવાનાં સાધનો હોત તો કેટલાક બહુ ઘસાઈ ગયેલા શિલાલેખોની આબાદ પ્રતિ-કૃતિ મેળવી શકાત. નાના મોટા સં. ૧૦૮૭ થી ૧૪૦૦ સુધીના અનેક અને ૧૬૭૫ ના બે ચાર મળી લગ-ભગ સોએક લેખો મેળવ્યા. એક પણ ઉતારવેા બાકી રહ્યો નહિ હોય. આમાંથી અનેક ઐતિહાસિક સાધનો મળી આવશે ને તે જૈન સાહિત્ય મંશાધકમાં થી જનનિજનપણ તરફથી પ્રકટ થશે ત્યારે ખખર પડશે. ૧૦૮૭ નો શિલાલેખ તે વિમલ મંત્રિનો સમકાલીન-આયુનો વિમલપ્રસાદ સં. ૧૦૮૮ માં પ્રતિષ્ઠિત થયો તેથી એક વર્ષ અગાઉનો-એટલે તે સમયે એક મંદિર તો કુંભારીઆજીમાં જરૂર થયેલું. કેટલાક એમ માને છે કે આ મંદિર પણ વિમળશાએ બંધાવેલું. જુઓ 'સોમ સૌભાગ્ય કાવ્યના શુજરાતી ભાષાંતરના સંપંદમાં કેટલાક વિચાર' એ નામનો લેખ યુદ્ધિપ્રભાના અંકમાં આવેલ તેમાં જણાવેલ છે કે (પૃ. ૧૬૦).

'આરાસુરનો ડુંગર કે જ્યાં ઇસના ગોવિંદ શેઠે જમને અંખિકા માતાની આરાધના કરી હતી. તે ડુંગર ઉપર હાલ પણ આપણા કુંભારીયાના નામથી ઓળખાતાં ભવ્ય દેહરાં ઉભેલાં છે તે વીમળશાએ કરાવ્યાં હતાં. મારા ધારવા મુજબ શેત્રુંખનો ભાવ બતાવના તેમજી રીખરદેવ પ્રશ્નનું દેહરું આણુ ઉપર અને ગીરનારજીનો ભાવ બતાવવા અંખાજી માતાના દેવળ નજીક એ કુંભારીયાના દેહરાં કરાવ્યાં હતાં.'

જ્યાં દેહરાં વિમળશાકૃત નથી એમ તો જણાય છે કારણ કે તે એક પછી એક થયાં છે. તે પૈકી એક પણ વિમળશાએ બંધાવ્યું હતું કે નહિ તે મૂળ ૧૦૮૭ તો શિલાલેખ બરાબર વિચારી આસપાસના લેખોને સંલોગે ધ્યાનમાં લઇ તે પર થી જનનિ-જનપણ અજવાળું પાડશે. મળી આવેલા શિલાલેખોમાં બીમદેવ રાજા, કુમારપાળ રાજા, ને ધારાવર્ણ એ ત્રણ નૃપતિઓના ઉલ્લેખો મળ્યા છે. વળી તેમના સંકલના એક લેખમાં અમુક સુરિએ અમુક આલિંગપર વાસલેખ નાંખ્યો એવું આવે છે તો વાસલેખ નાંખ-

વાનો રિવાજ ધણે જૂનો હતો તે પણ જણાય છે. કુંભારીઆ નગર બળી ગયું તે વાત ખોટી જણાય છે; વગેરે વગેરે.

શ્રી જિનવિજયજી પોતાનો છપાયેલ પ્રાચીન લેખ સંગ્રહ સાથે લઇ આવેલાં તેમાં પ્રકટ થયેલ સર્વ લેખને મેળવી લીધા-શુદ્ધ લાગે ત્યાં શુદ્ધ કરી લીધા, ને ખૂટતા ભાગો પૂરા કરી લીધા. તેમની લિખિતી માહેતી, ઉકેલવાની કળા, તે પર આસપાસના ભાગો જોઇ શબ્દો જેસાકવાની વિદ્વતાએ શિલાલેખોની ટીપ સંપૂર્ણ કરવાનું બની શક્યું. આ રીતે સર્વ તીર્થો પરના સંપૂર્ણ શિલાલેખો આવા સાક્ષરોની સદાય લખ થાય તો કેટલું બધું સારું ! પ્રાચીનતાના પુરાવા સમોટ મળતાં ઉપજતા અમરૂં શમન પણ યદ યદે, વળા શ્રી જિનવિજયજીએ કેમરા ને પ્લેષ્ટો સાથે લીધી હતી તેનો ઉપયોગ પણ કયો. પણ પોતે કુશળ ફોટોગ્રાફર તો નહિજ. તો કુશળ ફોટોગ્રાફરની સદાય લઇ દરેક તીર્થનાં સુંદર દરિયો-ભાગો વગેરેના ફોટોગ્રાફો લઇ તેની આદ્યમ બનાવી દરેક તીર્થમાં રાખવી ધટે. પ્રાચીન એવું ઘણું શીર્ષ્ય વિશીર્ષ્ય યદ ગયું છે કે તેની નામ નિશાની પણ કેટલેક રચેલ રહી નથી. શ્રી આજંદજી કલ્યાણજીની પેટી તેમજ તીર્થના વહીવટ કરનારી પેટીઓ એતરો ?

આચાર્ય શ્રી વિજયનેમિસુરિએ આ કુંભારીઆનાં તીર્થોના વહીવટ રાજ્ય પાસેથી લઇ જીને પાસે કરાવવાની જે મહેનત લીધી છે તે તેને પરિણામે એક કુશળસિંહી-સોમપુરા બ્રાહ્મણ રા. પ્રભાશંકર દ્વારા દેહરાંઓની મરામત અને સુનિમદ્વારા વહીવટ થાય છે તે માટે તે સરિથીને અગ્રે અનંદકરણ પૂર્વક ધન્યવાદ આપીએ છીએ. રા. પ્રભાશંકર ચિરંપકગામાં ખાસ વૈશારદ્ય ધરાવે છે-સાહિત્યરસિક છે, અને આર્ય-શિષ્ય કેવું છે તેનો ખ્યાલ આપરા તે સંજ્ઞાનાં પ્રાચીન પુસ્તકોમાંથી ગૂંજરાતી ભાષાંતર કરવાની હોંશ ધરાવે છે. તેનાં ભાષાંતર પુરાતત્ત્વ, જૈન સાહિત્ય સંશોધક કે આ પત્રમાં પ્રકટ કરવા મોકલાશે તો સારા આકારમાં પ્રસિદ્ધ થશે એમ અમેએ તેમને ખાત્રી આપી હતી. તેમની તથા ત્યાંના વહીવટદાર સુનિમ રા. ચંદુલાલ ગણપતરાએ શિલાલેખોને પોખીરોન આદિથી સાફ

કરાવવામાં જે સહાય આપી હતી તે માટે તેમને ઉપકાર માનીએ છીએ. તેને લીધેજ ત્રણ દિવસમાં શિલાલેખો ઉતારવાનું બની શક્યું, નહિતો ખીખ વધુ દિવસો-ચાત.

અમારે વખત ભરાઇ ગયો, તેથી જરીવાવ, તેની પાસેની આરસની ખાણો, અને ગરબર જેવા જવાનું ન બની શક્યું. તા. ૨ જીએ સાંજે સુનિમી શાનિ-વિજયજીનાં દર્શન કરી આશુરોડથી નીકળી રાત્રે અમદાવાદ આવ્યા. વચમાં સુખલાલજી પંડિત પાલ-જીપુર ત્યાંની તાડપત્રપરની પ્રતો જોવા ઉતર્યાં.

અમદાવાદ વીરવિજયજીના અપાસરાના ભંડારનાં જે પુસ્તકો જોવાં ખાટો-હતાં તે જોવાં (તા. ૩-૪ જાન્યુ.) ને તેમાંથી શ્રી યશોવિજય, વિનયવિજય ને વીરવિજયકૃત કૃતિઓની પ્રતિઓ પણ લીધી કે જે શ્રુતિઓનું સંશોધન શ્રીયુત સારાભાષ મગનભાષ મોદી જૈન યંચમાળા માટે કરવાનું અમને સોંપવામાં આવ્યું છે. આ પ્રતિઓ આંખવાં માટે શેક મહિલાલ એકળદાસનો આભાર માનીએ છીએ. તેમજ-શુભ-વેલિની છપાવેલી નકલ ખતાવી તેમાંથી શુભવિજય-(વીરવિજયજી)ના યુરની માહીતી લખી લીધી. ૪થીની રાત્રિએ જર્જન પ્રોફેસર શુશિંગ અમદાવાદ પધાર્યાં એટલે ૫ મી તારીએ રોકાઇ તેમની મુલાકાત કરી તેજ રાત્રે રવાના થઇ ૬ દીએ સુંબઝ આવ્યા. પંડિત સુખલાલજીએ પાલજીપુરથી તે અમદાવાદ સુધીના પ્રવાસ સંજ્ઞાથી 'અમારો પ્રવાસ' એ નામનો સુંદર, મનનીય અને આકર્ષક લેખ લખી મોકલવા કૃપા કરી છે તે આ અંકમાં પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવ્યો છે. એકંદરે અમારી આ યાત્રા, જ્ઞાનનો લાભ તથા તીર્થદર્શનનો લાભ એમ બંનેથી યુક્ત થઇ છે તે કદિ પણ સ્મરણપટપરથી ભુંસાય તેમ નથી જાતી યાત્રાનો આનંદ આપવામાં જે જે નિમિત્ત ભૂત થયા છે તેનો આભાર પણ બૂધીયું નહિ.

૨. અધ્યાત્મરસિક પંડિત દેવચંદ્રજી,

પાદરથી વડોલ મોદનલાલ દિગ્મચંદ લખી જણાવે છે કે 'જૈનમુગ્ધા' ના કાર્તિક માસના અંકમાં પંડિત-પ્રવર શા. દેવચંદ્રજીની પાદુકા સંજ્ઞાથી ૪૪ હર પર દટીકત વાંચી તે ઉપરથી, અત્રેથી મા-

જુમ મોકલી લેખ ઉતરાવી મંગાવ્યો છે જેની નકલ આ સાથે સામેલ છે. આ લેખમાં સંવત ૧૮૧૨ ના મહા વદી ૫ પાઠકા સ્થાપના કર્યાનું લખ્યું છે. પણ તેમાં જુલ લાગે છે કારણ કે તેઓશ્રીનું નિર્વાણ ૧૮૧૨ના તાદરવા વદી ૦)) અમાસના રોજ થવાનું દેવવિલાસમાં લખેલ છે. જુઓ દેવ-વિલાસ શ્રીમદ્ દેવચંદ્રજી જીવન ચરિત્રમાં ૫૯, ૫૬ માથા ૧૩-૧૪-૧૫.

કહાય લેખમાં સંવત ૧૮૧૩ કોતરેલ હોય અને કે નો ઉપરનો ભાગ ધસાઈ ગયો હોય તો તેમ ખતવા નોમ છે અને રૂને બદલે ૨ વંચાય. એ ખતવા નોમ છે.

આ પગલાંની ઉપર દેરી છે. તે જીર્ણ થઈ બેધ છે તેને રીષેર કરવાની ખાસ જરૂર છે.

આ પગલાંની સાથે શ્રીમાન જિનવિજયજી શિષ્ય ઉત્તમવિજયજી ગણિની પાઠકા છે તે લેખની નકલ પણ આ સાથે મોકલી છે તો તે વર્ગને લેખ તથા તેને લગતી હકીકત પ્રસિદ્ધ કરાશે.

દેરી ૧ પગલાં નોંડ ૧ લેખ—શ્રીમદ્ જિન-વંદસ્વરિ શાસ્ત્રાર્યા શ્રી ચરતર ગચ્છે સંવત્ ૧૮૧૨ વર્ષે મહાવદી ૬ દિને ઉપાધ્યાય શ્રી વીરવંદજી શિષ્ય ઉપાધ્યાય શ્રી દેવવંદજીનાં પાઠકા પ્રતિષ્ઠિતે

દેરી ૨ પગલાં નોંડ ૨ લેખ—સંવત્ ૧૮૨૭ વર્ષે વૈશાખ શુ ૮ સોમે સંવિજા પસે શ્રી જિન વિજયજી શિષ્ય ઉત્તમવિજયજી ગણીનાં પા-ઠકા શ્રી ૧૦૮ શ્રી સુધર્મ. ગણે તત્ત્વ પાઠકાં તપાગચ્છે શ્રી વિજયધર્મ સ્થિરાચ્યે પ્રતિ-ષ્ઠિતા ચ પં. પદ્મવિજય ગણિનેતિ.

આ પ્રમાણે હકીકત મળી છે તે એક સંતોષ-જનક ખબર છે. શીષ્યોળમાં સર્વ જાણકારની મદદ અને અનુદાતા હોય તો નવીન વાતો ઉપજાવ થાય છે. ઉપરની દેરીઓ ન્યાં આવી હોય ત્યાં તેનું સમારકામ કરીને સુરક્ષિત રીતે તે રહે એમ કરતું અમદાવાદવાસી જેનોડું અને શેડ આપુંદજી કથા-જીજીની પેલીડું કર્તવ્ય ગણાય. વળી અમદાવાદમાં ખીળા અનેક જેન ઐતિહાસિક સ્થાનકા. (જેવા

કે શ્રી શાંતિદાસ શ્રેઢના ચિંતામણી પાર્શ્વનાથ મંદિ-રનું સ્થળ, અનેક આચાર્ય સાધુઓનાં ભૂમિદાલ સ્થા-નો-દેરીઓ બગેરે, છે તે સર્વનું જેમ લેઈ કર્જને બાખા હિંદનાં પ્રસિદ્ધ સ્થળો માટે કર્મ તેમ જેનોએ સુલચિત્ કરારી સુરક્ષણ કરવાની જરૂર છે. નહિ તો ઘણી પ્રાચીન વસ્તુઓ કાળના પ્રવાહમાં ચાલી ચક છે તે જરો. જે વસ્તુઓ રહી સહી હોય તેને સાચવી રાખવા જેટલી શક્તિ ખતાવીએ તોયે ધણું છે. દેવચંદ્રજીની પાઠકાતો સંવત્ ૩રી વાર જઈ કાઈ કુશલને લઈ નક્કી કરવાની ઉપરના પત્રના લેખક પછીસે વિનવિ છે.

૩ સ્વ. સાક્ષર શ્રી મનઃસુખસાલ કિ. મહિતા—તા. ૧૫ મી જાન્યુઆરીએ સાંજે ૬ વાગે ન્યુથો-વાની જિમારીમાં શ્રીયુત મનઃસુખભાઈ સમા-ધિભાવે દેહયુક્ત થઈ ક્ષણિક સંસારનો ત્યાગ કર્યો એ ખબર મળ્યાં અમેને અતિ ખેડ થયો છે. એવા સરળચિત્ત પ્રજ્ઞાત ગંભીર અતે યુવપપિત્ર મનજન યાવત્રનો વિશેષ તેમના કુટુંબને આશ્વાસનકર થાય તે સ્વાભાવિક છે પરંતુ સમાજ માટે પણ તે અસહ્ય છે. તેમનું જીવન સાક્ષર-જીવન હતું; વિચારક તરીકે વિચારતા તેથી અવલક બેલતા અને જેટલું બોલતા તે પ્રમાણમાં અપદપ લગતા. પરંતુ જે હંધ લખતા તે બહુજ વિચારી સત્ય અને પ્રામાણિકતાની પોષણને રખેને બાધ આવે તેટલી બીતિથી હલકપૂર્વક પ્રતીતિ યાપ તેટલુંજ લખતા.

તેઓ ઝંડર શ્રેઢપુએટ હતા. ખી. એ. સુધીને અબાસ હતા. યુવકમાં કચ્છી દશ ઝોસવાળ જેન પાદશાળાના હેમ્મારતર-યુખ્ય અધ્યાપક રહી તે સંસ્થામાં અનિશય સુધારો કરી કંચ પતિત પા તેને મૂળી હતી. તે વખતમાં એટલે પહેલાં જેન એસોના હોલમાં અને પછી તા. ૧૪-૭-૧૮૦૭ ને દિને તેમણે જેન દક્ષિએ શ્રીમદ્ હેમચંદ્રાચાર્ય અને વર્તમાન જેનો એ વિષય પર અતિ મનનીય બાપજી આપું હતું તે સંભળી તેમની સાક્ષ-સ્તાનો સારો ખ્યાલ અમને આગો હતો. તે વખતમાં ગુજરાતી બીજી સામિલ પરિષદમાં જેનસાહિત્યનો સુજરાતી સાહિત્યમાં ફાળો એ તામનો નિર્બંધ

અતિ પરિશ્રમ પૂર્વક facts and figures બતાવતો પ્રકાશ્યો હતો. આ બંને સ્વ. પત્રકાર ભયભાઈ ક્ષેત્રકચંદના તે વખતે નીકળતા જૈન પત્રાકાના જેઠા-અસાડ ને શ્રાવણના સંયુક્ત અંક (પુ. ૧ અંક ૧૦ થી ૧૨)માં પ્રસિદ્ધ થયા હતા.

વિશેષમાં મુંબઈમાં રહી માંગરોળવાળા સદ્ગત શેઠ અમરચંદ તલકચંદના ખૂબ પરિચયમાં આવ્યા હતા. તે શેઠે ખાસ જૈન વાંચનમાળા તૈયાર કરાવવાનો પોતાનો ઉત્તમ વિચાર થતાં તે કાર્ય માટે મનઃસુખભાષને રોક્યા હતા અને તેમની પાસે તે વાંચનમાળા તૈયાર કરાવી હતી. આ વાંચનમાળા ઉપર અનેક સંકેટો આવ્યાં, અને તે તેમણે જે પ્રમાણે તૈયાર કરી તે પ્રમાણે અખંડ સ્વરૂપમાં પ્રકાશને પામીજ નહિ તે પામીજ નહિ. આમાં કાશ્ઠોપ-વિચાર ટોપ વગેરેનાં પડો એટલાં બધાં આડે આવ્યાં, કે તેના ઉદ્ધાર થશે કે નહિ તે એક પ્રશ્ન છે. શેઠ અમરચંદના સુપુત્ર હેમચંદભાષને આ માટે બહુજ લાગી આવતું અને તેની લાગણી પત્રવ્યવહારથી તેમજ રૂપરૂએ મનઃસુખભાષને જણાવી હતી. પરંતુ તેને સિખિત જવાબ જે આવ્યો તે હસ્તગત નથી. હુંકમાં તેના પ્રકાશનની બાજી પોતાના હાથમાં રહી ન હતી. તેમાં વિના પ્રમાણ કે છુદ્ધિ વગરના ફેરફારો કરવાનું સચવતાં તે તેમનાથી બની શકે તેમ નહોતું. આનું પરિણામ જે કંઈ આવ્યું તે એજ કે તે પેઢીના કેટલાક પાઠો અહીં ત્યાં પ્રકટ થયા. મૂલ સ્વરૂપે કે ફેરફાર સહિત, તે ગાની જાણે.

સન. ૧૯૦૬માં કાર્તિક પૂર્ણિમાએ બીજી રાજચંદ્ર જયંતિ મુંબઈમાં ઉજવાઈ. પ્રમુખ સાક્ષરશ્રી કૃષ્ણલાલ મોહનલાલ ઝવેરી હતા. તે વખતે આ મનસુખભાઈએ તે જયંતિ નિમિત્તે એક વિસ્તૃત નિર્બંધ લખ્યો છે તેમાં શ્રી રાજચંદ્ર પ્રત્યેની અપ્રતિમ ભક્તિ, તેમનું ગુણગાન અને વર્તમાન રિયતિ પર પોતાના વિચારો સ્પષ્ટતાથી જણાવ્યા હતા.

સન ૧૯૦૬માં ત્રીજી ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદ રાજકોટમાં ભરાઈ તે વખતે શ્રી રાજચંદ્રના ભાઈ હાલ સ્વર્ગસ્થ મનઃસુખલાલ સ્વજીભાઈ મહેતાએ

એ ચર્ચા ઉપાડી હતી કે 'ગુજરાતી ભાષાનો જન્મ જૈનેશી' થયો છે, અથવા થયો એવો સંભવ છે !' -આ સંબંધી એક નિર્બંધ પણ તે પરિષદ માટે લખ્યો હતો. આ પ્રશ્નના જવાબરૂપે તેમજ જૈન સાહિત્યના સામાન્ય સ્વરૂપ રૂપે આપણા આ મનઃસુખભાઈએ 'જૈન સાહિત્ય' એ નામનો નિર્બંધ લખ્યો હતો. આમ સામગ્રામાં નિર્બંધોથી વિષય સારી રીતે જણાયો હતો. આ 'જૈન સાહિત્ય'નો નિર્બંધ 'ગુજરાતી' પ્રેસમાં સુંદર રીતે છપાવી પરિપક્વમાં વહેંચવા માટે સાહિત્યકારના પ્રયત્નકે ને પ્રેમી સ્વં શેઠ હેમચંદભાઈએ સર્વે ખર્ચે આપ્યું હતું. ત્યારપછી કેાદપણ મૂ. સાહિત્ય પરિષદમાં ખાસ સક્રિય ભાગ તેમણે લીધો નથી.

તેમણે અવારનવાર કવચિત્ લેખો લખી જૈન-પત્રોમાં પ્રસિદ્ધ કર્યા છે. સામાયિક, શ્રીમદ્ હરિભદ્ર સૂરિ અને શ્રી મહાવીર હસ્ત દીક્ષિત ધર્મશાસત્રિ ઉપદેશમાળાના કર્તા સંભવે છે ? એ પરના લેખો જૈન ધર્મ પ્રકાશમાં પ્રકટ થયા હતા. છેલ્લા લેખે માન્યતાખંડ શોકોમાં ભારે ખળભળાટ ઉપભવ્યો હતો અને પ્રામાણિક ચર્ચા કરનાર લેખક ઉપર અનેક અવદિત આલોચો થાય છે એ જોઈ કાઈ પણ તક-રચને લાગી આવે તેમ હતું. સ્વં મનઃસુખભાઈએ તો છેવટે જણાવ્યું કે એ ચર્ચા થવી નહોતી જોઈતી. ઉપદેશમાળાની રચના થવામાં દિતદષ્ટિ હતી અને સાધુસંધારણા ખરાબર થાય, એ માટે તેના પર સ્વનાર તરીકની મ્હોર થી વીરદીક્ષિતની આપનામાં પણ શુભ હેતુ જ હતો. કેવી તેમની સરહચિતતા ! છતાં આને માટે હાલના કેટલાક ગણેશ ને નેસીલા યુવાનો નિર્બંધતાનું નામ આપવા દોરાયલા. તેમણે શેઠ હીરજી ખેતશી કોન્ફરન્સના જનરલ સેક્રેટરી હતા ત્યારે આસિસ્ટન્ટ સેક્રેટરી તરીકે પણ થોડા મદિના મુંબઈમાં કાર્ય કરેલું, પણ તખીયતના કારણે કાયમ કામ કરી ન શક્યા. સં. ૧૯૭૮ માં ય. પરમાણુકે 'આપણું કળાવિહીન ધાર્મિક જીવન' એ વિષય પરવે સોળ લેખોંકો લખ્યા તેની અનુગોદના કરી પોતાના હુંક વિચાર મનઃસુખભાઈએ જણાવ્યા હતા. જુઓ તે વર્ધનો જૈનધર્મ પ્રકાશનો વેદાખજનો અંક ૪. ૫૮.

છેવટે તેમણાં તાજેતરમાં તેમણે કરેલ એક મહત્ત્વ ધાર્મિક ગણના તોષવા યોગ્ય છે તે તે એકે 'શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર' એ મંથની પરમ શ્રુત પ્રભાવક મંડળ તરફથી ખીજી આદિતિ માટે અપ્રકટ અનેક પત્રો સહિત સંશોધન કરવાનું કાર્ય તેમણે બહુ સારી રીતે કર્યું છે ને તે ખીજી આદિતિ તેમની નિવૃત્તિમાનતામાં બહાર પડી ગઈ છે. તેમણે 'જૈનગૂર્જર કવિઓની અમારી કૃતિ માટે મેલગીની જૈન લંકારમાંથી ભાષાની હસ્તલિખિત પ્રતો મોકલવાની ચોકવણી કરવામાં સદાચતા આપી હતી. તેમના મિત્રો સ્વ. શેઠ હેમચંદભાઈ, મોતીચંદભાઈ, મકનજીભાઈ, સ્વ. મહેપાણી વગેરે અનેક હતા. તે સર્વ સાથેનો પત્ર વ્યવહાર પ્રકટ થાય તો તે આત્માનું આંતર જીવન પરબવાનું-પરબી લાભ મેળવવાનું સુખમ થાય તેમ છે. અમારી સારથેનો પત્ર વ્યવહાર જે કંઈ અમને સાંપડ્યો તે બહુ જીવન છે, અને તે અગ્રે આપતા ઓકમાં પ્રકટ કરીયું.

આ સ્વર્ગરચના આત્માને પરમ શાંતિ મળે એ અમારી હૃદયગત વાંછના છે અને તેમનું સુંદર સમારક તેમના પુત્ર ડાક્ટર ભગવાનરામ કે જેઓ શ્રી મહાવીર જૈન વિદ્યાલયના એક વિદ્યાર્થી રહી ડાક્ટરની વૈદક પરીક્ષામાં પસાર થયા છે તે તેમજ તેમના રોહીઓ એજ રીતે કરી શકે કે તેમનાં અપ્રકટ પુસ્તકો જેવા કે યશોવિજયકૃત નયપ્રદીપતું ભાષ્યંતર, ત્રિવિવિજયકૃત શાંતિ સુધારસત્ત્વ ભાષ્યંતર, અપ્રકટ ને પ્રકટ લેખો, તેમનો સર્વ પત્ર વ્યવહાર તથા તેમના સર્વ પરિચયીઓનો તેમના સંમંધિતો પરિચય તેમની જીવી સહિત એક પુસ્તકના આકારે પ્રસિદ્ધ કરે. આથી સમાજને ધણો લાભ મળશે ને એક સાક્ષરના-સંસ્કારિતશીલ અલ્પમાની બાલ અને અંતરંગ જીવનકલા નિકાળી શકશે. અગ્રે પર જે ભાઈઓ તેમનો પત્ર વ્યવહાર મોકલી આપશે તે સુખેથી પ્રસિદ્ધ કરીયું.

૪ 'જૈન' પત્રનો રજતોત્સવ—ગૂજરાતી, ગૂજરાતી પંચ, પ્રજાજીવ આદિ જૈનેતર પત્રોનો રજતોત્સવ ઉજવાઈ ગયો. 'વસંત' માસિકનો મત રિસેઅમાં ઉજવાયો. હવે 'જૈન' પત્રનો વારો આવે છે બધી અમને આનંદ થાય છે. 'જૈન'ના સ્થાપક

અને આદ્ય સંપાદક સ્વ. ગુણભાઈ રતોદયંદ કાર-ભારીનો આત્મા ન્યાં હશે ત્યાં આ હકીકત જાણત્યાં આનંદિત થાય. તેની સાહસકૃતિ અને સમાજસેવા-વિશિષ્ટતા પરિણામેજ 'જૈન'ની ઉત્પત્તિ થઈ હતી. તે માટે તેણે અનેક ભોગો આપ્યા, ધણું સંવન કર્યું અને પુણ્ય વિદ્યલયોનો વેડી. શેઠ જીવજીવંદ ધર-મચંદના ટેકાથી તેમણે કેટલુંક આપાસન મળ્યું રહેલું. આ પત્રકારનું સુંદર જીવન હાઇ 'સુશીલ' જેના નિકટ પરિચયી વિદ્વાન્ના હાથે લખેલું આ 'રજતોત્સવ' વખતે બહાર પડે, તેની સાથે અનેક લેખકો-જૈન તેમજ જૈનેતરના લેખો-નિબંધોનું એક પુસ્તક પ્રકટ થાય વળી પુસ્તક રૂપે મત વર્ધના સુંદર અથ લેખોનો ઉદ્ધાર કરવામાં આવે, તોજ, આવા 'રજતોત્સવ'ની ઉપયોગીતા અને સંગીતતા છે. બાપા એક બે દિવસ મળવું, અને આ પાઠો ઉજવવી એજ અંગ આવા ઉત્સવોનું ન હોવું જોઈએ.

મત ૨૫ વર્ષનું સરવૈયું આજુ તંત્રી દેવચંદ ભાઈએ કરાવું જોઈએ. સ્વ. ગુણભાઈ જેવા નિકટ સમયમાંથી તેમને પસાર થવું નથી પડ્યું. તેમ યત્નામાં દેવચંદભાઈની વ્યવહારકુશળતા, અને વ્યાપારી શુદ્ધિ વિશેષ નિમિત્તભૂત છે એમ કહેવું પડશે. પાંચમા-લ પત્રકારોની મુસદ્દાગિરિનો પ્રભાવ ધણો પત્રો પર પડ્યો છે તેમ આ 'જૈન' પત્ર પર પણ પડ્યો છે કે નહિ તે તેના તંત્રી જાણે, પણ અત્યારે તો આપણે બધાએ અમારે આચાર્યશ્રી આનંદશંકરભાઈ પોતાના વસંતના રજતોત્સવ પ્રસંગે જે બોલ્યા હતા તે યાદ રાખવાનું છે કે:—

૨. 'પચીસ વર્ષમાં દુનિયા બહુ બદલાઈ ગઈ છે, હિંદુસ્તાન બદલાઈ ગયું છે, ગૂજરાત બદલાઈ ગયું છે—એ જીવનનો હાઇ પડી પાડે બંધકે એનું આગેકોન કે 'Lond-Speaker' થાય એટલું બસ નથી. એ જીવનનાં વહેણ કયે માર્ગે વહેવાં જોઈએ-વહે છે નહીં, પણ વહેવાં જોઈએ—એ કર્મસ ભાવનાનાં ચિત્ર આયેદિથી જુએ અને તદુપસાર નહેરા રચે, એના પાંચ એવા ખેડુતોની જરૂર છે. આ મુણાગરૂપ વિજ્ઞાન કમિને પહોંચી વળવા માટે

અન્ય સર્વ વ્યવસાય છોડી આ સેવામાં જોડાય એવાં આ-પુરુષો તંત્રી થવાં જોઈએ. અન્ય વ્યવસાયમાં રહી પુરસદને વખતે યા એમાંથી થોડાંક સમય કાઢીને સેવા કરે એવા તંત્રીઓથી કામ સરસી નહીં.

૨ 'આત્મારે દેશસેવાના પ્રશ્નો બહુ સંકુલ બન્યા જઈ શકે યથા છે. પૂર્વે એ માત્ર દૂરથી નજરે પડતા અથવા એની થોડીક રેખાઓ ઉપરથી જ ચર્ચા હતી-આત્મારે એ એના સંકુલ સ્વરૂપમાં આપણી સમક્ષ-આપણી ઉપર-આવી પડ્યા છે, અને આપણા જીવનને મૂકી રહ્યા છે. એ સર્વને પહેંચી વળવા માટે તંત્રીઓમાં પ્રતિષ્ઠા સાથે પુષ્કળ વિદ્યાતાની જરૂર પડશે.

૩ "એકજ વિષયના ભોક્તા થવામાં દેશહિત અને જાતસંસ્કાર બંને ચૂકાય માટે વ્યાપક વિદ્યાતાની જરૂર હવેના તંત્રીમાં રહેશે. વિદ્યાતા વગર આત્મારે મોટા પાયા ઉપર ખરી દેશસેવા અશક્ય છે. સાધારણ રીતે મનુષ્યભૂતિની સેવાને હું દેશ સેવા કરતાં ઉપર મૂકું. પણ આત્મારે આપણા દેશની સ્થિતિ એવી છે કે મનુષ્યભૂતિની સેવા પણ આત્મારે ભારત માતાને ચરણે જ ધરાવતું આપણું કર્તવ્ય છે. એ પ્રધાન શ્વર હજી કેટલોક વખત આપણા જીવનની તંત્રી ઉપર વાગ્યા કરે એ જોઈએ."

૪. સુચિત્ત જેવા વિદ્યાતાને દેવચંદ્રભાઈએ પડખે રાખ્યા છે તે ધણું સાફ કર્યું છે. હજી ધણી ધણી સેવાની અપેક્ષા 'જૈન' પત્ર પાસેથી સમાજ માટે છે. 'જૈન' પત્ર જગે જોમ કૉન્ફરન્સના સમુચ્ચય દિવસથી બંદ થયા છીએ એવું તે અમુક ધોરણથી બદ નથી. તેને તો આખી જૈન સમાજ પડી છે. તેનો ઉદ્ધાર ભવિષ્યમાં થશે કે નહિ? થશે તો કેટલા સમયમાં? એવા પ્રશ્નો ક્યાંક ક્યાંક પૂછાય છે; પણ 'જૈન' પત્રે પોતે તે પ્રશ્નો પોતાને પૂછી તેનો જાણ પણ પોતે જ કરવાનો છે. પત્રકારનો હાથ પવિત્ર છે. પત્રકાર અનેક લેખક અને વિચારકને ઉત્પન્ન કરી શકે તેમ છે, અને કોઈની પરવા કે બીક તેમજ ભૂતિ દક્ષિણના રાખ્યા વગર સાચે સાચું પણ વિવેક અને સંવેદની મર્યાદા મૂક્યા વગર સાફ સાફ કહી શકે તેમ છે-અનેક આદર્શનો કરી શકે તેમ છે. 'નવ-

જીવન' અને 'સૌરાષ્ટ્ર'નાં દર્શનો આપણી નજર સામે ખાડાં છે. એમના જેવું વાતાવરણ જૈન સમાજમાં ઉત્પન્ન કરવાની રાહ જોવાય છે.

અમુકના લેખો ગમે તેવા લેખાણ હોય-નિષ્ફળ હોય તે લેવાય, અમુકના ગમે તેવા સંવેદીને સ્પષ્ટ હોય તે ન સ્વીકારાય, અમુક સંસ્થા કે વ્યક્તિ સાથે તો એક હરફ પોતાનો તો નહિ, પણ બીજાનો પણ ખુદલા નામથી આવે તે છતાં ન લેવાય-એવી પાલીકીઓ સારા અને સાચા પત્રકારમાં હોવી ન જોઈએ. કેટલાકો તો પોતાની ક્ષમ્યોના તફાવત દુરુપયોગ કરી સરસ્વતીની પવિત્રતાને બ્રષ્ટ કરે છે તેને તો હિતજન મનગું જ ન જોઈએ; કેટલાકો પોતાની કીર્તિ માટે તેમજ પોતાની સંસ્થા માટે અમુક સાફ સાફ પણ અસત્ય કે અસત્યમિશ્રિત વખારો પ્રકટ કરાવવા માટે પત્રકારને લાંચ-રૂચના આપવા પ્રેરણા છે, પણ પત્રકારને તેવી લાંચ 'અખાત' હોવી જોઈએ. વિષમ સંજોગોમાં પણ પોતાની સાતતા નિહરતા અને સ્પષ્ટતા કાયમ રહેવી જોઈએ. આ સૂત્રો જ્યાં જ્યાં સ્વીકારાય છે ત્યાં ત્યાં દેશ-સમાજની સેવા યથાર્થ બનવાય છે, અને પત્રકારની પવિત્રતા-પુરણ પુનીતતા સચવાય છે. જ્યાં નથી સ્વીકારાતાં, ત્યાં અને નૈતિક અને ધાર્મિક અધર્મ તનાજ થાય છે તેની સાથે આર્થિક દાષ પણ કુદરતના કમથી થાય છે. પત્રકાર સંબંધી આ સદજ ઉદ્ધારો સામાન્ય રીતે (in general) નીકળી ગયા છે તે અજ જણાવ્યા છે.

હવે સમાજને સંબોધીને કહીએ છીએ કે તેણે આ 'જૈન' પત્રને છે તેના કરતાં વધુ ઉચ્ચગામી કરવું જોઈએ. તેનો 'રજતકલ્પ' અને તેટલો વધારે સારો ઉજાવ્ય અને તે ભવિષ્યમાં વધુ ઉપયોગી થાય તેવી સર્વ દિશ્યાવસ્થામાં સક્રિય ભાગ લેવો જોઈએ. ધરણ કે 'પત્ર' તે સમાજ દ્વારા પ્રતિષ્ઠિત છે અને સમાજનો માર્ગદર્શક અને ઉદ્ધારક થાય તેવું સમાજજીવે એવું છે. હવે 'જૈન' પત્રનો વિશેષ અગત્ય સત્ત્વ ને ધર્મના પાયા પર થાય, તેમ પ્રમુખી તેના 'રજતોત્સવ' માટે તેને અમરો ભવિષ્યને આપીને છીએ.

અમારો પ્રવાસ.

(લખનાર—પંડિત સુખલાલજી. પુરાતત્ત્વ મંદિર અમદાવાદ)

નાતાલની રજામાં વિશ્રાંતિ લેવી અને પ્રવાસ કરવો એવી ઇચ્છા પહેલેથીજ ઉદ્ભવેલી. પ્રવાસની સુદૃઢ ઇચ્છા હોવાને કારણે પંચમ (ચુગરાનવાલા) તરફ કે દારૂકા તરફ જવાની ઇતિ રોકવી પડી અને પૂ. આ. શ્રીમાન જિનવિજયજીના વિચાર પ્રમાણે કુંભારીયા જવાનું નક્કી થયું. આ નિશ્ચયમાં રા. રા. મોદનલાલ દલીપદે દેશાધ સહભાગી થયા અને તા. ૨૭-૧૨-૨૭ ને રોજ અમદાવાદથી રવાના થયા. અમે નાના મોટા સાત જણ હતા.

પ્રથમ પાલણપુર ઉતરી ત્યાંના બે દિવસના નિવાસ દરમિયાન પ્રવાસના અંગે નોંધવા જેવી બે બાબતો ખાસ છે એક પ્રાકૃતિક દ્રશ્યની અને બીજી ભંડારની. પાલણપુરથી લગભગ નવ માઇલ દૂર યાળારામની ટેકરીઓ છે જે અરવલ્લીનોજ એક ભાગ અને આશુની નજીકમાં છે. એ ટેકરીઓ છે તો નહીં પણ ત્યાંનું દૃશ્ય આકર્ષક છે. ઘસો પુષ્કળ અને જમીનમાંથી વહેતા જલના સ્રોતો એ ત્યાંની વિશેષતા છે. સ્રોતોની નજીકમાં પાલણપુર નવાબનો એક બંગલો છે આ સ્થાનને ત્યાંના લોકો કારમીર માની ગરીબીમાં કારમીરનો લઢાવો લે છે. જ્યાં પ્રાકૃતિક જળપ્રવાહો વહેતા હોય અને બીજી ભવ્યતા હોય ત્યાં મહાદેવ કે અન્ય કોઇ હિંદુ દેવ ન વસે એમ ખનવું હિંદુસ્થાન માટે સંજલિત નથી. મહાદેવની ન્હાનકડીથી દેરી અને ધર્મશાળાના સામાન્ય છાપરને મોટા રૂપમાં દેરવી એ કુદરતી જળપ્રવાહોની બંને બાજુએ બાંધકામ કરી લેવાની અને નહેર સુદ્ધાં કાઢવાની યોજના થઇ ગઇ છે. આ દૃશ્ય જોવાનો આનંદ પ્રથમ દિવસે અમે બધાએ લીધો અને બે વર્ષ પહેલાંના ત્યાંના જળ-વિદાર તેમજ વનજમણાં સમરણો તાજાં કર્યાં.

સાંજે શહેરમાં આવી હાથરાના ભંડારમાંથી સુનિખા ધીરવિજયજીની કૃપાથી ચુગરાતી શાખાની કૃતિ-ઓના બે ડાહ્યાઓ મેળવ્યા. અને સાહિત્યપ્રેમી રા.

મોદનલાલભાઈએ જ્ઞાતિપાસના રાતે રાત કરી. લગભગ બે વાગ્યા સુધી અને સવારે પણ ઉઠીને અગીયાર વાગ્યા સુધીમાં તેઓએ લગભગ બસો પુસ્તકોની પ્રશસ્તિ વિગેરે લખી લીધું અને તેમાંના બધાં પુસ્તકો જોઇ તો કાઢ્યાજ. એમની એ ગંગારૂઢ માનપૂજ્ય જોષ અને ધર્મ્યા થતી. એ બંધી ઉતારેલ પ્રશસ્તિઓનો ઉપભોગ તો વાચકો તેઓથી તરફથી પ્રસિદ્ધ થનાર પુસ્તકમાં કરશેજ એટલે આગળ ચાલવું ઠીક છે.

અંબાજી:—પાલણપુરથી ખરેડી પહોંચ્યા અને ત્યાંથી બીજે દિવસે કુંભારીયાની દિશા લીધી. કુંભારીયા જનારે અંબાજી જવુંજ જોડજો, એ અંબાજીથી લગભગ ૧ માઇલ દૂર છે. અંબાજી ચૂગરાતનું ગણીતું હિંદુતીર્થ છે. પણ ત્યાં કાંઈ જોનો જોજા નથી આવતા? અંબિકા બાવીસમા તીર્થકર શ્રી તેમનાથની અધિકાધિકા દેવી છે. એ ચોરવાડોની કુળદેવી છે. અત્યારે અંબિકાનું મંદિર, ત્યાંના વહીવટ અને ભાતી પૂજા આદિ બધી પ્રક્રિયા દાતા સ્ટેટના અધિકારમાં અને બ્રાહ્મણોના કબજામાં છે. અંબાજી ખરેડીથી ૧૨ માઇલ દૂર છે. અને દાતાસ્ટેટની પહોડી હદમાં આવેલ છે. ત્યાં જતા શરૂઆતમાં સિરોહી સ્ટેટની હદ આવે છે. અને પછી દાંતાની. રસ્તો વિષમ નથી. ગાડાનું સાધને છતાં અમે બધા લગભગ પાદવિદારનોજ આનંદ લેતા ત્યાં પહોંચ્યા.

અંબિકા કે કુંભારિયા જનારને રસ્તાની કે ચાલનની મુશ્કેલી નથી પણ ખરો અને લયકર ત્રાસ સ્ટેટના દાપા (મુકાવેરા)નો છે. તીર્થોની તીવ્ર શ્રદ્ધા હોય, શિલ્પના અજબ નમૂનાઓ જોવાની ઉત્કટ ઇચ્છા હોય, ખીચું શાહું ન હોય, અને મનુષ્યસ્થિતિને પડતા ત્રાસ સહી લેના જેટલી ઉદારતા કેળવી હોય કે તે ત્રાસને ત્રાસ ન ગણવા જેટલું અજ્ઞાન હોય તેજ એ તીર્થોમાં જઇ માવાને સુખરૂપ માની શકે. આજ દાડમારને કારણે અતિ સુંદર તેમજ દેવવાસ

જેવાં કળામય લાભ જૈન મંદિરો હોવા છતાં કુંભા-
ભારીયામાં જનાર જૈનયાત્રીઓ બહુજ ઓછા હોય
છે. ખાસ કુંભારીયાની યાત્રાએ નીકળનાર તો વિરલ
જ હોય છે. કેટલાક અંબાજીની બાધા રાખનાર
જેનો અંબાજી આવે તે કુંભારીયા પણ જાય છે.
બ્યાં સુધી 'આરોગ્ય, સંતતિ અને વૈભવની પ્રાપ્તિને
આધાર અંબાજી છે' એવી શ્રદ્ધા ધરાવનાર રચાન-
કવાસી કે મૂર્તિપૂજક જેનો રહેશે ત્યાં સુધી રોટ્ટની
છે તે કરતાં પણ વધારે હાડમારી થયા છતાં એ
કુંભારીયા તીર્થમાં જનાર થોડા પણ જેનો
નીકળવાનાજ.

હાંતા રાજ્યની વ્યવસ્થા—લાઝા કરતાં પણ
વધારે વાહન ઉપરનો લાગો, આજી કરતાં પણ વધારે
મુંડકાવેરા અને જગોએ જગોએ મોડાવેરાનો ત્રાસ
એ બહુ દુઃખ લાં જનાર દરેક યાત્રી સહે છે. પણ
તે સામે હજી સુધી કોષ્ટએ ખાસ લખ્યું હોય કે
માયું ઉચ્ચતું હોય એમ હું નથી જાણતો. ત્રાસ
ખમનાર દરેક યાત્રી માત્ર મનથીજ નહિ પણ મોઢા
સુદાંથી હાંતા રોટ્ટની વ્યવસ્થાને શાપ આપે છે અને
પાછો તીર્થની શ્રદ્ધામાં કે હિંદુસ્તાનના સર્વ સામાન્ય
ગંભીર અત્યાનમાં કે 'આપણે શું કરી શકીએ' એવી
વારસાગત નિર્જાતામાં અને હવે સમષ્ટિહિતની
પરંપરાગત બેપરવાઈમાં એવા ત્રાસને ભૂલી જાય છે
અને ખમી ખાય છે. એ ત્રાસના અતુલ્યનાર અનેક
યાત્રીઓના મુખથી નીકળતી શાપ પરંપરા સાંભળી
મને વિચાર આવ્યો કે વીરમગામની લાઇન દોરી
સામે જે દિલ્લાય લોકોએ ઉપાડી છે તે કરતાં
પણ વધારે સખત દિલ્લાય ગૂજરાતના હિંદુવર્ગે
હાંતા રોટ્ટ સામે ઉપાડવી જોઈએ. અને અંબા-
જીનો માર્ગને સરળ બનાવવો જોઈએ. એ દિલ-
ચાલમાં જેનોએ પણ ઉત્સદબેર ભાગ લેવોજ
જોઈએ ગૂજરાતના શિશિત ધનાઢય અને સ્વમાન-
પ્રિય વર્ગે આ દિલ્લાય ગમે ત્યારે ઉઠાવવીજ પડશે.
એમાં એક બાજી ભૂતદયા છે, મનુષ્યત્વનો ગ્રેમ છે
અને બીજી બાજી અધઃશક્તિને શુદ્ધ કરવાનો વિચારી
પ્રયાસ છે. જેનો પાલીતાણાના મુંડકાવેરાની બાજનમાં
રોટ્ટ સામે કેમ લઈ રહ્યા છે એનું રહસ્યદર્શન મને

આ યાત્રામાં થયું. એકવાર મુંડકાવેરામાં નમણું
આપવાથી અને લોકોની તીર્થશ્રદ્ધારૂપ કામચેતુ-
ચાથને મરજી પ્રમાણે દોષ તે દૂધ ઉપર (કહો કે
લોકોના લોહી બિંદુ ઉપર) એશઆરામની ધમારતો
ભી કરનાર રાગઓના અધિકાર કબ્જ રાખવાથી
યાત્રી તેમજ સત્પાધારીની કેવી નૈતિક પડતી થાય
છે તેનું સ્પષ્ટદર્શન આ યાત્રામાં થયું. કોષ્ટ રાજદારી
પુરમે કરવા જોઈતા આ ત્રાસના વર્ણનને વધારે
લંબાવવું મારે માટે અસારે અનધિકાર ચર્ચા છે.

અંબાજીનાં બીજાં દરથો—અંબાજીના રસ્તામાં
વચ્ચે વચ્ચે અનેકવાર એકજ નદી કે બેઝો આવે
છે અને બીજાં પણ ઝરણાં ચાલતાં દેખાય
છે. પાણી થોડું અને જણે પણ બહુ ન કહેવાય
છતાં આગળ વધતાં આનંદપ્રદ દ્રશ્યધટાઓ અને ટેક-
રીઓનાં સુંદર દરથો આવે છે. અંબાજી એ તાનકું
ગામ છે તેમાં વસતિ મુખ્યપણે બ્રાહ્મણોની છે.
અંબાજીના પૂજારીઓ બ્રાહ્મણ અને તેના ઉપર
નજાતા પણ બ્રાહ્મણો એટલે બ્રાહ્મણોનીજ સંખ્યા
અન્ય હિંદુ તીર્થોની પેઠે અહિં પણ વધારે હોય તે
સ્વાભાવિક છે. અંબાજીનું મૂળ રથાન અને મંદિર
જેનોનું હોવાનાં અનેક ચિન્હો અત્યારે પણ મોહક
છે. અંબાજીમાં વસતા બ્રાહ્મણોને લાડ વિનાના
દિવસો લાગેજ નય. માનતા નિમિત્તે જમણનાર
મગાજ આવે; કોષ્ટ અમારા જેવો નાસ્તિક જાય તો
પણ ત્યાંના લાડપ્રિય બ્રાહ્મણો ધર્મશુદ્ધઓની પેઠે એ
નાસ્તિકતાને નસાડવા જરા પણ આગસ કરે તેજ
નથી. ગયા, કાશી અને મથુરાના પંડાઓ કરતાં
અંબાજીના બ્રાહ્મણોની એક વિશેષતા છે અને તે
પ્રાતિક. ગૂજરાતના મનુષ્યમાં સુ. પી. નાં મનુષ્ય
જેટલી કઠોરતા નથી હોતી, પ્રમાણમાં નરમાય વધારે
હોય છે. એ વસ્તુનું દર્શન અંબાજીના પૂજારીઓ
અને ત્યાંના બીજા બ્રાહ્મણોમાં પણ થયું. માને, ના
પાડો તોયે માગે, વારંવાર દાતાને સચેત કરે, પણ
કાશી આદિના પંડ્યાની પેઠે દુન્યત ન કરે.
અંબાજીમાં કોષ્ટ એકઠી બી પણ જઈ શકે અને
નિર્ભય રહે. એમ બનવું કાશી આદિમાં ભક્ષણ
નહિ તેા મુશ્કેલ ખર્ચજ. અંબાજીમાં ધર્મશાળાઓ

અનેક છે. અને ખાન પાનાદિની બીજી પણ સગવડો છે.

અમારું મુખ્ય ધ્યેય કુંભારીયાજી રહેવાનું હતું પણ ચોટીયાતના ત્રસને કારણેજ અંબાજીમાં રહ્યાં. ફેફાળો, સંવાર, સાંજ અને ભિન્ન ભિન્ન દિવસે અંબાજીનાં જુદાં જુદાં રૂપો દેખાય છે. શ્રદ્ધાળુ માત્રીઓ રૂપ-વિવિધતાને દેવીનો ચમત્કાર માને છે. પણ ચમત્કાર માત્રનું ચામડું ઉબેડી ફેંકનાર પશ્ચિમીય કેળવણીના ઉપાસકો એવી શ્રદ્ધા નથી ધરાવતા અને નારિતક કહેવડાવવાનો શોખ ઉત્પન્ન કરી એ ચમત્કાર વિશે પૂછારીને ખૂબ પૂછ પરછ કરે છે. રા. રા. મોહનલાલભાઈ, વકીલ અને સત્પ જિજ્ઞાસુ તેથી એમને પણ ચમત્કારનાં મૂળ જાણવાનો શોખ પ્રગટ્યો અને પૂછારીઓને પૂછ્યું કે ‘આ અંબા માતાની મૂર્તિના ભિન્ન ભિન્ન રૂપો અને વાહનની ભિન્નતાએ વિશે ખુલાસો કરો’ પણ પૂછારીઓ આજના શિક્ષિત વર્ક્ષવાદી જમાનાને પ્રથમથીજ ત્રણી ગપા હોય અને તે માટે એક મૂળભૂત ઉત્તર ધરી રાખ્યો હોય તેમ લાગ્યું. પૂછારીઓએ કહ્યું ‘માતા ‘જગદંબા છે તેજ સૃષ્ટિની કર્તા ધર્મા છે તેની અકળ ગતિ કેણુ જાણી શકે? શ્રદ્ધા વિગેરે દેવો પણ એનો પાર નથી પારખ્યા.’ પ્રશ્નકર્તાએ ખૂબ જિજ્ઞાસા બતાવી પણ પૂછારીઓનો ઉત્તર ઉઘટે એજ હતો કે એમાં શુદ્ધિ ન ચાલે. ‘જે છે તે જોઈ શો’ અને એ બાબત કશું કહેવા માગતા નથી ઇત્યાદિ. કાશી, ગયા, વૃંદાવન આદિ તીર્થોના અજ્ઞાન મહાભ્રમ તે તે તીર્થવાસિ પાસેથી સાંભળેલાં અને પુરાણોમાં વાંચેલાં તેથી અંબાજીના પૂછારીઓના ઉત્તરથી મને જરાયે વિસ્મય ન થયો.

દાંતા રાજ્યની બીજી હદીક્ત-કુંભારીયાજીના મુખ્ય વર્ણન ઉપર આતું તે પહેલાં દાંતા રોટ વિશે થોડું કહી લઉં. એ એક ન્હાનકડું રોટ છે તેની આવક અંબાજીનો લાગો બાદ કરીએ તો બહુજ થોડી છે. માત્ર અંબાતીર્થનીજ આવક બે લાખ કરતાં વધારે સાંભળી છે. એ આવકનો ઉપયોગ કેાઇ તીર્થ માટે કે પ્રત્યક્ષમાયુ માટે નથી થતો, માત્ર રાજ્યજ તેને પોતાના ઉપયોગમાં લે છે. પાત્રીઓ ઉપરના મુંકા વેરા ઉપરાંત ત્યાંની વસતિ

ઉપર અનેક બાબતોમાં એવા હેરત પમાડે તેવા કર નખાયેલા છે કે જેને સાંભળતાંજ કંપારી છૂટે. કપડાં; સાકર, ગોળ આદિ કોઈ પણ વસ્તુ હોય તેના ઉપર દર રૂપિયે લગભગ બે આના નેટલો સામાન્ય કર હોયજ; બહારથી આવ્યાત થતી વસ્તુઓ ઉપર વધારે કર નાખી સંરક્ષણ નીતિ સ્વીકારી છે એમ કોઇ ન સમજે. પોતાને ત્યાં ઉત્પન્ન થતી અને પોતાનેજ ત્યાં વેચાતી ધી વિગેરે ચીજો ઉપર પણ તેટલેજ અને તેવેજ અમલ કર નાખ્યો છે. જે જે ચીજોની બહાર નીકાસ થવાથી પ્રાપ્તને વધારે લાભ થાય, રાજ્યનો વેપાર ખીણે એવી ચીજો ઉપર પણ દાણની સખત શોદખેડી નાંખેલી છે. મધ જેવી વસ્તુ જે લાં બહુ થાય છે તેની નીકાસ ઉપર મજી સવા રૂપિયા ઉપરાંત દાણ છે. જ્યારે સિરોડી રોટમાં જ આના દાણ લે છે. પણ આ દાણના સકંભ ઉપરાંત દુકાનદારો ઉપર દુકાનનો કર વળી જૂદોજ છે. કોઇના ઉપર વર્ષે પાંચસો તો કોઇના ઉપર અડીસોના કરનો બોલો છે. ચાની હોટલવાળા જેઓ અંબાજી જતાં રસ્તામાં આવે છે તેઓને પણ વર્ષે હોટલો કરના બરવા પડે છે. આ અપ્રાસંગિક જણાતું વર્ણન એટલા માટે આપું છે કે પ્રાચીન અજ્ઞાનતા અને શુદ્ધાભી કેવી ગંભીર છે અને તેના વિવિધ ફળો જ્યાં ત્યાં કેટલાં અને કેવાં દેખા છે તે જોઈ શકાય.

ભયનીતિ—ખીજા પણ એક વિષયનો ઉલ્લેખ કરી દહિ કારણુ ઝોરાજ વધતા પ્રમાણમાં એ રોજ હિંદુસ્તાનમાં સર્વે બાધી છે. ભય, મહાભય-મારનો ભય ત્યાં ભારે જોયો. ગાડાવાળો કહો જે આ દહથી આગળ આવીશ તો મને મારશે. ગમે તેટલી ધીરજ આપ્યા છતાં અને મારનું જોખમ માથે લીધા છતાં તે બિચારો મારના ભયથી કાંપતો કાંપતો એમજ કહેતો કે તમને નહિં પણ મનેજ મારશે. ખીજા એક દાણુ હાપરીવાળા માણસે કહ્યું કે અમારાથી કશું ન બોલાય, અહિં રહેવું છે; બોનીએ તો માર ખાઇએ અને હેરાન થઇએ અસ્તુ.

શ્રિદિશ હિંદમાં ભયનું ધૂમસ ઝોસરી રહ્યું છે તેની અસર વહેલીમોડી આવાં દેશી રાજસ્થાનોમાં પણ થવાની.

તાર્થ સંબંધી—દાંતાના રામ. સુધી એને પહેલ્યવાનો સંભવ નથી. કર્મક ગૂજરાતીઓ પણ એને સ્પર્શ કરશે એવી આશા બહુ ઓછી છે છતાં અંબાજીના ધામમાં આવેલ વિચાર લખી દેવામાં કરુંજ નુકસાન જોતો નથી તેથી એ પણ લખી દઉં કે તીર્થ એ તરણુનો ઉપાય છે. પારલૌકિક કથાણુ શું અને કયારે થશે તે અગત છે. થવાનુંજ દશે તો ભાવના પ્રમાણે થશેજ પણ તેનાથી ઐહિક કથાણુ જેટલું વધારે અને જેટલું સત્વર સાધી શકાય તેટલીજ સાચી તીર્થતા૦ તીર્થો એ માત્ર અમુક સમુદાયની શ્રદ્ધાનું મૂર્તિ રૂપ છે. અન્યત્ર કંબુસાઈ કરનાર પણ શ્રદ્ધાળુઓ તીર્થમાં કાંઈક ફાળો આપેજ છે. તીર્થનું મહત્તર શ્રદ્ધાળુઓની ભક્તિ અને દાનવૃત્તિને આધારી છે. શ્રદ્ધાળુઓ ખર્ચ કરે છે તે કાંઈ પણ બદલાતી આશાથી, નહિ કે માત્ર નિષ્કામ જીવિથી. તીર્થસ્થાન એટલે શ્રદ્ધાની ભૂતિમંત કામધેનુ તે દર ફાળે અને દર પળે આપો આપ અનેક રીતે દૂરબાંજ કરે છે. તેને જીવિપૂર્વક દાહવામાં આવે અને તે દૂધનો જીવિપૂર્વક સાર્વજનિક કથાણુ અર્થે ઉપયોગ કરવામાં આવે તો શ્રદ્ધા સાથે વિવેકનો સમન્વય થવાથી તીર્થ એ માત્ર નામનાંજ તીર્થ ન રહેતાં ખરાં તરણુપાય બને; તે દ્વારા શારીરિક માનસિક અને નૈતિક આરોગ્ય ધણું પોષી શકાય. તીર્થસ્થાનો બહુધા સુંદર આબોહવા વાળા સ્થાનમાં આવેલાં હોવાથી ત્યાંની આબોહવા પ્રમાણે આરોગ્ય-ભવનો ઉર્ભા કરી શકાય અને અનેક ખીમારોના આશીર્વાદ ગેજરી શકાય. અવસ્થિત શિશુજન્મસ્થાઓ તીર્થનીજ આવકમાંથી ચલાવી તે દ્વારા અદાનનો રોગ ફેરી શકાય; ઉચ્ચ નૈતિક જીવન વાળા સેવકો અને શિશુકોના સંપ્રદ કરી તે વાતાવરણ દ્વારા નૈનિક જીવન વિકસાવી શકાય આ રીતે તીર્થસ્થાનને આધુનિક જરૂરીયાતવાળી સંસ્કૃતિગાનું ઉદ્દગમસ્થાન બનાવી શકાય. આ માટે જોઈતાં સઘળાં તાણાં શ્રદ્ધાળુઓની શ્રદ્ધાની દિશા બદલીને ગેજરી શકાય. એ કામ માત્ર કશુંજ નથી પણ તેમાં મુશ્કેલીઓ અપાર છે. આજ સુધી માત્ર તીર્થો ઉપર નગરો અમુક વર્ગ અને તે ઉપર તાગડખિના કરનાર રાજ્ય સુદા-

નો પ્રકોપ વહોરવો પડે પણ અંગત સ્વાર્થ ખાતર જ્યાં પ્રકોપ વહોરવાનું ન હોય અને કેવળ સામાને મુશ્કેલીમાં મુકવાનો ઉદ્દેશ પણ નહોય તેવા સાર્વજનિક હિતનાં કાર્ય કરવામાં ગમે તેની અને ગમે તેટલી ખર્ચગીની પરવા રાખ્યા સિવાયજ કામ કરવું એમાં ધર્મદૃષ્ટિ અને તીર્થસેવા આવી જાય છે. એને પરિણામે એક નાનકડા વર્ગની પરોપજીવિતા અને આજસ્યદૃષ્ટિ દૂર થવા સાથે પ્રજાનું વાસ્તવિક હિત સધાતાં એ નાનકડા વર્ગનું પણ હિત સધાઇ જાય છે. અંબાજી જેવા તીર્થસ્થાનમાં શારીરિક અને માનસિક જ નહીં પણ ઔદ્યોગિક, શિક્ષણ અમુક અંશે આપવાના સફળ પ્રયોગો કરી શકાય તેમ છે અને બરબાદ જતી ખતિજ અને જંગલીય વસ્તુઓનો વધારે લાભપ્રદ ઉપયોગ કરી શકાય તેમ છે. પણ આ માટે તો ભગીરથોજ જોઈએ. જો કે બે વર્ષ થયા પાઠ્યા આદિના પ્રથમથી થતો વધ ફરેલાં અટકથો છે પણ સુદૃઢ દૃષ્ટિથી જોનારને હજીએ લાગશે કે દેવીનાં તીર્થોમાં પ્રજાની શક્તિ અને જીવિ-રૂપ ગાયનો સતત હાનિકારક રીતે વધજ થઈ રહ્યો છે. સ્થૂલ દૃષ્ટિ પ્રાણનાશમાં વધ જાય છે ખરી પણ સૂક્ષ્મદૃષ્ટિ શક્તિમાત્રના અનુપયોગ અને દુરપયોગને વધજ ગણે છે. અલ્પ આપણે એટલુંજ ઇચ્છીએ કે આપણા દેશનાં દરેક તીર્થ આપણા ઐહિક કથાણુમાં પણ જીવિગમ્ય ફાળો આપે.

કુંભારીઆની યાત્રા—હવે અમારા મુખ્ય ગતવ્ય અને દ્રષ્ટવ્ય સ્થાન કુંભારીયાના તરફ વળી પડાવ અંબાજીમાં રાખી ચારે દિવસ સવારથીજ કુંભારીયાજી જવાનું અને માંજ સુધી રહેવાનું રાખેલું કુંભારીયાજીનાં જૂનાં પાંચ અખંડ જૈન દેરાસરો, તેની કારીગીરી અને ખાંધણીની ઉત્કૃષ્ટતા, ત્યાંના આરસપદાણુની ખાણો, આરસપદાણુ કાંખ તેના ઇતિહાસ અને તે સંબંધમાં ચાલતી કિંવદંતીઓ—એ બધાં માટે અદિ સ્થાન ન રોકતાં વાચકોને પ્રાચીન જૈન લેખાંમ્રદ માગ યીજો (૫૦ આ૦ થી ૭૧ નિબ વિજય સંપાદિત) જોઈએવા સામ્રદ સ્થાનું પૂં

૧ ત્યાં છઠું પણ એક અખંડ મંદિર છે એ મંદિર વધુ છે. ખોબ ખંદિત મંદિરોનાં અવશેષો પ્રજાને છે.

અને તે સંબંધમાં હવે પછી તેઓથી તત્કથી પ્રસિદ્ધ થનાર ઐતિહાસિક માહિતીવાળા ત્યાંના લેખકોની યોગ્ય વખતે ધીરજ પૂર્વક રાહ જોતા રહેવા વિનવું છું. પ્રસ્તુત વર્ણનમાં મુખ્યત્વે ત્યાં થયેલ કામકાજની જ નોંધ આપવી યોગ્ય ધારૂં છું અને પ્રસંગે પ્રસંગે એ સ્થાનમાં આવેલા વૈયક્તિક વિચારો રજૂ કરવાની છાંછા રાખું છું.

દેવકલિકાઓનું ધુનઃ સમારકામ આલતું હોવાથી પગસંસ્થા છુટાં દતાં અને તેથી તે ઉપરના બધા લેખો ખુલા હોવાને કારણે વાંચવા શક્ય હતા. આ અનુકૂળતા જોઈ રાં મોહનલાલનું મન ઉતારી ચકાવ તેટલા સિવાયેબો ઉતારી લેવાનું થયું. આં શ્રીમાન ગિનવિજયપટ્ટના અનુકૂળ વિચારો એમના મતને પ્રોત્સાહન આપ્યું. ઘુરતજ કામ શરૂ થયું. એક બાજુ લેખો સાફ કરવાનું કામ ચાલ્યું અને બીજી બાજુ તે વાંચવાનું તથા લખી લેવાનું. આ. શ્રી. ગિનવિજયપટ્ટની સત્વર વામનપટ્ટના અને અવલોકન દર્શકિત તેમજ સા. મોહનલાલની ઝડપી લેખન શક્તિ અને શ્રદ્ધાપટ્ટના એ બન્નેના યોગે યોગ્ય વખતમાં ધારૂં કરતાં વધારે લેખોની નકલો થઈ ગઈ. સાંને પાછા ફરી અને થોડા વખતમાં વધારે થયેલ કામના સંતોષજન્ય લોકો એકજ દિવસ રહેવાના નિશ્ચયને વેગળો મૂકાવ્યો તે બીજો દિવસ રહેવા પ્રેમી. અને બીજા દિવસના કાર્ય સંતોષે ત્રીજો દિવસ પણ રોકાય. એકંદર પાંચ મંદિરોમાં હતા તેટલા લાગભગ બધાએ લેખ એ બન્ને કાર્યશીલ મહાનુભાવોએ મળી આવેલા પથરો ઉપરના પણ શક્ય લેખો ઉતારી લીધા. આ બધા લેખો બહુ મહત્વનાં છે. તેમાંના થોડાક લેખો અને તે પણ મૂંઝવે આપણુંપણે પ્રાચીન નૈન લેખ સંપ્રદ બીજા ભાગમાં છપાવેલા છે. આ વખતે ઉતારી લીધેલા લેખોની સંખ્યા જેમ મોટી છે તેમ તેની પૂર્ણ નકલ એ પણ ખાસ મહત્વની બાબત છે. એ બધા સિવાય લેખો મોઝી રીતે પ્રેમાસિકમાં અથગ સ્વતંત્ર પુસ્તક રૂપે તેના મર્મક આ. શ્રી. ગિનવિજયપટ્ટ તરફથી પ્રસિદ્ધ થવાના હોવાથી તે સંબંધમાં અહિં સ્થાન

રોકવું થયા છે. છતાં એટલું તો સૂચવી દઉં કે એ લેખોમાં ધણી નવી અને મહત્વની બીના બાબતોની મળશે. અને ઐતિહાસિકો માટે એક રસપ્રદ પ્રકરણ ઉપરિચિત થશે.

મારે સાચીજ રીતે કશુલ કરવું જોઈએ કે લેખોની નકલો લેવા આદિ જે કુશલ કર્મનું ઉપર હુંક વર્ણન કર્યું છે, તેમાં મારો નામનો પણ હિસ્સો નથી. હું તો માત્ર તટસ્થ પ્રેક્ષક અને એ કુશલકર્મથી આનંદિત થનારો અને જિજ્ઞાસા શમાવનારો અને બહુ તો આ વર્ણન લખી સંતોષ પડનારો છું. ન્યારે આ. શ્રી. ગિનવિજય અને સા. મોહનલાલ સમા-હિત અને લેખોની નકલ કરવાનું કામ કરી રહ્યા હતા ત્યારના દરબની છાપ મારા મન ઉપરથી બૂસાય તેવી નથી. પણ એ વાત જના દર્ષે તે વખતે આવેલા વિચારોમાંથી કેટલાક લખી દઉં.

શ્રી આણંદજી કલ્યાણજીની પેઢીની કસૈવ્ય દિશા-જે તીર્થસ્થાનો અને મંદિરો બનાં તેમજ બાંધ-કામ કારીગીરી અને ઇતિહાસની દૃષ્ટિએ અતિ મહત્વનાં છે (૧) તેનું સંપૂર્ણ સર્વસ્વ કાયમ રાખવા અને તેને યોગ્યરૂપમાં પ્રસિદ્ધિમાં આણવા માટે જરૂરું છે કે આખા દેશમાં મહત્વનું સ્થાન ભોગવતી આણંદજી કલ્યાણજીની સંસ્થા તે માટે ખાસ પ્રયત્ન કરે (૨) જે તે પોતાને ખાસ ઉપયોગી થાય તેવા પ્રાચીન તેમજ અર્વાચીન સ્થાપત્ય, અને શિલ્પ કળાના અ-બ્યાસીઓનો એક વર્ગ તૈયાર ન કરી શકે તે ખાસ ખાસ તીર્થસ્થાનોમાં એક એક એવા માણસની નીમ-ણુક કરે કે જે પ્રાચીન ભારતીય સ્થાપત્ય અને શિલ્પ-કળામાં નિખળતા હોય અને ઇતિહાસરસિક તેમજ કળાજ્ઞ હોય. (૩) નથી એવા ખાસ માણસની નીમણુક શક્ય ન હોય ત્યાં વધિવધી માણસજ એવો રોકવો જોઈએ કે જેમાં જોહામાં જોહી નૈન ઇતિ-હાસ જાણવા અને સાચવવા પુરતી લાગણી હોય, જે પ્રાચીન કારીગરીવાળી એકાદ પાથરનાં હુકમનું અથગ ધસાયેલ ભૂસાયેલ એક એ અક્ષરશાળા લેખનું પણ મહત્વ સમજતો હોય, લેખોની નકલો કરતાં જાણતો હોય, ફેટા લેતાં શીખ્યો હોય અને તીર્થોના

તિહાસનો સાચો અભ્યાસી હોય. આને સરકારી સ્થાઓમાંથી આતું શિક્ષણ પામેલ માણસો મેળવવા ને મુશ્કેલ નથી. માત્ર કાર્યકર્તાઓની દૃષ્ટિ ખુલ્લી નેહએ. એથી મંદિરોની પ્રાચીનતા અને તેનો ઇતિહાસ ક્યારેય ઉપરાંત કેળવાયેલ દેશી વિદેશી વિદ્વાનોનું આકર્ષણ વધવાથી તીર્થ ઉપર આવતા પ્રતિવાયોને દૂર કરવાનું કામ બહુ સરળ થશે.

સાધુગણને વિનંતિ—કાર્યની દિશા અનિશ્ચિત અને જીવનનું વ્યાવહારિક ધોય અસ્પષ્ટ હોવાથી આટલો મોટો સાધુ સમુદાય છતાં સામાજિક દિનતા કાંઈ માટે સેવકોની માગણી હમેશાં ચાલુજ રહે છે. અને સેવકોના અભાવની ફરિયાદ મઠતીજ નથી. ઉપરાંત વિશેષકારી સાધુઓને હાથે આપી સાધુ સંસ્થાની અનાવરણતાની ચર્ચા વધતી જાય છે. એક બાજુ પરીષદકારી ગણીતો મોટો વર્ગ હોય અને બીજી બાજુ કાર્યકર્તાને અભાવે અનેક ઉપયોગી કાર્યો ન થતાં હોય કે નાશ પામતાં હોય તેવે વખતે દૂરદર્શી સાધુ પુરોગામી કર્તવ્ય છે કે સંગઠન કરી તૈયાર થઈ અને કામની યોગ્ય વહેંચણી કરી લે. સાધુગણ સમક્ષ નીચેનાં કામો ઓછામાં ઓછાં છે.

(ક) પુસ્તક લેખકોની યોગ્ય વ્યવસ્થા અને વ્યવસ્થિત સુચીઓ તેમજ તેનો ઇતિહાસ તૈયાર કરવાનું કામ.

(ખ) તદ્દન હેલી અને નવી ઉપયોગી પદ્ધતિએ મૂળ પુસ્તકો છપાવવાનું કામ.

(ગ) પત્રોક દ્વારા ખાસ પુસ્તકોનાં લેકચરો આમાં પ્રામાણિક અનુવાદ કરવાનું કામ.

(ઘ) પ્રાચીન અને અર્વાચીન સાહિત્યના ઉદ્ધાર અભ્યાસથી મદરતપૂર્ણ નવસાદિલ રચવાનું કામ.

(ઙ) દરેક તીર્થ અને મંદિરને લખતો સર્વાંગીણ ઇતિહાસ લખવાનું કામ.

(ચ) સર્વ સાધારણમાં સામાન્ય શિક્ષણ પ્રચારવાનું અને ધર્મે ત્યાં ઉચ્ચ શિક્ષણને વિસ્તારવાનું અને તે માટે જાને તૈયાર થવાનું કામ.

આ અને આનાં જેવાં કેટલાંએ દેશકાળે માંગી

લીધેલાં નિર્દેશ કામો પડ્યાં છે. એમાંથી એક એકની રમિ પ્રમાણે પસંદગી કરી તેનેજ જીવનધોય બનાવી સમય શક્તિ તેમાં રોકવામાં આવે તો નવરા પડેલ મનને કલેશ અને વિષવાદમાં જવાનો પ્રસંગ નહિ આવે અને જેમ જૂદા જૂદા નયોના સમન્વયથી આઓ સ્પષ્ટતા લાગે છે તેમ જૂદી જૂદી શક્તિ ધરાવનાર સાધુગણના સૌહાર્દપૂર્ણ સમન્વયથી જૈન સંઘ બળવાન બનશે.

સાચી પ્રભાવના—પધરામણી, ઉપધાન, ઉજમણાં આદિ અનેક હિતસર પ્રસંગે જે ધૂમધામ અને લખણુદ ખર્ચ થાય છે તેના તેજમાં અંજાઈ શૂદ્રસ્ય અને સાધુઓનો મોટો વર્ગ શાસનની પ્રભાવના માની લે છે પણ જો એ પ્રભાવના સાચીજ હોય તો જૈન સમાજમાં બળ આવતું નેહએ, દરવરસે અને પ્રાપ્ત દરેક પ્રસિદ્ધ રથને આથી અનેક પ્રભાવનાઓ થવાના સમાચાર જૈન પત્ર વાંચનારથી અઘાત નથી અને છતાં નેહએ હીએ કે સંધમાં બગની દિવસે દિવસે ઉણપજ વધતી જાય છે. નથી જાનતું બળ વધતું દેખાતું કે નથી ચારિત્ર્યું બળ વધતું દેખાતું. જે જે બધો પૂર્વે દર્તા તે કરતાં પણ આજે ઓછાં છે અથવા બીજા સમાજના મુકાબલે ઓછાં છે એ વાત સાચી હોય તો તે આપણે થું કયુંલ કરતાં ચરમાનું નેહએ ? આપણી ધર્મ પ્રભાવનાઓની ચાલુ પદ્ધતિ ખામી વાળી છે. અને દેશકાળ અનુરૂપ નથી.

શું ઉપર સૂચવેલ કામોમાં સાધુઓ ગિરંતર થઈ જાય તો શાનની આરાધના અને ચારિત્રની આરાધના નહિ થવાની કે સંધ્યજળ વધી શાસન પ્રભાવના નહિ થવાની ? આતો કુંભારીલાના એ મંદિરોમાં આવેલ વિચારોની વાનગી યજ્ઞ. અસ્થાન ચર્ચાનો દોષ લાગતો હોય તો તે ગદ્ય વાચકો દ્વારા આપશે.

કોટિધરનું રમણીય સ્થાન—કુંભારીલાદી ત્રણ ખાંડ દૂર કોટિધર મહાદેવનું સ્થાન છે. તે ઉચ્ચાજમાં છે. અને સરસ્વતી નદીનું મૂળ હોય તેમજ જગપ્રવાહોને આશરુચુદિએ તપાસે પવિત્રતાનું રૂપ

આપેલું હોય ત્યાં પણ પુષ્કળ યાત્રીઓ મળે છે. અમે પણ ગયા હતા. રસ્તામાં એક સુંદર દેશનો ફોટો આ. શ્રી. જિનવિજયજીએ લીધો. તે વખતે તેમના સૌંદર્ય અને કળાશોભુષ દૃષ્ટિ વિષે આવેલા વિચારો કાંઈ જૂઠા જ હતા, પણ તેનું આ સ્થાન નથી.

અન્ય ઉપયોગી બે વાત—ગજપત્ર, જરીવાવ, આરસપહાણની જૂની ખાણ વિગેરે જેવામાં અને ફરવાનાં સ્થળોને સમયને અભાવે પડતાં મૂકી પાછા ફર્યાં. પાછા ફરવાનો અને આ વર્ષનું નોંધ ઉપસંહાર ન લખાવતાં ફક્ત અગત્યની લાગતી બે વાતો અહિં વાચકો સમક્ષ મૂકી દઉં એક તો એ કે ખરેડીમાં શ્રીમાન શાંતિવિજયજીનો સમાગમ અને બીજી પાલણુપુરમાંના એક ભંડારની કેટલીક તાડપત્રની પ્રતિઓનું અવલોકન. (૧) શ્રી. શાંતિવિજયજી વિષે ગયે વર્ષે કંઈક સાંભળેલું. તેઓ આજુના ઉંચા અને વિવિકત શિખરો ઉપર કે ગુફાઓમાં ખડકો એકાંત જીવન ગાળે છે. જાતે રજાની છે. તેઓના જ શબ્દોમાં કહ્યું તો 'જમારી હતો ત્યારે એ જંગલમાં રહેતો અને અત્યારે પણ જંગલી જ હતું. તેઓ એકાંતવાસી યોગી તરીકે લોકોમાં જાણીતા છે. અને આજુની આસપાસના પ્રદેશમાં જીવન તથા સંયમ-યાત્રા નિર્વહે છે. તેઓની પ્રતિષ્ઠા વિદાને અંગે નથી પણ સરળ જીવનને અંગે છે. તેઓ ભોળા છે, અને તદ્દન સાદા છે. નિઃસ્પૃહતા વિશેષ હોય એવી જાપ પડે છે, અનેક લોકો તેઓના દર્શન માટે આવે છે પણ હું સમજી શક્યો ત્યાં સુધી દર્શનાર્થીઓમાં કદ્યાણુર્થી લાગેજ હોય છે. સંપત્તિ, સંતતિ અને અન્ય અભિલાષોનો શોકસમૂહને ધર્મની જાયામાં ધકેલે છે. એક જગ્ય તપ કરે, યોગ સાધે, શ્રમ કરે અને તેનું ફળ મેળવવા હજારો અપુરુષાર્થી જગ્ય દોડે—એવી વસ્તુસ્થિતિનું લાન મને થયું. એ મહારાજશ્રી પાસે રાજાઓ રાજકુમારો અને યુરોપીયન સુદાં આવે છે. એ ગુણકર્ષણ જોઈ સાંભળી જાતિ કરતાં ગુણનું ચઢીવાતાપણું કેટલું અને કેવું છે. તેની પ્રતિતિ થયે અને વિદ્યા કરતાં સંયમનું—ખાસ કરી સરળતા અને નિઃસ્પૃહતાનું તેજ કેટલું વધારે છે એની પણ ખાત્રી થઈ.

(૨) પાલણુપુર—કમાલપરામાં લઘુ પોસાલ-ગજના યતિનો ઉપાશ્રય અને નાનકડો ભંડાર છે. એમાં તાડપત્રનાં છ એક પુસ્તકો છે. એ પુસ્તકો જોયાં, એની આવરવક પ્રશસ્તિઓ લખી લીધી. એમાંનું એક પુસ્તક તેમના સૈકાના આરંભમાં લખાયેલું છે, કે જે ઉપદેશમાલા ઉપરની સિદ્ધિર્વિની શ્રુતિ છે. બાકીનાં બધાં પુસ્તકો સોમસુંદરચરિતા ઉપદેશથી હુંગરપુરમાં એક જ બાઇની મદદથી વિ. ૧૪૮૭ થી ૧૪૯૨ સુધીમાં લખાયેલાં છે. એ પુસ્તકોમાં તત્ત્વાર્થ બાષ્પ ઉપરની સિદ્ધસેનગણિની શ્રુતિનો પાંચમા અધ્યાયથી અંત સુધીનો ભાગ છે. મૂલ તત્ત્વાર્થસૂત્રનું એક પુસ્તક છે. એક તાડપત્ર ઉપર દિગંબરીય ન્યાય ગ્રંથ (પ્રમેયકમલમાતૈક) આખો છે. ત્રણ પુસ્તકો સાક્ષણ ન્યાયનાં છે. જેમાં એક ઉદાત્તકરનું ન્યાયવાર્તિક, બીજું તેના ઉપરથી વાચ-સ્પતિમિશ્રની તાત્પર્યદીકા અને ત્રીજું તાત્પર્યદીકા ઉપરની ઉદ્યનકૃત તાત્પર્ય પરિશુદ્ધિ છે. આ પુસ્તકોની વિશેષ માહિતી અન્ય પ્રસંગે આપવી યોગ્ય થશે. આ સ્થળે એટલું જ ઠલી દઉં કે આ વખતની હુંમી સુદતની પણ અમારી યાત્રા અનેક રીતે વ્યક્તિગત અને સમજિત દ્રષ્ટિબિંદુથી સફળ નીવડી છે. તેનું મૂર્ત પરિણામ શ્રીમાન જિનવિજયજી અને રા. રા. મોહનલાલ દેગાધ તરફથી પ્રકટ થનાર કૃતિઓમાં વાચકોની નજરે પડશે.

આ પ્રવાસવર્ણન કદાચ કેટલાકને કંટાળો આપશે છતાં તેમાં કેટલાક વિચારો જાણી જોઇને જ લખ્યા છે, કે જે બીજા કેટલાકને કર્તવ્યના બાનમાં સાધક થશે એવી આશાથી.

આજુદંજ કદ્યાણુજી તરફથી ચાલતી હુંભારી-ચારીયની વ્યવસ્થા અને તેમના તરફથી લાંબા કિમતી મંદિરોની સાચવણી માટે નિયુક્ત સોમપૂરીયા પ્રભાશંકર સ્થપતિનીવિદ્યા પ્રિયતા વિશે તાંત્રી શ્રી પોતેજ લખશે એમ ધારી તે બાબત ધરાવા-પૂર્વક છોડી દઉં છું.

કવિ સામળકૃત 'વિદ્યાવિદ્યાસી'ની વાર્તાનું મૂળ.

મુખ્યસિદ્ધ સાપ્તાહિક "શુભરાતી"ના વિજ્ઞાનકર્તા પ્રાચીન શુભરાતી સાહિત્યના જાણીતા અને હંદા અભ્યાસી શ્રી. મંજુલાલ રજુલકાલ મજાસુદારે કવિ સામળકૃત વિદ્યાવિદ્યાસીની વાર્તાનું મૂળ આધાર તપાસવા જતાં બહુ જાણવાનું અને મહત્વની માનિતી બહાર આણી છે. અને તે જલદ શુભરાતી સાહિત્યના અભ્યાસી વર્ગ, ખરે, તેમનો ઉપકારી રહેશે જ. પરંતુ વિદ્યાવિદ્યાસીની વાર્તા રચનામાં કવિ સામળકૃત પ્રસ્તુત લેખમાં નિર્દેશ કરેલા લેખોના ઉપયોગ કર્યો હશે કે કેમ, એ એક વિચારવા જેવો પ્રશ્ન છે; એટલા માટે કે એના જ સમ-કાલીન સુરતના અધિપરપરાના એ શીમાળા આવક લાખજોએ સંવત ૧૭૨૨ (૨૨?)માં વિનયટ નામની વાર્તા રચેલી તેની એ ત્રણ જુદી પ્રતો મળી આવેલી છે, જેને કવિ સામળ મોટે ભાગે અનુસરતો હોય એમ તેની એકમરખી પંક્તિઓ પરથી પ્રતીતિ થાય છે. જેમકે કવિ સામળકૃત વિદ્યાવિદ્યાસીની અપેક્ષી પ્રતમાં નીચેની આરંભની પંક્તિઓ છે:-

"વળતિ સરસ્વતિ એમ વરે, મનમાં ન આણીશ હાંત; વિનયટના ગુણ ગાશે જહાં, ત્યાં વસું વાસ એકાંત. સેવક મદારો વલ્લભ મુને, જેમ જેમ સેવે અપાર; અક્ષર મુખથી જાયરે, તેમાં કરું હું સાર. કવજુ વિનયટ કેવાં દવો, કાણુ જાત કાણુ દેશ; માત તાત કાણુ તેદનાં, રંક કિંવા નરેશ."

હવે સંવત ૧૭૩૨ માં રચાએલી વિનયટ નામની વાર્તાની સંવત ૧૮૮૫ માં ઉતારેલી પ્રતમાંથી એ જ પંક્તિઓ લખાએ:-

વંશતાં સરસ્વતી એમ વરે, ભગત નાં આંજીય ભત્ર વીનયટના ગુણ ગાશે જહી, તાંદાં હું વસું એકાંત. સેવક મારો વાસો મુને, જમ જમ સેવે અપાર. અક્ષર મુખથી જાયરે, તેદવે કરે અમે સાદાર; કવજુ વીનયટ દાંડાં હુડો, કાંજુ જાત કાંજુ દેશ; માત તાત કાંજુ આર, કવજુ પુરજ નરેશ.

એજ પ્રમાણે આપણે અને કાવ્યોની હેરતની તીર્થો સરખાવીએ:-

૩૫ કુંવર લીલાવતી, શોભાનો નહિ પાર, મુવદનીનો સુરસેન, તે કાલો અવિધાર; પ્રીતિ ધર્મ ઉપર વણી, તેના શુભ વિચાર. વિદ્યા વિકાસિનો તતુજ, ધણો તેડ વિદ્યાન; પ્રેમ વિનયટનો મણો, તેથી પામે માન; વિદ્યાસ કુંવર નામ છે, વડીલ તન છે તેડ ચાર પુત્રમાં અધિક છે, શોભીતો શુભ દેહ. સંતોષ વિનયટને હવો, મન જંબા કીધું વન; મુખ સંપત સરવે તખાં, તજ્યું રાખ્યાસન. ભવ્ય ભુવન છોડી અને, ચાલ્યો પોતે સાર; દુઃખીઆરી પ્રભ ધર્મ, રુદન કરે અપાર. વૈરાગ્ય આણી મનમાં, કર્યું પછે સડે તાજ પૈદો પરિવાર જેકે, રુદન કરી આજો વાંજ. શોક સમાવી સર્વેનો, ચાલ્યો પોતે તર્ત નારી ચાર સાથે સહી, માંડ્યું અનશન વન. ઘોડે દિવસે પામીયો, શિવ તજો કૈલાસ; એવા નરે ધન્ય છે, થયા ગુણ પ્રકાશ. ગુર્જર દેશ ગરુવા ધણે, વેગજુપુરમાં વાસ; પ્રિય પુરુષોત્તા તજો, કહે કવિ સામળાસ.

હાય પ્રતમાંથી ઉતારો:-

૩૫ કુંવર લીલાવતી તજો સોળકલાનો સરસ કુમાર ચારે શુભ સંચિમણી, ધણા છે ૩૫ પ્રતાપ પુત્રને પુત્ર તાંદાં આવીઆ, વધી-મેહોળો પરીવાર કાલ કેટલા વહી ગયા, તારે વીનયટ કરો વીચાર. રાજભાર રાત્રો પુત્રને, આજો પોતે કરવા તપ અળસા ચાર સાથે સહી, કીધું દેહદમન વરસ તજ. સાક્ષાત યિવ લોક સચરા, બવજાનન છુટા પાસ મન કયા મુજે વીનયટ તણી, તેની ભુધી વરો પ્રાસ. અંદઉકે બેહુ મળી, દરે કીધી મન નેડ શુરત શોહિર સોદામણું મદોધરપરામાં વાસ નામ ચોરીસા વાળીઆ, તે તજો સજાગર. શીમાળા કુલમાં ઉપની, કીધું મુખ નિરખાર

... ..
મરના ધરમ જ આચરે, આવક કુધ આચાર
સંવત રાગ બનીસ, રીતગમે દીન

તે દાઢે એહેને પાલીએ, માંડ્યો યંચ આરંભ
કારતકીએ પુરણ થયો, દેવ દિવાળીને દીન.
તે દીન એમ બેઠા હતા, ઉઘટ ઉપનો મન
તે વારે ગુણ ગાયા રાખના, એ વીનેચટ રાજન.

x + x x x
બીજા એક પ્રતમાં રચ્યા સાલ સંવત ૧૭૨૨
લખેલી છે.

આ પ્રમાણે આ આવક વણિક કવિ સામળનો
પુરોગામી દરે છે: અને એ દૃષ્ટિએ વિચારતાં કવિ
સામળે પ્રસ્તુત કાવ્યનો ઉપગોચ કર્યો હોય એ બહુ
સંભવિત છે.

આશા છે કે ભાષ્ય મંત્રણાએ જેમ અન્ય સાધનો
તથાસ્યાં છે, તેમ આ કાવ્ય પણ જોઈ જશે, અને
તેવું પરિણામ આપણને જણાવશે.

“જૈન ગુર્જર કવિઓ”

(૧)

પ્રથમ ભાગ: [વિક્રમના ત્રીસમી સતકથી તે
સપ્તમી સતક સુધીના ગુજરાતી ભાષાના જૈન કવિ
ઓની તેમની કૃતિઓ સહિત વિસ્તૃત સૂચી] ‘જુની
ગુજરાતી ભાષાના ઇતિહાસ’ની વિસ્તૃત પ્રસ્તાવના
સમેત સંપાદક અને સંપ્રેરણક રા. મોહનદાસ
દલિયંદ દેસાઈ, બી. એ. એલ. બી. વકીલ
દામોદર, મુબાઈ [જૈન રાસમાળા પૂરવણી, જૈન
ઐતિહાસિક રાસમાળા, જૈન કાવ્યપ્રવેશ “જૈન સ્વ-
તંત્ર કાન્દરસ હેરાસ” અને ગ્રાંથ “જૈનગુર્જર”ના
તંત્રી] વિ. મં., ૧૯૨૨. ઈ. સ. ૧૯૨૬, ૫૪ ૨૪+
૪૨૦+૫૬=કુલ ૧,૦૦૦; કિંમત રૂ. પાંચ પ્રકા-
શક થી જૈન સ્વ. કાન્દરસ ઓરિસ, ૨૦, પાલ-
કુની, મુંબાઈ.

મનુષ્ય જેમ કાળને આધીન છે તેમ કોઈ ધારેલું
કાર્ય પાર ઉતરતું તે પણ કાલ અને મંત્રેજના બળને
અધીન છે. ધર્મીક વખત એમ બને છે કે કોઈ કાર્ય
વિજયને ધકેલે કદિમિદિ સદી ગયું હોય છે તો તે
વિજયની આંદોરમાંથી સહજ મુકત થઈ શકતું
નથી અને દૂર ને દૂર ધકેલાયાં જાય છે. આમ
થવામાં કેટલાકો મનુષ્યને, તે નિમિત્ત લેખાતો
હોઈને, દોષપાત્ર બને છે. અદ્યતન મનુષ્ય કંઈક
અંશે દોષપાત્ર ખરો એવી ના કહેવાય તબી, પરંતુ
વાસ્તવિક રીતે તો તે ચોક્કસ કાર્ય ને એક ચોક્કસ
સમયે થવાને નિમિત્ત હોય છે, તે સમય આવે ત્યા-
ંજ પરિણત થાય છે. અસ્તુ. ગમે તેમ પણ જરૂર-

જાત મંદકરણ વસ્તુ એ નીતિયુગ અનુસાર મં. ૧૬૮૨
ના આષાઠ-શ્રાવણમાં પ્રકટ થયેલા આ મહત્વના
અને ઉપયોગી પુસ્તક “જૈન ગુર્જર કવિઓ” ના
પ્રથમ ભાગનો પરિચય આટલે અસૂરેથી થોડો થોડો
પણ કરાવેા એ આવશ્યક છે. તેમ થતાં જૈન ધર્મ-
શાસ્ત્ર, જૈન સાહિત્ય, જૈન તત્ત્વજ્ઞાન, જૈન ઇતિહાસ
આદિના પ્રખર અભ્યાસી અને પર્યાયક રા. રા. મોહ-
નલાલ દલિયંદ દેસાઈને તેમના શૂરિ પરિશ્રમ અને
કષ્ટ કર્તવ્યપાત્ર મોટે યથાગોચર ન્યાય મળે છે,
એટલુંજ નહીં પણ સાથે સાથે ગુજરાતી સાહિત્યના
એક ગુણ્ય અને મહત્વના અંગ જૈન સાહિત્ય અને
જૈન ગુર્જર અંધકારોને પણ આવશ્યક ન્યાય મળે છે.

આ ગોટા અંધને પહેલી નજરે જોતાં એ સત્ય
તરતજ નજરે તરી આવે છે કે રા. રા. મોહનલાલ
દલિયંદ દેસાઈએ પ્રાચીન જૈન સાહિત્ય રૂપી અત્યાર
સુધીમાં અપ્રકાશિત રહેલી રત્નપાણ્યમાંથી મદાને
અનેક મૂલ્યવંતો કવિરત્નોત્તે, અદ્યતન અત્યંત પ્રમા-
ણમાં, પરિચય કરાવેા છે. એ સાધું જીવન જીવનારા
મદાત્મા જૈનકવિઓ પોતાના સમયમાં પોતાના
સદગંધુ, અસ્પર્શ વા ગિલાસુ અને જ્ઞાનપિપાસુ જન-
સમૂહને પોતાની આખ્યાન કૃતિઓ દ્વારા ધર્મ, તત્ત્વ,
સાહિત્ય, ઉપદેશ, ભક્તિ, નીતિ, સંસાર સંર્મલમાં
આવશ્યક ગાંધેશીક જ્ઞાનજ્યોતિ, દાખરી, અને
તેમનામાં જીવન જીવન જીવનના ગળા હિંસાબંધુ અને
સદામ્રક પ્રેરેા છે. એ નિરંગિમાની, લોકહૃદયક કવિ-
ઓની અત્યાર સુધી જૈન લંકારમાં સચવાઈ રહેલી

કૃતિઓની તેના રચનસંવત્તર યાદી બ્યવસ્થિત રીતે આનુપૂર્વી અને ચાંકલના અનુસાર ગોઠવી આ પ્રથમ ભાગમાં રા. મોહનલાલે પ્રકટ કરી છે; અને તેમ કરવામાં રા. મોહનલાલે પરિશ્રમની કાંઈ કચાશ રાખી નથી. તે ઉપરાંત તેમણે પોતાના ધંધા અને અન્ય કર્તવ્યોના પશુ બારે ભોગ આપી, જૈન સાહિત્ય પ્રત્યેના પ્રીતિકાર્યની સાધના સિદ્ધ કરી છે.

વળી તેમણે આ ગ્રંથ સાથે જૂની શુજરાતી ભાષાનો વિશાળ અને સર્વપ્રાણી પ્રતિહાસ આલેખ્યો છે. અને તે માટે જરૂરી સામગ્રીઓ અને સાધનો એકઠાં કરવામાં, અવલોકવામાં અને તેનાં અવતરણોનો યથા-યોગ્ય રચણે ઉપયોગ કરવામાં વિશેષ શ્રદ્ધાપરિશ્રમ પશુ કર્યો છે; તેમ તેમણે સાથે સાથે આ ગ્રંથ 'રેફરન્સ' તત્ત્વદર્શી સ્વચ્છ-આકર ગ્રંથ તરીકે અભ્યાસકોને તેમ પર્મપ્રકરને પશુ ઉપયોગી થઈ શકે તે સાર તેના અંત ભાગમાં વિવિધ મુચ્ચિઓ અને અનુક્રમણિકાઓ અને આરંભમાં પશુ વિસ્તૃત વિષયાનુક્રમણી સંપૂર્ણ કરી છે. આટલાથી રા. મોહનલાલને સંતોષ થયો નથી જણાવો. તેઓ ધર્મશ અને કર્તવ્યનિષ્ઠ હોઈને હવે પછી આ ગ્રંથના તૈયાર થતા બીજા ભાગમાં "જૈનો અને તેમનું સાહિત્ય" એ સંબંધી એક વિસ્તૃત નિર્ણય તથા ખરતર, અર્થાળ વગેરે ગઢાંતરી પદ્ધતીઓ, ચત્તકવાર કવિઓની કાવ્યપ્રસાદી વગેરે 'ધણી ઉપયુક્ત બાજનો' પ્રકટ કરવા ધારે છે.

આટલો અછરો પરિચય પ્રાચીન શુજરાતી સાહિત્યના યાતા અને પર્મપ્રકરને આ ઉપયોગી ગ્રંથ પ્રત્યે આકર્ષે છે એટલું જ નહિ પશુ સંપૂર્ણ હૃદયથી તેને સાર્વન અવલોકવાને ઉત્કંઠિત કરશે, એટલી ખાતરી રહે છે. છતાં તેના સર્વ સાધનપશુ પરિચય કરાવવાને તેના ઉગાળમાં વિગતસર ઉતરવાની અપેક્ષા જણાય છે.

વાસ્તવિક રીતે જને પ્રાચીન શુજરાતી સાહિત્યની સ્પષ્ટ જાના આપી શકીએ, એ ગવપવગમ સાહિત્યનો ઉદ્ધ કરારથી થયો, અને કેળે-આજીવની સાહિત્યના સર્જકોએ કે જૈની સાહિત્યના સર્જકોએ, તેને આરંભ કર્યો, તેમ પરિણામ શુદ્ધ. તે મોક્ષ કદી ચડાનું નથી. એનાં કારણો ધણાં છે તેમાંનું વિશેષ કરીને

યુખ્ય કારણ તેના પૂર અને વિષય સંબંધી અજ્ઞાન-અપરિચય, એ છે; જે કંઈ પ્રાચીન ગવપવ સાહિત્ય જૈન તેમજ બ્રાહ્મણી ભંડારોમાં કે જાહેર તેમજ ખાનગી સંગ્રહાલયોમાં સુરક્ષિત સચવાયું છે અને બ્યવસ્થિતપણે ગોઠવાયું છે તે બધાની વિષયવાર, કવિવાર અને સંવત્તર સંયોજિત યાદીઓ થઈ નથી. આ એક શોચનીય વસ્તુરિચિત છે. વળી જે કંઈ યાદીઓ કે નોંધો છૂટક છૂટક પ્રકટ થઈ છે તે પશુ જિજ્ઞાસુ અભ્યાસીઓના જાણવામાં વા અવલોકવામાં આવી નથી. આથી પ્રાચીન શુજરાતી સાહિત્યનું પૂર કેટલું છે અને તેમાં કીયા કીયા વિષયો, કીયાં કીયાં દલિખીંદુઓથી, કીયા કીયા આશયથી, કેવા કેવા સ્વરૂપમાં આલેખાયા છે, તેની માહિતી તબ્દોને મળી શકી નથી. આથી રિચિત ઉપગ્રંથ અને સંગ્રહિત સાહિત્ય સંબંધમાં છે. અને તે એના સ્વરૂપનો વાસ્તવ કપાસ બાંધતાં અભ્યાસકોને અટકાવે છે; અને એ કારણે પ્રાચીન શુજરાતી સાહિત્યનો ઉદયસમય સુનિશ્ચિત થઈ શક્યો નથી તેમ તેના સ્વરૂપનો કપાસ બંધાઈ શક્યો નથી. પરંતુ દૃષ્ટ્યે ધણાક સંગ્રહો અપ્રકટ અને દુર્ભિંસ છે તે સંશોધકાવાની અને તેમાંના ગ્રંથોની મુચ્ચીઓ પ્રકટ થવાની અગત્ય છે; વિદ્યારસિક શુજરાતમાં દૃષ્ટ્યે એકમેકે તેવો અને તેટલો ખતીસો અને ઉઠસાદી પ્રવાસ આ દિશામાં થયો નથી. પ્રસ્તુત ગ્રંથના સંયોજક રા. મોહનલાલેજ 'થોડાંક વખત' ઉપર જે "જૈન રામ-માળાની પૂરવણી" પ્રકટ કરી હતી તેના કરતાં તેમના સાંપ્રત ગ્રંથમાં મોટા પ્રમાણમાં માહિતી જૈન કવિઓ અને તેમની કૃતિઓ સંબંધમાં મળે છે, તેનું પરિચીલન કરતા જે કાંઈ ફલિતાર્થ સાહિત્યના સ્વરૂપ અને બંધારણ સંબંધમાં તેમણે તે વેળાએ આંધો હતો. તેમાં પ્રસ્તુત ગ્રંથના પરિચીલનથી, તેમનેજ ધણેક પથરો કરવો પડ્યો છે. અજ્ઞાત, આ વિષયજ્ઞ એવા વિષય છે કે વિશેષ માહિતી મળતાં સાચા સાહિત્યશોધકને એમ કરવું પડે. અર્થાત્ દૃષ્ટ્યે સંગ્રહાયેલું સાહિત્ય-જૈની તેમજ બ્રાહ્મણી જે પ્રકાર અને ઉપગ્રંથ પશુ અપ્રકટ સાહિત્ય કરતાં પૂરમાં વિશેષ હોતું સંભવે છે તેને રા. મોહનલાલે દલીલ

દેશાધ જેવા સંગ્રહકો અને સંયોજકો સાહિત્યરસિક ધનિકો અને સંસ્થાઓના આશ્રયથી શોધી બહાર આણ્યો ત્યાર પછીજ ગુજરાતી સાહિત્યના ઉદયસમય અને સ્વરૂપ વિષે ચોક્કસ, યથાયોગ્ય ક્યાસ બાંધી શકશે. દરમ્યાન જે કાંઈ ક્યાસ બાંધાયો છે તેથી અને બાંધાતો ગય છે તેથી તેને ખીલવનારી, અંગ-જન ચોક્કસ કારોને પોતાની કાગળા કવિઓની કદર યથાયોગ્ય યથલી લાગતી નથી, અને ઉઘટા એવો ક્યાસ અન્માય કરનારો સાચો છે. એ સાહિત્ય પ્રકાશનની નીચેની ટુંડી તનારીખથી જણાઈ આવશે.

૧૫૭૧થીના અને અભ્યાસારના વચ્ચે મદ્યવનારી પેશાક ગુજરાતનાંથી ગયા પછી ઈંગ્રેજ અમલગા થાળે પડતાં ગુજરાતી પ્રગતી સાહિત્યરસિક વૃત્તિ પુનઃ ઉત્તેજિત થઇ અને લીધો પ્રેસમાં નરસિંહ, મીસ, અખો, પ્રેમાનંદ, શામળ, વસ્ત્રવામદ, દયારાગ આદિની કૃતિઓ પ્રકટ થવા માંડી. પછી છાપાકળા વધતાં પ્રકાશકોએ તે કાર્ય ઉપાયરું; અને શુદ્ધિ છાપનાનું અશુદ્ધિને, સ્વ્યાપસામ્યને વિચાર સરખોએ ન કરતા પૂરપાટ મેંથો છપારી પ્રસાવવા માંડ્યાં; પછી નર્મદાશંકર, હસપતરામ, રા. બ. હરગોવિંદદાસ કંઠાવાળા રા. પુષ્પારામ સૂર્યરામ દેસાઈ આદિએ કાવ્ય માળા અને કાવ્યદોષનો કાઢ્યાં; ધીર ધીરે પ્રગ્નેસ સાહિત્યરસ પૂરપાટ ખીલ્યો અને ગરુણ્યો.

આમ થતાં પ્રકટ થયલા ગુજરાતી સાહિત્યનો ઇતિહાસ તારવનારી વૃત્તિ અગ્રપાસીએને ઉગી આવી અને શાહી મજલાલ, પંડિત ગણગામ, કરીશ્વર હવપતરામ, કવિ નર્મદાશંકર, રા. બ. હરગોવિંદદાસ, રા. છોટાલાલ નરભેરામ, રા. હમ્મણરામ સૂર્યરામ દેસાઈ, રા. દરિશાલ હર્ષદરામ મુવ, રા. ગોવર્ધનરામ માધવરામ ત્રિપાઠી, રા. કેશવ હર્ષદમુખ આદિએ પ્રકટ અને ઉપસબ્ધ પશુ અપ્રકટ કૃતિઓ અવલોકી કવિઓ અને તેમની કૃતિઓનો પરિચય કરાવવા માંડ્યો એમ થર્મ કંઈક નિશ્ચિત સ્વરૂપમાં ગુજરાતી સાહિત્યના તથ્ય યુગ પડયા છે: (૧) પ્રાચીન ગુજરાતી કે અપ-ભંશ યુગ. ચિંતમના હસમા, અગીઆરમા, ચતુકથી ચૈદમા ચતુક સુધીનો; (૨) મધ્યકાલીન કે જૂની ગુજરાતીનો યુગ પંદરમા ચતુકથી સત્તરમા સેક

સુધીનો; (૩) અર્વાચીન ગુજરાતી યુગ સત્તરમા ચત-કથી આગરૂંશમા ચતક સુધીનો. વળી એ સહુ વિવેચકોએ જૂની ગુજરાતીના યુગની કાવ્યકૃતિઓનું અવલોકન કરી જૂનાગદના ભક્ત કવિ નરસિંહ મેહે-તાને આદિકવિપદે મૂક્યા છે. પરંતુ વખત જતાં જેમ જેમ નવનરા સાહિત્યી અને જેની કવિઓની સાહિ-ત્યકૃતિઓ વિશેષને વિશેષ પ્રકાશમાં આવતી ગઈ અને તેનાં અવલોકનો થતાં ગયાં તેમ તેમ જગ્યાનું કે જુની ગુજરાતી સાહિત્યનો ઉદયસમય નરસિંહ મેહેતાના સમયથી પશુ પૂર્વે આગળ ગય છે અને એ કાળના આજ્ઞાશ્રી સાહિત્યને અવલોકીને બાંધાયેલો ખવાત જૈન સાહિત્યના અવલોકનથી બદલતો પડે એમ છે; તેમજ કેવળ વિખ્યાસકિતું સાહિત્ય લખાયું છે એ ખવાત પશુ બદલતો પડે એમ છે.

પરંતુ આ સંક્રાંતિકાળમાં જે કંઈક નિશ્ચિત અલેખન થયું તેથી જૈન ભાષાઓ, કે જેમનાં મુનિ મહારાજો સૂરિઓએ પશુ અધ્યાક અને અગાધ પ્રમા-ણમાં ગુજરાતી સાહિત્યની અભિવ્રેત અને પ્રશસ્ત રેવા જળવેલી છે તેમની તેમજ તેઓની કૃતિઓની જાણી જુઝીને અવગા અને અનાદર કરામાં છે, એવી ક્ષયોદ ઉઠી; જે કે વાસ્તવમાં તેવું કાંઈ હેતુપૂર્વક થયલું હવજ નહીં અને હોઈ ન શકે. જેનો ભાર અન્ય આજ્ઞાશ્રી ધર્મીઓથી ધર્મેના સ્વરૂપમાં ભિન્ન-માર્ગે હોય; છતાં નિત્યના સર્વ વ્યવહારોમાં તો સરળ રીતે સંયુક્ત છે, તેમની સાહિત્ય-કૃતિઓ અને સાહિત્યભાવનાથી આજ્ઞાશ્રી સાહિત્યના રસિકો અસિંહ રહી શકે નહીં, અને વસ્તુરિચિત્તથી પૂરવાર કરે છે તેમ જેની સાહિત્યસર્જકો અને ઉપદેશકો તેમજ આજ્ઞાશ્રી સાહિત્યસર્જકો અને ઉપદેશકો પરસ્પરની સાહિત્યપ્રવૃત્તિથી અસિંહ રહી શક્યા નથી, અને ભવિષ્યમાં અસિંહ રહી શકશે પણ નહીં.

આથી જાણ્યો કે ગાંધી જુઝીને પશુ અન્માય કરવા ખાતર, અનાદર અને અવગણના ખાતર જૈન સાહિત્યકારો અને તેમની સંમાન્ય કૃતિઓ નરફ ઉપેક્ષા શુદ્ધિ આજ્ઞાશ્રી માહિત્યના અવલોકનકારોએ અને અજાણીઓએ દાખવી નથી. માત્ર સમયની તાણ,

સાધનોની તંગી, સ્ત્રુરણા-પ્રેરણાપ્રળની ઉચ્ચ એજ એવા દેખાતા આનાદરનું કારણ છે.

છતાં કેટલાક જૈન વિદ્વાનોને એમ લાગ્યું અને ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદના રાજકોટના તૃતીય અધિવેશનથી રા. રા. મનસુખલાલ કીરતચંદ મહેતા રા. મનસુખલાલ રવજીભાઈ મહેતા આદિએ જૈન સાહિત્યનો ગુજરાતી સાહિત્યમાં ફાળો, ગુજરાતી સાહિત્યના આરંભનો જૈનોનો યશ, એવાં એવાં દૃષ્ટિબિંદુઓવાળા, સારા વિચારણીય નિબંધો લખતા લખાવવા માંડ્યા, અને જૈન રાસમાળાની સુચિઓ, જૈન જૂદતકાવ્યકો-હન, આદિ સંગ્રહો પ્રકટ કરવા માંડ્યા, ભાવનગર પરિષદમાં તે સંબંધી નિબંધોની અતિશયિતા યદ્યદતી.

પરંતુ એવું એક સૂઝળ આપણે આપરે નોંધએ છીએ. જૈન સાહિત્યરસિક લેખકોની આવી રજૂઆતુરતા અને ઉત્સાહને પરિણામે અનેક જૈન રાસાઓ, રાસાસંગ્રહો, કાવ્યસંગ્રહો તેમ જ ગદ્યકૃતિઓ પ્રકટ થવા શરૂ થઈ છે અને ગુજરાતી સાહિત્યના અભ્યાસીઓ પણ તેનું પરિશીલન રસપૂર્વક કરતા થયા છે. આનંદ કાંબખેડોદિધિનાં સાત મૌકિકો શેઠ શ્રી દેવચંદ લાલચંદ જૈન પુસ્તક બંદાર તરફથી શેઠ શ્રી જીવજીયંદ સાકરચંદ ઝવેરીએ બારે પરિશ્રમ લેખ પ્રકટ કર્યો છે અને પોતાની સહજુદિ અને ઉચી કલેવનિષ્ઠાનો પરિચય ગુર્જરી સાહિત્યરસિક જનતાને કરાવ્યો છે, અને હજી નવાં મૌકિકો પ્રકટ કરવાનો તેમનો ઉત્સાહ સતત સત્તેજ રહ્યો જણાય છે.

તેમજ રા. રા. મોહનલાલ દલીચંદ દયાપ્રજાએ જે પરમ રજૂત્વ પરિશ્રમ લેખને પ્રસ્તુત ચિત્રત્વ યંચેનો પરદેશો ભાગ પ્રસિદ્ધ કર્યો છે અને ખીત્તે ભાગ પણ હુંક સમયમાં પ્રકટ કરનાર છે, તે પણ એવું બીજું મહાન સૂઝળ છે.

જેમ જૈન જાંધુઓની પોતાના સદ્ધર્મી સાહિત્યસર્જકોને અભાય થયાની આવી ફાંદ છે તેમ મુસલમાની જાંધુઓ જેમનો નિકટ પરિચય ગુજરાતી પ્રજાને રૂઝમની ૧૪ મી સદીથી થયો રહ્યો

છે, તેમણે પણ ગુજરાતી સાહિત્ય ઉપર સીધી નહીં તે આડકનરી અસર અવરથે કરેલી છે, ગુજરાતી ભાષાના અધારણમાં તે એ અસર રપા છે, તેમની સેવાનો પરિશોધ થયો અને યથાયોગ્ય કદર પણ થતી થતો છે. સં. ૧૯૮૩ના "ગુજરાતી"ના વિશ્વકોશમાં એક સાહિત્યરસિક મુસ્લીમ લેખક રા. કોઠારીએ એ સંબંધી કંઈક સૂચન પણ કર્યું છે. ગમે તેમ પણ જે મુસલમાની સાહિત્યસર્જકોની અસર અને ફાળોનો ધટતો પરિશોધ અને કદર થશે, તથા એમના ગુર્જરી સાહિત્યનું પરિશીલન અને અવગોહન થશે ત્યારે પોતાના પ્રાચીન મુસલમાની સાહિત્યકારોને થયેલા અન્યાયનો જે આલેખ ગુજરાતી સાહિત્યજોને શિરે મૂકાય છે તે દૂર થશે.

આટલું તત્તરીખી દિગ્દર્શન પ્રાપ્ય ગુજરાતી સાહિત્યના પ્રકાશન અને સંશોધનને અંગે જાંધુઓ કેટલોક બ્રમજનક ક્યાસ દૂર કરશે.

હુંકમાં ઉપર કહ્યું તેમ નરસિંદ મહેતાને પ્રાચીન ગુજરાતી સાહિત્યના આદિકવિનું પદ અપાય છે, તે માત્ર લાક્ષણિક છે, દિગ્ગંધન વિધિને અનુસરવું છે. જૈન કવિઓની કૃતિઓ તેમાં નરસિંદ મહેતાના પૂર્વના અને સમકાલીન બાદગી કાવ્યસાહિત્યના અપૂરતા પરિચયથી એ મત બંધાયો છે, અને જૈનોથી ગુજરાતી સાહિત્યનો પુરો સંશોધ હજી થયો નથી, તથા આસમાની સુલતાનીથી તેમજ ખંતીલી ચિવલટની ઉચ્ચપથી ધણુંક સાહિત્ય નહ યદ્ય ગયું છે. (ધણુંક) તે અતો બાદ તતો બાદ થયું છે, તેમજ ગુજરાત ધનાંકંચુસર સોસાયટી, શ્રી કાર્વસ ગુજરાતી સભા, શ્રીમંત ગાયકવાડ સરસરવં પ્રાચીન પુસ્તક સંગ્રહ ખાતું આદિ સંસ્થાઓએ, પ્રાચીન સાહિત્યરસિક સંશોધકોએ ઉત્તેજ, દગ્ધે એજ જરૂર, સાહિત્ય અસ્તવ્યસ્ત થતું, ક્રીડા ઉદ્યાનમાં બોરાક થતું, બા જલપ્રસંગોમાં તજાઈ જતું સાહિત્ય સંગ્રહાતું અને સંશોધાતું થતો છે. (અપૂર્ણ)

'ગુજરાતી'ના સાહિત્યપૂર્તિ ૨૭-૧૧-૨૭

(આનું અનુસંધાન દવે ત્યારે 'ગુજરાતી'માં જદાર પડશે ત્યારપછી તે અમે વાચકો સમક્ષ સાર રજૂ કરીશું. વિદ્વાન અધ્યક્ષકાર દયુ ધણું ધણું લખી નવો પ્રકાશ દેકનાર છે તેની રાહ આતુરતાથી નોંધાય છે. તંત્રી.)

શુકસપ્તતિ અને શુકબહોત્તરી (સુદાબહોત્તરી).

શુકસપ્તતિ-‘શુકસિત્તેરી’ નામનો સંસ્કૃત ગ્રંથ છે કે જેનું અનેક ભાષામાં ભાષાંતર થઇ ગયું છે. તે ગ્રંથ અસહ એક જૈનકૃતિ છે એમ સાખીત કરવાની જર્મન વિદ્વાન પ્રોફે. હર્ટવે સન ૧૯૧૧માં દાખ બીરી હતી. ‘જૈનશાસ્ત્ર’ના જાણવાયું હતું કે ‘અમને ઉમેડ છે કે આ જર્મન વિદ્વાન મી. હર્ટવે મદદાશય આ ઉપરની વાત સાખીત કરવામાં ફતેહમંદ થશે. તેઓ તા. ૪-૧૦-૧૯૧૧ ના મુનિમસારાજ શ્રીમુત્ત ઈન્દ્રવિજયજી ઉપરના, પોતાના પત્રમાં જે જણાવે છે, તે પત્રના એક ભાગનો મુજરાતી અનુવાદ નીચે આપીએ છીએ. ”

‘તમે જાણો છો કે પ્રાચીન કાળમાં દિંદુસ્તામનાં ધર્મી પુસ્તકો પરસીઅન અરબીઅન વગેરે ભાષામાં, ભાષાંતર કરવામાં આવેલાં છે. આ પુસ્તકો કાતો દિંદુ અથવા બૌદ્ધ સાહિત્યનાં હોય છે, તો પણ વધારે પ્રાચીન કાળમાં કોઇપણ જૈનગ્રંથનું ભાષાંતર થયું હોય, એમ હજી સુધી સાખીત થયું નથી. આવા ગ્રંથોને શોધી કાઢવા, તે સૌથી વધારે અગત્યનું થઇ પડશે, અને હું ધારું છું કે મેં એક ગ્રંથ શોધી કાઢ્યો છે. તમે શુકસપ્તતિ કે જેનું સંસ્કૃત મૂળ મ. આર. સ્મિટ્ટે સંશોધન કર્યું છે, તેને જાણો છો. જો કે હું હજી સુધી સાખીત કરી શક્યો નથી, તો પણ હું ધારું છું કે આ પુસ્તક પણ જૈનકૃતિનું છે. હૈમચન્દ્રાચાર્ય યોગશાસ્ત્ર ઉપરની તેમની પોતાની ટીકામાં (રાષ્ટ્ર એસિયાટિક સોસાયટી બંગાલની આશિષ પ. ૪૪૪ શ્લોક ૪૧) તેનું ઉચ્ચારણ કર્યું છે. હવે તે શુકસપ્તતિની વિસ્તારવામાં આવેલી પ્રત પ્રાચીનકાળમાં પરસીઅનની અંદર, અને પર્સિઅનમાંથી ટર્કિશમાં ભાષાંતર કરવામાં આવી હતી, અને તે ટર્કિશ તરજુમાં ઉપરથી ઇ. સ. ૧૮૫૮ માં જ્યોર્જ રોઝને જર્મનમાં તેનું ભાષાંતર કર્યું હતું. મેં તે ભાષાંતર તપાસ્યું છે, અને મને માન્ય પડ્યું છે કે તે પ્રકટ થયેલા સંસ્કૃત મૂળની અંદર આવેલી ૭૦ કથાઓ ઉપરાંત, ધરતી બીજી કથાઓ છે કે જેમાંની ઘણીખરીનો તો હું બીજા જૈન ગ્રંથોમાં,

પત્તો લગાવી શકું છું. આ કથાઓમાંની કેટલીક પંચાલ્યાન એટલે કે પંચતંત્રના જૈન પુસ્તકોપરથી છપાવેલા પુસ્તકમાંથી લેવામાં આવી છે.

‘જો કે મને અંગત ખાતરી છે કે પર્સિઅન અને ટર્કિશ ભાષામાં ‘તૂતીનામેદ’ એટલેકે શુકગ્રંથ એવા મથળાવાળા શુકસપ્તતિની આ વિસ્તારવામાં આવેલી પ્રત તમામ રીતે એક જૈન પુસ્તક છે, તો પણ આ સવાલનો નિર્ણય જો તેની વિદ્યમાની મૂળ પ્રત શોધી કાઢી શકાય તોજ, થઈ શકે. દુનિયાના સાહિત્ય મેળોંધી ઇતિહાસને વારસે આ શોધ ઘણીજ અગત્યની થઈ પડશે, વળી હિન્દની કથાઓના વિદેશમનને માટે અને ઇતિહાસ માટે જૈન સાહિત્યની અતિ ઉપયોગિતા તે ખતારી આપશે. તમને આવા વિસ્તારવામાં આવેલા મૂળ ગ્રંથ માલૂમ છે? અથવા તો શું તમારી કોમના વિદ્વાન સાધુઓને તેને માટે શોધકરવાનું તમે નિમંત્રણ કરી શકશો?

‘જે પ્રમાણે રોઝને કહે છે, તે પ્રમાણે પર્સિઅન ભાષાતર ઇ. સ. ૧૩૦૦ જેટલા પ્રાચીન કાળનું ગણવામાં આવ્યું હતું. તેથી કરીને સંસ્કૃત ભાષામાંથી તેનું, મોડામાં મોડું હૈમચન્દ્રના વખતમાં ભાષાંતર કરવામાં આવ્યું હોય અને જો તેની જૈન મૂળ પ્રત મળી આવે, તો આ શોધ એવું સાખીત કરી આપે કે હૈમચન્દ્રના વખતમાં જૈન ધર્મ, સાહિત્ય અને સુધારાને માટે ભારતમાંજ સૌથી ઉત્તમ અગત્ય ધરાવતો હતો, એટલુંજ નહિ; પરંતુ ભારતની હદની પેલી પાર પણ તે જાણીતો હતો; અને મુસલમાનો ભારતમાં આવ્યા તે પહેલાં મુસ્લિમ દુનિયાની ઉપર પોતાની અસર મજાવતો હતો. જે તરજુમાં ઉપર ‘તૂતીના મેદ’માં પાચો વ્યાયેશે છે, તેની અંદર ૭૦ કરતા વધારે કથાઓ હોવી જોઈએ. આથી એ સંભવિત છે કે, આ ગ્રંથનું નામ શુકસપ્તતિ નહતું, પણ શુકકથા, શુકચરિત્ર અથવા એવું કાંઈ હોયું જોઈએ. કૃપા કરીને આ ઘણીજ અગત્યના સત્તાસ ઉપર ખ્યાન આપશે.’-જૈનશાસ્ત્ર ૬-૧૧-૧૯૧૧ માં ‘શુકસપ્તતિ કથા અને જોનો’

આ સંબંધમાં ઉક્ત પત્રના તે વંષપત્રના તૃતી-
જણાવે છે કે:—

‘આ ઉપરનાં અનુમાનની પુષ્ટિમાં એક એ
દલીલ આપણે રજૂ કરી ચક્રીએ તેમ છીએ કે અબ્દ
અબ્દુલ્લાહ મુદમદ અલ-હદ્રસી નામક એક
ન્યૂનિયન ભૂગોળવેત્તા સિદરાજ જયસિંહની સહામાં
ગયો હશે, અને આ અબ્દ હદ્રસી (El, Edrise)
મેરોહકો માહેના કપ્પા (Quetta) નો રહેવાસી હતો.
આ ભૂગોળવેત્તાએ સિસિલીના રાજા રોજર બીજા
(Roger II) ના રાજ્યકાળમાં રહી, દુનિયાની
મુસાફરીનો હેવાલ આપનારું એક ‘નુત્તર ગુપ્તસ્તાક
ઈન્તરિદુસ આફ્રિક’ નામનું પુસ્તક રચ્યું છે. આ
ન્યૂનિયન વિદ્વાન જ્યારે સિદરાજ જયસિંહની સહામાં
આગ્યો હશે, ત્યારે અજાત તેણે શ્રીમદ્ હેમચંદ્રા-
ચાર્યની મુલાકાત લીધેલી હોવી ભ્રમ્ય છે. અને તે વાત
એટલા પરથી સિદ્ધ થાય છે કે તે પોતે એવું કહી
ગયેલ છે કે, ‘સિદરાજ જયસિંહ જૈન ધર્માવલંબી
હતો. આ ઉપરથી એવું અનુમાન કરી શકાય છે કે,
જ્યારે તેણે શ્રીમદ્ હેમચંદ્રાચાર્યની મુલાકાત લીધી
હશે, ત્યારે તેને પ્રસ્તુત સંસ્કૃત મંથ પ્રાપ્ત થયો હશે,
અને સ્વદેશમાં ગયા બાદ આ મંથના પરિચય બા-
તરનો પ્રચાર મુસલમાની રાજ્યમાં તેણે કર્યો હોય
.મ સંબંધ થઈ શકે છે.

‘વળી બીજું પ્રમાણ એ પણ છે કે, શ્રીમદ્
હેમચંદ્રાચાર્ય આ શુકસમતિ ના મૂળ મંથ ઉપર
માનની દૃષ્ટિથી લુએ છે, તે ઉપરથી પણ સિદ્ધ
થઈ શકે છે કે તે જૈનની કૃતિને જ હોવા ભ્રમ્ય છે—
લુએ શ્રીમદ્ હેમચંદ્રાચાર્ય કૃત યોગશાસ્ત્ર ૫. ૪૪૪
શ્લોક ૪૧:—

કયાસમતિસંશોસો માર્જાપ્યેય શુકોડનયા ।
નીતિશોડપિ મૃદીતોડસિ જગદેત્યમયં ચ સ: ॥

—નીતિને જાણનાર અને સીતેર કથાએને કહેનાર
શુક જાણે બિલાડી વડે પકડાયેલા હોવાની!—ને પ્રમાણે
તું નીતિને જાણનાર હોવા છતાં આનાથી મદદ
કરોએ છે, એ પ્રમાણે તેણે અમલક્રમારને કહ્યું.

‘તદુપરાંત પુ: શુકસમતિના સંસ્કૃત મૂલ
મંથ માંદેની અમુક કથાઓ ઉપરથી આપણે ચોક્કસ

અનુમાન કરી શકીએ છીએ કે તે સ્વેતાંબર જૈનનો
બનાવેલો મંથ છે. તેના ઉદ્દારણમાં તે મંથની
પચીસમી કથા અર્થે આપીએ છીએ:—

અસ્તિ ચન્દ્રપુરો નામ નગરી । તત્ર સિદ્ધ-
સેતો નામ ક્ષપણકો જનપૂજિત: । તસ્મિન્નેવ
નગરેડન્યા: સિતપદો ગુણિનાં મુખ્ય: સમાગત: ।
તેન ચ ગુણિના સર્વોડપિ જન આર્વાજત:
ધ્રાવકા અપ્યાત્માયત્તા: કૃતા: । સ ક્ષપણ-
કોડપિ તસ્ય-પૂજાં ક્રિયમાણામસહમાન: સ્વયં
તદીયોપાધ્યયે વેદ્યાં પ્રેપયિત્વા અસૌ વેદ્યા-
લુબ્ધો ન સુશીલ ઇતિ સ્વેતામ્બરસ્ય લોક-
પ્રવાદમકરોત્ । તદ્દર્શનાય જનમાકારયા-
માસ । વૃત્તે ચ । ક્ષપણકા યવ-બ્રહ્મવારિણ:
સ્વેતામ્બરોસ્તુ ચિપ્લુતા: । સોડપિ સ્વેતામ્બરો
દીપાગ્નિનાં ઉપાધિ (ઉપધિ) પ્રજ્વાલ્ય પ્રમાત:
પ્રાતાયાં રજન્યાં નગ્નીભૂય વેદ્યાયા દત્તહત્તો
નિર્ગત: । તતો લોકાપવાદ: સંવૃત: । યદસૌ
ક્ષપણકો ન સિતવચ: । ઇતિ શ્રુત્યા પ્રમાવતી
સુતા ॥

—ચન્દ્રપુરી નામની નગરીને વિષે સિદ્ધસેન નામનો
દિગંબર લોકથી પૂજાતો હતો. તેજ નગરીને અંદર
ગુણીઓને વિષે મુખ્ય એક સ્વેતાંબર આગ્યો. તે
ગુણના સ્વેતાંબરે તમામ લોકોને તથા ગ્રામીણોને
પણ સ્વાધીન કર્યા, તે દિગંબર પણ તેની થતી
પૂજાને સહન નહિ કરતો હતો, પોતે એક વેરવાને
તેના ઉપાસકમાં ભોક્ષીને ‘આ વેરવામાં હુબ્ધ છે
અને સુશીલ નથી’ એમ સ્વેતાંબરનો શોકપ્રવાદ
કર્યો. તે ભેવાને લોકોને બોલાવ્યા અને પોતે કહે
છે કે ‘દિગંબરોજ ક્ષણચારી હોય છે, અને સ્વે-
તાંબરો બદ હોય છે.’ દવે સ્વેતાંબર દીસતી
અગ્નિમાં ઉપધિને સળગાવીને સવાર થતાંમાં નાગો
ચક્રને બદાર નીકળ્યો, તેથી લોકમાં એવો અપવાદ
ચાલ્યો કે આ તો દિગંબર છે, સ્વેતાંબર નથી.
એ માનના પ્રમાવતી સૂર્ય ચર્ચ.

આ કથાની અંદર સ્વેતાંબરની સ્તુતિ અને
દિગંબરની મરકી કરેલામાં આવી છે, એટલા પરથી
આસ સિદ્ધ થઈ શકે છે કે, તેની સ્થના સ્વેતાંબર

કરેલી છે. વળી શ્વેતાશ્વર સિવાય બીજા કોઈએ તેની રચના ન કરી હોય તેને માટે એક જગજગ પ્રમાણુ એજ રહ્યું કરી શકાય એમ છે કે, આ કથાની અન્દર જે ‘ઉપધિ પ્રજ્વાલ્ય’ (ઉપધિને સંજગીતીને) — તેમાં ‘ઉપધિ’ શબ્દ વાપરેલો છે, તે ખાસ જૈન સાધુઓમાંજ વપરાતો પારિભાષિક શબ્દ છે, અને જૈનેતર સોડો આ શબ્દનો અર્થજ ન સમજી શકે, તો પછી તેનો પ્રયોગ કરે તે વાતજ અસંભવિત છે. આ ઉપરથી તે જૈનેતરની તેમજ દિગંબરની પણ કૃતિ નથી, તો પછી બાકી રહ્યા જે શ્વેતાશ્વર તેનીજ તે કૃતિ હોય, એમ સાબીત થાય છે. વળી કેટલીએક પ્રતિઓની અન્દર ‘ઉપધિ પ્રજ્વાલ્ય’ એવો પાઠ છે તે અચૂક છે, કારણ કે તેનો અર્થ અહીંયાં લાગુ પડી શકતો નથી.

વળી તે અન્યની ૬૫ મી કથા પણ ઉપરનાજ અનુમાનને ટેકો આપે છે માટે તે કથાને પણ અહીંયાં રહ્યું કરીશું.

અસ્તિ દેવિ ! જનસ્થાનં નામ પત્તનમ્ ।
તથ નરદનો નામ રાજા યયાર્થઃ । તત્પત્તને
શ્રીયત્સો નામ શાયલઃ પરં મહેશ્વરરતઃ । તેજ
અન્યદા ધારાણસો નગરો પ્રતિ પ્રસ્થિતેન
સશિષ્યેન પદિ ગચ્છતા પદઃ શિષ્યઃ માંસ-
હરભાય સ્થાપિતઃ । અન્ય શ્રાવકૈ કૃષ્ટઃ સ કયં
ભવત્પિતિ પ્રમ્નઃ । શુકઃ પ્રાહ । યયા સર્વેઆ-
વકા આગત્યોપયિષ્ઠાઃ તદાદ્દહાસં જહસુઃ ।
પૃષ્ઠઃ સર્વજેનાદ । દેષુલોડયં શિષ્યઃ । મયોક્તં
માં સંયતૈત લઘુક્રયા અનેન માંસસ્ય... । इति
શુભા પ્રમાયતી સુખા ॥

—કે દેવી ! જનસ્થાન નામનું નગર છે, તેની
અંદર નરદ નામે રાજા છે. તે નગરની અન્દર
શ્રીમત્સ નામનો શાયક છે, પરંતુ તે મહાદેવનો
ભક્ત છે. તેણે એકવાર વાશાણસી જતાં રસ્તામાં એક
શિષ્યને આમ લાવવાને માટે ખોડલેલો. બીજા શ્રાવ
કોએ તેને જોયો. હવે આનું કેમ થાય ? એ પ્રશ્નના
જવાબમા શુક કહે છે કે, જ્યારે બધા શાયકો
આવીને જોતા ત્યારે ખૂબ દસ્યા. બધાએ પૂછ્યું, ત્યારે
વે મોલ્યો “એ શિષ્યને માં સંયતૈત એમ કહ્યું, ત્યારે

શુદ્ધિની શિષ્ય એમ સમજ્યો કે ‘માંસ ચર્વત’
—આ પ્રમાણે તેણે પોતાનો શાયક કંપો. આ કથા
સંબંધી પ્રમાણતી સઘં ગદ્ય.

આ કથાની અન્દર બનારાસ જતા મહાદેવના
ભક્ત એક નામધારી શ્રાવકની મજાક કરવાની સાથે
ત્યાંના મહેશ્વરરતમાં માંસાહારનો ધ્વનિ થાય છે,
અને શ્રાવકોની અન્દર માંસાહારની બાબત લણી
સંજગરપદ અને નિન્દનીય બતાવેલી છે. એ ઉપરથી
પણ સિદ્ધ થાય છે કે તેનો કર્તા કોઈ જૈન છે.”

આ દલીલ સંબંધમાં પ્રો. હર્ટને પછી પોતાના
બીજા તા. ૨૩-૧-૧૨ ના પત્રમાં પોતાની સંમતિ
આ રીતે આપી છે કે:—

‘શુક્લસત્તિની એક કથાની અન્દર આવતા
ઉપધિ શબ્દ વિશે આપની ચચો તદ્દન નિશ્ચયાર્થક
છે. જ્યારે દશ વર્ષ અગાઉ મેં પહેલાં પ્રથમ શુક્લ-
સત્તિ વાંચી ત્યારે તે કથાના શાયકોં મને આશ્ચર્યમાં
નાંખ્યો હતો. દિગંબરો તરફ જે વિરૂદ્ધતા તે કથાની
અન્દર પ્રકટ છે તેના ઉપરથી જે પ્રમાણે આપ
આપના પત્રમાં અનુમાન કરો છે, તેવીજ રીતે
જરાબર મેં પણ અનુમાન કર્યું હતું, તે એ કે આ
કથાનો રચનાર શુદ્ધી રીતે શ્વેતાશ્વર હતો....વળી
પારિભાષિક શબ્દ ‘ઉપધિ’ ઉપરથી જે અનુમાનો તમે
જેની છાટો છો તેની વિરૂદ્ધ કોઈપણ માણસ બાળખી
રીતે કાંઈ પણ વાધો ઉઠાવી શકે નહિ. પંચતંત્ર
ઉપરનો મારો અંચ કે જેના એક પ્રકરણમા શુક્લ-
સત્તિ વિશે લખવામાં આવ્યું છે તેની અન્દર આ
ચચોને મેં દાખલ કરી છે—જે શુક્લસત્તિના
કર્તાએ કેટલીએક વાર્તાઓ જૈન પંચાલ્યાન ઉપ-
રથી લીધેલી છે.” —જનશાસન ૩-૩-૧૯૧૨.

સં. ૧૨૫૫ મા પૃષ્ઠોએ તે વખતે વિશીષ્ટવર્ણ
અનેક જુના રાજ્ય પંચતંત્રને સંસ્કૃત કરતા માટે શ્રી
સોમ નામના મંત્રીના કહેનાથી પંચતંત્ર રચ્યું હતું
તેવું સંશોધન કરી ઉઠાવ્યો. હવે તેને પ્રકટ કરાવેલ
છે, તેની પ્રસ્તાવનામાં શુક્લસત્તિ સંબંધી પોતે
છું જણાવેલું છે તે પોતાના ૧૩-૩-૧૪ ના The
Jains and the Panchatantra (જેનો જાને

પંચતંત્ર) એ નામના નિબંધમાં કહે છે કે (જુઓ
જૈન સાહિત્ય સંમેલન કાર્યવિવરણ p. 35):-

But scanty as the above sketch is, it will be sufficient to show the reader how vast an influence Jain narrative literature had all over India. In former days it was impossible to recognise this fact, as European scholars had no access to Jain libraries. But fortunately the *Modern* Jains appear to be aware of the advantage they derive from making the literary treasures of their libraries accessible to Western as well as Eastern scholars. If they continue to do so, it may be hoped that we shall live to see the appearance of a *History of Jain Literature*. Such our history will be of the utmost importance not only to the Jains, but to all भारतक्षेत्र and even to the West of Asia and to Europe. In my above quoted book on the પંચતંત્ર and its history I have shown that a Jain recension of the *Shukrasattva* was the original of the *Tuti-nameh* which was translated into different Asiatic and European languages. This is as yet the oldest instance of a whole Jain book wandering to the East (! West). If in future I shall meet with the same benevolent assistance which I have received from Jain scholars who have lent me good Mss. of Jaina story book, I may hope that, in the domain of narrative literature, the high importance of the Jain literature will soon appear even to the blindest eyes.

-ઉપરની રૂપરેખા ગમે તેટલી આછી હોય, છતાં તે વાંચકને એટલું બતાવી આપે તેટલી પૂણું છે કે જૈન કથાસાહિત્યે ઘણી વિશાલ અસર આપી દિ'દપર કરી હતી. આમથા વખતમાં આ સવ્ય સ્ત્રી-કારવામાં અશક્યતા હતી કારણ કે યુરોપીય પંડિતોને જૈન પુસ્તકભંડારોમાં લાભ મળ્યો નહોતો પણ સુભાગ્યે વર્તમાન જૈનો આ પુસ્તકભંડારોમાં પડેલા સાહિત્ય ખખનાઓ પાશ્ચિમાત્મ અને પૌર્વાત્મ પંડિતોને માટે ઉપકરણ કરવાથી કેટલો બધો લાભ થાય છે તે બહુવા લાગ્યા છે. આમ કરવાનું તેઓ ચાલુ રાખશે તો એવી આશા રખાય કે જૈન સાહિત્યનો ઇતિહાસ' પ્રકટ થયેલ' જોવા આપણે છતા રહીશું. આપણો આવો ઇતિહાસ જોતોજે માત્ર નહિ, પરંતુ સમસ્ત ભરતક્ષેત્રને તેમજ એશિયાના પશ્ચિમભાગને અને યુરોપને પણ અત્યંત ઉપયોગી થઈ પડશે. મારા ઉપર ઉદ્દેશેલા પંચતંત્ર પરના પુસ્તકમાં મેં બતાવ્યું છે કે શુક્રસત્ત્વિતું જૈન સંસ્કરણ કૃતિ-નમેદ કે જે મુ'યે, છુદી છુદી એશિયાની અને યુરોપની ભાષાઓમાં અનુવાદિત થયેલ હતો તેનું મૂળ છે. પૂર્વ તરફ બમણ સ્થનાત એક આખા જૈન પુસ્તકનો આ અત્યાર સુધી મળેલો જુનામાં જુનો દાખલો છે. લખિયમાં જે અને જેવી ઉદાર સહાય જૈન કથા મંથોનાં સારાં હસ્તલેખિન પુસ્તકો ઉછીનાં પૂરાં પાડવાની મળી છે તેવી મેં તેવી જૈન વિદ્વાનો તરફથી મળતી રહેશે તો મને આશા રહે કે કથાસાહિત્યના પ્રદેશમાં જૈન સાહિત્યની વિશાલ મદદના અંધતમની આંખોને પણ તુરંત જાગશે.' (આ કથા સહિત્ય સમ્બંધી Literature of Svetambar Jainas નામનો ઉક્ત શોદકર્મનો ત્યાર પછીનો લેખ એક ચોપાનિવાના આ-કારમાં પ્રકટ થયેલ છે કે જેનું બાબતર જનયુગમાં અપૂર્વ અને જૈન ધર્મ પ્રકાશમાં પ્રાયઃ પૂર્વ પ્રકટ થયેલ છે.)

ગ્રેહિસર ગેકેડાનલ પોતાના 'સંસ્કૃત સાહિત્યનો ઇતિહાસ' (History of Sanskrit Literature) ના પ્રકરણ ૧૪ 'વાતો'માં અને કદાચીઓમાં શુક્ર-સત્ત્વિત સંબંધી નીચે પ્રમાણે લખ્યું છે:-[જુઓ ૧. ગોદનવાસ દ્વિ રૂત બા'બતર ૫. ૧૯૭.]

‘એજ પ્રકારનો (ચેતાલપંચવિંશતિ, સિંહા-
સન દ્વાપ્રિશિકા’ જેવો) ત્રીજો મન્થ શુકસતતિ
(સુધા સિતેરી) એ નામનો છે. એ મન્થની વાન
એવી છે કે એક સ્ત્રીનો પતિ પરમામ મથો દત્તો તે
દરમ્યાન તેની સ્ત્રીને પરપુરપનો સંગ કરવાની ઇચ્છા
મથ આવે. એના પતિનો પાલેયો પોપટ ધણો
હોશિયાર હતો તેની એ સલાહ લે છે. એ પોપટ
પોતે જાણે પેલી સ્ત્રીના વિચારની વિરુદ્ધ ન હોય
તેવી રીતનું બતાવે છે, પણ એવાં કંઈ કરવામાં
કેટલું જોખમ રહેલું છે તે તરફ પેથી સ્ત્રીનું એ લક્ષ
એવું છે; અને યુવવધુને પ્રમંગે ક્ષણભૂતિએ પોતાની
જાતનો જેવી રીતે બચાવ કાઢે તેવી રીતનો
બચાવ કરતા આપડે એમ ન હોય તો કાંઈ પુરપને
મળવા જવું નહીં એવી રીતનું તેની પાસેથી વચન
લે છે. તે ક્ષણભૂતિએ કેવા પ્રકારની મુશ્કેલીમાં કેવી
રીતે પોતાની જાતનો બચાવ કાઢે તે વિશે તે વિશે
જિજ્ઞાસા થવાથી તે સ્ત્રી એ વિશેષી વાતો કહી
સંજોગવાચને માટે પોપટને વિનંતિ કરે છે અને
પોપટ પછી વાતો કહે છે. પશુ જ્યાં જાગળ યુ-
વવધુને પ્રમંગ આવે ત્યાં સુધીનીજ વાતો એ કહે
છે, અને પછી તે સ્ત્રીને એ પૂછે છે કે “આવી
યુવવધુને પ્રમંગે પેલી સ્ત્રીએ શું કરવું નેહએ ?”
આનો ઉત્તર તે સ્ત્રીથી નથી આપી શકતો એટલે
પોપટ તેને કહે છે કે “આજની રાત તહને ઘરમાં
રહો તો હું તહમને એનો ખુલાસો કરું.” આવી રીતે
સિતેર દિવસ નીકળી જાય છે, એટલામાં તે સ્ત્રીનો
પિય પરદેશથી પાછો પધારે છે.’

આ પર જે પુસ્તકો પ્રકટ થયેલ છે તેનું છેલ્લું
ટમા દિપ્તિય છે કે:-‘શુકસતતિ પ્રમ આગ. રિમટ
વીરિક ૧૮૯૩; મુનિય ૧૮૯૮; ભાષાતર, કીધ
૧૮૯૪; સ્ટેટમાર્ટ ૧૮૯૮.’

ગૂજરાતી પદ્યમાં પશ્ચિમાગમ્યતા શુભમેરસરિ
શિષ્ય રત્નસુદરસરિએ સં. ૧૬૩૮ના આશો શુદ્ધિ
પંચમીને સોમવારે ખંભાતમાં શુકમહોત્તરી કથાનો
ઉદ્ધાર કર્યો છે. આ જન કવિ અને તેની આ કથા
સંજોગમાં કહીએ તે પહેલાં જોઈએ તર પ્રસિદ્ધ કવિ

શામળજીએ શુકમહોત્તરી ગૂજરાતી પદ્યમાં સં. ૧૮૨૧
માં રચી છે તે સંજોગમાં જોઈ લઈએ:-

તે પહેલા શારદાની સ્તુતિમાં પોતાને વિશે
જણાવે છે કે ‘શિવનો શેરક શામળો, કાંધો પડિ-
તરાવ’. પછી ગણપતિની સ્તુતિ કરે છે; કૃષ્ણની સ્તુતિ
કરે છે તેમાં નરસિંહ મહેતાનો પશુ ઉદ્દેશ્ય કયો
છે કે ‘નરસીવાને દાર, દીધો માતામાં માણું’. ત્યાર
પછી રામચંદ્ર, અમરપૂર્ણીની પ્રાર્થના કરી આ વાર્તા
રચવાનું કારણ જણાવે છે :-

કવિ કહે શુક બહોતરી, આણી મન ઉદ્દાસ,
પરાકમ પુરુષ પ્રકૃતિ તથા, શિવ ઉમિયા સંવાદ. ૨૭
ચાતુર નર અહો દેરામાં, ચાતુર શિરોમણી ચાલ,
સી ચરિત્ર શોભા ધણી, ખરી વાતનો ખ્યાલ. ૨૮
શામળ કહે સહેજમાં, કવિતા કેરા કામ,
બનિશ લક્ષણ જુહરી, હોશીને મન હામ. ૨૯
એમાં અર્થ છે અવનવા, મુશ્કેલી છે એ મંથ,
નિચ જનતા નિંદા કરે, પુરાણ પરાકમ પંથ. ૩૦
શુભવંત કુષ મવરી તણું, તત્તજ અપિ તરત,
કો કુષ દહીં કો તક લે, કો માણણ કો મૂત. ૩૧
ગુણ મમતા કરે માનવી, શુભલીલા લે મર્ક,
પંડિત જનને પ્રિય છે, નોંધક જનને નર્ક. ૩૨

પછી પોતાનો અને પોતાના આશ્રમદાતાનો
પરિચય આપી પોતાની આ વાર્તામાં શું છે તે કુંકમાં
આ રીતે આપે છે :-

શુક બોહોતર શિરોમણી, ચતુરાનો ચિત્ત ચાલ,
મોહોટા માણસ મહિપતી, માને તેમાં માલ;
ઉત્તરનો પ્રતિ ઉત્તર, જર તણી વિગર,
શુભ અવશ્યક માદક ધણા, પંડિત કરે વિચાર.
બાબાનું સાજું કરે, કલંકનું અકલંક,
કચીરનું કંચન કરે, વાળે આડો આક.
ચાલ નરને તરકર કરે, તરકરને કરે શાપ(હ)
જળને રચાનક રચણ કરે, રંકને કરે રાપ.
ઝોખની નાખે અગીનો, વાળી નાખે વહેર (બેર)
એક વચને અથત કરે, ને હોય મણું એર.
અકંઠ વીઘ્વાથી ચોપણી, વિગર વાત વિચે,
પંડીત જન એ પારખે, ન્યાયદ સાદવટ નેક.

આ શામળમટ્ટની આ. કથા માટે બહુ લખાય તેમ છે, પણ હુંકમાં કાર્તિક ૧૯૮૪ ના તામ્ર 'કૌમુદી'માં રા. ડાહરરાય રંગીલદાસ માંકડે 'સુકા-ખોહોતેરી, એ નામના લેખમાં જે લખ્યું છે તે અત્ર જણાવીશું.

'શામળ તો બધા કરતાં ઉઘાડી રીતે નીતિનાં તરવાનું' ભયંકર ઉલ્લંઘન કરે છે. વાર્તામાં એકજ પ્રશ્નની બે બાજુ ધણે ભાગે ચર્ચાય અને ધણી વાર્તામાં જેમ અનીતિની વાર્તા હોય છે તેમ નીતિની વાર્તા પણ હોય છે. આવી વાર્તાને હેતુ તો ફક્ત એવાજ હોય છે કે એ વિરોધથી લોકોની આંખો ઉઘાડી, તેમને સાચે રસ્તે દોરવા; પણ શામળની ધણી વાર્તામાં તો તેવું જરા પણ નથી. અનીતિની ફોટો ચંચેલી પણ તેની ધણી વાર્તામાં દેખાય છે અને આવીજ વાર્તાઓ માટે મ્હારે વાંધો છે.

'નીતિને નેવે મૂકીને જો કાઈ વાર્તાની શરૂઆત થઈ હોય તો તે 'સુકાખોહોતેરી'ની છે. પહેલેથી છેલ્લે સુધી પોપટ જની વિદ્યાની ખરાબી કહી, તરત તે ખરાબીમાંથી ને મુશ્કેલીમાંથી કેમ બચવું અને માટે વિગ્નરી વિદ્યા થી ખવે છે. આમાં એક વેપારી પરદેશ જાય છે અને પોતે એક પોપટ અને એનાં પાળમાં છે તેને કહેતા જાય છે કે તેની સ્ત્રીને આડે રસ્તે જવા ન દે. હવે સ્ત્રી તો પતિ ગયા પછી તર તજ વિદુત્ત થઈ, અને રાતે પોતાનું મન શાન્ત કરવા બહાર જવા લાગી. તે વખતે પોપટે તેને સમ-જાવીને એક વાર્તા કહી અને તે દિવસ માટે રોજી. આજ ૭૨ વાર્તા કહી. દરેક વાર્તામાં પહેલા ભાગમાં કાર્તિક સ્ત્રી, પતિની આંખમાં ધૂળ નાંખી, જાર સાથે જો છે અને અંતે પતિ અથવા તેનાં સગાં તે નારને સાથે જોઈ જાય છે; અને બીજા ભાગમાં એ સ્ત્રી પોતાની એ વર્તણૂકને એવી રીતે ફેરવીને સમ-જાવે છે કે પોતે કેમ જાણે પતિ માટે અથવા તો સગાં માટેજ એમ કરતી હોય! દરેક વાર્તા આમ

અનીતિથી ભરપૂર છે. શામળનો આ દોષ સાવ બધાનાં લક્ષ બહાર ગયો છે એવું નથી, પણ કોઈએ સખત બાર દૃષ્ટને આ વિષે લખ્યું હોય એમ જાણમાં નથી. માટે વાત બરાબર મન ઉપર અસર કરે તે વાસ્તે અહિં એક વાર્તાનો સાર હુંકમાં આપું છું.

'એક સુતારને પોતાની સ્ત્રી બાળત શંકા થઈ; અને તેની પરીક્ષા કરવાના હેતુથી તેણે તેને કહ્યું, "હું આઠ દિવસ સુધી બહાર ગામ રહીશ." પછી તે બહાર ગયો. સ્ત્રી પણ સાંજે જ્યારે પાણી ભરવા ગઈ ત્યારે એક યુવાનને (આવા યુવાનોનું મનઘટ પ્રિયરથાન હતું એ તો જાહેર છે) સંકેત કરી તેણી આવી. સુતાર, તે પહેલાં છાનોમનો ઘેર આવી, ખાટલા નીચે સંતાપ ગયો હતો. તેણે બહુ જોયું. પણ પેલી સ્ત્રીને કોઈક રીતે, સુતાર ઘરમાં છે એવો સંશય પડ્યો. એટલે તે પેલાને કહેવા લાગી, "આજ જોયોએ આવી મને કહ્યું કે આજ મધ્યરાત્રે તારો પતિ મરી જશે. મેં તો કરગરીને તેનો ઉપાસ પૂછ્યો. તેણે આ દેખાડ્યો એટલે મારે આમ કરવું પડ્યું છે." આ સાંભળી સુતાર તો બિચારો સ્ત્રીના ઉપકાર તથા દયાઈ ગયો હોય તેમ મરણ સુધી ફરી એવી શંકા મનમાં લાગેજા નહિ.

'આજ પ્રકારની દરેક વાર્તા છે, અને મને તેનો વાંચનાર હોય તો પણ આવી વાર્તાને સાહિત્યમાં એક લખવાર પણ ટકવા દેવામાં પાપ ગણે. હું તો પુસ્તક જરૂર ખાળી નાંખું. માત્ર આવાં પુસ્તકો પણ હતાં એટલું ન જાણવા માટે થોડીક પ્રતો કોઈક પુસ્તકાલયમાં સચવાય તો બલે. જો કે એવી જરૂર પણ બહુ ઓછી. "

એક જેનેતર વિદ્વાનનું જેનેતર કવિ શામળમટ્ટ સંબંધી પોતાનું પ્રામાણિક કથન ઉપર જણાવ્યું- પ્રસિદ્ધ રસિક નાગર કવિ નર્મદે પણ એક રચને જણાવ્યું છે કે 'શામળમટ્ટે કેટલીક વાર્તાઓ ન લખી હોત તો સાર.' છતાં એટલું તો સ્વીકારવું પડશે કે શામળમટ્ટ વાત બદલાવી તેમાં રસ પૂરવાનું કાર્ય સુંદર રીતે કરી ચકતા. લખાવખે મારે મન્યું હતો. ગદ્ય લખવું સરલ તેમ તેને પદ્ય લખવું તેવું સરલ હતું. સામાજિક ચિત્રો આબેદુર્ખ ચીતરતા.

■ આ વેપારી માટે ચિત્રરેષક શામળમટ્ટ વિપ્રને કોઈ ન મન્યા તે વિદ્યા સ્ત્રીમાંથી વાળીઓ, જેન ધર્મ જુગતે નહોતો જાણ્યો.

હવે ઉપરાક્ત જૈન કવિ રત્નસુંદરસૂરિની 'શુક બહોતરી' લખ્યો. જૈન કવિઓ હમેશાં અમુક સદ્-ગુણનું પ્રતિપાદન કરે છે. તીર્થિને સામગ્રીનું માફક કંઈપણ નેવે મૂકતા નથી, પણ તેને અખંડપણે ખતાવી તેનો વિજય સિદ્ધ કરે છે અને અતીર્થિનો સર્વદા પરાજય એ રીતે સૂચિત કરે છે. 'ધર્મે જય ને પાપે ક્ષય' એ મૂત્રમાં સનાતન સાચું બહુ છે.

આ રત્નસુંદરકૃત શુકબહોતરી અપરનામ રાસ-મંજરીની સં. ૧૮૫૭ માં લખાયેલી પ્રત પરથી ઉતારેલી નકલ ગોધરાથી મુનિમહારાજશ્રી સંપત વિજયજીએ મોકલાવી છે. તેમાં અનેક શુદ્ધિઓની જરૂર છે કે જે આ પ્રધાની બીજી હસ્તલિખિત પ્રતો મળે તોજ-અને વિશેષ શુદ્ધ સંસ્કરણ તો જેમ પ્રાચીન હસ્તલિખિત પ્રત મળે તે પરથી-થઈ શકે તેમ છે, જાણવામાં આવેલી પ્રતો નીચે પ્રમાણે છે:—

૧. રાજકોટ નાનચંદણ પતિના અપાસરામાં સં. ૧૮૪૦ માર્ગ. શુ. ૭ રવિ પ્રાશ મળે લખેલી પ્રત છે.

૨. સં. ૧૭૫૦ ના વૈયાખ શુદ્ધ ૧૪ શનિવારે જયનગર મળે લખેલ પ્રત ઉદેપુરના પતિ ચેતનસા-ગરજના બંડારમાં છે, પત્ર ૧૧૦.

૩ અમદાવાદના હોલના અપાસરામાં છે.

(મારો 'જૈન ગુર્જર' કવિઓ પ્રથમ ભાગ પૃ. ૨૩૩)

આ સિવાય ૪૭ પત્રની એક પ્રત સુગબહોતરી કથા એ નામની માસવાડી બાપામાં ગદ્યમાં ઉત્તર અક્ષરે લખેલી કુલ ૪૭ કથા લાગી સં. ૧૭૮૫ ના આસુ સુદી ૧૧ દિને શુક્રવારે પદ્ધિશ મળે લખેલી પૂનાના બાંડારકર ઇન્સ્ટિટ્યુટમાં છે. નં. ૧૪૭૧/૧૮૮૭-૮૧ આ પણ આ લોકકથા સાહિત્યના કાર્યમાં કામ લાગે તેમ છે.

આ સર્વે તેમજ તેની બીજી પ્રતો જ્યાં જ્યાં હોય ત્યાં ત્યાંના તેના માટેકો-રખેરાળો અમને ઊઝીની આપવા કૃપા કરશે તો અતિ ઉપકાર થશે અને એક કથાનો સુંદર રીતે ઉદ્ધાર કરવાના કાર્યમાં સંદાય

આપવાનું પુણ્ય હાંસલ કરી શકશે. અને તે ખોતેરથી સંશોધિત કરી જૈનપુગના દરેક અંકમાં ખંડશઃ આપીએ એવી સૂચના થઈ છે; અને તે પર ટિપ્પણી કઠિન સમ્બાધર્થી જૈન સાહિત્ય રસિક ગ્રેન્ડુએટ ડૉ. મોતીલાલ સંઘવીએ તૈયાર કરી આપવાનું માથે લીધું છે તે માટે તેમને ધન્યવાદ આપીએ છીએ. તે ટિપ્પણી પણ જોઈ સુધારી આવું પ્રકાશન થાય તો નીચે મૂકવાનું બની શકશે.

રત્નસુંદરની બીજી કૃતિઓ:—(૧) પંચોપાખ્યાન ચોપથ રમ્યા સં. ૧૬૨૨ આસો શુદ્ધ ૫ રવિ, સાચું-હમાં-જુઓ જૈન ગુર્જર કવિઓ પૃ. ૨૩૦; (૨) સાત વ્યસન પર ચોપથ રમ્યા સં. ૧૬૪૧ પોશ શુદ્ધ ૫ રવિવાર ખંભાતમાં, અમારા બેવામાં આવી છે.

તેમજ પોતાનો પરિચય એમ કરાવ્યો છે કે પૌર્ણમિક ગમ્મમાં થયેલા શુક્રમેરુસરિના પોતે શિષ્ય છે અને સુરિપદ પોતાને લગાડેલું હોવાથી તે પણ શુક્રમેરુના પદ્ધર આચાર્ય હતા. પૌર્ણમિક શુક્રમેરુ સરિના પ્રતિષ્ઠા લેખો સં. ૧૫૮૮ ભુ. ૧ અને સં. ૧૫૯૧ નો ભુ. ૨ માં મળે છે તે પૌર્ણ પહેલામાં તેમને સૌભાગ્યરત્નસરિના પદ્ધર જણાવ્યા છે.

રત્નસુંદરસૂરિએ આ સુગબહોતરીની ચોપાઈ મૂલ સંસ્કૃત શુકસમિતિ પરથી અનુવાદ કરીને કરી જણાવ્યો છે. મૂલ જોઈને તેમાં પોતે નવીન તત્ત્વ શું દાખલ કર્યું છે, સામગ્રીનું સુગબહોતરીની કથાઓ અને તેની કથાઓ વચ્ચે ક્યાં ક્યાં સામ્ય છે તે, તેમજ બીજી કેટલીક મિત્રાઓ આ ચોપાઈ આખી પ્રકટ થઈ જાય પછીજ આખી સકાય તેમ છે. આ સુગબહોતરી આ બંને કવિઓ સિવાય અન્ય બીજા કવિઓ રચિત બેવામાં કે સાંભળવામાં આવતી નથી. આ સંબંધમાં જેટલું સાહિત્ય હોય તે સર્વ જોઈને પૂર્ણ પાડવામાં યા તેનું સ્થળ ખતાવવામાં જે મહારાષ્ટ્ર કૃપા કરશે તેમના ઉપકૃત થઈશું.

તંત્રી.

[વા ૬. ઉપરનું લખાણ પછી ગત ડીસેમ્બરની ૨૮ મી તારીખે યાજ્ઞભુજના ગાયરોના બંડારના બે કાચરા બેયા. અને તીલમાંથી મુનિ ધીરવિજયના કૃપાથી બે પ્રત શુકબહોતરીની મેળવી. તેમાંની એક પદ્યમાં ઉક્ત રત્નસુંદરકૃત છે 'અને બીજી ગદ્યમાં સં. ૧૮૦૫ માં લખાયેલી પુરેષોત્તમગણ સુત્ર દેવદત્ત અપદીય જ્ઞાણજીની છે, કે જે ગદ્યનો સારો નમુનો પૂરો પાડે છે. આ સંબંધી સર્વ સાહિત્ય મળ્યે ઘણું લોકસાહિત્ય સંબંધી મળી શકશે તંત્રી.]

બસ ધુની બનો !

જેના જીવનમાં ધુન નથી, તેના જીવનમાં જીવન નથી-આનંદ નથી.

ધુન વિનાનું જીવન એટલે નિરાશા અને હતાશા. ધુનનો નાશ એટલેજ મૃત્યુનો પાશ.

પરિણામાં પોટનું બાળક પણ ધુનમાં અને ધુનમાં પાટુઓ મારે છે અને આનંદ પામે છે.

આથીજ ધુન માનુષી સ્વભાવ છે. યુવાનો તેમાંજ આનંદ પામે છે. તેમાંજ જીવે અને મરે છે.

યુવાનોના મગજમાં ધુન છે, યુવાનોના હૃદયમાં ધુન છે, યુવાનોના પ્રાયેક કાર્યમાં ધુન છે.

સ્વતંત્રતાના ધુની અંગીય યુવાનોએ શું નથી કર્યું ?

પોતાની ધુનમાં દમરો કારાગરને મંદિર માની તેમાં સિધાવ્યા. એજ ધુનમાં સેંકડોએ ફાંસીને વર માળ ગણી તે મારફત જીવન સમાધિ સાધી.

આથીજ યુવાનો એટલા ધુની, ધુની એટલા યુવાનો.

ધુન વિનાના યુવાનો યુવાન નથી. તેમનામાં યુવકત્વ નથી.

જેન સમાજને એવા ધુની યુવાનોની જરૂર છે, જેની પ્રાયેક નાદીમાં વહેતું લોહી ધુનથી ઉકળતું હોય, જેના હૃદયમાંથી ધુનનોજ ધમકારો નિકળતો હોય.

પણ હા ! સમાજ એવા ધુની નથી માંગતી કે જેની ધુન સમાજને પ્રદ્યુષાતક નિવડે.

એક બાળક પોતાની ધુનમાં ને ધુનમાં માતાને પાટુ મારે છે. માતા તે સદન કરે છે કારણ એ બાળક તેની સેવા કરવાનો છે, એ બાળક તેના ધરતો દીવો થવાનો છે, ઉદ્ધાર કરવાનો છે-એ મહેશ્વરી માતા પોતાના બાળકની પાટુઓ સદન રે છે.

યુવાન મિત્રો !

તમારામાં ધુન છે, તમે ધુની થવાના છો તે સાચું. સમાજ તમારી ધુનની પાટુઓ સહન કરે પણ તમારી એ ધુન પાછળ એ મહાન ઉદ્દેશ હોવો જોઈએ કે

‘તમારે સમાજના દીવા થવાનું છે, તમારે સમાજનો ઉદ્ધાર કરવાનો છે, તમારે સમાજ-માતા માટે સેવાનું મહાન વ્રત સ્વિકારવાનું છે. તોજ તમારી ધુન ધુન ગણાશે, નહિતર તેને ગાંડાધ માની તમે સૌથી તિરસ્કરણીય બનશો એ અચીત માનજો.’

આથીજ ધુની થતાં પણ આવડતું જોઈએ. ધુનમાં સ્વછંદતા ન જોઈએ. ધુનીએ આચાર, વિચાર, અને વાણી પર સંયમ કેળવવો જોઈએ.

સમાજ-માતાના ધુની યુવાનો !

તમારી ધુન એ માતા પ્રત્યેની સેવા દત્તિમાં આશુવાની આજે આવશ્યકતા છે. પણ એટલું જરૂર વિચારજો કે ‘એ ધુન સમાજ-માતાની ચાકરી કરતાં કાચરી ન કરી નાંખો, નહિતર એ ધુનમાં ગાંડાધ છે, ધમાલ છે, અધમતા છે એમ લેખાશે.’

એજ કારણે યુવાનોને સાચા ધુની થવાં સમજાવતું નિર્મત્રણ છે, કારણ ધુની થવું એજ યુવાનોનો જીવનમંત્ર છે. મારેજ

મિત્રો ! ધુની બનો. સાચા ધુની બનો. તમારી ધુનમાં સમાજને આનંદ છે. સમાજને પોતાના ઉદ્ધારની આશા છે. સમાજ તેમાંજ અહોભાગ માને છે અને માનશે.

“ધુની”

પ્રતિમાલેખો.

(૧. હાથાલાઈ માતીચંદ તથા ૨. ચોપરલાલ પુંજલાઈ ગત ૫. ૫૨ થી સંપૂર્ણ.
સિદ્ધચક્રે (સુરતના કલ્યાણ પાર્શ્વનાથના દેરાની).

૪૩. બાઈ જાતુ સિદ્ધચક્રે કારાપિત. બ. શ્રી
વિજયલક્ષ્મીસુરિભિઃ પ્રતિષ્ઠિતમ્.

૪૪. સંવત ૧૭૩૭ વર્ષે પોપ સુદિ ૧ દિને
પુખ્યાઈ શ્રી નાથબાઈ પુત્રિયા શ્રી શૂલબાઈ
નામના શ્રી સિદ્ધચક્રે ચંદ્ર કાન્તિ પ્રતિષ્ઠિત
શ્રી મહોપાધ્યાય શ્રી યશોવિજયગણિભિઃ
શ્રી વિજયદેવસુરગચ્છે.

૪૫. ૧૮૨૫ વર્ષે આશાઠ સુદિ ૧૫ માઠચન
સુત બોધલશાહ લાચાં શુલાખ વહુકયા શ્રી સિદ્ધ-
ચક્રે કારાપિત.

૪૬. બાઈશ્રી માચુક શ્રી સિદ્ધચક્રે કારાપિત.

૪૭. સંવત ૧૮૩૧ના વૈશાક સુદિ ૧૩ ભોગે
શુભાખબાઈના કલા થકી પાનાચંદ્રે કારાપિત.

૪૮. સંવત ૧૮૩૧ના વર્ષે વૈશાક સુદિ ૫ ચંદ્ર
ભોડીમા બાઈ નાથી ચંચલના કલા થકી પાનાચંદ્રે
કારાપિત કરાવા છે.

૪૯. બાઈ નાથબાઈ પુત્રી શૂલબાઈ. (ભગવાનના
નાના ચાંદીના પતરાં નં. ૨ છે.)

૫૦. " " "

૫૨. સંવત ૧૮૭૯ વર્ષે માધ સુદિ ૪ દિને
શ્રી હેશ વંશીવ કહેવા પુત્ર દાદા પુત્ર રણમલ આ-
વેણુ ભાટુક ગણુ સુતેન પુત્ર મહીરાજ સદિતેન સ્વ
પુન્યાર્થે શ્રી આદિનાથ ગિરિ કારિતમ્ પ્રતિષ્ઠિતમ્
શ્રી ખરતર ગચ્છે શ્રી જિનરાજ સુરિ પદ્મે શ્રી
જિનલક્ષ્મીસુરિભિઃ

૫૩. સુરજવહુ નામના શ્રી (આસુદીના ?) ગિરિ
કારિત ૧૭૮૯ વર્ષે પોપ સુદિ ૧ રવૌ ભક્તિસાગર
સુરિભિઃ

૫૪. સંવત ૧૮૦૨ માગસર સુદિ ૧૩ બાવ-
દત્તો વાનમલ બાઈ શ્રી સંભવનાથ કારા...

૫૫. ૧ વિહરમાન પંદર ઇશ્વર રવામિ ૧૮૬૦
૫૬. ૨ " " " "

૫૭. સંવત ૧૮૧૫ ફાગણ સુદિ ૭ સોમ શ્રી
ગીતમસ્ત્રામિ.

૫૮. ઇરાણી શ્રી પાર્શ્વનાથ ગિરિ શ્રી વિજય
વદાન સુરિભિઃ

૫૯. સંવત ૧૮૮૦ વર્ષે વૈશાક સુદિ ૬ સોમ
શ્રી સુરતી વાસ્તવ્યઃ પ્રેમજ સવજ બાપો નવિબાઈ-
દેન શ્રી આદિનાથ ગિરિ કારાપિત પ્રતિષ્ઠિત તપ.
ગચ્છે આ જ્ઞાનવિમલ સુરિભિઃ

વિજયપ્રભસુરિભિઃ ? ૬૦ લાં શ્રી જ્ઞાનવિમલ
સુરિભિઃ શ્રી પૂજ ૧૨...

૬૯. સંવત ૧૮૦૨ માગશર સુદિ ૧૩ ભૃગુ શા
ભૈરવે પુત્ર શા અવેરકેન ચંદ્રપ્રભ ભિન્ન.

૬૨. સંવત ૧૭૭૩ વૈશાક સુદિ ૧૧ છુધે
શ્રીમાળ જ્ઞાતિય.....પદ્મપ્રભ ભિન્ન કા. પ. શ્રી
જ્ઞાનવિમલ સુરિભિઃ

૬૩. સંવત ૧૫૨૫ વર્ષે જ્યેષ્ઠ સુદિ ૧૩ ભોભૌ
ઉપકેશ જ્ઞાતિય ચામડાગોત્ર શામ પુન્સા ભાઈ દાતુ
સુત પદ્મસી ભાઈ છુપાઈ સહિતેન આત્મ શ્રેયાર્થે
શ્રી સંભવનાથ ભિન્ન શ્રી...ગચ્છે પ્રતિષ્ઠિત શ્રી
ધનેશ્વર સુરિભિઃ

૬૪. સંવત ૧૬૬૪ વર્ષે પોષ સુદિ ૧૦ રત્નો
વૃદ્ધ શાખા શ્રી શ્રીમાલી જ્ઞાતિય ગંધાર વારતભ્ય
ગામં વર્ધમાન ભાઈ. ચિરાદે સુતગામ વજ્રપાકેન
શ્રી શિતલનાથ ભિન્ન કારિત પ્રતિષ્ઠિત તપા-
ગચ્છે શ્રી વિજયસેન સુરિભિઃ

૬૫. સંવત ૧૫૭૩ વર્ષે મહા વદિ બીજ રત્નો
ઓશવાલ જ્ઞાતિય લઘુશાખીય મં. સદગ્ન ભાઈ
પુતલી પુત્ર મહીરાજેન ભાઈ માલજી દેવી સુતેન રત્ન-
શ્રેયસે શ્રી સુમતિનાથ ભિન્ન કારિત પ્રતિષ્ઠિત
શ્રી કોરંટ ગચ્છે શ્રી સોમદેવસુરિ પદ્મે શ્રી જિન-
સુરિભિઃ નાદકલીઆમે (નાદકલી બરાબર વં-
ચાતુ નથી.)

૬૬. શ્રી પાર્થિભિન્ન પ્ર. ત. પ. શ્રી વિજ-
યસેન સુરિભિઃ

૬૭. સંવત ૧૭૭૩ વર્ષે વૈશાક સુદિ ૧૧ છુધે
શ્રી સુરતિ બંદરે વા. લાં રેશવ સુત કપુર ભાઈ
૧૬૦૦ શ્રી વાસુપુત્ર્ય ભિન્ન કા. પ્ર. તપગચ્છે
શ્રી જ્ઞાનવિમલ સુરિભિઃ

૬૮. બાઈ લાકુતેન શ્રી શાન્તિનાથ.

૭૦. સંવત ૧૮૦૨ માગશર સુદિ ૧૩ ભૃગુ શા
શા હેમચંદ ભાઈ.....નેમનાથ.

૭૧. સંવત ૧૮૦૨ માગશર સુદિ ૧૩ ભૃગુ
...ચંદ તત્તુ બાઈ રેવા અવેર શ્રી શાન્તિનાથ.

૭૨. સંવત ૧૮૮૫ વર્ષે વૈશાક સુદિ ૧૦ રત્નો
સુરતવાલા શ્રીમાલી જ્ઞાતિય વૃદ્ધ શાખા શાદ ભાણે-
કચંદ પુત્ર.....શિતલનાથ ભિન્ન કારિત પ્રતિ-
ષ્ઠિત તપાગચ્છે.....સુરિભિઃ !

૭૩. સંવત ૧૮૧૫ વર્ષે ફાગણ સુદિ ૭ સોમે
વજ્ર.....અલિનંદન કારાપિત શ્રી અચ્ચલગચ્છે

૭૪. સંવત ૧૮૨૫ વૈશાક સુદિ ૧૨ શ. કા.
પુત્રીયા ગચ્છે.....અચરતમાઈ સદસરણી શ્રી
પાર્થનાથ ભિન્ન કારિત પ્રતિષ્ઠિત શ્રી જિનવાસ
સુરિભિઃ (નામ બરાબર ઉકલતું નથી) (જિનસોમ
સુરિભિઃ) આ પ્રતિમા પાષાણી પ્રતિમા નેટલી
મોટી છે અને તેની ફેણ તથા બાહુ વિં ભાગી છુટા છે.

૭૫. સંવત ૧૭૭૩ વર્ષે શ્રીમાલી વૃદ્ધ શાખા
શ્રીશનજી વર્ધમાન ગદીતા પાર્થિભિન્ન કારાપિત
પ્રતિષ્ઠિત શ્રી જ્ઞાનવિમલ સુરિભિઃ

૭૬. સ્વરિત શ્રી સંવત ૧૫૦૮ વર્ષે વૈશાક વદિ
૧૧ રત્નો ઉમક જ્ઞાતિય ૬૦ ચામ્પા સુત ૬૦ શા-
મ્બાત.....૬૦ સામરનાગના ભાઈ બાઈ રત્નો સહિ-
તેન સકુટુમ્બ શ્રેયાર્થે શ્રી ચંદ્રપ્રભ સ્વામિ ભિન્ન
કારિત પ્રતિષ્ઠિત શ્રી વૃદ્ધ તપાગચ્છે ભદ્રારક શ્રી
વિજયતિલકસુરિ પદ્મે શ્રી વિજયધર્મ સુરિભિઃ

૭૭. સંવત ૧૫૧૨ વર્ષે પ્રાં. ૦૫૦ રેવા ભાં
કરમા પુત્ર ભાં રામોતેન ભાં કપુરી ૦૫૦ પોષ

ભાષાં વ્હાલી બમ નિરાલ વિશ્વા દાદિ કુટુમ્બ
યુતેન શ્રી કુપુમિત્ત્ય કારિત પ્રતિષ્ઠિત તપાગચ્છે
શ્રી રત્નગોખર સુરિભિઃ વડગામ.....વાસિના

૮૫. સંવત ૧૮૧૫ વર્ષે ફાગણ સુદિ ૭ સોમ
વૃદ્ધ શ્રીમાલી વંશે શા પુરુષોત્તમ ભાષાં અદ્વલ વહુકયા
શ્રી ચંદ્રપ્રભુ મિત્ત્ય કારિત વિજયદેવસૂરિગચ્છે
પ્રતિષ્ઠિત અમલગચ્છે શ્રી વિજયસાગરસૂરિ.

૭૮ સંવત ૧૬૬૪ વર્ષે માગસુદિ ૧૦ દિને
ચનો વૃદ્ધ શાખાયાં શ્રી શ્રીમાલી સાતિય અદિમ
ભગર (નગર) વાસ્તવ્ય ૬૦ જ્યેષ્ઠ ભાં ૫૫૪-
લદે નામના શ્રી સુવિધિનાથ મિત્ત્ય કાં ૫૦ શ્રી
વિજયસેનસૂરિભિઃ તપાગચ્છે.

૮૬. સંવત ૧૭૬૨ વર્ષે વૈશાક સુદિ બીજી ચુરો
સુરતિવાસી શ્રીમાલ સાતિ વૃદ્ધ શાખા ૫. કેશવ
દાનયાષ્ટ સુત પાકશર ભાષાં દરેલ વહુકયા શ્રી
અલ્હિનંદન મિત્ત્ય કારિત પ્રતિષ્ઠિત શ્રી (મિત્ત-
વિજયગણ્ધિભિઃ

૭૯. સંવત ૧૮૦૨ માગશર સુદિ ૧૩ બ્રહ્મ
શ્રીમાલ સાતિય મા ગંગાદાસ પુત્ર જગજીવનકેન શ્રી
સુનિસુમત મિત્ત્ય કારિત.

(દલુ થોડી પ્રતિભાઓ બાકી છે કે જેના લેખો
લેવાના રહેલા છે.)

સિદ્ધચક્રો.

૮૭. શાહ નાનચંદ ઉમેદચંદના પુત્ર શાહ
મગનલાલના પુત્રાચે સ્વર્ગવાસ સંવત ૧૮૬૨ ના
ફાગણ વદ ૪ પડોળની પોળ સુરત.

૮૦. સંવત ૧૮૧૫ ફાગણ સુદિ ૬ સોમ
સુનિસુમત મિત્ત્ય

૮૧. શ્રી ધર્મનાથ મિત્ત્ય કારિત.

૮૮. નગીનભાઈર તનચંદ.

૮૨. સંવત ૧૮૧૫ વર્ષે ફાગણ સુદિ ૭ સોમ
મં. કાશીરામ નાપિમ કુંવર તપા.....

પટો.

૮૯. સંવત ૧૭૪૯ વર્ષે અષાઢ વદિ ૫ ચુરો
શ્રી કપુરકેશવ...ભાષાં બાપ કુલ વહુ પટ ભરાપિત.

૯૩. સંવત ૧૮૨૫ માધ સુદિ ૧૨ ચુકરે વૃદ્ધ
શાખાયાં પ્રાંડ સાતિય (નારાયણ)-કુંવર શ્રી અઃ
જીતનાથ.

૯૦. સંવત ૧૮૩૦ ના આશોવદિ ૧૩ ને
સુકનર શ્રી આ પટ ભક્તીનું કારણ બાળી શાહ
કુશલચંદ ઝવેરચંદ પટોલ વિશા શ્રીમાલી
તાલપદાના હોદરા પાનાચંદ-બહેન હરકોર
કરાબો છે.

૯૪. સંવત ૧૮૧૫ ફાગણ સુદિ ૭ સોમ...તથા
સંભવમિત્ત્ય કારિત પ્રતિષ્ઠિત વિધિપક્ષે.

શિલાલેખો કે કાલુલેખો ઉતારવામાં બહુ કાળજી અને ચોક્કસાઈ, તથા અતિશય પરિશ્રમ લેવામાં
આવે તેજ તેને પ્રામાણિક અને વિશ્વસનીય ગણી શકાય. આ કાર્ય ઘણું શ્રમદ અને વિકટ છે. તે
સેથી સોન અને વાંચનકર્તા પણ આવરણ છે. તો તે પર ખાસ લક્ષ રાખી તેમાં નિબળાત જરો
પામે આવા પ્રતિભા લેખો દરેક શહેર અને સ્થાનનાં મંદિરોમાંથી ઉતરાવી લેવાય અને અમારા પર
મોકલાવાય તો અમે આનંદપૂર્વક પ્રકટ કરીશું. તાંત્રી.

અલંકૃત પ્રાભૂત યથા.

(લેખક—શ્રી. મોહનલાલ ભગવાનદાસ ઝવેરી B. A. L.L. B. સોલિસિટર.)

[જૈનયુગના પ્રથમ વર્ષમાં પૃ. ૮૭ અને ૧૨૭ પૃષ્ઠાએ જે ખંડોમાં 'આપણું પ્રાભૂતો' એ નામનો મંદનીય અને શોધજોખણી ભરપૂર લોખો લેખ સાક્ષર શ્રી મુનિ મહારાજ શ્રી કલ્યાણવિજયજીનો પ્રકટ થઈ ગયેલ છે. તેનો પૂર્તિમાં શ્રીશુત મોહનલાલનો આ નાનકડો લેખ કંઈક વધુ પ્રકાશ નાંખે છે તેથી અત્ર મૂક્યો છે. તત્રી.]

નિર્નોય કલિકાની લેખકની પ્રસ્તાવનામાં કેટલાંક લખ્ય અને અલખ્ય પ્રાભૂતો સંબંધી ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે. ઉક્ત ઉલ્લેખનો સાર એ છે કે પ્રાભૂત સમય શ્રી ભદ્રપાદુથી માંડી ઇસ્વીસનની ખ્રીષ્ટ શતાબ્દીના મધ્ય ભાગ સુધી હતો, જુદા જુદા યથોમાના ઉલ્લેખો પરથી માલમ પડતું કેટલાક પાડોડો અથવા પ્રાભૂતોનાં નામો "સિદ્ધ પ્રાભૂત", "વિદ્યા પ્રાભૂત", "યોગિ પ્રાભૂત", "નિમિત્ત પ્રાભૂત", "પ્રતિષ્ઠા પ્રાભૂત", "કર્મ પ્રાભૂત", "વિજ્ઞાન પ્રાભૂત", "કલ્પ પ્રાભૂત", "સ્વર પ્રાભૂત", "નાટ્યવિધિ પ્રાભૂત" વગેરે છે. કુન્દ કુન્દાચાર્યનાં પણ આઠ પ્રાભૂતો મળે છે. પ્રથમ ચારનો ઉલ્લેખ શ્રી ભદ્રેશ્વરની વિ. સંવત્ ચારમા શતકમાં રચાયેલી પ્રાકૃત કથાવલિમાં "પાલિત ચરિત"માં છે. તેજ પ્રમાણે પ્રાચીન પાલિત પ્રગંધમાં ઉલ્લેખ છે. કર્મ પ્રાભૂતનો ઉલ્લેખ કર્મપ્રથમાં છે. કર્મપ્રથા પરથી ખીજું નામ "કથાપ્રાભૂત" એવું મળે છે. દિગંજરામાં એ નામનું પ્રાભૂત પ્રસિદ્ધ છે, કલ્પ પ્રાભૂતનો ઉલ્લેખ તથા વિદ્યા પ્રાભૂત અને પ્રતિષ્ઠા પ્રાભૂત સંબંધિ અનુમાન શ્રી નિરંજનમુરારીના વિવિધ તીર્થકલ્પ અર્થાત કલ્પ પ્રદીપ પરથી છે. સ્વર પ્રાભૂતનો ઉલ્લેખ દાણાંગ સૂત્રની ટીકામાં છે. નાટ્યવિધિ પ્રાભૂતનો ઉલ્લેખ "રામપરોણી" સૂત્રની આમાં (સમિતિ આદિત) પૃ. ૫૨ પર છે.

હવે આવશ્યક સૂત્ર પૃ. ૬૬૦ (સમિતિ આદિત) પર ટીકામાં સંમદલિપિકારના નામથી પાપશુન દર્શાવનાર ઉલ્લેખનું અવતરણ કરવામાં આવ્યું છે કે—

શત્રુ નિવિત્તંગારં રિયુજાવૈતલિ કર્ત મૌર્મિ ચ ।

મૌર્મિ ચૈવ લયચાગ વર્ચન ચ વિવિદં પુણ્યેર્વેક ॥૧૫॥

સુર્ત વિત્તૌ તદ્વચસિયં ચ પાવસુય અગ્નતીસવિદં ।
૨૫ ૨૬ ૨૭ ૨૮ ૨૯
મંધવ નદ વલ્લુ આર્તે ઘણવેય સંજ્ઞતં ॥૨૫॥

અર્થાત—અશ્વિન નિમિત્તનાં અંગે—૧ દિવ ૨ ઉત્પાદ, ૩ અંતરિક્ષ, ૪ ભૂમિ ૫ અંગ, ૬ ૨ ૭ લક્ષણ, અને ૮ વ્યંજન; અને તે દરેક પુત્ર ત્રણ પ્રકારનો છે. ૧

(તે ત્રણ પ્રકાર) સૂત્ર, શ્રુતિ અને વાર્તિક; ૨ સાથે ગાંધર્વ, નાટ્ય, વારણ, આયુર્વેદ, ધનુર્વેદ મળીને ૨૬ પ્રકારનું પાપશુત થાય છે. ૨.

નિમિત્ત પ્રાભૂતનો ઉપર ઉલ્લેખ ક્યો છે એમ નિમિત્તના આઠ પ્રકારનો સમાવેશ થયો હોવાથી "અંગવિદ્યા" પયોજો જે અંગનિમિત્ત નો અર્થ છે તેને નિમિત્ત પ્રાભૂતના અવશિષ્ટ અર્થ તરીકે ગણવામાં આવ્યો છે. સ્વરોદય-સંબંધી મંથો પણ તેજ પ્રમાણે સ્વર પ્રાભૂતના અવશિષ્ટ અર્થ છે. સૂત્ર શ્રુતિ તથા વાર્તિક એમ ત્રણ પ્રકારે આઠે નિમિત્ત સંબંધી શ્રુત હોવાથી તેના ચોતીસ પ્રકાર ગણવામાં આવ્યા છે. એ ચોતીસ પ્રકારના નિમિત્ત શ્રુતનો નિમિત્ત પ્રાભૂત તથા સ્વર. પ્રાભૂતાદિમાં સમાવેશ કરવામાં આવ્યો હતો. ખીજા ગંધર્વોદિ પાંચ પ્રકારના શ્રુત માંથી "નાટ્ય" શ્રુતનો નાટ્ય વિધિ પ્રાભૂત, તેનો ઉલ્લેખ ઉપર કરી ગયો છું, તેમાં સમાવેશ કરવામાં આવ્યો હતો. આ ઉપરથી અનુમાન થાય છે કે તેજ પ્રમાણે ગાંધર્વ પ્રાભૂત વારણ પ્રાભૂત આદિ પ્રાભૂત તેમજ ધનુર્વેદ પ્રાભૂત પણ રચાયાં હશે. અને એજ વધારામાં પ્રાભૂતો દનાં એમ માનવાને કારણ મળે છે. જેની રીતે આર વેદના ઉપવેદો નામો આ- ધનુર્વેદ, ધનુર્વેદ, ગાંધર્વવેદ તથા રચાયેલવેદ ઉપયોગી

ઐદિક વિદ્યાનું વર્ણન કરે છે, તેજ પ્રમાણે ઉક્ત પ્રાપ્તો પછી તેવી ઉપયોગી ઐદિક વિદ્યાનાં સંગ્રહ રૂપે યોજનપદાં એમ સ્વાભાવિક અનુમાન થઈ શકે. વળી એમ પણ અનુમાન થાય છે કે વેદાંગ ઉપવેદાદિ ગ્રાંથ સાહિત્ય સમસ્તનો પ્રાપ્ત અર્થમાં સમાવેશ કરવામાં આવ્યો હશે. એ રીતે પ્રાપ્તો વૈદિક સાહિત્યની અસર તજે સ્વામાં હોમ અને પછી યજુર્સંભવિત લાગે છે. આ દિશામાં શોધખોળ બહુ સ્પષ્ટ તથા નવીનજ અજવાળું પાડનારી યદ્યં પડવાનો સંભવ છે.

અત્રે એ ઉમેરવું જરૂરી છે કે. મૂળ સૂત્રો પર “સંપ્રદાયીઓ” પણ વ્યાખ્યા સાહિત્યના પ્રાચીન

અંશ રૂપે હોય “નિર્ચુદ્ધિઓ” પછી સ્વામી, પરંતુ કાળને પ્રતાપે એવી તો શીર્ષ વિશીર્ષ થઈ ગઈ છે કે આગમ-પરંપરામાં તેનો સમાવેશ ન થયો એટલું જ નહિ પરંતુ તે વ્યાખ્યા રૂપે છે તેટલું પણ બહુ થોડાજ જાણતા હશે. એવીજ સ્થિતિ ‘સૂક્ષ્મકાવ્યો’ સંબંધી છે. પરંતુ એ બંને સંમંધિ વિસ્તૃત વિવરણ આવશ્યક હોવાથી તે બીજા કોઈ લેખ માટે રહેવા દઈશ. ઉપર જે પાપશ્રુત એમ નામ ઉક્ત સાહિત્યને આપવામાં આવ્યું છે તેનો એટલેજ અર્થ થઈ શકે કે જે વડે પાપની સંભાવના હોય અને જેની લોકમાં પ્રસરણ કે ઉપયોગ નિવૃત્તિપરાયણ જન માટે હિમિત ન ગણાય.

વિનોદના પત્રો.

પત્ર ૫ મો.

મુંબઈ તા. ૨૨-૬-૧૯૨૫.

બાપ્તી રમેશ,

તારો પત્ર મળ્યો-આનંદ. જરા રોકપોસે હતો એટલે પત્ર લખવામાં કંઈક વિલંબ થયો. કુસુમ ખેનના લગ્ન બાબત તે ‘લખ્યું’ તે મળ્યું એમાં મરે હવે વધુ કંઈજ કહેવાપણું નથી રહેતું. આપણા સમાજમાં તો આવાં કેટલાંય લગ્નો થતાં હશે. અને કોણ જાણે કયારે થતાં અટકશે. સત્તરથી અઠાર વર્ષના સંસ્કારી કુસુમ ખેનને પેલા શ્રીમંત પરંતુ ચાલીસથી પીસ્તાલીસ વર્ષના ત્રીજ વરની સાથે પરણતા જેવા પડે એ આપણું કમભાગ્ય નહિ તો બીજું શું? આ કમભાગ્ય માટે જેટલા એમના માતાપિતા જવાબદાર કહી શકાય તેટલાજ બદકે તેથી પણ વધુ કુસુમખેનને હું જવાબદાર માનું છું. કેટલીએ બાર ઐદ વર્ષની કુમારીકાએને આમ દડસેલાતી આપણે આપણા સમાજજીવનમાં જોતા હોઈએ છીએ. પરંતુ એ જોઈને તો જરા આંખો લાલ કરવાની પા બેચાર અશ્રુઓ વહાવી આપણે બેસી રહેવાનું, પરંતુ નો કુસુમખેન જેવા પણ મનમાંજ કઈંમાં

ક્યાં કરે તો આપણે! ક્યાં આરો આવે? મઈ કાલેજ એમનો દુકો પત્ર હતો તેમાં આમ હતું:-

તમારી બળવાખોર જ્ઞાતિ ખરેખર મને બાળી રહી છે. એક બાજુ બા બાપુની લાગણી દુખાતી જોતાં હૃદય ગભરાય છે તો બીજાબાજુ સમાજને નૂતન હંવનની પ્રેરણાઓ આપણે નહિ તો બીજું કોણ કરાવશે એ વિચારે મન દુઃખાય છે.

વિનોદભાઈ, હવે મને વધુ ન બાળશો. આ લખકર વેગમાં મારા જેવી એક વધુનો તો શો હિસ્સો? મારે દુઃખે તમે દુઃખી ન થશો, પરંતુ મારી દયા જરૂર ખાતે.

બાકીને મારા પ્રજ્ઞામ.

લો.

લાઈ રમેશ, આટલેથી આપણને થોડુંજ લાન થવાનું હતું? એતો જ્યારે વડીલો અને નાનકડાઓ વચ્ચે સામસામે મિટ મંડાશે, યા કોઈ સમાજ ખજાનાની નાંખનારો સુધારક ખરી બોડી પણ ધોંધલ મચાવવા બદલ પડશે ત્યારે આપણા લોકોની આંખો ખુલશે. આવા પત્રો પાછળનો પ્લન આપ્યા-રથી નિરખવાતી એમને થોડીજ પડી છે? હશે, હવે આ બાબત વધુ અહિં નહિ. મારી ધારણા

મુજબ ન્યારે આપણી સામાજિક મુશ્કેલીઓના આપણે વિચાર કરીશું ત્યારેજ બધું કહેવાશે.

હવે અત્યારે વિશેષ કંઈ નથી લખતો. આપણી મૂળ બાબતને આ પત્રમાં સ્પર્શ કરી શકાય એટલો સમય પણ નથી. લગભગ બાર વાગ્યા હશે, અને જરા યાદી પણ ગયો છું એટલે એચાર દિવસ રહી નવોજ પત્ર લખીશ.

બધાને પ્રણામ.

લી.

વિનોદના મથાગોગ્ય.

પત્ર ૬ ઠો.

મુંબઈ તા. ૨૭-૮-૧૯૨૫.

બ્હાલા બાઈ રમેશ,

મારો પત્ર મળ્યો હશે. ગયા પત્રમાં લખ્યા મુજબ તારા પત્રની આ વખતે રાહ નથી નોતો. આ પત્રમાં આપણે જૈન ઇતિહાસના એકાદ બે પ્રિય સત્યોના વિચાર કરીશું. પ્રથમ પત્રમાં એક કડવા સત્યની તો ઝાંખી કરી, અને તેમાંથી સહેજે ઠોકરને પ્રશ્ન થાય કે જો એ કડવું સત્ય બે હજાર વર્ષના ઇતિહાસને પાને પાને ચાલુ નજરે પડ્યા કરતું હોય તો પછી ખીલ કોષ ધર્મોની માફક જૈન ધર્મ પણ આ દુનિયાના પટ ઉપરથી હતો ન હતો કેમ ન થઈ ગયો? ઇતિહાસની કંઈ સુંદર ઘટનાઓએ આજ લગી એને ટકાવી રાખ્યો?

કુદરતના કોષ અકસ્માતેજ આપણે જૈનો એક રહેવા નથી સર્જ્યા-એ કડવા સત્યે તો ખરેખર એટલી ભયંકર રીતે આપણી ભૂત અને વર્તમાન જીવનને ડિનંતિન કરી નાંખ્યું છે કે આવો પ્રશ્ન ઉદ્ભવ્યા વિના નજર રહે. અત્યારે આપણે જોવી રહ્યા છીએ એ એક સત્ય છે એમાં કોણ ના શો? આટલું જાણી આ કડવડવું સત્ય પણ મને નવાઈ પમાડે છે. મારા દિલને થતું આ આશ્ચર્ય આપણા ઇતિહાસને બુલે ખાંચે દંકાઈ ગયેલી બે ચાર ઉજળી ઘંટનાઓ તરફ માર્ગ પાન બેઝે છે અને એનો વિચાર કરતાં મને થાય છે કે જો પેલા કડવા સત્યને આપણા અત્યારના જીવનમાંથી આ-

પણે સદંતર ઉખેડી ફેંકી દઈએ, અને ખીજ બાજુ આજની નવી દુનિયાને ધ્યાનમાં રાખી ઇતિહાસના પેલા ઉજળાં ચિન્હોને ફરી વધુ જોરમાં જીવંત કરીએ તો હું ચોક્કસ જોઈ શકું છું કે દુનિયાના હવે પછી અસ્તિ ધરાવનારા ગણ્યાગાંઠ્યા ધર્મોમાં જૈનધર્મ પણ પોતાનું સ્થાન સારી રીતે જાળવી લે. મ. સ. પૂર્વેની પાંચમા યા છઠ્ઠા સૈકાની દુનિયાને જો શ્રી મહાવીરના સંદેશ વગર આરા નહોતો તો પછી મને કહેવા દેજે કે વીશ યા એકવીશમા સૈકાની આશમને પણ એ સંદેશ વિના છુટકો નથી. જો આપણે દેવાણું કાઢીશું તો પછી રહ્યા સહ્યા ખીલ ધર્મો મહાવીરના મહાન સંદેશને પોતામાં સમાવી લેશે અને દુનિયાનો નાશ થતો અટકાવશે.

બાઈ રમેશ! આપણા ઇતિહાસનું પ્રથમ ઉજળું સત્ય તે આપણી સાધુ સંસ્થા. આ જમાનાનાં મને પણ એ સાધુ સંસ્થાનો વિચાર કરતાં ખરેખર અનહદ આનંદ થાય છે. ખર્ડે છે કે એ સુંદર વ્યવસ્થાનો લાભ આપણને બહુજ ટુંકો સમય મળ્યો, પરંતુ તેથી મૂળ વસ્તુ થોડીજ મારી જાય છે! લાંબો સમય એ ઘટનાએ આપણા જીવનમાં પાડે ન બળજો તો એટલાજ કારણે કે પેલા કડવા સત્ય સાથે આનો મેળ કેમ મળી શકે? ગમે તેમ પરંતુ એક સમયનું આપણું એ ઉજળું ચિન્હ આપણે સુઢેજ કેમ ભૂલી નજરે?

એક કલ્પના કરો કે જોમાં ભરવાડું યા જાજ સ્વામી આપણી ધાર્મિક સંસ્થાને મોખરે પ્રથમ મહાવીરના પ્રતિનિધિ તરીકે પાંડ બજવી રહ્યા હોય, અને એમના હાથ નીચે દેશમાં કેટલાય આચાર્યો, ઉપાધ્યાયો તથા અન્ય સાધુ સમુદાય પોતાની નિર્જીવ ફરજ બજવી રહ્યા હોય. આ કલ્પનાના જાજસ્વામી તે આપણી સમગ્ર સંસ્થાના પોપ અને એમના હાથ નીચેના આચાર્યો તથા ઉપાધ્યાયો તે ખીજો અને અન્ય પાદરીઓ વિગેરે કહું તો કંઈ ખોટું નહિ. કોષ ખી સંસ્થાનો ચાલક તો એકજ હોવો જોઈએ એ તો આપણે ત્યાં પ્રથમથીજ સ્વીકારાએલું. અત્યારની માફક જુદા જુદા આચાર્યો પોતાની સ્વતંત્ર ટોળાઓ

જમાવીને તત્તન ખોટી ધાંધલ મચાવી છે તેવો અ-
વકાશ આપણી સંસ્થાની શરૂઆતમાં નહોતો. પ્રજા
મહાવીરના પ્રતિનિધિ જે કંઈ કર્યો છે તેથી હેશ પણ
વિરોધી માર્ગ ખીજા કોઈ પણ આચાર્ય યા સાધુ
નહોતા લઈ શકતા.

દરેક આચાર્યની આત્મ્યાત્મ પોતાનો જ સિદ્ધ
સમુદાય હોય એવી કોઈ ઘટના તે વખતે નહોતી.
દરેક સાધુ જેટલા ભાવથી પોતાને દીક્ષા આપી હોય
તે આચાર્યને માનતા તેટલા જ ભાવ અને પ્રેમથી
ખીજા આચાર્યો તરફ જોવાની એમની ફરજ મનાતી,
અને સહુ કોઈ એમ માનતા. કોઈથી સાધુ, ધર્મને
અંગે જેટલો વધુ અભ્યાસ કરતા તેટલી તેમની કદર
વધુ થતી. એમના હાથે ચૂંટાઈ ધર્મને અંગેનાં કાષો
સંક-ભૂયતો નહિ. આ બધી વસ્તુની કદર કરતો સંક
આવા સાધુ સાધ્વીઓને ઉપાધ્યાય, પંચાસ, આ-
ચાર્ય વિગેરે અધિકારીથી નવાજતો, અને તેમ કરી
પોતે કૃતાર્થ થતો. આમ ગમે તેટલા અધિકારો મળે
પરંતુ છેવટે માન નો પ્રશ્નના એકજ પ્રતિનિધિને
આપું પડતું, એટલે કોઈ પણ સાધુઆમાને પોતાને
મળે ખરું અધિકારની લાલસા નહોતી થતી. એમ
કોઈ પ્રકારની માંડી લાલસા ન થવાથી એ મહા-
ત્માએને કોઈ મામતના સંધિને ફાંટી, યા કોઈ તો-
ફાની માણસોને પૈસા ટકાની લાંચ રચવતો આપી
અપારની માફક અધિકારો લેવાની ધેલછા પણ ન-
હોતી થતી.

, આમ કેવળ પ્રજાના નાના મોટા સીપાઈ તરીકે-
જ કામ કરવાનું હોય આ પોતાનું પુસ્તકાલય યા
જીવનને અંગે પોતાની સામગ્રીઓ વસતિવાનો તે
વિચાર પણ ક્યાંથી થાય! એવા લોકોમાં પુસ્તકો
વિગેરે જળવાય, અને દરેક વિદ્યાર્થીનાથી જીવડો
એનો ઉપયોગ કરી શકે. આમ હોય એટલે આવક-
ભાણ્યોની પૈસા માટે ખુશામત પણ નહોતી કરી
પડતી, અને કોઈને આગળવાળા પોતાને નામે પૈસા
પણ જામે નહોતા રાખવા પડતા. હેશ અને કાળની
પરિસ્થિતિ સમજીને અને સાધુ જીવનનો પુરો વિચાર
કરી પ્રજા મહાવીરે સાધુઓ માટેના આદાર વિદાર
તથા ખીજે પણ જીવનક્રમ એવી સુંદર રીતે ગોઠવી

દિષ્ટિએ કે જાગ્યેજ કોઈનું સાધુ અવસ્થામાંથી પતન
થવાનો ભય રહે.

આચારની માફક તે સમયમાં કોઈ, દિવસમાં
ત્રણ ત્રણ વખત આદાર માટે બહાર નહોતા પડતા,
અને જે એક યા બે વખત આદાર માટે બહાર
પડતા તે પણ ખાપકા આવક શ્રાવિકાઓનું વધું
ઘટ્યુંજ વહોરી લાવતા. અત્યારે તો ખાસ આમ-
ત્રણે શયમ, અને સમય સમયનો જીનો વિવેક પણ
ન જગવાય. હાલમાં જી મદતીર પ્રજાના આચા-
રાંગ તથા શયંભવસુરિ સંપાદિત દશવૈકલિક યા
ખીજા કોઈ પણ સૂત્રની પૂરી ગણના પણ ન થતી
હોય તેમ આપણા જેવાઓને તો લાગે એમાં નવાઈ
જ શી? બાઈ, આ સિધ્ધિમાં તો શારીરિક જીવનને
અંગેનો આદર્શ પણ કેમ પ્રાપ્ત થઈ શકે? આમ
વસ્તુને ખરો આત્મા હણાય છે. કેવળ ઉધાકા પગ
યા માથા રાખવામાં અને ફેશલુકનમાં જ ગૌરવ
નથી. કેટલીએ વાર મેં તો આપણા સાધુઓને
અન્ય અન્યધર્મોમાં પાસે અને બહારના ખીજા
વિદ્વાનો પાસે આમ ગૌરવ લેતા જોયા હશે, અને
લારેજ મને થયેલું કે આપણે મુખ્ય વસ્તુ ભૂલી
મયા છીએ. પ્રજા મહાવીરનું જે બંધારણ આપણા-
માંથી દુનિયાના આદર્શ સેવકે, અને સેવિકાઓ હિત
કરવા રચાયેલું, તે બંધારણનો ચૂન હેતુ ઉમેરો મૂકી
આપણે કેવળ એમાં જ મોટાઈ માનતા અને મના-
વતા યુગએ તો એથી તાર્ત્રિક લાભ ન થાય.

બાઈ રમેશ! હવે વખતે તું મને કહીશ કે
'વિનોદ! આમ સાફકું દિલ રાખી આપણા સાધુ
જીવનના એમાં તપાસવા તે આપણા જેવાઓને
તે સોજાનું દરો? આવે આદાર અને આમ એક-
કાર વિગેરે કહેવું એ નવી દુનિયાના આપણને તે
કેમ પાલવે?' આમ ખરેખર હું તારી સાથે મળતો
જ છું. અત્યાર સુધી મેં તો આપણા ગૃહ જીવનના
ઇતિહાસનાં પાનાઓમાંથી ઉઠાવું જે કંઈ મળી
આવે છે તે તારી પાસે રજૂ કર્યું. અને સાથે સાથે
એ બધાની પુરતી સમજ માટે વર્તમાન જીવનને
પણ બાજુમાં ધટાવ્યું. એ વર્તમાન જીવનનો પુરો
ખ્યાલ તો હવે પત્રીજ આપશે; અને એ બધું

તારી પાસે મૂક્યા બાદ હવે પછી લલિત્યની સાધુ સંસ્થા કેમ હોય તો આપણે દુનિયામાં આપણું સ્થાન જાળવી રાખીએ તેનો પણ વિચાર કરીશું.

ભાઈ! કલિકાલના આ પ્રિય સત્ય જાગત હવે પછીના પત્રમાં વળી વધુ કંઈ કહીશ. અત્યારે તો એટલું જ કે ઇસ્વીસનની શરૂઆત પહેલાં ટેટલાંચ વર્ષો અગાઉ આપણી સંસ્થાના એકના અનેક આગેવાનો થયા અને ત્યાર બાદ દિન પ્રતિદિન વધતાં વધતાં એક એવું પરિણામ આવ્યું કે અત્યારે ધણી વિગરના ઢોર જેવી આપણી સ્થિતિ થઈ પડી છે. અત્યારે વર્તમાનનો વિચાર કરીશું ત્યારે કમજાન

સાધુ સાધવી જાળવના કંઈ કંઈ કરવા અનુભવે પણ તને જણાવીશ, અને એ બધું જાણતે છતે જે ચાર અથ્થોએ વહાવી આપણે બધાં વહે જઈશું.

પ્રિય રમેશ! આતે કેવી લાચારી? અરે! આને લાચારી પણ કેમ કહેવાય? એજ ઉકળતી ઉમિંઓમાંથી કોઈ દ્યુધરનો જન્મ થાય તો તેમાં નવાઈ જેવું શું? કુદરતના આવેશમાં શું શું છુપાઈ રહ્યું છે તેનો રાની જાણે, બાકી અત્યારે વિમળા બહેનને પ્રજ્ઞામ. પત્ર તુર્ત લખજે.

શીં

વિનોદના યથાધ્યાય.

એક વિચારણીય પ્રશ્ન.

જૈન વિચારકો, હિતચિંતકો અને આગેવાનો માટે.

[પાટણના પંડિત પ્રભુદાસનો આ લેખ ધણી વખતથી અમારી પાસે પડેલો, તે અવસ્થા પ્રેરક કરવા યોગ્ય છે એમ તેમનું મતબ્બ હોવાથી અત્ર પ્રકટ કરીએ છીએ. તે પર ગંભીર ચર્ચાને અવકાશ છે તો સમાજ હિતેથીઓ પોતાના પ્રુખ્ત અને યોગ્ય વિચાર પ્રકટ કરશે, તંત્રી.]

૧. હું અનેક વખત લખી ગયો છું કે જૈનસંઘ એ ધાર્મિક સંસ્થા છે. કોઈ ડોમ નથી. ડોમ એ સમાજ શાસ્ત્રની દૃષ્ટિથી પાડેલ વિભાગ છે. તેને સંસ્થાને લગતા વિષયો અને ધારાધોરણો પણ છે. પરંતુ તેના ઉદ્દેશો અને વિષયો કાગળ પર નથી, છતાં છુટા છુટા અનુભવમાં અવશ્ય છે. શોધખોળ વિભાગદ્વારા તેનો સંપ્રદ કરવામાં આવે તો તે સુરંગત રીતે ગોઠવી શકાય.

ટેટલાક નિયમો શાસ્ત્રોમાંથી મળે.

ટેટલાક વિષયો ચાલુ વ્યવહારોમાંથી મળે.

ટેટલાક સામાન્ય નિયમો ભારતીય સંસ્કૃતિ અને આદર્શોમાંથી મળી શકે.

આ રીતે પ્રપલ કરતાં-આખી એ ધાર્મિક સંસ્થાનું બંધારણ રીતસર કાગળ પર લેવું હોય તો લખ શકાયો.

૨. છતાં હજી સુધી, એ સંસ્થાનો વહીવટ તો પરંપરામાં અવરોધ રહેલા નિયમો અનુસાર લગભગ ચાલે છે, અને તે સંસ્થાના વહીવટકર્તાઓ પણ લગભગ નહીં જોવાઈ છે. ટેટલાક એવા પણ ગમો

મળશે કે જ્યાં હજી બરાબર એજ પ્રમાણે વહીવટ ચાલેલા કરે છે, જે જોઈને આપણે ચુકી થઈએ. હજારો ગામો જૈનોની વસ્તીવાળાં છે અને અંધે કંઈ ફાલનું બંધારણ દાખલ નથી થયું. તેમજ ટેટલેક ટેકાણે અંદર અંદર બળેકા-મતભેદ હશે. તેમ છતાં દરેક ગામમાં મતભેદ હશે એમ તો નજ માની શકાય. એટલે એવાં આપણને ધણાં ગામો મળી શકે કે જ્યાં બરાબર વ્યવસ્થિત સંઘસંસ્થાને ધોરણે બેસી વહીવટ ચાલતો હોય, તેમજ એવાં આદ્ય ગામો પણ મળી આવે કે જ્યાં સુદર નિયમોના સુદર ઉપયોગ પણ ચલેલો હોય; એ બધી શોધ ઉપરથી પણ ધણું મેળવી શકાય.

૩ મારો લખવાનો આશય એ છે કે એ સંઘ સંસ્થા પોતાના ચાલ્યા આવતા ધોરણે ચાલ્યા કરે, તેમાં મૂળનું પરિવર્તન ન કરવું પડે. તે સંસ્થાને ઉત્તેજન આપી જ્યાં જ્યાં એ સંસ્થા અન્યવસ્થિત થઈ ગઈ હોય ત્યાં વ્યવસ્થિત કરીને આખા પ્રાંત નિધિવત્તાળી એક મહા સંઘ સંસ્થા તાજ કરવામાં આવે તો શો વાંધો?

તાજી કરવાનું લખવાનો એ ઉદ્દેશ છે કે 'હમ-
ણી' એક લેખકબાદ એ લખ્યું હતું કે " સધા તો
સ્થાનિક છે પણ બધા સધા પર વ્યાપક સંસ્થા
નહોતી માટે તેની જરૂર છે." આ લખવામાં તે
ભાઈની ગેરસમજ થાય છે કારણ કે જૈન
સંઘોનાં કેટલાક કાર્યો સ્થાનિક તો હતાંજ,
તેજ પ્રમાણે વ્યાપક કામો પણ હોય, તે અનિવાર્ય
છે. અને વ્યાપક કામો કરવા માટે પણ કંઈ સાધન
તો અવશ્ય હશેજ. એટલે પછી તે એક વ્યક્તિ કરે
કે ઘણી વ્યક્તિઓ મળીને કરે પણ તે સંસ્થાજ
કહેવાય.

ખરી રીતે આનું સ્વરૂપ કેવું હતું તે આપણે
જાણતા નથી પરંતુ તેની વ્યવસ્થા ચોક્કસ હતી. તેને
તાજી કરવી, એ મારો આશય છે.

૪ આ સંસ્થાને તાજી કરીને બાકીની બધી
સંસ્થાઓની નીતિ આ સંસ્થા પણ ધરે, અને પેટા
વ્યવહાર તે તે સંસ્થાને સોંપી દે.

૧ શિક્ષણ પ્રચાર કરનારી સંસ્થા જેમાં વિદ્યા-
નેત્રી પણ રચાત મળે.

૨ આચાર વિસ્તારનારી સંસ્થા જેમાં ક્રિયા
ચેત્રિને પણ રચાત મળે.

૩ મિત્રકોનો વહીવટ કરનારી સંસ્થા.

૪ સાહિત્યરસિક અને વર્ધક સંસ્થા.

૫ ધર્મ પ્રચારક

૬ આંતર વ્યવસ્થા સંભાળનાર.

૭ બાહ્ય આધાતોમાંથી બચાવનાર.

૮ ચોખ્ખા પ્રવૃત્તિને ઉત્તેજન આપતું, અને અચો-
ખ પ્રવૃત્તિને અંકુશમાં રાખતી.

૯ વિચારણીય બાબતોનો પદ્ધતિસર નિર્ણય કર-
નારી સંસ્થા.

એમ અનેક શાખા પ્રશાખામાં જુદાં જુદાં ખા-
તાંઓ બહેતરી નખાય.

એટલે દરેક સંસ્થાની એકવાક્યતા રહે. પરંપર
વિરોધી થવાનો પ્રસંગ ન આવે.

૫ શ્રી જૈન સંઘ સંસ્થાને વધારે મજબુત અને
વ્યવસ્થિત કરવાનું હું નિચેના સંજોગોથી કહું છું.

૧ આ સંસ્થા શ્રી તીર્થંકર પ્રભુએ સ્થાપી છે.

૨ આ સંસ્થા લગભગ અઢી હજાર વર્ષ જેટલી
તો પ્રાચીન છે.

૩ આ સંસ્થાના વહીવટી હજુ ચાલતાજ
આવેલ છે.

૪ આ સંસ્થા ઠાકપણ દુનિયા સંસ્થાથી સ્વ-
તંત્ર છે. અપ્પહિત્ત્ય હાસત્રંગ

૫ મારે ગામ પ્રત્યેક જૈનનું પ્રતિનિધિત્વ તેમાં.
ગોઠવાયેલું છે.

૬ તેના આગેવાનો નક્કી થયેલા છે છતાં નહોાય
ત્યાં યોગ્ય ગોઠવી શકાય.

૭ સાધુ સાધ્વી પણ આ સંસ્થાના અમલદારો
હોવાથી તેઓને પણ સેના અર્પી શકવાની તક
રાખેલી છે.

૮ બરોબર સંગઠન કરવામાં આવે તો ધણી
મત મતાંતર પડે છે તેને તો સંભવજ ન રહે.
એટલે સાધુ સાધ્વીના વિખવાદનો પણ ભય ન રહે.
મતભેદ, વિચારભેદનો અવકાશ છેજ.

અને મુખ્ય સ્થળેથી હુકમ છૂટતાં ખરાબર અમલ થઈ શકશે.

એટલે જુદી જુદી સંસ્થાઓ માટે જુદા જુદા પ્રતિનિધિત્વ ગોઠવવાની અને તેના વહીવટની પણ કડાકુટ મરી જાય છે.

-૧૦ દેશકાળ અને સંજોગો પ્રમાણે મુખ્ય સ્થળ, ઉદ્દેશને વળગી રહીને ફેરફાર કરી શકે છે એટલે વખતના વહેવા સાથે જે કંઈ સમયને અનુસરી કરવું પડે તે તો સમયજ્ઞ કરાવશે પણ તેમાં અંકુશ એકદમ રહેવાથી વહીવટની સગવડ ધણીજ રહેશે.

-૧૧ અત્યારે પણ સંઘ સંસ્થા વ્યવસ્થિત કરવાની બાબતમાં કોઈનો મતભેદ પડશેજ નહિ. એટલે બહુમતિ પણ સંઘ સંસ્થાના પક્ષમાંજ આવશે.

-૧૨ અલગત તેને ખરાબર વ્યવસ્થિત રીતે ખરા સ્વરૂપમાં મુકવામાં મુશ્કેલીઓ ધણી છે પણ તેમ કર્યા વિના બીજી રીતે તેટલી સફળતા પ્રાપ્ત થાય તેમ નથી.

આટલી મહેનત કરવાથી હાંમેશાના માટે સરળતા થઈ જાય છે.

-૧૩ પ્રયત્ન કરવામાં આવે તો ચોક્કસ સાધ્ય છે, તેની હું ખાતી આપું છું અને તેના માર્ગો પણ નિકળી શકે તેવાજ છે.

-૧૪ આ એકતા ભારે બળવતી થશે અને બહેલામાં બેઠેલી ઘઈ શકશે માત્ર પ્રયત્નની જરૂર છે.

-૧૫ સામાન્ય વર્ગને અને દૂર દૂરના ગ્રામીણ પ્રદેશોમાં આબાલવૃદ્ધ સ્ત્રી વર્ગને પણ સંધનું નામ પરિચિત છે. તેના પ્રત્યે બહુ તથા પ્રેમ પણ છે આ સંસ્થાને નામે તેઓ ગમે તે કરવા તૈયાર પણ થઈ જાય છે. માત્ર ગોઠવણને તાજી કરી સમયાનુકૂળ આણુ કરવાનીજ દીલ છે.

-૧૬ હાલની લિન્ન-લિન્ન કામો કરનારી જેટલી સંસ્થાઓ છે તે બધીને કામ આણુજ રાખવા દેવું, માત્ર તેને માટે ગદાસંઘ, કાર્યની નીતિ અને ધોરણ ગોઠવી આપે એટલે તે ચાખા પ્રસાખા રૂપે ગોઠવાઈ જશે એટલે સંસ્થાઓ છે તેના કરતાં જુદી નવી કારની પડશે તેમ નથી નવી. સંસ્થા નિકળે તે મુખ્ય

સંસ્થાની નીતિ પ્રમાણે આવે એટલુંજ જોવાનું.

-૧૭ સંઘ, તીર્થ, શાસન એ વ્યવસ્થાપક સંસ્થાના લિન્ન-લિન્ન પરિસ્થિતિને લાગુ પડતાં નામો છે.

-૧૮ તેના નિયમો ગમે તેવી પરિસ્થિતિમાં જૈન ધર્મને અચાવી લે તેવા છે અર્થાત્ સનાતન (દીર્ઘકાળ નભે એવા) છે.

-૧૯ ચાલતી આવતી પ્રાચીન સંસ્થાને છોડીને નવી સ્વતંત્ર સંસ્થા કે પરસ્પર વિરોધી ધોરણોવાળી સંસ્થા કરવાથી લાભ શો? કામ મહેનત, વ્યવસ્થા વિગેરે તો ગમે તે સંસ્થામાં કરવા પડશેજ. બે વસ્તુ રહેવાથી સામાન્ય પ્રાપ્તને કયે રસ્તે જવું? એ મુશ્કેલજ રહેશે અર્થાત્ કાયમ બે વર્ગ પડેલા રહેશે તેથી કદી એકત્ર થવાનો સંભવ ન ગાની શકાય એટલે સંસ્થા તો એકજ જોઈએ એમ કોઈ પણ કંઈક કરશે. હવે જ્યારે એકજ જોઈએ તો પછી પ્રાચીન સંસ્થા છતાં તેને વ્યવસ્થિત ન કરવી અને નવી સંસ્થાની ખટપટમાં પડવાનું શું કારણ? નવી સંસ્થા એટલે હું કોનક્રેટ-સને ઉદ્દેશીને કહું છું.

-૨૦ અર્થાત્

૧ કોનક્રેટ-સ શબ્દને બદલે વ્યાપક નામ "મહાન સંઘ" એવું નામ રાખવું.

૨ અને તેનું પ્રતિનિધિત્વ, બંધારણ-વિન્યાસનું આવે છે તેનેજ તાલુકું કરવું.

૩ પેટા નિયમો સમયને અનુસરીને કામ ચલાઈ તરીકે જેવા ઠીક લાગે તેવા કરી લેવા.

આ ઉપર લખ્યા તેવા અને બીજા અનેક કારણોને લીધે આ પ્રાચીન મદાન સંઘ સંસ્થાને વહીવટ વ્યવસ્થિત અને તાજો કરવામાં આવે અને બાવિષ્યની પ્રાપ્તના હાથમાં એવી સંજીવ સંસ્થા મુકવામાં આવે તો જૈન ધર્મની રક્ષા અને પ્રચાર આજના કરતાં ધણી સરસ અને વ્યવસ્થિત રીતે થઈ શકશે. એમાં કશો સંદેહ નથી લાગતો તેથી આ બાબત વિચાર કરીને રીતસર ચર્ચા શરૂ કરી બાજબી ધારી વિચારકો, દિનચિન્તકો અને અગ્રણીઓની સેવામાં સાદર રહી રહે છું.

પ્રભુદાસ બેચરદાસ માટેજ, પાંચ

વિવિધ નોંધ.

(ઈન્ડિયન ઑફીસ પરિપત્ર કાર્યાલય તરફથી).

૧. ઉપદેશક વાડીલાલ સાંકલચંદ્રનો રિપોર્ટ—

આ સંસ્થાના એક ઉપદેશક મી. વાડીલાલ સાંકલચંદ્રે શહેર છેલ્લા ત્રણ માસમાં ઉત્તર ગુજરાતના કેટલાક ભાગમાં પ્રવાસ કરી સંસ્થાનું ઉત્તમ પ્રચાર કાર્ય કર્યું છે અને તે નહેર પ્રગ્નની જાણ માટે પ્રકટ કરતાં અમને આનંદ થાય છે. આ ઉપદેશક સંસ્થાના જૂના અને અનુભવી હોઇ દરેક રથને વિવિધ વિષયો પર ધણીજ આકર્ષક શૈલીથી બાપણે આપી શ્રોતા-ર્થ પર સચોટ છાપ પાડી સંસ્થાના ઉદ્દેશાનુસાર પ્રચાર કાર્ય કરી રહ્યા છે. ધણે રથને જેન તેમજ જેનેતરોની નહેર સલામો સમક્ષ બાપણે આપ્યા હતાં. પ્રવાસ દરમિયાન તેઓ તા. ૨૫-૬-૨૭થી અત્યાર સુધીમાં કલકત્તા ચાલી શહેરમાં ગામોએ જઈ કાર્ય કર્યું હતું. અને તીથે જણાવેલાં રથોએ આપ્યાનો આપ્યાં હતાં. નવાગામ, નાયકા, ખરાંદી, સાર્નદ, અમદાવાદ (અત્રે ધાર્મિક પ્રવૃત્તિમાં બેઠાતાં એક માસની રજા ભાગવી હતી) સોલા, વડાજ, શીલજ, સાંતેજ, આંબજી, ગોતા, મેસાણા, સચાલા, કેમણા, હડીઆર, લાઝી, ખરવાડા, ઠાડા, ભાલક, ધુલ, ખાનપર, દેણુપ, કવી, ઉમતા, જાસકા, મજાવા, મન્ડાલી, હુણવા, મહેરવાડા, કેડા, સીધપુર, સેમેડા, ઘીઠોડા, બલાદ, વગેરે.

ઉપરના દરેક રથને સંસ્થાના ઉદ્દેશાનુસાર હા-નિકારક રિવાજો દૂર કરવા સળધે, કેસવણી, મેપ, લા વગેરે પ્રયત્ન પ્રયત્ન વિષયો પર બાપણે આપ્યાં હતાં. અને નહેર મીટીંગમાં જ્યાં જેનેતરો અને કલકત્તા કોમના શ્રોતા વર્ગોએ હાજરી આપી હતી ત્યાં દારૂનિષેધ અને જીવહિંસા નહિ કરવા સચોટ બાપણે આપનાં તેજા હોઠાએ પ્રતિજ્ઞાઓ લીધી હતી. તેમાંના કેટલાકના દરારો તીથે આપવામાં આવ્યા છે. આ સિવાય સૂકત બંડાર ફંડની યોજના સમન્વયતાં કલકત્તા દરેક રથોથી શ્રી મેથોએ પોતાના તરફથી સંપૂર્ણ સહાનુભૂતિ દર્શાવી ફંડ ભરાવી આપ્યું હતું.

પ્રચાર કાર્યને પરિણામે થયેલા દરારો-નવા ગામમાં જેન તેમજ જેનેતરોની મીટીંગમાં જીવદયા અને સંપના વિષયો પર બાપણે આપતાં સારી અસર થઈ હતી, અને ધારાળા વગેરે કોમોએ ઠરાવ કર્યો કે હિંસા કરવી નહિ. જે કરે તે સવાપાત્ર રૂપી-આ મંદિરમાં આપે અને તેવી હિંસા કરનારને પકડી કાઢનારને સવા રૂપીએ આપવે. તેજા દરાર કરવામાં આવેા હતા. નવાગામ વગેરે આઠ ગામના કોમોએ ઠરાવ કબૂલ રાખ્યો છે. શ્રી સાંતેજના સંધ તરફથી જણાવવામાં આવે છે કે ઈન્ડિયનના હેતુઓ વગેરે પર ઉપદેશક મજદુરે બાપણે આપ્યું હતું અને ધર્મની ખરી લાગણીના અભાવ, હાનિ-કારક રિવાજો જડવાથી બેઠા છે તે વિષે અસર કારક બાપણે આપ્યું હતું અને અમને સંતોષ થયો હતો. જીવદયાના વિષયપર એક નહેર બાપણે સચોટ રીતે આપવામાં આવ્યું હતું.

ગામ આંગણજીમાં ધાર્મિક તેમ સંપ વગેરે વિષયો પર બાપણે આપ્યાં. અને આગેવાન શેઠ લીખાભાઈ સહજુભાઈ ભાષ્યક પ્રત્યેકશનમાં ક્ષેત્રકંઠ નીવડતાં તેના માનમાં મેલાવડો કરવામાં આવતાં તે પ્રમગે પછુ કેળવણીના વિષયપર બાપણે આપવામાં આવ્યું હતું. જેજ રીતે ત્રણ બાપણે આપવામાં આવ્યાં હતાં. શેઠ અમદાવાદ આગેવાનને જાતે મહેનત કરી ઘર ઘર ફરી સૂકત બંડાર ફંડ એકત્રી કરી આ સંસ્થાને મોકલી આપવામાં આવ્યું છે તે જાણ તેઓને ધન્યવાદ આપીએ છીએ.

અમદાવાદ-શાહપુર મંગળ પારિખના ખાંચામાં સં. ૧૯૮૪ના માગસર શુદ્ધ ૧૧ ના રોજ શાહપુર જીલ્લાના સહજુકરથો ત્યાં ગહેનોએ પોસક કરેલાં તે વખતે ૫૦ ઉમંગવિજયજી આદિ ઠાણાની હાજરીમાં શુદ્ધરથો તેમજ મહારાજ શ્રી તરફથી અનુદા મક્તાં ધાર્મિક આખેતા પર તેમજ રૂદન કુટનના રિવાજ નાશક કરવા તેમજ મંગળ વિગેરે ન ખાવા વિગેરે

વિષયો પર દાખલા દલીલ સહીત અસરકારક વિવેચન કરવાથી ધણીઓએ રડવા કુટના હાનિકારક રિવાજનો નિષેધ કરવા વિગેરેની આધાઓ લીધી હતી.

લાછડીમાં-ગામના મંદિરના યોગાનમાં મહેર બાપણો આપ્યાં હતાં. જૂઠા જૂઠા વિષયો પર વ્યાખ્યાનો આપ્યાં હતાં અને ઝાતાઓ ઉપર ઘણીજ ઊંડી ડાપ પડી હતી. ગામ ખરેખરના આગેવાન શેઠ મજલાલ વાડીલાલ મારફતે ગામમાં સાદ પડાવી મહેર બાપણ આપતાં હાનિકારક રિવાજો તથા ક્યાં ધર્મના વિષયો પર ઠરાવ કરવામાં આવ્યા હતા. જૈનેતરોએ હાજરી આપેલી તેઓએ પણ પાપ ન કરવા અને દાર ન પીવાના ઠરાવો કર્યા હતા.

ગામ કામલપુર-જૈન અને અજૈનોની મહેર સભા મેળવી. કૉન્ફરન્સના હેતુઓથી વાકેફ કર્યા. હાનિકારક રિવાજો તથા ધાર્મિક અને વ્યવહારિક કેળવણી તેમજ શત્રુત્વ સંબંધી વિવેચનો કર્યા હતાં. શ્રી ઉમતાના મંથ તરફથી જણાવવામાં આવે છે કે “અમને દરરોજ બાપણથી ઉપાશ્રયસંઘ આવી જે આનંદ થયો છે તે અપૂર્વ છે. સંતોષથી જણાવીએ છીએ કે કૉન્ફરન્સને માન આપી, જેઓ ઘેર હતા તેમની પાસેથી સૂકત બંડાર ફંડ લઇ રૂ. ૨૨-૧૨-૦૦ મંજૂર ઉપદેશકને આપ્યા છે. અમને બોધ દ્વારા જે શિખામણો મળી છે તે અતિ લાભકારી છે.

જાસકા-તાલુકે ખેરાળના સંઘ તરફથી જણાવવામાં આવે છે કે “આપની તરફથી ફરતા ઉપદેશક શા. વાડીલાલ સાંકળચંદે આવી અત્રેના શેઠ નરોત્તમદાસ બીખાભાઈ મારફતે ગામમાં સાદ પડાવી તમામ કોમ એકઠી કરી બાપણો આપ્યાં હતાં. ચર્ચાએક વિષયો નીચે મુજબ:— ધાર્મિક નૈતિક તેમજ કન્યાવિકલ, બ્રહ્મચર્ય, બીજા ધર્મમાં નંદિ જવા બાબત તેમજ મૂર્તિ પૂજવાથી થતા લાભ, ફટાણા નંદિ ગાવા, રૂઠન નંદિ કરવું-તેવા જૂઠા જૂઠા વિષયો પર અસરકારક બાપણો આપ્યાં હતાં, જેની ડાપ એટલી તો ઊંડી પડી છે કે તેઓનાં મન અને લાગણી તેવાં કામ

નંદિ કરવા દોરાએલાં છે. આ બાપણોની અસરથી હાજર રહેલાંઓ પૈકી, ધાંચી, પટેલ, સુતાર, હળમ વગેરેમાંથી કેટલાકોએ પરબી પ્રત્યે પોતાની માબેન સમાન દ્રષ્ટિ રાખી વર્તન રાખવાની બાધાઓ લીધી હતી. આમ ઉપદેશકદ્વારા બોધ-ચાલુ રહે તો ધણે લાભ અંગે માનીએ છીએ. કૉન્ફરન્સને માન આપી સૂકત બંડારફંડ સંઘમાંથી કરી આપ્યું છે. આવ કાર્યથી કૉન્ફરન્સને તેમજ લાયક ઉપદેશકોને ધન્યવાદ આપીએ છીએ.”

હુણવા—ના શ્રી સંઘ તરફથી જણાવવામાં આવે છે કે ઉપદેશક તરફથી “મૂર્તિ પૂજવાથી થતા લાભ, અને અન્ય ધર્મમાં ન જવાની ન શિખામણો અમને મળી છે તે ધણીજ સ્તુતિપાત્ર છે. તેમના ઉપદેશથી રૂઠન નંદિ કરવાનું બાપણથી તે બંધ કરવા સંબંધે ત્યા લગ્ન પ્રસંગે ફટાણા ગાણાં નંદિ ગાવા સંબંધે ઠરાવો કર્યા, અને તે ઠરાવથી વિરહ વર્તન કરનાર પાસેથી રૂ. ૧૦ સવા દંડ લેવાનો તથા તે રકમમાંથી પરિવાર કાણાં નાંખવાનો ઠરાવ કરવામાં આવ્યો છે.

મહેરવાડા—માં પણ ઉપરોક્ત રિવાજો સંબંધે બાપણો આપતાં તે રિવાજ બંધ કરવા અને તે રિવાજથી વિરહ વર્તન કરનાર પાસેથી રૂ. ૫૦ સવા પાંચ દંડના લેવા ઠરાવ કરવામાં આવ્યો છે. આ ગામે કેળવણી વિષયક ઉપદેશની તેમજ પાંદરાણાની જરૂરીઆત હોવાના કારણે એક પાંદરાણા સ્થાપન કરતા ત્યા તેના નિકાલ માટે પાંચ વર્ષ સુધી અડચણ ન આવે તેવું એક ફંડ ભરાવી આપના ગ્રામવંશ કરવામાં આવી છે. સિદ્ધપુર તાબે સમ્રાટમાં પણ મહેર સભા ભરી વ્યાખ્યાન આપતાં ઠરાવો કર્યા હતાં, અને હમણે કેમો વાગાએ દાર જવા કરતાં વિગેરેની આધાઓ લીધી હતી.

૨ યુનિવર્સિટીના અધ્યાક્રમ અને અર્થમાં ગાંધી—આ વિષય પરત્વે અમારે જણાવવું તો એ છે કે દર વર્ષે આર્ટસ કૉલેજોમાં અભ્યાસ કરતા અને જૈન વિચારો મુદ્દોમાં વસતા આપણા જૈન વિદ્યાર્થીઓમાં અર્થમાત્રથી પ્રત્યે અભિરૂચી ઉત્પન્ન થાય

અને તે અભ્યાસક્રમ અજમાર કરે તે માટે પ્રતિ વર્ષ આવી સંસ્થાના સંચાલકોને વિનંતિ કરવામાં આવે છે કે પોતાના અધિકારની તે સંસ્થાના વિદ્યાર્થીઓ અર્ધમાગધીનો અભ્યાસ ગ્રહણ કરે તેવી પ્રેરણા કરવી. આવા પત્રોના જવાબ ભાગ્યેજ એકાદ બે સંસ્થાઓ તરફથી મળે છે. એ વિચારતાં ખરેખર એક ચાલ તેવું છે. આવા પત્રોના જવાબમાં અમદાવાદ શ્રી જૈન મ્યુટાઈંગ્સ મ્યુલ્ટિપુલ્ટ લોર્ડીંગ તરફથી અમને એક પત્ર મળ્યો હતો જેનો અગવનો ભાગ એ છે કે “આવા વિધ્યનો નિર્ણય કરવાનું કામ વિદ્યાર્થીઓની પમદગી ઉપર મુકવું તે વધારે હિતજન્ય થીજ છે.” આ પત્ર મળતાં અમારા તરફથી આવા પ્રત્યુત્તરથી ઉત્પન્ન થયેલ નિરાસા અને આપણી ફરજ વિદ્યાર્થી વર્ગને બની રાકે ત્યાં સુધી દોરવવા હોવી જોઈએ વગેરે હકીકતો વાચો. એક પત્ર લખવામાં આવ્યો હતો જેના જવાબમાં ઉક્ત બોર્ડીંગ હાઉસના ડૉ. સેકેટરી તરફથી નીચેનો પ્રત્યુત્તર અમને મળ્યો છે તેમજ તે સંસ્થાની સમિતિના એક સભાસદનો અભિપ્રાય મળ્યો છે જે આ નીચે આપતાં તેમને અમે ધન્યવાદ આપીએ છીએ.

પત્ર. તા. ૨૭-૧૨-૨૭.

તમારા નંબર ૪૧૦૬ તા. ૨૨-૧૦-૨૭ નો પત્ર મળ્યો છે. કૌલેજમાં અભ્યાસ કરતા વિદ્યાર્થીઓને અર્ધમાગધીનો વિષય લેવા પ્રેરણા કરવામાં આવશે. અમારી મીટીંગના એક સભ્યના અભિપ્રાયની નકલ આ સાથે આપતી જણ્યુ માટે સંમેલન ગાળી છે

sity Examination we shall try our best to create interest in the subject and advise them to take it up instead of Sanskrit. We may however draw your attention to the Standing rule of the Bombay university that a student can take Ardha Magdhi as a second language only if he has passed in Sanskrit at least one examination conducted or recognised by the University.

As Gujarati has now been allowed for Sanskrit at the Matriculation Examination, Students who pass their matric with Gujarati cannot take Ardha Magdhi at the first year in Arts. In the F. Y. A. however as there is no Gujarati as a second language and as students are required to pass the F. Y. A. Examination with Sanskrit, they can conveniently take Ardha Magdhi from the Intermediate class even if they did not pass their matriculation with Sanskrit.

Ahmedabad.

18-12-27

વલી ગયા પશુસલ્ય અગાઉ દેરાસરનાં બંડારમાંથી રૂા. ૨૦૦-૩૦૦ લગભગની ચોરી થઇ છે (૧) તેનો પત્તો મળ્યો નથી જેથી અત્રેના બીજા આગેવાનો શેઠ વિજયલાલજી, ગુલાબચંદજી, કસતૂરચંદજી, તથા હાકેમચંદજી એમણે પ્રતિજ્ઞાઓ કરી છે કે એક વરસમાં ચોરીનો પત્તો ન મળે અને હિસાબની ચોખવટ કરીને ખતાવે નહિ તો ગામ છોડીને ચાલ્યા જવું. હવે આ પ્રતિજ્ઞાએને છ માસ થયા છે. હજુ કંઈ ઠેકાણું પડ્યું નથી. અને દેરાસરનો વહીવટકર્તા શેઠ લક્ષ્મીચંદજીની વતી તમાગ વહીવટ તેના ભત્રીજા હાલાના આગેવાન શેઠ રામલાલજી ભેરવદાસજી ચલાવે છે. અને હિસાબ ખતાવતા નથી.” આ સખધે ત્યાંના આગેવાનોને ૨૯૨૨૨ પોસ્ટથી પત્રો લખવામાં આવ્યા છે. આવાં ખાતાઓના સંચાલકો દૂરદેશો વગેરેનું અને સખડમાન ધ્યાન ખેંચીએ છીએ કે પોતાપર રહેલી જુમ્મેદારી સમાજને થી સંધને પોતાના હસ્તના વહીવટની સંપૂર્ણ માહિતી પ્રતિવર્ષી તો અવશ્ય આપવી જોઈએ એ પોતાની ફરજ છે. અને આ ફરજમાંથી તેઓ મુક્ત રહી શકતા નથી. અમને આશા છે કે શ્રી હાલાના જેન દેરાસરજના વહીવટકર્તાઓ પણ અવશ્ય ધટણું કરશે.

૪ શ્રી પાવાપુરી તીર્થને અંગે કાઠવામાં આવેલું કમિશન—શ્રી પાવાપુરી તીર્થને અંગે સ્વેતાંબરો અને દિગંબરો વચ્ચે ચાલતા પટણાની કોર્ટના મુકદ્દમા નં. ૬૪. સન ૧૯૨૬ માં અત્રેના બજીતા અને પ્રથમના આ સંસ્થાના રેસીડન્ટ જનરલ સેક્રેટરીઓ અનુક્રમે રા. મોતીચંદ ગિ. કાપડીઆ

અને મોહનલાલ બી. ઝવેરી. સોલીસીટરો એમની જુજાની સેવા માટે એક કમિશન પટણાની કોર્ટ કાઢ્યું હતું અને આ બન્ને ગૃહસ્થોની તપાસ અત્રેની Small Causes Court મારફતે મી. એન. સી. બર્યા સમક્ષ નીકળી હતી. જે તા. ૧૦-૧-૨૮ થી ૧૮-૧-૨૮ સુધી ચાલી હતી. આ કમિશનમાં બન્ને વિદ્વાન્ સાક્ષીઓએ પોતાની જુજાની આપી હતી. સ્વેતાંબર જૈનો તરફથી મુખ્ય તપાસ રા. મનજી જે. મહેતા બેરીસ્ટર લીધી હતી અને આ પત્રના તંત્રી રા. મોહનલાલ દલીચંદ દેશાઇએ આ કેસમાં વકીલ તરીકે સંપૂર્ણ સેવા બજવી હતી. જૈન સ્વેતાંબર કોન્ફેરન્સ તરફથી સંસ્થાનાં એક રેસીડન્ટ જનરલ સેક્રેટરી રા. ચીનુભાઇ લાલભાઇ-શેઠે હાજરી આપી હતી. આ તપાસ દરમિયાન ઉપર જણાવેલા દરેક ગૃહસ્થોએ કોઇ પ્રશ્ન જાતનો જાહેરા લીધા વિના પોતાનો કોમતી વખતનો ભોગ આપી કોમતી જે સેવા બજવી છે તે જાહેર તેમને ધનવાદ આપીએ છીએ.

૫ મુકદ્દમ બંડાર કુંડ—તા. ૬-૧-૨૮, થી ૩૧-૧-૨૮ સુધી.

ઉપરેશક-વાડીલાલ સાંકળચંદકારા.

ઉમતા-૨૨૧૧-ગસકા-૯૧-મહાવા-૪, મંડાલી-૩-લુણવા-૭-ઓગણજ-૧૨૧૧. દાસજ-૪-મે. હરવાડા-૨૬-કોડા-૨) સમોડા-૮-વીડોડા-પાંના-બવાદ-૧૧૧

(૧૧૭)

ઉપરેશક-પુજાસાલ ત્રિમચંદ કરાંચી-૩૧૧૧

પ પાલીતાણાની બે સંસ્થા—નામે સિદ્ધક્ષેત્ર બાલાશ્રમ અને યશોવિજયજી જેન ગુરુકુળ લગભગ એકજ પ્રકારની છે. તે બંનેની વ્યવસ્થા જુદી જુદી છે અને તેમાં મદદ ભરવા માટે બંને તરફથી જુદી જુદી આપીંગો બહાર પડે છે અને બંનેનું કામકામ જુદું જુદું થાય છે. સિદ્ધક્ષેત્ર બાલાશ્રમમાં તો તેના સેક્રેટરીઓજ મેનેજીંગ કમિટી તરીકે કાર્ય કરતા દેખાયા છે. તેના ફંડમાં મુખ્ય ફાળો આપનાર સ્વ-ઐશ્ય શેઠ નરોત્તમદાસ બાણજી તથા શેઠ દેવકરજી મૂળજી છે. તે બંનેથી તે સંસ્થાની વિવિધતા સ્પષ્ટ છે ને તે માટે તે બંનેને ધન્યવાદ થતો છે. તેના ફંડનું દ્રુતદીઠ થક જનું જોષએ એમ ધણાને મત હતો ને હવે થોડા વખતમાં થક જશે એવો સંભવ છે. તેનું અને યશોવિજયજી જેન ગુરુકુળનું જોષ થક જનું ઇષ્ટ છે એમ શેઠ નરોત્તમદાસની કથાતીમાં કેટલેક સ્થળેથી બોલાતું હતું પણ તેમની વિવિધતામાં તે આગતનો ફેરફાર નહિ. હવે એ પ્રશ્ન એ બંને સંસ્થામાં ચર્ચાય છે તેથી અમે તદ્દરથ તરીકે જણાવીએ છીએ કે આનું જોષ ઇષ્ટ છે કે નહિ તે પર પુખ્ત વિચાર કરી તે બંનેના સેક્રેટરીઓએ ચોતાતો સ્પષ્ટ ખ્યાલ કરી લેવો થતો. જોષ કરવાનું ઇષ્ટ મણાય ત્યાર પછી કેવી રીતે જોષ કરવું, તે દરેકના ફંડ સંબંધી શું વ્યવસ્થા રહે, તે બંને જોડાયા પછી દરેકનું નામ ને છે તે કાયમ રાખવું કે જુદું અને એકજ રાખવું, દરેક સંસ્થામાં ભણના વિદ્યાર્થીઓ માટે અમુક ધોરણના અંકમાં, અને ત્યાર પછીના ધોરણના બીજામાં રાખવા કે બંનેને એકજ મકાનમાં રાખી બધા ધોરણના વિદ્યાર્થીઓની સગવડ એકજ રસોડે અને એકજ પ્રમથ નીચે કરવી એ સર્વ બાજતોનો નિર્વેશ સપાટાબંધ થક થકે તેમ છે. અમારું નમ્ર

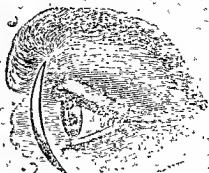
મંતવ્ય તો અમે ક્યારનું તે તે સંસ્થાના કાર્યવાહકોને સ્પષ્ટ કરી દીધું હતું કે જોષ કરવું ઇષ્ટ છે. બંને સંસ્થાના જોષ સાથે બંનેના કાર્યવાહકોનું પણ જોષ કરવું જોષએ-ફંડનું પણ જોષ કરી તેનું દ્રુત કરી તેમાં બંનેના કાર્યવાહકોને દ્રુત નીમવા જોષએ, અને બંનેની રીતસરની મેનેજીંગ કમિટી નીમી ને પ્રમાણે શ્રી મદાવીર જેન વિદ્યાલયની મુજબમાં વ્યવસ્થા થાય છે તે પ્રમાણે મુજબમાં તેની મેનેજીંગ કમિટી રાખવી જોષએ ને તે દ્વારા દરેક જાતનો પ્રમથ કરવો જોષએ. બંનેની સગવડ એકજ મકાનમાં બંને તેમ ન હોય તો નીચલાં ધોરણ-ગૃન્-રાત્રી અંગ્રેજી ધોરણ બાલાશ્રમમાં અને અંગ્રેજી ધોરણ યા અંગ્રેજી યોગીથી જુવલા ધોરણ માટે ગુરુકુલમાં રાખવાની વ્યવસ્થા સારી થઈ પડશે. નામ બંનેનું ને છે તે રાખી શકાય, યા બંને સંસ્થા એકજ છે એ બતાવવા બંનેનું નામ જુદું પણ એકજ નેનું કે 'શ્રી મદાવીર બાલાશ્રમ' આપી શકાયે. આ રીતે જોષથી બંનેના અર્થમાં ઘટાડો થશે, યાનાજી યા જેનો પાસેથી એકી વખતે સારી રકમ મળી શકશે, બંને વચ્ચે અચકામચ રહેશે નહિ યા જુદા જુદા પ્રથલો કરવાની મુશ્કેલી રહેશે નહિ. બંનેના સદકારથી આખી સંયુક્ત સંસ્થા વધુ દીપશે અને કંઈક વધુ સાકે કાર્ય કરી શકશે. જોષથી યવા પછી કોઈ પણ કાર્યવાહકે સદકાર કરવાનું છોડી દેવું ન થતો: અમે આ બંને સંસ્થાના એકત્રિત થવામાં લાભ જોષએ છીએ તે આટલે કાળે આ વખતે અત્ય પ્રકટ કરીએ છીએ. સાથે સાથે બંનેના સંસ્થાકો આ પર અમારી આ પ્રેમભાવથી કરેલી સૂચના પર મંભીર વિચાર કરશે એવી તેમને વિનંતિ પણ કરીએ છીએ.

તંત્રી.

“કુક્સાઈટ ગ્લેસ”

ગરમીના કીરણોને આંખમાં જતા
અટકાવે છે અને એટલેજ તે
ઉત્તમ છે.

Heat Rays
Ultra Violet

Can not pass through the glass.

તમારો ચસ્મો આજેજ કુક્સાઈટ કાચનો બનાવો અને તમારી આંખો જેતા ઉપર
જાંદગીના અને મોજશોખનો આધાર છે તેનું રક્ષણ કરો.

મનસુખલાલ જેઠાલાલની કું.

(જૈન-ચસ્માવાલા)

આંખો તપાસી ઉત્તમ ચસ્મા બનાવનારા.

કાલબાદેવી રરતા, સુરજમલ લલુભાઈ ઝવેરીની સામે,
મુંબઈ.

અમારા અમદાવાદના એજન્ટ :-

રા. જગશીભાઈ મોરાર

કે. અખાતાલ હીરાલાલ પટેલના ઘર પાસે,

માદલપુરા-અમદાવાદ.

આ માસિક અમદાવાદમાં તેમના મારફતે આહકાને પહોંચાડવા ગોઠવણ કરવામાં
આવી છે. અમદાવાદના અમારા આહકાને તેમજ અન્ય જાંદુઓને જણાવવાનું છે.

॥ नमो तित्यस्त ॥

જૈન યુગ

[શ્રી૦ જૈન શ્રવે૦ કાન્દેરસતુ માસિક-પત્ર]

પુસ્તક ૩

અંક ૬-૭

મહા-કાગળ

૧૯૮૪

માનવ તંત્રી

મોહનલાલ દલીચંદ દેસાઈ

શ્રી એ એચએચ. શ્રી.

વકીલ હાઈકોર્ટ, મુંબઈ

વિષય.

પૃષ્ઠ.

વિષય.

ખહેતને (કાવ્ય) રા. મણિલાલ શેઠ ... ૧૯૩
તંત્રીની નોંધ.

૧ આગામી શ્રી મહાવીર જયંતી ખાસ અંક,
૨ ધન્ય શ્રી કરપુરભાઈ, ૩ ના. વાઈસરોયને
ગાનપત્ર, ૪ અરિસિંહકૃત સુકૃત સંકીર્તન,
૫ જૈન દર્શન અને સાહિત્ય માટે શું કરવાની
જરૂર છે? ૬ મહાકવિશ્રી ન્હાનાલાલના
દિંગાર, ૭ કાકા કાલેલકર અને છાત્રાલયો. ૧૯૪
જીવનમાં ત્યાગનું રથાન. રા. પ્રાણપુત્ર ... ૧૯૯
પ્રાચીન જૈન કવિઓનાં વસંતવર્ણન. (તંત્રી) ૨૦૧
સ્વ૦ સ્નાહરશ્રી મનઃસુખઆધના પત્રો „ ૨૧૪
અરિસિંહ કૃત સુકૃત સંકીર્તન. ... ૨૨૦
ડૉ. મોતીલાલ છ. સંધર્મી M.B.B.Sc.
શ્રીમદ્ યશોવિજયજીકૃત જ્ઞાનસાર સ્વોપદ બાલા-
વબોધ સહિત ... ૨૨૫

મોહપરાજય રૂપક નાટકનો સંક્ષિપ્ત સાર
રા. ફ. ક. લાલન
તપાગ્નિ પદાવલી (તંત્રી)
ધર્મનું જીવનમય શિક્ષણ.
(ગ. નર્મદાશંકર દેવશંકર મહેતા) ...
માનવ જીવનનો ધાર્મિક આદર્શ.
રા. ફ. ક. લાલન

વિવિધ નોંધ.

૧ ખનારસ દિંદુ યુનિવર્સિટી અને જૈન ચેર,
૨ શ્રી હાલા (સંધર્મ)ના દેરાસરજીના વહી-
વટકર્તાઓનો ખુલાસો, ૩ શ્રી આગમોદ્ધ
સમિતિ અને પુસ્તક પ્રકાશન, ૪ ઉપદેશકોનો
પ્રવાસ.
જૈન એજ્યુકેશન બોર્ડ-મળેલી સમાજો રીપોર્ટ. ૨૧

જૈનયુગ

—જૈનધર્મ, તત્ત્વજ્ઞાન, સાહિત્ય, ઇતિહાસ,
જીવનચરિત્ર ને સમાજપ્રગતિને લગતા વિષયો ચર્ચનું
ઉત્તમ જૈન માસિક.

—વિદ્વાન મુનિ મહારાજશ્રી તથા અન્ય લેખકોની
કસોટી કલમથી લખાયેલા ગદ્યપદ લેખો તેમાં આવશે.

—શ્રીમતી જૈન મ્મે. કૉન્ફરન્સ (પરિવર્ત) સંજ્ઞા-
ધીના વર્તમાન-કાર્યવાહીનો અહેવાલ સાચેસાચે અપાશે.

તો દરેક સુઝ આ પત્રના આદક બની પોતાના
મિત્રોને પણ આદકો બનાવશે અને સંધર્મોના
પરિપક્વ કાર્યમાં પુષ્ટિ અપાશે.

આપુ વર્ષથી વાર્ષિક લલાજીમ ટપાલખર્ચ
સહિત આવ ૩. ત્રણ

લખો-જૈન મ્મેન્ કોન્ફરન્સ ઓફીસ
૨૦ પાપધુની મુમ્બ નં. ૩.

આ માસિક બરોજા પ્રમાણમાં ફેલાવો પામવાની
ખાત્રી રાખે છે નો જાહેરખબર આપવારાઓને
માટે ને ઉપયોગી પત્ર છે; તો તેઓને ઉપરને
સરનામે લખવા કે મળેલા બહામણ છે.

જૈન યુગ.

We have to recognize the fact that the world today has access to many sources of spiritual guidance which have never been ecclesiastically sanctioned, but which are none the less resorted to for that reason. While there has been a falling off in Church attendance, there has been an increase in the spiritual hunger of mankind, due mainly to the deepened interest in the universe which science has created.

The destiny of the Church is to become the great finishing school in the education of humanity. A minister of religion must become the friend of knowledge in all its kinds and not in one kind only; a change not difficult to make when we realise that all knowledge, whether of God man or the universe is essentially one

Dr Jacks Editor Hibbert Journal.

પ્રસ્તુતક ૩

વીરાત સં. ૧૪૫૪ વિ. સં. ૧૯૮૪ માહ દ્વાગણ

અંક ૬-૭

ખહેનને.

હારી મીઠી મીઠી હંસલી સોણક તહારી મત્ય,
હી મળે નવે નોકલી તહારી આ જગમા મુજ તાત ! ૧
મોલ બોલે મોલીકાં વેરે કંઠ વસે કોકિલ
વરણી સામે આંખ ઢળે બે છૂપવા ઉરકાર. ૨
જગના જૂઠાં લોકકા તે જલે નહિં તુજ મૂલ,
સાગર કેરી દીકરી જે સાગર જેવું ઉર. ૩
જગમરાનાં પાણીકા ખૂટવાં દીકા ઝાઝ્યા તીર,
તાતની વાટયે જવા ઉઠી તરસી મુઝ તીર. ૪
ઉંવે વસોલી માવડી પાયે સાસું પ્રેમધનીર,
ખાસ છીપી ને ઝળકી કાયા આવ્યો હંસલી જન. ૫

ધન્ય તહારી માવડી ને ધન્ય તારો તાન,
ધન્ય ધણી ખારી હોયે પકે સોણક જાવ. ૬

કુચુકી વધુ કોમળા એ હંસલી તહારી કાવ,
ઉઠી ઉઠી દૂ આ જગની તે સહીસ ક્યાથી માવ. ૭
માનસસરની પોણી તું આંદની તુજ વિદાર,
અંધારામા લોટવા હે બુની પડી તું ક્યાંય ? ૮
માડીના લાં માનવીનો માડી સંગ વિદાર,
જન લા લગ મન્ય કરીયે 'કર્મ' ચડી અશુભાણ. ૯
ખદ્યદતા ઉમગયે જોવા જન એ અમ નાશ !
અર્થ સરેશું જાનથી આ ? જન એ ઉપદાસ. ૧૦
પુણ્ય તોર મુખ નિદાણું હજારું પાયે ઉર,
ઉર તારાઈ આવે ખેડેની ! પશુ ન વહે તલપૂ. ૧૧
મણિલાલ શેઠ.

હ મી કડીયા કમનો અર્થ object of
struggle છે

તંત્રીની નોંધ.

૧ આગામી શ્રી મહાવીર જયંતી ખાસ અંક-આવતા ચૈત્ર માસના અંક તરીકે શ્રી મહાવીર જન્મોત્સવ ખાસ અંક કાઢવા વિચાર છે. તે માટે ખાસ હેતુ મોકલવા કેટલાક સંબંધિયોને ખાસ વિનંતિ કરી છે જ્યારે બીજાઓને આ શ્રેય દ્વારા વિનંતિ કરવામાં આવે છે. શ્રી મહાવીરનું જીવન ચરિત્ર જુદા જુદા દૃષ્ટિબિંદુઓથી અનેક વખત અનેક મહાશયો તરફથી વ્યવશેષ ત્યારેજ તેમજ તેમના સંબંધમાં ખુદ આગેમોમાં જે કહેવામાં આવેલ છે ને, તથા તેમાં ચરિત્ર લિખ બિન્ન વ્યાખ્યાનોએ રચેલાં છે તે બહાર પડશે ત્યારેજ તેમનું ચરિત્ર દાક્ષના જમાનાને અતુલ્ય શૈલીમાં સર્વોત્કૃષ્ટર આલેખી શકાશે એમ અમારું માનવું છે.

અત્યાર સુધી આ જાતની દૃષ્ટિ રાખી જે જે સાગમી મેળવી શક્યા તે પ્રકટ કરવા પ્રત્યે અમારો પુરુષાર્થ થયો છે. તેમાં સહકાર આપવા માટે લેખક બંધુઓને આગ્રહ કરતા આવ્યા છીએ. કહેવું એમ લાગશે કે એ જાતની 'ધૂત' અમને લાગી છે તો તેને જણાવીશું કે તેથી 'ધૂત'માંથી કંઈ અર્થાતું પ્રકટ થઈ જશે. એક બાબ તો એમ જણાવે છે કે તે માટે તો ધણી કંઈ કરવાનું છે. અમે પણ એમજ માનીએ છીએ ને તેથી આ અમારો પ્રયત્ન છે.

મુનિ મહારાજાએ ચાતુર્માસ વીત્યા પછી દણ્ડ એક રથેથી બીજે એમ વિદાર કર્યા કરે છે તેથી નિશ્ચિત રથના વગર અમે ખાસ પત્ર લખી તેમને વિનંતિ કરી શક્યા નથી તો નેએ. આ પત્ર વાંચના મળે તો તેને વિનંતિપત્ર તરીકે સ્વીકારી મનનીવ અને પ્રોડ લેખ મોકલાવશે. મુનિશ્રી સાક્ષર કલ્યાણવિજયજીએ તો શ્રી વીર ચરિત્ર સંબંધી ખાસ પ્રકરણ લખ્યા છે તે પૈકી અંકાર સુંદર પ્રકરણ અમને મોકલવા કૃપાકરશે. મુનિશ્રી અમરવિજયજી, ચતુરવિજયજી આદિ સાહિત્યપ્રવૃત્તિમાં ને આરા કાર્યમાં ખાસ પ્રવૃત્તિ ધરાવે છે તેમને પણ લેખ માટે અમારી ખાસ

વિનંતિ છે. જે કેટલાકે અમને વચન આપેલ છે તેએ વચન પાળશે એવી અગેને ખાતરી લરી આશા છે. જેન વિદાલયો-વસંતિમુકેામાંના વીચારશીલ વિદ્વાર્થીઓ-ભવિષ્યના આગેમોના આ પરત્વે કંઈ સારું કરી જતાવવાનું-અભ્યાસપૂર્વક લેખ લખી મોકલવાનું માથે લેશે તો ચૈત્રીઅંક વિશેષ સુંદર અને આકર્ષક બની શકશે.

૨ ધન્ય શ્રી કરતુરભાઈ-જૈન કેન્વેન્શનના પ્રમુખ, શેઠ આણંદજી કલ્યાણજીની પેટીના પ્રમુખ, અમદાવાદના પ્રસિદ્ધ ૨૨૦ શેઠ લાલભાઈ દલપતભાઈના સુપુત્ર શેઠ કરતુરભાઈને કાણ જાણવતું નથી! તેમણે પોતાના સુશિક્ષણના પ્રભાવે લક્ષ્મીના પ્રતાપે અને પ્રેમ લખાં સોજન્યે સુંદર છાપ શેઠાપર પાઠી હતી અને તાજેતરમાં પોતાની ઉદારતાની સીમાથી પોતાની પ્રતિષ્ઠાને જોરવામાં જોર વધારી કર્યો છે.

સદગત શેઠાના માતૃશ્રી મ. ૨૨. ઝંગાભાઈના નામથી ચાલતી ઝવેરીવાડાની 'જૈન' કન્યાશાળા અને શેઠના નામની પાંચકુવાના દરવાજા પરની પ્રાથમીક શાળા એ શેઠ લાલભાઈ અને તેમના સુપુત્રોનાં જીમ કાર્યોનાં રમરણો છે. શેઠાંક પલાં શાળા માટે ખાસ મકાન બંધાવી અમદાવાદની મ્યુનિસિપાલિટીને આપી દીધું તે દમણાં જૈન સ્વેતાંજી મૂર્તિપૂજક બોડિંગ શેઠ લલુભાઈ રાયચુંદના નામે જાળવવાતી હતી તેને સુંદર સ્થાપત્ય મકાન નું હોવાથી તેનું મકાન પૂરું પાડવા માટે શેઠ કરતુરભાઈએ પોતાના ૨૨૦ પિતાશ્રી શેઠ લાલભાઈના નામથી એકાનન દમર રૂપીઆ જેની ભારી રકમ હાત્રાલયને ભેટ કરી હતી તે તેમાંથી તેના મકાનનું ખાતમુદ્દારી ગત તા. ૨૪-૨-૨૮ ના રોજ શેઠ કરતુરભાઈએ કર્યું હતું.

આ યુગમાં સિદ્ધાંત એજ મર્વ રોગોનું જીવન છે એ વાત અમદાવાદી આ શેઠ સહિત રીતે સ્વીકાર્યું છે એ જાણી આનંદ થાય છે. મુનિશ્રી શ્રી મહાવીર જૈન વિદાલય માટે એક લાખ રૂપીઆની

સંખ્યાન કરનાર સ્વ. શેઠ વાઠીજાણ સારાનાર્થ (કે જેમણે પોતાના સ્વર્ગવાસ પહેલાં પોતાની જમી સંપત્તિનો શ્રેષ્ઠ ઉપયોગ સંખ્યાનના માટે કર્યો) અમદાવાદી હતા. અમદાવાદમાં પુષ્કળ સ્ત્રીમતો હતા અને હજી અનેક છે. તે સર્વે શિક્ષણના કાર્યમાં, કોમના અભ્યુદયના કાર્યમાં અને સાર્વજનિક દિનના કાર્યમાં પોતાની સંપત્તિનો સદુપયોગ કરે, તો તેનાં મિષ્ટ ફળો દ્વંદ્વાસમયમાં આપણે પ્રગતિમુચક મેળવી શકીએ.

શેઠ કરતુરભાઈ સુચિત્તિ છે અને રાજકારણમાં પણ દેશના પક્ષમાં રહ્યા છે એ અતિ આનંદદાયક જિના છે. થોડુંક થયાં એક મોટી સભામાં સાયમન કમિશનના બહિષ્કાર કરવાના પક્ષકાર કરવા માટે દેશનાયક શ્રીમાન ગ્રીણુનું વ્યાખ્યાન અમદાવાદમાં થયું હતું તે વખતે પ્રમુખસ્થાને શેઠ કરતુરભાઈ બિરાજ્યા હતા.

શેઠ કરતુરભાઈ આમને આમ અનેક સુકાયો કમ્પે જરી અને શોકોના સાચા દિનના પક્ષપાતી રહી તેમના અભ્યુદય અર્થે પોતાની સર્વ શક્તિનો સદુપયોગ કરવાનું આજી રાખશે નો તેઓ ભરે સરકારી ખિતાઓ કદાચ મેળવી ન શકે, પરંતુ શોકોના તરફથી અનેકમણું માન, પ્રતિષ્ઠા અને કીર્તિ મેળવશે અને છેવટમાં આત્મસંતોષને અનુપમ આનંદ તો અચૂક પ્રાપ્ત કરશેજ. પરમાત્મા તેમને તેમ કરના વિશેષ ચિરંજીવતા, સંપત્તિ અને આખાદી બક્ષે એમ ધન્યશ્રી.

૩ વાર્ધસરોયને માનપત્ર—મુંબઈની જેન એસોસિયેશન આદિ ઈડિયાની રાજકારણમાં પોતાનું અને તેટલો લાગ લેવાની મહત્વાકાંક્ષા સુવિદિત છે. આ મહત્વાકાંક્ષા યોગ્ય એટ્ટીપર દેશની સાથે સહકાર અખંડપણે સાધી આગળ ધપવા માટે વહેલી હોય તેમાં કોઇને કંઈપણ વાંધો લેવા જેવું નજ હોય. જેન પ્રમ રાજકારણમાં શા માટે અમ ભાગ લેતી નથી એવી ફર્યાદ યોગદાનમ થાય છે; પણ અમભાગ લેવામાં માત્ર અંગત-કૌમિક-મતીય લાભોજ આગળ ધરવાથી અને તે લાભો સાચવવામાટે ગમે તે રીતે

પોતાના અનંકરણનું સમાધાન કરી લેવાથી ને દેશના સમગ્ર પ્રશ્નોને મેલે મૂકવાથી એકંદર સર્વાંગિય સમ પરિણામો આવે છે તો તેમ થાય તેના કરતાં મિલકુલ ભાગ ન લેવો એ વધારે દિનાવડ છે.

શ્રી રાનુજય તીર્થનો સનાત ધર્મનાં વર્ધથી એક જગદેશ્વર આપણી મૂર્તિપૂજક કોમમાં ભોગવે છે. તે મંબઈ આપણો મુદ્દો અને આપણી લાગણી સામાન્ય રીતે ટુંકપણે રજી કરવા માટે સરકારના સર્વથી મોટા પ્રતિનિધિ એવા વાધસરોય સાહેબને માનપત્ર આપવા માટેની વ્યવસ્થા આ એસોસિયેશને પોતાના આદર હેતુ કરી સમગ્ર જેન કોમના નાગર્યોજાલવા માટે જેન સ્વેતાઅરમૂતિપૂજક કોમના કેટલાંક સ્વજોએથી આજેવાનેને એકલા કરી તે માટે ઉપ્યુદેશન ગોઠવવાનો પ્રયત્ન કર્યો વાર્ધસરોય સાહેબે તે પ્રમાણે માનપત્ર સ્વીકારવાની હા પાડી. તે માનપત્રનો મુસદ્દો અનેકની મદદથી તૈયાર કરવામાં આવ્યો ને તે વાર્ધસરોય સાહેબને મોકલનાં તે તેમણે પસંદ કર્યો. તે આપવા માટે સમય નક્કી થયો. હવે રીતસર ઉપ્યુદેશનના આકારમાં જઈ તે વાંચી ચાંદીના કાસ્ટેટમાં અર્પણ કરવા જેટલુંજ ખાકી રહ્યું.

પરંતુ મનુષ્ય ધારે છે કંઈ ને ધાય છે કંઈ. વાધસરોય સાહેબની તખીયત નરમ થક ધર્મ, અને ઉપહું માનપત્ર સ્વીકારવાનું નિયત વખતે માંડી વાળવામાં આવ્યું. આ માનપત્ર કેવી રીતે ધડામાં આવ્યું છે તે જનસમાજ સમક્ષ મૂકાયું નહિ તેથી અનેક તર્ક ચિત્કો થયા-ધણ્યો પોતાની કલ્પનાના યોગ દોડાવ્યા, અને કેટલેક સ્વજોથી જુદા જુદા આલેખો મૂકાયા. જેન સ્વેન કૉન્ફરન્સ આદિસ જેવી પ્રતિનિધિ સંસ્થાને પણ તે માનપત્રની નકલ પૂરી પાડવામાં આવી નહોતી.

અમેએ ઉપરનું જે કંઈ ખગર મળ્યા છે તે જણાવ્યું છે. જુગ જુદા આલેખોનો જવાબ આપવાનું એસોસિયેશનના મંત્રીઓ ખર્ચ ગયા. અમેને તો તપાસ કરતાં જણાયું હતું કે સાયમન કમિશનનો સહકાર કરવાનું તેમાં લખાયાનો આલેખ કરવામાં

આવે તો જોડો દેવો. છતાં વિશેષ ખાત્રીને અર્થે અમારી બધી માટે તે માનપત્રની નકલ એસો. ના મંત્રીઓને તા. ૫-૨-૨૮ ના પત્ર લખી અમે મંત્રીઓને જોડી નકલ નીચે પ્રમાણે છે.

વિશેષ લખવાનું કે આપની એસોસીયેશન તરફથી દિવના ના. વાઇસરૉયને એક માનપત્ર એનાયત કરવામાં આવનાર હતું અને તે તેઓ નામદારની નાદુરસ્ત તબીયતનાં સંજોગસર તેમના ખીન્ન કાર્યક્રમ સાથે સ્વીકારવાનું મુશ્કેલી સંજોગમાં આવ્યાનું અમારી જાણમાં છે.

આ માનપત્ર સંબંધે તે વખતે પણ કેટલીક અફવાઓ તાલવી હતી અને હાલમાં પણ છેલ્લી તા. ૩-૨-૨૮ પંચરત્ના રોજના મુંબઈસમાચારમાં પણ 'જૈનચર્ચા' માં મળ્યાની હેડિંગ કેટલીક હપ્તીકરો તે સંબંધે પ્રકટ થઈ છે, તે તરફ આપનું ક્યાન એવંતાં જણાવવાનું કે આ માનપત્રના ખરડાની નકલ પ્રથમ તમારી પાસેથી (તા. ૧૨-૧૨-૨૭ ના પત્રથી) ડૉનરન્સ ઓફીસ મારફતે મળાવવામાં આવી હતી જે હવે સુધી મળી નથી તેમ તે સંબંધે તમારા તરફથી પ્રત્યુત્તર પણ નથી જેથી આ પત્રથી આપને વિનંતિ કરવાની કે, વક્ત માનપત્રના ખરડાની એક નકલ આ પત્ર લાવનાર માણસ સાથે મોકલી આપસો.

તો તેનો જવાબ તેરમે દેવાડે તા. ૧૮-૨-૨૮ ના પત્રથી એવો મળ્યો કે,

'નામદાર વાઈસરૉયને આપવાનું' માનપત્ર તે નામદારની નાદુરસ્ત તબીયતને લીધે મુંબઈ મુકામે આપી હાથે નહોતું અને તે કાર્યક્રમ મુશ્કેલી રસા છે તેથી હાલ વસ્ત માનપત્રની નકલ મોકલવાની આવશ્યકતા લાગતી નથી તે જણાવ્યો. જેન.'

આમ પત્ર લખી મંત્રીસાહેબે વાત ઉઘાડી છે અને વિશ્વાસમાં લેવા યોગ્યને પણ વિશ્વાસમાં નથી લીધા તેથી પોતાની સંસ્થાના ગૌરવમાં તેણે વખરો કર્યો નથી, ને જોડા આસેપોને લોકો સાથે માની લે એ જાતમાં પુષ્ટિ આપી છે. જે ડૉનરન્સ ઓફીસને તો વિશ્વાસમાં થેલી કોમનીય હતી. દેવે જ્યાં મુશ્કેલી રહેશે કાર્યક્રમ સજ્જન થાય ત્યારે આપવા પાડેલું માનપત્ર તેજ રિતિમાં-વસ્ત્રોમાં અપાશે કે જુદા, (જોને તે વખતે પરિસ્થિતિ પરજ આધાર રાખેતે!) તે પ્રમુ જાણે પણ સમય જૈન પ્રેમના નામે જમે તે બેલવાનો કે લખવાનો કે માન-

પત્ર દેવાનો તેને અધિકાર નથી. જેન ડૉનરન્સ ઓફીસના મંત્રીઓએ પણ દેવે પછી ઉપયુક્તના સભ્ય તરફે આવે એવી અંગત વાતને ન સ્વીકારી પોતાની સ્ટેન્ડિંગ કમિટીદ્વારા સુરીતેજ પ્રતિનિધિ મોકલવાનું કે ન મોકલવાનું સ્વીકારવું ઘટે એમ અમે નક્કરપણે માનીએ છીએ.

૪ અધિસિંહ દૃત સુકૃત સંકીર્તન.

આ સંસ્કૃત કાવ્ય ભાવનગરની શ્રી જૈન આત્મા-નંદ સમાજે વિ. સં. ૧૯૭૪ માં માત્ર ત્રણ આનાની કિંમતે પ્રકટ કર્યું છે, તેનું સંશોધન પ્રવર્તક શ્રી કાન્તિવિજયજીના સાહિત્યગ્રંથો ગુનિ શ્રી ચતુર વિજયે કર્યું છે અને તેમાં અગ્રેષ્ઠ પ્રસ્તાવના તથા વિષયવાનુક્રમ કાન્તાંતર્ગત ઐતિહાસિક નામોની તથા દેશ નગરનાં નામોની એમાં બે અનુક્રમણિકા મૂકવામાં આવી છે તેથી આ મંથની મૂકતામાં થયેા વાતો થયો છે. એ સર્વ અને ખાસ કરી અગ્રેષ્ઠ પ્રસ્તાવના તૈયાર કરવામાં સ્વર્ગસ્થ સાક્ષર શ્રેન્યુએટ રા. ચિમ-નલાલ ડાહ્યાભાઈ દલાલ એમ. એ. નો હાથ છે એમ અમારું અનુમાન છે. તે પ્રસ્તાવના વસ્તુપાત્ર-તેજ પાત્રના યુગની એક સામગ્રી હોઈ તેમાં સારસ્વત ઐતિહાસિક તત્ત્વ ભરેલું હોઈ તેનું ગૂચરાતી ભાષાંતર ડાકટર મોતીલાલ છમનલાલ રાંધરી એમ. બી. બી. એસ. પાસે કરાવી તેને અગ્રે જોષ જઈ મથારિયન અને તેટલું મૂકી અત્ર પ્રકટ કરીએ છીએ. આ કાવ્ય પ્રસિદ્ધ કરવામાં પાટણવાસી શેઠ લલેશભાઈ હાકા-ભાઈ ભાઈ (૨૨૦) સમરન જાહેનની અર્પદબ્ધ સદાવ મળા છે, અમે તેનો, સંશોધક ગુનિશ્રીનો અને પ્રકાશિતી સંસ્થાનો ઉપકાર માનીએ છીએ કે જેમનાથી આવું ઐતિહાસિક કાવ્ય પ્રકાશન પામ્યું.

ગૂર્જર મદામાત્ર વસ્તુપાત્ર અને તેમના સંદેશ તેજપાત્રો યુગ મદાન દનો તે બન્ધ યુગનું ભન્ન આત્મેજન થનું ઘટે. તે થતા માટે તે સંબંધીત સર્વ સામગ્રી એકઠી કરી ઘટે. આ સામગ્રી જેની જાત-ચંદ્રચરિત્ર વસંતવિલાસ કાવ્ય, અને જયસિદચરિત્ર હમીરમાદર્દન કાવ્ય એ બે પરની ઉત્તર ૨૨૦ સંદેશ

શ્રી ચિમનલાલભાઈની અંગ્રેજી પ્રતાવનાઓનાં ગૂજ-
રાતી ભાષાંતરો આ પત્રમાં પ્રકટ કરી ગયા છીએ.
એક બાધએ તે પ્રકટ થવાથી સમાજને શું લાભ
છે એવી શંકા કરી હતી તેને રૂબરૂ સમગમવના તેમની
એ શંકા દૂર થઇ છે. જેનો પોતાનાં પૂર્વજોનાં કાર્યો
ઓળખતાં થશે, ત્યારે તેમનું અનુકરણ પોતાના ઇવ-
નમાં હિતારી થકરો.

૨૨૦ સાક્ષર શ્રી મનઃસુખલાલ કિરત્ત્યંદ મહે-
તાએ એક રચણે યથાયોગ્ય કહ્યું છે કે:—

‘જે દિએ, સારણ, વારણ, ચોણ, પરિચોણ જળ
જનને’ એવા વિવેકબ્રાહ્મિવાળા આત્માર્થી, સદુપદેશ,
નિઃસ્પૃહી, ભાગી આચાર્યોની અને હામ-દામ-હામવાળા,
શીમાન-ધીમાન વિવેકરૂપન, હૃદયચિત્ત, આત્માર્થી
ચંદ્રચોની પરમ આવરુચ્છતા છે. એ નિમિત્તો ગમે તો
રોગનું નિદાન યથાર્થ થઈ, યથાયોગ્ય ચિકિત્સા થાય તહિ
તો પછી કાળ પરિપાક થયે નહું અવિકૃત, સદ્ગુણ ક્યેવર
ધડનાર ભગે અને હૃદયર ધડાય ભારે.’

હવે પછી તૈયાર કરેલ નયચંદ્રસૂરિના હમિર
કાવ્યની પ્રતાવનાનો સાર, અને ખતે નો વરતુપાલ
મંત્રીએ પોતેજ રચેલા નરનારાયણનાંદ કાવ્ય તેમજ
અન્યની પ્રસ્તાવનાનું વાપાંતર ગૂજરાતીમાં કરી કરાવી
આ પત્રમાં પ્રકટ કરવા નિચાર છે. જનહર્ષસૂરિન
વરતુપાલ ચરિત્રનું ગૂજરાતી ભાષાતર ભાવનગરની
જૈન ધર્મ પ્રચારક સભા તરફથી પ્રસિદ્ધ થઇ ગયું છે.

૫ જૈન દર્શન અને સાહિત્ય માટે શું કર-
વાની જરૂર છે?

એક વિદ્વાન મદાદય ટુંકમાં જણાવે છે કે,

“ જૈન સાહિત્યમાં શ્રી હેમચંદ્રાચાર્યકૃત કાવ્યા-
નુશાસન શ્રી ધનપાલકૃત તિલકમંજરી વગેરે અનેક
પુસ્તકો છે કે જેના મૂળ ગ્રંથનું સંપાદન, પ્રસ્તાવના
અને નોટ્સ તૈયાર કરાવવાની જરૂર છે. જૈન દર્શ-
નના (પણ) મહત્ત્વના અન્ય ગ્રંથો ધણા છે જેનું
સાસ્ત્રીય રીતે સંપાદન અનુવાદ આદિ થવાની જરૂર
છે. આગમોના સરળ અને પ્રચલિત શબ્દોમાં અનુવાદ
થવાની જરૂર છે, તે માટે પૈદિઠ પાઠાવલી જેની

એક પાઠાવલી અનુવાદ અને ટિપ્પણ સાથે તૈયાર
કરી શકાય.

“ સિદ્ધસેન દિવાકરના ન્યાયાવાતાર ઉપર વિવેચન
થવાની જરૂર છે. હરિભદ્રસૂરિની અનેકાન્તજ્ઞપથાકા,
સાસ્ત્રવાર્તાસમુચ્ચય, પદ્મદર્શન (સમુચ્ચય) આદિનાં
પણ સારાં સંસ્કરણ અનુવાદ વગેરે થતાં જોઈએ.
જૈન દર્શનની આધુનિક તત્ત્વજ્ઞાનની દ્રષ્ટિ(એ) પણ
ચર્ચા થવી આવશ્યક છે; અને ભિન્ન ભિન્ન ફિલ્સુ-
ફીઓ જે મુદ્દાઓ ચર્ચે છે તે વિશે જૈન શ્રીદક્ષશ્રીને
શું કહેવાનું છે તે વિદ્વાનો આગળ સ્પષ્ટ રીતે રજૂ
થવું જોઈએ.

“ આ રીતે કામ તો થવું કરવાનું છે. તેમાંથી
ઘણું શક્ય છે, પણ તે માટે નિષ્ણતા વિદ્વાનો, પૈમા,
વ્યવસ્થા આદિની જરૂર છે. જ્ઞાનના પૂળરી ગણાતા
જેનો આજે જ્ઞાન તરફ ઉદારસીન છે એ પણ ઐતિ-
હાસિક વિચિત્ર ઘટનાજ ને ! ”

આ વક્તવ્ય પર ખાસ ધ્યાન રાખી પુસ્તક-
પ્રકાશિની સંસ્થાઓએ કાર્ય કરવાનું છે. આવા
ઉપયોગી અને દિગંતગામી કાર્ય માટે એક જમદૃ
ફંડ કરી તેને વ્યવસ્થિત આકારમાં મૂકવાની જરૂર
છે. સમજી શ્રીમંતો ગંગે, ભણી ગણી સારી
કમાણી ધરાવનાર ભણેલાઓ સમજે ને આ તરફ
પોતાની સક્રિય સહાયુક્તિ વ્યક્ત કરે એટલું હાલનો
ઉચ્ચિત્તું.

૬ મહાકવિશ્રી ન્હાનાલાલસેના ઉદ્દગાર—મુંગઈ
માંગેરાળ જૈન સભાના ગત વિજયાદશમીએ ઉજવવાના
વાર્ષિક ઉત્સવ પ્રસંગે તેમને પ્રમુખસ્થાન લેવાનું આ-
મંત્રણ થતાં જે વિચારો તા. ૨૮-૯-૨૭ ના પત્રથી
તે સભાના મંત્રી શ્રી મકનજી ભુગભાઈ મહેતા
પ્રત્યે જણાવ્યા હતા તે ઉપયોગી ધારી અત્ર મૂકીએ
છીએ:—

સ્નેહી ભાઈશ્રી,

શ્રી માંગેરાળ જૈન સમાના ૩૬ માં વાર્ષિકોત્સવ
પ્રસંગે પ્રમુખપદ લેવાનું આપનું આમન્ત્રણ તથા સન્માનો
રીષોઈ બંને ગત્યાં. આભારી છું. માંગેરાળ જૈન સભાની

। મહારી જોગળ ત્વની છે. અઢારેક વર્ષો ઉપર મહાજી-
રાતનું મહારે બાપજી મહે' ત્હાં આપું હતું. અને હું તો
માનું છું' ને કહું છું' કે જોના-એ જીવસાવને અને જીવરાતના
ઈતિહાસને શાણગારો છે. ત્હાંમાં પણ અચ્છારે જૈન કામ
અંદર અંદરના કહણ તેમજ બહારનાં ધોરો આક્રમણોથી
એવા સંજોગોમાં યઈ પસાર થાય છે કે ત્હાંમાસખનાયે
રહમત્તેના કહેવા હશે કે સમય કંટાળીનો છે. એટલે
જોનોને બે અક્ષર કહેવાતો મહારો ધર્મ મ્હને કલાં કરે
છે કે 'અવસર લે.' ત્હાં ત્હાંમારી સખા પ્રસંગ આપે છે.
પણ ધણા કુખ સાથે મહારે આપતું આમનજી નકારતું
પડે છે. અચ્છારે હું મહારા સાહિત્યસેવાના કામમાં એટલો
રૂખી ગયેલો છું કે ખીલું કાંઈ હાથ ધરી શકું એમ નથી.
તેમજ સમાના દિવસ ને સમય ધણે થોડો આછો છે.
એટલે જૈન કામને થોડે એવું અને મ્હને ગમે તેવું
બાપજી હું તૈયાર ફરી શકું એમ નથી. એટલે દિવસો
સાથે મહારે ના લખવી પડે છે. મ્હને ક્ષમા કરો. આમની
જામને અને શેષાવધાને ફેરફાર હવેલું છું. સંભારે ત્હમને
જોને નમસ્કાર કરેશો.

• હાતાલસાહ દ. દવિના ન્ય શી દરિ.

તા. ૬. આપની સમાના ગણસાલમાં સ્વર્ગસ્થ થયેલા
શબ્દ-ચારે સમાસદોનો મહારે પરિચય હતો. ત્હમને માટે
સખા ને કરાવ કરે ત્હમાં મહારી સંમતિ અજીરો.

આ મહાકવિની અસાધ્યપ્રકારના પ્રસિદ્ધ છે. સર્વ
કામ, સંપ્રદાય સાથે પરિચય રાખી સદકાર આપે
છે. તેમજે અંદર અંદરના કહણ માટે કેતું સુંદર અને
સચોટ દૂર્ભાસરીમાં કહ્યું છે. આ પત્ર લખતી વખતે
શ્રી કેશરીઆજીના સંબંધમાં બહેરપત્રમાં ખૂબ ચર્ચા
ચાલી રહી હતી તેથી તે સંજોગથી તેમના આ
હુદ્મારો છે. સમાજને એક સંખી કરી વેમનસ્થ ફર
કયે છૂટકો છે, નહિતો તેની જિતબિજતા શુદ્ધ તથ્ય
એ સ્વાભાવિક છે.

૭ કાકા કાકિલકર અને હાતાલસો—અમરેલી
મુકામે આ કાગળ માસમાં હાતાલસ્ય સંજોગન બરાબર
તે વખતે પ્રમુખરથાનેથી કાકા કાકિલકરે એક જાનિ
મનનીય અને લક્ષ બેચતું બાપજી આપું હતું; તેમાં
એક વાત ખાસ જૈન હાતાલસ્યને લાગુ પડે છે તે
અત્ર વિતારીએ છીએ:—

‘ ને વાત સ્વચ્છતાની એજ ધાર્મિક આચરની.
માળાપો અને સંસ્થાના વાલીઓ ને આચારનું પોતે

પાલન કરતા નથી અથવા કરી શકતા નથી તેનું
પાલન નિયમે ઘટી પગરાદાર નોકરો મારતે થયેલું
એવા માગે છે. આર્થ સમાજઓ ધરમાં બને હવન
કરતા ન હોય, પણ ગુદપતિઓ અને વિવાર્ધિઓ
પાસેથી તો તેમ કરાવવાનો આયદ રાખે જ છે.
એજ હોકરાઓ ઘેર રમું ઉપર આવે લારે હવન
ન કરવાની છુટ. સંસ્થામાં કાંતવાનો આયદ હોવા
જ એપ્રમે એવા નિયમની તરફેણમાં મત આપનાર
લોકોનું પણ અર્થ નથી દેખાતું એમ નથી. જૈન
બોર્ડિંગોના જે વ્યવસ્થાપકો સ્પર્ધાત પછી ન
જમવાના, બટારા ન ખાવાના વિગેરે નિયમે
સંસ્થામાં પળાવવાનો ખાસ આયદ રાખે છે
તેઓજ પોતાના જીવનમાં એ નિયમના છર-
ચોક ભંગ કરતા હોવાનો એકરાર પણ કરે છે.
આનો પ્રપત્ત તે મરમ પાણીમાં મડદું રાખી તેની
ઉખણતા ટકાવવાના પ્રપત્ત નેનો છે. આપણને જે
યોગ્ય જણાય તેનેજ યોગ્ય કહીએ, પણ જેનો અમલ
આપણે કરી શકતા નથી તેનો અમલ બીજા પાસે
કરાવવાનો આયદ આપણે દાવે તે ધરાવો નથી
એટલું નો જાણીએ તો ફૂતિમતામાંથી અને દંભ
માંથી બચી જઈશું.’

ઉપદેશ કરતાં પોતાનું દર્શાત વધુ સાફ, અને
સચોટ અસર કરનાઈ છે એમાં શક નથી. પોતાનાં
બાલકો પર માળાપનું સચ્ચારિત્ર ને અસર કરે તે
દાખ કે કડક નિયમ અસર ન કરી શકે. માટે માળાપો
જે નિયમે પોતાના પુત્રોને હાતાલસ્યમાં પળાવવા
માગે તેને પોતે પણ આચારમાં સંવેદ્ય મૂકવા એછએ.

હાતાલસ્ય માટે શું શું આવશ્યક છે, નિવમ કેવા
એછએ, તેનું પાલન કેવી રીતે કરાવી શકાય, વિ-
વાર્ધિની સ્થાનગ્ય પ્રત્યે જવાની મનોદાદા ને સાથે
પોતાની અવ્યવસ્થિત અને પદાવસ્થાની જીવન માળ-
વાની રીતિતિ વગેરે અનેક બાબતો સંજોગી કાકા
કાકિલકરે મદત્તની અને આદરણીય વાતો કહી છે; તો
તે તરફ આપણાં સર્વ હાતાલસ્યોનું-નેના નિવાસમાં
ગુદપતિઓ, અને વિવાર્ધિઓનું-અમે ખાસ લક્ષ
બેચીએ છીએ.

• જીવનમાં ત્યાગનું સ્થાન.

‘ત્યાગ’ એ શબ્દ કાને પડતાં ભારતની ૫૦ લાખ ત્યાગ-મૂર્તિઓનો સમૂદ આખા આગળ ખડો થાય છે, કેવી કેવી તે મૂર્તિઓ વિચિત્ર છે-કોઇની કમરમાં દોરી લાગેલી હોય તો કાંઈ તદ્દત નમ્રમૂર્તિ હોય, કોઇની જટાની એક ગાંઠડી માથાપર લાદેલી હોય તો કોઇના મસ્તક દાઢી મૂછ સાથે સાફ કરી દીધેલ હોય. આ લાગ આ વૈરાગ્ય પર મરીથીટનારા જીવ છે. તેમની સામે ચિત્ર જુઠાવો, તેમના ચર-ણની રજ માથે ચડાવો. તમે આંગારિક જીવોના એ અહોભાગ્ય છે કે આ દેવતાઓનાં દર્શન થયાં. ત્યાગનો મહિમા કેણું નથી જાણ્યું?

કોઈપણ ધર્મમંથ દાઢમાં લ્યો તો તે ત્યાગ અને આત્મમનના ઉપદેશોથી ભરપૂર જણાશે. જુદા, ઈસ્ટ્રિસ્ટ, રાંકર સર્વેએ ઇચ્છાઓને દમવાનો બોધ આપ્યો છે. તેનાથી મોટો, મહત્વનો કોઈપણ ધર્મ નથી. આત્મશુદ્ધિને માટે ત્યાગજ એકમાત્ર ઉપાય છે, આ અમારી સામે જીવનનો સર્વથા ઉચ્ચ આદર્શ છે. આપણે આ આદર્શથી જેટલા દૂર પાસે છીએ, તેટલાજ આપણી દૃષ્ટિમાં પડીએ કે ચડીએ છીએ. અમુક માણસે અંત આવતાં સંન્યાસ લઇ લીધો!-એવી વાત સાંભળનાંજ તે વ્યક્તિને માટે આપણા હૃદયમાં શ્રદ્ધાનો પ્રવાહ છૂટે છે. મનમાં એ ઇચ્છા થવા વિના રહેતી નથી કે હું કદિ આપણને પણ એવું સૌભાગ્ય પ્રાપ્ત થશે? આપણે પણ કોઈ મજબૂત સંસારની બેડીઓ તોડી ફેંકવા માટે સમર્થ થઈશું? આપણું એવું ભાગ્ય કયાથી? આ સુલુદિ મોટી તપશ્ચર્યાથી પ્રાપ્ત થાય છે. એ પૂર્વ સંસ્કારનો અમકાર છે !

ત્યાગનો આવો મહિમા કેમ થયો તે પ્રશ્નનો જવાબ દેવો કઠણ નથી. આપણા સામાજિક અનુભવ ત્યાગને જન્મ આપનાર છે. આપણું જીવન સામાજિક જીવન સાથે એટલું બધું બંધાયેલું છે કે સમાજથી અલગ તેની કંઈ કિંમતજ નથી. સમાજ જ તેનું કર્મક્ષેત્ર છે. સમાજ શુદ્ધ છે, વ્યક્તિ શુદ્ધ છે. તેથી ‘પર’ પર ધ્યાન આપવું એ અમારું પહેલું કર્તવ્ય છે, પછી ‘સ્વ’ પર ધ્યાન આપવાનું છે. પરંતુ ‘સ્વ’ની તરફ જવાનું મનુષ્ય માટે એટલું બધું

સ્વાભાવિક છે અને તેનાં એટલા કડવા અનુભવ થયા કે ‘સ્વ’માં મનને દાખેલું રાખવા માટે સાધ-નોની જરૂર પડી. થયું તો એમ બોધવું હતું કે સમાજમાં રહ્યા છતાં આ સાધનોનું મદલ્ય કરવાનું હતું, પણ સમાજમાં રહીને ત્યાગના સિદ્ધાંતનું પાલન કરવું કઠણ હતું, તેથી વૈરાગ્ય અને સંન્યાસનો પ્રચાર થયો. આમ થયું તે સિદ્ધાંતનો વિજય નહિ, પણ પરાજય હતો. અદાદર સિપાઈ તે છે કે જે સેના સામે પોતાની વીરતા બતાવે. જંગલમાં જઈ તક્ત-વાર ફેરવવી એ વીરોનું કામ નથી. ત્યાગ, આત્મ-શુદ્ધિનું એક સાધન-માત્ર છે કે જેમાં આપણે સમાજના એક ઉપયોગી અંગ બની શકીએ, પણ આપણે અહીં સાધનને સાધ્ય સમજ લીધું. પરિણામે આપણામાં સારા નરતાનો એક નવો વિભાગ જન્મ્યો. જેમણે ‘સ્વ’ને લાત મારી સમાજની ઉપેક્ષા કરી, તેઓ ‘સ્વ’ના ભક્તો અને સામાજિક જીવન ગાળનારાને તુચ્છ સમજવા લાગ્યા. મનુષ્ય પાપી થઇ ગયો, પાપશ્રુતિ તેને માટે સ્વાભાવિક સમજવા લાગી. તેથી પોતાના પર પોતાનો ધૂણા આવવા લાગી, તેનામાંથી આત્મવિશ્વાસ ચામ્પો ગયો, પ્રા-ધીનતાનું તેના પર આધિપત્ય થયું. મનના તત્ત્વને સમજ તેના પર રાજ્ય કરવા અદેશ આપણે તેના ભમની દર પાડવાનું શરૂ કર્યું; કોઈ જંગલ તાઠો, કોઈ શુદ્ધામાં ભરાયો, કોઈએ આંખો ફોડી, કોઈ પવના-દારી થયો. આ ન આત્મસંતોષ છે, ન વૈરાગ્ય.

હવે વિચારીએ કે આત્મમનથી આપણા પર શી અસર થાય છે? પહેલી વાત એ છે કે જે વાતો મનુષ્ય શ્રદ્ધી જવા માગે છે તે નિલ તેની સામેજ ઉભી રહે છે. એમ ઇચ્છીએ કે કોઈ જાતની કુવાસના બંધત ન થાય; પણ જે દિવસે તમે વન લેશો તે દિનથી તમે તમારા ચિત્તને વિશેષ રૂપે ચંચલ બેશો. સંસારથી હમેશ કાંપતા અને ઇચ્છા-ઓનું ભૂત હમેશ સામે રાખતા રહેવાથી માનસિક સ્થિતિઓ કુર્બાલ બનવાનો સંભવ છે. આવા ધણીએ મહાત્માઓનું હાર્દ પલન થયેલું દેખાયું છે. ગુરૂસ્થ તે બધા સહેરામાં રહે છે. પણ તીર્થસ્થાનોમાં જેટલા અભિચાર થાય છે તેટલા ખીંગ નમરોમાં નથી થતાં, તેનું કારણ સ્પષ્ટ છે.

બીજી વાત એ છે કે સામ-વ્રતધારી મનુષ્યોમાં અધિકારની પ્રવૃત્તિ અજ્ઞાનરૂપે જાગી ઉઠે છે. હૃદય ઉદાર અને વિશાલ થવાને બદલે વધારે સંકુચિત થાય છે. પોતાનાં બાહ્ય બચ્ચાં પાલનપોષણની ધનમાં લોહીતું પાણી કરનારા વીર જનોને પણ અમે ધૂણાની નજરથી જોવા લાગીએ છીએ. રાગઓમાં પણ અધિકારનો આવો પ્રકાર નથી મળતો, જેવો બાવાઓમાં દેખાય છે. ઝકઝર યોગ પણ એક સાધુની નજરમાં સાંસારિક જીવ છે અને તે માટે અધમ છે, પછી ચાહે તો તેની શોધોથી સમસ્ત શૂર્મડલમાં ગમે તેટલો ઉપકાર કેમ ન થતો હોય. લક્ષ્મીની એક મંડલીને પોતાની ચારે બાજુ બેઠેલી નેહને તે પોતાને ઉચ્ચ સમજવા લાગે છે. તેને આ બકનોદારા કોષપથ્ય પ્રકારની સેવા કરાવતાં સંકાય થતો નથી. તેની સમજમાં તો સેવા કરવાના તેનો એટલો બધો અધિકાર છે કે જેટલો લક્ષ્મીનો તેની સેવા કરવાનો અધિકાર છે. આ રીતે સાધારણ જનતામાં આ ત્યાગીએ દ્વારા દાસ-વૃત્તિનું પોષણ થતું રહે છે. સંસારની બધી વસ્તુઓ પુણ્ય છે, નિઃસાર છે, તે માટે તેની કિંમત જ શું હોય! આ સિદ્ધાંતના વાકન જેમને સંસારમાં નિરાશાનો અનુભવ થયો હોય તેઓમાં વધુ દેખાય છે. દિંદીમાં કહેવત છે કે 'નારિ મુરે મુદ્-સંપત્તિ નાસી, મુંદ મુદાય મપ સંન્યાસી' તેની સત્યતામાં કોઇને સંદેહ નહિ જાય.

વધુ અંશે જીવનમાં નિરાશ પ્રાણી જ ત્યાગના પ્રયોજનમાં આવે છે. આ સ્વાભાવિક પણ છે. માન-તૃષ્ણા કે જે પ્રત્યેક મનુષ્યમાં છૂપાયેલી છે, તે તુટિના માર્ગની શોધમાં રહે છે. આ સાધન તેને માટે સુલભ છે, જો સંસારમાં બધી ચીજો અસાર છે અને સ્વર્ગમાં અમે આથી કંઈ ઉત્તમ પદાર્થો બોગવવાના મળશે, તો અમે આ વસ્તુઓ પાછળ શું કામ પડીએ? અમને તો ચપડી દોડ જોઈએ. જેને રાજ કરવું હોય તે રાજ કરે, એક દિન તે પણ ગરી જવાનો છે. આ ઉદાસીનતાથી કાઢી દેનારની કદિ કમી નહોતી અને રહેવાની નથી. ત્યાગ અને વૈરાગ્યથી પરાધીનતાના બાબને ધણે આશ્રય મળે છે. કેાઇ અંશે સ્વાર્થમક્ત થવા દરતાં આ સંસારથી ઉદાસીન થઇ જવું એ વધારે સાઈ છે. તેથી વૈરાગ્યે આપણને કેવલ ધાર્મિક

ક્ષેત્રમાં જ નહિ, પણ સજ્જીવિતા અને સમાજના ક્ષેત્રમાં પણ પરાધીન અને કાયર બનાવી દીધા છે. જેણે ત્યાગનો બોધ લીધો, તેને જનતા પાસે લોકિત રૂપી કર વસૂલ લેવાનો અધિકાર મળી ગયો, દશ-પાંચ મનુષ્યોને ગુલામ બનાવી દીધા. ભારત વર્ષ પર આ વૈરાગ્યની જગરામાં જગરી અસર એ થઈ છે કે તેણે જનતામાં આત્મ-વિશ્વાસ અને સદુદ્યોગને ટાળી તેની જગ્યાએ પરાશ્રય અને પરાધીનતાને સ્થાપિત કરી દીધી. ધન માટે, સંતાન માટે, તે ઠેક મોક્ષ માટે પણ આપણે બીજાના સામું જોઇ રહીએ છીએ. કપડ, કાયરપણું અને ચાપલૂસી કે જે પરાધીન ગતિઓની મિલકત છે તે આપણા ઘરમાં એવી જોડા કરી બેઠાં છે કે જવાબુ' નામ લેતા નથી.

આપણને આત્મ સંસ્કારની 'જેટલી જરૂર છે તેટલી આત્મત્યાગની નથી આપણે આત્મા સમાજમાં અંકુરિત થઇ વધે છે, પુરે છે અને ફલે છે, તે સમાજરૂપી ખેતરની પેદાશ છે. સમાજમાં, પરિવારમાં રહીને જ તેને પ્રસ્ફુટ થવાનો અવસર મળી શકે છે. સાગની બીનાબેકાકે જમીનમાં પડવાથી કુંદિત બની જશે. અમે એ કહેતા નથી કે જે મદાત્માઓને પોતાના જીવનમાં કોઇ મિશન પૂર્ણ કરવાનું હતું તેને પણ સામાજિક બંધનમાં પડવું જોઈએ. તેઓ સમાજની બદાર છે જ ક્યારે? તેઓ આપણને સંસારમાં ઉન્નતિના માર્ગ બતાવે છે, સાધન દેખાડે છે. અગાધ વિરોધ તો કેવલ એવી મોદશ સામે છે કે જેણે પગ લાખથી વધારે આદર્યોને બેકાર કરી રાખ્યા છે, જેણે આપણને જીવનમાં નિરંતરાલી, ઉદાસીન, પરમુખાપેક્ષી, અને સ્વાર્થી બનાવી દીધા છે. આપણને એ ચાદ રાખવાની જરૂર છે કે ધાર્મિક ઉન્નતિ પણ સાંસારિક ઉન્નતિ વખર પ્રાપ્ત થતી નથી.

અનુવાદક 'પ્રાણપુત્ર'

[મધુરીના તત વૈરાગ્યના અંકના સંપાદકીય લેખનું આપાંતર.]

(આ લેખમાંના સર્વ વિચારો અમને સંમત છે એમ કોઇએ માનવાનું નથી. આમાંના વિચારો સામેના વિચારો સૌમ્ય બાબમાં જે કોઇ મોક્ષથી તે અમે સાનંદ પ્રકટ કરીશું. ત'ત્રી.)

પ્રાચીન જૈન કવિઓનાં વસંત વર્ણન.

સંપ્રાદ્ય અને સંપાદક—તંત્રી.

[જૈનશ્રુતિના બીજા વર્ષના ફાગણ ચૈત્રમા અંકમાં પૃ. ૩૦૬ થી પૃ. ૩૧૯ સુધીમાં, વિક્રમ ચૈત્રમા શતકથી લઈને વિક્રમ અઢારમા શૈક્ષના કવિઓનાં વસંતવર્ણન ઠાળે પ્રકટ કર્યા હતાં. તે આઠારમા શતકના બાકી રહેલા કવિઓથી લઈને ૧૯ માં શતકના કવિઓનાં આ માધ્યમ-ફાગણના સંપ્રદાય અંકમાં પ્રકટ કરવામાં આવે છે. આ સંવંધીતું જે નિવેદન કરવાનું હતું તે અંગે ઉપરોક્ત પૂર્વ ભાગના લેખમાં કહ્યું છે તે પુનઃ લેઈ લેવું. તંત્રી]

શ્રી મોહનવિજય એ એક જગત્રા કવિ અઢારમા શતકમાં યથા ગયા છે તેમની આર કૃતિઓ પૈકી ત્રણ કૃતિઓ મુદિત થઈ છે અને હરિવાદનનો રાસ ત્રામતી કૃતિ અપ્રકટ છે. આ ત્રણે મુદિત કૃતિઓમાં જે વસંતનાં વર્ણનો છે તે તેમજ નાનાં કાવ્યો મળી આવ્યાં છે તે અત્ર મૂક્યાં છે. તે સર્વે પરથી તેમની વર્ણનશક્તિ અને સુંદર શૈલી જણાઈ આવે છે. તેમની કાવ્યકલા અને વ્યાખ્યાન કરવાની ઊંડા ઓટલી બધી રસભરી વેધક હતી કે તેમના સમયમાં તેમનું નામ 'મોહનવિજય લટકણા' પાડ્યું હતું. નર્મદા સુંદરી સાધ્વીની દીક્ષા લેવા તૈયાર થાય છે ત્યારે એ મત પાળતાં હજી ઋતુમાં થું થું સહન કરવું પડશે એ તેણીને લાગ્યું તો તેણીને પિતા સમજાવે છે અને દીક્ષા લેતાં વારે છે. જ્યારે તે સુંદરી તેના દુહામાં જવાબ આપે છે. આ ૭ ઋતુમાં વર્ષત ઋતુના સંબંધી નીચે પ્રમાણે જણાવે છે:—

વસીતેમજ વસંતઋતુ આવે, તવ કિસલય તેમ તરે લાવે,
વાગે અંગ મુદંગ સુરગે, વસી ટાલી ગાવે ફાગે.
ખરે કેસર બરી પીચકરી, તેમ લાલચલાલ નરનારી,
કરે નાટક બત્રીશ બદ, તે તો મુનિવેશ નવિ કીધ.

દોહડા

તપ નવ કિસલય તરે થયે, આવશ્યક વાજન
અધ્યવનાદિક ફાગ ગતિ, કેસર દિવા વિચિત્ર
માર્દવ લામ ચલાલ બહુ, પરિત્રક નાટક કાપ,
રૂપ વસંતમાહિ અહો, મુનિને એ અનિષિદ.

—મોહનવિજયકૃત નર્મદાસુંદરી રાસ રમ્યા મં. ૧૭૪૪ સંમીમાં.

વસંતોત્સવ.

રાણી તસ ગુણમંજરી, સકલ કવાયે પૂર,
રતનવતી તસ પુનિકા, અગણિત શુભે સમૂહ.

દમણાં તે જ્યપુનિકા, આવશે રમણ વસંત,
ને ભેવાને ખપ કરો, તો રહો છંદાં એકંત.
પથિકે જણ્યું જાણ્યું, માંડે નગરીમાંહી,
જ્યાં પેં જોયું બહુ, હમિ ધરી રહેા તરજાંદિ.
લલ રડ, સખીરી આપે વસંત અટારડો—એ દેશી.
સખીરી એકલે આત્રી કીડવા, રતનવતી વનમાંહી
ચતુર નર સંમિશે.

ખેચે સંગ સાહેબિયાં, ધાત્રીને ગલ્યાંદી—ચતુર સ. ૧
તાપી દેષ કેષક છાપે, વેલીસદન મકાર, ચ.
હુંદી કહે તિકાં યધી, રતનવતી તિથિનાર. ચ. સ. ૨
કેષ કદંબના ચુભે, રહે લઘુગાન છિપાય,
શ્રમસીર લેષ યુખે, મુગતા સમ રલ્યાં આપ. ચ. સ. ૩
નાખે ગેંડુક કુસુમના, આમાંસંદભા કેષ,
છુડી ક્યારીયે બાલિકા, રોડે મલીને સંવેષ. ચ. સ. ૪
જણીયે ઉવંચી ઉતરી, ઇરપુરીથી જુર,
શોભાયે વન છાહીયે, રૂપરૂપ તો રલ્યાં દુર. ચ. સ. ૫

—માનવુગ માનવતી રાસ મોહનવિજયકૃત
સં. ૧૭૬૦

રતનપાલ વ્યવહારીના રાસમાં રતનપાલને તેની સ્ત્રી રતનવતી વીણાધારી રાજિલ (રાવલ)ના રૂપમાં રહી છે તેણી રતનપાલ પોતાના માતૃપિતાને શોધના પરિશ્રમમાં જતા ચાહે છે ત્યારે કહે છે કે 'એ તમારું કામ નથી, એ કામ તો અમારા જેવા પંચની ગતિ જાણનારા મોગીનું છે. ૭ રૂપમાં તમારે થું કરવાનું તે પછી જણાવે છે:—

પરુપ પદપદ પારે ભમિયે, રંગથું વનમાં રમિયે,
દિમ રૂપે નહિની પણ રૂપે, વિરહિણી પણ આંસુ રૂપે
લિમથી પીગણી જે રાત, દિમ ગમે આંસુ દલ પાત,
તે દિમ તો અગોદિજ સહિયે, તુમે તો હણ ગદિર રહિયે.

આ પછી માહ માસની થાંડી, તે વસંત ઋતુની
વાત નીચે પ્રમાણે જણાવે છે:—

આગલ માહ દ્વાદશ્યુન રતુ આવી, બોગીજનને

મનમાં લાવી,

તુમને પંથે શીતલ વાય, અમને તો કાંચે નવિ થાય.
જામે શીતલ કૃષ્ણ તે નીર, નવિ કાષ્ઠરહે સરસજ તીર,
તિલાં તે અમે બેઠા તાપું, ધમ કરીને શિશિર રતુ કાપું
તુમે સુઓ ભીડી ઝોડી, ઉપર વધી શીરખ ઝોડી,
તુમે તિણ રતે પંથ ન ચાશે, બેઠા એ મંદિરમે મહાશે
આગલ વસંતરતુ આવે, ધર મુકી કાષ્ઠ નવિ જાવે,
ગાવે તેજ ગુણીજન કાગ, તુમને નહિ જાવાનો લાગ.
કહ્નું કહ્નું કહે પરભૂત તનયા, કહી કહ્નું તે અમાવરધનનયા
તે તમભર તરકર રાણ, ફરે મન્મથ લેખ જાણ.

નરબોગીને હુટે વાટે, અમ યોગીમાં તે ચું ખાટે.

અમે તસ છતીને બેઠા, અમે પ્રહ્લ્લયર્થ ગદમાં પેઠા,
હવે ત્રિગુણ તે મંદ સમીર વિરહિ ન શકે ધરીને ધીર.
એ દિન છે ભોગી કેરા, અમ સંરિખા તે અનેરા,

—મોદનવિજયકૃત રત્નપાલ રાસ રચ્યા સં.

૧૭૬૦ પાટણમાં.

ઉક્ત રાસમાંજ ખીન્ને સ્થળે મુનિશ્રી રત્નપા-
લને પૂર્વે લાવની વાત કહી સંભળાવે છે, તેમાં ધન-
પાલ કરીને શ્રેણીનો પુત્ર વસંત આવતાં વનમાં વસંત
બેલવા જાય છે એ વખતનું વસંતરતુન કરવામાં
આવ્યું છે.

ખંડ ૪ દાલ ૧૪

હુદારણ જ્યોતી દીકરી હુદારી હે-એ દેશી.

એમ રહેતાં ત્યાં અનુક્રમે સોભાગી હે.

આવ્યો માસ વસંત કે લાલ સોભાગી હે.

વન વિદર્યાં યુલેં ક્ષેં, સોભાગી હે

પવન ગિમે મદકંત કે લાલ સોભાગી હે.

૧ મંજર પંજરને ભરે, સો. જૂમિમે મદવા મદકાર કે લા.

ભારે રખે ધરણી ધસે, સો. તેજ પીક કરેવ પુરા

કે લા. ૨

નીમ્ન જમર યંજે ધણા, સો. અહાં વિકર્યાં

અરવિંકે લા,

કુડીલ નવન મનુ વારવા, સો. કીયા એ કઠલ

બોદ કે લા. ૩

મંપકવન પ્રિય યોગથી, સો. કંપે હુણે અંગ કે લા.

હૈ હૈ હૈ મુકં ઉપરે, સો. નાવી બેસે ભૂંગ કે લા. ૪

મધુ દુમંઝરે મદ આપણે, સો. ફલ દેખી સહકાર કે લા.

ઈણ રીતે ફલ નવિ આપણે, સો. તિથુ વમે

આંસુંધાર કે લા. ૫

પુલ ફગલ જલ ફલ વધી, સો. વિદગતણી

મૃદુવાણી કે લા.

તે કૌતુક બેવા બણી, સો. દિવસ વધારે

ભાણ કે લા. ૬

નીશા ન હોવે જલદથી, સો. હુદ્ર જવાસો

પ્રસિદ્ધ કે લા.

રતુસન્ને અનિમેયમાં, સો. તન નવપદ્મન કીધ કે લા. ૭

કાનનમાં લસે કેતકી સો. માનો મન્મથનો તુણીર કે લા.

જાણે મુદ્દગર કામના, સો. સોહે કૌક પરીર કે લા. ૮

છપલ નર વનમાં રમે, સો. પહેરી બૂધણ અંગ કે લા.

બેસે પેટ ભરિ ભરિ, સો. લાલ શુભલ સુરંગ કે લા. ૯

વાળે વીણ મધુર સ્વરે, સો. માળે અંગ મુદ્દગ કે લા.

નાટક સૂત્રી નાટકી, સો. વાલી છણાં અંગ કે લા. ૧૦

પુરજન વનમાં પરવર્મા, સો. ઉત્સવ કરે વિશાલ કે લા.

જન યાત્રા દેખણુ ભરી, સો. માતને કહે ધનપાલ કે લા.

જે અનુમતિ હો અમભણી, સો. તો ભેડ વનના

ખ્યાલ કે લા.

કેમ જાણશ મૂખ્યા થકો, સો. વન તો નહીં કરે

ન્યાસ કે લા.

તો પણ દહ લેખ કરી, સો. પહેતો વનદ મજાર કે લા.

સર્વની સાથે બેલતો, સો. એ લધુવય અન્યાર કે લા.

જલદીકા કરે સરોવરે, સો. જાલ વિવે ધનપાલ કે લા.

મંદિર પુરેં ગુદાવત્રી, સો. જસકે જનું જાકઝમાલ કે લા.

ઘોદમી યોથા ખંડની, સો. એ કહી મોદને દાસ કે લા.

પૂરજન ગુરુમુખ યશી, સો. યવણે સુણે રત્નપાલ કે લા.

—રત્નપાલ રાસ મોદનવિજયકૃત સં. ૧૭૬૦

વસંત

ઋતુ વસંત પ્રકટી તિસે, સફળ થયા સદકાર,

કામ કળા કૌકિલ કહે, જનને વારવાર.

કેસુ અતિ કુસુમિન થયા, રંગ સુરંગા લાલ,

બેસે કાગ વસંત-નૃપ, તેદનો લાલ શુભલ.

સુમન ચર્મ વન ધન પ્રભ, મધુ નૃપ આવ્યો જાણિ,
ફળ ફળ લેઈ બેટણો, સ્તવે વિદંગી વાણિ. ૩
અણગણિતા ચંપક કુસુમ, મુકુલિત વૃક્ષ સંગીપ,
જાણું ઋતુ રાગ જાણી, કીધા મંગળ દીપ. ૪
સપરિવાર આભાપતિ, પ્રભ સહિત સોદાંત,
આવ્યો વનમાં કામવચ, રમવા કાળ વસંત. ૫
છટિ કેસર છાંટણાં, લાલ ગુલાલ સોદાત,
સોહે મધ્યાન્હે ગગન, જાણે થયો પ્રભાત. ૬
ચંદ્ર કુંવર સવયા સહિત, કુસુમ ચક્રી કીડાંત,
વીરમતિ તે દેખીને, મન નિસનેહ ધરંત. ૭

—ઋતુરાજ વસંત ત્યારે પ્રકટ થઇ-આંખાનાં
ઝાડો સફલ-ફલ સહિત (મોર અને મરવા સહિત)
થયાં, અને કાકિલા-કેયલ વારંવાર લોકોને કામ
કળાની ચેતવણી આપવા લાગી. કેસુડાં અતિથય
પ્રુષ્ઠાં હતાં તે લાલ મુંડંગી રંગના હતાં; જાણે કે
વસંતરાગ કામ ખેલતાં લાલ ગુલાલ ઉડાડી રહ્યા
હોય તેમ લાસતું હતું, (આ સમયે) વનરૂપી પ્રભ
સમાજ પશુ સુમન (ચેતલે એક પક્ષે પ્રુષ્ઠયુક્ત અને
બીજે પક્ષે સાદા મનવાળા) યજ્ઞને જાણે મધુ ચેતલે
ચેત્ર માસ રૂપ રાગ આવ્યો હોય-તેના પધારવાની
જાણ થતાં તેમની અગાડી ફળ પત્રાદિ મંડલ કરીને
બેટ કરી રહેલ હોય તેમ જાણાતું હતું. અને પક્ષી-
ઓની વાણી જાણે તે સમય સ્તુતિ કરતાં-હોય તેમ
ખ્યાલ આપતી હતી, વળી ચંપાનાં ઝાડોની નજીક
પૂરી ખીલેલી નહીં એવી અગણિત કળાઓ દેખાતા
જાણે ઋતુરાજ-વસંત રાગના આગમનની રોશની
માટે મંગળ દીપ કયાં હોય નહિ એવો દેખાવ થઇ
રહ્યો હતો.

(આ પ્રકારે હતું ત્યારે) આભાપતિ પોતાનાં
પરિવાર અને પુરજન સહિત પોતે કામ વચ થઇ
વસંત રમવા માટે વનમાં આવ્યો ને પરસ્પર કેસ-
રનાં છાંટણાં થઇ રહ્યાં હતાં, લાલ ગુલાલ ચેતલો
થયો સુદાતો હતો કે મધ્યાન્હ હતો છતાં ગગનમાં
જાણે પ્રજ્ઞાન-સૂર્યોદય થયો હોય નહિ એવું લાગતું
હતું. આ વખતે ચંદ્ર કુમાર પોતાના સવચરક-સમાન
વયના મિત્રો સહિત પ્રુષ્ઠકોડા કરતો હતો. વીરમતિ તે
જોઈને મનમાં આજાવ-અપ્રીતિ ધારણ કરતી હતી.

વસંતોત્સવ.

લાલ ૪ વિહંગ વાલોરે ઉમિયાળને લાચું પાપ એ વર
આલોરે એ દેશી.

રાગ રાણી રંગથી, ખેલે આનોપમ ખેલ રે,
નવલી દીડી નારીઓ, તિહાં શશિવદની ગજગેલ
સુણો લાવિ પ્રાણીરે! ચંદ્ર નરિંદ મંથ અતિરસ આણીરે.
કાચિત સુત કેડે કરીરે, જામી ચંપક ઊંચરે
આંખા ડાળે બૂલણાં બાંધી, બાળ હિંડોળે માય-સુ. ૨
કેઇ કર ધરી નિજ બાળને રે, બીડે હિંચડા સાચરે,
કેઇ શિખાવે દોડાવતું, નિજ મુતના ગદી હાચ-સુ. ૩
રામકડાં લહુ બાલનારે, સુખડી વળી કેઇ રે,
રોતા રાખે બાળને, ઈમ તરે તરે નારી કેઇ-સુ. ૪
સ્તન પય પાને પોપતી રે, સુત સુર તરેનો છોકરે,
યુવતી ઈમ વનમાં બહુ, મનડાના પહોચાડે કોડ-સુ. ૫
—ચંદ્રરાગનો રાસ. મોહનવિજયકૃત સં. ૧૭૮૩.

મોહનવિજયનાં છૂટક કાવ્યો.

૧.

આવ્યો માધવ માસ, આસજ પોહોતરિ,
સખી હજી ન લીધી સાર, રાજીલ જોતીરે,
હોરા રહી મનમાહે, મનડા ફેરી રે,
સખી જોર કરી ચકુરાય, ગયા રથ ફેરી રે. ૮
સાજન કૃષ્ણ માસ, મલી સહુ રોલીરે,
આવે રાગ વસંત, ખેલે હોલી રે,
છણી રાતે રાખી રીસ, મેહલી નિરધારી રે,
મહારા મનડામાં ન સમાય, દુઃખ છે ભારી રે. ૯
સખી જૈરે તરે સહકર, મોઝી વન કુંજે રે,
કાકિલા કરે રંગરોલ, જમરા ચુંજેરે,
ફલી નવ નવ રંગ, વનસ્પતિ બાધી રે,
માહારી ચંપકવરણી દેહ, દુઃખડે દાંધી રે. ૧૦

—મોહન(વિજય)કૃત રાજીલ બારમાસ.

૨.

રાગ હોરી મહાર.

મહારા પીવાળની વાત રે, હું કેને પૂછું, મહારા
જોને પૂછું તે તો દૂર જતાવે,
સગદી રે લાલા સગદી ધનારા લોકરે-હું કેને. ૧

x

x

x

આઓરે મોથો ને કેણુડો કલ્યો,

આવ્યો રે લાલા આવ્યો માસ વસંતરે, હું કેને, ૨

કટકેરે કાગલ લખી લખી મેલું,

કેમ સદસા રે લાલા સદસાવનગાં જયરે. હું કેને. ૩

નેમજીને જમને એટલું રે કેને.

રાણી રાણુલ રે રાણી રાણુલ ધાન ન ખાય રે હું કેને. ૪

રૂપ વિશુધનો મોહન પલણે,

જનમ રે લાલા જનમ જનમ તારો દાસ રે. હું કેને. ૫

૩

રાગ વસંત

ચાલો સખી ! સિદ્ધાચલ ગિરિ જમ્યે,

રંગભર ખેલીયે હોરી-

સિંચો સિંદૂરે ને વેણી સમારી, કુંકુમ કેશર ઘોલી,

કરી શિશુગાર ને દાર મનોહર, પહેરણુ ચરણા

ચોલી-ચાલો. ૧

એક એકના પાલવ મલીને, અટકે ખેલે ખાલી,

એક એકથું કરે રે ચરકડા, દસી દસી લેવત

તાલી. ચાલો. ૨

એક નાચે એક ચંગ ખમવે, એક ખમવે કંસાલી,

એક શુદ્ધ વસંત આલાપે, જિન શુણુ ગીત

રસાલી. ચાલો. ૩

એક અખીલ ચુલાલ ઊઠાવે, લાવે ભર ભર જોરી,

ચુવા ચુંદન ઓર ચરમળ, ઊંટત કેશર ઘોલી. ચાલો. ૪

વસંત ઝડપ શત્રુંજિરિ પમર્યો, પુલ્યો ફાણુભાસ,

રૂપ વિશુધનો મોહન પલણે, જનમ જનમ તારો

દાસ. ચાલો. ૫

હવે નેમવિજય લખ્યો.

તું ઉપગારિયો તુંદિજ ધરા, કહું એટલું ઘુઝનામિ સીસ

મંદિર કરી મોહના ! મંદિર પધારો, નારિનાં નેહનાં

નયન કરિ. ૧૧

માહે મનોરથ માહરા, ગનમાં રહા રે દગ્ધર

ચુખ દુખ મનની રે વારતા, કાણ સુરે નિધાર,

જેદને ગન છે રે નેદલો, તે ભગો વિદલ શરીર,

કેતકી વિના જિમ ભમરને, લાવે ન પુલ કરીર. ૧૨

મદણી ઉતાપો રે મદભરી, પુરૂપ ન રાખુ રે પાસ,

બોલ બોલવે ભાગિની, મદન તણી ધરી આસ,

સગ્ગી ! સેજ તલાખને, હું સેનું દિન ને રાત,

પ્રીય પરદેસે સિધર્થવધા, રમે હોવે કિમી ધાન. ૧૩

તાદિ રે ગાદા પરામયા, આદિજ ચાત્રા આચાર,

ધર ધર હપે રે દેદરી, યુધા જેદ નિગન,

સુંદર સેજ ગમે નહિ, સુતાં રે નીદ ન આપ,

તોલી વિના પ્રભુ માહરા, ઇષ્ટિપર દિન કિમ જાય. ૧૪

ધમ ન કીજે સુણિ પ્રાણુનાય,

પાલીધ પ્રીતરી મલીધ હાથ,

મયણુનો વાસ એ માસ ફાગ,

સારી સંભારીએ એકરુલાગ. ૧૫

ફાણુના દિન પુટરા, આકરા લાગેરે મુજ

વિરહે તપે તન કોમલ, મન ભાવે નહી કિં,

કેમ જેલે લાલ ચુલાલસું, અખીર અચળ ખાલ,

હું રહી એક દોભાગિણી, આઘ્યા ન નાંદ મપાલ. ૧૬

સમર સંતાપે સાહેલરી, ભેદી રહ્યો મુઝ દેહ,

આપણુ કિમ રાખર્યું, પોહતે યૌવન વેહ,

પ્રીઉના વિના ઇણ મંદિર, મનમથ કેરા રે માર,

દુઃખ આપે દૂણો દેહડી, ઉડ્યા તનને દોર. ૧૭

કે જિન પૂજેરે પદમિની, લાગિની આપક દૂરિ,

કે જીવ નાચે નવનવો, પાપ પખાલે દૂર,

કે પ્રીક સંગે દંગે, જેને ખડુ ખ્યાલ,

સરિખા સરિખી જોડી મિલી, જેને ફાગ ખુશાલ. ૧૮

પ્રેમદા મનમથ જોર પીસે,

હસી નાગણી જેમ ડોલે,

હવે સહી રાજ ચિત્ત યાપે,

ચૈત્રમાં નેમ એ દુઃખ કાપે. ૧૯

ચિહું દિસે તરવર ચીતર્યા, એને સુવાસ,

જમ જમ નવ માલતી, મોગરા મરઆ જે ખાસ,

દગણો અખેલી રે અપકે, પદપદ લાગા રે ચિત્ત,

નેમતણી હું વાટરી, ઇણી રીતિ જોડે રે નિત. ૨૦

નિહુર હજી લાજે નહિ, જે કરે વનજે ચુંગર.

રમણ વસંત આવી મિદ્યો, ભૂમિ તણો ભરતાર,

પરિમલ આવે રે કુસુમના, ખીકું હું નિજ નાક,

પ્રીક વિના સી સુગંતા, મદને મુકી ઘણું દાકે. ૨૧

મંદિર સુને રે મદિલા તણું, મોદન કિમ રહે મન,

કોકિલ કથ કુંજિત કરે, તિમ હવે વિરહિણી તન.

નયને રે નીંદ આવે નહી, અતિ તીખી ચંદની રાત,

ઉખા રહી પ્રીક પ્રીક જમડી, વાદા વિહોલાંની વાન

x x x x

કેમ ગયુ ઘડા સાદિખ, ખિજુ વરસાં સેરે ચાપ,

પ્રદરની સી વાતરી, માસ વરસ કિમ જાય. ૨૩

—નેમિનાથ બાર માસ નેમિચિન્ન. (પ્રસિદ્ધ
શીલવતી માસના કર્તો)

[જેનયુગ પાપ ૧૯૮૨ પ. ૧૮૬-૧૯૦]

ભણી યુણી હું મોહી હુહ, યૌવનવય જય પામીરે
એવે વસન્ત મંત્રુ આવીયો, મહ્યાં રમવા બહુ કામીરે.
કાયાં કર્મનં છૂટીયે.

હામ હામ ઓચ્છવ માંડીયો, હર્થ માંડે ફાગરે
છપછ છાંતીયા ખેતે ખાંતયું, કરે નવનવા રાગરે-કાંધાં.
નગર પડાહ વજાપીયો, રાગએ તેણીવારે,
સહુકો રમવા નિસરો, કુણુ નર ને કુણુ નારરે. કાંધાં.
રામ રાણા સહુ મનચિરે, આત્મા વનદ મનરો રે,
એહવે અચરિત્ત જે થયું, તે સાંભલો નિરધારો રે-કાંધાં.
—સં. ૧૯૭૬માં ગંગવિજય કૃત કુસુમશ્રી સમ. ૫૫.૮૪

માહો માસની રમણી રહી, આયો રમીયે' મનને
બેહીરે, સામલીયા.
યૌવનવય લાહો લીજે, આપે પ્રેમ સુધારસ પીરેરે.
સામલીયા. ૧૦
ફાંચણુ' તે બંધી પડે આવ્યો, એ તો અગિર યુવાલ
દંડાબેરે સા.

કેશર પિયમરી છૂટે, મુજ તનમન વિરહા છૂટેરે.

સા. ૧૧

એતે' તે તરવર ફૂટે, કહો વાલિય મુજ કેમ જૂલેરે. સા.
કેવલકી કંકે સોહાવે, મુજ એ દિન કિમ હી ન
જાવેરે, સા. ૧૨

—રાણલ માસ દેવવિજય. સં. ૧૭૬૦

મધુકર માધવને કહેજો—એ દેહી

માહે' તો માયા બહુ કીજે, વિવધિક મુજ અસ્ત પીજે,
હુમ વિના એ મુજ તનુ છીજેરે.

નેમ જિનેસરને કહેજો ૧૪

ફાંચણના દિન નિમમીયે, અગિર યુવાલે' તે રમીયે
બર મુકીને કેમ બામીયે' રે, નેમ. ૧૫

રાણલ પોહોતી પીયુ પાસે, પામી ને મનની આજે,
અનુજન સુખ એ ગિરુ પાસે રે. નેમ. ૧૬

શ્રી વિજયરત્ન સરિરામા, વાચક દેવે' યુણુ ગાયા,
હુમ નામે' સંપત્તિ પાયા રે. નેમ. ૧૭

—દેવવિજય.

રાણલના ગદીનાની દેહી.

૮—સંખી માપ તો વાધ સમાન, માસ મે' દોઢરે,
આવે એ પીઠ ઘેર, તો મુજ મીઠેરે;

એ તો સરવર નદીમે' નીર, ટાટે' કરિયારે,
દવ જિજ દીધાં વજ, કીતે' બરિયાં રે. ૧

હું એકલકી નાર, ટાટે' કંચુ રે
પીઠ પીઠ મુખથી વાણુ, અહોનિદ જ મુંડે,

સત્તાં દિમ હી ન જાય, વેરણુ રાતકી રે
રાણલ કહે મહારાવ, સજો મુજ વાતકીરે. ૨

૬—ફાંચણુ માસે' ફાગ, પીઠ મંગે મોરીરે
જોરે અગિર યુવાલ, એલે હોરીરે

એતો ફેશરની પિયકારી, બરીને છાટરે,
તિમ તિમ વિરહણી દેહ, સુકે ઉચ્ચાટરે. ૧

વાહાલા વિણુ કોણુ સાથ, હંહી રમીયેરે,
સખી ગઢિલા જિમ ગેહ, સેરીયે બામીયેરે,

અગલા ખાલા નારી, મુણોને બેહેનીરે,
એતો બજો હેયાં મહિ, આપી વિરહનારી. ૨

૧૦—હોરે સખી એતે ચતુરા નાર, ચંપકરણીરે
પીઠોડા મયો પરદેશ, મુકી ધરણીરે,

આ રોજ તલાલ સાર, કહો તું કરીયેરે
પીઠ વિણુ સુને આવાસ, દેખી કરીયેરે. ૧

એતો માલતી મધુકર સંગ, સુંદર દુહીરે
એ તો સાચી બેઠો ખાલ, બોલે અમીરીરે

વિરહ વ્યથા અતિ જોરે, મુજને મંગેરે
રાણલના રસિયા સાંગ, આવે બાંજેરો ૨

—રાણલ બાર માસ અહિવિજય (૨૫૬'સંશિ.)

૧—એતે તે ચતુરા નાર, ચિતથી વિમાસે રે,
કંત વિણુથી રાત, દિમ કરી જાશે રે. ૧

વિરહ વ્યથાની પીઠ, મે' ન ખમાય રે,
હુમ વિણુ મુજ પ્રાણનાથ, જીવડો જાય રે. ૨

યૌવન લહેર અયાગ, રાખી ન રહેશેરે
પછી પસ્તાશો નાદ, વાલો કહેશેરે. ૩

માનવ બર અવનાર, લાહો લીજે રે,
સરલ કરો અનતોર, કયું મુજ કીરેરે. ૪

સરજો લકી સંયોગ, કાંધ વિમાસોરે,
વાચક દેવ કહે એમ, જોઇ સ્ત્રી તમાસોરે. ૫

+ +

૧૧-માથે તે મામા ચાપ, કહું શુણ્ણેકારે
આ નવચાપન એ દેહ, વિહસો તેડા રે.
આ ચાર દિવસનો રંગ, ચટકા લીળેરે,
લ્યો લાહો તુમે સેણ, કહ્યો મુઝ કીળેરે.
ફરી ફરી નહોં સંસાર, જ્યેખન જાશે રે,
રાખું ન રહે તન, સહુકો ભાસે રે.
તે કારણ કહું જ્યેમ, વાલમ માહારા રે,
આ આવી વસો ધરમાંહે, શુણ્ણ બહુ તારારે.
આ દિન દિન અધિકા પ્રેમ, નેહી કીળે રે
આ વાયક દેવ કહત, રસ એ લીળે રે.
૧૨-આ ફાગણ આખો માસ, નાદ ન આવ્યોરે,
અખીર શુદ્ધાક્ષ્ણ તેહ, સહુ મેં છંદાપોરે
આ પીયુ આલ્યો ગિરનાર, મુજને છોડિરે,
આ ચિવરગણીયું રંગ, પ્રીત એણે બેઠી રે.
આ ખેડી જગ માંહે પ્રીતિ, જે નર કારોરે,
ધિર નહોં જગમાંહે કોપ, સુકૃત દરોરે.
પામી તે મન વૈરાગ્ય, સંપમ લીધું રે,
આ રાણુક સતી શુણ્ણ જાણ, કારણ કીધું રે.
આ સંવત સત્તર પચાણ, રહી ચોમાસે રે
આ પોરખંદર શુભ લામ, મનને ઉદ્ધાસે રે.
શ્રી વિજયરામસુરિં, વાયક દેવ યોગે રે,
વારી હું નેમ જિજ્ઞંસ, નહોં તુમ તોલે રે.
-રાણુક ખાર માસ દેવ વાયક સં. ૧૭૯૫
પોરખંદરમાં.

વિક્રમ ૧૯ સું શતક.

પદ્મવિજય.

(૧)

ભાન શ્રાવણના લાખીરે-એ દેશી.
વાડો વન આરામે એ, વલી કીડા પર્વત હામે એ,
ગોડી હામે એ, સદકાર કેલ કમલવને એ. ૧૧
ક્રમ ક્રમમાં શુભિલાસ એ, આંખો વસંત તે માસ એ,
ઉદ્ધાસ એ, કામ નૃપતિ પામે ધણો એ. ૧૨
ગોપીને કહે હૃદિઆવેએ, નેમને વિવાદ મનાવેએ,
હાલો એ, મહનપામમાં એકને એ. ૧૩
‘યુક્તમ નામ ચંપક, એલા લવંમ મંડિં,
અગર પ્રેમ નાચિલ, અસોખસં જલકિં. ૧

૧૨ નાગવલિ સુરે, ફલ પુષ્પ પત નિષ્કર,
ઉઝાણુતલ્ય સિરિંદર, રેહતિ દમણ મનકર.” ૨
માનું જલપે લોકલું, સરસ શબ્દ જે થાવે એ,
માવે એ, હર્ષ લોક મનમાં નહોં એ, ૧૪
પદ્મવ વિહસિત મિય હસે, વાત ક્રિપિત માનું નાચે એ,
સાને એ, શાખા પદ્મવ સ્તવ કરે એ. ૧૫
સરસ કુસુમ રસ ચૂરે એ, માનું એક તે રાવે એ,
સોવે એ, વિરહી યુગે નહોં તે વતી એ. ૧૬
ફલભર નખીયા તે વતી, માનું પ્રયુગે પાવ એ
તિહાં આપ એ, પ્રિયજનને તે હર્ષથી એ. ૧૭
શાખા અલિત માનું તેડે એ, લોકને કીડા દેવે એ,
એતે એ, લોક વસંત તે આવીયો એ. ૧૮
કામે ઉન્નત લોક એ, કીડા કરે લોકલોક એ,
લોક એ, નહોં કાંઈ ચિત્તમાં તદા એ. ૧૯
મારી શેષ નિજ સાથે એ, ઉવાને સહુ આવે એ,
સોહાવે એ, નવ નવ આણુપણ યપી એ. ૨૦
પણ શ્રી નેમિ જિજ્ઞંસને, મહન જોવાની નહિ થીએ
લોક એ, મારી કાઠેયો મુલથી એ. ૨૧
કાકિલ તિહાં કુન્નિત કરે, વનપાલક આવી બાળે,
વિદાસેએ, કૃષ્ણજી વન ફલ ફલીયો એ. ૨૨
ઉડિમ દેવરાવે તિહાં, વનલક્ષ્મી બેવા જાણે એ,
રાવ એ, સહુ જન કાકિલું જાવળે એ. ૨૩
તે સુણી સંકુજન હલકલ્યો, તરજુલોક મન કરેએ,
વરેએ એ, મધણુ તે જાણ સગસગે એ. ૨૪
ગોચે ખડે પીજ એ, લાલ પ્રથમ અધિકારે એ,
ખારે એ, પદ્મવિજય બાખી ભલી એ. ૨૫

* * * *

લાલ ૩, તનમન કીધું તુમે લેટ, મદારા વાહા. એ દેશી.
કાનજી જાવે ઉવાન-એ આંખી
રમવા ચાલો જાણએ વનમાં, પદ્મલક્ષી યાવે વિભાજ,
મારા વાહા,
કીડા વસંતની કરવા ગાંધા, બેઠી નિજ નિજ મળે
મારા વાહા કાનજી. ૧
તિહાં મદારને દમણે મુઝ્યો, કુંદ અંદરનાં સાન, મા
જાણ જાણ ને તેજી વેલી, વલી રદારનાં સાન,
મારા. મા. ૨

પારિજાત ને ધાતકી સદ્ગત્રી, રાયણુ ચૂત અમાન, મા.
કારિંટ ને મંદાર મનોહર, નેવે નેમ વધી દાન્દ,

મારા. કા. ૩

રૂપની જાતિ નજમમાં એકવી, ન જડે એક ઉદાન મા.
સહુ જાદન તિહાં કેસિ કરતા, જ્યું નંદન સુર
તાન મારા. કા. ૪

ખાદ ખાચે દસે એસે રંજે, કેષ કરે મદપાન, મારા
કેષ કરે વીજણે વધી વાયુ, કેષ દક્ષી કરે

પાન, મારા. કા. ૫

ક્રીડા કરી એમ હવે દામોદર, મળજન કરે કાજ, મા.
વેણુ વીણુ મુદંગ બળવે, કમકલ રવ ગિમ

માજ, મારા. કા. ૬

પુષ્કરિણી માહે રનાન કરીને, આવે સરોવર પાજ, મા.
કેષક નાટક કરતી રમણી, મદવતી મૂખી લાજ,

મા. કા. ૭

બહુ વાનિજ ધ્વનિ તિહાં ઉઠે, દય દિશે દોસે આજ, મા.
ગોવિંદ શુકિમણી ને સત્પ્રભામા, કમલક્રીડા કરે

સાજ, મા. કા. ૮

પ્રીતમની પ્રિયા આજ્ઞા પામી, આવે નેમની પાજ, મા.
દેવર દેવર રહેતી વસંતે, આવે રમીયે આજ, મા. કા. ૯

નેમજી તો અવિકારથી કરતા, ક્રીડા તેદ સમાજ, મા.
અચ્ચુન આજુદ અંતર પામે, દેખી શી જિનરાજ,

મા. કા. ૧૦

અનેકર પરિજનની સાથે, તે રજની તિહાં ઠાય, મા.
હરિ દક્ષી નેમિ જિનરાય-એ આંકણી.

ક્રમ નિત નિત તસ ક્રીડા કરતાં, વાર વસંત વધી
ભવ મા.

હરિ દક્ષી નેમિ જિનરાય-૧૧.

-નેમિનાથનો રાસ ખંડ ૪ પદ્મવિનય કૃત. મં.

૧૮૨૦ દીવાલી રાધનપુરમાં.

૨

ખંડ ૫ ઠાલ ૨

રામ ધમાલ. પાસજી હો, અહો મેરે લલનાં-એ દેશી.
વસંત સમય એક દિન હવે આગ્યો, રહેતાં તિહાં

સુખ મંદિ, લલનાં.

અ વિવેકી જન આનંદકારી, દિનદિન અધિક ઉચ્છાદ

મન મોહન મેરે દિલ વસ્યો હો, મેરે લલનાં,
દિલ વસ્યો મન વસ્યો મુઝ-મન મોહન.

એ આંકણી.

મધમ વાયુ તિહાં વાપા મનોહર, દૂધમાં વન ઉદાન,
લલનાં.

લોક થોક તિહાં જોવા ચાલ્યા, કેકિલ રવ સુણે
કાન-મન. ૨

મિત્રે પરિવ્રત હું પણ ચાલ્યો, કરી તતુ શોખા વિશેષ, લ.
અનંગ નંદન ઉદાનમાં જાતાં, આગ્યો રાગપંથને

દેશ. મન. ૩

નામ વિલાસવતી નૃપ પુત્રી, ગોખથી દોહો મુઝ, લ.
કોઈ ભવાંતરને અભાસે, રાગથી અતિશે અલૂઝ. મન.

બકુલમાલા ગ્રાંથી નિજ હાથે, નાખી મુઝ શિરે તેહ, લ.
દોડી મુઝ વસુભૂતિ મિત્રે, ચાખી કંદ દેશે મેં એહ;

મન. ૫

ઉર્ધ્વ જોયું તમ તિહાં દીડું, પદનકમલ અદ્ભુત, લ.
હવે લક્ષ્મી હું તે પણ હુધ, તોષ વિવાદ સંયુત. મન. ૬

-સમરાદિલ કેવલી રાસ. પદ્મવિનય કૃત. મં. ૧૮૪૨

૩

ખંડ ૯ ઠાલ ૪ કંઠારા આપા શરૂશ પ્રાહુણ-એ દેશી
આઈ વસંત યસુ અન્યદા, વનસિરી અતિ વિલસંત

મારા સાજન વાહ્લા, ચાલો વસંત જોવા બધયે,
આંખે મંજરીઓ લાઈ, અતિમુક્તક ઉદયસં. ૧ મારા

તિલકાદિક કુલ્યાં ધણું, મલયાચલ વાપા વામ, મા.
જમર શું જાડવ કરી રહો, કેકિલ શબ્દ સુણાવ. મા. ૨

મદન પીડે બાલ વૃદ્ધને, વિકસિન કમલિણી થાય, મા.
કાનન સેવે બહુ જના, વિરહન દંપતી ખસાય. મા. ૩

નગર મદરિકે આવીઆ, ધણુ સમે ભૂપતિ પાસ, મા.
વિનવે ધણી પેરે રાપને, પૂરો અમારી આશ. મા. ૪

"નિલ્ય ઉચ્ચ છે મલપિ, તો પણ આજ વિશેષ, મા.
ઝોરજીવ હિપરે હોયશે, ઝોરજીવ જનને અશેષ. મા. ૫

પાઉધારો તિણે રાજ્યા," તવ ચિતે મહારાય, મા.
મોહનું સમરાદિત્યને, દેખે વિચિત્ર સમરાય, મા. ૬

તો સમીક્ષિત અમ નીપજે, ઉપજે કામં વિકર, મા.
એમ વિચારી તેદને, લાખે મુખે પરકાર. મા. ૭

"ઝોરજીવ બહુ દેખાવીઆ, હું લલો પદમાર્ણવ, મા.

હવે દેખાવો કુમરને, તુમચો એહ નરીહ." મા. ૮
કહે મહર્લિંક રામને, "કાપો અમ સુપસાય, મા.
કમ કહી તે નિજ ઘર ગયા, તેમણે કુમરને રાખ.

મા. ૯

"વસ! સ્થિતિ એ આપણી, મધુ આજીવ યાપે
આજ, મા.

જેવા જાપે નરપતિ," એમ લાખે મહારાજ, મા. ૧૦

"એ મારગ તુમે આચરો, મેં જોયું બહુ વાર, મા.

હવે થશે પ્રગ લોકને, તિમ સ્વજન પરિવાર" મા. ૧૧

-સમરાદિત્ય રાસ પદાવિજય કૃત સં. ૧૮૪૨
નિશ્ચલનગરમાં.

તેમિ અંશવલા.

*લખિય કહે મહા મંગલકારી, આળ્યો માથેનો માસ,
નરનારી મનમહિ દરખે, ધરતી ધણું ઉદ્ધાસ,

ધરતી ધણું ઉદ્ધાસ તે અંગે, મહવંતી મતવાથી રંગે
હો માંહે ઉમંગ શું ભારી, લખિય કહે મહા મંગ-
લકારે. ૧૧૫

ગતે શું વનરાય વખાણ, મોયો અંજ કદંબ,

રંગી સોપારી સોટા, લોહણ લીંછુ જંછ,

લોહણ લીંછુ જંછુ તે દીમાં, સીતા રામ મહા દુગ મીમાં,

ગ અરોગ નિશ્ચિતે રાખણું, નિગતે શું વનરાય
વખાણું. ૧૧૬

કહી કલ ત્રીફલ બીજોરાં, કણસ પેર અંજર,

મધુ સ્વરે પંખી નિચ રાજે, કોપીય ને વલી દીર,

કોપીયને વલી દીર તે રમ, મધુ-નીલ આસ ને સુમ,

સોહે દામિ દ્રાખ ખગ્ગરાં, કહી કલ ત્રીફલ
બીજોરાં. ૧૧૭

કજેપર કેતકી ને વલી રહી, બોલસિરિ બેદાર,

કેવડી આ કુસુમાદર મનુમાં, કુસુમાં કુસુમ અપાર,

કુસુમાં કુસુમ અપાર આજુડવા, જેમ દરિ રંગી ગુલા,

યમર અંધ આંખો કેટકી, કજેપર કેતકી ને વલી
રહી. ૧૧૮

લાલ રંગ ગુલાલા ફરસી, તવ તે બંદી જોડ.

શોચ નારંગીના ફરમાતે, મીસલ વાર છે છોડ

મીસલ વાર છે છોડ તે સારા, ગોટા દાકડીશણુંના કપારા
બેહેકે ધણી શુવાયતી મરસી, લાલ રંગ ગુલાલા
ફરસી. ૧૧૯

ઉજ્જવલનિ માલી સાહેલી, જોઇ જુદુ મુલેલ,
સોન જુદુ પીલી અંજેલી, નવલી. નાગરવેલ
નવલી નાગરવેલ તે નીલી, નવપાંખડીયે ડોલર ખીલી,
વાસ સુવાસ રહી છે ફેલી, ઉજ્જવલનિ માલી
સાહેલી. ૧૨૦

એ હવે વસંત રમવાને બાજે પાંચમ કરી નિરધાર,
રાગકુમર નેમીધર સાથે, જનું લાહ પરિવાર,
જનું લાહ પરિવારથી જોડવે, બામર થઇ રાણીકે
તેડવે,

તેડી સંજની સાય સોહાગે, એ હવે વસંત રમવાને
બાજે. ૧૨૧

આનંદે અલસેત્રી રામા, ઉડી અંગ ઉચ્છાક,
ચારે કારથી ચતુરા આલી, અંદપટ અંતિ ચિત આહ,
અંદપટ અંતિ ચિત આહ શું રાણી, શોહે સોહાગ-
ણીયો સપરાણી,

નખ શિખ રાણ્યારી સહ સ્થામા, આનંદે અલ-
સેત્રી રામા. ૧૨૨

સરસ ચોટલા ને અંગેમા, વાંકી વેણી બાલ
શીશ્યૂન લઈ બેટો જાણે, મુખ મણી અધિયપવાલ,
મુખ મણી અધિયપવાલ તે માથે, લટકે લરી નાગણી
મણ સાથે,

વસન વોટા મુઝા પ્રોટા, સરસ ચોટલા ને અંગેમા.
તેથે તરલ અતર સુમધે, યુગી નાના બાંબ,

સેથે સીંદુરે સારી તે, અરણ રચિ સુવિખ્યાત,
અરણ રચિ સુવિખ્યાત તે નવલી, ગામણીયો રહી
સુધરીઆલી,

બમરીદાર ચરમરી ગતી સંધે, તેલ તરલ અતર
સુમધે ૧૨૪

કલા ચોસક ચોપાઈ રાજે, પરખ મુખ મધક
બાલ ભગી બામનીયો કરો, જોતાં તે

તેર માંહે છે આડ હરિરંગી, રાત્રી જવદ પ્રકાર,
કાષ કપાલે આંદલા કીધા, બિંદી જીણી હાર,
બિંદી જીણી હાર તે કીધી, રતનજડિત અમુલિક લીધી,
કષક જડેલ કુંદનને સંગી; તેહ માંહે છે આડ હરિ
રંગી. ૧૨૬

ભૂકડી ભર કમાન તે કર્ષિ, કેમ વખાણી નય,
દેશ દેશ પ્રવેશ કરી જોઇ, તો પથુ મન વિસમાય
તોપથુ મન વિસમાય તે મહાર, કીધા દેશની
ચિતમાં ધાર્દ,
નેતાં સરગની અપ્સરા સરખી, ભૂકડી ભર કમાન
તે કર્ષિ. ૧૨૭

અપલ નયન ગતિ મીનના સરખી, કમલ તણે આકાર,
નિયણી રેખ વિરાજે તેહમાં, કીકી તેજ અંબાર,
કીકી તેજ અંબાર સજ્જી, અંજન રચિત કટાક્ષ
હર જોણી,
નેતાં સુર નય કરે હરખી, અપલ નયન ગતિ મીનના
સરખી ૧૨૮

કાને કુંડલ ઝાલ જુમાલી, જૂમખાં જગમગ જોત,
કાગિની કોષકને કાને અઢોટા, બૂપથુ ધણાં ઉવોત,
બૂપથુ ધણાં ઉવોત તે ઝલકે, કુંદન કામમાં સુનીયો
ચલકે,
લર લલકે મુગતા શોભાલી, કાને કુંડલ ઝાલ જુમાલી
નાકે નવેસર શોભતાં, કુંદન મુગતા સંગ,
સોર કમાન વિચેજ અમુલિક, નવમહનાં નવનંગ,
નવમહનાં નવનંગ રંગાલાં, તે રૂપ જૂપનાં છે રખવાલાં,
ચોદ જુવન ચમકે લોભનાં, નાકે નવેસર શોભનાં. ૧૩૦
૧૩૧ થી ૧૩૫ સુધી આમ સુંદરીઓનાં વર્ણન
આશુ છે.

સાજ સમાજ તેગવી મંડી, માનનીયો મોડામોડ
પુરવાસી પટરાણી સધલી, બેડી જોડામોડ.
બેડી જોડામોડ દયાવી, વધી તે નેમને વાત જણાવી,
રમણુ લાજ દેવરની છંડી, સાજ સમાજ તેગવી
મંડી. ૧૩૬

હવે જલદવ ધૂમ મયાવતા રંગે, આઘ્યા બાગ મોઝાર
ધેર મલી પ્રધુમ્બની ને, બીજી નેમ કુમાર,
બીજી નેમ કુમારની સાથે, ઉડે શુભાવની જોલીક સાથે,

હરી પિચરકી છાંડતા રંગે, હવે જલદવ ધૂમ મયા-
વના અંગે. ૧૩૭
તિકાં સહુને શાન કરી સમગ્રવે, દાસીયો જઇ તે માંહ,
નેમકુમર સાથે રમવાને, રાણીકે આવે ત્યાંહ,
રાણીકે આવે ત્યાંહ જે ટાણે, તમે ખસજો મહુ તે
પરમાણે,
કારણ છે કાઈ ખેલ તો દાવે, તિકાં સહુને શાન
કરી સમગ્રવે. ૧૩૮

તિકાં આવિયાં જૂથ પટરાણી કરાં, ચારે દિશથી ચૂંપ
રૂકમણી ને સતપમામા આદે, આઠે તેમ અનૂપ,
આઠે તેમ અનૂપ તે સાથે, ચાર મહલ એકએક સંધાતે,
મલિયા સંગે લોકઅનેરાં, તિકાં આવિયાં જૂથ
પટરાણી કરાં. ૧૩૯
દશે દિશથી દિગપાણીની, દેવી જોવા કાજ
આવી અનેક મલી તે માંહે, પારવતી શિરતાજ,
પારવતી શિરતાજ ભવાની, રૂદ્રણી પથુ આવે જાની,
બેહેકે મુગધ કુલ માણેની, દશે દિશથી
દિગપાણેની. ૧૪૧

અવજી સુણી રાગત અતિ રંગે, કીધર શંકર શેષ,
શક સુરાસુર ને અજ આવે, જોવા જૂનૂવે વેશ,
જોવા જૂનૂવે વેશથી હરજો, સુરજ અંદ અકિત
થઇ નિરજો,
ગજપતિ અને પવનસુત સંગે, અવજી સુણી રાગત
અતિ રંગે. ૧૪૨

એક વસંત અને વલી રાત્રે, બીજી બાનિક બાગ,
ત્રીજી રમણીરૂપ સુરંગે, ચોથે અંગ સોદાગ
ચોથો અંગ સોદાગ તેમાંહે, પાંચમો ખેલ રસિક ઉઝાહે
એ પાંચે કામ સૈન્ય લઇ સાજો, એક વસંત
અને વલી રાત્રે. ૧૪૩

સામા સામી રહીને સાહેલી, સરખા સરખો અંગ
જવજેકું બલિયા વિચ સોહે, ઘોલી કેસર રંગ,
ઘોલી કેસર રંગ તે વરણી, અપલ ગતે કરતી ગતહરણી,
માયે ધમ ગુલાલની પેહેલી, સામા સામી રહીને
સાહેલી. ૧૪૪

ફિરતી પિચકારી રહી વરસી, કુમર કરે વિચાર,
આપણે હવે સરખાને કારે, નીકરવું નિરધાર,

નીકલવું નિરધાર તે આમાં, જૂથ બેલ પાડી તે વાંમાં
રોડી નેમને ઘેર આકર્ષી, ફિરતી પીયકારી રહી

વરસી. ૧૪૫

મધુરી મહુઅર વીણા વાગે, દોલક તાલ મુદંગ,
ડક ઝાલ ઝણકે છે ઝામી, ચરણે વાળું ચંગ,
ચરણે વાળું ચંગ ચોફેરી, શર શરણાઈ સોર ન ફેરી,
બણાણુ બેરી ભુગલાં આગે, મધુરી મહુઅર

વીણા વાગે. ૧૪૬

શ્રીમંડલ સારંગી વાગે, દોલક ને કડતાલ,
ખંજરી ખંજન નયણીને કર, ઘેર અવાજ રસાલ,
ઘેર અવાજ રસાલથી રણકે, સતાર ને તંભુરા ઝણકે
વિધવિધ વાગે અંબર ગાગે, શ્રીમંડલ સારંગી વાગે. ૧૪૭

તેને ને તમેામે બીની, તરણી ટાલટોલ
લાગની પાજ લોપાને મુગથી, ગાયે દ્રાણુ જોલ,
ગાયે દ્રાણુ જોલ કુમારી, થોકે થોક રહીને નારી
કંટી આલી નેમીસરની, તેને ને તમેામે બીની. ૧૪૮

લાલ ગુલાલના ચાલ ભરીને, આવે સગની સાથ,
પાને ને પ્રખરાળે જીડીઅલ, પિયકારી મહી હાથ,
પિયકારી મહી હાથ રડિઆલી, પહેાંચે પહેાંચી
જોરે જવાલી

ઝટિ ઝલશું દોટ કરીને, લાલ ગુલાલના ચાલ
ભરીને. ૧૪૯

પાપ દમકશે કુવરી જોડે, તેમ તાતુનેા નાદ
કટિ મેખલ ખલકે માદલિયા, તે લલ રહેતા વાદ,
તે લલ રહેતા વાદ લાલતા, રંગેરાલ લુકમાં માલતા,
અમકે ચૂડા વીજલી તોડે, પાપ દમકશે કુવરી
જોડે. ૧૫૦

રહો વસંત પાવસ પર લુંગી, અવની ઉપર ઝાયા,
ચઢી ગલાલ ઘટા અંબરથી, દિનમણિ છમી ન કજાપ,
દિનમણિ છમી ન કજાપ તે બેડે, પિયરકાચો

વરસે જીડી મેડે

રહી વાદલીક પેઝા કુબી, રહો વસંત પાવસ
પર લુંગી. ૧૫૧

—મુનિ કદમણ (૧-અખિ) કૃત સં. ૧૮૫૨.

અસિદ્ધ ધીરવિજયજીની કૃતિમાંથી:

દાંલ ૮. વનમાં વિસારી વાંદહે વાંસલી-એ દેહી.

+ + —મદનમંજરી મુખ મોહી રહો.

પણુ તાતની આણા શિર વહે, દોય રાન્ય

પ્રતાપ તપત,

મધુ માધવ સુરભિ કરે, દિશિ દક્ષિણ વાયુ

વદંત. ૫ મદન.

એણે અવસર રવિ દક્ષિણ જતે, બૂંધે આ શીત

પીડા દેખ,

અર્નમ આકાશથી જિતયો, વરતાવે આણુ રિરોપ ૬ મ.

મધુમત લમરીયો રણુઝણે, અંકારવ મંગલગીત,

મધુ વસંતે રાય આવિયો, વેધક જન વિકર્યાં

ચિત્ત. ૭ મ.

ચતુરાં જોજનવય અગમગો, પતિસંગે તેમ મધુરાય,

દેખી અવનીતલ અગી, વનરાજ કિસલપત ઝાંચ, ૮ મ.

જાઈ કેતકી માલતી મોગીયા, લમરા વન કુશે રંત,

શુક શુકી મેઘાં વનતર, કરી માલા લુગલ રમંત ૬ મ.

હંસ હંસી લુગલ જલ ઝીલતાં, કરે ક્રીડા સેરાવર પાલ,

મદમર દોયલ દહકતી, મુખ મંજરી આંખા ઝાલ. ૧૦ મ.

ફણમ આંખા નાફંગિયો, રાયણુ દહાડિમ મદકાર,

રોંહટ સીનાફલ જાંજુડી, ન નમી ફેલિ તરફલ

ભાર. ૧૧ મા.

ધેરજહર વિરદિણી નારીનેા, મલયાનિલ સુરભિ વાય,

મદ ઉપજવે લુવાનને, વત્યો એવજવ મધુરાય. ૧૨ મી.

નાગર જનશું નૃપ પરિવર્ષો, જન્ય રમવાને ઉવાન,

પવનપ્રેરિત તરપલ્લવા, માતું નૃપને કરત

આદવાન. ૧૩.

× × × ×

કેઈ ગાયે ગીત વસંતનાં, નારી કોં પુલની માલ,

મદિરાપાન કરી નાયતી, કેઈ દાય મહી કંસતાલ ૨૮ મ.

નરનારી કરી ઘર ફેલનાં, રમે સોગાંઆજ સાર,

તર ઉપરે કુશમને વીજળી, લેયા લરતે રપદિત

તાર. ૨૯ મ.

પિયા બેળી દોયોમે નિજપતિ, કેઈ લુગલ જલે કાસીમ,

કેઈ દાય પિયા કોં ફરી, લાલ ગુલાલમે રંગેરાલ ૩૦ મ.

તિહાં કુંવર કુસુમવન ખેલતો, તર બાંધી દિ'ચોવા ખાટ,
મદનમંજરી અંકે' ધરી, જુવે નવરસ નવ નવ નાટ.

૩૧ મ.

જઈ સરોવર જલક્રીડા કરે, જેમ કમલાશું મોરારિ,
સંધ્યા સમે સહુ ધર ગયાં, રૂપ સાથે' નગર નર

નારિ. ૩૨ મ.

તવ મદનમંજરી કહે કંથને, આજ રમવા સરિખી રાત,
પરિકર સહુ ધર મોકલે, આપણુ દોવ જશું પરભાત.

૩૩ મ.

રહો કુંવર વિસર્જી પરિકરા, વનિતાશું વનમાં તેહ,
સવિના સમરી વદનલા, ગયેા પશ્ચિમદિશે નિજગેહ.

૩૪ મ.

ધમ્મિક કુંચારના રાસમાં, ખંડ બીજે આક્રમી દાલ,
વીર કહે વૈરાગિયા, સંજો આગલ વાત રસાલ.

૩૫ મ.

—ધમ્મિક કુમાર રાસ પૂ. ૮૭-૯૦ વીરવિજય
કૃત સં. ૧૮૬૬.

રાગ ધમાલ

આથો વસંત હસંત સહેલી! રાધે મધુ દોવ માસ, લલના.
વિરહી કચંતો ને નામ વસંતો, ત્રંતકું સદા સુખવાસ ૧

મન માનસરોવર હંસમેા હો, અહો મેરે લલના.

આથો—એ આંકણી.

રાગ વસંત કરત હૈ ગોપી. ખેતત હોરી મુકુંદ, લલના
કહે રાણલ સુધ મૃગ વાઈ હો; વિરહીકું કુખ દીયે

ચંદ-મન. ૨

મુખમંજરી વલી કોયલ ટહુકે, જમ ફલીયો માર્કંડ, લ.

મધુકર માલતી પરિમલ લેહો, મરાલ યુગલ અરવિંદ.

મન. ૩

તરકે પરવાલ પલાસ ભાષ હો, કેતકી અગિર શુલાલ, લ.

રંલાસી ખેડ સુચંપક વિકસે, દાડિમ ફલ સુવિદ્યાલ.

મન. ૪

ખંડ સમસ્ત સુમનસ સુગંધકો, મિત્ર ચિત્ર હિતકાર, લ.

એણે અવસર અલીયે' હમ છોડી, કંતક ગદ ગિર-

નાર-મન. ૫

+ + +

જગ જગ વાસ લહી એકુ ખેડા, વલી શુભવિજય

વિશાલ, લ.

વીર કહે હંપતી દબાવે હો, મંગલ તણી લહે માલ.

મન. ૧૧

—વીરવિજય.

ફાગણના દિન પુટરા, વાલા વન કુંપલ વિકસેન,
 હેશર પિયકારી ભરી, વાલા ખેલત કામિની કંતરે
 અખીર શુભલ ઉડતરે, મધુરે સ્વરે ગાવે વસંતરે
 નરનારી મલી ગાવંતરે, સુણી ઉપજે વિરહ અનંતરે.
 ધરે. ૧૭

ધણી રીતે પીયુડો વસે, વાલા દેહશું ખેલું ફાગ,
 કાલજડે કોરૂ બસે, વાલા લાગો પ્રેમને દાધરે;
 વિરહાનન મોહોટી આગરે, એકથી તાપ તનુ અથાગરે,
 સાહેબશું નવસો રાગરે, પ્રીતમ હવે મલયા લાગરે.
 ધરે. ૧૮

ચૈત્રે તરવર મોરીયાં, વાલા સહુ ફૂલી વનરાય,
 પરિમલ મહકે ફૂલના, વાલા સુરલી શીતલ વાપરે,
 ફોપીયા પંચસર ગાયરે, ગુંગરવ ભમરના ચાપરે,
 મન માલિની શું લલચાપરે, ભમરા રલા લપટાપરે.
 ધરે. ૧૯

રીસાણા રહીયે નહીં, વાલા રૂપણું કીજે દૂર,
 હથી મલી ખેસો રંગશું, વાલા રાખો ચરણ હજાર, રે
 જિમ વાધે પ્રેમ અંકુર રે, યોવનીયું ભયે પૂર રે
 પ્રીતમ જો થાયો છર રે, દુઃખકું કીજે ચકચૂર રે.
 ધરે. ૨૦

—રાજુલ પારમાસ કપૂરશેખર. (બાં.)

દેવે વિરહી સરજ્યાં રે, કાંધ ન સરજ પાંખ,
 મનરા માન્યા
 બિહું ટાડે નારંગીરે, માહો મોરી લાખ,
 મનરા માન્યા. ૫
 ચંગ મુદંગ ઝડ તાલશું રે, મુખડે પંચમ રાગ, મન.
 હેશરીયે સજ સાન્ન્યું રે, ફાગણ રમીયે ફાગ. મન. ૬
 કેષ ફૂલી કેષ પાલવીરે, કેષ કુંપલ વનરાય, મન.
 રહો વસંત પાવસ પરીચ્છેરે, વલિયો ચૈત્ર સુભા.
 ચડી મલાલ ઘટા અંખરથી, દિન. મેન. ૭
 દિનમણિ છાતી ન દસાય તે જોડે, જુહુસ પારમાસ.
 વરસે

રવી વાદલીક ધેનુ લુખી, રહો વસંત ૫

પર જુજાસારમે

—મુનિ કલ્યાણ (કલ્યાણ) કૃત સં. ૧૯૫૨.

ફાગણ સરસ સુહાય, અ. અખીર શુભલ ઉડાધયે, સા.
 ટોલ મુદંગ સુહાય, અ. ગીત ધમાલ જગાધયે, સા. ૮
 ચૈત્ર ધરૂં કિમ ધીર, અ. વિરહબધા તન ઉપજ, સા.
 કેષ ન એસો સેણ, અ. આણિ મિલાવે નેમજ. સા. ૯

—નેમિ પારમાસ રંગવંદનકૃત.

માહ મહીને સીત પડે, ધણુ રીતે ચરે જલધ
 ઉચાં પડ્યાં પોટને, કામણ કંઠ લગાધ. ૩
 ફાગણ માસ વસંત રીતે, સુણુ ભોગી ભરતાર !
 પરદેસી આકરી, ભવે કાણુ ગિવાર (ગમાર). ૪
 ચતુર મહીને ચૈત્રે, હુયો જ ચલ્લણદાર,
 તંબ કરીયા ટુરીયાંતણા, સાધીડા સિરદાર. ૫

—જસરાજકૃત પારમાસ.

આબો માહજ માસ, નેમ ન આબારે,
 કાંધ દૂતી લાગી કાન, તેણું ભરમાબારે;
 વિરહ અંગીકી જાલ, હીપકું બાંધેરે,
 કાંધ તજવું વિણ અપરાધ, તે મુજ સાંધેરે. ૭
 ફાગણ માસે ફાગ, રાગ ન ભગેરે,
 સજે હોવે જે નાહ, તો દુઃખ ભાગેરે;
 માહારા હેવડાની ભળ, કેમ બોલાધરે,
 જે નવજે દેખું નેમ, તો સુખ થાધરે. ૮
 ચૈત્રજ માસે અંબ, ગ્રોથો રંગેરે,
 કાલિક હરે કલ્પેસ, મધુકર ચુન્દેરે,
 ફૂલી નવ નવ રંગ, સહુ વનરાજરે,
 કંત વિના ન સુદાય, વિરહ દાજરે. ૯

—નેમ રાજુલ પારમાસ. કવિમણુ કૃત.

જૈનકાવ્ય પ્રકાશ. પૃ. ૨૩૬.

દાસ ગરખાની

માહની રમણી તલસલાં, નાવે નિલ લગાર, મહારા વાન્દા.
 તે નિરધાર માનવી, કિમ કારે જમવાર, મહારા વાન્દા.
 ફાગણ આગો પુટરો, રહી સજ વનરાય, મહારા વાન્દા.
 પિંડો નદી મુઝ મંદિરે, મુઝ કિમ ખેલજો નવ,
 મહારા વાન્દા ૧૧

ચેત્રે ચમકે ચિતકો, છોડું મંદિર એક, મહારા વાદકો,
નેમિ વિના કિમ રહિ સકું, દાધી વિરહે દેહ,
મહારા વાદકો. ૧૨
-તિલકશેખરકૃત નેમિરાજીય આરમાસ. પ્રતલ. સં. ૧૮૧૯

સદકાર ઉદાર દુષ્ટિ વનમજિ મનોહર વાયુ વહિ શિખરો,
અધિની અતિ આલિ કરંતિ સુમાલિ
વદન વિશાલ ભયો પીયરો,
ચિત ચૈતકમાસિ ગિણ્ણ ચદિ નેમ

મહાસુખ પ્રેમ લહે જીયરો. ૯

—લક્ષ્મિવર્દન કૃત નેમનાથના આરમાસ સવૈયા.

સવૈયા

બહી અતિ રાતિ કિલ્હી ન વિદાતિ
સુજન સંધાતિ વિના સુણિ માધ,

પરધ પરતક્ષ સુસાર કે લક્ષ

પગરત (પરીજીત) વૃક્ષ સુધી વનરાધ,

સુદાતન સીત નહી ઉઠ્ઠ મીત

કરિં જિમ ચીત વરંગણિ આધ,

સાગૂલ અનૂપ સહાવતિ ધૂપ

મોસે મનિ માહ મદા કુપદાધ. ૭

સખેહ સખી સંધિ મિલી મનરંગિ

વળવતિ ચંગ પદંતિ ધમારો,

આયોરી વસંત વિનોદ અનંત

રાજામતિ કંત મોદિ મત જારો,

માદમ તાલ વળવતિ બાલ અખધ અતિ આલહો હોરી

પળરો, (પા. અખતિ અલી સખદાર પળરો.)

(અહો) ક્ષાણ્ય મે દરિ પ્રેમ બદળજૂ સખી

જો મિલે મદિ(નેમ) શિવદિકો બારો. ૮

કુલકલ કોકિલા મધુરધ્વનિસ્થુ સુણિ

નાદ વિનોદ દયો દિયરો,

રાગ ધમાલ.

અવસરકા લાદા લીછપે હો, અહો મેરે લલનાં

મલહો શિવધુર ભદિં. અવ.

મદકે માસ વસંતકે તરવર, લલકે મલપ સમીર,

અંગ અંગ બિનુ મોર જગે હે, મંજરી રસ છુબ્ધે

ધીર. અ. ૧

વન વન કુંજન ટલકત કોકિલ, શીતલ સરોવર નીર,

છત છત લલિત લતા કુંજનમે, સુંજત મધુકર ધીર. અ. ૨

નવલ વસંત નવલ વર નાગર, નવલ સુંગર સોહાર,

નવલ અખીર શુભાલયું સંધો, નવલ નવલ હુંવાર. અ. ૩

અંતરિક્ષ કે આગે રાગે, ગાવત મંગલ ચાર

ધૂમતચંગ મુદંગ ઉપંગે, નટુવા લે આહે ઇમાવ. અ. ૪

યા વસંત સમય મનમોહન, યા સુરિગ્ગનકા ખેલ,

યા પ્રણ પાસ જોટ બંચે, આનંદ બાહર સરેલ. અ. ૫

—આનંદ.

સ્વ૦ સાક્ષર શ્રી મનઃસુખભાઈના પત્રો.

[ભગવાત મહાવાદી સિદ્ધસેન દિનાકરના ન્યાયાવતારણ અંગ્રેજી ભાષાંતર તેના પરથી સંસ્કૃત દીક્ષ પરથી થોડું અંગ્રેજી વિવેચન ડા. સતીશચંદ્ર વિદ્યાભૂષણે કર્યું હશે તેનું અમે ગૃહસ્થી ભાષાંતર કરી શ્રીયુત મનસુખભાઈને જોઈ જવાને સુધારા પધારા કરવા મોકલ્યું હતું તે સંબંધી નીચેના પત્ર છે. આ પત્રો બરાબર સમજાવતે માટે અમે તેમને લખેલા પત્રોની નકલ હવે પણ આપશું. તેની નકલ આ પ્રેસમાં ગયા પણ મળી છે. તૈન્ની.]

૭૩

૧

શ્રી મોરબી ૪-૪-૧૧ મંગલ

પ્રિયમંદુ શ્રી—

જે પત્રો મળ્યા છે. ઉપાશ્રયાદિના અર્થ સમજાવ છે તેવા જુદા કાગળ ઉપર જોશો.

શ્રી ન્યા૦ અ૦ અંગે આપને રૂબરૂમાંજ કહેવું થોડું ગણી મીન ધરેલ તથાપિ આપની તીવ્ર ઉત્કંઠા જોઈ મને લાગે છે તે જણાવું છું.

(૧) યથાશક્તિ યતનીયં શુભે-એ દલીલ સાચી છે પણ શક્તિ છે કે નહિ એનો વિચાર કરવો કે નહિ ? ન્યા. આ. માટે શક્તિ નથી એ આગળ જણાવું છું.

(૨) સાહિત્યની અભિરુદ્ધિ-મને લય લાગે છે કે સાહિત્યની અભિરુદ્ધિના પદાને આપણે દ્રવ્ય કે ભાવ બંનેથી આપણી શક્તિનો વિચાર કર્યો વિના, તથા-પ્રકારના કાયોપશ્યમ વિના, તથાપ્રકારના અભ્યાસ વિના, તથાપ્રકારના અનુભવ વિના એક ભાષા માત્રના આડંબરથી ઝોલાવ્યું છે. બંધુ, બદ્ધ જોખમદારી જરૂરી છે.

ન્યા૦ અ૦ અંગે આપને પુછું છું કે આપ મૂળ શ્લોકો સમજી શક્યા છો ? આપ નથીજ સમજ્યા. જે વાત આપ નથી સમજી શકતા તે વાત જે એ વાત નથી સમજી શકેલ-તેના અંગ્રેજી ઉપરથી આપ દેશ ભાષામાં ઉતારવા જાઓ છો એ કેમ અને ? જતીરામાંથી આપ એક પણ શ્લોક નથી સમજ્યા. આપ સમજી શક્યા હતા તો આપ સમજી શકતા રૂપક લખી શકત કે જે હું પણ સમજી શકતા. આપને મોનાને અંતરમાં વેદાંત જોઈએ કે આપ નથી સમજી શક્યા; તો જે વસ્તુ આપણે સમજી ન શકતા હોઈએ તે સમજ્યા પડેલાં ભાષાંતર દ્વારા

બીજાને સમજાવવા જઈએ તો તે કેવા પ્રકારે માલ કે ઉપકારી કે શુભ કે સાહિત્યસેવાજનક થઈ શકે ? મેં ચાર શ્લોક ઉપર મૂળ ઉપરથીજ અનુવાદ કર્યો પછી દેટલાકમાં મારી ચાંચ ન કુળી શરી. ઉવાડેનો ભાગ મને મૂળ રૂપક લાગે, સમજાવે પણ આપનું લખેલું તો સમજાવતું નથી.

આપે બાણ શરચંદ્રને (૧ સતીશચંદ્ર જોષી) અનુસમાં વિના મૂળનોજ આશય વિચાર્યો હત તો આપ રૂપક સમજી શકતા. પણ બાણને અનુસરવામાં આપ વિષય ન સમજી શક્યા હો એમ લાગે છે. મૂળનું ભાષાંતર બહુ ક્લિષ્ટ છે. અને વિવેચન પ્રાયઃ અપૂર્ણ અને અસંબદ્ધ છે. કવચિત મૂળથી રખસા પણ છે.

આમ મને લાગે છે અને જોથી એ પ્રસિદ્ધ ન કર્યા બહુ મારો મત છે-જે આપે માંગ્યો છે અને હું નિષ્વાસ દીકથી આપું છું. આપનો પ્રાયર મળ્યે માસ. ખાહું મોકલી આપીશ.

પ્રસંગોપાત એક પ્રશ્ન પુછું છું તેનો જવાબ યથાવકાશ આપવા વિનંતિ છે:—

(૧) સદ્બૂનાર્થ શું છે ? અસદ્બૂનાર્થ શું છે ? નય, નિષેધ, સંપત્તિગી એ ક્યાં સુધી-ઉપકારી છે ? એ બૂનાર્થ કે અબૂનાર્થ ? બૂનાર્થ હોય તો તેની કાંઈ સીમા ખરી ?

ન્યા૦ અ૦ ના જાહેરે આપ શ્રી યશોવિનયજી તર્કલાપા બરાબર અભ્યાસી તેનું ભાષાંતર કરી તો બહુ સરળ અને ઉપકારી થશે. ન્યા૦ અ૦ પણ સમજાશે.

છટ્ટવિચાર: માટે (૧) શ્રી પંચારિત્રામ (૧) પત્રચુકા ચૂત (માટે ત્યાં માફ છે તે જોઈએ તો શ્રીનાતચંદ્રભાઈ આપશે) (૩) પુરપાદસિદ્ધિ ઉપાસ જેવા ગોત્ર છે.

અમે બધા કુશળ છીએ. હર્ષ અને શોક બંને અંગે લાગણી બતાવી તે માટે ઉપકાર. હનના ચાંદલા માટે આપને મેં તરતમાં મળીયા ત્યારે આપવા અથવા મોકલી આપવા જણાવેલ તે હવે કંતિ મોકલી આપીય કંતિ આપીય.

સુખરૂપ મુશ્કેલું હું. અંધુ, આપણે વ્યવહારિક આર્થિક રિયલિટી મજબુત કરવા ઉપરાંત ધર્મ બોધ સુદઃ થયા પછી દાલ ને સાહિત્ય સેવા માટે ઉત્કૃષ્ટ વર્તે છે તે દાખવાય તો વધારે સારું.

કામ સેવા કરું છું.

શ્રી, આપના

મનઃસુખ. વિ. કિરત્વંદ મહેતાના
સવિનય પ્રણામ.

[અમારા તરફથી સામાયિક સુત તૈયાર થઈ હતું કે નેમાં કેટલાક શબ્દોનો વ્યુત્પત્ત્યર્થ શું છે તેનો શ. મન-સુ-ખશાંતિ પાસેથી પત્રદારા પ્રકાશના માધ્યમે હાલ-તેનો જવાબ પોતાના ઉપરના પત્ર સાથે જુદો કરી મોકલ્યો તે નીચે પ્રમાણે છે. તંત્રી.]

આખોડા પાખોડા-આ શબ્દો 'અ-ક્ષાણ, પ્રક્ષાણ'ના અપભ્રંશ હોવા સંભવ છે. આ મંભવ કંપનાજનિત છે; પણ તે કંપનાને પ્રુષ્ટિ આપનાર એ 'આખોડા પાખોડા' શબ્દોના વ્યવહાર ને ક્રિયા માટે ચોખ્ખો છે તે ક્રિયાને હેતુ છે. આ ક્રિયા તે મુદપત્તીના પ્રતિરોધનમાં 'આખોડા-પાખોડા' કરે છે તે છે. મુદપત્તીના પચાસ મેલ દાખવ્યા છે તે દાલ વ્યવહારમાં જાહેરા અપ્રચલિત છે, પણ એ બોલમાં લેતમ હેતુ રહેલો છે. સમ્યક્ત મોહિની આદિ પરદર્શ એ 'પાખોડા'-પ્રક્ષાણ અને સદ્દેવવાદિ આદર્શ એ આખોડા-અક્ષાણ. આમ કંપના યામ છે પણ તેની સત્યતાનો આમદ કરી રાકાય એમ નથી.

ચરવલો-સામાયિક આદિ ક્રિયામાં પુંજવા-પ્રમાણવા ચાટે શ્રાવકો ઉત્તનો ને ગુરુઓ રાખે છે, તેને ચરવલો કહે છે. સાધુઓ પણ જીવંત તથા પુંજવા પ્રમાણવા માટે એવો ગુરુઓ રાખે છે તેને "એવો" અથવા રત્નેદરજી કહે છે. 'ચરવલો'ના વ્યવહાર પ્રાયઃ તપચરુ સંપ્રદાયમાં છે. અર્થશ્રવ

અમાં આવે ચરવલો નથી રાખતા. એમાં પુંજવા પ્રમાણવાની ક્રિયા પાથરણા (આસન) વડેજ કરે છે અને તે પાથરણાને "પૌંજણું" અથવા પૌંજનક (પુંજનાર) એવું નામ આપેલ છે. દિગમ્બરો મોર-ખીંછ રાખે છે. સ્થાનકવાસી શ્રાવકો નાનો ઉત્તનો ગુરુઓ રાખે છે. 'ચરવલો' 'આખોડા પાખોડા' એ બધા રૂઢ શબ્દો છે. એના મૂળ ધાતુ પર્યાય શું હશે એ સમજાતું નથી. 'ચરવલો' એ શબ્દ (૧) 'ચાર-વલો' અથવા (૨) 'ચરવાલો' એમાં રહેલા આદ્યપને લઈને તો નહિ પોત્તનયો હોય ? (૧) ચાર-વલો અર્થાત્ નેમાં ચાર વળ છે 'એ ચરવલો' અથવા (૨) 'ચરવાલો' અર્થાત્ હરો, કરો, હરો કે બેસો એ આદિ ક્રિયામાં વાળો, પુંજો, માળો.

ઉપાશ્રય-ઉપ+આશ્રય. ઉપના જુદા જુદા અર્થ થોજી રાકાય-(ઉપ=ઉત્કૃષ્ટ આશ્રય. માથુસીને ધર દાટ હવેલી એ વગેરે રહેવા માટે આશ્રય. સ્થાન છે. પણ તે બધાં આશ્રય છે ત્યારે ને સ્થાને તેઓ આ-ભવ ચરભવ ક્રિતકર એવો ધર્મ પાળી રાકે-આચરી રાકે, તે ઉત્કૃષ્ટ સ્થાન, ઉપાશ્રય છે. માટે ધર્મ કરણી કરવાના સ્થાનને 'ઉપાશ્રય' કહ્યો. આમ જોતાં કાંઈ પોતાના ઘરમાં એવું એવાયદું સ્થાન રાખે તેને ઉપા-શ્રય કહી રાકાય. પણ 'ઉપાશ્રય'નો રૂઢ અર્થ સમુ-દાય માટે નિર્ણયિત કરેલું આવું સામાયિક પોષધાદિ ધર્મક્રિયાનું સ્થાન તે છે.

(૨) ઉપ=નિકટ આશ્રય.
અથવા

ઉપ=ઉપલક્ષ્યથી આશ્રય,
અર્થાત્ જીવને પોતાનોજ ખરો આશ્રય છે આત્મનાજ ખરો આશ્રય છે. પણ તે આશ્રય પા-મને-સમ્યક્ત એ જુદું કહિત છે. એટલે ને કારણથી એ આશ્રય નિકટમાં અથવા પરિણામે સમભય એવાં સ્થાનને 'ઉપાશ્રય' એવું નામ આપ્યું છે.

[અમારા તરફથી શ્રી વિનયવિનયકૃત નવમર્ણિકા ધર વિવેચન પ્રગટ થઈ ગયું છે. તેનું અંગેજી ભાષાંતર ચક્રાશક્તિ કરી તે જોઈ જઈ સુધારા વધારા સ્થપવા શ્રીયત મનઃસુખમાધને મોકલ્યું હતું તેનો જવાબ નીચે પ્રમાણે છે. તંત્રી.]

P. T. O. તા. ૬-૫-૧૧.

શ્રી મોરબી ૪-૫-૧૧ સુરવાર.

પ્રિય બંધુ:—

આપનું કૃપાપત્ર મળ્યું હતું. નિરહવાર્તા યથાર્થ છે. તેનું બનવા યોગ્ય હોઈનેજ બન્યું છે.

શ્રી નયકર્ણિકા માટે આપે બહુ રાહ જોઈ હતી. આપનું ખાત્રીથી વાંચતાં મને કવચિત્ કનગિત શ્રદ્ધાઓ પડે છે, કેમકે મારા વાંચવામાં (અન્યસ્થાને) બીજું આવેલ, તેથી મારા વાંચવાતાં આવેલ તેમાં અને આપની 'કર્ણિકા'માં ફેર છે કે નહીં, છે તો તે સાપેક્ષ છે કે કેમ અથવા મોરી સમજ ફેર છે કે કેમ એ વગેરેના યત્નિચિત્ નિર્ણય અર્થે મારે તે તે વિષય ચર્ચતા મંથો જોવા પડ્યા છે અને તે પછી વિલંબનું એક કારણ છે. એના પરિણામ રૂપે ટેબલના આકારમાં છુટા છુટા નપો સખી તે અંગે છુટા છુટા લેખકો કેવા પ્રકારે વ્યાખ્યા કરે છે તે યોજના કરી છે, એટલે આપનો વિષય વાંચવાથી મને તો લાભજ રૂપો છે.

એના પરિણામ રૂપે મૂળ નયકર્ણિકાના વિષયની આ નોટ અંદરના સુધારા-વધારા સાથે આપને મોકલ્યું હતું. તે આપ તથા શ્રી મહેપાણી જોઈ જશે. અને તેમાં જ્યાં જ્યાં સુધારા-વધારાનો અવકાશ હોય તે બતાવશે એટલે પછી આપના ઉપોદ્દેશાત આદિમાં પણ જે જે કાંઈ ફેરફાર કરવો ઘટશે તે કરાવું. દેવપ્રજ્ઞના આગમસારમાં અને તેમનાજ નયચક્રસારમાં નય સંબંધે, ખાસ કરી “અણુચક્ર” સંબંધમાં ફેર દેખાય છે.

દાલ એજ પહેલ્ય તરત પાઠવશે તથા નોટ વાંચી જણાવશે. મારી એક ભૂલ (શોધમાં) યદ્ય છે તે એ કે આપનું original લખાણ ચોરી નોટમાં મેં સુધારો કર્યો છે; પ્રાપ્ત: દવે પછી તેમ નહીં બને. ના. ય. રીક Extracts છે, પણ બહુ સારા છે, બહુ ચૂક અર્થવાળા છે. અન્ય ક્ષતતી અપેક્ષા રાખે છે. જોજ, કામસેવા-કૃપાપત્ર મળ્યું હતું.

લા. આપના,

મનમુખ વિ. કિરતચંદ મહેતાના
સા. વિ. પ્ર.

આ સાથે મને જેમ લાગ્યું તેમ 'બુદ્ધ' Elementary સ્વરૂપ લખી મોકલ્યું છે. તે આપ તથા શ્રી મહેપાણી વાંચી જશે. અને સુધારા-વધારા-મૂલ્યના સાથે મોકલશે અથવા સુધારશે અને ઉપયોગ કરવા યોગ્ય હોય તો સૂચવશે. પહેલ્ય તરત લખાવશે અને વરતુ જણાવશે.

જે પ્રથમ પુછ્યો હતો તે ખાસ આપનેજ પુછ્યો હતો. છું...કે ચા...ને પુછવાની જરૂર નથી. તેઓની પાસેથી મારે જે ઉત્તર જોઈએ છે તે મળવાની આશાજ હાલ તો નથી કેમકે હાલતો તે ઉત્તર તેઓ આપી શકે તેનું સામર્થ્ય દેખાતું નથી, એવી દશા દેખાતી નથી.

લી. મનમુખ.

૩.

શ્રી મોરબી, ૭-૫-૧૧ રવિ.

પ્રિયબંધુ—

ગઈ કાલે નમ્ક Text ની નોટ તથા બીજી મારી નોટ તથા પત્ર વગેરેનું B. P. મળ્યું હતો. બીજું પણ આજે જાકીતું મોકલ્યું હતું. ઇચ્છામાં વિષય આપે બહુ સારો લખ્યો છે. હવે ફેર કરાવી પ્રસિદ્ધી મારે મોકલશે તે પ્રથમ શ્રી મહેપાણીને ખમુસ ખાત્રીથી જોઈ જવા વિનવશે.

બધી રીતે જોતાં લાંબા વખતથી એવા નિર્ણય ઉપર આવ્યો છું કે અજ્ઞાસ અને અનુભવ આ બંનેની બહુ જરૂર છે. અને એ બંનેનું અર્થે મુખ સાધનજન એવા અનુભવી જ્ઞાતા પુરવની જરૂર છે. કે જે યોગ દાલ તો ક્યાંયે પ્રાપ્ત: દેખાતો નથી. સત્પુરવની નિશાએ તેની કૃપાથી, તેની સાગી બાવના-જિજ્ઞાસાપૂર્વક અજ્ઞાસ-અનુભવ અર્થે સ્વયં વધારાકરિત કરવું જેજ સ્વ આપીત છે, કરી રાખ એમ છે. પ્રત્યુત્તર તરત પાઠવો.

લા. મનમુખ વિ. કિરતચંદ મહેતા
ના. સ. વિ. પ્ર.

४.

५.

Morvi, 22-5-11.

Morvi, 26-5-11.

Dear Brother Mohanbhai,

Dear Brother Mohanlalbhai,

I hope you have received my p.c. a few days back I shall be very glad and thankful to you to know the name of the विद्वद् रत्न. Have Mr. Govindjibhai and yourself gone through my corrections in your version of Naya Karnika, and the separate piece? I should like to know the particulars. I have fully grasped Nyaya Avtara, through the extracts of the Vivriti as well as through some other means. The whole Vivriti (sent by you) with some additions, from other authors, relating to the same needs to be translated, I shall do it and send the same to you. But it will take some time. In one of my letters, I wrote to you that going through your English Naya Karnika has done me good, by making me refer to other authors on Naya. It was to a great advantage to me, and as a fruit of the same I have been able to fully grasp and translate the *Naya Pradeepa* of Shree Yashovijayji. I wish to pass the same from you, Mr. Mehpani and one or two Sadhus whom you may recommend.

Hoping to hear soon.

Yours ever sincerely,

(Sd.) Mansukh Kiratchand Mehta,

P.S. Who is the author of the Vivriti on Nyaya Avtara sent by you? I think, he is Shree Sidhharshi.

Your kind p.c. of the 23rd inst to hand. You seem to have perhaps misunderstood me. I did not intend and cannot intend that you should combine me in the English version of N. K. with you. The separate piece was sent to you to see if it is correct and can be of use to you. If it cannot be of use to you, it may be returned to me with your corrections, remarks, suggestions &c.

Naya Pradeepa is nearing completion. Even the printed copy of N. P. (published by J. P. D. Sabha) is not free from errors. I draw your attention to page 98 (front side) 1. 4 प्रतिपद्यमानो or विप्रति? p. 99 (front side) 1. 2 चेतना चेतन १६ स्वभावाः—the whole seems to be incorrect, nay wrong. p. 99 (back side) 1-8 यन्यादयः? गत्यादयः? If you have got the copy, please refer to it. There are other errors also.

The *Vivriti* of N.A. is by Sidhharshi, as it appears from the *Prashasti*.

Brother, first we go deep in Jain philosophy and then we find how difficult it is and how unqualified we find ourselves for it. Hoping to hear regularly.

Yours ever sincerely,

Sd. Mansukh K. Mehta.

[अभारत केन्द्राध्य प्रवेश अने साभाविक सूचनां पुरस्कार संशुद्धि नीतिना पत्रं चलाय ड. तन्त्री]

૬

શ્રી મોરખી તા. ૫-૬-૧૯૧૧

પ્રિય બંધુશ્રી,

આ સાથે "કવચમેઘદંડ" ની પ્રસ્તાવના મોકલ્યું છે. તેની પહેલેય લખાવશો. જ્યાં કાવ્યો સાથે દશ દિવસમાં ભેટી શકાય એમ નથી. આ પ્રસ્તાવની મને જ્યાં જરૂર લાગી છે ત્યાં કાંઈક ઉમેરેલ છે. જે બાગ શ્રી મેઘપાણીએ જીન જરૂરનો જોયો છે તે તેમજ લાગે છે.

શ્રી સામાયિક વિચાર-માં યુરની અશુદ્ધિ કવચિત્ દેખાય છે, તે તો આપ સુધારવાના હશેજ. તે સિવાય અશુદ્ધિ દેખાતી નથી. જે જે શ્લોકો દાખલ કર્યા છે તે તે બધાના મૂળ આધાર નથી આપ્યા. જ્યાં આપ્યા હતા તો વધારે સારું હતું.

'કવચી કહે સખ કોઇ' - એ પદમાં છેલ્લાં પદમાં 'સેજ' જ છે. 'તેજ' રૂપ પાશંતર ક્યાંથી નિકળ્યો? 'નિરપેક્ષ વિરક્ષા કોઇ' એમાં નિરપેક્ષ નથી પણ નિરપેક્ષ અને originalમાં 'નિરૂપપ' (=નિરૂપણપાતી - અધ્યયન-સમતાવરત) એમ છે અને એજ જરાયર લાગે છે-નિરપેક્ષનો અર્થ એકાંતિક, એકાંતવાદી એવો થાય છે (મુખ્યપણે); એકે આપે અપેક્ષાનો અર્થ આશા-હમજા-રૂપદા આપ્યો છે એટલે નિઃસ્વપેક્ષા=સ્વૃહારદિત એટલે એમાં વાંધો નથી. તથાપિ original નિરૂપ્ત છે.

૫. ૪, લા. ૭. પ્રમાદવર્તી છે ત્યાં પ્રમાદ વર્તી નોંધ્યો.

૫. ૪, લા. ૯ 'આઆએ ધમ્મો' છે ત્યાં 'આણાએ ધમ્મો' નોંધ્યો. સંપૂર્ણ થયે મોકલી આપશો.

શ્રીમદ રાજમંદરાં કાવ્યો સારાં છે એમ કલાજ્ઞતાં લેતા નથી તેમાં જે દલીલ દાખવે છે એ દલીલ એમજ મારી આગલી વાતને યુદ્ધ કરે છે કે વ્યવહારિક સ્થિતિ સારી કરે. વ્યવહારિક સ્થિતિ સારી નથી તેથીજ અન્યના દયાળુતાં રહેવું પડે છે. રૂપદાને લાભિત અન્યના દયાળુતાં રહેવું પડે છે. જે કાંઈ લખવા-પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવે છે તે કાંઈ શ્રીમદ્ભિન વિરોધ દાખવવાનો જોતો (સાધુ ચારકો)

માટે નથીજ. જેને ઉપકાર વધુ શકે તેના માટે છે તો પછી શ્રીમદ્માં કાવ્યો શા માટે ન દાખવ કરવાં? દાખવ નથી થઈ શકતાં તેમાં કેવી રૂપદા અને લોકો-નુપાથી વૃત્તિ કામ કરે છે. પણ પરમાર્થ એથી બહુ દૂર છે, એજ.

'નય પ્રકીય' પુરો સ્પષ્ટ થયો છે. સંદેહ-પૂર્ણ વાક્યો માટે રા. કુવરજી આણુંદળને પુણ્ય છે પણ તે તો હજી સુધી જવાબજાબ પામી ગયેલ છે. Retouch કરી હવે મોકલી આપીશ-ખીલું પણ આવે છે. પ્રત્યુત્તર કૃપાવત્ત મરજી છે.

શ્રી. આપના

મનમુખ મિ. કિરેતચંદ મહેતાના સ. વિ. પ્રણામ

શ્રી મોરખી ૨-૭-૧૧

પ્રિય બંધુશ્રી મોકનલાલભાઈ—

પત્ર મરજી છે. વર્તમાન દેશ કાળાદિ ભોતો "જેન" કહેવાયવું અથવા "જેન" તરીકે જાણ-ખાતું એ મને તો પાપરૂપ લાગે છે. વાસ્તવિક નહિ પણ કહેવાતા અને જેનું અભિમાન માત્ર ધરતા એવા જેનો માટે વીર્યનો વ્યવ કરવો એ પણ ઉચિત રહે ગોતી વાતના જેવું છે. હાલ એ પ્રકારના વીર્યના વ્યવથી રચ્યકિત (personal identity) ના જન્મ સમૂહ (૩) માં (અજ્ઞની વસતિમાંથી ખસી પાંચમે જનોમાં). સમુદયની અપેક્ષાએ ખોનોયીઆ જેટલામાં) જાણખાવારૂપ મિથ્યાભિમાનના પોષાણરૂપ લાગે શાય છે ખરો!

અરવારીઆ પછી-માંજરોજ જવું પડશે. શી જ્ઞાનસાગરજી જણાવે છે કે સં. ૧૮૨૫ થી આનંદન ચોપીરી પર જે વિચાર કરવા માંડ્યો. ચ. ૧૮૬૬ થી વિચારતાં-નાંગલાં-અનુભવનાં એ ચોપીરી વધારે ને સમજાઈ ગઈ. ઉચિત દલે તો દેડ પડશે, માટે જેટલું જેમ સમજાયું છે તેમ તો લખું એમ કરી ૧૮૬૬ માં વર્તમાનમાં જે હાંમલી આજોબદા એ અર્થ પ્રસિદ્ધ થયા છે તે લખ્યા-છે એવું, પૃષ્ઠ ૧.

એમ તે ચોક્કસ લાગે છે કે ધર્મ અને વસ્તુવત્ અને જે કાંઈ લખ્યું-પ્રકાશ્યું-તે આમાંમાં પરિણમ

પામ્યા વિના લખાય-પ્રકાશાય તો પોતાને તો કાંઈ પશુ લાલ નથીય પશુ પરને પશુ લાઝને જદને, આત્મામાં પરિણામ પામ્યા વિનાનું ચક્રાતકા અવશ્યર્થ લખાઈ જવાથી, ક્ષાનિક્ષ યાય છે. આ ગુણ એ સમજવામાં-શાંતિથી વિચારવામાં આવે તો તેનું સત્ય પ્રકટ જણાય એમ છે દાલ એજ.

પ્રત્યુત્તર ઇચ્છું છું. લી. શુભ મનસુખના પ્રણામ.

૮

શ્રી. મેરબી

૮-૩-૧૧ ગર.

પ્રિય બંધુશ્રી મોહનલાલભાઈ.

અહવારીઆ ઉપર આપનું કૃપાપત્ર મળ્યું હતું. ઉત્તરમાં વિવરણ મારે કામ માગવા ગોઝ્યું છું.

‘શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર’નાં કાળોમાંના બેના અર્થ તો લખેલા છે છેવટમાં બેના લખવા કે નહિ એ અમુક કારણે વિચાર થતો હતો પણ લખ્યાં એ વિચાર ઉપર આવ્યો છું તો હવે તે બંને લખી બધાના અર્થ ગોઠવી આપીશ.

આપે ‘શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર’ ગ્રંથ અથવા છતિ સુધી વાંચ્યો હોય એવું બનવું અસંભવિત છે. તથાપિ એમ જો હોય તો તે અથવા છતિ સુધી મધ્યસ્થ દૃષ્ટિએ ખારીકે અવલોકન પૂર્વક વાંચવા વિનંતિ છે. વાંચ્યો હોય તો ફરી ઉક્ત રીતિએ વાંચવા વિનંતિ છે. પછી કહ્યું ઘણું વિચારવાનું-સમજવાનું મળશેજ મળશે.

૧૦

પ્રિય બંધુ શ્રી મોહનલાલભાઈ,

શ્રી મેરબી ૨૧-૭-૧૪

આપનો ‘ધમકા’નો પત્ર મળ્યો હતો. શ્રી મ. ચ. (મદાવીર ચરિત) નો વધારાકિત પ્રવાસ કરીય-કર્તવ્ય છે; પણ દાલ લાંબો સમય થયાં એ ભણી વીરે પ્રવર્તનું, પ્રસ્તી શકતું નથી. કારણે ઘણું છે; ભય લાગે છે કે આપણે જાણના ભૂલાવામાં, ચક્રવામાં પડ્યા છીએ. તથાપિ સ્વજનની શુભ માગણીની ઉપેક્ષા નહિ કરી શકું, કહું તો મનેજ ખેદરૂપ થશે એમ માનું છું. ભાઈ કરસનજીને ગોઝ્યો મદદ આપશે. નાનચાંદલાઈને ઉપયોગી થશે. દાલ એજ લખમણીભાઈને લખ્યું છે. બધાંને પ્રણામ દા. આપના મનઃસુખના પ્રણામ.

[આ પત્ર ‘હેરલ્ડ’ના તાંત્રી તરીકે શ્રી મદાવીરના અંક ચાટે લેખ માગવાના ઉત્તર રૂપે લખાયો જણાય છે.]

શ્રી. ન્યા. અ. અંગે તીવ્ર જાણના કે અર્થે તો નથીતે ? જરૂર હોય તો જણાવશે તો આપનું mss. મોકલાવીશ.

શ્રી સી. સુ. ના ૧૪-૫૪ મળ્યાં હતાં. દાલ એજ. કૃપાપત્ર ઇચ્છું છું.

લીંબ આપના

મનસુખ વિ. દિસ્તરૂદ મહેતાના સચિનય પ્ર. ૯.

Oh Lord I implore Thee to bless all mankind and keep us from evil and bring us to dwell with thee.

This prayer is to go all over the world. Copy it and see what happens. It was said in good old times that those who wrote it were delivered from some great calamity and those who passed by it, would meet with some great misfortune. Those who write it within two days and send it to nine friends would on the fourth day receive some good news.

Do not write your name. Write the date you receive and the date you despatch. Please do not break the chain.

Received.

Despatched.

8-9-12.

9-9-12.

અરિસિંહકૃત સુકૃત સંકીર્તન.

[વસ્તુપાલ-તેજપાલના યુગની સામગ્રી,]

(અંગ્રેજ પ્રસ્તાવનાનાં અનુવાદક-ડાક્ટર મોતીલાલ છગનલાલ સંઘવી, M. B. B. Sc.)

સાક્ષાન્નિનાધિપતિ ધર્મરૂપાદારકો ।

જાગર્તિ નર્તિતમના મુદિ વસ્તુપાલઃ ।

(૧) સુકૃત સંકીર્તન—એ એક ઐતિહાસિક મહાકાવ્ય છે. તેની અંદર વસ્તુપાલે કરેલાં સૂકૃત્યોનું વર્ણન છે. તે મહાકાવ્યનાં અગ્રાર સર્ગ છે. દરેક સર્ગને અંતે અમર પદિતે બનાવેલા પાંચ પાંચ શ્લોકો લગાડેલા છે. તે પાંચ શ્લોકો પૈકી પ્રથમ ત્રણ વસ્તુપાલની પ્રશંસા સૂચનવારા છે. જ્યારે ચોથો શ્લોક આ કાવ્યના કવિ અરિસિંહનું તથા તેની કવિ તરિક્ષેની ચાતુરીનું વર્ણન આપે છે. પાંચમો શ્લોક જણાવે છે કે ઉપરના ચાર શ્લોકો અરિસિંહ પદિતે બનાવ્યા છે તે ખીનાની વાકેશ્વરી આપે છે.

(૨) સુકૃત સંકીર્તનની જનપ્રિયતા—

જૈન સમાજમાં સુકૃત સંકીર્તન બહુજ લોકપ્રિય થયું હોય એમ જણાતું નથી. સોમેશ્વરના કીર્તિકૌમુદી અંધમાંથી કેટલાક શ્લોકો પ્રત્યંબ કેસમાં તેમજ જિનહર્ષસરિના વસ્તુપાલચરિતમાં મળી આવે છે પણ સુકૃત સંકીર્તનમાંથી એક પણ શ્લોક તેઓમાં લીધે જણાતો નથી. બાલચંદ્રસરિએ પણ પોતાનું કાવ્ય વસન્તવિલાસ કીર્તિકૌમુદીની દમ ઉપર રચેલું છે.

(૩) વસ્તુપાલ સંબંધી સાહિત્ય.

વસ્તુપાલ મંત્રીના ઇતિહાસને લગતા મુખ્ય અથો તાલકાલીન અને પાછળથી બનેલા આ પ્રમાણે છે. તાલકાલીન

૧ સુકૃત સંકીર્તન	અરિસિંહ કૃત
૨ કીર્તિકૌમુદી	સોમેશ્વર
૩ ધર્મબુદ્ધ	} ઉદયપ્રમ
૪ સુકૃત કીર્તિ કાશ્યાપિની	
૫ દમ્ભીરમદ મર્દન	
૬ વસ્તુપાલ તેજપાલ પ્રણયિત	
- } જયસિંહ ચરિ

૭ વસન્તવિલાસ

બાલચંદ્ર રચિત

પાછળથી બનેલ

૮ વસ્તુપાલ પ્રત્યંબ. પ્રત્યંબચિતામણિમાં આપેલ

૯ વસ્તુપાલ પ્રત્યંબ. ચતુર્વિંશતિ પ્રત્યંબમાં આપેલ.

૧૦ વસ્તુપાલચરિત થી જિનહર્ષ વિરચિત.

(૪) અંધકાર અને તેનો ધર્મ.

સુકૃત સંકીર્તનનો કર્તા અરિસિંહ હતો; તેના પિતાનું નામ લમણસિંહ હતું. તે વસ્તુપાલનો આશ્રિત હતો. ઉપદેશ તરંગિણીના આધારે જણાય છે કે અરિસિંહને પણ કીર્તિ કૌમુદીના કર્તા સોમેશ્વરની માફક ગીરાસ તથા આ કાવ્ય બનાવવા માટે બીજી પણ કેટલીક બક્ષીસો મળી હતી. તે પોતે વર્ણુક હતો કે બારાટ હતો તે ચોક્કસ સમજાતું નથી. તેના નામ સાથે હકુર પદ લાગેલું છે અને તે પદ વર્ણુક કેમમાં પણ સાધારણ હતું. તેના ધર્મ સંબંધમાં પણ કાંઈ ચોક્કસ જણાતું નથી કે તે જૈન ધર્મ પાળતો કે શૈવ ધર્મ પાળતો. મહારાજા કુમારપાળનાં આત્માને બોધારી તેની પાસે બીમદેવને હુકમ કરાવે છે કે જૈન ધર્મનું ગાદાત્મ્ય તારે ફરીથી સજીવન કરવું તે ખીના અંધ કર્તા જૈન હોવાનું પુરવાર કરે છે. જ્યારે તેના મંથની આદિમાં જિનેશ્વર લગવાનને પ્રણામ કર્યાનું તેણે વિમાર્ણ છે તથા તેણે જણાવ્યું છે કે વસ્તુપાલની માતા કુમારદેવી જો કે જૈન ધર્મ પાળનારામાં એકે અગ્રગણ્ય હતી છતાં તેને શૈવ ધર્મમાં પણ યદ્દા હતી તે વાત આપણને તે શૈવ હોવાનું કારણ આપે છે. અલગત તે ચુસ્ત શૈવ નહિજ હોય. ઉપરની ખીના અરિસિંહજ આપી છે, ખીલ કાંઈ અંધ કર્તાઓએ આપી

૧. સ્વલોકીર્તન ગુણગુલ પૂર્ણાવદાત પ્રતિપાદક કીર્તિકૌમુદી સુજ્ઞ મંત્રિતેજ કાવ્યકૃત્યોમેશ્વરારિસિંહનો-મોમમતાશ્રદ્ધાચરિત્તદાનં કાવ્યજીવાદં દત્તમ્ ।

નથી. સુકૃત સુક્રાવલી નામનો જલ્દષ્ટ કવિનો એક ગ્રંથ છે તેની અંદર અરસી ઠંકુર સંબંધે ચાર શ્લોકો આપેલા છે તે અરસી ધણે આગે આપણા ગ્રંથકર્તાજ નજીબ છે. ૨ -

(૫) અમરચંદ્ર અને તેનો અરિસિંહ સાથે સંબંધ:—

અમરચંદ્ર એ સંસ્કૃત સાહિત્યમાં એક નામાંકિત વ્યક્તિ છે. તેના ગ્રંથોની કીર્તિ માત્ર જૈન સમાજમાંજ દેશાવલી હતી એમ નહિ, પણ તે બ્રાહ્મણોમાં પણ વિસ્તરેલી હતી. બ્રાહ્મણોમાં તેના ગ્રંથો બાલ-ભારત તથા કવિકલ્પલતા વિશેષ પ્રખ્યાત હતા. તેના હાલમાં ઉપલબ્ધ થતા બીજા ગ્રંથોમાં છ-દોરલાવલી, સ્વાદિશબ્દસમુચ્ચય અને પદ્માનંદકાવ્ય મુખ્ય છે. ઉપર જણાવેલું પદ્માનંદ કાવ્ય એ પાટણના એક નામક વાણીયા નામે કોષ્ટાચારિક પદ્માની વિનિતથી રચવામાં આવ્યું હતું. ૩ એ કાવ્યનું બીજું નામ જિનેન્દ્રચરિત્ર પણ કહેવાય છે કારણ કે તેની અંદર તીર્થંકરોનાં છવનચરિત્રો આપેલાં છે. પ્રબંધકાશમાં તેના બીજા બે ગ્રંથોનાં નામ પણ આપેલાં છે તે સુક્રાવલી તથા કલાકલાપ નામનાં છે. તેણે બાલભારતમાં એક જગ્યાએ વેણી-અળોડાનું વર્ણન કરતાં

૨ અતિવિપુલં કુચયુગલં રહસિ કરૈરામૃતમુહુર્તસ્યાઃ ।

તદપહૃતં નિજહૃદયં જયતિ હરિર્મૃગયમાણ ઇવ ॥

મચ્ચેન તસ્યા વિજિતઃ કુશાંગ્યાઃ પંચાનન કાનનવદલાયઃ ।

તસ્યાઃ સ્તનસ્તંભ સટીધિયૈવ કુંભૌ ગજાનાં કુપિતો મિનતિ ॥

દધિમચ્ચનવિલોલલ્ લોહવેણિદંભા દમદયયમનંગો વિશ્વ-
વિદ્યકજેતા ।

મવ પરિમવ સેદત્યક્તવાણઃ કૃપાણથમમિવ દિવસદૈ

વ્યક્તચાર્ત્તર્કિ વ્યક્તિ ॥

કાન્તાડસ્પદ દૈવગત્યા કયમપિ ગમિતાન્યન્તરાલોત્ય મહ્યા-

ષ્ણુદ્રીયો દ્રીય મૂયસ્તદ શિશ્વર શિપામેવ તેમ્ભઃ પ્રયન્તે ।

હૃત્યં તત્ત્વં વૈરિનારી ગિરિપુ નરપતે ! જંબુહમ્બી કદમ્બ-

ભોતશ મર્ત્યુમુક્ષોઃ કયયતિ પુરતથેટિતં પટ્ટપદાનામ્ ॥

- જલ્દષ્ટની સુક્તિમુક્તાવલી.

૩ પદ્યનાઅર્થાંતઃ સ શ્રી જિનેન્દ્રવરિતાહયમ્ ।

શાકરાહાયો મહાકાવ્યં નિર્મમે નિર્મમેશ્વરઃ ॥ પદ્માનંદ ૧-૪૩.

તેની કૃપાણુ તરવાર સાથે સરખામણી કરી છે તેથી તેને 'વેણીકૃપાણુ'અમર પણ કહેતા હતા. અમરસિંહ એ વિવેકવિલાસના કર્તા જિનેન્દ્રચરિત્ર કે જે વાપગગગના હતા તેના શિષ્ય હતા. જિનેન્દ્રચરિત્ર વસ્તુપાળની સાથે શત્રુજયની યત્નાએ ગયેલા સુરિઓમાંના એક હતા તેમ આ ગ્રંથમાં ઉલ્લેખ છે. પ્રબંધકાશ આપણને જણાવે છે જિનેન્દ્રચરિત્રના શિષ્ય અરિસિંહ કવિરાજ પાસેથી અમરચંદ્રને સિદ્ધસારસ્વત મંત્ર મળ્યો હતો. તે મંત્ર એકવીશદિવસ જપવાથી સરસ્વતી દેવી એકવીશમા દિવસે મધ્ય રાત્રિએ ચંદ્ર-જિન્મમાંથી નીકળી તેની પાસે પ્રત્યક્ષ ગઇ, અને તેને વરદાન આપ્યું કે તું એક સિદ્ધ કવિ થઈશ અને બધા રાગઓ તને માન આપશે. તેજ પ્રબંધકાશ, તેને વિસલદેવના દરબારમાં પ્રવેશ તથા તેની મારફત તેના યુર અરિસિંહનો પ્રવેશ કેમ થયો તેનું વર્ણન કરે છે. પ્રબંધચિંતામણિ જણાવે છે કે અમરચંદ્રે વસ્તુપાલના વંષતમાં ધોસકાના દરબારમાં પ્રવેશ કર્યો હતો અને ત્યાં શક્તિશાલી તથા કીર્તિવંત કવિ તરીકે સન્માનિત હતા. અમરચંદ્ર પોતે અરિસિંહના શિષ્ય હતા એવું પોતાના પ્રસિદ્ધ એક પણ ગ્રંથમાં જણાવતા નથી, પણ પુસ્તકો ઉપરથી એટલું જણાય છે કે તેઓ અરિસિંહ અને તેની કવિતાને બહુજ માન-દષ્ટિથી જોતા હતા, અરિસિંહકાશ અમરચંદ્રને સિદ્ધ સારસ્વત મંત્ર મળવાની બીના તથા વિસલદેવના દરબારમાં અરિસિંહનો અમરચંદ્રકાશ થયેલ પ્રવેશ એ જાન્યે જાણતો સત્ય હોય એ બહુ વિચારણીય છે. પણ એક વસ્તુ સ્પષ્ટ છે કે વિસલદેવના દરબારમાં જાને જણ અરિસિંહ અને અમરચંદ્ર તરીકે નામાંકિત દરજ્જે બોલવતા હતા. જેમ સુકૃતસંકીર્તનમાં અમરચંદ્રે ચાર શ્લોકો રચ્યા છે તેવીજ રીતે અમરચંદ્રની કવિકલ્પલતામાં કેટલાંક સૂત્રો અરિસિંહ અને કેટલાંક સૂત્રો અમરે બનાવ્યાં છે. ૪ કવિકલ્પલતામાં

૪ સારસ્વતામૃત મહાર્ણવ પૂર્ણમેન્દ્રોર્મત્વાપરિશિદ્ધસુકવેઃ

કવિતારહસ્યં ।

કિંચિચ્ચ તદ્દરવિતમાત્મકૃતં ચ કિંચિદ્ બ્યાહ્યાસ્યતે

ત્વરિત કાવ્યજુલેડ્ર સુત્રં ॥

--કાવ્યકલ્પલતા કૃતિ ૧-૧.

અમરચંદ્રે જણાવ્યું છે કે અરિસિંહે કવિતારહસ્ય નામનો એક વધારે અંથ પણ રચ્યો છે અને સુકૃત-તસંકીર્તનમાં અરિસિંહને એક શક્તિસંપન્ન તાર્કિક તરીકે અમરચંદ્રે જણાવ્યો છે.

(૬) સુકૃત સંકીર્તનનું પૃથક્કરણ:—

પહેલા સર્ગમાં આપોતકટ (આવડા વંશના) રાજાઓની વંશાવલી આપવામાં આવી છે. વનરાજ સંબંધી એમ લખેલું છે કે તેણે અણહિલદ્વિપાટણ શહેર રચાવ્યું અને ત્યાં પંચાસરાપાર્શ્વનાયના મંદિરની રચાવના કરી. તેના પછી અનુક્રમે ગુજરાતની ચાલીએ ચોગરાજ, રતનાદિત્ય, વૈરિસિંહ, દ્વેષરાજ, ચામુંડ, રાહડ અને ભૂમટ નામના રાજાઓએ રાજ્ય કર્યું. આવડા રાજાઓની આ યાદી ઉદયપ્રજ્ઞના સુકૃતકીર્તિ-દશ્શોભિનીમાં આવેલી યાદીને બરાબર મળતી આવે છે. કૃષ્ણાણીની રતનાગા કે જે માનવામાં આવે છે એટલી જુની નથી તેમાં આપેલી ખીના ઉપરના બંને સમગ્ર પ્રમાણેના સામ્યથી વિશ્વાસપાત્ર નથી.

ખીમ સર્ગમાં ચામુંડ (સોલંકી) રાજાઓના રાજ્ય વર્ણન છે. મૂળરાજનું દર સોમવારે સોમેશ્વરની જાત્રાએ જતું એ ખીના બાલચંદ્રના વસંતવિદ્યાસમાં પણ આપેલી છે. ચોથા શ્લોકમાં તેણે અણહિલવાડમાં ત્રિપુરપ્રસાદ બંધાવ્યો તેનો ઉલ્લેખ છે. મૂલરાજે કચ્છના રાજા લક્ષ (લાખા) અને કાન્થકુબજના રાજાના સેનાધિપતિ બારણને દરાવ્યા હતા. તેરમા શ્લોકમાં માળવાના રાજા ઉપર વંદ્યરાજને મેળવેલ જ્યનું વર્ણન છે. વંદ્યરાજાને 'જગજગંપણુ' નામનું બિરૂદ હતું. આ બિરૂદનો ઉલ્લેખ કુમારપાલ પ્રતિભાષ, કીર્તિકૌમુદી, સુકૃત કીર્તિકશોભિની અને વસંતવિદ્યાસમાં મળે છે. દુર્લભારાજ બહુજ શરમાળ હતો અને જ્યારે તેના દરબારના કવિઓ તેને કૃષ્ણની ઉપમા આપતા ત્યારે તે શરમાતો હતો. લીમદેવે ધારાના ભોગને દરાવ્યો હતો. કૃષ્ણ માલવાના રાજાને હત્યો હતો અને ત્યંત્રી નીલકંઠે સિવની મૂર્તિ લઇ આવ્યો હતો. જયસિંહે બર્બક ઉપર શ્વત મેળવી હતી અને ધારાના રાજા યશોવર્માને કેદ પકડી લાવ્યો હતો. તેણે સિદ્ધસરસ્

નામનું તજાવ બોધાવ્યું હતું અને એક મોટા જય-સ્તંભ ઉભો કર્યો હતો. જયસિંહ પોતાની માતા તરફ બહુજ લક્ષિતભાવ રાખતો હતો. કુમારપાલે પુત્રવિનાના નાવારસ-વ્યાપારીઓની શીલકત દરબાર દાખલ કરવામાં આવતી તે કાયદો બંધ કર્યો હતો અને તેણે દરેક ગામમાં જૈન મંદિર બંધાવરાવ્યાં હતાં; તેણે જગદરાજ અને શાકંભરીના અર્જોરાજને હત્યા કરાવ્યાં અને તેના સેનાધિપતિ અબ્બકે જે એક વાણિયો હતો તેણે કોંકણના કાદંબ-રાજા મદ્ધિકાર્જુનને દરાવીને મારી નાંખ્યો હતો. આ અબ્બકના જયને બાલચંદ્રના વસંતવિદ્યાસમાંથી પણ પુષ્ટિ મળે છે. અમરચંદ્રે જે સામાન્ય રીતે અજયપાલ કહેવાતો હતો તેણે સાંગરના રાજા પાસેથી સુવર્ણ મંડપિકા મેળવી હતી. મૂળરાજ ખીજે જેને બાલકં હતો તેણે પણ તેણે તુરુષ્ક મદમ્બે શાહાણીની ધોરીને દરાવ્યો હતો. લીમદેવ ખીજે બહુજ ઉદાર અને ઉગ્ર હતો. તેનું રાજ્ય તેના બહુજ જોરાવર મંડુલેશ્વરાણી અવાઇ જતું હતું, તેથી રાજ્યને કેમ બચાવવું તેની લીમદેવને ચિંતા થતી હતી. તે અરસામાં એક રાત્રે તેના પિતામહ કુમારપાલે ઉઘમાં દેવસ્વરૂપે દેખાવ દીધો અને કૃષ્ણ કે દેશમાં શાંતિ રચાવવા તથા રાજ્યના નાના નાના ટુકડાઓ થતા અટકાવવા તથા જૈન ધર્મ જે લગભગ ક્ષીણ થવા માંડ્યો હતો તેને બચાવવા તારે ધવલ કે જેને લીમપદ્મીની નાગીર મેં આપી હતી તેના પુત્ર અર્જોરાજના પુત્ર લગણપ્રસાદને સર્વેશ્વર બનાવવો અને તેના પુત્ર વીરધવલને યુવરાજ તરીકે રચાવવો. ત્યાર પછી વીરધવલે લીમદેવ રાજાને પોતાને સારા મંત્રીઓ આપવા વિનંતિ કરી. લીમદેવે કૃષ્ણ કે આ રાજ્યમાં પહેલાં પૌરવાઘ વંશમાં ઉગ્ર તેજસ્વી ચંદ્ર ચંદ્રેનો દત્તો, તેને અંકપ્રસાદ નામનો પુત્ર દત્તો, તેના પુત્ર સોમ કે જે સિદ્ધરાજ જયસિંહ સિવાય કોઇ પણ રાજાને અને જિનેશ્વર બચવાન સિવાય કોઇપણ દેવને પ્રશ્ન તરીકે માનતો નહોતો તે સિદ્ધરાજની સેવામાં રહ્યો હતો. તેના પુત્ર અમરરાજે સાન નરકમાંથી બચવા સાન વનમાંથી કરી પોતાની કીર્તિને ફનીયામાં જળદળતી બનાવી હતી. તેની મૃદેરી

કુમારદેવી કે જેને પોતે જૈનધર્મમાં બહુજ આશ્રય પડતી હતી છતાં શૈવધર્મમાં પણ થદા હતી. તેને ત્રણ પુત્રો હતા-મદ્દલદેવ, વરતુપાલ અને તેજપાલ પછી ભીમે વરતુપાલ અને તેજપાલને વીરધરના મંત્રીઓ નરીકે આપ્યા અને વીરધરને કહ્યું કે તારા પરાક્રમે આ જાનને બે આંખોની ગરજ સારશે જેનાથી તું તારા શત્રુઓને શોધી કાઢી પગ નીચે ચમટી નાંખી શકીશ. અને મંત્રીઓએ જૈનધર્મને ઉત્તર કરવાનો કુમારપાલનો સંદેશનો પણ અમલ કરવાનો છે. આ વૃત્તાંત સોમેશ્વરના કીર્તિકૌમુદીમાં આપેલા વૃત્તાંતથી જો લિખ્ત છે પણ તત્કાલીન બીજા બે શ્રેયોના વર્ણન સાથે તે બરાબર મળતો આવે છે. તે જાને ત્રણે તે (૧) જયસિંહની વરતુપાળ તેજપાળ પ્રશસ્તિ અને (૨) ઉદયપ્રભની સુકૃત કીર્તિ કંદેશોલની છે. આ બાજતમાં વરતુપાળના પોતાનાજ શબ્દો ઉપર વધારે વળન આપી શકાય નરનારાયણાનંદમાં તે પોતાને શુર્જેશ્વરનો મુખ્ય મંત્રી હોવાનું જણાવે છે અને તેના ઉક્તિ સર્ગમાં તે જણાવે છે કે તેણે પોતાના અત્યંત પ્રભાવમધુર કાંધ પણ અંતરાય વિના ધર્મોત્સવ નિરંતર કરવા માટે શુજરાતના રાજા ભાઈભદેવના મહામંત્રીનું પદ પરવરાતા આપનાઈ છતાં સ્વીકાર્યું હતું.^૫ બાદ્યદે આપેલી બીના સોમેશ્વરે આપેલી બીના સાથે મળતી આવે છે.

ચોથા સર્ગમાં વીરધરને પોતાના મંત્રીઓની મદદથી કેવી રીતે ધરતી છતી અને પાપ તથા અભાચાર કેવી રીતે અટકાવ્યાં તેનું વર્ણન અરિસિંહ આપે છે ત્યાર પછી તેજપાલે વરતુપાલને રાગનો હુકમ માનવાને તથા જૈન ધર્મને ઉત્તર કરવાને વિનંતિ કરી. જાને જણ પોતાના ધર્મગુર નાગેન્દ્રગચ્છના વિજયસેનસૂરિ પાસે ગયા. આ પ્રથમે આ ગચ્છના સુરિઓનો વંશાનુક્રમ કવિએ આપ્યો છે:- (૧) મહેન્દ્રસૂરિ (૨) શાંતિસૂરિ (૩) આનંદસૂરિ અને અમરસૂરિ કે જેઓએ જયમંદદે પાસેથી પો-

તાના નાનપણમાંજ મદમત વાઢીઓ રૂપી હાથીઓને વાદમાં દરારી વ્યાધસિંહ શિશુકોનો ખીતાજ મેળવ્યો હતો. (૪) હુરિભદ્રસૂરિ (૫) વિજયસેનસૂરિ-વિજયસેનસૂરિએ તેમને સંધાધિપતિ થવાનું ધાર્મિક પુણ્ય સમજાવ્યું, વરતુપાલે તે રીતે કરવા નિશ્ચય કર્યો. પાંચમા સર્ગમાં મહાભાત્રાની તૈમારીનું વર્ણન આપ્યું છે. પોતાની ચાતાની પક્ષમાં પોતાના ધર્મ-સુર મલધારી ગચ્છના નરચંદ્રસૂરિ, વાયાડ ગચ્છના જિનદત્તસૂરિ, મંડેરક ગચ્છના શાન્તિસૂરિ અને ગલ્લક લોકના સુધંરૂપ વર્ધમાનસૂરિ આદિ નામાંકિત આચાર્યો આ જાત્રામાં વરતુપાલની સાથે આવ્યા હતા. સંધે કાસલદ (હાલનું કાસનદ્રા) પાસે પડાવ નાંખ્યો હતો. અને ત્યાં મધ્યભદેવના મંદિરમાં મોટો ઉત્સવ કર્યો હતો તેનું વર્ણન આપેલ છે.

છઠ્ઠા સર્ગમાં કાવ્યના સાકેતિક રીવાજ પ્રમાણે સુરોદયનું વર્ણન આપ્યું છે.

સાતમા સર્ગમાં શત્રુજય પર્વત ઉપર ચડવાનું તથા ગાકિતભાવ પૂર્ણ ઉત્સવાનું વર્ણન આપેલ છે. તીર્થના અધિષ્ઠાયક દેવ કપર્દી યક્ષને પ્રથમ વંદન કરીને વરતુપાળ આદિનાથના મુખ્ય મંદિરમાં પ્રવેશ કરે છે. સંધ પર્વત ઉપર આઠ દિવસ રહે છે.

આઠમા સર્ગમાં દેવપાટણ અને ગિરનારની યાત્રાનું વર્ણન છે. શત્રુજયથી ઉપડી સંધ સોમનાથ મહા-દેવની પૂજા કરવા દેવપાટણ ગય છે ને ત્યાંથી ગિરનાર આવે છે. પર્વતની તળેટીમાં સંધ પડાવ નાંખે છે. અને ઉત્સવ ક્રિયા શરૂ થાય છે. ત્યાર પછી નેમીનાથની પૂજા અને જિમવનું વર્ણન આવે છે, ગિરનારના જૈન મંદિરોની અધિષ્ઠાતા અખા-દેરીને પગે લાગી તથા શાંગ અને પ્રહુમ્ન જે અહીં સુકિત પામ્યા છે તેનાં દર્શન કરી સંધ પર્વત ઉપર આઠ દિવસ રહી નીચે ઉતરે છે.

નવમા સર્ગમાં પર્વત ઉપરથી ઉતરતાં મંત્રીશ્રે પદ્મસુત્ર જોઈ તેનું કવિ વર્ણન કરે છે.

દશમા સર્ગમાં સંધ મુઠ પ્રત્યે પ્રયાણ કરે છે તેનું વર્ણન છે. સંધ પૂર્ણ કાંકમાઠથી વામનરથથી (હાલના વંથલી)માં પ્રવેશ કરે છે. જ્યારે ધોતકા

૫. માદનપ્રભાવમધુરાય નિરંતરાયધર્મોત્સવ વ્યસ્તિકરાજ નિરંતરાય ।

મો મૂર્તિરાત્રિ મહીપતિ મીમમૂવ મન્ત્રીવ્રતા પરવજ-ત્વમપિ પ્રપેદે ॥ ૧૪-૧૩૫.

નજીક સંધ પાછો આવે છે ત્યારે તેજપાળ સાથે વીરધવજ પાછું સર્વ શહેરીઓ સાથે તેનું સ્વાગત કરવા માગે આવે છે. યાત્રાના સંપૂર્ણ વર્ણન સાર સરખાવે ધર્મબુદ્ધનો હેતુ સર્ગ અને વસંતવિલાસનો અગિયારમો અને બારમો સર્ગ.

અગિયારમા સર્ગમાં વસ્તુપાળે જે જે મંદિરો બંધાવ્યાં તથા સમરાવ્યાં તેનું વર્ણન છે તે નીચે પ્રમાણે:—

આણ્ણહિલવાડ પટ્ટનમાં.

(૧) વનરાજના પંગાસરા પાર્શ્વનાથના મંદિરો મુવરદાર.

ખંભાતમાં—

(૨) ભીમિશ્વરના દેવળમાં મુવરજુદંડ તથા કળસ અગ્રાવ્યાં.

(૩) ભટ્ટાદિત્ય પાસે ઉત્તાનપટ્ટનું ઉચું કરવું તથા તેના મસ્તકે મુવરજુદાર અગ્રાવ્યાં.

(૪) ભટ્ટાકવદક નામે વનમંદિરમાં કુવે જોડાવ્યાં.

(૫) સુધેવ શાકુમના મંદિર પાસે મંડપ કરાવ્યાં.

(૬) વૈવનાથના મંદિર અને તેના મંડપનું સમરાવડ.

(૭) હાસ તથા દહોના વિક્રમ સ્થળે તેમાં જીવ જંતુ પડતાં જાયે, તે સાર ઉચી દીવાલની વાડો બાંધી આપવી.

(૮) જે ઉપાશ્રય બંધાવ્યાં.

(૯) જે ખાલુ ગવાડો સાથે પાણીની પરબ બંધાવવી.

ધોલકામાં—

(૧૦) આદિનાથનું મંદિર બંધાવવું.

(૧૧) જે ઉપાશ્રય બંધાવ્યાં.

(૧૨) ભટ્ટાક રાજક નામે મંદિરનું સમરાવડ.

(૧૩) વાપી (વાવ) બંધાવી.

(૧૪) પ્રયા-પાણીની પરબ બંધાવી.

શાનુજય પર્વત ઉપર.

(૧૫) આદિનાથના મંદિર આગળ છઠ્ઠા ગ્રંથ બંધાવ્યાં.

(૧૬) નેમિનાથ ને સ્તંભન પાર્શ્વનાથનાં મંદિર બંધાવ્યાં.

(૧૭) સરસ્વતી દેવીની મૂર્તિ કરાવી.

(૧૮) તેના વડાઓ-ગાવદાદાઓની મૂર્તિઓ કરાવી.

(૧૯) વસ્તુપાળ-તેજપાળ તથા વીરધવજના બાવજાની લાથી ઉપર લુદી લુદી મૂર્તિઓ બનાવ-રાવી પધરાવવી.

(૨૦) ગિરનારનાં ચાર શિખરો અવલોકને, અંબા, શાંત અને પ્રદ્યુમ્નની રચના શિલ્પમય કરાવવી.

(૨૧) આદિનાથનાં મંદિર પાસે તોરણ બનાવવું.

(૨૨) ભરૂચના મુખત સ્વામી તથા સાચોરના મહાવીર સ્વામીના મંદિરના અવતારરૂપ મંદિરો બનાવ્યાં.

(૨૩) આદિનાથની મૂર્તિની આગળ સોનાનો તથા રતનો પૂજપટ બનાવ્યો.

(૨૪) મુવરજુ તોરણ અગ્રાવવું.

પાલીતાણાની નજીકમાં

(૨૫) એક મોડું તક્ષાવ જોડાવવું.

(૨૬) એક ઉપાશ્રય બંધાવ્યો.

(૨૭) એક પાણીની પરબ બંધાવી.

અકેવાદીય ગામમાં.

(૨૮) એક તક્ષાવ જોડાવવું.

ગિરનાર પર્વત ઉપર.

(૨૯) સ્તંભન પાર્શ્વનાથ અને શનુજયના આદી-શરનાં મંદિર બંધાવ્યાં.

સ્તંભનમાં (ઉમરેક પાસે થાગણામાં)

(૩૦) પાર્શ્વનાથનું મંદિર સમરાવડ.

(૩૧) પાર્શ્વનાથના મંદિર પાસે જે પરબ બંધાવી. ડોલકામાં

(૩૨) વૈવનાથના મંદિર ઉપરથી માલવાના રાજાએ મુવરજુ શિખરો ઉપાડી જવાથી નવાં મુવરજુ શિખર અગ્રામાં અને મુરદેવની નવી મૂર્તિ પધરાવી. આખું પર્વત ઉપર.

(૩૩) પોતાના મોટા ભાઈ મરદેવના મૂર્તિ જીવનાં મંદિરો કરાવ્યાં તથા સામા જીવનાં મંદિરો કરાવ્યાં સંપૂર્ણ રૂપ સાર બાંધનાં નિવરણનું વસ્તુપાલમંદિર એક એક.

(૭) અંધ બનાવ્યાની સાસ.

આશુ ઉપરના શિક્ષાલેખો લખાયા તે સાલ સંવત્ ૧૨૮૭ ની છે તે પહેલાં, તથા મસ્તીનાથના ગોખલાની બનાવટની સાલ ૧૨૭૮ ની છે તે પછી આ સુકૃત સંકીર્તન અંથની રચના થઇ છે. ડા. છુરલરે વીએનાની ધમ્મીરીઅલ એકેડેમી ઓફ સાયંસીઝમાં સીટલુનમેરીય (વૉ. ૧૧૫, ૧૮૮૭)માં 'ડાય સુકૃત સંકીર્તન' નામનો બહુજ લંબાશુ પૂર્વક લેખ લખ્યો છે. તેનું અંગ્રેજી ભાષાંતર ધ-ડીયન

એન્ટિક્વરીના વૉલ્યુમ ૩૧ પાને ૪૭૭-૪૮૫ માં પ્રસિદ્ધ થયું છે. ગૂઝરાતમાં ઉત્પન્ન થયેલા આ એક બહુજ મહાનુભાવ મહાનુ અમાલનું સંપૂર્ણ જીવન વૃત્તાંત મળ્યુલા તથા તેનું સર્વ દૃષ્ટિએ પરિશીલન કરવા વાંચકે ગાયકવાડ સરકારની ઓરીએટલ રીરીઝના નરનારાયણાનંદ, વસંતવિદ્યાસ અને હુમ્મીરમદમદનના ઉપોદ્ધાતો અનરથ વાંચતા નેહએ. તેમ રીરીઝમાં પ્રગટ થયેલ નરનારાયણાનંદના પુસ્તકમાં વસ્તુપાલ અને પોતાની બન્ને સ્ત્રીઓની મૂર્તિનો ફોટો પણ આપવામાં આવેલ છે.

શ્રીમદ્ યશોવિજયજી કૃત જ્ઞાનસાર સ્વોપજ્ઞ બાલાવગોથ સહિત.

ગત ૫. ૯૧ થી ચાલુ.

[એક બાઈ લખે છે કે 'જેનથુગમાં શ્રી યશોવિજયજી કૃત જ્ઞાનસાર બાલાવગોથ છપાવીને બહાર પાડ્યો છે તે વાંચ્યો છે તે બાલાવગોથ જેનથુગ પ્રસારક સમા તરફથી બહાર પડ્યો છે તેો આપશ્રી યશોવિજયજી કૃત જ્ઞાનસાર મુદ્રે છે ઉપર દેવચંદ્ર મહારાજે જ્ઞાનમંજરી નામની સંસ્કૃત ટીકા બનાવેલી છે, તેનું બે ભાષાંતર ચાલુ ભાષામાં થાય તો સમાજને તત્ત્વજ્ઞાન મેલવવાનો ધ્યેય આનંદ થાય તેમ છે તેમજ સમાજ ઉપર મોટો ઉપગાર થાય તેમ છે -આના ઉત્તરમાં જણાવવાનું કે ખુદ યશોવિજયજીકૃત બાલાવગોથનું મહત્ત્વ ધણું છે અને તે બહાર પડ્યો નથી. તે બહાર પડવાની ઓરી જમણા આ લખનાર બાઈને થઈ છે તે ચોક્કસાઈ કરી પોતે ફર કરશે. પૂજ્ય મુનિમહારાજ શ્રી કપૂરવિજયજી આ સ્વોપજ્ઞ બાલાવગોથના મુદ્રણથી અતિ પ્રસન્ન થયા છે, એહું સ. મોટીચંદ્રબાઈ તરફથી અમે જલ્દીથી, અને અનેક વાંચકો તેનાથી પ્રમોદ પામ્યા છે એની અગતે આપી છે. તન્ની]

૩ સ્થિરતાટ્ક

વત્સ કિં ચંચલસ્વાતો ધ્રાન્ત્વા ધ્રાન્ત્વા વિપીદસિ ।
નિર્વિ સ્વસંતિથાવેલ, સ્થિરતા દર્શયિષ્યતિ ॥ ૧ ॥

સ્વોં વાં હે વત્સ ! ચંચલ ચિત્તવાળો થકો હામિ હામિ બમીનધ ર્યુ જેદ પામધ છત્ર, પોતાનર્ધ પાસેજ રહેલ નિધાન તે સ્થિરતા દેખાડરધ

આહુ ભાપા-હે વત્સ ! ચંચલ ચિત્તવાળો (થયો) થકો હામે હામે બમીને શું જેદ પામે છે ? પોતાની પાસેજ રહેલ નિધાન તે સ્થિરતા દેખાડો.

જ્ઞાનદુર્ગે વિનરયેત લોમવિક્ષોમકૂર્ચકઃ ।

અમ્લદ્રવ્યાદિવાસ્વૈર્યાદિતિ મત્વા સ્થિરો મય ॥ ૨ ॥

સ્વોં વાં-યથા ખાટા દ્રવ્ય થકી દ્વધ વિષ્ણસધ, તથા અસ્થિરપણથી લોભના વિકારરૂપ ક્યો થકનધ માનરૂપ દ્વધ વિષ્ણસધ, એહવું જાણીને સ્થિર થા. એ શિખને ઉપદેશ.

આહુ ભાપા-યથા (જેમ) ખાટા દ્રવ્ય થકી દ્વધ વિષ્ણસે, તથા (તેમ) અસ્થિરપણથી લોભના વિકારરૂપ ક્યો થકને માનરૂપી દ્વધ વિષ્ણસે-એહું જાણીને સ્થિર થા. એ શિખને ઉપદેશ (છે).

અસ્થિરે હૃદયે ચિત્રા વાન્નેત્રાકારમોપના ।

પુંથલ્યા જ્વ કન્થાણકારિણી ન પ્રકીર્તિતા ॥ ૩ ॥

સ્વોં વાં-અસ્થિર ચિત્ત સર્વત્ર ફિરતલ્લ થકધ નિચિત્ર પ્રકારના વચન, નેત્ર, આકૃતિ, વેષાદિકની ગોપ વણી, તે અસતી સ્ત્રીની પરિ મંગલિકની કરણુદાર ન કરી. હૃદય સ્થિર કર્યો વિના અનેક કિષા કપટરૂપ કરધ, તેહથી અર્થસિદ્ધિ કિરી ન થાયધ એ ભાવાર્થ.

આહુ ભાપા-અસ્થિર ચિત્ત સર્વત્ર ફરતું હોવાથી નિચિત્ર પ્રકારનાં વચન, નેત્ર, આકૃતિ, વેષાદિકની ગોપવણી તે અસતી સ્ત્રીની પેઠે મંગલિકની કરનારી કહેલી નથી. હૃદય સ્થિર કર્યો વિના અર્થસિદ્ધિ કાષ

જાતની ન થાય એ ભાવાર્થ.

અન્તર્ગત મહાશય મર્થ્યેયં યદિ નોદ્ધતમ્ ।

ત્રીયોપપત્ય કો દોષસ્તદા ગુણમયચ્છતઃ ॥ ૪ ॥

સ્વોં વાં હૃદયમાંહિ રહ્યું જે અસ્થિરપણાં રૂપ મહાશય જે ન ઉપર્યુ તો ગુણપ્રતિન દેતું એવા ઔપ-
ધનો કુણુ દોષ ? સાલ માંહિ યકાં ઔપધ ગુણ ન થાઇ
તે ઔપધનો વાંક નહોં તે માટિ સાલ કાઢ્યું.

ચાલુ ભાપા—હૃદયમાં રહેલું જે અસ્થિરપણાં રૂપ મહાશય તે જે હૃદય—કાઢ્યું ન હોય તો ગુણ ન
કરનારા એવા ઔપધનો શું દોષ ! સાલ (શય) અંદર
હોવાથી ઔપધનો ગુણ ન થાય (તેમાં) ઔપધનો વાંક
નથી; તે માટે સાલ કાઢ્યું.

સ્થિરતા વાદ્યમનઃકાર્યે સંપાદ્યમંગલિતાં ગતા ।

યોગિનઃ સમશીલાસ્તે પ્રમેડરણ્યે દિવાનિશિ ॥ ૫ ॥

સ્વોં વાં—જે પુરપનધ સ્થિરતા મન, વચન,
કાપાર્થ કરી અંદન ગંધની પરિ એકીભાવ પ્રતિ પ્રવતી
છઇ તેહવા યોગીથરો ગામ નગર કે અટવીમાં દિવ-
સઇ રાત્રિ સરખા સ્વભાવના હોઇ.

ચાલુ ભાપા—જે પુરોની સ્થિરતા મન વચન
કાપાર્થ કરી અંદન ગંધની પેડે એકીભાવ પ્રત્યે પાગી
હે-પહોંચી છે, તેવા યોગીથરો ગામ નગર કે અટવિ
(જગલ)માં દિવસ રાત્રિ સરખા સ્વભાવના હોય.

સ્થેયસ્તનપ્રદીપત્રે દીપ્રઃ સંકલ્પદીપકૈઃ ।

તદ્વિકલ્પસ્તલં ધૂમૈસ્તલં ધૂમૈસ્તયાગ્રવૈઃ ॥ ૬ ॥

સ્વોં વાં સ્થિરતાં રત્નદીપ જે સદા
દેહિપ્તમાન છઇ, તો વિકલ્પ રૂપ દીપ યજી ઉપજે
એવા ધુઆડપ સર્પ, નિગ બાપરૂપ ધુઆડપ પણ
સર્પ. પ્રાણુનિપાતાદિક આશ્રવે સંકલ્પદીપ દાણોગોત
છઇ, આતિધૂંસઇ ધૂંમઇ ચિત્તર મલિન કરઇ છઇ,
માટે સદોગોત નિકલ્પ રૂપેરૂપ રત્નદીપજ આદરવો.

ચાલુ ભાપા—સ્થિરતાં રત્નદીપ જે સદા
દેહિપ્તમાન છે તો વિકલ્પ રૂપ દીપ યજી ઉપજે
એવા ધુઆડથી સર્પ—શું પડ્યું ! તેમ બાપરૂપ
ધુઆડથી પણ સર્પ. પ્રાણુનિપાતાદિક આશ્રવથી
સંકલ્પદીપ રાણુ ઉગાતવાળો છે. અનિ પોર ધુઆડથી
ચિત્તરૂપી મર મલિન કરે છે માટે સદોગોત
નિકલ્પ રૂપેરૂપ રત્નદીપજ આદરવો.

અંદોરમિલ્યસિ સ્વાન્તાદાસ્થેયપવનં યદિ ।

સમાધેર્ધર્મેમેષસ્થ, ઘટાં વિપટયિલ્યતિ ॥ ૭ ॥

સ્વોં વાં ચિત્તયજી જે અસ્થિરતાં રૂપ પવન
પ્રતિ હોટાસિ, તો સમાધિની ધર્મરૂપ મેધની એણિ
પ્રતિ વિખરી નાંખસિ. બીજું ધર્મમેધનામૂર્ધ પાતંજલ-
શાસ્ત્ર અસંપ્રદાનસમાધિની ઘટાનિ વિષટસિ.
એટલજ આવતું કેવલતાન ત્રીજેરી નાંખીસ.

ચાલુભાપા—ચિત્તયજી જે અસ્થિરતાં રૂપ પવનને
હોટશે તો સમાધિની ધર્મરૂપ મેધની એણિને
વિખેરી નાંખશે. બીજું ધર્મમેધ નામે પાતંજલ
શાસ્ત્રમાં અસંપ્રદાન સમાધિની ઘટાને વિષટશે એટલે
આવતું કેવલતાન વિખેરી નાંખશે.

ચારિત્રં સ્થિરતારૂપમતઃ શિદ્ધિષ્વપીલ્યતે ।

યતતાં યતયોડવર્યમસ્યા એવ પ્રસિદ્ધયે ॥ ૮ ॥

સ્વોં વાં આરિત્રયોગ સ્થિરતાં રૂપ છઇ, એ માટે
સિદ્ધમાંહિં પણ ઇચ્છઇ. જે માટે તેહનઇ સર્વ
પ્રદેશ સ્થિરતા છઇ, સિદ્ધાંત સિદ્ધ છઇ, પણ સિદ્ધમાં
આરિત્ર નિપેધ્યું છઇ, તે કિષારપજ માટે હે પતિએ !
એ સ્થિરતાનીજ પ્રકૃષ્ટસિદ્ધિ અર્થે અવરૂપ ઉભમ
કરો. જે બાવ સિદ્ધમાંહિં હોઇ, તેહનિં જાતિસ્વભાવ
ગુણ કદવાઇ. એદવી સ્થિરતાનધ વિપધ સર્વ પ્રકારિ
તેહવી મિદ્ધ કરવી. એ ત્રીજું સ્થિરતાજ સંપૂર્ણ.

ચાલુ ભાપા—આરિત્રયોગ સ્થિરતાં રૂપ છે, એ માટે
સિધ્ધોમાં પણ તે ઇચ્છત છે. જે માટે તેને સર્વ
પ્રદેશ સ્થિરતા છે; સિદ્ધાંતે સિદ્ધ છે, પણ સિદ્ધમાં
આરિત્ર નિપેધ્યું છે તે કિષારપજ; માટે હે પતિએ !
એ સ્થિરતાની પ્રકૃષ્ટસિદ્ધિને અર્થે અવરૂપ ઉભમ કરો;
જે બાવ સિદ્ધમાં હોય તેને જાતિસ્વભાવગુણ કહેવાય;
એવી સ્થિરતાને વિષે સર્વ પ્રકારે તેરી સિદ્ધિ કરવી.

૪ મોહાટકાં -

અદે મમેતિ મેગ્રોડયં મોહસ્ય જગદાન્ધ્યજન ।

અયમેવ દિગમરૂપઃ પ્રતિમંગ્રોડપિ મોહજિત્ ॥ ૧ ॥

સ્વોં વાં અહં મમ એ ચાર અશરનો મોહ-
રાખનો મંત્ર સર્વ જગનનધ અંધપણનો કરણુદાર
છઇ, સર્વનધ સંસારચક્રાલમાંહિં બમાડઇ છઇ. એજ
મંત્રની પૂર્વે નમમ માસલાગને ઞને એટલે નાહં મમ

એવો હતો તે મોહને છતનાર પ્રતિમંત્રપણી ઇર્ષ્ય. અર્થાત્ ચારિત્ર ધર્મરાજ એ મંત્રાનુષ્ઠાન દેખ, બાવ્ય પ્રાણીના મોહ બંજન થઈ.

આલુભાષા—અહુ મમ એ ચાર અક્ષરોને મોહરાગને મંત્ર, સર્વ જગતને અંધપણીને કરનાર છે. સર્વને સંસારચક્રવાસમાં લાખાવે છે. એજ મંત્રની પૂર્વે નવ સમાસ લાગવાથી એટલે નાહુ મમ એવો થવાથી તે મોહને છતનાર પ્રતિમંત્રપણી (બને) છે, અર્થાત્ ચારિત્ર ધર્મરાજ એ મંત્રાનુષ્ઠાન દેખ બાવ્ય પ્રાણીના મોહને. લાગે છે.

શુદ્ધાત્મદ્રવ્યમેવાહં, શુદ્ધજ્ઞાને ગુણો મમ ।
નન્યોડહં ન મમાન્યે ચેત્યદો મોહાશ્ચમુલ્લગમ્ ॥ ૨ ॥
સ્ત્રોં વાં શુદ્ધ નિજ્ઞાસત્તા ગ્ધવચિત્ત આત્મ
દ્રવ્યજ હું ઇડ. વિભાવજ અશુદ્ધ નથી. વર્ત્તન ચ—
“મગ્ન ગુણગોળેદિં વચ્ચદસમ દ્વવંતિ તદ્દ અમુદગયા ।
વિણ્ણેયા સંસારી સવ્વે સુદ્ધાજ સુદ્ધગયા” ॥ ૧ ॥

શુદ્ધ કેવલ જ્ઞાનજ મારો ગુણુ ઇર્ષ્ય હું બીજો નથી, અન્ય ધર્માસ્તિકાપાદિ પાંચ દ્રવ્ય મારા નથી એહવું જે ખ્યાલુવું તે મોહ હણવાનું આકર્ષ શસ્ત્ર છે
આલુ ભાષા—શુદ્ધ સત્તા વ્યવસ્થિત આત્મદ્રવ્યજ હું છું. વિભાવે અશુદ્ધ નથી. કહ્યું છે કે—મગ્નથ...
ણુયા, એટલે શુદ્ધ કેવલજ્ઞાનજ મારો ગુણુ છે. હું બીજો નથી, અન્ય ધર્માસ્તિકાપાદિ પાંચ દ્રવ્ય મારા નથી, એવું જે ખ્યાલુ—ખ્યાન કરવું તે મોહ હણવા માટેનું આકર્ષ શસ્ત્ર છે.

ચો ન મુદ્ધાતિ લનેપુ માવેચૈદધિકાદિપુ ।
આકાશમિવ પંકેન નાસૌ પાપેન લિપ્યતે ॥ ૩ ॥

સ્ત્રોં વાં—ઉદ્યાદિક પાંચે પ્રકાર ઈ કર્મોદય ક્ષયોપશમાદિ ભાવ પામવા થકય, સ્વભાવ અવિચલિતપણી જે રાગ દ્વેષ ન ધરે. તે આકાશ નિમ્ન કાદવર્થ કરી ન સિપાય તિમ એ પાપિ ન સિપાઈ. ભોગાદિ નિમિત્ત માત્રથી કર્મબંધ નથી પણ તેદમાં મોહ આવજ ઇર્ષ્ય, તેદથી કર્મબંધ થઈ

ઉત્તલ-જ્ઞાનમોગા સમયં
ઝલિતિગયાવિમોગા તિગદ્ગોવિતિ ।
જો તપ્પડ સેય પરિમદે ચ,
સમોહ જો તેડુ રાસીઅરાગો ॥ ૧ ॥
॥ ઉત્તરાધ્યયનં ॥

આલુ ભાષા—ઉદ્યાદિ પાંચે પ્રકાર કર્મોદય ક્ષયોપશમાદિ ભાવ પામવા છતાં સ્વભાવ અવિચલિતપણી જે રાગદ્વેષ ન ધરે તે, આકાશ નિમ્ન કાદવર્થ ન લેવાય, તેમ એ પાપે ન લેવાય; ભોગાદિ નિમિત્ત માત્રથી કર્મબંધ નથી, પણ તેમાં મોહ આવે છે તેથી કર્મબંધ છે. ઉત્તરાધ્યયનમાં કહ્યું છે કે ‘ણુ કામમોગા...રાગો’
પદ્યજેવ પદ્યવ્ય નાટકંપ્રતિપાટકમ્ ।
મવચકુરુસ્વોડિપિ નામુઃ પરિચિત્તિ ॥ ૪ ॥

સ્ત્રોં વાં એકદિ એઇદ્રિમાદિ નગરના પાડા પાડા પ્રતિં જન્મ, યોનિ, જરા મરણરૂપના નાટકને જોતો થકો મોહરહિત આત્મા, અનાદિ અનંત કર્મ પરિણામ રાગની રાજધાની રૂપ, બવચક નામના નગરમાં રહિઓ થકો ખેદ ન પામજ.

આલુભાષા—એકદિય, એઇદ્રિમાદિ નગરના પાડા પાડા (શરી શરી) પ્રત્યે જન્મ, યોનિ, જરા, મરણરૂપના નાટકને જોતો થકો મોહ રહિત આત્મા, અનાદિ અનંત કર્મપરિણામ રાગની રાજધાનીરૂપ બવચક નામના નગરમાં રહો થકો ખેદ ન પામે.

વિકલ્પચપકૈરાત્મા પીતમોહાસયો ભ્યમ્ ।
મલોચ્ચતાલમુસાલપર્વચમચિત્તિરુતિ ॥ ૫ ॥

સ્ત્રોં વાં વિકલ્પરૂપ મલપાત્રઈ કરી મોહરૂપ મદિરાનું પાન કરણદાર એહવો આ આત્મા સંસારરૂપ પાનગોળીપ્રતિં હસ્તતાલીને વિસ્તારતો રહજ છે.

આલુભાષા—વિકલ્પરૂપ મલપાત્ર વડે મોહરૂપ મદિરાનું પાન કરનાર એવો આ આત્મા સંસારરૂપ પાનગોળી પ્રત્યે હાથતાળીને વિસ્તારતો રહે છે—હાથ-તાળી હેતો રહે છે.

નિર્મલં સ્કટિકસ્તેવ, સદ્ગજં હપમાત્મનઃ ।
અધ્યસ્તોગચિસમ્પન્નમે, જડસ્તજ વિમુદ્ધતિ ॥ ૬ ॥

સ્ત્રોં વાં આત્માનું સ્વભાવસિદ્ધ સ્વરૂપ સ્ફટિકની પરિં મલરહિત-નિર્મલ છે. પણ ઉદ્યાદિના સંબંધને સ્થાપિત કરણદાર જડ-ગૂર્ણ જન તિર્કા મુંઝાઈ છે. નિમ સ્વભાવિં નિર્મલ છે, કાલા શતા કૂચના ગેળથી કાપે રાતો કહવાઈ તેકનિં રૂ. ટિક સ્વભાવ ગાણુ છે તે મૂર્ખ, તિમ શુદ્ધાત્મ દ્રવ્યનજ

ઉપાધિસંબંધ એકંદ્રિયાદિ ઉપાધિરૂપજ નજણ, તે-
મૂર્ખ જાણેલા. ધણા મોહી છવ પરવસ્તુમાં આત્મ-
ભાવને આરોપી સુખ માનજી છવ, તે મિથ્યા સુખ છવ.

આહુ ભાષા-આત્માનું સ્વભાવસિદ્ધ સ્વરૂપ સ્ફ-
ટિકની પેઠે મલરહિત-નિર્મલ છે; પણ ઉપાધિના
સંબંધને સ્થાપિત કરનાર જડ-મૂર્ખજન તેમાં મુંઝાય
છે. જેમ સ્વભાવે નિર્મલ છે, (હતી) કાશા રાતા કૂલના
યોગથી કાળો રાતો કહેવાય તેને સ્ફટિક સ્વભાવ જાણે
તે મૂર્ખ; તેમ શુદ્ધાત્મ દ્રવ્ય તે ઉપાધિ સંબંધથી
એકંદ્રિયાદિ ઉપાધિ રૂપજ નજે. તે મૂર્ખ જાણેલા.
ધણા મોહી (મોહવાળા) છવ પરવસ્તુમાં આત્મ-
સ્વભાવને આરોપી સુખ માને છે તે મિથ્યા સુખ છે.

અનારોપસુખ મોહત્યાગાદનુભવન્નાવિ.

આરોપપ્રિયલોકેષુ વસ્તુમાધર્મ્યાન્ ભવેત્ ॥ ૭ ॥

સ્વોં વાં મોહના ક્ષયોપશમથી આરોપરહિત
સ્વાભાવિક સુખને અનુભવતો થકો પશ્ય આરોપ
સુખને પ્રિય જાણનારા એવા લોકોનાં વિષય કહવા-
નાં શબ્દો કાણુ હકીકત હોય ?

આહુ ભાષા-મોહના ક્ષયોપશમથી આરોપ
રહિત સ્વાભાવિક સુખને અનુભવતો થકો પશ્ય આરોપ
સુખને પ્રિય જાણનારા એવા લોકોમાં (તે) કહેવા
માટે કાણુ હેરાન થાય ?

અશ્વિદર્શનવિન્યસ્ત સમસ્તાચારચારુધીઃ ।

ક નામસ પદવ્યેડનુપયોગિનિ મુચ્યતિ ॥ ૮ ॥

॥ હિતમોહાટકમ્ ॥

સ્વોં વાં જ્ઞાનરૂપ આરીસામાં સમસ્ત જ્ઞાન-
આરાદિ પાંચ આચાર સ્થાપનાથી જેની શુદ્ધિ મનો-
હર થઈ જાય એવો કયો પુરૂષ, કામ ન આવડે એવા
પરદ્રવ્યનાં વિષય મુંઝાઈ ના જ મુંઝાઈ. એ ચોથું
મોહાટક પૂરું થયું. ૪.

આહુ ભાષા-જ્ઞાનરૂપ અરિસામાં સમસ્ત જ્ઞાન-
આરાદિ પાંચ આચાર સ્થાપનાથી જેની શુદ્ધિ મનોહર
છે, એવો કયો પુરૂષ, કામ ન આવે એવા પરદ્રવ્ય
વિષે મુંઝાય ? નજ મુંઝાય. એ ચોથું મોહાટક
પૂરું થયું.

મોહપરાજયરૂપક નાટકનો સંક્ષિપ્ત સાર.

(અનુવાદક—રા. કૃતેશ્વરકંઠક. લાલન)

અંત ૫. ૬ થી સંપૂર્ણ.

જે જે અપુત્રીયા થઈ મરણ પામે તેના તેના
કૂપણ હલવાળા રાજાએ ધનની આશાથી પુત્રપણને
અંગીકાર કરે એ કેવી દુઃખદ વાતો છે ?

મેં આજથી મરેલાના સર્વરતને લેવાનું છોડી
દીધું છે. સંસારથી તરવાને માટે મને તૃતીય મન
(અચારી) અંગીકૃત હો ! એવી પ્રતિજ્ઞા કરી રાજસ-
ભાગમાં સર્વ સંગતોની સમક્ષ પાંચગુણે (પંચને)
બોલાવ્યા, અને પૂછ્યું તો જણાવ્યું કે પ્રતિવર્ષ બેતેર
હજાર લક્ષ દ્રવ્યની આવક જણાઈ, પરંતુ જેના
આત્માનું સંતોષે પોષણ કર્યું છે એવા નૃપતિએ
શૂન કરતીનાં વિત્તને છોડી દીધું અને એવો પડો
વગ્રાગ્યો કે—

“પ્રાચીન નિર્દય રાજાએ કાષ્ઠપણ દિવસે જેને
છોડી દેવાને યત્નિવાન થયાં નથી એવું તેમજ જેનું
દરજી પતિના મરણ વખતે ક્ષત ઉપર ક્ષાર જેવું છે,
તે શૂન કરતીનું ધન પ્રાપ્ત્યો ઉપર સ્વામય હલવાને
ધારણ કરનાર આ કુમારનૃપતિ દેવે સમુદ્ર સુગંધીના
પૃથ્વી ઉપરથી છોડી દીધું છે.”

આ પ્રકારે મુએલાના ધનના પરિહાર સંબંધી
અશર દેશમાં પડો વગ્રાગ્યો. હવે સર્વ અવસરે
રાજસભામાં પોતાની હાજરી જવારે થી યોગ્યવચન
આપના દના તેવા એક વખતે—

પ્રતિહાર કહે છે—દેવ ! હારપર દર્શનાર્થી મહા-
જન ઉભા છે.

રાજા—સહ તેમને પ્રવેશ કરાવો.

પછી પ્રતિહારે બોલાવેલા ચાર મોટા પુરોહિતોએ આવી રાજાને પ્રણામ કર્યો; એટલે આસનપર વિભે મુખે બેઠેલા રાજપર્યાના જોવામાં આવ્યા.

રાજા—આજે રાજસભામાં આવવાનો તમારો શો હેતુ છે? આમ વિશે વદને કેમ છો? શું કંઈ હાનિ થઈ છે? કંઈ અસમાધિ કે ઉપદ્રવ થયો છે? એટલે:—

મહારાજનો—હે રાજા—જ્યારે આપ મેદનીપર શાસન ચલાવતા હો ત્યારે હે જનવત્સલ! પ્રજાને પરાભવ કે અસમાધિ શી હોઈ શકે? કદાચિત્ત નિશ્ચને પ્રકાશ આવનાર સૂર્યમાં અંધકાર હોય; પરંતુ આપરૂપ સૂર્યના ઉદયથી હે સ્તમ્ભી! કંઈ પણ અયોગ્ય નજર અને.

પરંતુ અદ્યોના યજ્ઞરત્નગરના વણિકોમાં ચિરો-મણિ, એવો કુબેર શેક છે. બહુ સુવર્ણનો કાટિધ્વજ છે, એવું આપને વિદિત છે. તે સમુદ્રમાં પાછા આવતાં એવું સંભાળાય છે કે આપની અરજીના અસેવકતાને તે પામ્યો છે? તેનો પરિવાર નિષ્કુલ હોવાથી આકંઠન કરી રહ્યા છે. મારે તેવું દ્રવ્ય આપ મહારાજ જ્યારે પોતાનું કંઠે ત્યારે તેની ઉર્ધ્વ દેહિક ક્રિયા થઈ શકે. કેટલું ધન છે એવું જ્યારે પૃથ્વમાં આવ્યું ત્યારે મહારાજનોએ કહ્યું કે અતિ પુષ્કળ છે એટલે દ્વાપુ રાજા પોતાના મનમાં આ પ્રકારે વિચાર કરવા લાગ્યો—

આશાના બંધનથી અરેરે! લાંબો કષ્ટ સહન કરીને જે લાંબે કાળે એકદુરં કરવામાં આવેલું હોય છે, એવા મૃતકનું ધન હરવું એ શું તૃપ્તિદાનને હણનારી નીતિ નથી? આકંઠ કરનારી નારીના ચણીઆના ક્ષેપથી ઉત્પન્ન થયેલા ઉત્કૃષ્ટ પાપનું એ ધન નથી શું? એવા ધનને લેવામાં જે હૃદયમાં દયા ન હોય તો અરે લજ્જા પણ નથી? તો અરે મહારાજનો! મેં તૃતીય વ્રતની પ્રતિવાદને અવસરે થી ચરપાદની સમીપે મૃતક ધનને ગ્રહણ કરવાનું પચ્ચ-

પાણ્ય કર્યું છે, પરંતુ કૌતુકથી એ વ્યવહારિઆનું ધર અને તેની મિત્રકત વિશેષકવા ક્યંતું હું, એવું કહીને મહારાજની સાથે સુખાસનમાં આરૂઢ થઈ રાજકુંવર તેને ઘેર આવ્યા. પછી ત્યાં તેમણે કુબેરનું ધર જોયું કે જેના ઉપર સૂર્યશુ કળશની માળાઓ આવી રહી હતી; તેની છુધરીઓના સુંદર ધ્વનિઓથી બ્યોમમંડળ સુમધુર યતું હતું. કાટિધ્વજની માળા તેના ઉપર ફરતી રહી હતી.² દક્ષિણા અને તુરગશાળાદિ તેને શોભાવી રહ્યા હતા. તે જોઈને રાજર્ષી બોલ્યા કે:—

રાજા—જાણે ખીન્ને દિમાલય નહોત્ય—જાણે અમૃતકુંડનો સહોદર નહોત્ય—જાણે ખીજે ક્ષીર સમુદ્ર નહોત્ય—જાણે ચંદ્રશેકની પ્રતિમા નહોત્ય—જાણે ચંદન-કાનનનો નવીન જન્મ ન થયો હોય—સુગંધી ધુવારાઓ જાણે નિરંતર ઉડી રહ્યા નહોત્ય—એવું આ અર્હત જ્યેષ્ઠ અમારા ચિત્તને શાન્તિ અને પ્રકાશ બન્ને એક સાથે આપે છે, એ મંદિરમાં મરૂત-મણિની શ્રી નેમિજિનેશ્વરની પ્રતિમાને રાજર્ષીએ વંદન કર્યું. સ્થાળમાં રતનાના-સુવર્ણના કળશો-આરતી-મંગળકીર્તિ વિગેરે દેવપૂર્વના ઉચ્ચરણો વિશેષકવા—પછી કુબેરની પુરતકશાળામાં આવેલું તેવું પરિમલ-પરિણામ પત્ર વાંચ્યું તે આલું હતું—

જેના હૃદયમાં વૈરાગ્યના તરંગો પ્રવ્યસિન થઈ રહ્યા છે એવા કુબેરે શ્રી ચરચરણુકમળ પાસે ગૃહસ્થને ઉચિત એવાં આ નિયતો કર્યા છે.

પ્રાણીઓની કિંમત ન કરું; અસત્ય ન વહું; ચોરી ન કરું; પરજીમન ન કરું; તથા મંદિર-માંસ-મધુ-માખણનો ત્યાગ કરું; રાત્રિ નોજન ન કરું; વળી પરિમલમાં મારે છ કરોડ સોનામોહોર; આઠસો તોલા મોતી; અને મહામૂલ્યવાન એવી દસ મણિ હું રાખું.

ઘી અને ધાન્ય પ્રત્યેકની બેઝમેલગર કોડીઓ-પચાસ હજાર વાહનો-હજાર હાથી-એરો હજાર ગાયો-હજો રાખવાના પાંચસો ઉંચાં ગૃહો અને ગાડાં રાખવાનાં પણ તેટલાંજ.

પૂર્વોપાર્જિત આટલી લક્ષ્મી મારા ધરમાં હો! એથી વિશેષ મારા જીવથી પ્રારા થયેલી તે તો હું

૧ પંચત્વ પામ્યો છે. ૨ જેની પાસે કોઈ દ્રવ્ય હોય તેના ગૃહપર જ્વલ ફરકે એ રીવાજ હતો. ભા. ક.

મહાપાત્રને દાન આપવામાં વાપરીશ. આ પ્રકારે કુબેર
ત્યવહારીઆનું શક્તિપત્ર વાંચી હૃદયમાં રાજ થયો અને
ધરના આંગણમાં આવે છે એટલે:—
કુબેરમાતા ગુણધી—

પુત્ર કુબેર !-ગુણની ખાણ ! તું ગયો ! બોલ-
પ્રત્યુત્તર દે ! હે વત્સ ! તારા પિતાની લક્ષ્મી તારા
વિના રાજ હરી ન્ય છે.

એવું સાંભળી રાજ ચિન્તવવા લાગ્યો—

આયોયે કહ્યું છે કે રાજને અંતે નરક છે તે
ખરેખર્ષે છે. રદન કરતીતું વિત હરવાના પાપમાંથી
તે ઉદ્ધારે છે.

રાજએ પૂછ્યું કે આ સ્ત્રી કાણ છે ?

માહાજન—દેવ ! કુબેરની માતા આ ગુણધી,
અને આ બીજી એ કમલકથી તેની પત્નિ ! એવામાં—
ત્યાં કુબેરની પત્નિને આક્રંદ કરતી, અને માતાને
અરે અરે ! વત્સ ક્યાં ગયો ! ક્યાં ગયો ! એમ
બોલતી જોઇને—

સિંહાસનાધિર, ત્યાં બેઠેલો રાજ કહે છે-હે !
મા ! શોકથી વિદુવસ કેમ થઇ રહ્યા છે ! કારણ
કે-ક્રોધથી માંડીને ઇદ્ર સુધી પ્રાણુ ધારણ કરેલાં
બાંધવોને મરણ્યો નિશ્ચય છે અને સગાઇ સંબંધ
એક વૃક્ષ ઉપર વસતા પક્ષીઓના સમૂહના સંગ
જોવા છે. પત્નિની શીલાપર નાંખેલાં બળેલાં બીજોનાં
જેવું પાહું આવ્યું છે, માટે શોકથી તો મૂઠાત્મા
ખરખર પાપો વડે કહેયને પ્રાપ્ત પામે છે.

આવો ઉપદેશ આપી તેમને પૂછ્યું, કાણે આવી
તમને ખજર આપી ?

ગુણધી—વામદેવ નામના મિત્ર.

રાજએ તેમને બોલાવી સમુદગમન વિગેરેનો
જ્ઞાન પૂછ્યો. વામદેવે પણ રાજને નમરકાર કરી
વધાવરિયત તે જાણવા માંડ્યો.

દેવ ! શી ઔત્સુક્યદં ! અહીં કુબેર વ્યવહારી
ગાર મોટા શેઠીઆએને ત્યાં ધરની સિદ્ધિ-ન્યાસ કરી
ભૂગુપ્તરી પાંચસો પાંચસો મનુષ્યથી ભરેલાં પાંચસો
વડાઓ રાજને સમુદને સામે તાર પટ્ટાંચો-નવાં આજી
ચોદ કરોડ સોનામેદારનો લાલ થયો, પછી પાછા

વળતાં પ્રતિકુળ વાયુથી વિપત્ર ખંડોમાં પાંચસો
વડાઓ અટવાયાં. પૂર્વે પણ કોઈનાં પાંચસો વડાઓ
ત્યાં અટવાયાં હતાં. પછી કુબેર સ્વામી પરિવાર
સાથે વડાઓના નહિ નીકળવાથી-વલો બેઠ પાંચો.
એવામાં કોઈ એક નાવપર ચઢી પ્રતીજ્ઞ નાવીક
આવી ચડ્યો, અને તેને કહ્યું અરે શેઠા ! આમાંથી
નીકળવાનો ઉપાય દેખાડું. કુબેરે કહ્યું અરે ! બાંધવ !
તું ક્યાંથી આવ્યો ? તારું નામ શું છે ? એટલે તેણે
કહ્યું અહીં પાસે પંચશૃંગનામનો દ્વીપ છે, તેમાં
સત્યસાગર નામનો રાજ રાજ્ય કરે છે. તે એક
વેળા મૃગયા કરવા ગયો અને તેણે સગાઈ મૃગીને
હણી. મૃગ પણ મૃગીતું મરણ્ય જોઇ પોતે મરણ્ય
પાંચો. એથી વૈરાગ્ય પામી સત્યસાગર ત્રપે સ્વદેશમાં
અમારી પદપડો વગડાવ્યો.

આજે પૂર્વદિશામાં ઉઠેલા પોપટના મુખથી
તમારું સંકટ જણાતું હતું નૌકાકુલજ નાવિકે હોવાથી
વડાઓને બદાર કાઢવાના ઉપાય દેખાડવાને માટે એ
રાજએ રદને મોકલ્યો છે. કુમારપણે કહ્યું—અરે !
મહાત્માની મહાકૃપા સર્વ પ્રાણીઓપર સાધારણ છે.
આવું બોલ્યા પછી પૂછ્યું-પછી શું ? વામદેવે કહ્યું—
દેવ ! કુબેર સ્વામીએ વડાઓના નિર્ગમનનો ઉપાય
પૂછ્યો-નાવિકે કહ્યું આ મિરિની બાણ દાર છે. એમાં
પેસીને મિરિની બીજા જાણુએ જવાય છે ત્યાં એકાંત
નગર છે. અને ત્યાં જૈન યોગમાં જઇ નગરાં વગ-
ડાય છે. તેના મદાન ઘોષથી મિરિષિખરમાં રાત્રીએ
સુતેલા બાર-૩ પક્ષીઓ ઉડે છે.

તેઓની પાંખના ક્ષણવાથી કેવળ-ધમેશ્વો વાયુ
એટલે પ્રચંડ હોય છે કે તેના જળથી વડાઓ નીકળી
મારે પડ્યો. એટલે કુબેર સ્વામીએ ત્યાં જતા માટે
સવેને પૂછ્યું, કોઇએ સ્ત્રીકર્ણુ નહિ, એટલે અપૂર્વ
સાદરતી પરમ કૃપાશુ કુબેર પોતેજ ગયો. અને ત્યાં
જળને નાવિકે કપા પ્રમાણે કહ્યું, દગર વડાઓ ગંક-
ટમાંથી નીકળ્યાં અને હાનુવારમાં ભૂગુપ્તરી આવી ચડ્યાં
પછી કુબેરનું પોતાનું શું થયું તે તે જ જાણતો નથી.

૧ સર્વ જીવને અત્યવસર આપવાનો સાર (શબ્દ)
કેરો.

આ પ્રકારે વીસદોડ સોનામહેરો-આઠદોડ રૂપીઆ, હજાર તોસા રતનાદિવાળુ કુબેરનું ધન નુપને શૂંઢે આવે છે, એવું જ્યારે મહાજનોએ કહ્યું ત્યારે ઇચ્છા પરિભાષી કરવામાં વિશેષમણિ એવા શ્રી કુમારપાણે તે દ્રવ્યને તૃણવત્ ગણી શ્રી ગુણશ્રીને એવું આશ્વાસન આપ્યું કે અસીમ દયારૂપી સાહસ ધનવાળો તમારો પુરોષોત્તમ પુત્ર તમારી પામે આવશે, અને જ્યારે પાછો જવાને શ્રી કુમારપાણ તૈયાર થાય છે કે તુરત જ વિમાને આરૂઢ થયેલો પોતાની નવીન પલ્લિ સાથે કુબેર આવી પહોંચે છે. વિમાનમાંથી ઉતરી પ્રથમ માતાને ચરણે પ્રણામ કરી પછી રાગને નમન કરે છે.

રાગ અને સર્વે મદાજન-અહો મદદ આશ્ચર્ય!
“કુબેર પધાર્યો” એવું બોલ્યા.

રાગ-પૂછે છે હે! સાહસધનર! શૂન્યપૂરમાં શું થયું?

કુબેર-સ્વામી! એ પુરમાં એકાંત પ્રાસાદે એક કન્યાને ભેષ અને તેણે પૂછતાં તેણીએ કહ્યું આ પાતાલકેતુપુરમાં પાતાલકેતુ નામનો વિદ્યાધર રાગ રાજ્ય કરે છે તેને પાતાલસુંદરી નામે ભાષ્ય છે, તેમની કન્યા પાતાલચંદ્રિકા નામે છે તે હું પોતે છું એવું સમજો. એ મ્હારો પિતા માંસ લક્ષણનો લાલચુ થયેલ હોવાથી કેટલાક વખત યથા માર્જરીએ મારેલા શિકરના અભાવથી, કેાક પંક્ષીના હોડી દીધેલા બાળકના માંસનું લક્ષણ કરે છે અને તેમ કરવાથી મહાન માંસ ખાવાના વ્યસનવાળો રાક્ષસ થયો છે. આપા નગરનું લક્ષણ કુંડું. હાલ પોતાના ભાજને મારે કયાંક ગયેલ જણાય છે. આવામાં પાતાલસુંદરી લાં આવી ચઢી. પાતાલકેતુની ભાષ્યએ સુત્રાડી કન્યા મને પરજીવી દીધી.

૧. આવકનું પાંચમું મત.
૨. પરાકમરૂપ ધનવાળો.
૩. વ્યભિચારિણી.

મેં પાતાલકેતુને જગાડી પ્રતિબોધ કર્યો, એથી વિદ્યાધરે વિમાનમાં બેસાડી ભાષ્ય સંદિત અહીં લાવી મૂક્યો અને તે પોતાને સ્થાનકે ગયો એવું સાંભળી વિસ્મય પામતાં શ્રી ચૈાલુક્ય કહે છે.

પરજીવનની રક્ષા મારે પોતાના જીવનને તૃણ સમાન ગણી પોતાને નિર્મૂલ્ય ગણ્યો, કલ્યાણી એવી વિદ્યાધરીને રંજન કરી તેનું અલ્પ સમયમાં પાણિગ્રહણ કર્યું. દૈવવશાત્ જે રાગ રાક્ષસપણાને પામ્યો હતો તેને ધર્મ માર્ગમાં રથાપ્યો અને હે કુબેર! તું સ્વધામે પાછો ફર્યો મારે તે શાં શાં આશ્ચર્ય નથી કર્યો?

હે કુબેરદત! અને આ તારી પોતાની લક્ષ્મીને તું લે. આ પ્રકારે તેને અભિનંદી, પોતે ચરે પદ-નાચે ગયો.

નુપવર્ષનું આ કાર્ય જનતાના મુખથી ગણીને શ્રી હેમાચાર્ય ચિત્રમાં બહુ આશ્ચર્ય પામ્યા અને તેમણે નુપને પોતાની પાસે આવતાં કહ્યું.

સત્યગુપ્તમાં જન્મેલા રઘુ-નયુધ-નાભી અને ભરતાદિ પૃથ્વીનાથોએ પૂર્વે જન્મે છોડી દીધું નથી; તે પછી તે રહીતું ધન સંતોષથી છોડી દીધું, ખરે-ખર! કુમારપાલ તું પૃથ્વીપાલ છે, અને મહાજનોમાં (રાગજોમાં) તું ચૂકામણિ છો.

અપુત્રવાનનું ધન શ્રદ્ધ કરતાં રાગ તેનો પુત્ર થાય છે, પરંતુ તું તો સંતોષથી તેને છોડી દે છે, મારે ખરેખર! તું તો રાગજોનો પાણુ દાદો છે.

આ પ્રકારે એ લોકોત્તર રાગ શ્રી ચરવડે, સેંકડો નરેશ્વરવડે, વંધ્યાવિધવા સ્ત્રીઓવડે અને સકળ લોકો વડે અનેક પ્રકારે આશીર્વાદ પામી આનંદે રાજ્ય કરે છે, એટલુંજ નહિ પરંતુ પ્રતિવર્ષે બોતેર લાખ દ્રવ્યને ધૂળવત્ ગણીને વર્જિ દેનાર :એ રાગ કયા ગુણ્ય આત્માની સ્તુતિનું ભાજન નથી થતો?

(જિનમંડળનાર કુમારપાણ અપ્યંધમાંથી)

તપા ગરુદ્ધની પદ્માવલિ.

૧ શ્રી વર્દમાન સ્વામી.

કુલ હંદવાકુ, ગૌત્ર કાશ્યપ, ગામ-ક્ષત્રિયકુંડ,
લોના નગરાધીશ સિદ્ધાર્થરામ અને ત્રિયશા રાણીના
પુત્ર. જન્મ ચેત્ર શુદ્ધ ૧૩. તેમના સાધુ ૧૪૦૦૦,
સાધ્વી ૬૬૦૦૦, શ્રાવક ૧૫૬૦૦૦, શ્રાવિકા ૩૧૮૦૦૦
તેના ગણધર ૧૧, પશુ ગચ્છ ૯, શૃદનાસ ૩૦ વર્ષ,
છન્નસ્થ પર્ણપમાં સાડાબાર વર્ષ અને એક પક્ષ,
કેવલિ પર્ણપમાં ૩૦ વર્ષમાં સાડા છ મહિના ઓછા,
સર્વોપુ ૭૨ વર્ષ પૂરા કરી ચોથા આરાના ત્રણ વર્ષ
અને સાડાઆઠ મહિના ઓછા હતા ત્યારે પાપા નેગ-
રીમાં કાર્તિક અમાવાસ્યા (માર)માં મુક્તિ પામ્યા.

ખ. પ.

ગૌતમસ્વામી-ઉદ્ભૂતિ. ગૌતમ ગોત્ર પિતા
વસુભૂતિ બ્રાહ્મણ, માતા પૃથ્વી. ૫૦ વર્ષ શૃદનાસ,
૩૦ વર્ષ છન્નસ્થપર્ણપ, ૧૨ વર્ષ કેવલિ પર્ણપ પાળી
સર્વોપુ ૯૨ વર્ષ પૂરા કરી વીરાત્ ૧૨ વર્ષે મોક્ષ
પામ્યા. ગૌતમસ્વામીથી દક્ષિણ મરે સાધુઓ કેવલ
તાન પામી મુક્તિએ ગયા. પાછળ એક પશુન રહ્યો.
તેથી તેમની પરંપરા આગળ ચાલી નહિ. તેથી તેમને
પદ પરંપરામાં ગણવામાં આવતા નથી. તે પાંચમા
આરાના બીજા સુધી દુઃખસંદુરિ થયો. ત્યાં લગી
સુધમાં સ્વામીની પરંપરા સ્થાપિત રહેશે, એમ વીર
વાક્ય તેમજ અનુનું કથન છે. બીજા નવમણ્ડરાએ
પોતપોતાની શિષ્યમંત્રિ સુધમાં સ્વામીને સોંપી
જાનવન કરી મુક્તિ પામ્યા. વીરને કેવલતાન પછી
૧૨ વર્ષે જમાસિ નામના પ્રવશ નિન્દન અને ૧૬
વર્ષે તિળપુત્ર નામના દ્વિતીય નિન્દન થયા. ખ. ૫૦
૨ મુદ્ધર્માસ્વામી-શ્રી વીરનિર્વાણ પછી ૨૦
વર્ષ આ પાંચમા ગણધર કે જેની દમજાં સાધુમંત્રિ
છે. નિર્વાણ વીરાત્ ૬૪ વર્ષે તેમાં વીરાત્ ૬૦ વર્ષે
નવનંદ સંભવ તે વીરાત્ ૧૧૮ વર્ષે સુધી

લઘુ પોશાલિક પદાવલિ.

કેશલાક મામવાસી, અગ્નિ વેશ્યાવન ગોત્ર,
કુશ્મલ પિતા, અને જલિલા માતા. ૫૦ વર્ષ શૃદનાસ,

૪૨ છન્નસ્થ, ૮ વર્ષ કેવલીપણામાં રહી સર્વોપુ ૧૦૦
પાળી વીરાત્ ૨૦ વર્ષે મોક્ષ.

૩ જંબુસ્વામી—

૧ મજુ પરમોદિ પુત્રાએ આદારગ ખવગ ઉવસમે કપિ
સંયમતિવ કેવલિ સિદ્ધિયણ જંબુમિ પુચ્છિતા. ૧
મહુતે જંબુના ત્પકના નવોડા નવ કનપકા
તન્મયે મુક્તિ પદ્માયો ન જ્ઞેના ભારતી નરઃ ૨
ચિત્તે ન નીત પનિતા વિકારિઃ ચિત્તે ન નીત ચલુરિયયોરેઃ
યદ્દેદ દેદે દિત્તયે નશીયે જંબુકુમારાય નગોસ્ત વસમે. ૩
શ્રીવીરાત્ ૭૦ વર્ષે ઉદેશે શ્રી વીર પ્રતિજ્ઞા શ્રી વીરાત્
સમયુરે શ્રી રતનપ્રભાચરિએ શ્રી વીર પ્રતિજ્ઞા કરી.
શૃદનાસ ૧૬, મત ૨૦, કેવલિ ૮ સર્વોપુ ૪૪,

લ. પો. ૫૦

૪ પ્રભાવસ્વામી-વીરાત્ ૭૫ વર્ષે. યયા. શૃદ-
વાસ ૩૦, મત ૪૪, યુગપ્રધાનત્ ૧૧ સર્વોપુ ૮૫
વર્ષ.
લ. પો. ૫૦.

૫ શરયંભાય-વીરાત્ ૯૮ વર્ષે શૃદવાસ ૨૮,
મત ૧૧, યુગપ્રધાન ૨૩, સર્વોપુ. વર્ષ ૬૨

વીરાત્ ૧૫૫ વર્ષે ચંદ્રગુપ્તનું નિર્વાણ-લ. પો. ૫૦.

૬ મશોભદ્રસુરિ-વીરાત્ ૧૪૮ વર્ષે પદ્માખ નહીં.

૭ શંભૂતિવિજય ભદ્રમાહુ-મશોભદ્રસુરિના
શિષ્યો. ભદ્રમાહુ ૧૭૦ વર્ષે વીરાત્ ૨૫૦ થયા. લ. પો. ૧૫.

૮ સ્થૂલભદ્ર-સંભૂતિવિજય શિષ્ય. વીરાત્ ૨૧૫
૨૫૦ થયા. ૪ પૂર્વે, ૨ સંવગ, ૨ સંસ્થાનાદિનો વ્ય-
વસ્થેદ થયો. સ્થૂલમાના કે જેનાથી પૂર્વે પરાવ-
ર્તન થાય છે, અને મદાપ્રાણ પ્યાન કે જેથી ૧૪
પૂર્વો ૧૦ ૨ માં મજુવામાં આવે છે તે પશુ વ્યુ-
ચિન્ન થયાં.

શ્રી તેમિતોપિ સમગ્રાલયુન વિચાર્યે,

ગન્ધામહે વયમમુમ્મદમેવમેકં,
દેવોદિ દુર્મમધિરહા ગિત્રાપમેદં,

ધાન્નાદમાલપમં તુ પૃથી પ્રવિરમ. ૧

વીરાત્ ૨૨૦ માં બેઠા થયા. વીરાત્ ૧૭૮
મૈત્ર્ય રાજ્ય પૂર્વે નિર્ણય, સાધુ, અનગાર, ઈલાદિ
સામાન્ય નામથી આ આઠ સુરિ સુધી કહેવાતા.

લ. પો. ૫.

૯ મહાગિરિ અને સુહસ્તી—સુહસ્તીના
શિષ્યો. વીરાત્ ૨૯૧ વર્ષે સ્વર્ગ. સ્થિતિરાવલિમાં
મહાગિરિ અને સુહસ્તિ એ બંને શિષ્યો બહુ
કરીને સરખી વચના હતા. તેના શિષ્ય સ્વાતિ
(ક્રમાસ્વાતિવાચક સંભવિતપણે) એ તત્ત્વાર્થોદિ
સ્ત્યાં સંભવે છે. તેના શિષ્ય સ્વામાર્થે પ્રતાપના
રમ્યું. શ્રી આચાર્ય મહાગિરિએ જિનકદ્દમ ગત થયો
હતો તો પણ આચાર્યો. શ્રી આચાર્યસુહસ્તિએ સંપ્રતિને
પ્રતિબોધ્યો. તે રાજ્યએ ૩૬ સદસ્ય પ્રાસાદ કરાવ્યા.
સવાલક્ષિ જિભો કરાવ્યા. ૩૬ સદસ્ય જીર્ણોદ્ધાર કર્યો.

વીરાત્ ૩૭૬ કાલિકસૂરિ નામ. લ. પો. ૫.

૧૦ સુરિચત્ અને સુપ્રતિબદ્ધ—બંને સુહ-
સ્તિના શિષ્ય એક કૌટિકબંને બીજા કૌટિક. આ
નવમે પદે કૌટિક એવું વિશેષાર્થબોધક દ્વિતીય
નામ પ્રાકુર્ભૂત થયું. આ બંનેએ સારૂ અતુષ્ટપથી
સુરિમંત્ર પ્રગટ કર્યો.

લ. પો. ૫.

૧૧ ઇંદ્રદિન્યસૂરિ—કૌટિકાર સૂરિમંત્ર અસા-
ધ્યો તેથી કૌટિકગચ્છ એ નામ પડ્યું. લ. પો. ૫.

૧૨ દિલસૂરિ—૧૩ સિંહગિરિસૂરિ—વીરાત્
૪૫૩ ગદ્દિલસના ઉચ્છેદક કાલિકસૂરિ. વીરાત્ ૪૫૩
માં બ્રુહચ્ચમાં અપુતાચાર્ય, રુદ્રવાદી, અને પાદલિપ્ત
થયા. પ્રલાવકચરિત્રમાં તો એમ જણાવ્યું છે કે ૪૮૪
માં આચાર્યપ્રયુત થયા. વીરાત્ ૪૬૬ માં આચાર્યમૃત્યુ
થયા. વીરાત્ ૪૭૦ માં વિક્રમાદિત્યનું રાજ્ય અને
સિદ્ધસેન દિવકાર, કે જેણે ઉજ્જવિનીમાં મદાકાલ
પ્રાસાદમાં કાલલિંગનો સ્કેટ કરી રતુતિથી શ્રી
પાર્શ્વનાયનું જિંબ પ્રગટ કર્યું.

૧૪ વજ્રસ્વામી—વીરાત્ ૪૯૬માં આવસ્તિમાં
વજ્રસ્વામીના જન્મ. વીરાત્ ૫૮૪માં સ્વર્ગ, વીં ૫૩૮
માં આર્થેક્ષિતસુરિથી લદ્દયુક્ત નિર્મોખિત થયો. વીં
૫૪૮ માં થીયુક્ત ત્રેસાસિક થયો. વીં ૫૨૫ સુત્રે

જયનો ઉચ્છેદ. વીં ૫૭૦ માં જનવડે તેનો ઉધાર
કર્યો. વીં ૫૯૭ આર્થેક્ષિતસૂરિ.

૧૫ શ્રી વજ્રસેનસૂરિ—૬૨૦ વર્ષે સ્વર્ગ.

અતુ: કુલસ્ય સમુત્પત્તિ: પિતામહં મદં વિશું.

દશપુર્વનિધિં વદે, વજ્રસ્વામિ મુનીશ્વરં. ૧

વીં ૬૦૫ માં શકરાજ્ય. વીં ૬૦૯ દિગંબરો થયા
વીં ૬૧૬ માં દુર્ભલિકાચાર્ય. વિક્રમસંવતથી ગિરિનાર
તીર્થે જનવડે કરેશો ઉદ્ધાર. લ. પો. ૫.

૧૬ ચંદ્રસૂરિ—વીરાત્ ૬૭૦ માં સત્યપુરમાં
બદ્ધથી નિર્મોખિત પ્રાસાદમાં શ્રી જન્મજગ સૂરિએ
શ્રી વીરપ્રતિમા સ્થાપિત કરી. લ. પો. ૫.

૧૭ સામંતભદ્રસૂરિ—ચંદ્રસૂરિના શિષ્ય.
પૂર્વશ્રુતના આત્માપ વાળા. આના સમયમાં શ્રીહું
નામ સાધુઓનું આરણ્યક પડ્યું.

૧૮ દેવસૂરિ—૧૬ દેવસૂરિ એ નામથી પ્રસિદ્ધ
છે. વીરાત્ ૬૯૫ વર્ષે કારટકમાં નાહકમંત્રિએ ચૈત્યમાં
ચંક્ર પ્રતિષ્ઠા કરી. વિક્રમ સં. ૨૨૫ માં શ્રી સિદ્ધસેન
દિવકાર સૂરિએ વિક્રમને પ્રતિબોધ કર્યો.

૧૯ પ્રવોત્તનસૂરિ—સર્વદેવસૂરિએ ઉપાધ્યાય
હોષ ચાપને લખ્યું.

૨૦ માનદેવસૂરિ—

પદ્મા જ્યા વિજ્યા અપરાજિતા તત: તદ્દશિલાકાપ
મણિવે ચાંતે સ્તવનં નદુલપુરાપ્રેષીત્.

પ્રમાવક ચરિત્રમાં પહેલાં માનદેવ ચરિત્ર કહ્યું
છે અને પછી દેવસૂરિ શિષ્ય પ્રવોત્તનશિષ્ય માનદેવ
કહેલ છે. આ સ્વપ્રબોધ છે. લ. પો. ૫.

વીરાત્ ૬૦૫ માં શંખરાજનું રાજ્ય થયું.

આં. ૫.

૨૧ માનદેવસૂરિ—ભકતામર, ભયહર, ભતિ-
ખર અમરસ્તવાદિના કર્તા.

ભકતામરં ચ ભય હરં ચ વિધાયેનેન નમીકૃતઃ
ક્ષતિપતિઃ. ૧ જુજર્મધિપત્ર માલવકે ભદ્રાદ્ધ જોજરાજ
સભામાં માને પ્રાપ્ત ભકતામરતઃ— લ. પો. ૫.

● બીજ પ્રતનો પાઠ ૧૫ દેવચંદ્રસૂરિસ્તેમના પરથી ચંદ્ર
ગચ્છ એ નામનું શ્રીહું નામ પ્રાકુર્ભૂત થયું. લ. પો. ૫.

+ બીજ પ્રતમાં—૧૭ સામંતભદ્રસૂરિ વનવાસી હતા
તેથી તેમના પરથી લોકે ચતુર્થ નામ વનવાસી પાડ્યું.

૨૨ વીરાચાર્યસૂરિ—

નાગપુરે નમિભવનપ્રતિષ્ઠા મહિત પાણી સૌભાગ્ય,
અલવદ્ વીરાચાર્ય સ્ત્રિભિઃ શતૈઃ સાધિકૈ રાસઃ

વિ. ૩૦૦ વર્ષે

અતીવ ભાગ્યસારાઃ ।

નાગપુરમાં નમિનાથની પ્રતિમાની સ્થાપના કરાવી,
અને સહપુરમાં (સાચોર)માં વીરપ્રજ્ઞની પ્રતિમા પ્રતિ-
ષ્ઠિત કરી. આં. ૫.

૨૩ જયદેવસૂરિ—વીરાત્ ૮૨૬ અક્ષદ્વિમિકા,
વિં ૩૫૦ ચતુર્દશી વદંતિ. પરં ચતુર્મસિકં તત્તેતિ.

લ. પો. ૫.

૨૪ દેવાનંદસૂરિ—વીં ૮૪૫-વિં ૩૭૫
વલ્લીભંગ થયો. કવચિદેવાં. વીં ૯૦૮ માં ગર્ધવ
વાદિવેતાલ સંતિથી વલ્લીભંગમાં શ્રી સંધની રક્ષા થઈ.

લ. પો. ૫.

૨૫ વિક્રમસૂરિ—વીં ૮૮૨-વિં ૪૧૨ અત્ય
સ્થિતિ. વીં ૯૯૩-વિં ૫૨૩ કાલિકે ગોથની
પુષ્પપજા, ૯૯૪ માં તેનો સ્વર્ગવાસ. લ. પો. ૫.

૨૬ નરસિંહસૂરિ...દત્તા. તેથી તેઓ આખા
અંધની વીં નરસિંહસૂરિ રાસીદનો અભિષેકારગો-પાર
જનારા દત્તા તેથી નરસિંહ પુરમાં પોતાની વાણીથી
યક્ષનો માંસમાં-વેન યક્ષો નરસિંહપુરે માંસ ત્યાજિતઃ
સ્વગિરા-સ્વાદ છોડાવ્યો. લ. પો. ૫.

૨૭ સમુદ્રસૂરિ—

ઓમાણ રાજકુલનો ૩૫ સમુદ્રસૂરિ,
જન્મેષ્ટ રાસ કિંચ પઃ પ્રવરઃ પ્રમાણી;
અંતા તદા સપતકાનુ સ્વચ્ચં વિનેતે.
નામદે સુજનનાય નમસ્ય તાયોં. ૧

વીં ૧૦૧૫-વિં ૫૮૫માં સત્યમિત્રાવાઃ પૂર્વેનો
વ્યવસ્થેદ થયો. લ. પો. ૫.

૨૮ માનદેવસૂરિ—

વિદ્યાસમુદ્ર દરિગદ્રમુનીર મિત્ર
સૂરિર્જમૂવ પુનરેવ દિ માનદેવઃ
માંદાત્ પ્રખાતમપિ યોઃનપસૂરિ મિત્ર
દ્વેભેનિકામુખનિરા તપસોર્દ્ધિવતે. ૧

વીં ૧૦૫૫-વિં ૫૮૫ યાકિનીમુનુ દરિભદ્રનો
સ્વર્ગવાસ. લ. પો. ૫.

જેમને પ્રમાદ તથા રોગના વશ થઈ સૂરિમંત્ર
વિરમૂત થઈ ગયો, પછી નિરોગી થયા ત્યારે ગિરનાર
પર્વત ઉપર તપશ્વર્ધા કરી તેથી અંબિકા દેવીએ
પ્રસન્ન થઈ સીમંધર સ્વામી પાસેથી સૂરિમંત્ર લાવીને
આપ્યો.

વીરાત્ ૧૦૦૦ વર્ષે ચૌદ પૂર્વ સંજમ્હી રાત્ર
વિગ્રહેદ ગયું. યાકિની મહારાના ધર્મપુત્ર દરિભદ્રસૂરિનું
સ્વર્ગમન વીં ૧૦૫૫ માં. તેમણે શ્રાવક શ્રાવિકાને
ચરવશે મુદ્ધપતિ મંદસોર (દશપુર) નગરમાં આપીઃ-
સાવધ જળ્ય મુદ્ધપતિ, ચરવશે સમય સંધમંજુતો,
દરિભદ્રસૂરિ શુશ્ણા, દશપુરનમરમિંદાવેષ.

તેમણે ૧૪૪૪ પ્રકરણ રચ્યાં અને અનેક સૂત્ર
તથા અંગુપર ટીકા કરી. આં. ૫.

૨૯ વિષ્ણુધ્રમસૂરિ—વીં ૧૧૧૫ માં
જિનભદ્રગણિ યુગપ્રધાન થયા, કારણ કે દરિભદ્રસૂરિએ
જિનભદ્રીય પ્ધાનશતકાદીની રચિત કરી છે.

લ. પો. ૫.

૩૦ જયનંદસૂરિ—યમન્યઃ લ. પો. ૫.

૩૧ રવિપ્રભસૂરિ—નાદૂલપુરમાં નેમિપ્રાસાદ કર્યો
વીં ૧૧૭૦-વિં ૭૦૦. લ. પો. ૫.

આમના વખતમાં વીરાત્ ૧૧૯૦ માં ઉમાસ્વાતિ
વાચક તરવાર્ય પ્રમુખ ૫૦૦ પ્રકરણના કર્યા થયા.

આં. ૫.

૩૨ યથોદેવસૂરિ-૩૩ વિમલચંદ્રસૂરિ-૩૪
ઉદ્ધાતનસૂરિ-૧૧૬૦ માં ઉમાસ્વાતિ વાચક યુગ-
પ્રધાન થયા-આ ઉમાસ્વાતિ આજ કારણ કે જિન
ભદ્રીય પ્ધાનશતક, અને મૂળ ઉમાસ્વાતિનૂત શ્રાવક
પ્રસન્નિ દત્તાધિપર દરિભદ્રે રચિત રચી છે તથા મશ-
વાદીની સમર્પિત રચિતમાં આ ઉમાસ્વાતિ વાચકનો
અભિપ્રાય ૨૧ મા પત્રમાં જણાવ્યો છે, તેથી
આ ખીજ છે.

વીં ૧૨૭૦-વિં ૮૦૦ ના ભાદવા શુ. ૩ માં
અપ્પભદ્રી સૂરો જન્મ અને વિ. ૮૯૫ ના ભાં
શુ. ૮ સ્વર્ગવાસ, એમ પ્રમાણક ચંદ્રિતમાં કયું છે.

વિં ૮૯૪ વડીએ સૂરિપદ દીધું તેથી વૃદ્ધગૃહ
નું નામ વડગચ્છ એ પડ્યું.

—લ. પો. ૫.

યજ્ઞોદેવસૂરિ—અવકમ સં. ૮૭૨ માં વનરાજ
આવડે અણુદિહપુર વસાવ્યું. એ રાજા જેની હતો.
તેમ અપ્પભટ્ટિસૂરિએ ગ્રાસેરના આમ રામને પ્રતિ-
બોધ આપ્યો. —આ. ૫.

ઉત્તોતનસૂરિ—અણુદાયલની યાત્રા કરી રેલી-
ગામની સીમ વિશે મોટા વડવૃક્ષની છાયાએ વિશ્રામ
નિમિત્તે બેઠા ત્યાં પોતાના પાટના ઉદયનું કારણ
જણી શુભ મૂર્ત્ત જેઠ પોતાના ૮૪ શિષ્યને સૂરિ-
મંત્ર આપ્યો ભારથી ૮૪ ગચ્છ પ્રગટ થયા. વીરાત
૧૪૬૪ એટલે વિં ૮૯૪ વર્ષે ૮૪ શિષ્યમાં મુખ્ય
સર્વદેવસૂરિ સ્થાપ્યા. —આ. ૫.

૩૫ સર્વદેવસૂરિ—વિં ૧૦૧૦ રામરાયનમાં
ઋષભપ્રાસાદે શ્રી ચંદ્રપ્રગતી પ્રતિષ્ઠા કરી. ચંદ્રાવ-
તીના ધણી વિમલમંત્રીની સ્ત્રી શ્રીમતીને દીક્ષા,
મંત્રીને દીક્ષા આપનાર. વિ. ૧૦૦૮ માં પૌષધશા-
લાની સ્થિતિ યદ્. વીરાત ૧૪૯૧ તક્ષશિલાયા
આજીજીકેતિ નામ જાત. —લ. પો. ૫.

વધારે પદ્મરજણાવાળી આને ૩૬ માં—આગળ એક
આંચિક પદ્મલિપા લેખ્યા છે.

૩૬ અજિતદેવસૂરિ—૩૭ વિજયસિંહસૂરિ-
વીરાત ૧૪૯૯—વિં ૧૦૨૬ ધનપાસે દેશી નામભાસા
કરી. વિં ૧૦૮૮ વર્ષે અર્જુન ગિરિપર વિમલે ઋષ-
ભપ્રાસાદની પ્રતિષ્ઠા કરી. વિ. ૧૦૯૬ શ્રાવણ વદ
૯ દિને વાલ્મીકેતાલ (સાતિસૂરિએ) ઉત્તરાખ્યપન વૃત્તિ
કરી. ચિરાપદ ગચ્છે શ્રી સાતિસૂરિ સ્વર્ગે ગયા એમ
પ્રભાવક ચરિત્રમાં કહ્યું છે, કે જેણે વિવેકમંજરી
શોધીને સુવાચ્ય કરી છે.

—લ. પો. ૫.

૩૮ સોમપ્રભસૂરિ—નીં ૧૫૫૧ સત્યપુરમાં
વીરાન ચત્તિ સતાર્થો રચી.

૩૯ મુનિચંદ્રસૂરિ—નેના શિષ્ય વાદી દેવસૂરિ
વિ. ૧૧૩૪ માં જન્મ, ૧૧૫૨ માં દીક્ષા, ૧૧૭૪
માં સૂરિપદ, ૧૨૨૬ શ્રાવણ વદ ગુરને દિને સ્વર્ગ-

વાસ. દેવચંદ્રસૂરિ હેમચંદ્રસૂરિ—સં. ૧૧૫૪ ઠા. શુ-
૧૫ સનિ જન્મ, ૧૧૫૦ માં મૃત, ૧૧૬૬ સૂરિપદ,
૧૨૨૯ સ્વર્ગવાસ.

સં. ૧૨૧૩ વર્ષે મંત્રી બોહડે શ્રી શત્રુઙ્ગબોદ્ધાર
કરાવ્યો. શ્રી હેમાચાર્યના વારામાં.

૧૧૫૯ વર્ષે પૌર્ણીમીયક મતોત્પત્તિ. તેને પ્રતિ-
બોધનાર મુનિચંદ્રસૂરિ. —લ. પો. ૫.

૪૦ અજિતસિંહસૂરિ—ભૂચક્રગમા દેવસૂરિ
પાસે કાનહોડા યોગી વિવાદઅર્થે ૧૮૪ સર્પના કર-
દીઆ લઇ આવ્યો. અતે આસન ઉપવિષ્ટો પ્રમુખિઃ
તન્મુક્ત સર્પરેયા ઉદયલિપો ન કેનાપિ પછી તદ્દ
કોપાત્ તન પતિકાગમ્પરથ સર્પરૂઢ સિદ્ધરે ભાન્યો
મુકતઃ સ પ્રમુખાદાસને વદન્નતરે ચક્રુનિકાર્ષણેષુ
વુષ્પ વુદ્ધયા ગૃહીતઃ સય પ્રતિજીવન્નપતિ શ્રી દેવસૂરિ
પ્રમુખ - —લ. પો. ૫.

૪૧ વિજયસેનસૂરિ—વિ. ૧૨૦૧ આયુધિક-
વિ. ૧૨૦૪ ખરતર ગચ્છોત્પત્તિ.

વી. ૧૬૭૪—વિ. ૧૨૧૪ પાડાતરે ૧૨૧૩ આ-
ચલિક મતોત્પત્તિ.

વિ. ૧૨૩૬ માં સાધુ પૂનિમિઆ.

વી. ૧૬૯૨ જવાડાદાર.

વિ ૧૨૫૦ આગમિક મતોત્પત્તિ.

—લ. પો. ૫.

૪૨ અચિરત્નસૂરિ—૪૩ જગચંદ્રસૂરિ—વી.

૧૭૫૫—વિ. ૧૨૮૫ તથા શ્રી જગચંદ્રસૂરિએ યાવ-
જીવ આચાર્ય (આમેલ)નો અભિગ્રહ લીધો તેથી
ગચ્છનું તપા એ નામ પ્રસિદ્ધ થયું. આવાટ નામના
પુરમાં સારદાના વરથી ૩૨ ક્ષપણક (ડીગંજર)
ઉપર જય મેળવનાથી રાજાએ ‘હીરલા જગચંદ્ર’
એ નામ આપ્યું. વદ ગચ્છાધીશ શ્રી જગચંદ્રસૂરિને
ચિત્રાનાથ ગચ્છીય ઉપાધ્યાય દેવગદે કયું કે હું આપ
શ્રીમંતનો સદાયકારી ક્રિયોદારમાં ચર્પશ. દેવગદ
ઉપાધ્યાયને શિષ્ય વિજયચંદ્ર ઉપાધ્યાયે વિરમિ કરી
કે પોતાને અત્યુચાન (આચાર્ય) પદની આપો. તે
ન આપી, તે પદે દેવેન્દ્રસૂરિને સ્થાપ્યા. દેવેન્દ્રસૂરિ
ભદ્રકાવવાળા હોવાથી વિજયચંદ્રને આચાર્યપદ આપ્યું
તે પાછળથી તે પૃથક—જૂદા થયો. —લ. પો. ૫.

૪૪ દેવેન્દ્રસૂરિ-દેવેન્દ્રસૂરિના મંથો આ છે:-
દિનકૃત્ય સુતવૃત્તિ, નન્ધ કમમંથ પંચકવૃત્તિ, ધર્મરત્ન
વૃત્તિ, સુદર્શના ચરિત્ર, ત્રણ લાખો, સિરિ ઉસહ
સ્તનાદિ; ચતુરેવ વન્દણા.

દેવેન્દ્રસૂરિણું શ્રી સ્તંભતીર્થ ચતુષ્પથ સ્થિત કુ-
માર વિહાર દેશનામાં ૧૮ શતમુખ વસ્ત્રિકાઃ ભોવિત
આદિજીવ્ય: સભ્યાઃ મંત્રિ વસ્તુવાલ્દયથ ક્રિયાજલુ-
માનં ગાદં વિદંતિ.

૧૩૦૨ માં શ્રી વિદ્યાનંદ સૂરિને સૂરિપદ આપ્યું
તેના મંડપમાંથી કુંકુમ વૃષ્ટિ થઇ ત્યારે પાદલજી
વિહારમાં ૫૦૦ વીસલપુરી ભોગઃ. ૧૩૨૭ માં દેવેન્દ્ર-
સૂરિમાલવકમાં સ્થિત થયા. પૂર્વ દશક પ્રાગવાદ વિજય-
ચંદ્રાચાર્યેયુ વૃદ્ધશાલાકર્ષિતા તન્મખ્યાત બ્રુચક્ર
ગચ્છાત્પતિ જ્ઞાતઃ, વિજયચંદ્રસૂરિણા શ્રી દેવેન્દ્ર
સૂરિષ્ઠિ માલવક ગતેયુ ગચ્છાવર્જનનિમિત્ત સમસ્ત
ગીતાય પૃથક્ પૃથક્ વસ્ત્રપુદલિકા પ્રદાન, નિત્ય
વિકૃતિ અનુરા ૨, ચીવરક્ષાલન ૩, ફલ શાકમંદળ ૪,
સાધુસાધ્વીનાં નિવિકૃતિક પ્રત્યાખ્યાને નિવિકૃતિક
મંદળ ૫, સર્વેષાં પ્રલદં દ્વિવિધ પ્રત્યાખ્યાન ૬,
આર્યકા ભોગસાધનાં ૭, શૃદ્ધસ્યવર્જન નિમિત્ત
પ્રતિક્રમણ કરજી અનુરા ૮, સેવિભાગદિને ગીતાચેન
તદ્ગૃહે ગમન ૯, સેવસંનિધ્ય-અભાવઃ ૧૦, તલકાલે
નોખ્યોલક મંદળ ૧૧ ઇતિવૃદ્ધશાલા સામાચારી.

લ. પો. ૫.

૪૫ ધર્મચોપસૂરિ-આતુર્દશિક આચાર્ય પાણેશી
સૂરિમંત્ર લીધો, ૧૮ વર્ષે શ્રી વિદ્યાનંદ અને ધર્મજ્ઞાનિ
(જ્યેષ્ઠ નામ ધર્મચોપસૂરિ) ઉપાખ્યાયોને સૂરિપદ
માટે યાનાનિશ્ચયી અયોગ્ય જાણીને; સા. પેયઃ કે
જેણે પુરિમદ પરિભ્રાજુને સંશ્લેષ કરી નિવમર્જન
થાય એવા સંભવ જાણી તેણે કાઠં લખાવ્યો, ૨૧
પરી સુવર્ણથી ૮૪ પ્રાસાદ કરાવ્યા, તે સાધર્મિક
વેસ્ત્રામળને ૩૨ વર્ષે અદ્યારી હતો. તેના પુત્ર
આંજલ્ય હતો તેણે બે તીર્થમાં એકાદશ વજ્ર પાવન
આપી. રાજ સારંગદે.

૪૬ સોમપ્રભસૂરિ-જન્મ ૧૩૧૦, ૧૩૨૧ માં
જન, સૂરિપદ શ્રીગુરુએ આપ્યું. મંત્ર પુસ્તિકા ચારિત્ર-

પ્રેમચન્દ્રુ મંત્ર પુસ્તિકા ચોદકતાન શ્રદ્ધતા કચરસ્ય
ચોઅતાભાનાત્ શુરભિર્જશે ભોલિતા સા. શ્રી સોમ-
પ્રભ સૂરિણા એકાદશાંગી સુનાર્યે કંકરથૌ ભીમપદ્યાં
ચતુર્માસીમવચિથતા એકાદ શેવપરાચાર્યેયુ વારયત્તવચિ
કાર્તિકદયે પ્રથમે કાર્તિકપક્ષે પ્રતિક્રમ્ય વિદતાઃ-પશ્ચાત્
ગ્રામભંગોઽભૂત તૈ પશ્ચાદ્ વલિત્વા કાઠિનારે સમાગ-
ત્સાંઆપાઃ કપિાત્સર્ગઃ કૃતઃ-

તેમણે મંથો ૨૫૫ તે-ચતિશ્ચતકદ્વય વિસ્તર
જેમાં અખિલ ઇલાદિ ૫૦ સ્તુતિ છે, જનેન યેન
યેન આદિ ૨૭ સ્તુતિ.

સં ૧૩૫૭ માં ધર્મચોપસૂરિ પછી સોમપ્રભસૂરિએ
વિમલપ્રભને સૂરિપદ આપ્યું. તે થોડું જીવ્યા ત્યારપછી
પોતાનું આયુ પૂરું થનાર જાણી સં. ૧૩૭૩ માં પર-
માર્નદ તથા સોમતિલકને સૂરિપદ આપ્યા પછી ત્રણ
માસે પોતે સ્વર્ગે ગયા.

અન્યત્ર કવાપિપુરે તદિને પત્રાવલીએ દેવતાવચઃ,
તપાચાર્યો પ્રથમે સૌધર્મે ઉત્પન્નો ઇતિ પ્રવહોઽધુનાઃ
મેરે મયા દેવમુખાત્ શ્રુતઃ-પરમાર્નદસૂરિ ચાર વર્ષ
જીવ્યા. લ. પો. ૫.

૪૭ સોમતિલકસૂરિ-જન્મ ૧૩૫૫ માધ મા-
સમાં, ૧૩૬૯ માં દીક્ષા, ૧૩૭૩માં સૂરિપદ, ૧૪૨૪
માં સ્વર્ગવાસ. મહામાગવર સર્વાયુ ૬૯

તેમના મંથો-મૃદત્ નન્ધસેન સમાસચૂત, સતરિ
સપદાણ, કે જેમાં ૨૮ સ્વકૃત ચતુરર્થ તીર્થરાજ સ્તુતિઃ
છે, ચરતા શમોદૃષ્ટયો તત્ત્વાદયઃ સ્તુતયઃ શુભભાવન
ચિત્ત ચિરાંતિ શ્રી નાભિસંભવ શ્રી સેવેવાદિ બહુ
સ્તનાનિ. તેમણે પદ્મતિલક, ચંદ્રગેખર, જ્ઞયાનંદ, ને
સૂરિપદ આપ્યાં. તેમાં પદ્મતિલક એક વર્ષ પછી સ્વર્ગ
પામ્યા. થેમાં વચનનાય તાતિયાઃ

ચંદ્રગેખરસૂરિ-જન્મ ૧૩૭૩, દીક્ષા ૧૩૮૫,
સૂરિપદ ૧૩૯૨, સ્વર્ગવાસ ૧૪૨૩. તેમના મંથો-
ઉપિન જોગ્ય કથા, શ્રી સ્તંભક દારજંધ સ્તનાદિ
ધૃષ્ટિસેપે સ્મૃતી રાજ્યાપ્રગે દરિ કલનં. લ. પો. ૫.

૪૮ જ્ઞયાનંદસૂરિ-જન્મ ૧૩૮૦, દીક્ષા ૯૨
માં-સોજાખ્ખ ખાતા માનેવત્ દેવતા નિશ્ચયેટયા.

દીક્ષા પ્રહણ મનુષ્યેને-સૂરિપદ ૧૪૨૦ વૈશાખ શુદ્ધ અનુ-
દિવલપુરમાં, સ્વર્ગવાસ ૧૪૪૧ માં. તેમના ગ્રંથો-સ્થુ-
લભદ ચરિત્ર, જીવકથા, સ્તવનાદિ. લ. પો. પ.

૪૮ દેવસુંદરસૂરિ-જન્મ ૧૩૬૬, દીક્ષા ૧૪૦૪
મહેશ્વર ગામમાં, સૂરિપદ ૧૪૨૦.

સુંદરી સિરસિ કણ્ઠધરીપા શિષ્યેણ ઉદધીયા
યોગિના સભક્તિના નમસ્કૃતઃ । સં નરીયાદિ પૃષ્ઠઃ
સજગૌ કણ્ઠધરી પાહુર્વા દેશાદ્યુ ગોત્રમત્ત્વે ગતાઃ ધતિ
નિત્યનિરપાય વૈરાગ્યકરાઃ । શ્રી દેવસુંદરસૂરયઃ ।

—લ. પો. પ.

૫૦ જ્ઞાનસાગરસૂરિ-જન્મ ૧૪૦૪, દીક્ષા
૧૪૧૭, સૂરિપદ ૧૪૪૧, સ્વર્ગવાસ ૧૪૬૦માં.

તદેવ કર્પૂરોદ્યાદક ખરતર સંયે મં. ગોવયેન
વયં દુષ્યે કથ્યે રમ ધતિ રવખોધ્વલ લેખે.

મંથ-આવસ્થક ઓપનિર્મુક્તિ આદિ અનેક મંથ
પર અવચ્છિન્નો, મુનિસુત્રતરયામિસ્તવ, યોધાનવ-
ખંડ સ્તવન. —લ. પો. પ.

૫૨ કુલમંડનસૂરિ-જન્મ ૧૪૦૪, દીક્ષા ૧૪૧૭,
સૂરિપદ ૧૪૪૨, અને ૧૪૫૫ માં સ્વર્ગવાસ.

મંથ-સિદ્ધાંતાલાપકોદાર, વિશ્વશ્રીધરૈવશદશાર-
ચક્રબંધ સ્તવ. —લ. પો. પ.

૫૨ સોમસુંદર સૂરિ-જન્મ ૧૪૩૦ માધ
વદિ શુક, દીક્ષા ૧૪૩૭, સ્વર્ગ ૧૪૬૯

સૂરિના વચનથી સાદશી ધારણે રાણપુરમાં અનુ-

મુખ ધરણવિદાર પ્રતિષ્ઠિત થયો તેમાં ૯૯ લાખ
પીરોજ મેકા. સવાલાખ મિથ્યાત્વી કુત્ર પ્રતિ બોધ્યા.
સવાલાખ પ્રતિમા પ્રતિષ્ઠિત કરી. સં. ૧૪૬૫માં પોતે
ધરણવિદારમાં પ્રતિષ્ઠા કરી. ચત્તારિ મહર્ષિ નિદાન,
શાલા, ગૃદ, પ્રામાદ શત્રુકાર કારાપિતા.

મંથો-યોગ શાસ્ત્ર-ઉપદેશમાલા-પશ્ચિ સતક-૧૧
તત્ત્વ સૂત્રો પર આલાવબોધ, ભાષ્ય, અવચ્છરિ. કથા-
ણક સ્તુતિ સ્તોત્ર પ્રમુખ.

૧૫૦૦ શિષ્ય હતા-તેમાં શાંતિચંદ્ર ગણિ પ્રમુખ
જી માસ્વાદિકારી હતા. —લ. પો. પ.

૫૩ મુનિસુંદર સૂરિ-જન્મ ૧૪૨૬, દીક્ષા .

૪૩, વાયકપદ ૬૫, સૂરિ ૭૦, ૩ વર્ષ મુગપ્રધાન
પદવી, ૧૫૦૩માં કાર્તિક સુદ ૧ ને દિને સ્વર્ગવાસ.
આધ્યાત્મરથામાં પથ ૧૦૦૦ અવધાન કરતા, ૧૦૮
વર્ણલિખનાદોપલક્ષિતા, ૧૦૮ શનદસ્ત શ્રીપર્વ લેખ
વિધાયક; ૩૨ સદ્બ ટંક વ્યય કરી વૃદ્ધ નગરીના
સં. દેવરાજે સૂરિપદ આપ્યું. સંતિકરસ્તવ કરી મારિ
આદિ ઉપદ્રવ ટાળ્યો. ૧૪ વાર વિધિની શ્રી સૂરિ
મંત્રનું આરાધન કર્યું તેમાં ૧૪ વાર ચંપક રાગ
દેખા ધારાદિ રાગએ તેમના ઉપદેશથી નિજ નિજ
દેશોમાં અમારિ પ્રવર્તાવી. શ્રી સદ્બ્રમણ્ય રાગના
વચનથી સોરોહી પરિસર મારિવિકારનું નિરાકરણ
કર્યું-કાકો. કાર્તિકસ્તવ રચી રીઝો અપ પથ્ય
નિવાયો. —લ. પો. પ.

(આ પટ્ટાવલી અગોએ ધણી વર્ષો પહેલા તૈયાર કરી હતી તેમા મુખ્યત્વે લઘુ પોશાલિક પટ્ટાવ-
લીમાંથી ઉતારો છે. દ્વંકાશરીના અર્થ લ. પો. એટલે લઘુ પોશાલિક, ખ૦=ખરતર, આં=આચલિક
પ૦=પટ્ટાવલી સૂચવે છે. જેટલી લખી હતી તેટલી અત્ર મૂકી છે. તંત્રી.)

ધર્મનું જીવનામય શિક્ષણ.

[આપમૂર્તિ કૃષ્ણલાલ મોહનલાલ ઝવેરીના પ્રમુખપણા નીચે તા. ૨૧-૮-૧૯૨૭ ના રોજ રા. રા. નર્મદાસ'કર દેવસ'કર મહેતાએ મુંબાઇના મહા-વીર જૈન વિદ્યાલયના "સ્કૅન્ડલ્સ યુનિયન" ના ત્રીજા સ્નેહસંમેલનના પ્રસંગે આપેલા આપણી સારી શ્રી મહાવીર જૈન વિદ્યાલયને લગતા કામનેો રિપોર્ટ મારા હાથમાં આવ્યો ત્યારે તેમાં ખાસ આકર્ષક પ્રસંગ એ જોવામાં આવ્યો કે વિદ્યાલયમાં સંબંધ ધરાવતા વિદ્યાર્થીઓ જોકે સઘળા પાશ્ચાત્ય પદ્ધતિની કેળવણી મુંબઈની વિદ્યાપીઠ વિગેરે દ્વારા લે છે તેપણ તેમાં જૈન ધર્મને લગતા પવિત્ર સાહિત્યને ખાસ અભ્યાસક્રમ રાખવામાં આવ્યો છે. હાલની આપણી કેળવણી પદ્ધતિ અર્થ અને કામને સિદ્ધ કરવા વિશેષ ઉપયોગી છે અને ધર્મ જે વસ્તુતાઃ પ્રજાધર્મીની યોજનામાં પહેલે નંબરે ભેસેલા જોઈએ તે હાલ ત્રીજે નંબરે જામ મેકે છે. આ સ્થિતિ એક રીતે ઘણી દીલગીરી ભરેલી છે. જે વિદ્યાર્થીઓમાં ધર્મને હેતુ સ્થાન હોય, અને તે પણ ધર્મ કોઈ સગવડીઓ પદાર્થ છે અને જીવનમાં તેની ખાસ અગત્ય નથી એવું મનાતું હોય, તે વિદ્યાર્થીઓ સંસ્કાર પામી નીકળેલા વિદ્યાર્થીઓ સારા ચારિત્ર્ય વાળા નીકળતા નથી એવી ફરીઆદ કરીએ એમાં હોય વિદ્યાર્થીઓનો કાદવાને બદલે કેળવણીના તંત્રના યોગદાનો કાદવો જોઈએ. પરંતુ ઇંગ્લેન્ડ કેળવણીની પદ્ધતિ ધર્મભાવનને સ્પર્ધ કરતાં બાકે છે કારણ કે દિવ્યજ્ઞાનના અનેક ધર્મોના સંપ્રદાયો અને પંથોમાંથી કયા મુદ્દા ઉપર સર્વ સામાન્ય ધર્મની કેળવણી થાય તે પ્રશ્ન ધરો મુરઝેલીથી ભરેલો છે પરંતુ જૈનવિદ્યાર્થી આ પ્રશ્નને વ્યવહાર નીકાલ સારો રાખ્યો જણાય છે. અને જૈનધર્મનાં સર્વમાન્ય મૂલનસ્તેનાં શિક્ષણ સુચક-ચોક્કાસ તે તે ગ્રંથોમાં નિપુણતા ધરાવના ચતિરનો નાકથી આપવામાં આવે છે. પરંતુ ફરીઆદ એવી ચલી જોવામાં આવે છે કે ધર્મશિક્ષણના કક્ષામાં વિદ્યાર્થીઓની સંખ્યા જેની જોઈએ તેની રહેતી

નથી અને અનિયમિત દાજરી રહે છે. આપણું ધર્મનું શિક્ષણ આ પ્રમાણે શા કારણથી વિરસ અને છે એ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં હું આજના વ્યાખ્યાનમાં યથા-મતિ આપના આગળ મારા વિચારો રજુ કરવા ધારું છું. હું જૈનધર્મના જ્ઞાનની નિપુણતાનો દાવો કરી શકું તેમ નથી. તો પણ મેં મારી શુદ્ધિ અનુસાર સર્વ ધર્મોનાં મૂલનસ્તેનાં જ્ઞાન ગ્રંથો અને નિપુણ પુરોગદારો મેળવ્યું છે. અને તેથી સર્વ સામાન્ય ધર્મજીવના વડે, આપણી અસંખ્યાની કેળવણીની પદ્ધતિને કેવી રીતે આપણે રંગી શકીએ તે બાબત સાધારણ વિચાર હું જણાવું તો તે અથોગ્ય નહિ ગણાય.

ભારતવર્ષમાં સ્વયંભૂ ઉદય પામેલો મૂળ ત્રણ ધર્મો છે. (૧) બ્રાહ્મણોના વેદિક ધર્મ અથવા હાલનો બ્રહ્મો દિવ્યધર્મ. (૨) જૈનધર્મ અને (૩) બૌદ્ધધર્મ. તેમાં બૌદ્ધધર્મ પોતાની જન્મભૂમિમાંથી અસ્ત થયો છે એમ કહેવામાં આવે છે. ખરી રીતે તે બૌદ્ધધર્મ દિવ્યજ્ઞાનનાં તત્ત્વ નાશ પામ્યો નથી, પરંતુ દિવ્ય-ધર્મના પારાધિક ધર્મમાં તે જ્ઞાનતરથી પેસી ગયો છે. બહારના પ્રદેશોમાં તે મદાયાન અને હીનયાનની શાખામાં સ્વતંત્ર વિસ્તારવાળો અઘાપિ વિરમાન છે, અને હાલની સંસ્કૃતિએ તે ધર્મને અનુદાન વાતાવરણ ઉપજ કર્યું છે. અને તેથી તે હવે દિવ્યજ્ઞોમાં પણ વિશેષ આસરને પાત્ર પુનઃ જનવા પામ્યો છે. જૈન ધર્મ તો પોતાનું સ્વતંત્ર અસ્તિત્વ અઘાપિ સારી રીતે જાળવી જાળવ્યું છે; અને આભાના અસ્તિત્વ બાબતમાં દિવ્યધર્મ સાથે તેજે ધરો સારો સમાર્પ સંબંધ જાળવ્યો છે. અને તેથી નિરામવાદી બોલે કરતાં, જૈનો દિવ્યજ્ઞો સાથે વ્યવહારધર્મમાં તેમ પરમાર્થ ધર્મમાં વધારે સામ્યભાવ જાળવી રાખ્યા છે. તેમાં પણ પરમનસદિપ્તિનામાં જૈનો દિવ્યજ્ઞો કરતાં પ્રમાણમાં વધારે ચરીયાતાપણું દર્શાવી રાખ્યા છે. અને તેથી જૈનોની સઘળી પ્રતિષ્ઠા પ્રતિ જનસમાજ તેમ રાજવર્ત્તો પ્રજા પણ અનુદાન દર્શાવે છે.

ભારતવર્ષના આ ત્રણ મુખ્ય ધર્મોને કે અનેક

શાખા પ્રશાખામાં, સંપ્રદાયો અને પંથોમાં વહેંચા-
યેલા છે, તેપણ તેના ત્રણ મુખ્ય પ્રવાહો ગંગા,
યમુના અને સરસ્વતી જેવા સ્વતંત્ર નિરાળા વહે છે.
એટલુંજ નહિ પણ તે ત્રણ નદીઓ જ્યાં જ્યાં મળે
છે, ત્યાં પ્રવાહ જેવાં પવિત્ર ક્ષેત્રો રચે છે અને તેમાં
સર્વ સંપ્રદાયો અને પંથોના અનુયાયીઓ સમાન
પવિત્રતાનો લાભ લેઈ શકે છે. આ ત્રણે ધર્મોના
સાધારણ રીતે એકમતે સ્વીકારાતાં નીચેના સમાન-
તાં સિદ્ધાન્તો છે:-

- (૧) આ ત્રણે ધર્મો કર્મસિદ્ધાન્તને માને છે.
- (૨) આ ત્રણે ધર્મો જન્માન્તરસિદ્ધાન્તને માને છે.
- (૩) આ ત્રણે ધર્મો જીવના બન્ધ મોક્ષને માને છે.
- (૪) આ ત્રણે ધર્મો અહિંસાશ્રિતિને આદરભાવથી
જીએ છે.

સર્વ પ્રાણીઓ જે શુભાશુભ કર્મ કરે છે તેનાં
નિયત સુખદુઃખ ફળ પરિણામો તે તે વ્યક્તિને એકજ
જન્મમાં મળી શકનાં નથી, અને દેશ, કાળ અને
ખીખાં નિમિત્તાની કર્મ વિપાકમાં જરૂર પડે છે. અને
તેથી અવિપક્વ કર્મોથીયે નવા જન્મની અપેક્ષા રાખે
છે. પ્રત્યેક વ્યક્તિનાં કર્મો જે કે મુખ્યત્વે કરીને કર્તવ્યજ
ભોગ આપે છે, તે પણ તે તે કર્મોના ઉપભોગો
જનસમાજને ન્યાયાધિક અંશે, કર્મસંસ્કારના નિયમ
પ્રમાણે વારસામાં મળ્યાવિના રહેતા નથી. શુભ અને
અશુભ કર્મોના બદલો કર્મકરનાર વ્યક્તિનેજ મળે છે
એટલુંજ નહિ, પણ સમાજનો ઉદય અને અવકર્ષ
પણ વ્યક્તિઓના ગુણ કર્મને અનુસાર પરિણામ ફળ
(Resultant force) તરીકે અવશ્ય મળે છે.
દેહાન્તર સ્વર્ગોદિ ભોક્ષમાં યાય છે એવી કંપના
પ્રસ્તિત્તિઓના અને મુસવમાતોના ધર્મમાં પણ છે.
પરંતુ જીવોને અનેક ભંભો પ્રાપ્ત થાય છે, અને તે
પોતે સુખદુઃખને ભોગવે છે એટલુંજ નહિ, પણ
પ્રજાતું સમગ્ર શરીર તે સુખદુઃખના ભોગોને ભોગવતું
વિષમાન રહે છે-આ મંતવ્ય ભારતવર્ષના ધર્મોત્તુ-
ખાસ મંતવ્ય છે. પ્રજાતું સમગ્ર શરીર પણ યુગાંતર
ધર્મના વિપાકથી બદલાય છે. અને નવારૂપમા
સમષ્ટિ પ્રજાતું શરીર પણ ધરાય છે; અને જેની
રીતે વ્યક્તિનાં ભવાંતર છે, તેમ સમષ્ટિનાં પણ

જન્માન્તરો થાય છે. જે વૈદિક ધર્મને પાળનારો સમાજ
હતો, તે હાલવાન શુદ્ધતા શાસન પછી પત્તડાયો. અને
સ્મૃતિ ધર્મનેજ ધ્રોત સંપ્રદાયને બદલે સ્માતે સંપ્રદાય
થયો. તેના ઉપર ઇતિહાસ, પુરાણ, આગમ અને
તંત્રોએ જે અદ્યુત અસર કરી-તેમાંથી હિંદુઓનો
અર્વાચીન હિંદુ ધર્મ નવા દેહમાં જન્મ્યો એમ કહે-
વામાં કંઈ ખોટું નથી. વેદકાળના કોઇ ઋષિ હાલ
નવા દેહમાં જાતિ સ્મૃતિવાળા ઉતરી આવે તો તે
પણ હાલના હિંદુ ધર્મને પોતાનો મૂળ ધર્મ છે એમ
કહેતાં ખંચાય. યદ્ય હિંસાને દેશવટો મળેશે નોઈ,
તેને આ તે વૈદિક ધર્મ કે જીન્ને એવો ભ્રમ થયા
વિના રહે નહિ. હાલનો હિંદુ ધર્મવાળો જનસમાજ
ત્રીજ કક્ષાના પૌરાણિક શરીરમાં પલટાયો છે, અને
કાળે કરીને હિંદુઓ અનેક પરધર્મીઓના સહવાસ
અને સંસ્કૃતિના પ્રભાવથી નવાયુગના હિંદુ ધર્મમાં રસ
લેતા થશે. પરંતુ જેમ ઉદ્યમાંથી આપણે ઉઠીએ ત્યારે
જેવા પૂર્વ સ્મૃતિ સાથે ઉઠીએ છીએ, અને જન્મા-
ન્તર થયા પછી તે સ્મૃતિ સામાન્ય નિયમ તરીકે
લોપ પામે છે, અને કોઈ વિલક્ષણ સંસ્કારવાળા
પ્રાણીને, પૂર્વના એક બે કે ત્રણ ભવની સ્મૃતિ અનુ-
કૂળ ઉઠીપક સામગ્રી મળતાં જાગી ઉઠે છે. તેવીજ
રીતે હિંદુ સમાજ પણ સામાન્ય રીતે પોતાની પૂર્વ
ભવની સ્મૃતિ ભૂલી ગયો છે. પરંતુ જેન ધર્મ
અને બૌદ્ધ ધર્મના સંબંધ વડે પોતાની પ્રાકૃત વૈદિક
વચની પશુહિંસાતુ વિચિત્ર સ્મરણ તેને પ્રસંગે
જાગૃત થાય છે.

વ્યક્તિને તેમ સમાજને કર્મ સિધ્ધાન્ત લાગુ છે,
તેપણ બંધ અને મોક્ષનો અનુભવ સ્વતંત્ર વ્યક્તિ
જ કરી શકે છે. સમાજને સ્વષ્ટ અનુભવ થતો નથી.
બંધ અને મોક્ષ સ્વતંત્ર પોતાપણના જાનવાળા
અભિમાનીને અનુભવાય છે. શિથિલ બંધવાળા સમાજને
મિત્ર અભિમાનનો ઉદય નહિ હોવાથી બંધ અને મોક્ષ
અનુભવાતા નથી. જ્યાં જ્યાં સાહિમાન ચેતન છે
એટલે જ્યાં જ્યાં શિત્ર અસ્તિત્વનું અભિમાન છે
ત્યાં ત્યાં બંધ અને મોક્ષ લાગે છે. જ્યાં માત્ર
સામાન્ય ચેતન્ય છે. અને વિશેષ ચેતન્યનો ઉદય
નથી, ત્યાં બંધ મોક્ષનો અનુભવ નથી. જેમ જેમ
ચેતન્યની કક્ષા વિશેષાકાર બનતી જાય છે, તેમ તેમ
બંધનો અને મોક્ષનો અનુભવ ઉત્કટ વેગથી થતો

અમ. છે. કમોના વિપાક વડે સુખ દુઃખોના સ્પષ્ટ અનુભવ વેદનાની તીવ્રતા ઉપર ધ્યાનમેળે હોય છે. વેદના આભિમાનિક ચેતનની જડ અવસ્થામાં અને આભિમાનિક ચેતનની શુદ્ધ કેવળ અવસ્થામાં થતી નથી. સુખ અને દુઃખની વેદના જણાય તેનું નામ બંધ, એ વેદના કેવલ્ય ભાવમાં નિવૃત્ત થવી તેનું નામ મોક્ષ. આ પ્રમાણે વિચારતાં મનુષ્ય પ્રાણીઓને જેવા અધનો અનુભવ તીવ્ર છે તેમ મોક્ષનો અનુભવ પણ તીવ્ર હોય છે.

કર્મ સિદ્ધાંત અને જન્માન્તર સિદ્ધાંત-અને બંધ-મોક્ષ સિદ્ધાંત, હિંદુઓ, જૈનો અને બૌદ્ધોને સમાન રીતે માન્ય છે. તો શા કારણથી હાલ ધર્મ શિક્ષણમાં શિથિલતા અથવા અનાદર જણાય છે ? મને લાગે છે કે ધર્મનસ્ત્રમાં ખામી નથી, પરંતુ ધર્મના શિક્ષણની પદ્ધતિમાં ખામી છે. ધારણ કરવું-પછી તે વ્યક્તિનું હોય કે સમાજનું હોય-તેનું નામ ધર્મ. મન, વાણી અને શરીરની જે પ્રવૃત્તિ કરતાં પુરુષનું અને જે સમાજમાં તે પુરુષ અથવા વ્યક્તિ રહે છે તે સમાજનું સારી રીતે સમતોલપણે ધારણ કરાવી શકે તેવી પ્રવૃત્તિનું નામ ધર્મ. પરંતુ આવા પ્રવૃત્તિ ધર્મને સાધવામાં જીવોને પોતાનાં પ્રાકૃતિક કમો જે પણ આદિ યોનિમાં કરેલાં હોય છે તે વિદ્ય કરનારાં પ્રત્યક્ષપણે ઉમાં થાય છે. પ્રવૃત્તિ ધર્મના વિકાસમાં આ પ્રતિબંધક નિમિત્તો ન્યાં સુધી દૂર-ન થાય ત્યાં સુધી શુદ્ધ પ્રવૃત્તિધર્મનું આચરણ યથ મકનુંજ નથી. કુવામાંથી પાણી ખેંચવાનો અમે તેટલો આગળે યમ કરીએ પરંતુ ને ઘાળાં અને નીકાની રચના ન હોય તો આપણે યમ કેવો નિર્મલક અને છે તે સદજ સમગ્ર્ય તેમ છે. તેવીજ રીતે ને મનુષ્યો પોતાનાં મન વાણી અને શરીરની નીકા સ્વમ અને સરસ ન બતાવે, અથવા પારિભાષિક યજ્ઞોનાં કદ્દુ તો પોતાની નાકીઓની શુદ્ધિ ન કરે તો તેના પ્રવૃત્તિધર્મ મિથ્યા-ક્ષમ રૂપજ યથ પડે એમ છે. સામાન્ય સમજણ એવી છે કે પ્રવૃત્તિ ધર્મ પછી નિવૃત્તિ ધર્મ પગાવે બેઠએ. વસ્તુસ્થિતિ આથી ઉચ્ચ છે. ધર્મ એટલે ધારણ કરવાનું જાણ ચિત્તમાં છે, કોઈ બહારના પ્રદેશમાં નથી. આ કારણથી બહારનરવરના મુખ્ય ત્રણ

ધર્મોના પ્રવર્તક મહાપુરુષો શ્રી કૃષ્ણ ભગવાન શ્રી મહાવીર અને ગૌતમમુનિ એ ત્રણેનું સમાન મતભ્ય છે કે મનુષ્ય પ્રાણિના ચિત્તમાં રહેલી એટલી આસર અથવા પશુઓનીની સ્વાભાવિક વાસનાઓ છે તેનું નિયંત્રણ પ્રથમ જ યુવું જોઈએ. આપણી આસર અથવા પશુ-ભાવનાઓનું નિયંત્રણ કરી અથવા નિરોધ કરી દીધા પછી, ખરી રીતે આપણે વાસ્તવ પ્રવૃત્તિધર્મ સાધી શકીએ એમ છે. આ પ્રમાણે નિવૃત્તિધર્મ પહેલો અને પછી પ્રવૃત્તિધર્મ એમ કહેવામાં આપાતતઃ વિરોધ લાગે, મણ તે ખરો વિરોધ હોય નથી પરંતુ વિરોધાભાસ નામનો યથ છે. આ-પણા આત્માને અને આત્મા ન માનનારા બૌદ્ધોના અભિપ્રાય પ્રમાણે પાંચરક-ધરપ પુદ્ગલ અથવા પુરુષ અને સ્વાભાવિક પાંચ હોયો લાગેલા છે. તે હોયોને દખાવ્યા અથવા લય પમાડ્યા પછી શુદ્ધ પ્રવૃત્તિધર્મનું વીર્ય પ્રકટ થાય છે. પ્રવૃત્તિ ધર્મની સાધનામાં આપણને જે બહારની સામગ્રીની જરૂર પડે છે તેની નિવૃત્તિધર્મના પાલનમાં જરૂર પડતી નથી. આ વસ્તુ ખાસ વિચારવા ગોચ છે. ઉદાહરણ તરીકે જીવોને કુદરતી રીતે હિંસાદાય વળગેલા છે. હિંસા કરવાની પ્રવૃત્તિ પ્રાણીને શીખવવી પડતી નથી. જ્યાંથી જીવ પોતાનો સ્વતંત્ર વ્યવહાર કરતો વાય છે ત્યાંથી એ એમજ માની લે છે કે જીમ જીવને મન વાણી અથવા શરીરથી દખાવ્યા સિવાય એટલે હિંસા કયાં વિના તેનાથી જીવાયજ નહિ, "જીવો અને જીવો દો." એ સસ સૂત્રને બદલે "જીવું" છે પણ તે માયાં વિના જીવાયજ નહિ" એ અવગણ સૂત્રો તે સ્વીકાર કરી લે છે. "હું જીવું અને જીમ પણ જીવે" તેને બદલે "હું જીવું અને જીમ જીવે" આલો અવગણ નિમિત્ત દરેક જીવને સામાન્ય કુદરતી પાક તરિક્કે સિદ્ધ હોય છે. જે પણા સાહેબ લોકોને, પોતાના અંત ઉપર એટલી પણ નહિ એવી માપને પ્રયોજન વિના મારી નાંખના જોવા છે. આ મનુષ્યો વધારે કેમચાપેલા અથવા મંદુરિતિયાના હોય છે, પરંતુ તેમની આ સ્વાભાવિક દિશક રૂતિ હોયજ છે, એવું તેમના મનમાં કદી ઉદય થતુંજ નથી. આવી સ્વાભાવિક દિશક રૂતિને વિવેકથી દખાવવી, પોતાના

જીવનમાં કોઇપણ પ્રકારનું વિદ્ય નહિ કરનારાં પ્રાણી-ઓને સ્વતંત્ર જીવવા દેવાં, પોતાના જીવનમાં પણ આવશ્યક ગણાતા પદાર્થોમાં પણ પ્રાણીનો વધ કર્યો વિના વનસ્પતિના ખોરાકથી જીવન નભાવવું વિગેરે ભાવવાળી અહિંસાશક્તિ કેળવવી તેમાં પ્રથમનો નિવૃ-ત્તિધર્મ અથવા ધર્મ સંધાય છે. સ્વાભાવિક પશુભા-વની હિંસામાંથી અહિંસા સાધવામાં જીવને કોઇપણ ખાજ સામગ્રીની જરૂર નથી. હિંસાશક્તિના ઉદયને દેખાવી, તેમાંથી પાછા હટવું એવો અહિંસા-એ નિવૃત્તિધર્મ છે. આ શુભ સાધવામાં ખાજ એટલા અથવા પ્રવૃત્તિ નથી. પરંતુ ભીતર વળવું અથવા ચિત્તને તે ખોટા વેગથી પાછું વાળવું એટલુંજ જ્ઞા-નમાં રાખવાનું છે. આ પ્રમાણે હિંસા એ પશુધર્મ છે, અને અહિંસા એ મનુષ્યધર્મ છે. હિંસા સ્વાભા-વિક અને કુદરતી છે, ત્યારે અહિંસા સાચીય અથવા પ્રયત્ન વડે કેળવવા યોગ્ય ધર્મ છે.

ખીનો આસુર ધર્મ ચિત્તને લાગેશે જૂઠું બોલ; વાનો છે. મનુષ્ય પ્રાણી પોતાના હિતમાં જૂઠું બોલવું આવશ્યક માની શે છે. અનેક વ્યવહારોમાં તે અસત્યનેજ સ્વભાવથી વળગી રહે છે. અસત્યથીજ વ્યવહાર સારો સંધાય છે. એવું કુનીઆના કેળવાયલા અને ડાઘા માણસો પણ માની શે છે. અસત્ય આ પ્રમાણે કુદરતી ધર્મ પડ્યું છે. તેમાંથી પાછા વળી સત્યનિષ્ઠ્ય કરવો અને સત્ય બોલવું, અથવા મૌન સેવવું એમાં કયા ખાજ સાધનની જરૂર છે? કોઇ પણ સાધન વિના સત્યશુભે આપણે સેવી શકીએ છીએ. અસત્યમાં પ્રવૃત્તિ છે; સત્યમાં નિવૃત્તિ છે. અસત્યમાં છૂટ છે, સત્યમાં નિમંત્રણ છે.

ખીનો આસુરધર્મ મનને વળગેશે ચોરી કરવાની વાસનાનો છે. કોઈની માલકીનો પદાર્થ તેની ઈચ્છા અથવા સંમતિ વિના લઇ લેવો અથવા વાપરવાની વૃત્તિ જીવેને સ્વભાવથીજ ઉદય પામે છે તેને દેખાવી પારકા પદાર્થમાં ભોગ શુદ્ધિ ન કરવી એવા મનોધ-ર્મને અસ્તેય કહે છે. આ અસ્તેય વૃત્તિ કેળવવામાં બહારનાં કાષ્ટપણ સાધનની જરૂર નથી. તેમાં ચિત્તના વેગને પાછા હટાવવાનોજ પ્રયત્ન છે.

તેવીજ રીતે જીને ભોગવવાની વાસના પુરુષને અને પુરુષના સંબંધની વાસના જીને સ્વાભાવિક છે. તેનું નિમંત્રણ કરવામાં એટલે બ્રહ્મચર્ય સાધવામાં બહારના કોઇપણ સાધનની જરૂર નથી. એટલે કે બ્રહ્મચર્ય શુભે સિદ્ધ કરવામાં પરાશ્રિત થવાની અગત્ય નથી.

પારકા પદાર્થનું અર્પણ કરવામાં આવે તો તે લેવામાં અથવા સંપાદન કરેલા પદાર્થનો સંચય કર-વામાં મનુષ્યોના મનને સ્વાભાવિક વેગ હોય છે. દેહ નિર્વાંક ઉપરાંતના સર્વ પદાર્થોનો પરિગ્રહ જીવને અનેક પ્રકારના કલેશોને ઉત્પન્ન કરે છે. સંચય શુદ્ધ-સ્થાશ્રમમાં થાય તો પરાયે થાય અથવા દાનાયે થાય અને ત્યાગાશ્રમમાં દેહધાવાના નિર્વાંક પૂરતોજ થાય. આવી રીતે અપરિગ્રહ કેળવવામાં પણ બહારના કોઇ સાધન ઉપર આપણે આધાર રાખવો પડતો નથી.

આ પ્રકારના પાંચ મૂળ શુભો-અહિંસા, સત્ય, અસ્તેય, બ્રહ્મચર્ય અને પરિગ્રહ-હિંદુઓના, જૈનોના અને બૌદ્ધોના સર્વામાન્ય ધર્મસિદ્ધાંતરૂપે ગણાય તેમ છે. આ મૂળ શુભોની કેળવણી મંદ, મધ્યમ અને ઉત્તમ વેગથી મેળવવી એ સંબંધમાં જૈન શાસનમાં જેટલો સલામત છે તેવા ખીન બે ધર્મોમાં નથી. અહિંસા વત્તે સાર્વજીક મહિમા જૈન દર્શનમાં જેવો ખીલવામાં આવ્યો છે તેવો ખીન દર્શનોમાં નથી. પ્રાચીન વેદધર્મની હિંસાને વિગ્રહ કર્યો વિના એકી કરવાનો પ્રથમ પ્રયત્ન સાંખ્યાચાર્ય કપિલ મહર્ષિએ કર્યો છે. ત્યાર પછી કલિયુગના આરંભમાં પશુધર કરતાં દુષ્યધર ચડીઆનો છે, અને દ્રૌપદમાં પણ જપધર અને જાનધર ચડીઆનો છે. આ ઉપદેશ ભગવાન શ્રીકૃષ્ણે ભારતવર્ષમાં હિંદુ-ઓને આપ્યો છે. તે ઉપદેશના મંદ વેગને મધ્યમ વેગ આપનાર ભગવાન ગૌતમશુદ્ધ છે, અને તેને તીવ્ર વેગ આપનાર ભગવાન મહાવીર સ્વામી છે. આ પ્રમાણે ઐતિહાસિક દૃષ્ટિથી ત્રણ ક્ષત્રિય મહાપુરુ-ષોએ એટલે કે શ્રીકૃષ્ણચંદ્ર, શ્રી ગૌતમશુદ્ધ અને શ્રી મહાવીર સ્વામીએ-અહિંસાધર્મનું પ્રાધાન્ય ભારત-વર્ષમાં સ્થાપ્યું છે અને વેદના પ્રાચીન ધર્મમાં હિં-

સાને જે સ્થાન હતું તે હવે અર્વાચીન હિંદુધર્મમાં નાશ પામી ગયા જેવું છે. ધર્મની વિશુદ્ધ ભાવનાની ખીલવણીમાં ક્ષત્રિય મહાત્માઓએજ સુખ્ય ઉપકાર કર્યો છે અને ક્ષાત્રાણુ જાતિના વિદ્વાનોએ તેને વિદ્યાના યજ્ઞવડે ઉત્તેજન આપ્યું છે.

આવા સર્વ સામાન્ય અર્ધસાહિ યમના શિક્ષણના બે પ્રકારો છે. (૧) એક પ્રકાર આરામ વડે પળાવવાનો અથવા મીમાંસકની પરિભાષામાં ઠહીએ તો વિધિવાદ્ય ઉપર અથવા નિયોગવાદ્ય ઉપર આધાર રાખવાનો પ્રકાર અને (૨) બીજો પ્રકાર ભાવનાનો છે એટલે કે દાહ આપણને જે અસિદ્ધ છે તે સાચું આદર્શ બાળુ કરી તે આદર્શને સિદ્ધ કરવાનો ધારાવાહી રસમય ચિંતનનો. દાહના શુદ્ધિપ્રધાન યુગનો વિચાર કરતાં આપણને સમજાય છે કે ધર્મતાવનું શિક્ષણ અત્યંત જાણ્યારસમાં અથવા કિશોરાવસ્થામાં આપવાનું ઉપરની શ્રદ્ધા ઉપર આપવામાં આવે તો તે યોગ્ય છે, પરંતુ આ રસ ઉપરથી શ્રદ્ધા શુરુજનોના ચરિત્ર્ય અને ભાવનામય ઉપદેશથી સુદૃઢ થઈ શકે છે. નહિ તો જે શ્રદ્ધાને સમજાવ્યું અથવા વિચારો ટેકા નથી તે શ્રદ્ધા વિદ્યાનના રૂપમાં પરિણામ પામતી નથી. અને પ્રસંગે તે કાંતો અશ્રદ્ધાનું રૂપ પકડે છે, અથવા સંશયનું રૂપ પકડે છે, અથવા લોકસંજ્ઞાથી મિથ્યા આચાર રૂપ થઈ રહે છે. ઘણા હિંદુધર્મ અને જૈન ધર્મમાં અર્વાચીન કેળવણીની પદ્ધતિથી કેળવણેલા યુવકો કાંતો મોટી વયે અશ્રદ્ધાવાળા નાસ્તિક બને છે, કાંતો જ્ઞાનેષવાદી અથવા સંશયાત્મા થાય છે, અથવા મિથ્યાચારી અથવા દંબીવર્તનવાળા થાય છે. અશ્રદ્ધા, સંશય અને મિથ્યાચાર અથવા દંભ ધાર્મિક જીવનની એક જાતની ઉપાધ છે. તે ઉપાધ ધર્મ રસને ચુકવી નાંખી મનુષ્યના જીવનને સર્વાંશે ખાઈ જાય છે. તેનું જીવન માત્ર દેખાવા પુરતુંજ જણાય છે. પરંતુ અંદરથી સત્પર્યદીનજ હોય છે. ધર્મનરતના સંગીન વિદ્યાન વિનાનું મનુષ્યનું જીવન પશુના અથવા વનરપક્ષિના જીવન કરતાં કોઈ રીતે ચડી જાયું નથી. તેવા જીવનમાં નથી મૂલ્યમાં રસ કે નથી ચાખા-પ્રજાણાખામાં ચેતનજલ. તેવા મનુષ્યો માત્ર દેવદંત્રમાં ચાલતાં

પરવેગથી પ્રવૃત્તિ કરતાં રમકડાં છે. તેમાં સ્વયંજી ચેતનજલ નથી, અને તેથી જનતાના અબ્યુદયમાં કોઈ પણ પ્રકારનો ફાળો આપી શકતાં નથી. એકે નાનું મર્યાદિત ધર્મશીલ જીવન સમાજને જેટલું બલ આપે છે તેવું મોટું દેખાતું પરાક્રમવાળું જીવન આપી શકતું નથી. ધાર્મિક જીવન સ્થિર દાહ-પ્રકાશ આપનાર અગ્નિ તુલ્ય છે અને અધાર્મિક જીવનનો ભડકો હોળીના ભડકા જેવો છે. હોળી સળગી ભડકા કરી માત્ર શગી જાય છે. અને કંઈ પણ ઉપયોગી કાર્ય તેવા ભડકાથી થતું નથી. પરંતુ સગડીનો તાપ ઉત્તમ રીતે અન્નાદિ સામગ્રીને પકવી આપે છે, સામાન્ય જનસ્વભાવ ભડકાથી અથવા દારૂખાનાથી માત્ર મોહ પામે છે. પરંતુ ઉપયોગી કાર્ય તો બેડો અગ્નિજ કરે છે. ધાર્મિક મનુષ્યો આવા કાયમના કંદ્યાણુના પ્રવર્તક હોય છે. જ્યારે ધનના વેશવને અથવા ઉપભોગના વેશવને દેખાડનારા મનુષ્યો બહુ થાય તો આગંતુક વિનાશનાજ નિમિત્તો બને છે.

પરંતુ ધર્મની આઠામય શિક્ષણપદ્ધતિ કરતાં ભાવનામય શિક્ષણપદ્ધતિ રચનામાં ચારિત્ર્યવાળા ધર્મશીલ સ્ત્રી પુરુષોનીજ અને તે પછી જનકલ્યાણમાં ઉત્સાહપૂર્વકે લાગ લેનારની અપેક્ષા રાખે છે. સંસારથી અત્યંત ઉચ્ચ પામેલા અથવા તીવ્ર વિરાગવાળા સાધુજનો ધર્મનું ભાવનામય અથવા રસમય શિક્ષણ આપી શકતા નથી, તેઓ માત્ર ચેતાના અંતર મોક્ષને આગળ તરતો રાખે છે. પરંતુ બીજા જીવોના ઉદ્ધારમાં તેમને ઉત્તેજક બળ નથી. કેવલ સંવાસી, કેવળ મુનિ, અથવા કેવલ ચર્હનભાવને સેવનારા હિંદુ, જૈન અને બૌદ્ધ સાધુ જો કે વંદનીય છે, તેપણ પ્રાચીન વિશુદ્ધિનું વ્રત જ્યાં સુધી તેઓ લે નહિ ત્યાં સુધી ભાવનામય શિક્ષણ આપવામાં તેઓ અનપિઠારી નિવડે છે. નિવૃત્તિ ધર્મના અર્ધસાહિ યમ ઉપરાંત પ્રવૃત્તિધર્મનો વેગ આપનાર તપ, સ્વાધ્યાય, પ્રવચન અને ઇશ્વરભક્તિ વિગેરે ક્રિયાયોગની ખાસ જરૂર ધર્મશિક્ષાનુમાં રહે છે. યમો જ્યારે સંવાસ-યોગના ધટક છે, ત્યારે નિયમો ક્રિયાયોગના ધટક છે. યમ અને નિયમવડે-સંવાસ અને ક્રિયાયોગ વડે ધર્મનાં કામા જગત્તી અંગો રચાએલાં છે. ધર્મનું

શરીર યમ અને નિયમવડે ધડાએલું છે. બંનેની જરૂર શિક્ષણપદ્ધતિમાં છે. કેવળ યમપ્રધાન શિક્ષણ વ્યક્તિના પોતાના કલ્યાણમાં ઉપયોગી છતાં જનતાનું હિત પ્રવર્તીવવા અસમર્થ થાય છે; કેવળ નિયમપ્રધાન શિક્ષણ આચારમયતા ઉપર ભાર મૂકતું થાય છે અને વિચારશૂન્યતા લાવી નાંખે છે. ધર્મનું સત્ય સ્વરૂપ કેવળ યમમાં નથી તેમ કેવળ નિયમમાં પણ નથી. પરંતુ યમ અને નિયમના સુંદર યોગમાં -મન્યાસ અને ક્રિયાના સમન્વયમાં-આવી વરધું છે.

લોકકલ્યાણમાં કર્તવ્યશુદ્ધિ સમગ્ર શુદ્ધ ધર્મજ્ઞાનનો પ્રચાર કરનારા સાધુજનોની આ જમાનામાં ઘણી અગત્ય છે. પરંતુ મિથ્યા ફકીરી અથવા મિથ્યા ત્યાગનો મદિમા ગાનારા આ જમાનામાં નિરુપયોગી છે એટલુંજ નહિ પણ પ્રસંગે ભોળી પ્રજાને અનર્થમાં નાંખનારા છે. ચમત્કાર કરવામાં, સિદ્ધિઓનું પ્રદર્શન કરવામાં, સસધર્મોનો ઉપહાસ થાય છે. ધર્મનું બિંબ આરિગવાળા જીવનમાં છે. અને આરિગ મિથ્યા ફકીરીમાં અથવા મિદિમાં રતું નથી. સાધુતાનું સુંદર લક્ષણ આપણા કષિ ભવભૂતિએ જે આપ્યું છે તે વડે સાધુજનની પરીક્ષા કરવી જોઈએ.

પ્રિયપ્રાચ્યા ધૃત્તિચિન્તનમધુરો યાચિ નિયમઃ પ્રકૃત્યા કલ્યાણી મતિરત્નવગીતઃ પરિચયઃ । પુરો યા પથ્થાદ્યા તદિદમ વિપર્યાસિતરત્નમ્ રહસ્યં સાધુનામનુપધિ વિશુદ્ધં વિજયતે ॥

જેમની ઘૃતિ ઘણે ભાગે પ્રિય ભાગે તેવી હોય, જેમની વાણીમાં વિનય વડે મધુર નિયમ હોય, જેમની મતિ સ્વભાવથીજ કલ્યાણને ઈચ્છનારી હોય, જેમનો પરિચય નિર્દોષ જણાય અને જેના જીવનમાં આગળ પાછળ જોતા રસભંગ થાય તેવું વર્તન ન હોય, તેવા સાધુજનોનું વિશુદ્ધ અને આડંબર વિનાનું રહસ્યવાણું જીવન ખરેખર વંદનીય છે.

આવા સરસ સમગળય તેવાં લક્ષણોવાળા સાધુજનોના હાથમાં વિદ્યા અને વિનયની કુંચી સોંપાવી જોઈએ. હાલના મહાત્માઓમાં મનુષ્યો ઉલટાં લક્ષણોથી મોટાઇ માની શે છે. અને તે બનાવી આપે છે કે શુદ્ધ મંડૂતિ (Culture) અને પરીક્ષક શુદ્ધિ જેની જોઈએ તેની આપણામાં કેળવાઇ નથી.

મૂર્તિપૂજાની યોગતા વાચ્યોગ્યતાનો નિર્ણય કરવાનું આસ્થાન નથી. પરંતુ ધર્મનું અમૂર્ત રૂપ ધાર્મિકજીવન ગાળનાર મહાપુરુષના શરીરમાં મૂર્ત રૂપ ધારણ કરે છે. એ વાતની ના પાડી શકાય તેમ નથી. ભગવાન રામકૃષ્ણના આલંબન વિના હિંદુઓનો હિંદુધર્મ હવામાં બાતકા લેવા જેવો થઇ જાય છે. ભગવાન જૈતમશુદ્ધની ધ્યાનસ્થ મૂર્તિવિના બૌદ્ધધર્મ દુરના રળીઆમણા કુંગરા જેવો થઇ જાય છે. અને ભગવાન મહાત્મીની દિવ્ય મૂર્તિને સમક્ષ રાખ્યા વિના જૈનધર્મ અસાધ્ય આદર્શ જેવો થઇ જાય છે. મને લાગે છે કે ધર્મસંસ્થાપક અથવા ધર્મસંધારકની મૂર્તિને વિદ્યાર્થીઓના સમક્ષ રાખવાથી જે ધર્મવૃત્તિને ઉત્તેજન મળે છે તેવું બીજા કસાથી મળતું નથી. વીરપૂજા અથવા દેવપૂજા મનુષ્યના અંતઃકરણને સમજણપૂર્વક કરવામાં આવે તો જડતા લાવનાર નથી, પણ અધ્યાત્મ ઉન્નતિ કરવાનું સાધન છે, એમ અનુભવીઓને સમજાયું છે. તેવા આલંબન ઉપરજ ભક્તિભાવ બંધાય છે. આલંબન વિના ભક્તિભાવ રચાતો નથી. આવા આલંબનની અગત્ય વેદવાદોઓના વેદધર્મમાં નિલ્ય સિદ્ધ પ્રચર અને તેના અવતારોમાં બૌદ્ધ ધર્મમાં સમ્યક્ સંશુદ્ધભગવાન જૈતમશુદ્ધની મૂર્તિમાં અને જૈનોના તીર્થંકરોનાં દિવ્ય મિંબોમાં સ્વીકારાઇ છે. ધર્મની અમૂર્ત ભાવનાનો રસ આવા મૂર્ત આલંબન વિના પ્રકટ થતો નથી. એ મુદ્દો પણ આપણા ધર્મશિક્ષણમાં વિસરાવો જોઈએ નહિ. જેમ આલંબન વિના શ્રંગારરસ નથી, તેમ ધર્મમયી મૂર્તિવિના ભક્તિરસ જામતો નથી.

ધર્મને આ પ્રમાણે શુદ્ધ આદ્યાત્મક ઉપર ટકાવવાને બદલે આપણે જે ભાવના ઉપર ટકાવીએ તો ઉઘરતી પ્રજા જે ધર્મપ્રતિ અનાદરવાળી થાય છે તે આદરવાળી થાય. સંસારની અનેક વિદ્યાઓ મેળવીને પણ અધ્યાત્મશાન્તિ ધર્મવૃત્તિ કેળવ્યા વિના મળી શકે તેમ નથી, અને બાહ્ય વૈશવવાળા જીવનમાં જે અધ્યાત્મદારિદ્ર્ય જ્યાં ત્યાં જન્મવાય છે તે ધર્મવૃત્તિ વડે દૂર થાય. મને લાગે છે કે લૌકિક ધનની દરિદ્રતા કરતા આપણી પ્રજા અધ્યાત્મસંપત્તિમાં ગરીબાતી થવાનો આ એકજ ઉપાય છે. અને તે ધર્મનું ભાવનામય શિક્ષણ છે.

માનવજીવનનો ધાર્મિક આદર્શ

અથવા

સામાયિક અનુષ્ઠાન અને તેથી થતો આત્મવિકાસ^૧

વ્યાખ્યાતા-શ્રીયુત ફ. ક. લાલન.

વ્યાખ્યાન પહેલું. તા. ૧૪-૭-૨૭

મંગલમ્:-

એક વિશાળ વન-કાનન-forest છે, આખું વન ચંદનવૃક્ષોથી ભરપૂર છે. ચંદનવૃક્ષોમાં રહેલી સુગંધથી સર્પ પ્રત્યેક વૃક્ષની આસપાસ વીંટાળ રહ્યા છે. પરંતુ જ્યારે એ સર્પ સુગંધ લેવા લાગે ત્યારે ચંદનમાં રહેલ અમૃતમય સુગંધ પણ જલ્દી વિષમય થઈ જતી હોય એવું જ્ઞાન થાય છે.

આ ચંદનવનમાં કોઈ પુણ્યોદયે મથર આવી ચડે છે. હવે મથર અને સર્પને-જેરી ઉદરને જિલાહીને બકરીને વાધને; ગાય અને સિંહને સગાઇ હોય છે તેવી સગાઇ હોય છે. જેવું અંધારા અને અજવાળાને બને છે, તેવું સર્પને અને મોરને બનતું હોય છે. આજ પ્રકારે આ ગ્રંથાર એક મદાન વન છે, તેમાં આવેલાં જીવો એ ચંદનવૃક્ષો છે, અને એ જીવરૂપ ચંદનવૃક્ષની આસપાસ કર્મરૂપ-કપાયરૂપ-મોદરૂપ સર્વો વીંટાળ રહેલ છે. એવામાં માનવોના પુણ્યોદયે આ ચંદનવનમાં-આ જીવનવનમાં ઠી પાર્થનાથ રૂપ મથર જ્યારે આપણા હૃદયમાં વિરાજે એટલે તુરંતજ મોદરૂપ સર્પ પલાયન થઈ આપણા જીવનરૂપ ચંદનની સ્વાભાવિક અમૃતમય સુગંધ પૂર જોડમાં બેસી રહે છે. આ પ્રકારે શ્રી પાર્થનાથ પ્રશ્નની પ્રાર્થના કરી-એ મદામથરને આપણા હૃદયનાં સિંહાસન ઉપર વિરાજેલા જોઈ, આપણે આજના વ્યાખ્યાનમાં પ્રવેશ કરીશું.

હૃદયતિનિ દયપિ પિમો શિચિલીમયન્તિ ।

જન્તોઃ ક્ષણેન નિચિદા અપિ કમ્યન્થાઃ ॥

૧ શ્રીયુત મોદીચંક ત્રિપર કાપડિયા, સોમીસીદરાના પ્રમુખપણા નીચે આપેલાં સામાયિક અનુષ્ઠાન ઉપર આપેલાં વ્યાખ્યાન મદામીર વિદ્યાવય, તા. ૧૪, ૧૫, ૧૬, ૧૮ મહિનો સાતમો ૧૯૨૭.

સર્વો મુજંગમમયાં દૈવ મધ્યમાંગ-
મંમ્યાગતે વનશિલ્પિદેનિ ચંદંસ્ય^૨ ॥

વિવચન:-

મનુષ્ય આત્માનો સંપૂર્ણ વિકાસ કરવા માટે જૈનધર્મ એ સાધનોને મુખ્ય ગણે છે એટલે કે જ્ઞાનક્રિયામ્યાં મોક્ષઃ ૧. આત્મવિકાસરૂપ સાધનને પામવાને માટે એકલું જ્ઞાન બસ નથી, નથી એકાદી ક્રિયા. જ્ઞાનવિનાની ક્રિયા કે ક્રિયા વિનાનું જ્ઞાન આત્મવિકાસની રોએ મનુષ્યને પહોંચાડી શકે નહિ. પરંતુ જ્યારે તે ઉભયનો સંયોગ થાય ત્યારેજ પૂર્ણ વિકાસ થઈ શકે.

આજનો વિષય સામાયિક નામના જૈન અનુષ્ઠાનો-વિધાનો છે, અને સામાયિક એ ચારિત્રમાં ગણાતું હોવાથી આજનો વિષય મુખ્યત્વે ક્રિયાનો છે. તથાપિ જ્ઞાનવિના ક્રિયા ફલવંતી થાય નહિ તેથી સામાયિકની પૂર્વે કયું જ્ઞાન મનુષ્યને જોઈએ, અને એ જ્ઞાનપૂર્વક સામાયિકનાં જ્ઞાન સંદિત સામાયિકની ક્રિયા કરતાં આત્મવિકાસનાં આપણે કેવાં ફળો હાલના સમયમાં પણ પામી શકીએ તેનું કંઈક આણું ચિત્ર કે ઝાંખી તમોને દેખાડવાનો આ લાલનો પ્રયત્ન છે.

અનુષ્ઠાન-વિધાન-વિધિ એ સર્વ ધર્મોમાં જોવામાં આવે છે. અનુષ્ઠાનોએ સાધનો છે. means છે. અને એ અનુષ્ઠાનને ઘડાવિધિ અનુસરવાથી મનુષ્યનું સાષ્ટ તેની બધી રોડી આવે છે.

હવે એ અનુષ્ઠાનો-ધાર્મિક વિધાનો મનુષ્યની

૧

(દરિગીત)

દે નાષ ૧ અવિશ્વજ્ઞા મનો મદિર નું આવનાં, શબ્દમાં સ્વપ્ન પણ કમળો શિવિલ થઈ વિજરી જતા, ચંદનમદી વીંટાળેલા સર્વો તરત અલ્પા થઈ, વનમથરને જોતાં જ્યાં લાગે દરો દિશમાં જઈ.

પાસે કેવી રીતે પરંપરાથી ઉતરી આવ્યાં છે તે આપણે નોંધએ. એ વિધાનો કાણે કાણે પ્રસ્થાપિત છે તેની આપણે ધર્મજગતમાં ઝાંખી કરીએ. કાંઈક નામના મહાત્માએ પ્રભુની પ્રાર્થના કરી પ્રભુને મેળવ્યા; અને પછી મનુષ્યને કહ્યું કે તમે જો મારી પેઠે પ્રભુને આત્મનિવેદન-Self-dedication મંપૂર્ણ રીતે કરી પ્રભુની પ્રાર્થના કરશો તો તમારાં પાપરૂપ વિધો જઇ તમે આત્મવિકાસ પામશો. મોહમદ સાહેબે નિમાજ બણી બણી ખુદાને મેળવ્યા અને પછી ઇનસાનોને ફરમાવ્યું કે તમે પણ ખરા દીવથી નિમાજ રોજરોજ બાંધશો તો ખુદાને પામશો. આમ મહાત્મા કાંઈક જ સાધનવડે-મોહમદ સાહેબ જ સાધનવડે પ્રભુને પામ્યા તે સાધન તેમણે મનુષ્યને ઉપદેશ્યું; તેમ શ્રી મહાવીરસ્વામી જ સાધન વડે આત્માના પૂર્ણ વિકાસને પહોંચ્યા એટલે કે અનંતજ્ઞાન, અનંતદર્શન, અનંતચારિત્ર, અનંતઆનંદ, અનંતપીય એવા અનંત અનંતા શુભોની પૂર્ણતાએ પહોંચ્યા તે સાધન-તે વિધાન-તે ક્રિયા-તે ચારિત્ર સામાયિક હતું. અને એ સાધન એમની પ્રસાદીથી આપણે જોનોને તેઓથીએ ઉપદેશ્યું. આમ મોહમદ નોને નિમાજ; હિંદુઓને નિલકર્મો-બ્રાહ્મણોને સ્ત્રીધ્યા, ક્રિશ્ચિયોને પ્રેરણા-પ્રાર્થનાઓને ખોરડે અવસ્થા અને જોનોને સામાયિકરૂપ આવશ્યક અવશ્ય કરવાની ક્રિયા પ્રાપ્ત થઈ છે.

જે સ્થિતિએ પ્રભુ પહોંચ્યા, તેજ સ્થિતિએ પહોંચવાનાં સાધનો આપણને પ્રાપ્ત થયાં. હવે આ પ્રશ્ન જોનોનો ધર્મ દર્શન રૂપે-philosophy ફીલસોફી અને ક્રિયા રૂપે science વિજ્ઞાન છે. મારે વૈજ્ઞાનિક રીતિએ આપણાં વિધાનો આચરવાં નોંધએ.

જોનોધર્મના કોહીનૂર રૂપ શ્રી હરિગદાચાર્ય અનુષ્ઠાનોનાં પાંચ પ્રકાર કહે છે. અને એ પંચવિધ અનુષ્ઠાનો આ મોર્ડ ઉપર લખેલાં તમે જોશો;—

- ૧ પ્રણિધિ = સાધ્ય-લક્ષ્ય-Goal-end
- ૨ પ્રવૃત્તિ = સાધન-means to end.
- ૩ વિવ્રજય = દોનો ઉપરજય-obstacles to be overcome.

- ૪ સ્તિદ્ધિ = સાધ્યની પૂર્ણ પ્રાપ્તિ-realization of the object
- ૫ ચિનિમય = આત્મનિવેદન પોતાને પ્રાપ્ત વસ્તુનું ખીજાઓને પૂર્ણદાન-self dedication to the service of humanity.

પ્રણિધિ—જે અનુષ્ઠાન કરવું હોય તેમાં મુખ્ય સાધ્ય શું છે-Aim શું છે-goal શું છે એ પ્રથમ નક્કી કરવું નોંધએ. આપણે જે મેળવવું છે એ નક્કી થયા વિના આપણી પ્રવૃત્તિ બચતની થતી નથી. આપણા ઉદ્દેશમાં-આપણા સાધ્યમાં જેટલી આપણી પ્રીતિ-જેટલી આપણી ભક્તિ તેટલી બચતની આપણી પ્રવૃત્તિ સાધ્યને મારે આપણે કરી શકીએ.

આપણી સામાયિક નામની ક્રિયાનો આદર્શ-Ideal શ્રી મહાવીર સ્વામી છે.

શ્રી મહાવીર સ્વામીએ સામાયિક વડે અનંતજ્ઞાન-નાદિ ગુણોના પૂર્ણ વિકાસ કર્યો, અને એમણે ઉપદેશી સામાયિકની ક્રિયા આપણી શક્તિ ગોખ્યા વિના આપણે કરીએ તો આપણે પણ આપણી શક્તિના પ્રમાણમાં આપણે આત્મવિકાસ કરી શકીએ. એટલા મારે શ્રીવીરની સામાયિક સમજવી-જાણવી અને આચારમાં યથાશક્તિ મૂકવી નોંધએ. યથાશક્તિનો અર્થ એવો કરવો નોંધએ કે આપણી શક્તિનો હાલ જેટલો વિકાસ થયો હોય તેટલી પૂર્ણ શક્તિથી બલ-નીય ગોખ્યા વિના આપણે સામાયિક રૂપ પ્રવૃત્તિ કરી નોંધએ.

કોઈ એમ કહે કે શ્રી વીરનો આદર્શ અર્થાત્ તેમની સામાયિકનો આદર્શ આપણાથી કેમ લેવાય? ક્યાં મેર જેવા મહાવીર સ્વામી અને ક્યાં કાંકરા જેવા પણ પૂર્ણ નહિ એવા આપણે?

કોઈ વિદ્યાર્થીનો આદર્શ M. A. ની જ્ઞાન-સંમાં પાસ થયેલા વિદ્વાનનો હોય. એ આદર્શ હદ-યમાં સ્થિત કરી ઘણા વિદ્યાર્થીઓએ એમ. એ. થાય છે, થયા છે અને યંશે પણ ખરા. એમ. એ. નો આદર્શ રાખનાર જિજ્ઞાસુ વિદ્યાર્થી કદાચ એમ. એ. ની ઉચ્ચતમ શૃંગિકાએ ન પહોંચે તથાપિ તેણે જે

સ્થિતિમાં આદર્શને હૃદયમાં સ્થાપ્યો અને પછી એ આદર્શને હંમેશાં પોતાની સમક્ષ રાખી પ્રયત્ન સેવ્યા તે જિજ્ઞાસુ વિદ્યાર્થી જે સ્થિતિમાં હતો તે સ્થિતિ કરતાં તો ઘણી ઉચી સ્થિતિએ પહોંચ્યો. એટલે કે M. A. નો ઉચ્ચ આદર્શ રાખતાં કદાચ M. A. ન થયો તો પણ B. A. તો થઈ શક્યો. એનું કારણ એમ જણાય છે કે એમના આદર્શ તરફની ભક્તિ કે devotion છે.

જો પોતેજ સેવેલા-પોતેજ ક્રિયામાં મૂકી સિદ્ધ કરેલા સામાયિકનો આદર્શ આપણે માટે યોગ્ય છે એમ શ્રી મહાવીરે જાણીનેજ આપણને સામાયિક ક્રિયાનો ઉપદેશ કર્યો છે.

જે માણસનો આદર્શ પૈસા છે તે માણસ પોતાનો દેશ, પોતાના ધરખાર, પોતાના સગાબંધાં, પોતાના મિત્રો અને પોતાના કુટુંબને પણ મૂકી પુરોપ આફ્રિકા નથી જતા? જામ છે. કારણ કે તેનો આદર્શ પૈસા છે. અને આપણે સારી રીતે જાણીએ છીએ કે એવો આદર્શ રાખી કેટલાએક મનુષ્ય પોતાના ધારેલા આદર્શ પહોંચ્યા છે; એટલુંજ નહિ પણ કેટલાએક તો તેથી પણ આગળ વધેલા જોવામાં આવે છે.

આદર્શચરત પોતાના આદર્શગી પણ વિશેષ ઉચ્ચતર ભૂમિકાએ પહોંચેલાના પણ યોગ્ય એક દ્રષ્ટાંતો આપણી સમક્ષ મોજાઈ છે. હા, કેટલાએક આદર્શને પણ પહોંચે તથાપિ તેમના પુરપારથી જીવેલા લાભાતરાય કપાય તેટલો લાભ તો તેઓ પ્રાપ્ત કરેજ. તેજ પ્રમાણે શાસ્ત્રમાં જે વિધાન કત્યું હોય તેને બરાબર સમજી તેના પર ભક્તિપૂર્વક પ્રવૃત્તિ કરી હોય તો અનંતજ્ઞાનના ધણા ધણા અંશો પ્રાપ્ત કરતાં કરતાં કેમ કાંઈ આપણે પણ શ્રી મહાવીર સ્વામીએ કરેલાં સામાયિકના પરમદાનરૂપ આદર્શને પહોંચી શકીએ.

પ્રથમ શ્રી મહાવીરે જ્યારે સામાયિકનો ચિન્તિતમ -દાન કરવા માંડ્યું ત્યારે એ પ્રકારના અધિકારીઓ જોવામાં આવ્યા. પોતાની ઉચ્ચતમ સ્થિતિએ પહોંચ્યા જ્યારે પોતાના સામાયિકનું વર્ણન કરવા માંડ્યું

ત્યારે કેટલાક મહાપુરોએ અને દેવીઓએ જેવું સામાયિક ઉપદેશનું તેવુંજ અંગીકાર કર્યું. જેણે તે અંગીકાર કર્યું તેઓએ સાધુ અને સાધ્વીપણાની દીક્ષા મંજૂર કરી સામાયિકને આચારમાં મૂકવા, સર્વથા પ્રયત્ન કરવા માંડ્યો.

વળી કેટલાએક પુરોએ અને સ્ત્રીઓએ ઇચ્છા યોગથી તો સામાયિકને સંપૂર્ણ અંગીકાર કરી, પરંતુ યુદ્ધરૂપણાને લઈને સામર્થ્ય યોગ વડે ઇતર એટલે અમુકકાળ સુધી તેવુંજ સામાયિક આચરવાનો નિયમ કર્યો. આ પાછળના મુમુક્ષુઓ પ્રભુના શાસનમાં આવક અને શ્રાવિકા ગણાયા. આમ સામાયિકની ક્રિયા કરનાર એટલે સાધુ, સાધ્વી, શ્રાવક શ્રાવિકા એ ચારે પ્રકારના મનુષ્યનો સમાજ તે પ્રભુનું તીર્થ ગણ્યું અને પ્રભુ તીર્થકર કહેવાયા એટલા માટે જે મનુષ્યે પ્રભુના ઉપદેશોના સામાયિકને-પછી તે સામાયિક સર્વથા હો કે દેશથી હો-તેને આચારમાં ન મૂકતો હોય તો તેને જૈન સમાજમાં ગણવો કે કેમ એ વિચારવા જેવું છે. અલગત! તેમાં પ્રીતિ રાખતો હોય તો અનુમોદક તો ખરો!

ઘણાએક મનુષ્યો મહાપુરોની આગામી માથે ચઢાવે છે, તેમનું કહેવુંજ સાચું મને છે, પરંતુ મરનેક ચઢાવ્યા પછી તે આગામી હૃદયમાં ઉતારતા નથી-તેઓ આચારમાં મૂકી શકતા નથી, માટે આપણે એ આગામી ફળ દાદ બરાબર જોવા પામતા નથી. આપણે આ પ્રમાણે પ્રજિધિ નક્કી કરી આદર્શ નક્કી કરી સામાયિક નામની પ્રવૃત્તિમાં પ્રવેશ કરવો જોઈએ.

સામાયિકનું સ્થાન:-શ્રાવકોના સામાયિક વ્રતનું સ્થાન બાર વ્રતમાં નવમે વ્રતે છે, અને એ શ્રાવકોનાં-શ્રાવિકાઓનાં બાર વ્રતરૂપ યજ્ઞનું મૂળ સમ્પદ દર્શન છે. આ ઉપરથી એ બાર વ્રતોને સમ્પદત્વ મૂળ બાર વ્રત આપણા શાસનમાં મળવામાં આવ્યાં છે. મોક્ષનો-આત્મસ્વાતંત્ર્યનો-આત્મ સ્વરાજનો perfect freedom and perfect liberation કે self Government નો ઉપાય જૈન શાસ્ત્રમાં સમ્પદ-

દર્શનપૂર્વક સમ્યગ્જ્ઞાન અને સમ્યગ્દર્શન જ્ઞાનપૂર્વક સમ્યક્ ચારિત્ર છે માટેજ કહ્યું છે કે—

સમ્યગ્દર્શન જ્ઞાન ચારિત્રાણિ મોક્ષમાર્ગઃ ।

“જડ ચૈતન્યનો-સત્યાસત્યનો તત્વજ્ઞાનનો નિશ્ચય કરવો તે સમ્યક્જ્ઞાન છે, તેના ઉપર પૂર્ણ શ્રદ્ધા રાખવી તે સમ્યક્ દર્શન છે, આ જ-ને વસ્તુ-તત્વને વસ્તુતત્વરૂપે જાણવા અને સદ્વહવા-દૃઢ નિશ્ચય કરવા રૂપે છે, પછી જ્ઞાનથી જેવું જાણ્યું અને દર્શનથી જેવો નિશ્ચય કર્યો તે પ્રમાણે વર્તનમાં મૂકી તેનો અનુભવ કરવો તે સામ્યક ચારિત્ર છે. આ સમ્યકજ્ઞાન અને સમ્યકદર્શન વિના ચારિત્ર હોઇ શકે નહિ. ૧”

“કહ્યું છે કે-ત્રસ સ્થાવરજી કરણ્ણાતીની જીવન એક વિરાધ્યો, ત્રિનકાલ સામાયિક કરતાં તોયે ન કારણ સાધ્યું-સગકિન નવી કહ્યુંરે તેણે રાખ્યો સંસાર.”

સમકિત તે શું છે? વ્યવહાર સમકિત તે શું અને નિશ્ચય સમકિત તે શું તે સમજવા આપણે હવે પ્રયત્ન કરીએ. સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત થયા વિના હાલ જે સ્થિતિમાં આપણે છીએ તેને મિથ્યાત્વ કહે છે. જગતનાં તમામ મહાત્માઓ આ મિથ્યાત્વને દૂર કરવાં અને સમ્યક્ત્વને પ્રાપ્ત કરવા બળપૂર્વક ઉપદેશ આપે છે. આ સંસારનું-આ બંધનનું-આ દુઃખના સાગરનું-આ અજ્ઞાનના અંધકારનું-આ સહરાના રણ જેવી ખરતર અટવીનું કારણ કોઇ હોય તો મહાત્મા શુદ્ધ કહે છે કે તે માર છે,

મહાદ પેગમ્બર કહે છે કે તે સેનાન છે;

મહાત્મા મોઝીઝ કહે છે કે તે Devil છે;

શ્રીમદ્ શંકરાચાર્ય કહે છે કે તે માયા છે.

અધિમુનિઓ કહે છે કે મોહ છે.

મહાત્મા ક્રાઇસ્ટ કહે છે કે Sin-પાપ છે.

શ્રી પરમાત્મા મહાવીર સ્વામી કહે છે કે તે મિથ્યાત્વ છે.

અને એ મિથ્યાત્વ તે એજ કે આ દેહને-આ દેહાદિને-આ કર્મને કે કર્મના પરિણામને ‘હું’ માનવો

તે છે. દેહાધ્યાસ ટળતાં-કર્મધ્યાસ છૂટતાં જે સ્વરૂપ આપણું પ્રગટે છે તે સમ્યક્ત્વ છે. જેન શાસ્ત્રમાં એ મિથ્યાત્વને બહિરાત્મભાવ પણ ગણવામાં આવ્યો છે. શ્રીમદ્ આનંદધનજી કહે છે કે:—

આ સંસારમાં મોટામાં મોટું કોઇ જો પાપ હોય તો તે બહિરાત્મ એટલે કાયાદિકને હું માનવો તે છે. તેઓ શી કહે છે કે:—

“આત્મ શુદ્ધ હો કાયાદિક ચલો, બહિરાત્મ અમરૂપ.”

મોટામાં મોટું કોઇપણ પાપ હોય તો શરીરાદિને હું માનવો એમ આનંદધનજી કહે છે. જેન શાસ્ત્રમાં પણ આ વાત ઠામ ઠામ મનુષ્યને આત્મ-જન્યુતિ આપવા વારંવાર કહેવામાં આવી છે. શરીરને હું માનીને મનુષ્યની ઉત્તમોત્તમ યોનિમાં આવ્યો છતાં-અરથો છતાં મનુષ્ય પોતાનો કાળ-મનુષ્ય પોતાનો અવતાર-અરે! હવેને પણ દુર્લભ, પણ તમોને અને મને મળેલો હોવાથી સુલભ એવો ઉત્તમોત્તમ માનવાવતાર એ કેવી રીતે આપણે ગ્રહાવી નાખીએ છીએ એના ઉપર જરા નજર ફેરવી જઇએ.

ત્યાર પછી શ્રોતૃમંડળમાંના એક શ્રોતાને વક્તા પૂછે છે કે તમારું નામ શું? તેઓ કહે છે કે મારું નામ કુલચંદ. વક્તા કહે છે કે હું તો તમારું નામ પૂછું છું? કુલચંદ એતો શરીરનું નામ તમે કહ્યું. કુલચંદ એ તો તમારા શરીરનું આ ૪૫ વર્ષનું નામ છે, પણ તમે તો ૪૫ વર્ષ પૂર્વે તેમજ હાલ અને હવે પછી પણ કુલચંદ જેવા શરીરના સાક્ષી રૂપે છો. તો એ સાક્ષીનું નામ શું?

ધારો કે કુલચંદની શરીરમાં જે આત્મા સાક્ષી રૂપે રહ્યો છે તેનું નામ સંવર છે. તમે પોતાને કુલચંદ માની એટલે શરીરાદિને હું માની-કે વક્તા લાલનરૂપ શરીરાદિને હું માની નેટલી ક્રિયા કરે એ બધી ક્રિયા મિથ્યાત્વમાંથી-બહિરાત્મભાવમાંથી-વિષે-વાસમાંથી કે મોહથી ઉત્પન્ન થયેલી હોવાને લીધે મિથ્યાત્વરૂપ છે. શ્રી આનંદધનજીના શુદ્ધમા કહીએ તો મહા પાપરૂપ છે અને અધોર સંસારનું કારણ છે.

મનુષ્ય જેને હું માને છે, દાખલા તરીકે શરીરને હું માને છે તો તેની સઘળા પ્રવૃત્તિઓ વિશે

કરીને શરીરને માટે થાય છે. શરીરમાં રહેનાર જેમ કે પુલ્કયદમાં રહેનાર સંચર અને લાલનમાં રહેનાર પ્રશ્ન તેને માટે થતી નથી. આ ઉપર થોડું દિગ્દર્શન કરાવવું જરૂરનું છે.

આપણે કહી ગયા કે સઘળા યોનિઓમાં-જીવ-શાશિમાં મનુષ્ય ઉત્તમ છે તથાપિ આપણા મનુષ્યમાંનાં મોટા ભાગના કાળ કેવી પ્રવૃત્તિમાં વલો જાય છે તે જોઈએ.

શરીર જે આપણી સાથે પચ્ચીસ, પચાસ, પોણોસો, સો, સવાસો અને લાલને છેવટે શાન્તમાં જોવાલા એકસો જીવીસ વર્ષ સુધી રહે છે. આપણી સાથે એ શરીરને ખાવાનું, આપવાને મનુષ્યનો પ્રયત્ન રાત્રિ દિવસ થયા કરે છે તે શરીરને પહેરવાને કપડાં પેદા કરવામાં મનુષ્યના સમયનો મોટો ભાગ ખર્ચાઈ જાય છે, અને મનુષ્યના શરીરને રહેવાને જે જાપડ જોઈએ તે પેદા કરવાને તે રાત્રિ દિવસ રંજ જેથી રહે છે. હા, પછી કોઈ ખાવામાં કોદરા ખાય છે, અને કોઈ કંસાર, શરીરને પહેરાવવાને માટે કોઈ ખાદીના ઉપયોગ કરે તો કોષ કીનખાખો, શરીરને જાપડાં નીચે રાખવાને માટે કોઈ ઝુપડીમાં ધરમાં-હવેલીમાં અને મહેલમાં રહે છે, અર્થાત્ આ ખાવા પહેરવા અને જાપડા નીચે રહેવા ત્રિવિધ પ્રવૃત્તિઓમાં મનુષ્ય જેવું ઉત્તમ પ્રાણી પોતાના જન્મને પ્રસાર કરી રહ્યો છે, શરીરને દુ માની આ ત્રિવિધ પ્રવૃત્તિ કરનારમાંના કેટલાંક મનુષ્યો વળા એક યોથી પ્રવૃત્તિ પણ કરતા જોવામાં આવે છે. એટલે કે પીળા મનુષ્ય કરતાં પોતે મનુષ્યમાં મોટા ગણાય તેને માટે શરીરને ડાગીનાથી શય્યાગારે છે, ગાડી-ઘોડાઓમાં બેસે છે.-રેલ્વે અને રીડરમાં પ્રવાસ કરતાં સેકન્ડ અને ફર્સ્ટ ક્લાસમાં કે સહનમાં વિદાર કરતાં જોવામાં આવે છે. આમ પ્રવૃત્તિ કરતા મનુષ્યનો મોટો ભાગ દેહને દુ માને છે અને એ દેહમાં રહેનારો જે દેહનો ધણી એવો આત્મા તેને માટે કોઈ પણ પ્રવૃત્તિ કરતો ભાગેજ જોવામાં આવે છે.

વળા દેહને દુ માનવાથી મનુષ્યમાં રહેવાં કેટલાં એક અગ્રમ્ય અને કેટલાંએક અગ્ર સાગર્ભીની પણ તેને ખજાર પડતી નથી; પરંતુ જ્યારે દેહમાં

રહેનાર કાણુ છે તેની શોધમાં વળે ત્યારે તેમાં અખૂટ ખજાનાની તેને માહિતિ મળે છે. સા એ અખૂટ ખજાનો ખોલવાની ચાવી છે.

હવે એ દેહરૂપ ધરમાં રહેનાર-એ પુલ્કર ધરમાં રહેનાર-એ લાલનરૂપ ધરમાં રહેનાર અને આપણે સમજવા ખાતર તરી સંચર અર્થ પ્રસન્ન કહીશું તે લક્ષી વિચાર કરીએ, એમ કરવા થઈ આપણે કેવાં કેવાં સુખનાં અને થઈ શકીએ છીએ એ આપણે જોઈએ. કે આનંદધનજી કહે છે કે મનુષ્ય પણ ઉત્તમ ઉત્તમ હોવા છતાં પણ શરીરને દુ માને તો જન્મ પાપરૂપ છે, અને શરીરમાં રહેલા આત્માને હૃદયરૂપ કરી વર્તે તો-ધર્મોદિ અતુ કરે તો તેનામાં રહેલો આત્માજ પોતાના પરમ પણાને પ્રગટ કરી શકે છે. તેઓ કહે છે કે,-

“કાયાદિકનો હો સાક્ષીધર કલો અતરાતમરૂ

શ્રીમદ્ આનંદધનજીના આ ચરૂરૂપ વાક્ય બનન કરીએ તો આપણું સ્વરૂપ આપણને પ્રત્યક્ષ થશે. તેઓ કહે છે કે તું શરીરોદિ અર્થોત્તું કાયા નથી, તું મન નથી, તું અર્થ નથી, કાયાદિના સગવડાલાં તે તું નથી, પુલ્કય મિશ્રત તું નથી-એ સર્વનો તું સાક્ષી છે જાતા દૃષ્ટા છે. હવે વિચાર કરો કે કોટમાં કોષ મનુષ્ય હાજર કરવામાં આવે અને તે મનુષ્યે કંઈ કંઈ હોય કે ભણું કંઈ હોય તો તેનો સાક્ષી જાય હોય. ધારો કે આપણી કોટમાં શ્રી મદાવીર રત્ના પ્રત્યુ ન્યાયાધીય છે. ભાઈ પુલ્કયદ એ પાંચરા ઉભા છે. અને પુલ્કયદમાં નિવાસ કરતો તેમ આત્માશ્રી પ્રમાણિક સાક્ષી જેને હાથ સંચર નામ ઝાગળીએ છીએ એ સાક્ષી શું એના લાલા જુ કામનો જોખમદાર છે? responsible છે? પ્રાણિક સાક્ષી જેવું હોય તેવું પરમાત્મ રૂપ ન્યાયાધી પાસે પ્રામાણિકપણે પ્રગટ કરે છે. ભણું કંઈ હો તો ભાઈ પુલ્કયદને કર્મ પરિણામ પાસે છનામ અપ છે-justice of the peace ગનાવે છે અને કંઈ હોય તો એ કર્મ પરિણામ તેને શિક્ષા કરે.

આમ શિક્ષા માનનાર કે પારિતોષિક પ્રાપ્ત કરનાર પુલક્યંદ છે, પણ પુલક્યંદમાં રહેલ સંવર રૂપ આત્મા તો તેનો સાક્ષી છે, આટલે સુધી વિચાર કરતાં એટલે સંવરમાં સ્થિર થતાં એટલે આનંદપ્રપન્નતા શબ્દમાં અંતરાત્મા થતાં અર્થાત્ સમ્પત્તી થતાં સંસારમાં આવતાં દુઃખ સુખથી આપણે પર યથાએ છીએ. આપણને એમ લાગે છે કે સુખદુઃખો એ આર્ગતુક છે. અને આપણે તો સુખદુઃખથી પર છીએ.

આટલું થયા પછી સંવરરૂપ આત્મા પુલક્યંદ ઉપરથી દ્રષ્ટિ જેવી લઘુ પરમાત્મા તરફ એટલે કે અંતરાત્મા પરમાત્મા તરફ પોતાના અંતર યશુથી દર્શન કરવા ભાગ્યશાળી થાય છે. આત્મા અને પરમાત્માનો સંબંધ તે પારખે છે અને જેમ તે દેહાદિથી અલગ છે તેમ પરમાત્મા તરફ નિહાળતાં જાણી લે છે કે તેનો આત્મા કર્મોદિથી પણ અલગ છે માટે એ કર્મોદિથી અલગ થવાને પોતાના આત્મચીરને અવલંબી સામાયિકાદિ પ્રવૃત્તિઓ કરતો રહે છે, તેમ તેમ પરમાત્મામાં પ્રગટ રહેલા અને પોતાનામાં ગુપ્ત રહેલા સામર્થ્યો વચ્ચે માર્ગમાં આવતાં વિધોને દૂર કરી તે સામર્થ્યો પ્રાપ્ત કરતો રહે છે. શીર્ષદ આનંદપ્રપન્ન છે કે

‘અતીન્દ્રિય શુભગુણગુણિ આગરે

એમ પરમાત્મ ભાવ’

આટલા માટે આત્મા અને પરમાત્માની વચ્ચે રહેલા વિધોને દૂર કરવા ખીછ પ્રવૃત્તિ કલા પછી માનું વિધ જય દેખાડે છે.

સામાયિકરૂપી પ્રવૃત્તિને ક્રિયામાં મૂકતાં કયાં કયાં વિધો આવે છે એ પણ સામાયિકના વિધાનમાં ગણાવેલાં છે. સામાયિક સૂત્રમાં જણાવેલું છે કે આર વિધો કાયાનાં, દશ વિધો વચનનાં અને દશ વિધો મનનાં છે. આ વિધો કે દોષોનો વિજય શરીરને હું માનનારને ઘણો મુશ્કેલ છે પરંતુ અંતરાત્માને કે શરીરમાં રહેલ સાક્ષી આત્માને, શરીર અને વચનના દોષો તો મું પરંતુ મનના દશ દોષો ઉપર પણ એ સામાયિકનો સાધક વિજય મેળવે છે.

જેમ જેમ સાધક એ દોષો ઉપર વિજય મેળવતો જાય છે તેમ તેમ સામાયિકના દ્વરરૂપ શુભો-

આત્મિકશુભો પ્રગટ થતાં જાય છે એ તો આપણે જાણીએ છીએ કે જળ કરતાં કળ વાપરવાથી જલદી વિધો ઉપર વિજય મેળવી શકાય છે. સામાયિકની ક્રિયા કરતાં એ ક્રિયાનો જેમ જેમ આપણે અર્થ અને પછી ભાવ પ્રાપ્ત કરતા જઈએ તેમ તેમ વિધો સહજ દૂર થતાં જાય છે. એ વિધો દૂર થયાં કે શ્રી હરિભદ્રસૂરિ કહે છે કે સિદ્ધિ પ્રાપ્ત થાય છે. સાધકને આ સિદ્ધિ પ્રગટ થઈ કે તુરંતજ પોતાનામાં જે સામર્થ્યો પ્રગટ થયાં, તે સામર્થ્યો જગતના જીવોને પ્રાપ્ત થાય એવી ભાવદશા ઉત્તમજીવને-ઉત્તમ સાધકને પ્રગટ થાય છે.

સર્વો જીવ કર્મ શાસનરસી । એવી ભાવના સાધકમા જાગે છે એટલે Self-dedication-એટલે જનતાના કલ્યાણને માટે આત્મ-નિવેદન કરે છે આ આત્મનિવેદનનું નામજ વિનિમય કહેવામાં આવેલ છે.

શ્રી મહાવીરસ્વામીએ સામાયિકના સાધન વડે સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરી-વિનિમય કરતાં કહ્યું છે કે આત્મસમં કરોમિ । સર્વ જીવોને મારા સમાન બનાવું. ઉંચામા ઉંચી સ્થિતિ જે મનુષ્ય પ્રાપ્ત કરી શકે તે મેં કરી છે, તેવીજ સ્થિતિ જનતામાં હું પ્રગટાવું.

આવી રીતે જેમ જેમ સામાયિકના સાધકને લાભ દેખાતો જશે તેમ તેમ સામાયિકનું રહસ્ય વિશેષ વિશેષ માણુમ પડતું રહેશે. તેનાં બાંનેમાં ગ્રેમ જગૃત ઘરો, અને આદર્શો ઉપર ગ્રેમ કે ભક્તિ થયા એટલે સાધકમા ઉત્તરોત્તર અધિક અધિક ઉત્સાહ અને જળ વધશે. તથાપિ સામાયિકમા આવતાં વિધોને દૂર કરવાને કષ્ટક થોડુંક કહેવાની ધ્વજા થાય છે. અને તે એ કે વિધો જ્યારે આપણા માર્ગમાં અડચણ કરતાં હોય તો આપણે એ બત્રીસ વિધોને જરા બાજુપર રાખી આપણે આપણા આદર્શોને વધારે નમજવાની કોશીશ કરવી અને એ સમજતાં સમજતા એવાં Intuitions પ્રતિશાઓ-થી રહસ્ય પ્રગટ થશે એટલે એનું જળ આવશે કે આપણે વિધો સંહેનાઈથી જય કરી શકીયું.

(અપૂર્ણ)

વિવિધ નોંધ.

(ઈન્ડિયન ઓફીસ—પરિપદ્ધ કાર્યાલય તરફથી).

ખનારસ હિંદુ યુનિવર્સિટી અને જૈન ચેર:—

આ પ્રશ્નના અંગે ઉપયોગી અને જરૂરનો પત્ર-વ્યવહાર તેમજ અન્ય દૃષ્ટિકોટી પ્રકટ થઇ ચૂકી છે. ત્યારબાદ તા. ૨૦-૭-૨૭ નો ખનારસવાલા રાજ સત્યાનંદ પ્રસાદ સિંહનો પત્ર અમેને મથ્યો હતો જેમાં તેઓ જણાવે છે કે, " I am very sorry to have kept your letter no. 1112 dated 21/3/27 waiting so long. x x x x In my opinion there seems no necessity to pay Rs. 40,000/- to the Hindu University for establishing a chair for Jain Philosophy when they have their own arrangements for same. Moreover there are not many Jain Students in the University nor they take any interest in a subject like Philosophy. The general tendency of the students these days is for science and engineering etc and since our object is to encourage general education among the Jains, we ought to utilize the sum in such a way that this object may be gained and so my suggestion is that this 40,000/- and the balance that is to be realized be set apart to give scholarships to such Jain Svetamber students who come out in B. A. with honours and go to foreign countries for technical and other education. Donors should also be consulted. If a meeting is called for the purpose at Bombay, I am afraid the people of this side or of

Calcutta will not respond to it and so the best way would be to send suggestions to them and invite their opinion by letters. (yours faithfully—Satyanand Prasad Singh. Benares 20th July 1927.) આ પત્રની મતક્ષમ એવી છે. કે જ્યારે ખનારસ હિંદુ યુનિવર્સિટીની પોતાની ગોઠવણ આ વિષય માટેની છેજ ત્યારે આપણે રૂ. ૪૦૦૦૦) આપવા નહિ. ચાલુ સમયમાં આવા તત્ત્વ જ્ઞાન જેવા વિષય પરત્વે વિદ્યાર્થીઓની અભિરુચિ ઓછી છે. અને વિજ્ઞાન આદિ વ્યવહારિક ક્ષેત્રવર્ણી માટે વિદ્યાર્થીઓનું લક્ષ વિશેષ છે. તો ખનારસ મત પ્રમાણે બી. એ. માં આનંદમાં પાસ થનાર વિદ્યાર્થી કે જેને વિદેશ જઈ કોઈ કુખર ઉદ્યોગની તેવી બીજી ક્ષેત્રવર્ણી સેવા કમળા હોય તેને સ્કોલરશીપ આપવી.....

આ પત્ર તા. ૩૦-૯-૨૭ ની સંસ્થાની હામિ-ટીની બેઠકમાં રજુ કરવામાં આવનાં સર્વોત્તમતે ફાવવામાં આવ્યું હતું કે " ઉક્ત યુનિવર્સિટીના સત્તાધાજાએને પત્ર લખી આત્મર મુદ્દા જૈન તેમજ જૈનેતર વિદ્યાર્થીઓએ જૈન સાહિત્ય, તત્ત્વજ્ઞાન અને ન્યાય વગેરેના અભ્યાસક્રમનો સામ સીમા હોય તથા પસાર થતા હોય તેના વર્ષવાર તથા વર્ષવાર આક-ગણ સાથે દાહ દરેક વર્ષમાં કેટલા વિદ્યાર્થીઓ છે તે વગેરે દૃષ્ટિકોટી મંગાવવી."

આ ફાવ અનુષ્ઠાને શ્રીખનારસ હિંદુ યુનિવર્સિટી ના પ્રો. વાલ્મીકીચંદ્ર આચાર્ય આનંદચંદ્ર બી. કુન્દને તા. ૬-૧૦-૨૭ ના રોજ નં ૨૯૦૪ નો પત્ર લખવામાં આવ્યો તો જેના જવાબમાં યુક્ત યુનિ-વર્સિટીના એક્ટીવ રજીસ્ટ્રાર તા. ૧૧-૧૧-૨૭ ના નં. ૧૧૧૫ વાળા પત્રમાં લખી જણાવે છે કે:—

"(1) The total number of students who took the Jain courses during the last five years is 30.

(2) Out of these 30, three were non-Jain Students.

Sd/-Indradeva Tiwary M. A.
Acting Registrar.

રાજ્ય-સત્યાનંદપ્રસાદસિંહને ઉપરનો પત્ર તથા ખનારસ હિંદુ યુનિવર્સિટીનો છેવટનો ઉપર ઉતારવામાં આવેલો એ પત્ર બંને, સંસ્થાની તા. ૧૪-૨-૨૮ ની મળેલી સ્ટેનાગ્રાફિક કમિટીની બેઠકમાંથી રજુ કરવામાં આવતાં સર્વાનુમતે કરાવવામાં આવ્યું હતું કે, "ખનારસ હિંદુ યુનિવર્સિટીમાં જૈનધર્મ સંબંધી તથા રહસ્યશાસ્ત્ર સંબંધી કલકત્તા કોનવેન્શનમાં જે દર્શાવ થયો છે તેની હદમાં જીને તેના સંબંધમાં વિચાર કરીને તથા તે સંબંધી ગ્રંથોના પત્રવ્યવહાર પર વિચાર કરી સ્ટેનાગ્રાફિક કમિટીને રિપોર્ટ કરવા નીચે લખેલા ગૃહસ્થોની એક કમિટી નિમ્નવામાં આવે છે. સદરજુ કમિટીને ઉપરની બાબતમાં બીજી જે કંઈ યોગ્ય સૂચના કરવી હોય તે કરવાની છૂટ આપવામાં આવે છે. કમિટીએ પોતાનો રિપોર્ટ બે માસમાં કરવો.

સંબોધનાં નામ:- રા. મોતીચંદ. ગિ. કાપડીઆ.
રા. મકનજી. જે. મહેતા. રા. મોહનલાલ. બી.
જવેરી. રા. ઉમેશચંદ ડી બરોડીઆ."

૨ શ્રી. હાલા (શિંધ) ના દેરાસરજીના
વહીવટ કર્તાઓનો ખુલાસો.

સંસ્થાના ઉપદેશક પુનલાલ પ્રેમચંદ શાહ પોતાના સિંધના પ્રવાસ દરમિયાન હાલા મુકામે ગયેલા અને ત્યાંના દેરાસરજીના વહીવટ મંજૂરે જે હકીકતો અમને જાણવામાં આવી હતી તેનો ઉદ્દેશ્ય ગ્રંથમાં (પાપ) કરવામાં આવ્યો છે. સદરજુ વહીવટ કર્તાઓને તેમજ અન્ય ગૃહસ્થોને ૨૪૨૨૨ પત્રો લખી હકીકત માંગવામાં આવતાં, ઉક્ત શ્રી દેરાસરજીના વહીવટ કર્તાઓ તરફથી એક ખુલાસો

અમને લખી મોકલવામાં આવ્યો છે જે આ નીચે પ્રકટ કરીએ છીએ.

શ્રી જૈન શ્વેતાંવર કોન્ફરન્સ, ૨૦ પાપયુની, વમ્પઈ નં. ૩. માન્યવંતા મેટ્રી નગીનદાસ કરમચંદ તથા ત્રીભુભાઈ લાલભાઈ સોલીસિટર યોગ્ય. લી. શ્રી નવીન-હાલા x x x જે શેઠ રામલાલજી સેઠ મેંદાસજી કા જયજીનંદ વંચના x x વિશેષ કૃપાપત્ર ૧ થાપ સાહ્યોં કા નં. ૪૦૮ તા. ૨૪-૧-૨૮ કા લિખા હુઆ (રજીસ્ટર) હમારે ઓર સેઠ લજમીચંદજી કે નામસે તા. ૩૦-૧-૨૮ કો પોષ્ટદ્વારા આનકર મિલ. સમાચાર યાચને સે સારા હાલ માલમ હુઆ. આપ લિખતે હો કે હમે યહાં ઉપદેશક પુનલાલ પ્રેમચંદ શાહ દ્વારા માલમ હુઆ હૈ કે આપ વહા કે દેરાસર કા કામ સંભાલતે હૈ તથા હિસાબ વિગેરેકા વહીવટમી આપકે હસ્તક હૈ. હમે વહ મી પતા ચલા હૈ કિ વહાં કે આમદની, ચર્ચ, સિલક વિગેરેકા હિસાબ આપને પંચોકે સમક્ષ જાહીર નહીં કિયા હૈ. ઇતનાહી નહીં લેકિન હિસાબ માગને પર મી આપકે તરફસે આના-કામી કરનેમે આતી રહી હૈ. ઇતીકા ઉત્તર આપ સાહ્યોં કે ધ્યાન ઉપર મેઠાને કે હિંદુ લખને મે આતા હૈ કિ હમારે પાસ પંચો કા સોપા હુઆ શ્રી મંદિરજીકા કોઈ હિસાબ ફિલાવ નહીં હૈ ઓર નહીં પંચોને હમારે પાસ માંગળી (હિસાબ વિગેરે કી વીડી હૈ) લેકિન શેઠ લજમીચંદજી કે વહેરો કે વક્ત સે મંદિરજી કા તથા પંચાયતી સમી કારભાર સંભાલના ઇનો કે તાલકે રહા હૈ મગર દૈવયોગ સે શેઠ લજમીચંદજી કા પિતાશ્રી તથા પાંચ માઈ દો મતીજી એકદમ આઠ રોજ મે ઇન્ફલ્યુએન્સા કી વિમારીમે યુજર ગયે. ઇતની વડી ચોટ લગને સે ઇનકા ચિત્ત વહુત વિઘ્નલ હો ગયા તિસ વજહ સે જ્યાદાત્તર કામતો ઇન્દોને સમી પંચો કે સુપરદ કર દિયા હૈ વાકી હિસાબ કે હિંદુ ઇનકા વહનાયા કે ધીરજ કે સાથ હમ તૈયાર કરકે પંચોં સુપરદ કરેંગે વો વાત સમી પંચોને મંજુર કરી થી મગર દો ચાર સહ્યો (વાદમીયોં) ને નામાલમ કોનસી જમીયત સે પંચોમે ઝઠકર સ્વદે હોકર વહને લગેં કે હમને તો અમુક પ્રતિજ્ઞા લી હૈ સો હમતો હિસાબ અમી લેંગે. જપ

પાવે નહિ. વિરૂદ્ધ વર્તન કરનાર પાસેથી રૂ. ૫) પાંચ દંડ ગામ શેડો વસુધ હેશે. (૨) ફટાણું નહિ. ગાંધી. વિરૂદ્ધ વર્તન કરનાર પાસેથી રૂ. ૫) પાંચ દંડ હશે. (૩) પરદાર ગમન ન કરવા માટે કેટલાકોએ પ્રતિજ્ઞા લીધી. આ ઉપદેશકો લાભ ગામના આગેવાનો તથા વસ્તીમાંથી પાંચસે માણસોએ લીધો હતો. (સંખ્યાબંધ સહીઓ) ભાંડુ-ચંડી સખત હતી. ભાણુ આપવા માટે સગા વારવા જેવું મોટું સ્થાન મળવાને અગાવે હાજરી થોડી. હાજર રહેલાઓ સમક્ષ કેટલાંક વિવેચનો થયા બાદ સુદૃઢ વાંચર ફંકની યોજના અમલમાં મૂકી ફંક વસુધ કરવામાં આવ્યું. વકુ-તાળે વિસનગર ગામે તા. ૧૨-૨-૨૮ ના રોજ રાત્રે સાડાસાત વાગે ભાણુ આપવામાં આવ્યું. બામોસજીના જૈન સંઘ તરફથી તેમ ગામ તરફથી ઠહેવાળાં આવ્યું હતું કે વકુગામે ઉપદેશ આપવાની જરૂર ખાસ છે તે પરથી તે ગામના જૈન આગેવાન તેમજ પટેલ વગેરે ઉપદેશકની સાથે વકુ ગામે ગચ્છા સાદ પકાવી જાહેર સભા યોજાવવામાં આવી. આ ગામમાં સાંઢ ધર કેળી ઠાકરડા અને પચાસ પાટીદારનાં છે. ચોરી નહિ કરવી, જીવોને અભયદાન આપવું, પરસ્પ્રીગમન નહિ કરવું, દારૂ નહિ પીવે વિગેરે વિષયો પર સચોટ ભાષણ આપવામાં આવ્યાં, અને આ બધી બાબનો નિર્દેશ કરવા માટે ધણીઓએ પ્રતિજ્ઞાઓ લીધી. આ ગામે વાણી-આનું ધર નહિ હોવાથી બામોસજીથી શેઠ મગનલાલ અમરયાદે સાથે જઈ બધી તજવીજ કરી હતી

એકાદશી થી જૈન સંઘ તરફથી ૧૮-૨-૨૮ ના પત્રથી જાણવામાં આવ્યું છે કે અત્રે ઉપદેશક મજકુર આવતાં ગામના અગ્રેસર મારફતે સાદ પકાવી ચોખાનમાં તા. ૧૬ તથા ૧૭-૨-૨૮ ના દિને એમ બે દિવસ સુધી ભાષણો ઉપદેશકે આપ્યાં હતાં. સંઘ અતિ હર્ષ પામ્યો છે. લાભ સારો મળ્યો છે. કાક-રડાઓએ જીવિંસા કરવી નહિ, કરાવવી નહિ, માંસ મહિરાનો ત્યાગ કરવો વગેરે માટે બાધાઓ લીધી હતી. આ તથા કુચમનો માટે બાધા લેનારોનાં નામ મોકલવામાં આવ્યાં છે.

ખંડોયજી-થી જાણવામાં આવે છે કે ઉપદેશક આવતાં જાહેર વ્યાખ્યાનોમાં સેંકડો માણસની હાજરી થતી હતી. કાંદર-સ તેમજ ઉપદેશકને આ કાર્ય માટે મન્યવાદ આપવામાં આવ્યો. અને દરાવવામાં આવ્યું કે દોર કસાધને વેચવાં નહિ, જીવ હિંસા કરવી નહિ, માંસ મહિરાનો ત્યાગ કરવો, ફટાણું ગાવા નહિ. પરસ્પ્રી ગમન કરવું નહિ. કન્યાવિક્રય કરવો નહિ, અન્ન ભાગ લેનાર ગામનો સુખી હોવાથી દરા-વોનું પાલન બરાબર થશે. તે બદલ ધણી સહીઓ.

ઉપદેશક પુનઃલાલ ત્રિમયદશાહ,

શીવગંજ—અત્રે સુનિશ્ચિત પતિન્દ્રવિજયજીના પ્રમુખપણા નીચે તથા નગરશેઠની મારફતે જુદે જુદે સ્થળે સભાઓ કરી જૈનવિદ્યાલયમાં એક સભા વિચાર્યોત્તરી ભરવામાં આવી. બિન્ન બિન્ન વિષયો દારા કાંદર-સની નિયતિ થવા અને શ્રી સુકૃતજીંદાર ફંકની યોજના સમજવી, કેળવણી અને ફાનિકારક રિવાજો ઉપર ભાષણો આપતાં એક લાયકેરી સ્થાપવા હીલચાલ કરી; પરંતુ સંઘના કુસંપથી બની શક્યું નહી. અત્રે એશવાળ પોરવાડમાં ચાર તક હોવાથી સંઘના અગ્રેસરો વ્યવહારિક-ધાર્મિક કામમાં પોતાની જવાબદારી બીલકુલ સમજતા નથી તે વચ્ચે ફંકની યોજનાને જેવું તેવું માન મળ્યું છે. અત્રે એક વિદ્યાલય શેઠ ફતેશજીની તરફથી ગામે છે જેમાં વ્યવહારિક-અને અગ્રિજ અભ્યાસ કરાવવામાં આવે છે, જૈનમહિરાની વ્યવસ્થા કીક ચાલે છે પણ દેવ દ્રવ્યના હિસાબની ચોખવટ થવાની ખાસ જરૂર છે, વેપારનું મથક કીક હોવાથી જૈન કામ સુખી છે. સુનિવિહાર અવાર નવાર થતો રહે છે.

કોરડા—ભાઈદા નાની. ફતાપુરા-તસોદરીવા-કાનપુરા-ઉદરી. કોલીવાડા-સુમેરપુર ગામે શીવગંજની નજીકમાં હોવાથી ત્યાં જઈ કાંદર-સના ઉદ્દેશો સમજાયા. ફંકની વસુધાત કરી. કોરડા અને ભાઈદા ગામનું ફંક આવવું બાધી રહ્યું છે, કોરડા તિર્થસ્થળ હોવાથી કારતી અને ચૈત્રી પૂતેમના મેળા ભરાય છે.

નાકોડા—પાશ્વનાથ (ગેવાનગર) અત્રે પોશ

૪) દર વર્ષે પરીક્ષાનું વિગતવાર પરિણામ, ઇનામ જેળવનાર વિદ્યાર્થીઓનાં નામ, ઠેકાણા અને વિશેષ દર્શીકત સહીત મને મળવું જોઈએ.

૫) દરેક વર્ષમાં રૂ. ૫૦૦) એક પાંચસો કરતાં ઓછા ખર્ચ થાય તો પાંચસોથી ઓછા વપરાયેલા રૂપિયા પછીના વર્ષમાં વાપરવા.

૬) આ પરીક્ષા સંબંધી સવસ્થા વ્યવસ્થા શ્રી જનશ્વેતાંગર એજ્યુકેશન બોર્ડ કરવી, અને પુરૂષ ધાર્મિક પરીક્ષા માટેના અભ્યાસક્રમ, પરીક્ષાપત્રો તથા તેના જવાબની નોટો વિગેરે હવે પછી છાપવા છપાવવામાં આવે. તેમાં ઉપરોક્ત નામ મુકવાનું છે; અને જે ચાલુ હોય તેમાં ઉપરોક્ત નામનો “રૂબર રેમ્પ” મુકાવે.

૭) ઉપરની પુરૂષ ધાર્મિક ઇનામી પરીક્ષા માટે જે જાહેરાત આપવામાં આવે તેમાં પણ ઉપરોક્ત નામ મુકવું.

૮) મારા તરફથી જે કાંઈ સુચનાઓ બહામણો વિગેરે આ મેળામાં કરવામાં આવે તે પર બોર્ડ પૂરતું સંભાળપૂર્વક લક્ષ આપવું.

૯) “અભ્યાસક્રમ” ઉત્તરદિન્દુસ્તાન, મારવાડ, ગંગાળ વિગેરે પ્રદેશોના વિદ્યાર્થીઓ આ પરીક્ષાનો લાભ લઈ શકે તેટલા માટે અભ્યાસક્રમ તથા પરીક્ષા-પત્રો શુજરાતી ભાષાની સાથે હિંદી ભાષામાં પ્રગટ થાય તેવી ગોઠવણ કરવી. અને તે તે પ્રદેશોમાં વિશેષ આનંદોલન થાય તે માટે આપણા ઉપદેશકોને બહામણ કરવી.

ઉપરની યરનો મેનેજંગ કમીટીએ મંજૂર રાખી નીચેના કાચ સર્વાનુમતે પસાર થયો હતો.

દસાવ-૨.

“આજની સમા શેઠ સારાભાઈ મગનભાઈ મોદી તરફથી બોર્ડની “ધાર્મિક પરીક્ષા”ના ઇનામ સંબંધી તા. ૧૪-૫-૨૭ ના રોજના લખેલા પત્રની નોંધ લે છે અને તેમજ જણાવેલ યરનો જવાબ રાખી રૂ. ૨૫૦૦)ની રકમનો રસીકાર કરે છે.”

આ ઉપરાંત પ્રાકૃત ભાષાના વિદ્યાર્થીના પ્રચાર અર્થે શેઠ સારાભાઈ મગનભાઈ મોદીએ જે માર

આપવાની ઉદારતા દર્શાવી હતી તે સંબંધે નીચેના બીજો દસાવ પણ સર્વાનુમતે પસાર કરવામાં આવ્યો હતો.

દસાવ. ૨. શેઠ સારાભાઈ મગનભાઈ મોદી પ્રાકૃત પરીક્ષાની ઇનામી પરીક્ષા—

પ્રાકૃત વિભાગ પુરૂષ વર્ગ માટે—
ખંડ ૧ પ્રાકૃત “માર્ગોપદેશિકા” (પંડિત બહેચરદાસ કૃત) અને “ઉપદેશમાળા” (ધર્મદાસ ગણિ-કૃત) ઇનામ રૂ. ૨૫, ૧૫, ૧૦, કુલ રૂ. ૫૦).

ખંડ ૨ શ્રીમદ્ હેમચંદ્રાચાર્ય અષ્ટમ અધ્યાય; પ્રાકૃત પ્રકાશ “સમરાષ્ટ્રચક્ર” ચાર ભાગ. ઇનામ રૂ. ૨૫-૧૫-૧૦. કુલ રૂ. ૫૦).

પ્રાકૃતવિભાગ સ્ત્રી વર્ગ માટે—
ખંડ ૧ પ્રાકૃત માર્ગોપદેશિકા પૂર્વાર્ધ (પંડિત બહેચરદાસ કૃત) ઇનામ રૂ. ૨૫-૧૫-૧૦ કુલ રૂ. ૫૦)

ખંડ ૨ પ્રાકૃત માર્ગોપદેશિકા પુરી અને પ્રાકૃત કથા સંમદ ઇનામ રૂ. ૨૫-૧૫-૧૦ કુલ રૂ. ૫૦)

ઉપરના પ્રાકૃતના ચારે ખંડ માટે રૂ. ૨૦૦૦) પાંચ વર્ષ સુધી તથા પુરૂષ ધોરણ ૪ થી તથા સ્ત્રી ધોરણ ૪ થામાં પાસ થનાર દરેક વિદ્યાર્થીને “માર્ગોપદેશિકા”ની છુક નં. ૧ ઇનામ તરીકે તથા જે પાઠશાળામાંથી ઓછામાં ઓછા ચાર વિદ્યાર્થીઓ પ્રાકૃતના કોઈ પણ ખંડમાં પાસ થાય તેને રૂ. ૩૦) એક ત્રીસ ઇનામ તથા સાત અને તેથી વધુ પાસ થાય તેને રૂ. ૭૫) ઇનામ એક વર્ષ માટે તથા જે પાઠશાળા પ્રાકૃત વિષયનો અભ્યાસ કરાવતી હોય તેને “માર્ગોપદેશિકા”ની એક છુક બેટ તરીકે એક વર્ષ માટે આપવાનો પ્રાર્થ શેઠ સારાભાઈ મગનભાઈ મોદી તરફથી કરવામાં આવ્યો છે તેની આજની સમા નોંધ લે છે અને રસીકાર છે.”

ઉપરના બંને દસાવોની નકલ શેઠ સારાભાઈ મગનભાઈ મોદી ઉપર મોકલી આપવામાં આવી હતી.

વીરચંદ વાનાચંદ શાસ્ત્રી
આવરડી-મેટરી,
શ્રી જનશ્વેતાંગર એજ્યુકેશન બોર્ડ

૧૯૨૭ ના વર્ષમાં શ્રી જૈન સ્વેતાંશર એજ્યુકેશન બોર્ડ તરફથી નીચે પ્રમાણે વિદ્યાર્થીઓને સ્કૉલરશીપો તેમજ પાઠશાળાઓને મદદ આપવામાં આવી હતી.
વિદ્યાર્થીઓને ૧૯૨૬-૨૭ માં અપાએલી સ્કૉલરશીપ.

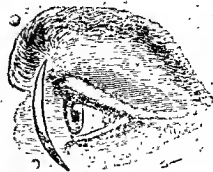
હોમતલાલ લીલાધર	૩૧. ૪૮	અમૃતલાલ ચત્રજી	૩૧. ૬૦
ચુનીલાલ ઝવેરચંદ	૩૧. ૬૦	પ્રેમચંદ ગુલામચંદ	૩૧. ૬૦
વાલીલાલ દેવશીલાધ	૩૧. ૪૮	મણીલાલ મોહનલાલ	૩૧. ૩૬
દોસી હરીસીંગ જીવજીલાલ	૩૧. ૩૬	હોમતલાલ કેશવલાલ	૩૧. ૪૮
મુળચંદ બીખાભાઈ	૩૧. ૩૬	શા નેમચંદ કુંગરશી	૩૧. ૬૦
હર્ષનાથ અમૃતલાલ	૩૧. ૩૬	લક્ષ્મીચંદ વીરજી	૩૧. ૪૮
રતીલાલ ત્રીકમલાલ	૩૧. ૪૮	રામભાઈ છોટાલાલ	૩૧. ૬૦
હરગોવીંદ હરજીવન	૩૧. ૬૦	હીરાલાલ દલસુખભાઈ	૩૧. ૩૬
નારજીદાસ પરશોતમ	૩૧. ૩૬	રતીલાલ ચતુરદાસ	૩૧. ૪૮
ચીમનલાલ ચતુરદાસ	૩૧. ૪૮	નગીનદાસ વીરચંદ	૩૧. ૪૮
બાલાભાઈ હરજીવચંદ	૩૧. ૪૮	રતીલાલ દાકરશી	૩૧. ૩૬
પોપટલાલ કુંગરશી	૩૧. ૩૬	બાલુચંદ મંગળચંદ	૩૧. ૬૦

જૈન પાઠશાળાઓને મદદ (૧૯૨૬-૨૭ માં)

મણ્ડ જૈનપાઠશાળા	૩૧. ૩૬	જોટાણા જૈનપાઠશાળા	૩૧. ૬૦
મહુધા જૈનપાઠશાળા	૩૧. ૩૬	બોરસદ જૈનપાઠશાળા	૩૧. ૪૮
મુજપુર જૈનપાઠશાળા	૩૧. ૩૬	દોચોર જૈનપાઠશાળા	૩૧. ૨૪
મુનિવિજયજી ગુપ્ત જૈનપાઠશાળા	૩૧. ૩૬	ઉજ્જૈનપાઠશાળા	૩૧. ૨૪
ઝીંજીવાડા જૈનપાઠશાળા	૩૧. ૬૦	મુઢેરા જૈનપાઠશાળા	૩૧. ૩૬
જનીઆર જૈનપાઠશાળા	૩૧. ૩૬	વિજયનેમીસુરિ જૈનપાઠશાળા મહુધા	૩૧. ૩૬
હાંડા જૈનપાઠશાળા	૩૧. ૩૬	લજુવા જૈનપાઠશાળા	૩૧. ૨૪
ધોલોજી જૈનપાઠશાળા	૩૧. ૩૬	ધંધુકા જૈનપાઠશાળા	૩૧. ૩૬
આન્નેલ જૈન પાઠશાળા	૩૧. ૨૪	વડાવલી જૈનપાઠશાળા	૩૧. ૨૪
સંખલપુર જૈનપાઠશાળા	૩૧. ૨૪	કુલ ૩૧. ૧૯૮૦ ની ઉપર પ્રમાણે મદદ આપવામાં આવી હતી.	
બદાવડા જૈનપાઠશાળા	૩૧. ૩૬		

“કુકસાઈટ ગ્લાસ”

ગરમીનાં કીરણોને આંખમાં જતાં
અટકાવે છે અને એટલેજ તે
ઉત્તમ છે.

Can not pass through the glass.

તમારો ચસ્મો આજેજ કુકસાઈટ-ગ્લાસનો બનાવો અને તમારી આંખો જેના ઉપર
હાજીનો અને મોજશોખનો આધાર છે તેનું રક્ષણ કરો.

મનસુખલાલ જેઠાલાલની કું.

(જૈન-ચસ્માવાલા)

આંખો તપાસી ઉત્તમ ચસ્મા બનાવનારા,
કાલબાદવી દરમ્યાં, મુરજમલ લલુભાઈ જવેરીની સામે,
મુંબઈ.

અમારા અમદાવાદના એજન્ટ:-

રા. જગશીભાઈ મોરારી.

કે. અંબાલાલ હીરાલાલ પટેલના ઘર પાસે,
માદવપુરા-અમદાવાદ.

આ માસિક અમદાવાદમાં તેમના મારફતે આહકોને પહોંચાડવા ગોઠવણ કરવામાં
આવી છે. અમદાવાદના અમારા આહકોને તેમજ અન્ય ખાસ પુસ્તકોને જણાવવાનું કે
નીચેના પુસ્તકો પણ તેમની પાસેથી વેચાતા મંદી રાકશે.

“જૈન ગુર્જર કવિઓ” (પ્ર. ભાગ), “જૈન ચેતાર” અને “મંદિરાવલિ”,
“જૈન હિરેકદરી” ભાગ ૧-૨, “જૈન ગ્રંથાવલિ”, વિગેરે.

અમદાવાદના આહકો પ્રત્યે વિશ્વસિઃ-જાપન સવાજમ દળ જેથી મોકલાયું ન હોય
તો સત્તરે અમારા એજન્ટને આપી પહેલું લેશો.

॥ नमो वित्त्यस्त ॥

જૈન યુગ

[શ્રી૦ જૈન સ્વ૦ કો-કેર-સનુ ભાગિક-પત્ર]

પુસ્તક ૩

અંક ૮

જૈન

૧૯૮૪

માનદ તંત્રી

મોહનલાલ દત્તીચંદ હેશાઈ

બી. એ. એલએલ. બી.

વકીલ હાઈકોર્ટ, મુંબઈ.

શ્રી મહાવીર જયંતી ખાસ અંક.

વિષયાનુક્રમ.

વિષય.	પૃષ્ઠ.	વિષય.	પૃષ્ઠ.
વીરચરિત્ર.	૨૫૭	શ્રી મહાવીર પરમાત્માના ચરિત્રમાંથી એક	
શ્રી મહાવીર સ્તુતિ.	૨૫૮	પ્રસંગ.	૨૭૪
શ્રી મહાવીર જ્યંતી ખાસ અંક...	૨૫૯	શ્રી મહાવીર અને તેમનો ઉપદેશ...	૨૮૦
શ્રી મહાવીર પ્રવચન.	૨૬૧	ઔનિવાસિક દૃષ્ટિએ “મહાવીર”	૨૮૩
શ્રી સૂતકૃતંગનું શ્રવણ ક્યારે ફરી શૂન થાય ?...	૨૬૩	વીરગમચાત્રની જીવનચર્યા અને પદાર્થચાત્ર. ...	૨૮૬
આર્યશ્રી અભિમુક્તક.	૨૬૪	સાધવી પ્રિયદર્શના.	૨૯૩
દીર્ઘ તપસવી મહાવીર.	૨૬૫	શ્રી મહાવીર સ્તોત્ર.	૨૯૫
મંગલ.	૨૭૦	મહાવીર જ્યંતી પ્રત્યે કેન્દ્રક.	૨૯૬
શ્રી વીરજીવનના કેષ ઓછા પ્રસંગો.	૨૭૧	મહાવીર ઉપર કથા.	૨૯૮
શ્રી વીરચરિત્રને લગતી કેટલીક દ્રષ્ટિકોણો. ...	૨૭૭		

जैन युग.

श्री महावीर जयंती भास अंक.

वंदामि पादे प्रभु वर्धमान

.....ओमन्मत्तलेह्यो अनंतकाले-अनंत काले पण आत्मधर्म न पाव्यो—भाटे मत्पुत्र्यो तने धर्मिता नथी; पण स्वधर्म्येणीने धर्म छ S. R

—संपूर्ण आत्मस्वरूप को पण पुत्रने विषे भगदुं लोभ्ये ओवे। आत्माने विषे निश्चय प्रतीति लाव आवे छ अने ते केवा पुत्रने विषे भगदुं लोभ्ये ओम विचार करतां जिन केवा पुत्रने भगदुं लोभ्ये ओम स्वयं को छ कोछने पण आत्मा स्वरूप उछने विषे आत्मस्वरूप संपूर्ण भगदुवा चोय छाय तो श्री वर्धमानस्वामीने विषे प्रथम भगदुवा चोय लागे छ S. R

पुस्तक ३

वीरात् सं १४५४ वि. सं. १९८४ जैन.

अंक ८

वीरस्तुति

गमल

अर्हन् श्री वीरस्वामिन्। चरणौ तव विभो। नमामि ॥

विशेष। विश्वरक्षक। मोक्षस्व मार्गदर्शक।

त्वा देव। अर्चयामि चरणौ०

॥१॥

त्व देव। मुखकर्ता त्वमेव दुःख हर्ता।

शरण तवाह गामि चरणौ०

॥२॥

त्व नाम। दुरीतहारी त्व येन मुक्तकर्त्री।

त्वामीरा। सदा स्मरामि चरणौ०

॥३॥

प्रभो। त्व पूर्णरूपाह अहमस्मि त्वमि भद्राल।

त्वत्प्राप्य गायामि चरणौ०

॥४॥

विमलालविशुद्ध। स्वच्छ शिवधर्म मा त्वं गच्छ।

नान्यजिन। मार्गयामि चरणौ०

॥५॥

वीरात् २४४१

—भी जिनविजयजो

श्री वीरप्रायश्चित्त

सिद्धार्थ के तुलारे हमपर दया करो,

निजसेबकों के स्वामिन् प्रयत्नाप को हरो

अज्ञान का अधेरा हम सबपेछारदा है

निजज्ञान केरविसे, सहसा इसे हरो

निजधर्म भूल बैठे अमिमानम रहै है

सत्य हमें दिखादो, इतनी दया करो

भवसिन्धु में है नैया, असु हमी जा रही है

झट दे इसे सहारा भवपार तुम करो

अग्रगृहे गिरि को तुमने हिलाया स्वामिन्,

भ्रम द्वन्द का मिटाया बोधित हमें करो

निशलातनय हे भगवन्। सद्ज्ञानदानदाता

चेतन्य हमको करके उपकार उर भरो

तुण विचारे लगको करते हैं रातदिन

दे ज्ञान हिसको को मद स्वार्यता हरो

हिंसक बने हैं लाखों जीवोंको हणे हैं

दया धर्म है अनुग्रह यह कर्णगत करो

बहु यातनायें सदकर दया धर्म को फैलाया

हम हीन हैं दयासे उर में दया भरो

ईश्वर है कर्ता धर्ता जग ऐसा जानता है

हिंमत को हार बैठे, आलस्य को हरो

गढ़े गान छोड़ बैठे बल स्वार्थ जानते हैं

निःस्वार्थ भाव भगवन् मनमें मेरे भरो,

बिनतेरे आज स्वामिन्। सेवक अधीर तेरा

झट स्वप्नमेही कहदो आताहू मत डरो

—पद्मालाल शर्मा

શ્રી મહાવીર સ્તુતિ.

[સંશ્લોક—તંત્રી.]

પરમસિરિવદ્ધમાણું પશુદૃમાણું વિસુદ્ધવરનાણું
ગયતેઅં જોષસં સયંભુષં વદ્ધમાણું ચ

પરમ શ્રી વર્ધમાનં પ્રનટમાનં વિશુદ્ધવરજ્ઞાનં ।
ગતયોગં યોગીશં સ્વયંભુષં વર્ધમાનં ચ ॥

—સમરાધ્ય કહા. શ્રી હરિભદ્રસુરિ.

જેની પરમલક્ષ્મી વર્ધમાન છે, જેણે (કર્મને)
નિરોધ નહ કર્યો છે, જેનું જ્ઞાન અતિ વિશુદ્ધ છે,
જેના યોગ ગયા છે, (છતાં જે) યોગીશ છે, સ્વયંભૂ
છે તેવા વર્ધમાન છે.

ૐ નમઃ શ્રી મહાવીર જિનેન્દ્રાય પરાત્મને ।
પરબ્રહ્મસ્વરૂપાય જગદાનન્દદાયિને ॥

—કુમારપાલ પ્રથમ-જિનમંડનશિલ્પિ.

ૐ પરમાત્મા પરબ્રહ્મસ્વરૂપ જગત્તે આનંદદાયી
એવા શ્રી મહાવીર જિનેન્દ્રને નમસ્કાર છે.

વન્દે થોરં તપોયોરં તપસા દુસ્તપેન ચ ।

શુરં સ્વં વિદધે સ્વર્ગ સ્વર્ગકાર દ્વામિના ॥

—તિલકાચાર્યજીન આચર્યક લઘુટ્ટિ.

જેમ સોની પોતાનું સુવર્ણ (સોનું) અગ્નિ વડે
શુદ્ધ કરે છે તેમ જે તપોવીર ન તપી શકાય એવા
તપ વડે પોતાનું સ્વર્ણ શુદ્ધ કર્યું તે વીરને વંદું છું.

ચેન્દ્ર યશિનતાય દોષકુલમુદ્ નીરાય નીરાગતા—
ધીરાજદ્વિમવાય જન્મજલપેસ્તીરાય ધીરાત્મને ।
યંનીરાગમમાયિને મુનિમનો માર્ગદક્ષીણય સદ્
નારીરાગ શિકાષ્મિનિ રિપતિ ક્ષત્રે વીરાય નીત્યં નમઃ ॥

—પરોવિજયજીન સાશ્વ વાતી સમુચ્ચયટ્ટિ.

અંકારુદ્ધમ્નો હરિ નં મુજગાડ્ઝંકાય સર્ગાંમુરદ્
નિઃસંકા ધ્વ મુરામુરા ન ચ મિયોડ્ઝંકાર માર્ગો ગયાઃ ।

યદ વ્યાઘ્યામુષિ વૈરમત્સરલવા શંકાપિ પંકાવદ્ધા
ધીમદ વીર મુજાત્મ હે ત્રિમુવના લંકારમેનં જિનં ॥

—પરોવિજયજીન એજન.

જેને ઉદોતી દેાર નથી છે, જે દોષાગ્રિમાં તીર-
રૂપ છે, નીરાગતા અને ધીથી જેના વિભવો શોભે
છે, જે જન્મ રૂપી સમુદ્રના તીર રૂપ છે, ધીરાત્મા
છે, મંભીર આગમના કહેનાર છે, મુનિમનરૂપી
અગ્રદક્ષિના પોષ્ટ છે, જે નાસીર છે, જે શિવરૂપી
માર્ગમાં રિપત કરનાર છે એવાં વીરને હમેશાં નમ-
સ્કાર છે.

જેની વ્યાખ્યાનશ્રુતિમાં સિદ્ધતા યોગામાં મુગ્ધ
એડેલા હોય છે, તે ગરડને સર્પો યતુરૂપે દાતા નથી
સુર અને અસુરો નિઃશંક હોય છે, રાગભો અરરૂપ-
રસ અદંકાર કરતા નથી, વૈર મત્સરના એક અણુ
વાળો શંકા પથ પાપી થાય છે તેવા ત્રિમુવનાલંકાર
વીર જિનની અને ઉપાસના કરીએ છીએ.

શ્રી સિદ્ધાર્થ નરેન્દ્ર વિદ્યુત કુલ જ્યોત્સ્વત્કોદયઃ
સદ્વ્યોધા છ નિરસ દુસ્તર મહામોદાષકાર રિપતિઃ ।
દસા શોષ કુવાદિ કૌશિક કુલ પ્રીતિ પ્રગોદ સ્તમો
ઝીયાદ સ્તલિત પ્રતાપ તરણિઃ ધા વર્ધમાનો જિનઃ ॥૧૧॥

શ્રી સિદ્ધાર્થ નરેન્દ્રના પ્રસિદ્ધ કુળરૂપ જે આકાશ
તેમાં ઉદય પામેલ તથા સદ્બોધ (કેવળજ્ઞાન) રૂપ
કિરણોથી દુઃખે તરી શકાય એવા મહામોદરૂપ અન્ધ-
કારનો નાશ કરનાર તથા અભિમાની અધા દુશ્માન-
રૂપ પુત્રોદાતા સમુદ્રના આનંદનો નાશ કરવામાં સમર્થ
એવા અરબલિત પ્રતાપી સૂર્ય શ્રી વર્ધમાન જિનેશ્વર
જય પામે.

—વિરોવાચર્યક બાષ્પર શિષ્યદિના દીક્ષાનું મંત્રનાયકમ્.

શ્રી મહાવીર જયંતી ખાસ અંક.

તંત્રીનું નિવેદન.

ચૈત્રના શુકલપક્ષની ત્રયોદશીએ શ્રી મહાવીરનો જન્મ થયો. તે જન્મદિનનો ઉત્સવ ઉજવવો એ તેમના દરેક સંતાનનો પરમ ધર્મ છે. તે સૌથી સરસ રીતે ઉજવવાનું કર્તવ્ય ત્યારેજ કહ્યું કહેવાય કે તેમના ચરિત્રના દરેક અંશો વિચારી આપણા જીવનમાં ઉતારોએ અને તેમના પરમ આર્થ વચ્ચેના વાંચન, શ્રવણ, મનન અને નિદિધ્યાસન કરી આપણા જીવનને તદ્દનુસાર દિવ્યપથ પર લઈ જઈએ. એ ચરિત્ર અને એ ઉપદેશનું બાન થવા માટે તેને મુદ્રાંકિત કરી સમાજમાં પ્રચાર કરવાનો પત્રકાર તરીકે અમારો ધર્મ યથાશક્તિ ખજાવવા નિમિત્તે આ પત્રનો શ્રી મહાવીર જયંતી ખાસ અંક આ પવિત્ર ચૈત્રમાસમાં દરેક વર્ષે પ્રકટ કર્યો છે ને આ વખતે પણ પ્રકટ કરીએ છીએ.

એક સુઠ લેખક ભાઈ પ્રેમપૂર્વકે લાગણીથી તા. ૨૪-૨-૨૮ના પત્રથી જણાવે છે કે: “હવે તમારે પણ મહાવીરનો પ્રનારો કયા સુધી પકડી રાખવો છે? જરા આગળ વધી (કદાચ પાંચ હકી) પાર્શ્વનાથ નેમનાથ તરફ તો ઠંઠક રહેમ દૃષ્ટિ કરા. ગાંધીજીના રેડીયાની જેમ તમે પણ મહાવીરના અંકની વફાદારી કયા સુધી પકડી રાખશો? મને તો ખરેખરજ કંઈ નવું લખવાનું નથી સૂઝતું.”

આનો ઉત્તર શું આપવો? એટલુંજ દૂંકમા બહારે કહેવાનું છે કે-શ્રી મહાવીરનું સુંદર-સર્વોત્તમુખી સર્વોચ્ચસુંદર ચરિત્ર જ્યાં સુધી સમર્થ પુરૂષના હસ્તથી આલેખિત થઈ બહાર ન પડે, એટલે એવો લેખક ન પાકે ત્યાં સુધી એવા લેખકને ઉત્પન્ન કરવા માટે અને તેને તે ચરિત્રની સર્વ સામગ્રી તે ચરિત્રના અંશોના જુદા જુદા દૃષ્ટિબિંદુઓ પૂરા પાડવા માટે જયંતી અંકની વફાદારી અને તેટલી જવાબદારી તપ્પર રહીશું અને તેમાં લેખકોનો સહકાર સાધીશું. એ લેખકમાત્ર પણ હારે તો ધણુંય લખી શકે-અતિ મહત્વનું આપી શકે, વળી તેમની ધી પાર્શ્વ

નેમિ ચરિતાદિ સંગ્રહી કરવાની સૂચના અસ્થાને નથી. તે પણ તેમના અને બીજાના સહકારથી કોઈ વખત અમલમાં મૂકવાની ધારણા રાખીએ છીએ.

બીજા એક લેખક જણાવે છે કે ‘શ્રી મહાવીર વિશે લખવું તો ધણુંય છે પણ અત્યારે તો લાચાર છું.’ આ ભાઈએ આગમે ખૂબ તપાસ્યાં છે, શ્રી મહાવીર પ્રભુના ચરિત્ર સંગ્રહી પોતાને અનેક વિચારો આવ્યા છે, તે વખતની સમાજ-ધર્મ-રાજ્યની સ્થિતિનો અનેક ગણો ખ્યાલ આવી ગયો છે, પરંતુ પોતાને સુપ્રત થયેલા કાર્યને પ્રથમ મહત્ત્વ આપતાં સમય જ્યોતો નથી તેથીજ લાચારી તેમને જતાવરી પડે છે. આવા લેખક બધુઓ પાસેથી સંપૂર્ણ કાર્ય લઈ શકાય એવો સુદિન સત્તર આવો!

શ્રી મહાવીરનું જન્મ નામ વર્ધમાન હતું. વર્ધ્ન નાયકુલંતિ ઓ તેણ જિજ્ઞો વર્ધ્નમાણસિ (આવસ્પક દત્તિ ગાથા ૧૦૯૧) એટલે ભગવાન મહામાં આવ્યા કે (તેમનું) જ્ઞાત કુંઠ વિશેષ (ધનાદિથી, વર્ધિત થયું તેથી તેમનું) નામ વર્ધમાન પાડ્યું વિશેષમાં તે નામ સંબંધી મહાપુરોહ લખી ગયા છે કે ‘ઉત્પત્તિથી માંડીને જ્ઞાનાદિથી જે અભિવૃદ્ધિ પામે છે તે વર્ધમાન તેમાં સર્વેપણ જ્ઞાનાદિ શુભોપી વૃદ્ધિ પામે છે તેટલો વિશેષ છે.’

અમે પણ એજ ધમ્મગીએ કે શ્રી વર્ધમાનના પરિવાર ૩૫ જૈનસમાજ જ્ઞાનાદિ શુભોપી વૃદ્ધિ પામે. તેવી વૃદ્ધિ થાય તોજ, જૈનસમાજ શ્રી વર્ધમાનના પરિવાર ૩૫ ગણાય. આજ જ્યાં જુઓ ત્યાં વૈર ખતરના લોકો સળંગે છે, સામાર અનગાર સર્વ શાસનની પ્રગતિ-વૃદ્ધિના માર્ગે બૂધી-ગયેલ છે, જ્ઞાનના પ્રકાશથી સમાજ વિચુપ્ત થઇ ગઇ છે, અજ્ઞાન અને જડતાના ગાળા સર્વત્ર નજર કરતા દેખાય છે, કેમ બોલવું, કેમ લખવું, કેમ આચરવું, આર્થજન સંસ્કૃતિ શું છે તેનું બાન રહેતું નથી અને પાત્રલની દરા કેટલાકની થઇ રહી છે. આ સર્વ

દોષ (એટલે સાવચની અનુમોદના અથવા અપચ
ખે)નો લાગ કરવો, તથા માયાને સદા વર્જવી.
(અહીં માયાનું મદલ્ય કર્યું છે તેણે કરીને બીજા
ક્રોધ, માન અને લોભનું પણ મદલ્ય સમજી લેવું.
સર્વ કપાયોનો લાગ કરવાથી મુખા લાપાનો ત્યાગ
યદ્ય શકે છે; કેમકે કપાયરૂપ કારણને અમાલે અસ-
ત્યસ વચન રૂપી કાર્યનો પણ અભાવ થાય છે.)
જી લવિનજ પુરો સાવજન, જી હિરેટ્ટુ જી મરમય,
અપણટ્ટા પરટ્ટા વા, ઉભયસ્મતરેણ વા. ૧-૨૫

—ક્રોધએ પૂછ્યા થકા સાવચ બોલવું નહિ,
તથા નિરયક એટલે અર્થ રહિત બોલવું નહીં તથા
માર્મિક-મર્મવચન બોલવું નહીં. (આ પ્રમાણે) આભા-
ય-પોતાને માટે પરને અર્થ કે ઉભયને અર્થ એટલે
કે પોતાને અને પરને એમ બંનેને અર્થ અથવા અત-
રણ-પ્રયોગન વિના બોલવું નહિ.
પ્રમાદત્યાગ.

અસંખ્ય જીવીજ મા પમાઅએ, જરો વણીઅસ્સ
હું નતિય તાણું,
એઅં વિઆણાદિ જણે પમતે, કેં નુ વિહિસા
અન્યા મહિતિ ૮-૧

—જીવિત અસંસ્કૃત છે, પ્રમાદ આ કર કારણકે
જરાથી પામેલાને (ક્રોધ) સારણ નથી; આ વિશેષે
કરી નાણું કે દિસા કરવાવાળા અજીતેદિય પ્રમત
જના ઠાનું (શરણ) મદલ્ય કરશે!
ધનવાનો.

જેપાવકએદિ ધણું મણુમા, સમાયર્પતી અમઠ મહાય,
પદાય તે પાસપપદિએ નરે, વેરાણુઅદાં નરય ઉવિતિ.

—જે મનુષ્યો અમતિ-કુમતિ મદલ્ય કરી પાપ
કર્મથી ધનને બેચું કરે છે તે નરો. પાપમા/પ્રવર્ત-
માન થયેલા વેના અનુપધવાળા થઇ નરકમાં જાય છે.
પાપમાં ન કોઈ સાધી.

સંસારમાવણ પરસ અદા,
સાદારણ જી મ કરેઈ કરમ;
કગરસ તે તરત ઉ વેઆણે,
ન બંધવા બંધવય ઉવિતિ. ૪-૪

—સંસારમાં આપન પડેલો જીવ પરના અર્થે

તથા સાધારણ (પોતાના તથા પરના બંનેના અર્થે).
જે કર્મ કરે છે તે કર્મના વેદનકાલે (તે) બંધુઓ
બંધુપણને પામતા નથી-લાગ લેતા નથી.
વિધય-કષાય ત્યાગ.

મંદા ય કાસા બહુ લોહણિજન,
તહાપગારેસુ મણું ન કુલન.
રકિમજન કોહ વિણુમજન માણું,
માયું ન સેવે પમહિનજ લોહ. ૪-૧૨

—મંદ કરનાર, બહુ લોભ પમાડનાર સ્પર્શો-
શબ્દાદિક વિધયો (છે). તેવા પ્રકારના (વિધયો)માં
મન ન કરવું-લગાડવું. ક્રોધને રહાવો, માનને દૂર
કરવો, માયાને સેવવી નહિ, લોભનો લાગ કરવો.
એ જાતનાં મરણ: અકામ ને સકામ.
બાલાણું અકામ વૃ. મરણ અસંધાવે
પડિઆણું સમામ વૃ. ઉકોસેણું સંધાવે. ૫-૩
બાલને (વિવેક વગરનાને) અકામ એટલે છત્તા
રહિત એવું મરણ વારંવાર થાય છે, પડિતોનું સકામ
એટલે અભિજ્ઞાપ સહિત એવું મરણ થાય છે (મરણ
સમયે મરવાનો ત્રાસ થતો નથી માટે સકામના
જેવું સકામ મરણ હોય છે પણ પરમાર્થથી તેઓ
કોઈ મરણની અભિલાષા કરતા નથી.) તે ઉત્કૃષ્ટ
જીવને એક જ વાર થાય છે.

અકાળ મરણ
તરિયમ પડમ કાણું મહાવીરેણ દેહિ અ
કામગિદે જહા બાલે, મિઠું દેરાઈ કુવણ. ૫-૪
તેમાં પડેલું સ્થાન (અકાળ મરણ) મહાવીરે
દેખાડ્યું-કેવેરેણું છે. આ પ્રમાણે:—માગથી મૃદ
બાલ (મૃખ) અસંત દૂર કરોતિ કરે છે. (આર્વા
કરોથી અકાળ મરણને મરે છે અર્થાત્ છત્તાઓ
પણુ યુવા પડેલાં-ત્રાસ પૂર્વક વારંવાર મરે છે).
મહાત્માઓનો મરણકાળ

તેસિં સુઆ સપુનનણું સંજવાણું પુસીમએ,
ન સંત સંતિ મરણતે શીતવંતા બદ્ધસુઆ. ૫-૨૬
—સપુનન, સંજમી, વશીમન-મન વચ કરનાર એવા ને
એવાની રિક્તિ સાંમતી શીલવંત બદ્ધજનો મરણાંતે
ત્રાસ પામતા નથી (એટલે મરણથી ભય પામતા
નથી.)

—ઉત્તરાધયન સૂત્રમાંથી.

શ્રી 'સૂત્રકૃતાંગ'નું અવશ્ય કથારે ક્ષેત્રીભૂત ધાય ?

નિવર્તિ જેવા ક્ષેત્ર ચિત્તસ્થિરતાએ હાલ 'સૂત્રકૃતાંગ સૂત્ર'નું અવશ્ય કરવા ઈચ્છા હોય, તે કરવામાં બાધ નથી; માત્ર જીવને ઉપશમાયે તે કરવું યોગ્ય છે. કયા મતનું વિરોધપણું છે, કયા મતનું ન્યૂનપણું છે; એવા અન્યાર્થમાં પડવા અર્થે તેમ કરવું યોગ્ય નથી.

તે 'સૂત્રકૃતાંગ'ની રચના જે પુરૂષોએ કરી છે તે આત્મસ્વરૂપ પુરૂષ દત્તા, એવો અમારા નિશ્ચય છે.

'આ કર્મરૂપ કલેશ જે જીવને પ્રાપ્ત થયો છે, તે કેમ તુટે ?' એવું પ્રશ્ન મુમુક્ષુ શિષ્યને હજીવ કરી 'બોધ પામવાથી તુટે' એવું તે 'સૂત્રકૃતાંગ' પ્રથમ વાક્ય છે.

'તે બંધન શું ! અને શું નિવૃત્તિથી તુટે ?' એવું બીજું પ્રશ્ન ત્યાં શિષ્યને સંભવે છે; અને 'તે બંધન વીરસ્વામીએ શા પ્રકારે કહ્યું છે ?' એવા વાક્યથી તે પ્રશ્ન મૂક્યો છે. અર્થાત્ શિષ્યના પ્રશ્નમાં તે વાક્ય મૂકી અંચકાર એમ કહે છે કે:-

આત્મસ્વરૂપ એવા શ્રી વીરસ્વામીનું કહેલું તમને કહીશું, કેમકે આત્મસ્વરૂપ પુરૂષ આત્મસ્વરૂપાએ અત્યંત પ્રતીતિયોગ્ય છે.

તે બંધનનું સ્વરૂપ ત્યાર પછી અંચકાર કહે છે, તે ફરી ફરી વિચારવા યોગ્ય છે.

ત્યાર પછી અંચકારને સ્મૃતિ થઈ કે આ જે સમાધિમાર્ગ તે આત્માના નિશ્ચય વિના થઈ નહિ, અને જગત્કાંતી જીવે અચાની ઉપદેશકોથી જીવનું સ્વરૂપ અન્યથા જાણી-કલ્યાણનું સ્વરૂપ અન્યથા જાણી-અન્યથાનો પયાર્થપણે નિશ્ચય કર્યો છે,

તે નિશ્ચયનો ભંગ થયા વિના-તે નિશ્ચયમાં સંદેહ પડ્યા વિના અમે જે અનુભવ્યો છે એવો સમાધિ-માર્ગ તે તેમને કોઈ પ્રકારે સંભળાવ્યો શી રીતે ક્ષેત્રીભૂત થશે, એવું જાણી અંચકાર કહે છે કે:-

'આવા મર્જિતો ત્યાજ કરી કોઈ એક શ્રમજી આજ્ઞાજી અનુભવપણે-વગર વિચારે-અન્યથા પ્રકારે-માર્ગ કહે છે, એમ કહેતા હતા.'

તે અન્યથા પ્રકાર પછી અંચકાર નિવેદન કરે છે કે:-

પંચમહાભૂતનું જ કોઈ અસ્તિત્વ માને છે, -આ તમાનું ઉત્પન્ન થવું તેથી માને છે; જેમ થઈતું નથી.

એમ જાણી આત્માનું નિત્યપણું પ્રતિપાદન કરે છે. 'જે જીવે પોતાનું નિત્યપણું જાણ્યું નથી, તે પછી, નિર્વાણનું અવત્ત શા અર્થે ધાય ?' એવો અભિપ્રાય કરી 'નિત્યતા' દર્શાવી છે.

ત્યાર પછી જિન્ન જિન્ન પ્રકારે કલ્પિત અભિ-પ્રાય દર્શાવી પયાર્થ અભિપ્રાયનો બોધ કરી, - પયાર્થ માર્ગે વિના છુટકા નથી, ગંભીરપણું ટળે નહીં, જન્મ-ટળે નહીં, મરણ ટળે નહીં, કુષ્ઠ ટળે નહીં, આધિ-વ્યાધિ-ઉપાધિ-ટળે નહીં, અને અમે ઉપર જે કહી ગયા છીએ એવા મતવાદિઓ તે સૌ તેવા પ્રકારને વિરોધે વસ્થા છે કે જેથી જન્મ, કરી અશ્વમાધ્યયન સમાધિ કર્યું છે.

ત્યાર પછી અનુક્રમે તેથી વર્દમાન પરિણામે ઉપશમ કલ્યાણ-આત્માર્થ બોધ્યો છે. તે લક્ષમાં રાખી વાંચન, અવશ્ય થઈ છે. કુળધર્મોએ સૂત્રકૃતાંગનું વાંચન, અવશ્ય નિષ્કળ છે.

'શાન્ત'

આર્યશ્રી અતિમુક્તક.

['તે કાલે, તે સમયે શ્રમણ ભગવંત મહાવીરના શિષ્ય અતિમુક્તક નામના કુમાર શ્રમણ, જેઓ સ્વભાવે ભોળા અને પાવત-વિનયવાળા હતા, તે અતિમુક્તક કુમાર શ્રમણ અન્ય કોઈ દિવસે ભારે વરસાદ વરસતો હતો ત્યારે પોતાની કાષ્ઠમાં પાણી અને રત્નેહરણ લઈને બહાર વિદાર માટે (વઢી ચંકાના નિવારણ માટે) ચાલ્યા. ત્યાર પછી બહાર જતાં તે અતિમુક્તક કુમારશ્રમણે વહેતા પાણીનું એક ખોળાચિયું જોયું-તેને જોયા-પછી તે ખોળાચિયા ફરતી એક માટીની પાળ ખાંધી અને 'આ મારી નાવ છે, આ મારી નાવ છે' એ પ્રમાણે નાવિકની પેઠે પોતાના પાત્રને નાવ રૂપ કરી પાણીમાં નાખી તે કુમાર શ્રમણ પ્રવાહે છે-પાણીમાં તરાવે છે-એ રીતે તે, રમત રમે છે. હવે એ પ્રકારના જનાવને સ્થવિરોએ જોયો અને જોયા પછી તેઓએ જે તરફ શ્રમણ ભગવંત મહાવીર છે તે તરફ આવીને આ પ્રમાણે કહ્યું કે:-

પ્ર-આપ દેવાનુપ્રિયા શિષ્ય અતિમુક્તક નામના કુમાર, શ્રમણ ભગવાન! તે અતિમુક્તક કુમાર શ્રમણ કેટલા બવો કયાં પછી સિદ્ધ થશે-પાવત સર્વ દુઃખોનો નાશ કરશે?

ઉ-હવે શ્રમણ ભગવંત મહાવીરે તે સ્થવિરોને આ પ્રમાણે કહ્યું કે: હે આર્યો! સ્વભાવે ભોળા પાવત-વિનયી એવા મારો શિષ્ય અતિમુક્તક નામનો કુમારશ્રમણ આ ભવ પૂરો કરીનેજ સિદ્ધ થશે-પાવત-સર્વ દુઃખોનો નાશ કરશે. માટે હે આર્યો! તમે તે અતિમુક્તક કુમારશ્રમણને ઢીંચો નહો, નિરો ખિંચો નહિ, વંચોવો નહો, અને તેનું અપમાન પણ કરો નહો. કિંતુ હે દેવાનુપ્રિયો! નમે ગ્ધાનિ રાખ્યા સિવાય તે કુમારશ્રમણને સાચવો, તેને સલામ અને તેની સેવા કરો. (કારણકે) તે અતિમુક્તક કુમારશ્રમણ સર્વ દુઃખોનો નાશ કરનાર (અંતર) છે અને આ છેલ્લા ઘરીરવાળો-અંતિમ ઘરીરી છે-આ ઘરીર છોડ્યા પછી તેની ખીજવાર ઘરીરધારી થવાનું નથી. શ્રમણ ભગવંત મહાવીરે તે સ્થવિરોને પૂર્વ પ્રમાણે કહ્યા પછી તે સ્થવિરોએ શ્રમણ ભગવંત મહાવીરને વંદન કર્યું અને નમન કર્યું. અને પછી તે સ્થવિરોએ શ્રી મહાવીરની આગા પ્રમાણે તે અતિમુક્તક કુમારશ્રમણને વિના ગ્ધાનિએ સાચવ્યા અને પાવત તેઓની સેવા કરી.

અનુવાદ ભગવતી સુત્ર પ. ૧૭૬-૧૭૭

दीर्घ तपस्वी महावीर.

(पंडित सुखलालजी. अमदावाद.)

काल में इस जमाने का ध्यान आदि-सा, भ्रम और तप के सिद्धांतों की उपयोगिता की ओर जाने लगा है। अतएव इन सिद्धांतों की असाधारण प्रतिष्ठा करनेवाले भ्रमण-नामक महावीर का संक्षिप्त जीवन-चरित, इनकी जन्यन्ति के अवसर पर, विशेष उपयोगी है।

तत्कालीन परिस्थिति

आज से लगभग दस हजार वर्ष पहले, जब लगवान् महावीर का जन्म नहीं हुआ था, भारत की सामाजिक और राजनैतिक परिस्थिति ऐसी थी कि जो एक विशिष्ट आदर्श की अपेक्षा रखती थी। देश में ऐसे अनेक भंड थे, जहाँ आनंद के आभी आत्माओं की तरफ, ज़ुप के ज़ुप तापस रहते थे और तरह तरह की तामसिक तपस्यायें करते थे। अनेक ऐसे आश्रम थे जहाँ हुनियादर आदमी की तरह भगवन् रूप कर आनंद के भक्तों के सदृश भड़े भड़े धर्म-शुरू रहते थे। कितनी ही संस्थायें ऐसी थी, जहाँ विद्या की अपेक्षा कर्मकाण्ड की, भास करके यज्ञयाग की प्रधानता थी और इन कर्म-काण्डों में पशुओं का अलिखित धर्म माना जाता था। समाज में एक ऐसा जग इल था, जो पूर्वजों के परिश्रमपूर्वक उपार्जित शुरुप के अपने जन्मसिद्ध अधिकार के रूप में स्थापित करता था। उस वर्ग में पवित्रता की, उच्चता की और विद्या की ऐसी कृत्रिम अस्मिता रूढ़ हो गई थी कि जिसके भौलत वह दूसरे कितने ही लोगों को अपवित्र मान कर अपने से नीय समझता और उन्हें घृणा योग्य समझता—इनकी लया के स्पर्श तक को पाप मानता तथा मन्यों के अर्थहीन पाद-मात्र में पाण्डित्य मान कर दूसरों पर अपनी शुरु-सत्ता यज्ञता। शास्त्र और उसकी व्याख्यायें विद्वद्भ्रमण काया में होती थीं। इससे जन्म-साधारण उस समय इन शास्त्रों से पविष्ट लाभ न हुआ

पाते। जिनों, श्रेष्ठों और भास करके अति श्रेष्ठों को किसी भी बात में आगे बढ़ने का पूरा मौका नहीं मिलता था। उनकी आध्यात्मिक भक्त्या-क्षेत्रों के जगत होने का, अथवा जगत होने के बाद उनके पुष्ट रहने का कोई भास आलंघन न था। पहले से प्रयत्नित निगूठ (नैन) शुरुओं की परम्परा में भी बड़ी शिथिलता आ गई थी। राजनैतिक स्थिति में किसी भास प्रकार की एकता नहीं थी। गणसत्ताक अथवा राजसत्ताक राज्य धर धर बिभरे हुए थे। ये सभ कलह में नि-तना अनुराग रहते थे उतना मेलाभिलाष में नहीं। हर एक दूसरे को कुयल कर अपने राज्य के विस्तार करने का प्रयत्न करता था।

ऐसी परिस्थिति को देख कर उस काल के कितने ही विचारशील और हृद्य व्यक्तियों का व्याकुल होना स्वाभाविक है। उस दशा को सुधारने की धृष्ट कितने ही लोगों को होती है, वे सुधारने का प्रयत्न भी करते हैं, और ऐसे असाधारण प्रयत्न कर सकने वाये नेता की अपेक्षा रखते हैं। ऐसे समय में शुद्ध और महावीर जैसे का जन्म होता है।

महावीर के वर्धमान, विदेहद्विज और भ्रमण-लगवान् ये तीन नाम और हैं। विदेहद्विज नाम मातृपक्ष का सूचक है। वर्धमान नाम सभसे पहले पड़ा। लागी जीवन में उत्कृष्ट तप के कारण महा-वीर नाम से प्रसिद्ध हुआ और उपदेशक-जवन में भ्रमण-लगवान् कहलाये। इससे हम भी, गृहजवन, साधकजवन और उपदेशकजवन इन तीन भागों में, क्रमशः वर्धमान, महावीर और भ्रमण-लगवान् इन तीन नामों का प्रयोग करेंगे।

महावीर की जन्म-भूमि, गंगा के दक्षिण, विदेह (वर्तमान मिहारे-प्रान्त) है। वहाँ क्षत्रियकुल और कुण्डलपुर नाम का एक कस्बा था। उससे

धर्मावशेष लक्ष्मीसदाय नमस्कृत्य स्तुतयः से कुछ भीष पर अण भी दिभार्ध देते हैं । नैन दोम उसे, महावीर के नम-स्तुतय के कारण तीर्थ-भूमि मानते हैं ।

जति और वंश

महावीर की जति क्षत्रिय थी और उनके वंश नाथ (जात) नाम से प्रसिद्ध था । उनके पितामह, प्रपितामह आदि का कुछ वर्णन नहीं मिलता सिर्फ उनके पिता और माया का नाम मिलता है । पिता का नाम सिद्धार्थ था । उन्हें सिद्धार्थ (येयांस) नमः (यशांस) भी कहते थे । माया का नाम सुभार्य था और माता के त्रिशवा, विदेहिका तथा प्रियकारिणी ये तीन नाम मिलते हैं ।

उनके एक भाई बाध और एक भड़ी अदन था । भड़े बाध नन्दिवर्धन का विवाह उनके मामा वैशाली के प्रधान अधिपति चेटक की पुत्री के साथ हुआ था । भड़ी अदन सुनन्दना की शादी क्षत्रिय-कुल में की हुई थी और उसे लम्बासि नाम का एक पुत्र था । महावीर की प्रियदर्शना नामक पुत्री से उसका विवाह हुआ था । और आगे चल कर उसने अपनी पत्नी के सहित महावीर से दीक्षा भी ली थी । श्वेताम्बरों की धारणा के अनुसार महावीर ने विवाह किया था । उन्हें एक ही पत्नी थी और उसका नाम था यशोदा । उनके सिर्फ एक ही कन्या होने का उल्लेख मिलता है ।

जातक्षत्रिय सिद्धार्थ की राजकीय सत्ता साधारण ही होगी; परन्तु उनका वैभव और कुशीलता उन्हे हरने के होने आदिसे । क्योंकि उससे जिन वैशाली के प्रधान अधिपति चेटक की अदन के साथ वैवाहिक संबंध होना संभवनीय नहीं था ।

शुद्ध-जन्म.

वर्धमान का आत्मकाय जन्तुतांश में ही जन्मों में व्यतीत होता है । परन्तु वद अपनी उम्र में आता है, और विवाद-मय प्रसन्न होता है तब

वह वैवाहिक जीवन की ओर अग्रिम प्रकट करता है । इससे तथा बाकी तीन वैवाहिक जीवन से यह स्पष्ट दिभार्ध होता है कि उनके हृदय में साग के जीन नमःसिद्ध थे । उनके माता पिता पार्श्वनाथ की शिष्य-परम्परा के अनुयायी थे । यह परम्परा निम्न के नाम से प्रसिद्ध थी और साधारण तौर पर इस परम्परा में त्याग और तप की भावना प्रचलित थी । वर्धमान का अपने कुल-धर्म के परित्याग में आना और उस धर्म के आदर्शों का उसके सुसंस्कृत मन का आकर्षित करना सर्वथा संभवनीय है । एक और नमःसिद्ध वैराग्य के जीन और दूसरी ओर कुल-धर्म के त्याग और तपस्या के आदर्शों का प्रभाव; इन दोनों कारणों से योग्य अवस्था का प्राप्त होते ही वर्धमान ने अपने जीवन का ध्येय कुछ तो निश्चित किया होगा । और वह ध्येय भी कौन सा ? धार्मिक जीवन । इस कारण यदि विवाह की ओर अग्रिम दृष्टि हो तो वह साहजिक है । फिर भी नमः माता-पिता विवाह के लिये जल्लुत आग्रह करते हैं तब वर्धमान अपनी निश्चय शिथिल कर देता है और केवल माता-पिता के मिलन का संतोष देने के लिये वैवाहिक सम्बन्ध को स्वीकार कर लेता है । इस घटना से, तथा भड़े बाध का प्रसन्न रहने के लिये गृहवास की आज्ञा देने की घटना से वर्धमान के स्वभाव के दो तत्व स्पष्ट रूप से दिभार्ध देते हैं । एक तो अङ्ग-भूतों के प्रति जल्लुमान और दूसरे भौतिक के हेष कर भूल सिद्धान्त में आधा न पड़ने देते दुःख, समझौता कर लेने का आहार्य । यह दूसरा तत्व साधक और उपदेशक जीवन में किस प्रकार काम करता है, यह हम आगे चलकर देखेंगे । नमः माता-पिता का स्वर्गवास हुआ तब वर्धमान की उम्र २८ वर्ष की थी । विवाह के समय का अवस्था का उल्लेख नहीं मिलता । माता-पिता के स्वर्गवास के बाद वर्धमान ने गृह-त्याग की पूरी तैयारी कर ली; परन्तु इससे नमः-धर्म का कट होत है न गृह-जीवन का । नरस और जल्लु दिया । परन्तु इसलिये कि त्याग का निश्चय क्षण भर दे, गृहवासी होते दुःख भी आपने

ही अरस तक, सागियों के लिये उचित, जवन अतीत किया।

साधक जवन.

तीस वर्ष का तरुण क्षत्रिय-पुत्र वर्धमान जय गृह-त्याग करता है तब उसका आन्तर और बाह्य दोनों जवन अेकदम बढ़ गते हैं। वह सुकुमार राजपुत्र अपने हाथों देश का लुप्यत करता है और तमाम वैभवों का छोड़ कर अेकछा जवन और लघुता स्वीकार करता है। उसके साथ ही पावन-जवन सामायिक यत्रि (आजवन समभाव से रहने का नियम) अंगीकार करता है। और इस नियम का सोलहों आने पालन करने के लिये अेक वीषणु प्रतिज्ञा करता है—“याहे देविक, भालुपिक अथवा तिर्यक नातीय, किसी एी प्रकार की विप्र-आधायि कथां न आवे”, अे समझो जिना किसी दूसरे की भद्र लिये, समभाव से सहन करेगा।” इस प्रतिज्ञा से कुमार के वीरत्व और उसके परिपूर्ण निर्वाह से उसके भवान् वीरत्व का परिग्रह मिलता है। इसी से वह साधक जवन मे “महावीर” की भ्याति को प्राप्त करता है। महावीर के साधना-विषयक आचारों के प्राचीन और प्राभाषिक वर्णन से, उनके जवन की विविध विन्न धटनाओं से तथा अण तक उनके नाम से प्रयुक्त सम्प्रदाय की विशेषता से, वह जनना कलिन नहीं है कि महावीर को किस-तत्व की साधना करनी थी, और उस साधना के लिये उन्होंने मुष्पतः क्या साधन पसन्द किये थे। महावीर अहिंसा-तत्व की साधना करना चाहते थे। उसके लिये सयम और तप ये दो साधन उन्होंने पसन्द किये। उन्होंने यह सोचा कि संसार मे जो अलवान् होता है वह निर्भय के सुख और साधन, अेक शू की तरह जीन लेता है। यह अपहर्षण करने की वृत्ति अपने माने लुग्ये सुख के राग से, भास करके कायिक सुखशीलता से पैदा होता है। यह वृत्ति ही अेसी है कि इससे शान्ति और सम-भाव का वायुमण्डल कलुषित हुये जिना

नहीं रहता। हर शम्भ के अपना सुख और सुविधा धत्ते कीमती भाव्य होते हैं कि उसकी दृष्टि मे दूसरे अनेक अवधारियों की सुविधा का कुछ गृह्य ही नहीं होता। इसलिये हर शम्भ यह साधन करने की कोशिश करता है कि जव जव का लक्ष्य है—“जवो जवस्य जवनम्”। निर्भयता अवधान का पोषण करके अपनी उपपेगिता सिद्ध करनी चाहिये। सुख के राग से ही अवधान लोग निर्भय प्राप्ति के जवन की आहुति देकर उसके द्वारा अपने परलोक का उत्कृष्ट भाग्य तैयार करने का प्रयत्न करते हैं। इस प्रकार सुख की मिथ्या आवना और संकुचि वृत्ति के ही अदोलत व्यक्तियों और समूहों मे अन्तर भूता है, शत्रुता की नींव पड़ती है और इसके कल-स्वरूप निर्भय अवधान होकर बढ़ता लेने का निश्चय तथा प्रयत्न करते हैं और अदशा लेते भी हैं। इस तरह हिंसा और प्रतिहिंसा का अेसा मलिन वायुमण्डल तैयार हो जाता है कि लोग संसार के स्वर्ग को भ्रष्ट ही नरक अनुा देते हैं। हिंसा के इस अवधान स्वरूप के विचार से महावीर ने अहिंसा-तत्व मे ही समस्त धर्मों का, समस्त कर्तव्यों का प्राप्तिमान की शान्ति का मूल देया। उन्हें स्पष्ट-रूप से दिभाष्ट दिया कि यदि अहिंसा-तत्व सिद्ध किया ग सके तो ही जगत मे सय्यी शान्ति ईवाध्वन सकती है। यह सोचकर उन्होंने कायिक सुख की भगता से वैर-भाव को रोक्ने के लिये तप शुरू किया और अ-धीरज अेसे मानसिक दोष से होनेवाली हिंसा को रोक्ने के लिये सयम का अवधारण किया। तप का मुख्य सम्मन्ध देहभन के साथ होने के कारण उनके तप को यार मुख्य भागों मे बांटे सके हैं—(१) नम्रत्व, (२) जव-जन्तु तथा अनार्यों के द्वारा होनेवाला परिसद (विप्र-नाथा) (३) उपवास और यशसोन्नयन और (४) शरीर सतकार का त्याग।

सयमका सयध मुष्पतः मन और वयनके साथ होनेके कारण उसमे ध्यान और मौन का गगनवेश

होता है। महावीर के समस्त साधक जवन में संयम और तप यही है। आते मुष्म हैं और उन्हे सिद्ध करने के लिये उन्हेने कोष्ठ १३ वर्षों तक जे प्रयत्न किया और उसमें जिस तपस्या, और अभ्यास का परियय दिया, वैसा आज तक के तपस्या के प्रतिपाद में किसी व्यक्ति ने दिया नहीं दिया है। कितने ही लोग महावीर के तप को देह-दुःख और देह-दमन कहकर उसकी अवमोचना करते हैं; परन्तु यदि वे सत्य तथा न्याय के लिये महावीर के जवन पर गहरा विचार करेंगे तो यह मालूम हुये जिना न-रहेगा कि महावीर का तप शुद्ध देहदमन नहीं था। वे संयम और तप दोनों पर समान रूप से जोर देते थे। वे जानते थे कि यदि तप के अभाव से मदनशीलता कम हुई तो दूसरों की सुख-सुविधा की आहुति देकर अपनी सुख-सुविधा बढ़ाने की क्षासा अङ्गी और उसका इस यह होगा कि संयम न रह पावेगा। इसी प्रकार संयम के अभाव में केरा तप भी, पराधीन प्राणी पर अनिच्छा पूर्वक आ पड़े देह-कष्ट की तरफ, निरर्थक है।

ज्यों ज्यों संयम और तप की उत्कृष्टता से महावीर अहिंसा-तत्व के अधिकाधिक नजदीक पहुँचते गये, त्यों त्यों उनका गंभीर शान्ति जड़ने लगी और उसका प्रभाव आसपास के लोगों पर अपने आप होने लगा। मानस-शास्त्र के नियम के अनुसार जो व्यक्ति के अन्दर अशान्ति होने वाली वृत्ति का प्रभाव आस-पास के लोगों पर जन-जनजन में हुये जिना नहीं रहता।

इस साधक जवन में जो उन्नेजोग्य ऐतिहासिक घटना घटती है। वह यह कि महावीर की साधना के साथ जोशासक नामक जो व्यक्ति कोष्ठ ७ साध व्यतीत करता है, और फिर उनसे अलग हो जाता है। आगे यह कहना चाहिये कि दोनों किस देह से साथ हुये और क्यों अलग हुये। पर जो प्रसिद्ध आश्वक संप्रदाय के नायक और तपस्वी

महावीर का दीर्घ काय तक सादर्य सत्यशोधकों के लिये अर्थसूचक अवश्य है। कोष्ठ १३ वर्ष की छोटी और दीर्घ साधना के पश्चात् जन्म उन्हे अपने अहिंसा-तत्व के सिद्ध होजाने की पूर्ण प्रतीति हुई। तब वे अपनी जवनकर्म अद्वैत हैं। अहिंसा का सार्वभौम धर्म उस दीर्घ तपस्वी में घटना परिपुष्ट हो गया था कि अग उनके सार्वजनिक जवन से कितनी ही अन्य आत्माओं के जवन में परिवर्तन होजाने की पूर्ण संभावना थी। भगव और विदेह का पूर्वकासीन भविन वायुमण्डल धीरे धीरे शुद्ध होने लगा था। क्योंकि उसमें उस समय अनेक तपस्वी और विचारक लोक-हित की आकांक्षा से प्रकाश में आने लगे थे। इसी समय दीर्घ तपस्वी भी प्रकाश में आये।

उपदेशक जवन

अमथ-भगवान् का ४३ से ७२ वर्ष तक का यह दीर्घ जवन सार्वजनिक सेवा में व्यतीत होना है। इस समय में उनके लिये मुख्य कामों की नामावली इस प्रकार है—

(क) अति-पौति का जरा भी भेद रखे जिना हरजो के लिये—ग्रहों और अति-ग्रहों के लिये भी भिक्षु-पद और गुरु-पद का रास्ता प्रकाश करना। जेष्ठता का आधार जन्म नहीं बल्कि गुण; और गुणों में भी पवित्र जवन की मदता स्थापित करना।

(ख) पुरुषों की तरफ स्त्रियों के विकास के लिये भी पूरी स्वतन्त्रता और विद्या तथा आचार दोनों में स्त्रियों की भी पूर्ण योग्यता का मानना। उनके लिये गुरु-पद का आध्यात्मिक मार्ग आखरना।

(ग) लोक-भाषा में तत्वज्ञान और आचार का उपदेश करके केवल विद्वद्भक्त संप्रभु-भाषा का मोद घटाना और योग्य अभिगारी के लिये ज्ञान-प्राप्ति में भाषा का अन्तराध दूर करना।

(घ) ऐदिक और पारलौकिक सुख के लिये होनेवाले यात्र आदि कर्मकाण्डों की अपेक्षा संयम

तथा तपस्या के स्वावर्ण्यी तथा पुरुषार्थ-प्रधान मार्ग की महत्ता स्थापित करना और अहिंसा-धर्म में प्रीति उत्पन्न करना ।

(६) त्याग और तपस्या के नाम पर रूढ़ शिक्षाव्यार के स्थान पर सच्चे त्याग और सच्ची तपस्या की प्रतिष्ठा करके लोग की जगह योग के महत्त्व का वायुमण्डल मारों और उत्पन्न करना ।

श्रमण-भगवान् के शिष्यों के त्यागी और गृहस्थ ये दो भाग थे । इनके त्यागी भिक्षुक शिष्य १४,००० और भिक्षुकी शिष्यायें ३६,००० होने का उल्लेख मिलता है । इससे अस्वाभाविकताओं की संख्या में गृहस्थ शिष्यों के होने का भी उल्लेख है । त्यागी और गृहस्थ छन दोनों वर्गों में मारे वंशों के श्री-पुरुष सम्मिलित थे । छन्दमूर्ति आदि आरह गणधर आह्वय थे । उदायी, मेघकुमार, अहि अनेक क्षत्रिय भी भगवान् के शिष्य हुए थे । शास्त्रिण धर्मादि वैश्य और भेनारज तथा हरिश्चरी जैसे अतिशय भी भगवान् की पवित्र दीक्षा का पावन कर उच्च पथको पहुँचे । सावित्रियों में अनन्त आका क्षत्रिय-पुत्री थी, देवानन्दा आह्वय थी । गृहस्थ अनुयायियों में इनके मामा वैशादीपति चेटक, राज गृहपति श्रेष्ठिक (भित्तिसार) और इनका पुत्र कालिक (अनन्तशत्रु) आदि अनेक क्षत्रिय भूषित थे । आनन्द, कामदेव, आदि प्रधान दश उपासकों में शङ्गाक्ष कुम्हार-जति का था । और शेष ८ वैश्य अर्थात् सुन, भेती और पशुपालन पर निर्वाह करने वाले थे । दंक कुम्हार होते हुए भी भगवान् का समग्रद्वार और दृढ उपासक था । अंधक, अंगक आदि अनेक परिजानक, सेमीय आदि अनेक विद्वान् आह्वयों ने श्रमण-भगवान् का अनुसरण किया था । गृहस्थ उपासिकाओं में देवती, सुसना और जयन्ति के नाम प्रख्यात हैं । जयन्ति जैसी लकत थी वैसी ही विदुषी भी थी । आनन्दी के साथ भगवान् से प्रश्न करती और उत्तर सुनती । भगवान् ने इस समय स्त्रियों की योग्यता किस प्रकार औषी इसका यह उदाहरण है ।

समकालीन धर्म-प्रवर्तकों में आनन्द कुछ छोड़े ही लोगो के नाम मिलते हैं-तथागत गौतम बुद्ध, पूर्ण करण, मंग्य वेल्हियुत्त, पकुधकम्मायन, अ-ज्जत केस कंजलि, और मंजवी गोशालक ।

समजाता

श्रमण-भगवान् के पूर्व से ही जैन-संप्रदाय अथवा आरह था, जो निगंठु के नाम से विशेष प्रसिद्ध था । इस सभ्य प्रधान निगंठु केशीकुमार आदि थे । और वे सभ्य अपने को पार्श्वनाथ की परंपरा के अनुयायी मानते थे । वे लोग कपड़े पहनते थे और सो भी तरह तरह के रंग के । इसी प्रकार वे आनुयायिक धर्म अर्थात्-अहिंसा, सत्य, अस्तेय और अपरिमृद, छन मार महाव्रतों का पालन करते थे । श्रमण-भगवान् ने इस परंपरा के भिलाइ अपने व्यवहार से हो जाते । नष्ट प्रवर्धित को-अथेक अथेक धर्म (नग्नत्व), दूसरी अक्षय्य (ओ-विरमण्य), पहले की परंपरा में वज्र और श्री के संबंध में जरूर शिथिलता आ गई होगी और उसे दूर करने के लिये अथेकधर्म और श्री-विरमण्य को निर्गन्धत्व में स्थान दिया । और अपरिमृद मत से श्री विरमण्य को अलग करके मार के पहले पांच महाव्रतों के पालन करने का नियम बनाया । पार्श्वनाथ की परंपरा के सुयोग्य नेतृत्वों ने इस संशोधन को स्वीकृत किया और प्राचीन तथा नवीन दोनों भिक्षुओं का सम्मेलन हुआ । कितने ही विद्वानों का यह मत है कि इस सम्मेलित में वज्र रभने तथा न रभने का जो मत-भेद शान्त हुआ था वही आगे चल कर द्वि पक्ष-पात का रूप धारण करके श्वेतांबर, द्विगंबर सम्प्रदाय के रूप में धक्क उठा; हावा कि सूक्ष्म दृष्टि से देखने वाले विद्वानों का श्वेतांबर द्विगंबर में कोई महत्वपूर्ण भेद नहीं मन पड़ता । परंतु आज कल तो सम्प्रदाय-भेद की अस्मिता ने दोनों शाखाओं में नाश-कारिणी दीवार खड़ी कर दी है । छतना ही नहीं अहिक थोड़े थोड़े अवि-निवेश के कारण आज दूसरे भी अनेक छोटे-मोटे

बौद्ध भगवान् के अनेकान्तवाद (स्याद्वाद) के नीचे आये होंगे । श्रावस्ती, कौशांबी, तुंगिया, ताम्र-लिप्ति, अम्पा, राजगृह धन शहरों में वे पार पार आते गते और रहते थे ।

रहस्य

श्रमण-भगवान् के समग्र जीवन और उपदेश का संक्षिप्त रहस्य दो बातों में आ जाता है । आचार में पूर्ण अहिंसा और तत्त्व-ज्ञान में अनेकान्त । इनके सम्प्रदाय के आचार के और शास्त्र के विचार के धन दो तत्वों का ही लाभ सम्पन्न है । वर्तमान काय के प्रसिद्ध विद्वानों का यही निष्पक्ष मत है ।

विपक्षी

श्रमण-भगवान् के शिष्यों में उनसे अलग होकर उनके पिछड़े विरोधी पन्थ प्रचलित करने वाले उनके गमाता क्षत्रिय-पुत्र जन्मासि थे । इस समय तो उनकी स्मृति मात्र जैन-ग्रन्थों में है । दूसरे प्रतिपक्षी उनके पूर्व सदस्य गेयासि थे । उनका आश्रय पन्थ इषान्तर पाकर आज भी हिन्दुस्तान में मौजूद है ।

महावीर के जीवन का मुख्य लाग विरोध और मगध में व्यतीत हुआ है । ऐसा ज्ञान पड़ता है कि वे अधिक से अधिक यमुना के किनारे तक

उपसंहार

श्रमण-भगवान् महावीर के तपस्या और शान्तिपूर्ण दीर्घ जीवन और उपदेश से उस समय मगध, विदेह, काशी, कोसल, और दूसरे कितने ही प्रदेशों के धार्मिक और सामाजिक जीवन में गहरी कान्ति हो गई थी । उसका प्रमाण केवल शास्त्र के पन्नों में ही नहीं, बल्कि हिन्दुस्तान के मान-सिद्ध जगत् में आज तक जगृत अहिंसा और तप का स्वाभाविक अनुराग है ।

आज से २४५४ वर्ष पहले राजगृह के पास पानापुरी नामक पवित्र स्थान में आश्विन मास की अन्तिम तिथि को इस तपस्वी का अद्वैत जीवन पूरा हुआ और उनके स्थापित संध का भार उनके प्रधान शिष्य श्रुवर्मा पर आ पड़ा । शुभसाक्ष ॥

●आप गुजरात राष्ट्रीय विद्यापीठ के पुरातत्व-मन्त्रि के व्याख्याता हैं । प्रज्ञा-युक्त (प्रायः जन्मान्ध) हैं । जैन, बौद्ध और वैदिक साहित्य के अच्छे विद्वान् हैं । कितने ही जैन-ग्रन्थों के रचयिता हैं । ६००० भाष्य मयूरः ।

मंगलं.

मंगलं भगवान् महावीरः

वसंततिलकः.

उपजतिः.

संसार सागर अगध, अपार पार,
त्रिकाशपापि, वज्रानघ लया कपाय;
त्रे दवा-विषय जीवन-नाय भारी,
आरे हरे य पञ्चाय तदी जियारी.

१

शुक्तिपुरी अंतरद्वार-मार्गे,
उभा महावीरज दीप हरे;
चिदान-दीपो जगतो दीपो ज्वां,
यथावर्णा नाव मुसाहरो त्वां. युग. २

हर्षविहार भाग २. प्रमुखास व्येयदास पादेय.

શ્રી વીરજીવનના કોઈ આદર્શ પ્રસંગો.

(લેખક—શ્રીયુત માતીચંદ ગિરધરજીવ કાપડીઆ B. A. LL. B. સોલિસિટર.)

અસાધારણ આત્મવિશૂતિથી ભરપૂર શ્રી વીર પરમાત્માના જીવનના કેટલાક પ્રસંગો અસાધારણ છે અને અનુસરવા યોગ્ય છે. આપણા મનુષ્ય જીવનમાં એક વાત ખાસ મોંઘવા જેવી છે અને તે આપણા જીવનના સાક્ષ્યની છે. આપણે આપણું ભવિષ્ય ભણતા ન હોવાથી અંધારામાં ગોથાં ખાવાં પડે છે અને ધણીનાર કેટલાક માણસો છેરડે શિક્ષા દેવા આવે છે કે અરે! ભાઈ! આમ નહોતું કરવું! વિગેરે. આ સર્વ બતાવ જાની ગયા પછીની શિક્ષા નિરર્થક છે, નકામી છે અને તે કાંઈ કાંઈ ઉપ-યોગી કદાચ ગણીએ તો તે માત્ર દિવાસારપ છે. એવા દિવાસા પશુ ધણીનાર દુઃખ ઉપર ડામ લાગવા જેવા હોય છે, તેથી મહા પુરુષના જીવનમાંથી કોઈ કોઈ તત્ત્વો તારવી તેમને આપણા જીવન સાથે આમેજ કરી દઈએ તો એવા દિવાસા મેળવવાના પ્રસંગો ન આવે અને જીવનનો ફેરો એળે ન જાય.

પ્રત્યેક પ્રાણીને જીવનયાત્રા કેમ વહન કરવી, એને ક્યા મુદ્દાપર ચલાવવી, એનાં સાધનો અને લક્ષ્યો કેવાં રાખવાં અને એનાં સાધનો કેમ પ્રાપ્ત કરનાં—એ મહા પ્રશ્ન છે. એને માટે જટલી સફળતાથી આદર્શ સિદ્ધ કરવામાં આવે તેટલા પૂરતું ને તેને આદર્શ સુરપટ અને યોગ્ય હોય તો અત્યંત સફળ થાય છે. આદર્શને અંગે એક બીજી વાત વિચારવાની છે. આદર્શ અગમ્ય હોય તો ચિત્તા ન રાખવી. આ ભવમાં અને તેટલું તેથી નજીક પહોંચવું. બાકી રહેલું કામ આગળ ઉપર થઈ રહેશે. દાખલા તરીકે આપણે આદર્શ પાંચ દળર માઈલ ઉડવાનો રાખ્યો હોય અને કદાચ બે દળર માઈલે અટકી પડ્યા તો કોઈ પ્રાણ પુરુષ આપણને મૂર્ખ ન જ કહે. બે દળર માઈલ ઉડવા પૂરતું આપણું સાક્ષ્ય છે. માટે આદર્શ ઉચ્ચ રાખવો અને તેને પહોંચવા પ્રયત્ન કરવો અને તેને જટલું પહોંચી ચકાપ તેટલું યોગ્ય છે એમ સમજવું. આત્માનો

વિકાસ આપણે માનીએ છીએ અને અદોના અધુરા રહેલા યોગો આગળ પૂરા થઈ શકે છે એ સમજીએ છીએ એટલે આપણને માર્ગગમનની અલ્પતા બહુ મુંઝવણ કરે તેમ નથી. આ દૃષ્ટિએ આપણે આદર્શ-જીવન તરીકે શ્રી વીર પરમાત્માના જીવનની કોઈ કોઈ વાનગી વિચારીએ અને એમના જીવન જેવું જીવન ધડવા આપણે નિર્ધાર કરીએ. કોઈ, વપ્પતે એમના જેવું જીવન ધડવાની ના કહેશે, એમના જીવનને કલ્પાતીત કહેશે. એ સર્વ સમજણ વગરની વાતો છે. પ્રત્યેક જૈનને પ્રેરણા આપનાર શ્રી વીર પરમાત્માનું જીવન આદર્શ રૂપે વિશિષ્ટ લાવના રૂપે હોવું જોઈએ અને એમાં કોઈ પશુ સ્થાનકે સંકેત સૂચવનાર ધર્મનું રહસ્ય સમજેલ નથી એમ માનવું. આદર્શજીવન તરીકે શ્રી વીર પરમાત્માના જીવનની કોઈ કોઈ વાતો વિચારીએ. આપણું જીવન પ્રેરક છે, આત્માની શક્તિ બતાવનાર છે, પુરુષાર્થોના વિજય સૂચવનાર છે, સંસારનો છેડા દાખવનાર છે અને અસાધારણ ગુણધર્મોથી પરમ શાંતિએ લઈ જનાર છે.

ઈદિ સાધેનો પ્રસંગ.

એકાદ પ્રસંગ પ્રથમ વિચારીએ. શ્રી વીર પરમાત્માએ દિશા લીધા પછી ધન્દ્રે વિચાર કર્યો અને જાનથી જોઈું તો તેને જાણાયું કે ભગવાનને ધણું ભયંકર ઉપસંગો થવાના છે અને પરિપ્રકોનો તો કોઈ પાર નથી. એ જાતે ભગવાન પાસે આવી પોતે હાજર રહેવા કે દેવતાઓને સાથે રાખવા વિચારિત કરે છે અને કહી દે છે કે ભગવાનને ભયંકર પ્રસંગો આવવાના છે. એ ભયંકર પ્રસંગની ભયંકરતાએ ભગવાનને મુંઝવ્યા નહિ, એના વિચિત્ર વિકાસક્રમે એમને નખગા પોચા બનાવી દીધા નહિ અને એ દુઃખના કે આપત્તિના ખાલથી રડી પડ્યા નહિ. દુનિયાદારીના સામાન્ય માણસ પ્રાણાન્ત કષ્ટ અને ભયંકર ઉપદ્રવોની વાત સાંભળી અધમુઆ થઈ જાય ત્યારે આ ચરવીર આત્માને તો ઉલટું ઓળસ છૂટ્યું

એને દુઃખના ખ્યાલથી લગાર પણ સંકાય થયો નહિ. એમની મુખમુદ્રા પર દીનતા આવી નહિ, એમની આંખમાં નિર્વિષતા કે કાથરતા છૂટ્યા નહિ, એમના શરીરમાં કંપ થયો નહિ. એમનું આંતરવીર્ય વધારે વિકાસ પામ્યું.

આ અતિ ઉચ્ચ મનોદશા, સ્વભાવના અવલોકન વગર સમગ્ર નહિ તેવી છે. અત્યારે આપણી પાસે આવી કોઈ કહે કે કાલે તમને ફાંસીએ ચઢાવવાના છે ત્યારે મનની શી દશા થાય ! કેવી તૈયારીઓ થાય ! સાચા જોશી છ માસમાં મરણ કહે તો કેવા ઉધામા થાય ! એ તો કોઈ સગા ગ્રંથુ કે સ્ત્રીના મંદવાડના સમાચાર આવ્યા હોય સારે મનોદશા શી થાય છે તે અવલોકાને જોયું હોય તો ખજર પડે. એવે વખતે અડગ ચર્મ બેસતું કે આવતા ઉપદ્રવો તરફ ઉપેક્ષા રાખવી કે એ ખરા ક્ષત્રીય વીરને શોભે તેવું છે. એમાં લશ્કરના સેનાપતિની બેદરકારી તૈયારી અને આત્મવિશ્વાસ સ્પષ્ટ જણાઈ આવે છે.

એને એવી મુખમુદ્રા સાથે એ ઇંદને શો જવાળા આપે છે. આપણે તો કુંજર ચટતું હોય અને ચાલવાની ચોક્કસ મરણ હોય તો પણ ડોળા સાથે રાખી લઇએ. ડોળા વાળાને કહીએ કે ધીમે ધીમે ચાલ્યો આવજો. આપણી ચાલવાની ભાવના છતાં અંદર ગોટા હોય છે. એમ હોય છે કે અસામે ત્યાં સુધી ચાલશું અને પછી પણ બનતા સુધીતો ચાલશુંજ; પણ સાધન-આવબન સાથે રાખવું સાઈ. જાગળ દોગ-જાળતો દડો આવે ત્યાં આપણે પાણી પાણી યધ જઈએ અને પછી શું થાય તે સમજી ચકાચ તેવું છે. અને આ રસ્તે તો કેટલા કુંજરા ખાડા આવશે તેની ઠાકને ખજર નહોતી. અને ઇંદ જેવો સમર્થ દેવ સદાય આપવાની માગણી બે દાષ જોડીને કરી રહ્યો હતો. છતાં ભગવાન એની નમ્ર માગણીનો શો જવાળા આપે છે ?

એ કહે છે કે-ઇંદ ! તારી માગણી મંજુર થઈ શકે નહિ. તીર્થંકર કોઈ પણ વખત બદારની સદાચારી મોક્ષ સાધના નથી. તેઓ પોતાના જોર ઉપરજ મોક્ષ સાધે છે અને એજ માર્ગ એમને માટે યોગ્ય છે.

ઇંદને ભગવાનને યવાના ભયંકર ઉપદ્રવના ખ્યાલથી ઘણી લાગણી યધ આવી હતી, પણ ભગવાનના અડગ નિશ્ચયે એને ખાતરી કરી આપી કે એના સમર્થ પુરોધાજ સમાજને દેરત્રી તીર્થ સ્થાપના કરી શકે. મોક્ષ સાધવો એ કાંઈ બચ્ચાનો ખેલ નથી એમાં તો અસાધારણ સંકલનશક્તિ, પ્રયત્ન લાવના નિશ્ચયતા પ્રૌઢ આત્મનિર્ભય અને અડગ મનોમજબૂતીએ. પ્રભુના નિશ્ચય અને નકારમાં નહીં વીર્ય અને આત્મવિશ્વાસ ભરેલાં હતાં અને છતાં એમાં મિથ્યા-ભિમાન કે મગદળી નહોતાં. એક સુંદર કાર્ય આપણે હાથમાં લઇએ ત્યારે આપણને કોઈ મુસીમતો બતાવે અને તેના નિવારણ માટે સદાચારી સૂચના કરે ત્યારે આવડત આભાર સાથે મક્કમપણે આપણે એ વિચિત્રો અસ્વીકાર કરીએ છીએ. તે વખતે મનની જે વિશિષ્ટ દશા હોય છે તે પ્રભુમાં હતી અને એવી દશાવાળા એના દંડ નિશ્ચયવાળા અને એવા અપૂર્વ સંપ્રભવાળા પ્રાણીઓજ મોક્ષ જવાને યોગ્ય ચર્મ શકે, ધારેલ સાધ્યે પહોંચી શકે અને જીવનધારાની સફળતા કરી શકે.

આ એક નાના પ્રસંગમાં થી વીરપરમાર્થનું હૃદયખળ કેવું હતું તે વિચારવું, એના આત્મવિશ્વાસ કેટલો સખળ હતો તે સમજવો, એમનું નિશ્ચયખળ કેટલું સઘ્ન પણ સચોટ હતું તે સમજવું અને તેમની વિશાળતા વિચારસ્પષ્ટતા અને વિચારદર્શકતા કેવા નિર્મળ હતા તેનો ખ્યાલ કરવો. જીવનના અવનવા પ્રયત્નોમાં જોતા આવો દંડ નિશ્ચય સાખ્ય-સ્પષ્ટતા અને આત્મવિશ્વાસ હોય તેને પ્રગટ કરવામાં કદિ વાંધો આવે નહિ અને અમલક આવે તો તે નાથી ડરી તે કદિ પાછો દડો નહિ, એને મન અમલક આગમજની ઉત્તેજક યધ પડે છે અને એ એનાથી જરા પણ ક્યાં કે મુંઝાયા વગર આગળ વધે તો આવે છે. એના પુનરાગ્રા પુનિન પુરોધાને અમલક કદી અંતરાય કરતી નથી અને અમલકના ખ્યાલ એમના વિચારપંથમાં કદિ મુંઝવણ કરતા નથી. આ નહન નાનકડા પ્રયત્નમાં થી વીરની વીરના રેખાંશ આવે છે. એમની નીકરતા તરી આવે છે. એમની સૂચિ બદાર પડી જાય છે.

શ્રી હેમચંદ્રાચાર્ય આ જનાવ કેવી રીતે બન્યા તે વર્ણવે છે તેની મોંઘ કરવી અત્ય પ્રાસંગિક ગણાય. પ્રજા ઉદ્દગમ્ય અવસ્થામાં દીક્ષા લીધા પછી પ્રથમ વર્ષમાં ક્રમશઃ જાગૃતિ પધાર્યા ત્યાં પ્રજાને ગોષ્ઠી તરફથી પ્રથમ ઉપદેશ થયો. ત્યાં ઉદ્દગમ્ય અને પ્રજાને વિદ્યાર્થી કરી કે 'સ્વામી ! આપને બાર વર્ષ સુધી ઉપસર્જની પરંપરા થયો માટે તેનો નિવેદ કરવા સારું હું તમારા પારિવારિક (સાથે રહેનાર-સેવક) થવા ઇચ્છું છું.' પ્રજા સમાધિપારી ઉદ્દગમ્ય બોલ્યા "અર્હતો કદિ પશુ પર સહાયની અપેક્ષા રાખતા નથી; વળી અર્હત પ્રજા બીજની સહાય-થી કેવળજ્ઞાન ઉપાર્જન કરે એવું યથું નથી, યથું નથી અને યથો પશુ નહિ. જિનેન્દ્રો કેવળ યોગતાના વીર્યથીજ કેવળજ્ઞાન પામે છે અને યોગતાના વીર્યથીજ મોક્ષિ જાય છે." ૧

ઉક્ત પ્રસંગપરથી લેવાનો બોધ.

આ શબ્દોની પ્રાપ્તિ મહત્તા અને રચિતપ્રગતિ હૃદયમાં કેતરી રાખવા જેવા છે. એમાં જૈન સિદ્ધાન્તમાં પુરુષાર્થને શું સ્થાન છે એ ખાસ સમજવા યોગ્ય છે. જૈનોને કેટલાક કર્મવાદી માને છે તે અસુકર્મથી સત્ય છે, પણ કર્મ બાંધનાર અને કર્મ ઉપર સામ્રાજ્ય મેળવનાર આત્માજ છે તેથી આખરે જૈન સિદ્ધાન્ત પરમ પુરુષાર્થને પ્રેરનાર છે તે સ્પષ્ટ થાય છે. આ બાબતમાં કોઇ પણ પ્રકારની ધુસ્સવણ જાણતી હોય તેણે જૈન માન્યતાનાં પાંચ સમવાચી કારણો વિચારવા યોગ્ય છે. એ કારણો રસવાળો જૈન પ્રગતિ માર્ગનો વિષય કોઇ પ્રસંગે ખાસ ચર્ચવા યોગ્ય છે. અહીં એટલું તો જાણવી દેવું યોગ્ય ગણાય કે જૈનો એકાંત કર્મવાદી નથી.

ચંડકૌશિક સાથેનો પ્રસંગ.

બગવાને જે આત્મવિશ્વાસ ઇન્દ્રને બતાવ્યો તેનો જ્વલંત દાખલો ચંડકૌશિકના પ્રસંગમાં પૂરો પડે છે. બીજે વર્ષે પ્રજા વિહાર કરતાં શ્વેતાંગી નગરી તરફ આવ્યા. રસ્તામાં તાપસનો આશ્રમ આવ્યો. આજીવાજી વમતા ગોવાળાએ કહ્યું કે તે રસ્તે તો એક ભયંકર દરિયાવિષ સર્પ રહે છે અને તે માર્ગે અસારે કોઇ પશુ કે પક્ષીનો સંચાર થઇ શકતો

નથી. એ કોઈ જીવતું પ્રાણી ત્યાં ગયું તો સર્પ દંડથી મરી જાય છે અને બચવાનો માર્ગ શોધો જડતો નથી, ગોવાળાએ પ્રજાને આડે માર્ગે ચાલવા સૂચવ્યું. પ્રજાને તો આત્મવિશ્વાસ હતો. એમને જાતિ કે વ્યક્તિના તફાવત વગર ઉપકાર કરવો હતો. તેઓ તો સીધા માર્ગેજ ચાલ્યા. આડા માર્ગો-વામ માર્ગો તો કાયરને ઘટે. પ્રગળ તેજસ્વી મહાપુરુષ બધને ડરતા નથી અને કાયરતાથી લાંબો રસ્તો લેતા નથી. એ તો ચાલ્યા સીધા. એ આશ્રમનો માર્ગ અત્યારે જીર્ણ થઇ ગયો હતો, ભયંકર થઇ ગયો હતો. કવિ-વર એ માર્ગનું વર્ણન કરતાં લખે છે કે "પ્રજાએ એ જીર્ણ અરણ્યમાં પ્રવેશ કર્યો ત્યારે તેમાં ચરણ સંચાર નહિ હોવાથી વાલુકા જમની તેમ પડી હતી. જળાશયમાંથી વહેતી નીકો પાણી વિનાની હતી, જીર્ણ થયેલાં વૃક્ષો ઝુકાઇ ગયાં હતાં, જીર્ણ પાંદડાંના સમૂહથી બધો ભાગ પથરાઇ ગયો હતો, રાક્ષસોથી કણો ભાગ વ્યાપ્ત થઇ ગયો હતો અને ઝુંપડીઓ બધી જમીન સરખી થઇ ગઇ હતી." આવા અરણ્યમાં નાસિકાપર નેત્રને સ્થિર કરી પ્રજા કાપો-તર્જા રહ્યા.

એક મનુષ્યસંચાર વગરનું ભયંકર જંગલ કલ્પી-એ, એની લીલાતરી સર્પ સુકી થઇ ગયેલી, જમીન પર ખરખર બોરડી જેવા પાંદડા, ચારે બાજુ ભાંગી ગયેલી આશ્રમની ઝુંપડીઓ કલ્પીએ અને જનાવર કે પક્ષી, મનુષ્ય કે પાંદડ્યર જનાવર વગરનું ભયંકર અરણ્ય કલ્પીએ. પણ આપણીજ નજર તે પર જાય. શ્રી વીરને તો આત્મા ઉત્તરણ કરવો હતો. એમને કર્મ જાગૃતિ કાપવા હતા, એના પરનો કચરો દેડી દેવો હતો, એના અમૂલ્ય અસહ્ય યુલો દબાઇ ગયા હતા તે પ્રકટ કરવા હતા. એમને ખીકે ન અટકાવ્યા. એમને ભયંકર દેખાવે ન પાછા હકાવ્યા. એમને સ્વજીવનના ખ્યાલે આગમી કલ્પનાએ ન મુઝાવ્યા. એમને તો પરાપકાર અને ઉત્કૃષ્ટ સ્વાર્થ સાધવા હતા. એ તો સ્થિર થયા અને ઘોડીવારમાં ભયંકર ડુંદાડ મારતો કૌશિક સર્પ આવ્યો. એનો તો બીજો ધંધો શો હોય ? એણે ભગવાનને દૂરથી જોવા કે એને કોઇ વ્યાખ્યા, એનો આત્મવિશ્વાસ કોઇથી બરેલો હતો

એણે છેલ્લા બે ત્રણ ભવથી વૈશ્વાનર સાથે ખાસ દોસ્તી કરી હતી, એણે શાંતિમાંથી ક્રોધ કરી ક્રોધને શતગણે મદલાવ્યો હતો. એણે દૂરથી ભગવાનને જોતાંજ ભયંકર જવાબાઓ મૂકી અને ઉપશ્લક દૃષ્ટિએ એક મહાન નિયમ ચૂકાવ્યો.

નિયમ એવો છે કે ક્રોધનો જય ત્યારેજ થયો કહેવાય કે આપણે પોતે તો ક્રોધ ન કરીએ, પણ આપણા વાતાવરણમાં પણ ક્રોધ ન થાય. ક્રોધજન્યું એ લક્ષણ છે કે જેવી આત્મવિનૂતિવાળા પાસે અન્ય કોઈ ક્રોધી આવે તો તે એની શાંત મુખ-મુદ્રા દેખતાં પોતાનો ક્રોધ વીસરી જાય અને શાંત થઈ જાય. આનો ક્રોધ તો એટલો તીવ્ર હતો કે એણે ભગવાનની શાંત મુદ્રા સામે જોવાનો સમય પણ લીધો નહિ, પણ ક્રોધની જવાબા દેડી. એક વાર બે વાર, ચાર વાર, પણ નિષ્ફળ. પછી તો એનો વૈશ્વાનર ખૂબ જાણ્યો. એ વધારે ભયંકર બન્યો. એણે સૂર્ય સામા જોઈ સૂર્યની ગરમી અંદર પચાવી વધારે ભયંકર જવાબાઓ છોડી. પાણીના નળમાંથી પાણી ઊટે તેમ ક્રોધની ભયંકર જવાબાઓ વધારે જોરથી દેડી પણ નિષ્ફળ. એટલે હવે વધારે સૂર્ય બન્યો, વધારે તેજસ્વી બન્યો, વધારે મરણીઓ થયો અને ભગવાનના પગ પાસે આવી તેમને ફટકાવ્યા, ડંસ દીધો અને ધાર્યું કે જેના ડંકાડાથી જીવનો ખદાસ થાય છે તેના ડંસથી તો કેાણુ બચે; પણ આ વખતે પણ નિષ્ફળ. અને વધારે આશ્ચર્યની વાત એ બની કે લાલને બદલે સફેદ લોહી નીકળ્યું. એને પોતાના ઝેરની કાતીક્ષતા માટે એટલી જખી ખાતરી હતી કે એ ભગવાનને ફટકાવી ડંસ દઈ આપ્યો ખસી જતો હતો. એને મનમાં ખાતરી હતી કે જરૂર એ જખીન પર પડશે અને તેના પોતાના ઉપર ન પડે એટલા માટે એ દવાવામાંથી બચવા દૂર ખસતો હતો પણ 'પ્રતુના અંત્ર પર જે રવાનકે તે ડસતો ત્યાંથી તેનું ઝેર પ્રસરી ચાકતું નહિ, માત્ર આપના દૂધ જેની રૂધિરની ધારા ત્યાંથી ખતી હતી.' ચંદ્રકાંશિકના પ્રસંગમાં યોગતત્ત્વ.

આ શું આશ્ચર્ય ! લોહીનું દૂધ થાય એ વાત

સંભવે ખરી ! એ સત્ય સમજવા માટે શરીર શા સ્ત્રોત અભ્યાસ કરવો પડે. આપણા શરીરના વિકાસ પ્રમાણે લોહીનો રંગ બદલાય છે. આપણે સાંભળ્યો છે કે રમખુત સીસોદારીઓનું લોહી બ્લુ(વાદળી) રંગનું હોય છે, અતિ વિપથીનું લોહી પાતળું પડી ગયેલું હોય છે અને લોહીમાં જે લાલ તરલો (red Corpuscles) હોય છે તેની તરતમતા પર એવી ઘટના આદિ ચુકરે થાય છે. વિકાર વગરના લોહીમાં રતાંય ઘણો સ્વસ્થ હોય છે. રક્તતા વિકારની નિશાની છે. દુનિયાદારીની નજરમાં મદા પ્રથમ લુગ્ગદંક વાળાના આંગળા ખૂણાનો રંગ લાલ હોય છે, પણ સમાધિસ્થ યોગીના આંગળા ખૂણામાં રક્તાંય બીલકુલ હોતો નથી. આંગળા ખૂણા પ્રમાણે લોહીનો વર્ણ સમજવો. ક્રોધનો વિજય કરનાર અનેક આંતર યતુના વિજયના માર્ગે ચંદ્રકા આ મહાતુભાવ સરસ્વીક પરમાત્માના લોહીનો વર્ણ સફેદ થઈ જાય, તેમાં લાક્ષણિક અર્ધ-નહિવત્ થઈ જાય તે શારીર અને માનસશાસ્ત્રના નિયમને બરાબર બંધ બેસતી વાત છે અને યોગીની નજરે અપૂર્વ પ્રગતિ બતાવનાર છે.

એ સફેદ લોહી જોઈ ચમક્યો, પોતાના ફંસો નિષ્ફળ જતા જોઈ ચુકાયો, ભગવાનને જીવતા જોઈ ખસીઆણો પડી ગયો અને હવે આંખ બંધી કરી ભગવાનની તપોમય શાંત ભવ્ય મુદ્રા જોઈ. અને મુખમુદ્રા જોઈ એટલે વાત ખલાસ થઈ ગઈ. ભગવાનની આકર્ષક આંતર શક્તિએ એને આવરી લીધી, ક્રોધજન્યું વાતાવરણ એના ઉપર સંપૂર્ણ જખી થયું અને એ સ્તબ્ધ થઈ ગયો. પ્રથમ દૃષ્ટિએ યોગનો જે નિયમગમન થયો લાગતો હતો તે વિચાર ખોટો હતો એમ હવે લાગવા માંડ્યું.

પછી ભગવાન તો તેના ઉપર ઉપકાર કરવાજ ત્યાં પધાર્યો હતો. એમને તો તક મેળવી કામ કરતું હતું. એમણે ક્રોધજન્યું વાતાવરણ જામ્યું હતું તેને બદલાવવા તારીફ લાયક પટના કરી. હુંકા પણ મુદાસરના વચનથી હતું "અરે ચંદ્રકાંશિક ! શુદ્ધ શુદ્ધ ! મોદ પામ નહિ ! "—જન મદા પુરોનાં આટલા સ્વદો બસ છે, દગ્ગરો શાસ્ત્રીથી અને સે-

કોડા બાપણેથી કે યોજના પૂર્વકનાં વ્યાખ્યાન જે કાર્ય ન કરી શકે તે એક નાના વાક્યે કર્યું અને દૃષ્ટિવિષ કૌશિક સર્પ ઠેકાણે આવી ગયો. એના પર કોધજન્યતા વાતાવરણે સુંદર અસર કરી અને જે ભગવાનને ઠેકાણે પાડવા આવ્યો હતો તે જાતે ઠેકાણે પડી ગયો.

હવે કોધજન્યનું અપૂર્વ વાતાવરણ જામ્યું. જ્યાં સુધી ચંદ્રકૌશિક ભગવાન સાથે નજર મેળવી નહોતી ત્યાં સુધી એના કોધ જામ્યો, વધ્યો અને વિદ્યુચ્ચો. પણ આંખ મળતાં એ પુનિત પાવન થયો, અને 'શુભ, મા સુખ'—એટલા શબ્દો સાંભળતાં તો કોધ સદંતર ગળી ગયો. આ શો અમત્કાર થયો ! આ વાતાવરણમાં શો ફેરફાર થયો ! આ શાંતિ નિર્જન વનમાં ક્યાંથી ! પણ પછી વગરના ચર્ક પડેલા આ સુકા વનમાં આ અજન્મ ફેરફાર શો ! વાતાવરણજ બદલાઈ ગયું. યોગનું આ અજન્મ મહાત્મ્ય સાક્ષાત્કાર થયું અને 'પ્રભુના અતુલ્ય રૂપને નીરખનાં પ્રજ્ઞના કાંત અને ક્ષામ્ય રૂપને લીધે તેનાં (સર્પના) નેત્રો તાકાગ સ્તબ્ધ થઈ ગયાં.' આટલેથી વાત અટકી નહિ. સર્પ એનું વિભાવરૂપ જ બૂલી ગયો, એના કોધ શમી ગયો, એના શરીરમાંથી વૈશ્વાનર પલાયન કરી ગયો, ભગવાનને કૃતકાવતાં એણે કોધને લાત મારી દીધી અને ત્યાં ને ત્યાં એ સ્થીર થઈ ગયો. એ પોતાનું સ્વરૂપ સમજી ગયો અને ત્યાંજ અટકી ગયો. એ ત્યાંથી ખસ્યો નહિ, આવ્યો નહિ અને માત્ર ઉંધે મુખે રાક્ષામાં પેસી ગયો.

આ વાત લોકોને માનવામાં કેમ આવે ! વનની બહાર ગોવાળો તો ભગવાનને મૃત કયેલા જોવા તૈયાર હતા તેઓએ દ્રશ્યો તેમને જીવતા જોયા. તેમના આશ્ચર્યનો પાર નહિ. તેઓ અંદર જઈ જીએ તો રાક્ષામાં મુખ રાખી સર્પ પડ્યો છે. એના શરીર પર છાંય નથી, એના કાલના ચાલવામાં ગરમી નથી અને અસલ સ્વરૂપમાં ફેરફાર નથી. તેઓ જનાવરના સ્વભાવના અભ્યાસી હતા, ભગવાનના યોગ બળને માન આપનાર હતા, સ્વતઃ સમજી ગયા કે ફેરફાર જરૂર થયો છે. છતાં ઝાડ પછવાડે

સંતાઈ પ્રથમ સર્પને પથ્થરથી ધ્વજ કરવા લાગ્યા. અંતે બરોત્તર સમજ્યા કે સર્પમાં કાંઈ મોટો ફેરફાર થયો છે. આ અતિ આશ્ચર્યકારક ઘટનામાં યોગ પ્રગતિના અનેક પ્રસંગો છે. પ્રથમ તો કોધનું સ્વરૂપ વિચારીએ. એ આવે ત્યારે પ્રથમ જેને થાય તેને અને પછી તેની આજીઆજીમાં ધણું નુકસાન કરે છે.

કોધ પર જય કરવા માટે શાંતિનો સદ્ગુણ કેળવવા યોગ્ય છે. એ ગુણ ધીમે ધીમે વિકાસ પામે છે અને વધે છે પણ આત્મવિશ્રુતિ વાળા એને બરાબર મેળવી શકે છે. કોધનો ગમે તેવો પ્રમંથ આવે તો અંદરથી જરા પણ હોભ ન થાય તો માર માર કરતો આવનાર પ્રાણી પણ શાંત થઈ જાય છે. જેમ અડિસા જે પ્રાણીમાં પ્રતિક્ષા પામી હોય તેની આજીઆજીમાં વૈરભાગ થઈ જાય છે, તેના વાતાવરણમાં શાંતિ જામી જાય છે તેમ કોધનો જય થાય એટલે એના વાતાવરણમાં શાંતિનું સામાન્ય જામી જાય છે. શાંતિ અંદરની ચીજ છે, દંભ કરવાથી આવતી નથી, પણ મનને એનું ગંભીર બનાવવાથી એ સ્વભાવનો વિકાસ બની જાય છે. એમાં ગોટા ચાલતા નથી, પણ એક વાર આવી જાય અને જામી જાય તો ભયચક્રના ફેરાને નિર્મૂળ બનાવી પરિમિત પરિસ્થિતિમાં લઈ આવે છે. દાંષિક શાંતિ નભાવી નથી અને ખસી જાય ત્યારે તેના અધિકારીને વધારે પડતો ખસીઆણો બનાવી મૂકે છે.

લોહીનો રંગ ફરી જવામાં બહુ બહુ વિચાર કરવો યોગ્ય છે. એ ઘટના પર ચાંક કરવા કરતાં એના ઉડાણમાં ઉતરવા યોગ્ય છે. લેસ્યાના વર્ણો વિચારતાં આ વાત ખેસી જશે અને બહુ આનંદ આપશે. કોધજન્ય કરનારની સર્વની આ સ્થિતિ થાય કે પ્રભુના અતિશયનો એમાં ગુણ છે એ શાસ્ત્રીય પ્રશ્નને અત્યારે ઉડાની જરૂર નથી. કોધપર જય મેળવનાં લોહીની ખોરી સ્તાપ એાછી થાય છે એ કોષ પણ શાંત યોગીને ખારીદીથી જોતા જણાઈ આવશે. આંખનો રંગ જરૂર અંદરની શાંતિ બનાવે છે અને યોગીની આંખમાં કેશી કે દાર્દરીઆની આંખની લાલાશ કદિ જોવામાં આવશે નહિ. આ સર્વ

વિચારો જોતાં જનતા સુધી અતિશયનો આધાર લેવાની જરૂર નહિ પડે. પણ એકંદરે એક વાત જરૂર લક્ષ્યમાં રાખવા જેવી છે. પ્રભુએ કોષધને ખરે-ખરો જય કર્યો હતો અને તેનું આ સ્પષ્ટ પ્રદર્શન હતું. પ્રભુએ એ ઉદ્દેશીને શોધ્યું નહોતું, પણ આવી પાંચું ત્યારે જ બનાવ બન્યો તેથી એ વ્યક્ત થઈ ગયું હતું.

ખાસ યાદ રાખવા જેવું છે કે મહા યોગીઓ પોતાની આત્મવિશ્રુતિનું દર્શન કરાવવા પ્રસંગ શોધતા નથી કે યોજતા નથી, પણ પ્રસંગ આવે તો આત્મવિજોયન કદિ કરતા નથી.

ચંડકૌશિકના આખા પ્રસંગમાં બહુ રહસ્ય રહેલું છે. યોગ પ્રગતિના કેટલાં પગથીયાં ચડ્યાં પછી એ સ્થિતિ આવે એ વિચાર કરવો યોગ્ય છે પણ ખીન જરૂરી છે. જેણે યોગપ્રગતિ કરતી હોય એણે મનોવિકાસ પર વિજય મેળવવો જ રહ્યો. એમાં કશું જ પ્રાણીયો અવારનવાર કોષધને વચ ચર્ચ જતાં હોય, પોતાના અધિકારસ્થાન પર મરત ચડ જતાં હોય અને પોતાની આજ્ઞા કે સત્તાના મદમાં અંધ રહ જતા હોય તે કુનિયાની નજરે ગમે તેટલા ભાવશાળી કે સત્તાધારી શબ્દો પણ યોગ-ધનની નજરે એઓ ધણા ગરીબ છે એમ સમજવું. જ્યાં મરી યોગવિશ્રુતિ જામી હોય ત્યાં કદિ પણ શાંતિ દેખાય એ સંભવે નહિ. ત્યારે અજ્ઞ શાંતિ હોય, મજાજ હૃદય હોય. એની મુખ્યમુદ્રા જોતાં લક્ષ્યમાં એક જનની એવી અસર થાય કે એનું વર્ણન ગ્રંથોમાં ન થઈ શકે, એનું આલેખન શબ્દ ચિત્રમાં ન થાય, એની જાગૃત ધમપાઝામાં ન દેખાય.

અને એ શાંતિ ક્યારે મળે? કેને મળે? કેમ મળે? એજ આ બંધમાં સીખવાનું છે. બીજો તો સરવાળો લક્ષ્યની ટમલા કબે કે લેખેના ચોક્કસ કબે યવાનો નથી, બીજો સરવાળો મરજીની નોંધ અનેક હાથોએ કે જાહેર મેળાવડામાં લેવાય ત્યાંથી કરવાનો નથી, બીજો સરવાળો મોટી રકમના પ્રાપ્ત કે વહીવટપત્ર લીધે યવાનો નથી-એ તો

દિસાજન જુદા છે! એનાં આંકડાશાસ્ત્ર અલગ છે અને એને સમજવાના વીરલા છે. ચોતરફ શાંતિ, અંદર શાંતિ, મગજમાં શાંતિ, વાતોમાં શાંતિ, ચાલવામાં શાંતિ-એ દશા વીરના પુત્રની હોય, એ દશા વીરના અનુયાયીની હોય, એ દશા વીરના આદર્શ કરનારની હોય. ત્યાં કોઈ અંધારું ચાલે તેમ નથી, તેમાં કાંઈ ગોઠા વળાય તેમ નથી, તેમાં કાંઈ ભૂલ થાય તેમ નથી. એ વીરના માગો જુદા જ છે પણ ઉષા છે, આદરી શકાય તેવા છે પણ જરા ઉંડા ઉતર્યા વગર અગમ્ય છે, જરૂરના વિષય લાગેને મુખે થયેલા છે પણ આદરની આગ-તમાં વિરલ છે. એ માર્ગ આદરવામાં જીવન સાક્ષ્ય છે, ફેરાની કિમત છે અને પ્રસંગપ્રાપ્તિનો મદુ-પયોગ છે.

શ્રી વીર પરમાત્માના જીવનો આ ચંડકૌશિકનો પ્રસંગ અનેક રીતે વિચારવા યોગ્ય છે, બહુ દૃષ્ટિબિન્દુથી તપાસવા યોગ્ય છે અને વિચારી તપાસી જીવવા યોગ્ય છે. એનું સાર્વત્રિક અનુકરણ ન થાય તો બને તેટલું કરવા સાથે વિશેષ કરવાની ભાવના કરવાથી પણ યોગ પ્રગતિ જરૂર થાય તેમ છે. એક વાત જરૂર કરવાની છે. એવી વાત કરતાં ખોટા દંભ ન કરવો. આ જીવનમાં વ્યક્ત દુર્વૃત્ત કરતાં દંભ વધારે દાનિ કરે છે. આપણે વીરરાજ નથી એટલે દુર્વૃત્ત હોય તો સ્વીકારવામાં ચરમાર્તું ન લેખએ, પણ તેટલું ન અને તો પણ જે મુલ્ય હોય નદિ તે હોવાનો દેખાવ કરવાની વૃત્તિ તો નજરથી લેખએ. આદર્શ વાતને વિનિમિષ થયે તો આ બનતી ધણી છુટો નીકળી જશે. પ્રગતિ તો પુરુષાર્થ, આત્મનિશ્ચય અને પ્રસંગના ઉપયોગને અવધએ છે, પણ પદાદ્યતિ ન થાય તેની સંભાળ રાખવી તો પ્રત્યેકની ફરજ છે. શ્રી વીરના જીવનના અનેક પ્રસંગો આ રીતે વિચારવા યોગ્ય છે. અને એ જીવન અનુકરણીય પ્રસંગોથી ભરેલું છે. આપણે એ જીવન પ્રસંગો માણવાના આગી ચડએ. ધનિયં.

આતીશ્વર,

શ્રી વીરચરિત્રને લગતી કેટલીક હકીકતો.

[નવાંગવૃત્તિકાર શ્રીમદ્ અમયદેવસૂરિના શિષ્ય શ્રી હરિચંદ્ર ગણિએ પ્રશ્નપદ્ધતિ નામનો નાનો ગ્રંથ રચ્યો છે. તેમાં કુલ ૫૦ પ્રશ્નો અને તેના ઉત્તર સપ્રમાણ આપ્યાનો પ્રામાણિક પ્રયત્ન કરેલો જોવામાં આવે છે. આ પ્રશ્નો પૈકી કેટલાક પ્રશ્નોમાં તે પૃથ્થનારા શાવકનાં નામ તથા વતન પણ આપેલ છે તે પરથી જણાય છે કે એવા બુદ્ધિ-શાળી શાવકો શાસ્ત્રમીમાંસા કરનારા તે વખતમાં હતા. હકત અમયદેવસૂરિએ નવાંગમાં ભગવતી સૂત્રની ટીકા સં. ૧૧૨૮ માં રચી, પછી કપડવંજીમાં સં. ૧૧૫૩ માં સ્વર્ગસ્થ થયા તેથી તેમના શિષ્ય આ ગ્રંથકારનો સમય પણ તેની લગભગનો ગણી શકાય. આમાંથી જે પ્રશ્નો શ્રી વીરપ્રભુના ચરિતમાં આવતી વ્યક્તિઓ તથા ખીનાઓને લગતા છે તે અત્ર તેના ઉત્તર સહિત મૂક્યા છે. આ ગ્રંથ જાવનગરની શ્રી જૈન આત્માનંદ સભાએ વાલુકકવાસી રોક પ્રેમચંદ રતનજીની ધોતાની માતાની જ્ઞાનવૃદ્ધિ નિમિત્તે આનેલી દ્રવ્ય સહાયથી છપાવેલ છે-શ્રી આત્માનંદ જૈન ગ્રંથસભાભાવ રત્ન ૭૦ તે માટે તે સર્વને ધન્યવાદ પટે છે. તંત્રી.]

પ્રશ્ન ૬ કુશિષ્ય જન્માશીએ કેટલા ભવ કયાં ?
ઉત્તર-પંદર ભવ લીધા પછી સિદ્ધિ પામશે.
કેવલિપ્રવૃત્ત ધર્મની આંશાતના કરનાર કેટ-
લાકોના વીસ ભવ થયા તો જન્માશિના કેમ પંદરજ ?
-એ સમ છે, પરંતુ ક્રિયાપ્રાધાન્યથી નારકનો અભાવ
થતાં હેવ, મનુષ્ય અને તિર્યંચ એ ત્રણ ગતિના પાંચ,
પાંચ, અને પાંચ એમ પંદર.
પ્રશ્ન ૭. કૃષ્ણ અને શ્રેણિક ક્ષાયિક કે ક્ષાયો-
પચામિક ?

ઉત્તર-બંને ક્ષાયિક (એટલે ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ-
વાળો), તો પછી તેમનું નરકમાં કેમ જવાનું થાય ?
(નરકમાં જવાની વાત) સત્ય છે. પરંતુ નારકનું
આયુષ્ય બંધાઈ ગયું હતું તેથી નરકમાં જવાનું થયું.

પ્રશ્ન ૧૩-કાલીદેવીના પુત્રનું મરણ વીર કેમ
નિવેણું ? તેણીના મૂર્છનાદિ દોષો યથા હતા ત્યાં
વીરવાક્યજ નિર્બંધ છે.

ઉત્તર-આગમ વ્યવહારપણે અનાગત ચરિત્ર-
ણના ઉત્પાદન અર્થે કહેવાયું, નહિ કે તેમાં વીરની
સૂત વ્યવહારે પ્રવૃત્તિ હતી.

પ્રશ્ન ૧૪-મનુષ્યભાવે મરીને ચક્રવર્તિ જન્મે નહિ,
(તો) વીરનો જીવ મનુષ્યગતિ તથા વિદેહમાં ચક્ર-
વર્તિ કેવી રીતે થયો ?

ઉત્તર-તેમાં ત્યારે આશ્ચર્ય કરનારું થયું. વસંદેવ
દિંદીમાં મનુષ્યભવથી તીર્થંકર પણ થયા છે એવું
જોવાય છે તે પ્રમાણે.

પ્રશ્ન ૨૪-મિથ્યાદષ્ટિને સમ્યક્ત્વી ઉમા થવાદિ રૂપ
વિનય કરતો નથી, તો પછી સ્કન્ધક પ્રત્યે ગૌતમે સ્વાગત
(ભલે પધાર્થો) આદિ વાક્યવડે કેમ અભિગમન કર્યું?
મિથ્યાત્વવડે આગમન ક્રિયા કેવી રીતે અનુમત થાય ?

ઉત્તર-વીર વાક્યથી બોધિત થયેલ સંયમને લેશે
માટે યા પતિત મિથ્યાત્વ જાણીને પરિચ્યામ વૃદ્ધિ માટે
તે ભગવતનું અભિગમન અસાધારણતાના પ્રતિપાદન વડે
પ્રત્યય એટલે વિશ્વાસ-શ્રદ્ધા ઉત્પન્ન કરવા માટે દોષ-
વાળું નથી. સંયમ લેવા આવેલા પ્રત્યે તેણે સ્વા-
ગત ઈત્યાદિ વચનની પડતાથી અનુમોહું.

પ્રશ્ન ૩૦-આંકું નગરવાસી ડોસી ગોત્રના દેવસી
નામના શાવકે પૂચ્છયું કે 'એક ગર્ભમાંથી કાઢી
ખીખના ગર્ભમાં નાંખ્યો એવી વ્યવસ્થા તારા દેવમાં
થઈ એમ મિથ્યાદષ્ટિ મારા પ્રત્યે ઉપહાસ કરે છે.'

ઉત્તર-આ તો કર્મવશતાથી કર્મથીના જાણવી.
તેમાં ઉપહાસ કરવાનો નથી. જેવી રીતે અક્ષપાદ
મતના પુરાણમાં પણ કહ્યું છે કે 'માન્યાતા નામનો
રાજ પુરુષની કૃષ્ણમાંથી ઉત્પન્ન થયો' તે જો ઉપ-
હાસપાત્ર હોય તો આ પણ ઉપહાસ થાય. વળી
વ્યાસાવતારના અધિકારમાં શુકદેવ પ્રવ્રન્યા લખ
ચાલી નીકળ્યા ને વ્યાસ તેની પાછળ 'હે પુત્ર !'
એમ કહી મોહથી બોલાવતા હતા તો એ વ્યાસ
કેમ રચ્યા ? એમ કહેવું-ઉત્તર આપવો.

પ્રશ્ન ૩૨-ગૌતમ અષ્ટાપદ ગયા તો શું ગગન
માંઝેલી ગયા કે પગે કરીને ?

ઉત્તર-પગે કરીને જવાનો સંભવ છે, અત્યંત તાપસોનું દષ્ટિગોચર થવું થાય નહિ. શાસ્ત્રમાં પણ કહ્યું છે કે 'જે આત્મલક્ષિયથી ત્યાં યાત્રા કરે છે તે તેજ ભવે સિદ્ધ પામે છે.'

પ્રશ્ન ૪૬-કેટલાક કહે છે કે ઇન્દ્રભૂતિઆદિનું ક્ષત્રિયકુલ હતું તો તે કેવી રીતે?

ઉત્તર-તે અસત્યજ છે, લગવાને કહ્યું છે કે 'હે ઇન્દ્રભૂતિ! તે વેદપાઠ કર્યો છે, તો અર્થ નથી બળ્યોતો' આ વચન પરથી ક્ષત્રિયોને વેદપાઠ નથી હોતો, પણ તેનો બ્રાહ્મણોને જ હોય છે.

પ્રશ્ન ૪૭-મૂર્ખોલ દેવ ભગવનને કહ્યું કે મારી ભક્તિથી ગૌતમદિ યતિઓને નાટ્યવિધિ બતાવું. આમાં મુનિઓને તો કૌતુક ભેગાનો અભાવ હોય, તો તે સમ્યગ્દષ્ટિએ કેમ આમ કહ્યું હશે?

ઉત્તર-મુનિઓને ઉત્સુકતાનો અભાવ હોય છે, પરંતુ દેવની શક્તિ જે દિવાલે પ્રાપ્ત કરી તે જણાવવા માટે તેમ કહ્યું હતું. કેટલાક અનવસ્થિત ચિત્તવાળા તે વૃદ્ધને ભેળને દિવા કરે છે, અથવા જિનને મહિમા ભેળને ધણા લોકો ધર્મ પ્રાપ્ત કરે છે એવી છુદ્ધી દેવે મુનિઓને લક્ષીને નાટ્યવિધિ કર્યો. જિનમહિમા ભેળાં શું હોય હોય!

પ્રશ્ન ૪૮-હરિનેમ્નેથી દેવ વીરને કેવી રીતે દરી ગયો?

ઉત્તર-માતાના ગર્ભના પ્રસુતિ દારથી દારીને હાથના સંપુટમાં ધ્રુવ દરી ગયો.

પ્રશ્ન ૪૯-મુનિઓને આકોશ વચન નિરૂપ્યું છે તો કુમારમુનિએ પ્રદેશીરાગને 'જડ મૂર્ખ' કહ્યાદિ કેમ કહ્યું?

ઉત્તર-દત્તસિદ્ધા આપતી વખતે નિખુર વાણી હોવાથી નથી.

પ્રશ્ન ૫૦-મર્મકૃત્યમાં માયા કરતી ન પરે તો પછી ચિત્રે પ્રદેશી સાથે અશ્વપ્રવંચરપ માયા કેમ કરી?

ઉત્તર-અપ્રવચન માયાનો નિરૂપ છે, પ્રચરત તો અવસરે યતિઓએ પણ કરતી પરે છે. બ્રાહ્મ પ્રતિમજુમાં કહ્યું છે કે 'જ' બદ્ધિદિવિદિ ચક્રદિ

કમાએદિ અપ્રસાદે દિ' એ વચનાનુસાર અપ્રચરતમાયા નિન્દનીય છે. રાગની ધર્મોપત્તિ વખતે કરેલી માયા પ્રચરત છે, એટલુંજ નહિ પણ તે અમાયાજ છે.

(આ પ્રશ્નો ગીતાર્થચુકામણિ અભયદેવચરિ ગુરના મુખથી અવધારેલા છે તેનો પૂર્વાર્દ પૂરો ગયો. હવે તે ગુરના પ્રસાદથી લખેલા પ્રબોધાળો પ્રશ્નપદ્ધતિનો ઉત્તરાર્થ આવે છે.)

પ્રશ્ન ૭-જિન કે જેનાં સર્વ કાર્ય સિદ્ધ થયાં છે, જે સિદ્ધકામ છે તે શા માટે દેશના આવે છે?

ઉત્તર-વચનનાં અણુઓ, ખાવાવવા અર્થે પરોપકાર માટે.

પ્રશ્ન ૧૦-ભવિષ્યમાં ઉત્થાપના કરનાર જમાલિને જાણતાં છતાં શા માટે ભગવાને દીક્ષા આપી?

ઉત્તર-તેની સાથે ખીજ કેટલાક જીવોનો ઉદ્ધાર જણાયો તેથી અથવા જ્યાં સુધી ચારિત્ર પાળશે ત્યાં સુધી તો ફલ છે તેથી અથવા આવિલાવથી.

પ્રશ્ન ૧૪-આર શાન પોતાને છે તો કેવી રીતે ઐતમ અવધિના ઉત્તર દાને આનંદ પાસે રખાવેલ થયા?

ઉ-ઉપયોગ આપવામાં નહોતો આવ્યો તેથી, અથવા ધણા વિનયવાળા હોવાથી ભગવંતને પૂછીશ એવી શુદ્ધિ રાખીને ઉપયોગ આપ્યો નહોતો, તેથી.

પ્રશ્ન ૨૨-વીરના યતિઓની ૧૪૦૦૦ સંખ્યા આપી છે તે કેવી સમજવી?

ઉ-૨૨૬૨૮૨૮૨િસિતોની આ સંખ્યા છે. સિંધ પ્રશિષ્યોની સંખ્યા જુદી સમજવી. જેમકે અશ્વર્તિના સૈન્યના પ્રમાણમાં અશ્વાદિનું ૮૪ લાખનું પ્રમાણ કહ્યું છે તો ભરતના સત્રા કોડ પૂતોના એક એક અશ્વ ગણીએ, તો પણ સત્રા કોડ અશ્વો થાય. પરંતુ તેમાં સ્ત્રીયનો ઉક્ત પ્રકાર છે, પુત્રાદિના જિનન પ્રકાર સમજવો. તેવી રીતે ૨૨૬૨૮૨િસિનોનું એ પ્રમાણ સમજવું તેમાં સિંધ પ્રશિષ્યાદિના સાધુઓને ગણવાના નથી.

પ્રશ્ન ૨૪-ભક્તિથી નિર્ભર એવો દ્રેલિક કેમ નરો ગયો?

ઉ-સમ્યક્ત્વ થયું તે પહેલાં એણે ઘરમધાન

અવસરે આયુષ્ય બાંધી દીધેલું તેથી નરકમાં જવાનું થયું. ભક્તિના ફલરૂપે જિન નામનો બંધ કયો.

પ્રશ્ન ૩૨-‘જય જય નંદા’ કત્યાદિમાં શું પુનરૂક્તિ થતી નથી ?

ઉ-મારા શરૂએ (અભયદેવસૂરિએ) પ્રવૃત્તિ પરની વૃત્તિમાં કહ્યું છે કે “દર્પભય આદિથી જેનું મન આક્ષિપ્ત થયેલું છે એનો વક્તા સ્તુતિ તથા નિંદા કરવામાં જે પદ એક કરતાં વધુવાર બોલે છે તેમાં પુનરૂક્તિ દોષિત નથી.” ‘જય જય’ એમાં પુનરૂક્તિ છે પરંતુ ‘તે દોષિત નથી’-એમ કારિકાજલથી કથન

કરવામાં દ્વિપણ નથી.

પ્રશ્ન ૩૫-જિનપતિએ ગૃહવાસે રહી ભોગો ભોગવે છે તેથી કર્મજલથી તેઓ લેપાય છે કે નહિ ? જો લેપાય છે એમ કહો તો તીર્થંકરો યદને કર્મજંધના કારણે રૂપ ભોગને કેવી રીતે ભોગવે છે ? તે વડે સમ્યક્ત્વનું મૂલ દગ્ધ કર્યું એમ કેમ કહી શકાય ?

ઉ-કુદયમાં આવેલાને ભોગવી નાંખી નિર્જરા કરે છે એમ વક્તવ્ય છે એવું મારા શરૂએ ત્રીજા અંગની વૃત્તિમાં કહ્યું છે. ત’ની,

શ્રી મહાવીર પરમાત્માના ચરિત્રમાંથી એકપ્રસંગ.

(ઉંચા પ્રકારની દયાનો ખરેખરો આદર્શ.)

મહાવીર પરમાત્માની હજારશાવરયામા એક વખત પરમાત્માની સમતાના-ક્ષમાના સૌધર્મે દુષ્ટર્મ સહામાં વખાણુ કર્યા તે સાંભળીને સમ્યક્ દૃષ્ટિ દેવો તો સર્વે બહુજ પ્રસન્ન થયા, પણ એક સંગમ નામનો સુધર્મેદ્રનો સામાનિક-સરખી ઋદ્ધિવાળો દેવ હતો, તે અભય અને મિત્યાદૃષ્ટિ હોવાથી સહન કરી શક્યો નહી. તેથી ઈદ્રના વચનને મિત્યા કરવા માટે તે વીર પરમાત્મા પાસે આવ્યો અને અનુકુળ તેમજ પ્રતિકુળ બંનેક પ્રકારના ઉપસર્ગો કર્યા. તેમાંના કેટલાક ઉપસર્ગો તો સામાન્ય મનુષ્યના પ્રાણુ લેપ તેવા હતા. આ પ્રમાણેના ઉપસર્ગો કરી કરીને તે યાક્યો પણ પરમાત્મા ઉપર તેની કશી અસર થઈ નહી, તેજે બીજાકલ ચલાયમાન થયા નહી. પછી સંગમ દેવ યાકીને ઇદ્ર પાસેજવા આલ્યો; તે વખતે પરમાત્માને પોતાને માટે તો કાંઈ લાગ્યું નહી. પરંતુ એ સંગમનો જીવ આ કૃતિથી પરજવમાં અનંત દુઃખોનું ભાજન થશે, એ વિચારથી પરમાત્માના નેત્રમાં આંસુ આંવાં. તેની દયા આવી. ‘એ મિત્યારાતું શું થશે ? તે એવા દુઃખો કેમ સદન કરશે ?’ એવી દયા આવી. આ પ્રસંગ ખાસ ધ્યાન આપવા લાયક છે. સહવા દેતમાં એ પ્રસંગને લખેજ તેના કતોએ કહ્યું છે કે-

કૃતાપરાધેડપિ જને કૃપા મંયરતારયોઃ ।

ફપ્દ વાષ્પાર્દ્રયોર્મંદ્રં શ્રી વીરજિનનેત્રયોઃ ॥

‘અપરાધ કરનારને વિષે પણ કૃપાસુક્ત નેત્રની તારા (કીડી) છે જેની એવા અને કાંઈક અકુચકે આદર્શ થયેલા એવા શ્રી વીર પરમાત્માના નેત્રોનું કલ્યાણુ યાઓ. ’

આવી કૃપા-આવી ક્ષમા અન્ય દેવોમાં અથવા કોઈ બીજા એટલે ગણાતામાં જાણવામાં આવેલ નથી. શત્રુનું મર્દન કરનારા-તેને પરાસ્ત કરનારા દેવો ગણાયા છે. વ્યવહારમાં પણ એવીજ પ્રજ્ઞાલિકા છે કે-હજીતાને દણીએ તેમાં પાપ દોષ ન ગણીએ, પણ આ કથની જૈનની નથી. જૈન તો અપરાધ કરનાર ઉપર પણ ક્ષમા કરનારજ હોય છે. તેજ ખરો જૈન છે. વીર પરમાત્માએ પોતાના ચરિત્રથી આ સંજંધનું બહુ ઉચી પ્રતિનું દૃષ્ટાંત પુરું પાડ્યું છે. સંગમ જેવો ઉપદ્રવ કરનાર કે જેને પરમાત્માના પ્રાણુ જાય તો પણ કાંઈ ચિંતા નહોતી, ભય નહોતો, અયોગ્ય ગણાતો નહોતો તેવા અચંત દુષ્ટ જીવ ઉપર પણ ‘તેનું શું થશે ?’ એમ વિચારી કૃપા કરવી જેવી તેવી વાત નથી. મુનિના દરા પ્રકારના ધર્મમાં ક્ષમાને પ્રથમ સ્થાન આપ્યું છે તેનું આજ કારણુ છે. આ સંજંધમાં જેટલું લખીએ તેટલું લખી શકાય તેમ છે, પરંતુ સૂચો તો થોડામાં પણ ઘણું સમજી જાય છે. આટલો ટુંકો લેખ લખીનેજ વિર-મવામાં આવે છે. કુંવરજી આજુદહ.

શ્રી મહાવીર અને તેમના ઉપદેશ.

પ્રસ્તાવના.

જૈન વા જૈનેતર કુળમાં જન્મેલો મનુષ્ય, અનાગત કાળમાં કોણ અને કેવા મહાન પુરો થઈ ગયા, તેમણે જીવન કેવું હતું, તેઓએ પોતાના જીવનથી આ દુનીયાને અને ભવિષ્યની દુનીયાને શું શું આપ્યું અને હજી શું આપશે, તેઓએ પોતાના આત્માને પવિત્ર કરી પરના આત્માને કેમ અને કેવી રીતે તાથી, આ ભવચ્છત્રીમાં ભમતા મનુષ્યોનો રાગાદિ નિશાચરોએ બાજ તથા અબ્યંતર એ બન્ને પ્રકારે નાશ કરેલો, તેમને તેઓએ રાક્ષસોના પાશથી કેવી રીતે છોડાવ્યા, ભયંકર અને ધોરકર્મી દુઃપ્રકારી ચોર વગેરેથી ગાંડીને કાષાંતરમાં થયેલા ઇંદ્રજીતિ-સમાન મિથ્યાદષ્ટિ બ્રાહ્મણને સમ્યગ્દષ્ટિ કરી, અરે! મરી ગયેલા જીવને જીવતો કરીને શું શું ઉપકારો કર્યા છે-એ એમને જાણતો હશે. અને એવા મહાન પુરોમાંથી જેઓ રાજના સુગટ સમાન અને હીરક-મણિ સમાન અને કંઈપણ સમાન અને દેવોની શ્રેષ્ઠતમ કામધેનુ સમાન અને કહીએતા સર્વ રત્નોમાં શ્રેષ્ઠ રત્ન ચિંતામણિરત્ન સમાન એવા પરમ તીર્થંકર મહારાજાઓથી કોણ અજાણ્યું હશે? જૈન ધર્મ-અનેક વર્ષોથી વદન કરતી, અનેક ગાહિયા યાદી આવતી દૂર દૂર પ્રદેશોમાં રહેલા દિમાલય સમાન પર્વતોમાંથી વદન કરી રહેલી નદીઓ સમાન, અને માર્ગમાં કોઈ કંઈક સમાન નગર થવાથી પ્રવાહ રખસન પામેલી એવી તેજ નદીઓ સમાન-જૈન ધર્મને દીપાવનાર, એને જનશૃતિમાં આજનાર તીર્થંકર શ્રી મહાવીરથી કોણ અજાણ્યું હશે?

કદાચ કોઈ મનુષ્ય જે સમયે એવા મહાન પુરો વિચરતા દત્તા, તે વખતે તેમની કાર્યશક્તિને આલેખવાનો પ્રયત્ન ન કરે એટલે કે એમને અજ્ઞ-રોમાં-આપમાં જુનાવે નહિ, કારણ કે તેમ કરવાથી તે વખતે તેની મજા નહતી થાય. એનાં પુત્રકોમાં આલેખિત ચરિત્રોને જુદા માનપૂર્વક જીવે તેવા સમયે ન વાંચે અને તેથી કદાચ કોઈ કેષક એ દેવાન

પુરોને પુરતકોમાં ચિતરે નહિ એ સ્વાભાવિક છે. આજે શ્રી મહાવીરની બાળતમા કદાચ થયું હોય એમ સંભવે છે. પછી ન્યારે એ જીવ આ ભવોદધિમાંથી પાર પામી મોક્ષમાં ગયો ત્યારે તેમની જીવનરેખા આલેખાઈ એ સ્પષ્ટ છે. અને તેવા જીવના નામને વધારે અને વધારે સ્મૃતિમાં રાખવા માટે એની જન્મતીથિ ઉજવાય છે. આવી એક જન્મતીથી આવતા ચૈત્ર સુદી ૧૩ ને દિવસે આપણે ઉજવવાની છે. તેવે વખતે એ વીરપુરુષ આપણને શું મંત્ર આપી ગયો, અને સ્વજીવનશક્તિ આપણને શું શીખવાડી ગયો એનું કિંચિત્ આલેખન થાય તો વધુ સુંદર. એ કિસામે મારો પ્રયાસ થયેલો છે. તે દિવસે એમના ચરિત્રનું સુંદર અધ્યયન કરીશું અને વલ્લભિચિત્ કરેલા ઉપકારોને વાળવાને પ્રયાસ કરીશું.

શ્રી મહાવીરે આપણી માફક અનેક ભવો કરેલા. પરંતુ એ દરેક ભવમાં એ જીવે આત્મસાધના માટે વધુ પ્રયાસ કરેલો. એ પ્રયાસ ધીમે ધીમે બજવાન થતો ગયો, અને આખરે પૂર્ણ ફલેદ્રમ્ભ નીવડ્યો. એ એના પ્રયાસનું મુખ્યત્વે કરીને રજ છે.

બીજા ભવોને બાદ કરીએ તો એના મિથ્યા દષ્ટિના ભવથી માંડી મોક્ષમાર્ગી ભવોમાંથી સત્તાવીસ ભવો ખૂબ હૃદયંગમી છે. એઓ આપણને એના આત્મસિદ્ધિના પ્રયાસને એ કેટલા શિખરે પહોંચે છે એ જતાવી આપે છે. દરેક ભવ એક શ્રીજથી વધુ અને વધુ ઉપદેશકારક છે. અને આપણે જો તે જીવના ચરિત્રાંતનો ભવ અને હેરફેર ભવની સરખામણી કરીએ તો આપણને એ જેની વચ્ચે બહુજ મિનનના જગારી. દાખલા તરીકે મહાવીરપ્રભુનો મરીચિનો ભવ. એ ભવમાં એ જીવ કેવો સાધુ હતો, એનાં કૃત્યો કેવાં દનાં, એણે શું શું કર્યું હતું તે આપણે સ્પેષજ તપાસીએ તો આપણને જાણશે કે એ મરીચિ પ્રથમ તો ધોરેજ મિથ્યાદષ્ટિ હતો. અને જો કે તીર્થંકરના વચન ઉપર ધૃદા દત્તી, ખાંડ એ એમના વચનોનું સંપૂર્ણરિતે પાલન કરી શકતો

નહતો. એ જાણતો હતો કે શ્રી રૂપકદેવ ભગવાન જેઓ તે વખતે શૂંગિ ઉપર વિચરતા હતા તેઓ પોતે સાધારણતઃ છત્ર, પાવડી વગેરે રાખતા ન હતા. તેઓ કમ'ડલ વગેરે રાખતા ન હતા. છતાં એ પોતે તેમ કરી શકતો નહતો. એ તેની કેટલીક મિથ્યા દષ્ટિ સૂચવે છે. વળી એ તીર્થધરના વચનાનુસાર જાણતો હતો કે હવે અભિમાનનો ત્યાગ કરવો જોઈએ. છતાં જ્યારે એણે એવું સાંભળ્યું કે પોતે, પોતાનું કુળ, જાતિ વગેરે સર્વે શ્રેષ્ઠ છે ત્યારે એણે એ જાતિ વગેરેનો મદ્દ કરી નીચગોત્ર બાંધ્યું. આમ ધણી રીતે મરીચિનો ભવ આપણને એક વસ્તુ સીખવડો છે. છેલ્લો મહાવીર સ્વામિનાં ભવ આપણને તદ્દન જુદી વસ્તુનો ખ્યાલ આપે છે. એમની વ્યવહારમાં રહીને કરેલી માતા પિતાની સેવા, યશસ્વ અને શાસન પ્રત્યેનો ઉગ્ર પ્રેમ અને ખીન' કેટલાક વ્યવહારમાં રહીને કરેલાં કાર્યો આપણને સુંદર ખ્યાલ આપે છે. એમની સાધુશા જેમાં એમણે સંગમદેવના ઉપસર્ગો, ગોશાળાના સામાન્ય મનુષ્યને તો મરજી ઉપજાવે અને નારકતીર્થ ગતિમાં પમાતા દુષોદ્ધાથી અધિક દુઃખ ઉપજાવે તેવાં કાર્યો, અનુકૂલ તથા પ્રતિકુલ ઉપસર્ગો આપણને કાંઈક જોરજ દસ્ય દેખાડે છે. આમ તેના સત્તાવીશ ભવો જે સુશીલ મનુષ્યને અત્યુત્તમ બોધ આપે છે તેઓ પરસ્પર વિરોધી છે એમ કહીએ તો ખોટું નથી. ક્યાં એ વીરપ્રભુને મરીચિનો ભવ અને ક્યાં એ ચંદનબાળા સમાન પવિત્રતમ અને તારનાર વીરપ્રભુને ભવ! પણ એ બે કાંઈ ભવો જુદાં તો નથીજ.

અભ્યંતર અને બાહ્ય ઉપદેશો—હવે આપણે શ્રી વીરપ્રભુના ઉપદેશો તરફ વળીએ. એમનું ચરિત્ર એટલું બધું ઉજ્જવળ હતું કે તે આપણને અરે! પથર સમાન અસર ન થઈ શકે તેના હેવાવાળા મનુષ્યોને પણ આદ્ર' બનાવે છે. એમના ઉપદેશો અભ્યંતર હતા તેમજ બાહ્ય હતા. અભ્યંતર ઉપદેશ એટલે એઓ આપણને જેમા મોદેશી પોતાની અત્યુત્તમ સમાન વાણી' આપે નહિ, આપણા ચર્મકર્ણો એમની શર્કરાથી પણ અત્યુત્તમ વાચાથી અસર ન

પામે, પણ પોતાના શુદ્ધ ચારિત્રથી બોધ દે, પોતાના સુંદર ચારિત્ર વડે કરીને પામર' પ્રાણીઓને લાભ આપે એ અભ્યંતર ઉપદેશ. દાખલા તરીકે વીર પ્રભુની માનાપિતા બૃહ્દ વગેરે પ્રત્યેના વિનય આપણને ઉપદેશ દે છે કે આપણે પણ તેમ કરવું જોઈએ તે ઉપદેશ અભ્યંતર ઉપદેશ છે. બાહ્ય ઉપદેશ એ કે એમણે કેવળજ્ઞાન પામ્યા પછી' જે દેશના દીકરી તે દેશના રૂપી વૃક્ષને લઇને પામર મનુષ્યો' જ્ઞાનનો આશ્રય પામ્યા તે દેશના બાહ્ય ઉપદેશ છે.

બાહ્ય ઉપદેશ—પ્રથમ આપણે બાહ્ય ઉપદેશ જોઈએ. એ ઉપદેશમાં શ્રી વીરપ્રભુએ તીર્થની' રચના કરી. એટલે કે ચાર પ્રકારના સંધની સ્થાપના કરી. તે ચાર પ્રકારનો સંધ-સાધુ, સાધવી, શ્રાવક અને શ્રાવિકા. પછી તેઓએ દેશના આપી. તેમાં આ સંસારને વિષની ઉપમા આપી. આ સંસાર દુઃખમય છે, આ સંસાર સાર રહિત છે, આ સંસાર મનુષ્યને બંધન કરાવે છે, આ સંસાર અનવધિ અને અનુદાઢ'ધનીય સમુદ્ર હોઈ, તેમાં જીવને કાંઈ પણ પ્રકારનો આશરો નહિ હોવાથી, તેમાં તેને કુભાવે છે, અને છેવટે તેજ જીવને દુઃખકર સંસાર સુખકર કેમ થાય, સંસારમાં શું કરે તો જીવ દેવ-ગતિ અને મોક્ષ પ્રાપ્ત કરી શકે વગેરે વગેરે શ્રી વીર પ્રભુએ પોતાની દેશનામાં કહ્યું. પછી દેશનાની અંદર શ્રી વીરે સંસારનું ચિત્ર આલેખ્યું. અને છેવટે તેમાંથી તરવાના સુંદર ઉપાયો દેખાડી પોતાની કાર્ય સમાપ્તિ કરી. આમ તેઓનો બાહ્ય ઉપદેશ થયો.

અભ્યંતર ઉપદેશ—હવે અભ્યંતર ઉપદેશ જોઈએ. અભ્યંતર ઉપદેશમાં શ્રી વીરપ્રભુએ સંસાર-અવસ્થામા, અરે! જન્મ થતાં પહેલાં, પોતાનું કાર્ય શું છે, પોતે શું કરવું યોગ્ય છે, અને પોતે શું કરે તો પારકાને સુખ થાય, દુઃખ ન થાય એનો ખ્યાલ આપ્યો. જ્યારે વીરપ્રભુ ગર્ભમાં હતા ત્યારે એઓ પોતાની માતાને દુઃખ ન થાય તે માટે ગર્ભમાં હાલ્યા નહિ. આ એમની માતૃમકિત દેખાડે છે. એ ભક્તિ કેરી છે તેનું સંપૂર્ણ રીતે ચિત્ર આલેખે છે. આજ એક દાખલામાંથી પામર જીવોએ શું સાર

લેવો. જોઇએ એનું વર્ણન કવિ પશુ કરી ન શકે પછી એમની દિક્ષા લેવા વખતેની રિયતિને જોઇએ. તે વખતે પોતાના બાઇએ વગેરેનું મન ન દુઃખાય એ માટે પોતે દીક્ષા ન લીધી. ઇન્દ્રદેવ જાતે વીરને વિનંતી કરવા માટે આવ્યા, છતાં પોતે એક વરસ વરસીદાન દષ્ટ પોતાનો અભિગ્રહ પૂર્ણ કર્યો. આ કાળના મનુષ્યો કેવા છે, એઓ પોતાના માતા, પિતા, સ્વજનો વગેરે પ્રત્યે કેટલી કરુણ બન્યા છે એ તો સર્વે જાણે છે. તેવાઓને આ વીરચરિત્ર મનનીય છે. એ જે દાખલાઓ વીરપ્રજ્ઞોના વિનય, આદાપાલન, પોતાની ખરી કરુણ, નિઃસ્વાર્થતા, ઉપકાર કરવાપણું, અને છેવટે જીવનો મુદ્દર ધર્મ-એ બતાવે છે.

આમ આપણે બાલ અને અભ્યંતર ઉપદેશો જોયા. તે એટલા બધા ગદન અને વિચારણીય છે, એટલા બધા આનંદકારક, અને બોધદાયક છે અને એટલા બધા પારાવાર છે કે જેમને આપણે અંદરે લખી શકીએ નહિ, કાને તેમની હૃદયોત્તી શિવાય સાંભળીએ નહિ અને મને ચિંતવી પશુ શકીએ નહિ. એ ઉપદેશો જાણે સુવર્ણ, રત્ન, વગેરે કિંમતી ધાતુ-ઓથી મેપૂર્ણ રીતે ભરપૂર ખાણો સમાન છે. એ ઉપદેશો મણિ, માણિક્ય, રત્ન, વગેરે જ્વાહીરથી છલકાતી પૃથ્વીની ખાણો સમાન છે. એ ખાણો એવી મુદ્દર, એવી ગદન અને બધી ધાતુઓ અને જ્વાહીરથી ભરપૂર છે કે એઓ ખાધી થતી નથી. એમાંથી આપણે જેટલો (આનંદ મેળવ) થવ સમ્ભવ કરીએ તેટલો કરી શકીએ. વળી એ ઉપદેશો સર્વ સમાન, કમ્પલ્લતા સમાન અને કામધેનુ સમાન છે. એ ઉપદેશો આપણને જેટલું જોઇએ તેટલું આપે છે અને શિખવડે છે. તેથી પામર પ્રાણીઓએ એમને વારંવાર વિચારવા જોઇએ. અને એમને વિચારતાં એમનો અર્થ આવશે નહિ. કશું છે :-

અસ્તિતગિરિ સમં સ્વાત્ કજ્જલં સિંધુપાષે
સુરતદ્વરશાસ્ત્રા લેખિનોપગ્રમુર્વો ।

લિખતિ યદિ ગૃહિત્વા શારદા સર્વકાલં
તદપિ તવ ગુણાનામીશ પારં ન યતિ ॥

છેવટે આપણે તેમના ચરિત્રમાંની કેટલીક બાબતો જે અતિશય આકર્ષક છે તેની પર દૃષ્ટિપાત કરીએ. પ્રથમ તો શ્રી વીર પ્રજ્ઞાએ ગોશાળાના ઉપસર્ગો-તેજોવેશ્યા વગેરેને-જોઇએ. ગોશાળાએ પ્રજ્ઞાની ઉપર તેજોવેશ્યા મુદ્રા તેમને બાળવાનો યત્ન કરેલો; વીર પ્રજ્ઞાની શક્તિ એટલી બધી હતી કે જે તેમણે ધાર્યું હોત તો તે ગોશાળાની ફનીયામાંથી અસ્તિ કઢાવી નાખત. તે વીર પ્રજ્ઞા પરમ સુમટ હતા. તેમનું બળ એ ગોશાળા જેવા અનેકને ભસ્મીભૂત કરવાને સમર્થ હતું. પશુ વીર પ્રજ્ઞા એમ સ્વર્વીયતા ઉપયોગ કરે તેમ ન હતા. એ તો ક્ષમા ધીરસ્વ મૂળમુખા ના સંપાદક હતા. એઓ ગોશાળાની કેટલી શક્તિ હતી તે જાણતા હતા. છતાં અનેક કુબ્ધકાર્યને માટે એમણે કાંઈ કર્યું નહિ. મનરૂપી મર્કટને એમણે જેમ આવે તેમ કરવા ન દીધું. મતલબ કે એમણે ગોશાળાને કાંઈ કર્યું નહિ, અને જે દુઃખ થયું તે સંતોષે સદન કર્યું. આ આપણા જેવા મનુષ્યોને ઉપદેશકારક છે. એ શિખવડે છે કે પારકાને જે તે નબળો હોય અને પોતે સમજા હોય તો તેને જતો કરવો. બીજું એ છે કે દુઃખ આવે તેને પોતાના કર્મની કૃતિરૂપ માની લઇને સંતોષે સદન કરવું.

આમ આપણે એમના જીવનમાંથી અનેક સાર મેળવ્યું કરીએ છીએ. એ સાર મેળવ્યું કરી એને અમલમાં મુકવો એ આપણું પ્રથમ કર્તવ્ય છે. એમ કરવું તેજ સારા મનુષ્યનું બાજુ છે. આવતી ત્રયો-દશીથીજ આપણે આની સરખાન કરીએ, અને આપણું જીવન સાર્યક કરીએ.
શ્રી મહાવીર જૈનવિદ્યાધર. } શાક ડિસેમ્બર ૧૯૮૪ નેમચંદ. મન્ટર કોનસેક્રાસ મુબંબઈ.

ઐતિહાસિક દૃષ્ટિએ “મહાવીર”

[રા. પોપટલાલ પૂંતલાઈ પરીખ, શૃંગપતિ જૈન વિદ્યાર્થી આશ્રમ-સુરત,]

મહાન પુરોના જીવન ચરિત્રો એ જીવતા ઉપ-
દેશકો છે તે કેણુ નથી સ્વીકારતું? સમાજને જીવન
ચરિત્રો પર વધુ શ્રદ્ધા હોય છે કારણકે નવનકથા-
ઓનું ગર્ભસ્થાન પ્રાપ્ત કરીને કલ્પનાજી હોય છે,
જ્યારે જીવન ચરિત્રો તેમજ ઐતિહાસિક દૃષ્ટિએ
લખાયેલ ચરિત્રો તો કેવલ સસનુંજ સમર્થન કરે
તે વિશે જાણેજ એ મત હોય શકે.

મહાન પુરોના કયા સંજોગોમાં મુકાયા હતા.
કયા સિદ્ધાન્તોને ગમે તેના સંકેતો વચ્ચે જીવન આદર્શ
તરીકે પોતાની નજર સન્મુખ દિવાદાડી રૂપે રાખી
શક્યા હતા તે વિશે સલ હકીકતો તેમના જીવન
ચરિત્રોજ આપી શકે છે. આથીજ આવા ચરિત્રો
પ્રત્યેક વ્યક્તિને તેના જીવન સિદ્ધાન્તોની વિચાર-
ણામાં અધિકારમાયી અજવાળામાં લઇ જવ છે તે
તો સ્વાભાવિકજ છે.

મહાન પુરોના જન્મથીજ મહાન નથી હોતા.
તેઓ પોતાના જીવનમાં પોતાના પુરુષાર્થીયીજ અનેક
વિશેષતાઓ મેળવે છે. તે વિશેષતાઓની સલ સમજ
મનુષ્યને મળે સારેજ મહાન પુરોનાની જીવન કથા-
ઓની સાચી કૌમત અંદાજ છે તે સ્પષ્ટ વાત છે.

મહાવીર સ્વામી એટલે આધ્યાત્મિકતા મહાન
પુરોનામાંના એક મહાન પુરુષ મહાવીર સ્વામી એટલે
જન્મથીજ દેવ નહિ સામાન્ય આત્માની શ્રેણીથી
આગળ વધી મહાત્મા થઇ પરમાત્મપદ મેળવનાર
પુરુષાર્થીની જીવંત મૂર્તિ. મહાવીર સ્વામીએ મનુષ્ય
પણામાંથીજ દૈવીપણું પ્રાપ્ત કર્યું, નહિ કે દૈવીપણુ-
માંથી દૈવત્વને વર્ધા;—એમ મનાય સારેજ તેમના
જીવનની વિશેષ છાપ માનુષી હકો પર પડે. માનુષી
નજાણમાં ગિનદુઓ તેમનામા પશુ હશે. મનુષ્ય
પણામાંથીજ પુરુષાર્થ ફેરવી તેઓ કેવી રીતે પરમા-
ત્મા થયા તે જ્યારે સમજાય ત્યારે તેમના પ્રત્યે
સાચી શ્રદ્ધા, પ્રેમ અને અકિંતામાય સદગ્જ ઉત્પન્ન
થાય તે સ્વાભાવિક છે.

મહાવીર સ્વામિ એક રાજના પુત્રપણે જન્મ્યા
હતા. રાજના કુંવરોને લાડી વાડી અને ગાડી સીવા-
યાના બીજા વિચારો લાગ્યેજ હોય, તે છતાં તેઓ
આધ્યાત્મવાદમાં ઉઠા ઉતરી સલ ત્યાગ અને વૈરાગ્ય-
ના રમમાં કેવી રીતે રંગાયા તે જાણવામાં તેમના
જીવનનું રહસ્ય સમજાય છે તે મહાન વિચારવડે
વૈરાગ્ય ધર્મમાં શુ જોયું કે તે ખાતર તેમણે સાન્ય,
લક્ષ્મી, પત્ની, પુત્રો અનેક વૈઙવૈને લાત મારી!
સામાન્યતઃ દુઃખ ગર્ભિતજ વૈરાગ્ય હોય છે પણ
મહાવીર સ્વામીને તે સર્વેન હતું. છતાં તે બધું
સાપ કાચળીને છોડીને વાદ્યો જાય છે તેમ સર્વસ્વને
લાન મારી દેહ દમનથી આત્મ-સાધન કરી જે પર-
માત્મપદ મેળવ્યું છે તેમા તેમના પુરુષાર્થીની પરાકાષ્ઠા
રહેજે સમજાય છે.

માતા પિતા,

સિદ્ધાર્થ રાજ એક મહાન રાજ હતો કે નાનો
જમીનદાર કુંડ્યામ એ મહાન નગર હતું કે વૈશાલ્યા
નગરીનું એક પડે હતું? તે સમયથી અંગ્રેજ લેખકો
અને દિગ્ગમરોએ ઘણો ઉઠાપોઠ કર્યો છે, છતાં
એટલું તો નિર્વિવાદ છે કે સિદ્ધાર્થ એક રાજ હતો.
ત્રિશક્તિ રાણીએ વૈશાલ્યા નગરીના રાજ એટકના
બહેન હતી, તેથીજ તે સમયે વૈશાલ્યા નગરી એ જૈન
પુરીજ ગણાતી એમ સર્વે કોષ કબૂલ કરે છે. અને
ગૌદ અનુપામીઓ વૈશાલ્યા નગરીને પિકાસતા તેથી
તો તે વાત સ્પષ્ટ થાય છે.

મહાવીર-જન્મ.

કંપસ્ય અને ખીજા જૈન ગ્રન્થો ઉપરથી સર્વે
કોઈ કબૂલ કરે છે કે મહાવીર સ્વામીનું આયુષ્ય ૭૨
વર્ષનું હતું. ત્રીસ અને કેટલાકના હિસાબે અઠાવીસ
વર્ષે સંસાર ત્યાગ કર્યો. ૫૫૨ વર્ષ સુધી અખડ તપ-
શ્ર્ધા કરી આદર્શ અનગાર ધર્મ પાળ્યો. ત્રીસ અગર
ખત્રીસ વર્ષ કેવલી તરીકે આયુષ્ય ભોગવી તેઓ

નિર્વાણ (મોક્ષ) પામ્યા. એટલે એમ સિદ્ધ થઇ શકે છે કે ઇ. સ. પૂર્વે ૫૨૭ માં મહાવીર સ્વામી નિર્વાણ પામ્યા અને ઇ. સ. પૂર્વે ૫૪૬ માં તેમનો જન્મ થયો. વક્ષી એ પણ વાત નક્કીજ છે કે રામ વિક્રમ પહેલા ૪૭૦ વર્ષે મહાવીર સ્વામિ નિર્વાણ પામ્યા હતા. અને વિક્રમ સંવત ઇ. સ. પૂર્વે ૫૪૬ થી શરૂ થાય છે તો ઇ. સ. પૂર્વે ૫૨૭ માં મહાવીર સ્વામી નિર્વાણ પામ્યા અને ઇ. સ. પૂર્વે ૫૪૬ માં તેઓ જન્મ્યા એ નમ્ર સત્ય છે.

બાંધ્યાવસ્થા.

જૈન ધર્મ એ વીર ધર્મ છે. આને જૈન પ્રજા વીરતા ગુમાવી બેઠી ગણાય. જેના પરિણામે જૈન પ્રજાનો કેટલોક ભાગ માપકાંગલો થયો છે-યતો નાથ છે. અસહના વખતમાં શારીરિક વિકાસ માટે જે ધ્યાન આપવામાં આવતું તે આને સર્વથા ભુલાર્થ થયું છે. જેનો લગાઇમાં જતા-લગાઇ કરી ગણતા. પોતાનું બળ અને સૌંદર્ય દાખવી શકતા. ન્યારે અત્યારે કેટલી કંગાસ રિયતિ! આને માર્ગ ભુલાયો છે. જેનોએ શાસ્ત્રવ ગુમાવ્યું છે. તેથીજ એ જૈન ધર્મ -એ વીર ધર્મને જેનોએ ઉધી દિશામાં દોર્યો એમ કહેવામાં શું દરકત! અસ્તુ.

સિદ્ધાર્થ રાજાએ મહાવીર સ્વામીના શારીરિક વિકાસ માટે અનેકવિધ સાધનો ઉમાં કર્યા હતાં. તેની પરીક્ષા બાંધ્યાવસ્થામાં પણ તેમણે આપી ગણાય. બાંધ્યાવસ્થામાં આંખથી પીપળો વિગેરે રમતો પણ રમતા. ત્યારે એક વખત એક દેવ સાથેના મુદ્ધિ-પ્રદારેજ તેમને “મહા-વીર” નું બ્રહ્મપ્રદ બિરદાવ્યું. માનસિક-વિકાસ માટે તો તેમના માતા પિતાને પ્રયાસ કરવાની જરૂરજ ન હતી, કારણ કે તેઓ ત્રણ ગાન સાથેજ જન્મ્યા હતા, હતાં માતા પિતા તેમને નિશાળે બેસાડતા વિગેરે ફરજે બદા કરવામાં સુક્યા ન હતા. આ રીતે બાંધ્યાવસ્થામાં મુદ્દર કેળવણી લીધી ગણાય.

વૌવન-કાળ.

કેટલાક એમ કહે છે કે મહાવીર બાળશિક્ષક-મારી હતા. કંપનાવાદીઓ ગમે તેવી કંપના કરી

શકે છે. મહાવીર સ્વામી ન્યારે ગર્ભાવસ્થામાં હતા ત્યારે તેમણે પોતાના જ્ઞાનથી ગણ્યું કે પોતાના ચક્ષુના માતાને દુઃખ થશે તેથી હલવું-અલવું. બંધ કર્યું, પણ પરિણામે ગર્ભ-પાતના સંશયથી માતા તો મૂર્છા પામ્યા. આટલો તો માતાનો ગર્ભ-પ્રત્યે સ્નેહ હતો તો તે માતા પોતાના પુત્રને કુંવારા કેમ રહેવા દે તે, વ્યવહાર ધર્મે તો કલ્પનામાં પણ આવી નથી શકતું. જે માતા પિતાની ખાતર દિક્ષા-ગૃહણ કરવાનો પોતાનો જીવન સિદ્ધાંત મુલતી રાખીને ત્રીસ વર્ષ સંસારમાં રહ્યા તે માતા પિતા પ્રેમ તેમને કુંવારા રહેવા દેય એ માનવું જેટલું કલ્પનાવાદી છે તેટલુંજ ભુત-બરેલું પણ છે. તે રહેજ ગણી શકાય તેમ છે.

મહાવીર સ્વામીનું લગ્ન રાજકુમારી યશોધરા સાથે થયું હતું. તેમની કુબે ઉત્પન્ન થયેલ પ્રિયદર્શના નામની એક પુત્રી પણ હતી. જેનું લગ્ન જમાલી સાથે થયું હતું તેને સૌ કોણ પ્રુષ્ટિ આપે છે. આથીજ મહાવીર સ્વામીએ પુત્ર-ધર્મ, પતિ-ધર્મ, પિતા-ધર્મ, બન્ધુ-ધર્મ પાલી આદર્શ ગૃહસ્થાશ્રમ ભોગવ્યો: એમ મહાવીર સ્વામી બાળ-શ્રદ્ધાચારી નહિ પણ આદર્શ ગૃહસ્થ હતા, તે સાબીત થઇ શકે છે. ગૃહસ્થાવસ્થામાંથી પસાર થઇને પરમાત્મ પદ તેમણે મેળવ્યું તે સત્ય હકીકત ન્યારે આજના આપણા ગૃહસ્થો સમજે ત્યારે ઉદ્ધાર નશક છે અને તેથીજ પ્રજા વીર પ્રરૂપેલ ધર્મ આપણે પણ તેમના જેવા “વીર” બનાવશે.

આદર્શ-અનગારાવસ્થા.

મહાવીરસ્વામીએ ત્રીસ વર્ષ પર્વન્ત આદર્શગૃહસ્થાશ્રમ પાલી સત્યધર્મ, જીવન-આદર્શ અને રત્નસ્તુ સંસાધન કરવા વિરક્ત બાલે સંસાર ત્યાગ કર્યો. જીવની શુદ્ધ રિયતિ-પરમાત્મપદ-એજ તેમનો જીવન-આદર્શ તેજ આદર્શના કારણે ધન, સ્વધર્મ, રાજ્ય વેત્ત, અને કુટુંબને પણ તજ્યું. બાલ સાધનો હોડી યગીર એ મોક્ષ-સાધન વસ્તુનું સાધન છે તેનો મુંદર ઉપયોગ કર્યો. મંસારના ભોજ વિસાસથી જે શાન્તી ન્હોતી પ્રાપ્ત થઇ તે મંસાર-ત્યાગથી મેળવી.

આવી અનગાર અવસ્થામાં મહાવીરસ્વામી આર વર્ષ રજા. આજ વર્ષે તેમના જીવનનો અગત્યનો ભાગ છે. અનેક ઉપવાસો-છટો-અક્રમો-અઠાધ્યો અરે માસ ખમણો પથ્ય કર્યા. માસોના માસો સુધી કાયો-ત્સર્ગમાં પોતાની કાયા વોસીરાવી હતી. આવી બહુ કષ્ટી તપશ્ચર્યાઓથી દેહ-દમન કરી આત્મસાધન કર્યું-એ શુદ્ધ પરમાત્મપદ મેળવ્યું. આજ જીવનમાં ભર-વાડોએ કાનમાં ખીલવા ધોત્યા છતાં તેમના પ્રત્યે અત્યંત ક્ષમા અને દયા-ચંડકાસી સર્પના અનેક ડંસો સહન કરતા છતાં તેને છુગવી દયાના સામરે તેને દયામાં તરબોળ કરી ભવ્યાત્મા બનાવ્યો, માસ ખમણના પારણે ચંદનબાળાનો ઉદ્ધાર કર્યો, આ સત્ય બનાવોમાં તેમના જીવનના રહસ્યો, આદર્શ સિદ્ધાન્તો, ઉજવળ ચારિત્રના પ્રત્યક્ષ પ્રમાણપત્રો છે. આજ અવસ્થામાં અનંત જ્ઞાન-દર્શન અને ચારિત્ર મેળવી કેવળજ્ઞાન-ત્રિજ્ઞાનજ્ઞાન મેળવ્યું. કેવલ અવસ્થા અને જગતને તેનો લાભ.

પોતાને જે સત્ય જ્ઞાન થયું છે તેનો જગતને લાભ મળે તે ખાતર તેમણે કેવળજ્ઞાન મેળવ્યા પછી ઉપદેશકનું કાર્ય આરંભ્યું. તેમના ઉપદેશથી જૈનધર્મને નવું સ્વરૂપ મળ્યું. તેમના ઉપદેશથી તેમના

અનેક શિષ્યો, ગણધરો અને અનુયાયીઓ થયા. બાપ દાદાએ જે ધર્મ પાડ્યો તેજ પુત્રોએ પણ પાળવો એ તે વખતે ન માનવા જેવી હકીકત હતી. તેથીજ હિંદ ઉપરાત ચીન બલુચીસ્તાન અફ-ગાનીસ્તાન વીગેરે દેશોમાં મગી ૪૦ કરોડ (૧) જૈનો હતા. જૈનોની વીરહાક લાગતી. વીર-ધર્મ એ ઉદાર ધર્મ હતો, દરેક ચારિત્ર-ધર્મ અને દરેક જર-ગના મનુષ્યો સીર-ધર્મના અનુયાયીઓ થતા. મહા-વીર સ્વામીએ રાજ્ય મહારાજાઓને, બ્રાહ્મણો અને શુદ્રોને, આર્યો અને અનાર્યોને ઉપદેશ આપી જૈન ધર્મને જગત-ધર્મ બનાવ્યો. જગતે પણ તેમના જ્ઞાનનો સંપૂર્ણ લાભ લીધો કુર્માર-અસ્થી-ઉત્તર-યની (૧)-કૌશામ્બી-વૈશાલી, વાણીજય-મિથિલા-ગ્રાવસ્તી અને પાવાપુરી વીગેરે સ્થળોમાં નિદાર કરી જૈન ધર્મ પ્રસાર્યો-ફેલાવ્યો. છેવટ પાવાપુરીમાં દીવાલી-દીપોત્સવીના શુભ દિવસે પ્રભુ વીર નિર્વાણ પામ્યા. દીવાલીનો તહેવાર સાર્ય હિંદ આજે ઉજવે છે એજ મહાવીર સ્વામી ઐતિહાસિક વ્યક્તિ છે કે નહિ તેનો સ્પષ્ટ અને સુદર જ્ઞાન આપે છે. આજ મહાવીર સ્વામીનું જીવન ચરિત્ર-વીર ધર્મ સૌને વીર બનાવે એજ હેતુ છે. 'હં શાન્તિ:

વીરભગવાનની જીવનચર્યા અને પદાર્થજ્ઞાન.

(લેખકે આ લેખનું નામ 'ભગવાન' મહાવીરની જીવનચર્યા ઉપરથી જીવ અને પુદ્ગલ એ બે દ્રવ્યો ઉપર પડતો વિશેષ પ્રકાશ' આપ્યું છે પણ તે બહુ લાંબુ નામ હોવાથી તેને જરા ટુંકાવી અમે ઉપરનું મથાળું' કર્યું છે.

(તંત્રી.)

દરેક પદાર્થ-દ્રવ્ય-ન્ટી ક્રિયા, તેના સ્વરૂપ લક્ષણને આધીન છે. પણ આ લક્ષણ ધર્મનું જ્ઞાન તેની ક્રિયાના પરિણામોમાં સમાયલું છે. એમના ધર્મો વિશે પૃથક્ પૃથક્ માહિતી રેળવીએ, અને એ રીતે એમનું જ્ઞાન કરીએ; એ જ્ઞાન એમની વાસ્તવિક દિશા જતાવવામાં પુરતા સામર્થ્યવાળું હોતું નથી. આ જગત જે વસ્તુરિશ્તિને આધિન છે તે વસ્તુરિશ્તિ કઈ? આ પ્રશ્ન આપણને તેના જીવન જ્ઞાનને માટે પ્રેરે છે; અને એ પ્રેરણાને જાણે આપણે જે જ્ઞાન સુધી પહોંચીએ છીએ તે એનું મૂળ રૂપ છે. એ મૂળ રૂપ તે દ્રવ્ય પદાર્થ અને તેના વ્યાપારો તે એનું તત્ત્વજ્ઞાન.

જીવ, પુદ્ગલ, આકાશ, ધર્મ, અધર્મ એ અસ્તિ-કાય અને કાળના એ એ રીતનાં મૂળ દ્રવ્યો છે. જેમાં જીવ અને પુદ્ગલ બેજ પરસ્પર પરિણામી હોઈ આ જગત વ્યાપારના કાર્યમાં પ્રધાન અંશે પ્રવર્તેલાં છે. તેમાં પણ પુદ્ગલ તો જડ હોઈ તેની પ્રજ્ઞિત એક સરખા રૂપની (સાંચાના સ્વરૂપ સાધર્મ્યવાળા) હોય છે, તેમ એ પ્રજ્ઞિતો અંત કે એથી વિરૂદ્ધ રિશ્તિ પણ હોતી નથી. પણ જીવ-આત્માનું સ્વરૂપ આથી જુદું છે. એ સંયોનપણાથી સંચાન હોઈ અનેક વ્યક્તિમય છે. અને તેને લઈ એના વ્યાપારો બિન બિન સ્વરૂપમાં પ્રવર્તે છે. એના મુખ્ય ક્રિયાવ્યાપારના પોરણમાં અનેકવિધ અપવાદો હોય છે; અને એ પ્રજ્ઞિતો માર્ગમાંથી ખસી નિરજિતો સ્થાનમાં

પણ રિશ્તિ થાય છે. આ કારણને લેઈને બીજાં દ્રવ્યોનું જે જ્ઞાન સુગમ છે તે જ્ઞાન આત્માને પોતાને પોતાના વિષયમાં દુર્ધટ છે એનું જ્ઞાન કરવા માટે એની લક્ષણ વાળ્યાની જેમ જરૂર છે, તેમ એ લક્ષણો વિવિધ વસ્તુરિશ્તિના સંપર્કમાં આવતાં એનું સ્વરૂપ કેવું રહે છે. તેની પણ જરૂર રહે છે. આ ઉપરથી એટલું સિદ્ધ છે કે આવી જાતનો ઇતિહાસ જેનો આત્માએકો છે તેનો પુરિચય આવી જાતના જ્ઞાન માટે આધારભૂત છે.

આશ્ચર્યની વાત એ છે કે શુદ્ધ જ્ઞાનને માટે આવી જાતના ઇતિહાસની અપેક્ષા હોવા છતાં એકો ઇતિહાસ મળેલા એ દુર્ધટ અને દુર્ગમ વાત છે. અત્યાર સુધીના ચરેલા દરેક તત્ત્વચિંતકો જુઓ અને તેનાં ચિંતનો તથા ચર્ચિત તપાસો એટલે આ વાતની પ્રતિતિ સહેજે ઘર્ષ આવશે. મનુષ્યમણ એમ સમજે છે કે જગત અધારણના સ્વરૂપનો અને તેના ધોરણનો પડો અમોને લાગે છે અને એ વિષયમાં અમે જે કોઈ માનીએ છીએ તે વધાવતું છે. આ ખ્યાલમાં તે એટલો મરણ્ય હોય છે, કે એની પોતાની જાનકાંક્ષિ પોતાના વિરોધા જ્ઞાનમાં અમલ રાખે છે એને વસ્તુ રિશ્તિના જગતર ખ્યાલ હોતો નથી અને એ વસ્તુરિશ્તિની વિશાળતા અને ભાગ્યતાને પોને પહોંચી જાય છે કે કેમ તે જોવા જાણવાની નિર્મળ રજિતો તેનામાં અભાવ હોય છે. આ વાતને સિદ્ધ કરવાની કશી આશરકતા નથી, અનુભવરૂપ છે. આવી રિશ્તિને સેઈને અવારો જગતમાં વ્યાપ્ત પદાર્થો અને તેની ક્રિયા પ્રજ્ઞિતો વર્ણવેલાં આપ છે, તે તેના ખરા સ્વરૂપ કરનાં અનેક અન્ય રંગોથી રંગીન થઈ પોતાનું દેહન કરાતી રહ્યાં છે.

કુખ, સુદ, મદમુદ, હમુખિરન, જરથેસ્ટ્ર વિગેરે ધર્મપ્રવર્તી અને કપિષ, ગોતમ, વ્યાસ, કણ્ઠ,

માત્ર એ વસ્તુતઃ પદાર્થ નથી તત્ત્વ વિચારની સગડની અંતર એને ઉપચારથી પદાર્થ દેખેલા છે. રીજવર સપ્ત-દાય આ વિચારમાં જુદો પડે છે. પાંડિત મુખલાલજીએ આ વિષય ઉપર પુરાણત્વમાં વિચારબીજ લેખ લખ્યો છે. જેવોજાળ અને રીજવર બંને પક્ષોને તત્ત્વમંદોમાં આ દ્રવ્ય ઉપર વિસ્તારવાની વાર ચર્ચા છે.

જૈમિનિ, પતંજલિ, સોક્રેટિસ, ધ્યેટો, કેન્ટ, કૉન્ટ, સ્પેન્સર વિગેરે તત્ત્વવિચારકો આ જાતિના દર્શાવે છે. કોઇનું સ્વજીવન અનેક લબ્ધ અને તેજસ્વી રંગોથી ચિત્રિત હોઇ મૂળ વસ્તુથી દુર ગયેલું હોય છે; ત્યારે કોઇનું સ્થાપિત જ્ઞાન પરિમિત મર્યાદામાં વાળું કે વિકારના દોષથી દૂષિત થયેલું હોય છે. આવા સંલોભાશાત્ પદાર્થોનું ખરું અસ્તિત્વ અને તેનો સ્વભાવ; તથા તેનો વ્યાપાર પ્રતિદાસ એ બંને યથાવત્ રીતે અગમ્ય, અને દુર્ધટ રીતનાં થઇ પડ્યાં છે.

*આ અંધકારયુક્ત સ્થિતિમાં તેજનાં પશુ કિરણો પ્રકાશે છે અને એ તેજ જોવાની જેના નયનમાં શક્તિ હોય છે તે યથાવત્ સ્થિતિ જોઇ પશુ શકે છે. પશુ એટલું ખરું કે એ તેજ ગમે એટલું જાતે પ્રકાશમાન હોય, દરેકે દરેક ચીજ દૃષ્ટિગોચર કરાવવાની શક્તિ વાળું હોય; પશુ એ દૃષ્ટિગોચર થવું તે તે દૃષ્ટિ નાખનારનાં તેજ ઝીલવાની શક્તિને આધીન હોય છે, આથી આ દુર્ધટ અને અગમ્ય થઇ પડેલા પ્રદેશમાં, પ્રવેશ કરવાની સરળતા અને ગમ્યતા બંનેની સંભાવના છે. એ સંભાવનાનું સ્થાન તે જગવાન મહાવીરનું પોતાનું જીવન ! અને તેમનું જ્ઞાન ! એમની જીવનચર્યા, પદાર્થ વ્યાપારોના પ્રતિદાસ પુરો પાડે છે, અને જ્ઞાન, પદાર્થોની સંખ્યા અને સ્વભાવ યથાવત્ પ્રગટ કરે છે.†

આ બે વસ્તુ પૈકી આપણે એમના - જીવનના પ્રતિદાસમાં ઉતરવાનો પ્રયાન કરીશું. એ મૂળ

* મિથ્યાત્વ અને તેથી આવૃત્તિ આત્માને દર્શનશૂણ્ય, તેજ-પ્રકાશ-મતિજ્ઞાનથી માઠી કેવળ જ્ઞાન સુધીનો આત્માનો જ્ઞાનશૂણ્ય આ નિયમવર્ણન સાથે સામ્ય છે માત્ર લાપા જુદી રચી છે. સદસ્ય અજોડ છે.

† અન્ય દર્શન અને દર્શનકારો આજ સ્વરૂપના હોય છે, પણ યથાવત્તાના કારણથી જુદો પડે છે. અર્થાત્ પદાર્થ-જોહનો આગ્રેષ મુક્તવાની જરૂર નથી. જીવને અવસ્થિતિ પરિપાકને અંગે સમ્યગ્દર્શન અને સમ્યજ્ઞાન થાય છે, નેનદર્શને આ સ્થિતિ દેહ આગ્રહ રાખવાથી કેઈ આવેશી ગણી નથી પણ જરૂર સ્વતંત્ર એ સ્થિતિમાં મુકાય છે. સ્વ-લાપસિદ્ધ અને ઉપદેશનિમિત્તથી સમ્યગ્દર્શનનાં સૂત્ર ઉપરની ચરોતિવિનયજની ટીકા તત્ત્વાર્થ સૂત્રમાં જુદી.

વસ્તુના સ્વભાવને કેવી સચોટતાથી સમજાવે છે, તે એ ઉપરથી સમજશે.

આગળ કહેવામાં આવ્યું છે તેમ જીવ અને પુદ્ગલ એ બે પરસ્પર પરિણામી છે. અને એ પરિણામીપણાના કારણે જીવ એ થયેલું છે કે આત્મા સ્વતંત્ર મરી પુદ્ગલના તંત્ર નિવે મુકાય છે. અને એ પરતંત્રતા એટલી બધી કરતા સુધી ખેંચી છે કે આત્માનું પોતાનું લગભગ સર્વસ્વ નષ્ટપ્રાય; દયામય ઘર્ષ જાય છે. શરૂઆતની દરેક આત્માની આ સ્થિતિ હોય છે. ન્યારે આજુબ પરિણામ સ્થિત થયેલું હોય છે, ત્યારે તે સ્થિતિ પ્રદલાયવાનો શ્રેણવ ખરી કે કેમ ? જાનો ઉત્તર ભગવાન મહાવીરનો 'નયસાર'નો બવ પુરો પાડે છે. ન્યારે આત્માની અવસ્થિતિ પાકે છે-આત્માને પુદ્ગલના અંધનમાં રહેવાનો સમય લગભગ પુરો થવાની સ્થિતિમાં આવે છે, ત્યારે તેને ખરી સ્થિતિનો ખ્યાલ આવે છે. પશુ આ ખ્યાલ આવવાનું કારણ અવસ્થિતિ પરિપાક એ ખાસ ધ્યાનમાં રાખવું જોઇએ-ભગવાન હરિભદ્રચરિત્રે પદ્મદર્શન સમુચ્ચયમાં નેનદર્શન સમજાવતાં-કહ્યું છે કે, અત્યત્ પરિપાકથી જેને સમ્યગ્દર્શન જ્ઞાન થાય છે, તે સમ્યગ્ ચરિત્રની મદદથી શોધ મેળવે છે. ભગવાન મહાવીરના આત્માની જીવનચર્યા અહીંયાથી જીલ માર્ગ તરફ વળે છે. પુદ્ગલની શક્તિ એમના ઉપરથી સંબંધે દબાતી જાય છે આ રીતે આત્માની શરૂઆતની સ્થિતિમાં ફેર, પડે છે. આ ઉપજેલું પરિણામ આત્મા અને પુદ્ગલ વિશે એક મહત્વનું જ્ઞાન પુરું પાડે છે. અને એ રીતે ધીરે ધીરે આવેશ પરિણામ એમના વિશેનું ધણું મહત્વપૂર્ણ જ્ઞાન આપણને કરાવે છે.

હવે આપણે એમના મરિચિના બવ આગળ જાનીએ. એ ચિત્રજ્ઞાન એ આપે છે કે અંધનની સ્થિતિ લંબાવેલી હોય છે ત્યાં સુધી આત્મામાં એક વખત આવેલી સમજણપની શક્તિ પાછી નિર્બળરૂપની થઇ જાય છે, અને પુદ્ગલના સંપર્કથી વિકૃત થઇ એ વિકૃત નિમિત્તથી પુદ્ગલની સત્તાનું જોર પોતા માટે વધારે છે. પોતે અંધવિમોચનના માર્ગ ઉપર ચડ્યા પશુ આગળ ગતિ કરી શક્યા નહિ,

એટલુંજ નહિ પણ ત્યાં સ્થિર સુદાં હોવા રહી શક્યા નહિ. પ્રવૃત્તિ બદલાય છે પણ ખરી સ્થિતિ દર્શક દર્શનશક્તિ બદલાતી નથી. તે પછી એને જરા ક્ષતિતો પહોંચે છે જ. ત્રિદંડીનોવેશ ઉપાળવવા; અને એ કારણથી અન્ય ગુણ્યાત્માઓએ, એમને જ્યારે સારીરે અજ્ઞાતા થઇ ત્યારે તેમણે એમને સુશ્રુષા ન કરી એ સંજોગ નિમિત્તથી, બદલાયલા માર્ગમાં આગળ વધેલા તે ત્યાંથી પાછા હટી છે અને વળી એમના પિતા ભરતચક્રી; એમનામાં લાવિતીર્થિકરની સંભાવના, ભગવાન અષ્વમેદને એમને પુછેલા પ્રશ્નથી જાણી એ તીર્થિકરપણા ઉપર ભક્તિ દ્વંદ્વેક નમસ્કાર જ્યારે એમને કરે છે, ત્યારે તે એક એમનામાં આંતરિકાવ પામે છે, અને તેના ફળ તરીકે જે પરિણામ વર્તમાન અને ભવિષ્યને માટે નિર્માય છે તે આપણને કાર્યધારણની સંકલનાઓની અજાયબી દિશાનું જ્ઞાન કરાવે છે.

તે પછી તેઓ ત્યાર પછીના ઘરમાં રાજપુત્ર થયા એ જીવન નિર્વાહમાં એક વખત પોતાની ગેર-દાનવીમાં તો લાભ લેઇ પોતાના કાકાને રાજ હતા તેના પુત્ર તે પોતે જે બાગ વાપરતા હતા તેના કબજે કરી બેઠા. બહારથી ત્યાં આવી જ્યારે એ આમ જુએ છે, ત્યારે ઉદાર મન રાખી તેની એ કૃતિ તરફ ઉપેક્ષાભાવ રાખે છે. પણ આ ઉપેક્ષાનું કારણ પોતાની નિર્જનતા નથી, એ પ્રસક્ત ખ્યાલ આપવા તે બાગના દારવાસેની ઠોડીનાં ઝાંડે પોતે એક મુઠ્ઠી મારે છે અને બધાં ફળ ગેરરી નાખે છે. પણ આથી પુદ્ગલનું એક મલિન આવરણ ખસે છે અને તેના પ્રતાપે પોતાનાં સ્વરૂપ સાધનમાં પડે છે. માસમાસ સુધીની નિઆદારતાના પ્રતાપે, જન-રિત થઇ ગયેલા રહે આદારની ઇચ્છાએ એ એક નગરમાં ફરી રહ્યા છે, ત્યાં, એક માથાથી ધડો લાગ્યો અને પોતે નિવે પડ્યા. આ સ્થિતિ, એમના બાપ કે જે-એમના બાગને પોતાના વિલાસનું સાધન બનાવ્યો હતો, તે તે નગરમાં પરજુવા આવે-તો દોષ-નગરો નગર જોઇ દાંસી કરી તેને એ મુનિએ એક વખત તેને બતાવેલું જગ અને આ વખતની નિર્જનતાને યાદ આપી મેલું માર્ગ.

અધ્યાત્મ માર્ગમાં ગયેલો આત્મા પાછો ચલાવ મારે છે અને પુદ્ગલની સત્તામાં પાછો સપડાય છે; પોતાનો હેતુ જો હતો તેનો નાશ થઇ તેની જગ્યાએ પાછી મૂળ સ્થિતિનો કાંઇ પ્રવેશ થાય છે. આ પ્રકારે રીતે લોકીક માદક ક્રિયા થયા કરે છે. આ પ્રકારે એ સિદ્ધ કરે છે કે એક વખત ઉપસ્થિત થયેલી સ્થિતિ-કાયમ ટકાવી રાખવા; આત્મા જ્યાં સુધી પુદ્ગલમિશ્રિત સત્તામાં હોય છે ત્યાં સુધી તેની શક્તિ બહાર હોય છે.

ત્રિપૃષ્ઠ વાસુદેવપણાનો ભવ: ત્યાં પોતાનો પોતાના પિતાની પુત્રીથી જન્મ; આરાધોપક સ્થાપાલકના કાનમાં રસ કરેલું ઉચ્ચ શીર્ષ નાંખવું; પોતાની દાંસી કરનાર બાઇનો સિદ્ધનો ભવ અને તેનો વધ; પોતાનો સારથિ કે જેનું સિદ્ધના પરોક્ષ પ્રયાણ કરતા આત્માને સાંત્વન આપવું, અને પોતા સાથેનો સ્નેહ સંબંધ આગળ ચાલવો, આ બધું એકજ ધર્મ (સ્વભાવ-ગુણ) વાળા આત્માની જુદી જુદી સ્થિતિ, આત્મા આત્મા વચ્ચેનું વિચિત્રપણ, ભિન્ન ભિન્ન આત્માની પુદ્ગલ સાથે અસામ્ય સેવ-ભેજતા, આ બધા પ્રકારે જીવ અને પુદ્ગલ દ્રવ્ય વિશે અસામાન્ય જ્ઞાન કરાવે છે.

મદાવીર જીવનના પાછલા ત્રીજા ભવમાં જે આત્મ સ્થિતિ યાપ છે, તે એમના મદાવીર જીવનનું મુખ્ય અંગ છે. ત્યાં ચાલેલો જીવન બાપારે એમના મદાવીરપણાની સ્થિતિ નિર્મોજ કરે છે. તત્ત્વોપદેશ અને એ ઉપદેશમાં ગૌરવવાળું સ્થાન, એ જીવનનું બહુ મોટા ભાગે પરિણામ છે; પુદ્ગલની સત્તાનું બળ-બદોષી નરમ પડવા માટે છે; એટલું જ નહિ પણ મદાવીરવાળા જીવનમાં, પુદ્ગલની આત્મા સાથેની મિશ્રિતતા દૂર કરવાની નિમિત્તના અન્ય આત્માઓ ગટિ-મદાવીરના આત્મામાંથી પ્રાદુર્ભાવ પામે છે ત્યારે એ પ્રાદુર્ભાવ થતા પામતી ક્રિયાને, અને તેમાંથી જન્મેલી નિમિત્તતાનો વિસ્તાર કાર્યને એ મદદ રૂપ યાપ છે. આત્મજ્ઞાનની આત્મ-ત્સાદિ વક્રિતા કરનાર મુનિ થી દુઃખમુનિષ્ઠ પોતાના તત્ત્વસારોદાર નામના મંથમાં આ વિષય ઉપરથી ચર્ચા કરતાં એક પ્રશ્નના જવાબમાં કહે છે કે:-

હે શિષ્ય ત્હારી મતિ હજી પુદ્ગલમાંજ આસકત લાગે છે. તીર્થંકર નામ કર્મ ઉપાર્જન કરીને એ બિચારા આત્માએ વિશેષ શું સાધ્યું? તીર્થંકર નામ કર્મ વીરા સ્થાનક પદની અરાગનાથી આરાધન થયાં બંધાય છે અને તે નિકાચિન હોવાથી ઉચ્ચતા એ ભવ વધારી લીધા! અને મારી તે આ તીર્થંકર નામ કર્મની એ શુભ (કર્મ) પુદ્ગલે આત્માની ક્ષપક શ્રેષ્ઠિ રૂપ સ્વમાર્ગ વર્ષક કાર્યમાં નિલેપ કર્યો.*

આ સમજ બરાબર રૂપની નથી. જ્યાં સુધી આત્માનો ભવ સ્થિતિ અંત આવ્યો નથી ત્યાં સુધી, આત્માની શક્તિએ એવા ઉત્કૃષ્ટ રૂપમાં પ્રગટ થવાની સ્થિતિમાં હોતી નથી. જ્યારે એવો ઉત્કૃષ્ટ શક્તિના પ્રગટન માર્ગને છોડી દેઈ આત્મા જ્યારે સ્વેચ્છાથી એ સરાગજીતાને પસંદ કરે સારેજ તે પુદ્ગલની સત્તા નિંચે આવવા માટે દોષ પાત્ર છે. પણ ઉચ્ચ પુદ્ગલ સત્તાનું જોર જ્યાં અસીમ વ્યાપેલું હોય છે, તેવી સ્થિતિમાંથી આત્મા પોતાની શક્તિએને આગળ લાવે છે અને તેને એટલી સામર્થ્ય વાળી બનાવે છે કે પુદ્ગલની સત્તાનો અમૂક કાળ અંતરમાં સદંતર ઉછેક કરે છે. આ ઉત્પન્ન કાર્યને તુચ્છરૂપનું માની તેના પ્રત્યે અમમ્બયુ દૃષ્ટિબિન્દુ રજી કરવું, તે તેની આ પરિસ્થિતિના પથાર્ય જ્ઞાનનો અભાવ સૂચવે છે. ખરી વાત એ છે કે આત્માની સ્વ શક્તિએ નિર્બંધ સ્થિતિએ પહોંચી જવાના ભવ સ્થિતિપરિપાકના સંબંધને આધીન છે. એ ભવ સ્થિતિપરિપાક કાળ જેટલો સ્વરૂપકલિક (નજીક) તેટલોજ આત્માની તેની નિર્બંધ પ્રધાણમાર્ગગતિ, સીધી શુદ્ધ, અને ત્વરિત. આ ઉપરથી આટલું સ્પષ્ટ સમજાશે કે, આત્માનો પોતાનો સ્વશક્તિ પ્રભાવ વાળો પુદ્ગલ સાથેનો સંબંધ; અને ને સંબંધ મિશ્રિત ક્રિયા પરિણામ, જે આત્મા અને તેની શક્તિએનું ક્રિકેટ સ્વીકારે છે અને તે પોતાનો

પ્રભાવ મહિમા ભુમી જઈ તે શક્તિ એના પ્રભાવને પોતે વિસ્તારવાનું કાર્ય કરે છે. x

આ જાનનો ક્રિયાપ્રકાર જીવ, અને પુદ્ગલ એ બેની સંબોધવિવિધતા બતાવે છે. એક સંબોધમાં જીવ અને પુદ્ગલની એક જાનની સ્થિતિ હોય છે ત્યારે બીજા સંબોધમાં બીજી. આ રીતે સંબોધ અને સ્થિતિ બન્નેની વિધિતા વધે છે અને તે અસીમ અને અમમ્બય હોય તેઓનું ક્રિયા અને કાર્ય સ્વરૂપ થયું તેવુંજ અસીમ, અને અમમ્બય હોય છે.

એમના પૂર્વ ભવોની સ્થિતિ આપણે આટલા સુધી તપાસી, અને એ ઇતિહાસમાં સમાવણી બીનાનો વિચાર કર્યો. હવે આપણે એમના મહાવીરતરિકેના મુખ્ય જીવનના ઇતિહાસમાં ઉતરીશું, એ ઇતિહાસના બધા બનાવો તે ઉપયોગમાં ન લેતાં, અત્યાસના વિષય સાથે જોનો સીધો સંબંધ છે તેનોજ વિચાર કરીશું.

આ જીવનો આરંભકાળ; દેવાનંદા બ્રાહ્મણીના કુળીમાના ગર્ભ દેહમાં પોતાના આત્માનો પ્રવેશ થયો. બ્રહ્મણ કુલ એ નીચ કુલ ગણાય છે; એટલા માટે કે એ જાતિના લોકો વાચના વિગેરે સમાજપ્રતિષ્ઠાની દાયે કરે છે. એટલે એમના જીવનનો આધાર અન્યની અપેક્ષાને આધિન છે. આવી અન્યાયકર્મી જાતિમાં મનુષ્યગણમાં જેઓએ અનન્ય સ્થાન—આત્મા—એ પુદ્ગલ સંસર્ગમાં રહી, પોતાની શક્તિ પ્રધાન કાર્ય પરિણામ નિષ્કર્ષની—એ પરિણામના પરિપાક તરીકે મેળવેલું હોય છે, એવા સ્વરૂપ સ્થિતિવાળો આત્મા—ઓ ઉત્પન્ન થતા નથી—આ સનાતન નિયમમાં મહાવીરનો આત્મા અને પુદ્ગલ એ બેના મિશ્ર વ્યાપારે અપવાદ ઉત્પન્ન કર્યો આત્મા અને પુદ્ગલનું એ કાર્યપરિણામ; આત્માની પ્રધાન ક્રિયા વર્તિ પરિણામ

* આ વાતની વધારે સ્પષ્ટતા—સચોટી, કેવળી અને અચોટી કેવળીના કાર્ય સ્વરૂપો વિચારવાથી ચોગ્ય રૂપમાં જશે.

* આ વચનો સ્મરણના આધારે લખ્યાં છે એમના અંથો ઓદેક વર્ષ ઉપર વાંચેલા આ લેખ તૈયાર કરવાના સ્થળે એમનો અંથ દાંતર નહિ હોવાથી મૂળ વચનો ઉતારવાનું બંધું નથી

† ૬૩ ઉત્તમ પુરૂષો (૨૪) તીર્થંકર (૧૨) ચક્રવર્તિ (૯) પ્રવિદ્યાસુદે (૯) વાસુદેવ (૯) બાળરામ અવસર્જિણી અને ઉત્સર્જિણી, એ કાગ ચક્રના બે વિભાજના પ્રત્યેક ભાગમાં સુધર સંબોધમાં થાય છે.

તરીકે પ્રાપ્ત થએલા એ અનન્ય સ્થાન અને તેના ઉચ્ચ કાળ વખતે નષ્ટ થઈ ગયે છે. પણ મદાવીર જીવનનો આ પ્રકાર એ દ્રવ્યોની આસી આવની રીતમાં કોઈ કાસે ફેરફાર થાય છે. એ રીતની વિશેષ જ્ઞાનવૃદ્ધિ-એ દ્રવ્યો પોતાને અંગે પુરા પાડે છે.

શ્રી જીવનના આ બનાવ સિવાય બીજા બનાવો પ્રસ્તુત વિષય સાથે સીધા સંબંધ ધરાવતા નથી. એ બનાવો શ્રી જીવન કેમ ચુજાય તેના નિર્ણય કરવામાં બહુ ઉપયોગી છે, અને આ વિષય પ્રગટન માટે પણ તેમાંનાં કિસ્સોમાંથી કેટલોક પ્રકાશ મળે એમ પણ છે, પણ તેનો ઉપયોગ તે વિષયને વધારે અત્યુક્ત હોવાથી તેના સંબંધને અંગેજ તેના વિચાર કરવા એ વધારે વાસ્તવિક છે, યતિજીવનમાંના બનાવો આપણા આસતા વિષયને અંગે તદ્દત પાસે હોય અસામાન્ય પ્રકાશ નાખે છે, તેથી તેટલા પુરતા વિચારમાંજ સંતોષ માનીશું.

બાહ્ય અને અંતરથી લોચ કરી પૌદ્ગલિક બંધન તદ્દન તોડી નાખવા તેઓએ યતિજીવન સ્વીકાર્યું, અને તે રસ્તે આત્મિક શક્તિઓ ઉત્તરોત્તર બળવત્તર થઈ પૌદ્ગલિક બળ નષ્ટ કરે, તે માર્ગનો પ્રયત્ન આરંભ કર્યો. ઘરમાંજ આ કાર્યનો આરંભ થયો. વનના એક ભાગમાં એઓ પધાનરૂચ ઉભા છે ત્યાં એક ગોવાળીઆએ પોતાના બળદ તેમને સંભાળવા લાસામણ કરી. પોતાનું કાર્ય આ જાનના કાર્યથી સંબંધ રહિત હતું; તેથી તેઓ તેને અંગે અસંબંધિત રહ્યા. બળદ વનમાં આગળ નિકળી ગયા દીવસને અંતે ગોવાળ આવી, ભગવાન મદાવીરને બળદની દષ્ટીકત પુછે છે. પણ તેઓએ પોતાનું વર્તન પૂર્વવત્ આડું રાખ્યું. ગોવાળ બળદની શોધમાં આખી રાત બેઠકી પાછો મૂળ જગ્યાએ આવ્યો. તો બળદ ત્યાં ઉભેલા, આખી મદાવીર ઉપર ચોરનો ચક્ર લાવી તેમને અગ્નિ રહિત કરવા ગોવાળ તૈયાર થયો. સૌપર્ણેન્દ્રને ખબર પડતાં ત્યાં આવી ગોવાળને તેમ કરતાં અટકાવ્યો અને મદાવીરને કહેવા લાગ્યા.

હે શ્રમાશ્રમણ! તમારો ઉપર હજી બહુ કષ્ટપરંપરા આવવાની છે; માટે જો આપ આસાં આપો તો હું આપની સેવા સ્વીકારી એ કષ્ટ નિવારવા આપની પાસે રહું. એના જવાબમાં ભગવાને કહ્યું: હે! ઇન્દ્ર! જિનેશ્વરો (પુદ્ગલની શક્તિ ઉપર જય મેળવનારા) પોતાનું સ્વરૂપ પોતાની શક્તિથી પ્રાપ્ત કરે છે. એવું કોઈ કાળે જન્યું નથી, બનવાનું નહિ અને બનશે નહિ કે એ કાર્યમાં અન્યની સદાય કામ લાગે અર્થાત્ આત્મા અને પુદ્ગલ પરસ્પર સેતુભેગ થઈ ગયાં છે એ સ્થિતિમાં આત્માથી પુદ્ગલને છૂદ કરવામાં આત્માનો પોતાનોજ પ્રયત્ન જોઈએ, અન્ય આત્મા આવી તેને મદદ કરવા લાગી ત્યારે પણ તેનો એ જાતનો પ્રયત્ન નિર્જન નિવરે છે, અને આ કાર્ય આત્મા પોતાથીજ થતું જોઈએ કારણકે દરેક ક્રિયા દ્રવ્ય ધર્મને આધિન છે. આમાં સમાયતું જ્ઞાન એ સ્પષ્ટ કરે છે કે આત્માએ જો પુદ્ગલ સંગ રહિત થવું હોય તો એ સંગ રહિત યત્નમાં પોતાના અનન્ય ધૈર્યશાળી પુરપાર્યની જરૂર છે.

આત્મયુક્તને પુદ્ગલ આવરણ રહિત કરવામાં આ રીતનો પુરપાર્ય એમને ૧૨૦ વર્ષ પર્વત કર્યો અને અસાધારણ દેહ કષ્ટ-પોતાની મરજીથી ઉપરિચિત કરેલું તથા સ્વભાવિકતાથી થઈ આવેલું, દર્પ શોક રહિત કર્યું. આ રીતે, નિર્મિત ચોપેલી પુદ્ગલ સત્તાનો સંતર ઉચ્છેદ કર્યો. ઉપવાસ વિગેરે દેહકષ્ટ કરવાનો જૈન યાત્રીમાં જે ઉપદેશ છે, તેને શુદ્ધિવાદમાં સમજાવવા કેટલાક વિચારકો, માત્ર ઇન્દ્રિયનિમદના કારણે સમજાવે છે. તેમ વળી વિષયાંતર કરી વૈલક સાઅના નિવમમાં તેનો સમાવેશ કરે છે. પ્રસિદ્ધ જૈન વિચારક રા. વાઠીમાલ ગોત્રીમાલ શ્યામ પોતે એક વખત પ્રસિદ્ધ કરતા "જૈન દિનેચુ" પત્રમાં આ વીરોનાં, ઉપરના વિચારો રજુ કરે છે. પણ એ મુદરૂચ જુદી જાય છે, કે જૈન ધર્મોપદેશકો એવાં શુદ્ધિજીવણકો કરી પણ રજુ કરતા નથી. એમનો તત્ત્વવિચાર, ધર્મવિચાર, અને આચાર વિચાર, સીધો, સ્પષ્ટ, સરળ અને અદ્વિતિક શુદ્ધ ચમકારતા આત્મજ રહિત હોય, બળમ્બ અને દુર્ભ-અત્યાના જ્ઞાનજગ રહિત હોય છે. ઉપવાસ વિગેરે

• જૈનનો જોઈએ પદા. વિષય મદાવીર જીવનના આ બનાવનો સ્વીકાર કરતો નથી. આ રીતે એમની દલિદાસિક રહિને રિપિલ કરે છે.

દેહકષ્ટ;—આત્મા પોતાની શક્તિ આધિભાવપૂર્વક જાગ્રત હોય. તેવા પ્રસંગે—પોતાના માટે સર્જનપણું, (અશુભ)—જેનું સત્તાપ્રવર્તક કાર્ય અવિધ્યને માટે અરંભિત થવાનું હોય તેવી પુદ્ગલ સત્તાનો, ક્રિયા વ્યાપાર તે કાળે વેદી લેઈ, તે સત્તાનું ઉન્નયન કરવું, એ ક્રિયા સિદ્ધિ માટે કરવાનું છે. દ્રવ્ય વિચાર એ વાતને સ્પષ્ટ રીતે પ્રગટ કરે છે અને એ વિમારનો સમ્યક્ આલોચનાનો શુદ્ધ ધરાવનાર જૈન આગમો પણ એજ ઉદ્દેશ્યપણો સુર કાઢે છે.

ધર્મશૂલ્ય કરી ધર્મ સારથી ભગવાન મહાવીર જીવગણને, પોતાની સત્તા આધિભાવ માર્ગ ઉપર લાવે છે. દેવોએ સગોવસરણુ રચ્યું છે,—અને જેઓ પુદ્ગલ સત્તામાથી મુક્ત થવા ઇચ્છે છે, તેવા જીવો એ માર્ગ જાણવાની ઉત્કંઠાથી—તેમાં આવી બેસા છે તેવા પ્રસંગે મનોવસરણુની ભૂમિથી જોડે દુર એક બેઠુત જમીનને બેઠી રહ્યો છે, તેને ઉપદેશ કરવા માટે ભગવાન મહાવીરે ગણધર મુખ્ય મહાત્મા ગૌતમને આજ્ઞા કરી. ગૌતમ તેની પાસે ગયા. લઘ્વિસંપન્ન મહાત્માએ તેને બોધ કર્યો, અને તે તેને લાગ્યો. વીતરાગ માર્ગની ભૂમિકામા એ જીવ આગળ વધેલા નહીં તેને ભગવાન મહાવીર પાસે યાત્રવા સુમચ્યુ. ગૌતમની આ આજ્ઞા તેને શિરસાવંઘ ગણી તેમની સાથે તે ભાવ લાગ્યો. સગોવસરણુ નજીક આવ્યો અને ત્યાં સિંહાસન ઉપર બેઠેલા ધર્મમંત્રી પ્રતિજ્ઞાવાન ભગવાન મહાવીરને જોતાજ કેાધમાં આવી જઈ, તે નાંઠો. ગણધર ગૌતમ આ રીતની તેની કૃતિ જોઈ તેને કહેવા લાગ્યા. બો! શિષ્ય! તું આ શું કરે છે? આ સગોવસરણુ જો! તેમા બેઠેલા આ—જગત્-ગુરુ ભગવાન મહાવીરને નમસ્કાર કર. આમ આવ આમ આવ! ગભરાવ મા! ભગવાન મહાવીરે આ રીતે ગૌતમને બેઠતા જોઈ; તેમના પ્રત્યે કહ્યું, ગૌતમ હવે એ પ્રયાન કરવો રહેતો દે! એની આત્મિકગતિ આગળ નથી, જેટલી ગતિનો પરિપાક થયો હતો તેટલા પુરતા નિર્મિતની તેને જરૂર હતી

એ નિમિત્ત પ્રસવનું સ્થાન તું હોઈ તને ત્યાં મોકલ્યો હતો. મારી પામે એ આવશે નહિ અને મારાથી એને જરા પણ લાભ થવાનો નથી. કારણ એ છે કે હું જ્યારે ત્રિષ્ટ વાસુદેવના ભવમાં હતો ત્યારે એ સિદ્ધ હતો. તે સિદ્ધને મેં માર્યો તે વખતે તેનો આત્મા તેનો દેહ છોડતી વખતે અત્યંત દુઃખમય બન્યો. આ સ્થિતિ જોઈ જે તું તે વખતે મારો સારથિ હતો—તેણે તેનું કારણ જાણી, મીઠા અને પ્રીતિ વાળા શબ્દોમા કહ્યું; હે વનપતિ! તું શા માટે શોય કરે છે? તહાં મ્હોત એક સાધારણ માણસથી થયું નથી પણ તારી માફક એક નર-પતિથી થયું છે. માટે સાંતવન પામ! આ રીતના વચનથી તે સમાધિ પામી પ્રાણમુક્ત થયો—એ એ મારો મારા આગમના ભવમાનો પિત્રાઈ બાઈ હતો. તેં જે એને મીઠા વચનથી સંબોધ્યો હતો તેથી તે તારા ઉપર રતિવાળો થયો હતો. એ રતિના પરિણામ તરીકે તારાથી એ બદ્ધ પરિણામ વાળો થયો. મેં એનો સંહાર કરેલો હોવાથી પૂર્વના દેષ સંસ્કારથી અને દેખતાજ તે નાંઠો! એ શુકલ-પક્ષી થયો છે. એનું હવે સંસારજનમણુ માત્ર અર્ધ પુગલ પરિવર્તન સુધી છે. આત્મા અને પુદ્ગલના મિશ્ર વ્યાપારથી ઉદ્ભવેલા અનેકવર્ગી ચિત્રો આમા આલેખાયેલાં હોવાથી આ કથા જરા વિસ્તારથી અત્રે ઉતારી છે. એમાંના ધણી બનાવો દ્રવ્ય ધર્મના સર્વ સાધારણ ધર્મો પ્રમાણે બનેલા છે. માત્ર એક બનાવ; જહ્મરણુ ગૌતમથી બેઠુતને બોધ થયો, અને ધર્મચક્રવર્તી કવર્વસ મહાવીરથી પરાક્રમ્ય થયું, એ દ્રવ્ય ધર્મના અસાધારણ પ્રકાર ઉપર લાક્ષણિક પ્રકાર નાખે છે. તે ક્રિયાસમય કાળે, ગૌતમ અને મહાવીરના આત્મસામર્થ્ય વચ્ચે અનેક ગણે અંતર જતાં, મહા સામર્થ્ય મહાવીરથી તેને લાભ ન થતાં અત્યસામર્થ્ય ગૌતમથી તે પ્રતિગોષ પામે છે.

ક્રિયાપ્રવર્તક નિમિત્ત કારણો કેવા કેવા સંજોગો વચ્ચે જન્મે છે એ આ કથા લાભ ધણી સારી રીતે રજૂ કરે છે. ભગવાન મહાવીરે પોતાની મહત્તા અહીં મતાના દુષિત ગંગા રહિત આ બનાવને કેવા

નિર્મળ રૂપમાં રજુ કર્યો છે ! અને દ્રવ્ય ધર્મના એક વિશિષ્ટ અંગનું સાચું જ્ઞાન કરાવ્યું છે આ આશા ! મહાવીરના સર્વજ્ઞ અને શુદ્ધ આત્મદ્રવ્ય શિવાય બીજો કયાંથી સંભવે !^૧

હવે, એમના જીવનના અંત સમયના બનાવ તરફ નજર કરીશું. ભગવાન મહાવીરના આત્મપ્રદેશો સર્વ પુદ્ગલ સંબંધને દુર કરી આત્માના મોક્ષ સ્થાન તરફ જવાની નજીકમાં હતા. ત્યાં સૌધર્મે કહ્યું હે ! કરજીના સમુદ્ર ! ભાવ ભારકર આપનું આયુષ્ય જરા થોડો વખત વધારો તો હીક કારણકે આપનો જન્મ-રાશી ઉપર જન્મગ્રહ બેઠેલો છે, તે હવે થોડા વખતમાં ઉતરી જવાની તૈયારીમાં છે. ને આપ તેમ નહિ કરો તો આપના શાસનને અનેક આપત્તિમાંથી પસાર થવું પડશે. સાધુ સાધ્વી વિગેરે ચતુર્વિધ ઝંઘને અનેક કષ્ટ યશે પણ ને આપ એટલું આયુષ્ય વધારો તો આપના શાસનનો પ્રભાવ ઉત્તરોત્તર વધેજ જશે. ભગવાન મહાવીરે આનો શો જવાબ દીધો ?

ધન્નદેવ ! આમ હોષ કાળે બનતું નથી. નિર્મિત ભવિત્યતા અદ્વાતી નથી. શાસનનું જે ધરા નિમોયુ છે તે ધરો. દ્રવ્યોના ધર્મો અદ્વાતા નથી.

આ આપેલા ઉત્તરમાં આત્માની શક્તિનો પદાર્થ ખ્યાલ આપ્યોને કરાવે છે, આયુષ્ય વધારવું અગર પોતાના પક્ષનો ઉદય નેવો એ પુદ્ગલસંબંધના કાર્યનું પરિણામ છે. ને જાતનો અભાવ મહાવીરના આત્મદ્રવ્યમાં હોષ એ દ્રવ્ય શુદ્ધ સંપૂર્ણ રત્નાગર્ય

૧ આ સિધ્ધાંત-જુદા જુદા ધર્મ પ્રવર્તકને અંગ છે. ૨ 'યુધ્ધ આત્મા પોતાના શુદ્ધ ધર્મમાં રિપવ દોષ છે. એ નિર્ણિત મર્યાદા આવે'ની શકે નહિ. એ ધર્મજ્ઞ એમાં દોષો નથી તો પણ એ કિયા ક્યાંથી આવે ? ! એ કિયા મવાનું કારણ પુરૂષ પ્રતિધર્મના સંબંધે છે ને સંબંધથી યુધ્ધ આત્મા નિરવ ધર્મલો છે.

યુક્ત પોતાનાંજ ધર્મને અનુસરવાને શક્તિમાન છે પોતાના અન્ય દ્રવ્યના ધર્મોને દયાવવા કે અદલવા શક્તિવંત નથી.

આમ દ્રવ્યો અને તેના ધર્મો પોતાના જીવન કાર્યના બનાવોથી પોતાના મુખે વર્ણવ્યા છે. અને તેના સમગ્ર અંશનું જ્ઞાન વાણી બેટલું રજુ કરવા સામર્થ્યવતી હતી તેટલું તેમણે કહ્યું છે. મહાવીરના જીવન ઇતિહાસમાં અને તેમણે પ્રદેશ પદાર્થ રત્ન રૂપમાં ક્યાંએ અવાસ્તવિકતાનો રંગ પુરાયો નથી. એ બેવા છે તેવાજ સ્વભાવિક આકારમાં જગતજનું આગળ રજુ કર્યો અને એ રીતે આખી વિશ્વ વ્યવસ્થાનો પરિફેલ કર્યો. આ રીતે એમનામાંથી પ્રસવેલું દ્રવ્ય (પદાર્થ) જ્ઞાન એ દ્રવ્યોની કિયા વ્યાપારમાં સમાવેલું તત્ત્વજ્ઞાન, અને એના ક્ષિતિાર્થની સિદ્ધિ માટે, આચરવાનું ક્રિયાજ્ઞાન સાચી વસ્તુસ્થિતિ રજુ કરે છે. સર્વજ્ઞતા અને વીતરાગતા એ બેના ગુણો છે એવી પરિપૂર્ણ અને નિર્મલ બક્તિ, આ જાતનો ઉપદેશજ્ઞાન-ન પ્રશ્ને તો પછી તે કષ્ટ જાતનો પ્રશ્ન ?

તત્ત્વપ્રશ્નકો અને ધર્મોપદેશકોમાં ભગવાન મહાવીર આ રીતની પોતાની વિશિષ્ટતા અને અનન્યતાથી જુદા પડે છે. બહુશ્રુત પ્રિન્સિપાલ રા.રા. આર્ન. દસ'કરભાઈએ રાજકિય વિષયને અંગે ચર્ચા કરતાં એક વખત કહ્યું હતું તેમ:-ખોટા ખ્યાલથી ભરેલાં બાલનાથી લીસાં અને રૂપાળાં એવાં કલ્પિત રૂપો કરતાં, વસ્તુસ્થિતિનાં અજ્ઞયમાં સત્યો યોગ્ય રીતે જેને ગમે છે તેને એક વખત " ભગવાન મહાવીરનું જીવન અને તેમનો ઉપદેશ " અવગ્રહ સમજવો પડે છે. ઝંઝરદત્ત મહાવીર.

તત્ત્વજ્ઞાન. } શાહ ગોરધનભાઈ વીરચંદ
વિગાદી, } સિનેદરાળા.
તા. ૧-૧-૨૬.

સાધ્વી પ્રિયદર્શના

(૧)

વૃદ્ધ સાધ્વીગણ તથા પ્રિયદર્શના. સ્થળ—ઉપાશ્રય.

સ્થવિરા—પ્રિયદર્શના તારા સાંભળવામાં આવ્યું કે નહીં? શ્રમણ ભગવાન મહાવીર દેવને અને વિદ્વાન મુનિરત્ન જમાલિને એકાદ વાનમાં મતફેર પડ્યો.

પ્રિયદર્શના—ગુરુશ્રીશ્રી! એ વાત મેં ત્રણ દિવસ થયાં સાંભળી હતી પણ આજે દર્શન કરી પાછા ફરતાં તે વિષે મંપૂર્ણપણે જાણ્યું. માત્ર નહિ જેવો નહોતો, પણ મુદ્દાનો મતફેર પડ્યો છે; પ્રભુશ્રીના 'ક્ષિયમાણં કૃતં' અર્થાત્ 'કરાતું કાર્ય' કરેલું કહેવાય. એ વચનમાં મુનિશ્રી જમાલિને અથ્રદા જન્મી અને તેના વિરુદ્ધ તેમને કેટલીક યુક્તિઓ પણ રજુ કરી. આ વેળા તેમની સાથે સ્થવિર સાધુઓની સંખ્યા પણ હતી, જેમાના કેટલાકે ધણી યુક્તિઓથી ભગવત વચનમાં રહેલ આશયનું ભાન કરાવ્યું છતાં તેમાંની એક યજ્ઞ દલીલ મુનિશ્રીને બંધ બેસતી ન લાગવાથી તેઓ સ્વશિષ્યના પરિવારસહ કૌશભી પ્રતિ પ્રયાણ કરી ગયા જ્યારે સ્થવિર સમુદાય પ્રભુશ્રી વીરના સમવચરણ પ્રતિ વિહાર કરી ગયો.

સ્થવિરા—શિષ્યા! આ વાતમાં તારું માનવું શું છે? ત્રિકાળગાની પ્રભુના વચનમાં શંકા કરવા રૂપ ધૂંટતા મુનિ જમાલિને ક્યાંથી જન્મી?

પ્રિયદર્શના—પૂજ્યશ્રી! એ વાક્ય ઉપર મેં ઘણો બિડાપોલ કર્યો છે અને તેના અંગે મને પણ મુનિશ્રી જમાલિની પ્રરૂપણા 'કરાતું કાર્ય કરેલું કહેવાય નહિ' એ વાક્યમાં અદ્વા બેસે છે. પ્રભુશ્રીની યુક્તિઓથી પ્રત્યક્ષપણે કંઈ પણ ખ્યાલ આવતો નથી, જ્યારે મંથારો પથરાતો દ્વંદ્વો તેને યથરાવેલો ન કહેવા રૂપ મુનિશ્રીની દલીલનો તાદૃશ ચિતાર ચક્ષુ સમીપ ખડો થતો હોવાથી તે જાય છે.

સ્થવિરા—સાધ્વી શિષ્યા! આ તું શું બોલી રહી છે? તારી વિકૃતા આજે ક્યાં ચાલી ગઈ છે?

અર્હત વચનમાં શંકા કરવાથી સમ્યક્ત્વને દૂરણ લાગે છે, એનો તો વિચાર કર. પ્રભુને શું સ્વાર્થ કે એ 'બોટું' કહે? એવો સૂક્ષ્મ વિષય આપણા જેવાથી ન પણ સમજાય તેમાં થયું શું? પણ આવા કૃતર્ક કરવા નં જોઈએ, બધા માને છે તેમ આપણે પણ માનવું જોઈએ.

પ્રિયદર્શના—મહારાજ! તમે એમ કેમ વદો છો? પ્રભુનું વચન બોલું કહેવાનો આમાં સવાલજ ક્યાં છે? બાકી જે મન કણુક ન કરતું હોય તે બ્રાહ્મણી રીતે થઈ શકે? સમકિતને દુષણ પહોંચે તે વાત ખરી તો મન નાકણુક કરતું હોય છતાં ઉપરથી માનવા રૂપ ડોળ કરી દંભનું સેવન કરવું શું બ્યાજબી છે?

સ્થવિરા—શિષ્યા! આજે તારી ગતિ બહેર મારી ગઈ છે. મંસારીપણાના પિતા, અસારના સમયે વિષ્ણુના સકળ ભાવોને યથાર્થ રૂપે જોનાર એવા પરમાત્મા મહાવીર દેવનાં વચન અસહ્યવામાં મને તો ખરેખર જમાલિ પ્રતિ તારો દષ્ટિરાગજ કારણરૂપ ભાસે છે. ક્યાં તેનો ક્ષયોપશમ અને તેના યાનની અપૂર્ણતા, અને ક્યાં પ્રભુ શ્રીવીરનું અગાધ યાન. હજી સુધી તમે તેમની પાસે જઈ યુક્તિઓનો સાક્ષાત્કાર કર્યો છે અગર તો પ્રત્યક્ષપણે સમજવાની કોશિષ કરી છે કે આજે તું આમ સાદસ બેડી રહી છે? પ્રથમ જાને સકળ સ્વરૂપ સમજવા યત્ન સેવવો જોઈએ; વળી રત્ન અપૂર્ણતાનો અને સમજનારની શક્તિનો તોલ કરવો જોઈએ. એકદમ સમજણ કંઈ રસ્તામાં નથી પડી! એમાં અહિત યાય છે.

પ્રિયદર્શના—ગુરુશ્રીશ્રી! આપનું કહેવું મને તેમ હોય! પણ પૂર્ણ રીતે સમજ્યા વિના હું મારી આ નિષ્વર્ણની માન્યતા મૂકનાર નથીજ. જેમ પ્રભુના જેવું યાન હું ધરાવી ન શકું, તેમ તેમની મારફ

આ વિષય સત્તર સમઘ પણ ન ચકું. શંકા જરૂર
તેથી ઉપજવાની. મને એવી શંકા ઉપજી છે 'તે હું
હુપાવવા નથી માગતી. એક તરફ પરમાત્મા
મહાવીરની વાત અને બીજી તરફ મુનિશ્રી
જમાલિની વાત સાંસારિક ભાષામાં કહીએ તો 'આ
બાલુ પિતા અને સામી બાલુ પતિ. અસારે એ 'ચાણુ
પ્રથમ કરતાં પાછલા પ્રતિ વધુ છે. એ પણ પ્રભુ-
શ્રીનુંજ વાક્ય છે કે 'પહેલું જ્ઞાન અને પછી

ક્રિયા' અર્થાત્ દરેક કરણી સમજપૂર્વકજ કરવી
ધરે; ગતાનુગતિકપણું જરાપણ કામનું નથી. અત્યારે
કદિ એમ કરવામાં મારી ભુલ પણ થતી હશે.
તમોને મારી સ્વચ્છંદતા દેખાતી હશે, છતાં મને
વ્યર્થ-સંમનશે તે વખતે હું શ્રદ્ધા કરવાનું ચોક્કસ
સુધીશ નહીં.

એમ કહી પ્રિયદર્શના સ્વસાધ્વીગણ સંહિત.
સ્થવિરાથી છુટી પડી અન્યત્ર વિહાર કરી ગઇ.

(૨)

પ્રિયદર્શના સ્વસસુદાય સહિત. સ્થળ ઠંકશ્રાવકનો નિર્વાહો.

પ્રિયદર્શના—મહાનુભાવ ! આ તમારી ભૂમિમાં
હું મારી શિષ્યાઓ સહિત ઉતરવા છત્તું છું. તેમાં
તમારી અનુમતિ છે કે કેમ ?

ઠંકશ્રાવક—મહારાજ ! હું કુંભારના વ્યવસાય
વાળો છતાં પ્રભુ શ્રી મહાવીર દેવના શાવકોમાંનો
એક છું. તમો પણ તેમના અનુયાયી છો. વળી
મહારા અહોભાએ અને તમારું આગમન થયું છે.
પુરાણી ઉતરો અને સ્વાધ્યાય કરો.

પ્રિયદર્શના—શ્રાવક ઠંક ! હાસતો હું શ્રી
વીરથી ભૂદી પડી મુનિશ્રી જમાલિની અનુયાયી
તરિકે વિચારું છું, માટે કદાચ સંગતિદાયી હોને
હાનિનો સંભવ જણાતો હોય તો હજી પણ ના
પાડી શકે છે. માન્યતામાં દાદિવ્યતીને જરા પણ
સ્થાન નથી.

ઠંક—પ્રણીત ! સંગતિદાય કાયા ધણને
લાગે ખરા; જાણી દું તો નિત્યશઃ પાકા ધણ બનાવી
જાતે પણ પકા ધણ બની ગયો છું. મને તેવી શંકા
કેવી ? બહુ બહેલોને બહુ કુકિતઓ મુજે. દું મારે
રસ્તે, તમો તમારે રસ્તે. ધર્મખાત કરશો તોતમો
લાભજ કે ની ! આ સ્થાન ખાલી છે તો બહેને
તમોને તે ઉપયોગમાં આવે.

આ તરફ સાધ્વી પ્રિયદર્શના સાં ઉતરી. ત્યાર
પછી સૌકાર્ય ઇરિયાવદી આદિ સ્વ ક્રિયામાં લીન
થયા. પમાત્ અન્ય સાધ્વીઓ મજ કેમ્ કાણુવામાં
તો, કેમ્ સજાળ ખાનમાં તો, કેમ્ વળી ગાયરી
આદિના પ્રમંથમાં, સૌકાર્ય ગઇ. પ્રિયદર્શના મજ
પોતાના કપડાંની પહેવણી કરવામાં રોકાયા. આ તમને

લાભ લઇ ઠંક નિભાડામાંથી એક અંગારો નાણી.
જોઇને સાધ્વીજી ન જાણે તેમ તે કપડામાં ઉરાડ્યો.
કપડું તો બળવા લાગ્યું અને કેટલીક વાર પછી
પ્રિયદર્શનાને તેની ગંધ આવી અને તપાસ કરતાં
સ્વ કપડાને અંગારો પડવાથી બળતું દીકું, સામે નજર
કરતાં ઠંકને નિભાડાથી અંગારો કડતો જોયો. એટલે
એકદમ બોલી ઉઠ્યા. હે ઠંક ! હે મારું કપડું
બાળ્યું. ત્યારે ઠંક પાસે દોડી આવી નમ્રતાથી કહેવા
લાગ્યો કે 'બાળ્યું છે ક્યાં ? હજી તો બળે છે.
બળતાને બળ્યો કહેવારૂ વચન તો પ્રભુનું છે, જમારે
તમારા ચત્રમાં તો બળી ગયા પછીજ બળ્યાનો પ્રયોગ
દાય માટે તમો મૂળા બોલો છો.

વિદ્વાનને સમજતાં વાર ન લાગે. આ પ્રત્યક્ષ-
બનાવથી તેમજ શ્રાદ્ધ ઠંકના વચનમાં રહેલ માર્મિક,
સત્યથી પ્રિયદર્શનાને પોતાની ભૂલ સમજાઈ. નજરે
જોયું કે કપડાનો ભાગ બળ્યો છે અને બાકી રહ્યો
છે તે જોવો છે કે તેથી તેનો આખા કપડા તરિકોનો
ઉપયોગ ન થઇ શકે. સંધારામાં પણ તીચેનાં પડો
પથારી રવાં દોષ અને ઉપરના બે પડ બાકી હોય.
તો બોલવામાં તે પથારી ગયોજ કહેવાય; એ રીતે
'કરાતું કાર્ય કરેલું કહેવાય' એ ભગવાન મહારીર,
દેવનુ કવન વાર્તાવિક છે. અત્યાર સુધી મને જોશે
બ્રમ થયો હતો. "હે ઠંક, ખરેખર હોં બાળે મારી
ભુલ સુધારી મને ધર્મ માર્ગમાંથી પડતી બચારી.
હવે હું પુણીથી મિથ્યા કુખ્યત દાદય." સાધ્વી
પ્રિયદર્શના મળજના સાદે એટલું બોલી સ્વશરણમાં
તપરે બની. મોહનસાસ દીપચંદ્ર ચૈત્રસી.

श्री महावीर स्तोत्र

[अथश्रुशर्मा-श्रेष्ठ प्रतिपाद्यीनः काव्य.]

धरि सिद्धह जाउ जिणु । चउवीस चंडजु वीर ॥
 सो पणमतहं भवियजण । (भवियाण) सीयलि होइ
 सररह ॥१॥
 जसु कारणि संगम सुरउ । पडियउ भवसंसारि ॥
 पणमउ वीर भरइ करहु । मूढा घर बावारी ॥२॥
 अबइन्नउ पुष्पुत्तरह । सामिउ चरिमजिणिदु ॥
 माहणकुलि कम्मह वसिण । चितइ एव सुरिंदु ॥३॥
 आणसि सेणादिवई । कुंडगामि जाएवि ॥
 तइ गम्भइ अवहरिउ जिणु । तिसलहपुरि मिल्लेवि ॥४॥
 सामिय'तुइ अच्छेराई । महियलि हुवां वियारि ॥
 पुव्व किय कम्मइ वसिण । णवि छुइ संसारि ॥५॥
 सहि पहिलं गम्भाहरणु । पुण उवसग सयाई ॥
 धीरइ पढम समोत्तरणि । न पडिबुद्धक कोइ ॥६॥
 चंद सूरस्त विमाण तहिं । स हुं सपरियणि अवइण ॥
 अइसइवतइ जिणवरह । पणमेइ पाप सुरिंदु ॥७॥
 णव भासिहि अट्टइ दिणिहिं । जायउ तिडुयणिणाहु ।
 पसविय सिद्धभ्यह धरणि । भवणि महुच्छउ जाउ ॥८॥
 हरिणगवेसि लइउ जिणु । तिसलइ सोयणि देवि ॥
 सकि उच्छेमि गिवेसियउ । मेरुसिहरि जाएवि ॥९॥
 पिसिवि बालउ लहुयतणु । चितइ एव सुरिंदु ॥
 बेंड सहिसइ जल गिणहु । एककाउ णिवडंतु ॥१०॥
 चलणांगुलई मेरु पुणु । जाणिउ सकइ भाउ ॥
 बालंसणि संचालियक । चितइ गियमणि राउ ॥११॥
 पेखिवि बाळ अणंतबळ । आसकिउ सुरिंदु ॥
 हुइ हुइ मइ चितियउ । पुण पुण णमइ सुरिंदु ॥१२॥
 जिणइ करपितो मज्जणउं । पुण जणणिहिं परि पेवि ॥
 सुरसाई परितु ठिण । वीर णउं तउ देवी ॥१३॥
 तीस संवछर देव तई । रायला परिसुत ॥
 पडिबोहिउ दिरका समइ । लोमंतिय सपत्त ॥१४॥
 एक जसोया बल्लहिय । अनु पियदंसण धूय ॥
 गिग्गउ मिळिवि रायसिरी । वीरिं दिरक लइय ॥१५॥

सुरराई विणतु जिणु । तुहुं तव चरणु चरेसि ॥
 अइदारण उवसगु तहिं । वारह वरिस सहैरि ॥१६॥
 हउं अच्छउ तुइ पायतलि । तुहु परिचतु निंसु ॥
 संगमकइ पहवं ताह । जिहक भंजउ मग्गु ॥१७॥
 तो मोलेइ तियलोगुगुरु । इंद ण होसइ एव ॥
 अन्न निसाइ नाई जिउ । कम्म खवेसइ एउ ॥१८॥
 सहसनयणु सोहम्मि गउ । जिणु विहरेवइ लग्गु ॥
 सामिउ तहिं पयिसणु करइ । जहिं देखइ उवत्सगु ॥१९॥
 अणवार परमेसरइ । पाइहि रदो वीरि ॥
 गोयालिआ रुठेण । सा अहियासेय वीरि ॥२०॥
 परमसाणु मायंताइ । तहिं आईउ आहीर ॥
 बलद भलाविय जिणवरह । ते नवि जौयक वीर ॥२१॥
 अप्पणु चारिते गया । पुण आइउ आहीस ॥
 पुछइ बलद कहिं गया । उत्तर दैइ ण वीस ॥२२॥
 सा आरुठउ नियमणिण । ऐविणु खयरस लरक ॥
 कंन्ने खोटेय जिणवरह । आहीरि निमिष ॥२३॥
 कंन्ने खिळा खोटेणिहिं । घेयण जाइ महंत ॥
 तो अहियासइ धीरजिणु । मणुण बलहनहमत ॥२४॥
 भारं सहस्त चक सिलासगमवई पभित ॥
 सरिसवमिणु ण मणु चलिउ । जंतु जाणु महिं खुणु ॥२५॥
 जिणु रयणी एकइ समइ । वीस सहइ उवसग ॥
 ते अहियासिय वीरजिणि । छिन्नवि चउगइ मग्गु ॥२६॥
 पापकम्म खोटेवि जिणु । पुण उप्पाडिउ नाणु ॥
 जौयालोय पयासियउ । चउदहरज्जुप्रमाणु ॥२७॥
 बारह जौयण बहवि गउ । मगहा गोवर गामि ॥
 देविहिं रइउ समोत्तरणु । तहिंउ यविठउ सामि ॥२८॥
 एगारह गणहर जिणह । अणइ चारिसहस्त ॥
 चउहिं सएहिं समग्गला । वीरिं दिक्खिकय सीस ॥२९॥
 पूर मणोरह जिणवरह । लद्धक गोयसु सीउ ॥
 बोदिवि मेइणि भवजलहि । सासय सुइ संपधु ॥३०॥
 ॥ श्रीमहावीरस्तोत्रं समाप्त ॥ शुभंभवतु ॥—

[आ स्तोत्रने भाइ गृहस्थी बापाभां भूषी तेनुं गृहस्थी बापांतर करी मोक्षदा पंडित बाबय'हमाध या
 अन्य इमा करी तो आपदा अर्थां प्रकट करवा बाभ्यस्यायी यच्छुं]

મહાવીર જ્યંતી પ્રત્યે કંઈકે.

અહા ! આ શી ધામધુમ ! આ શુભ મહોત્સ-
વને સુચવતાં વાજાં ત્રો નગરમાં શીદને વાગે છે ! તેઓ
કંઈમાં અમૃતરસ રેડી રહ્યા છે. ઠેર ઠેર આ હેન્ડબીસો
શાના ઓંચાણ છે. આવડો મોટો વરધોડો થાતો છે ?
હર્ષધેશા નિર્દોષ બાલકો આને આનંદમાં કેમ નાચી
રહ્યા છે, લાવ આ હેન્ડબીસ વાંચી નેહ.

“ભાઈઓ ! આને જગત્તર્કનીય પરમપૂજ્ય
જગદુદારકે, સર્વજ જગજીવનંધવ શ્રી મહાવીર પ્રભુ
જનો જ્યંતી દિવસ છે. તે નિમિત્તે આને જાહેર
સભા ભરવામાં આવશે. પ્રમુખસ્થાને શહેરના નગર
શેઠ બીરાજસો અને વિષય ‘મહાવીર જ્યંતી અને
આપણી ફરજ’ રહેશે.”

હા બહુ સાઈ ચલું, આને મારો દિવસ ધન્ય છે
કારણ કે આને હું એ સભામાં હાજર રહી પ્રભુના
ચલુ ગાવાને શક્તિમાન થઈશ.

બાજોડોને પૂછતાં માલમ પડે છે કે આને બધી
શાળાઓમાં મીઠાઈ અને પુસ્તકો ઓંચવામાં આવ્યા
છે. કારણ કે આજનો દિવસ પરમ પવિત્ર અને
પરમારાધનીય છે.

દિવસો વિસા, માસો વિસા અને સૈમઓ પણ
વિતી ગયા પણ પરમાત્મા વીરપ્રભુની કીર્તિ દિવસે
દિવસે હૃદિંગત થતી જાય છે. એ આશ્ચર્યજનક
છે. જેમ સૂર્ય ચન્દ્ર અનેક વર્ષો થયાં પ્રકાશતાં છતાં
તેમનું તેજ ક્ષિયુ થતું નથી તેમજ વીરપ્રભુની કીર્તિ
પણ ક્ષીયુ થતી નથી પણ તેમની કીર્તિ તો જાન-
બોધદાકારી રહેશે. પણ લોકચામકા એવી છે કે
ચંદ્રમાં તો કલંક દેખાય છે પણ પ્રભુ વીરની કી-
ર્તિમાં તો જ્વાલણ કલંક દેખાતું નથી મારે તેમની
કીર્તિ તો ચંદ્ર કરતાં પણ વધુ ઉપકારીણી છે. એમની
કીર્તિ સદા કલંક રહિત રહેશે એમજ નહીં પણ
તેમનાં સ્મરણથી અનેક પ્રાણના કલંક દૂર થશે.

પ્રભુએ એવાં ક્યાં કૃત્યો કર્યા કે નથી એમની
કીર્તિ નિષ્કલંક અને હૃદિમતી રહી છે તે આપણે
વિશીળીએ.

એનાં કૃત્યોની અસર જગતના મનુષ્યોને દાખલો
આપે છે. જગજીવનો એના ચુલેાતું સ્તરન કરી
પોતાના યુગને પાવન કરે છે. અને પૂજન વડે
પોતાના હસ્તને પવિત્ર બનાવે છે. આપણે પ્રભુનાં
કૃત્યો જોઈએ.

ન્યારે માતાને પોતાના હલનચલનથી દુઃખ થાય
છે એવું પ્રભુને માલમ પડે છે ત્યારે પોતે હલન-
ચલન ગર્ભમાંજ બંધ કરી દે છે પણ પરિણામ ઉત્તરુંજ
આવે છે. પુત્રને માતા મરી ગયેલો સમજીને મૂર્છા
પામે છે. આવી સ્થિતિ જોઈ પ્રભુ પ્રતિજ્ઞા કરે છે કે
માતા પિતાના જીવનાં કદી દિક્ષા મદ્ય ન કરે.

આ કૃત્ય શું સૂચવે છે તેનો વિચાર કરો. આને
આપણે અનેક દાખલાઓ જોઈએ છીએ કે માના
પિતાની રજા વગર અનેક યુવાનો દિક્ષા લે છે.
તેમના માતા પિતા રડે છે કંઈકે છે. છતાં પણ
તેઓ જરા પણ દયા કરતા નથી. પણ મહારાજોની
સમજવટથી તેઓ દિક્ષા લે છે. તેઓ પ્રભુવીરના
દર્શનને કેમ ભૂપે છે ? પ્રભુવીરનું યાસન શોભાવનાર
મુનિરાજે પણ એવું કેમ કરતા હશે. (બધા મુનિ-
રાજો નહોત) પ્રભુને દીક્ષા કરતાં કોઈ મોટી વસ્તુ
દતીજ નહોતો છતાં તેઓએ માતાની ખાતર તેને
મુલતવી રાખી તો પછી તેના અનુયાયીઓ તેને
કેમ ન અનુસરે.

ન્યારે ભગવાન આ સંસાર વિષયક્ષેત્રે ભાગ
કરીને ઉવત યાય છે ત્યારે કરોડોતું દાન આપે છે.
આપણે તેને અનુસરીને આપણી વધાયકિત દાન
આપીએ છીએ. આપણે મારે કેટલોતો દીક્ષા કરે છે
કે જોતો મોટો કરવામાં દગલો રચીવા બંધ છે છતાં
બીબારી બાજે માંજવા આવે તો તેને આપનાં મીઠા-
ચાણ છે. આ દીક્ષા કંઈકે અંશે સાચી છે આતું
દાન ચોગ્ગ ન કહેતાય છતાં પણ સંપત્તિ જમજ
ત્યાગ્યવેતો નથીજ. પણ દાનની રીતે દાન આપનાં
માનની ખાતર દાન ન આપનાં.

જ્યારે અજાણ સંગમદેવ ઘોર ઉપસર્ગ કરે છે ત્યારે પૂર્વે પ્રભુને ઇન્દ્ર શું કહે છે? તે કહે છે કે હે પ્રભો! આ મારૂં ભૂમિની અંદર આપને ઘોર ઉપસર્ગો સહન કરવાના છે માટે આપ કહો તો આપની સહાયતાથી આપની સાથે રહું; ત્યારે તેમનો ઉત્તર એજ છે કે.

“ પરમપદની પ્રાપ્તિ સ્વચ્છિત્તથીજ કરાય છે, સફલા અન્યની સ્થાય ન ભૂતા ન ભવિષ્યતિ.

હે ઇન્દ્ર! કેઈ પણ તર્કકર અન્યની સ્થાયથી આત્મકલ્યાણ ઇચ્છતાજ નથી અને ઇચ્છશે પણ નહીં. ખરો વીરપુરુષ તો પોતાની શક્તિપર મુક્તાક રહે છે. અને સિંદના બચ્ચાની જેમ કુઝોની ઘોર રાત્રીની અંદર થયું કુઝોની સામે શરીરને સાટે ઝડપે છે પણ ક્ષણ તરફ નજર રાખતો નથી. ”

પ્રભુને આ સ્વાગ્રમ જેવો તેવો નથીજ; ત્યારે આપણે તેના પુત્રો-તેના અનુયાયીઓ આજે ગીત્ત રસેજ વળી રહ્યા છીએ. આજે આપણે આપણી ભવતાના આપણા ધર્મના નીર્ધાર રક્ષણથી એક મિશ્ર-કની જેમ દયામયી નગરે રોડલાના દુકા માટે નેઈ રહ્યા છીએ. આપણને શત્રુજય માટે સરકારે અનેક વાર યત્ને પડવાની ના કહ્યા છતાં તેની તરફ રક્ષણ માટે નજર ફેંકી રહ્યા છીએ. આપણી કીનતા છે- પામરતા છે. આપણે પ્રમુવીરની જેમ આપણા પગ પરજ ઉઘા રહેવું નેઈએ.

પ્રભુની દયાની સાગરને માપવાને ક્યો પુરૂષશક્તિ માન થઈ શકે છતાં પણ આપણે પેની ગરીબ દરણી કે જે પોતાના બચ્ચાના રક્ષણથી સિંદની સામે યાય છે તેની માફક અવસ્થા પ્રપલ્ન કરીયું.

કૃતાપરાણેડપિ જને કૃપામંથરતાસ્થોઃ ।

દૃપદ્ વાણ્ણદૃયો મદ્રં શ્રી વીર જિન નેત્રયોઃ ॥

જે પુરૂષે દયાની વિપુલતાને લીધે એક અંગુષ્ઠ માત્રના દહનવડે આખા મેર પર્વતને ધ્રુમવવાની શક્તિ છતાં એક નિર્બળ મનુષ્યને પોતાને પીડતો દેખી તેના પણ જરાપણ ક્રોધ ન કરતા શાંતિથી તે કુખને સહ્યું તેના પાંચપગમાં આપણે અનેકવાર પડીને આપણાં પાંચો ઘોષણે !

આપણે તેના અનુયાયીઓએ સારું શું લેવાનો છે તે આપણે વિચારવું નેઈએ. આપણાથી બને તેટલા પ્રમાણમાં આપણે આપણા મિત્ર અને શત્રુપર મમતા ઘાત રાખવો નેઈએ. તેમાં પણ નજાળા શત્રુને આપણી દયાનું પાત્ર વિશેષ રીતે બનાવવો.

પ્રભુના મનનો કાણ અનન્ય હતો તે નીચે પરથી જણાય છે.

અપ્સરા ગીત નૃપોથી કામના તીવ્ર પાણ્ણી,
ન ચલાન્ણા ન લોભાન્ણા જગદ્ગુરુ શ્રી વીરને

જ્યારે પ્રભુ ધ્યાનરૂપે સમુદ્રની અંદર સ્નાન કરવાને મશયુષ થયેલા હતા ત્યારે પ્રભુને તે સમુદ્રમાંથી બહાર કાઢીને એક ખાડાની અંદર નાંખવા માટે દેવાંગનાઓ વડે અનેક પ્રયત્નો થયેલા પુણ્ય-ધન્વાએ પોતાનાં સર્વ શસ્ત્રો પ્રભુની ઉપર ફેંકેલા છતાં પણ જેમ પર્વત પર ફેંકેલા શસ્ત્રો પોતાની ભત્તનેજ દબે છે (પ્રુકા યાય છે) તેમ પુણ્યધન્વા પોતેજ આખરે યાગ્યો દેનો.

ભાષણો! આપણી રિયતિ આજે વિપરિતજ છે. આપણે આજે કામ, ક્રોધ અને ક્રુષ્પની અંદરજ આનંદ માની બેઠા છીએ. આપણે વિષયને છોડવા શક્તિમાન થયા નથી. પ્રભુ વીર આપણને શક્તિમાન બનાવો !

જે પ્રભુને વિશ્વપ્રેમ અપ્રતિમ હતો જે પોતાની પ્રેમમય અમૃતધારા વડે સર્વે પ્રાણીઓને શાંત કરતા હતા તે પ્રભુએ ચંડકૌશિકને કેવી રીતે છુટકવ્યો તે નેઈએ.

ચંડ કૌશિક! સ્મર તું, પૂર્વભવના લેરને

છુટ તું કંઈ લે બોધ, મોદ પામ ન તું દલે.

નેત્રમાંથી વિષ્ણુમિશ્રિત અગ્નિને વર્ષનાર, આખા જંગલના મનુષ્ય ગુદિત કરનાર, નામ માત્રથી યમની જેમ મનુષ્યને લાયલીન કરનાર પ્રચંડ કૃણાધારી ચંડ કૌશિકને જેણે પ્રેમમય બોધવડે ઉપદેશ્યો તેને વંદન હજો !

જેણે પોતાના શત્રુ ચંડકૌશિકને પણ ગોક્ષે મોકલ્યો તેની મમતા-તેનો પ્રેમ કેટલો દશે તે સહકથ

વાંચકો વિચારી લેશે. આપણે એટલું પણ જોઈ શકીએ છીએ કે ભગવાન શતાન પ્રતિ શાટયં ઇચ્છતા નહતા પણ તે તો શતાન પ્રતિ સત્યંગી ભાવનાને પોષવા હતા.

જેના જન્મથી નારકીના છંદને પણ શાંતિ યાં છે તે પ્રભુને વંદન હશે !

જ્યારે પ્રભુ મારવાડના (!) અરણ્યવાળા પ્રદેશોમાં ધ્યાનમસ્ત ફરતા હતા ત્યારે તેમને ઘણાં દુઃખો સહવાં પડેલાં.

એક વખત ભગવાન ધ્યાનમસ્ત ઉઠ્યા હતા ત્યારે ત્યાંના ગામના ભરવાડો ગાયો ચરાવતા ચરાવતા ત્યાં આવ્યા તે જોઈયા કે, “હે સાધુકાં! હમારી આ ગાવડીઓને સેજ દંભાળજે હો. જોજે ક્યાંએ દાઢી ન જાય. જો ક્યાંક દાઢી જહે તો તારા દાડકાં ભાંગી નાંખડું.”

પણ ધ્યાનમસ્ત જોઈયા યોગીને ગાવડીની શી પરવા હોય. તેમણે તેના કથન પર ધ્યાન આપ્યું નહી. ગાયો ચરવા જતી રહી. ગોવાળો આવ્યા અને ગાયો દીકી નહી ત્યારે ભગવાનને ગાયો માટે પૂછ્યું કે

“હે સાધુજી! હમારી ગાવડીઓ ક્યાં છે. હમારી ગાયો દેખાડ.”

પણ ભગવાન પ્રત્યુત્તર આપતા નથી. અને ગોવાળો ચીડાય છે અને આપસ આપસમાં કહે છે કે આ સાધુના રૂપમાં સૌર સે. એણે આપણી ગાવડીઓ મંતાડી સે. એ આપણને હીથો જવાન દેતો નથી. હાલ એને બરાબર લાડલો ખવાડીએ—એમ દરી કાનમાં ખીલા ઠેકે છે અને તેની કારમી વેદનાને હીથે ચેરપર્વતને દલાવવાની ચક્રિયવાળા વીરના મુખમાંથી ચીસ નીકળી પડે છે. કેટલી વેદના વધ દરી તે તો બગવાન જાણે છતાં પણ જરાપણ કોઈ

જણાતો નથી. અહા! કેટલી શાંતિ! ધન્ય પ્રભુ ધન્ય !

હે વીર અતુલાયીઓ! જરા પણ ધ્યાનમાં લેશો. જરા કાંઈક શીખામણ માનશો!

જે વખતે ભારતવર્ષ અઘાનાંધકારમાં કુખો ગયો હતો, જ્યારે દિસાનું ઘેર સામ્રાજ્ય વ્યાપેલું હતું, જ્યારે ભારતવર્ષનો ખરો રસ્તો ભૂરી ગયા હતા, જે વખતે બ્રાહ્મણોએ એ બ્રહ્મત્વને તણી દીધું હતું ત્યારે

यदा यदा हि धर्मस्य ग्लानिर्भवति भारत ।
अभ्युत्थानाय धर्मस्य नदात्मानं सुव्याम्यहम् ॥

એ ન્યાયે એ અઘાનાંધકારનો નાશ કરવાને વીર પ્રભુનો જન્મ જ્ઞાનદિવાકર સમો થયો અને અઘાનનો નાશ થયો. તે વખતે દિસામય મરો નાશ પામ્યા. બ્રાહ્મણોની સત્તા પણ નાશ પામી અને ખરો માર્ગ પ્રજા સમક્ષ પ્રવેશો થયો.

વાંચકજી! આજે આટલો સમય લેવાનું કારણ એજ છે કે આજે ચૈત્ર ત્રયોદશી છે. આજે પ્રભુની જન્મતિથિ છે. આજે અનેક જગ્યાએ જન્મતિથો ઉજવાશે પણ જન્મતિ શી રીતે ઉજવવી તે આપણે જાણવું જોઈએ. જન્મતિનો અર્થ એટલોજ નથી કે મીટીંગ ભરી ગુણગાન કરી પાછા આજ્યા જવું પણ ખરી જન્મતિ ત્યારેજ ઉજવી કહેવાય કે જ્યારે પ્રભુના ગુણસમુદમાંથી આપણે કંઈક મદલ્ય કરીએ.

આપણે રાજનીતીથી રાખી આપણે પ્રભુ જન્મતિ ઉજવી પ્રભુના માર્ગે વિચરવા કેટલું ક્યું તેની નોંધ કરવી જોઈએ. આજા રાખું છું કે દરેક વીરપુત્ર ખરી રીતે વીર જન્મતિ ઉજવી પોતાના દેશને સાર્વક કરશે.

વીરપુત્ર
શાહુ હોગમલ નોપાછ.

મહાવીર જીવનનો મહિમા

[લે. પં. ઘેચરદાસ જીવરાજ દોશી]

“દેવાગમનભોયાનચામરાદિવિભૂતયઃ । માયાવિપ્લવિ દ્વયન્તે નાતસ્ત્વમસિ નો મદાન્ ॥”

સમતગ્ન સ્વામી.

મિત્રો તરફથી અનેકવાર સૂચવવામાં આવે છે કે શ્રી ‘મહાવીરજીવન’ વા એ વિષે કંઈ લખાય તો સારું. સૂચના કરનારાઓ તો આ કામ સરળ છે એમ મતજીને સૂચવે છે પણ જેમ જેમ જૈનઆગમ-સાહિત્ય, ઐદિનિષદિકા, ઉપનિષદાદિ આર્ય માહિત્યને વિશેષ વિશેષ જોતો જઈ હું તેમ તેમ એ કામ કંઈ લાગતું જાય છે. જે મહાપુરુષનું જીવન લખવાને લેખિની ચક્રવર્તી છે તેમને વિષે ન્યૂનાધિક લખાવાદ્વારા જરાય અન્યાય ન થાય અને વાચકવર્ગને પ્રેરક તથા હિતકર સત્ત્વ દર્શાવી શકાય તોજ કાંઈના પણ જીવન લખનારનો શ્રમ સફળ થયો ગણાય. વર્તમાનમાં તો સમસંગથી પુરૂષોનો જીવનજીવતાંતમા પણ એ ઉદ્દેશ ધણી ઓછો સચવાતો જણાય છે. એ ઉદ્દેશને સિદ્ધ કરવા માટે સ્થિરતા, તટસ્થતા, જીવનવિષયક અંતરંગ અને બહિરંગસામગ્રી, વિશાળદૃષ્ટિ વગેરે માધ્યમોને જીવનલેખકે જરૂર મેળવવાં જોઈએ. એ સાધનોને મેળવ્યા સિવાય લખાતાં જીવનચરિત્રો ઘણે ભાગે પોતાના નામકને અને વાચકવર્ગને અન્યાયકારી થઈ પડે છે. ભગવાન મહાવીર તો આપણાથી સર્વપ્રકારે પરાક્ષ છે એટલે એમનું જીવન લખવા માટે તો ઉપર્યુક્ત મામત્રી મેળવ્યા સિવાય એ વિષે કંઈ પણ લખવું તેને હું એતિદાસિક અને સામાજિક જોખમ સમજું છું. અહીં જે વાત થાય છે તે પૌગણિક (પુરાણીક માધક લખાયા) અને દંતકથામય (પરપરાથી આવી આવતા) જીવનને લગતી નથી પણ, આ વૈજ્ઞાનિક સમયમાં વેદિકા જે જાતના જીવનચરિત્રની અપેક્ષા રાખે છે તેની વાત છે. એમ તો પ્રાકૃત અને સંસ્કૃતમાં તેમજ જૂની કે નવી ભાષામાં લખાએલાં કેટલાંય મહાવીર ચરિત્રો અગ્રિદ યથા-અહ્યાં છે અને એથી પણ વધારે દણ બંકારોમાં અપ્રમતપણે પડેલાં છે. મહાવીરજીવન લખવાનું કામ અશક્ય કે કંઈ છે

એમ તો નથી જ પણ મારા જેવા કાર્યતરબ્ધ (એક કાર્ય સાધે ખીજું કાર્ય કરવાને કંટાળનાર) ને માટે તો તે કંઈ જ લેખાય, તે પણ એટલા માટે કે એ કામ ઘણા સમયની અપેક્ષા ગણે છે એ એક જ કારણને લીધે તે કામને હું કંઈ ગણું છું એ મિલાવની જીવન વિષેની ખીજી કેટલીક સામગ્રી મારે માટે દુષ્પ્રાપ્ય જેવી તો નથી-જ-એ વિષે હું તો લખું ત્યારે લખુ પણ એ જીવન ચરિત્ર લખવા માટે મારા મનમાં જે જે રેખાઓ અંકાઈ છે તે અહીં દર્શાવી દઉં કે જેથી શ્રીમહાવીરના ખીજા લેખકોને મારી એ રેખાઓ કદાચ ઉપયોગી થાય.

અંતરંગ સામગ્રી.

- 1 ભગવાન મહાવીર પ્રત્યે અકૃત્રિમ (સ્વાભાવિક) ભક્તિ હોવી જોઈએ.
- 2 શ્રદ્ધા, પ્રજ્ઞા (શુદ્ધિ), સમતા (સમભાવ), સ્મૃતિ એ ગાંધી લેખકની વૃત્તિમાં મનોભાવપણે હોવાં જોઈએ, શરીરમાં વાન, પિત્ત, કફ સમાન હોય ત્યાં સુધી શરીરની સ્વસ્થતા મયત્રાઈ રહે છે અને જ્યારે એ ત્રણમાં એક પણ વધે કે ઘટે ત્યારે શરીર રોગી બને છે. તેજ પ્રકારે હૃદયક્રિયા શ્રદ્ધા વગેરે માનસિક શુદ્ધિ સમતોલપણે હોય તો જ લેખકથી કંઈ પણ વિચારને બગાડતો અન્યાય આપી શકાય અને એ શુદ્ધિમાંથી એકાદ પણ પ્રમાણમાં વચ્ચે કે ઘટ્ટો હોય તો ભલભલા લેખકો પણ કંઈ વિચારને અન્યાય આપવાને બદલે પોતાનેજ ન્યાય આપતા જણાય છે.
- 3 લેખકમાં ત્યાગધર્મ પ્રત્યે વિશ્વાસ અને તેનામાં એનું વધારે નહિ તો ઓછામાં-ઓછું વગસ મા ૪ માસ સુધીનું પરિશીલન અને એ પણ અવ-ચક્રપણે (આત્માને છેતર્યા વિના).

અહિરંગ યા અભ્યાસસામગ્રી

૪ જૈનધર્મનો સંપ્રદાયિક અને ઐતિહાસિક એ બન્ને દૃષ્ટિએ અભ્યાસ.

૫ અહિંસા દૃષ્ટિનો વાસ્તવિક અભ્યાસ.

૬ અનેકાંતવાદનાં મર્મનો સ્પષ્ટ પરિચય.

૭ જૈનધર્મની જૂની કે નવી અને નાની કે મોટી વર્તમાન વા વિચિત્ર દરેક શાખાનો પૂરો પરિચય.

૮ મૂળ આગમ, નિર્ધુક્તિ, ભાષ્ય, ચૂર્ણ, અવચૂર્ણ, ટીકા અને ટખ્ખા મુદ્દીના અર્થોનો અભ્યાસ-પૂર્વક પરિચય.

૯ છેલ્લેના ઉપરથી નીચળતા સમાજજીવનના અભ્યાસ.

૧૦ કર્મશાસ્ત્ર અને માનસશાસ્ત્રનો તુલનાત્મક પરિચય.

૧૧ જૈનધર્મના ખાસ ખાસ આચાર્યોના જીવનનો પરિચય.

૧૨ જૈનધર્મ (ધર્મ એટલે સંપ્રદાય)માં ક્રાંતિ કરનારા આચાર્યોના જીવનનો પરિચય.

૧૩ જૈનધર્મની બન્ને શાખાનાં ખગોળ અને ભૂગોળનો પ્રયક્ષરણપૂર્વક અભ્યાસ.

જૈનેતર (વૈદિક હિન્દુ) તથા સુસક્ષ્મ અને પ્રીતિ આદિ ધર્મોની દૃષ્ટિએ ભૂગોળ અને ખગોળનો પરિચય.

પૌરાણિક દૃષ્ટિએ ભૂગોળ અને ખગોળનો અભ્યાસ.

વર્તમાન સમયની નવી અને જૂની દૃષ્ટિએ પણ ભૂગોળ અને ખગોળનું અવલોકન.

કલ્પસૂત્ર:

૧ “એ વાત બની નથી, એ વાત અને નદિ અને એ વાત બનશે પણ નદિ કે અરિહતો, ચક્રવર્તિઓ બસદેવો કે વાસુદેવો અંતકુલોમાં, પ્રાંતકુલોમાં, તુલ્યકુલોમાં, દરિદ્રકુલોમાં, કૃષ્ણકુલોમાં, શિશુકુલોમાં અને બ્રાહ્મણકુલોમાં જન્મ્યા હતા, જન્મે છે કે જન્મશે.

અરિહતો, ચક્રવર્તિઓ, બસદેવો કે વાસુદેવો ઠાકુલોમાં, બોરકુલોમાં, રાજાકુલોમાં, સ્ત્રિયકુલોમાં, દુરિવશકુલોમાં કે એવા જ બીજા કોઈ વિશુદ્ધ જનિ કુલ વંશમાં જન્મ્યા હતા, જન્મે છે અને જન્મશે.”

૧૪ મગધ દેશનો પર્યાટનપૂર્વક પરિચય.

૧૫ શ્રીમહાવીરે પોતાના વિહારથી પવિત્ર કરેલાં પ્રત્યેક સ્થળોનો સૂક્ષ્મેક્ષણપૂર્વક પરિચય.

૧૬ જૈનધર્મની બન્ને શાખાના અને ઇતરધર્મની સર્વ શાખાના સ્વર્ગ અને નરક ગ્રંથો પ્રત્યેક ઉલ્લેખોનો ઉડા અભ્યાસ.

૧૭ વર્તમાન સમયની નવી અને જૂની રીતે સ્વર્ગ અને નરકનો અભ્યાસ.

૧૮ સ્વર્ગ અને નરકની ભૂગોળ બતાવનારાં બંગાળી, હિંદી અને મરાઠી પુસ્તકોનો અભ્યાસ.

૧૯ ઇત્તાદિક શબ્દોની સમજૂતી માટે પ્રાચીન લુપ્ત-તિશાસ્ત્ર-નિરૂપકોનો ઉડા અભ્યાસ.

૨૦ સર્વ દર્શનના મૂળ મૂળ પ્રાચીન ગ્રંથોનો (ઉપયોગ પૂરતો) અભ્યાસ.

૨૧ જૌહોના પાલીગ્રંથોનો-ત્રિપિટકોનો-અને મહાવાન સંપ્રદાયના સંસ્કૃત ગ્રંથોનો પરિચય.

બૌદ્ધગ્રંથોમાં અનેક સ્થળે ભગવાન મહાવીર (નાતપુત્ર) અને તેના શિષ્યો વિષે કહેવામાં આવ્યું છે, મહાવીર જીવનનો કોઈ પણ લેખક એ હકીકતોને સમજ્યા સિવાય ભગવાનના જીવનને ઠીક ઠીક નજ આલેખી શકે. નમતા તરિકે શીલુદના જન્માદિ પ્રમંથને અંગે બૌદ્ધગ્રંથ લલિતવિસ્તરમાં જે દર્શાવેલ વર્ણવવામાં આવી છે તે દર્શાવેલ સાથે શ્રીમહાવીરના જન્માદિપ્રમંથનું વર્ણન થયેલું અંશે સમ્પદશ: અને અર્થશ: મળતું આવતું જણાય છે, જેનો મૂળપાઠ અનુવાદ સાથે અદાંગ સરખામણી અર્થે આપી દઈ છું.

લલિતવિસ્તર:

૧ “હે બિમ્બે! બોધિસત્ત્વ કુલવિસોક્ત કરે છે તેનું શું કારણ ?

બોધિસત્ત્વો દીનકુલોમાં જન્મતા નથી. જેના કે ચંદ્રાકુલોમાં, વેલ્લારકુલોમાં, રથસારકુલોમાં, પ્રક્રમકુલોમાં અર્થાત્ એવા નીચ કુલોમાં જન્મતા નથી.

તેઓ બે જ જાતના કુલોમાં જન્મ લે છે. બ્રાહ્મણકુલમાં કે સ્ત્રિયકુલમાં. જ્યારે પ્રાગ બાહ્યજાત દોષ છે ત્યારે બ્રાહ્મણકુલમાં અને પ્રાગ જ્યારે સ્ત્રિય-જાત દોષ છે ત્યારે સ્ત્રિયકુલમાં જન્મ લે છે. ” ૫૦ ૨૧

• બન્ને મૂળપાઠો મુત-પરિવર્તિમાં આપ્યા છે.

૨ “તે કાલે તે સમયે કે જ્યારે શુભગ્રહોનો યોગ થયો હતો, દિશાઓ સૌમ્ય અને નિર્મળ હતી, બધાં સકુનો અનુકૂળ હતાં, અનુકૂળ પવન વાતો હતો, પૃથિવી કૂળદુષ્પ થયેલી હતી અને બધા દેશો પ્રસન્ન અને આનંદિત હતા તે સમયે ત્રિશક્તિ-ક્ષત્રિયાણીએ ભગવાન મહાવીરને જન્મ આપ્યો હતો.

ટીકા:

જે વખતે ભગવાન મહાવીર જન્મ્યા ત્યારે— દિશાઓ પ્રસન્ન અને મુદિત હતી, મીઠા પવન મંદ મંદ વાતો હતો. ત્રિલોકમાં સઘળે જળહળાટ મ્દ રહ્યો હતો, ગજનમાં કુંડુજ ગાગતો હતો, જે નારકોને ઐક્ષણ્ય પશુ સુખ ન હોય તેઓને પશુ સુખનો શ્વાસ લેવાનો પ્રસંગ આવ્યો હતો અને પૃથિવી પશુ કૂળકુત્રોથી ખીંચેલી હતી.”

૨ “અરમભવિક ભોધિસત્ત્વ જ્યારે જન્મ લે છે, જ્યારે અતુલર સમય સંબોધિને પ્રાપ્ત કરે છે ત્યારે જે જાતના ઋષિ પ્રાતિહાર્યો થાય છે તે આ પ્રમાણે છે:

હે ભિક્ષુઓ ! તે સમયે બધા પ્રાણિઓ રામાં-ગિત થાય છે, મોટા પૃથિવીચાલનો પ્રાદુભાવ થાય છે એટલે પૃથિવી કંપે છે, (સરખાવો મેઠકંપ) કાઢાંચે વગર વગાડે જ સાત ભતનાં દિવ્ય વાળંગો વાગે છે, સર્વ ઋતુ અને સમયના વૃદ્ધો કુન્ને છે અને કુન્ને છે. વિશદ આકાશથી મેઘનાદ મંભળાય છે; નિર્મળ આકાશથી ઝરમર ઝરમર મેઘ વરસે છે; અનેક પ્રકારનાં દિવ્ય પુષ્પ, વૃક્ષ, આલ્મરણ્ય, ગંધ અને ચૂર્ણથી સંમિશ્રિત થયેલા મીઠા, શીતળ અને સુગંધી વાયરા વાય છે; દિશાઓ અંધકાર, રજ, ધૂમ અને ધૂવાડ વિનાની અને સુપ્રસન્ન રહે છે; ઉપર આકાશથી અદશ્ય, ગંભીર ઘટધેણી મંભળાય છે; બધા સ્ત્રો, સૂર્યો, ધર્મો, ધર્મો, ધર્મો અને લાક્ષ્યાલાનાં તેજ અભિ-શૂત થઈ જાય છે; બધી અકુશળ ક્રિયાઓ અટકી જાય છે; રાગિઓના રાગો શમી જાય છે, ભુખ્યા-ઓની ભુખ લાંછે છે તેમજ તરસ્યાઓની તરસ છીંપે છે; ઘણાં ધન ઉતરી જાય છે; ગાંડાઓ સાગન થાય છે; આંધળાઓને આંખ મળે છે; બહેરાઓને કાન મળે છે; હુલાં લંગડાઓની ખેડ મટી જાય છે; નિધનિયા ધન પામે છે; કેદિઓ અને પૂરાએલા છૂટાં થાય છે; આપીયિ વગેરે બધા નરકમાં પ્રાણિ-ઓનાં દુઃખ ટળી જાય છે, સિર્ધાઓનાં પ્રાણિઓના પારસ્પરિક લય શમી જાય છે. અને વમલોક્ના છબોની જૂખ વગેરે દુઃખ મટે છે.” પૃ. ૯૮

“જ્યારે તત્ત્વદર્શકોને જન્મ થવાનો હોય છે ત્યારે અગ્નિ સાંત થાય છે, નદીઓ સુવ્યવસ્થિતપણે વહે છે અને પૃથિવી કંપે છે. પૃ. ૧૨૨

૩ “જ્યારે ભગવાન મહાવીર જન્મ્યા ત્યારે અધો-લોકમાં રહેનારી આઠ દિક્કુમારીઓનાં આસનો કંપ્યાં, અવધિતાનદારા તે દિક્કુમારીઓએ જિનજન્મનો પ્રસન્ન જાણી ત્રિશક્તિ-ક્ષત્રિયાણીના સુતિઠાધર તરફ પ્રયાણ કર્યું. તે આંડનાં નામ આ પ્રમાણે છે:

૩ “હે ભિક્ષુઓ ! જ્યારે ભોધિસત્ત્વ જન્મે છે ત્યારે તેની માતાની કૂખનું પડપુડ અક્ષત અને અનુપદત હોય છે—જેનું જન્મ્યા પહેલાં હોય છે તેનું જન્મ્યા પછી હોય છે. પાણીના નણ કૂવાઓ બની જાય છે, સુઅધિ તેલની તળાવડીઓ બની જાય છે, પાંચ દળર અપ્પસરાઓ સુઅધિ તેલ લઈને ભોધિસત્ત્વની

ભોગદરા, ભોગવતી, સુભોગા, ભોગમાલિની, સુપત્ની, વત્સમિત્રા, પુષ્પમાદા અને આનંદિતા.

ભેષદરા, ભેષદંતી, સુભેષા, ભેષભાલિની, તોષધારા, વિાચના, વારિષેશા અને બ્રહ્મદક્ષા એ આઠ આઠ દિક્કુ-મારીઓ લેખ્યોલેખી આવી અને તેઓએ સુતિકા-ગૃહની આસપાસ ચોળન-ચાર ગાઉ-જેટલી જમીન સંવત વાણદારા શુદ્ધ કરી અને તેટલામાં જ સુગંધી પાણી અને ધુલની વૃષ્ટિ કરી. એ દરેક દિક્કુમારીઓ સાથે ચાર ચાર હળ્લર સામાનિકા હોય છે, ચાર ચાર મહત્તરાઓ હોય છે, સોળ સોળ હળ્લર અંગરક્ષકા હોય છે, સાતસો સાતસો સૈનિકા હોય છે અને બીજા પક્ષ અનેક મહાર્ષક દેવો હોય છે. હવે નંદા, ઉત્તરા-નંદા, આનંદા, નસ્તિર્ધર્તા, વિજ્યા, વેળવંતી, જ્યંતી અને અપરાજિતા-એ આઠે પૂર્વચક્રી આવીને ત્રિચક્રાના સુતિકાગૃહમાં દર્પણ ધરીને ઉભી રહે છે." છત્રાદિ બધી દિક્કુમારિકાઓના વર્ણક સમેટી લેવો.

૪ "આકાશમાં ધર્મચક્ર, ચામરો, પાદશીક સાથેનું ઉગ્રવજ્ર-સિંહાસન, ત્રણ છત્રો, રત્નમય ખજૂર અને ભગવાનના ચરણપાસ મારે સોનામાં કમરો જા બધું ભગવાન પિહારે કરે છે ત્યારે ચાલે છે."

શ્રીહિમચંદ્રાચાર્યકૃત અભિધામચિંતામણિ.

- ૨૨ વેદ અને વેદાંગોના પરિચય.
- ૨૩ ઉપનિષદોનું ચિંતન.
- ૨૪ મહાભારત, પુરાણો અને સ્મૃતિઓનું અવલોકન.
- ૨૫ ગૃહ્યસૂત્ર, કલ્પસૂત્ર અને શ્રૌત્યજ્ઞોના અવગણ.
- ૨૬ છાન્દસો અને આરવ્યકેદોનું અન્વેષણ.
- ૨૭ કુરંગનો પરિચય.
- ૨૮ ઝંડ અંગેરતાનો ભાગ અને ભાવ એ બન્ને દૃષ્ટિએ અગમ્ય.
- ૨૯ બાહ્યજ્ઞોના અવગણ.
- ૩૦ ખાસ ભગવાન મહાવીર વિષે ખજૂર અગમ્યોમાં નિર્બુદ્ધિઓમાં, ભાગ્યમાં, ચુન્નિઓમાં, સંસ્કૃતિઓમાં અને શીક્ષાઓમાં જે જે કહેલ સખાનું રોપ તેનું અગમ્યઅવંત સંકલન.

માંતા પાંસ આવે છે અને સુતિકાને લગતો પ્રશ્ન પૂછે છે. પાંચ હળ્લર અપસરાઓ દિવ્ય લંબને આવે છે, પાંચ હળ્લર અપસરાઓ દિવ્ય વટ લંબને આવે છે, પાંચ હળ્લર અપસરાઓ બાળોતિયાં લંબને આવે છે, પાંચ હળ્લર અપસરાઓ દીવ્ય ધાગાં લંબને આવે છે અને આ દીપમાં જે બાજી એવા પંચાભિસ અગ્નિયા છે તે બધા આકાશ માર્ગ દ્વારા શુદ્ધોદન (શીશુ પિતા) પાસે આવીને વંધામણે આપે છે." પૃ. ૧

હવે તે વખતે સાહ-હળ્લર અપસરાઓ કામાચરદેવલોકીઓ-આવીને માયાદેવીની સેવા કરવા લાગે છે.

પૃ. ૬

૪ "ત્યારે શુદ્ધ ભગવાન ચાલે છે ત્યારે આકાશમાં કોઈએ નહીં ધરેલું એવું દિવ્ય, ધોણું અં વિશાલ છત્ર, જે સુદર ચામર એવી પછાડે પછાડે એ ત્યાં જાય છે ત્યાં જાય છે. બોધિસત્તવ પદ ઉમેરે છે-આકાશને પગ ઉપાડે છે-ત્યાં કમલોતો પ્રાકલ્પી ચાલે છે."

- ૩૧ ભગવાન મહાવીર વિષે કથાવિષયક જૈન મધ્યોમાં જે કાંઈ આપ્યું હોય તેનો પરિચય.
- ૩૨ શ્વેતાંજર અને દિગંજર બન્ને શાખામાં સંસ્કૃત, પ્રાકૃત અને લોકભાષામાં ભગવાન મહાવીરનો જે જે ચરિત લખામાં છે તે બધાંનું કાકામત્ત વાર સંકલન અને તેમાં લખાણને અંગે ચક્રોલો રધારા ધટાડોના પરિચય.

[આમંધોમાં ધક્કીવારે એક જ કથા-ખિત તિત દબે કહેલી હોય છે અને તેનું સંદર્ભકર્તૃ પદમાં એક પક્ષ જણાય છે કે, એક કથા ઉપર વર્ણનના પક્ષ પેા મરેલા હોય છે અને તેમાં માત્ર કવિ-સિવાય બીજું કાણુ સંભવત્ નહીં ભગવાન મહાવીરની કથા વિષે પક્ષ જણા પ્રશ્નોમાં જિમ-બન્ન સાથે છે (૧)]

ભગવાન મહાવીરના જન્મભાષિણેકના વર્ણનનો પ્રગંભ મૂળ આચારંગથી લઈને જણાવેલ અરિયથેયોમાં વર્ણવેલા છે, તે જોતાં તે પ્રગંભ તે તે અરિયોમાં અનેક ભિન્ન ભિન્ન રીતે ઉપસાધ્ય થાય છે. આચારંગના ભાવના નામક ચોવીસમા અધ્યયનમાં એટલે તૃતીયસ્કામાં ભગવાન મહાવીરના જન્મપ્રસંગથી માંડીને તીર્થસ્થાપન સુધીનો વૃત્તાંત આપે છે. તેમાં જન્મભાષિણેકનો પણ વર્ણક છે, ત્યાર પછી કદપચ્ચ મૂળ અને આવસ્થકનિર્ણયિતના ભાષ્યમાં એજ જન્મભાષિણેકનો વર્ણક છે, નિર્ણયિતના ભાષ્યમાં વર્ણક માત્ર 'મંદરગિરિ' ના ઉલ્લેખને લઈને પૂર્વોક્ત વર્ણકથી જુદો જણાય છે. આ પછીના પ્રથેમાં જન્મભાષિણેકને પ્રગંભે પદ્મની શંકા, એના સમાધાન માટે મેરૂનો પ્રકપ વગેરે રસપૂર્ણ વર્ણકો (ગારમા સ્કેકમાં) શ્રીનેમિયદ્ર ચરિતા પ્રાપ્ત 'મહાવીરચરિય' માં અને શ્રીહિમચંદ્ર ચરિતા મહાવીરચરિત્રમા વા ચોગશાસ્ત્રના આરભમાં આવે છે. ત્યારે આ વિષે આચારંગ મૂળમાં કે આવસ્થકનિર્ણયિતના ભાષ્યમાં

કેશો ઉલ્લેખ મળતો નથી. ખાદુપરાંત આચારંગના મૂળની રીત કરનાર શ્રીશીત્તાંકચરિ અને આવસ્થક નિર્ણયિતની વૃત્તિ કરનાર શ્રીમાન હરિભદ્રચરિ પણ એ વિષે કંઈક ઇસારો શરણો પણ કરતા નથી, જો કે તેઓથી ખીજું તો કાંઈ સરસ વર્ણન આપે છે.

જોઈતા લક્ષિતવિષયક પ્રગંભમાં પણ, જુદા જન્મ પ્રગંભે 'પૃથ્વી કાગી હતી' એ ઉલ્લેખ આગળ જણાવેલો છે. એક પ્રમગનેજ સગતાં આવાં અનેક જુગં જુગ વર્ણનો મહાવીર ચરિત્રમાં પણ મળવાં અગભવિત નથી. માટે ઐતિહાસિક દૃષ્ટિએ મહાવીર ચરિત્ર લખનારે આ બંધા ભિન્ન ભિન્ન ઉલ્લેખોનો પરિચય જરૂર ધરાવવોજ જોઈએ અને એ ઉપરથી નીકળતું ઐતિહાસિક રહસ્ય, કવિની દૃષ્ટિ અને શ્રદ્ધા પ્રધાન ભક્તનું હૃદય એ બધું વાચક વર્ગ સમજ જરૂર સ્પષ્ટ કરવું જોઈએ. વાચકોની સમજૂતી માટે મૂળ આચારંગના એ ચોવીસમા અધ્યયનનો, કદપચ્ચમૂળનો અને નિર્ણયિતના ભાષ્યનો પાંડુ આર્થ સાથે અહીં આપી દઉં છું:-

“તેળં કાલેળં તેળં સમણં તિસલ્લ સત્તિયાણી અહ
અજ્ઞયા કયાદ ણવળહં માસણં વહુપહિપુણ્ણણં
અદ્ધહમાણં રાંદિયાણં વીતિકંતાણં એ સે ગિમ્હાણં
પદમે માસે દોઢે પક્કે ચિત્તમુદ્દે તસ્સ ણં ચિત્ત-
સુદ્ધસ્સ તેરસીપક્કસેળં હલ્લુત્તરાહિં જોમોવગતેગં
સમણં મળવં મહાવીરં આરેયારોયં પસૂયા ।

જં ણં રાહં તિસલ્લ સત્તિયાણી મગળં મગવં મહા-
વીરં આરોયારોયં પસૂયા તં ણં રાદં મવળવહ-વાળ-
મંતર-જોહસિય-વિમાળવાસિદેવેહિ ય દેવીહિ
ય ડવયેતેહિ ડપ્પયેતેહિ ય ણો મહં દિવ્વે દેવુજોણ
દેવસણિવાતે દેવકહકહે ડપ્પિજંલમમુતે યાવિ
દોઢિયા ।

‘તે કાલે, તે સમયે ત્રિશક્ષા ક્ષત્રિયાણીએ જન્મ
મામ પરા થયા બાદ સાડા આઠ દિન વીને છતે
ઉનાળાના પહેલા માસ, બીજે વરે, ચૈત્ર સુદિ ૧૩ના
દિને, ઉત્તરાશ્વિની નક્ષત્રે શ્રમણુ ભગવાન મહાવીરને
સેમકુશળે જન્મ આપ્યો.

જે રાતે ત્રિશક્ષા ક્ષત્રિયાણીએ ભગવાનને જન્મ
આપ્યો તે રાતે ભગવંતર, વાણવંતર, જ્યોતિષક
તથા વિમાનવામી દેવેદ્વિગિના પિતરવા તથા બેપ-
ડવાથી એક મહાન દિવ્ય ઉદ્દિષોત, દેવોનો મેળાવડો,
દેવોની ક્યંકયા [વાતવંતી] તથા પ્રકાશ યુદ્ધ રહ્યો હતો.

• આ ચૂલાઓને શ્રીસ્વપ્નમદ્રસ્વામીની જેન સીમ.
ધર સ્વામી પાસેથી લાવ્યાં હતાં અને તે વખતે સ્વયં
જેને આચારંગ આપે એક સ્ત્રીથી.

પરિશિષ્ટ પર્વ. સર્ગ ૯ પ્ર. ૯૦ શ્લોક. ૯૧-૧૦૦

जं णं रयणिं तिसत्ता खत्तियाणी समणं भगवं
महावीरं आरोयारोयं पसूया तं णं रयणिं बहवे देवा
य देवीओ य एगं महं अमयवासं च गंधवासं च
घुण्णवासं च पुप्फवासं च हिरण्णवासं च रयण-
वासं च वासिंसु ।

जं णं रयणिं तिसत्ता खत्तियाणी समणं भगवं
महावीरं आरोयारोयं पसूया तं णं रयणिं भवणवह-
वाणमंतर-जोतिसिय-विमाणवासिणो देवा य
देवीओ य समणस्स भगवओ महावीरस्स कोतुग-
भूतिकम्माहं तित्थयराभिसेयं च करिंसु ”
आचारंग-सायनाध्ययन-आचीश, तृतीयव्यूह।

“तेणं कालेणं तेणं समणं समणं भगवं महावीरं
जे से गिग्घाणं पढमे मासे दुब्बे पक्खे चित्तमुद्वे-
ज्ज णं चित्तमुद्वस्स तेरसीदिवसेणं नवण्हं मासाणं
बहुपडिपुण्णाणं अट्ठमाणं राईदियाणं विइकंताणं
उधट्ठणगणसु गहेसु पढमे चंदजोए सोमासु दिसासु
वित्तिमिरासु विसुदासु जइएसु सन्वसउणेसु पयाहि-
णाणुकुलंसि भूमिसप्पिसि मारुयंसि पवायंसि निप्फव-
मेइणीयंसि कालंसि पमुइयपक्कीलिणसु जणवएसु
पुव्वरत्तावरत्तकालसमयंसि हत्थुत्तराहिं नक्खत्तेणं
जोगमुवागएणं आरुग्गाएग्गं दारयं पयाया ।

जं रयणिं च णं समणे भगवं महावीरे जाए,
सा णं रयणी बहुहिं देवेहिं देवीहिं य आवयंतेहिं
उत्पयंतेहिं य उत्पिज्जमाणभूआ फहक्कहग-
भूआ आवि हुत्ता ॥ ९६ ॥

जं रयणिं च णं समणे भगवं महावीरे जाए
सं रयणिं च णं बहवे वेसमणकुंडपारी तिरियजंमगा
देवा सिदत्थरायभेरंणंसि हिरण्णवासं च मुवण्णवासं
च वयरवासं च वयवासं च आमरणवासं च पत्तवासं

वणी, ते राते. धण्ण देवदेवीओओ ओइ भोडी-
अभूतनी वृष्टि, गंधनी वृष्टि, अर्धुनी वृष्टि, इलनी
वृष्टि, सोनाइपानी वृष्टि, तथा रत्नोनी वृष्टि वरसावी.

अने ओअ राते आरे जतना. देवदेवीओओ भणी
अभवान भदावीरनुं छैतुकं कभे, भूतिकं तथा
तीर्थक्षेत्राभिषेकं कथे.

‘ते काले, ते समये त्रीभन्तनुना प्रथम भासम
भीम पक्षमां, वैजना शुक्ल पक्षमां, वैमी सुद १३ ना
दिवसे नव भास परिपूर्थं थये, तद्दुपरांत साक्षात्
दिवसं वीने पूर्वरात्रापररात्रीनां समये, इतोत्तरा
नक्षत्रने। योग थये, त्रिशता क्षत्रियाण्युओ अभवान
भदावीरने आराध्यपूर्वकं जन्म आधे। अभना जन्म
प्रसंगे अधा अहो उच्यस्थानमां दता। प्रथमं यंद योग
हो, दिशाओ निर्माण, १२शुद्ध अने सौम्य हनी, अधां
शकुनो अनुकूल हनां भूमिक्षिर्षि पवन प्रक्षिप्तो
वातो हनो, अधी पृथ्वी भीसेवी हनी, देशो दर्शित
अने आनंदित दता.

जे राते अभवान भदावीर जन्मा ते राते
अदु देव अने देवीओना दिनरा तथा उपरात्री
प्रभाय यछ रदो हतो अने देवोनी कथंथा यछ
रदी हनी. ॥ ९६ ॥

जे राते अभवान भदावीर जन्मा ते राते पञ्च
वैश्वभू कुंडपारी तिर्यग्भूअ देवाओ सिद्धार्थ राजना
भुवनमां दिरपनी, भुपनी, वजनी, वरुनी, आत्र-
रजनी, पवनी, पुष्पनी, इलनी, भीमनी भासनी

ચ પુષ્પવાસં ચ ફલવાસં ચ બીજવાસં ચ મહા-
વાસં ચ ગંધવાસં ચ ચુણવાસં ચ વર્ણવાસં ચ
વસુધારાવાસં ચ વાસિસુ ॥ ૧૭ ॥

તદ્દેવેષાં સે સિદ્ધથે સ્ત્રિષ્ણ ભવણવદ્વાણમંતર-
જોદ્ધસત્ત્વેમાણિર્ણિ દેવેર્હિ તિત્થયરજમ્મણામિસેય-
મહિમાય કયાય સમાણીય પન્નૂસકાલસમર્થસિ
નગરગુપ્તિય સદાવેદ સદાવિતા એવં વયાસી” ॥ ૧૮ ॥
કલ્પસુત્ર.

“એ ચતુદસ સુમિણે પાસડ
સા તિસલયા મુદ્ધપસુતા ।

જ રચણિં સાહરિઓ

કુન્દિસિ મહાયસો વીરો ॥

તિર્હિ નાણેર્હિ સમગો

દેવીતિસલાદ્ધ સો અ કુન્દિસિ ।

અદ્ધ વસદ્ધ સન્નિગમ્મો હમ્મમાસે અદ્ધમાસં ચ ॥

અદ્ધ સત્તમમ્મિ માસે ગમ્મથો ચેવ

અમિમાહં ગિણ્દહ ।

નાહ સમગો હોર્હ અમ્માપિઅમ્મિ જીવન્તે ॥

દુણ્દ વરમહિલાણં ગમ્મે વાસીઝ્ઞ

ગમ્મસુકુમાલો ।

નવમાસે પઢિપુએ સત્ત ય દિવસે સમહરેમે ॥

અદ્ધ ચિત્તમુદ્ધપક્કસસં તેરસીપુવ્વરત્તકાલમ્મિ ।

હથુત્તરાર્હિં જાઓ કુણ્દગ્ગામે મહાવીરો ॥

આહરણ રચણવાસ વુટ્ઠ તિત્થેકરમ્મિ જાયમ્મિ ।

સકો અ દેવસયા ઉવગામો આગયા નિહિણો ॥

તુટ્ઠાડ દેવીઓ દેવા આણંદિઆ સપરિસાગા ।

મયવમ્મિ વદ્ધમાણે તેલુસુદ્ધાવહે જાણ ॥

મગ્ગવદ્વાણમત્તરજોદ્ધસવાસીવિમાણવાસી અ ।

સન્વર્ણી સપરિસા નડવ્વિહા આગયા દેવા ॥

દેવેર્હિ સંપરિસુહો દેવિંદો ગિણ્દિક્કમ તિત્થયરં ।

નેઝ્ઞ મેદરગિર્હિ અમિસેવં તત્થ કાસી અ” ॥

આ ૧૦ નિ ૦ ભા—૫૦ ૧૭૮-૧૮૦ ગા ૦ ૫૭.૬૫

ગંધની, ચૂર્ણની, વર્ણની અને વસુધારાની શ્રુતિ કરી.૬૭

ત્યાર પછી ભવનપતિ વાલ્મીક્યતર, જ્યોતિષ્ક અને
વૈમાનિક દેવોએ તીર્થકરના જન્મભાગિપેટનો મહિમા
ક્યો હતો સવારના પહોળા મિદ્યાર્થ દ્વાનિયે નગરના
શ્લોકોને યાવાવીને આ પ્રમાણે કહ્યું ॥ ૯૮ ॥

‘જે રાતે મહાયશ વીર કૂખમા સંહત થ ॥ (તે
રાતે) સુખપૂર્વક સ્તેલી તે ત્રિશલાએ ચોદે સ્વ-
મોને જોવા.

તથા જ્ઞાન સંહિત તે (વીર) માડા છ મહિના
સુધી ત્રિશલાની કૂખમા રહ્યા.

હવે માત્રને મહિને ગર્ભસ્થ જ (તે વીર) અભિ-
મદ્ધ થયો કે, ‘માતા પિતા જીવતાં સુધી હું અમણ
થઈશ નહિ’

જન્મે ઉત્તમ સ્ત્રીઓના ગર્ભમા રહીને ગર્ભસુકુ-
માળ (મહાનીગ) નવ માસ પૂરાં થયા પછી અને
તે ઉપર સાત દિવસ વીસા પછી એક શુદ્ધ તેગશે
પૂર્વરાત્રીના સગયે દસ્તોત્તગ નક્ષત્રે કુડઆમમા જન્મ્યા

તીર્થકરનો જન્મ થયો, આભરણ રત્નોની શ્રુતિ
થઈ, શક દેવગજ આમ્યો, અને નિધિઓ આવ્યા.

ત્રેલોક્યને સુખાવહ એવા વર્ષમાન ભગવાનનો
જન્મ થયો દેવી અને દેવા પગિવાર માથે તુણ થયા,
આનન્દિત થયા

ભવનપતિ, વાલ્મીક્યતર, જ્યોતિષ્ક અને વિમાન-
વાસી એ ચારે પ્રધારના દેવો પગિવાર સાથે સર્વ
ઋદ્ધિસંહિત આવ્યા

દેવોથી પરવરેલા દેવેદ્રે તીર્થકરને મહીને મંદર-
ગિરિ તરફ જઈને ત્યાં અભિષેક કર્યો”

૩૩. કણાટથી જાણમાં લખાએલા જૈન સાહિત્યનો પરિચય. તેમાં પણ શ્રીમદ્દાવીર વિષે જે જે વાત લખાએલી હોય તેનો તો ખાસ પરિચય.

૩૪ વિરેલી લેખકોએ લખવાનું મદ્દાવીર વિષે જે કંઈ લખ્યું હોય તેનો સાદો અભ્યાસ.

૩૫ ગ્રામીન રાજકારણનો પરિચય તથા ગ્રામીન સમાજ સંસ્થાઓનો પરિચય.

૩૬ ભાષાસાહ્યનો પણ થોડો પરિચય.

૩૭ સર્વધર્મેના મૂળ પુરોના જીવનનો સૂક્ષ્મ અભ્યાસ.

આટલી અભ્યાસ સામગ્રી પ્રાપ્ત કર્યા પછી પૂર્વોક્ત અંતરંગ સામગ્રીયુક્ત કોષ એક યક્તિ કે મંડળ શ્રીમદ્દાવીરના ચરિત્ર વિષે લખવાની પ્રવૃત્તિ કરશે તો તેમાં પછી સરળતા મળશે એમ ખાતરીપૂર્વક કહી શકાય. આ રીતે લખનાર શ્રીમદ્દાવીરને, શીશુને, શીશુઓને કે બીજા કોઈ મદ્દાપુરને જોઈું વસ્તુ લખીને અભ્યાસ તો નહિ કરે. એટલે હવે આતું કામ ચતુ' અશક્ય નહિ તો દુઃરાહ તો જરૂર છે; એથી વિશ્વકોષની યોગ્યતા પ્રમાણે મદ્દાવીરચરિત્ર રચનાની યોગ્યતા કામ કરવામાં આવે અને તે તે વિષયના અવગતોને ઉચિત કામ સોંપવામાં આવે તો એક આદર્શ મદ્દાવીરચરિત્ર લખી શકાય અને એ સુખ્ય કામ કરનાં જૈનધર્મેને સગતા અને જીવનના મૂલ્ય પ્રત્યે અને રહસ્યોના નિદાસ પણ થઈ જાય તેમજ જૈનધર્મનો પ્રતિપાસ પણ થઈ જાય.

ખરી રીતે તો 'મદ્દાવીરચરિત્રકાવ્યકાવ્યકાવ્ય' નામ રાખીને એક ભેખમાળાગ કાદવી નોએ અને તેમાં પૂર્વોક્ત સામગ્રીયુક્ત મંડળ મદ્દાવીર ચરિત્ર

લખવાની દૃષ્ટિએ તે તે જાતના નિર્ણયો લખે અને એ બધા નિર્ણયોનું મધ્યન કરતાં જે નવનીત નીએ તે મદ્દાવીરજીવનની સંકલનામાં અસાધારણ ઉપયોગી થાય.

વિશ્વકોષની લખવાનું મદ્દાવીરનું જીવન લખવાને સમગ્ર વિશ્વનું ઉપયોગી સાહિત્ય વિશ્વવ્યાપક દૃષ્ટિએ જ જોવું જોઈએ; અન્યથા એ લોકજ્ઞાતી આસાતના થવાનો મંભવ છે. લખવાનું મદ્દાવીરના ત્યાગધર્મને આચરનારા અને સર્વજીવહિતે રતઃ મુનિગણ આ જાતના વિષે વિચાર કરે તો એ વિષે પાછું થવાનો મંભવ છે. લખવાનું મદ્દાવીરનું મંદિર અને તેમનું આ પ્રકારનું જીવનચેષ્ટન એ બે પ્રવૃત્તિમાં કંઈ અધિક મહત્ત્વવાન છે તે તો કેવળ જ કહી શકે. તેમ જ્યાં કોઈ પણ અંશે આ કામની કીમત જોઈી નથી, આ તો સ્વ અને પુરના હિતનું કામ છે મારે મુનિગણને વિનંતી કરું છું કે જરૂર તેઓ આ કામ મારે કડીબદ્ધ થઈને પ્રસ્થાન કરે.

મારી અપેક્ષા પ્રમાણે લખવાનું મદ્દાવીરના જીવન વિષે જે જે વિચારો મેં કરી રાખેલા તે આજે પ્રગટ કરું છું. હજુ પણ બીજા પક્ષી વિચારો રહી જાય છે જેની પૂર્તિ કરવાનું અન્ય વિદ્વાનોને પ્રાર્થા વિરમું છું.

“વદેષ કિંચિદ્વિષયમપકલ્પિતં

પુરાતનૈવયત્તમિતિ પ્રદાસ્યતે ।

યિનિશ્ચિતાવ્યવસાયનુચ્ચવાચકૃતિ-

ને પદ્યતે સ્મૃતિમોદ પય સઃ ॥

શીસિદ્ધમેન દિવાદર.

परिशिष्ट

*

कल्पसूत्र

१ “ न खलु एयं भूः न एयं भवः न एयं भविस्सं—जं णं अरिहंता वा चक्रवर्ती वा घलदेवा वा वासुदेवा वा अंतकुलेसु वा पंतकुलेसु वा तुच्छ-कुलेसु वा दरिद्रकुलेसु वा किंचणकुलेसु वा भिक्षा-गकुलेसु वा माहणकुलेसु वा आयाइंसु वा आया-इति वा आयाइस्संति वा । एवं खलु अरि० च० भ० वा० उगगकुलेसु वा भोगकुलेसु वा राहण-कुलेसु वा इक्खागकुलेसु खतियकुलेसु वा हरिवंस-कुलेसु वा अन्नयेरेसु वा तहप्पगारेसु विसुद्धजाइकुल-बंसेसु आयाइंसु वा आयाइति वा आयाइस्संति वा ॥

२ “ तेणं कालेणं तेणं समएणं समणे भगवे महावरे × × × उच्चट्टणगएसु गहेसु पदमे चंद-जोए सोमासु दिसासु वित्तिमिगसु विमुद्दासु जइएसु सच्चसउणेसु पयाहिणाणुकूलंसि भूमिसिंपिसि मारु-यंसि पवार्यंसि निष्फन्नमेइणीयंसि कालंसि पमुइय-पक्कीलिणसु जणवणसु × × दारयं पयाया ”

सुवो० पृ० १२६

अचेतना अपि दिशः प्रसेदुमुदिता इव वायमोऽपि सुखस्पर्शा मन्दं मन्दं धवस्तदा ॥

उदघोतखिजगत्यासीद् दध्वानदिवि हुन्दुभिः ।
नारका अप्यमोदन्त भूरप्सु च्छ्वासमासदत् ।

ललितविस्तर

१ “ किं कारणं हि भिक्षवः । बोधिसत्त्वः कुल-विलोकितं विलोकयति स्म ? ” न बोधिसत्त्वा हीनकुलेषु उपपद्यन्ते चण्डालकुलेषु वा वेणुकारकुलेषु वा रथकारकुलेषु वा पुकसकुलेषु वा । अथ तर्हि कुलद्वये एव उपपद्यन्ते—ब्राह्मणकुले, क्षत्रियकुले च । तत्र यदा ब्राह्मणगुरुको लोको भवति तदा ब्राह्मण-कुलेषु उप०, यदा क्षत्रियगुरुको लोको भवति तदा क्षत्रियकुले उपपद्यन्ते ”

—५० २१

२. “ यदा बोधिसत्त्वश्चरममधिकं जायते यदा च अनुत्तरां सम्यक्संबोधिमभिसंबुध्यते तदा अस्य इमानि एवंपाणि ऋद्धिप्राप्तिहायाणि भवन्तिः—

स्मिन् खलु पुनर्भिक्षवः ! समये संहर्षित-रोमकूपजाताः सर्वसत्त्वा अभवन् । महत्तथ पृथिवी-चाळस्य लोके प्रादुर्भावोऽभूत् भैरवस्य रोमहर्षणस्य । अधदितानि च दिव्यमानुष्यकाणि तूयाणि संप्र-दादितानि सर्वर्तुकाळिकाश्च वृक्षास्तस्मिन् × संकु-सुमिताः फलित्वाश्च । विशुद्धाश्च गगनतलात् मेघ-शब्दः श्रूयते स्म । अपगतमेघाश्च गगनाच्छ्वेनैः सूक्ष्मसूक्ष्मो देवः प्रवर्षति स्म । नानादिव्यकुसुमवज्र-आभरण-गन्ध-चूर्ण-व्यामिश्राः परमसुखसंस्पर्शाश्च --- सौम्याः सुगन्धवाताः प्रवायन्ति स्म । व्यपगततमो—रजो-धूमनिहाराश्च सर्वा दिशः सुप्रसन्ना विराजन्ते स्म । उपरिष्ठाच्चान्तरिक्षाद् अद्भ्युता गम्भीरा महान्नखघोषा श्रूयन्ते स्म । सर्वेन्द्र-सूर्य-शक्र-ब्रह्म-लोकपालप्रभा-

ध्यामिभूता अभवन् । x x x सर्वा अकुशलक्रियाः
प्रतिविरताः । व्याधितानां सत्त्वानां व्याधयः उप-
शान्ताः । क्षुत्पिपासितानां स० क्षुत्पिपासा प्रसन्धा
अभूवन् । मधमदमत्तानां च स० मदापगमः संवृत्तः
उन्मत्तैश्च स्मृतिः प्रतिलब्धा । चक्षुर्विकलैश्च स०
चक्षुः प्रतिलब्धम् । श्रोतौ विकलैश्च स० श्रोतः ।
मुखप्रत्यङ्ग-विकलेन्द्रियाश्च अविकलेन्द्रियाः संवृत्ताः ।
दारद्रिश्च धनानि प्रतिलब्धानि । बन्धनबन्धाश्च
बन्धनेभ्यः विमुक्ताः । आवीचिमादि कृत्वा
सर्वनैरयिकाणां सत्त्वानां सर्वकारणाद् दुःखं
तस्मिन् समये प्रसस्तम् । तिर्यग्योनिगतानामन्या-
ऽन्यं भक्षणादिदुःखम्, यमलोकिकानां स० क्षुत्पि-
पासादिदुःखं व्युपशान्तमभूत् । पृ० ९८

“यथा च ज्वलनः शान्तः सर्वा नद्यः स्ववस्थिताः ।
सूक्ष्मं च कम्पते भूमिः भविता तत्त्वदर्शकः ॥

पृ० ११२

३ “दिक्कुमार्योऽथाषोडशकवासिन्यः कम्पितासनाः ।
अर्हजन्माऽवधेज्जत्वाऽभ्येयुस्तस्मृतिवेदमनि ॥ ३
मोर्गकरा भोगवर्ता सुमोगा भोगमालिनी ।
सुमित्रा वसामित्रा च पुष्पमाला त्वनिन्दिता ॥
नत्वा संवर्तेनाऽशोधयन् दमामायोजनमितो गृह्यात् ॥
मेपकरा मेपवती सुमेधा मेघमालिनी ।
तोयधारा विचित्रा च वारिषेणा बलाहकाः ॥ ६ ॥
अष्टोर्ध्वयोकादेर्येतामन्त्र गन्धाम्बु-पु-षोषवर्षं

हर्षाद् वितेनरे ।

अथ नन्दोत्तरानन्दे आनन्दा नन्दिनर्पिनी ।

विजया वैजयन्ती च जयन्ती चापगजिता ॥ ८ ॥

पताः पूर्वहचक्रादेय विलोकनार्थं दर्पणमग्रे धरन्ति ।

३ “इति हे मिश्रवः । जाते बोधिसत्त्वे मातुः
कुक्षिपार्श्वमक्षतमनुपहतमभवद् यथा पूर्वं तथा पश्चात्
त्रिमविष्यदम्बुक्षाः प्रादुरभवन् । अपि च सुगन्ध-
तैट्पुष्करिण्यः पत्र अप्सरःसहस्राणि दिव्यगन्ध-
परिवासिततैट्परिगृहीतानि बोधिसत्त्वमातरमुपसंक्रम्य
सुजातजातताम्, अग्रास्तकायतां च परिगृह्णन्ति-
स्म । पत्र च अप्सरःस० दिव्यानुत्पेनपरिगृही-
तानि बोधि० सुजात० प० । पत्र अप्सरःसह-
स्राणि दिव्यदारकनीतरपरि० बो० सु० प० ।
पत्र च अप्सरःस० दारकाऽऽमरगपरि० बो० सु०
प० । पत्र च अप्सरःस० दिव्यतुर्यसंगीतिसं-
प्रमगितेन वा० सु० प० । यावन्तथ इदं जन्म-

एताश्च सामानिकानां प्रत्येकं चत्वारिंशच्छतैर्युताः ।
महत्तराभिः प्रत्येकं तथा चतसृभिर्युताः ॥
अङ्गरक्षैः षोडशभिः सहस्रैः सप्तभिस्तथा ।
कटकैस्तदधीशैश्च सुरैश्चान्यैर्महर्द्धिभिः ॥२०॥

द्वीपे बाह्या पञ्चाडभिज्ञा ऋषयस्ते सर्वे गगनतलेन
आगत्य राज्ञः शुद्धोदनस्य पुरतः स्थित्वा जयवृद्धि-
मनुश्रावयन्ति स्म । पृ० ११०

‘अथ तस्मिन् समये पट्टिअप्सरःशतसहस्राणि
कामावचरदेवेभ्य उपसंक्रम्य मायादेव्या उपस्थाने
परिचर्यां कुर्वन्ति स्म ।’ पृ० ९५

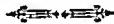
श्रीमहावीर लघुवार्ता अतिशये।

४ स्वे धर्मचक्रं चमराः सपादपीठं मृगेन्द्रासन-
मुज्ज्वलं च । छत्रत्रय रत्नमयज्वज्जोहिन्यासे च
चामिकरपङ्कजानि ॥

अभिधानचिन्तामणि कांड १ श्लो. ६१

श्री लुद्धलघुवार्ता अतिशये।

४ तस्य प्रक्रामत उपरि अन्तरीक्षे अपरिगृहीतं
दिव्यद्योतं विपुलं छत्रम् चामरशुभे गच्छन्तमनु-
गच्छन्ति स्म । यत्र यत्र बोधिसत्त्वः पदमुक्षिपति स्म
तत्र पद्मानि प्रादुर्भवन्ति स्म ॥ पृ० ९६

ઋદ્ધિગારવ ઉપર કથા

ઋદ્ધિગારવ ઉપર કથા.

[વિક્રમ ૧૫મા સૈકાનું ગદ્ય]

અત્ર કથા-દશાર્ણ્યપુર નગર દશાર્ણ્યમદ્ર રાજ્ય મહાદ્વિમદન ઉધણી. એકવાર શ્રી મહાવીર પાઉધાર્ય સાંભળી ચીંતવણ સ્વામી તિસિષ્ઠ આડ'મરિ જઈ વાંદઉ. તિસિષ્ઠ ખીજઉ કે વાદી ન સકછ. ગજેન્દ્ર યુદી તુરંગમ પાખરી સાતસઘ રાણી સુખાસનિ અધસારી-માદા મંડાણિ આવિહ, તિસિષ્ઠ સૌધર્મ-દ્રષ્ટ તેદનઉ મદ ઉતારિયા લણી ચડેમરિ સદઅશ્વેત હસ્તી ત્રિકુર્વાઆ, એકેકાનઈ પાંચસઈ ચારોત્તર મુખ-મુખિ ૨, આઠ આઠ દત્તસલિ આઠ આઠ વાવિ વા બિષ્ઠ, આઠ આઠ કમલ, કમસિ ૨ લાખ લાખ પાખડી, પાંખડીઈ ૨ બનીસ બદ્દ નાટક દેવતા કરે, કણિ કાઈ ૨ તિહાં સિંહાસનિ, આઠ અથ મદિધી સલિત ઇદ્ર અઈદઉ તે નાટક જ્નેઅષ છછ, ધસિષ્ઠ મંડાણિ ઇદ્ર આરિહ દેખી, દશાર્ણ્યભદ્ર રાજ્ય હુઇ આપણી ઋદ્ધિ ઉચ્છી લણી વૈરાગ્ય ઊપનજી. તત્કાલ દીક્ષા લીધી. ઇદ્ર આવી પર્ગ લાગઉ કદર્ધ સ્વામી હવઈ તિષ્ઠી જીતઉ, જઉ ચારિત્ર લીધઉ પ્રશંસા કરી વાદી પાછઉ ગિહ. હવઈતીજીઇ ભાગ્યવંતઇ ઋદ્ધિ ગારવ કરીનઈ પછઠ સમારિહ, અતેરઇ તે વસ્તુ ન હુઇ તે બણી ઋદ્ધિગારવ ન કરવઉ, છ, શ્રી,

આવશ્યક બાલાવખોધ પત્ર સંખ્યા ૧૫૦ લખ્યા સંવત ૧૪૫૫ વર્ષે ભાદ્રવ માસે શુકલપક્ષે ૧૨ તુર-વાસરે । ત્રિપિન' ૬૧૦ કાયસ્થા [૩૧૦ ભાઉદાજી ક્ષેત્રચત્ર રાયલ એ. સો. મુબઈ નં ૨૦૨]

ચાલુ ભાષા-દશાર્ણ્યપુર નગરે દશાર્ણ્યમદ્ર રાજ્ય

મહાઋદ્ધિમદનો ધણી. એક વાર શ્રી મહાવીર પધાર્યા (એમ) સાંભળી ચિંતવે સ્વામી(ને) તેવા આંડખરે જઈ વાંદુ; તેવાવડે ખીજે કોઈ વાંદી ન શકે. ગજેન્દ્ર યુદી (અ'માડીવાળા કરી યા ધ્વજામય કરી) તુર-ગમ (થોડા) પાખરી (તેના સામાનથી સજ્જ કરી) સાતમે' રાણી સુખાનને (પાંખડીમાં) બેમાડી મહા મંડાણે (આડ'ખરથી) આવ્યો. તેથી સૌધર્મદે તેદનો મદ ઉતારતા લણી (=માટે) ચોસડ સહજ શ્વેત હસ્તિ ત્રિકુર્મા: એકેકાને પાંચમે' ચારોત્તર (ઉપર ચાર) મુખ, મુખે મુખે-દરેક મોઢામાં આઠ આઠ દંતુચળ, આઠ આઠ વાવે વાવે' આઠ આઠ કમળ, કમળે કમળે લાખ લાખ પાખડી, પાંખડીએ પાંખડીએ બનીશ બદ્દ નાટક દેવતા કરે, કણિ-કાએ કણિકાએ ત્યા સિંહાસન. આઠ અથ મદિધી (પદારણી) સલિત ઇદ્ર એકા તે નાટક જીએ છે. આવા મંડાણે (આડ મરથી) આગ્યો દેખી દશાર્ણ્ય ભદ્ર રાજ્યને આપણી (પોતાની) ઋદ્ધિ ઓછી હુઇ-હુઇ તે લણી-માટે વૈરાગ્ય ઉપ-ખે. તત્કાલ દીક્ષા લીધી. ઇદ્ર આવી પગે લાગ્યો. કહે, સ્વામિ! હવે તે' (મને) જીલ્યો, (કે) જે ચારિત્ર લીધું. પ્રશંસા કરી વાદી પાછો ગયો. હવે તેણે-તે ભાગ્યવંતે ઋદ્ધિ ગારવ કરીને પછી સમાર્યું-મુધાર્યું (સુધારી લીધું). અતેરે-અતે વળી તે વસ્તુ ન હુઇ-થઇ તે માટે ઋદ્ધિગારવ ન કરવો.

તંત્રી,

“કુકસાઈટ ગ્લાસ”

ગરમીના કીરણોને આંખમાં જતાં
અટકાવે છે અને એટલેજ તે
ઉત્તમ છે.

Heat Rays
Ultra Violet

Can not pass through the glass.

તમારો ચસમો આજેજ કુકસાઈટ કાચનો બનાવો અને તમારી આંખો જેના ઉપર
છંદગીનો અને મોજશોખનો આધાર છે તેનું રક્ષણ કરો.

મનસુખલાલ જેઠાલાલની કું.

(જૈન-ચરમાવાલા)

આંખો તપાસી ઉત્તમ ચસમા બનાવનારા,
કાલબાદવી રંરતા, મુરજમલ લલુલાઈ હવેરીની સામે,
મુંબઈ.

અમારા અમદાવાદના એજન્ટ :-

રા. જગશીભાઈ મોરાર

કે. અંબાલાલ હીરાલાલ પટેલના ઘર પાસે,
માદલપુરા-અમદાવાદ.

આ માસિક અમદાવાદમાં તેમના મોરકતે આહકોને પહોંચાડવા ગોઠવણ કરવામાં
આવી છે. અમદાવાદના અમારા આહકોને તેમજ અન્ય ખંધુઓને જણાવવાનું કે
નીચેના પુસ્તકો પણ તેમની પાસેથી વેચાતા મલી શકશે.

“જૈન મુર્તિ કવિઓ” (પ્ર. ભાગ), “જૈન ચેતામ્બર મંદિરાવલિ”,
“જૈન ટીરકટ્ટી” ભાગ ૧-૨, “જૈન ગ્રંથાવલિ”, વિગેરે.

અમદાવાદના આહકો પ્રત્યે વિગ્રમિઃ—જાપનું સ્વાસ્થ્યમ હજુ સુધી મોઢાવાનું ન હોય
તો સતરે અમારા એજન્ટને આપી પડે એ લેણીય.

॥ नमो त्रितयस्स ॥

જૈન યુગ

[શ્રી. જૈન સ્વે. દા.દે.સનુ' માસિક-પત્ર]

પુસ્તક ૩

અંક ૯

વૈશાખ

૧૯૮૪

માનવ તંત્રી

મોહનલાલ દલીયંદ હેશાઈ.

બી. એ. એલએલ. બી.

વણલ હાઈવે, મુંબઈ.

“કુકસાઈટ ગ્લેસ”

ગરમીના કીરણોને આંખમાં જતાં
અટકાવે છે અને એટલેજ તે
ઉત્તમ છે.

Can not pass through the glass.

તમારો ચસમો આજેજ કુકસાઈટ કાચનો બનાવો અને તમારી આંખો જેના ઉપર
જીંદગીનો અને મોજશોખનો આધાર છે તેનું રક્ષણ કરો.

મનસુખલાલ જેઠાલાલની કું.

(જૈન-ચરમાવાલા)

આંખો તપાસી ઉત્તમ ચરમા બનાવનારા.

કાલબાદેવી રસ્તા, મુશ્કમલ લલુભાઈ જીવેરીની સામે,
મુંબઈ.

અમારા અમદાવાદના એજન્ટ:-

રા. જગશીભાઈ મોરાર

કે. અંબાલાલ હીરાલાલ પટેલના ઘર પાસે,

માદલપુરા-અમદાવાદ.

આ માસિક અમદાવાદમાં તેમના મારફતે આદેશને પહોંચાડવા જોઈવળું કરવામાં
આવી છે. અમદાવાદના અમારા આદેશને તેમજ અન્ય બંધુઓને જણાવવાનું કે
નીચેના પુસ્તકો પણ તેમની પાસેથી વેચાતા મળી શકશે.

“જૈન ગુર્જર કવિઓ” (પ્ર. ભાગ), “જૈન ચિંતામ્બર મંદિરાવલિ”,
“જૈન દીર્ઘકાવ્ય” ભાગ ૧-૨, “જૈન પ્રધાવલિ”, વિગેરે.

અમદાવાદના માનુષી પ્રત્યે વિદ્વાન:- જાપનું સત્કાર્યમ તથા સુધી મોકલાયું ન હોય
તો સત્કર અમારા એજન્ટને આપી પહેલ્ય લેજો.

ગાંધીજી, નવચલન ૨૯-૪-૨૮.

—Subash Chandra Bose

Presidential Address, Maharashtra conference 1928

અનુક્ર ૯

અમારે ખુલાસો.

વસ્તુસ્થિતિ એવી છે કે ગત ખાસ અધિવેશન
વખતે રા. હીરાલાલ સુરાણીએ સોજત સુકામે
આવતું સામાન્ય અધિવેશન મેળેવા આશંક્ય
આપું હતું. તેમના પ્રકટ થયેલા બીજા પત્રમાં
જણાવ્યા મુજબ શ્રી શરૂંજય સમક્ષે સંત્યાગક વગેરે

બાબતો વિચારવા માટે નહિ પણ સામાન્ય general અધિવેશન માટેનું એ આમત્રણ હતું એ જિનાથી સમાજ વાકેફ છે. આ અધિવેશન બેળવવા આમત્રણ આપ્યું એટલે મી. સુરાજા દ્વારા સોજતના પ્રેમે ખર્ચ વિશેરે વ્યવસ્થાની જવાબદારી સ્વીકારી એ વાત સ્પષ્ટ જ ગણાય; છતાં જ્યારે અધિવેશન બેલવવા સમયે ચર્ચા અને પત્ર વ્યવહાર ઉપરિચિત થયાં તે વખતેજ કોઈ પણ જાતનાં બંધારણ વિના રિસેપ્શન કમિટી-સેક્રેટરીઓ, ચેરમેન આદિની ધોર-રજીસ્ટર ગોઠવણીનાં સંપૂર્ણ ગેરહાજરીમાં મી. સુરાજાએ રા. ૩૦૦૦) ત્રણ દબારની ખર્ચ માટે અગા-ઉથી માંગણી કરી. આવા સંલેગોમાં અગાઉથી અગર પછીથી કોઈ પણ રકમ આપવાની જવાબ-દારી સંસ્થાની કમિટીએ સ્વીકારી નહોતી અને તેથી તેમની એ માંગણી ન સ્વીકારવાનો કમિટીએ વિચા-રપૂર્વક અને કડાપણુ ભર્યો નિર્ણય કર્યો તે મી. સુરાજાને ક્ષતિ જ જણાવવામાં આવ્યો હતો. અધિવે-શન સોજત મુકામે મી. સુરાજાજી બેઠવી ન શક્યા એનાં કારણોમાં આ એક મુખ્ય કારણ હતું કે જે મી. સુરાજાએ જાહેર કરવાનું બાજબી ધાતું જણાતું નથી.

એ અધિવેશન માટે પોતે જે રીપ રા. ૩૦૦૦) ની કરી અને તેની નકલ અમને મોકલવાનું જણાવે છે તે રીપની નકલ દમણાંગ થોડા વખતપર અમારા વખતોવખત હાજર પછી અમને મોકલવામાં આવી છે.

જેનું કારણ એવું જણાવે છે કે ખરે વખતે કો-ફેસ આપીસ તથા શેઠ આણંદજી કલ્યાણજી તરફથી અધિવેશન મુલતવી રાખવા માટે (વિષય) કો-શીડે-શીઅલ તાર પીટીએ વગેરે રા. દિરામાલ-જીને મક્કનાં અધિવેશન જરૂરનાં તેમને અટકાવવામાં આવ્યા. આ દલીલમાં જરા પણ સત્ય નથી એમ અમારે કારપૂર્વક કહેવું જોઈએ. આ સંસ્થા તર-ફથી એવો દોષ પણ તાર થા પત્ર તેમને લખવામાં આવ્યો નથી એન પત્ર વ્યવહાર પરથી સદન જોઈ શકાય તેવું છે. પરંતુ મી. કીરામાલજી પોતાના તેમ જ મી. દા. સાહેબના અમને મોકલા પત્રોમાં તેઓ

તરફથી સ્પષ્ટ જણાવવામાં આવ્યું છે કે શેઠ આણંદજી કલ્યાણજી તરફથી કો-શીડે-શીઅલ ખા. આપવામાં આવી છે (તા. ૨ અને પત્રથી) કે આ વેશન મુલતવી રાખવું.

આવું અધિવેશન સામાન્ય general અધિવેશન હોય શેઠ આણંદજી કલ્યાણજીની સલાહ અનુમતિ પૂજ્યા સહેજ પણ જરૂર નહોતી એ અમે તે વખતે ધ્યાનમાં લેતા અને હતું પણ એમ માનીએ છીએ. અને તેઓને તે વખતે અમા તરફથી એમ સ્પષ્ટ જણાવવામાં આવ્યું પણ દ. છતાં આ સમજસર અધિવેશન મુલતવી રાખ રાખવા માટે મી. સુરાજાએ અમોને જણાવ્યું દ. હવે 'કમિટી અને અનિશ્ચિતતા' કોના સમજ એ ચાંચતારે વિચારવાનું છે.

ત્રીજું કારણસર અધિવેશન મુલતવી રાખવા સહાયબૂત બન્યું ને રસ્તા રીપેર-વગેરેનું સોજત સંબંધી પત્રી ના. બેલપુર મહારાજને અધિવેશ અંગેની તમામ સાધન સામગ્રી અને રસ્તા રીપેર આદિ માટે એક રેપ્રીઝેન્ટેશન આ સંસ્થા તરફ મોકલવામાં આવે તો તેમનું કાર્ય વધારે સારું અને, વળત પણ વિશેષ પડે, અને ધારણ કા તુર્ત પાર પડે એમ અમને જણાવવામાં આવ તેવું Representation અમારા તરફથી મોકલવા આવ્યું હતું (તા. ૧૭-૨-૨૭) જેના જવાબ રે (૩-૪-૨૭) અધિવેશનના સમયની આસપાસ અમ મળ્યાં હતા કે જ્યાં સુધી રિસેપ્શન કમિટીના ચે મેન સેક્રેટરીઓ આદિની ગોઠવણ થયાનું અમા જણમાં નથી. કિંમત જવાબમાં જણાવ્યા મુજબેની આખર પહેલાં રસ્તા વગેરેનું કામ પૂર્ણ થયે તેમ ન હોવાનું સ્પષ્ટ જણાવવામાં આવ્યું દ. એટલે તે મેસમમાં અને પછી થયે રજુ આવ દોષ અધિવેશન નિર્મિત સમયે ત્યાં બરી થયે એ હતુંજ નહિ.

આ બધાં કારણો પાનમાં લઈ અમને જણ વવામાં આવ્યું હતું કે સોજતનું અધિવેશન કલ્પ દિવસની આસપાસ થા ફિસ્ટમસ પર મુકત રાખવું જે મુજબ અધિવેશન મુલતવી રજુ હતું.

ત્યાર પછીથી આ સંસ્થાના રેસીડન્ટ જનરલ સેક્રેટરીઓ રા. મકનજી જે મહેતા તથા રા. ગોદ-
નલાલ ભગવાનદાસ ઝવેરીને ફરિગે થતા રાજનામાં
આપેલાં હોદ્દા તે મંજૂર થઇ નવી નિમણૂક ન
થામ ત્યાં સુધી આ કાર્ય સંસ્થા દ્વારા થી શકે એ
સ્થિતિમાં ન હોતી આ નિમણૂક થવા બાદ અધિ-
વેશન કોસ્ટમમમાં મેળવવા તજવીજ કરવા જેટલો
સમય અમને હતો નહિ. સંસ્થાના ફરિગે થતા
ઓધિફારો છૂટા થવા અને નવા નિમાએલા ઓફિ-
સરોએ પોતાનું કાર્ય સંભાળ્યા પછી પહેલી તકે
અધિવેશન મેળવવા સંબંધે વિચાર લલાવવામાં
આંગેો હતો અને હલુ પલુ એ પ્રશ્ન અમારા મુખ્ય
વિચારની બાબત છે. આ સ્થળે એટલું કહેવું જોઇએ

કે છેવટે અધિવેશન મુલતતી રાખવા માટે અમને
જણાવવામાં આવ્યું ત્યાર પછીથી અત્યાર સુધીમાં
મી. સુરાણા યા સોજીતના સંધ તરફથી અધિવેશન
મેળવવા સંબંધે ઇશારો સરખો પણ કરવામાં
આવેો નથી એટલે દવે સમજી શકાય તેવું છે કે
આમંત્રણ આપતી વખતે કેટલી જવાબદારી શ્રીયુત
સુગણજીએ પોતાને શિરે ધારી હતી. અમને આશી
છે કે આટલો સ્પષ્ટ ખુલાસો વાંચ્યા પછી સમાજ
વસ્તુરિચીત શું હતી અને છે તેનો પોતાની મેળેજ
ખ્યાલ બાધશે. એજ.

શ્રી જૈન સ્વેતાચર } લી. સેવકા.
કોન્ફરન્સ ૨૦ પા- } નગીનદાસ કરમચંદ.
યધુની સુઅર્ધ ૩ } ચીનુભાઈ લાલસાઈ શેઠ.
તા. ૧૫-૪-૨૮ } એ. રેસીડન્ટ જનરલ સેક્રેટરીઓ.

તંત્રીની નોંધ.

૧ શ્રી જિનવિજયનું જર્મની પ્રત્યે પ્રયાણ-
જૈન સમાજમાં એક વિદ્વાન મંશોધક તરીકે શ્રી
જિનવિજયનું નામ પ્રસિદ્ધ છે. ગૂજરાત પુરાતત્ત્વ
મંદિરદાર ગૂજરાતના સાક્ષર વર્ગમાં તેમજ ગૂજ-
રાતના બહારના પ્રદેશમાં તેમણે અતિ ખ્યાતિ મેળવી
છે. તેમણે સ્થાપેલી તે સંસ્થા પ્રત્યે ગૂજરાતના સાક્ષ-
રોની ઘણી માન ભરેલી લાગણી ને ઘણી ઉડી આશા
રહેલી છે. એજ સંસ્થાના બહારી વિકાસની દૃષ્ટિએ
મહાત્મા ગાંધીજીની સંમતિ અને અનુમતિથી તેઓ
દમણમાં ૧૨મી મેને ફિવસે જર્મની પ્રત્યે પ્રયાણ કર-
નાર છે. યુરોપ માટેનો પાસપોર્ટ મળી ગયો છે અને
પી એન્ડ. ઓ. સ્ટીમર મોરેયામાં ૧૨ મી મે એ
જવાની તૈયારી થઇ રહી છે. તેમના મિત્રો અને
પ્રશંસકોની આર્થિક સહાયથી તેમનું પરદેશમાં-હીંનાં-
તર ગમન વિલા-કલાના અભ્યાસ અને વૃદ્ધિ અર્થે
થાય છે. એ વાન ખાસ નોંધવા યોગ્ય છે. આપણા
શ્રીમતો, જૈન વિદ્વાનોને વધારે બહાર લાવવા અને
તેમની દ્વારા જૈન સાહિત્ય, ધર્મ અને તત્ત્વજ્ઞાનને
સમસ્ત વિશ્વમાં સુંદર આકારે મૂકવા માટે યુરોપમા
મોકલવા પ્રત્યે વક્ષ આપે તો તો સોનાનો દદાડો ઉગે.
શ્રી જિનવિજયજીના સંબંધમાં એક સિવિલિયન

થયેજ ગૂજરાતી વિદ્વાન જણાવે છે કે 'તેમની અત્યુ-
પરિચિતને લઇ સંશોધનનું ને પુરાતત્ત્વનું કાર્ય બહુમા
આપણે ત્યાં બંધ થઇ જશે જાણી એદ થયો પણ સાથે
તેઓ જે વર્ષ જર્મની જવાના છે જાણી આનન્દ
થયો. કારણ એમ નથી કે તેમને સંશોધન પદ્ધતિ વિશે
બહુ નવું જાણવાનું મળશે, પણ યુરોપીય વિદ્વાનોને
તેમના જવાથી ભારતના એક પ્રમાદ ને પ્રખર વિદ્વા-
નો પરિચય થશે. તેમના જવાના જવાથી દેશની
સુપ્રીતિ ફેલાશે. આપણી સંસ્કૃતિના નવા થીયંદરી
યોતો મુરં નખૂતો એમને મળશે.' આ સાથે ઉક્ત-
વિદ્વાન સૂચના કરે છે કે 'વળતી વખતે ફ્રાંસ, ઇટલી
'ને સ્ટીડ્સેંડે પણ થતા આવે, અને તો ડાયરી-લખ-
વાની ટુંક રાખે, કારણ તેમની અનુભવી નજરે અનેક
વસ્તુઓ પડશે ને એની ધૂખળવનું નિરીક્ષણ બહુ
ઉપયોગી થઇ પડશે. પાશ્ચાત્ય સંસ્કૃતિના પડ્યા કાગળ
ઉપર ઝીલવા ભરે નહિ.' અમે આ વિદ્વાનના કથન
તથા સૂચનને વધાવીએ છીએ-પસંદ કરીએ છીએ.

જૈન સંસ્કૃતિનું યથાસ્થિત જ્ઞાન કગવવાનું તેઓ
અમે ત્યાં જરો ત્યાં જૂવશે નહિ એવી સંપૂર્ણ ખાત્રી
હોવા છતાં અમેો થી જિનવિજયજીને એવી લલામણ
કરીએ છીએ. તેમનો પ્રવાસ મદ્ય થાંઓ, હવમના ઉચા

ઉંચા મનોરથો સિદ્ધ થાઓ, પાઠાત્મ પ્રદેશોને ભાર-
તની આર્થ જૈન સંસ્કૃતિનું સવિશેષ અને પ્રામાણિક
ગાન અને જ્ઞાન તેમની દ્વારા પ્રાપ્ત થાઓ, અને તેઓ
ત્યાંની પદ્ધતિ, શૈલી, કાર્ય કરવામાં અડગ પ્રવૃત્તિ લઇ
અન પાછા સવિશેષ આરોગ્ય અને ઉત્સાહવંતા આવી
ભારતની પ્રગતિમાં વિશેષ નિમિત્તભૂત થાઓ એવી
પરમાત્મા પ્રત્યે અમારી પ્રાર્થના છે.

આવા વિદ્વાનો એક કરતાં અનેક-પુષ્કળ પર-
દેશમાં જાય તોજ જૈનોની પૂર્વની જાનવંદ્યમાન
સંસ્કૃતિનું ગૌરવ વધારી શકાય તેમ છે.

૨ સાક્ષરશિશેમણી કેશવલાલ ધ્રુવ અને શ્રી
હેમાચાર્ય—

ગુજરાત સાહિત્ય સભા—અમદાવાદના વિદ્વાન
ઉપપ્રમુખ ડૉ. હરિપ્રસાદ મજરાય દેખાઇએ તા.
૧-૪-૨૮ ને રાજ સાહિત્યનાં પ્રેરક બળો—(આદિ-
સર્ક ડિક્ષનેરી બચવા નથી અંગ્રેજી ડિક્ષનેરી) એ
પર બાપણ આપું હતું તે વખતે પ્રમુખ શ્રી દી.
બા. કેશવલાલ હર્ષદરાય ધ્રુવે જે મનનીય ઉપસંદાર
કર્ષો દત્તો તેમાં શ્રી હેમાચાર્ય સંબંધીનું વક્તવ્ય
અતિ ઉપયોગી હોનાથી અત્ર ઉતારીએ છીએ:—

‘આજના બાપણને વિષય ‘આદિસર્ક’ ડિક્ષનેરી’
અથવા ‘નવી અંગ્રેજી ડિક્ષનેરી’ વિષે હતો. આનું સદાચારત
કામ રાષ્ટ્રની સદાવતા વિના શક્ય નથી. આનું કામ
આપણે ત્યાં એક વખત ધણે. જે વખતે આપણું ગુજ-
રાતનું રાજ્ય હતું, તે સિદ્ધરાજ નરસિંહ રાજ્ય કરતો
ત્યારે હેમાચાર્ય જે કામ સિદ્ધરાજની સદાવતાથી જ
ઉપારે. એકએ તેટલા લઘીઆએ, મદદ કરનાર અનેક
વિદ્વાનો, જે રાજ્યની આર્થિક મદદથી, જે કામ તેમને
પાર પણ થતા; જે કાળ્યાણસાસન, સિંજાનુસાસન,
શાખાનુસાસન એવા મંથો આપણને, મન્યા અંગ્રેજી
બાપા જે વર્ષો થયાં વ્યવસ્થિત છે. અને તેમાં જતા
વખતથી અનેક લેખો સમર્પણ થયા છે તે ઉપરાંત પણ
છે, તેમાં આલો કોષ રચનાં છે. મરને રેટલી મુરલી
પણ તે આપણે એકું તો ગુજરાતી બાપ, દલ તે એવું
અપ્રજ્ઞને ને પ્રાપ્ત સ્વરૂપ પણ આપણે પાર પિત્રાનતા
નથી, તેમાં કોષ રચના તે એક માનુષ્યનું કામ નથી.
જો એમાં વધારાનું પ્રકલન પણ થયું છે કે જે ને આ
ને જ એમ જણ પ્રજા અદ્યો તેવાર હતીને જનકિશ્વર

સોસાઈટીને સોંપ્યા છે. પણ ડૉ. મરને લાખો કાપલી
મજાની વાત થઈ ગઈ, મને પણ દસેક તો ગણેલી
દેશમાં સદાચાર વિના એ કાર્ય હાલ તો ગુજરાતમાં
શક્ય નથી.

‘હેમાચાર્ય લક્ષ્ય નહિ’ નીકળેલા, પરંતુ એટલા
ઉપરથી આપણે સાક્ષર તરીકે એમની સેવાની યોગી
કદર કરી શકીએ નહિ. સ્વરાજ એ આપણું સૌદર્ય થયે
છે. પરંતુ આપણી પોતાની જ વચ્ચે હજી તો એટલા
ફાંટા છે કે આવી રીતે અસ્પષ્ટ વિશેષ દર્શાવવાથી
કશ્વરે જને જે શક્તિ આપી હોય તે પ્રમાણે તે કાર્ય
કરે તો તે પોતાનું કર્તવ્ય બાળે છે. સાક્ષર હોય તે
લઘીમાં બાળ સેજ, એનો કોઈ નિયમ બાંધી શકાય
નહિ જે દાખલો આપવામાં આવ્યો છે. ત્યાં પ્રત્યક્ષ
સમક્ષને યુદ્ધની તાલિમની અનુકૂળતા હતી. એવી
તાલિમ જે દેશમાં મળતી હોય અને એનો પ્રયત્ન હોય
ત્યાં સાક્ષરો પાછળ પડે, એ બેશક શરમ બરેકું જણાય.
આરંભ તો ધરવું છે કે દરેક પોત પોતાના કાર્યમાં અસિ-
દ્ધિ રાખે અને તેને જ શોધ્ય રીતે પાળે.

આ વક્તવ્યમાંથી શ્રીમાન હેમાચાર્યની સાક્ષ-
રતા-કોષકારતાની સ્તુતિ પ્રકટ જણાય છે. જ્યાં
સત્ત્વ અદલ્ય કરવાની વૃત્તિ છે ત્યાં સત્ત્વ મળી રહે
છે. બીજા તરફ વિદ્વાનો આ શ્લ સાક્ષરશ્રીનું અનુકરણ
કરશે કે પોતાના ધૌવનમદમાં તણાયા જશે!

ગુજરાતીમાં કોષ માટે અમારી સહન-
એ છે કે અમુક શબ્દો અર્થસહિત તે પ્રમાણ
(reference) સહિત પૂર્ણ પાડનારને અમુક
દ્રવ્ય આપવામાં આવે એવું કંઈ યુગ વં સો-
કરે, તો અનેક ગુજરાતી શિક્ષકો-અધ્યાપકો
(એ જેના પગાર અતિ ટૂંકા હોય છે) અને
સાહિત્યોપજ્ઞી વિદ્વાનો કંઈક કરવા પ્રેરાય ને
કરી પણ બતાવે.

૩ ધર્મની લાગણી દુભવવા સંબંધીનું
વ્યવસ્થિત—મનિષ્યન પીનકોટીની ૨૯૮ મી કથમની
રહે ‘પોસ’ ના તંત્રી ‘પાલ લ’ પર મૂકવામાં આવેલ
આરોપ સંબંધી મુજબના વિદ્વાન અને નાણી માનિ-
રહે મીં હરજી જે મુખતો આપેલા દત્તો તેમાં
કોષવાની ચર્ચા કરી છેવટે તેના ઉપા તંત્રી વિસા
કરી હતી. તેમાં નીચેનું ખાસ અનુવાદ લેવા છે:—

‘લગભગ બધાજ ધર્મમાં એવું માલુમ પડે છે કે કેટલાક ગંતવ્યો અને કેટલીક શ્રદિઓ એની પ્રચલિત હોય છે કે તેને તેજ ધર્મોના કેટલાક અનુયાયીઓ અનિષ્ટ ગણી વખોડી કાઢે છે અને ને તેઓ એવી શ્રદિઓને લખાડી પાડવાની કોશિશ કરે તો તેથી ધાર્મિક લાગણી દુખાવવાનો ઇરાદો છે એમ કહેવાય નહિ. હવેશીમાં ચાલતી બદીઓ વિષે આરોપીએ જણાવ્યું છે તે ને ખરેખરે હોય તો બેરાક એવી બદીને સખતમાં સખત રીતે વખોડી કાઢવી જોઈએ. અમુક મંદિરોમાં ચાલતી બદીઓ ઉપર દુમસો કર્યો તે કાંઈ ધર્મ ઉપર દુમસો કર્યો ગણાય નહિ.’

આ સામાન્ય કથન સમાજે અને કોમે ખાસ ધ્યાનમાં રાખવાનું છે. પણ તેનીજ સાથે લખનારે આ પણ ધ્યાનમાં રાખવા યોગ્ય છે કે:—

‘આરોપી માત્ર એટલુંજ કહે કે મારો ઉદ્દેશ ધાર્મિક લાગણી દુખાવવાનો ન હોતો તેટલાથીજ તે કાલ્પનાની બેઠા-માંથી છૂટી શકે કહી અને તેથી એ બાબતનો નિર્ણય કરવામાં—એટલે કે સુધારક કે ક્રીડાકારના લેખાસમાં ધાર્મિક લાગણી દુખાવવાનો હેતુ હોતો કે નહિ તે નક્કી કરવામાં—અણબનાવ લખાણો તથા સ્વળ અને પ્રસંગ વગેરે ધ્યાનમાં લેવાનું છે.

ક્રીડા કરવાના બહાના હેઠળ અમુક સમાજના ધાર્મિક સિદ્ધાંત વિષે ગરીબ લખાણો યાચ તો આ કલમ લાગુ પાડી શકાય. આરોપી ‘તરફથી ને રીતે કહેવામાં આવ્યું’ છે અને ને શબ્દો વાપર્યા છે તે ઉપરથી એમ અનુમાન યાચ છે કે આરોપીનો ઇરાદો ધાર્મિક લાગણી દુખાવવાનો હોતો. ભાષા ઘણીજ કડક છે.’

જેન ધર્મમાં જેને યતનશુભિ કહેવામાં આવે છે તે તો દૂર રહી પણ જેને ભાષાસમિતિ કહેવામાં આવે છે તેનો ઉપયોગ જ્યારે પોતાના સંપ્રદાયમાં સાધુ તરીકે પ્રસિદ્ધ થયેલા એવા પણ નથી કરતા એમ માલુમ પડે ત્યારે ખેદ થાય. જ્યારે તેઓ આગળ વધી સમલુવર્ગની લાગણી દુખાવે, એટલુંજ નહિ પણ જેને બદનામી-માનહાનિ (defamation, libel) કહેવામાં આવે છે તેવું અને તેથી થતા ફેજાદારી ચૂનંદાનું પણ લાભ બૂધી જાય તો ખરેખર અત્યંત અફસોસની વાત ગણાય.

અલખત આ સાથે એ પણ કહેવાની જરૂર છે કે કેટલાકની આમદી એટલી બધી આળી થઇ ગઇ

હોય છે કે સમયને ઓળખી ચાલવા માટે અમુક ધર કરી બેસેથી શ્રદિઓને દૂર કરવાનો પોકાર કરવામાં આવે તો તેઓ એકદમ ઉકળી ઉઠે છે અને ધર્મની હાનિ થતી સમજી નાહકના છેડાય છે—નવિ કરવાનું કરી બેસે છે—ખોટો દ્વેષ અને અણુજાગરો તિરસ્કાર બતાવે છે. આવાઓ જરા શાન્તિ રાખી ઊંડો વિચાર કરી દિતાદિત સમજવાની સન્મતિ વાપરતા શીખે એ ખાસ જરૂરનું છે.

૪ વાણીનો દુરુપયોગ—હમણાં સામાન્ય રીતે કેટલાંક પત્રોમાં કોષ પર જાહેર ટીકાના ઓઠા નીચે અનેક જાતનાં લખાણો અને ‘કાર્ટૂનો’ મૂકવામાં આવે છે તેમાં જે જાતની વાણીનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે તે સમિધાયી રહિત, આક્ષેપાત્મક, ગરીબ અને કદરૂપી હેખાય છે અને તેથી અમે ગત શ્રી મહાવીર જયંતી ખાસ અંકમાં તત્રીના નિવેદનમાં પરીપક્ષ-સેવન કેષ ત્યાગ-ગાંધિપ્રદાન-મૌન અને ભાષા સમિતિ પર ટૂંકમા વિવેચન કર્યું હતું અને શ્રી મહાવીર પ્રવચનમાં ‘વાણીનો વિનય’ સંબંધીનું શ્રી ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રનું કથન ટાંક્યું હતું. પરંતુ તેથી કઈ અસર તે ભાષા વાપરનારા પર સંગીન-પણે થઇ હોય એમ જણાતું નથી. તે પત્રોમાં હજી તેવાં લખાણુ આવે જાય છે અને અધૂરામાં પૂરું હવે પહેલાં જેમ ખોટાં નામવાળાં ગરીબ ચોપાની-આંઝો નીકળતા હતાં, તેમ શ્રી વિનયસંબિધિ સુરિના આગમનને દિવસે એક ચોપાનીયું જોયું ચાલ્યું હતું. અને તેમાં એવાં ખીજાં ચોપાનીયાં બહાર પડવાની ધમકી પણ અપાઇ હતી એમ ખતર મળી છે. આ ચોપાનીયું જોયું ચવાની અગાઉથી ખતર પૂતાના એક પત્રમાં ‘કાર્ટૂન’ મારફતે બહાર આવી હતી.

અનેક સારા સારા માણસોના પર અણુગતા આક્ષેપો વાણીના વિનાસથી કરવા એ તદ્દન અનુચિત રસ્તો છે. એમ કરવાથી સુધારણા કરવાનું ક્ષેય હોય (તેમ હોય તે શંકાસ્પદ છે) તો તે પાર પડતું નથી, પરંતુ તેની વિપરીત અસર થાય છે. કાર્ય કરનારા દરેક સમાજ કે કોમમાં બહુ ઓછા હોય છે. તેના પર કાલ્પ ફેંકવો એનો અર્થ તેને

કાર્ય કરતાં અટકી જવાની અને સમાજને સંલામ કરવાની એ ફરજ પાડતા જેવું છે. આ છતાં પણ અમે સાથે સાથે કહી દેવું કે ખરા કાર્ય કરનારે તો પીઠ નક્કર અને છાતી દિમ્ભતવાળી રાખવી જોઈએ.

૫ પ્રાકૃત ભાષાના અભ્યાસ માટેનો ત્રિવાર્ષિક ક્રમ—ત્રણ વર્ષનો અભ્યાસ કરી પ્રાકૃતભાષામાં સામાન્ય રીતે આધિપત્ય મેળવી શકાય એવો ક્રમ પ્રાકૃતભાષાના અમુક વિદ્વાનોએ પોતાની જુદી પૂર્વક નક્કી કર્યો છે. તે અમને યોગ્ય ને ઉપયોગી લાગતાં એ જ મૂકીએ છીએ:—

પ્રથમ વર્ષ.

- ૧ પ્રાકૃત માતૃપરિચય.
- ૨ પાઠ્ય લખી નામભાષા (કાથ)
- ૩ પ્રાકૃત કથા સંગ્રહ
- ૪ ઉપરેચમાળા
- ૫ ઘોષપદો શ્લોક ૧૨૦૦
- ૭ મુપાસનાદ ચરિયમાંથી જારવતની કથાઓ શ્લોક આશરે ૧૦૦૦.
- ૭ રમરાહમ્ય કદા ત્રણ ભવતા શ્લોક ૨૫૦૦
- ૮ કુમારપાલ કાવ્ય (પ્રાકૃત દવાચય) સંપૂર્ણ
- ૯ વસંતેવ દિંડી શ્લોક ૪૦૦૦
- ૧૦ રાના પર્વ કથાંત પૂર્ણ
- ભલામજુ—નાટકોમાંથી પ્રાકૃત વિભાગ વાંચવો.

દ્વિતીય વર્ષ

- ૧ પ્રાકૃત વ્યાકરણ પાદમોહન—અપરંપ વ્યાકરણ
- ૨ ભવિરસજન કદા સધિ ૧૧ પૃ. ૮૨ સુધી
- ૩ પ્રાચીન મૂર્તિકાવ્ય સંગ્રહમાંથી ચાર કથાઓ.
- ૪ આચરણ મૂળ, નિયુક્તિ, સુધ્ધિ.
- ૫ આચારાંગ મૂળ, નિયુક્તિ, સુધ્ધિ
- ૬ અનુયોગ સૂત્ર
- ૭ નંદીસૂત્ર
- ૮ પ્રાકૃતપિંગલ
- ૯ કેશીનામભાષા.
- ભલામજુ—જૈન મૂળવાની રાક્ષાઓ વાંચવા.

ત્રીતીય વર્ષ.

- ૧ સૂત્ર જ્ઞાંત મૂળ, નિયુક્તિ, સુધ્ધિ
- ૨ પલ્લવજી ૧૬ ૧૫
- ૩ અચરણ ભાષ્ય

૪ પ્રશ્ન વ્યાકરણ સૂત્ર

૫ ઉપાસક દર્શાગ સૂત્ર

૬ દશવૈકલિક મૂળ નિયુક્તિ

૭ ઉત્તરાધ્યયન ૧૮ અધ્યયન.

આમાં ૫૦ જોડેચરદાસ ફૂન પ્રાકૃત વ્યાકરણ ને શ્રી હેમચંદ્રાચાર્ય ફૂન. છંદોતુયાસન (પ્રાકૃત કાવ્ય સંર્થથી) લખત કરેલ હન તો ઠીક થાત એમ અમો કે જે પ્રાકૃતનાં પૂરા અભ્યાસી નથી તેને લાગે છે. તે યોગ્ય જણાય તો આ ક્રમમાં રચાન અપારો, અમારો આગ્રહ તેમાં હોષ શકે નહિ. આ અભ્યાસક્રમના સંપૂર્ણ અભ્યાસથી જૈન વિદ્યાર્થીને મૂલ્ય સૂત્રોનો અભ્યાસ પણ સાથે સાથે થશે એવી યોજના તેની છે.

૬ શ્રી શાન્તજય પ્રકરણ—પાલિતાણાનરચના આમંત્રણથી જૈન આગેવાનોનું એક ઉચ્ચુરચન સમાધાનની મસલત માટે જ્ય તમને મળી આવ્યું—તે પાકું વળ્યું. સમાધાન કંઈ પણ થયું નહિ. આમાં શું અંતરાય છે? કોઈ કહે છે કે ત્યાંના વિવાનજ—કોઈ કહે છે કે જે પક્ષકાર ત્રીજા તટસ્થ વચર સમાધાન કરી ન શકે—કોંઈ કહે છે કે કપાય નહિ, કોઈ કહે છે કે હજુ વાર છે—સમયનો પરિપાક થયો નથી. ગમે તેમ હોય, પણ સોંકો જે આગુર તાથી સમાધાનની આરા રાખે છે તે આગુરતને વસ કરવા માટે શ્રી આજુદજ કમ્બોજીની પેઠી યાત્રાત્યાગના દર નિમય રાખેવાનાં સદેય આપવા ઉપરાંત વિશેષ પ્રેરણાદક સદેય, કાર્ય પ્રવૃત્તિની પ્રાદિતી આપી શકે એમ થજા માને છે. સોંકોએ યાત્રાત્યાગ મારેની પ્રતિતા અવિચલ રીતે દર રાખી જ્યાં સુધી સંતોષકારક અને સ્વમાન લગવનાઈ સમાધાન ન થાય ત્યાં સુધી યાત્રા પ્રવૃત્તિની આગુરતા પર 'એકે'—કાજ રાખવાની જરૂર છે.

ધર્મનિષ્ઠા યાત્રા વાહસરણ જે તંત્રના વડા છે તે તંત્ર પજુ—સરકારે પજુ એક તટસ્થ પ્રમાણિક સમિષ્ઠાયાગા સંજ્ઞનને વચમાં રાખી જતેનો તક એક કરવા મારેનો પ્રયત્ન ને સખન પ્રવાસ કરવાની જરૂર છે. તેમ થાય તો મુંચાયેલ કોઈ કોઈ યાત્રા ને અસંખ્ય મહાગુણો—વાતના આગુરોની મનોમુષ્ઠિ કરવાનું સુમાત્ર પ્રાપ્ત કરી શકાય.

અમારો લંડનનો પત્ર.

એક પત્ર લખ્યા પછી ઘણો સમય ગયો તે માટે હમા માથું હું. બીજા પત્ર લખવામાં મારો પ્રમાદ એ કારણ નહોતું એ જણાવી દઉં છું. કામકાજનો બોલો ધણો, તેથી કીલ થઇ છે.

સુધારો—મારો ગયો પત્ર કે જે ગત માગચર માસના અંકમા પ્રકટ થયો છે તેમા ઝવેરી નગીન-દાસ ભાઇ પાલણપુરવાળાનું નામ આપ્યું છે તેને બદલે હિંમચંદભાઇ પાટણવાળા એ નામ જોઇએ. આ મારી બૂલ વાચકો સુધારી શેશે એટલી નમ્ર અરજ છે.

વેપારી સભા—લંડનમાં લગભગ ૪૦ થી ૫૦ હિન્દી વેપારીઓ હશે, પરંતુ આવાર સુધી તેઓ સર્વે પોતાના હિતો જાળવવા અર્થે એકત્રિત મળી કંઈ પણ પ્રયાસ સેવવા પ્રયે લક્ષ દોડાવી શક્યા નહોતા. જેને અત્રેના 'વડિશો' કહી શકીએ તેઓ જરા ચરમાતા હતા કે એવો પ્રયાસ કરતા સફળતા ન મળે તો? હિતશુદ્ધિથી પ્રામાણિક પ્રયાસ થાય તો સફલતા જરૂર મળે એવો વિશ્વાસ રાખવો ઘટે. 'વડિશો' કરે ત્યા સુધી હાથ જોડી બેસી રહેવું તેના કરતા જે કંઈ બને તે કરવું ઘટે એમ સમજ એક વેપારી 'એમ્બર' સ્થાપવાનું બીકું બે જૈન કુવકોએ લીધું. એક તો બીહુત કર્તુરમ્બલ લાન્ડીયા કે જે બિરલાની લંડનની કુંપનીમાં છે, અને બીજો આ સેવક. બંનેએ આની પ્રાથમિક વ્યવસ્થા કરી તા ૧૬-૧૨-૨૭ ના રોજ 'ઇન્ડિયન એમ્બર ઓફ કોમર્સ' એટલિટનની સ્થાપના કરી આવા મોટા પ્રયાસોમાં પૈમાની જરૂર પગલે પગલે પડે તે માટે બે શ્રીમંતો નામે શેઠ ધનરામભલાલ બિરલા અને શેઠ અમ્ભાલાલ સારાભાઈએ જોઈતી સહાય આપી છે તે માટે તેમને ધણી ધન્યવાદ ઘટે છે. દરેક દેશનો આધાર તેના વેપાર, ઉદ્યોગ ઉપર તથા તેના સંતાનને અપાતી કેળવણી ઉપર છે. હિન્દના વેપારમાં જોનોનો જેવો તેવો હિસ્સો નથી તેથી તે વેપાર ખીલવો કે અગાડવો એ પણ જોનોના હિતે હોય એ સ્વાભાવિક છે. જોનો દવે બદાર પડી સરખી રીતે લીમિટેડ કંપનીના બંધારણ મુજબ દેશનો

વેપાર ખીલવે તો કેવું સારું. શેઠ હિંમચંદ ઝવેરી જેવા કે વર્ધમાન શેઠ જેવા જરાક આગળ પગલું લઇ વેપાર હાથ કરવા બહાર પડે તેમ અમે તો ઇચ્છીએ. હિન્દનું છેવટનું ભારી નક્કી થવાનો વખત આવશે, સારે 'વેપારનું રાજ્ય' કેના હાથમા છે તેવો સવાલ સ્વાભાવિક રીતેજ ઉઠશે; સારે આપણે શું જવાબ આપીશું? કલકત્તા મુંબાઇનો વેપાર જુઓ. તે કેના હાથમાં છે? બીજી રીતે કહીએ તો અંગ્રેજોને 'પાવરફુલ' (વિશેષ સત્તાધારી) બનાવનારા પણ આપણેજ છીએ. તેમનું દરેક કામ આપણે કરીએ છીએ. દલાલ થઇ તેમનો વેપાર કરી આપીએ, દલાલ થઇ હિન્દનો કાચો માલ તેમને ખરીદ કરી આપીએ અને તેમના હાથમાં રખીએ. તેઓ દલાલી આપી આપણને નિહાલ કરી દેતા હોય નહિ અને આપણે તેથી ધરાઈ જઈ તેમના ઓશીંગણ હોઇએ નહિ એમ મનાય છે—ચાલે છે. તેઓ શું કરે છે એની માહિતી તો આપણે રાખના નથી યા તે પ્રત્યે તદ્દન ઉપેક્ષા કરીએ છીએ. લંડનમા અંગ્રેજોએ પોતાના બીજાનેસની એકસમેટ જ રાખેલ છે નેમા એક પણ હિન્દી ધુસી ન આવે તેની પૂરતી કાગળ રાખે છે. તેઓ જે જે વેપાર કરે છે તે દરેક વેપાર હિન્દીઓ મન પર લે તો પોતાને હાથ કરી શકે તેમ છે. હિન્દી હિન્દી સાથે વેપાર કરે, તેને ઉત્તેજન આપે અને હિન્દના વેપારને ખીલવે એ કારણે હિન્દીઓ પોતાની એક સંસ્થા એકત્રિત કરી સ્થાપે એ ખાસ જરૂરનું છે અને લંડનમા સ્થપાયેલ ઉપરેક્ત એમ્બરનો એક મુદ્દો એ પણ છે.

જોનોએ હવે બહાર પડવાનું છે. લંડનની વેપારી સભા જૈન વેપારીને દરેક રીતે મદદ કરવા તૈયાર છે. જેને જેને કાઇપણ જાતની વિગત-હરીકત કે ખબર (information) જોઈતી હોય તેને R. J. Udani, Hon. Secretary Indian Chamber of Commerce, 53 New Broad Street London E. C. 2 ના સરનામે પત્રવ્યવહાર કરવાયી સર્વ મળી શકશે.

નીએ દોષ દગ્ધ દોષ છે. દગ્ધ એટલે ખોલેલું એટલે કે સામાયિક કરતાં હલકો કે પરલોકના સંસારિક વિષયોની વાંચના કરવી નહિ. કરી હોય તો માનસિક દોષ લાગે છે એટલુંજ નહિ પરંતુ ધાર્મિક ક્રિયાનું ફળ જે પૂર્ણ આત્મવિકાસ કે મોક્ષ છે તે ફળ પ્રાપ્ત થતું નથી, માટે ધાર્મિક ક્રિયાથી આત્માની શંકિતઓ જેથી ખીસે એજ ફલની ઈચ્છા રાખી ધાર્મિક ક્રિયાઓ કરવી કે જેથી યોગ્ય મુખોના બાધ વિના પશુ આત્મવિકાસ થયાં કરે.

ચોથો દોષ ચન્દોષ છે, અને આ દોષ ધાર્મિક અનુષ્ઠાન કરનારા આપણા લાઇઓ અને ખંદેનોમાં થોડે અંશે દેખાતો નથી. એ દોષનું ધણે ભાગે સા-
ત્રાન્ય હોવાથી ધારેલું ફળ સાવર સાધકને મળતું જોવામાં આવતું નથી. ચન્દોષ એટલે ઉપયોગ વિના ધાર્મિક ક્રિયા કરવી તે. જિનમંદિરમાં જે જે સ્તવનો ગવાય છે-સામાયિકમાં કે પ્રતિક્રમણમાં કે શુરવંદનમાં જે જે સૂત્રો ગોલાય છે, કાઉસગમાં જે મંત્રોનું ધ્યાન કરવામાં આવે છે, એ ક્રિયાઓમાં ધણે ભાગે અર્થ નહિ સમજવાની બેદરકારી જોવામાં આવે છે, અને કેટલીક વખતે અર્થ પશુ સમજતા હોય છતાં તેમાં ઉપયોગ હોતો નથી. દાખલા તરીકે મંદિરમાં ભજવાન પાસે સ્તવન ગાતાં પ્રભુની સામે લાંગા દાખ કરી એમ કહેવું કે 'પંચમી તપ તમે. કરો રે પ્રાણી' આ પ્રમાણે ગાનાર 'બોલે ભાવે ઉપયોગ નહિ હોવાથી મોટી બૂઠ કરે છે, માટે ચન્દોષ ટાળી ઉપયોગપૂર્વક સમજીને-ગાનપૂર્વક સમજીને એ ક્રિયા કરવામાં આવે તો વક્તાની ખાતરી છે કે મનના દગ્ધ દોષો તો તેમને લાગતા નથી એટલુંજ નહિ પણ સામાયિકાદિ ક્રિયાનું ઉત્તરોત્તમ ફળ સાધકના તરફ સ્વત્વ દોષનું આવતું સાધકને જણાય છે, માટે-અવિધિદોષ, અનિપ્રતિષ્ઠિતિ કે (ન્યૂનપ્રતિષ્ઠિતિ) દોષ, દગ્ધદોષ કે ચન્દોષ ટાળી ઔપચારિકસર પ્રતિષ્ઠિતિ-વધાર્ય પ્રતિષ્ઠિતિ-આત્મવિકાસ લાગેલી પ્રતિષ્ઠિતિ અને ઉપ-યોગપૂર્વક પ્રતિષ્ઠિતિ કરવી જોઈએ.

૬ ધાર્મિક અનુષ્ઠાનના પાંચ પ્રકાર

પગી અન્ય પ્રકારે ધાર્મિક અનુષ્ઠાનો યાત્રામાં પાંચ પ્રકારે ગણાવેલાં છે એટલે કે:-

- ૧ વિધાનુષ્ઠાન,
- ૨ ગરલાનુષ્ઠાન,
- ૩ અન્યોન્યાનુષ્ઠાન,
- ૪ તદ્દહેતુ-અનુષ્ઠાન,
- ૫ અમૃત-અનુષ્ઠાન.

આ પાંચે અનુષ્ઠાન ત્રેય છે. વિધાનુષ્ઠાન અને ગરલાનુષ્ઠાન એ બે હેય છે. અન્યોન્યાનુષ્ઠાન કંઈક હેય અને કંઈક ઉપાદેય છે. અને તદ્દહેતુ તથા અમૃત બન્ને પૂર્ણ રીતિએ ઉપાદેય છે. વિધાનુષ્ઠાન એટલે હલકોકના સંસારી પદાર્થોની વાંચના, ગરલાનુષ્ઠાન એટલે ધર્મક્રિયા કરી પરલોકના એટલે સ્વર્ગોદ્ધિની તૃપ્તિ રાખવી તે. આ બન્ને ત્યાન્ય છે. અન્યોન્યા-નુષ્ઠાન જે કંઈક ત્યાન્ય અને કંઈક માલ છે તે ઉપર વિચાર કરવાની અગત્યતા જણાય છે. અન્યો-ન્યાનુષ્ઠાન એટલે દેખાદેખીથી ધાર્મિક ક્રિયા કરવી તે. કેટલાએકોની એવી લાગણી હોય છે કે આપણે અમુક ધાર્મિક ક્રિયા નહિ કરીએ તો લોકોમાં ખોટું દેખાશે, અને કર્યું તો આપણી આજર વધશે આવી ભાવનાથી જે ફળ અનુષ્ઠાન કરનારને મળે છે, તે પ્રગટ છે એટલે કે દેખાદેખીથી અનુષ્ઠાન કરનારની નિંદા થતી નથી એટલુંજ નહિ પણ અનુષ્ઠાન કરનારાઓમાં તેની આજર વધે છે, તથાપિ તેમની ક્રિયાનાં ફળની સમાપ્તિ અદોઅજ છે. જેવી ભાવના છે તેવુંજ ફળ થાય છે. માટે અન્યોન્યાનુષ્ઠાન ન કરવું એમ વક્તાનું કહેવું નથી પણ કરવું એમ કહેવું છે, તથાપિ અન્યોન્યાનુષ્ઠાન કરતાં આત્મવિકાસની ભાવનાથી ધાર્મિક ક્રિયા કરવી તે વધારે ઉત્તમ છે. તદ્દહેતુ અનુષ્ઠાન તેને કહેવામાં આવે છે કે જે ધર્મ ક્રિયાનું ફળ પરાશ રીતિએ-Indirect રીતિએ ધર્મક્રિયા કરનારને આપે છે અર્થાત્ સાધકને એવાં સરળ અને ઉપયોગી સાધનો કે સગવડના મળે છે કે જેથી પુણ્યાનુભવી પુણ્ય બંધાઈ, સાધકને અમૃત વિષામાં જોડે છે.

અમૃતાનુષ્ઠાન તે છે કે જેનું ફળ અમૃત અથવા આત્માનો પૂર્ણ વિકાસ-મોક્ષ-મદાબાનંદ વગેરે છે.

આ પ્રકારે ત્રણેનું કે અમૃતાનુષ્ઠાન કરનારને

માનસિક દોષો લાગતા નથી એટલુંજ નહિ પરંતુ આત્મિક શુભો તેમના મનમાં પણ રમી રહેતા જોવામાં આવે છે. મનુષ્ય જેવા ઉત્તમ દેહમાં રહી દેવોને પણ નમાવનાર પુણ્ય ધાર્મિક કે તીર્થંકર ગોત્ર પાંધનાર શ્રી મહાવીરે તદ્દહેતુ અને અમૃત અનુભવ કરી આત્મવિકાસ કર્યો હતો. આપણે તેમને યજ્ઞે ચાલવાથી તેવું જ કરીશું.

‘સામાયિકની પ્રવૃત્તિ’

આપણે ઉપર કહી ગયા કે વિમુક્ત્ય કરતાં પણ પ્રવૃત્તિમાં વિશેષ બળ ખરચાવું જોઈએ. જેમકે પુનાની હવા શરીરને અત્યુક્ત ‘માલમ પડ્યા પછી પુના જનારને રસ્તામાં જે પર્વતો વિમ્બરે વચ્ચમાં આવેલા હોય તેને પણ ફેરી તોડી હવાનો જિઠાસુ પુના પહોંચે છે. એજ પ્રકારે આપણી પ્રવૃત્તિ નક્કી કરવી જોઈએ. આપણી સામાયિકની પ્રવૃત્તિમાં શ્રી નવકાર-મંત્ર, પ્રથમ મંગલને માટે ગણવામાં આવે છે, ત્યાર પછી શરૂઆતના માટે પંચિદિય નામનું સૂત્ર ગણવામાં આવે છે, પછી શરૂઆતને માટે પંચિદિયમાં યજ્ઞના શુભોની ભાવના કર્યા પછી હ્રમ્હામિ ખમાસમણે નામનો પ્રણિપાતમંત્ર ગણવામાં આવે છે ત્યાર પછી કયાં કયાં સૂત્રો ગણવાનાં છે એ આગળ ઉપર કહેવામાં આવશે. હાલ તુરત તો પ્રથમ જે નવકાર મંત્ર ગણવામાં આવે છે તેનો શુદ્ધ ઉચ્ચાર, અર્થ અને હેતુ એ કહેવામાં આવશે.

પંચ પરમેષ્ઠિને કે કોઈને પણ નમન કરવામાં સાધકનો હેતુ એ હોય છે કે નમનીય આદર્શમાં જે શુભો પ્રગટ છે તેવાજ શુભો પોતામાં અપ્રગટ છે; તે અપ્રગટ શુભો ભાવસદિત વિધિ પ્રમાણે નમન કરતાં પ્રગટ થાય. અમેરિકાના અધ્યાત્મી મહાત્મા એમર્સન મનુષ્યની નમન પ્રવૃત્તિને બહુજ સુંદર રીતે ધટાવે છે.

ઈતિહાસ નામના નિર્બંધમાં તેઓ લખે છે કે શ્રીમાન પુરુષોને મનુષ્યો શા માટે માન આપે છે ? શ્રીમાનમાં ત્રણ શક્તિઓ પ્રગટ હોય છે, અને તે એકે સ્વતંત્રતા-freedom (liberty); શોભા-grace અને સામર્થ્ય-power. આપણને એમ

જણાય છે કે મનુષ્ય મનુષ્યને નમે છે; પરંતુ આંતરિક દૃષ્ટિએ જોતાં મનુષ્યનો આત્મા પોતામાં રહેલા અપ્રગટ શુભોને પ્રગટાવવા, પ્રગટ થયેલા શુભોવાળા આત્માને તે નમન કરતો હોય છે.

પંચ પરમેષ્ઠિ એટલે પરમ-ઉત્કૃષ્ટ સ્થાને વિરાજીત આત્માને નમન કરતાં આપણો આત્મા તેઓના જેવાજ શુભોને પ્રગટ કરી આત્મવિકાસની ટોચે પહોંચવાની ભાવના રાખે છે. વળી નવકાર મંત્રના ઉચ્ચારથી-પદનથી અને ભાવનાથી સર્વ દુઃખોની નિવૃત્તિ થાય છે-સર્વ પ્રકારનાં દુઃખોની પ્રાપ્તિ થઈ છેવટે પરમસુખ કે અન્યાયાધ સુખ કે અનંતઅનંદ પ્રાપ્ત થાય છે.

સવ્યપાવપ્પણાસજ્જો એનો અર્થજ એ છે કે સર્વ દુઃખનાં કારણરૂપ પાપનો સર્વથા નાશ થવો તે અને કારણનો નાશ થવો એટલે કાર્યનો સફળ નાશ થઈ જાય છે. સકલ દુઃખનું કારણ પાપ છે માટે પાપનો નાશથી દુઃખનો પણ સંપૂર્ણ નાશ થાય છે. પળાસજ્જો શબ્દમાં એકશે નાશ જણાવ્યો નથી. પરંતુ પ્રત્યાસ-પ્રકર્ષે નાશ-સર્વથા નાશ જણાવેલો છે. જાણું બાળવામાં આવે ત્યારે તેની રાખ થઈ જાય છે. એ જાણુનો નાશ થયો કહેવાય; પરંતુ તેની રાખ પણ જ્યારે ઉડી જાય ત્યારે એ જાણુનો પ્રણાશ થયો કહેવાય; તેમ નવકારને અર્ચન અર્થે, તદ્દઉભય, અર્થાત્ શુદ્ધ ઉચ્ચાર, શુદ્ધ વિચાર (અર્થ) અને શુદ્ધ બાવ એટલે કે ઉચ્ચાર અને વિચારથી ઉત્પન્ન થતું જ્ઞાન એ ત્રણે વિધિએ ગણવામાં આવે તો સકલ પાપનો નાશ થાય છે, અર્થાત્ સંપૂર્ણ દુઃખનો સર્વથા નાશ થાય છે. એટલુંજ નહિ પણ મંગલાણં ચસવ્વેસિંસર્વ પ્રકારના મંગલો અર્થાત્ પુણ્યો-અર્થાત્ સુખો પ્રાપ્ત થઈ પદ્મમંદ્યમ મંગલમ=Supreme felicity-Highest happiness-મનુષ્ય જન્મનો ઉત્તમોત્તમ સાધ્ય Samum bonum, પણ નવકારના મુદ્ધાર્થ પાલનથી પ્રાપ્ત થાય છે. એજ સ્વાસ્થ્ય-એજ આત્મસ્વાસ્થ્ય કે મહાનમાં મહાન આનંદ છે. નવકારમાં પંચ પરમેષ્ઠિ એટલે પાંચ મહાન આત્મા-પાંચ

કાઉસગ એટલે કાપોત્સર્ગ-સુદ્ to leave-છોડવું ઉત્સર્ગ એટલે સર્વથા છોડવું. કાપોત્સર્ગ એટલે કાપા ભાવને-કર્મભાવને છોડી આત્મભાવમાં આવી પરમાત્માભાવમા ધ્યાન - ધરવું. કાઉસગની ક્રિયા કરવા પૂર્વે ધરિયાવહિ ગણવામાં આવે છે. હરિયાવહિમાં દશ પ્રકારે યતી જીવોની વિરાધનાની ક્ષમા ચાગી સર્વ જીવોના આત્મા સાથે પોતાના આત્માને સમ-લાવે રાખે છે, અને વિરાધના કરતાં જે પાપ થયું હોય તે પાપ ઘોઈ નાંખવાને કાઉસગ કરે છે. તત્સુદત્તરીથી એમ જણાવે છે કે સર્વ પાપની નિર્ધોતનને અર્થે હું કાપોત્સર્ગ રૂપ ધ્યાન કરીશ. પાવાળં કમ્માળં નિગ્ધાવળ ટાચે ટામિકાઉસગ્ગં પાપ કર્મની નિર્ધોતનને અર્થ કાયલાવ છોડી હું આત્મા-ભાવમાં રહી પરમાત્મામાં મારા આત્માને સ્થાપું છું.

આચારાંગ સૂત્રમાં આત્મસંશોધન માટે શ્રીવર્ધ-માને શું કર્યું તેનું વર્ણન આપવામાં આવ્યું છે. એમની મહાન શક્તિ પ્રમાણે એમણે એવી પ્રતિતા કરી કે કરેમિ સામાદ્યમ્ ! સત્ત્વ મે અકરણિજં પાવ કમ્મમ્ ! હું સર્વ આત્માઓને સમાન ગણીશ અને કોઈ પણ પ્રકારનું પાપ નહિ કરીશ. આજ પ્રકારે શ્રાવક બે ધડી કરેમિમંતે સામાદ્યમ્ ! હે મમ-વન ! હું સર્વ આત્માને સમાન ગણીશ સાવજ્ઞ-જોગં પચ્છામિ ! કોઈ પણ પ્રકારનું પાપ કરવામા મારા મન-ચયન, કાયને હું નહિ ચોજાણ એવી પ્રતિતા જાવનિયમં પચ્છુવાસામિ=બે ધડી પણ પાળીશ અને એ સમભાવે રહી મારા આત્મગુણનું સંજો-ધન કરીશ. પાપને-કર્મને-કપાલને જેમ જેમ હું દૂર કરતો જઇશ, તેમ તેમ મારા આત્મગુણો વિકાસ કરતો રહીશ. જેન દર્શન Scientific એટલા માટે છે કે તેમાં કંઈપણને સ્થાન નથી. આત્મસંશોધન અને આત્માવલંબન મુખ્ય છે. જીવોનો જે આધાર હેતુમાં આવે છે તેને માત્ર નિમિત્ત ગણવામા આવે છે, પરંતુ શ્રી જૈન દર્શને માન્યું છે કે આત્મા એજ પરમાત્મા છે. અને તે પોતાના ઉપર હેવટે આલં-બન લઇ પરમાત્મા થઇ શકે છે. હવે જો કેટલું એમ કહે કે શ્રી વર્ધમાને દીક્ષા લઇ મોહની સામે-કેષાયોની

સામે યુદ્ધ કરી મહાવીરપણું પ્રાપ્ત કર્યું અને તેમ કરી મોક્ષ પ્રાપ્ત કર્યો આ કાલમાં તે મોક્ષનાં; બારણા ખંધ છે. આ પ્રશ્નો ઉત્તર એટલો અપાય કે અહીં ઉઠીને શું કરવું છે. સામાયિક કરી કરી તેમણે જતાવેલા માર્ગે સામાયિકદ્વારા વદન કરી કરી મોક્ષના બારણા સુધી પહોંચવું અને જ્યારે બારણું ઉઘટે સારે તેમાં તુરત પ્રવેશ કરી દેવો. જો એમણે જતાવેલા માર્ગે આપણી ગતિ કર્યાં કરીએ તો છેક મોક્ષના બારણા સુધી તો આપણે પહોંચી શકીએ. અને એમ કરીએ તો મોક્ષદ્વારમાં પ્રવેશ કરવાનો પહેલો વારો આપણો આવે. વક્તાને લાગે છે કે Door-keeper; gate-keeper દરવાન મોક્ષમાં પ્રવેશ કરવા નથી દેનો તેનું કારણ કયાય છે. મોહ છે-દેહ દ્રષ્ટિ છે, અને એ સંપૂર્ણ ક્ષય ન થાય ત્યાં સુધી આપણે મોક્ષના દ્વાર પાસે ઉઠું રહેવું પડે; પરંતુ Knock and it will be opened એમ કયાં કરીએ તો થોડા કાળમાં કે ભવમાં એ દ્વાર ઉઘટે. ખરા દેહભાવ છોડવાથી વિદેહભાવ કે અંતરાત્મભાવ પ્રગટે છે અને અંતરાત્મામાંથી પણ કર્મભાવ દૂર કરી શુદ્ધાત્મભાવમા બે રહેતાં શીખીએ તો મહા નિરેદને માટે આપણે યોગ્ય થઈએ. અને એ યોગ્યતા આવી એટલે લાંબી મોક્ષનાં દ્વાર હાલ પણ ઉઘાડાં છે. જેને શાસ્ત્રોગ પ્રાપ્ત થઈ પ્રમાણિક પણે વિધાનો કરતાં છે, તેમા સામાયિકયોગ પણ પ્રગટે છે એમ શ્રી હરિભદ્રસૂરિ યોગિનિદુમાં કહે છે. પ્રજુ મહાવીર સ્વામીએ પરિસહેા અને ઉપસર્ગો સદન કર્યા; કારણકે તેઓએ શોધી કાઢ્યું કે આત્મા-એકેકા પ્રદેશમા અનંત બળ છે. ઉદ્ધરી પણ તેઓએ સદાય લીધી નહિ; પરંતુ સ્વાવલંબને સકળ કર્મોનો ક્ષય કરી આત્માનો પૂણે વિકાસ કરી આત્મસ્વરાજ્ય પ્રાપ્ત કર્યું. આપણી શક્તિને પણ ચોખ્ખા વિના યથા-શક્તિ આપણે પણ એમને પગલે ચાલી આત્મવિકાસ કરવો જોઈએ.

આ ઉપરથી આપણે શ્રી વીરની સ્તુતિ ગાઇએ છીએ કે નમામિ વીરં ગિરિસાર ધીરમ્ ! હે વીર પ્રજુ ! હું આપને નમુ છું. હું આપના એ સામર્થ્યને

નમું છું કે જે સામર્થ્ય મેરે પર્વતના જેવું અડગ છે. ખરા પર્વતમાં એ યુગ્મો જોવામાં આવે છે એમ કવિન્દ્ર શ્રી રવિન્દ્રના મોટા ભાઈ બડાદાદા કહે છે કે ગમે તેની વીજળીઓ પડે. ખરા પર્વતમાં ફાટ પડતી નથી. ગમે તેવા વરસાદો પડે તોપણ ખરા પર્વતની કાંકરી પથ્થુ ખરતી નથી, તેમ મહાપુરુષો પર્વત શિરામણિ મેરના જેવા અડગ છે, અને પરિસહરૂપ વૃષ્ટિઓ કે ઉપસર્ગરૂપ વિજળીઓ તેમને અસર કરતી નથી. આત્માના અનંત સામર્થ્ય પાસે ત્રણે લોકના બાહ્ય સામર્થ્યો પોતાનું માથું નમાવે છે.

સ્વાવલંબનને માટે જૈનશાસ્ત્ર મુખ્ય બાર આપતું જણાય છે. કહે છે કે ગોતમ સ્વામીને શ્રી મહાતીર ઉપર રાગ હતો. તે રાગ પ્રચસ્ત હતો અને એમના આલંબનથી ઘણી ઉઝી સ્થિતિએ એટલે ગણધર પદવીએ તેઓ પહોંચ્યા હતા. તથાપિ પ્રચસ્ત રાગ પથ્થુ કેવલ જ્ઞાન પામવામાં જ્યારે અંતરાયરૂપ થયો ત્યારે તેઓ વિચારણા કરી શોધી શક્યા કે શ્રી મહાવિરે સ્વાવલંબન રાખ્યું અને એમ કરી પોતાના ચરિત્રથી સ્વાવલંબને રહેવાનો મને બોધ કર્યો એમ જણાય છે. આમ જતાં એટલે સ્વાવલંબને રહેતાં ઘુરતજ પોતે કેવળજ્ઞાન પામ્યા. આ દ્રષ્ટાંત ઉપરથી જણાય છે કે પ્રચસ્ત રાગ એ આદરણીય છે છતાં છેવટેની સ્થિતિને માટે સ્વાવલંબનજ-આત્માવલંબનજ પૂર્ણતાનો અચૂક અભોધ સાધન છે.

જૈનશાસ્ત્ર એકાંત નથી, અનેકાન્ત છે. તેનો સ્વાદવાદ એ સમાધાનવાદ છે. જ્યાંસુધી સાધક બાહ્ય હોય ત્યાંસુધી તેને પ્રચસ્ત આલંબન પણ લેવું ઘટે અને જ્યારે તે યુવાન થાય ત્યારે તેણે સ્વાવલંબને પણ રહેવું ઘટે.

પ્રચસ્ત અવલંબને રહેતાં જે ક્રિયા કરવામાં આવે છે તેમાં નિર્જરાતા કરતાં પુણ્યવંધ-પુણ્યાનુવંધી પુણ્ય થયોતો વિશેષ સંભવ છે. પુણ્યવંધનને પણ સોનાની બેઠી ગણનાર શુદ્ધ અધ્યાત્મીઓને કહેવું ઘટે છે કે મુમુક્ષુએ જે ક્રમથી શાસ્ત્રમાં ચરવાનું લખ્યું છે તેજ ક્રમે ચડવું જોઈએ. પ્રથમ પાપને દૂર કરી પુણ્યને માર્ગે અને પછી પુણ્યના ફળમાં અના-સક્ત રહી શુદ્ધ આત્મસ્વરૂપ બધી વડન કરવું જોઈએ.

પુણ્ય અને પાપ જનને કર્મ છે-બીજ છે; પરંતુ પાપરૂપ કર્મ મનુષ્ય સંસારમાં પથ્થુ લૂંટારા છે અને પુણ્યરૂપ કર્મ બીજ જેવા હોવા છતાં મોક્ષ માર્ગના વોળાવા છે. જેટલો તફાવત difference લૂંટારા અને વોળાવામાં છે તેટલો પાપ અને પુણ્યમાં છે. પાપ જ્યારે આત્મયુક્તિને લૂંટે છે ત્યારે પુણ્ય લૂંટા-રાથી બચાવે છે એટલુંજ નહિ પરંતુ આત્મસ્વાતં-ત્ર્યના માર્ગમાં વોળાવારૂપ થઈ આપણને છેક મોક્ષ મંદિરના દાર સુધી પહોંચાડે છે.

હવે પછી કાર્યોત્સર્ગ પાળ્યા પછી મુમતિ પરી-વવાની ક્રિયા આવે છે અને એ મુમતી પરીવર્તા પૂરોતને ૫૦ અને ઈઓને ૪૦ પ્રકારની પ્રતિજ્ઞા કરવાની હોય છે, તેમાં એ પંચાશમાં ૩૫ નિરેધા-ત્મક છે. Negative છે અને પંદર વિધાયક કે positive છે એ વિધાયક અને નિરેધક પ્રતિજ્ઞાઓ થી છે એ આપણે અનુક્રમે તેની ક્રિયા કરવું ત્યારે તે ઉપર વિવેચન કરવું. વક્તાને તો દીવા જેવું દેખાઈ ગયું છે કે પતંજલિ ભગવાને ઉપરેશેવા રાજયોગનો આમાં સમાવેશ થઈ ગયો છે. ત્યાર પછી સાંખ્યિક કરવાની પ્રતિજ્ઞા લેવામાં આવે છે. નિરાસુ સાધક એવી પ્રતિજ્ઞા કરે છે કે હું ભગવાન! આપનું ઉપરેશેવું સામાયિક હું કરીશ. આપની આઠા એજ મારો જ્યાં સુધી નિયમ છે ત્યાંસુધી ધર્મ છે. જાણા પવ ધમ્મો! આપની આઠા એજ ધર્મ. જેમ છુકર ટી વોશીંગટને પોતાના ઉપરીની આઠા પાળા. તેમને ખુશી કરી અંતે એવી પદવીએ અરો કે અમેરિકાની તમામ યુદ્ધામ પ્રાળને અમેરિકન લેકોની સાથે પ્રમાનકક્ષાએ પહોંચાડ્યા.

પ્રમાણિક સેવક તેજ કહેવાય કે સ્લેબને-શેકને masterને આઠા કરતાં થકાવે પણ આઠા પાળતાં થકે નહિ. દાહ છુકર ટી વોશીંગટનના પ્રપત્ની ૪૪ સુનિવર્સિટિઓ યુદ્ધામ મનીના લેકોને સ્વતંત્ર બનાવવાને ઉત્પન્ન થયેલી છે. કદાચ કરેમિ મંતેમાં જે પ્રતિજ્ઞા લેવામાં આવે છે. જે પચ્ચપાણ લેવામાં આવે છે, તેમાં પૂર્વાભાસને લઇને-રેકાધાસને લઇને-જોડાધાસને લઇને બેઝ થઈ ગય તો પશ્ચિમ-માર્મિ-નિદામિ-ગદામિ-અપ્પાળ વોલિરામિ-

એટલે કે હું એ પાપ ભાવને નિંદુ છું, શરૂ સાક્ષીએ ધિક્કારી છું-વૈરાગ્ય છું અને મારા શુદ્ધ સ્વભાવમાં પાછો આવું છું. આવી ભૂલો ફરીથી નહિ કરીશ, આમ કરતા કરતા ન્યારે એક પછી ભૂલ બત્રીસ દોષોમાંની નહિ થાય ભારે આપણે સામાયિકની સિદ્ધિની નજીક આવી ચડશું. તથાપિ કહેવું જોઈએ કે હું કુલચંદ્ર છું એમ માનીને સામાયિકની શુભ ક્રિયા ઉપર ચઢનાર જાણે Jacob's ladder કે નિસરણીએ ચઢતો હોય એવો લાગે છે, અને સંવર ભાવે જે સામાયિક કરતા હોય તે હાલની ઝડપે પોતાના સાધ્યને પહોંચે છે.

શ્રી હરિભદ્ર ચરિત્ર કહે છે કે જે અનુષ્ઠાનો જે સાધનો સાધ્યની સાથે જોડે તે અનુષ્ઠાનો યોગ છે. જે ધર્માનુષ્ઠાનો શુદ્ધાત્માની સાથે જોડે તે યોગ છે. પતંજલિ ભગવાને યોગચિત્તવૃત્તિનિરોધઃ અર્થાત્ ચિત્તવૃત્તિઓનો નિરોધ તે યોગ કહેવા અને ચિત્તવૃત્તિઓનો નિરોધ કરવાથી તદ્દાદ્યદુઃસ્વરુપેઽષ્ટસ્થાનમ્। ન્યારે ચિત્તવૃત્તિઓનો નિરોધ કરવામા આવે છે ભારે દ્રષ્ટા રૂપ આ આત્માના પોતાના સ્વરૂપનો સાક્ષાત્કાર થાય છે. પરંતુ જનશાસ્ત્ર જાણે એવું કહેતું હોય કે યોગો યોગનિરોધઃ એટલે સાવધ યોગને બંધ કર્યા એટલે સ્વાભાવિક રીતે મન-વચન-કાયા પુણ્યપથે વહે છે અને મન, વચન, કાયાને આત્મ ભણી વાળ્યા એટલે યોગ નિર્દય યદ્દ શુદ્ધાત્મા કે પરમાત્માનું સ્વરૂપ પ્રગટ થાય છે.

અહિંસા પરમેા ધર્મ એમ કહેવામા આવે છે, હિંસા ન કરવી એ સહેલું છે. જાં એમ કહેવું પડ્યું છે કે આપણને એમ કરવું ધણું કઠિન લાગે છે. ન કરવું એ ધણું કઠિન છે. હિંસા કરવાની ટેવ-હિંસા ન કરીને દૂર કરવાની છે. જીવ ક્રિયા વિના રહી શકતો નથી. ન્યારે હિંસા કરવાનું બંધ કરવામા આવે કે એજ જીવ અહિંસા કરવાની ક્રિયા કરે છે. જે જીવે મનુષ્યો ગાળ આવે છે, એજ જીવે મનુષ્ય આશિષો આપી શકે છે. જેને બોલવાની ટેવ છે એ જોડું બોલવાનું બંધ કરે કે સાચું બોલવાનોજ. એજ પ્રકારે પાપ કરવાનું બંધ થાય કે મન-વચન

કાયાના યોગ સ્વભાવિક રીતે પુણ્ય વ્યાપારમાં જોડાઈ જાય છે, દાખલા તરીકે હરિયાવાહિ સૂત્રમાં જોદશ પ્રકારે વિરાધના ગણાવી છે એ વિરાધનાબંધ જીવમાં સ્વભાવિક રીતે સમજાવ કે આત્મભાવ ભગવન કરે છે. અને આત્મભાવ જાગ્રત થયો કે એ જીવોની આરાધના કરવા માટે છે.

વિરાધના કરી કરી ન્યારે નરકગતિ સાધતો હતો ભારે આરાધના કરવાની ભાવનાથી-સર્વ જીવોની આરાધના કરવાની ભાવનાથી કાંતો તે પુણ્ય ધાવ-કની સામાયિક પહોંચે છે કે તીર્થંકર રૂપ પુણ્ય ઉપાર્જન કરે છે.

સંસારમા ઉચ્ચમા ઉચ્ચ પદવી પામવી, અને પરલોકમા પછી ઉત્તમોત્તમ સ્થિતિએ પહોંચવું તેનું કારણ આત્મદ્રષ્ટિ છે. આ વાત વારંવાર સ્મરણ આપ્યા વિના આગળની ઉચ્ચતર સ્થિતિઓનું દર્શન કરાવી શકાતું નથી, એટલા માટે શરીર અને આત્માનો સબંધ દેખાડનાર એક દ્રષ્ટાત આપી આજનું આખ્યાન સમાપ્ત કરીશું.

અક્ષરોમાં કેટલાએક સ્વરો Vowels અને કેટલાએક વ્યંજનો-Consonants છે. ચાર અક્ષરો લઘુએ. એટલે કે કા, ખા, ગા, ઘા, તેમાંના પ્રત્યેકને લંબાવીએ એટલે કે કા.....આ-આ-આ, આ-એજ પ્રકારે ખા, ગા, ઘા ને લંબાવતા, ક, ખ, ગ, ઘ નો સહેજ ઉચ્ચાર થઈ રહી જશે, પછી આ આત્માજી કરશે. હવે આને આ રૂપ સ્વરૂપને આપણે આત્મા ગણીએ અને ક, ખ, ગ, ઘ જેમા આ આવેલો છે તેને વ્યંજન ગણીએ તો જેમ ક, ખ, ગ, ઘ સ્વર વિના રહી શકતા નથી તેમ આત્મા વિના શરીર રહેતાં નથી. આ નીકળી જતા ક, ખ, ગ, ઘ જોડા લખાય છે અને બરાબર બોલી શકાતા નથી; કારણ કે તેમા સ્વરરૂપ આત્મા નથી. આટલા માટે ધર્મક્રિયાના જિજ્ઞાસુઓએ શરીરને-કુલચંદ્રને વ્યંજન જેવો ગણવો જોઈએ, અને શરીરમા રહેલા આત્માને શાશ્વત સ્વર જેવો ગણવો જોઈએ. જ્યાં સુધી આપણે શરીરને એટલે લાઘવને હું સમજીશું ત્યાં સુધી આપણે કીટી જેવા હોઈશું, અને કોઈ

તે મોટા પહાડ જેવા જણાયો; પરંતુ જ્યારે આત્મા કે પ્રજ્ઞા હું છું એવું Conviction કે પ્રતિતિ થશે કે realization કે સાક્ષાત્કાર થશે એટલે કર્મો રૂપ પત્યરાઓ કાંકરા થઈ આપણે હાથી જેવા છીએ એમ કાંતો દેખાશે અગર જો આત્મામાં સ્થિર થયા તો રહેતે રહેતે કર્મ રૂપ પર્વતો ઉપર આપણે વજ્ર હોષ્ટ્રએ એમ જણાઈ રહેશે. આટલું કહી આજનું વ્યાખ્યાન, અહીં રાખીશું. આવતી કાલે સામાયિકના સત્રો પર અને તેમાં આવેલી ખૂખીઓ ઉપર વિશેષ વિવેચન કરશું.

વ્યાખ્યાન ત્રીજું. તા. ૧૬-૭-૨૭
આત્મપ્રિય બાંધવો,

કાલે આત્મા અને દેહનો સંબંધ ગતાવતાં કહ્યું હતું કે દેહ એ વ્યંજન જેવો છે, અને આત્મા એ સ્વર જેવો છે. આજે એ દ્રષ્ટાંતમાં થોડો ફેર કરવો પડશે. આત્મા જ્યાં સુધી તેની પૂર્ણ શુદ્ધ સ્થિતિમાં ન આવે-એના પૂર્ણ વિકાસે ન પહોંચે-પૂર્ણ આત્મ સ્વરાજ્ય ન મેળવે-જે અનંત શુભ પામ્યા પછી કોઈ પણ શુભ પામવાનો ન રહે-અનંત શુભ માંતાં પ્રત્યેક શુભ અનંતતા ન પામે ત્યાં સુધી તે ખરેખરો સ્વર જેવો કહેવાય નહિ, માટે આપણે અક્ષરોના હવે ત્રણ વિભાગ પાડીશું. એટલે કે દેહને આત્મા ગણનાર-બહિરાત્મા એ વ્યંજન જેવો છે, જીવને આત્મા ગણનાર અર્થાત સકર્મ આત્માને આત્મા ગણનાર એટલે અંતરાત્મા એ સ્વર જેવો નહિ પણ જ્યાં સુધી તેમાં કર્મ રૂપ-કયાય રૂપ લાવ છે ત્યાં સુધી તેને અર્ધ સ્વર ગણીશું, એટલે કે ય, ર, લ, વ જેમ અક્ષરોમાં Semi Vowel કે અર્ધ સ્વર ગણાય છે તેમ અંતરાત્માને અર્ધ સ્વર જેના લેખીશું.

અને આપણે જાણીએ છીએ કે ય, ર, લ, વ રૂપ અર્ધસ્વર પણ સંપ્રસારણ લાવ પામતાં ધ, ઉ, ઋ, ઌ જેના ચોખ્ખા સ્વર થઈ જાય છે તેમ જીવાવ-માંથી જ્યારે કર્મભાવ સંદર્ભ ઉઠી જાય છે ત્યારે ચોખ્ખા સ્વર કે અ, ઇ, ઉ, ઋ, ઌ જેવાતપેરકબો શુદ્ધ આત્મા કે પૂર્ણ વિકાસી થઈ રહેતાં આત્મા અધ્યાત્મસિક્ક મહાત્મા કહે છે કે નરેન્દ્રનેષકી

નામ, ન તિર્યચનાપિમાનુષઃ । ન દેવઃ કિંતુ સિદ્ધાત્મા સર્વોડયં કર્મવિવ્રમઃ ॥

હું નારક નથી-નથી હું તિર્યચ, નથી મનુષ્ય, અને નથી હું દેવ, નારક, તિર્યચ, મનુષ્ય, દેવ એ હું નથી પણ નામ કર્મ છે-નામકર્મની પ્રકૃતિ છે હું તો સિદ્ધાત્મરૂપ છે, સિદ્ધાત્મા એજ માંડે ખરું સ્વરૂપ છે.

એક વેળા સાંજની વખતે દાા અને ઉનાં ટાઈમ હતો, રસ્તામાં એક માણસે સર્પને જોયો જોતાંજ તેને ભય ઉત્પન્ન થયો. તેણે ખૂબ પાંડી કે સર્પ છે! સર્પ છે! થોડીવારમાં પાંચ પચાસ માણસો એકઠાં થઈ ગયાં અને કેટલાએક તો છુમો પાડવા લાગ્યાં કે સાણસો લાવો. એટલામાં આ ભયભીત થયેલા મનુષ્યોના ટોળામાંથી એક મનુષ્ય દોડ્યો, અને ફાનસ લાવ્યો. ખીજાઓ સાણસો લેવા ગયા. પરંતુ આ ફાનસ લાવેલા મનુષ્યના દીવાથી જણાઈ આવ્યું કે તે સર્પ નથી પણ દોરડી છે. એજ વખતે હાજર રહેલા મનુષ્યોમાંથી ભય ભય પામી લાગી ગયો. એજ પ્રકારે આપણે જીવને-મનુષ્ય, તિર્યચ, નારક કે દેવ તરીકે જોઈએ છીએ ત્યારે ક્રોધ, માન, માયા, લોભ મોહરૂપી સર્પો કે વિકારો આપણા મનોભાવને, આત્મભાવને બગાડી નાંખે છે-વિક્ષિપ્ત કરી નાંખે છે અને તેથી આપણે ખરેખરી વસ્તુ અર્થાત આત્મ-દ્રવ્ય દેખાતું નથી; પરંતુ સામાયિકરૂપ ફાનસ લાવનાર મહાત્મા આપણને દેખાડી આપે છે કે દેખાડી આપશે કે આ જીવો યરીરી નથી-કયાય કે કર્મો નથી એટલે મનુષ્ય તિર્યચ નથી, પણ આત્મા છે. એવું જોતાંજ આપણા રાગદ્વેષરૂપ ભય અને આસક્તિ ચાલી જશે. આત્મા પોતાના શુદ્ધ સ્વભાવમાં સર્વ આત્માઓ સાથે સમભાવે રહી અનંત આનંદને પણ અનુભવશે.

પરમાત્માને વીતરાગ શા માટે કહેવામાં આવ્યા ? જો કે પરમાત્મા તો વીતરાગ અને પૂર્ણ સમભાવવાળો છે, સર્વ આત્માઓને પોતાના સમાન ગણનારો છે. દેહના કે કર્મના બેદરથી જીવો જુદા જુદા નાના મોટા, ઘણા બારે, જીવતા મરતા, કાળા-જોરા હયા નીચા જણાય છે, પણ આત્મદ્રષ્ટિએ સર્વ આત્માઓ

સમાન છે શરીરને લક્ષને જેને આપણે બુલયી વન-
સ્પતિ તરીકે-કીડી તરીકે-મનુષ્ય તરીકે-ચક્રવર્તી
તરીકે કે ઇંદ્ર તરીકે ગણીએ છીએ તે સર્વમાં આત્મા
સમાન છે. કોઇમાં પણ આત્માનો એક પ્રદેશ વિશેષ
કે આછો નથી. કીડીમાં અને દાથીમાં સમાન છે.
કીડીમાં સંકુચિત જણાય છે અને દાથીમાં વિક-
સિત. જેમ રખરનો કટકો સંકુચિત અને વિકસિત
થાય છે તેમ આત્મપ્રદેશો તો સંકુચિત હોય કે વિક-
સિત હોય પણ સમાન હોય છે. આટલા માટેજ
કરેમિ સામાન્યમ્. એટલે ન્યાં સુધી મને સા-
માયિકની પ્રતિષ્ઠા છે ત્યાં સુધી જગતના તમામ
જીવોને-એયોર્સી લાખ જીવોનિના સર્વ જીવોને
મારા સમાન ગણીશ એટલે કે એ સર્વ જીવોમાં એવો
ભાવ રાખીશ કે મને વર્ધમાનમાં જેવો ભાવ છે
તેવોજ ભાવ હું સર્વ જીવમાં રાખીશ. આ સમ-
ભાવથી નથી રાગ થતો કે નથી દ્વેષ થતો, તેથીજ
મજુ વીતરાગ છે અને વીતદ્વેષ છે.

હવે પ્રજુ વીતરાગ અને વીતદ્વેષ હોવા છતાં એટલે
રાગદ્વેષ રહિત હોવા છતાં એને વીતરાગ શા માટે
કહેવામાં આવ્યા છે તેનો વિચાર કરીએ. દ્વેષ કરતાં
રાગને જીતવો બહુ મુશ્કેલ છે, ધર્મભ્યાષાર દ્વેષને
અટકાવી શકે છે પરંતુ રાગને ધર્મભ્યાષાર પણ
કેટલીકવેળા અટકાવી શકતો નથી. આ વાત સ્પષ્ટ
સમજવા એક ઉદાહરણ લેયું.

એક વેળા પૌષ્પ નામની ધાર્મિક ક્રિયામાં એ-
ટલે આખા દિવસની સામાયિકમાં સોએક માણસો
રોકાયેલાં હતા, તેમાં એકનું નામ પુલયંદ હતું.
મધ્યાન્હ પછી એક જગજીવન નામનો મનુષ્ય આ-
વ્યો અને આવીને પુલયંદ પર ગળેનો વરસાદ
વરસાવવા લાગ્યો. મુનિરાજ બેઠા હતા. પૌષ્પમાં
આવેલાં મનુષ્યો પણ પોતાનાં ધાર્મિક ઉપકરણો સાથે
બેઠા હતા, આ બધાંને જોઈને પુલયંદ પોતે પોતામાં
હોવાથી કંઈ પણ બોલ્યા નહિ, અર્થાત્ ધાર્મિક
ક્રિયાએ તેને દ્વેષ કરતાં જગજીવનની સામે ગળે
આપતાં અટકાવ્યો. ધાર્મિક અનુક્રાંતે દ્વેષ થતા ન
હોયો. કંઈ પણ જગ્યા ન મળવાથી અતે જગ-

જીવન યાકી જ્યારે ચાલ્યો ગયો ત્યારે શું બન્યું તે
હવે આપણે જોઈએ.

મુનિમહારાજ તેમજ પૌષ્પની ક્રિયા કરનારા મનુષ્યો
પુલયંદ લાઇની શાન્તિનાં-ધીરજનાં વખાણ કરવા
લાગ્યા. પુલયંદભાઈ ગનમાં પુલાયા અને તે કોઇએ
જણ્યું નહિ. ધાર્મિક ક્રિયા કરતા હતા. કટાસણ-
મુદુપત્તિ, ચરવળો, ગુર મહારાજ અને પૌષ્પ કર-
નારા બાંધવો એ ધર્મનાં સાધનો હતાં, તે છતાં તેના
વખાણ થતાં ત્યારે પુલયંદભાઈ ખુશ થયા વિના
રહી શક્યા નહિ કારણ કે પુલયંદભાઈ તે વખતે
સમજી શક્યા નહિ કે તે તે વખાણ આત્માના થતાં
નથી, પણ યથાનામ કર્મનાં થાય છે, માટે મારે તેમાં
મોહ પામવો જોઇએ નહિ. આ ઉપરથી શ્રોતાઓ
સમજ્યા હશે કે-વક્તા જાણતો નથી કે તેઓ કાઠવ
જેવું ચોક્કસ 'clear as mud' કે 'clear as crystal'
કે સ્ફટિક જેવું એ તેને ખજાર નથી, પરંતુ વક્તાને
લાગે છે કે દ્વેષ કરતાં રાગ જીતવો મુશ્કેલ 'બહુ
હોવાથી એ રાગને પણ જીતનાર મહાત્માને વીતરાગ
ગણી આપણે પરમાત્મા પણ ગણ્યા. એવા રાગદ્વેષ
રહિત પણ સર્વમાં સમભાવ રાખવા શીખવાની કોઇ
પણ કળા હોય તો વક્તાને તો અનુભવ થઇ રહ્યો
છે કે એ કરેમિ સામાન્યમ્ છે-અર્થાત્ સામા-
યિક છે.

કારણ કે સામાયિક પાળવાનું સૂત્ર બોલતાં
યજુઃ સામાન્યમ્ કુરુજા=એનો અર્થ જે કે ધણી
વાર સામાયિક કરવા એવો થાય છે તથાપિ વક્તાને
એવું સ્પર્ધુ કે બહુ પ્રકારે એટલે નાના પ્રકારે સમ-
ભાવ જેમાં ઉત્પન્ન થાય એવાં સામાયિક કરવાં.
આ ભાવના થતાં મિત્રરત્ન મોહનલાલ દલીચંદ
ભાઈએ ચોક્કસ સામાયિકનું પુસ્તક હાથે ચમ્પું.
એમાં આઠ-પ્રકારે સામાયિક કરવાનાં લખ્યાં છે.
એટલે કે સમભાવ સામાયિક, સમયિક એટલે દયા
ભાવ, સામાયિક, સમવાદ=સંલવાદ, સમાસ=ટુંકાપાં
ચોડા અબ્દોમાં સામાયિક, ઉપશમ વિવેક સંવર
નામના ત્રણ પદમાં સામાયિક, 'સંલેપ સામાયિક,
અનવલ્લ અથવા પાપરહિત સામાયિક, પરિણા અથવા
કોઇ એક પદાર્થ ઉપર વિચારણા કરતાં ઉત્પન્ન થતું

સામાયિક અને પ્રત્યાખ્યાન સામાયિક-આવાં આઠ પ્રકારનાં સામાયિક તેમાં જોવામાં આવ્યાં. આમાંથી પહેલું સમવાદ અને સાતમું પરિણા સામાયિકમાં થોડું ફરાવત્તન કરી બે સામાયિક કરવા માંડવા, અને એ બન્ને સામાયિકની ખૂબી વક્તા તમારી પાસે મૂકવાને માટે પ્રયત્ન કરે છે. સમભાવ સામાયિકનું દ્રશ્યોતઃ—

હર્ષપુર નગરમાં દમદત્ત નામનો મહા જળવાન રાજા રાજ્ય કરે છે. જરાસિંઘ રાજાને સંહાય કરવા પોતાનું લોકર લઈ પોતાના નગરમાંથી જરાસિંઘની નગરીએ જાય છે. દરમિયાન દમદત્ત રાજાની ગેર-હાજરીમાં હસ્તિનાપુરના રાજા પાંડવો, કૌરવો હર્ષ-પુરને જીતી લે છે. દમદત્ત રાજા પાછા ફરતાં પોતાની નગરીને જીતેલી જોઈ પાંડવ, કૌરવ સાથે યુદ્ધ કરી, તેઓને પોતાના નગરમાંથી હાંકી કાઢે છે. કેટલાએક વર્ષ પછી એક દિવસે પોતાના મહેલના અડધામાં સંધ્યાકાળે દમદત્ત રાજા ખેડેલા છે. એવામાં તેઓની દ્રષ્ટિ આકાશ બહુ જાય છે. તેને નાના પ્રકારના સુંદર આકૃતિવાળાં વાહનાં જોવામાં આવે છે, એ વાહનાંઓની રમણિયતા ઉપર મોહિત થાય છે. થોડાક સમય જતાં પવન વાય છે. વાહનાં વિરૂપ થઈ વિખરાઈ જાય છે. એ જોઈને રાજાને ખેદ થાય છે, અને વિચાર કરે છે કે હું આ પ્રમાણે આ સુંદર દેખાતો મારો રાજમહેલ, મારી રાણીઓ મારો વૈભવ આ માફ ધરી એ પણ કાળ નામના પવનના અપાટથી વિરૂપ થઈ નાશ પામશે. હા! સંકળ જગતની સંકળ સુંદર વસ્તુઓ કાળના અપાટથી અસુંદર થઈ નાશ પામે છે. સુંદરતા જો આ વસ્તુમાં દેખાય છે, તે ખરી સુંદરતા નથી પણ આ ગંતુક છે. ત્યારે એ ખરી સુંદરતાનું રચન ક્યાં છે. આમ વિચાર કરતાં કરતાં તેમની દ્રષ્ટિ બાહ્ય પદાર્થો ઉપરથી નિવૃત્ત થઈ અંતર દ્રષ્ટિ થાય છે. અંતર દ્રષ્ટિ થતાં સુંદરતાના આધારપ આત્માની અંખી થાય છે. પછી આંતરધ્યાને ચડતાં એ સુંદરતા અવિનાશી છે કે કેમ-એ સુંદરતા જો આત્મામાં દેખાય છે તે બાહ્ય વસ્તુની પેઠે વિનાશી છે કે અવિનાશી તેની શોધ કરવા દમદત્તરાજ રાજ્ય પોતાના સુવરાજને

આપીને દિક્ષા ગ્રહણ કરે છે. આત્મનિરીક્ષણને માટે દીક્ષા ગ્રહણ કરનારા મહારાજ દમદત્ત ત્યાર પછી વિદાર કરતાં કરતાં હસ્તિનાપુરના સીમાદા સુધી આવી પહોંચે છે અને ત્યાં કાઉસગ મુદ્રાએ ઉભા છે. એવામાં પાંડવો થોડેસ્વાર થઈ પોતાના બગીચા બહુ જાય છે, તેઓની દ્રષ્ટિ ગામ બહાર આવતાં શ્રી દમદત્ત મુનિરાજ ઉપર પડે છે. તેઓ મુનિરાજ પાસે આવે છે, અને પોતા ઉપર વિજય મેળવનાર આ સમર્થ મુનિરાજને કાઉસગ મુદ્રાએ જોઈ તેઓનાં મનમાં લક્ષિતભાવ ઉદ્ભવે છે. મુનિરાજની પ્રદક્ષિણા ફરી નમન કરી સ્તુતિ કરી પોતાના બગીચા બહુ વિચરે છે. થોડીવાર પછી કૌરવો એજ પ્રકારે થોડેસ્વાર થઈ ત્યાંથી આવ્યા જાય છે. નગરની બહાર આવતાં તેઓને પણ આ મુનિરાજ નજરે મળે છે. મુનિરાજ બહુ જાય છે, અને પોતાના પર-પૂર્વે જય મેળવનાર આ મુનિરાજને જોઈ તેઓનાં હૃદયમાં દ્રેષ ઉદ્ભવે છે તેથી તેઓ મુનિરાજ તરફ ખીજોરાં ફેંકે છે તે જોઈ તેમના માલુસો પણ છટ દેખાળાં-પત્થરા વિગેરે નાંખી મુનિરાજની આસપાસ એટલો જોર કરી મૂકે છે. પાંડવો કેટલોક વખત ગયા પછી પોતાના બગીચામાંથી પાછા ફરે છે, મુનિરાજને સીમાદામાં નહિ દેખી આસપાસ રહેલા ગેવાળાને પૂછે છે. ગેવાળાઓ બનેલી હકીકત જાહેર કરે છે પાંડવો છટે પત્થરો, દેખાળાં મુનિરાજની આસપાસથી ખસેડી નાંખે છે. કૌરવોએ કેટલી આ-ચાતનથી ખેદ પામે છે. મુનિરાજની આવી ધીરજ જોઈ પુનઃ સ્તુતિ કરે છે. અને નગર તરફ પ્રમાણ કરે છે.

આ પ્રકારે અર્ધાવ પાંડવોએ કરેલા યશોમાન અને કૌરવોએ કરેલી નિર્જાતના-આશાતના એ ઉભય ઉપર દમદત્તરાજ શો વિચાર કરે છે તે જોખ્યો.

જૈન psychology કર્મ ગ્રન્થ એમ કહે છે કે પાંડવોએ કે કૌરવોએ દમદત્તરાજનો થય કે અપ-થય કર્યો નથી, પણ દમદત્તરાજના પૂર્વ કર્મોએ -યજમાન કર્મોએ પાંડવો દ્વારા સ્તુતિ કરાવી; અને અપથય નામ કર્મોએ કૌરવોદ્વારા અપમાન કરાવ્યું.

આ પૂર્વે કરેલાં મારા, દમદંતરાજ વિચાર કરે છે કે, કર્મોને દેખાડનાર પાંડવો કૌરવો તો મને ઉપકારી છે. એમણે જો માન અપમાન નહિ કર્યું હોત તો મારા યથા, અપયથ કર્મોને હું કેવી રીતે જાણી શકત ? માટે તેઓનો ઉપકાર માની આ કર્મોને સદન કરી લઉં. તેઓશ્રી સનમાનને અને અપમાનને સદન કરી કર્મોને ક્ષય કરે છે. અને આત્માને નિર્મળ કરે છે. આ પાંડવ કૌરવો ઉપર દમદંત રાજાએ રાખેલો સમભાવ એને Jainology જૈન આત્મવિદ્યા સમભાવ સામાયિક કહે છે. આ સમભાવ સામાયિકથી આપણને સમજાવું હશે કે વિનાશી વાદળો ઉપર વિચાર કરતાં અવિનાશી આત્માનો દમદંતરાજને બોધ થાય છે. એને જૈન પરિભાષામાં પ્રત્યેક પુદ્ગલ કહે છે, અને જ્યારે રાગ દ્વેષનો માન અપમાનનો ક્ષય કરે છે ત્યારે સમભાવ વડે કેવળ જ્ઞાનાદિશુભ્યુ-પૂર્ણ શુભો આત્મામાં વિકસે છે.

સામાયિકના પ્રત્યાખ્યાનમાં તસ્સ મંતે પઢિ-ક્કમામિ એવું એક પદ આવે છે, અને એનો ભાવ એવો છે કે આત્મા પોતાના સ્વભાવને છોડી વિભાવમાં ગયો હોય, ત્યાંથી પાછો સ્વભાવમાં લાવવો. આને ઈંગ્રેજીમાં confession કહે છે. અને જૈન પરિભાષામાં પ્રતિક્રમણ કહે છે. આત્મદ્રષ્ટિ થયા વિના પોતાના દોષો ઘણા છુપાવે પ્રગટ કરી શકતા નથી. મહાત્મા ગાંધી સહના પ્રયોગો પોતાની આત્મકથામાં લખે છે તેમાં જૈનના પ્રતિક્રમણની-વિચારકોને ઝાળી થયા વિના રહેતી નથી. દોષો કબ્જ કરવા અને દવે પછી ન કરવા અને એમ કરી આત્માને નિર્મળ કરવાના જિજ્ઞાસુઓ અકર્મક ક્રિયાપદ Intransitive verb કે passive voice સહબોદ વિશેષતઃ-વાપરવા નહિ. વક્તાના મિત્ર સ્વઁ કાન્ત વિશેષે કરી આ પ્રયોગ કરતા હતા. દાખલા તરીકે તેમના પુત્રને તેમણે પૂછ્યું કે ખડીઓ કેમ પડયો? પુત્રે જવાબ આપ્યો, બાપુજી હાથમાંથી પડી ગયો. તેમણે કહ્યું કે એમ કહે કે મેં પાડી નાખ્યો, ખડીઆમાં પોતાની મેળે પડી જતાની શક્તિ નથી. મેં વિચાર પૂર્વક-જ્ઞાનપૂર્વક ખડીઓ ખરાબર હાથમાં પકડ્યો નહિ એટલે તે પડ્યો, એમ તારે કહેવું જોઈએ.

આ પ્રકારે આપણે પોતાનો દોષ સ્વ. કાન્તના પુત્રની પેઠે કાનો કબ્જા કરતા નથી અને કાંતો ખીન્ન કાંધ ઉપર એ દોષો ઢોળી પાડીએ છીએ. અને એથી કરીને આપણા આત્મામાંથી દોષનિવૃત્તિ થતી નથી, અને દોષનિવૃત્તિ વિના આત્મા પોતાનો વિજય કરી શકતો નથી-વિઘ્નો ઉપર જય મેળવી શકતો નથી.

દેદદ્રષ્ટિ ગયા પછી અંતરાત્મ દ્રષ્ટિ થતાં આપણે કર્મના ક્ષેત્ર ઉપર કાર્મણ દેદમા થતા નાના વિકારોમાં પડીએ છીએ. ઘણાએક વિદ્વાનો પણ મનને દોષ આપતા જણાય છે; જેમકે એક વિદ્વાન કવિ ગાય છે કે:-

મન તું ગમાર થા માં,
દોષમા દયાબ જા માં.

મન તેને જવાબ આપે છે કે પ્રભુ! હું ગમાર નથી. હું તો જડ છું તમે પોતેજ મને દોષમાં પકડો છો, અને પછી મને ગમાર કહો છો. તમે શિખરે ચઢાવો તો હું જડ મન સ્વર્ગને શિખરે ચઢું છું, અને નરકની ખાઈમાં પડકો તો હું નર્કમાં પડું છું. તમારી પ્રેરણા વિના મારાથી કંઈ થતું નથી. આમાં દોષ કે શુભ તમારો છે. મારામાં તમે આરોપો છો માટે તમારે પઢિક્કમામિ કહેવું જોઈએ.

કેટલાએકો લક્ષ્મીને દોષ આપે છે. અને લખે છે અને વરે છે કે જગતમા કલકનું મૂળ લક્ષ્મી છે. લક્ષ્મી પણ ચૈતન્યને કહે છે કે હું તો જડ છું. મારો દુરુપયોગ કે સહઉપયોગ તમારા હાથમાં છે, મારામાં હું જડ હોવાથી શુભ દોષ નથી. દોષ અને શુભનો આરોપ તમે મારામાં કરો છો. હું લક્ષ્મી છું. તમે લક્ષ્મીના પતિ છો. હું નારી છું. તમે નારાયણ છો, અને તમારી આજ્ઞા પ્રમાણે મારે તો ચાલવું રહ્યું, માટે પ્રભુ તમારા દોષને માટે તમારે પ્રાપ્તિ કરવું જોઈએ. પ્રતિક્રમણ કરવું ધરે અને Confession કરવું જોઈએ.

કેટલાએકો-કેટલાએક શાસ્ત્રો પણ જાણે પોતે દોષ રહિત હોય તેમ કર્મને દોષ આપે છે. કર્મ તો -કર્મપરિણામ રાજ તો વિચાર કરતાં જણાય છે કે

નિષ્પક્ષપાત જડ Judge જડજનના જેવા દેખાય છે. આત્મારૂપી મહારાજના રાજ્યમાં-સ્વરાજ્યમાં-self-government માં કોઈ યથાર્થ વ્યવસ્થા રાજ્યનાર government ચક્રાવનાર હોય તો તે કર્મરૂપ અદલ ધન્સાથી ન્યાયાધિશ છે. તિર્થંકર જેવાઓને પણ દેવની શિક્ષા અને શુભના પારિતોષિક આપ્યા વિના રહેતો નથી. મહારાજના ન્યાયાધિશપણાનું કાર્ય જે નિષ્પક્ષપાતપણે કરતો હોય તે સર્ટિફિકેટ મેળવવાને માટે લાયક હોય કે કપકાને ! કર્મ રીસાર્થને આત્માને કેહે છે કે મને પેન્સન આપો. મારે તમારી સેવા કરવી નથી. આપ શ્રોત્ર આંધવો ઉપમિતિ ભવપ્રપંચના ચંદ્રને લક્ષ્યપૂર્વક વાંચશો તો આ વક્તાનું કર્મના સંબંધમાં જે કહેવું છે તે clear as mapd ના જેવું નહિ પણ clear as light ના જેવું. થઈ જશે મનુષ્યમાં એવી હિંમત આવવી જોઈએ કે એણે પોતાનો પૂર્ણ વિકાસ કરવો હોય તો જ એવા મનને લક્ષ્યીનો કે કર્મનો દોષ ન કોટાં-જડમાં ન આરોપતાં જે દોષો પોતાના છે એમ પ્રગટ રીતે Confession કરી-પ્રતિક્રમણ કરી આત્માને સામાયિક વડે શુદ્ધ કરવો જોઈએ.

આત્મપ્રતીતિ સામાયિકમાં કેવી થાય છે તે સંબંધી હવે વિચાર કરીએ. Whether the Conviction of the soul is possible or not, let us see. નૈષેધિક રીતે એ negatively જોતાં એટલું તો માલુમ પડે છે કે આ શરીરરૂપી બાંધમાં આપણે હોઈએ છીએ ત્યારે શરીર પણ કેવી સ્થિતિમાં હોય છે, અને ન્યારે નથી હોતા ત્યારે તે કેવી અમંગલિક સ્થિતિમાં હોય છે. આ ચામડીમાં જે ચક્રચક્ર લાસે છે એ યાત્રા છે. કપક આ શરીરમાં આપણે છીએ-અને તેને કપકને આ શરીર મંગલિક દેખાય છે.

વળી આપણે positively વિધાયક દ્રષ્ટિએ જોઈએ તો પણ પ્રતીતિ થાય છે કે શરીરરૂપી ગૃહમાં પ્રકાશરૂપે આપણે કંઈક છીએ.

ભુજો! આપણે ૯-૩૦ વાગે સુતા ગયા પંચેક મિનિટમાં આપણે સુઈ ગયા ૯-૪૦ મિનિટ આપણને સ્વપ્ન આપ્યું, જણે કે એક મહેલની અંદર

આપણે ગયા છીએ, તેના દિવાને ખાસમાં આપણે બેસા છીએ. ધણા મનુષ્યો અને અમલદારો તથા મહારાજાં વિગેરે આપણે દેખીએ છીએ. ખુસીઓ, કપાટો તથા તક્તાઓ અને તાના પ્રકારના નાટ્ય-રામો આપણે જોઈ રહ્યા છીએ. હવે જરા વિચાર કરો કે સ્વપ્નમાં આપણી આંખો તો બંધ છે. ત્યાં દીવો ક્યાં હોતો કે જેથી આ બધું દેખાયું? બુમર, દિવાના લટકાવેલા ક્યા પ્રકાશથી આપણે જોયા? જે પ્રકાશવડે આપણે આ બધું જોઈ શક્યા-આંખો બંધ હોવા છતાં જોઈ શક્યા એ પ્રકાશ કોનો? એજ આત્માનો પ્રકાશ હોવો જોઈએ. જગૃતમાં એજ પ્રકાશથી આપણે જોઈએ છીએ. સૂઈના પ્રકાશને પણ આપણો આત્મા પ્રકાશ આપી રહ્યો છે. તેમ સુષુપ્તિમાં પણ-deep sleepમાં પણ આપણો આત્મા જગમગી રહે છે. જગૃત સ્વપ્ન કે સુષુપ્તિ એ ત્રણે અવસ્થાને ભેદીને રહેશે! આત્માપ્રકાશ કદી ધુકાતો નથી. હા! મોહનાં આવરણો આવે છે, કષાયનાં વાદળાંથી ઢંકાય છે, કર્મરૂપ સર્પના વિપથી વિષમય અને છે. તથાપિ એજ આત્મા પોતાનું સ્વરૂપ સમજે, પોતાનું બળ જોજે-નિહાજે તો કર્મરૂપી સર્પને કષાયરૂપી વાદળાંઓને અને મોહરૂપી અંધકારને તે દૂર કરે છે, આવું આવું ધણુંએ સામાયિકમાં જણાય છે. સામાયિક એજ આત્મા છે. શ્રી યશોવિજયજી કહે છે કે સામાયિક તેહો આત્મા, ધારો શુદ્ધો અર્થે નિર્ધિકલ્પ ઉપયોગમાં નહિ કર્મનો ચારો. વિગેરે. એક રામન શીલસુદ્ધ પણ કહે છે કે-Not all of men shall die-મારો સંતર નાશ થવાનો નથી. ફેન્સ શીલેસોફર પીરકલ-Piscar કહે છે કે કેટલાંએક એવા વિષો છે કે એક જીનનો આઠમો ભાગ મનુષ્યને મારી નાંખે છે. પરંતુ એ જીનના આઠમા ભાગના વિષને ખખર નથી કે હું મારી નાંખુ છું. મનુષ્યમાં રહેલા આત્માને ખખર છે કે આ શરીર છોડીને હું જાઉં છું. એજ આત્માની વિશેષતા છે.

હવે કર્મ કરતાં એ આત્મા બંધવાન કેમ છે તે આપણે જોઈએ. રાજામાં પણ કહ્યું છે કે આ ચોખ્ખો લાખ જીવાયોનિમાંની એકી યોનિમાં એક

એક Class માં આપણે અનંતવાર ગયા છે. નાર-
કીના સાગરોપમ અને પાયોપમના દુઃખો-તિથ્યના
દુઃખો આપણે અનંતી વખતે સદન કર્યાં. એ બધા
દુઃખોનો નાશ થયો પણ તમે અને હું નારકી તિથ્ય
દેવતાનાં સાગરોપમ અને પાયોપમના સુખ દુઃખો
ભોગવ્યા છતાં હજી કાયમ છીએ. દુઃખોનો નાશ થયો
પરંતુ એ કર્મોના નાશ કરનાર આત્મા મનુષ્યના
ઉત્તમોત્તમ ક્ષેત્રમાં આવી ચડ્યો. આટલું તો અઠા-
નપણમાં આકામનિર્જ્વાલે તે કરી શક્યો તો હવે
સકામનિર્જ્વાલે મનુષ્યમા રહી ત્રણે શોકને પર
એવી ઉત્તમોત્તમ સ્થિતિ પણ કેમ ન પામી શકે ?
કહે છે કે બધાં કર્મોમાં મોહની કર્મ મોટામાં મોટું
છે. સીતેર કેડાકોડી સાગરોપમની તેની સ્થિતિ
ગણાય છે, તથાપિ આપણે સમજીએ છીએ કે સીતેર
કેડાકોડી સાગરોપમનો છેડા પણ આવે છે, કારણકે
એટલું મોટું હોવા છતાં તેને Limit છે-હદ છે, અંત
છે, અને આત્મા અનંત છે, તેના એકેકા પ્રદેશમા
અનંત કર્મની વર્ણનાઓને હકાવી દે, છતાં તેનું બળ
ક્ષતિ પામતું નથી. એમર્સન કહે છે કે eating-dr-
inking, sleeping, clothing, is not man
only, it does not represent him.' Walt
Pitman પણ કહે છે કે I am not contain-
ed between my boots and hats.'
મનુષ્યમાં રહેલો આત્મા Measure છે-માપ છે.
અને તે કેઈથી માપી શકાતો નથી. વિચાર કરો કે
ગજ મોરો કે તાકે ? મોટા દેખાતા તાકને ગજ
માપી જાય છે. પણ ગજ મપાતો નથી. હંચા દેખાતા
પર્વત ઉપર મનુષ્ય ચડી જાય છે, એટલે કે પર્વતની
હંચાઉં પુરી થાય છે, પરંતુ મનુષ્યની થતી નથી.
એક મનુષ્ય રોજ ૮ માર્ફટ ચાલતો હાલ જણા-
વેલી પૃથ્વીની આઠ વર્ષમાં પ્રદક્ષિણા કરી વળે; એટલે
કે પૃથ્વીના પરિઘ કરતાં મનુષ્યના પગની લંબાઈ
નહિ ખૂટે તેવી છે. આ પ્રકારે વિચાર કરતાં શાઅંગી
વાત સિદ્ધ થાય છે કે ઘણા આત્માઓએ કર્મોને-
મોહને દૂર કર્યા છે અને ઉત્તમમાં ઉત્તમ સ્થિતિએ
પહોંચ્યા છે. એક અવ્ધાત્મી તો એટલે સુધી કહે
છે કે આત્માશ્રી સૂર્યની પાસે મોહરૂપ અધકાર ટપી
શકતો નથી.

એવી દંતકથા છે કે એક વેળા અધકાર છદ્
મદારાજ પાસે ફરિયાદ કરવા ગયો અને ફરિયાદ રજુ
કરી કે મહારાજ સૂર્ય મને ક્યાંપે ટકવા દેતો નથી.
છદ્ કહ્યું હમણાં તું જા, હું સૂર્યને ડોલાવીને કંપકા
આપીશ. એવી કથા છે કે છદ્ સૂર્યને ડોલાવ્યો
અને હકીકત રજુ કરી, સૂર્યે જવાબમાં કહ્યું કે અધ-
કાર જોડું બોલે છે. મારી પૂઠે વાત કરે છે. સાચો
હોય તો એમને બોલાવો અને મારી સમક્ષમાં કહે-
વડાવો કે હું એને કાઢી મૂકું છું કે મને જોઈને
જ એ પોતાર થઇ જાય છે. આજ પ્રકારે આત્મ-
જ્ઞાનરૂપી લાણુ તેના સંપૂર્ણ જોમમાં પ્રકાશે છે, એટલે
મોહરૂપ અધકાર જતો રહે છે.

હવે આપણે આત્માની absolute કે મંપૂર્ણ
શક્તિઓ સમજવાને પ્રયત્ન કરીએ. પૃથ્વીપર રાત્રિ
દિવસ છે. રાત્રિ એ અધકાર છે. દિવસ એ અજ-
વાળું છે, રાત્રિ એ દુઃખરૂપ છે, દિવસ એ સુખરૂપ છે.
પૃથ્વીની જે બાજુ સૂર્યનો પ્રકાશ હોય છે તેને
આપણે દિવસ કહીએ છીએ, અને તેથી ઉલટી
બાજુને આપણે રાત્રિ કહીએ છીએ; પરંતુ આપણી
સૂર્યમાળામાંથી પૃથ્વીને દૂર કરીએ તો સૂર્યનો પ્રકાશ
સર્વત્ર બાપી રહેલો જણાશે અથવા તો આપણે
પૃથ્વીથી ધણે ઉંચે જઈશું તો માણસ પાસે કે સૂર્ય-
સ્ત કે સૂર્યોદય જેવું કંઈ નથી. સૂર્ય નિરંતર ઉદય-
માનજ હોય છે. આપણે eternal day કે શાશ્વત
દિવસમાં હોઈએ. Relative day and relative
night-થી પર absolute day માં હોઈએ એવું
આપણને જણાશે. આજ પ્રકારે દેહરૂપ પૃથ્વીપર
શુભકર્મરૂપી દિવસ, અને અશુભકર્મરૂપી રાત્રિ આપ-
ણને દેખાય છે. પણ દેહથી પર એવા આત્મસૂર્યના
પ્રકાશમા આવતાજ તેની absolute light ની
પેટે આપણે absolute જ્ઞાન પ્રકાશમાં મહાસત્તા
જણાઇ રહીશું.

છવેરે આ સંસારરૂપ મહાસમુદ્રમાંથી તરવાને
સામાયિકરૂપ સ્ટીમર આપણે તેમાં બેસીને પ્રવાસ કર-
વાને માટે મળેલ છે. શ્રી મહાવીર આપણા કેપ્ટન છે.
અને આપણે મુસાફરો છીએ. સામાયિકરૂપી સ્ટીમરમા

એસવાને માટે ૪૮) મિનિટ જેટલા ટાઈમની કિમ-
તથી સામાયિકની ટીકીટ ખરીદીએ સામાયિક ચટ્ટીએ
તો શાસ્ત્ર કહે છે કે જે સ્થિતિ ઉપર શ્રી વીર પહોંચે
તે સ્થિતિ ઉપર એ સ્ટીમરમાં પ્રવાસ કરનારાઓ પહોંચે.
અનંતો પહોંચ્યા છે, અને અનંતો પહોંચશે.

જૈનની ધાર્મિક ક્રિયાઓને પણ આવશ્યક કે છ
આવશ્યક કહે છે. એટલે અવશ્ય ધર્મક્રિયા કરવાના
છ પ્રકાર. એ છ પ્રકાર શા છે અને કઈ અપેક્ષાએ
સામાયિક નામની ક્રિયામાં એનો સમાવેશ પણ થાય
છે એ આપણે પરમ દિવસના એટલે સોમવારના
ભાષણમાં જોઈશું. ધૈર્યથી તમે વક્તાનું ભાષણ સાં-
ભળ્યું માટે વક્તા અંતઃકરણપૂર્વક તમારો અને પ્રમુખ
સાહેબનો આભાર માને છે.

વ્યાખ્યાન થોડું તા. ૧૮-૭-૨૭.

જ્ઞાનક્રિયાપ્રિય પ્રમુખ સાહેબ, અને આત્મપ્રિય
સુદા બાંધવો,

રા. રા. મોહનલાલ દલીયંદલાઈએ સામાયિક
ઉપર એક વિસ્તારવાળું પુસ્તક લખ્યું છે. હાલ
તેઓ વધારા સુધારા સાથે નવીન આવૃત્તિ મુદ્રિત
કરાવી રહ્યા છે. એ પુસ્તક અભ્યાસીને માટે ધણું
સાઈ છે. જુદી જુદી દ્રષ્ટિએ શાસ્ત્રમાંથી દોહન કરીને
મુનિરાજની સહાયથી એ પુસ્તક રચાયું છે, તથાપિ
તેઓશ્રી કહે છે કે સામાયિકો કરીને એ એ લખ્યું
નથી. વળી ખીજે એક સુંદર પ્રયત્ન એ વિષય ઉપર
થયેલ જોવામાં આવે છે. આભાર્યું પ્રશુદાસ બેચરે
એ પ્રયત્ન કર્યો છે. તેમનું રમેલું 'કરેમિમંતે' નામનું
પુસ્તક સામાયિક ઉપર છે. અને એ પુસ્તક તેમણે
સામાયિકનો અનુભવ કરી રચ્યું હોય એમ જણાય
છે. શ્રી મહાવીર સ્વામીના સામાયિકને આદર્શ રાખી
તેઓએ સામાયિક ક્રિયામાં મૂખી એ પુસ્તક લખ્યું
હોય એમ જણાય છે. હું તમે સર્વને એ 'કરે-
મિમંતે'નું પુસ્તક વાંચવાની ભલામણ કરું છું.

શ્રીમુત પ્રશુદાસ બેચર સામાયિકના સૂત્રમાં છ એ
આવશ્યક આ પ્રકારે સમાવેલાં દેખાડે છે.

છ આવશ્યક આ નીચે પ્રમાણે છે. એટલે કે

૧. સામાયિક.

૨. ચોવિસઘો, -ચોવીસે પ્રભુની સ્તુતિ.

૩. વંદનક, -ગુરુવંદન.

૪. પ્રતિક્રમણ.

૫. કાઉસગ્ગ.

૬. પચ્ચખાણ.

તેઓ શ્રી કહે છે કે કરેમિ સામાયિક એ
phrase માં સામાયિક આવશ્યકનો સમાવેશ આવેલ
છે, મંત્રોમાં ચોવીસઘોનો સમાવેશ થાય છે. તત્-
ભૂતે એ ભૂતોમાં ગુરુવંદનનો સમાવેશ થાય છે.
પડિક્કમાભિમાં પ્રતિક્રમણનો સમાવેશ થાય છે. જ-
પ્પાણં ઘોસિરામિમાં કાઉસગ્ગનો સમાવેશ થાય છે;
અને સાવજ્જં જોગં પચ્ચામિ એમાં પચ્ચ-
ખાણ નામના આવશ્યકનો સમાવેશ થાય છે. આ
છ એ આવશ્યકો આ પ્રકારે શ્રી વીર ઉપદેશી
અને ક્રિયામાં મૂખી સિદ્ધ કરેલી ધાર્મિક ક્રિયાનો વિ-
સ્તાર છે. હવે આપણે સામાયિકમાં આવેલાં સૂત્રોના
હેતુઓ ટુંકમાં વિચારી જઈશું.

સામાયિકમાં નીચે પ્રમાણે સૂત્રો આવે છે.

૧-નવકારમંત્ર-નવકાર મંગલને માટે અને પંચ
પરમેષ્ઠિના ગુણો આપણા આત્મામાં ખીલાવવા માટે.

૨-પંચિંદ્રિય-પંચિંદ્રિયમાં ગુરૂના ગુણોનું
વર્ણન છે.

૩-ધ્વજામિ ખમાસમણો-ધ્વજામિ ખમાસમણો-
માં એવા ગુરૂની આજ્ઞાનુસાર સામાયિકનું આવશ્યક
કરવાનું છે.

૪-ધરિયાવદિ-ધરિયાવદિમાં સકળજીવોની કેવે
પ્રકારે વિરાધના થયેલી હોય છે તેની ક્ષમા ધ્વજવામાં
આવે છે.

૫-તરસઉત્તરી-તરસઉત્તરીમાં જીવોની વિરાધનાથી
લાગેલાં પાપોનો નાશ કરવાને કાઉસગ્ગની પ્રતાવના
રૂપે પ્રાયશ્ચિત સૂત્ર છે.

૬ કાઉસગ્ગ-કાઉસગ્ગમાં દેહલાવ છોડી આત્મ-
ભાવમાં રહી લોગરસ વડે સામાયિકથી પરમપદ
પામેલા ચોવીસ તીર્થકરોની સ્તુતિ કરી યાપનો નાશ
કરવાનું કાર્ય થાય છે.

૭ લોગરસ-લોગરસમાં ચોવીસ પ્રભુની સ્તુતિ
કરી તેમની પાસે માગવામાં આવે છે કે તમે લોકને
પ્રકાશ કરનારા છો, ધર્મ રૂપ તીર્થ એટલે કે સામા-

કાર્ય. અતિ કુદ્ધ પણ ધરવું,
 મુક્તિપુરી સાથત સુખને નિહાળવારે-બહાલા.
 આત્મહીરા આવરણો ટાળી
 અનંતજ્ઞાન દર્શન પ્રગટાવી,
 અવ્યાજાથ જે સુખ દીપકને પ્રગટાવવારે-બહાલા.
 કાયાથી કંઈ પણ નવ કરવું,
 મૌનપણે સ્થિર બેસી રહેવું,
 બાહ્ય, અભ્યંતર વિચારને અટકાવવારે-
 બહાલા બહેલો સાગ તું એવા ધ્યાનમરિ.

આ પ્રમાણે બહારના વિચારો, અને મનમાંથી
 હિંસાવતા વિચારોને નિરોધ કરવા પ્રયત્ન કર્યા કરવો
 અને બીજા સમયમાં મનની સાથે એવો દૃઢ સંકલ્પ
 કરવો કે હે પ્રભુ! તને જેમ ગમશે તે પ્રમાણે હું
 વિચાર કરીશ, હું બોલીશ, અને તેજ પ્રમાણે વર્તન
 રાખીશ; અને તને ન ગમે તે હું ન વિચારીશ, ન

બોલીશ, અને ન આચરીશ. આ સૂત્ર જો-અનુભ-
 વમાં મૂકાય તો ખરેખર! જીવનમાં કેટલો પથરો
 ઘણે જગ્યાએ-કેટલું આદર્શ જીવન બની રહે!

અર્થાત સામાયિકમાં જાપ કરવાની શૈલી એ છે.
 કે-નમમિ કીરં ગિરિસારધીરમ્ એના જાણે અર્થ
 અને લાવ પૂર્વક કરવો, અને એ કરતાં કરતાં જો
 બહારનો વિચાર આવે તો પઢિવ્વકમમિ નિંદામિ-
 ગર્હામિ-અપ્પાણં વોસિરામિ એમ કહી સ્વરથાને
 સ્વઉપયોગ આવી જવું.

આથી ચિત્તશ્ચિત્તોનો નિરોધ થવા માંડશે અને
 પૂર્ણ નિરોધ થતાં આત્માનો સાક્ષાત્કાર થશે. એટલા
 માટે પત્તજ્જિ ભગવાન કહે છે કે-યોગશ્ચિત્તશ્ચિત્ત
 નિરોધઃ-એટલે મન, વચન કાયાના યોગને અટકા-
 વવાથી ચિત્તશ્ચિત્તોનો નિરોધ થશે, અને તેથી તમા
 દ્રષ્ટુઃ સ્વરોપેશ્વરસ્વાનન્-એટલે દ્રષ્ટા-આત્મા પોતાની
 સ્વરૂપમાં પૂર્ણપણે રહેશે.

કુમારિકાઓનો સંવાદ.

[પ્રયોજક તંત્રી.]

(બધી કુમારિકાઓ મળીને ગાય છે.)

‘કુમારિકાના કોઠાના પામે ન કોઈ પાર-

પામે ન કોઈ પાર.

આચાના તરંગે એ રચતી સંસાર-કુમારિકાનાં.

રોહ-લગ્ને થેલી થેલી ચાલી કે કુમારિકા,

કામતણી જવાળે કે બજાતી કુમારિકા;

પટીલોની આમન્યા પાળતી કુમારિકા,

બ્રહ્મમય-ભાવનામાં રમતી કુમારિકા,

કે બજાડે કે સુધારે કે તારે ઉદાર,

પતિને પોતાને ઉતારે ભવપાર,

કુમારિકાના પ્રારબ્ધના એવા પ્રકાર-કુમારિકાનાં

(શૃંગીઝપિના નાટકમંથી)

લાલલક્ષ્મી-બહેનો! કુમારિકાઓના અજબ

કેડ છે. તે કેડ પુરા પડે એમ પ્રભુ પ્રત્યે પ્રાર્થના

કરું છું. દરે આપણે કંઈ મર્મો કરીએ અને એક

બીજાના વિચારો જાણીએ તે માટે એક પ્રશ્ન તમારી
 પાસે રૂકવા ધારું છું. જવાબ આપશો?

બંધીઓ-બુદ્ધીથી. અમારા વિચારો જાણીશું.

બોલો લાલલક્ષ્મી! શું પ્રશ્ન છે.

લાલલક્ષ્મી-કોઈ કુવારી બેનને તેના માત-

પિતા કોઈ છુટ્ટા સાથે પરણાવવા માગતા હોય તે

વેળાએ તેણે શું માર્ગ લેવો?

ધનલક્ષ્મી-લોકરીને ગાય, જ્યાં દોરાય ત્યાં

તે જાય.

પિતામાતા તે તો ચિરંજીવ તીર્થરૂપ-તેમની આરા

માનવી એજ બાળાનો ધર્મ ગણાય-તેથી કોઈની

આત્મ નદિ તો પણ પોતાના જન્મદાતા માતાપતી

આરા આતર પોતાના ડાવરનો જોગ આપશો

નેમ્રએ-એમ સમજને અથવા તો કંઈપણ સમજ્યા નગર આજસુધી બાળાએ એમજ કરેલી આવી છે.

જ્ઞાનલક્ષ્મી—હા. જરૂર એમજ થાય છે. મા-પિતાની સત્ય આચારનું પાલન કરવું એ ફરજ છે, જે માનપિતા ગણી નેમ્ર પોતાના સ્વાર્થ ખાતર પોતાની કુમળી કળા જેવી બાળાને એવા રથને વેચે કે જ્યાં થોડા વખતમાં વેચવ્ય સેવડું પડે, તે માત-પિતા શિરછત્ર તીર્થરૂપ નથી, પણ ધાતકી ખાટકી છે.

તારાલક્ષ્મી—તુ સાચી વાત કહે છે. દીવે દાથમાં લઈ ઉડા કુવામાં કંઈ પડાય છે? બાપ પોતેજ ઉછેરીને પછી કુવામાં દહસેલે તેના કરતાં તો તે ઉછેર્યા પહેલાં દુધપીતી કરે તે વધારે સારું ગણું.

પ્રતાપલક્ષ્મી—વહીસો સમયને માન આપી સંતા-નોની ઉન્નતિ માટે મરતાં હોય તો તેમની અવગ-ણના કરતાં અને મન દુઃખવતાં માપી બનીએ પરંતુ ને તેઓ તેને પોતાના સ્વાર્થ માટે અથવા તો પોતાના અચાનને યીધે રહિના અને સ્વાર્થની અગ્નિમાં હોમવા ઇચ્છતા હોય તો તેમની સામે પડકાર કરવો નેમ્રએ.

ધનલક્ષ્મી—બાપ નિચારો દરિદ્ર રહેા, આશ-વિકાનો બીજે રસ્તો હોય નહિ એટલે પોતાના વંશની વેલહીને વેચવા તૈયાર થાય અને શુદ્ધ વગર તેની મોટી ભૂખ કાણ ભાગે? એટલે શુદ્ધને બાળકો સોપે છે?

તારાલક્ષ્મી—એવી રીતે તો તમે પેલા શુદ્ધને પણ બચાવ કરશે. તેને વિષયવાસના ઉપરાંત પુત્રોત્પત્તિની ઇચ્છા હોય. વગી મડપણમાં ચાકરી કરવા માટે અંગતું માથુસ નેમ્રએ, તેથી તે પોતાના હિંદુ તરીકે અપુત્ર રહેવાથી સદગતિ ન થાય તે માટે તે પરજો તેમા તેના શું વાક?

જ્ઞાનલક્ષ્મી—આવી દલીલ તો પાપ કરનારા એાની સનાતન દલીલ છે. નવલકથાએામાં ખૂનીએાને સુંદર લોપામાં ખૂનના ફાયદા વર્ણવતા એવા છે, લુટારાએા પણ પોતાના પરાક્રમની પ્રશંસા કરતા સાહજ્યા છે. પણ ન્યાય ખાતર નેમ્રએ તો પાપી-એાને પાપ કરતા ગમે તેટલા લાભ થાય, પણ જગનને તેથી લાભ નથી થયો, સ્વાર્થ અને વિષયને

વશ થયેલા વૃદ્ધ પુરોો બીનનો વિચાર કરતા નથી. ને બધા વૃદ્ધો સુવાન બાળાએાને પરજો તો પ્રજના કેવા દાદ થાય. આખા જગનમાં કપાયે ડાઘા પુરોોએ કળેાંની સ્તુતિ કરી નથી. તેમણે પુત્રોત્પત્તિના મોહને તથા ચાકરીની ઇચ્છાને છોડી દેાં નેમ્રએ.

પ્રતાપલક્ષ્મી—પુત્રોત્પત્તિની ઇચ્છા એ હમેશાં પુણ્ય છે એમ નહિ કહી શકાય. જે પ્રજામાં સામા-ન્ય રીતે જન્મ મરણનું પ્રમાણ રીતસર જળવાતું હોય ત્યાં પુત્રની ઇચ્છા કરતા તે ઇચ્છાનો સંયમ કરવો એ પુણ્યકર્મ છે. હિંદુસ્તાનમાં આપારે દિંદુ-સ્તાનની ચુવામી રિયતમાં જ્યાં સહુ બપવાળા રહે છે, પોતાનું, પોતાનાનું કે પોતાની મિશ્કતનું રક્ષણ કરવાની શક્તિ ખોસ ખેડા છે ત્યાં પ્રજાની ઉત્પત્તિને હું તો પાપકર્મ સમજું છું.

ધનલક્ષ્મી—સારે બુદ્ધાની ચાકરી કાણ કરે?

જ્ઞાનલક્ષ્મી—ચાકરીને સાર પોતાનુંજ માથુસ નેમ્રએ એ કેટલો બધો વહેમ છે? પૈમા કે લાલચ આપીને એક બાપની પાસેથી તેની નિર્દોષ બાળા મૂંડવી લેવી અને તેને પોતાની સમજાવી એમાં મને તો ઉદ્ધતાઇની પરિક્ષામાં લાગે છે. એવી બાળાને પોતાની માનવાને બદલે 'એક ચુલામઢી ખરી-દેવી છે' એ વાક્યજ ખરું કહી શકાય. ચાકરીને સાર તો હજી પુરતા પૈમા આપીને સારા અને વધારા ચાકરો મળી શકે છે.

ધનલક્ષ્મી—જ્ઞાનલક્ષ્મી બહેન! સાચું કહેા છો, પણ એમ તમને નથી લાગતું કે આ કળેાના સચાવનું મૂળ ગરીબાઇ છે? જો સમાજના નાયકો ચેતીને પોતાના ગરીબ બાઇએાની ગરીબાઇ દૂર કરે, તેમને ધધે યા નોકરીએ ચડાવે, દુખમાં સદાય આપે તો આવા દાખલા નજીક ને.

લાલલક્ષ્મી—હા. એ પણ ખરી વાત છે, અને બીજી આ પણ ખરી વાત છે કે આપણી બાળાએાએ વૃદ્ધોને પરણતી. વેળાએ શા વિચારો કર્યા હશે, કેટલા નીસાસા મૂક્યા હશે તેના પણ સમાજના નાયકોએ વિચાર કર્યો નથી. આપણા મમજની ઓએાની દુર્દેશ અને હૃદયની કકળતી વરાળથીજ આપણી પરાધીનતા-ચુલામી આવી છે.

આવું સમજી કામ લેનારા આગેવાનો જ્યારે વધુ પ્રમાણમાં જનમશે-પ્રકટ થશે ત્યારે કંઈક થશે પણ હમણાં તો આ બાળાએ છુદ્ધ સાંધે પોતાના કામ ન થવા દેવા માટે શું કરવું તેની વાત કરો.

ધનલક્ષ્મી—હું તો તેને 'રહેલકતા' ની પેઠે આત્મધાત કરવાની સલાહ આપું કે જેથી સમાજને ચેતાવી શકાય કે અરે આગેવાનો! તમારામાં રહેલી સૈદ્ધાંતિક મંદતા દૂર કરી બાળાઓનું રક્ષણ કરો, નહિ તો અમારા જેવી અનેક બાળાઓના અકાળ આપઘાતથી તમારું અમંગલ થશે.

જ્ઞાનલક્ષ્મી—નહિ બેન! તું ભૂલે છે! આપ-ધાત કરવો એ તો કાયરતા છે. શાસ્ત્ર કહે છે કે આપઘાતી તે મદાપાપી. તેવા પાપથી તો અનેક ભવ મુધી રમવું પડે.

પ્રતાપલક્ષ્મી—હું તો તેને બળવે બળાવવાની સલાહ આપું અને પરજીનાર જુઠાની કામવાસનાને પરજીવનાર માતાપિતાની દ્રવ્યસાદસાને કદિ પણ વંશ ન થવા જણાવું.

તારાલક્ષ્મી—વાહ! એ તો બારે વાત કહી. એ બાળો બિચારી ગણને કુમળી કળી જેવી. તેનાથી મોટા બળવે કેમ થઈ શકે એ સમજતું નથી. એ તો બહુ દરે તો પોતાના માત્રાપત્રે સમજાવે, પડે પડે, આંસુ પાડી દયા માગે, અને પ્રજાને પ્રાર્થના કરે કે તેનાં આત્માને સારી જુદી સુખડે.

લાલલક્ષ્મી—એ પહેલું પગપાડું થયું. તેમ છતાંએ માત્રાપ ન માને તો બાળાએ શું કરવું?

જ્ઞાનલક્ષ્મી—નાતના મદાજન પાસે તે અરજી કરે, છુટવા માટે સદાય માગે અને પોતાનાં સર્ગ-ઓમાં જે કંઈક સારા સમજી હોય તેના પાસે પોતાનો કેસ રજૂ કરી આ બિચારી કામને અટકાવ કરવાની વિનવણી કરે.

પ્રતાપલક્ષ્મી—બાળા જેટલા પણ દવાવાળા જુઠાને કે દવાવાળી ઓઝા હોય તેમજી કરીને પોતાનું કર્તવ્ય બુધવાનું નથી. યાનિમય સંપારણા પ્રેમ-ધીજ અને ધીરજથીજ ચાલે છે. સ્વાર્થને વશ થઈને માણસ અમે તેવા કોઈ કરે તે સદન કરવો રહ્યો.

અમે તેવું પાડિય ચલાવે તેવી અંતઃક ન જવું જોઈએ. ખતથી અને બહેર મત કેળવવાથી આનાં લગ્નો અટકી શક્યાં છે. થયેલી સમાધિ વડી છે.

લાલલક્ષ્મી—એમ છતાંએ કંઈક સાઈ પરિણામ ન દેખાય તો શું કરવું?

જ્ઞાનલક્ષ્મી—તો તણીએ છાપાઓમાં પોતાની બાજત છપાવવી, દેશનાપકા પાસે અપીલ કરવી, સમજને કે સરકારને અરજી કરવી અને બને તેટલો દોષાદલ કરી મૂકવો અને પોતાના બળ પર જમરો વિશ્વાસ રાખવો. આમાં કામને ચૂપ-દષ્ટ સહન કરી લેવાની મનોદશાએ તો આપણી બાળાઓનો અત્યંત શિક્ષક થયો છે, નાતના મદાજનો નિષ્કુર થયા છે—ન્યાયપ્રિય રહ્યા નથી. નાતની છિન્નલિપિ દશા છે, કોઈ કોઈનું ભાવ પૂછવું નથી ને કોઈ કોઈને અટકાવવું નથી ત્યાં તો પોતે પોતાનું મક્કમતા સંખી ફાડી લેવું જોઈએ.

પ્રતાપલક્ષ્મી—એ દાંતિમાં બાળાઓને સાઈ લાગણીની ચમત્કાત હશે, એ દાંતિના હૃદયવાળા માણસોમાં કાયરતા હશે તો અને કામમાં બહેર મત જેવું કંઈજ નહિ હોય તો, કમ્પેક્ટ થવું કોઈ નહિ અટકાવી શકે. સિવાય કે બાળા પોતેજ પોતાના બળ પર મુરતાક રહે.

બધીઓ (કાવ્ય)

જ્યારે દેશમાં સંસ્કારી મદાદર જતો મન પર લેશે, હાનિકારક દુષ્ટ રિવાજોને તોડી ફેડી દેશે, નિર્ભયગાને દૂર કરી જીવન કર્તવ્ય-પથે રહેશે, ત્યારે ત્યારે મંગલ દિવસો સુખમય સંસારે વહેશે.

જ્ઞાનલક્ષ્મી—એવા જતોની જેરહાજરીમાં આ તમના આત્માનું ઉદ્ધરણ-એટલે પોતાના આત્માનો ઉદ્ધાર પોતાનો આત્મોજ કરી શકે. આત્મજન વગર આરાધાર નથી. તે બાળાએ તો પોતાને યોગ્ય એવા સંસ્કારી અને તંદુરસ્ત સુવાન સાથે લગ કરી નાખવાં જોઈએ.

લાલલક્ષ્મી—ઠીક કહ્યું. પણ એવા સુવાનો-બજીસા મજીસા ક્યાં દેખાય છે કે જે અરુણે સમગ્ર સદાય આપવા ને બાજ દેવા તૈયાર થાય?

તારાલક્ષ્મી—આજકાલના બહુલાઓ પણ રહિને વધ યથ પોતાના ધરના ખૂણામાં બરાબ રહે છે અને જેમ ચાહે છે તેમ ચાલવા દે છે.

પ્રતાપલક્ષ્મી—જે એમજ હોય તો તે બાળાએ ન્યાં સુધી મનમાન્યો લાયક વર ન મળે ત્યાં સુધી કીમાર વ્રતનું સેવન કરવું. ખરી વાત એ કે જાંદગી સુધી કીમાર વ્રત રાખી શકાય તો તેના જેવું તો કંઈ પણ ઉત્તમ નથી. શુદ્ધ મંપૂર્ણ બ્રહ્મચર્ય એજ આત્માનો સ્વચ્છ છે એમ શાસ્ત્રકાર જણાવે છે. ચંદનબાળા આદિ અનેક દર્શન આપણી સમક્ષ મોજૂદ છે.

જ્ઞાનલક્ષ્મી—પ્રતાપલક્ષ્મી બહેન! તમારો ન્યાં ત્યાં પ્રતાપજાળતાવો છો. જે તમે કહો છો તે અતિ વિષ્ટ અને કઠિન છે. તે સૌથી ખતી શકે તેમ નથી તેમ મોટા બાગથી પણ બને તેમ નથી. માટે ધન્ય મૃદસ્થાશ્રમમાં પડવા ઇચ્છનાર સૌને પોતાને ચોખ્ખા જીવન સાથી શોધી કાઢવા જેટલી ખીરજ અને શક્તિ હોય તો તેને મળીજ રહે.

લાલલક્ષ્મી—આ મંવાદથી મેં પૂછેલો પ્રશ્ન બહુ સારી રીતે તમે ચર્ચ્યો. તે માટે તમે બધીને ધન્યવાદ આપું છું. જેમ આપણે કુમારિકાઓ આવા વિચારો રાખીએ છીએ તેવી રીતે વિચારો ધરાવતા પાણીદાર કુમારો પણ આપણી સમાજમાં હોયજ.

બધીઓ—આ મંવાદનો કુંકગા સાર થું ?

લાલલક્ષ્મી—આ જમાનો એવા કુમાર અને

એવી કુમારિકાઓનો મંતાર માગે છે કે જે પોતાને મળેલા સુમંદકાર, શિક્ષણ અને શક્તિનો સદુપયોગ કરે, ખરે વખતે આત્મગતથી દિમ્બત રાખી પોતાનું બેઠું શોધી લે, કળેડાં આદિ અનેક હાનિકારક રિવાજોને નિર્મૂળ કરે અને દાપત્ય જીવનને આદર્શ-મય કરી પોતાના સમાજ તેમજ દેશનો અબુદંધ કરે—ચાલો હવે લલિતજનું એક કાવ્ય ગાઇએ.

“હાલ્ય”

રિમ્બત ભર સહચરી નિરંતર-કાર્ય ધૂરંધર બનશે,
અંતરના કેં હેન અનેરાં ઉર છત્રોછલ બરશે;

ભારે અમી જરશે, શાંતિમાં દુઃખડાં રામંશે.

સખત જોડાં જત ભોગથી પરહિતમાં પરવરશે,

અડગ ધૈર્ય ને શૌર્ય જર્થો સંતાન દિન્દિમાં સરશે;

ત્યારે દેવો અવતરશે, વિરજા નરતીર તરધરશે.

પોતાના પ્રિય દેશીજનનાં દુઃખ પરસ્પર ધરશે,

જન્મભૂમિનાં ભોળાં ભાંડુ ભોળાં હળશે મળશે;

ત્યારે પ્રભુતા સંચરશે, સ્વર્ગ સમ સુંદર દિન્દિ થશે.

દિન્દિજનો સાગર ધુધવશે ને બ્રહ્માંડ નચવશે,

ડગમગતા કુંગર ડોલવશે, રંગ રંગ રેલવશે;

એવું એકવ થશે, એવી લલિત લીલા ખીલશે.

[આ સંવાદ શ્રી મુંબઈ માંમરોજ જેન સભા હસ્તક ચાક્રી કન્યાશાળાના વાર્ષિક મહોત્સવ માટે ખાસ તૈયાર કરેલો, ને તે મહોત્સવ ૨૨-૪-૨૮ ને દિને મુંબઈમાં ઉજવાયો તેમાં તે શાળાની બાળાઓએ બન્ની બતાવ્યો હતો.]

ઝોળખવાનો ઉત્તરો કાંઈ ખાનપાનના નિયમ વિનાના યુવાનોએ રાખેલા નથી. બીજાંએ પણ તેને ઝોળખી શકે છે.

વાસી, ભોળ અથાણું, દિલ્લ વિગેરેમાં અત્યારે સાધનસને આધારે સુદૃઢદંશક યંત્રના સાધનથી ત્રસજીવો સંખ્યાબંધ જોવામાં આવે છે છતાં તેનો ત્યાગ કરવામાં શામટે પ્રમાદ કરવામાં આવે છે? અત્યારનું સાધનસ જૈનશાસ્ત્રની હકીકતોને સિદ્ધ કરવાને બહુજ ઉપયોગી થઈ પડ્યું છે, ને હજી વધારે ઉપયોગી થવા સંભવ છે. એક પાણીના જિંદુમાં ન્યારે તમને માલકોસ કોર વડે સંખ્યાબંધ ત્રસ જીવો જુદા જુદા આકારના ખતાવવામાં આવે છે ત્યારે પછી તમે તેનો અલ્પધર્મો, અપરિમિત અથ કેમ કરી શકો? જળાશયમાં પડીને સ્નાનહિ કેમ કરી શકો? શાસ્ત્રકારે જળાશયમાંથી પાણી ગળાને લોહએ તેટલું લાઇ છીનારે બેસી બીજ ત્રસ જીવોનો પણ વિનાશ ન થાય તેવી રીતે સ્નાન કરવાનું બતાવ્યું છે. યંત્રજ્યા નદી કે સૂર્યકુંડ વિગેરે પવિત્ર જળાશયોમાં અંદર પડીને સ્નાન કરવાનો ખાસ નિષેધ કર્યો છે તે કેમ બૂઝી જવાય છે?

કંદમૂળમાં રાત્રીએ સ્નાનગડે લોહને અત્યંત જીવો કલા છે. તમે સમજી શકો છો કે એઓ તદ્દન સ્વાર્થ વિનાના અને આપણા એકાંત હિતેષ્ઠ હતા; તો પછી તમે જૈન નામ ધરાતીને-જૈન તરીકે ઝોળખાવીને તેનું બક્ષણ કેમ કરી શકો?

ખાલીએ અલકોએ આવી રીતે બહુ ત્રસજીવા-કુળ તેમજ સ્થાવરના પણ અત્યંત સહખાવવાળો હોવાથી તજવાનું કહ્યું છે. નો નેનો ત્યાગ કરવામાં વિલંબ કેમ કરો છો? અમુક પદાર્થો અમુક વખત પછી ત્યાગ્ય કલા છે, જેમકે ફેરી આંદાં નક્કન બેઠા પછી, લાજી પાંચે શાયણસુદિ ૧૫ પછી, સૂકો મેવો કેટલોક ફાગણ સુદિ ૧૫ પછી અને કેટલોક અશાઠ સુદિ ૧૪ પછી તજવાનું કહેલું છે, તે ખાસ તેમાં ત્રસજીવ ઉપન્યસને કારણે કહેલું છે. ધણી વખત તેમાં સંખ્યાબંધ જીવો નાન્ટે પડે છે. ત્રણ દિવસના દહીમાં તડકે રાખીને બેવાણી સર્વ

જીવો જુદા પડીને હાલતા જણાય છે. ભોળ અથાણી બરણીએમાંથી અથાણું બહાર કાઢીને તોચેતા રમમાં જુઓ તો ત્રસ જીવો ખદખદતા દેખાય છે. આંખ છતાં પણ તેને તજતાં અંધકો કેમ આવે છે?

આપણા શરીરના સંયોગે ત્રસજીવોનો ધાત થવાથી તેમજ તેનાં મૃતકલેવરો આપણા શરીરમાં દાખલ થવાથી કર્મબંધ થશે શાય છે. તેમજ શરીર પણ બગડે છે, જીવાનીના નિસમાં અમુક અંશે નેત્રો મીચાઈ જવાથી આવી ખાત તરફ દ્રષ્ટિ જતી નથી. દ્રષ્ટિ કરવી પોતાતી નથી, પરંતુ તેવા ફળ ભોગવવાં પડશે ત્યારે ખરી ખમર પડશે, પરંતુ તે વખતનો પસ્તાવો કામ આવી શકશે નહિ.

કેટલાક સુત કહેવાતા-સુતમાં મળ્યાવાં ઇચ્છતા બંધુઓ કહે છે કે શું અમુક વસ્તુ ખાવી ને અમુક ન ખાવી તેમાંજ ધર્મ આવીને રહ્યો છે? આનો જવાબ એટલોજ કે ‘તમારે માટે તો તેમાંજ ધર્મ સમજવાનો છે. કારણકે તમને તે તંત્રવામાં સુરેલી માત્ર છિદ્રોના પરવચપાણીજ લાગે છે અને છિદ્રોને વશ વર્તવું તેજ અધર્મ અને તેને વશ કરવી તેજ ધર્મ છે. ઉપરાંત તમે એવા ત્યાગમાં ધર્મ નહિ માનીને શું બીજાં બધા અસત્ય, અદ્વં, અસદાચાર, પાણું, કર્મોદાનના વ્યાપાર, અસંતોષીપણું, ઇત્યાદિ પાપના કારણો તો તજી દીધાં હશે? કામ, ભ્રે, તમે તે તે કારણો તજી દેવામાં તત્પર હો, દ્રઢ હો, તેમાં ભૂલ થતી ન હોય તો તમારી ખાનપાનની ખાખત માફ કરવામાં આવે, બાજુ પર રાખવામાં આવે, પણ માફ કરજો ને. કહેવું પડે છે કે તે ખાખતોમાં પણ તમે તો તેરાજ સિધ્ધિ છો અને તેથી ‘અત્તો મુદ્દ તત્તો મુદ્દ’ થયા હો. જેમ જાનની વાતો કરી જાને પહોંચ્યા નહિ અને કિષાને હોડી દીધી એવા નામ-અધ્યાત્મીઓ ત્યાગ દિવા બનેથી ઘણું થવા તેવી સ્થિતિ તમારી થઈ છે. વિચારજો! ખૂબ વિચારજો! અને પછી ભૂલ થતી જણાય તો સુધારજો.’

મહાવીર પરમાત્માએ ફક્ત ખાનપાન સંબંધી નિયમો બનાવ્યા નથી પરંતુ તદુપરાંત અનેક પ્રકારે

જીવદયા પાળવા, અસત્યનો ત્યાગ કરવા, અદત્તને તણ દેવા, સ્વદારા સંતોષી થવા, પરિશ્રદ્ધની તુલ્યતા મોખમાં રાખવા, કર્મદાનેના વ્યાપારો તજવા, એવા અનેક પ્રકારના નિયમો અતાવ્યા છે અને તેની ઉપર પણ તેના પ્રમાણમાં ભાર મૂક્યો છે, તેનું મહત્વ બતાવ્યું છે. અને શ્રાવકને અવશ્ય કરણીય પાંચ અણ્વ્રતો અતાવ્યા છે. તેથી જરા-લુચ્છો ! વિષય કપાયાદિકને વરા થઈ, જ્ઞાન મેળવવામા પછાત રહી, ખાનપાન વિગેરે તજવાની આજ્ઞાના હેતુએને સમજ્યા વિના અભિપ્રાય આપવા બેસી ગયો છો તે યોગ્ય નથી. સર્વગ્રંથિન માર્ગમાં બૂલ અતાવવાની કોઈની તાકાત નથી, પરંતુ તેમા ઉત્સર્ગ અપવાદાદિ સમજવા નેહંએ, નિયમોમા આગારાદિ રાખેલા છે તેની સમજણ મેળવવી નેહંએ, પછી અભિપ્રાય આપવો નેહંએ.

આ બાબતમાં ઘણું ઘણું કહેવાતું છે; પણ તે જ્યારે આ રોખના વાચનારા બંધુએને એમ સમજાય કે આ નિયમોના અનાવનારા સર્વથ દત્તા, ત્રિકાળગાની દત્તા, પૂર્વોપર લાભલાભ નેહં સકે તેવા હતા, તદ્દન નિરવાર્થી દત્તા, એકાંત દિવેગ્ધુ દત્તા, 'તેમણે જે કહ્યું' હોય તેમાં કોઈ પ્રકારની શંકા કરવાપણું હોયજ નહિ, ત્યારે કહેવાય.

આતું નામ અધશ્રદ્ધા નથી. અધશ્રદ્ધા કહેનારા આપણને છેતરનારા છે. તેઓ પોતાના ખ્યાવ માટે આપણને અધશ્રદ્ધાવાળા કહે છે. પરંતુ આપણે તો જે જે નિયમો કરીએ છીએ, તે સમજીને તેના લાભ જણીને અને તેના કહેનારા મહાપુરુષોની પ્રતિતિ જાણીને કરીએ છીએ. દરેક અક્ષરે અક્ષરનો અર્થ સમજવો તે જ્ઞાન છે. શ્રદ્ધામાં અમુક અંશે શિશાસ હોવોજ નેહંએ તોજ તે શ્રદ્ધા કહેવાય છે. અને તેથીજ જ્ઞાન દર્શનને આરિત્ર-એ ત્રિપુટી વડે મોક્ષ-માર્ગ પામી શકાય છે.

વળી સરીર સંરક્ષણવાળાએ માટે પણ ખ્યાવ કહેવાતું છે કે જૈનશાસ્ત્રમા અતાવેલા દરેક નિયમો સરીરનું પણ રક્ષણ કરનારા છે. તેનું દાનિ કરનારા નથી. શાસ્ત્રકારોએ સરીરને ધર્મપતન કહેલું છે, તેથી

તેનું રક્ષણ કરવાની જરૂર છે. પણ તે અનેક પ્રકારના આરંભ : સમારંભવડે કે અભક્ષ્ય પદાર્થોના ભક્ષણવડે નહિ, એટલું ખાસ ધ્યાનમાં રાખવાનું છે.

કેટલાક જૈનેતરો શ્રાવકોની ઉપર એવો આક્ષેપ કરે છે કે 'તેઓ તો ઝીણા જીવેને જીવાડે છે પણ મોટાને મારે છે.' આ આશંતનો સ્પષ્ટ ઉત્તર એ છે કે- 'મોટા જીવેને એટલે મનુષ્યોને મારે-વિશાસઘાત કરે-ઠગે અથવા બીજી રીતે હાનિ કરે તે શ્રાવક હોયજ નહિ. એમ કરનારને શ્રાવક ગણવો નહિ. શ્રાવક તેનું અકાર્ય કરેજ નહિ.'

આ જગ્યાએ એટલું કહ્યા સિવાય રહી શકાતું નથી કે કેટલાક શ્રાવકો ખાનપાનના ઝીણા ઝીણા નિયમો પાળીને તેમજ સામાયિક પૌષ્ઠાદિ કરીને પોતાને ખરા શ્રાવક કહેવરાવે છે, શ્રાવકોમા અગ્રણી થાય છે; પરંતુ બનનારમા પ્રમાણિકપણું રાખતા નથી, નીતિ પરાયણ રહેતા નથી, અને જલ્દીથી દીવાળાં ઝાડી હળારો ને લાખો રૂપિયા લોભોના કુખાવે છે. તેઓ પોતાનેજ નહિ પણ જૈનધર્મને લાજવે છે, અને તેથીજ જૈનેતરો ઉપર કહેવો આક્ષેપ કરવા તત્પર થાય છે.

તિથિ પર્વાદિકે લીધેલી ન ખાવાનો તેમજ શયિણ પાળનાનો ઇલાદિ નિયમો પણ ખાસ લાભ મટેજ અનાવેલા છે. તે મુનિપણની વાનંદી છે- સરખાત છે-પહેલું પગથીયું છે, શ્રાવકનો મનોરથ નિરંતર એવો રહે છે કે ક્યારે મુનિપણું પ્રાપ્ત થાય અથવા મનોરથવાળા શ્રાવક ત્યાગની બાબતમાં થોડા થોડા આગળ વધતાજ ગય છે.

ઉપર જણાવેલી તમામ-હકીકત ઉપરથી મહા-વીર પરમાત્માએ અતાવેલા નિયમોની શ્રેષ્ઠતા સમજણી દશે. કારણકે 'પુરુષ પ્રમાણે વચન પ્રમાણુ'-એ ન્યાયે જે નિયમોના અનાવનારા સર્વથ હોય છે તે નિયમોના પાલનમા એકાંત લાભ હોય છે, અને તે શ્રેષ્ઠજ હોય છે; છતાં અમુક અંશે તેની શ્રેષ્ઠતા અતાવવા પ્રયત્ન કર્યો છે.

છેવંટે એક વાત પણ કહેવી જરૂરની છે કે કોઈ પણ ઉચ્ચરતી વચના જૈનો મુનિમહારાજ પાસે કોઈ

પણ બાંધતના કોષપણ નિયમના બુલાસા હેતુ પૂછવા આવે છે—સમજવા ‘માગે’ છે ત્યારે તેને નાસ્તિકાદિ શબ્દોવડે નિર્બંધવામાં આવે છે, તેથી તેઓ ઉલટા વધારે નિરસ્પાદી બને છે. મહાનુભાવ, દેવાનુપ્રિય, ભાવ્યથાળી એવા શબ્દોથી બોલાવવામાં આવે અને શાસ્ત્રથી તેમજ યુક્તિથી સમજાવવામાં આવે તો તેઓ આસ્તિક બને અને ધર્મ ઉપર પ્રેમવાળા થાય. આ બાબતમાં મુનિમહાત્માઓએ ખાસ લક્ષ્ય આપવાની જરૂર છે. તે સાથે દાહમાં વધતી જતી સાપ-સની કળામાં પણ માહિતી મેળવવાની જરૂર છે તેથી આજસુધી માત્ર શાસ્ત્રથી સિદ્ધ કરવી પડતી નથી. તે બાંધતો તે કળાથી સિદ્ધ થતી જાય છે. અંગુળનો અસંખ્યાતમો ભાગ અને આંખ મીચીને ઉઘાડતા થતા અસંખ્ય સમયોની ખાત્રી એક કલાકમાં સંખ્યા-

બંધ મામલો ગમત કરતી રહેવો કરી આપી છે. આ બાબતમાં જો આગળ વધવામાં આવે તો પુનઃ લેવાદિ સિદ્ધ કરવામાં પણ મદદ થાય તેમ છે. અમેરિકામાં તેને માટે પ્રેતને બોલાવવા વિગેરેની કળા આગળ વધતી જાય છે.

આ લેખમાં કેટલુંક અપ્રસ્તુત લખાણું છે એમ કેટલાક વાંચકોને લાગશે પણ તે બધું અરિહંત પરમાત્માઓની આત્માઓની શ્રેષ્ઠતા બતાવવા માટેજ કહેલું હોવાથી તેની અંતર્ગત સમાધિ જાય તેવું છે. દાહ તો એટલું કહેવું બસ છે.

આંધા છે કે આ લેખ વાંચીને તેનો વર્તનમાં ઉતારવારૂપ સહકૃપયોગ કરવામાં આવશે. ઇલ્યલમ્.
ચેત્ર શુદ્ધિ ૧૧.
સં. ૧૯૮૪ } કુંવરજી આજુદહ.
ભાવનગર.

‘જીવનમાં ત્યાગનું સ્થાન.’

(આ લેખ ગત માસ-ફાગુણના અંકમાં આવ્યો હતો તેના જવાબમાં આ લેખ આવ્યો છે તે અમે અત્રે મૂકીએ છીએ. આ જવાબમાં લેખકની દ્વા ખાલી એવી એવી હકીકતથી સચોટતા આવતી નથી. વિષયને વળગી જવાબ દેવામાં ખરી કુશળતા છે. તારી)

(લેખકને જવાબ)

‘જીવનમાં ત્યાગનું સ્થાન’ નક્કી કરવા જતાં તે લેખના લખનાર ‘જીવનમાં ત્યાગ અસ્થાને છે’ એમ નક્કી કરી શક્યા હોય એવું આખા લેખનું દૃષ્ટિબિન્દુ તપાસતાં માલમ પડે છે. આ મનોદશા જો તેમની હોય તો તે ખરેખર દુઃખાપાત્ર છે. ત્યાગ મૃતિઓનો સમૂહ જોતાં એમને ધૂણા ઉત્પન્ન થાય છે; ત્યાગનો આવો મહિમા કેમ થયો એ વિચારતાં એમનું હૃદય ખાક થઈ જાય છે. ગમે તેમ થાય, ધૂણા ઉત્પન્ન થાય કે હૃદય બળી જાય પણ ત્યાગે જાજ લગી સંવેદનામત ભોગ્યું છે, ભોગવે છે અને ભોગવશે.

એમની દલીલોનો જવાબ આપવા પ્રયત્ન કરીશું.

૧. એઓ કહે છે કે ‘આપણું જીવન સામાન્ય જીવન સાથે એટલું બધું બંધાયેલું છે કે સમાજથી અલગ તેની કંઈ કિમ્મતજ નથી.’ આપણું જીવન બસ સામાન્ય જીવન સાથે સજ્જ રીતે બંધાયેલું હોય કિંતુ સમાજથી અલગ તેની કંઈ કિમ્મતજ

નથી એમ કહેવું એ નબ અસંભવ છે. સમાજ બંધ વરસા એ બાંધકામની સગવડને ખાતર રચાયેલું બંધારણ છે અને જ્યાં સુધી અર્થ અને કામજ માનવજીવનનું લક્ષ્ય છે ત્યાં સુધીજ સમાજની રીતે જીવવા મનુષ્ય બંધાયેલો છે; પણ સમાજ વ્યક્તિ અને મનથીયે પર એવી આત્મજ્યોતિના અવિલંબન માટે એકિક વસ્તુઓની સગવડને ખાતર રચાયેલાં સમાજનો ત્યાગ કયેજ દૂરકો છે.

“પર” પર જ્ઞાન આપવું એ અમારું પહેલું કર્તવ્ય છે, પછી ‘સ્વ’ પર જ્ઞાન આપવાનું છે. ‘સ્વ’ અને ‘પર’ની અધુરી સમજને લીધે એ ભાષા બાવી દલીલ કરવા પ્રેરણા છે, અને એમ કરવા જતાં એ ગોચરૂ ખાધ ગયા છે. અમે પણ કહીએ છીએ કે ‘પર’ પર જ્ઞાન આપવું એ આપણું કર્તવ્ય છે. પણ એવો કયો માણસ ‘સ્વ’ને મજબૂત કર્યાં સિવાય પરને કેપકારી થઈ શકે છે? પોતાના મહાનું કેમલું નદિ દોષ તો પીળેને છી રીને આશ્ચ આપી શકવાનો હતો? ઉલટું પોતાનેજ આશ્ચ શોધવો

13. Charity begins at home. જુખ્યા પ્રારંભ જીવનની સેવા નહિ થઈ શકે. પોતાનામાં પ્રાપ્ત વિના જીવનને જ્ઞાન નહિ આપી શકાય. ગારામાં તાન નથી પણ દુઃ તમને આપું છું એમ કહેવું એ પ્રાપ્તિને સાસરે નહિ જવું અને ગાંડીને શીખામણ આપવા જેવું છે. એ ભાઈ કહે છે કે ‘સમાજમાં રહીને ત્યાગના સિદ્ધાંતનું પાલન કરવું કઠણ હતું. તેથી વૈરાગ્ય અને સન્ધ્યાસતો પ્રચાર થયો.’ તેથી આ ત્યાગ ઉપયોગી નથી વિગેરે. સમાજ જરૂરીયાતો ઉભી કરે છે અને જરૂરીયાતો ઉભી થતાં નવી વસ્તુઓને પ્રદક્ષ કરવી પડે છે. જ્યાં નવી વસ્તુઓની જરૂર ક્ષણે ક્ષણે ઉત્પન્ન થતી હોય ત્યાં તે વસ્તુઓનો ત્યાગ કેવી રીતે શક્ય છે? આથી સમાજને ત્યાગની ધણી જરૂર છે. અને તે માટે ઉચ્ચ ભૂમિકાના જીવોએ સમાજથી દૂર રહી સમાજના જીવોને ત્યાગનું દૃષ્ટાન્ત પૂર્વે પાડવું જોઈએ. આ ઉપરથી જણાશે કે ત્યાગીઓ એ સમાજનું નિરૂપયોગી અંગ નથી પણ અતિ મહત્વનું અંગ છે. જલથી દૂર રહેતા કમળથી જેમ જલની શોભા છે તેમ ત્યાગીઓથી સમાજની શોભા છે. યોગીઓ જંગલ-શુદ્ધિઓ અકારણ નથી સેવતા.

એક વખત તે લેખક લખે છે કે “‘સ્વ’ પર ‘પર’ પછી ધ્યાન આપવાનું છે.” બીજી વખત તેઓ કહે છે કે ત્યાગીઓ “‘સ્વ’ના ભક્તો અને સામાજિક જીવન ગાળનારને તુચ્છ સમજવા લાગ્યા.” આ બે વાક્યોમાં પૂર્વોપર વિરોધ આવે છે. ‘સ્વ’ પર બે પછીજ ધ્યાન આપવાનું છે તો ‘સ્વ’ના ભક્તોને ત્યાગીઓ તુચ્છ ગણે તેમાં શી નવાહ! યોગીઓ સ્વ-આત્માના ભક્તો છે નહિ કે સ્વ, મનના લેખક મહારાષ્ટ્ર ‘સ્વ’નો અર્થ મન કરે છે તેથીજ તેઓ ભાગને અન્ધાર આપી શક્યા છે અને ત્યાગ વિષે પોતે ગુચ્છવણમાં પડ્યા છે. આજો લેખ આ બુદ્ધિનેજ આભારી છે.

જંગલમાં જવું અને શુદ્ધિમાં ભરાવું તે કાપરનું લક્ષણ છે એમ તેઓ જણાવે છે. સમાજમાં રહી ત્યાગ કેળવવો એજ એમને મન વીરનું લક્ષણ છે. સમાજનું ધ્યેય સામાન્ય રીતે ‘એ દેક સુખ સગવડો સાચવવાનું છે; જ્યારે અસ્કિનું ધ્યેય પારશૈક્ષિક સુખનું

છે. હયા ધ્યેયવાળી વ્યક્તિ નીચા ધ્યેય વાળા સમાજને પોતાના શરૂપદે કદિયે ન રંધાવી શકે, રંધાવે તો ખત્તા યામ, આથીજ જેને લૌકિક નહિ પણ લૌકિકાત્તર સુખની ભાવના છે તેણે તો સમાજને તજેજ છૂટેકા અને સમાજને ત્યાગ કરવાની ચક્તિમાંજ તેનું શૈર્ષ્ય છે. સમાજથી આત્મદિન નથીજ થવાનું એમ ખાતરી થયા છતાં એ જો કેાઇ સમાજમાં રહીને આત્મશુદ્ધિ કરવાનો પ્રયોગ કરવા માગે તો તે વીરસ્ત્ર નહિ પણ નરી મૂખીજ ન છે.

આત્મધ્યાન સમુદાયમાં નહિ પણ એકાંતમાજ યથાયોગ્ય રીતે થઈ શકે છે. અનુભવની મહેલ વાગીને સાચું કહેવું એ સત્ય છે. આત્મા સાથે તકાકાર થવામા સમૃદ્ધતા કરતાં નિરવ અને ભગ્ય શાન્તિનાં સ્થાનો જેવાં કે જંગલ અને શુદ્ધિઓમાં ખાલ ઉપાર્ધિઓ ધણી ઓછી નહે છે. આ કારણથીજ ધ્યાનને માટે આવાં સ્થાનો પસંદ કરાય છે. અને તે જરીએ અજુગતું નથી. સમાજનો ત્યાગ કરવામાં જો લેખક મહારાષ્ટ્રને આત્મસંમદ કે વૈરાગ્ય ન ભાસતો હોય તો અમે પુછીએ છીએ કે આત્મ-ન્યોત્તિને સમાજના કુપમાં કુખાડી ધુળવી નાખવામાં એમને વૈરાગ્ય દેખાય છે?

ર આગળ ચાલતાં એઓ લખે છે કે આત્મદમનથી જે વાતો મનુષ્ય ભૂતી જવા માગે છે તે નિત્ય તેની સામેજ ઉભી રહે છે વિગેરે. આત્મદમન કરવા જતાં વિચારોનાં ભૂય શરૂઆતમાં કદાચ વધુ ઉભરાય તેથી ડરી જઈ શું આરંભેલું કાર્ય છોડી દેવું? અને તેથી શું આત્મદમન નિરૂપયોગી છે એમ સિદ્ધ થાય છે? આમા નરી નામદોષ અને કાપરતા છે. મનુષ્યની ફરજ છે કે યતનથી સામે કમર કસીને લડતું; પછી ખાલયતનું હોય કે અંતર્ગત. સામે યવામાંજ આત્મજીવનની કસોટી છે. શરૂઆતમાં કદાચ દાર થાય તો શું? failure is the half success. નિષ્ફળ થવું એ સફળતાની અર્ધાંશજો પહોંચ્યા બરાબર છે. જય નહિ મને એવા વિચારથી આત્મદમન કરવાનું માડી વાળવું એ અધમતાની અવધિ છે. કેાઇ મહાત્માનું પતન થયું હશે તો તે

આત્મદમન કરવાથી નહિ પણ દિમત હારી અધેથી છોડી દેવાથીજ. આવાનું પતન ન થાય તો કુદરત અન્યાયી દરે અને કર્મના સિદ્ધાંતને પાણીમાં બોળવા પડે.

૩ ત્યાગીઓ દાસદૃષ્ટિને પોણે છે એ વાતમાં નહું છુટકાણું ભર્યું છે. એક જણનો ત્યાગ સામાના હૃદયમાં પૂજ્યશુદ્ધિ પ્રગટાવે અને તેથી તે તેને પૂજ્ય ગણે માટે ત્યાગી દાસદૃષ્ટિ પોણે છે એમ કહિયે ન કહેવાય. પૂજ્યને પૂજવા એ ગુણગ્રાહીઓનો ધર્મ છે. આ ધર્મને દાસદૃષ્ટિથી ઝોળખાવવો એનો અર્થ એટલેજ કરી શકાય કે તે માણસ સાગાને મળતું માન જોઈને ધખાંચી બળી ગય છે. કદાચ સાચા ત્યાગીઓ બેળા કેટલાક યોગીઓ પૂનઃ જતા હશે. એટલા ઉપરથી ત્યાગધર્મને વખોડવો એ તદ્દન અજુગતું છે.

૪ 'નિરાશ પ્રાણીજ ત્યાગના પ્રસોજનમાં આવે છે.' ત્યાગ ન કરી શકનારની ત્યાગને વખોડી પોતાની મનોદશાપર હાંકીપીછોડી કરવાની આ કેટલી બધી છેતરપીંડી! મહાપુરુષોને સાંસારિક વસ્તુઓમાં કંઈ આશાવસ્તુ ન દેખાય તો તે તેમની પ્રમજ વૈરાગ્ય દશાની ઝાંખી કરાવે છે, નહિ કે નિરાશાની. નિરાશ પ્રાણીઓ નહિ પણ આત્મસુખની મહા આશાવાળા પ્રાણીઓજ ત્યાગ સ્વીકારે છે એ લેખક મહાશયની ખ્યાનમાં આણું હોય એમ લાગતું નથી. એક વસ્તુ મેળવવા બીજી વસ્તુનો ભોગ આપવો એ નિરાશા ન કહેવાય. અને શું વૈરાગ્ય અને ત્યાગવૃત્તિએ આપણને રાજનીતિ 'અને સમાજના ક્ષેત્રમાં યરાધીન અને કાયર બનવાની દીધા છે? કેટલું અસત્ય! ઉઝડું લાગના અલોચથીજ આપણે યરાધીન અને ગુલામ બન્યા છીએ. આપણે દેશને ખાતર આપણા લોકોનો, આપણાં બાળકોનો ત્યાગ કરી ભોગ આપી શકતા નથી તેથીજ આપણે જીંજીરમાં જકડાયેલા છે. જો અત્યારે આયનીશોની પેઠે દિદવાસીઓમાં પ્રમજ ત્યાગવૃત્તિ જન્મે તો કેટલી ઘડી ધીરીશો આપણને ગુલામ રાખી શકે? લેખક મહાશય આ સત્ય જોઈ શક્યા નથી એટલે તેમની દયા ખાવાપણુંજ રહે છે. જેનો યાત્રા-ત્યાગને

વંચગી રહ્યા છે તેથીજ જેનોનો વિચાર્ય છે. શત્રુજય પારકા હાથમાં છે તે પુરતા ત્યાગનો અભાવેજ. ૫ એ લાઈ લાગે છે કે 'આપણને આત્મસંસ્કારની જેટલી જરૂર છે તેટલી આત્મત્યાગની નથી.' અમને તો આત્મસંસ્કાર અને આત્મત્યાગમાં જરૂરિ કશુંક દેખાતો નથી. ત્યાગ તો મનુષ્યની મદત્તાને માપવાનું સાધન છે. એક માણસ લાગને પોતાના જીવનમાં જેટલો કેળવે તેટલોજ તે સંસ્કારી છે. મહાવીર, હુદ કે ઇશુખ્રિસ્ત, રામ, કૃષ્ણ કે મહમ્મદ-કોણું ત્યાગ વિના મહાન થયો છે? ત્યાગ જતાં માણસ સ્વાર્થનું પુતળું અને ચમત્તાનીયત્તો અવતાર બને છે. ત્યાગ એ મનુષ્યજીવનની મોટાઈ છે, પ્રજાજીવનની ચાવી છે. ત્યાગથીજ કોષ પણ માણસ, સમાજ કે પ્રજાનું મરતક ઉન્નત રહી શકશે. ત્યાગ એ ઉદાસીનતા નથી, નૈરાશ્ય નથી, જીવનમાં ત્યાગનું સ્થાન અગ્રણી છે. ત્યાગ નથી તો જીવન નથી. હુદ વસ્ત્રની પ્રાપ્તિ માટે હુદ વસ્ત્રનો ભોગ અપાય. મહાન વસ્તુ મેળવવા કિંમતી વસ્તુને ત્યાગવી પડે. આત્મપ્રાપ્તિ એ નાનીથી વસ્તુ નથી. એને મારે તો મહાન ભોગો આપવા જોઈએ. સમાજનો ભોગ દૂર કરી સમાજનેપે ત્યાગવો પડે.

છેત્રી વાંત લેખકને કહીએ છીએ કે જે પ૦ લાખ આદમીઓની બેકારી તમને પીડતી હોય તો જંગલમાં નાસનારની અને ગુફામાં બારનારની બદલો લેવાનું અને જંગલમાં જઈ તલવાર ફેરવવી એ વીરોનું કામ નથી એમ કહેવાનું મૂકી દઇ તેઓને જંગલમાં મોકલવાની પેરવી કરી દો, જેથી તમે એમની ચિંતામાંથી મુક્ત થશો. જો જંગલ અને ગુફાની તમને ચીડ હોય તો એ સમાજવાસી પ૦ લાખ મદાત્માઓનો કત્તાત મૂંગે મોઢે સદન કરી લો. મદા પુરોગાનું જંગલ અને ગુફામાં જવાનું એક કારણ આપ ન સમજ્યા હોય તો સમજ લેજો કે તેઓ તમને બારરશ યવા નહોતા માગતા. આ પ્રમાણે વર્તી તેઓએ પ૦ લાખની જેમ પોતાની ચિંતા કરવાની પીડામાંથી તમને મુક્ત કર્યા છે. આ તેમની દ્વંદ્વિથી હતી.

—મહાત્મા-પાઠશ.

સગપણ સંબંધી કર્તવ્ય દિશા.

રાક્ષસી રૂઢીઓના બલિદાનમાંથી બચી જવા માટે, સાતિઓના જીવનના લાંબા અનુભવને અંતે દીવા જેવું ૨૫૯ જણાય છે કે દરેક સાતિએ એક પગલું આગળ ભરવું નેહએ. કેવી રીતે?

૧. વેવિશાળ-સગપણ-સગાઈ, લગનની તીથી અગાઉ ઘણાં લાંબા વખત પહેલેથી, ફરી મુકવાની, કાઠપણ ચાલે કાઠના ઉપર ક્યાંએ, કદી ફરજ નાખી નથી.

૨. વેવિશાળ થયું હોય એવા વર અગર કન્યા મરી નય ત્યારે કાઠ રાંડતું નથી અને બીજી કાઠ પણ કન્યા અગર વર સાથે લગન સંબંધ થઈ શકે છે.

૩. જેમ નાની ઉંમર તેમ મરણનું પ્રમાણ વધારે તેથી એક કન્યા અગર વરનાં બે ત્રણ કે તેથી વધુ વખત વેવિશાળ થઈ, ઘણાં સગપણ નિરૂપણેથી થઈ પડ્યાં હોય છે.

૪. થયેલા સગપણમાંથી લગન થશે તો પર-જીનાર જેનું સુખી નહિ થાય એમ ખાત્રી થયા છતાં કેટલાએક માણસો થયેલું વેવિશાળ રદ ન થાય એવી દૃઢ પકડી રાખે છે અને તેથી કેટલાએક અચાનક અને હરપોક સાતિઓને આગેવાન ગણાતા માણસો એવાં ન હમ્મજવા યોગ્ય લગન પરાંણે કરવાની ફરજ પાડે છે જેથી વર તથા કન્યા બંનેની આખી જીંદગી પામમાસે થઈ જાય છે.

૫. આમ વિનાકારણ-વેવિશાળ કરી મુકવાનું-અણુનારું દુઃખ ક્યારે આવી પડશે તેની કાંઈને પણ અગાઉથી ખબર પડતી નથી અને બગેરેનું સુધરી શકે તેમ હોવા છતાં ઘણાં માણસો સાતિના જીવ-ગોના હરને લીધે પોતાનાં ઓકળાં પ્રત્યે મદા બધર્મ અને વિશ્વાસઘાત કરે છે.

૬. આખા બ્રિટિશ દિલ્લી વહીધારાસભાની સીક્રેટ કમીટીએ-નામદાર ગાયકવાડ સરકાર અને રાજકોટ-મોરશી-લીંચી-ગોંડલ-છેલ-જમનગર વીગેરે પ્રુકળ રાજ્યોએ ચૌદ વર્ષની અંદરની ઉંમરની કન્યા તથા અઢાર વર્ષની અંદરની ઉંમરના વરનાં

લગન ચુનાવે પાત્ર દરાવ્યાં છે અને આવાં લગ્નોમાં મદદ કરનાર (વાગ લેનાર) સર્વેને પણ ચુનહેગાર દરાવી કેદ અને ફંડની સજા મુકર કરી છે. વડો-દરાના મદારાણીએ તેમજ આખા દિલ્હીનાં આ મંડલે કન્યાની ઉંમર ૧૬ વર્ષની અને વરની ઉંમર ૨૧ વર્ષની લગનને યોગ્ય નહીં કરી છે.

૭. લગન કરવા યોગ્ય છોકરો અગર છોકરી થાય ત્યાર પછી લગનની તકધારી કરવા માટે જ અગર ખાર મંદિના સગપણ કરવા પુરતા છે. અને વેવિ-શાળ કરી મુકવાનું બીજું કાંઈ કારણ અગર અર્થ નથી તેથી બાળ વેવિશાળની પ્રાણધાતક પૃથાનો જેમ અને તેમ જલદી અંત લાવવાની અનિવાર્ય જરૂર સાબીત થાય છે, તેથી ધરને હાજર નાણી દરેક માણસે પ્રતિષ્ઠા કરવી નેહએ કે-“અમે અમારી છોકરી અગર છોકરાના અનુક્રમે ૧૪ અગર ૧૮ વર્ષ પુરાં થયાં પહેલાં વેવિશાળ કે લગન કરીશું નહિ” તેમજ બીજી કાંઈના તેવા કાગળો બાળ લઈશું નહિ તેમજ તેવાં વેવિશાળ કે લગન થતાં અટકાવવા દરેક કોશીશ કરીશું.”

આ પ્રતિષ્ઠા કરી પાળવાથી નીચે જણાવ્યાં પરિણામો આવવાની ખાત્રી છે.....

૧. વર કરતાં કન્યા મોટી એવાં કન્યોં અને બાળ વેવિશાળ તથા બાળલગન (વર કરતાં કન્યા ઓછામાં ઓછી ચાર વર્ષે નાની ન હોય તેવાં) થશે નહિ તેથી હવે પછી કાંઈને બાળ વિધવા-પણું દશે નહિ.

૨. કન્યોં-બાળલગન અને બાળવિધવા પણાના અજાણે તેથી થતા અનર્થો, ક્ષયરોગ, નિર્બળતા, ક્રોધ અને બાળમરણ હવે પછી થશે નહિ.

૩-આરિત્રજાન-શારીરિક સ્થિતિ-રળને યુજરાન ચલાવવા જેટલી વિદ્યા, હુશિયારી અને અનુભવની નજરે જોઈ ખાત્રી થયા પછીજ અઢાર વર્ષ ઉપરાં-તની ઉંમરનોજ વર પસંદ થશેજ તેથી દરેક માણસ લગન તથા મરણ પાછળનાં અને બીજાં બધાં

ખીનજરૂરી ખરચો કઢાડી નાંખી, અચૂંત નાણાં-
માંથી પોતાનાં છોકરાંને ગમે તે રસ્તે અને ગમે ત્યાં
ભણાવી, સુધરવા જતાં બગડે નહિ તેની ખાસ
કાળજી રાખી, વધારેમાં વધારે લાયક બનાવી તાકીદે
રળતો થયેલો જેવા દરેક પ્રયત્ન કરશે.

૪—દુનિયાની-હિંદુસ્તાનની-ગુજરાનની તેમજ
ગાંધીની વસિત જેતાં પુરૂષ વર્ગ જેટલોજ સ્ત્રી વર્ગ
છે તેથી દરેકને કન્યા મળવાનીજ છે. એમતો નથી
જ કે બધી કન્યાઓ કે બધા વર એક સામટા
મરી જાય છે કે મરી જવાનાં છે એટલે વધારે ઠીક
હશે તેના લગ્ન સંબંધ પહેલો થશે. ખીનજોનો
વધારે ઠીક થયે તુરત થશે પણ કોઇ રહી જનાર નથી.

૫—ઢોરમાં સાકે નરસું પારખવાની શક્તિ નથી.
આંખણે જે ઢોર હોત તો આપણી છોકરી ગમે ત્યાં
પરણાવત પરંતુ આપણા દેખાવ માણસ જેવો હોઇ,
આપણે સહ માણસ છીએ તેથી દરેક માણસ કન્યા
સેવા દેવાનાં કામ કોઇનાં પણ ઉપર ભરસો રાખ્યા
સિવાય જાતે જોઇને સોળે સોળે આના ખાત્રી થયે
કામ કરશે. કોઇ પણ સંજોગમાં પોતાના શરણે
રહેલી પોતાની નિરપરાધી બાળા પ્રત્યે વિશ્વાસવાત
કરશે નહિ.

૬—છોકરાનું વેવિશાળ કરી મુકવાની-લાલચ
દાખલ કરી, પોતાની છોકરીના પોતા પ્રત્યેના વિ-
શ્વાસનો ભંગ કરી, તેનું વેવિશાળ ગમે ત્યાં જલદી
કરાવી નાંખી, મા આપ અને તેમનાં સગાં વડાઓને
ફસાવવાના મહાપાપ અને અધર્મ કામમાંથી સહ
બચી જશે.

૭—પોતાની ખરી સ્થિતિ જાહેર કરીનેજ અને
ઓછામાં ઓછા એક હપ્તર રૂપિયાની નક્કર મુદ્દી
લગ્ન ખરચ માટે કઢાડ્યા પછી પોતાની પાસે સીલીકે
રહે એટલું રળીનેજ પરણાવું હશે તો પરણવાની
હિમ્મત બનાવશે તેથી વસંત-જાળ-પદ્મ-દાગીના-
પુરત-રાગના લાકર જેવા દાકરાથી જાન-ખીન
જરૂરી જાનેયા માંડીયા-ભાઇ પીત્રાઇ-અને સગાં
વડાઓ જમાડવાનાં અર્થ વગરનાં ખર્ચો સર્વે આપો-
આપ બંધ થઇ જશે અને તેથી નિર્ધનતા અને

નિરાધારપણું દુર થઇ પોતે પોતામાં વિશ્વાસ રાખી
પોતાના પગ ઉપર ઉભો રહેતાં થીબશે.

૮—ઝંઘડા પડવાનાં-તડ પડવાનાં-એરે વેર વધ-
વાનાં-નાતમાં વિધનો પડવાનાં, શેઠીયા ચંદ પડવાનાં
અને વંશપરંપરાના હક્ક સ્થાપન કરવાની નિમોદ્દય-
તાના સંભવો રહેશે નહિ.

ખુસાસો—બાળલગ્ન બંધ થયાં એટલે બાળ
વેવિશાળ બંધ પડવાનાં એટલે વેવિશાળ-તોડવાનાં
સવેલી (એક ઠેકાણે વેવિશાળ થયેલી) કન્યા ખીન
પરણાવવાના નહીં, પરણાવવાના-વિગેરે વેવિશાળ
સંબંધીનાં સર્વે ગુ-હા આપોઆપ બંધ થઇ જશે.

૯—બાળલગ્ન ગુ-હા કર્યો અને તેમાં મદદ
કરનાર-ભાગ લેનાર-ફોજદારી કાયદા પ્રમાણે ગુ-હા-
ગાર ઠરાવ પછી ગાંધીએ કાયદાની વચમાં પડી પોતે
હેરાન થવાની કોઇ પણ જરૂરીયાત રહેતી નથી અને
નાતને પછી કોઇ પણ દમ જેવી હકુમત રહેતી નથી.
ગોલ ટકાવી રાખવા ધ્રુવજનારાઓએ ગોલ બહાર
કન્યા લેનાર, ગોળ બહાર, એટલે ફક્ત એકજ કાયદો
કરવાની જરૂર નેરો.

૧૦—કન્યાવિક્રય એ રાક્ષસી કામ ગણાય છે.
કોઇકે વખત ક્યાંક કન્યાવિક્રયનો કેસ થાય તેથી
સમસ્ત ગાંધી ખરાબ છે એમ કોઇ ન માની શે.
કન્યાવિક્રય કરી મ્હોં સંતાડવા જેવી દુઃખદાયક
સ્થિતિમાં કોઇ આવી પડશે એમ લાગે ત્યારે તેને
હિમ્મત આપી નાણાંની મદદ કરી તેને માથે આવી
પડનારી નામોશીમાંથી તેને બચાવી લેવાની તેનાં
ભાઇ પીત્રાઇ-સગાંવડાઓ તથા દરેક ગાંધી જનની
દરજ છે.

૧૧—ખીલકુલ અર્થ સીવાય છોકરીનાં લગ્ન
થશે ત્યારે કન્યાવિક્રય જડમૂળથી નીકળી જશે. ત્યાં
રૂંધે જોમ અને તેમ ઓછા ખર્ચે લગ્ન થઇ શકે
તેના નિયમો બાંધી દરેક ગામે તે પાળવા નેપરો.
જે ગાંધી બંધારણમાં કાયદા અને નિયમો થોડા,
તેમ ઉત્તમ ગણાય એ સર્વમાન્ય સિદ્ધાંત છે. નાના
નાના નિયમો અર્થ ઘટાડવા માટે તથા એક સરખો

વ્યવહાર ચલાવવા માટેજ હોઇ શકે. નિયમભંગ માટે મુકરર કસેટી રકમ ન્યાં નિયમભંગ થાય તે ગામે વગર ખરચે વસુલ લઇ પોતાના ગામમાં કેળવણી વધારવા પાછળ વાપરી દેવી જોઇએ.

૧૨—જુના જમાનાના નહીં થઇ ગયેલા એવા અંદાજ વર્ષ ઉપરની ઉમરના સર્વ માણસોને આ વિચારે રહે છે તેથી તેઓ આ પગલું ભરવા ખરે પગે તકવાર છે એમાં કાંઇ પશુ શક નથી. તેમને જરાક પશુ

કુરસદ હોય તે વખતે તેઓ પોતાનાં સગાં વડાઓ, પડોશી તથા ઝોળખીતાઓમાં સર્વત્ર આ સમજણ ફેલાવે અને પોતાની માલિને આ મદદ અધર્મના કામમાંથી ઉગારી લે એવી પ્રાર્થના છે.

સુખડવાલા બીદડીંગ
હોનબીરોડ, કોટ
મુંબઇ. } સિ. સેવક.
તા. ૨૫-૪-૧૯૨૮ } નગીનદાસ અમુલપરાય.

સ્વીકાર અને સમાલોચના.

[આ વિભાગ ધણી વખતથી બંધ હતો, તે માટે ક્ષમા ચાચીએ છીએ. હવે બનતાં સુધી દરેક અંકમાં આ વિભાગ આપવા પ્રયત્નવંત રહીશું. તંત્રી]

ઉપદેશ સત્તતિકા બાપાંતર—પ્ર. શ્રી જૈન આત્માનંદ સભા બાવનગર શ્રી આત્માનંદ જૈન શ્રંથમાલા નં. ૪૨. પૃ. ૨૬૪+૧૦ (આત્માનંદ પ્રકાશની ૧૮ થી બેટ) આ મૂલ તપાસજના સોમ ધર્મ ગણિ કૃત રચ્યા સં. ૧૫૦૩ નો સંસ્કૃત શ્રંથ છે, તેમાં ધણી ઐતિહાસિક કથાઓ છે તેથી તેનું મદદર વધારે છે. સોમધર્મગણિ એ તપાસજના સોમસુદરસરિના શિષ્ય ચારિત્રલ ગણિના શિષ્ય હતા અને પોતાના ગુરુ ને પ્રગુરુ ઉપરાંત તપાસજના તત્સમયના અન્ય પ્રસિદ્ધ સુરિઓ નામે મુનિસુદર, જમચંદ, જિનસુદર, જિનકીર્તિ, વિદ્યાલરાજ, રત્નચૌખર, ઉદયનંદી, લક્ષ્મી-સાગર, સોમદેવને આ શ્રંથની પ્રશસ્તિમાં યાદ કર્યા છે. શ્રી મહાવીર સંબંધી પૃ. ૫ થી ૯ હકીકત આવે છે તે ઉપરાંત ઐતિહાસિક મહાપુરોહો જેવા કે સમ્બલવસુર પૃ. ૨૮, કુમારપાલ રાજ પૃ. ૨૨ અને ૧૨૨, સત્જનશ્રેષ્ઠી (૧) પૃ ૭૪ અને ધીમ પૃ ૨૩૩. વાગમદ્ ને આગ્રમદ્ પૃ. ૭૭, આગ્રદેવ પૃ. ૮૧, વિમલમંત્રી પૃ. ૮૧, તેજપાલ મંત્રી પૃ. ૮૯ જગડ શ્રેષ્ઠી પૃ ૧૨૨, આશૂમંત્રી ૧૨૯, પેયક ૧૪૪ જિનપ્રભસુરિ (મં. ૧૩૩૨ માં વિવર્માન) પૃ: ૧૪૮, જગતસિદ્ધ શ્રેષ્ઠી પૃ. ૨૧૮ ને તેના પુત્ર મદનસિદ્ધ

પૃ. ૨૨૧ ની કથાઓ આવે છે તેથી ધણું જાણનારું મળે છે. આ ઉપરાંત જૈન તીર્થો નામે શ્રરાપદ્મી પૃ. ૯૨, કસોધી પૃ ૯૫, આરાસણ નેમિ પૃ. ૯૯, સ્તંભનતીર્થ પૃ. ૧૧૧ ને કુપ્પાક પૃ. ૧૦૮-૯ સંસ્કૃત ધીની વિગતો તે તે તીર્થની કતોના સમયમાં પ્રસિદ્ધતા તિદ્ધ કરે છે.

આમાં જૂની ગૂજરાતી (પૃ. ૫૬, ૫૭, ૬૧, ૧૨૩, ૨૧૫ અને ૨૨૨) ના નમુનાઓ મળી આવે છે તે બાપારસિકને ઉપયોગી નિવડશે એમ ધારી અત્ર ઉતારીએ છીએ:—

ખંડે તાસુ સમખીધ, જસુ ખંડધ અભ્યાસ
જિજ્ઞુહા છક સમખીધ, તિજતોલ્ કંપાસ. ૧
અસિધર ધણધર કુંતધર, સતિધરાય બહ્યા,
સપ્તસદ્ધ રણસુર નર, વિરલતિ જણણિ પસુય. ૨
છક જિજ્ઞુહા નઈ જિજ્ઞુરદ, ન મિલઈ તારેતાર,
જેણ અમારણ પૂછઇ, તે કિમ મારણકાર. ૩
છકા ચોરી સા જિજિય, જા બોલડઈ ન માઈ,
ખીજ ચોરી જે કરઈ, ચારણ ચોર ન થાઈ. ૪
બંધ અટ્ટ નવ જુદ જગવ અઠ્ઠારસ જિતપ,
સેવ સોલ દહ બદ્ધ સત ગંધવ્ય વિજિતપં.
જિત દિગંખર સત ચ્યારિ ખતિય કુપ્ત જોઇઅં,
છક ધીવર છક મિલ્લ ભૂમિ પોડિઅ છક બોઇઅ,
તા કુમુદ્યંદ ધય જિત સવિ, અણુદિધપુરિ જા
આવિઓ,

વડગચ્છ તિલક પદ્મ દેવસુરિ, કુમુદક મદ ઉતારિઓ. ૫
આરિ એડ નીસાણુદય દિસંધ પંચ પંચાસી
ઘગારદ સંધ સુદસ સીસસંધ દુનિ ઢિયાસી
બલદક સંધયતારિ કરમકર, પંચ બહુતર
અચ્છ લકમ પલ્લીય દમ્મ કુધ લકમ બહુતર,
તા ચમર હત તુકર ખિરદ, સુખાસણુ વાહણુ કિઓ
વડગચ્છ તિલક પદ્મ દેવસુરિ, નગઓ વલિ જગઓ
કીઓ. ૬

પ્રકલ દુલ્લલ માટિદેઈ, જે રિદિ સુરનર તણી,
એન્દી કરઈ કુસદિ, અપ ભોલિમ જિનવરતણી. ૭
કોમ યાવધ પાંખડી, કો વેચધ ધનલાખ,
દલ વિદરઉ તઈ નવિ કીઓ, બાવ બરધ જઈ સાખિ. ૮
ઓ પીડર નર સાસરકે, સંજીયાં સંવસા
એ ત્રિલે અલખામથાં, જઈ કો કરઈ તયામ. ૯
સોનઉ ચંદન સંપ્રદિસ; આપણ પીડ ખમંતિ
કુલે કસવદઈ ભણીયઈ, જઈ ઉપકાર કરંતિ. ૧૦

આમાં હંદ ૧ થી ૪, ૮ થી ૧૦ દ્વદા, ૫ અને
૬ હપપ, અને ૭ મો સોરડી દ્વદો છે. આનું બા-
પાંતર ચાલુ બાપામાં અનુવાદકે કરવાની તસ્દી લીધી
હતી તે વધારે યોગ્ય થાત. આ અંથમાં દેવ શુદ્ધ અને
ધર્મ એ ત્રણ તત્ત્વનું સ્વરૂપ સમજાવ્યું છે અને દરેક
અધિકારનો હુંક સાર પ્રસ્તાવનામાં આપ્યો છે. દરેક
અંથમાં કર્તાની હુંક જીવની ઐતિહાસિક દૃષ્ટિથી
આપવાની આવશ્યકતા છે તે પ્રમાણે આમાં આપવી
જોઈતી હતી. મંજવાયરણમાં શ્રી સોમસુંદરચરિતો
ઉલ્લેખ કરતા ઉપરાંત સ્વયંચરિતરત્નના પણ
અંથકરિ ઉલ્લેખ કર્યો છે તે અનુવાદકના લક્ષ બહાર
રહ્યું છે. આ બાપાંતરથી સમાજપર ખરેખર ઉપકાર
થયો છે અને તેમાં નિમિત્તભૂત સર્વ સાધુઓ આવક-
બંધુ તથા સંશ્યાને અમે અભિનંદન આપીએ છીએ.

શુકરાજ કયા-શ્રી દસવિજયજી જેન કી
લાખચેરી મંથમાલા નં. ૨૦ પ્રા. ઉત્ત-લાખચેરી
લુલુસાવાડાં અમદાવાદ કિ. અમુલ્ય પાનાકારે
૨૪) પાનાં આ મૂલ સંસ્કૃત ગદ્ય કથા પ્રસિદ્ધ માણિ-
કથાદ્રુમરિ કે જેઓ અંચલગચ્છના મેરતુંમસુરિના
શિષ્ય થાપ તેમણે રચી છે. અંથમાં સંસ્કૃત શ્લોકો,
પ્રાકૃત ગાથાઓ અને જૂની ગૂજરાતીના દુદાઓ આદિ

અંથને ૪૬ : સુમાધિન આપ્યાં છે. વિષય શુદ્ધ
તીર્થના-પૂજન માહાત્મ્યથી શુક (પા.૫૮) કેટલી અધી
ઝલિ-પદ્મી શુકરાજના બવથી મેળવે છે. તે છે.
શુકરાજની કથા કર્તાના સમકાલીન તથાગચ્છના
રાજરોષખ સુરિએ પણ પોતાના શ્રાદ્ધવિધિ નામના
અંથમાં આપી છે. અત્ર જૂની ગૂજરાતીનાં-જૂનાં
અવતરણો તરીકે કર્તાએ આપેલાં સુમાધિતો ઉલ્લેખના
યોગ્ય કારીએ છીએ:—

સામી સુગ્રીષ્ઠ અનુસંગજ બહુ જાણીસિ ધહેવ
દિવસ સિંતરી મણુ મહિકં અધ સંકતી કલિદેવ. ૮
દેવદાનવરાકે તરાણુકે, દેવ આગલી ન કો સપરાણુકે
કંખનધ ધરી જલ વલિકે હરિચંદ્ર, ભાંડી મરણુ
લાણુ મુકુન્દિય. ૯

કોદિઈ લગ પહેવણુઈ, દમ્મજઈ ગુણ રમણુઈ
ઉવસમ જલિજજ ઉજિન ઉલ્લવઈ, સકઈ તિ
દુઃખ સમાઈ. ૧૦

કોલ પછકે દેક ધરિ, તિન્નિ વિકાર કરેઈ.
અપકે તાવધ પર તવઈ, પર તક હાણિ કરેઈ. ૩૧
વાધી ભેયકે નવિ વંધધ, દિવડિ ધરધ કસાઈ
મેહેસિ ઉઠારસ સીદર, નિહિ બાવધ તિહિ ભઈ. ૩૨
પુત મિત્રા કુષ અનેરા, નરક નારિ અનેરિ,
મોહિ મોહિકે મદજ જંપધ, મહિયા મોરી મોરી. ૪૧
અતિહિ ગદના અતિહિ અસારા, સંસાર સાયર ખારા
જાલકે જાલકે ગોરખ બોલધ, સારા ધર્મમુનિયારા. ૪૨
કવણુ કેરા તુરંગમ હાથી, કવણુ કેરી નારી,
નરકે જતાં કોષ ન રાખધ, લીયધ જોષ(કે) વિચારી. ૪૩
કોષ પરિહરિ માન મમ કરિ, માયા લોભ નિવારે
અવર વધરી મનિ મન્નાણે, કેવલ આપું તારે. ૪૪
સમધ સુચુન્વણ સમધ ધણુ, સમધસુ કરસણુ અતિ,
ગોપિ ન રકિઅય સમય વિણુ, સો ધણુદરસો પત્ય. ૪૬

આમાં પ્રસ્તાવના મિદુલ નથી. કર્તાનો પાત્ર્ય
ને વિષયની વસ્તુનો સાર જરૂર આપવો જોઈતો
હતો. પ્રકટકર્તા કે સંપાદકે હવે દરેક પ્રકાશનમાં
તેની જરૂર સ્વીકારી તે તે વિષયના જ્ઞાના પાસે તે તે
લખાવી બહાર પાડવું ધરે એમ ખાસ લક્ષ પર
રાખે તો સાર. તે વખતે પુસ્તકનું મંદસ્ત બહાર
લાવી શકાતું નથી. લોકો હવે પાનાકારે કરતાં બાંધેલા
પુસ્તકાકારે પ્રકાશન માગે છે.

કર્તા માણિક્યસુંદર ચરિત્રે મે. ૧૪૨૮ માં સુંદર ગૂજરાતી ગદ્યમાં પૃથ્વીચંદ્ર ચરિત્ર પાટણમાં રચ્યું છે તે પ્રાચીન ગૂર્જરકાવ્ય મંથન (ગાર્ગકવાડ ઓરિ-એટલ સીરીઝ)માં પ્રકટ થઇ ગયું છે. તે ઉપરાંત ચતુર્ધર્મી ચમ્પૂ (કથા), શ્રીધર ચરિત્ર મેવાડમાં સં. ૧૪૬૩, ધર્મદત્તકથાનક (આજ અંચમાળામાં મુદ્રિત) અને ગુણવર્મા ચરિત્ર સં. ૧૪૮૪માં રચેલાં છે, પ્રાપ્ત આજ માણિક્યસુંદરે ગૂજરાતના શંખરાજની સલામાં (પતત્ શંખનરેશ્વરસ્ય પુરતો વ્યુચે) મહા-બલ મધ્યસુંદરી ચરિત્ર રચ્યું જણાય છે.

નર્મદાસુંદરી કથા-શ્રી હંસવિજયજી જૈન લાયબ્રેરી અંચમાલા નં. ૬ પ્ર૦ ઉક્ત લાયબ્રેરી હુણ-સાવાડા અમદાવાદ પાનાકારે પાનાં ૧૨ કિં. જણાવી નથી.) આ સંસ્કૃત ૨૪૬ શ્લોકમા શીલ ઉપરના દર્શાત તરીકે કથા છે. કથા ધણી જૂની લાગે છે, કાશ્યુકે છેવટમાં જણાવ્યું છે કે

इति हरिपितृहिण्डेर्भद्रयाहुमणीते
विरचितमिह लोकश्रोत्रपात्रैकपेयं ।

ચરિતમમલભેતનર્મદાસુંદરીયં

भवतु शिष्यनिपासमापकं भक्तिभाजं ॥

એટલે ભદ્રાહુડા અર્ણવ દરિના પિતા એટલે વસુ-દેવ-દિડિ નામના પ્રાકૃત મંચમાંથી આ ચરિત લીધું છે. વસુદેવદિડિ અંચ હાલુષ્ટી મુદ્રિત થયો નથી. અનુમાને ૭ મા સૈકા અગાડે ચણેલા પંચકલ્પમહા-ભાષ્યના કર્તા સંવદાસ ક્ષમાશ્રમજી વાસુદેવદિડી નામનો ચરિતગ્રંથ આરંભ્યો તે ધર્મસેન ગણિ મહત્તરે પૂરો કર્યો. આના અમુક ખંડજ મળે છે, આ ઉપરાંત તેથી પ્રાચીન ભદ્રાહુડા કૃત વસુદેવચરિત હોલું જોઇએ કારણકે તેનો અતજ ઉલ્લેખ કર્યો છે એટલુંજ નહિ પણ ભદ્રાહુડાએ વસુદેવચરિત મૂળ પ્રાકૃતમાં રચ્યું કે ને સવાલસે શ્લોક પ્રમાણ્ય હતું એમ પ્રસિદ્ધ હેમા-ચાર્યના ચર દેવચંદ્રજી પોતાના શાંતિનાથ ચરિતના ઉપોદ્ધાનમાં જણાવે છે.

આ કથા પ્રસિદ્ધ છે ને તે પર વિસ્તારથી જૈન ગૂર્જર કવિવર્ધ શ્રી મોહનવિજયજીએ નર્મદાસુંદરી રાસ સં. ૧૭૬૪ મા સમી ગામમાં રચ્યો છે. (જુઓ

ગૂર્જર કવિઓ ભાગ ૨એ પૃ. ૪૨૮ નં. ૮૪૦) આ સંસ્કૃત કથાના યોજક કર્તાએ પોતાનું નામ છેવટમાં કે આદિમાં મુચનરૂપે પણ જણાવ્યું નથી. શીલનું માહાત્મ્ય જૈન શાસ્ત્રોએ બહુ ગણ્યું છે. તે સંબંધી આ કથાની છેવટે છુટા આપેલ ચાર શ્લોક સુંદર ભાવ પ્રકટ કરે છે. ઉક્ત સંવદાસદિકૃત વસુ-દેવદિડીની ગ્રેસ કોપી શ્રી દેવચંદ્ર લાંસભાઇ જૈનપુસ્ત-કોદાર ફૂંડ તરફથી ધણી વર્ષો પહેલાં પં. બહેચરદાસ દારા કરાવવામાં આવી છે એમ અમે સાંભળ્યું છે. તો તે સંસ્થા તેવું દુરત પ્રકાશન કરે એવી તેને અમારી આશ્રયપૂર્વક વિનંતિ છે. તે પ્રાકૃત અંચની ઉપયોગિતા અતિશય વિરોધ છે.

કર્મવિચાર—એ ભાગમાં એકત્રિત યોજક અને પ્ર૦ પંડિત પ્રભુદાસ બેચરદાસ પરિખ વ્યવસ્થાપક જૈન વિ-દ્યાલુપન, પાટણ. પ્ર. ૬૬+૫૪ કિમત કુલ ત્રણ આના)

આ પુસ્તકમાં વિદ્યાર્થીઓને કર્મનું સ્વરૂપ સમ-જાવવા માટે ખાસ તૈયાર કરેલા ૧૫+૧૨ પાઠો છે. પહેલા ભાગમાં કર્મબંધ સંબંધી ને બીજામાં સત્તા સંબંધી પાઠો છે. તે પાઠોમાં ભાષા સરલ રાખી છે તથા તે દરેકના વિષયને અનુરૂપ છે. વિષય સુસ્પષ્ટ-તાથી સમજાય એવી રીતે યોજના કરી છે. દરેક પાઠને અંતે તે તે પાઠ વાંચી સમજવા પછી તેના વિષયને લગતા પ્રશ્નો મૂક્યા છે. કર્મનો વિષય સમ-જાવો ધજો કઠણ છે, અને તેને સમજાવવા તેના કરતાં પણ કઠણ છે, છતાં યોજક પંડિત મહાશયે પોતાની સમજાવવાની કુશલતાનો બરાબર ઉપયોગ કરી પાઠોની સરલ યોજના અને વિષયની જથ્થાવટ સુંદર રીતે કરેલ છે. આ દરેક જૈનશાળામાં ચલા-વવા યોગ્ય છે તો દરેક જૈનશાળા એક પાઠ્યપુસ્તક તરીકે આનો ઉપયોગ કરશે એવી અમારી લાસામણ છે.

આવા બીજા શિક્ષણપાઠો વાળાં પુસ્તકો તૈયાર કરી દુરતમાં પ્રકટ કરવામાં યોજક મહાશય કાર્ય-અચક્ષત્રા અને ઉદ્યોગશીલતા રાખે એમ હૃદયગીરું.

સમર્પણની કૃત્યાઓ—બેગાળીમાંથી અનુસાદક શ્રી નરસિંહભાઈ ઈશ્વરભાઈ પટેલ, 'પાટીદાર' મંદિર આણંદ. પૃ. ૬૦ મૂલ્ય ૪ આના ટપાલપત્ર ૧ આનો)

આ કથાઓ રવીન્દ્ર રવિન્દ્ર બાણએ બંગાલીમાં રચી છે; તે એવી સુંદર અને રોમાંચક વાણીમાં ગ્રંથેલ છે કે હૃદયને હલમચાવ્યા વગર રહે તેમ નથી. એકે દરે આમાં ૩૦ દૃષ્ટી વાર્તા છે. આ કથાઓ ક્રમે ક્રમે શ્રી નરસિંહરાવભાઈના 'પાટીદાર' માસિકમાં વાંચતાં એમને રસ પડ્યો હતો. દરેક લાયચેરી માટે ઉપયોગી છે એટલુંજ નહિ પરંતુ દરેક ગૃહમાં આ રાખી આજનાં બાળકો-કુમારોના હાથમાં આ પુસ્તક મૂકવા યોગ્ય છે યાતો માબાપે કે શિક્ષકે વાંચી તેઓને સમજાવવા યોગ્ય છે.

પંચસંપ્રદાય—શ્રી માણિકચન્દ દિગંબર જૈન મંથમાલા નં. ૨૫. પૃ. ૮૨૨૩૫ કિંમત ખાર આના પ્ર૦ શ્રીયુત નાથુરામ પ્રેમી મંત્રી. પ્રસ્તુત મંથમાલા સમિતિ હીરાબાગ પો. ગિરગામ, મુંબઈ) આ ધારા-નગરીના મુંજરાગના સમયમાં થયેલ અમિતગતિ નામના દિગંબર આચાર્યની સંસ્કૃતકૃતિ છે. આમાં જૈન તત્ત્વજ્ઞાનને લગતા અનેક વિષયો-ગુણસ્થાન, જીવસમાસ, પ્રાણ, પર્વાણિ, માર્ગશુભો, કર્મપ્રકૃતિ, બંધ, ઉદય, યોગ વગેરે સમાવ્યા છે, અને તે વિષયના શ્વેતાંબર ગ્રંથો સાથે સરખાવવામાં ઉપયોગી નિવડે તેમ છે. આમુખ તરીકે કર્તા અમિતગતિને દૃકે પરિચય સંસ્કૃત ભાષામાં કરાવ્યો છે. આ ગ્રંથ-માલામાં અનેક સુંદર ગ્રંથો અત્યાર સુધીમાં બહાર પડ્યા છે તેમાં આથી એક વધારો થયો છે. ગ્રંથ-માલાના સંચાલકો હવે પુણેહન્ટ જેવા મહાકવિઓની અપ્રમંસ કૃતિઓ બહાર પાડવાના પ્રયત્ન કરશે એવી અમારી તેમને સૂચના છે.

એ.

વસન્ત રજત મહોત્સવ સ્મારક ગ્રંથ-ઉપ-રોક્ત ગ્રંથ ગૂજરાત પત્રકાર મંડળ તથા ગૂજરાત સાહિત્ય સભા તરફથી પ્રગટ કરવામાં આવ્યો છે, વસન્ત માસિક ગૂજરાતના શિષ્ટ માસિકોમાં અમરચાન ભાગવે છે, તેનો આત્મા-તેનું સર્વેશ આનંદશંકર-ભાઈ છે. તેમણે વસન્ત માસિકની અને તેનાથી આખા ગૂજરાતની નજાન અને નિઃસ્વાર્થ સેવા આટલાં વર્ષ બતાવી છે. તે બદલ તેમને માસિકના રજત-મહોત્સવ પ્રસંગે આ ગ્રંથ સ્મારક રૂપે અર્પણ થાય

એ યથોચિત છે. પચીસ વરસના ગૂજરાતમાં અને આધુનિક ગૂજરાતમાં સામાજિક રાજકીય ધાર્મિક અને સાહિત્યનાં પરિવર્તનો ઘણાં થયાં છે. તે પરિવર્તનનું નિઃપક્ષપાત અવલોકન જોવું હોય તો તે 'વસન્ત'માં દ્રષ્ટિગોચર થાય છે. આનંદશંકરભાઈ તેમના મજાનવાદ સ્વભાવથી અને તેમની નિઃસ્વાર્થ સાહિત્યની સેવાની અભિલાષાથી 'વસન્ત' માસિક માટે નરસિંહરાવભાઈ રમણભાઈ અને બીજા શિષ્ટ લેખકોના સહકાર મેળવી શક્યા છે. તેઓ મહાત્મા ગાંધીજીના શબ્દોમાં કહીએ તો 'સુધરેલાં અને સનાતનીની વચ્ચે એક સુંદર પૂલ છે.' તેઓ તેમની અનેક વિષ પ્રકૃતિઓમાં પણ 'વસન્ત'ને છેક ભૂંડી ગયા નથી, અને હવે પછી 'વસન્ત'ની તેઓ વિશેષ સેવા બળવશે એમ આપણે ધમ્મીશું. આનંદશંકરભાઈ એટલે ગૂજરાતનું ધોરણ; તેમની ભાષા એટલે કેવળ માધુર્ય; તેમનું જીવન એટલે નિઃસ્વાર્થ સાધુતા. આવા પુરુષને તેમના રનેહીઓ તરફથી રજત-મહોત્સવ જેવા પ્રસંગે આવો સ્મારક ગ્રંથ સમર્પણ એમાં આશ્ચર્ય શું? આ ગ્રંથ તેમનું પરિપૂર્ણ સ્મારક છે. આ સ્મારક ગ્રંથ ચાર વિભાગમાં ગોઠવાયેલો છે. ગૂજરાતી, અંગ્રેજી, સંસ્કૃત અને હિંદી. સ્નાનાતિક રીતે ગૂજરાતી વિભાગ મોટો અને પ્રૌઢ લેખકોના લેખથી ભરેલો છે. આમાંથી એક લેખકનું વિવેચન કરવું તે બીજાને અન્યાય કરવા જેવું છે, છતાં પણ થોડા લેખકો ઉપર દ્રષ્ટિપાત કરીશું. સર્વથી પહેલાં નરસિંહરાવભાઈનો ઉપોદ્ધાત આનંદ જોયવા જેવો છે. તેમણે નર્મદ, નંપલરામ, મણિલાલ દ્રિવેદી અને આનંદશંકરભાઈની ભાષાં શૈલીમાં શું તફાવત છે. અને આનંદશંકરની ભાષા કેવી કડ્ડય છે તે સ્ત્રીલુપ્ત થઈ જનારું છે. લેખોમાં સુનદીની રાજદારની નવલકથા અસહકારના યુગનું ઝાંખું સ્પષ્ટ કરાવે છે. ખુશાલત, શાહનો આર્થવર્તના વજાલકારનો લેખ ઘણી નવી બાજુનો પર અજાણું પાડે છે, તેમજ તે બતાવે છે કે વજાલકારમાં પરદેશ પ્રાંતની અને અન્ય અંતર્યામી આર્થવર્ત ઉપર કેટલી અસર થઈ છે. ઐતિહાસિક લેખોમાં રા. રતનમજિરાવે લખેલો 'ગૂજરાતનું વદાણુરું અને ગુર્જર રાજ્યનો જ્ઞાતાં' આપણું

વિશિષ્ટ ધ્યાન જેવે છે. અત્યંત પરિશ્રમપૂર્વક લખાયેલો તે લેખ છે. તેવા પરિશ્રમપૂર્વક શોધખોળની દૃષ્ટિથી લખાયેલો ખીન્ને લેખ થી જિનવિજયજીનો 'કુવલયમાલા' નો લેખ છે.

સાહિત્યના લેખોમાં 'લક્ષ્મી કવિ નરસિંહ મહેતા' 'મહાકવિ કાલિદાસ અને પુરાણો' 'આપણી વર્ણમાલાની પ્રાચીનતા અને શુજરાતની પદ્યરચનાની નિર્માણ' મનનીય છે. કવિ કાલિદાસનો લેખ 'મહાભારત અને રામાયણ અને પુરાણોની અસર કવિના કાવ્યો ઉપર કેટલી થઈ તે સંચોટ બતાવે છે. વિદ્વાનમાં 'વસન્ત અને વિદ્વાનનો' લેખ ખાસ ધ્યાન જેવે છે. અંગ્રેજી

લખાણોમાં નીચલા ખાસ વાંચવા જેવા છે. Some astronomical and Geographical evidence for the date and place of the author of Kantilya.' 'The schools of Vedanta and the antiquity name of Radha.'

એ પ્રમાણે સંસ્કૃત અને હિંદી લેખો પણ વાંચવા જેવા છે. ગ્રંથમાં આનંદશંકરભાઈનાં જુદાં જુદાં ચિત્રો આપેલા છે. અને દરેક વાચકને આ ગ્રંથ વાંચવાની ભક્ષામણ કરી અને વિરમીએ છીએ. C.

વિવિધ-નોંધ.

(કોન્ફરન્સ ઓફીસ-પરિપદ્ધતિ કાર્યાલય તરફથી.)

૧ માસેરકોટલાના ના. નવાખ સાહેબનું પ્રશંસા પાત્ર પગલું—

પંજાબમાં આવેલાં માસેરકોટલા ગામમાં દેરાવાસી અને સ્થાનકવાસી જૈનોની વસ્તી છે. અને ત્યાં સ્થાનકવાસી બાપ્તિસ્તાન પ્રાપ્ત્ય હોય એમ જણાય છે. આપણાં પવિત્ર પદ્ધતિ પૂર્વના દિવસમાં ત્યાં રથયાત્રાના વરધોડાને ધણી વખત અટકાવવાના પ્રયાસો આપણા સ્થાનકવાસી બાપ્તિસ્તા તરફથી કરવામાં આવતા હતા. તેમજ આપણા પ્રાતઃ સ્મરણીય પૂજ્ય આચાર્ય મદારાજ શ્રી ૧૦૦૮ થી વિજય વસંતસરિજીની ત્યાં પદ્યરામણીવખતે અને તેવા અન્ય પ્રસંગોએ ધણાં વિધ્નો નાંખવામાં આવતા હતાં. આ સંબંધે અગતે ૧૯૨૬ ના ઓગસ્ટની આખરમાં પદ્યપૂજ્ય આચાર્યશ્રી તરફથી સંપૂર્ણ ફકીકત જણાવવામાં આવી હતી અને તેમની સૂચના પ્રમાણે માસેરકોટલાના ના. નવાખ સાહેબને તા. ૧ લી સપ્ટેમ્બર ૧૯૨૬ ના દિને નં. ૩૭૧૦ વાળો એક લંબાણ પત્ર લખવામાં આવ્યો હતો. જેમાં રથયાત્રા (ઉન્ન-ધ્વજ)ના વરધોડા સંગે થતી નડતરે અન્ય રથજો આ મંથે આલતાં ઘેરણ વગેરે બાજતો પર વિસ્માર પૂર્વક ફકીકતો તેમને જણાવવામાં આવી હતી. જે

પરથી આ અંકો હંમેશા માટે પતાવવા અને આપણને ન્યાય આપતા નામદાર નવાખ સાહેબે ધણી જ પ્રયાસો કર્યા હતા, અને એનું છેવટ પરિણામ થોડા સમય પરજ ધણું સંતોષકારક તેઓ નામદાર લાવી શક્યા છે તે જાણી તેમને અંતઃકરણપૂર્વક ધન્યવાદ આપીએ છીએ. આ બાબતમાં સંતોષકારક નિવેડો લાવવા કરાંચીવાલા શ્રી. પોપટલાલ ટી. શાહ કે જેઓ જૈન સમાજના એક અગ્રણી સેવક છે અને સંસ્થાની કમિટીના સભ્ય છે તેમણે પણ કેટલાંક પ્રયાસ કરેલા હતા તેઓ પોતાના પત્રમાં લખી જણાવે છે કે આ બાબતમાં ના. નવાખ સાહેબે આ અંકો ન પતે લાં સુધી પોતે અત્ન સુદામો લાગ કરવા જેટલો પથ પરિશ્રમ વેઠ્યો હતો અને સંતોષકારક રીતે સમાધાન તેઓ નામદારે વચ્ચે પડી કઠું છે અને જન્મે શીરકા વચ્ચે થયેલી સમજાણતીનું કરારનામું પોતાની કોર્ટમાં રજીસ્ટર કરાવ્યું છે. ધન્ય છે—આવા રાજવીઓને કે જેઓ પ્રજાના સંતોષ ઉપર જ પોતાની મદદતા અને સત્તાનું અસ્તિત્વ છે એવી સમજ ધરાવે છે.

તાં નવાજ સાહેબને ધન્યવાદનો પત્ર લખવામાં આવ્યો છે.

શ્રી શત્રુંજયની યાત્રાના ત્યાગ-સંબંધે સમાજો મરવા યાત્રાલાગતો દરાવ મુક્તમ રીતે પાળવા ગામે-ગામ સકલ દિદમાં પત્રો દારા ખમર આપવામાં આવી હતી. ધણેખરે સ્થળે તેવી સમાજો ભરવામાં આવી હતી. અને મોકલાંએક સુચનાઓનો અમલ થયો હતો. કેટલાંક સ્થળોએથી સભાએ પામ કરેલા દરાવાની નકસો અમને મોકલવામાં આવી છે. જે બધી અન્યત્ર પ્રકટ થયેલી હોવાથી અગ્રે સ્થળ સંક્રાંતને લઈ પ્રકટ કરી શકતા નથી.

૨ મુખર્ષીમાં મળેલી જાહેરસભા—

શ્રી શત્રુંજયની યાત્રાનો ત્યાગ ક્યાં ને ગઈ ૧લી એપ્રિલના રોજ એ વર્ષ પૂરાં થઈ તૃતીય વર્ષનો આરંભ થતાં તેજ દિવસે ગવર્નર જનરલના કાફીયાવાદમાંના માણ એન્ટ ગી. વોટસને શ્રી શત્રુંજય વિશે આવેલાં યુકાદા તરફ જૈન કોષથી દુઃખાએલી લાગણી ફરી જાહેર કરવા અને જ્યાં સુધી સંતો પકારક નિવેડો ન આવે ત્યાં સુધી યાત્રાયાગના દરાવને મક્કમતાથી ચાલુ રાખવાનો નિર્ણય જાહેર કરવા, શ્રી જૈન સ્વેતાંગર કોન્ફરન્સ અને જૈન એસોસિએશન ઓફ ઈન્ડિયાના સંયુક્ત આશ્રય હેઠળ એક જાહેરસભા ભુલેશ્વર પર આવેલા શ્રી લાક્ષ્મી-ગમાં જાણીતાં શ્રેષ્ઠ દલાલ અને શેઠ આણંદજી કલ્યાણજીના એક વહીવટદાર પ્રતિનિધિ શેઠ અમૃતલાલ કાલીદાસના પ્રમુખપણા નીચે મળી હતી. આ સભામાં છૂટા છવાયા જૈનતરફએ પણ હાજરી આપી હતી. શરૂઆતમાં આ સંસ્થાના એક રેસીડેન્ટ જનરલ સેક્રેટરી રા. ચીતુભાઈ લાલભાઈ શેઠે સભા બોલાવવાની નોટીસ વાંચી સંભળાવ્યા બાદ શેઠ લલુભાઈ દીપચંદ જવેરીએ સમાનું પ્રમુખપદ રા. અમૃતલાલ કાલીદાસ શેઠને આપવાની દરખાસ્ત રજુ કરી હતી તેને શેઠ ચીતુભાઈ વીરચંદે ટોકા આપ્યા બાદ શ્રી. અમૃતલાલ શેઠે પ્રમુખસ્થાન લીધું હતું.

દરાવ.

રા. શેઠ મોહનલાલ હેમચંદ જવેરીએ નીચેના દરાવ રજુ કર્યો હતો.

This public meeting of the Jains of Bombay once more strongly protests against the unjust decision of the Hon'ble Mr. C. C. Watson regarding their most sacred Hill Shri Shatrunjaya and expresses deep regret at the circumstances which have brought about a situation necessitating their painful resolve to refrain from pilgrimage to the holy Shatrunjaya. This meeting further views with full satisfaction the whole-hearted unity and unprecedented sacrifice in carrying out the said resolve and trusts that the Jains all over India will firmly adhere to their said resolve until a decision in accord with their vested rights over the sacred Hill and self-respect is obtained.

અતિ પવિત્ર શ્રી શત્રુંજય ગિરિ સંબંધી જાનરેબલ, મી. સી. સી. વોટસનના અન્યાયી યુકાદા સામે મુખર્ષીના જૈનોની આ જાહેરસભા પ્રુનઃ સખા વિરોધ જાહેર કરે છે અને પવિત્ર શ્રી શત્રુંજયની યાત્રા લાગ કરવાનો દુઃખદ નિર્ણય કરવા ફરજ પાડનારી પરિસ્થિતિ ઉત્પન્ન કરનારા સંજોગો માટે ઉડા જેદ પ્રદર્શિત કરે છે, વળી ઉક્ત દરાવનો અમલ કરવામાં જે દાર્દરિક ઐક્ય અને અદ્વિતીય આત્માર્પણ જોવામાં આવ્યાં છે તે તરફ આ સભા સંપૂર્ણ સંતોષાની નજરે જુએ છે અને વિશ્વાસ રાખે છે કે પવિત્ર ગિરિપરના પોતાના સ્થાપિત દરકો અને સ્થગાનને અનુકૂળ નિર્ણય ન મળે ત્યાં સુધી સમસ્ત દિંદના જૈનો મક્કમતાથી પોતાના ઉક્ત દરાવને વળગી રહેશે.

આ દરાવને અનુમોદનો આપતાં રા. મોતીચંદ

ગિ. કાપડીઆ શ્રી મણીલાલ કેહારી, જૈનપત્રના અધિપતિ રહ. દેવચંદ દામજી રા. ઓધવજી ધનજી-શાહ તથા શેરખાનરા પ્રમુખ શ્રી કે. આર. વી. શ્રોફ (કે જેઓ-એક પારસી ગૃહસ્થ છે) તરફથી પ્રાસંગિક વિવેચનો કરવામાં આવ્યાં હતાં. ખાદ મત લેવાતાં દરાવ સર્વાનુમતે પાસ થયો હતો.

ખાદ રા. મોહનલાલ ભગવાનદાસ ઝવેરીએ આ દરાવ લાગતા વળગતાંએને મોકલી આપવા પ્રમુખને સત્તા આપનારો ખીએ દરાવ નીચે મુજબ રજુ કર્યો હતો.

કરાવ રજો:—This meeting empowers the President to send copies of the resolution to the authorities concerned and to the press.

આ સભા લાગતા વળગતા અધિકારીઓ અને છાપાંઓ બેગ દરાવની નકલો મોકલી આપવા પ્રમુખ સાહેબને સત્તા આપે છે.

ખાદ આ દરાવને ટેકા આપતા રા. અમૃતલાલ રતનચંદનો ટેકા મહત્તા સર્વાનુમતે પાસ થયો હતો.

ખાદ પાત્રા ત્યાગના દરાવને મક્કમ રીતે વલગી રહેવા તથા સમયને ઓછાખી દરેક સંસ્થાઓ અને દરેક વ્યક્તિએ ઐક્ય ભલવી કામ કરવા પ્રમુખશ્રીએ અસરકારક વિવેચન કર્યું હતું.

છેવટે રા. ડૉક્ટર નાનચંદ કે. મોદીએ પ્રમુખશ્રીનો આભાર માનવાની દરખાસ્ત મૂકતાં રા. મગનલાલ મૂલચંદ શાહે દરખાસ્તને ટેકા આપ્યો હતો અને દરખાસ્ત પસાર થઈ હતી છેવટે શ્રી આદીશ્વર ભગવાનની જ્ય વચ્ચે સભા વિસર્જન થઈ હતી.

૩. ઉપદેશકોનો પ્રવાસ.

ઉપદેશક મી વાદીલાલ સાંકલચંદ શાહ:—મજૂર ઉપદેશકનો પ્રવાસ હાલમાં ઉત્તર ગુજરાત તરફ ગોહવામાં આવ્યો છે. તેઓ તે તરફ બાપજી દ્વારા કૉન્ફરન્સના દરાવોને અમલમાં મુકાવી લોકોમાં સારી ભગૃતિ કરી રહ્યા છે. કેળવણી, હાનીકારક રિવાજો, જીવદષ્ટા આદિ ધાર્મિક સામાજિક તથા વ્યવહારિક વિષયો ઉપર અસરકારક બાપજી દ્વારા તે બાજુના લોકોમાં સારો સુધારો થયો છે અને એના

પરિણામે ઘણાં ગામોનાં આગેવાનો અમને કૉન્ફરન્સના ઉપદેશક તે બાજુ દરેકે દરેક વર્ષે મોકલવા બલામણુ કરે છે કૉન્ફરન્સના ઉપદેશકના પ્રવાસથી જૈન તેમજ જૈનેતરો ઉપર પથ સારી અસર થાય છે. કેટલીક જગ્યાએ જીવદિંસા ન કરવા, ચોરી માંસ તથા મદિરા ત્યાગ આદિની પ્રતિજ્ઞાઓ થઈ છે જે નીચેના અહેવાલ ઉપરથી સ્પષ્ટ-જણાઈ આવશે.

બોક્કરવાડા:—જૈન બાપજી તથા બહેનોને ધાર્મિક ઉપદેશ અસરકારક આપી શીખવવું પાળવા, વ્યસન છોડવા તેમજ કન્યાવિકૃત નહીં કરવાની બાધાઓ આપવામાં આવી હતી.

ખડદા:—સભા બોલાવી પૃથક પૃથક ધાર્મિક તથા વ્યવહારિક વિષયો ઉપર બાપજી આપ્યાં હતાં. તે ઉપરથી વધારે લેવું નહિ અને ઓછું આપવું નહીં, દેરાસરે દર્શન પુજન કરવા તથા સામાયિક કરવા સમંધેની લોકોએ બાધાઓ કરી હતી અને કૉન્ફરન્સે આવા ઉપદેશકો તે બાજુ મોકલવા શ્રી સંધે બલામણુ કરી હતી—

કંધરાવી-શ્રી સંધ લખી જણાવે છે કે “અત્રે ગામમાં ઉપદેશક આવેલા તે વખતે દારૂ, માંસ, જીવદિંસા અને દુધાગા દોર ધાતકી માણુઓને આપવા નહિ તેમ બેકડીયા મહાજનમાં સોપી દેવા ઉપદેશ આપી લોકો ઉપર સારી છાપ પાડી હતી અને એ અસર અમારા મનમાંથી જ્યા પામશે નહીં. બાપજીમાં બ્રહ્મચર્ય વિશે વિવેચન કરતાં ‘પરનારિયુ માનવત’નો સિદ્ધાંત લોકોના મગજ ઉપર દસાવી દીધો હતો અને તેવી બાધાઓ રૂઝે માણુસોએ લીધી છે. એનોએ ફટાણુ ગાણુ નહિ ગાવા તેમજ રૂઝન કુટન ન કરવાની પ્રતિજ્ઞાઓ કરી છે.

ચવેલીમાં ‘ઐક્યતા અને ધર્મ’ ઉપર બાપજી આપી લોકોમાં સારું ગાન મેળવ્યું હતું.

જાખાના, પીપલ, ગેરના, પેકારપરમાં આગેવાનો મારફતે સાદ પગાવી ગામના સમસ્ત લોકોને ઘણાજ અસરકારક ઉપદેશ આપી જીવદષ્ટા પાળવા, ચોરી ન કરવા, માંસ, મદિરા ત્યાગવા શીખવવું ધારણ કરવા આદિ પ્રતિજ્ઞાઓ કરાવવામાં આવી હતી. બહેનોએ

પણ શિયળવૃત પાળવા તથા ફટાણા નદિ ગાવા બાધાઓ લીધી હતી—

સંખારીમાં સભા બરવામાં આવી હતી. સભામાં મુસલમાનોએ પણ હાજરી આપી હતી. હવે હિંસા ન કરવાના વિષય ઉપર બાયલુથી લોકોનાં મન પીગળી જઈ નરમ થઈ હતાં અને અનેકાનેક બાધાઓએ પ્રતિજ્ઞા લીધી હતી. ‘અહમદીય’ ઉપર અસરકારક બાધણ આપી અન્ય લોકો-ઉપર પણ સારી છાપ પાડી હતી. અહિંએ પણ ફટાણા ન ગાવાની બાધાઓ લીધી હતી.

ઉપદેશક ‘પુનલલ્લસ ગ્રેમચંદ શાહ.

૧ વાંકલી ગામે જવું થયું. શેઠ હોદુલ હકમાણી મારફતે એક બળ્ય મેળાવડા જિનાલખના ચોકમાં કરવામાં આવ્યો. શેઠ બીખાણના ત્યાં લગ્ન પ્રસંગે બહારગામેના જેનોની પણ સારી હાજરી હતી. સંખામાં જેનો તથા જેનેતરની સારી સંખ્યા મળી હતી. કોન્ફરન્સની જરૂરીપાત, સંપ, કેળવણી અને કન્યાવિકૃત ઉપર બાધણ આપ્યું. શેઠ ભુતાણની મદદથી શ્રી સુકૃતભંડાર ફંડની વસૂલાત કરી. શેઠ હોદુલ હકમાણના તકમાંથી સારી મદદ મળી. સંધમાં કુસંપની બે તડ છે. એકબીજા સાથે જમવા બપોર બપોરે થાય છે. દીકરી આપના ત્યાં કે ભણેજ મામાના ત્યાં જમવા કે જીમ કોઈ પ્રસંગે જઈ શકે નહીં. ધાર્મિક સંસ્કારોને અભાવ છે. દેવદ્રવ્યની રકમો ઉચ્ચાપત કરી સંધના શેઠ ખની રહ્યા છે. એવા મહાન યોગી આત્મભોગી પુરૂષ ક્યાંથી મળે કે આ મરફર જમીના એસવાળ પોરવાડ શમાજમાંથી કુસંપને દૂર કરાવી દેવદ્રવ્યમાં દુખતા જેનોને બચાવે ! છે કોઈ મહાત્મા સ્વાર્થભોગી ?

૨ ખીવાણદી-મુનિશ્રી ૧૦૦૮ શ્રી કદવાણવિજ-યણના પ્રમુખપણા નીચે એક જેન સભા બોલાવી શત્રુબળ અને કોન્ફરન્સના પ્રચારકાય તથા જેનવ-સ્ત્રીની ઘટતી સંખ્યા-કન્યાવિકૃત. વિગેરે વિષયો ઉપર બાધણ આપી શ્રી સુકૃતભંડાર ફંડની યોજના સમ-જની મુનિમહારાજશ્રીએ ફંડમાં મદદ કરવા ઉપદેશ આપ્યો. શેઠ બીમાન હકમાનની મદદથી ફંડમાં સારી ફંડ મળી. અને પણ રગે રગે કુસંપના લીધે પાંચ

તડ છે તો પણ જમવા બપોર સૌની સાથે છે તે સાર છે. શેઠ ક્રીસ્તુરણ શવાળના ખર્ચે એક જેન કન્યાશાળા ચાલે છે તેની વિઝિટ લીધી. પરિણામ ઠીક ન જણાયું. અભ્યાસ બંધવારિક તથા ધાર્મિક ચાલે છે. સાધારણ અભ્યાસ તે પણ ગોખણપદ્ધતિથી જેવામાં આવ્યો. સંધના આગેવાનોની દેખરેખના અભાવે કાર્ય સાફ ન હોય તે દેખીતુ છે. આ બાબતની યોગ્ય સૂચના શેઠ રાયચંદણ સવાળને કરવામાં આવી.

૩ પોખાવા સંધમાં સંપ સારા છે. તમામને એકનીત કરી કોન્ફરન્સના ઉદ્દેશો સમજાવી ફંડની યોજના સમજાવી, સંધે સારો સત્કાર કર્યો. શેઠ બહુ તમલણ કે જેમણે શ્રી વરકાણાજ જેન પાર્શ્વનાથ વિલાસમાં રૂ. ૫૦૦૦ પાંચ હજારની મદદ કરી છે અને કેળવણીના પ્રચારાર્થે તનમન અને ધનથી હરેક સમયે સહાય કરી રહ્યા છે તેઓથી લગ્ન પ્રસંગે બહારગામે ગપા હોવાથી ફંડમાં સંપૂર્ણ સારી મદદ મળવા આશા હતી તે ન મળી તો પણ માનપૂર્વક સત્કાર કર્યો તે ખુશી થવા જેવું છે.

૪ ભારૂંદા અત્રે એક સભા બોલાવી પણ જેનોની હાજરી ન મળી કારણ કેટલાક આગેવાનોમાં ધાર્મિક વૃત્તિ જણાતી નથી તેની સાથે ખીમ આગેવાનોમાં પણ વિવેક-વિનય કે સત્કાર જેવાં શુભો જોખા પ્રમાણમાં જેવાયા. ધાર્મિક સંસ્કારોના અભાવે ભક્ષા-ભક્ષનું કે આચાર વિચારનું ગાન જૂલી ગયા છે. કન્યાઓના લીલામ કરી પોતાનો નિર્બંધ ચલાવી રહ્યા છે. એક જિનાલખ સુદર અને વિદ્યાળ છે પણ પૂર્ણ ભક્તિ શું વસ્તુ છે તે સમજાવે કાણ ? સાધુ-નિદાર થતો નથી અને કોઈ મુનિ કે અતિથી જવલે આવી મળે તો તેનો સત્કાર કોઈ કરે નહીં. આ સ્થિતિમાં સુકૃતભંડાર ફંડની યોજનાનો સત્કાર ન થયો. શેઠ સુરજમલણ હોદ્દમલણ એક ધનિક અને ધાર્મિક પુરૂષ હોઈ કોઈ સાધુ મુનિરાજ આ કુમારને સુધારવા વિદાર કરે તો તેઓશ્રી સેવાભક્તિ કરવા તરફી રહ્યા છે. આશા છે કે આવા ક્ષેત્રને સુધારવા મુનિમહારાજને આ વિનંતિ જરૂર સ્વીકારશે.

ઉપદેશક કરસનદાસ વનમાલીદાસ.

ચંદ્રપુર-(ચાંદવડ) અસલના વખતમાં મ્હોટું ચહેર ગણાતું હતું. જૈનોની વસ્તી મ્હોટા પ્રમાણમાં હતી. જ્યારે હાલમાં શ્વેતાંશરો અને દિગંજરોના કાળા ત્રીશેક ધર ગણાય છે. અહિં નજીક એક પહાડ છે જેમાં ચુકાતું કેતરકામ સાંઈ જોવા લાયક છે. ચુકામાં સામરંગની ચંદ્રપુત્રી મૂર્તિ છે બાજુમાં કાઉસગીયા છે, તેની આજુમાં ચક્રચરી માતાનું સ્થાનક છે. બહાર નીકળતાં દરવાજા પસે માણીબદ્ધની મૂર્તિ છે. અહિં ચેત્રી પુનમનો મ્હોટામાં મ્હોટો મેળો ભરાય છે. મૂર્તિ ઉપર ખાસ કરી સીંદુર ચડાવાય છે. આ માટે કાઠપેણુ જૈનોએ ખાસ ધ્યાન આપ્યું હોય તેમ ગણાતું નથી. તેથી સાર્વજનિક દેવ તરીકે મૂર્તિઓ ફેલાઈ છે. શેઠ સુનીલાલ રતનચંદ અને ઉત્સાહી ગૃહસ્થ છે તેમજ યતિશ્રી ચંદ્રવજ્રપણ સારા મહદ્-રૂપ ધર્મ પંડે છે. શ્વેતાંશર અને દિગંજર ભાષણોની ઐક્યતા વખાણવા જેવી છે.

મનમાડમાં શ્વેતાંશર અને સ્થાનકવાસી ભાઈ-ઓના ધર છે. એકંદર એક સંપી સારી દેખાય છે. સીન્નેર નાસીક જીલ્લામાં ગણાય છે જૈનોના છ ધર છે. દેરાસરજી નાનું છતાં ભવ્ય અને વિશાળ છે. તેનો વહીવટ શેઠ વાડીલાલ મૂળચંદ કરે છે. પછુ હિસાબ બતાવતા નથી અને ફુંકે ધર છતાં નજીવા કારણોથી એક બીજાના હૃદયની ઐક્યતા જોવાતી નથી. શેઠ સાકચંદભાઈ જે ધ્યાન આપે તો સર-લતા-ધર્મ જાય તેવું દેખાય છે. અને દિસાબ બતા-વાય તો દુરત એકસંપી થવામાં વાર લાગે તેવું નથી. શેઠ સરપચંદ ગોવિંદજી વ્યવહારકુશળ અને સારી ધાર્મિક લાગણીવાળા છે. તેઓએ સુકૃતમંડાર ૬૩માં ૩. ૨૫) પચીસ આપ્યા હતા અને આશુનાવાવા શેઠ મગનલાલ મોતીચંદ પાસેથી ૩. ૧૧) અગીઆર અપાવ્યા હતા. એક જૂનું પુરાતની ભવ્ય મંદિર છે કે જેની કારીગરી જોવા અનેક માણસો આવે છે. તેમાં એક ગોપર્ક પણ છે. ત્રણેક નાસીક પાસે છે. જૈનોના છ આઠ ધર છે. દેરાસરજી નહિ હોવાથી પ્રજુજને પરાણા તરીકે રાખેલા છે. સિવ અને વિષ્ણુ

માર્ગોઓનું આ મોટું ધામ ગણાય છે. ધણા જના-લુઓ આવે છે. કેટલાક ખાસ જૈન 'દેરાસરજી સંધિ' પૂજપરજી કરતા નજરે નિહાલાય છે જેથી અહિં ધર દેરાસરજી ખાસ બંધાવવા જેવું લાગે છે આ માટે જૈન સંધ ધ્યાન આપે તો દુરતમાં ધર્મ શકે તેવું છે. ફુંકે ખર્ચે ધર્મ શકે તેવું છે. આપણી વસ્તી થોડી હોવાથી તેવી સગવડતા યાવ એવા સંજોગો નથી. શેઠ ચંદુલાલભાઈ ઉત્સાહી હોવાથી હાલમાં પ્રજુજને પરાણા તરીકે તેમના ધરમાં રાખેલા છે. શેઠ લક્ષ્મ-ભાઈ શુલાચંદ તથા રામચંદ મોતીચંદને ધરદેરા-સરજી માટે રૂબરૂ હકીકત જણાવી હતી. અહિં નજીક એક અંજનગિરિ પહાડ છે જેના ઉપર જીર્ણ દેરા-સરજી તેમજ ખંડોએ મકાનો નજરે જોવાય છે. બધા પ્રતિમાજીઓ પણ જીર્ણ અને ખંડિત દેખાય છે.

નાશિક—જૈનોના ૧૫-૨૦ ધર છે. વૈષ્ણવોનું મ્હોટામાં મ્હોટું ધામ ગણાય છે. જૈન દેરાસરજી બજારની વચ્ચે ભવ્ય વિશાળ અને દરેક જાતની સગવડનાવાળું સાંઈ છે. તેમજ જૈન યાત્રાજીઓને ઉતારવાની પણ સગવડ સારી છે અને બ્યવસ્થા સારી છે. વહીવટ શેઠ જગનલાલ હામેદરદાસ લાગણી પૂર્વક કરે છે. સુનિ મહારાજ સાહેબોને જવા આવવા માટે મુખ્ય મથક ગણાય છે. જેઓની સાર સંભાળ શેઠ જગનલાલભાઈ પોતે પોતાના ખર્ચે અનેકવાર કરી રહ્યા છે. ભાષ અમૃતલાલ ભાષ પણ સમયો-ચિત સારી સેવા બજાવે છે.

મોલેગાંવમાં એક વખત જૈનોનું પ્રખલ જોર હતું. અને જીલ્લામાં મચકુર હતું. એક સંપી પણ સારી હતી. જ્યારે હાલમાં ઐક્ય જેવું જોઈએ તેવું નથી. જૈન પાઠશાલાઓ બે ચાર વખત સ્થપાઇ અને અદરથ ધર. શેઠ ભાગચંદ દગડશા, લાલચંદ-લાલ વગેરે સમજી છે છતાં ઐક્ય જોવાતું નથી. નજીવી બાજોમાં તાણજેંચ ચાય છે. શેઠ મગનલાલ મણિકચંદ દરેક બાબતમાં ભાગ લઈ જૈન સંધની એકસંપી દરાવવા ધારે તો ધર્મ શકે તેવું છે. અહિં ખાસ જીરુ થવા જેવું તો એ છે કે લમના ખર-ચાઓ ઓછા થયાં છે. જેમકે લગનની નાનો કરી

નહિ. સોપારી વહેંચની નહિ, દક્ષ તરીકે લાગા નહિ, ખુશીથી દેરાસરજી કે સાધારણમાં ગમે તે આપી નય. તેમજ સંધ એકત્ર કરવો હોય તો રીતસર સરકયુક્તરથી અમુક કારણ દર્શાવી ભોગે ચાલ છે જેથી બીજી ચર્ચા થતી અટકી નય. છે. આવા નવા જન્મનાને અનુસરી રૂઢ ધડી કાઢવા છે જે બીજા ગામવાલાઓને વિચારવા જેવા છે. અને તે માટે ધ્યાન આપે તો બલિષ્ઠની પ્રજાને પુરેપૂરા કામદારકર ગણાય. અહિં સેવાભાવી બાઈ બાલ્યદ લીરાચંદનું દેશભક્ત તરીકે સાંજ માન છે અને કેટલાક કામોમાં આગળ પડતો ભાગ લઈ સારી સેવા બજાવે છે. દેરાસરજીની વ્યવસ્થા ઠીક જલવાઈ રહી છે.

આદીસગાંધ-નાનું છતાં સારી સગવડતાવાળું દેરાસરજી આજુમાં ઉપાધ્યયની એડી છે તેની લગોલગ ભામની આદી છે. જેથી દેરાસરજીની વ્યવસ્થા ઉચ્ચ પ્રકારની થાય છે. વહીવટ ચોકસો રહે છે. શેઠ ખીમજી તેજપાલ તથા શેઠ કેશવલાલ જીભાઈની મહેનતથી ઉપાધ્યયમાં સંધ એકઠો કર્યો હતો. જે વખતે જૈનોની વસ્તી ઘટવાના કારણે સમગ્રવ્યા બાદ બાળલંઘન કન્યાવિકલ્પ ઉપર અસરકારક બાળ્ય આપ્યું હતું. સુકૃત બંધાર કુંડ માટે અપીક કરતાં સંધે વિચાર કરી રા. ૫૧) આપવા જણાવ્યું હતું. શેઠ ખીમજીભાઈ સારી ધાર્મિક લાગણીવાલા છે. એક-સપ્તી સારી છે. જૈન સ્કુલ માટે પૂરી દેખરેખ જણાતી નથી. આગેવાનો પૂરું ધ્યાન આપશે એવી આશા રાખીએ છીએ.

૪ મી. મુન્શીકૃત નવનકથાઓની ફીલ્મ—

મી. કનૈયાલાલ માણેકલાલ મુન્શી કૃત પુસ્તકો. મુખ્ય પ્રયત્ન વિરોધ જૈન કોમમાં ફેલાયેલા છે એ વાંતની સવિશેષ અવગણના કરવાનો એક અન્ય પ્રયત્ન ઉત્પન્ન કરવાની બીજી મુદ્દતા મી. મુન્શીએ કર્યોનું અમારી જાણમાં આવ્યું છે. ઉક્ત પુસ્તકોને હવે ચિત્રપટ પર રજુ કરવાના કોડ દવે મુન્શીજીને થયા છે કહે છે કે રા. ૩૦૦૦) તથા દબારમાં મી. મુન્શીએ યુનિવર્સિટી નામ

અને રાજાધિરાજની ફીલ્મ ઉતારવાનો દક્ષ અત્રેની શ્રી કૃષ્ણ ફીલ્મ કુ. (૧૬૨ હાદરોડ)ને આપ્યો છે. આ બાબતની જાણ થતાં ઉક્ત કંપની તથા બોર્ડ ઓફ ફીલ્મ સેન્સર્સ સાથે ધનવ્યવહાર અમારા તરફથી થઈ કરવામાં આવ્યો છે. તેમજ અન્ય માર્ગોએ પણ એ ફીલ્મોમાં તેનો વાંધા પડતો ભાગ હોય તે કાઢી નાંખવા પ્રયાસ કરવામાં આવે છે.

૫. બનારસ હિંદુ યુનિવર્સિટી અને જૈન ચેર—

ઉક્ત યુનિવર્સિટીમાં જૈન ચેર સ્થાપના સંબંધે વિશેષ વિચાર કરવા અને બીજી મળેલી સૂચનાઓ વચેરનો વિચાર કરી રિપોર્ટ કરવા એક પેટાસમિતિ નિમવામાં આવ્યાનો જે ઉલ્લેખ આ માસિકના માધ્યમ-ફાલ્ગુનના અંકમાં અમે કરી ગયા છીએ તદ્દનુસાર નિમાએલ પેટાસમિતિએ પેલાનો રિપોર્ટ તા. ૨૫-૩-૨૮ ના રોજ મળેલી રેન્ડમ કમિટીની બેઠકમાં રજુ કર્યો હતો જે સર્વોત્તમતે પાસ કરવામાં આવ્યો હતો અને વિશેષમાં સર્વોત્તમતે ઠરાવવામાં આવ્યું હતું કે આ બાબતમાં રા. મોતીચંદ. ગિ. કાપડીઆ તથા રા. મોહનલાલે બી. જવેરી જે અન્ય સૂચનાઓ કરે તે સચેત એક પત્ર ઉક્ત યુનિવર્સિટીના સત્તાવાળાઓ સાથે કરવો. પેટા સમિતિના રિપોર્ટ તથા યુનિવર્સિટીને લખવામાં આવેલ પત્ર આ નીચે પ્રકટ કરવામાં આવે છે.

પેટા સમિતિના રિપોર્ટ.

Date 17th March 1928

We, the undersigned, members of the Sub-Committee appointed by the Standing Committee in its meeting held on 14th January 1928 for the purpose of reconsidering the whole situation as regards the establishing of a Jain Chair in the Benaras Hindu University, beg to submit our report—

(1) That we see no reason why the venue of the Funds be diverted

from the purpose for which the said Fund was subscribed to and collected and therefore do not think it necessary to give effect to the suggestions received

(2) That we are of opinion that the Standing Committee should confirm the arrangement already arrived at as seen through the correspondence passed with the Benares Hindu University authorities and finally settle the question by granting them the amount of Rs Forty thousand

(3) That the balance of the said Fund that may be with the Conference office-after making over the donation to the Benaras Hindu University for establishing the said Chair together with the amount lying at Calcutta should be spent in giving scholarships to students willing to take up the courses in Jain Philosophy, Logic and Jain Literature

(4) That we highly regret the fact that the copy correspondence passed with the Benaras Hindu University and the copy accounts are not yet received by the Conference office from Calcutta inspite of repeated requests and suggest that the Funds lying there should be recovered soon

Sd/ M J Mehta 20-3-28

Sd/ M G Kapadia 20-3-28

Sd/ M. B Jhavery, 20-3-28

Subject to note. Note With a view to secure full attention of the professor for the time being appointed to the Jain studies such additional conditions as may be deemed necessary be added e g it may be pointed out that the professor should not be made to take subjects other than Jain Logic and philosophy The first professor may also be named by the Conference office

Sd/ M B. Jhavery

Sd/ U. D Barodia 20-3-28.

બનારસ હિંદુ યુનિવર્સિટીને લખાએલો પત્ર.
ત. ૧૦૦૬ તા. ૧૬-૪-૨૮

To,

The Pro-vice Chancellor,

Benaras Hindu University.

Benaras

Dear sir,

With reference to the previous correspondence with you our committee have certain apprehensions as regards the sufficiency of the Jain Course in the various examinations We find that in B. A Philosophy pass course, no book-dealing with Jain Philosophy is included although in paper No 3 for metaphysical systems (European and Indian) books dealing in other Indian Philosophy are included and we believe books dealing with Jain Philosophy can be well included in the said course. Again in

to be as liberal in prescribing really good Jain works in its general courses.

We also find that there is an examination for Shastracharya in the Faculty of Oriental Learning where no Jain course has yet been prescribed.

We think that you will be probably visiting Bombay some time in the ensuing summer vacation. If it is so we would be glad to have a personal interview and discuss details which are not possible to be discussed by correspondence.

Our next apprehension is the small number of students who have taken up Jain courses as appears from Acting Registrar's letters No. 1615 (iv-b-9) dated 11 Nov. 1927 and we want to make it quite clear that in no case the funds intended to be donated to the University should be diverted by application of the Cypres doctrine on the ground of insufficiency or the absence of students or similar reason without the written consent of this Conference. The funds will have, in such emergency, to be applied to such object as may be suggested by the Suctamber Jain Conference.

Soliciting the favour of an early reply.

૬ શ્રી જૈન શ્વેતાંબર કૌન્કરન્સ-શ્રી જૈન શ્વેતાંબર એજ્યુકેશન બોર્ડ તરફથી તથા વર્ષ ૧૯૨૬-૨૭ માં વિદ્યાર્થીઓને આપવામાં આવેલી સ્કોલરશીપો તથા જૈન પાઠશાળાઓને આપવામાં

આવેલી મદદની વીગત અમો અગાઉ જાહેર પાટી તથા છીએ અને આજુ વર્ષમાં ૧૯૨૭-૨૮ માં વિદ્યાર્થીઓને સ્કોલરશીપો તેમજ પાઠશાળાઓને મદદની જે રકમ અપાઈ ચુકી છે તેની વીગત નીચે આપવામાં આવે છે.

વિદ્યાર્થીઓને અપાએલી સ્કોલરશીપો.

શાંતીલાલ પરમાણુદ પેરબંદર રા. ૪૮) અંબાલાલ દલસુખરામ અમદાવાદ રા. ૪૮) પોપટલાલ સ્વરૂપચંદ સોશ્યા રા. ૨૪) હડીચંદ શુભલાલ ભાવનગર રા. ૪૮) બાવચંદ મગનલાલ મુખ્ય રા. ૬૦) ગીરધર દીપચંદ અમરેલી રા. ૪૮) હરગોવિંદ હરજીવનદાસ ભાવનગર રા. ૬૦) માણમસીંહ મદનસીંહ ઉદેપુર રા. ૬૦) ચીમનલાલ, અતુરદાસ અમદાવાદ રા. ૪૮) માણિકલાલ સીંગીકેટપુર રા. ૪૮) રામભાઈ છાટાલાલ ભાવનગર રા. ૬૦) કેશવલાલ તારાચંદ જુનાગઢ રા. ૪૮) ચંપકલાલ રાયચંદ ભાવનગર રા. ૪૮) ઉત્તમચંદ તારાચંદ અમદાવાદ રા. ૪૮) રતનલાલ બાયાવત રા. ૪૮) મુળચંદ ભાઈચંદ સુરત રા. ૨૪) કૃતેદલાલજી સાહેબલાલજી ઉદેપુર રા. ૬૦) નરોત્તમદાસ શુભજીદાસ જુનાગઢ રા. ૪૮) બાલુચંદ મગજીચંદ રા. ૬૦) જોગમલ નોભાજી સુરત રા. ૪૮) હીરાચંદ મગનલાલ પાલીતાણા રા. ૩૬) રતીલાલ ટોક્કરશી અમદાવાદ રા. ૩૬) રતીલાલ ત્રીકમલાલ અમદાવાદ રા. ૪૮) નારજીદાસ પરશોતમ વીસનગર રા. ૪૮) પરશોતમ લાલજી ભાવનગર રા. ૪૮) હીરાલાલ લીલાધર પાટણ રા. ૨૪) જેસીંગલાલ લાલચંદ વનખાના રા. ૨૪) મુળચંદ બીખાગાંધ મુખ્ય રા. ૪૮) નેમચંદ કુંગરશી અમદાવાદ રા. ૬૦) હોમતજી લીલાધર ભાવનગર રા. ૪૮) પોપટલાલ કુંગરશી અમદાવાદ રા. ૩૬) રતીલાલ દાકરશી અમદાવાદ રા. ૩૬) પનાલાલ બાંડારી ઉદેર રા. ૪૮) સોદનસિંહ ખખનગી ઉજ્જૈન રા. ૪૮) ખોડીદાસ રાસાભાઈ અમદાવાદ રા. ૪૮) કુન રા. ૧૬૪૪).

પાઠશાળાઓને અપાએલી મદદ.

શ્રી તુલસી જૈન પાઠશાળા બોરસદ રા. ૩૬) શ્રી

॥ नमो तित्यस्त ॥

જૈન યુગ

[શ્રી૦ જૈન શ્રવે૦ કાન્દેર-સત્તુ' માસિક-પત્ર]

પુસ્તક ૩

અંક ૧૦

જ્યેષ્ઠ

૧૯૮૪

માનદ તંત્રી

મોહનલાલ દલીચંદ હેશાઈ

બી. એ. એસએલ. બી.

વધીલ હાઇકોર્ટ, મુંબઈ

વિષયાનુક્રમ.

વિષય.	પૃષ્ઠ.	વિષય.
સિદ્ધાન્ત મંડન પ્રથમ સ્તવન	... ૩૪૯	કામાવતીની વાર્તા
તંત્રીની નોંધ ૩૫૧	સ્વ. સાક્ષરશ્રી મનસુખભાઈ પરનાં પત્ર ...
અમારો ખેડાનો જ્ઞાન પ્રવાસ ૩૫૪	વિવિધ નોંધ:
રાજમતી સજ્જાય અને નેમિનાથ કામ...	૩૫૭	૧ રટેન્ડીંગ કમીટીની તા. ૨૬-૫-૨૯
શ્રી પુરપત્રના બળાબળની ઓમોંસા	... ૩૫૮	ની રાત્રે મળેલી અગલની સભા.
લેખકના ખૂનનો ભેદ ૩૬૩	૨ ઉપદેશક મુંગલાલ પ્રેમચંદ શાહનો
દાર્દરાસ સંસ્કૃત નિર્વાણકલિકા	... ૩૬૯	પ્રવાસ.
સાવલીની વાર્તા ૩૮૦	૩ જૂદે જૂદે રથે થયેલા તારો.

જૈનયુગ

—જૈનધર્મ, તત્ત્વજ્ઞાન, સાહિત્ય, ઇતિહાસ, ચાલુ વર્ષથી વાર્ષિક લવાજમ ટપાલ
જીવનચરિત્ર તે સમાજપ્રગતિને લગતા વિષયો અર્થતું સહિત માત્ર ૩. ત્રણ
ઉપત્તિ જૈન માસિક.

—વિદ્યાનુ સુનિ મહારાજશ્રી તથા અન્ય લેખકોની
કમાણેશી કલમથી લખાયેલાં ગદ્યપદ્ય લેખો તેમાં આવશે.

—શ્રીમતી જૈન શ્રી. કૉન્ફરન્સ (પરિષદ) સંબં-
ધીના વર્તમાન-કાર્યવાહીનો અહેવાલ સાથેસાથે અપાશે.

તો દરેક સુઝ આ પત્રના આહક બની પોતાના
મિત્રોને પણ આહકો બનાવશે અને સંધસેવના
પરિપક્વતા કાર્યમાં પ્રુષ્ટિ આપશે.

લખો-જૈન ટ્રેડિંગ કૉન્ફરન્સ ઓફ
૨૦ પાપધુની મુંબઈ નં.

આ માસિક બહોળા પ્રમાણમાં ફેલાવો પામવ
આવી રાખે છે તો બહુરખખર અપનારાએ
માટે તે ઉપયોગી પત્ર છે; તો તેઓને ઉ
સિરનામે લખવા કે મળવા બહામણ છે.

જૈન યુગ.

સત્યાગ્રહીની આશાનો હિમાલય તેમની વીરતા ને દઢતા ઉપર રચાયેલો છે. કિલ્લા મનુષ્યકૃત હોય છે તેથી તે પડે છે. હિમાલય ઇશ્વરની પ્રસાદી હોઇ અચલ રહે છે ને એ પડે ત્યારે અલય થાય. ખરૂં જ છે કે મનુષ્ય પોતે પોતાની બેડી ઘડે છે ને પોતેજ તેને તોડી શકે છે. મહાત્મા ગાંધી.
(નવમ્બર તા. ૩-૬-૨૮)

પુસ્તક ૩

વીરાત્ સં. ૨૪૫૪ વિ. સં. ૧૯૮૪ બથેઇ.

અંક ૧૦

સિદ્ધાચલ મંડન ઋષભ સ્તવન.

સંભાષક-તંત્રી.

મુગા નયણીસે ભગર મુલ્લે, ભેડક માહરી મૂલન,
માદસ શાલ એ દેશી.
મુરપતિ આગે હમ જપે શી વીર નિલેસરે ગિરિરાજ
એતો સકલ તીરથનો સાર. શેત્રુંજી સુખકર,
ગિરિરાજ. ૧
સિધ્યા નિહાં સાધુ અર્નત, અર્નત કેવલધરા, ગિરિ
નિનવર નિહાં આળ્યા અનેક જાણી પાવન
ધરા, ગિરિ. ૨
રામણ તલે ઋષભ નિલુંદ શુંભાકરિ ગેઢરથ, ગિરિ
નિહાં પૂરવ નવાંભુવાર, પચાવી પ્રેમસૂ, ગિરિ. ૩
વાર મુગતિ-વધુ વરવાર એ પીક વખાણીઈ, ગિરિ
ત્રિભોવન તારક જગમોહિ એ તીર્થ જાગેલીઈ, ગિરિ. ૪
દોહો કરે દુગ્ગનિ દૂર ને દૂર ભવમાં, ગિરિ
આહીને જના સિદ્ધસેન ચક્રો નિલુંદી ચાવમા, ગિરિ. ૫
દાસ ૨
સાદિભારે માદસ ૭૩ રલો નગેર-એ દેશી.
વિનતા પીકને વીનવેરે, વાહલા અવસર મવીઆ આજ
સંપતિસક ધરી સોમતોરે, વાદલા કોરી સધારજીકાજ, ૧
સાદિભારે માદસ ચાલો જઇએ સિદ્ધસેન-આંકણી
મીઠિયું તે મૂળને ગમે નહીરે, વાહલા ન ગમે
નવસર દાર,
ચિત લાગુરે વિમલાચરે, વાદલા ન ગમે
ધરબ્યાપાર-સાદિ. ૨
સયોગ સધલા સોદિધારે, વહાલા જગનાનો
દોહિલો જોગ,
તે પાગી જે પાછા વધારે, વહાલા તે તો ભારે
કર્મનો લોગ-સા. ૩
ધરધો કરનાં ધણેરે વાહલા પગ પગ લાગાં પાપ
છડકેરથ તે છડીછરે વાદલા જખતાં સિદ્ધાચલ
જાપ. સા. ૪
દાસ ૩
નટ જમુનાગરે આની રણીઆગણેરે-એ દેશી.
સંધ શેત્રુંજીના રે આની રણીઆંમણેરે, મૂલક
મૂલકનાં લોક.
મનની મોદેરે સદ આવી જાનોરે, પૂન્યનો
કરના એ ગોપ-સંધ. ૧
૧ મીઠિયું-ધરેણું, રામીના. ભારે-દોટ.

મજ્જે મજ્જે'રે મહા પૂજા રચે'રે, નવસા થાએ નાચ,
ભાવના ભાવે'રે ભવીજન ભાવરથ' રે, સમકીર્ત

પામી સાચ-સંધ. ૨

ઉત્તમ પ્રાણી'રે પાછા ન ઓસરે'રે, હેતા સુપાત્રે દાન;

છ રિરી ધરતા રે પથે સંગરે'રે, ધરતા પ્રજુનુ'રે

ધ્યાન-સંધ. ૩

મુદંગ નિનાદે'રે મનને મોજાય'રે, ધવલ મંગલ

ગીત ગાન,

મધુરે સ્વરે'રે કષ્ટ શુભ ઉચરે'રે, કેહી કરે તીર્થા

કાન-સંધ. ૪

હેરે હેરે જિહ્વાંતિહાં પેખતારે, પડિકમણાં પંચપાંચ,

મુનિમુખ મુજે'રે શ્રાવક મહાસીરે, વિમલાચલનુ

વર્ણાણ-સંધ. ૫

ઢાલ ૪

હાલી ને પીઠી વાદલી'રે એ દેશી.

માદરારે ભાષ સુધા, શુચ માનું લાભ,

મને આપજો યાદરી પાંખ, ચારો શુચ માનું લાલ.

હું ઓલધું ઉભક, ચારો શુચ માનું લાલ,

મને શેનુંજો દેખાડ, ચારો શુચ માનું લાલ.

આદિસર ભેડું ઉઠીને, શુચ માનું લાલ,

જાણું માદરા મનની ભાંત, ચારો શુચ માનું લાલ. ૧

વૈશાખ નેહની વાદલી! શુચ, માદરા સંધ ઉપર

કર છાંદિ ચારા.

પવન! લાગ પાઢિએ, શુચ તું તો સંધ ઉપર

કર છાંદિ ચારા. ૨

જલધરને જઈ જાંમણે શુચ, તું તો ઝીણી

ઝીણી વરચે'રે છુંદ, ચારા.

માલીજા લાખે દુધમાં શુચ માદિ માલતી ને

મુચકુંદ, ચારા. ૩

પારેખ પ્રેમજી સંધવી, શુચ ભણસાલી કપર ચારા.

મજ્જાં જો નાની કરા, શુચ તો સંતાપે નહિ સૂર,

ચારા. ૪

શ્રી આદિસર સાદિખા, શુચ ચિતમાં ધરજો

ચૂંપ, ચારા.

ઉદયરતન ધમ ઉચરે, શુચ માને દરસણ દેજો

ચેજા, ચારા. ૫

માને-મને, યાદરી-યાદરી-તારી-આ જને રાજપુતા-

ની રાખે'રે છે.

ઢાલ ૫.

મારે ચારાં કાનાંડ' હો મોતી રે હો—એ દેશી.

વાર એ તો પુન્યે પામી વેલારે, હો, મોહનના

થપા મેલા મોહનના થપા મેલા. ૧

શેનુંજો ભલે દીઠી, શેનુંજો ભલે દીઠારે,

હો જોતાં લાગે ખીઠી, લાગે મુઠને ખીઠારે હો. ૨ શો

વાર એતો મુગતિવધુનો ટીકારે હો, લાગે

સદને નીકા, લાગે

વાર એતો મોતીઓએ અમરે'રે હો, વધાંઓ

સેવનપુરે. ૧૦. ૩. શો

વાર એતો શાસ્વંતા જિનવર સોહ રે હો,

સુરતરનાં મન મોહે સુર

વાર એતો દિન દિન વસે સહેરે હો, દીપે

ઝોરક દેસે દી. ૪ શો

ઢાલ ૬

હથપુરની ચાકરી'રે એ દેશી.

નાંજિનરેસર નંદનારે, મહેતી માત મહાર

દર્શન યાદરા દેખતાં, મારો સદલ થયો અવતાર હો

ધ્યારા ગદપતી હો માદા.

જિનપતિ હો સુધિ યાદરા સેવકની અરદાસ-આંકણી.

કૂડા એ કલીકાલમારે, સાચો તૂંલીજ રશમિ,

ભગવતજલ ભલે ભેડીઓ, નીરમલ થઈ તજ

નામિરે. ૨ ધ્યારા

ભમતાં ભવની શેરીએ, દીકા દેવ અનેક

પણ મુગતિદાયક મેં પેખીઓ, અતરભમી તું

એક હો. ૩ ધ્યારા.

સિદ્ધાયલની સેવના રે, મુરજકુંડન સ્નાન,

પુન્ય હોઈ તો પાંખીઈ, મેજે જિને શુચનું

આનંદો. ૪ ધ્યારા.

ઢાલ ૭

કંઠજીની એ દેશી.

વાટ વિપમ ઓલધીને રે, પ્રજુજી!

લૂની લેતો લહેર, મૂળરો છે માદરા.

સરજી આપ્યો આલીને રે, પ્રજુજી!

મદારાજ કીજે મહેર, મૂળરો છે માદરા. ૧

જલધર-વરસાદ, મજ્જા-મજ્જા. ૬ જલધરનાં પપ-
સાથે. મર-મુરજ, ચૂંપ. મેલા-મેલાપ.

આરતિ ને ઉત્તરગરે પ્રાં આતપ સલાં અપાર, મૂં
તે ગયા સર્વ વીસરી પ્રાં દેખતાં તૂજ દીવાર મૂં ૨
પાએ અણુંહાણે પંથમાં રે પ્રાં, કંટકલાગા કાડિ મૂં
કર્મના કાંટા નીસર્પારે પ્રાં ખુદી ગધ સર્વ ખાડિ મૂં ૩

હાલ ૮

મોરા આદિનિન દેવ એ દેશી
રમણમય જડીત રૂઢી આંગીયાં અનૂપ,
કેસરં કુસુમ કરી, રૂડો બન્યો રૂપ. ૧
દેખી આદિ નિન આદિ, રૂપ તેરા મન મેરો
મગન બોયો.

મસ્તક મૂગટ બન્યો, હાઈએ બન્યો હાર,
સુરત ધણું શોભતી ને શોભતા રણગાર. ૨ દેખી.
કાને સોહં કુંડલાં ને જોડે જડાવ,
બાંહે બહુ બન્યો બાબૂમંથ બતાવ. ૩ દેખી.

હાલ ૯

દીરો દીરો રે વાંમાકો નંદન દીરો એ દેશી.
પૂત્રો પૂત્રો રે બરી આદેસર પ્રશુ પૂત્રો
શૈવુંજીના સાદિય સરીખો, દેવન કોષ દુજોરે બની.
બગવંત આમલે બાવના બાવતા, પૂજતાં
અષ્ટ પ્રકારે રે.
જૂંત્ય કરતાં દુરિત નસાયો, માદલને પોકારે. ૨ બની.
સકલ મનોરથ સદૃશ દૃશ્ય સહી, વાળં છતાં વાળં રે,
મંગલવેલ રૂઢી આજ માહરે, તે બવદુખ સધમા
લાન્યારે. ૩ બની.

અણુંહાણે-અડવાણે-પગરખાં વગરના હથાડા.

ગુરતિ ગિંદર સહિરનો વાસી, પારેખ પ્રેમજી પોતે.
સંધ લેધ શેવુંજ્યે આયો, જય પાધી ગિરિ
જેતેરે. ૪ બાવી.

બણસાથી કપૂરે બધી પરે, સંધની સાંનિધ કીધી,
કાશિકાકેને લાગો કરડો, શિખર રથાખાસી
લીધી રે. ૫ બાવી.

મંવત સતર સીતેરા વધે વહિ સાતમ ગુરવારે
ઉદય વહે આદિપતિ બેટથો, સંધ ચતુર્વિધ
સાયે રે. ૬ બાવી.

કલશ.

શ્રી હીરરત્નસૂરી વંશે જ્ઞાનરત્ન ગણ ચણીતો
તિલું સાત કણું સંધ સાથે બેઠીએ ત્રિભુવનતીતો,
જે જિન આરાધે મન સાધે સાધે તે સુખ સંપદા,
ઉદયરત્ન લાખે અનેક ભવની, તેહ ટાલે આપદા. ૧
—ઉદયરત્ન સં. ૧૭૭૦.

[પ્રસિદ્ધ કવિશ્રી ઉદયરત્ન મુનિ પોતાના શ્રેષ્ઠ જ્ઞાન-
રત્ન, બીજા મુનિ એમ સાત મુનિની સાથે સુરતના
પારેખ પ્રેમજી તથા બણસાથી કપૂરે સં. ૧૭૭૦ માં
ચતુર્જ્યને સંધ કાઢ્યો હતો તેમાં ગદ્યા હતા ને તે વખતે
ચતુર્જ્યની યાત્રા કરતાં આ સ્તવન તેમણે બનાવ્યું છે.
ચતુર્જ્યની યાત્રા ખુદી થઈ તે પ્રસંગે આને ખાસ ઉપ-
સુખ સમજને અત્ર પ્રકટ કરવામાં આવ્યું છે. આ સ્તવન
અમારા ખેડાના તાજેતરના પ્રવાસમાં ભાંડા બાબરત્ન
મુનિ પાસેથી ૧૭૩ પાનાનો સં. ૧૮૭૩ ના વર્ષમાં લખેલો
ચાપડો અમને પ્રાપ્ત થયો તેમાંથી હતાલું છે. તંત્રી.]

તંત્રીની નોંધ.

શ્રી ચતુર્જ્ય તીર્થ પ્રકરણની સમાપ્તિ.

શ્રી ચતુર્જ્ય તીર્થની યાત્રાનો ત્યાગ કરવાનો
વિષમ પ્રસંગ જૈન પ્રજાને પ્રાપ્ત થયો હતો તે પ્રસંગ
તેણે યથાસ્થિત અખંડપણે ગીતરથી પાળ્યો. પવિત્ર
તીર્થનાં દર્શન કરવામાં હૃદયની ઉત્કટતા હોવા છતાં
તે ખાળી રાખવા-મુલતવી રાખવા જેવો પરિપક્વ
સગાજો ધીરજથી વેલો તે માટે સમસ્ત જૈન આલમને
અભિનંદન છે ! આ અસહકાર આટલો વિશાલ અને
અનૂટ રહ્યો એમાં મદાત્મા ગાંધીજીએ આખા ભાર-

તમાં કરેલ અસહકારનું આદેશન પ્રધાનપણે નિમિત્તભૂત
છે એ પણ સાથે સાથે પ્રકટ કરીએ છીએ.

આના પરિણામ રૂપે શ્રી આણંદજી કંવાણજીની
પેઢી કામ કરતી રહી-તેણે શ્રી ચતુર્જ્ય કમિટી સાત
આગેવાનોની (કે જેમાં ત્રણ પેઢી બધારના અને
ચાર પેઢીના વહીવટદાર પ્રતિનિધિઓનો સમાવેશ
થાય છે) નીમતી પડી-નામદાર વાઘસરાયને અપીલ
કરી. શ્રીમતી જૈન શ્રેતાચાર્ય કાન્દેરસે આ પ્રકરણ

માટે એક ખાસ અધિવેશને 'શ્રી શત્રુઞ્ચ કોન્ફરન્સ' રૂપે મુંબઈમાં ભરી અનેક મદદવાની દરખાસ્તો કરી, તે માટે શત્રુઞ્ચ પ્રચાર સમિતિ નીમવામાં આવી, તે પ્રચારના ખર્ચ માટે ફંડ કરવામાં આવ્યું, ને દરેક સ્થળે સ્થળે યાત્રાયાગને મક્કમ રાખવા-ભાષણો વગેરેથી દરખાસ્ત કરવામાં આવ્યા. યાત્રા ત્યાગથી પાલીતાણા નરેશને મળતી રકમ બંધ થઈ, તે ઉપરાંત પાલીતાણા શહેર અસ્તવ્યસ્ત થયું, વસતીને રૂળવાનાં સાધન તૂટી ગયાં. તીર્થને અંગે નીમતાં અનેક જાતનાં લોકો. આશુવિકાવગરનાં થયાં અને યાત્રાળુઓથી ઘીપતું પાલીતાણા યાત્રાળુનગરનું સ્વતંત્ર થયું.

પાલીતાણા નરેશ અને જૈન આગેવાનો વચ્ચે આખરે સુલાકાત ગોઠવાઈ તે સમાધાનીનો માર્ગ કાઢી શકાય તે માટે બંને વચ્ચે મસલત પાલીતાણે થઈ, પણ તે પડી ભાંગી. અમદાવાદના શેઠ કર્ણુરજાઈ, શેઠ અંબાલાલભાઈ, વિદાયત સિધાબા.

પછી સુભાષે નામદાર વાઈસરોય સાહેબે બંને પક્ષોને પોતાની સમક્ષ બોલાવી તા. ૨૨-૫-૨૮ને રોજ બંને વચ્ચે સમાધાન થાય એમ ઇચ્છ્યું અને પોતે વચમાં રહી વાટાઘાટ કરતાં બંને પક્ષો સમજૂતી પર આવ્યા અને તેમની વચ્ચે શરેષ્ઠ ૨૦ કલમનું કરાર પત્ર (Agreement) તા. ૨૬ મી મે ૨૮ ને દિને સહી સિકાવાળું થયું ને તે પર નાં વાઈસરોય સાહેબે બ્રિટિશ રાજ્યના વડા તરીકે તેજ દિવસે સંમતિ આપી પોતાની સહી કરી આપી. ૧ લી જુન ૨૮ થી યાત્રા ખુલી થઈ. આ રીતે ૨૬ માસ જેટલા દીર્ઘ યાત્રાલાગની અતિવાનો અંત આવ્યો.

આ સમજૂતીના કરાર પત્રની ૨૦ કલમો છપાઈને બહાર પડી ગઈ છે. ને આ અંક સાથે પણ જોડવામાં આવી છે. આ કરારનું મદદર, તે પરથી પડતું અજવાળું અને કેટલું આપણે જોળવ્યું, કેટલું જોડ્યું, સર્વ વિવાદોનો અંત આવી જાય છે કે હજી કંઈ બાકી રહે છે, આખા પ્રશ્નનું કાયદાની દૃષ્ટિએ ૨૩ રૂપ (Legal aspect) વગેરે સંબંધી ગણીના આગેવાનો અને મુદ્દસેવાના અભિપ્રાયો હવે પ્રજા પ્રકટ કરવા માગીએ છીએ. આથી છે કે તેઓ

સુકત કહે બહાર પાડી જૈન સમાજ પર ઉપકાર કરશે. આપણી કોન્ફરન્સની રેકૉર્ડિંગ કમિટીએ આ સમાધાન પર કરેલા દરખાસ્તો અંગ્રેજ ને ગુજરાતી નકલ આ અંક સાથે જોડેલ છે.

આ કરાર પત્ર માટે નામદાર વાઈસરોયનો આભાર એટલા માટે મુખ્યત્વે માનવો પડશે કે તેમણે એક ધર્મની આખી પ્રજા પોતાના પવિત્ર તીર્થનાં દરેનથી વંચિત રહે એ અનિષ્ટ છે અને તે માટે તેને એક Imperial પ્રશ્ન ગણીને સમાધાન અતે વચમાં રહીને કરાવ્યું. કોઈ એમ કહાય કહે કે બંને પક્ષો ત્રીજાને વચમાં પાડ્યા વગર સમજૂતી ગયાં હત તો વધારે સારું હતું દાખલા તરીકે 'ન્યુ ઇડિમાં'નો ગુજરાતનો અમરપત્રી તેના પ-૬-૨૮ના અંકમાં એમ જણાવે છે કે:—

The only regrettable feature of this satisfactory arrangement is that it should have been arrived at through the intermediary of a third party—the Viceroy—and not by direct settlement between the Pālitana State and the leaders of the Jain Community; but that was perhaps inevitable after the breakdown of the previous negotiations between them.

—“આ સંતોષકારક સમાધાનમાં જે માત્ર બેદરકારી કાત છે તે એ છે કે તે ત્રીજા પક્ષ-વાઈસરોયની દરમિયાન-ગીરીથી લાવવામાં આવ્યું અને પાલીતાણા રાજ્ય અને જૈન સમાજના નાયકો વચ્ચે આમન સામન પતાવટથી ન બન્યું, પણ, તે બંને વચ્ચે ચાલેલી પૂર્વની મસલતો ભાંતી પડી ભારે આમ બનતું કદાચ નિરપાયે આવરક હતું.”

અમે બંને પક્ષોની મસલત પડી ભાંગતાં ગયા અંકમાં ગણાવ્યું હતું કે “પ્રમંનિષ્ટાવાળા વાઈસરોય ને તંત્રના પડા છે તે વગેરે પણ-સરકારે પણ એક વાસ્તવ પ્રમાણિત સન્નિષ્ટાવાળા સંમતિને વચમાં રાખી બંનેનો વડત્ત કરવા મટિનો પ્રયત્ન ને સખન પ્રયાસ કરવાની નકર છે. તેમ થાય તોજ સુચાયેલ કોઈકે કહેતી શકાય ને અસંખ્ય શ્રદ્ધાળુઓ-ચામના આગેવાનો મનોહરિ કરવાનું સુચાય પ્રાપ્ત કરી શકાય.”

કેાઇ બીજાને રાખવા કરતાં ના. વાઇસરોયે પોતેજ વચમાં રહી કાર્ય સિદ્ધ કરી છે. ‘ ટાઇમ્સ ઓફ ઇન્ડિયા ’ તા. ૩૧-૫-૨૮ના અંક લેખમાં જણાવે છે કે:—

“Something higher than the ordinary means of fighting and negotiation was needed to prevent this proceeding for further generation. It was that higher touch which His Excellency the Viceroy provided when he intervened and succeeded by his understanding Sympathy and tact in bringing the two sides together to negotiate not as antagonists but as partners in common trouble”

શેઠ ડીકાલાઈ પ્રેમચંદ રાયચંદે શત્રુજ્ય કમિટીના પ્રમુખ તરીકે ધણી સેવા બજાવી છે. તેઓ કેમ્બ્રિજના પાલીતાણા નરેશ સાથે સમાધાની કરવા માટે જઈ આવ્યા, તેમના સુપ્રવામથી નામદાર વાઇસરોયે વચમાં પડવાનું ચિરે લીધું, સીમલામાં જઈ ત્યાં થયેલ નિમંત્રણમા ભાગ લીધો અને આખરે થયેલા કરાર પત્રમાં પહેલી પ્રથમની તેમની સહી થઇ તે સ્વાસ્થ્ય થી આં કંની પેટીના વહીવટદાર પ્રતિનિધિઓએ કરી. આ બનાવ પણ અતિ મદદરતો છે. શત્રુજ્ય કમિટી નીમવાનું પગલું વ્યાજબી હતું અને તેણે ખર્ચ દામ કરી જતાંબુ છે એની સમાજને ખાતરી થઈ હશે. અમે શેઠ ડીકાલાઈને આ સંબંધે હૃદય પૂર્વક અભિનંદન આપીએ છીએ અને તેઓથી સંબંધની ભારે સેવા લાગણીપૂર્વક બખ્તવા માટે સમાજના ધન્યવાદને તેઓ અરપ પાત્ર ગણી શકાય.

શેઠ આણંદજી કટવાણીની પેટી, જૈન સ્વેં કં. ઓફિસ તેમજ ખીજ સંસ્થાઓએ પોતાથી બની શકે તે ફાળો આ તીર્થની લડત માટે આપ્યો છે, તેથી તેઓ પણ આ સમાધાનના જશમા દિસેદાર છે.

આ વખતે પાલીતાણાના ઠાકોર સાહેબ મી જહાનુરસિંહને પણ ધન્યવાદ આપવા હટે. તેમણે પક્ષકાર તરીકે રહી એમુક સમય સુધી ખૂબ બેચુડું પોતાના રાજવી તરીકેના દક્ષ છે તે તે ગમે તે બેચુડે

પોતાને રહેવા બેઠાંએ..એમાં જરાપણ છૂટ જાટ મૂકાવી ન બેઠાંએ એવો તેમનો આગ્રહ હતો. મી. વૉલ્ટ-સનના ચુકાદા પહેલાની સને ૧૮૭૭માં જે સ્થિતિ હતી તે સ્થિતિ સ્વીકારવામાં પણ પોતાની ના હતી અને સેક્રેટરી ઓફ સ્ટેટ આદિના ચુકાદાને ચીવટ પણ વળગી રહ્યા હતા એથી એપ્રિલની મસવતો પડી લાંગી; પણ છેવટના આ કરારપત્ર વખતે પોતે બતાવેલી fine statecraft સુંદર મુસદ્દીગિરિ, અને લાગણી ભરી સદાનુભૂતિ ખરેખર પ્રશંસાપાત્ર ગણાય.

એકંદરે જોતાં અને આખર સુધી લડતા હિંદી પ્રધાન પાસેથી આપણને શું મળત એ વિચારતા તથા આ ઝગડો આમને આમ લંબાતાં પાલીતાણાની રેવનુને પડતો ત્રાસ તથા યાત્રાજીઓના હૃદયને રહેતો આઘાત વગેરે ધ્યાનમા લેતાં આ સમજૂતી સંતોષકારક ગણાય, ને તેથી ‘સૌ સારું’ જેનું છેવટ સાઈ’ એ ન્યાયે એક રીતે આપણને ખુશાલી થવી બેઠાંએ. પરંતુ હર્ષમેલા થવાની કે કુસાધ જવાની સ્થિતિમાં કેાઇએ રહેવાનું નથી. સાઈ હમ્મરની રકમ પહેલાના કરતાં ચાર ગણી રકમ, એ અતિશય વધુ છે, પરંતુ રકમનો સવાલ નાં વાઇસરોય ઉપર શબ્દ હોવાથી વૉલ્ટસને ઠરાવેલ સોમાથી પંદર બાદ કરતાં રહેતા પંચાદીનું અર્ધું સાડી બેતાલીશ એટલે પછી પીસ્તાલીશ હમ્મર મૂળ રકમ કરતાં વધુ એટલે કુલ સાઈ હમ્મરની રકમ તેમણે નક્કી કરી તે બંને પક્ષકારને સ્વીકાર્યો વગર છૂટકા નથી. જૈનોના હક્કો કે જેના પર રાજ્યતરફથી ધણી ધણી વાર આક્રમણ થયેલા, તે તે સંબંધી કેસ ઉઠા થયેલ, ફર્પોટો અરજીઓ થયેલ તે બંધાતો નિકાંચ આ કરારપત્રમા કરવામા આવ્યો છે. શ્રી શત્રુજ્યનો ડુંગર સને ૧૮૭૭ના માર્ચની ૧૬ મી તારીખના દરમિયાન ૧૬૪૧ મા મુકરર થયેલા જૈનોના હક્કો અને મૂકાવેલી અપોદાંએને આધીન, પાલીતાણા રાજ્યમાં આવેલો છે અને તેનો એક ભાગ છે એમ કલમ ૧ લીમાંજ નક્કી થયું છે. પાલીતાણાની કોર્ટોમાં જૈનોએ જવાની વાત હતી તે રેંદ થઈ છે ને પાલીતાણા નરેશ પાસે ફર્પોટ કરતાં જે હુકમ તેઓ કરે તે પર જૈનો સંકુચરને ફર્પોટ કરી શકે તે

તે એજંટથી તે બધી છેવટની પ્રાયરી સુધી બંને તરફો જઈ શકે એ ૧૩ મી કલમમાં સ્વીકારાયેલી રાત નહાની સૂતી નથી. બ્રિટિશ દરમ્યાનગિરિ બંનેએ સ્વીકારી છે એટલે કોંટ્રાબાન્ડ હુકમો નિર્ણયે થવાની ચકી રહેશે નહિ. દરેક કલમ :છલ્લવા જેવી છે અને ખાસ કરી ૧૭ મી કલમથી દરેક પક્ષકારના શું શું હક્કો નિર્ણયિત થાય છે તે તપાસવાનું છે, આ તપાસ હવે પછી બેઠકો.

હવે શેઠ આલ્ફ્રેડજીની પેઢીએ શું કરવાનું રહે છે, સાઠ હજારની કેમ દર વર્ષે અપાય તે માટે કા-પમની વ્યવસ્થા કેમ કરવી, તીર્થમાં કયા સુધારા કરવા, ધર્મસાળાઓના વહીવટ સુનિયંત્રિત કેમ રાખવા, પોતાના વહીવટ પરની શંકાઓ કેમ દૂર કરવી (કે જે વહીવટના એક અંશ પ્રત્યે હમણાંજ અમ-દાવાદના વકીલ રા. ચીમનલાલ બ્રાહ્મણે એક મોટા અંગ્રેજી પત્ર પેદાને લખેલ તેની નકલ તેમણે અમને પૂરી પાડી છે) એ વગેરે પર તે પેઢીએ તેમજ સમાજે ખૂબ વિચારવાનું રહે છે.

આપણું ઘર વ્યવસ્થામાં મૂક્યા વગર છૂટકો નથી, આપણી અંદરના કલહો, કહેરો, વિવાદો દૂર કરી એક સંપી અને એક રાગથી વર્તી શકીએ અને

દરેક જાતના સહકારથી આગળ વધી. શરૂાએ એ સ્થિતિ પર આવી દરેક તીર્થનું રક્ષણ કરવાનો અને તે સંબંધમાં ન્યાય મેળવવાનો છે. સમાજે આપણા દરેક તીર્થનું વાતાવરણ પવિત્ર, શાન્ત અને સ્વચ્છ રહે તે જોવાનું છે અને તેમાં જે જે અંતરણ્ય હોય તે દૂર કરવાના છે.

છેવટે બંને પક્ષો વચ્ચે પ્રેમભાવના અને જાણ-દણિ રહે, હવે પછી કેઈ પણ જાતનો વિખવાદ કે વેમનરમ્ બેટલ ન થાય અને ગઈ શુભરી ભૂલી જવાય એમ ઇચ્છીએ છીએ.

પાલીતાણા નરેશ 'યાત્રાળુઓના અગ્નિચંત્ર માલ પર હમરાવવાની જગત જે એક ફરી આદતુ' મળી હતું તે દૂર કરવાનું કબજું હતું. અંગત ઉદારતા જતાવી હતી, તે પ્રમાણે યાત્રા રીતી જુને જુલી થઈ તે વખતે તેમનું વર્તન ન થયું, ને તે લાવિખમાં કેઈ રકા પ્રસંગે થશે એમ કહેવામાં આવ્યું તે અમારા માન-વા પ્રમાણે ઠીક થયું નથી. યાત્રા જુલી થાય ત્યાર-થીજ તે ઉદારતાનો અમલ કરવાની કબજાત હતી એમ જણાવનામાં આવે છે. કબજાત પ્રમાણેજ અમલ થવો-કરવા એ ધર્મ સર્વનો છે.

અમારો ખેડાનો જ્ઞાન પ્રવાસ.

લખનાર—તંત્રી.

મુખ્ય આ વર્ષની તા. ૧૨ મી મે ને સુનિવારે શ્રી નિનવિજયજીને જર્મની તરફ સિધાવવા પ્રત્યે વિદાયગીરી આપી તેજ રાત્રે મુજશત મેઘમાં પુસ્તક બહારે બેવા ખેડા જવા ઉપક્રમો મહેમદાવાદ આવી લાંબી લાંબાની મોટરમાં ખેડા આવી પહોંચ્યો. ત્યાં અવેરી શીખત રતિલાલ મોહનલાલ દલાલ આદરસભાર હૃદયગેર આપવા તેપારજ દતા, તેમને ત્યાં ઉતારી કરી પુરાજ ત્યાંના અગ્રેસર શેઠ ખાલુભાઈ લાલકાદને ત્યાં જઈ તેમને સાથે લઈ મોટા મંદિર ગયાં. ત્યાં બીડાજનન પાર્થનાથ દેવજ અગ્રીકરા પાર્થનાથનાં દર્શન કર્યા. અનિ ઉલાસમાન આનંદ થયો. પછી પુસ્તકબહારની ટીપ ત્યાં રહેતા લાઅતનમુનિએ પ્રેમ પૂર્વક પૂરી પાડી, અને દાખડાઓ કાઢી આપ્યા,

આ મોટા મંદિરમાં રહેલા પુસ્તક બહારને નં. ૧ કહીયું. તેમાં કુલે પુસ્તકો રતનાખાના શ્રીપ્રજ્ઞ શ્રી મુમતિરત્ન સુરિનાં હતાં તે છે. તેમાં ૮૫૩ એટલે ૧૨, દાખડા છે. આઠ દાખડા પૈકી પહેલા પાંચ દાખડામાં ૧૮૪ પ્રતો સંસ્કૃત-પ્રાકૃત છે. બપોરે છઠા સાતમા અને આઠમા દાખડામાં ભાષામાં રાસ ચોપાઈ અ-દિની પ્રતો ૧૨૧ છે. પંજીના ત્રણ દાખડા કે જે ગ્રેમ પર છે તેમાં પહેલા બે દાખડામાં ૧૯૧ પ્રતો સંસ્કૃત પ્રાકૃત ગ્રંથો છે. બપોરે ત્રીજામાં ૧૬ નવો-તિંગના દસ્તખિખિત પુસ્તકો છે. એટલે કુલ ૫૫૫ દસ્તખિખિત પ્રતો છે. આ ૧૧ દાખડા કાચળના ચેપ-ડાના રંગિન જુના ખનાવેલા દાખડા છે ને તે કુલ-સ્થિત રીતે ઉપદ્યુન પર તેમ ભાગ્યશરુમિત સાચવે

છે. આ ઉપરાંત બાગ્યરત્ન મુનિ પામે પોતાના બે ત્રણ દાખડા છે તે ઉપરાંત પટારામાં તુક ધણું પડ્યું છે તે કેટલાક પોટલામાં પણ તુક છે. બાગ્યરત્નમુનિ પાસેના આ સંગ્રહને નં. ૨ કહીયું.

આ બધા દાખડાએનો મોટા ભાગ મારો ઉતારો શ્રીયુત રતિલાલભાઈને ત્યાં રાખ્યો હતો ત્યાં દિન રાત બેઠક શુક્ર તેવી રીતે મારામાં સંપૂર્ણ વિશ્વાસ રાખી પૂરા પાડવામાં આવ્યો હતો. તે માટે શેઠ બાબુભાઈ તથા બાગ્યરત્નમુનિનો અતિ ઉપકાર થયો છે. રતિલાલભાઈ પોતાના ત્રીજા માળની મેડી અડધાઈ કાઢી આપી દરેક જ્વતની સગવડ કરી આપી હતી. તેમને ઉપકાર તો અવર્ણનીય છે.

ત્યાં મુનિ અંકવિજય મળ્યા. તેમણે ખત્ર આપી કે પરાના દેરાસરમાં પણ ઘણાં પુસ્તકો દર્તાં તો ત્યાં તપાસ કરતાં જરૂર કંઈને કંઈ મળી આવશે. તો ત્યાંના વહીવટ કરતાં બાવસાર શ્રાવક બંધુઓની પાસે તપાસ કરવી યોગ્ય છે. આ વકીલ શ્રીયુત નાયાલાલ છગનલાલ મોદી B. A. LL. B. ને કહેવામાં આવતાં તેમણે દુરતજ તપાસ કરી ને શ્રી કામોદર વિદ્યલે ને મગન વિદ્યલે (કે જે બંને બાવસાર બાઈઓએ એક સુંદર ધર્મશાળા પરાના દેરાસરની લગોલગ લગમગ વીસ હજારને ખર્ચે કરાવી છે) તેમને મળતાં તેમના તરફથી રા. મનસુખલાલે ત્યાંના અપાસરામાંથી દાખડા કાઢી આપ્યા ને તે ધર્મશાળામાં બાગ્યરત્ન મુનિને પાસે રાખી જોવાની સગવડ કરી આપી. આ માટે ખાસ કરી વકીલ નાયાલાલ ભાઈના પરમ ઉપકાર છે; તે હંડારને નં. ૩ કહીયું. આ હંડાર ભેટાં જણાય છે કે તે મૂળ હંડાર છે ને તેમાં કેટલાંક પુસ્તકો સારા સારાં છે, પણ તેની વ્યવસ્થા ખરાબ નથી. તેની ટીપ થઈ નથી ને કાઢીને જતાવતાં તેમાંથી ગયેલ પુસ્તકોની જોડીનો સંદેહ રહેતાં મને તેને જતાવતાં રામાવિક રીતે ડર રહે છે. બાવસાર બાઈઓ શ્રદ્ધાળુ છે, પરંતુ જ્ઞાનનો પ્રકાશ તેમનામાં ઓછો, એટલે પુસ્તકોને માત્ર સાચવી રાખવા સિવાય તેની ટીપ કરાવવી, તેને યોગ્ય વ્યવસ્થામાં રાખવાં, તેને વારંવાર જોઈ ઉપજી મુકવ રાખવાં વગેરે તેઓથી જનતું નથી. આમા એટલી બધી તુક પાનાં-પ્રેતોની સામગ્રી છે કે તેને

યોગ્ય વિદ્વાન પાસે જોવાની તે દરેકને છૂટી છૂટી પાડી તેમાં નામ નોંધી વ્યવસ્થિત ધોરણપર મૂકવાની પૂરી જરૂર છે. આ સર્વનો ઉદ્ધાર સત્વર અને યોગ્ય સ્વરૂપમાં થવો ઘટે. તે માટે અમારો નમ્ર અભિપ્રાય એ છે કે આ સર્વ હંડાર મોટા મંદિરમાં રહેલા હંડાર સાથે એકત્રિત કરવો અને સૌથી ઉત્તમ માર્ગ તો એ છે કે આ બધા હંડાર એક 'જ્ઞાનમંદિર' બંધાવી તેમાં સહુને સુલભ થાય અને વ્યવસ્થિત રીતે સર્વ પ્રતો જળવાય તેમ રાખવાની પૂરી જરૂર છે. બાગ્યરત્નમુનિ આવું એક મંદિર બંધાવવાની અભિલાષા રાખે છે તો તે અભિલાષા સત્વર પૂર્ણ થાય, તેમ ખેડાનો સંઘ અને ત્યાંના જ્ઞાનરસિક બાઈઓ કરશે, અને તેમાં રસુલપુરના બાવસાર બંધુઓ સહાય આપશે.

મોટા મંદિરમાંના સંગ્રહની દૈસ્તિ દરેક પ્રત છુટી પાડી કરવામાં મુનિમહારાજશ્રી અમરવિજય-ચંજીના વિદ્વાન શિષ્ય ચતુરવિજયભાઈ જે મહેનત લીધી છે તેથી મને તે હંડાર જોવામાં ધણી સગવડ પડી હતી. હજુ ધણું તુક અને છુટું પાડ્યા વગર ત્યાં તેમજ રસુલપુરના હંડારમાં છે તે સર્વ વ્યવસ્થિત આકારમાં મૂકવા વિદ્વાન મુનિયો યા શ્રાવકોની સહાયની પૂરી જરૂર છે. અમારાથી વધુ શેઠાવાય તેમ હતું નહિ. નહિતર તે કાર્ય એક માસ રહીને કરી શકાય તેમ છે. છતાં તે અમારા તરફ તુક બધું મોકલવામાં આવે તો તે બધું તુક છૂટક વ્યવસ્થિત આકારમાં મૂકી દેવાનું વચન અમે આપી આવેલ છીએ.

ખેડા એક પ્રાચીન શહેર છે અને તે સંમધી હકીકત ખેડા સંમધીના ગેઝેટીયરમાંથી મળી શકે તેમ છે. તેને સંસ્કૃતમાં ખેડકપુર એ નામ કેટલાક સૈકાથી જનમુનિઓ વાપરતા આવ્યા છે. ખેડામાં વાત્રક અને શેડી એ બંને નદીઓનો સંગમ થાય છે. સામેજ હરીઆણું નામનું ગામ છે કે જ્યાં એક વડ નીચેથી ભીડભંજન પાર્શ્વનાથની પ્રતિમા નીકળી હતી, ને તે ખેડામાં રેષાપી હતી એમ બોલાય છે. તેના મંદિરનો જીર્ણોદ્ધાર સં ૧૭૯૪ ના જે સુદ ૧૦ ને દિને કરી પુનઃ તે પ્રતિમાને નવા મંદિ-

રમાં પ્રતિષ્ઠાપિત કરી હતી. ઉદયરત્ન નામનાં શુભર કવિએ ખેડમાં ધણી વસવાટ કર્યો છે અને તેમના સંબંધમાં તેમની કૃતિએ જુદે જુદે સ્થળેથી મળી આવી તે કરતાં થોડી વધારે કૃતિઓ પણ ને તે પૈકી કેટલીક પોતાના હસ્તાક્ષરમાં ખેડમાંથી મળી આવી તેમજ તેમના સંબંધી કેટલીક હકીકતો મળી આવી તેમના સંબંધમાં એક પ્રતમાં તેમની રચેલી પોતાના ગુરુબાઈ હંસરત્નની સંજ્ઞા પૂરી થયા પછીની એક સંજ્ઞાપત્રી શરૂઆતની બે કડીઓ મળી. પણ વિશેષ કડીઓનાં પાત્રું દુરભાગ્યે ન સાંપડ્યું, નહિ તો તેમાંથી જન્માદિ સંબંધે કદાચ કંઈક મળત અને તે ન મળત તો સ્વર્ગવાસના સ્થળ અને સમય સંબંધી જરૂર જાણવતું મળત. હજુ પણ રસુલપુરાની તુટક સામગ્રીમાંથી શોધખોળ થાય તો ઉપરોક્ત ખૂટતું પાત્રું જરૂર માટે એવી આશા રહે છે. તે ઉદયરત્નની શાખાનાજ દેવસત્તની લખેલ છે.

ત્યાં સુમતિરત્ન જેન લાખચેરી છે તેમાં ત્રણ દાંખડા હસ્તાક્ષિત પ્રતોના હતા તે તેના સ્થાપક અને આત્મારૂપ શ્રી સોમચંદ પાનાચંદ મને ઘેર ખેડ પુરા પાડ્યાં તે માટે તેમનો પણ હું ઉપકૃત છઉં. તે લાખચેરી સંબંધી મારો અભિપ્રાય ત્યાં જણાવેલો તે હવે પછી આપીશ.

તા. ૧૬ મી મેએ માતર કે જે ત્રણેક ગાઉ ખેડમાંથી દૂર છે ત્યાંના સાચા દેવના દર્શને ગયા. તે તીર્થે પહેલાં ધણું પ્રસિદ્ધ હતું ને ત્યાં ધણાં યાત્રાળુઓ આવતા. ભોંયણી ને પાનસર એમ બે નાં તીર્થો થયાં એથી ત્યાં જતા યાત્રાળુઓની સંખ્યા ઓછી થતી ગઈ તેના સંબંધમાં ત્રીચેની ટુંક હકીકત આ છે કે:-

પૂર આવ્યું હતો ગાહું ને તેના માણસો દારા રહી નહીં ઉતરી ગયા ને તેથી આ સાચા દેવ છે એમ પ્રસિદ્ધ થયું. આ પ્રતિમાજીને સં. ૧૮૫૩ ના આવજુ માસમાં માતર લઈ જવામાં આવ્યા. પરોણાદાખડ એક ચોરશીમાં ગાંજોડા ઉપર પધરાવ્યા. આ સાચાદેવની યાત્રાગાર પ્રતિષ્ઠા ચાલી. સં. ૧૮૫૪ માં મેળનાપકતું ત્રણ શિખરડું સુંદર અને નાતું દેરાસર ધણી લોકોની મહદંથી બધાં ને આ મહારાજની પ્રતિષ્ઠા સં. ૧૮૫૪ ના નેઠ શુદ્ધ શુદ્ધવારને રોજ કરવામાં આવી. લોકો ધણી આવતાં દુપળ વધતી ગઈ. ત્યાર પછી સં. ૧૮૬૭ ના મહાશુદ્ધ પ ને રોજ ભમતીની પ્રતિષ્ઠા થઈ. ભમતીની આવન જિનાલયની પ્રતિભાએ પાકીતાણેથી આવિક ભક્તો પોતાની મેળે લઈ આવ્યા. અને માતરમાં લાવી તેમની પધરાવણી કરી. સં. ૧૯૩૯ થાવજુ શુદ્ધ ૪ રોજ સાગાદેવ મહારાજનું શિખર પડી ગયું; તે શિખર સં. ૧૯૪૧ માં નેઠ માસમાં ચડાવ્યું તેમજ ધ્વજ ચડાવી

ખેડા જીલ્લાના માતર તાલુકાના બેરોડા નામના એક નાના ગામમાં ત્યાંની વાતક નદીના કિનારા પરથી સાતમા સુપાર્શ્વનાથની પીળા પાંખોળીની નીકળેલી પ્રતિમા ત્યાંના ચણકરોએ તુલસીકપારમાં પધરાવી હતી, ને તેનામાં ત્યાંના ચણકરોની ધણી ભક્તિ હતી. આ પ્રતિમા આખરે માતર સં. ૧૯૬૦ મહાશુદ્ધ ૧૪ ને દિને લાખવામાં આવી સુસ્તે માં તેડું અંગન કરાવ્યું ને તે વખતે વૈશાખ શુદ્ધ ૧૫ ને દિને શુક્રવારે રોક બહેચર. ચોતીલાલની વિધવા બાઈ પારવતી બાઈએ માતરમાં સ્થાપિત કરાવી-ખેડાડી.

(આ ઉપરના ત્રણે પાસની હકીકત 'શ્રી. જેન (જેન માતક) સુચ' એ નામની સં. ૧૯૬૩ માં માતરના રા. સાંકળચંદ હીરાચંદે લખાવી પ્રગટ કરેલી એક નાની ચાપડી ખેડના રોક બાહુભાઈ ભાઈવાલે પરીપાડી તેમાંથી લીધેલી છે.)

રાજમતી સજ્જાય અને નેમિનાથ કાગ.

નનમ્યા જોસલમેર સુરતિ સંભાલી રાની મેડતે-એ દેશી

રાગ ત્રિભંગી

પ્રથમી સદગુર પાય ગાપમું રાજમતી સતીજ
જિજીરે શીલ અખંડ, પ્રિતિ બોધે દેવર જતી. ૧
નાહ વાદ્યુન નેહ રેવંતગિરિ ગર્ભ કામિનીજ,
મારગ છુડાજ મેહ, ચિહ્ન દિસી અમકૈ દામિનીજ. ૨
બીની સુનરી ચીર, ચીર નિચોવે યજ્ઞ જિહ્વાજ
દેવર દેખી દેહ, અતુર સુકો કાલિસગ જિહ્વાજ. ૩
બોધ્યો મુનિવર બોલ, મૃગનયજ્ઞ દેખી કરી,
મથુરા કરસાજ રાજ, તુલ ઉપરિ પ્રિતિ મેં ધરીજ. ૪
છોડો મિહર વાહ, નરકવાસે કાષ્ઠ પડો,
વિરતો વિષય વિકાર, ભવસાગરમેં કાષ્ઠ પડોજ. ૫
સુન્દર સાલવી શીખ, કદિન હીચો કુપથે કરોજ
બોલો વચ્ચ નિમાસ, પાપપિંડ કિસી ભરોજ. ૬
જગમેં જોવનજોર, જલતત્ત્વ જિમ ગજ મહેજ,
જોવન જલતો હો પૂર, ગપાની ગજ અલગો રહેજ. ૭
જોખન ક્વિસ વિચાર, ચંદ્રમુખી રસ આપીયેજ
વાદ્યકુવરા યોગોદ, ઉછી મતિ કિમ લાખીયેજ. ૮
તુલ બંધન મુઝ નાહ, સમોસરજી લીધા કરેજ,
જિનરી મોટી હો લાજ, સુરપતિ જઈ ચામર ધરેજ. ૯
સરમાલો સુકુલીજ, ચારિત ચોખે ચિત ધરેજ,
સતિય મુણીને શીખ, ભવસાગર હીલે તરેજ. ૧૦
નેમિસર પગ વાહિ ચોખે ચિત અજુસજ કરેજ
મુનિવર માહિ સિંહ, વેગે કરિ સદગતિ વરેજ. ૧૧
જે નર પાલે શીલ, સુરતર સમ જિનવર કહો
કહે કવિયજ પ્રજા એમ, અવિચલ પદ રાજુજ
લગોજ. ૧૨

(દિલ્હી માંથીવાસી વકીલ શીયુત ઉમરાવસિંધ
૪૩ ઉપરની કવિતા તેમની પાસેના યુટકામાંથી
ઉતરાવી મોકલી છે તે અન પ્રકટ કરી છે.)

લખિંધવિજયકૃત શ્રી નેમિનાથ કાગસ્તવન.

હના પંડિત પ્રવર પડિત શ્રી શ્રી શ્રી શ્રી શ્રી
લખિંધવિજયગણિ સુરબો નમઃ ।

ગંગલકારજો માનનિ મદિઅલિ, સમરી સારહમાય
નેમિ નિરંજન હયલ છગીસો, ગાવત સખ સુખ થાય. ૧
રગિલી રામતિ ખેવના હો, અહો મેર લલના
જોવનવય જુહારા, મિલિએં મન મોહન મેલના
હો. આંચલી.

ચૂઆ ચંદન ચંગ ચમેલી, તેય પ્રલેહ જ આદિ
લાલ યુલાલ અચીર ઉગાવત, ગોવિંદગોરિ રમેં

ઉનમાહ. રંગી. ૨

નારાયણ જોર નેમિ નિરંજન, સોલ સહસ મજનારિ
ખેલન હિં ખંડોખલિ નીરે, ગ્રીલત યું ગજરેવા
વારિ. રંગી. ૩

ગોરિસિ બોરિસિ ગોરિસિ કામસિ, અંખુ સમારી આપ
નયન બાન મેંદાન અલાવે, માતું દો ભમુહ

ચક્રાધ આય. રંગી. ૪

રૂપમનિ વેણિ બનાય સિર સિથો, આંખિ ઠાઠી આય
માતુ મહી મિખને અખ આયો, મંચલ દિગુલ
આરજી કાય. રંગી. ૫

નેહ ગહેલી સમે સહેલી, હરિ સનકારી નારિ
લાજ કહા ધનમું તુલ ખેત્રો, નયનની કરિ
મનુદારિ. રંગી. ૬

ચંગ ચંદંગ વેણુ શ્રીમંડલ, તવલ તાલ કંસાલિ
દોલ દડદી બેરિ નહેરી, બાજત ગાવત ગીત
રસાલ. રંગી. ૭

કસતૂરી કપૂર કુમકુમા, કેસર કો બહુનીર
ભરિ ભરિ સોખિન સુન્દર સિંગી, છાટલ આય
રહી એક તીર. રંગી. ૮

જાંબવતી ખંડમાવતી પદમિણિ, રૂપમતી યજ્ઞગેલિ,
ધેર લિહિ જિઅમેં નિજ દેંગ, ભંમરા ભમેં યું
મોહણવેલિ. રંગી. ૯

ગોરી ગંધારી જોર શાધા, ચંદકલા અતિ અંગ
દેંગર હિર હરસ્તુ પ્રતિ બીટી, ખાસ પ્રજા લાગતકિ
મોહિ અંગ. રંગી. ૧૦

ખડોખલિ માલિ ગિરાવે, એક સિર નામે નીર,
લિંગાર ભરી ઉર છાંટે, એક ઉઘાવે અનુપ
અખીર. રંગી. ૧૧

હિ લાખ એક કોડિ કલસ ભરિ, નવરાયો જિનરાજ
કલ એ અમરે નવિ કીનો, કલસિ તુમ્હ કરોગી

અખ આજ. રંગી. ૧૨
ત્યભામા સુર આનિ કાને સુનિ, ઝોર રાધા રૂખમણ
ત્રવ છોરિ દિઓ તુમ્હ ધનકો, એહિ કરિણે અખ
કારણ. રંગી. ૧૩

ઓ (કરો) ખ્યાહ સુની અમ્હ અખનાં, સત્યભામા
કહે સાચ

મકિત (૧) થઈ દાદો રહો આગે, યુખપી કહુ
ન હા નિકરી વાચ. રંગી. ૧૪

માન્યો માન્યો કહે બહુ માનિનિ, ઝોર અજી
સખ નારિ

હરપિત વદન ભયે ગોવિંદા, સમુદ્રવિજય સિવારે
પરિવાર. રંગી. ૧૫

ગોદ ખિહાહિ કહે સાત્યભામા, ગોવિંદચું વારાવારે
વેગિ વિવાહ કરો જિનજીકો, ફરિ ફરિ લેઉ તુમ્હકી
ખલિકારિ. રંગી. ૧૬

સુરજગ્યામિની ભામિની ભામા, લઘુ ભગિની અતુરપ,
છસી ન કાઉ હુવનમિ કન્યા, ઉરવસી સરસ સરપ
રંગી. ૧૭

રાણુલ મંજુલ નયન અપન દિ, ઉગ્રસેન વૃષ ધુઅ,
સખ શુણસાગર નાગરિ એહિ, માનું મદનકી એ
રતિ-ભૂષ. રંગી. ૧૮

બહાહ મનાઇ બહાહનકું ચાલે, નેમિ યાદવ સવિસાજે
પ્રાણીવધ દેખી રથ વાલ્યો, પરમપદ ભજનકે કાજે.
રંગી. ૧૯

વરસીદાન દેખ સમઝાઇ, માતપિતા મન રંગિ
દીપ લીઇ ઉજવગિરિ આપે, રાણુલ સામિકરે

સખરંગિ. રંગી. ૨૦
નેમિનાય ધિન ધિન રાણુલજી, સવિ સતિઆ સિધુગાર

દુકરે દુકરે કારક દોષદિ, જનમથી ને ખાલ
અદ્યાર. રંગી. ૨૧

પુણ્યકથા કહતાં જિનજીકી, પાવન ભઇ મેરી છઠ
લગધિ કહે જિન નામ તુમ્હારો, જા દિન સુણિએ

તે ધિન દીઠ. રંગી. ૨૨
—ગણિ આણુંદવિજય સિખિનું પ્રવચણ પત્ર ૧

સુરતના કાલાભાઈ મોતીચંદના સંગ્રહમાંથી.
—તંત્રી.

સ્ત્રી પુરુષના બળાબળની મીમાંસા.

લેખક:—ગણિત સુખકાલજી.

હોઇ કહે છે કે ઓઝોએ પુરુષાનું પૌરુષ હતું.
ખીજઓ વળી કહે છે કે પુરુષોને લીધેજ ઓઝો
અબળા બની. આ બેમાં હોઇ એકજ કથન સાચું
છે કે બન્ને સાચાં છે કે બન્ને ખોટાં છે એ પ્રશ્ન
છે. એનો ઉત્તર મેળવવા ઈચ્છનારે વિશેષ હડા ઉત્તર
રહું જોઈશે. વિકારનો વેગ માત્ર અમુક જાતિ સાથે
સંબંધ નથી ધરાવતો. તેને તપાસવા આત્માની ભૂમિ
કાઝો ઉપર દૃષ્ટિપાત કરવો પડશે.
હી હોય કે પુરુષ બન્નેમાં આત્મા સમાન છે.
વાસનાના ફુનિમ વાતાવરણથી તેજ ખડિત ન થયું

હોય એવો જન્મતો તેજસી આત્મા જીના ચરીયા
યે હોઇ શકે અને પુરુષના ચરીરમાં યે હોઈ શકે.
કાવ્ય, કળા, વિદ્યા કે ધર્મના ભવ્ય સંસ્કારો માત્ર
અમુક જાતિ સાથે સંકળાયેલા નથી હોતા. એ
સંબંધમાં આત્મકારિક રાજસેખર પોતાની કાવ્ય મી-
માંસામાં કહે છે કે—પુરુષની પેઠે ઓઝો વધુ કવિ
થાય. કારણ કે સંસ્કાર એ આત્મા સાથે સંબંધ
ધરાવે છે. તે સ્ત્રી કે પુરુષ એવા વિભાગની અપેક્ષા
નથી રાખતો. અનેક રાજપુત્રીઓ, મંત્રીપુત્રીઓ,
ગણિકાઓ અને ઓઝો સામ્રાટ અને કવિ તરીકે

સંભળાય છે અને જોવામાં પણ આવે છે.

શ્રી જાતિના બળ અને શીળ વિષે થઈક ઉદા-
વનારને ઉત્તર આપતાં સાહિત્યસ્વયંબૂ હેમચંદ્ર
(પોતાના યોગશાસ્ત્રની ટીકામાં યોગશાસ્ત્રપૂ. ૨૦૮ થી)
બહુજ માર્મિક બાધામાં વિસ્તારથી કહે છે
કે-શ્રીઓ પુરુષોના જેટલીજ જ્ઞાન, સંમાન અને
વાત્સલ્યની પાત્ર છે. કારણ કે તેઓ પણ પુરુષ
જેટલીજ યોગ્યતા ધરાવે છે. અમુક શ્રીવ્યક્તિઓ
યોગ્ય ન હોય કે દ્વિપિત હોય તે ઉપરથી આખી શ્રી
જાતિને બલ કે શીળહીન માનવામાં આવે તો પુરુષ
જાતિને પણ તેવીજ માનવી જોઈએ. કારણ કે અનેક
પુરુષો પણ ફર કૃતમ્ અને મૂર્ખ હોય છે. અનેક
પુરુષો યોગ્ય પણ મળે છે તેથી આખી પુરુષ જાતિને
અયોગ્ય કહી ન શકાય એવી દલીલ કરવામાં આવે
તો તે દલીલ શ્રીના વિષયમાં સરખીજ લાગુ પડે છે.
કારણ કે અનેક લાગી અને ગુદસ્થ શ્રીઓ પુરુષવંશ
અને દેવવંશ થઈ ગઇ છે.

વિદ્વાનોના એ અનુભવની સહના સાખીત કર-
નારાં અનેક પ્રાચીન આખ્યાનો આપણા આર્યશાસ્ત્રમાં
છે. અત્યારે અહીં એવાં કેટલાંક આખ્યાનો જોઈશું
કે કોઇમાં પુરુષ અડોળ રહી શ્રી તરફ નિર્વિકાર રહે
છે અને કોઈમાં શ્રી નિર્વિકાર રહી ઉલટી પડતા
પુરુષને સ્થિર કરે છે.

પહેલું આખ્યાન ડિંદુશાસ્ત્રમાં પ્રાચીનમાં પ્રાચીન
ગણાતા ઋગ્વેદમાંનું છે અને બીજાં બે આખ્યાનો
જૈન આગ્રગોગાતા છે અને બે આખ્યાનો બૌદ્ધ
સાહિત્યમાં છે. ઋગ્વેદના એ આખ્યાનમાં બાધ
અને બહેનનો પ્રસંગ છે. બહેન યમી બાઈ યમને
પરણવા પ્રાર્થે છે. યમ એ અધર્મ માર્ગે જવાની
ના પાટી પોતાની બહેનને અન્ય કોઇ તરુણ સાથે
જોડાવા સમજાવે છે. બહેન બહુ લલચાવે છે, ધમ-
કાવે છે. ને શાપ પણ આપે છે. પરંતુ બાધ યમ
પોતાના અર્થહિન તેજોબળથી એ કથાની ખરવા નથી
કરતો ને પોતાના નિશ્ચયમાં મક્કમ રહે છે. આ
આખ્યાનમાં પુરુષાત્માના જગજગત્વમાન આત્મતે-
જનું દર્શન થાય છે અને શ્રી આત્માના વાચનાત્મક
આવરણનું દર્શન થાય છે.

તેથી ઉલટો દાખવો જૈન આખ્યાનમાં છે.
એમાં બાઈ ભરત ચક્રવર્તી ચોરમાન બહેન સુદરીને
શ્રીરત્ન બનાવવા ધનિષ્ઠ છે. એ યુગ બાઈ બહેનના
લગ્નનો હતો. એવાં લગ્નો ત્યારે સહજ હતાં. એમાં
નિંદા કે તિરસ્કાર ન થતો, છતાં સુંદરીના જગરિત
આત્મા ચક્રવર્તી બાઈના વૈભવથી કે તેના મહત્વથી
ચલિત નથી થતો, ઉલટો અખંડ જ્યોતિની પેઠે
વધારે તેજ પ્રકાશે છે. એ સુદરી પોતાના શારી-
રિક સૌંદર્યને મોહનું સાધન સમજી શરીરનેજ નિસ્તેજ
બનાવવા અને તેનું બાહ્ય તેજ અંદર ઉતારી તેજ-
સ્વી આત્માને વધારે તેજસ્વી બનાવવા તથા
અનુજાન કરે છે. અતિ લાના વખત સુધી રસાસ્વાદ
તથા તે સુંદરી બાહરથી જેટલી અસુકર તેટલીજ
અંદરથી સુંદરતમ બની તપને બળે બાધને સમજાવે
છે અને તેની વામના શમાવે છે. આ આખ્યાનમાં
શ્રીઆત્માનું અખંડ તેજ પડતા પુરુષને ઉદ્ધરે છે.

ત્રીજા જૈન આખ્યાનમાં પણ એક કુમારી,
બ્રહ્મચારિણી અને સાધ્વી રાજપુત્રીના નિશ્ચલ બ્રહ્મ-
ચર્યનું દર્શન થાય છે. એ સાધ્વી વિકારવશ થતાં
એક સાધુને તેના ધ્યેયનું રમરણ આપી શાશ્વત અને
માર્મિક ઉપદેશથી તેને મેયમમા સ્થિર કરે છે. અને
શ્રી કલેશમાં વસતા આત્મામાં કેટલું તેજ હોય શકે
એનો દાખવો આપણી સામે રજુ કરે છે. આ ત્રણે
આખ્યાનો અનુક્રમે ત્રીયે આપવામાં આવે છે.

ચોથું આખ્યાન બૌદ્ધ શિક્ષુની ઉપલવણ્યા
અને પાત્ર્યુ આખ્યાન બૌદ્ધશિક્ષુની ભદ્રાકાપિલાનીનું
છે. અત્યંત અદ્વિતીય અલૌકિક યત્ન વડે સહજ સુખનો
આસ્વાદ લેવામાં નિમગ્ન એવી સમાહિતમના ઉપ-
લવણ્યાનું સૌંદર્ય જોઈ ચલિત થયેલ માર (વિકાર-
જ્ઞાતિ અથવા વિકારમૂર્તિ કોઇ પુરુષ) તેણીને બદિ-
ચુંબ કરવા અને પોતા તરફ લલચાવા પ્રયત્ન કરે
છે. પરંતુ એ ધીરમના શિક્ષુણીના અડોલપણા
સામે હેઠલે તે માર હાર ખાઈ આજીવ જાય છે.

પાંચમા આખ્યાનમાં ભદ્રાકાપિલાની, શ્રીજાતિના
સુલલ અને છના હલ્લ મનાતાં ધૈર્યનો સચોટ
પુરાવો પૂરો પાડે છે. પોતાના પતિ મહાકાશ્યપની

અહ્યર્થ પ્રતિષ્ઠામાં અધીર્ગી તરિકે જોડાઈ તે ધર્મ-વીર બાઈ તે પ્રતિષ્ઠાને અદ્ભૂત રીતે સંપૂર્ણ કરવા સાથે આપે છે. સહ-શયન છતાં પુષ્પમાળાનું ન કરમાતું એ એ શેકિતાર દંપતીના વિકસિત માનસનું માત્ર આલેખિત છે. મહાકાશ્યપ અને ભદ્રાકાપિલાનીની અંદોલિત અહ્યર્થ-પાલનની કથા જૈન કથા સાહિત્યમાં અતિ પ્રસિદ્ધ એક વૈરય અહ્યારી દંપતીની યાદ આપે છે કે જે સહશયન છતાં વચ્ચે ઉઘાડી તરવાર મૂકી આજન્મ અહ્યર્થ પાલવામાં સફળ થયા હતા. એ દંપતીમાં પતિનું નામ વિજય અને પતિનું નામ વિન્યા હતું. જૈન સમાજમાં એ વિન્યાસેક અને વિન્યાસેકાણીને નામે જાણીતા છે. પુષ્પમાળાને અહ્યર્થની કામળતાનું અને ઉઘાડી તલવારને અહ્યર્થની કઠોરતાનું રૂપક માની આપણા જેવાએ એ કામળ અને કઠોર વતને જરાજર સમજવાના પ્રયાન કરવો જોઈએ. તેને જીવનમાં ઉતારવા માટે કોઈએ પુષ્પમાળા કે તલવારનો આશ્રય લેવાની કશી જરૂર નથી.

આખ્યાન ૧

યમી—સખાને સખ્ય માટે પસંદ કઈ છું. વિશાળ અર્ધુવ ઉપર હું આવી છું. યોગ્ય પુત્રનો વિચાર કરતો વેદા પૃથ્વીને વિરે (મારાવિરે) પિતાના નપાતનું (ગર્ભવશ્વ અંબલનું) આધાન કરે. ૧

યમ—હે યમિ ! તારા સખા સખ્યને ઇચ્છતો નથી; શાથી જે સવકમા (સમાનયોગિ હોય તે) વિચમરૂપ થાય છે. મહાન અસરના વીર પુત્રા-દોને ધારણ કરનારા વિશાળ જીએ છે. ૨

યમી—તે દેવો એક મર્ત્યનું (તારું) આ અપલ ઇચ્છે છે. તારું મન મારા વિરે મુંક. જનકપિતા તું તનુમાં પ્રવેશ કર. ૩

યમ—પ્રેક્ષા જે કરું નથી (તે કરીએ) ? કંઈત બોલનારા અમૃત બોલીએ ? (હું) પાણીમાત્રા મંધર્ષ, (તું) પાણીમાંની યોપિત. તે આપણી નાભિ (ઉપ-તિરશાન), તે આપણું મોટું સગવળ છે. ૪

યમી—ગર્ભમાંજ આપણને વિશ્વરૂપ, તપ્ત, સવિતા, જનક દંપતી કયા છે. આનાં વતો (નિર્મલ)

કોઈ લોખી શકતું નથી. આપણુ એને પૃથ્વી અને જ્વાળાએ છે. ૫

યમ—પ્રેક્ષા દિવસને કાણુ જાણે છે ? કાણુ જોયો છે ? કાણુ (તે વિરે) કહ્યું છે ? મિત્રનું, વરુણનું તેજ મહાન છે. હે આહ-તરુ (મર્ષાદા તોડનારી) ! પુરુષોને લોભાવવા તું શું જોયો છે ? ૬

યમી—મને યમીને યમનો કામ થયો છે, એક રચાનમાં સાથે સુવા માટે. જ્યાંની જેમ પતિ માટે તનુને પ્રકટ કરું. રચના પૈડાની જેમ ગાદ ઇંડાએ (અથવા ઉલમ કરીએ, દોરીએ.) ૭

યમ—દેવોના જે રપશો (ચારો) અર્ધો ફરે છે તે ઉભાં રહેતા નથી, અંખ મીચતા નથી. હે આહ-તરુ (મર્ષાદા તોડનાર) ! મારાથી અન્યની સાથે શીઘ્રતાથી તું જા. રચના પૈડાની જેમ તેની સાથે ગાદ યા. ૮

યમી—અને રાત્રિએ અને દિવસે આપે. સૂર્યનું ચક્ષુ ફરી ફરી ઉદય પામે. દોમાં અને પૃથ્વીમાં સમાનજન્યુ મિથુન થાય (જોડાય). યમી યમનું સગવળને ન જાણતું (ક્રત્ય) ધારણ કરે. ૯

યમ—(એવા) ઉત્તર યુગો આવશે જેમાં સગાઓ સગાને ન જાણે એવું કરશે. વૃષભ માટે (વીશ્વના સેક કરનાર માટે) બાહુને બોશીકું કર. હે સુભગે ! મારાથી અન્યને પતિ તરીકે ઇચ્છ. ૧૦

યમી—જ્યારે નાથ ન હોય ત્યારે શું બાઈ હોય ? જ્યારે નિર્મલિ (નાથ) આવે ત્યારે પહેલ હોય ? કામથી મૂઢ યજ્ઞ હું આ બહુ લવું છું. શરીર વડે મારા શરીરનો સંપર્ક કર. ૧૧

યમ—હું તારા શરીર સાથે શરીરનો સંપર્ક નહિ કરું. જે પહેલને જાણ (સંગ કરે) તેને પાણી કહે છે. મારાથી અન્ય સાથે આનંદ કર. હે સુભગે ! તારો લાઇ આ ઇચ્છતો નથી. ૧૨

યમી—હે યમ ! તું બાપલો છે. તારા મનને અને હૃદયને અમે ન જાણ્યું. કહેડો પટો જેમ જોડાએલાને, લિજુળ (વેદી) જેમ વૃક્ષને તેમ તેને બીજી આલિંગન કરશે. ૧૩

યમ—અ-વ-તને અને તું અ-વ-તે આલિંગન કર, લિજુળ જેમ વૃક્ષને. તું તેના મનને ઇચ્છ, તે

તારા મનને ઇચ્છે, અને પછી સુખ સંવિત્તિ કર
(શુભ સુખ મેળવ.) ૧૪

આખ્યાન ૨.

ભગવાન ઋષભદેવને પ્રધાન બે પુત્રો નામે ભરત
અને બાહુબલિ. (એરમાન) હતા. ભરતની સહોદર
બહેન બ્રાહ્મી અને બાહુબલિની સહોદર બહેન સુંદરી
હતી. બ્રાહ્મીએ લગ્ન ન કર્યું અને દીક્ષા લીધી. સુંદરીને
બાહુબલિની સંમતિ મળવા છતાં પણ દીક્ષા લેવામાં
ભરતનો નિષેધ આડે આવ્યો. તેથી તે શ્રાવિકાજી રહી.

ધણી લાંબા કાળની દિગ્વિજય યાત્રા કરી પાછા
ફર્યા બાદ ભરતે પોતાના બધા સંબંધીઓને મળવાની
દિગ્ગા જણાવી. અધિકારીઓ સૌથી પહેલાં સુંદરીને
ભરત પાસે લાવ્યા. સુંદરીને અતિદુઃખ અને શુષ્કાગી
જોઈ ભરતે અધિકારીઓને આવેશપૂર્વક કહ્યું કે આ
સુંદરીની શી સ્થિતિ ? શું રાજબંડારમાં ખાનપાનની
મેવાં મિષ્ટાનની ફળફૂલની કે પરિચારકોની કમી છે ?
શું ચિકિત્સકો નથી ? મારી ગેરહાજરીમાં તમે સુંદ-
રીને ચુકવી ચુકું કામ કર્યું છે. અધિકારીઓ
બોલ્યા. ‘પ્રભો ! ખનનામાં કશી કમી નથી. પણ
આ સુંદરી તો ન્યારથી આપ દિગ્વિજય માટે ગયા
ત્યારથી માત્ર દેહ ધારણ અર્થે શુષ્ક અન્ન લે છે અને
બધા રસસ્વાદો છોડી ૬૦૦૦૦ વર્ષ થયા સતત આ
ચંચિલવ્રત કરે છે. ન્યારથી આપે સુંદરીને દીક્ષા
લેતાં રાહમાં ત્યારથી સંકલ્પવડે ત્યાગધર્મ સ્વીકારી એ
ગૃહસ્થ છતાં ત્યાગી બની રહી છે.’ બસ આટલુંજ
સાંભળતાં ભરતનો સાચો ક્ષત્રિપ્રત્યાત્મા જાગી ઊઠ્યો
અને તેની સુંદરી પ્રત્યેની કામાસક્તિ ગળી ગઈ. તે
શર ચક્રવર્તી પોતાને અવગણ્યતા તત્કાળ બોલી ઉઠ્યો.
‘આહ પ્રમાદ ! ક્યાં અમારા જેવાની વિષયાસક્તિ
અને ક્યાં સુંદરીનું તપ એટલું કહી તેણે સુંદરીને
તેના અભીષ્ટ સાધનીપણાના માંમે જવા દીધી અને
પોતે સુંદરીના તપના મૌન ઉપદેશથી લાવના-
શુદ્ધ થયો.

આખ્યાન ૩.

આવીસમા તીર્થંકર અરિષ્ટનેમિ, જેઓ કૃષ્ણ વાસુ-
દેવના પિતરાઈ થતા, તેઓએ લગ્ન કર્યા વિનાજ

પોતાની સાથે સગપણ કરેલ રાજપુત્રી રાજમતીને
છોડી દીક્ષા લીધી. અરિષ્ટનેમિનો મોટો ભાઈ રથનેમિ
હતો તે કુમારી રાજમતીમાં આકર્ષત યદ્ય તેને અનુ-
સરવા લાગ્યો. એનો ભાવ કુમારીએ જાણી લીધો ને
તેને સમજવવા યુક્તિ રચી. મધ અને ઘી મેળવી
એકવાર કુમારીએ રાજ પી લીધી અને તુરંતજ મીઠા
ધરી પી લીધું જેથી વમન યથું. વિવેકની એ કુમા-
રીએ રથનેમિને પોતે વમેલ વસ્તુ પી જવા કહ્યું.
‘આ તે કેમ પીવાય ?’ એવો રથનેમિનો ઉત્તર સાંભળી
રાજમતીએ કહ્યું ‘જો એ વમન કરેલ વસ્તુ ત્યાજ્ય
હોય તો હું પણ તમારા ભાઈ દ્વારા વમન કરાવેલજ
હું ના ?’ રથનેમિ સમજ્યો અને તેજ લઈ ચાલી
નીકળ્યો. વિરક્ત રાજમતીએ પણ તપોમાર્ગ લીધો.

વળી ક્યારેક બીજે વખતે રથનેમિ દ્વારકામાંથી
લિક્ષા માગી ભગવાન અરિષ્ટનેમિ પાસે જતો હતો
તેવામાં વરસાદ થવાથી તેણે વચ્ચેજ એક શુક્રાને
આશ્રય લીધો. સંયોગવશ સાધ્વી રાજમતી ભગવાનને
પ્રશ્નથી પોતાના નિવાસસ્થાને પાછી ફરતી તે પણ
વરસાદથી ભીંજાઈ તેજ શુક્રામાં દાખલ થઈ. એ
તેજસ્વિની સાધ્વીએ સૂકવવા માટે બીનાં કપડાં
ઉતપા. એનાં અંગોપાગ અવલોપી પેશો સાધુ આક-
ષોડા. ભાગ્યપરીક્ષાપદ્ધતિ એ સાધ્વીએ તે સાધુનો હાઈ
જાણી લઈ નીચે પ્રમાણે ઉપદેશ કયો.—

‘હું ભોગરાજ-ઉમરેનની પુત્રી છું ને તું અંધક
ટુબિય (સમુદ્રવિજય)નો પુત્ર છે. આવા ખાનદાન
કુવમાં જન્મેલા આપણે ગંધન સર્પ જેવા-અર્થોત્
વમેલ વિષ પાણું ચૂમનારા-ન થઈએ. તેથી હે
મુને ! તું નિશ્ચય યઈ પોતાના સંપત્તિ આચર. (૮)

‘જે જે ઓઝો તારી નજરે પડશે તેમાં આ
સારી છે પેઢી સુંદર છે એમ વિચારી, જે તું તેઓની
ઇચ્છા કરીશ તો પવનનો ઝપાટો ખાધેલ અદદમૂળ
(દીવામૂળજાળા) ઝાડની પેઠે અસ્થિર આત્મા બની
જઇશ-કામ પવનથી કંપી સ્થિરતા શુભાવી મંસા-
રચકા ભગીશ.’ (૯)

સંપત્તિ તે સાધ્વીનું સુભાષિત વચન સાંભળી
અકુસંચી દાધીની પેઠે તે વચન વડે એ મુનિ રથ-
નેમિ પોતાના ધર્મમાં સ્થિર થયો.

કાશ્યપની ઉંમર વીસ વરસની અને ભદ્રાની સોળ વરસની હતી. વિવાહ નહીં થયાની વાત જાણુ-વામાં આવી કે તરતજ એ બંનેએ એક બીજાને એવા આશયના કાગળ લખી મોકલ્યા કે, સંસારમાં રહેવાની મારી ધ્રુવજ્ઞ નથી; તેથી લગ્નપાશમાં બદ્ધ થવાથી નકામે ત્રાસ માત્ર થશે. આ બંને કાગળ ભદ્રા તથા કાશ્યપના વાળીઓના હાથમાં આવ્યા, અને એમણે એ વાંચીને બારેબાર ફાડી નાંખ્યા. 'કાશ્ય ઉંમરના છે, ફાવે તે સારા નરસો વિચાર મનમાં લઈ બેસે છે' એવું એમને લાગ્યું હોય એમા નવાઈ નથી. એ રીતે મહાકાશ્યપ અને ભદ્રાને, ધ્રુવજ્ઞ ન હોવા છતાં, લગ્નપાશમાં બદ્ધ કરવામા આવ્યા.

એ વખતના રિવાજ પ્રમાણે રાત્રે બંનેને એકજ શયનગૃહમાં અને એકજ પક્ષગપર સૂવું પડતું. પરંતુ બંનેની વયમાં બે ફૂલના હાર સૂધી ભદ્રા કાશ્યપને કહેતી, "જેના તરફનો હાર કરમાઈ ગય તેના મનમાં કામવિકાર ઉત્પન્ન થયો, એમ સમજવું." જ્યાં સુધી મહાકાશ્યપના પિતા જીવતા હતા ત્યાં સુધીએ કે ભદ્રા ધર છાડી શકે તેમ ન હતું. પણ એક ધરમાં રહેવાથી એમના અળંગ બદ્ધચર્યામા અને ઉદાત્ત પ્રેમમાં કદી પણ ખળ પડ્યો નહિ. જ્યારે મહાકાશ્યપનાં મામાખ મરણ પામ્યા, ત્યારે તેણે ભદ્રાને કહ્યું, "તે પોતાને ધેરથી આણુંદ્રવ્ય

તથા આ ધરમાં જે છે તે બધું દ્રવ્ય આજથી તારૂંજ છે."

ભદ્રા—પણ આપ ક્યાં જાઓ છે ?

કાશ્યપ—હું હવે પ્રવ્રજ્યા લેવાનો છું.

ભદ્રા—આપનો આ વિચાર મને પણ પમદ છે. હું પણ આપની પાછળ આણું છું.

મહાકાશ્યપ પરિવ્રાજકના વેષમાં ધરમાંથી બહાર પડ્યો. ભદ્રા પણ એની પાછળ પાછળ પરિવ્રાજિકા થઈ નીકળી પડી. એના નોકર ચાકરાએ તથા માલિકીના ગામમાં રહેનારી રૈયતે એમને જાણી કાઢ્યા અને પાછા ફરવા માટે અતિશય આગ્રહ કર્યો. પણ મહાકાશ્યપનો વિચાર જરા પણ ડગ્યો નહિ. ગામથી કેટલેક દૂર ગયા પછી એણે ભદ્રાને કહ્યું, "ભદ્રા, તારા જેવી સુંદર સ્ત્રી મારી પાછળ પાછળ આવતી જોઈ, પ્રવ્રજ્યા લીધી તો પણ આ બંનેના ધર સંબંધ વૃદ્ધિ નથી એવી કુતૂહલના લોકોના મનમાં આવે એવો સંભવ છે. આવા વિકારમય વિચારોને આપણે કારણભૂત કેમ થવું ? ચાલ, આ બે રસ્તા જુદા પડે છે; તું એક રસ્તે જા અને હું બીજે રસ્તે જઈશ."

ભદ્રા—આપ કહો છો તે ઠીક છે. આપ મોટા છો, તેથી આપ જમણે રસ્તે જાઓ અને હું ડાબે રસ્તે જઈશ.

(બૈદ્ધ સંઘનો પરિચય. પૃ. ૧૯૦)

લેખકના ખૂનનો ભેદ.

[અંગ્રેજીમાંથી અનુવાદિત એક વાર્તા]

અમારા વડા સાહેબે મને એક દિવસે સવારના તેમની આદિસમાં બોલાવ્યા. તે વખતે હું 'સાર-જન્ટ' ના દરજ્જા પર હતો. 'આ જગાએ જાઓ' રસ્તો તથા ધરનો નજર આપતા તેઓ બોલ્યા, 'જાણીતા લેખક કનૈયાલાલ ગુપ્ત યહ ગયા છે.' 'સેદી નવલકથાઓ લખે છે, એજ કે ?' 'મેં પૂછ્યું.

'હા, એજ,' સાહેબ બોલ્યા, 'તે બહુ વિચિત્ર

રીતે ગુપ્ત યહ ગયા છે. ધાસ્તી છે, કે તેમનું ખૂન થયું છે.'

'એમ !,' હું હસી ચતાં બોલ્યો, 'તેની ખજર પોલિસને ફાણે આપી ?'

'તેમના સેક્રેટરીએ, તે વખતે તેમના ગકાનપર ત્રણ કે ચાર માણસો હતા, તેમની નજર સામેજ કનૈયાલાલ ગુપ્ત યહ ગયા છે. આ જાણતની તપાસ કરો, અને જેમ બને તેમ જલદી તેનો મને રિપોર્ટ કરો.'

એક સિપાઇને સાથે લઇ હું તે મકાન તરફ ગયો. પાંચ માળનું વિશાળ મકાન હતું. કનૈયાલાલ ચોથે માળે રહેતા હતા. તેઓ જે લાગમાં રહેતા હતા તેની બધી બારીઓ રસ્તા ઉપર પડતી હતી. બારણામાંજ કનૈયાલાલના સેક્રેટરી, ચંદુલાલ મને સામા મળ્યા. સિપાઇને બહાર - ઉભો રહેવા સચવા કરી હું ચંદુલાલ સાથે અંદર ગયો. ત્યાં ત્રણ માથાનો ખેંઠલા હતા. તેમની મને ચંદુલાલે ઓળખાણ કરાવી. તેમાંના પહેલા બહુતા મિલ માલેક શેઠ શામળદાસ, તથા બીજા મુંબઈ વર્તમાનના અધિપતિ નટવરદાસ, તથા ત્રીજા ગૈએવા મહેળવાળા દયાળજીભાઈ હતા.

સાંજના સેક્રેટરીએ મને કનૈયાલાલપર આગ્રહે દિવસે આવેલો એક નવાનો પત્ર બતાવ્યો. તેમાં ચેન્નિસલથી નીચે મુજબ લખેલું હતું—

‘દયાબાજી! કાલે તારો હિસાબ ચુકતે થયો.

સંજાળજે.

લિઁ કપાએલો પંજો.’

‘આનો શું અર્થ છે?’ મેં સેક્રેટરી ચંદુલાલને પૂછ્યું.

હું તે બાજુનો હોત તો કેવું સાઈ! કનૈયાલાલ પણ આનો કંઈ અર્થ ન કરી શક્યા. તેમણે ધાણું હતું કે કોષએ મસ્કરી કરી છે, ચંદુલાલે કહ્યું.

સેક્રેટરી ચંદુલાલ કેબાવમાં તો-નાટકના કવિ જેવા લાગતા હતા. પાતળા તથા ઉચ્ચમાં સાધારણ હતા. તેમની આંખો લાવવાહી હતી. તેમના વાજ ધાંખા તથા ગુચ્છાદાર હતા. મૂઝો મોરી તથા છેડેથી વળેલી હતી. મને લાગ્યું કે તેમની ઉંમર આગરે કેપ વર્ષની હોવી જોઈએ. વાત કરતી વખતે ચોક્કસ રીતે ચેતતા બે હાથનાં આંગળાં બરાબી રાખતા હતા. હું બીજાઓ તરફ ફર્યો. તેઓ ઝોરમાંની એક બાજુ ઉપર કંઈ ગમરાટમાં હોય તેમ બેઠા હતા. બાજુમાં એક નાનું ટેબલ પડ્યું હતું.

‘મારે આ બતાવ બન્યો તારે આપ સર્વ યદરેશ દાન્યર હતા!’ મેં પૂછ્યું.

તેઓએ હા કહી. તેમના તરફથી શેઠ શામળદાસ બોલ્યા, ‘અને બધા અહીંજ’ હતા, એટલે કે આ

ઝોરમાં હતા, પણ અહીં કંઈ પણ બન્યું નથી. એતો ત્યાં—’ તેમણે એક બારણા તરફ આંગળી કરી.

‘એટલે કે, ત્યાં—કનૈયાલાલના અભ્યાસશુકમાં’ વચ્ચે સેક્રેટરીએ કહ્યું એક-પણ મેં તેમના તરફ જોયું ‘હું ધાઈ છું કે તમે મને વિગત આપો તો ઠીક થશે.’

‘બહુજ થોડું કહેવાનું છે,’ ચંદુલાલ બોલ્યા, ‘વિગત પ્રમાણે છે. કનૈયાલાલે તેમના આ મિત્રોને મળવા માટે બોલાવ્યા હતા. તેઓ તેમની સાથે અહીં વાતો કરતા બેઠા હતા. હું અભ્યાસશુકમાં બેસીને કનૈયાલાલની એક નવી નવલકથામાં પુસ્તક સુધારતો હતો. તે વખતે કનૈયાલાલ અહીંથી એકાએક ઉઠ્યા, અને શામળદાસ શેઠને તેમણે કહ્યું કે ‘મારી નવલકથા સમર્પમાં કંઈ અગત્યની તોષ કરવાની રહી ગઈ છે, તે હું જરા પુરી કરી લઉં.’ આમ કહી તેઓ હું અભ્યાસશુકમાં પુસ્તક તપાસતો હતો ત્યાં આવ્યા, અને મારી પાસેથી પુસ્તક લઈ લીધાં, અને મને કહ્યું કે, ‘જરા તમે બહાર જઈ શેઠ સાથે વાંત કરો. ચોરીવારમાં હું નોંધ કરી લખને આવું છું.’ તેમના કહેવા મુજબ હું બહાર આવ્યો, અને અભ્યાસશુકમાં બારણું બંધ કર્યું.

‘અને કેટલોક વખત અહીં વાત કરતા બેઠા. આગરે કલાક થયો હશે. ત્યારે નટવરદાસે યાદ કરાવ્યું કે કનૈયાલાલને અંદર ગયે-લણે વખત થઈ ગયો. બીજાને બહાર બેસાડી રાખી ચોતે અંદર જઈ લખ્યાં કરે એવા કનૈયાલાલ અધિવેશી નથી, એવી તેમના બધા મિત્રો ખાત્રી આપશે. મેં કહ્યું કે હું અંદર જઈને જોઈ, કારણ કે કનૈયાલાલને લખવામાં વિશેષ નાંખીએ તો પણ તેઓ કદી વાંધો ઉઠાવતા નહિ. મેં એમ પણ ધાણું કે તેઓ લખનાં લખતાં કદાચ ઉઘી ગયા હશે, કારણ કે તેમણે આગલી આખી રાત લખ્યાં કર્યું હતું.’

મેં બારણું ઉઘાડીને અંદર જોયું. તેઓ અંદર હતા નહિ. તદ્દન યમ થઇ ગયા હતા. આમ કહી ચંદુલાલ અરકયા, અને કનૈયાલાલનું શું થયું તે મારે કદી આપતું જોઈએ, એવું સુચવતા હોય, તેમ મારા તરફ જોવા લાગ્યા.

‘અબાસગૃહમાંથી બહાર જવાનો દરવાજો આ ઓરડામાં પડે છે, તે શિવાય ખીજે કોઈ દરવાજો છે ?’ મેં પુછ્યું.

‘ના’ ચંદુલાસે કહ્યું, ‘અબાસગૃહમાંથી બહાર જવાનો આ એકજ રસ્તો છે. તે રસ્તો તો કનૈયાલાલ અમારું ધ્યાન ખેંચ્યા શિવાય બહાર જઈ શકેજ નહિ. અબાસગૃહને એક ખારી છે, અને તે બહાર રસ્તા પર પડે છે, તે બાજુ કોઈ પણ દાદર નથી, અને છાપડું તો પાંચમા મંજલે, એટલે કે આનાથી એક માળ ઉચું છે. અબાસગૃહની બહાર તેઓ જઈ શકે તેવા કોઈ પણ રસ્તો નથી-જતાં પણ તેઓ ગયા છે. અને અમે કોઈએ તેઓને જતાં જોયાં નથી.’

આખી વાત મને તો બહુ વિચિત્ર લાગી. મને તો કંઈક બનાવટ હોય તેવા શક ગયો. ‘તમે કહ્યું કે કનૈયાલાલની એક નવલકથા આવને આંવાડીએ બહાર પડવાની છે ?’ મેં પુછ્યું.

‘હા. ‘મોતનું નિશાન’-નવલકથાનું નામ છે. કનૈયાલાસે લખેલી નવલકથાઓમાં તે સૌથી ઉત્તમ છે ! પણ તે પુછવાની શું મનલભ છે ?’ સેક્રેટરીએ કહ્યું.

હું તેના સામું જોઈ રહ્યો; પરંતુ એક પણ કંઈ પણ બોલ્યો નહિ. હું ધારૂં છું કે તે મારો આશય સમજી ગયા હોવા જોઈએ.

આખરે હું બોલ્યો, ‘આ પુસ્તકને થોડી જાહેરાત મળે તો તેને કંઈ વિક્રમ જવા મલક નથી ? ખરેખર ?’

તેઓ ચમક્યા, ‘તમે શું કહેવા માગો છો તે હું સમજી શકતો નથી; જો તમે એમ સૂચવવાનો યત્ન કરતા હો કે’—

‘હું કંઈ પણ સૂચવતો નથી,’ મેં કહ્યું. ‘પણ તમે જાણો છો કે જ્યારે પોતાની બનાવટની તિલ્લેરીએ ખપતી ન હોય ત્યારે, તિલ્લેરી બનાવનાર, પોતાની બનાવટની તિલ્લેરી બપેર આગમાં સળગાવે તેવી ગોઠવણ કરવામાં કંઈ બોલું માનતો નથી. તેવીજ રીતે ચોપડી બહાર પડવાની હોય તે વખતે

જ લેખકના સુખ થઈ જવાથી ચોપડીને સારી જાહેરાત—’

‘મહેરબાની કરીને તમે મારી સાથે અબાસગૃહમાં આવશો ?’ ચંદુલાલ બોલ્યા, ‘તમે પોતેજ તપાસ કરી જુઓ, અને કદાચ હું તમને કંઈ બતાવી શકીશ, કે જેનાથી કનૈયાલાલના સુખ થઈ જવાના કારણ સમર્થી તમારી શંકા દૂર થશે.’

હું ઉઠ્યો અને તેમની પાછળ ગયો. અબાસગૃહને ચંદુલાલના કહેવા મુજબ એકજ ખારી અને બારણું હતો. ચોપડીઓથી ઓરડો ભરેલો હતો. ખારી પાસે એક ટેબલ હતું. તેના પર ઘણાં કાગળીઆ પડેલા હતા. બીજી બાજુ પર એક નાનું ટેબલ હતું તેના તરફ મેં જોયું. હું ચમક્યો.

ચંદુલાલે ટેબલ પર પડેલી એક કમકમાડી બિખરે તેની ત્રીજ તરફ આંગળી કરી, ‘આ જુઓ, અને કહે કે આ પણ જાહેરાત માટેનો તમારો છે !’

ટેબલ ઉપર કાંડા આગળથી કપાએસો માથુ-સનો હાથ પડ્યો હતો. તેમાંથી નીકળેલા લોહીથી ‘ટેબલ કથોથ’ લાલ થઈ ગયું હતું.

એક સફેદ આંધોલાળો હોય તેમ હું જોઈ રહ્યો.

‘આ હાથ.’ ચંદુલાસે કહ્યું, ‘કનૈયાલાલનો છે !’

ઓરડામાં ચુપકીદી પથરાઈ ગઈ. હું ટેમ્પ પર પડેલી ત્રીજ તરફ એટીટસે જોઈ રહ્યો. ખીજઓ પણ બારણામાં ઉભા જોઈ રહ્યા.

આખરે મેં મોન છોડ્યું. ‘તમે શા ઉપરથી કહેો છો કે આ હાથ કનૈયાલાલનોજ છે ?’ ચંદુલાલ મારા સામું જોઈ રહ્યા. ‘જાણે કે આ સીવી સાદી ખીના ન સમજી શકું એવો કક્કા હુંજ મૂર્ખ હતો.’

‘કેમ,’ તેઓ બોલ્યા. ‘હું કનૈયાલાલનો હાથ જાણતું છું. મેં ઘણી વખત તે જોયો છે. મેં કલાકો સુધી કનૈયાલાલની પાસે બેસી નોંધ લખી છે, વાંતો કીધી છે. હાથની એકેએક રેખા મારા ધ્યાનમાં છે. તમે જાણો છો કે દરેક હાથનું કંઈ ખાસ લક્ષણ હોય છે. મેં તેમનાં આંગળાંની છાપ કઢી લીધી નથી, એટલે મારી પાસે ‘પાકા’ પુરાવો નથી. પણ હું સોગમ પર કહેવા તૈયાર છું કે આ

તેમનો હાથ છે, હું તેમનો ચહેરો ઓળખું છું, તેટલોજ તેમનો હાથ ઓળખું છું. વળી આ હાથ તેમનો ન હોય તો ખીજા કેનો હોઈ શકે ? આ બાબતમાં કનૈયાલાલનું છેલ્લું પુસ્તક 'હાથની અસર'માં 'હાથનાં લક્ષણો'નું પ્રકરણ તમને ઉપયોગી થઈ પડશે, તમને તે જોઈએ તો અહીંથી જાઓ તે પહેલાં એક પ્રત આપું. કદાચ તમે વાંચ્યું પણ હશે, કારણ કે તેની હજારો નકલો,

'ના, મેં તે વાંચ્યું નથી,' મેં કહ્યું, 'મને જરૂર એક પ્રત આપજો.' 'છેલા તમે કનૈયાલાલને નિયાતારે તેમણે કેવાં વસ્ત્રો પહેરેલાં હતાં ?' મેં ચોરડામાં ઉભેલા ખીજા ગૃહસ્થો તરફ જોઈ પુછ્યું.

'તેમણે એક મોટો ઝખ્ખો, તથા ધોતીકેં પહેર્યું હતું.' દયાલજીભાઈ બોલ્યા. ખીજાઓએ પણ જા જણ્યું.

'તેઓ ધણી ખરા વખત ઝખ્ખોજ પહેરી રાખતા. આ દેખાવાની તેમને બહુ યોડી દરકાર હતી. પણ ઝખ્ખો તો અહીંજ પડ્યો છે,' જમીન પર પડેલા એક ઝખ્ખો બતાવતાં ચંદુલાલ બોલ્યા, 'કદાચ લખવા બેસતાં પહેલાં તેમણે કાઠી નાંખ્યો હશે, કારણ કે અહીં તાપ ધણી લાગે છે.'

મેં બારીમાંથી બહાર જોયું. નીચે એક મોટો જાહેર રસ્તો હતો. રસ્તાની સામી બાજુ પર પણ મોટાં મકાનો આવેલાં હતાં. બારી રસ્તાથી ૬૦ ફુટ ઉચી હતી. જાપડે, પણ બારીથી ત્રીસેક ફુટ ઉંચું હતું.

આ બનાવ કેમ બન્યો હશે, તેનું હું કંઈ અનુમાન ન કરી શક્યો. ચંદુલાલ મારા વિચાર પાછી ગયા.

'ન માની શકાય તેવી વાત છે,' તેઓ બોલ્યા. 'પણ બનવા જોગ છે કે-જેણે આ કામ કર્યું હશે, તે પેલા કપાટમાં' હારાઈ મોટો હશે.-કદાચ એમ માની લઈએ તો પણ તે અહીંથી જાહેર-કનૈયાલાલનાં ચરીર સાથે-થી રીતે મર્યો હશે ?

થી રીતે ? એજ બેઠે મારે શોધી કાઢવાનો

હતો ! મેં કપાટમાં જોયું, પણ તેના સંતોષ રહેવા માટે ઉપયોગ થયો હોય તેની કંઈ પણ નિશાની ન હતી. મેં જોયું કે અહારાખો ઉપર લખેલા કામનાં જાંડો, તથા ઘણી 'કામચો' પડેલી હતી.

હું બહારના ચોરડામાં પાછો ગયો. અને કનૈયાલાલના મિત્રોને ખુબ બારીકાથી સવાલો પુછ્યા. તેમની વાતચીત પણ ચંદુલાલના કહેવાને સંપૂર્ણ રીતે મળતી આવી. મને તો એક પણ મારે એ વાત તદ્દન અસંશયિત લાગી. જો આ બધા ગૃહસ્થો જાણીતા માણસો નહોત, તો કદાચ હું એમજ માનત કે મને બનાવવાનો તમાસો ચાલુ છે. પરંતુ એમ કહેવું વધારે પડતું કહેવાય. અબ્યાસગૃહમાં પડેલા હાથજ કોઈ બધે જ ગુ-હાની સાક્ષી બનતો હતો.

'સાહેબ !, ત્યારે અમે જાણ્યો ?' શામળદાસે હાં બોલ્યા, 'તમારી પાસે અમારાં નામ તથા કેટલાં છે, જ્યારે જરૂર પડે ત્યારે અમને બોલાવી લેજો. જો કે હું નથી ધારતો કે આનાથી વધુ કંઈ અમે કહી શકીએ.'

'લગ્ન, જાઓ' મેં કહ્યું.

'આ બાબતમાં કંઈ પણ મદદ જોઈએ તો અમે આપવા તૈયાર છીએ', દયાળજીભાઈ બોલ્યા.

'તમે જાઓ તે પહેલાં એક વાત ધ્યાનમાં રાખજો.' મેં કહ્યું. 'પોસિસ તરફથી મારે તમને વિનંતિ કરવાની છે કે, આ બાબતમાં હાલ તરત કોઈને-ખાસ કરીને જાણવાળાઓને-કંઈ પણ કહેજો નહિ. અવગત, આ વાત કંઈ છુપી રહે તેવી નથી, છતાં પણ આવતી કાલની સવાર સુધી મદાર પાડજો નહિ, કારણ કે બધી વિગતો બહાર પડવાથી અમારું કામ ઘણું મુશ્કેલ થાય છે. તથા ચુંદો કતારને કંઈ બાબતમાં સાવધ રહેવું તેની જાણકારી એવણી મને છે. આવતી કાલની સવાર પછી તમને જે જોગ્ય લાગે તે કરજો, પરંતુ ત્યાં સુધી તો કૂપા કરી વાત બાબતી રાખજો.'

'જરૂર,' નકરવાલા બોલ્યા, 'તમારું કહેવું બાબતી છે.'

ક્યાળજીબાર્ષ, નટવરલાલ, તથા શામળદાસશેકે ગયા, અને હું ચંદુલાલ સાથે ત્યાંજ રહ્યો.

‘કનૈયાલાલ કેવા દેખાવના હતા તે મને કહેશે ?’ ચંદુલાલને મેં પુછ્યું.

‘શું તમે તે જાણતા નથી ?’ ચંદુલાલ બોલ્યા. જાણે કે કનૈયાલાલ જેવા જાણીતા માણસને હું ન ઝોળખતો હોઉં, એ તદ્દન અસંભવિ હોય.’

‘ના, હું તેમને ઝોળખતો નથી.’ મેં કહ્યું.

‘તેઓ પાતળા તથા ઉચ્ચાઈમાં સાધારણ હતા. અને હા, ઉંચા રહ્યા, હું તમને તેમના ફોટોગ્રાફ જનાવું. માત્રો અભ્યાસગૃહમાં આવે.’ એમ કહેતાં ચંદુલાલ મને પાછો અભ્યાસગૃહમાં લઈ ગયા.

કનૈયાલાલના ફોટોગ્રાફ મેં ખારીકાઈથી જોયા. પાછી ખારી કરી લીધી કે હવે જો હું કનૈયાલાલને જોઉં તો તરત ઝોળખી શકું.

ઝોરડામાં કંઈ પણ મારા ધ્યાન બદલ ન રહી જાય મારે ફરીથી ચારે બાજુ ધ્યાનપૂર્વક જોયું. બધું વ્યવસ્થિત રીતે ગોઠવેલું હતું. મારામારી થયાના કોઈ પણ પ્રકારનાં ચિન્હો હતાં નહિ.

‘તમે આ ઝોરડામાંથી કંઈ અચાજ આવતો સાંભળ્યો હતો ?’ મેં પુછ્યું.

‘ના, જરા પણ નહિ,’ ચંદુલાલે કહ્યું.

‘જો કંઈ મારામારી થઈ હોત, તો મને લાગે છે કે તેનો અવાજ તમને સંભળાત.’ મેં પુછ્યું.

‘જરૂર, ખારીથી,’ ચંદુલાલે બાર દર્શાવ્યા. ‘કારણ કે એ ઝોરડાઓ વચ્ચે આ પાતળું બારણું છે. ઘણી વખત કનૈયાલાલ મને અભ્યાસગૃહમાંથી બોલાવતાં લાગે, વચ્ચેનું બારણું ખંધ હોય તો પણ હું તરત સાંભળી શકતો. જરા પણ મારામારી કે ગળગળ થઈ હોત તો મને તથા બીજા ગૃહસ્થોને જરૂર સંભળાત.’

‘હીક, ચાશે, હવે આપણે બીજા ઝોરડાઓ જોઈએ.’ મેં કહ્યું.

તેઓ મને બીજા ઝોરડાઓ તરફ લઈ ગયા.

એ ‘એડ્વન્સ’ હતા. તેમાંથી એક કનૈયાલાલનો તથા બીજો દેખીતી રીતે તોફાર મારે હતો. અને તે દુર રસોડાની બાજુમાં હતો.

‘અહીં કાણ રહે છે ?’ મેં પુછ્યું.

‘આ મારો ઝોરડો છે. હું કનૈયાલાલની સાથેજ રહું છું. કારણ કે ઘણી વખત રાત્રે પણ તેમને લખવાને પ્રેરણા થઈ આવે છે, અને તેથીજ તેઓ મને રહેવાનું કહે છે, કે જેથી તરતજ હું તેમના વિચાર તોધા લઉં. સાહેબ, પ્રેરણા એ કિમતી ચીજ છે. એક વખત જો મગજમાંથી જતી રહી તો ફરીથી જાગી પાછી આવતી નથી. કનૈયાલાલ તોફારો રાખતા નથી. કારણ કે તેમને અવિશ્વાસ છે. મનવરના સાક્ષુક કરવા એક બાઈ અહીં આવે છે. અગે ચંદા વિગેરે હાથે તૈયાર કરી લખાઈ છીએ. રસોડામાં બધી સામગ્રી છે; અને જમવા માટે લોન્જમાં જઈએ છીએ.’ ચંદુલાલે જણાવ્યું.

અમે બંને પાછા અભ્યાસગૃહમાં ગયા.

‘હાલ તરત માટે આટલી તપાસ બસ છે.’ મેં કહ્યું. ‘હું આ કપાએસો હાથ તથા નનામો પત્ર સાથે લઈ જઈ છું. આજ રાત્રે કે કાલે સવારે હું પાછો આવીશ. તમારે અહીં રહેવું હોય તો અહીં રહેજો. પણ એક સિપાઈ અહીં આવુ પહેરો બરશે.’

મેં સિપાઈને અંદર બોલાવી, ઘટતી સૂચના આપી. ત્યારબાદ કપાએસો હાથ છાયામાં વિદાળી લીધો.

‘મને કંઈ સૂચના કરવાની છે ?’ ચંદુલાલે પુછ્યું.

‘બીજાઓને કહ્યું છે, તે શિવાય વિશેષ કંઈ નહિ.’ મેં કહ્યું. ‘હું પાછો આવું ત્યાં સુધી કંઈ પણ વાત જાહેર પાડતા ના.’

‘વાર, હું તે ધ્યાનમાં રાખીશ. તમારે કંઈ કામ હોય તો હું અહીંજ હોઉં છતાં સાડા સાત વાગે જમવા જઈ છું પણ કલાકમાં પાછો આવીશ.’ ચંદુલાલે જણાવ્યું.

‘હીક, સાહેબજી,’ કહી હું દાદર ઉતરવા લાગ્યો. ઉતરતાં મેં જોયું કે દાદરો એક બાજુ પર હતો.

અવધાસમૃદ્ધની બહારના ઓરડામાં બેઠેલાં માણસોનું
ધ્યાન જોખ્યા શિવાય ઉપર જઈ સકાય તેમ હતું.
આ લેખ મને કંઈ વિચાર આવ્યો. મોંપતળાએ જઈ
ત્યાં બેઠેલા લેખાને પુછ્યું. તેણે જણાવ્યું કે કોઈ પણ
અનુભવા માણસો મકાનમાં આવ્યા નહતા.

રસ્તા ઉપર જઈ સૌથી પહેલાં સામેની બાજુના
મકાનમાં રહેતા માણસોને સવાશે પુછ્યા. મારો
પોષિકાનો સિક્કો ભેંતાં તેઓએ મને તરત જવાનું
આપ્યું. તેમના કહેવાનો સાર એ હતો કે તેઓએ
કંઈ પણ અસાધારણ ભેંધું ન હતું. ત્યાં ચોથે માળે
રહેનાર એક મૃદરથે જણાવ્યું કે તેઓ લગભગ ત્રણ
કલાકથી ઝડપમાં બેઠા હતા, અને તેમની સામેજ
કૈનેવાલાલના અવધાસમૃદ્ધની બારી પડતી હતી. બે
આં કંઈ પણ ગમ્યું થયે હોત તો તેમના ધ્યાન
બંધાર રહેતું નહિ. તેમને જરાજરા ખાતી હતી કે
સામે કંઈ પણ અસાધારણ બન્યું નથી. બે કોઈ
માણસ બારીએથી કુદી પડ્યો હોત કે બારીમાંથી
નીકળી બાજુની બારીમાં ગયો હોત તો તે તેમને
જરાજરા જણાઈ આવત. પણ તેવું કંઈ પણ બન્યું
ન હતું.

કૈનેવાલાલના રહેવાના મકાનની બાજુબાજુ પણ
ખુબ તપાસ કરી, પરંતુ હું કંઈ પણ અનુમાન કરી
સક્યો નહિ. ગાડીધોડા તથા મોટરોની બાજુ દોડપા-
મવાળા મોઢા રસ્તા પર લોકોનું ધ્યાન જોખ્યા વગર
કંઈ અસાધારણ બનાવ અને એ તદ્દન અસંભવિત હતું.

મારે કશુંક ફરતું જોઈએ કે હું તદ્દન ચુંચવાઈ
ગયો હતો. આગળ કેમ વધતું તેનો કંઈ ખ્યાલ
બાંધી સક્યો નહિ. હવે મારે એક જ કામ બાકી
હતું. તે તરફ હું ચાલ્યો.

એક મારા ડાક્ટર મિત્ર ત્યાંથી થોડે દુર રહેતા
હતા, તેમને ત્યાં હું ગયો. ત્યાં જઈ તેમના ટેબલ
પાસે એક ખુરશી પર બેસી ગયો.

‘કેમ છો, ડાક્ટર સાહેબ ?’ બેસનાં બેસનાં મેં કહ્યું.

‘આવો મી. ડીટકીવ !’ ડાક્ટર બોલ્યા, ‘કેમ
શું મામલો છે ? શરદી થયે છે કે ચૂકે આવે છે ?

મને ખાતી છે કે તમે નિરાંતે ગપ્પાં મારવા નથી
આવ્યા ! અને બે આવ્યા હો, તો આને પહેલીજ
વખત. બોલો મી. ડીટકીવ ! આ શા અવધાસમાં
પડ્યા છો ?’

મેં કપાએકો હાથ છાપામાંથી બહાર કાઢી,
તેમના ટેબલ પર મુક્યો, ‘બોલો, આને મારે તમે
શું ધારો છો ?’

‘હાથ જેવું લાગે છે, શું તમે આવી ચીજોનો
સંશ્લેષ કરો છો ? કે કંઈ બીજો તમાસો છે ?’
ડાક્ટર બોલ્યા.

‘તમને તમાસો લાગે છે, તે લેખ હું ખુબ થાઉં
છું. પણ સાધારણ માણસોને બે આવી ચીજ બતાવી
હોય, તો તેમને તમાસો જણાય, કારણકે તેમની
મગજશક્તિ બીજેની નથી હોતી. બે તમે થોડો
સમય મંબીર ચર્ચા-શક્તિ હો, તો મારે તમને સલાહ
પુછવી છે. બાકી મારે વિનોદ મેળવવાની તૈયારી
ત્યારે હું નાટક લેવા જઈશ. ડાક્ટર પાસે નહિ.
સમજ્યા કે ?’

‘હીક, હીક, જરા ધીરા-પડો.’ ડાક્ટર બોલ્યા,
‘બોલો તમે શું મથુવા માંગો છો ?’

‘આ હાથ તમે જુઓ.’ મેં કહ્યું.

‘જોજુ છું, અને તેમાંથી નીકળતી ફુગો પણ
અનુભવું છું.’ ડાક્ટરે કહ્યું.

મેં તેમને બંધી વિગત કહી. હું ધારતો હતો કે
તેનાથી હાથની તપાસ કરવી મહેતી થયે પડશે. હું
કહી રહ્યો, ત્યારે ડાક્ટર બોલી ઉઠ્યા, ‘વાહ, કહી
વાત છે. શું તે તમે ઉપખાતી કાઢી છો ?’

મેં તેમને ખાતી આપી કે મારા મથુવા પ્રમાણે
તો તે તદ્દન ખાતી બીના હતી.

‘અને તમે કહો છો કે આ કૈનેવાલાલનો હાથ
છે ?’ ડાક્ટરે પુછ્યું.

‘હું કંઈ કહેતો નથી, હું અહીં સંભાલ
મેળવવા મારે આવ્યો છું. મેં તમને બંધી વિગત
કહી છે. હવે તમે મને થોડી વિગત આપો.

‘જરૂર, તેમણે કહ્યું. ‘બોલો હવે મારે શું કર-

વાનું છે ?' મેં તેમને કંઈક કહ્યું, તેમણે ડોહડોહ્યાવું. પછીની વાતચીત વધુ ચાલી નહિ. હું પાછો બહાર પડ્યો. હવે હું 'જયુરીડાક્ટ' તરફ વળ્યો. ત્યાંના એક રોમોશીને હું સારી રીતે ઓળખતો હતો. મારે ત્યાં થયેા પ્રસંગે જવું પડતું હતું.

તે મને માનપૂર્વક અંદર લઇ ગયો. 'કેમ સાહેબ, આજે કંઈ આ તરફ ?' તે આશ્ચર્ય.

મેં પૂછ્યું કે તે દિવસે ત્યાં કંઈ લાશો આવી હતી કે કેમ. તેણે જણાવ્યું ફક્ત એક જ લાશ ત્યાં આવી હતી. 'મને તે ખતાવશે ?' મેં કહ્યું.

તે મને શય રાખી મુકવાના ઓરડામાં લઇ ગયો. અને ત્યાં પહેલું એક શય બતાવ્યું. તેના તરફ મેં એક નજર ફેંકી. મને ખાતરી થઇ કે આજના બનાવ સાથે તેને કંઈ પણ સંબંધ ન હતો. (અપૂર્ણ.)

પાદલિપ્ત સૂરિકૃત નિર્વાણકલિકા.

અંગ્રેજી પ્રસ્તાવના લેખક—શ્રીયુત મોહનલાલ લગનલાલ ઝવેરી. B. A. LL. B. સોલિસિટર.

ગુજરાતીમાં અનુવાદક—ડૉ. મોતીલાલ છગનલાલ સંઘવી. M. B. B. S.

આ પ્રસ્તુત નિર્વાણકલિકા ગ્રંથ પાદલિપ્તાર્થ ઉદ્દેશ પાલિત સૂત્રની કૃતિ છે. પાદલિપ્તસૂત્ર વિક્રમ સંવત્સરા પહેલા ચતુર્થમાં થઇ ગયા છે. આ ગ્રંથમાં મૂર્તિની પ્રતિષ્ઠા સંબંધે વિધિઓ વર્ણવવામાં આવી છે. આવી જાતનાં ઉપલબ્ધ પુસ્તકોમાં આ ગ્રંથ જુનામાં જુનો છે. આ ગ્રંથને 'પ્રતિષ્ઠા-પદ્ધતિ' તરીકે પણ ઓળખવામાં આવે છે.

વિષય.

એ પુસ્તકની અંદર દૈનિક પૂજા મંત્રંધમાં, જૈન ધર્મમાં સામાન્ય મનુષ્યને કેમ દાખલ કરવેા એટલે કે માંત્રિક દીક્ષા મંત્રંધમાં અને આચાર્ય તરીકે સ્થાપવા એટલે કે આચાર્યાભિષેક સંબંધમાં પણ દર્શાવેલો છે. દીક્ષા વિધિ અને આચાર્યાભિષેક સંબંધમાં સર્વ બાબતો જોતો આચાર્ય શુભ છે એવા સર્વોત્તમ મંડલનું વર્ણન અને પૂજા મંડપની પ્રતિષ્ઠા તથા સુંગર સાગરીનું વર્ણન આવે છે. દૈનિક પૂજા વિધિમાં નિત્ય પૂજા યંત્રનું વર્ણન છે જે સિદ્ધ ચક્રનું બૃહત્સ્વરૂપ છે. તૃતીય વિભાગમાં પ્રતિષ્ઠા વિધિઓ આવે છે. જેની અંદર માંગલિક આવર્તવાળા તીર્થંકરોની સ્થાપનારૂપ નંદાર્ત મંડલનું વર્ણન આવેલ છે. આ ભાગમાં પ્રતિષ્ઠા પાંચ જાતની આવેલી છે. તે (૧) પાદ પ્રતિષ્ઠા એટલે પાયો

બાદલો. (૨) દ્વાર પ્રતિષ્ઠા—ગારણી સ્થાપના. (૩) જિમ્મ પ્રતિષ્ઠા—મૂર્તિ પધરાવવા. (૪) કૂલ પ્રતિષ્ઠા—હૃદયનું સ્થાપન કરવું. (૫) ચૂલિકા-પ્રતિષ્ઠા અથવા શંકુ પ્રતિષ્ઠા એટલે હાપડ ચઢાવવું કે શંકુ Δ મુકવો. ભૂમિપરીક્ષા અને ભૂમિપરિચ્છેદ નામનાં પ્રકરણોમાં કઇ જાતની જમીન પસંદ કરવી અને તે જમીનને કળાને કેવી રીતે લેવો તે વર્ણવેા પછી પાદ પ્રતિષ્ઠા અથવા ખાત વિધિ આપી છે. તે વાસ્તુપૂજા તથા શરૂ થાય છે. વાસ્તુ પૂજા. એટલે સ્થાપત્યના અધિકારી દેવની પૂજા. તે પ્રકરણને 'શિક્ષા પ્રતિષ્ઠા વિધિ' એટલે પાયામાં પહેલો પથર મૂકવો—તે પ્રમાણે કહે છે. આ સંબંધમાં મંદિરને સારૂ ૧૪ પદિક—ભાગવાળી વાસ્તુ પૂજા આપી છે. તેમજ ખીલ મકાનો સારૂ ૮૧ પદિક—ભાગવાળી વાસ્તુપૂજાનું પણ વર્ણન છે. પાદ પ્રતિષ્ઠા એ મકાનને પાયો નાખવાની વિધિ છે, દ્વાર પ્રતિષ્ઠા એ ગારણી ચઢાવવાને લગતી વિધિ છે. જિમ્મ પ્રતિષ્ઠા એ ખુદ મૂર્તિને પધરાવવાની ક્રિયા છે. કૂલપ્રતિષ્ઠા એ કાંઈક નવીન જણાય છે અને તે વિધિ લગભગ ભૂદાર્થ ગદ્ય હોય તેમ જણાય છે. તે વિધિ સાધારણ મકાનોમાં સ્તંભ પ્રતિષ્ઠાને મળતી મકાનના મુખ્ય ભાગની પ્રતિષ્ઠાને લગતી છે. ચૂલિકા પ્રતિષ્ઠાની અંદર ચૂલિકા એટલે

શંકુ આકારની શિખરની ટોચ, કદશ તથા ધ્વજના આરોપણનો સમાવેશ થાય છે. ખીજા મકાનોમાં છેવટની વિધિ મોમ પ્રતિષ્ઠા નામની હોય છે. તેની અંદર ઘરમાં છાપરાનું મોલાઈ સ્થાપવાની વિધિ છે. ત્યાર પછી આઠ પ્રકારની વેદિકા-વેદીઓ-ચોતરાઓ ચોરસ બેઠકોનું વર્ણન છે. તે પછી જુની મૂર્તિઓનું ઉત્થાપન પુનઃસ્થાપન અને જુની મૂર્તિના સ્થાને નવી મૂર્તિઓ બેસારવાની વિધિ આવે છે. આ વિધિને પુનઃ પ્રતિષ્ઠા અથવા જીર્ણોદ્ધાર વિધિ કહે છે. આ વિષય પૂર્ણ કરી કતો પ્રાપ્તિ વિધિ-જેનાથી પવિત્ર થનાય તેવી વિધિનું વર્ણન કરે છે. તે વિધિની અંદર પાંચ પ્રકારના નિર્માણ-દેવસ્થાપનનું વર્ણન છે:- (૧) દેવસ્થ (દિવની જમીન). (૨) દેવઘ્ય (દેવના ધરણી અને શલુગાર (૩) નૈવેદ્ય (દિવને સાર કલ્પેલી વસ્તુ) (૪) નિવેદિત (દેવને પૂજામાં મદાવેલી વસ્તુઓ). (૫) નિર્માણ-દેવની ઉતરેલી વસ્તુ. નિત્ય કર્મવિધિમાં પણ દેવ ધ્યય સંબંધે ઉલ્લેખ છે. સદ્ગત વિજયધર્મ-સૂરિ અને સાગરાનંદસૂરિની વચ્ચે થયેલ દેવઘ્ય સંબંધીની તાજી ચર્ચામાં અત્રે ચોખ્ખા “દેવઘ્ય” શબ્દ અને તેની વ્યવસ્થાના વર્ણન તરફ વિદ્વાન્ વિ. વાદોત્તું ધ્યાન ખેંચાતું હોય એમ જણાતું નથી કારણ કે આ પુસ્તક ઉપરથીજ દેવઘ્યની પુરાણિકતા તથા શાસ્ત્રસિદ્ધતા (authenticity) સિદ્ધ થતાં હોવાથી ઉક્ત ચર્ચા આટલી બધી આગળ આવતજ નહિ. મુદ્રાવિધિ પ્રકરણમાં આગળાં વડેજ જુદી જુદી જાતની સ્થાના વિશેષ ઉપજાવી ધ્યાન ધરવાના સહાયરૂપ સૂચક આ કૃતિઓ બનાવવાનું વર્ણન છે. તે વિષય બહુજ રસપૂર્ણ છે. આ મુદ્રાઓ ખાસ જુદાજ પ્રકરણમાં આપી છે. કારણ કે વિધિઓ અને ક્રિયાઓ સંબંધે ખીજા ભાગોમાં તેના વારે વારે ઉલ્લેખ કરેલ છે. ઉદા પ્રકરણમાં તીર્થંકર ભગવાનના વર્ણ, લાંબો, જન્મનક્ષત્ર, જન્મરાશિ, અધિપાયક ચક્ર અને ચક્રિણી, વિગ્રાહેતીઓ અને લોકપાપો, મહો વક્ષ્યક્ષયાંતિ અને ક્ષેત્રપાલનું વર્ણન આપ્યું છે. રાશિ સંબંધે જે ઉલ્લેખ અદિ કર્યો છે તેની ઐતિહાસિક ખાલુ અને આગળ ઉપર તપાસીયું. આ પુસ્તકનું મુદ્રા પ્રકરણ અને જુદી જુદી વિધિઓ વર્ણવના ખીજા ભાગો તાંત્રિક

વિધિઓ સાથે બહુજ મળતી આવે છે. પાદપ્રતિષ્ઠા વર્ણનમાં અંધકાર પ્રતિષ્ઠા વિધિ કરનાર આચાર્યને દેશિક કહે છે. આ શબ્દ આ અર્થમાં સામાન્યતઃ તંત્રોની અંદર વપરાયેલ છે. કુત્રાણ્ય તંત્ર પ્રકરણ ૧૭ ના શ્લોક ૧૪ માં તેની વ્યુત્પત્તિ આ પ્રમાણે આવી છે.

દેવતારૂપધારિત્વા ચ્છિદ્યાનુમદ્ધકારંગાત ।
કરુણામયમૂર્તિત્વદેશિકઃ કથિતઃ પ્રિયે ॥ ૧૪ ॥

—દેવતા સ્વરૂપ હોવાથી, શિષ્યને અનુમદ્ધ કરણ હોવાથી, કરુણામય મૂર્તિ હોવાથી, હે પ્રિયે “દેશિક” કહેનાય છે.

નિત્ય પૂજામાં અષ્ટમૂર્તિના નિર્દેશ બહુજ અર્થપૂર્ણ છે કારણ તે શબ્દ પ્રાપ્ત; શિવના અર્થમાં વપરાય છે.

નિત્ય પૂજા અને તેનું સ્વરૂપ.

નિત્ય પૂજાના પ્રકરણ ઉપર અવતાં, બદ્ધબાહુ-સ્વામી કૃત પૂજા પ્રકરણ, ઉમાસ્વામી કૃત શ્રાક પ્રસન્નિ, જિનપ્રગમ્ભર કૃત પૂજાવિધિ અને વિધિ-પ્રપા, વર્ધગાનસૂરિ કૃત આચારદિનકર અને રત્ન-શેખરસૂરિ કૃત આચારપ્રદીપ અને શ્રાદ્ધવિધિ વિગેરેમાં તેમજ આગમોમાં આપતા બાજુ વિષયો ઉપર તુલના કરતાં બહુ રસ પડે તેમ છે. તે વિધિ પર તો કેટલાક ગૌણ ફેરફાર થયા છે છતાં પણ મુખ્ય વિધિ તો એમની એમ રહી છે. નિત્ય પૂજાના વિષયમાં જૈન (ક્રિયાઓ) ઉપર તે સમયે થયેલી અસરનું ભાન આપીને. તે કરાવે છે. તે અસર તાંત્રિકોની તથા સાંખ્ય યોગીની છે. તેની અંદર પાંચ જાતની શુદ્ધિઓઃ ધારણા, ધ્યાન, દિગ્મંધન, ગ્રહ

• ધારણા=ચરતુની સાથે તદાકાર થતું. ધ્યાન=ચરતુ ઉપર વિચાર કરવો. દિગ્મંધન=દિશાઓ બાંધવી. ગ્રહપૂજન=આચાર્ય દેવો બાવની બાવના વિગ્રાહેતુ-ન્યાસ=મંત્રાક્ષરમય શરીરની કલ્પનાથી સ્થાપન. શુદ્ધિ=શુદ્ધ થવાની વિધિઓ. ગણુ=સમૂહ-પર્યંત. જ્ઞાનરાશિત=વિદ્યામયી શક્તિ, મુદ્રા=આંજનાઓથી બનતી રત્નક આકૃતિઓ. મંત્ર=મંત્ર અક્ષરો. સ્વકીકરણુ=એકીકરણુ વિધિ. મંડલપૂજન=પંચગદાબતીની આકૃતિની પૂજા. ન્યાસ=મંત્રોના અક્ષરની સ્થાપના. માનસિક પૂજન=મનથી પૂજા. શુદ્ધદેવતા પૂજન=ધરના દેવતાઓની પૂજા. બલિવિધાન=નવેદ્ય, બાકળા આપવાની ક્રિયા.

પૂજા અને ૧૨ ગણ-પર્યાય તથા ચાનશક્તિ સહિત અર્ધનૃનાં ધ્યાન-બળે વિદ્યાદેવ-પાસ તથા મુદ્રાઓ, મન્ત્રો, સંકલીકરણ, મંડલપૂજા, ન્યાયો, ગાનસિક-પૂજા તેમજ ગૃહદેવતા પૂજનને બહિર્વિધાનનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે. તેમજ આ પુસ્તકમાંના દીક્ષા વિધિ પ્રકરણમાં હોમનો નિર્દેશ છે (જુઓ પૃષ્ઠ ૭-૧) સાંખ્યયોગમાં આવતા તત્ત્વોનો ઉદ્દેશ આ પુસ્તકના પૃષ્ઠ ૨૮૨-૫૨ કરવામાં આવેલ છે તે ઉપરથી સાંખ્ય યોગની અસર પુરવાર થાય છે. તેમજ તેની અંદર તાંત્રિકોના કલા અને વિદ્યા બંને તત્ત્વોનો સમાવેશ કરેલ છે. તેમજ તેની અંદર ત્રીજો એક યોગો પ્રવાહ જણાય છે કે જે રાગ, ચંદ્ર, આદિત્ય, રક્ત, અશ્વિન, અગ્નિ, ઇન્દ્ર, વિષ્ણુ, મિત્ર અને બ્રહ્મા વિગેરેને જુદી જુદી ઇન્દ્રિયોના અથવા કાર્યોના અધિરાજ તરીકે વર્ણવે છે. તેમજ પ્રાચીન યન્ત્રપૂજા (મંત્રાક્ષરો યુક્ત આકૃતિમય પ્રતીકની પૂજા) પણ તેમાં આવેલી છે. યોગની અસર તરીકે નિર્મનસ્કાવસ્થા (વિચારના વિલયની અવસ્થા)નું વર્ણન દાખલા તરીકે ગણાય. પ્રાણાયામ (શ્વાસ-સ્થવાસનું નિયમન)નો ઉપયોગ જૂન શુદ્ધિ (શારીરિક તત્ત્વોની નિર્મળતા કરવા) સાર અતાવવામાં આવ્યો છે.

દીક્ષાવિધિ અને આચાર્યલિપેક.
(પ્રારંભદીક્ષા અને અલિપેક.)

આધુનિક સમયમાં દીક્ષાવિધિ અથવા મંત્ર દીક્ષાની ક્રિયા પ્રાયઃ વિસરાઈ ગઈ છે, અને જુના પુસ્તકોમાં માત્ર તે સંબંધી એક આચાર્યરહિતકરમાંજ ઉલ્લેખ જણાય છે. આચાર્યોલિપેકનું પ્રકરણ મહત્વનું છે કારણ કે તેની અંદર પદ્મી મેળવનાર પુરુષમાં કયા કયા ગુણો જોઈએ તેમજ પદ્મી મેળવ્યા પછી પોતાના શુરૂ પણ તે આચાર્યનું માન કેવી રીતે સાચવતા તેનું બ્યાન આવે છે. બ્યાની અંદર એકલું આચાર્યોલિપેક સંબંધીજ વર્ણન છે એમ નહિ પણ સાંસારિક હેતુની-તિદ્ધિ જેમકે જોયેલું રાજ્ય પાહું મેળવવું અથવા પુત્રપ્રાપ્તિ થવી આદિ માટે પણ ઉપરનીજ વિધિથી અલિપેક કરી શકાય એવું કથન છે.

તાંત્રિક અસર.

આ પ્રકરણ તેમજ તેની પછી આવતા પ્રતિષ્ઠા વિધિના પ્રકરણોમાં આ ગ્રંથ ઉપર થયેલી તાંત્રિક અસરની ધણી નિશાનીઓ દેખાય છે તેથી તાંત્રિક અસરના અનુમાનને બહુજ સત્યજા ટેકો મળે છે. તંત્રશાસ્ત્ર ઉપર લખનારા પ્રખ્યાત લેખક સર જોહન લુકરોઈ ધણુંજ સ્પષ્ટ કીધું છે કે તંત્ર શાસ્ત્ર એટલે મઘપાન તથા સ્ત્રીમંગસાધની વિધિ એવા કંઈ નિયત અર્થ થતો નથી; દરેક મદાન ધર્મોમાં પોતાની વિશિષ્ટ ધ્યાન-પદ્ધતિ, ધ્યેય-પ્રાપ્તિનો વિશિષ્ટ માર્ગ તેમજ મોક્ષ-પ્રાપ્તિનો વિશિષ્ટ માર્ગ હોય છે.

દરેક ધર્મની શીલસુશીમાં વિશિષ્ટ અધિકારી તેમજ ઈતર સામાન્યજનો સાર જુદા એવાં મંત્ર-યોગ હોય છે. તેમજ સૂત્રચાનરૂપે જુદા અને વ્યાનવારિક ક્રિયા રૂપે પણ જુદા જુદા સિદ્ધાંતો હોય છે. તંત્રશાસ્ત્ર ને સંપૂર્ણતા પ્રાપ્ત કરવા સૂત્રચાન કરતાં ભરદ્વારવિધિ સાથે વધારે લેવાયેલા છે. તંત્રમાં, શૈવ, શાકિત, વૈષ્ણવ ગણપત, સૌર, ભૈરવ અને જીર્ણ ધણી છે છતાં ધ્યેય-પ્રાપ્તિનો સામાન્ય માર્ગ સરળોજ છે. તેથી તેઓ સર્વને એક સાધારણ નામ તાંત્રિકના મયાળા નીચે લાવવામાં આવ્યા છે. જે કે દરેકના અધિષ્ઠાયક દેવ અને શીલસુશી તદ્દન એક જીર્ણાથી નીરનીરાળી છે. તેથી જૈન ધર્મમાં પણ ધ્યેયપ્રાપ્તિ માટે જે વ્યવહારિક ક્રિયા-માર્ગ છે તે તંત્ર માર્ગને ધણે ભાગે મળતો આવે એમાં કંઈ આશ્ચર્ય નથી. ધ્યેય-પ્રાપ્તિ માટે તાંત્રિકોના ધણેજ અગત્યનો સિદ્ધાંત ધ્યાનથી પણ ચક્રવેધ (શરીરની મુખ્ય છ કમલાકાર અવયવ અથિઓમાંથી કુંડલિની-પ્રાણશક્તિનું પસાર થવું) છે. જૈન દર્શન ધ્યેય-પ્રાપ્તિ માટે આ રીત સ્વીકારતું નથી એમ કહી શકાય તેમ નથી. હિમચંદ્રાચાર્યના યોગ-શાસ્ત્રમાં, અને શુભચંદ્રાચાર્યના ચાનાર્ણવમાં પિંડસ્થ (શારીરિક ધારણાઓ) તેમજ પદસ્થ (માનસિક) ધ્યાનનું વર્ણન આવે છે. ચાણુ ગ્રંથમાં નિર્મનસ્ક ધ્યાનનું વર્ણન છે. જ્યાં જ્યાં ધ્યાનને મદદ કરવા મંત્ર વપરાતા હોય, જ્યાં જ્યાં ધ્યાતા, ધ્યાન અને ધ્યેય હોય ત્યાં ત્યાં તે વિધિ તાંત્રિક છે એમ કહી શકાય.

આ ગ્રંથમાં તાંત્રિક લક્ષણો આથી પણ વધારે છે કે જેને ઉદ્દેશ્ય ઉપર કરવામાં આવ્યો છે. મુખ્યત્વે તંત્ર એ જ્ઞાનકાંડ અથવા સિદ્ધાન્ત ભાગની ન્યૂનતા પૂર્ણ કરવા ક્રિયાકાંડ-વ્યવહારમાં ગૃહ્ય છે. દરેક ધર્મમાં શ્રીલક્ષ્મીની સાથે અનુકૂળ આવે તેવી રીતે જ ક્રિયા-કાંડ ગોઠવવામાં આવે છે. અહિં પણ તેમજ કરવામાં આવ્યું છે. તંત્રશાસ્ત્રીનું ખીજું વિશિષ્ટ લક્ષણ એ છે કે તેને આધિદેવિક વાદ તરીકે પણ લેખવામાં આવે છે તેમજ તે વાદ આધિભૌતિકવાદ અને આધ્યાત્મિક વાદની વચ્ચેનો તેમજ તે જનને વાદોથી તદ્દન બિજ છે. ખીજાં શાસ્ત્રોની માફક તંત્રશાસ્ત્રે પણ પોતાનું શાસ્ત્ર સર્વાંગ-સંપૂર્ણ બનાવવા ખીજા જનને વાદોને અંદર ઉમેર્યાં છે પણ તે જનને તેમાં જોણુ વિષય તરીકે ભાગ લઈને છે તથા વાદો મનુષ્યના આધ્યાત્મિક વિકાસમાં તથા પગથીયાં છે અને તેમાંથી એક પણ વાદની ઉપેક્ષા કરી શકાય નહિં.

દીક્ષાવિધિ અને આચાર્યોશિષ્યકતા પ્રકરણોમાં અને શિલાન્યાસના પ્રકરણમાં જનને વિધિઓમાં શું શું વસ્તુની જરૂરીયાત પડે છે તે જણાવ્યું છે. તે વસ્તુઓ આ પ્રમાણે છે. ધન, ચમર, પતાકાઓ, દર્પણો, પાંડાનાં તોરણો, ધટો, કમલનાસો, અને ખીજા શયણારો, મંડપ, વેદિકા (ચોતરા-ચોરસ બેઠક) દારો, રત્નો, પંચરંગી મંડકો, કુંઓ, કંચો, ચંચો, પડદાઓ તથા પવારક (જવના પદલવ) વિગેરે. આ ઉપર જણાવેલી દરેક વસ્તુઓ સ્થાપત્ય વિધિના હિંદુ-ઓના દરેક ગ્રંથમાં સરખીજ આવેલી છે.

રાત્રિ લોજના સમરાંગણ, રાત્રવસ્ત્ર, વિધિ કર્મ પ્રકાશ અને શિલ્પદીપક જેવા સ્થાપત્યના પાઠ-ગ્રંથો લખાયેલ ગ્રંથોમાં અને નિરૂપિત સર્વતોભદ્રમંડલ, વારુમંડલ, અને મંડપનું વર્ણન જરાખર મળતું આવે છે.

વાસ્તુવિધિ.

(સ્થાપત્યના અધિદેવની પૂજા).

સામાન્ય હિંદુ જનતા અને જૈન વચ્ચે વૈમન-સ્થન જોડે તે ખાતર, પોતાના ધર્મની સાથે સીધો સંબંધ ન ધરાવનારી વ્યાવહારિક બાબતને અંગે જેનો

પ્રાયઃ પરિસ્થિતિને અનુકૂળ થતા અને ધર્મ સિવાયની વ્યાવહારિક બાબતને ખોટું ખોટું મહત્ત્વ આપતા નહતા તેથી જ જૈનોની અંદર વાસ્તુવિધિ, પાઠગ્રંથો દાખલ થયેલી અધુના પર્યંત સામાન્યતઃ માનવામાં આવતી. જજુહીપ પ્રદક્ષિ નામના ઉપાંગ (અંગમેદ્ય સમિતિ આદિતિ પૃષ્ઠ ૨૦૭-૨૧૦)માં વાસ્તુ વિધિનું વર્ણન જરાખર આવેલું છે તે ખીના મહત્ત્વની છે.

પ્રતિષ્ઠા વિધિની શરૂઆતમાં આચાર્યનાં, ધન (ક્રિયા કરતો માણસ) તથા શિલ્પીના શુભો કેવા હોવા જોઈએ તેનું વર્ણન છે. ત્યાર પછી પાપા નાંખવાની વિધિથી માંડી ધનદાયણુવિધિ પર્યંત બિલ બિનન વિધિઓનું વર્ણન આવેલ છે. આનું વિવરણ ઉપર કરવામાં આવી ગયેલ છે. લઘુ વિધિઓ તથા ખીજા પરચુરણ વિષયો વિષયાનુક્રમણિકામાં નજર ફેરવી જવાથી માણુમ પડી આવશે. આગલા ભાગમાં મુદ્રાવિધિ, પ્રાયશ્ચિત્ત તથા અર્હંદવૃંદાદિકનાં પ્રકરણોનું વિવરણ થઈ મોકલ્યું છે.

અહિં આપણે રાશિના ઉદ્દેશ્ય પરવે જરા હુંકમાં ધ્યાન આપીએ. રાશિની ઉત્પત્તિનું મૂળ ગ્રીસ દેશ હતો એમ કહેવામાં આવે છે અને વરાહમિહિ-રના સમય લગભગ હિંદુસ્તાનમાં તેનો પ્રચાર થયો એમ ધારવામાં આવે છે. આનું કારણ એમ છે કે તે પૂર્વેના કોષ્ટપણ ભારતીય ગ્રંથોમાં રાશિ સંબંધી કયાંય પણ ઉદ્દેશ્ય માણુમ પડતો નથી. જ્યારે અંદ્રશુસના સમયમાં ગ્રીસની હિંદ ઉપર બહુજ મોટી અસર હતી એમ જાણવામાં આવ્યું છે અને તે વખતે ગ્રીસમાં ઉપલબ્ધ થયેલી ઘણી નવી વસ્તુઓ હિંદમાં દાખલ થઈ છે એમ જાણવામાં આવ્યું છે ત્યારે આ મુસ્તકમાં રાશિ સંબંધી કરેલ ઉદ્દેશ્ય ઉપરથી આ ગ્રંથ પાઠગ્રંથો બનાવેલ છે એમ ઠરતું નથી પરંતુ હિંદમાં રાશિઓની પ્રવેશ-તારીખ વહેલી હોવી જોઈએ એમ સમજ સંભવના જણાય છે; આ બાબત આમ ચોક્કસ છે કારણ કે આ મુસ્તકની રચનાની સાથ, આજ અને અગત્ય તર જનને પ્રમાણે ઉપરથી વિગત સંવતનું પહેલું શતક છે. આ ગ્રંથની અંદર આવતી ઘણીજ જુના વખતની વિચાર

પ્રજ્ઞાલિકા સંબંધે હમણાંજ ઉલ્લેખ થઇ ગયેલ છે. છંદઃશાસ્ત્રના નિયમાનુસાર પણ આની અંદર આવતી ગાયત્રી ઉપરથી પણ આજ પરિણામ સૂચિત થાય છે. ખાલ પ્રમાણેથી પણ આ ગ્રંથના કર્તા વિક્રમ સંવતના પ્રથમ શતકમાં થયા હોવાનું આગળ જતાવવામાં આવશે.

પુરાતત્ત્વવિદા મઠે વસ્તુસામગ્રી

જેન ધર્મનાં પવિત્ર શાસ્ત્રો રચાયાં તે કાલ અને જ્યારે તે નિયમિત રીતે લખાવવામાં આવ્યાં તે ખરે સમયની શૂંખલાની વચ્ચે છુટતી કદી તે આ ગ્રંથ પુરો પાડતો હોવાથી પુરાતત્ત્વવિદોને ખુબજ ઉપયોગી છે. આ ગ્રંથ સંસ્કૃત ભાષામાં લખેલ છે. તેથી તે 'સમયમાં જેન શાસ્ત્ર ગ્રંથોની લખાવટમાં અર્ધ માગધી ભાંષા વાપરવાનો રહેલો હતો તેનાથી આ ગ્રંથ જુદો પડે છે. જ્યારે વિક્રમ રાજા કે જેણે વિક્રમ સંવત્ યર ક્યોં તે ગાદી ઉપર હતો તે સમયના ભાવનું આ ગ્રંથ ખરાખર પ્રતિબિંબ પાડે છે. આચાર્ય થવાની વિધિમાં ખુબ કાંઠ માંડ જોડાયેલો હોય છે, હાથી, અશ્વ, પાલખી, ચમર, છત્રઆદિ રાજચિન્હો, તેમજ ચોખ્ખ પટક (પૂલ સાર ચિત્રેલ પટ), ખટિકા (લેખણ), પુસ્તકો, સ્ફટિકની અક્ષ-માલા-નોકારવાહી અને સુખડની આખડીઓ આચાર્ય પદ આપવાની વખતે આચાર્યને ભેટ આપવામાં આવતા. શાખા અને ગરુડ ખન્નેનો અહિં ઉલ્લેખ અપેક્ષા છે. નિત્યકર્મ વિધિમાં અષ્ટમર્તિનો ઉલ્લેખ ખુબજ ઉપયોગી છે કારણ કે તે ખતાવે છે કે તાંત્રિક આગમો કે જેમાં શિવ એજ મુખ્ય દેવ છે તેની જેન પૂજાવિધાન ઉપર કેવી રીતે અસર થઇ હતી. હિંદુ વિદ્યાનો તે પુનર્જીવનનો કાળ હતો અને સંસ્કૃત પંડિતો ટોળાબંધ - રાજા વિક્રમના રાજદ્વારમાં ભેગા થતા હતા. જેન પંડિતો વિક્રમની સભામાં હિંદુ પંડિતોની સાથે સ્પર્ધામાં ઉતરતા. જેનોએ પણ મોટી સંખ્યામાં સંસ્કૃત ભાષાનો અભ્યાસ યર કર્યો અને તેમના પોતાના ધર્મને લગતાં પુસ્તકોને સંસ્કૃત ભાષામાં લખવાનો આરંભ કર્યો. તેજ સમયે તત્ત્વાર્થ સૂત્રના યશસ્વી વિદ્વાન ગ્રંથકર્તા થી ઉમા સ્વામીએ પણ તેનાં મુદ્દો સંસ્કૃતમાં લખ્યાં, તે

સમયે પ્રાકૃત ભાષા પણ પૂર્ણ જોસમાં ચાલુ હતી અને ગ્રંથો ખન્ને ભાષાઓમાં લખવાનું ચાલુ રહ્યું. જે લગભગ વિ.સં. ૪૯ ની સાલમાં થયેલા હોવાનું મનાય છે તે ફિગ'બર આખ્યાયના શ્રી કું'હકું'હાચાર્ય પોતાના પ્રખ્યાત આઠ પાહુડો (પ્રાકૃતભાષામાં ખનાવેલ હુપ્ત આગમો-૧૪ પૂર્વેના સંક્ષિપ્ત સાર અથવા તેમાંથી ઉતારા) રચ્યાં. આ સમય એવો હતો કે જ્યારે પાહુડ ગ્રંથો ખુબ પ્રચલિત હતા, ભદ્રપ્રાહુસ્વામીથી માંડી ખીખ સેકાના મધ્યભાગ પર્યંત આ ગતના ગ્રંથો રચવાનું કામ ચાલુ હતું. તે પાહુડો, આ સમયે ત્વરાથી લુપ્ત થતા જતા પૂર્વોમાં અર્ચના બિન ભિન્ન વિષયોપરની જાળવવામાં આવેલી ટૂંકી નોંધ હોય એમ જણાય છે. હાલમાં ઉપલબ્ધ થતા પાહુડો ઉપરથી તેમજ આ પુસ્તકમાં આવેલી ગાયત્રીએ કે જેનું વિવેચન હવે પછી કરવામાં આવશે તેના ઉતારાઓ ઉપરથી એમ જણાય છે કે પૂર્વોની અંદર ભદ્રાવીરસ્વામી તથા તેના સમકાલીન તત્ત્વજ્ઞાનીઓ વચ્ચે થયેલ વિવાદોજ આવે છે એવું જે પાશ્ચિમાત્મ પંડિતોનું માનવું છે તે સાત્ય નથી. આ ગ્રંથ પણ દર્શાવે છે કે હાલમાં ઉપલબ્ધ થતા આગમોની મારફત પૂર્વોમાં પણ ભિન્ન ભિન્ન વિષયો ઉપર લખવામાં આવ્યું હતું. પરાપૂર્વથી ઉતરતી આવંતી જેન વાત છે કે ભદ્રપ્રાહુસ્વામી ચૌદ પૂર્વધરામાં છેલ્લા પૂર્વોધર હતા અને પસંદ કરેલ વિષયો ઉપર પૂર્વમાથી ઉદ્ધરિત સંબંધને અનુકૂળ ફેરવાઓના સંપ્રદરૂપ પાહુડોના સૌથી પ્રથમ રચનાર તે હતા. એટલું અહિં જણાવી દેવું જોઈએ કે પાહુડ અથવા પ્રાજૂન શબ્દ, સૂર્ય પ્રદક્ષિ અને ખીખ કેટલાક આગમોમાં પ્રકરણ અથવા વિભાગ એવા અર્થમાં પણ વાપરવામાં આવ્યો છે.

વજ્રસ્વામી અને પાદસિપ્તાચાર્ય.

પૂર્વે ભદ્રપ્રાહુ સ્વામીએ જે સમગ્ર વિષયનું વિસ્તરણ કરેલું હતું તેના જુદા જુદા ભાગો ઉપરથી તદ્દન ભિન્ન અને સ્વતંત્ર ગ્રંથો થાય તેમ પ્રજા-સ્વામીએ વિષયોનાં જુદા જુદા ભેદ-પ્રભેદને અનુ-લક્ષી પાહુડોનાં વર્ગીકરણને પુનઃ વ્યવસ્થા કર્યાં. આ ગ્રંથના કર્તા પાદસિમ્મસૂરિએ ઉપરના ગ્રંથોનું 'સંક્ષે-

પતે કયું એમ કહેવાય છે. વિવિધ તીર્થકલ્પ અનુસાર કલ્પ પ્રદીપમાં જિનપ્રભસુરિએ દર્શાવેલ આ મત છે. તે એમ પણ જણાવે છે કે વજ્રસ્વામીના શિષ્યે કલ્પપ્રાભુતે નવી પદ્ધતિએ ગોઠવ્યું અને પાદલિપ્ત સુરિએ તે સંલિપ્ત કર્યું. વજ્રસ્વામીના સમકાલીન અને ઉમરમાં તેનાથી વૃદ્ધ પાદલિપ્તસુરિએ પોતાનાથી વયમાં નહાના વજ્રસ્વામી જેવા નવા યુગપ્રધાનના કાર્યની પ્રતિ કરી હોય એમ માનીએ તોજ પાદલિપ્ત સુરિના સમયને લગતા ભાગમાં ધ્યેષ્ઠા નિર્ણય સાથે ઉક્તકથનનો મેળ થઈ શકે. આર્ચ-રક્ષિતસુરિના અનુયોગદ્વાર મૂલસૂત્રમાંના ઉલ્લેખ ઉપરથી તેમજ પાદલિપ્તસુરિના સમયને લગતા વિભાગમાંની ગચ્છા ઉપરથી આ નિર્ણય ચોક્કસ છે એમ જણાશે.

(૧) પ્રાભુતકાળ-આગમકાળ પછીના જૈન સાહિત્યના ત્રણ તબક્કા (કાળ)

પ્રથમ પ્રાભુત કાળ તે બદખાદુ સ્વામીથી શરૂ થાય છે તે જ્યારે ધરસેને ઇ. સ. ૧૩૫ ની સાલમાં ચોનિ પ્રાભુત રચ્યો તેવા બીજા સૈકાના મધ્ય સુધી ચાલુ હતો. બિન્ન સિન્ન અયોમાંના હલ્લેખો ઉપરથી જણાવેલા કેટલાક પાહુડા અથવા પ્રાભુતોના નામો નીચે પ્રમાણે છે. સિદ્ધ પ્રાભુત, વિદ્યાપ્રાભુત, ચોનિપ્રાભુત, નિમિત્તપ્રાભુત, (ક્યાવલી) પ્રતિષ્ઠાપ્રાભુત, કર્મપ્રાભુત (કર્મપ્રથ), વિદ્યાનપ્રાભુત કલ્પપ્રાભુત (વિવિધ તીર્થકલ્પ), સ્વર પ્રાભુત (રાજાગ સૂત્રની ટીકા), નાટ્યવિધિપ્રાભુત (રાયપસેણી ટીકા) ૫૪ પર આગમોદય સમિતિ આરતિ). તે ઉપરાંત કુંદકુંદાચાર્યના આઠ પ્રાભુતો પણ છે. પાહુડોના હાલ જે જે અવશેષો મળે છે તે ચોનિ પ્રાભુતનો ખંડ વિદ્યાન પ્રાભુત, પ્રશ્ન જ્યોતિષ સંબંધે વર્ણન કરતું પ્રશ્ન વ્યાકરણ, પ્રશ્ન વ્યાકરણ નામના છપાવેલા અંગથી તફત બિન્ન એવું તે નિમિત્ત પ્રાભુતનો અવશેષ ભાગ, અને અંગવિદ્યા. આ રીતે બીજા સૈકાના મધ્ય ભાગમાં પાહુડકાળ પૂરો થાય છે. ચાલુ અંધમાં વિદ્યા પ્રાભુત અને પ્રતિષ્ઠા પ્રાભુતની ચર્ચા એવામાં આવી હોય એમ જણાય છે.

તાકિકોનો કાળ.

ત્યાર પછી સમન્તભદ્ર આદિ અનુયાયીઓના મોખરે સિદ્ધસેન દિવાકરથી માંડી તાકિકોનો સમય શરૂ થાય છે. સિદ્ધસેન દિવાકર પછી મહાન સિદ્ધાંતીઓ દેવદિ ગણી તથા જિનભદ્ર ગણી થયા અને આગમેને પદ્ધતિસર લખવામાં આવ્યા તેમજ મહાભાષ્ય લખાવું સંપ્રદાસ અને બીજાઓએ તેમ સમયે બીજાં ભાષ્યો રચ્યાં. તેમની પછી ચલિકરો આવ્યા જેમાં સૌથી મહાન જિનદાસ મહત્તર ગણી હતા. આ બધાઓ આગળની પ્રણાલીકાને જાહેર સખ્ત રીતે વળગી રહ્યા હતા અને તેમણે નૈયાયિકાના અનર્ગલ બૌદ્ધિક આગ્રેયોથી સિદ્ધાંતોને જણાવવા ધણોજ પ્રયત્ન કર્યો હતો.

ટીકાકારોનો સમય.

હરિભદ્ર આવતાની સાથે સિદ્ધાંતની સાથે ન્યાયનું મિશ્રણ થયું. સિદ્ધસેન અને તેના અનુયાયીઓએ વિકાસ જેનોની અંદર તાકિક વૃત્તિ જગાડી હતી તેને (વૃત્તિને) નવીજ વળચાં આગમો ઉપર લખાવેલી સંસ્કૃત ટીકાએ સંપૂર્ણ રીતે પોષી. સિદ્ધાંત ઉપર પ્રકાશ પાડવાનું તેમજ તેને સરસ કરવાનું કામ શિલાંકાચાર્ય, અભયદેવ સુરિ, મહાવિગિરિ, દ્રોણાચાર્ય અને શાંતિસુરિ જેવા મહાન ટીકાકારોએ કર્યું. હેમચંદ્રાચાર્ય પોતાની સર્વતાનુ મુખી છુદિયા જૈન સાહિત્ય અને શીલસુત્રીની રેક સાખાઓ ઉપર લખી જૈન શાસ્ત્રના વિકાસને પૂર્ણ કોટીએ પહોંચાડ્યો. જૈન દર્શન તેના સમયમાં સંપૂર્ણતાની રેંચે પહોંચ્યું હતું.

પુસ્તકાકારે જૈન મથા જેનોએ લખવા કર્યારે શરૂ કર્યા?

આ અંધની ખાસ મદતની વિચિત્રતા એ છે કે તે જૈન પરંપરા ઉપર ધણોજ પ્રકાશ નાખે છે અને તે પરંપરાના સત્યની સીધી સાખીતી પુરી પાડે છે, જે સત્ય છુદ્ધસર-જેકોબીને સ્વતંત્ર પ્રમાણેથી સાખીત કરવું પડ્યું છે. જ્યારે જેકોબી એમ કહે છે કે સામાન્ય વપરાશ મારે જૈનશાસ્ત્ર દેવદિગણીના સમયમાં લખવામાં આવ્યા, ને કે તે પૂર્વે ધણા લોગા સમય પર પચ્ચ પુસ્તકરૂપે અંધનું લખાવું

અસાધારણ ન હતું, ત્યારે પ્રો. જેકાબીને તે સાબીત કરવા આડકતરાં સાધનો ઉપર અવલંબનું પડે છે. તે ફક્ત એ નીચે મુજબ છે:—

તત્ર મન્યતન્નવલ્પાનદીક્ષિતાન્નાત્ત્વેત્ । નાપિ તત્પાર્થો લેખ્યેત્ । અજ્ઞાનસ્વરૂપ ન દીક્ષયેત્ ॥ ૫ ૭૨.

તદર્થ કાવોત્સર્ગ કૃત્વા નિર્વાયામુપવિદ્ય અભ્ય-
નોદક્ષિણમાગે શિષ્યમુપવેદ્ય ભવવેલાયાં કુમ્મકયોગેનાવા-
ચંપરંપરાગતં પુસ્તકાદિપુ લિખિતમાચાર્યમન્ત્રે નિવેદ-
યેત્ । તતો ગન્ધવુષ્પાક્ષતન્નિવતં મુદિત્રવમદાણાં દર્શવા
તદસુ છન્નચામરહસ્ત્યશ્ચશિયિકારાજાજ્ઞાનિ યોગપટ્કલ-
દિકાપુસ્તકશસ્ત્રપાદકાદિકં ચ દયાત્ ॥ ૫. ૮. ૧.

આની અંદર પુસ્તકનો અને સ્થિતિને તે વખતે પુસ્તકમાં લખાયેલા હોવાનો સ્પષ્ટ ઉદ્દેશ્ય છે. તેમજ તેની અંદર મંત્રોત્તર તથા કદપ સંબંધી અથા અદીક્ષિતો પાસે લખાવવાની બંધી કરવાની સૂચના પણ છે. લિખિત પુસ્તકનો પ્રચાર જેકે સામાન્ય ન હોતો તોપ કેટલેક સ્થળે શાસ્ત્રની બરાબર જાણવણી થાય તે સારૂ લખી રાખવામાં આવતા હશે તે આમ સંભવિત જણાય છે. જરા વચ્ચે જણાવી દઉં કે પ્રકરણની અંદર જે નંદી સૂચનો ઉદ્દેશ્ય આવે છે તે મૂળ સૂચનો છે અને તે નંદીમૂળ (આગમોદય સમિતિ આશ્રિત) ને છેડે તેમજ ' યોગવિધિ ' માં વર્ણન કરાયેલ બૃદ્ધનંદી હોવાનો પણ સંભવ છે, અને ડો. જેકાબી એ જે અટકળ કરી છે કે દેવવાચકે તેની નવી આશ્રિત કરી અને જુના મંથ ઉપર વિસ્તારથી વિવેચન કર્યું તે સાચું છે એમ જણાય છે.

નિલ કમં વિધિ ઉપર લખતાં મેં વિધિઓ સંબંધે જણાવ્યું છે કે આ મંથ રચાયેલી પૂર્વે તેમજ પાછળ વિધિઓ તેની તેજ. દત્તી. જૈન પરંપરાની સત્વતા પુરવાર કરતો બીજો મુદ્દો એ છે કે આ પુસ્તકમાં વર્ણવેલ દેવ દેવીઓ તે શાસ્ત્રોમાં તથા પછીથી થયેલા મંથોમાં એકના એકજ છે. વિધિમાં વપરાયેલા મંત્રો પણ એકના એકજ છે. સિદ્ધ્યક તથા નંદાવર્ત મંડલ પણ તેના તેજ છે.

ચેતાંબર દિગંબર બોદ

આ પુસ્તકની પ્રશસ્તિ ઉપરથી જણાય છે કે

વિક્રમના પ્રથમના ચતુર્થમાં પણ ચેતાંબર અને દિગંબર એવા બેઠા ચાલુ હતા. સિદ્ધમેન દિવાકરની સ્તુતિની પ્રશસ્તિ ઉપરથી જુના સમયમાં આ બેઠાનું અસ્તિત્વ હતું એમ પુરવાર થાય છે. બેઠા આપણે ધારીએ છીએ તેના કરતાં પણ વધારે જુના હતા એમ માનવાને સમજ કારણ છે અને આજ બાપ-
તમાં ડો. જેકાબીના બીજા પ્રમાણે ઉપરથી કરેલા નિર્ણય તદ્દન ખરો છે. હું ધારૂં છું કે આ બેઠા આર્ય મદાગિરિ અને આર્ય સુદસ્તીના સમયથી ચોખા જણાવા લાગ્યા.

હુસ આગમોની ગાથાઓ.

આ મંથનું મહત્વનું કાર્ય એ છે કે આ મંથની અંદર ૭૦ લગભગ ગાથાઓ આગમમાંથી ટોકલી છે. તેમાંની કેટલીક આગમમાંથી લીધેલ છે એમ જણાવેલ છે તેમજ કેટલીક આગમોમાંથી લીધેલ સ્પષ્ટ જણાવ્યું નથી પણ તેમાંથી હોવાનો સંભવ ધણોજ છે, આ ગાથાઓ હાલમાં ઉપલબ્ધ થતા આગમોમાં ક્યાંક પણ દેખાતી નથી. આ મંથના કતાં પોતાના મંથની શરૂઆતમાંજ જણાવે છે કે આ મંથ ' જિનાગમ'માંથી ઉદ્ભૂત કર્યો છે. મંથના છેવટમાં જણાવ્યું છે કે સિદ્ધાન્તના મન્ત્રો વિચારીને આ મંથ રચવામાં આવ્યો છે. ગાથાઓ પ્રતિષ્ઠા વિધિનું સંપૂર્ણ સંકળાએલું બ્યાન આપતી જણાય છે. પૂર્વોમાં ' શું સાદિય દશે તેની તે સૂચના આપે છે. પૂર્વો કે જે મદાગિરિને તેના સમકક્ષીના સાથે થયેલા વાદવિવાદોજ માત્ર હોવાની કદપના છે તે તેમ નહતા પણ આગળ જણાવ્યું છે તેમ જિન જિન વિપર્યોના સમાવેશ કરતા હતા. પ્રતિષ્ઠાવિધિઓ વિદ્યા પાઠ્યમાંથી ઉધરેથી હતી એમ સંભવિત છે અને ભદ્રાબાદુ સ્વામીના અસહ મંથમાંથી વજ સ્વામીએ જુદા કરેલ પ્રતિષ્ઠા પાઠ્યમાંથી લેવામાં આવી હોય. તે ગાથાઓ આ રીતે પાઠ્ય મંથો કેવા હતા તેનું સીકું સમજાવેલ પ્રમાણ પૂર પાડે છે. પ્રતિષ્ઠા પાઠ્યમાંથી ઉતારા જેવી લાગતી ગાથાઓ ઉપરાંત તેની અંદર પ્રાકૃત ભાષામાં મંત્રો વિદ્યા પાઠ્ય કે જેનું નામ નરઃસ્યવે છે કે તેની અંદર જુદા જુદા મંત્રો આવતા દશે તે મોટા મંથમાંથી મળ્યું

કરીને લીધા હશે. આ વિષય પરતે હું હમણાં જ જિનપ્રભસૂરિના અભિપ્રાય જણાવી ગયા છું અને બિન બિન ગ્રંથોમાં ઉલ્લેખાયલા પાહુડોનાં નામો જણાવ્યાં છે.

નિર્વાણકલિકા સંખંધી ઉલ્લેખો.

પાદલિસંસ્કૃતિ જીવન ચરિત્ર આપતાં પ્રભાવક ચરિત્ર આ પુસ્તકનો નામ સાથે નિર્દેશ કરે છે. આ પુસ્તકનો નામ સાથે ઉલ્લેખ કરતો જીનમાં જીનો ગ્રંથ, અધિભાવક દેવ દેવીઓના વર્ણન વિષયમાં નેમિ-ચંદ્રસૂરિના પ્રવચન સારોદારની ઉપર સિદ્ધસેન સૂરિની (ધ. સ. ૧૧૮૬) દીકા છે. (જુઓ પૃષ્ઠ ૬૫-૧. પ્રવચન સારોદાર. દેવચંદ લાલભાઈ આદિતિ.)

હરિભદ્રનીળિખ પ્રતિષ્ઠાવિધિ.

હરિભદ્રસૂરિએ પોતાના આઠમા જિંખ પ્રતિષ્ઠા વિધિ નામના પંચાશકમાં, આ પુસ્તકનું નામ જણાવ્યાં વિના આ પુસ્તકની ઘણી ગાથાઓમાં જરા જરા ફેર કરી તેમજ પાદલિસંસ્કૃતિ અને હરિભદ્રસૂરિ વચ્ચે સંમયનો ધણીજ ફરક હતો તે કારણે પ્રાપ્ત બાપામાં જે બાપા વિષયક ફેરફારો થયા હતા તેજ તેમાં કરીને ગાથાઓ લીધેલી છે. આ પુસ્તકના કર્તા હરિભદ્રસૂરિએ માત્ર સૂચિત કરેલી દેહલીક મંગળ ગાથાઓ કંઈ પણ બાપામાં પાસ ફેરફાર કર્યા વિના હરિભદ્રના પંચાશકની મહાન દીકા લખનાર શ્રી અભયદેવ સૂરિ અહીં ઉતારી છે. તે આ પ્રમાણે:-

જહ મેહસ પદ્ધા જંબુદીવસ્ત મજ્જવારંભિ ।

ભાવંદસૂરિયં તદ્દ હોત દમા સુપ્પદહતિ ॥૧॥

જંબુદીવપદ્ધા જહ સેસયદીવમજ્જવારંભિ ।

ભાવંદસૂરિયં તદ્દહોત દમા સુપ્પદહતિ ॥૨॥

જહ લવગસ્ત પદ્ધા સંલ્લસદ્ધાણ મજ્જવારંભિ ।

ભાવંદસૂરિયં તદ્દહોત દમા સુપ્પદહતિ ॥૩॥

શેલી.

ગ્રંથ કર્તા પોતેજ ગ્રંથની ચરિત્રાત્માં જણાવે છે કે આ ગ્રંથ ૨૫૪ રીતે લખવામાં આવે છે (૨૫૪ધર્મ). સાહિત્યકારો જેને પ્રસાદ-પ્રસન્નતા કહે છે તે શુદ્ધ આમાં છે. ગ્રંથની શેલી શુદ્ધ, પરચ્છ, દુષ્ટી અને ૨૫૪ છે. ગ્રંથકર્તાને બાપા ઉપર બહુજ સરસ કાષ્ઠ છે અને તેજ શુદ્ધને લખને આવા

વિધિઓના પુસ્તકમાં પણ કર્તાએ બાપાપ્રયોગોની પુનરુક્તિ આવવા દીધી નથી. કર્તા બહુજ સરજનાથી આગળ વધે છે અને બિન બિન વિષયો ઉપર પ્રમાણભૂત ઉક્તિઓથી બહુજ સરસ ન્યાય આપે છે તેથી છેવટ સુધી આનંદ સચવાઈ રહે છે. દુકા વર્તુલમાં પણ તેની વિષયને ન્યાય આપવાની શક્તિ બહુ સંપૂર્ણ છે. તેનાં વાક્યો અને ખેડો ઉમાણીની ગરજ સારે છે અને આપણી યાદશરત ઉપર ન ભૂંસાય તેવી છાપ પાડે છે. પુસ્તક વાંચતી વખતે આપણને એમ થાય છે કે જાણે આપણે શ્રીમંત્રકૃતમાં જલ-તરણ અનુભવતા હોઈએ.

પાદલિસંસ્કૃતિ જીવન ચરિત્ર.

આ ગ્રંથકર્તાનું જીવનશ્વર કયાવલિમાં, પ્રાપ્ત પાદલિપ્ત પ્રમંથમાં, પ્રભાવક ચરિત્રમાં ખૂબ વિસ્તારથી અને પ્રમંથ ચિંતામણિમાં પણ આપવામાં આવ્યું છે. ન્યારે કોશલ દેશમાં વિજય બ્રહ્મરાજ રાજ્ય કરતો હતો ત્યારે ત્યાં કુદરત નામનો બવહારીઓ તેની સ્ત્રી પ્રતિમા સાથે વસતો હતો. તેને ઘણાં વરસ થયાં હતાં એકે દીકરા ન થયો. પુત્રપ્રાપ્તિની ઇચ્છાથી વેરોદયા દેવીની તેણે ભક્તિ કરવા માંડી. દેવી પ્રસન્ન થયા અને કર્માભ્યું કે શ્રી આર્ય નાગહસ્તિ સૂરિનું પાદ પ્રસાસન જળ તારે પીવું. તે સૂરિજ નમિ અને વિનમિએ ચર કરેલા વિદ્યાધર વંશમાં થયેલા કાલિકાઆર્યની પરંપરામાં હતા. નમિ અને વિનમિ પ્રથમ તીર્થંકર શ્રી ઋષભદેવના ખંડીયા રાજાઓ હતા અને જેમને શેણિણી આદિ વિદ્યાદેવીઓથી અધિષ્ઠિત એવી ૧૬ વિદ્યાઓ સહિત તેમજ નાગરાજ ધરજેન્દ્ર તરફથી પોતાકર્તાનું રાજ્ય મળ્યું હતું. હિમચંદ્રાઆર્ય પોતાના નિયમિત ચલાકા પુરૂષ ચરિત્રમાં આ બીજા આપી છે અને જણાવ્યું છે કે વિદ્યાધરોના સોળ વિભાગો કે જે સોળ વિદ્યાદેવીઓને પૂજતા તત્ત્વસાર નામો વાળા હતા, જેમકે કાલીની પૂજ કરનારા કલિક કહેવાયા. ઉપર જણાવેલ પ્રતિમાદેવી બીજે દીવસે સવારમાં આર્ય નાગહસ્તિસૂરિ પાસે ગઇ અને ન્યારે આઆર્યથી દશ પગલાં દૂર હતી તે વારે પાદજંબુ

આચ્ચન કયું. તેથી આચ્ચને તેને કહ્યું કે તે' તે પાણી પીધું માટે તને પુત્ર પ્રાપ્તિ થશે પણ તેને ચમુનાના સામે તીર મથુરામાં અદિ'થી દશ જોજન દૂર ઉછેરવામાં આવશે અને વળી તને દશ દીકરા થશે. આચ્ચને તેના બદલામાં માંગી લીધું કે તારે તારા પ્રથમ પુત્રને મારા શિષ્ય તરીકે મને વેારાવી દેવો. તેણીએ હા પાડી. તે પુત્ર તે આપણા આ અંચના કતો પાદલિપ્ત સુરિ હતા. તે પુત્રને આચ્ચાર્ય મહારાજની સુચના' અનુસાર ઉછેરવામાં આવ્યો અને ન્યારે તે આઠ વરસનો થયો ત્યારે થી આચ્ચનાગ હસ્તિ સુરિનાં ગુરુ ભાષ સંગમસિંહ સુરિએ તેને દીક્ષા આપી. ત્યાર પછી તેને સંગમ-સિંહ સુરિનાં પંડિત શિષ્ય વાચક મંડળ ગણી નીચે મુકવામાં આવ્યો. આ રીતે પાદલિપ્ત વિદ્યા-ધર વંશીય બન્યો. પાદલિપ્ત કે જેને પાલિત પણ કહેવામાં આવતો તેણે તેની નીચે બહુજ હુંક સમયમાં વિદ્યા પ્રાપ્ત કરી લીધી અને ખીજ સદા-ધ્યાયીએને પણ જે શાખનવામાં આવતું હતું તે પણ મહત્વ કરી લીધું. એક વર્ષમાં તેણે તેના વિદ્યાભ્યાસ પૂર્ણ કર્યો. એક દિવસ તેને બહાર બિહાર દ્વારા આહાર લાવવા મોકલ્યો અને પાછા ફરતાં તેણે નીચે પ્રમાણે કહ્યું:—

અર્ચ તં વચ્છીય જપુષ્પિયં પુષ્પવંત પંતીય ।

નવમાલિકં જિયં નવવદ્દુરુ કુલ્લન મે દિન્નમ્ ॥

અર્પિતું આરુ સરાગ વર્ણન સાંભળી ગુરુએ દીકા કરી કે તું પલિત (પાપથી લિપાપેશ) છે. શિષ્યે જવાબ આપ્યો કે મહેરબાની કરી એક કંઈ-કોનો આપે તેમાં ઉમેરવો એટલે પાલિત થાય. પાલિત એટલે પગે અમુક, અર્પિત લગાડવાથી ઉડવાની શક્તિ આવે તેવો. માણસ શિષ્યની આ હાજર જવાબીથી ગુરુ પ્રસન્ન થયા અને તેની માને આવેલા નાગેંદ્રના સ્વપ્ન અનુસાર જન્મ પછી નાગેંદ્ર જન્મ નામ આપ્યું હતું તે બદલી પાલિત નામ કયું. દશમે વર્ષે તેને આચ્ચાર્ય તરીકે સ્થાપવામાં આવ્યો. તેણે હાંડગીનાં શરૂઆતનાં વર્ષો મથુરા અને તેની આસ-પાસ ગાળ્યાં, અને ત્રણચાર વર્ષે પછી તેને પાદલી પુત્ર જવાનો આદેશ આપવામાં આવ્યો. ન્યાં તે

માત્ર છુદિખગથીજ મુરન્દરાયનો નિકટ મિત્ર બન્યો. તે સમયનું તેનું જીવન વૃષ્ટાંત પ્રભાવક ચરિત્રમાં આપ્યું છે. તેમજ રાજ મુરન્દને તેણે પોતાની ગ-ત્રથાઓમાં પણ નિષ્ણાનતા દર્શાવી આપી.

આવશ્યક સુત્રની ટીકા લખતાં હરિભદ્રસુરિએ જુદી જુદી જાતની છુદિના દર્શાવટ ટાંકતાં પાદલિપ્ત સુરિને વૈનેયિકી છુદિના ઉદાહરણ રૂપે ટાંક્યા છે. મુરન્દ રાજની કચેરીમાં મીથુના લેપવાળો એક સુતરનો દડો મોકલવામાં આવ્યો અને કહેવામાં આવ્યું કે દડો કાપ્યા વિના દોરાનો છેડો શોધી આપો. તે કાષ કરી ચક્રનું નદિ અને પાદલિપ્ત સુરિને તે શોધી આપવા વિનંતિ કરવામાં આવી. તેણે દડાને ગરમ જલમાં મૂકી દડાનું મીથુ ઝાગળી જવાંથી નીકળી જતાં દોરાનો છેડો શોધી આપ્યો. તેવીજ રીતે મુરન્દ રાજને એક લાકડી મોકલવામાં આવી, કે જે લાકડીનો માથાનો ભાગ તેમજ અંત ભાગ જને સરખા આકારના હતા. તે લાકડીનો મૂળ તરફનો છેડો શોધી આપવામાં આવે એમ ફરમાવવામાં આવ્યું. પાદલિપ્ત સુરિએ તેને પાણીમાં મુંડી મૂળ તરફનો ભાગ વજનમાં ભારે હોવાથી તરતજ શોધી આપ્યો. હરિભદ્ર સુરિના પૂર્વગામી મહાન બાપ્પકાર જિનભદ્ર ગણીએ પોતાના બાપ્પમાં પાલિતસુરિના ઉદ્દેશ્ય કયો છે તેમજ તેની પ્રાકૃત નવસકયા તર-ગવતીના તેમજ મુખ્યધુની વાસવદત્તાનો પણ ઉદ્દેશ્ય કયો છે. પાદલિપ્તે આ રીતે મુરન્દ રાજની કચેરીમાં સંપૂર્ણ પ્રભાવ પાડ્યો હતો. પાદલિપ્તસુરિએ કયારે ભરત્ય તરફ વિદાર કયો તે ચોક્કસ અને જાણુતા નથી પણ સંભવિત છે કે વીઘ વર્ષની વયે તે શરૂન્ય ગિરનાર આદિ પવિત્ર ધામોની યાત્રાએ ગયા હતા ત્યારે સ્થા ગયા હોય. તે પછી તે વસ્ત્રભી તથા નાગાર્જુન ન્યાં રહેતા હતા તે દંક-પુર ગયા. ત્યારપછી હાંડગીના મોટા ભાગ તેણે માનખેટપુર (માલખેડ)માં ગાળ્યો. સ્થાં પણ તે સાદિલપમાં બહુજ પ્રતીચ્છ હોવાથી રાજ કૃષ્ણના પરમ મિત્ર બની ગયા.

તે સમયે હિંદમાં રાજ્ય દરબારમાં બૌદ્ધોના બહુજ વગ સંગ-પ્રભાવ હતો અને એક તરફ બૌદ્ધો

અને બીજા બાજુ જૈનો વચ્ચે વારંવાર વાઢ વિવાદો થતા. આર્ય ખપુટાચાર્ય અને તેના શિષ્ય ઉપાધ્યાય દેવેન્દ્ર નામના જૈન સાધુઓ બહુ જગ્યા પડિત હતા તથા મંત્રવિદ્યાના પૂરા જાણકાર હતા. ભરચના રાજ્ય સમક્ષ થયેલ વાઢવિવાદમાં જૈન સાધુથી હારેલ એક યુદ્ધશસ્ત્રપુરનો એક યૌદ્ધ મરી બધ વ્યંતર થયો અને જૈનોને કનડા લાગ્યો. આર્યખપુટાચાર્યની સેવાની માગણી કરવામાં આવતાં તેણે પોતાની શક્તિથી શુદ્ધ યક્ષને તાબે કર્યો અને ગામ ખડકાર કાંઠી ચૂક્યો. રાજ્ય આથી બહુ પ્રસન્ન થયો અને યક્ષે જૈનોને હેરાન કરવાનું છોડી દીધું. તેથીજ રાવે દેવેન્દ્ર પણ પોતાની મંત્ર શક્તિથી પાટલી-પુત્રના રાજ્ય દાહડની કચેરીમાં ઈર્ષાળુ બ્રાહ્મણોને તેમનાં મોઢાં પીઠ તરફ કરી કપ શિક્ષા કરી, અને જ્યારે તે લોકોએ જૈન સાધુઓ થવાની હા પાડી ત્યારે તેમને છોડવામાં આવ્યા અને ત્યાર પછી રાજ્યે બ્રાહ્મણ મુદરથોને જૈન સાધુઓએ નમવું તેવા આમ્રક છોડી દીધો. આ યુદ્ધ અને શિષ્ય અતુકને વિદ્યાપાઠોમાં અને સિદ્ધ પાઠકમાં નિષ્ણાત હતા. પ્રભાવક ચરિત્રના કર્તા જણાવે છે કે પાદલિપ્ત સૂરિએ આર્યખપુટાચાર્ય પાસેથી આ મંત્રવિદ્યા પ્રાપ્ત કરી હતી. વળા તે જણાવે છે કે યોનિપ્રાભત (બિન્ન બિન્ન પ્રમાણમાં બિન્ન બિન્ન ઔપધિની મેળવણીથી જુદી જુદી જાતના ક્રીડાઓ અને પ્રાણીઓ પેદા કરવાની કળા) માં નિષ્ણાત રૂદ્રદેવસૂરિ અને નિમિત્ત શાસ્ત્રી (ભવિષ્ય ભાખવાની કળા) માં હુશીયાર ક્રમચુસિંહ જનને પાદલિપ્ત સૂરિના સમકાલીન હતા. તે તેને મળ્યા હતા અને સારા સમાગમમાં આવ્યા હતા. પાદલિપ્તસૂરિ વિદ્યા ચક્રવર્તી આર્યખપુટાચાર્ય અને સિદ્ધ ઉપાધ્યાય દેવેન્દ્રને પણ માનખેટપુરમાં મળ્યા હતા. પાદલિપ્ત સૂરિને પાદલેષ વડે આકાશમાં ઉડી શકાય તેવી કળા આવડતી હતી અને તે દરેકજ રાત્રંજય ગિરનાર-ચૈતંગિરિ આદિ પાંચ મહાન તીર્થોની નજા કરતા હતા. તેણે-દેવેન્દ્રના પ્રભાવથી પાટલી-પુત્રમાં જે બ્રાહ્મણોએ દીક્ષા લીધી હતી તેના સમાને છુટકા હતા. તેમજ રાજા સાતવાહન અથવા

શાલિવાહનના કહેવાથી ભરચમાં મુનિસુવત રવામીના મંદિરની પ્થગરોપણ કર્યું માલમ પડે છે. આ વાત ખરે સંભવિત છે. ઉપર જણાવેલ રાજા શાલિવાહન વંશનો પ્રાકૃત ગાથાસપ્તશતી (ગાઠાસત સપ્ત) નો પ્રસિદ્ધ લેખક હતા હોવાનો જોડા. વળા એવું વર્ણન છે કે માનખેટપુરના રાજા કૃષ્ણ કે જે પાદલિપ્તસૂરિના પરમ મિત્ર હતા તેને શાલિવાહનને વિનવિત કરી કે થોડા પખંત સૂરિને મારી સાથે રહેવા દેવામાં આવે, તેથી પાદલિપ્તસૂરિ આપ્રરાજની રાજધાની પ્રતિષ્ઠાનપુર-લાલવું પૈકલ્ય-ગયા અને પ્રાકૃતમાં તરંગવતીની પ્રસિદ્ધ નવલકથા લખી કે જે પાછળથી બહુજ લોકપ્રસિદ્ધિમાં આવી. આ નવલકથાના ઉત્તમ યુજો તેના પ્રતિરૂપથી પંચાસને મળી છેવટે કણલ કરવા પડ્યા અને પાદલિપ્તસૂરિના મરણ સમાચાર સાંભળતાં ગીચેની પ્રાકૃત કરી તેના મુખમાંથી નીકળી ગઈ:—

સસીલં કહવિનં જુદં જમસ્સ પાલિત્તયં હરત્તલ્લ ।

જસ્સ મુહનિજ્જરાલ્લો તરંગવદ્યા નરે વ્હા ॥

એમ જણાય છે કે આગલા જમાનામાં માત્ર જીવનચરિત્રો ઘણાં હતાં તેનાથી બિન એવી આ પ્રાકૃત નવલકથા તરંગવતી નવીજ દમની હતી. આગમ સાહિત્ય અને તેની અંદર મુખ્યત્વે ચરિત્રાનુસંગ જીવનચરિત્રવિષયક કથાઓ પૂરી પાડે છે. ઉવએસમાળા અને પઉમચરિત્રમની જાતનાં મંથો હતા પણ પ્રતિષ્ઠાસની સાથે જરા સંબંધ ન ધરાવનાર ખરેખરી કાદપનિક નવલકથા માત્ર તરંગવતી જ હતી. તે બાદ અને ઉત્તમ નવલકથા હતી જે પછી નું મલયવતી નામની બીજી નવલકથાનો ઉદ્ભવ કરીશ. તેમની પછી થયેલ નવલકથાઓ આ છે— મુગ્ધ-ધુતી વાસવદત્તા; હરિભદ્ર સૂરિની સમરાજ્યચક્રા, ઉલોત્તમસૂરિ અથવા દાક્ષિણ્યમિદ્ધની કુલયમાલા, તેમજ જૈનેતર લેખકોની લીલાવતી તેમજ સુંધાર મંજરી. છેલ્લી નવલકથા રાજા લોકેશ રચેલી છે. આ નવલકથાઓ બહુજ લોકપ્રિય થઈ હતી અને તેનું

જેના મુખમાંથી નીકળેલી ગરી (ગરબ) વડે તરંગવતી નદી શક્તિ પામી તેના પાદલિપ્તસૂરિને ઉપાડી જતાં જમવું માથું કેમ ન કડચું.

અહુગ અનુકરણ કરવામાં આવતું હતું. પાછળથી થયેલ નવલકથાકારોએ પાદલિપ્ત, જનકેવ અને હરિભદ્રસૂરિને મહાન નવનકથાકાર તરીકે ખાસ વખાણ્યા છે અને તેઓની નવલકથાઓએ બીજી ધણી નવલકથાઓને મધુરતા આપી હતી.

તે સમયના પ્રસિદ્ધ યોગી નાગાર્જુને પાદલિપ્તસૂરિની કીર્તિ સાબળી અને તેને આકાશમા ઉડવાની કળા આપે છે તે અભ્યુ. નાગાર્જુન પાદલિપ્તનો શિષ્ય થયો અને પોતાની જુદીથી પાદલિપ્તમાંની ઔપધિના ૧૦૭ નામો શોધી કાઢી તેની મદદથી ઉડવાનો પ્રયત્ન કર્યો મળ્યું તેને જોઈએ તેવી ફત્તેહ મળી નહિ. તે કુકડાની માફક જરા ઉંચે ઉડ્યો અને પાછો પડ્યો અને તેથી તેને લાગ્યું પાદલિપ્તસૂરિએ નાગાર્જુનને પોતાની જુદીથી માદલેપમાના એક સિવાય બધા વસાણા શોધી કાઢ્યા તેથી તેની અલૌકિક જુદીથી ખુશી થઈ જે એક ઔપધિ તેને આવડી નહિ-કે જે પાણીને બદલે ચોખાતું ઘોણું હતું તે-પાદલિપ્તે નાગાર્જુનને શિખવ્યું. અને નાગાર્જુન ત્યાર મછી ન્યા ધમ્મે ત્યા સંપૂર્ણપણે ઉડી શકતો હતો. નાગાર્જુન સુવર્ણ સિદ્ધિ (સોતું બનાવવાનો કીમીયો) મારે પશુ પ્રયત્ન કરતો હતો તે સારૂ તેને માંધની ઓને હાથે પારાને ખલમા છુટાવવો જોઈએ તે અખતરો કરવા ધારતો હતો

આખા હિંદમા ભમતા ભમતા તેને ખમર પડી કે રાજા શાલિવાહનની ચંદ્રલેખા નામની રાણી પતિની છે. તે યોગી પોતાની ઉડવાની કળાના બળે તે રાણીને પદંગમા સુતેલી સ્થિતિમા મધ્યરાત્રે ખભાત નજીકના જંગલમા લઈ આવ્યો, ત્યાં તેણે રાણીને ન ગજારાવા કહ્યું અને જણાવ્યું કે તને અહિં લાવવાનો ઉદ્દેશ એ હતો કે તારે હાથે મારાને ખવ કરાવવો કે જેથી કરીને તારા અને હલકી ધાતુને સોતું બનાવી શકે તેવો સિદ્ધ રસ તૈયાર થાય. શાલિવાહનને તેની રાણી ગ્રુમ થયાના સમાચાર કેમ મળ્યા અને નાગાર્જુન કેવી રીતે સિદ્ધ રસ બનાવવામા સફળ થયો પશુ તે રસનો કાઠ મળ્યું ઉપયોગ ન કરી શક્યો અને કેમ તેનું મૃત્યુ થયું આદિ વર્ણન પ્રમંથચિંતામણીમા આવે છે. પ્રભાવક ચરિત્ર વર્ણવે છે કે તે પાદલિપ્ત સૂરિની સાથે તે શત્રુજય ઉપર અનશન કરી સમાધિ મરણ પામવા ગયા. બંને નાગાર્જુન અને પાદલિપ્ત 'સા મૃત્યુ મામ્મા પદલિપ્ત ખીજે સ્વર્ગે ગયા આ રીતે ટૂંકમાં મૃત્યુ કરીને જીવન કયા છે. અહિં જણાવી દેવું મહત્વનું એ છે કે નાગાર્જુનો ધણા થયા છે અને આપણે આ નાગાર્જુન ખીજ સૈકાના મધ્યમા બોદોમા થયેલ નાગાર્જુન કે જેણે વજ્રયાન ચલાવ્યો તેનાથી તદ્દન જુદો છે. (અપૂર્ણ).

હંસાવલીની વાર્તા.

લેખક:—**દા. મંજુલાલ રણછાડલાલ મજમુદાર. B. A. LL. B.**

[સં. ૧૬૭૩ માં “દ્રીપદી હરણ” સ્વનાર ખલાતના જૈનેતર કવિ શિવદાસે આ વાર્તા દુહા, ચોપાઇ, અને છંદપદ્યમાં રચી છે. એ વાર્તા “સાહિત્ય” માસિકમાં ૧૯૧૬-૨૦ માં કકરે કકરે છપાઈ હતી. ત્યાં પ્રકાશકે જણાવ્યું છે કે બીરછ અને સામગજદ વગેરે કવિઓને આ વાર્તામાંથી કંઈ ને કંઈ સુચના મળી હોવી જોઈએ.

પરંતુ વિશેષ શોધને પરિણામે જણાય છે કે “હંસાવલી”ની નવી વાર્તા રચ્યાનું પરોપાતન એકલા શિવદાસને ખાતે પણ સ્વીકારાય તેમ નથી. લગભગ ૫૬૨માં શતકમાં (સં. ૧૪૧૧ માં) એક વિનયભદ્રે “હંસવચ્ચ વફ-યાદ” રચી છે. તેના પછી સં. ૧૫૫૩ માં હતાસાયલી એક આસ્વાયત નામના કવિની “હંસવચ્ચ કથા” રસન કોલેજના સંપ્રદર્શમાં તથા હંદ્યપુસ્તકાલય (વિનયજીવ) બંદારમાં છે.

એ વાર્તા શિવદાસની વાર્તાનું મૂલ હોય એમ લાગે છે. એમાં વાર્તાને “ચાર ખંડ” માં વહેંચી નાખેલી છે. શિવદાસની વાર્તાનું ખીલું નામ પણ “હંસા ચારખંડ” છાપવામાં આવ્યું છે. જૈન કવિની વાર્તા શિવદાસના ત્રીજા ખંડથી શરૂ થાય છે. પહેલાંમાં સાક્ષિવાહનના પુત્ર વરવાહનની કથા એમાં આવે છે.

સં. ૧૬૫૩ માં એક મધુસૂદને “હંસાવલી” ની વાર્તા રચેલી છે. એમાંની હંસાવલી તે. હંસાવલી (ત્રણાવલી)—ખલાતનગરની તાજપુત્રી છે; અને તહેને વિક્રમસાલ આવ્યેને પરણી લય છે. એ વાર્તાનું ખીલું નામ “વિક્રમચરિત્ર” છે. એ હંસાવલીને આ હંસાવલી સાથે કંઈ સંબંધ નથી. માત્ર નામ સામ્ય છે. આ વાર્તાની સુંદર મતિ થી. અબાસાલ ભરીએ મહેને પોતાના સંપ્રદર્શમાં વાંચી જવા મહે. આખી હતી, તે બદલ તહેમને મહુરૂ છે.

“હંસાવલી” ની આ પદ્ય વાર્તા એટલી પુરતી લાક્ષણિક છે એમાં પણ જનમની કથાદોર કુરુપદેવિણી નાપિકાના સ્વભાવનું સમાધાન કરવામાં આવ્યું છે. ચીતારાના ચિત્રપટની યુક્તિ પણ તેટલીજ વિશિષ્ટ વાળી છે. આ વાર્તા એક જૈનેતરે રચી છે છતાં તેમાં જૈન મતની સ્પષ્ટ અસર જોઈ શકાય છે. મહાકવિ સામગજદના પુરોગામી વરીકે પણ આ વાર્તાનો કવિ ઉપધોષી છે.

શિવદાસની વાર્તાનું ખાણું નીચે પ્રમાણે છે:—

કુંભપુરમાં અનંગબ્રજ રાજાને પુત્ર નથી. તેણે કંટાળીને કમળપૂજા આદરી. એટલે સિવકૃપાથી એને બે પુત્ર થયા. પરંતુ તેનું સુખ તેના નસીબમાં લખાયું નહોતું.

સોમ અને ઉત્તર એ બે રાજકુમાર મોટા થયા; અને મુગધા રમવા ગયા. ત્યાં એક ઋષિ દત્તા; તેમણે ઉપદેશ કર્યો: “કુમાર, પરહિસાણું ધોર પાપ તમને લાગ્યું. હવે તે ધોવા કાશી જાઓ; અને કળા આવડતી હતી નહિ પાપમુક્ત થાઓ.”

ગિરનાર-રવંતગિરિ આદિ નાચે નીકળ્યા. વાટમાં જાત્રા કરતા દત્તા. તેણે-હવે-દત્તા નો જુસ્વા. લખતાં પુત્રમાં ને શાદલોએ દીકરા લીધા દત્તા. ગળું સુકાતા જુકળ્યા દત્તા. તેમજ રાજ સાતવાહનગાદિ “જૈન

લાગ્યું. સોમ પાણીની લાળ કાઢવા એક ઉંચી ઝીંડ ઉપર ચડ્યો. નજીકમાંજ એક નગર દેખાયું. જાને લાઇ હો ગયા; અને નગરના પ્રધાનને ધોર રાત-વાસો રચા.

પ્રધાનની પુત્રી જ્યવંતી બોજન પીરસવા આવતી હતી. રાજકુમાર ઉત્તર તેને જોઇને અંજાયે; જ્યવંતી પણ આ જીવાનકાને નીરખી મોઢ પાગી. પરંતુ એના દેહાની વાત એ જોઇને જાણ્યા દઇ દઈ નહીં. ઉત્તરથી પણ એ વાત કેમ પુછી જાય ? એણે પણ મનની વાત મનમાં રાખી. સંકલ્પ કર્યો, “એ જ્યવંતીને આ જન્મે નહીં તો બીજે જન્મે તે જા-રે મેળવવી.”

પ્રધાનને ત્યાંથી વદાય માગી બંને જાણી કાઢી ચાલી પડેલા. જંગમમાં નહાઈ પવિત્ર થયા. ઉત્તર

જયવંતીને બુલી શક્યો નહોતો, એને થયું, 'જયવંતી મેળવ્યા વગર સંસારમાં ક્યું રસ રચાન ?' એણે તો સાજા દેહ પાડ્યા નિશ્ચય કર્યો; અને કરવત મુકાબ્યું કે, "આવતે ભય જયવંતી-મારી મળે !"

સોમકુમાર સાથે હતો; તે ખુબ ખિન્ન થયો. જયવંતીને પોતાના ભાઇની કચની કહેવા તેના નગર તરફ ચાલ્યો. નગરના ખજાર સુધી એ આવી પહોંચ્યો અને વીસામો લેવા બેઠો. એવામા દુકાની ટપો-ટપ બંધ થવા માંડી. પુરુષમાત્ર જ્યાં ત્યાં સંતાઇ જવા લાગ્યા. સોમને આ શું થાય છે તેની સમજણ પડી નહીં.

લોકો જોલી ઉઠ્યા: "એ જવાન, તું કેકે અજાણ્યો લાગે છે; રસ્તામાથી બાલુએ ખસ, જે પછે જયવંતીમહેન નીશાણેથી થેર ભય છે. રસ્તામા કેઇ પુરુષને જોવામા આવે તો તેને મારી નાખવામાં આવે છે તેની તને ખજાર નથી ?" એટલામા તો આગળ હથીઆરમંધ દારીઆતું ટોણું ધસી આવ્યું. તેમણે સોમને વચ્ચેથી ઉઠી જવાનું કહ્યું.

સોમનું સ્વમાન ધવાયું; એ સામો થયો. તિર-સ્કારથી પેલી સ્ત્રી અંધારદોકાને નીહાળી રહ્યો. એટલામાં જયવંતીની હાથણી ઈ લગોલગ આવી પહોંચી.

ઈ હાથીને બદલે હાથણીનું વાહન પુરુષભત પ્રત્યે દેવતું સચક છે.

સામળમટની "વેતાળપચીશી" માંની નવચી વાર્તામા આવીને એક પુરુષદેખિણી "જયવંતી" ની વાર્તા ગોઠવાયલી છે, આ જયવંતી એટલે સુધી મત લઇને બેઠી હતી કે—

"પુરુષકેર મુખ નવ જોય, કળી ન શકે તેને કાય; રાત્રે નહીં પુરુષ શું રંગ, ગમે નહીં પુરુષને સંગ. પુરુષ નામ અન્ન નવ જોય, પુરુષ દીગલા શું નવ રમે; પુરુષ નામ નવ પહેરે રાણગાર, મોઝારે કેવરો નવ સિર દાર. પુરુષ પલંગ પર નવ સુવે, પુરુષ અડીસે મુખ નવ લહે પુરુષ લેટિ પાણી નવ પીયે, પુરુષ નામ લેતા મન બીડે" એક દિવસ એક પરદેશી પંથી તબોળાની દુકાને બેઠો હતો ત્યાં જયવંતીની દારી પાન લેવા આવી કાપા સુના વગર એકલા પાન લઇને ગઈ તેથી તેને અચ્ચર્ચ થયું. ભારે તબોળાએ ખુલાસો કર્યો કે—

જયવંતીએ દૂરથી આ પ્રસંગ જોઈ લીધો. પાસે આવતા સોમને જોળખ્યો. અને નીચે ઉતરી.

સોમની સાથે ઉતરકુમારને ન દોઠો એટલે જયવંતીના હૃદયમા કેં કેં થઈ ગયું. એણે ખીતે ખીતે ઉતરની ખજાર પુછી સોમની આખમાં આંસુ આવ્યાં. જયવંતી પામી ગઇ કે કેં અનિષ્ટ સમાચાર છે.

સોમ જરા સ્વસ્થ થઇ નરમ સાદથી કહેવા લાગ્યો, 'ભાઇના શા સમાચાર કહું ? તમને અર્ધો નેત્રો ત્યારનું જ એમનું દીલ ધવાયુ હતું, પણ દીલનાં દર્દ સૌ કોઇને કહેવાય છે ? તમને હૃદય આપી એ યાત્રાએ ચાલ્યા; ગંગાશ્યમા નાહ્યા; પણ પછી એમને એમનું હૃદય ખાલી ખાલી લાગવા ક્યું એમણે પાછા જવાનો વિચાર માંડી વાળ્યો. અને કાશીના કરવતનો છેલ્લો ઉપાય એમણે અજમાવ્યો ! "આવતે ભય એ જયવંતી મળે" —એ એમના છેલ્લા બેકલ હતો. હું ઓશીઆળો બની ગયો. મારે તમને એ સમાચાર કેમ પહેચાડવા તે ભારે વિચાર થઈ પડ્યો. હું આજે આધડનો આધડનો ચાલ્યો આવું છું. ત્યાં તમે આમ અચાનક મળ્યા—"

જયવંતીના હાથમાથી હથીઆર સરકી ગયાં. કેળ ઉપર લા થયો હોય તેમ એ ભોલ ઉપર બેસી પડી. એનું માથું ફરવા માડ્યું "હવે શું કરવું ?" એ વિચારવમળમા એ તણાવા લાગી પ્રલમકાળમાં આખી સદિ હુપ્પી ભય છે તેમ એની આશાની મોવાતો ભોલબેગી થઈ અદશ્ય બની ગઈ હતી.

શોકનો પહેલો આઘાત નરમ થતા એ કર્તવ્ય વિચારવા લાગી. જેને માટે મહા શક્તિની જેમ,

"પુરુષ સેવા કરે નહીં, વિપરીત એક વિવેક." તેથીજ કાપા સુના વગર એ ચલાવે છે વળી એ કેવરી દર રવિવારે શક્તિની પૂલ કરવા બહાર નીકળે છે ત્યારે

"પુરુષ બહાર નવ નીસરે, રાય રાણા ને રંગ; દેખે તેને દુખ દે, એ તો આંટો બંદ." આથી જયવંતીને સાંમળીને પેટો પથી કાશી કરવત મુકાવવા જવાને તેજાર થયો. —આટલો પ્રસ્તાવ સામળમટે તેમનો વજ્રવમાં પ્રસવિત કોઇ પ્રાચીન લેકવાતમાંથી ઉપધેખમાં લીધો તરી એટલું કહેવાયું મન થાય છે.

પુરુષ સંમાજમાં ઉદાસીન થઈ ફરતી તે જવાથી હવે એનું જગત શન્ય બની ગયું. એટલે એની પાછળ જવું જોઈએ છે એમ એણે નિશ્ચય કર્યો.

જયવંતીએ કાશીનો મારગ લીધો. એની ત્રણસે સાઠ સરખી સાહેલીઓ એને એકલી કેમ જવા દે? એ પછુ રાજકુવરીની સાથે યથા. બધું મંડળ ચાલતું ચાલતું કાશી આવી પહોંચ્યું. પતિતપાવની ગંગામાં શુદ્ધ થયું. પછી જયવંતી કરવત મુકાવવા ગઈ. પ્રેરતું કરવું તે કરવત મુકાવતાં ભાગવામાં એ જીવી. એણે માંડ્યું, “મને પેલે ભવ ઉત્તર ભરતાર તરીકે અને વીરો તરીકે પ્રાપ્ત થાય!” કરવત મુકાવું અને જયવંતીએ પોતાનો કુવારો દેહ છોડ્યો.

જયવંતીની સાહેલીઓ આ વિપરીત દેખાવથી આભી બની ગઈ; અને મળે એમનામાંથી તેજ દરાધ ગયું હોય તેમ એ વીલી વીલી થઈ ગઈ. એમનાથી સંકીર્ણ વગર કેમ રહ્યું જાય?—તે પછુ જયવંતીની પુત્રી આવી. સોમકુમાર આ દત્તાકાંડ જોઈ રહ્યો હતો તેને ફુતીઆ ઉપર વિરાગ આવ્યો. હવે સંસારમાં એનું કેણું? એમ એને થવા માંડ્યું. એણે પછુ આ જીવનની અંત શોધ્યો. કરવત મુકાવતાં એણે માંડ્યું, “ઉત્તર તથા જયવંતી પાસે મારો અવતાર થાવ!” મને ત્રણ અવતાર સુધે અને ત્રણ જથ્થે ભેગાં થઈએ—”

કરવતની કારમી કઢાણી સાંભળી કાશીનો રાજ કાઢ્યો. ભયંકર આત્મિક સા કરનાર થત્રને એણે દેશપાર કર્યું. યાત્રાગુઓને તે માટેજ કાશીમાં આવતાં ખાળ્યા. સંસાર આકરો લાગે કે તરત જોળાયું બદલી મનગમતો નવો જન્મ મેળવવાનું લોકોનું સાધન હવે નષ્ટ થયું.

કરવત મુકાવી જયવંતીએ માગણી કરી હતી કે પેલે ભવ ઉત્તરકુમાર ભરતાર તરીકે અને વીર તરીકે પ્રાપ્ત થાય. એટલે અક્ષરેવને ચિંતા થવા માંડી. બાઈ બહેન તથા સ્ત્રી ભરતારનો ભેગો જન્મ કેમ આપવો તેની સુત્ર એમને પડતી નહોતી. ત્યાં અક્ષયુત નારદ

આવી ચડ્યા; તેમણે સુઝાડ્યું કે, “તેમને પોપટ પોપટીનો અવતાર આપો; નાનાં હશે ત્યારે બાઈબહેન, અને મોટાં થશે એ પતિ પત્ની થશે.” આમ થયું. ઉકલી જવાથી અક્ષરેવને જયવંતી અને ઉત્તરને પોપટનાં બચ્ચાં અવતારો. સોમ મોર જન્મ્યો; જયવંતીની સખીઓ પંખિણીઓ થઈ.

વનમાં એક પોપટીએ ઇડાં મુક્યાં. એ ઇડાંમાંથી બચ્ચાં જન્મ્યાં. તે ધીમે ધીમે મોટાં થતાં હતાં. એકએક વનમાં દાવાનળ પ્રગટ્યો. પશુપંખી નાસ-લાગ કરી રહ્યાં. પોપટીએ બચ્ચાંને લઇને ઉડી જવાનું પોપટને ક્યવ્યું. પછુ સુઝાએ કહ્યું, “હું હમણાં ચાંચ ભરીને જળ લાવું છું અને દવ હોલવી નાખું છું.”

પોપટીએ કહ્યું: “બરું; પરંતુ તમે ચાંચ ભરી પાણી લાવશો તેથી દવ હોલવાશે નહીં; અને દાવાનળ ચારેપાસથી આપણને વીડી વળેલો છે. મોટે આપણે અહીં રહીને સંગાથે બળી મરીએ તેટલુંજ આપણા હાથમાં છે. તો મને સૂત્રમાં એ સાથે રહેવાનું સતીતું સહભાંએ પ્રાપ્ત નહીં કરાવો?—તમે હવે જવાનું માંડી વાળો.”

પોપટીએ બહુ જરૂર લીધી; પછુ દવથી ગભરા એકાં પોપટ કુટુંબ બચાવવા ચાંચમાં પાણી લાવવા ઉડ્યો. આ તરફ દવ વધી પડ્યો. પોપટી બચ્ચાં સાથે બળી મરી. પંખિણીઓએ પછુ પોપટીને બળતી જોઈ દવમાં ઝંપલાવ્યું. એટલામાં સ્તેદધેશે પોપટ પાણી લઇને આવ્યો. પછુ ભડભડતી આગમાં પોપટી અને બચ્ચાંને સપડાઈ ગયેલાં. જોઈને તેણે પંથુ દવમાં ઝંપલાવ્યું. મોરથી એ આ અકસ્માત જોઈ રહેવાનું નહીં; અને તેણે પછુ અગ્નિપ્રવેશ કર્યો. આમ આ અવતાર કથાનું છેવટ આવ્યું.

જયવંતીના ત્રીજા અવતાર કણિયાપુર પાટણમાં હંસાવલી નામે રાજકુવરી તરીકે થયો. પેંજીમાં શાલિવાહન રાજ હતો. તેને ત્યાં ઉત્તરકુમાર નરવાહન નામે રાજકુમાર થયો. એ રાજ્ય પામ્યો ત્યારે સોમકુમાર મનકેશર નામે તેનો પ્રધાન થઈને રહ્યો. આમ ત્રણેના ત્રીજા અવતારમાં સૌ સાથે મળી શક્યા.

* હિત ધર્મના અભિરૂપાદાને આપણે અવરોધ આપી પરખી રાખ્યા છે.

એક દિવસ નરવાહનને નિદ્રામાં આનંદ-સ્વપ્ન લાખું. જાણે કશિયાપુર પાટણજી હંસાવલીને એ પરજો છે ! લગ્નવિધિ ચાલી રહ્યો છે; અને રામની નિદ્રા લંબાતી જાય છે. પહેર દિવસ ચડ્યો પણ રામ ઉઠ્યા નહોં એટલે મનકેસર પ્રધાને ભિન્નભાવે રામને જગાડ્યો. રામ સ્વપ્નમાં કવલલક્ષણ દરવાની તૈયારીમાં હતો. હંસાવલીના હાથ એના મુખમાં કંસારતો કાળાઓ ભરાવવા લંબાતો હતો અને આ ધૂંધો પ્રધાને નરવાહનને જગાડ્યો; એટલે રામને ક્રોધ ચડ્યો. એના મનથી જાણે બહુ ધુળમાં મળી ગયું !

‘મનકેસરે રામના મનની વાત જાણી લીધી. સ્વપ્નમાં દોડેલી હંસાવલીને પરજાવી આપવાનું વચન આપ્યું; અને હંસાવલીની શોધમાં એ નીકળ્યો. વાટમાં એક યોગી મળ્યા તેની મદદથી એ કશિયાપુર આવી પહોંચ્યો. નગરમાં પેસવાને બદલે નગરના કોટ બહાર એક માલજી રહેતી હતી તેને ઘેર જઈ ઉતારો કર્યો. ઘેરેઘેર ફરનારી માલજી પાસેથી ચતુર પ્રધાને રાજ્યની હકીકત પુછી લીધી. વાતે વાતમાં માલજીથી કહી દેવાયું કે “ પાપિણી રાણીએ હંસાવલી નામની કુટુંબીને જન્મ આપ્યો છે. તે કુંવરી નર જાતને દેખે છે ત્યાંથી મારી નાખે છે; અને તેમનાં માથાને માતાને ભોગ આપે છે. તેની સાહેબીએ તેને આ કાર્યમાં મદદ કરે છે.” મનકેસરે આ હકીકત ગાંઠે બાંધી; અને મળ્યે તેનો ઉપયોગ કરવાનો નિશ્ચય કર્યો.

લાગુ જોઈને દર્શન કરવાને બદલે એ દેવીના મંદિરમાં પોઠા અને અંદરથી દાર બંધ કર્યા. હંસાવલી, હંમેશની જેમ, દર્શન કરવા આવી ચારે કોણ દિવસ નહોં અને તે દિવસે મંદિરનાં દાર બંધ દીધાં. એણે આતીને દાર ડેલાં-પણ તે ઉધડ્યાં નહોં. થોડીકવારે અંદરથી શબ્દ થયો:

“ જા રે રંડા હંસાવલી ! ”

હંસાવલીએ મંદિરના ઉમરા ઉપરથી ચરણરજ માથે લીધી; અને જગદ્ગુરુની દેવીને વિનવણી કરવા મંડી: “ માજી, મને રંડા કેમ કહ્યો છો ? મારાથી કેં કુંડે કાર્ય થયું ? ” જવાબ મળ્યો: “ એ નાદાન રાજકુમારી ! પુરુષ જાતનો ભોગ કાં આપે છે ? ”

હંસાવલીએ વિનવણી પોતાના પૂર્વ જન્મની પોષટ પોષટીના અવતારની બધી વાત કરી. “ પોષ્ટે કહ્યું ન માન્યું અને ચાંચમાં પાણી ભરવા ગયો એટલે એ અચ્ચો દેખાયો. તેથી મને થયું કે એણે પોતાનો દેહ વદાલો ગણ્યો ત્યારથી તેની પુરુષજાત ઉપર વેર રાખું છું ! ”

દેવી ગંભીર સ્વરે બોલ્યાં: “ એમાં એ-પોષટનો શો વાંક ? બીચારો કુંડેળ બચાવવા ગયો તેમાં એનો શો અંગત સ્વાર્થ ? ચાંચ ભરીને એ બાળ્યો અને દલમાં તમે સપડાયાં ત્યારે એ થયું તમારી પછવાડેજ મુલો હતો—” આ શબ્દો સાંભળી ત્યાં થોડીકવાર લાંબી શાંતિ પ્રસરી. હંસાવલીના મુખમાંથી એક ઉડી ‘હાય’ નીકળી. એને પરતાવો થવા મંડિરો દેખાયો, એણે તતકાજ નરજાતને ન મારવાની પ્રતિજ્ઞા લીધી; અને દેવીને બહાર રહ્યે રહ્યે નાકલોડી બેસવા માંડી.

પછી એ દેવીને વિનવવા લાગી: “ માજી, એ પૂર્વજન્મનો પોષટ ક્યારે મળશે ? ” મંદિરમાં પોઠેલા મનકેસરે કહ્યું: “ આઠ દિવસ પછી. ” હંસાવલીના જીવને એ ઉત્તરથી શાંતિ વળી; અને નક્ક બનીને એ ઘેર ગઈ. મનકેસરે દેવીની યાદી માગી. પોતાનો ઉદ્દેશ જાણી દેવીની વિશેષ સદાયતા માગી. ક્યાણુ દેવીએ વરંદાન આપ્યું કે, “ તારા મનથી જે કેં તું ચિત્તપટ ઉપર ચીનરીશ તે આંખે-હું જ યશે. ”

દેવીની આવી અજુચીતની સદાય મળતાં મનકેસરે ચીતારાનો વેષ લીધો; અને પછી રાજકુમારી હંસાવલી પાસે એ બાળ્યો.

ચીતારાએ વિવિધ જાતનાં ચિત્રો ચીનરી બતાવ્યાં. પછી પૂર્વજાતની આખી કથા એણે ચીનરી. જાય-વંતી અને ઉત્તર કાશીમાં કરવન મુકાવે છે: તેઓ પોષટપોષટી જન્મે છે: દરે લાગે છે: તેમાં પોષટી તથા અચ્ચાં બળી મરે છે: પોષટ ચાંચમાં પાણી લાંબને આવે છે: તે પણ આ સ્થિતિ જોઈ અંધારાવે છે—વજેર.

હંસાવલીને, આ ચિત્રમાલા જોઈ, પૂર્વભાવનું એકાએક ભાન થઈ આવ્યું પૂર્વ કથાને આબેહુમ ચીતરેલી જોઈ એ બેટી હતી ત્યાંજ ઢળી પડી; અને પોપટ માટે રૂંચા લાગી. મહામહેનતે તેની મૂર્છા વળી. એકાંતમાં ચીતારાએ ફરીથી એને કહ્યું. “કુંવરીયા, તમારા પૂર્વજન્મનો નાથ ક્યાં જન્મ્યો છે તે સર્વ હકીકત હવે તમને ચીતરી બતાવું છું.” મનકેસરે ગોહાંવરી, પેઠણપુર, શાલિગ્રહન, નરવાહન વગેરે આવેશ્યાં. એટલે હંસાવલી યુવરાજ નરવાહનની સાથે ચોતાને પરજીવી આપતી ચીતારાને વીનવવા લાગી.

ચીતારા ત્યાંથી રત્ન લઇને નરવાહનને તેડી લાવવા ગયો. સ્વપ્નામાં દોઢેડી હંસાવલીને કાચે સોર જન્મવાની ધન્ય પડી હવે એને પસે આવેલી ત્યાંથી. એ તંત્રવાર થઈ ગયો; અને મનકેસર પાંચ (ચીતારાને વેરે) રાખતે તેડીને આવ્યો.

થયું ત્રણ જન્મના અંતરાય પછી બંનેનાં હાથ મળ્યાં. હંસાવલીનો પુરુષ જાત પ્રત્યેનો રાય હવે છેક કેતરી ગયો હતો. આ બંને પ્રેમીઓના સંસાર

† સરખાવે આવાં પૂર્વ જન્મનાં ચિત્રપટની અસર મટિ પ્રાકૃત કથા “તરંગવતી” (જુલો ૧૯૮૨ નો ‘ગુજરાત’ માસિકનો દીવાળીનો અંક) ઉપાહરણની પુરાણિક્યામાં પણ ચિત્રચોદા આવી ચિત્રકલાની મહાચીન વર સોધી આવે છે.

સાગરમાં હંસ અને વાસ (વચ્ચ)નું જોડકું અવતરતાં આનંદની બરતી આવી.

હંસાવલી, ચીતારાની કલા અને શક્તિને સંભારી સંભારીને હજીએ મનકેસર પ્રધાનને અનેક ધન્યવાદ આપી રહી હતી.*

● “હંસાવલી” જેવી પુરુષદેવિણી સ્ત્રીઓની વાર્તાઓ પ્રાચીન સાહિત્યમાં મળી શકે છે જરી. એક હૃદયભગ્નપુરુષ “વિક્રમસેન રાસ” (સં. ૧૫૬૫) માં ચંપાવતીના અપકરેનની પુત્રી લીલાવતીને પુરુષદેવિણી કહી છે. તે કન્યા કોઈને પરણતી નહોતી, કારણ કે પૂર્વજન્મનું જ્ઞાન હોવાથી એ પુરુષભવનો દ્વેષ કરતી.

ત્રીજીની “કામાવતી કથા” (સં. ૧૭૨૫) માંની કામાવતી એ શિવદાસની હંસાવલીનીજ દ્વિતીય આવૃત્તિ છે. ત્રણ જન્મની કથામાં પણ ઘણું સામ્ય છે. સામ્યભલટની “વેતાલપચીરી” માં નવમી વાર્તા માંની જયવતી, હપરાત “હવમ કમ સંવાદ” માં કર્મવાદીના બીજા સિદ્ધાંતના દર્શાવમાંની પતિનીની એ આવીજ નીચિક્યા છે.

જીની વાર્તા “પ્રેમાવતી” [સં. ૧૯૪૮ ના ‘ગુજરાત’ ના દીવાળી અંકમાં પ્રકટ] માંની પ્રેમાવતી પણ આ પ્રકારની નાયિકાઓના વર્ગમાં જોડે જોડી છે.

આ બધી નાયિકાઓ તેનીસન કવિની ‘Princess’ [પ્રિન્સેસ] ની જેમ “સ્ત્રીયા રાજ્ય” ની હીમાવતી અને પુરુષ ભવનો સામે ધનાર વ્યક્તિઓ જેવી ચીતરવામાં આવી છે. ઉપરમાં, તે બધેએ પુરુષ સાથે સંધિ થવાની વાત આવે છે.

[આ ‘ગુજરાત’ ૮૪ના કાર્તિકમાં આવેલ વાર્તા રા. મજમુદારના પ્રાવેશિક સંધારા સહિત અન્ય મૂળી છે અને આ પછી સમ્પ્રદાયિક રચના ‘નવે-દીસે’ ના અંકમાં આવેલ ‘કામાવતીની વાર્તા’ પ્રસિદ્ધ કરી છે, તેનું કારણ એ છે કે તે વાર્તાઓ જૈનેતર કવિઓએ પદ્યમાં લખી તે પહેલાં વધુ લાંબા કાળે જે જૈન કવિઓએ તે વાર્તાઓ પદ્યમાં ચોટી છે તેની વિગત હવે પછી આપવા અમારા વિચાર છે કે જેથી રા. મજમુદાર સુચવે છે તેમ તેનાં મૂળ જૈન છે એ પ્રત્યક્ષ રીતે સિદ્ધ થઈ શકે તેમ છે; જૈનેતર ગુજરાતી પદ્ય સાહિત્ય વિદ્યમં તેમની સહીથી પ્રાપ્ત થાય છે તેથી તે સહીથી તે ગુજરાતી કવિતાનો પ્રારંભ અવરણે ગણી ચકાસ્ય તેમ છે. સોફા વાર્તા સાહિત્ય માટે જૈનોએ પુરસ્કૃત કર્યું છે અને તે જેમ બને તેમ વહેણ. ને બીજા સાહિત્ય કરનાં પહેલું પ્રકટ કરવા ચોક્કસ છે એ અમારી સુચના આનંદકામ્ય મહોદધિનાં ભાગીદાર પ્રકટ કરનાર ઉપાધી સેરો. તંત્રી.]

કામાવતીની વાર્તા.

લેખક:—રા. મંજુલાલ રણછોડલાલ મજમુદાર, બી. એ, એલએલ બી.

‘મહાકવિ પ્રેમાનંદ’ શિષ્ય વીરજીએ આ વાર્તા સં. ૧૭૨૫ માં રચેલી, તે પ્રાચીન કાવ્યમાલા અંક ૮ માં છપાઇ છે. કવિ લેખે “અભિનવે પ્રતિહાસ” કહે છે. પરંતુ આ પહેલાં આશરે પોણેસો વર્ષ ઉપર, “હંસાવલીની વાર્તા” લખનાર ખંભાતના કવિ શિવદાસે “કામસેન કામાવતીની વાર્તા” દ્વારા, ચોપાઈ અને પૂર્વ છાયાના ૫૮૬ રચનાર્થકમાં કડવાંશદ રચી છે. *

પ્રેમને અર્થેતી બીજી લોકવાર્તાઓની પેઠે આ બન્ને કવિઓએ કલ્પયુતિ એમ જણાવી છે કે “એ કામાવતી ચરિત્ર જોગ્ય, સાંભળતાં સુખ પામે કય; તેકને કદિ નહિ વિનિગ, નરનારી સુખ પામે જોગ; નત નત નવલા પામે જોગ, સદાકાળ તેકને નદિ વિનિગ. પ્રીત વિછોડતું મોડું પાપ, પરમેશ્વર કે તેકને શાપ; તે માટે કહું છું સોય, પ્રીતવિછોડ મ કરશે કાપ—” શિવદાસ.

“એ કયા જે સાંભળે, વિશ્વામયું નરનાર. વિનિગ કદિ થાયે નહિ, શૂદ્ર પુત્ર મન પરિવાર.—”

વીરજી.

આ વાર્તાનું મૂળ પદ્યપુરાણ તથા કથકુમારચરિતમાં છે. *વીરજીએ પોતાની વાર્તાનાં સાત કડવામાં

+ આ વાર્તાના પરિચય માટે જુલો “ગુજરાત” નો કાર્તિક ૧૯૮૪ નો અંક.

૩ શ્રી કૃષ્ણે સુન્દરાલી સમાના સંક્રમ્માં “કામસેન કામાવતી” ની વાર્તા છે; અને તે અપ્રસિદ્ધ છે. જ્ઞેની નોંધ સમાની છપાવણી યાદીમાં પૃ. ૭૦-૭૧ ઉપર આવેલી છે. એ વાર્તા પ્રકટ થયે વીરજીનાં કાવ્ય સાથે સરખાવવા માટે ઠીક કામ લાગશે.

“વીરજીએ પોતે સામગના જેવી કવીતા કરી લેખે ૭૬૬૬ મારવાનું માથે રાખ્યું હતું—” એમ પ્રાચીન કાવ્યમાલાના સંપાદકે નોંધ કરી છે કહાય તેથી પ્રેરાણે જ દિ. બા. કેશવદાસભાઈ “પ્રેમાનંદના જીવનના પાંચ પ્રવાસ” માં ઉલ્લેખ કરે છે કે “પ્રેમાનંદે, અજ્ઞાતી સાહિત્યના સમ્રાટ અર્થેના મદાન સમારંભમાં કામની

પદ્યપુરાણની કથાના સાત અધ્યાય અને બાકીનાં ૧૫ કડવામાં કથકુમારચરિતની આધ્યાયિકામાંથી સમ્યન્ધ જોડ્યા છે, પછી એક અજગરની આકથા પણ એમાં જોડી છે.

આ “કામાવતી” ની વાર્તાનું “હંસાવલી” ની વાર્તા સાથે ખૂબ ઉધાડું સામ્ય છે; કદાચ વીરજીને પોતાના પહેલાંની, સમાજમાં પ્રસિદ્ધ એવી એ જૂની વાર્તામાંથી પ્રસંગતું સૂચન થયું પણ હોય. કામાવતી પહેલે અવતારે હંસાવલીની નામની રાજપુત્રી; બીજે અવતારે ‘પંખિણી’-પોપડી; અને ત્રીજે જન્મે કામાવતી તરીકે અવતરે છે.

વીરજીની વાર્તાનો સારસંક્ષેપ આ પ્રમાણે છે:—

હંસાવલીને પહેલા જન્મમાં ઇચ્છિત વર મળવામાં વિઘ્ન આવ્યું. એણે એક વખત એક સુંદર વહેંચણી કરતાં તેને (વીરજીને) ફારસી-આરબી-હિન્દી વાર્તાને ટોર મારે એવી અદ્ભુત વાર્તા આ રચવાનું સોંપ્યું હતું. એ કામ વીરજીએ “કામાવતી” ની વાર્તા રચીને બળવું; પરંતુ એમાં વિદેશી વાર્તાસાહિત્યના જેવો ચમત્કાર અથવા પેશાચી પ્રહારકથા જેવો રસ આવી શક્યા નહીં; તેથી પ્રેમાનંદનું મન માન્યું નહીં—” પરંતુ એ હક્તિ પછી, વિદ્વાન અસ્તાવકાર દુરતમ હમેરે છે કે “આ હક્તિને પુષ્ટિ આપનારાં પ્રમાણ મળ્યાં નથી” અત્યારે તો શિવદાસની, વીરજી પૂર્વે રચાયેલી બન્ને વાર્તાઓના અસ્તિત્વને લીધે, ઉલટાં વિરજ પ્રમાણે મળતાં જાય છે. વળી, પ્રેમાનંદે શિષ્યોને કાર્યની સોંપણી કર્યાની જે વિગતવાર હકીકત આગળ ધરવામાં આવી છે, તેનું ખર્ચન વીરજના પોતાની વાર્તામાં કરેલા ખાસ મૂલ આધાર સ્વરૂપતા ઉલ્લેખોથી જ થઈ જાય છે. ફારસી તો નહીં પરંતુ “હંસાવલી” જેવી પ્રાચીન જૈનકથા ઉપરથી વીરજીને પોતાની વાર્તા રચવાની સચના મળી હોય એમ વધારે સંભવિત અને સ્વાભાવિક લાગે છે.

આધારમૂલ અનેકી મૂલ “વાર્તાવાનું” નાચિમનું નામ પણ વીરજીને કામ લાગ્યું છે, એ બાબત આનંદ એવાની છે.

બ્રાહ્મણપુત્ર જોયો; એના તરફ એને એક ભાંડુના જેવો બહાવ ઉપજ્યો. તેથી વર્તમાન જીવગીતી કંટાળી ગયેલી હું સાવધીએ બીજો જન્મે તે એવો ભાઈ થાય એવી ઇચ્છાથી પોતાનો દેહોત્સર્ગ કર્યો. બ્રાહ્મણપુત્રના હૃદયમાં બીજો જ આવ જાયો. તેને કાનિય રાજપુત્રી સાથે વિવાહ કરવાની ઇચ્છા થઈ; પરંતુ આ યોનિમાં તે શક્ય નહતું તેથી તેણે બીજો જન્મે તેવી પત્ની મળે તે હેતુથી દેહત્યાગ કર્યો.

એનેનો મનોરથ કેમ ફળશે? એ વિશે બ્રહ્માને યાં ચિન્તા થઈ, આખરે તિપક જાતિમાં એમને પોપટપોપટી જન્માભ્યાં. એ પક્ષી પહેલાં ન્હાનાં કતોં ત્યારે ભાડું હતું; મોટાં થયે એ નર અને માદા થયાં. પછીથી, “હં સાવલી” ની વાર્તામાં જેમ પોપટ-પોપટીના જન્મની, તથા તેમની દલમાં બળી મર્યાની વાત આવે છે તેમ અહીં પણ, એની એ ધટના સાંગોપાંગ દેખા દે છે.

બળી મરતી વખતે પોપટ સાથે રહેતો નથી; એને ચાંચમાં પાણી લેવા જતો રહે છે. તેથી પોપટી-પોપટ ઉપર, અને સમગ્ર નરજાત ઉપર બોલું લગાડે છે. પોપટીના મનમાં એમ આવ્યું કે “પુરુષ કેરી પ્રીત જોઈ, જીવ વહાલો નેહ?” એટલે ત્રીજા જન્મમાં, એ પોપટી નરહત્યારી રાજકુમારી કામાવતી તરીકે જન્મ પામે છે.

કનકાવતીમાં કામાવતી મોટી થતાં, તેના આવા પુરુષદેષને લીધે નગરમાં હાહાકાર વર્તી રહે છે; પણ, પક્ષી કે મનુષ્યમાં નરજાતને દેખે છે ત્યાંથી એ ભારી નાંખે છે. રાજા એને કેદમાં પૂરવાનું કહે છે; ત્યારે એ કણ્ઠકત આપે છે-કે, “હું હવે જરા સંયમ રાખતાં શીખીશ. હવેથી મારાં હું ત્યારે અ-કાલિયામાં એક વાર કાલિકાને પૂજ્યાં જઈ ત્યારે માર્ગમાં જો

“પુરુષાકારે મળે સ્વામી, પણ પંખી જોડ;
(તો) મનુષ્ય અથવા અથને, હું હવે નિજે તેડ.”

આ પ્રમાણે દેવ થતાં, રાજકુમારી મંદિરમાં જવાને આગસે દડાડે પડે વગડાવતી કે “જે કાકા સ્વામી મળશે તે મારું જશે; માટે-કાકાએ કુવંરીની આંધાં ઉતારવું નહિ.” બપવરત લોકો આ સંય-

નાથી ચેતી જતા અને આધા પાછા થઈ જતા; કારણ કે એ ચોક્કસ માનતા કે

“પુરુષાકારે દષ્ટ પડે તે, નિજે મારી જશે;
પાણી પીવાં પશું છૂટે, શ્વાન વૃષભ-તોખાર;
પુરુષાકારે નર નામે કે, ના-રહે એક લગાર”

“હં સાવલી” ની વાર્તામાં જેમ નરવાહન રાજાને ઉંઘમાં હું સાવલી સાથે લગ્ન થવાનું સ્વપ્ન આવે છે; એને પ્રધાન હોને એ આનન્દસ્વપ્નમાંથી જગાડે છે તેમ અહીં પણ એક ચિત્રાંગદ રાજાને “કામાવતી” સ્વપ્નમાં આવે છે. એના સ્વપ્નનો લાંબ પ્રધાનના જગાડવાથી થાય છે; એ કહે છે—

“નિપજ્યો રસ ટળી ગયો, થયું સર્વ અકાળ.”

એવામાં કામાવતી નગરમાંનો રાજાખારોટ આવ્યો. તેણે રાજકુવંરીનાં વખાણ કર્યાં, હોને લઈ પ્રધાન કામાવતીના નગરમાં ગયો; પરંતુ નગરમાં પેસવાને બદલે ગાંમ બહાર વાડીમાં મુકામ કર્યો.

એ વાડી સુકી હતી; તે જેમ અંદકાસના પ્રવેશથી સુકી વાડી નવપક્ષવિત થઈ ગયું છે, એમ ‘અંદકાસ આખ્યાન’ ની કથામાં આવે છે. તેમ અહીં પણ વર્ણન કરેલું છે. માણસ કનૈયા પ્રધાન બાતની મેળવે છે. હોને બપૂ પૂરતી બપૂર મળી; અને કુવંરીનો પુરુષદેષ બળુવામાં આવ્યો. મંત્રી, દેવીના મંદિરમાં ભરાયો અને અંદરથી દાર બંધ કરીને બેઠો. અંદરિયણુ મંદિરાવજીની કથામાં જેમ હંતુમાન દેવિમંદિરમાં ભરાય એસે છે તેહું નાટક આ મંત્રીએ બજાવવું શરૂ કર્યું.

નિયમ પ્રમાણે રાજકુવંરી દેવીનાં દર્શને આવી. કાકા દિવસે નહિ અને તે દિવસે એણે મંદિરનાં દાર બંધ દીધાં, એટલે એ દેવીને વિનવવા લાગી, પોતાના દોષ હોય તો તેની, માથી માગવા મંડી. દેવી ધારી મંત્રી અંદરથી બોલ્યો—

“નરહત્યારી! જા પાપણી—”

દેવીનો આ ઉપાસલ સાંભળી, કામાવતી વિચારમાં પડી ગઈ, પોતાનો સો દોષ છે તે બોળવા મંડી. પોતાનો પુરુષજાત પ્રવેશો જન્માન્તરથી હતો, આવેલો દેષ એણે દેવી આગળ કબૂલ કર્યો; અને એ દેષમાત્ર જાણવાનું કારણ પહેલાં થયું હતું તેમ

કહી બનાવ્યું. દેવીએ તહેના મનનું સમાધાન કર્યું અને બોધ કર્યો કે—

“પુરૂષ તેટલા છે શિવરૂપ, નારી ઉભયા તણું સ્વરૂપ.”

આ ઉપદેશથી કામાવતી બદલાઈ; અને ધૈર્ય મળ્યું. મંત્રી આ પ્રકારે અર્થ સારી રાજસભામાં ગયો; ચિત્રાંગદ માટે કામાવતીનું ગાથું કર્યું; અંતે સંમતિ મળતા; ચિત્રાંગદને બદલે તહેને પરણ્યો. આકાથી પરણ્યાની રજપૂતોની રીતનો ઈશારો અહીં કવિ કરે છે. થયું પણ પછી તહેના અમલ થતો નથી (?) આટલેથી જુડી અને અદ્ભુત કથા આવે છે. વાર્તાના છેવટમાં કામાવતી તહેના પૂર્વજન્મના પતિને મેળવે છે; અને મહામહેનતે મેળવેલા પતિ પાછો ખોવાઈ જાય છે. આમ વાર્તાની સરણી આવી જાય છે.

એક રાજા કામાવતીને ઉપાડી જાય છે, આ હુકિતથી શીઘ્ર મારવાની એ રહે છે; અને રાજાને કેકણે રાજ્ય મલાવે છે; કામાવતી કામસેન નામ ધારણ કરી, રાજકુમાર હોય તેમ રાજ્ય મલાવે છે.

કરણકુવર (પૂર્વજન્મનો પતિ; આ જન્મે વૈશ્ય પુત્ર) ને જાણ થવા સાટે કામાવતીની “આઠ હાથ ઉંચી ચિત્ર કેરી પૂતળી” ને દરવારને દરવાજા ઉભી રખાવે છે. તે કૌતુક જોવા

“આખો દહાડો ત્યાં જતરા બરાણી ત્યાં કાંક; એક આવે, એક જાવે, ચઢ રહો એ ધાટ.”

કરણરાય પણ આ મત્રામાં બીજા માણસો બેગો પરગામથી આવી ચડે છે.

સામંજસદેના “મદનમોહન” મા મોહનના પૂરૂષવૈષ્ણવ મોહનસેન રાજા તરીકે પોતાની આજીવન મલાવે છે અને રાજ્ય મલાવે છે; પરંતુ પોતાનો પ્રિય વસ્ત્રમ મદન જડતો નથી; તેથી તહેને બોળા કાઢવા માટે સદામનનું મંદિર ત્રિમેદા ઉપર બંધાવે

છે, અને ત્યાં મોહનનાની કાખની મૂર્તિ બનાવરાવીને મૂકાવે છે. એ મૂર્તિ આગળ મદન અચાનક આવી ચડતાં બેઠે જાહેર કરે છે; તે બજાર અનુચરો મોહનનાને કહે છે એટલે મદનનું બોળખાણ પડે છે.

આ પ્રસંગ વીરજીની “કામાવતી” (સં. ૧૭૨૫) માંના પ્રસંગ સાથે ખૂબ મળતો આવે છે; પરંતુ સામંજસદેના સાહિત્યકાળ લગભગ સં. ૧૭૭૩ થી શરૂ થાય છે, એટલે વીરજીમાં છે તે પ્રસંગ કદાચ સામંજસદેને કામ લાગ્યો, અથવા બન્નેને કાંઈ પ્રચલિત વાર્તામાથી આ કથાનું હાડ-પિંજર મળેલું હોય, એ બનવાજોગ છે.

“કામાવતી” વાર્તામાં ત્રીજા એક હકીકત ખાસ ધ્યાન ખેંચે છે, જેમ “મદનમોહન” માં મોહનના મોહનસેન તરીકે, પતિને નામે રાજકન્યાઓ પરણી લાવે છે, તેમ કામાવતીમાં પતિને નામે સ્ત્રીઓ પરણ્યાનો નામિકાનો પરાક્રમપ્રકાશ બતાવવામા આવ્યો છે.

કામાવતી તહેના પતિને માટે પરદેશ આથડે છે; અને અનેક મુશ્કેલીમાંથી પસાર થઈ પોતાના મૂળ પતિને મેળવે છે.

આ વાર્તામાં ચોથી વિશિષ્ટતા સમસ્યાઓની છે. વીરજીએ આવી સમસ્યાઓ ગોઠવવાના મોહમાં “બલિરામના આખ્યાન” મા પણ કેટલીક સમસ્યાઓ યોજા છે. “કામાવતી” માંની સમસ્યાઓ છેક કુચલલાબના “મધવાનલરાસ” થી માંડીને, સામંજસદેની સમસ્યા પૂર્તિમા જ વિનોદપ્રસંગની છૂટે હાથે દહાણી કરતી “પદ્માવતી”, “લક્ષ્મીલામિતી”, “મદનમોહન” વગેરે જેવી વાતો સુધી સરખાવવા જેવી છે,

આ પ્રકારે શુજરાતી પદ્યાનુક્રમ શોકચર્ચા એવા સાહિત્યમા વીરજીની “કામાવતી” કંઈક વિશિષ્ટ હતા મધ્યમ પ્રકારનું રચાન બોગવે છે.

સ્વ. સાક્ષરશ્રી મનસુખભાઈ પરના પત્રો.

(જન એક અંકમાં સ્વ. સાક્ષરશ્રી મનસુખભાઈના પત્રો અમારા પર આવેલા તે પ્રગટ થયેલા છે; તે પત્રો પૈકી કેટલાક અમારા પત્રોના ઉત્તર છે તેથી અમારે તેમને લખેલા પત્રોની નકલ આંકસિક રીતે મળી આવવાથી અને તે પ્રકટ કરવામાં આવે છે. તે પરથી કેટલુંક જાણવાનું મળી શકશે અને પૂર્વપર સંબંધ નહીં શકશે. ત.શ્રી.)

(૧)

(૨)

23-5-11.

પ્રિન્સેસરોડી તા. ૧૧-૪-૧૧

Dear Brother,

પૂજ્ય બા.હુવર્ય.

આપનો સ્નેહાકિત પત્ર મળ્યો. ઉપકાર.

ન્યા. અ. સંબંધેની દલીલો વ્યાજગી લાગે છે

છતાં કંઈ અંતઃકરણ એણું સ્વીકારવામાં રહે છે...

(ઉકલવું નથી) આ સાથે દીકામાંથી ઉત્પત્ત

કરેલો સાર મોકલ્યો છે. ને તેના આધારે મારે

મોકલેલો ન્યા. અ. વિશેષ સ્ટુટ અને પ્રાંત-મુખ

મુકી શકાય તેવા આપ કરી શકો તે અત્યંત ઉપ-

કાર. આર્થિક સ્થિતિ દલીલૂત કરવાનો હેતુ છે જ

નહિ, કારણ પહેલું તે આવા મંથો વિશેષમાં

પણે એવું છે જ નહિ. નવકર્ણિકાની કોપી

ફક્ત ઇણું મુકી પાંચ જ ખપી હશે. આપણે કંઈ

ઉપકારના નિમિત્ત થઈએ તો જ-તેથીજ અકર-

ણાત મંદકરણ થાય: એ તરવ સ્વીકારાય છે.

આપ વિશેષ સ્ટુટ કરો તો joint authors તરીકે

છપાવીએ. છપાવનાર મળી રહેશે. નહિ તો યુ.

રણું, પાકટ થયે કદાચ પ્રગટ થાય તો.

જે અંગ્રેજ પરથી તે કરેલ છે તે અંગ્રેજ પણ

આ સાથે છે.

અખોડા પખોડા વગેરે સંબંધી મોકલ્યું તે પણ

મળ્યું છે. તેજ સ્વરૂપમાં હું સાંસ્કૃ (સામાજિક

સ્ત્ર) માં ભેરી દઇશ. સત્યતા... (ખાતર) જ્યાં

આમદ નથી ત્યાં તે પ્રગટ થવામાં કંઈ દરજત

નથી. આપે જે શાંતિ, નિખાલસ દિલ તથા શ્રેય-

ઉપકાર જુદીથી લખ્યું છે, તેને માટે હું આપનો

મુક્તકંઠે ઉપકાર સ્વીકારું છું. જરૂર. આવાજ

ગુણો આપણા જેવામાં ભેદાયે. વિશેષ નવકર્ણિકાનું

અંગ્રેજ આ સાથે મોકલાવેલ છે, તે પણ અવગણી

જશે, અને તેમાં પણ જે જે દોષ, રખલન, અસ્પ-

ષ્ટીકરણ થયેલ હોય તે દર્શાવેલીજ વિના આંચે.

હાલ એજ લિ. સેવક મોહનશાહના પ્રણામ.

I am in receipt of your letter and p.c.; and glad to know their contents.

The વિદ્વાંસ is one whom you have marked well,—Mehpani Brother.

I have gone through your corrections but how to combine your separate piece with that of mine is a question so I have requested Shri Mehpani to go through them, then we will let you know the result with full particulars.

The વિદ્વાંસ of N. A. is by Shri Siddharshi as Indra vijay and other Maharajs say, while Vidyabhushan thinks the same made by another (Chandraprabha Suri?)

I am extremely glad to note that you have grasped the principles of નવ નવપ્રદીપ a more difficult work. There is a great (number of works) of logic (Jain) in Gujarati but none in English. By this the Jains suffer much and receive injustice at the hands of Non-Jains. We people must strive to do our utmost to let the general public know (what rich) treasure we possess. When will you be amongst us?

Hoping you and all in excellent health

Yours ever sincerely,
Mohanlal D. Desai.

(૩)

૨૭ મે ૧૧.

પૂજ્ય બંધુવર્યશ્રી મનમુખભાષ્ય

આપને માફ કાર્ડ પહોંચું ફરી.

ન્યાયાવતાર સંબંધી આપની યોજના બહુ સારી છે. જ્યાં સુધી જૈન તર્ક-પાપયાત્ર સંપૂર્ણ સ્વરૂપમાં અન્ય પ્રગ્ન પાસે-અહીં તુલનાત્મક દૃષ્ટિએ મૂકવામાં નહિ આવે ત્યાં સુધી જૈનાનું પાંડિત્ય-ઉત્કૃષ્ટ જ્ઞાન ખતાવી શકાશે નહિ, અને તેથી તેઓને આદર પણ મેળવવામાં અઘાતી રહીશું.

નયકર્ણિકા શ્રી મહેપાણીને આપેલ છે, તેઓશ્રી હમણાં તુલનાત્મક દૃષ્ટિએ ષડ્દર્શન વિષયે-પાતાળ-લયોગ, મોક્ષસુધર Six Schools of Philosophy ધર્માદિ વાંચવામાં રોકાયેલા છે, તેથી તેને તે સંબંધી અવલોકના વખત લાગશે.

વધુમાં આપને તરફી આપવાની કે આ સાથે મોકલેલ છે તે શ્રી મહેપાણીએ અવલોકનું છે, અને તેમાં તેમની દૃષ્ટિએ લાગતા પદાર્થ સુધારા કર્યા છે-તે જોઇ શકાશે. આપ પણ તે સંબંધી જોઇ વધારો-સુધારો-ઘટાડો જે યોગ્ય લાગે તે જુદા પાનામાં દાખવશો. આ આપ કરે તે પહેલાં જાણવાની જરૂર છે કે આ 'જૈન કાવ્ય પ્રવેશ' ની પ્રસ્તાવના રૂપે છે, તે હમણાં હું બહાર પાડવાને છું, તેમાં હિરણ્યમાં છપાવેલ (શ્રી મહેપાણી સંયોજિત) અભ્યાસ ક્રમમાં જે સ્તવન, પદ, સંજ્ઞા આદિ પસંદ કરેલ છે તે સર્વ ભેગાં કરી તેના અર્થ (અક્ષરશઃ) નોંખવામાં આવેલ છે કે જેથી તે દરેક શાળામાં ઉપયોગી થઇ શકે. આ અર્થાંતર અર્થ આપ જોઇ જાઓ. નો ધર્મજ સાર્વ, પરંતુ તે લગભગ ૧૦૦ કાવ્યાંકના અર્થ છે તો તે દરેક દિવસમાં જોઇ શકવા શક્તિમાન થશે તો મોટી મહેરબાની; પરંતુ જો અન્યકાર્યમાં પ્રવૃત્ત હો તો ખાસ તે માટે તરફી લેવાની જરૂર નથી. શ્રી મહેપાણીને મારા પર અતુલ ઉપકાર રહે છે. તેઓ તે હાજીમાં તપાસે છે.

બીજું સામાયિક સ્વનો પ્રથમ ભાગ નામે સામાયિક વિચાર કે જે ૮૨ પૃષ્ઠ માં પૂરો થાય છે તેમાંના મને મળેલાં ૬૪ પૃષ્ઠો આ સાથે મોકલું.

છુ, તેમાં બૃહચૂક હોય તો દર્શાવશો કે જેથી શુદ્ધિ પત્રકમાં તેમ કરવાનું બની શકે. આમાં આપના તથા મોતીચંદભાઈના લેખનો આધાર છૂટથી લેવામાં આવેલ છે.

ઉપલા 'જૈન કાવ્ય પ્રવેશ' માં શ્રીમદ્ રાજ-ચંદ્રનાં કાવ્યો ઉત્તમ હોવા છતાં હાલના... .. હોવાથી પ્રક્ષિપ્ત કરતાં પડ્યાં છે, તેમ હાલનાં કોષ લીધાં નથી.

આપ ક્યારે આવવાના છો? અત્ર આવે તો અમેને બહુ ઉપકારી થાઓ તેમ છે. આપ પાસે ઐતિહાસિક નોંધો હોય તો મોકલાવશો. યશોવિજય પણ સંબંધી કંઈ વિગતો મોકલાવ તેમ છે?

(૩. આપનો સદાનો મોહન.

(૪) તા, ૨૬-૬-૧૧.

પરમપૂજ્ય બંધુવર્યશ્રી મનમુખભાષ્ય,

આપના તરફી મેં મોકલેલ 'જૈન કાવ્ય પ્રવેશ' ની પ્રસ્તાવના મળી છે. તેની 'પહેલું ન સ્વીકારી શક્યો તેને માટે ક્ષમા પામના.

આપના પત્રો મળ્યા છે. મારા પ્રત્યે જે કૃપા ખતાવે છે ને બતાવવા સદા તત્પર રહો છો તેને માટે અતિ ઉપકાર-એટલા કરતાં વિશેષ ન જાણવી શકતાં જણાવતો નથી.

'નયકર્ણિકા' શ્રી મહેપાણી બંધુશ્રીને આપેલ છે, પણ તે અતિ પ્રવૃત્તિમાં રહે છે, તેમજ જૈન-કાવ્ય પ્રવેશમાં નામેલ પંદોના અર્થ મેં લખેલા તપાસે છે તેથી તે થઇ રહે તે વિષય હાથમાં લેશે. 'નયપ્રદીપ' જેવો મહાન્ ગ્રંથ આપે તૈયાર-(અંગ્રેજી ભાષાંતર) સાથે તૈયાર કરેલ છે તે અભિનંદનીય છે, પણ તે મને અસ્પષ્ટાની અને કુદ્ધિતમતિને તપાસવા મોકલવાની ઇચ્છા ધરાવે છે તો (મોકલો) તે પહેલાં મારી અયોગ્યતા જણાવી દેડો છું. ઉંડા ઉત્તરો સિવાય ભેદનું તત્ત્વ, અભેદનું તત્ત્વ પામી શકાય તેમ નથી. તેમાં હજી ઉતરી શક્યો નથી-કોષ પણ જાજનમાં, એ મારી ઉતાવળથી વાંચવાની ટેવને લઇને છે. તે ટેવ ક્યારે સુધરશે તે કહી શકાતું નથી.

નાનચંદ્રબાઈ કાલે મળ્યા હતા, ત્યારે આપે મને લખેલ પત્ર મળ્યો હતો તેથી આ લખવાની ઝટ પ્રવૃત્તિ થઈ છે.

શ્રી હેમચંદ શેઠ માંગરોળ જવા અડધીથી કયા-રતા ઉપડી ગયા છે, તેઓશ્રી મારા પ્રત્યે બહુ પ્રેમ રાખે છે, અને મારા ખરેખરા આશ્રયદાતાનીવડ્યા છે. તેને માટે તેમનો જેટલો ઉપકાર માનું તેટલો ઝાઝો છે. આપ પશુ તેમની સાથે રહેવા માંગરોળ જવાના છો એમ તેઓશ્રીએ મને કહ્યું હતું. તેમને મળ્યા ત્યારે મારા પ્રણામ કહેશે.

આનંદધનની બહોતેરીના અર્થે મુનિ શુદ્ધિસા-ગરજી લખે છે અને (થોડા માસમાં) છપાવી બહાર પાડનાર છે. હુંકમાં આપ 'ચોવીશી'... પૂરી કરી ચક્રમા છો?—ખીજ કઈ પ્રવૃત્તિમાં છો? તે જણાવશો. સાં મૂલના કેટલા કરમા 'તમારી પાસે આપ્યા તે જણાવશો, એટલે બાકીના મોકલું. જેન કાવ્ય પ્રવેશના અર્થ (હાલમાં મોકલવાની) સ્થિતિ ન હોવાથી મોકલી શકતો નથી પશુ તે છતાંયે જરૂર મોકલીશ.... (ઉકલતું નથી) આપના પત્રો બહુ જ આનંદ આપે છે તો લખી આભારી કરતા રહેશો. મારા સરખું કામકાજ ?

લિ. સેવક

મોહનલાલ દ. દેશાઈના પ્રણામ

(૫) તા. ૧૧-૭-૧૧.

પૂન્ય બંધુ વર્ધશી મનમુખલાલ

આપનું શિક્ષાપત્ર મળ્યું વાંચી કંઈ દિવ્ય સાહા-યકાર થયો, અને તે માટે અવશ્ય આપનો આભાર

માનું છું. તેની જ રીતે લખી સેવક પર-ઉપકાર કરીશ. કરશો.

વિશેષ ગર્ભિત શબ્દોમાં જીવનના પાઠ આપે આપ્યા છે. તેને સંપૂર્ણ મળતો થાકું છું, એટલું જ નહિ પણ તે મુજબ વર્તવાના પ્રયાસમાં રહીશ; છતાં પ્રવૃત્તિ કોઈ એવી અવનવી છે કે તેને આશા-રમાં લાવવા બહુ લખત નોંધશે. અધ્યાત્મ જેવા વિષયમાં ઉતરતાં અલખત આત્મામાં પરિશુભેલ લાવેજ શબ્દોદ્ધાર દર્શાવવા અને તે પ્રમાણે બનતાં સુધી થશે, છતાં સામાજિક સ્થિતિ-કથા-ક્રિયામાં આદિના સંબંધે તે પ્રમાણે વર્તવાનું જરા દૂર બાસે છે.

સામાયિક સૂત્ર આપે કયાં સુધી વાંચ્યું છે તે જણાવો કે ત્યાર પછીનું પુસ્તક મોકલું. જેન કાવ્ય પ્રવેશમાં શ્રી ચેપાણીએ જે અમૂલ્ય અને જહેમત બરી સહાયતા આપી છે તે અમૂલ્ય છે, અરે સત્યતઃ કહું તો તે કાર્ય તેમજેજ કહું છે. આપણા રનેહી-ઓમાં એ રનેહી તો ખરે અમૂલ્ય અને અપૂર્વ છે. તે માટેના હોમ્ય માટે ઈશ્વરનો પાડ માઠું છું.

મારા આની પહેલાં લખેલા કાર્ડનો જવાબ 'શુલાસાપૂર્વક નથી તો જણાવશો. 'નમકશ્ચિકા' 'નમકશ્ચિકા' 'ન્યાયાવતાર' સંબંધી જણાવશો. અમ દાવાદથી કંઈ ખબર મળી છે કે 'નમકશ્ચિકા' માટે આપે કંઈ (સાઠ વર્ષનાં પુસ્તકોનું અવલોકન) લખેલ છે તો શું એ જણાવશો (યોગ્ય લાગે તો). મારા સરખું કામકાજ લખશો... લિ. સેવક

મોહનલાલના પ્રણામ

(ખીમ પત્રો હવે પછી)

વિવિધ નોંધ.

(કોન્ફરન્સ ઓફીસ-પરિપદ કાર્યાલય તરફથી)

૧ સ્ટેન્ડિંગ કમીટીની તા. ૨૬-૫-૨૮ની રાત્રે મળેલી અગત્યની સભા.

આ સંસ્થાની સ્ટેન્ડિંગ કમીટીની એક અગત્યની બેઠક અગાઉથી જાહેર થયા મુજબ ગ્રંથ તા. ૨૬-૫-૨૮ ની રાત્રે મું. ટા. ૭-૦ વાગને સંસ્થાની ઓફીસમાં મળી હતી. સભાસદો ઉપરાંત ખાસ આ ખિતેશન વખતે નિગમોએ શુભેચ્છા પ્રચાર સમિતિના એક સભ્ય રા. મણીલાલ કોઠારીએ પણ હાજરી આપી હતી. શરૂઆતમાં શેઠ કલકભાઈ બી. વઘી. લની દરખાસ્ત અને શેઠ પ્રેમજી નામદાસના ટેકાથી શીયુત મકનજી જે. મહેતા ખાર-એટ-હો. એ પ્રમુખ સંસ્થાન સ્વીકાર્યું હતું. બાદ સભા બોલાવનારો સર-ક્યુલર સંસ્થાના આસી. સેક્રેટરીએ વાંચી સંભળાવ્યા પછી ગ્રંથ બેઠકની મીનીટસ વાંચવામાં આવતાં સર્વોત્તમતે પસાર થઈ હતી અને તે પર પ્રમુખશ્રીએ સહી કરી હતી. ત્યાર પછી સંસ્થાના એક રેસીડેન્ટ જનરલ સેક્રેટરી શીયુત શેઠ ચીનુભાઈ લાલભાઈ સોલીસીટરે શેઠ આણંદજી કલ્યાણજી તરફથી ગોક-લવામાં આવેલ સમાધાનીનું કરારનામું નિગતવાર સમજાવ્યું હતું. અને તે પર વિચાર કરી કેટલાક ફેરવો સર્વોત્તમતે થયા હતા જે ચાલુ વર્ષમાં અન્યત્ર પ્રકટ કરવામાં આવ્યા છે.

સભાના કાર્યક્રમ પરનું બીજું કામ મુંબઈ યુની-વર્સિટીના અધ્યાપકમંડળમાં 'ન્યાયાવતાર' ને પાંચ પુસ્તક તરીકે દાખલ કરવામાં આવેલું હોય તેને ચાલુ જમાનાની અભ્યાસ ચક્રિતે અગ્રજી રીતે તૈયાર કરાવી ઉપાવવા મંજૂરી મેળવવા સંબંધેનું હાય થરતાં સર્વોત્તમતે ફાવવામાં આવ્યું હતું કે આ પુસ્તક છપાવી પ્રકટ કરવા મંજૂરી આપવામાં આવે છે. ૨ ઉપદેશક પુર્ણાસલ પ્રેમચંદ્રશાહને પ્રવાસ.

(૧) સાંરેરાવ-(મારવાડ) ગામે જનાં શ્રી શાન્તિ-નાથ જેનવિલાસમાં હેઝાસ્ટર કપૂરચંદ મારફતે

એક સભા બોલાવી કોન્ફરન્સથી થતા ફાવદા અને શુભેચ્છા યાત્રા ત્યાગ અને શ્રી સંકેત બંડાર ફંડની મોજના સમજાવી. કુરિવાળે વિશે ભાષણ આપ્યું. અને જે પક્ષો પહેલાં જોવામાં આવ્યા તેમાં એક પક્ષ ખાસ વિદ્યાલયને તોડી પાડવા પ્રયત્ન કરે છે ત્યારે બીજા પક્ષમાંથી શેઠ જેઠમજી યુનીલાલજીએ ખાસ વિદ્યાલયના મકાનની શરૂઆત કરવા રા. ૨૨૦૦) બારીશો આપી કામ ચાલુ કરાવ્યું છે. આ વિદ્યાલય ખાસ વિશ્વવલ્લભમુરિજના ઉપદેશથી સ્થાપવામાં આવ્યું છે જેમાં ધાર્મિક સામાન્યજ્ઞાન ઉપરાંત અંગ્રેજ અને હિંદી તથા વ્યાપારી શિક્ષણ આપવામાં આવે છે. દેવદાસની રકમો ઉચાપત થએલી સંભળાય છે અને તેની ચોખવટ નથી જેથી કોન્ફરન્સથી નિર્દેશ મત જણાવી ફંડની શરૂઆત થયા છતાં લોકોને ઉલટી સમજીત આપીને ફંડની વસુલા-તમાં હાનિ કરાવતાં સ્વયંસેવક મંડળના પ્રવાસ યુક્ટો કેટલીક બાધઓએ અને શાવકોએ ફંડ વસુલ આપ્યું હતું. શ્રી સાધ્વીજી અમરશીજીએ ઉપાશ્રયમાં આવેલ શ્રાવિકાએને ફંડમાં મદદ કરવા બધામણ કરી હતી. અનેના પંચેને સતસંગની જરૂરીયાત હોય એમ જણાય છે.

(૨) મુડાસામાં શીયુત યુનીલાલજીના પ્રમુખ-પણા નીચે સભાઓ કરવામાં આવી, સભા મંડળના સેક્રેટરી મારફતે ફંડની વસુલાત કરી સંઘમાં કુસંધ આવે છે. જેનપાદશાળા સારા પાયા ઉપર કામ કરી રહી છે. અને માસ્તર ન્યાયચંદ્રજીને પ્રથમ ગૃહજ પ્રશંસનીય છે. દર અઠવાડીએ વિદ્યાર્થીઓને વફૂલ કળા ખીલવવા ભાષણો કરાવવાની પદ્ધતિ રાખવામાં આવી છે. પાંડશાળાની વિડિટ લેતાં પરિણામ સારૂ હતું. ધનામી યોજના કરવામાં આવે તો સંખ્યાની હાજરી સારી રહેવા પામે.

(૩) લુણાવામાં પૂન્યમુનિશ્રી યાનશુકરજીના વ્યાખ્યાનમાં અને અખાત્રીજના મેળામાં કોન્ફરન્સની

જરૂરીયાત અને શ્રી સુકૃત ભંડારફંડની યોજના સમ-
ન્વયતાં ફંડનો સત્કાર થયો. મુનિશ્રીએ કૉન્ફરન્સના
ઉદ્દેશો સમજાવવામાં આતિ પરિશ્રમ લેખ ઉપદેશ આપ્યો.
સંઘમાં સંપત્તિ ઠીક છે. જૈનોની ધાર્મિક વૃત્તિ સારી
હોવાથી કૉન્ફરન્સનો અને ફંડનો સારો સત્કાર થયો.

(૪) વાલી ગામે જતાં બે સભાઓ બારી
કન્યાવિકલ્પ, સંપત્તિ, અને કૉન્ફરન્સની જરૂરીયાત ઉપર
ભાષણો આપ્યાં સંઘમાં ઓસવાળ પોરવાડમાં તડ
છે અને ઓસવાળ સંઘમાં પશુ ધર ધરના શેડ બની
બેઠા છે. ફંડની શરૂઆત મહામહેનતે કરવામાં આવી
પશુ અગ્રેસરોએ લક્ષ ન આપવાથી પરિણામ લાભ-
દાયક આવ્યું નહીં. મુનિશ્રી કન્યાવિકલ્પજીના પધા-
રવાથી કંઈક લાભ થવા સંભવ રહે છે. ગોડવાડમાં
વાલી એક મૂખ્ય શહેર છે છતાં લાયબ્રેરી કે સભા
મંડળ જેવું કંઈ જોવામાં ન આવ્યું. જૈનોનાં લગભગ
૫૦૦ ઘર છે. પશુ કુસંપથી કુમામ જેવી સ્થિતિ
યથ રીતે છે. જિનમંદીરામાં અચાતના જોવામાં આવી;
કોષ્ટના શીરે જવાબદારી ન હોવાથી ધણી ખરાબી
ચાલે છે.

અગ્રેથી નજીકનાં કોટ-લાહારા ગામે જઈ કૉન્ફ-
રન્સના ઉદ્દેશો સમજાવી ફંડની વસંતોત કરવામાં
આવી છે. વાલીમાં શેડ પ્રેમચંદ્રજી ગોમાજી તરફથી
એક કન્યાશાળા ચાલે છે. અને આગળ ઉપર સ્ત્રી
શિક્ષણ શાળા સાથે બોલવા ઉચ્ચ વિચાર જણાય
છે. ધન્ય છે તેવા શ્રીમાન શેડજીના વિચારોને.

ખુડામાં શ્રી સામ્વીજી માણેકશીજી વિગેરેના
ઉપદેશથી આવિકાઓ તરફથી ફંડમાં સારો લાભ
થયો હતો—

૩ જાન્યુઆરી રથળે થએલા તારે.

તા. ૨૨-૫-૨૮ શેડ આજુદજી કન્યાવિકલ્પને
સીમને કરવામાં આવેલો તાર.

Wish full success to your delibera-
tions hoping that honourable com-
promise safeguarding our rights would

be arrived at Please inform result of
the Conference by wire.

Resident General Secretaries
Jain Conference.

સાર—તમારી વિચારણાને સંપૂર્ણ રીતે હું મંજૂરી
છીએ એમ આશા રાખીને કે આપણા હક્કોનું સંર-
ક્ષણ કરનાર અને માન ભર્યું સમાધાન થાય, સાથે
મક્લતા જે વાતચીત થાય તેનું પરિણામ તારથી જણાવો.

તા. ૨૩-૫-૨૮ ના રોજ કરવામાં આવેલો
બીજો તાર.

Newspaper report re right of Appeal
misleading. Please remain firm on
jurisdiction question stop our com-
plaint should be heard by Agency
as Original Court and not as Court
of Appeal.

Resident Secretaries

gain Conference.

સાર:—અપીલના હક્ક સંબંધે વર્તમાનપત્રોનો
રીપોર્ટ ગેરસમજ ઉભી કરનારો જણાય છે. હકુમ-
તના પ્રશ્ન ઉપર મક્કમ રહેા. મૂળ કોર્ટ તરીકે આપણી
ફરીઆદ એજન્સીએ સાંભળવી નેહએ, નહિ કે અપીલ
કોર્ટ તરીકે.

તા. ૨૮-૫-૨૮ ના રોજ વાઇસરોય ઉપર
કરેલો તાર.

His Excellency Viceroy Simla.

Jain Community Express their deep
sense of gratitude at your Excellencys
sincere efforts in bringing about com-
promise of long pending disputes be-
tween them and the Palitana Thakore
and preserving their rights as British
subjects and hope that British Gov-
ernment will always intervene in mo t

ing out due justice to them when necessary.

Resident General Secretaries,
Shri Jain Swetamber Conference
20, Pydhoni Bombay.

સાર:—પાક્ષીતાણા ના. ઠાકોર સાહેબ અને જૈનકોમ વચ્ચે ઘણા વખતથી ગાલતા ઝઘડાઓનું સમાધાન લાવવામાં અને ખ્રિદિશ પ્રજા તરીકેના જૈન કોમના હક્કોનું સંરક્ષણ કરવામાં આપ નામદાર કરેલા અંતઃકરણ પૂર્વકના પ્રયત્નો બદલ જૈનકોમ આપ નામદાર પ્રત્યે આભારની ઉંડી લાગણી પ્રદર્શિત કરે છે અને આશા રાખે છે કે જ્યારે જ્યારે જરૂર પડે ત્યારે જૈનકોમને ઘટતો ન્યાય આપવા માટે ખ્રિદિશ સરકાર હમેશાં વચ્ચે પડશે.

તા. ૨૮-૫-૨૮ના રોજ પાક્ષીતાણા મુકામે ઠાકોર સાહેબ ઉપર કરેલો તાર.

Our community is extremely pleased to hear news that cordial relations between Your Highness and the Jain community have been restored and wish that same will continue for ever.

Resident General Secretaries
Jain Swetamber Conference
Twenty Pydhonie Bombay.

સાર:—આપ નામદાર અને જૈનકોમ વચ્ચેના મોટા સંબંધ પુનઃ ચાલુ થવાના સમાચાર જાણી અમારી કોમ અત્યંત ખુશી થઇ છે અને ઇચ્છે છે કે એ સંબંધ ચિરકાલ નબી રહે.

તા. ૩૧-૫-૨૮ના રોજ પાક્ષીતાણા મુકામે શેઠ આણંદજી કલ્યાણજી ઉપર કરેલો તાર.

Heartily congratulate and thank you for bringing our sacred struggle

to a successful close community highly indebted for your selfless and valuable services. please accord most fitting reception to His Highness Thakor Saheb on the opening ceremony on behalf of the community Hindsangh.

સાર:—આપણી પવિત્ર લડતનો ફત્તેમદ અંત આવવા બદલ તમારો આભાર માનીએ છીએ અને અભીનંદન આપીએ છીએ તમારી કૃતિમતી અને નિઃસ્વાર્થ સેવા બદલ કોમ અતિ આભારી થઇ છે. માત્રા ખુશી કરવાની ક્રિયા વેળાએ ના. ઠાકોરસાહેબનું જૈન કોમની વતી ઘણું જ બંધનસતુ સ્વાગત કરે.

તા. ૩૧-૫-૨૮ના રોજ પાક્ષીતાણા ઠાકોરસાહેબ ઉપર કરવામાં આવેલો તાર.

Extremely pleased to hear that your Highness is performing the opening ceremony of pilgrimage and sincerely thank your Highness for the kind favour. Wish cordial relations to continue for ever stop request Your Highness to give full facilities to pilgrims.

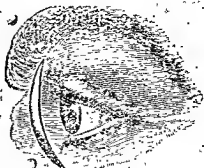
Jain Swetamber Conference
Twenty Pydhonie Bombay.

સાર:—માત્રા ખુશી મુકવાની ક્રિયા આપ નામદારના હાથે થવાની છે એમ સાંભળી અતિ ખુશી થવા છીએ અને આ માધ્યમ કૃપા મેટે આપ નામદારનો અંતઃકરણપૂર્વક આભાર માનીએ છીએ, મોટા સંબંધ ચાલુ રહે એમ ઇચ્છીએ છીએ. માત્રાજીઓને સંપૂર્ણ સુખસમૃદ્ધતાઓ આપવા વિનંતિ કરીએ છીએ.

“કુકસાઈટ ગ્લાસ”

ગરમીના કીરણોને આંખમાં જતાં
અટકાવે છે અને એટલેજ તે
ઉત્તમ છે.

Heat Rays
Ultra Violet

Can not pass through the glass.

તમારો ચરમો આજેજ કુકસાઈટ કાચનો બનાવો અને તમારી આંખો જેના ઉપર
જીંદગીનો અને મોજશોખનો આધાર છે તેનું રક્ષણ કરો.

મનસુખલાલ જેઠાલાલની કું.

(જૈન-ચરમાવાલા)

આંખો તપાસી ઉત્તમ ચરમા બનાવનારા.

કાલબાદેવી રંરતા, મુરજમલ લલુભાઈ ઝવેરીની સાથે,
મુંબઈ.

અમારા અમદાવાદના એજન્ટ :-

રા. જગશીભાઈ મોરાર

કે. અંબાલાલ હીરાલાલ પટેલના ઘર પાસે,

મોદલપુરા-અમદાવાદ.

આ માસિક અમદાવાદમાં તેમના મારફતે ગ્રાહકોને પહોંચાડવા ગોઠવણ કરવામાં
આવી છે. અમદાવાદના અમારા ગ્રાહકોને તેમજ અન્ય બંધુઓને જણાવવાનું કે
નીચેના પુસ્તકો પણ તેમની પાસેથી વેચાતા મળી શકશે.

“જૈન ગુર્જર કવિઓ” (પ્ર. ભાગ), “જૈન ધૈતામ્બર મંદિરાંચલિ”,

“જૈન ડીરકટરી” ભાગ ૧-૨, “જૈન ઐથાવલિ”, વિગેરે.

અમદાવાદના ગ્રાહકો પ્રત્યે વિશ્વસિઃ—આપનું સવાજમ હજી સુધી મોદલાયું ન હોય
તો સત્વરે અમારા એજન્ટને આપી પહેલ્ય લેજો.

16. In the event of the said annual payment not being made within a month from the due date thereof the Agent to the Governor General will determine the course to be followed by the Palitana Durbar.

17. The orders of the Government of Bombay, contained in their Resolutions No. 183-T Political Department, dated the 5th of July 1922 and No. S 41-1-6, Political Department, dated the 25th of May 1923 and those of the Secretary of State for India conveyed as per letter No. 1281-B dated the 9th of October 1924 from the said Government are superseded in so far as they or any part thereof are contrary to or inconsistent with this Agreement.

18. All the appeals and Memorials of the parties hereto regarding matters connected with by this Agreement shall be deemed to be disposed of by this Agreement.

19. The expression 'Durbar' means and includes the Palitana State and the expression 'Jains' means and includes the Svetamber Murtipujak Jain Community of India represented by Sheth Anandji Kalianji and their successors.

20. This Agreement is produced by the parties and ratified by the Government of India.

Dated this 26th day of May one thousand nine hundred and twenty eight, Simla

KIKABHAI PREMCHAND.

BAHADURSINH,

KASTOORBHAI M. NAGARSHETH.

Thakore Saheb of Palitana.

MANEKLAL MANSUKHBHAI.

SARABHAI DAHYABHAI Sheth.

AMRATLAL KALIDAS.

PRATAPSIKH MOHOLALBHAI.

Accredited representatives of The Jain Community of India.

Ratified by the Government of India this 26th day of May 1928 at Simla.

IRWIN.

Viceroy & Governor General of India.

Signed in our presence,

C. H. SETALWAD,

BHULABHAI J. DESAI.

સદરહુ મુદત દરમીયાન તે પ્રમાણેની તારીખે પછીના વર્ષોમાં ભરણું પગાર કરવામાં આવશે. સદરહુ ભરણા અને ત્યાર પછીના વાર્ષિક ભરણાઓના બદલામાં ચાત્રાવેરાને અંગે જેનો પાસેથી કોઈપણ જાતના ખીન્ન કર ન લેવાને પાલીતાણા દરગાહ કબુલ થાય છે. આ ભરણામાં રજોપુ મલ્લુ વીગેરેનો સમાવેશ થાય છે.

૧૫ સદરહુ ૩૫ વર્ષની મુદત પૂરી થયે સદરહુ નિર્ણિત થએલી વાર્ષિક રકમમાં ફેરફારની માગણી કરવાને જાનને પક્ષને છુટ રહેશે અને જાનને પક્ષને સાંભળી તેવો ફેરફાર મંજૂર કરવો કે નામંજૂર કરવો તે બ્રિટીશ ગવર્નમેંટના હાથમાં રહેશે. હરાવેલી વાર્ષિક ભરણાની રકમ અને તે અમલમાં રહેવાની મુદત આવી દરેક મુદત પૂરી થયેથી બ્રિટીશ ગવર્નમેંટ નક્કી કરશે.

૧૬ જે તારીખે આ વાર્ષિક રકમ લેણી થાય તે તારીખથી એક માસમાં તે પગાર કરવામાં ન આવે તો પાલીતાણા દરગાહે કયો રસ્તો લેવો તેનો એજન્ટ ટુ ધી ગવર્નર્ જનરલ નિર્ણય કરશે.

૧૭ ગુણર્ધ સરકારના તા. ૫ જુલાઈ સને ૧૯૨૨ નાં પોલીટીકલ જાતાના નં. ૧૮૩ ટી અને તા. ૨૫ મી મે સને ૧૯૨૩ ના પો. જાતાના નં. એસ. ૪૪-૧-૬ નાં કરવો અને સદરહુ સરકારના તા. ૬ મી અક્ટોબર ૧૯૨૪ નાં નં. ૧૨૮૧ ખી. વાંસા પતથી મોકલવામાં આવેલ સેક્રેટરી ઓફ સ્ટેટના હુકમો કે તેનો કોઈપણ સંગ જે આ કરાર સાથે ગંધ બેસતો ન હોય અગર વિરૂદ્ધ હોય તે રદ કરવામાં આવે છે.

૧૮ આ કરારનામાથી જે જાણતોનો નિર્ણય થયો છે તે સંબંધી પક્ષકારોની કાંપી અપીલો અને મેમોરીઅલોનો આ કરારનામાથી નિવેશ આવેલો ગણાશે.

૧૯ 'દરગાહ' શબ્દનો અર્થ પાલીતાણા સ્ટેટ થાય છે અને તેમાં તેનો સમાવેશ થાય છે. 'જેનો' શબ્દનો અર્થ હિંદુસ્થાનના સ્વેતાંબર મૂર્તિપૂજક જેનો થાય છે અને તેમાં તેનો સમાવેશ થાય છે કે જેના શેક આણંદજી કદયાજી અને તેમના ઉત્તરાધિકારીઓ પ્રતિનિધિઓ છે.

૨૦ આ કરારનામાં જાનને પક્ષકારોએ રજુ કર્યું છે અને ગવર્નમેંટ ઓફ ઇન્ડીયાએ મંજૂર કર્યું છે.

તા. ૨૬ મી માર્ચ મે સને એક હજાર નવસો અઢાવીશ સીમલા.

ટી.કાલાઈ જેમચંદ

કસ્તુરભાઈ ઝોમ. નગરશેઠ

માણેકલાલ મનમુખભાઈ

સારાભાઈ રાહાભાઈ શેઠ

અમૃતલાલ કાલીદાસ

પ્રતાપસિંહ મોહિલાલભાઈ

હિંદની જૈન કોમના પ્રતિનિધિઓ

આજ તા ૨૬ મી મે ૧૯૨૮ નાં દિને સિમલા મુકામે ગવર્નમેંટ ઓફ ઇન્ડીયાએ મંજૂર કર્યું.

અમારી રૂબરૂમાં સહીઓ થયેલી છે.

સી. એચ. સેતલવડ.

ભુલાભાઈ જે. દેસાઈ.

બહાદુરસિંહ

પાલીતાણાના હાકેર સાહેબ.

ઈરવીન.

વાઇસરોય અને ગવર્નર્ જનરલ.

**RESOLUTIONS PASSED BY THE STANDING COMMITTEE OF SHRI
JAIN SWETAMBER CONFERENCE IN ITS MEETING
HELD ON TUESDAY 29TH MAY 1928.**

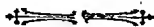
1. This Meeting of the Standing Committee of Shri Jain Swetamber Conference is of opinion that the compromise arrived at between the Jain Community and His Highness the Thakore Saheb of Palitana on the 26th day of May 1928 at Simla, is satisfactory and acceptable.
2. This Meeting of the Standing Committee of Shri Jain Swetamber Conference expresses its deep sense of gratitude to His Excellency the Viceroy and Governor General of India for the sincere efforts made by His Excellency in bringing about the said compromise and preserving the rights of the Jain Community as British Subjects.
3. This Meeting of the Standing Committee of Shri Jain Swetamber Conference appreciates the attitude of His Highness the Thakore Saheb of Palitana shown by His Highness in arriving at the said Compromise and wishes that cordial relations between the Jain Community and His Highness will continue for ever. This meeting has heard with great pleasure the news that His Highness is going to perform the Opening Ceremony of the pilgrimage on first of June 1928 and sincerely thanks His Highness for the same.
4. This Meeting highly appreciates the selfless and valuable services rendered by the Managing Representatives of Seth AnandjiKalianji, Seth Kikabhai Premchand and other members of the Committee of Seven in the struggle of the Community and heartily congratulates and offers them its sincere thanks for bringing about a satisfactory compromise.
5. This Meeting of the Standing Committee of Shri Jain Swetamber Conference declares that the Pilgrimage to Palitana is open from first June 1928 and requests the Jains all over India to be present and take part at the opening ceremony of the pilgrimage.
6. This meeting heartily congratulates the Jains all over India for preserving complete Unity and observing Yatra Tyaga in vindicating their rights over their most sacred Tirtha.
7. This Meeting highly appreciates the selfless and valuable services rendered to the Community by all the members of the Shatrunjaya Propaganda Committee appointed by the Special Session of this Conference and expresses its sense of thankfulness to them.
8. This Meeting of the Standing Committee of Shri Jain Swetamber Conference expresses its sincere thanks to all the local and mofussil papers which have supported the sacred and just cause of the Community.

**CHINUBHAI LALBHAI Seth
NAGINDAS KARAMCHAND.**

શ્રી જૈન સ્વેતાંબર કૉન્ફરન્સની સ્ટેન્ડીંગ કમિટીએ

તા. ૨૬-૫-૨૮ ની બેઠકમાં

પસાર કરેલા ઠરાવો.

તા. ૨૬-૫-૨૮.

૧. શ્રી જૈન સ્વે. કૉન્ફરન્સની સ્ટેન્ડીંગ કમિટીની આ સભા એવો મત ધરાવે છે કે પાલિતાણાના નામદાર ઠાકોરસાહેબ અને જૈન કોમ વચ્ચે તા. ૨૬ મી મે ૧૯૨૮ના દિને સિમલા મુકામે જે સમાધાની થયેલી છે તે સંતોષકારક અને સ્વીકાર્ય છે.

૨. શ્રી જૈન સ્વે. કૉન્ફરન્સની સ્ટેન્ડીંગ કમિટીની આ સમાધાની કરાવવામાં અને જૈન કોમના પ્રિતીશ પ્રજા તરીકેના હકકોનું રક્ષણ કરવામાં હિંદના નામદાર ગવર્નર જનરલ અને વાઈસરૉયે જે હાદિક પ્રયત્નો કર્યો છે તે બદલ તેઓ નામદાર પ્રત્યે આભારની ઉંડી લાગણી પ્રદર્શિત કરે છે.

૩. શ્રી જૈન સ્વે. કૉન્ફરન્સની સ્ટેન્ડીંગ કમિટીની આ સભા સમાધાની દરમિયાન નામદાર પાલિતાણા ઠાકોરસાહેબે દર્શાવેલી વલણની કદર બુઝે છે અને ઈચ્છે છે કે જૈન કોમ અને નામદાર ઠાકોરસાહેબ વચ્ચેના મિત્રી સંબંધ ચીરકાલ કાયમ રહે. આ સભાએ ઘણીજ ખુશાલી સાથે બિલ્લુ છે કે તા. ૧ લી જુનના રોજ નામદાર ઠાકોરસાહેબ યાત્રા ખુલી મૂકવાની કીયા કરનાર અને તે બદલ અંતઃકરણપૂર્વક તે નામદારનો આભાર માને છે.

૪. શ્રી જૈન સ્વે. કૉન્ફરન્સની સ્ટેન્ડીંગ કમિટીની આ સભા કોમની લડતમાં શેઠ ધણુદાસ કલ્યાણજીની પેલીના વહીવટદાર પ્રતિનિધિઓ, શેઠ કીકાભાઈ પ્રેમચંદ તથા સાતની કમિટીના અન્ય સભ્યોની નિઃસ્વાર્થ અને કીર્મતી સેવાની કદર બુઝે છે, અંતઃકરણપૂર્વક અભિનંદન આપે છે અને સંતોષકારક સમાધાન કરાવવા માટે હૃદયપૂર્વક આભાર માને છે.

૫. શ્રી જૈન સ્વેતાંબર કૉન્ફરન્સની સ્ટેન્ડીંગ કમિટીની આ સભા પાલિતાણાની યાત્રા તા. ૧ લી જુનથી ખુલી થયેલી જાહેર કરે છે અને યાત્રા ખુલવાની થનાર કીયા વખતે હાજરી આપવા અને લાગ લેવાને સકલ હિંદના જૈનોને વિનંતિ કરે છે.

૬. શ્રી જૈન સ્વે. કૉન્ફરન્સની સ્ટેન્ડીંગ કમિટીની આ સભા સંપૂર્ણ ઐક્ય બલવવા બદલ, અને પોતાના અતિ પવિત્ર તીર્થ પરના હકકો માટે ન્યાય મેલવવા ખાતર યાત્રા ત્યાગને વલગી રહેવા બદલ સમસ્ત હિંદુસ્થાનના જૈનોને અભિનંદન આપે છે.

૭. શ્રી જૈન સ્વે. કૉન્ફરન્સની સ્ટેન્ડીંગ કમિટીની આ સભા, ખાસ અધિવેશન વખતે નિમેલ શંત્રુજય પ્રચાર સમિતિના સર્વે સભ્યોએ કોમની જે નિઃસ્વાર્થ અને કીર્મતી સેવા બતાવી છે તેની સંપૂર્ણ કદર બુઝે છે અને તેઓ પ્રત્યે આભારની ઉંડી લાગણી પ્રદર્શિત કરે છે.

૮. શ્રી જૈન સ્વે. કૉન્ફરન્સની સ્ટેન્ડીંગ કમિટીની આ સભા સ્થાનિક તેમજ બહાર ગામના પત્રોએ આપણી કોમની ન્યાયી અને પવિત્ર લડત માટે જે ટેકો આપ્યો છે તેમના બરા અંતઃકરણ પૂર્વક આભાર માને છે.

ચીનુભાઈ લાલભાઈ,
શેઠ નગીનદાસ પ્રેમચંદ,
એ. રેસીડેન્ટ જનરલ સેક્રેટરીઓ.

શ્રી જૈન શ્વેતાંબર કોન્ફરન્સ

પાયધુની-મુખ્ય નં. ૩

શ્રી સુકૃત બંડાર ફંડ.

શ્રી જૈન શ્વેતાંબર કોન્ફરન્સની ઉપરોક્ત યોજના તેના આશયો અને પરિણામજન્ય અમલી કાર્યની જૈન સમાજ સમક્ષ હુંકી પથુ રૂપરેખા જાહેર ખબરદારા અગર હુંકીલદારા રચુ કરવી એ તદ્દન મિન જરૂરીઆતવાળું ગણી શકાય. સમગ્ર આ યોજના જૈન ભાઈઓમાં સર્વમાન્ય અને જગજાહેર જ છે. આ યોજના એ સંસ્થાનું અને સમાજનું જીવન છે. જૈન જનતાના અવિખ્યની રેખા દોરવા હિંમત ધરનાર એ કોઈપથુ યોજના હોય તો તે સુકૃત બંડાર ફંડ એક જ છે કે જ્યાં ગરીબ અને તવંગર વચ્ચે કોઈ જાતનો અંતર રહેતો નથી અને સમાનતા, બહુલ વિગેરે લાવનારો ખીવરી સમાજને સુશિક્ષિત બનાવી હિતકર કાર્યો કરવા આ સંસ્થાને જોશ અને જીવન અર્પે છે. આ ફંડમાં ભરાતાં નાણાંમાંથી ખર્ચ બાદ કરી બાકીના અડધો ભાગ કેળવણીના કાર્યમાં વપરાય છે, અને બાકીના અડધા સંસ્થાના નિભાવફંડમાં લાઇ જવામાં આવે છે કે જે વડે મમસ્ત સમાજને શ્રેયસ્કર કાર્યો કરી શકાય, આપણા સમાજમાં અનેક સ્ત્રી પુરુષો હિંમત કેળવણીથી વંચિત રહે છે તે બનવા ન પામે અને તેમને કેળવણી સેવામાં અનેક રીતે મદદરૂપ થવા આ સંસ્થા પોતાના પ્રયાસો કરી રહી છે અને તે આ ફંડની વિશાળતા ઉપર જ આધાર રાખે છે. તેથી પ્રત્યેક જૈનમધુ વરસ દહાડામાં માત્ર ચાર આનાથી રવશક્તિ અનુસાર મદદ આપી પોતાના અગાત બધુઓનું જીવન કેળવણીદારા સુધારી અગણિત પુણ્ય-ઉપાર્જન કરી શકે છે. માટે સર્વે જૈનમધુઓને આ ફંડમાં સારી રકમ આપવાની વિનંતિ કરવામાં આવે છે. ચાર આના પ્રત્યેક વ્યક્તિએ દરવર્ષે આપના એ મોટી વાત નથી. અઢવાડીએ એક પાઈ માત્ર આવે છે, પણ જો આખી સમાજ જનજીત થાય તો તેમાંથી મોટી સંસ્થાઓ નભાવી શકાય એવી સુંદર યોજના છે. “ટીપે ટીપે સરોવર બરાય” એ ન્યાયે ફંડને જરૂર આપ આપનાવશો અને આપની તરફના પ્રત્યેક નાના મોટા ભાઈઓ, બહેનો એવો લાભ દે, એમાં લાભ આપે એવો પ્રયત્ન કર્યો. બીજી કોમો આવી રોતે નાની રકમોમાંથી મોટી સંસ્થાઓ ચલાવે છે તે આપ જાણો છો. તો આપ જરૂર પ્રયત્ન કરશો. આખી કોમની નજરે આપને કોન્ફરન્સની જરૂરીઆત લાગતી હોય તો આ ખાતાને ફંડથી ભરપૂર કરી દેશો. સુતને વિશેષ કહેવાની જરૂર ન જ રાય.

નગીનદાસ કરમચંદ.

ચીનુભાઈ લાલભાઈ શેઠ.

ઓ. ર. જ. સેક્રેટરીઓ, શ્રી. જૈ. શ્વે. કોન્ફરન્સ.

અમૃત તુલ્ય

કિંમત
ગોળી ૩૨ની
૬૦ની ૧ નો
૩પિયો ૧ એક

આતંકનિગ્રહ

ગોળીઓ.

તમારા શરીરમાં શક્તિ ઓછી થયેલી જણાતી હોય, ખોરાક
ખરાબર ન પચી શકતો હોય, જરા જેટલી મહેનત કરતાં પણ હાં
ચડી આવતી હોય, ચેહેરામાંની રતાશ અને કાંતિ ઉઠી જતી હોય,
માથાનો દુખાવો લાગુ પડ્યો હોય, કેડમાં ચસકા આવતા હોય,
પીડીમાં કળતર થતી હોય, માથામાં ચક્કર આવી જતા હોય, દરેક
કામમાં અણગમો આવ્યા કરતો હોય અને શરીરની નખખાઈ,
મનની નખખાઈને પણ વધારતી જતી હોય તેવે વખતે પ્રખ્યાત

— આતંકનિગ્રહ ગોળી —

‘ઓતું’ સેવન કરવામાં બેદરકાર રહેવું એ ડહાપણ ગણાતું નથી.

અમારા આતંકનિગ્રહ ઔષધાલયની ખીજ પણ ઘણી ઉત્તમ
દવાઓની માહિતી મેળવવા માટે અમારે ત્યાંથી પ્રાધસ લીસ્ટ
મંગાવી વાંચવાની દરેકને ભલામણ કરવામાં આવે છે.

મુખ્ય-પ્રાન્ય.
કાલબાદેવી રોડ,

વૈદ્ય શાસ્ત્રી મણિશંકર ગોવિંદજી.

આતંકનિગ્રહ ઔષધાલય.

જામનગર—કાઠીયાવાડ.

॥ नमो नित्यस्त ॥

જૈન યુગ

[શ્રી૦ જૈન શ્વે૦ કાન્દેશ્વરજી માસિક-પત્ર]

વાર્ષિક લવાજમ રૂ. ત્રણ.

પુસ્તક ૩

અંક ૧૧-૧૨

આપાદ-શાવણ

૧૯૮૪

માનદ તંત્રી

મોહનલાલ દલીપ્તેશ દેશાઈ

બી. એ. એવએલ. બી.

વકીલ હાઇકોર્ટ, મુંબઈ

વિવેચનાત્મક

વિવેચના	પૃષ્ઠ
શ્રી સિદ્ધસેવક-કાવ્ય. તંત્રી ...	૩૯૪
તંત્રીની નોંધ:	
૧ જ્ય પારદોશી, ૨ પડદો કાઢી નાંખે,	
૩ સ્ત્રીના અધિકાર ૪ ન્યાય તકેનો અભ્યાસ	
શા માટે કરેલા ૫ ન્યાયનાં સરસ અને	
સ્પષ્ટ પુસ્તકોની જાહેર. ૬ શ્રીમાન નગી-	
નદાસ અમુલ્યપ્રસાદ, ૭ અધ્યાત્મસિદ્ધિ પંડિત	
શ્રી દેવચંદ્ર ...	૩૯૫
અમારો લંડનનો પત્ર R.J.U. ...	૪૦૧
અમારો ખેડાનો માનપ્રવાસ-તંત્રી ...	૪૦૧
લેખકના પૂતળો બેદ વાર્તા	
રા. ચીમનલાલ (એક જેન ઓફ ડ્રેગન) ૪૧૦	
જૂનાં સુભાષિનો. સં. તંત્રી ...	૪૧૩
વિવાર્થિઓને-તંત્રી ...	૪૧૬
જનુમળનો છંદ. કાંતિવિજય,	
સં. રા. મોહનલાલ બ. ઝવેરી ...	૪૧૭
પાશ્વર્ય સરિત્ત નિર્વાણકલ્પા	
મૂળ રા. મોહનલાલ બ. ઝવેરી B.A.L.L.B.	
અનુવાદક-ડૉ. મોતીલાલ છ. સંઘરી M.B.B.S ૪૧૮	
૫૬-કાવ્ય. પદ્યવિજય ...	૪૨૪
આરાધ્ય નગરી અથવા કુંભારીપાટ	
રા. પ્રભાકર ઓષધમાધ સોમપુરા ...	૪૨૫
પસંત ગીત-જાનવિમલસર ...	૪૨૬
એક વિદ્યુત જ્વલનપુષ્પના વિચારો. ...	૪૩૦
રત્નચંદ્રકાંત શ્રી અર્જુનચંદ્રિત તીર્થવિજય પરિભાષુ	
સંખ્યાયુત સ્તવન. ...	૪૩૨

વિવેચના	પૃષ્ઠ
૫. સુખલાલ સંધિનો મારો વાર્તાલાપ	
રા. મોહનલાલ બ. ઝવેરી B.A.L.L.B. ૪૩૩	
નવચંદ્ર સરિત્ત હમીર મહાકાવ્ય. મૂળ શ્રીયુત	
કીર્તને; અનુવાદક-તંત્રી ...	૪૩૬
આધુનિક સમાજમાં યુવાનો અને વૃદ્ધો. રા. વિચારક ૪૫૧	
સ કિલ્લમાં નિર્મલ દલિ. રા. ગોરખનગર ગીરચંદલાલ ૪૫૩	
પુનરુત્થાન. રા. ઊગમચ નોપાટ શાહ ...	૪૫૭
શ્રી અનંતી સુકુમાલ કાવ્ય.	
રા. સુદરલાલ આમાલાલ કાપડીયા B.A. ૪૫૯	
સરતના પ્રતિભાષેઓ.	
રા. કાલામાધ મોતીચંદ વડીલ તથા બીજા ૪૫૯	
શ્રી શત્રુઘ્ન કાર સંબંધી અભિપ્રાય.	
રા. સુરચંદ ૫. બદામી B.A.L.L.B. ૪૭૧	
સ્વીકાર અને સમાધાન. ...	૪૭૧
વિવિધ નોંધ:	
૧ શેઠ આણંદજી કલ્યાણજી અને કાંદલ, ૨ શેઠ આણંદજી કલ્યાણજીની ખેડમાં થયેલા	
કાવ્ય ૩ ઉપદેશક પ્રવાસ ૪ 'ન્યાયપ્રવાસ'	
૫ બનારસ હિંદુ યુનિવર્સિટીમાં 'જનચેર'	
૬ બાળકાવ્ય અને મરણ પ્રમાણ ૭ શ્રી	
સમેલ સામર સંબંધી પદ્યોની મીટિંગ	
૮ શ્રી અંતરિક્ષ ૯ ઉપદેશક કરસનદાસનો	
રિપોર્ટ ૧૦ સુદેવ ગાંડર ૧૧-૧૨-૧૩. દિલ્લિ, સરવાળું, તથા	
સીધુસીધીઓની લીસ્ટ ...	૪૮૧-૪

જૈન યુગ.

'Tis well from this day forward we shall know,
That in ourselves our safety must be sought
That by our own right hands it must be wrought,
That we must stand unpropped or be laid low,
O, dastard, whom such foretaste doth not cheer

—Wordsworth

પુસ્તક ૩ વીરાત સં. ૨૪૫૪ વિ. સં. ૧૯૮૪ આપાક, અને બંને આવણ અંક ૧૧-૧૨

શ્રી સિદ્ધક્ષેત્ર

(૯ અનખ પ્રાન્ત સુજરાત, પાલ વાહા શી રીતે જણાય—એ લક્ષ્યા)

શ્રી સિદ્ધક્ષેત્ર સુપરિત્ર, મિત્ર હો ! સુજ મન ત્યા લલચાય,
સુજ મન ત્યા લલચાય, મિત્ર હો ! વિમલગિરિ મન ધાય—શ્રી સિદ્ધ.
અમીઝરણા અરતું જ્યોતિઃ, ગિંચ આદિમ સોહાય,
ચાતક-લવિજન જોતા પીતાં, ધ્યાનમમ અઇ જાય,
ધ્યાનલીન તો યાય, મિત્ર હો ! રૂપ-પિંડરથે ધ્યાય—શ્રી સિદ્ધ.
રાગ દ્રેષ સરુને છલી, શરૂંજય સુખદાય,
રૂપાતીત આત્મ-રમણમાં, શુકલ—ધ્યાન વિલસાય
શુકલ-ધ્યાન વિલસાય, મિત્ર હો ! સિદ્ધિ-પ્રાપ્તિ યાય—શ્રી સિદ્ધ.

—ત'વી.

તત્ત્વીની નોંધ

૧ જય આરડોલી—આરડોલી સત્યાગ્રહનો વિજય થયો છે એ વાત ભારતની પરાધીનતાના વ્યુત્પન્નના ઇતિહાસમાં સુવર્ણરૂપે કોતરી રાખવા જેવી વિશ્વ-પ્રશસ્તિ છે. એક બાજુ બ્રિટિશ રાજની સર્વ સત્તા અને બીજી બાજુ નિઃશસ્ત્ર એસીદઅર ખેડૂતોનો સત્યાગ્રહ અને પડકાર—એ બે વચ્ચેના યુદ્ધમાં ખેડૂતોની પ્રતિષ્ઠા બ્રિટિશોને માન્ય રાખવી પડે એ શું સૂચવે છે ? તે એજ કે રાજ્ય પશુ પ્રજા હોઇને છે, રાજ-સત્તા પશુ પ્રજાની અનુમતિ હોય તો સાથે, નહિતો પ્રજાની એકત્ર વિરુદ્ધતા સામે રાજસત્તા એ કોઇ ઝીજ નથી. અસારસુધીમાં એકદમ રાજસત્તાનાં શાસન પ્રવર્તતાં હતાં. હવે પ્રજાશાસન શું ઝીજ છે તે મારડોલીએ બતાવી આપ્યું છે—તેણે રાજસત્તાનાં સિંહાસન હોમાયાં છે.

આરડોલીનો અસહકાર ૧૯૨૧માં થવાનો હતો, પણ ગાંધીજીએ ત્યાં જ્યાં ત્યાં રિયલિટી તેમજ સમસ્ત ભારતની રિયલિટી એકે છે તે બંધ રાખ્યો. આમાં કેટલાક નેતાઓને ગાંધીજીની ગંભીર ભૂલ લાગી હતી, અમારા મત પ્રમાણે ગાંધીજીએ વિચારપૂર્વક જ બંધ રાખવામાં જમરું ડહાપણ વાપર્યું હતું કારણકે આપારે આરડોલી જેટલું તૈયાર ને દહાર જોવામાં આવ્યું તેટલું તે વખતે નહીજ હોય. ત્યારપછી ગાંધીજીએ આરડોલીને પૂરું અડમ અને છેવટેના ભાગ સુધી મરણીયું કરવાને સંહોદિત પ્રયત્ન આદરુ રાખ્યા ત્યાં આશરો સ્થાપ્યા—સ્વયંસેવકો અને કાર્યકર્તાઓને ત્યાં મોકલ્યા—રચનાત્મક કાર્ય શરૂ કર્યું. આના પરિણામે આરડોલી વિશેષ ને વિશેષ નિર્ભય સંગઠિત અને સત્વવાન થતું ગયું. સરકારે વંચ કર નાંખ્યો, તેની સામે ચમકી વણગમણએ ખેડૂતોના વલ્લભ બની તે કર વચુલ કરવાનું મોઢું રાખી તે સંજોગોની તપાસ કરવા માટેની કમિટી નીમી તેને ડીપોર્ટ બાવી ગયા પછી યોગ્ય કરવાનું સરકારને લખીતવાર કહ્યું ને જણાવ્યું કે તેમ નહિ થાય તો સત્યાગ્રહ થશે. તે પર સરકારે લક્ષ ન આપ્યું. સત્યાગ્રહ શરૂ થયો. શ્રી. વલ્લભભાઈ ત્યાં જોરેથી માંડી સ્વયંસેવકોના સંમ-હારા ખેડૂતોનાં મધ્યમાં રહી તેમનાં ‘સરકાર’ બની તેમણે ધમધોકાર કામ કરવા માંડ્યું. ઝીણમાં ઝીણથી

તે મોટામાં મોટી વાતપર નજર રાખી, ખેડૂતોની સ્ત્રીઓની મરદાનગીને ઉત્તેજિત કરી, પ્રકાશનસમિતિ દ્વારા પંદર પંદર હબાર પત્રિકાઓ હમેશા છંપાવી પ્રકટ કરી, જમી અમલદારોને હક્કારી, અજાણને ધંપાવી, સ્વયંસેવકો અજાણના પ્રચારનું કાર્ય કરવા ઉપરાંત પોતાની નિર્દોષતા જાહેર કરવા સાથે ગમે તેટલી પોતાને સમજ કરવાનું આબહાન આપી જ્યાંમાં પશુ ગયા. સમસ્ત ભારતમાં આરડોલી માટે ફંડ થયું કે જેમાં અત્યારસુધી આજે લાખ રૂપીઆ ભરાઈ ગયા. જમીનો ખાવડા થયા માંડી, કેટલીક પાણીના મૂલે વેચાઈ. ઢોરો જપત થયાં—કેટલાંક ખાટકીના મિજાબાન થયાં ને બધાં કોડીના દામે વેચાઈ ગયાં. આ સમયે છતાં અહિંસાતનું સંપૂર્ણરીતે પાલન કરવામાં આવ્યું. કોઇની સામે એક નાની સરખી આગળી પણ કોઇએ ઉગમી નહિ. જે જે સંકટો આવ્યાં તે આવકે પૂર્વક સહન કર્યાં જેટલુંજ નહિ પણ ‘મારશહ કો’ જેમ પંજાબમાં સરકારે અજમલો હતો તેમ અત્ર થાય તો તે માટેની પણ તૈયારી કરી રાખી. ખાલસા થયેલી જમીનોપર વાવણી કરવાનું, તેના મોલ લેવાનું અને છેવટે ન મળે તો બાળી નાંખવાનું પણ સર-કારને દાવ ન ગયા દેવાનું કણખંજાએ જણાવી દીધું. પોતાના પ્રિયમાં પ્રિય ઢોર અને સોના જેવી જમીન ચાલી જાય ને પોતે બેંખારી થઈ જાય તોયે શું પણ તપાસ નહિ થાય ત્યાં સુધી વધુ કર નહિ બરીએ એ જાતની પ્રતિષ્ઠા લેવાર ખેડૂતો ! તમને હમનેવાર આરડોનાં અભિનંદન છે. આ સંજોગોપર દેખરેખ, એક વખતના આરિસદર, અને પછી વજીલાત હોડી બનેલા અસહકારી—ગુજરાતના સુખા મહામાત્રના જગણુ દાસ વલ્લભભાઈએ રાખી ખેડૂતોના અનુપમ ‘સરકાર’ તરીકે પ્રસિદ્ધિ મેળવી.

આના પરિણામે લંડનનો સરદાર મંજી દુધી હકથો. ખેડૂતો તાથે ન થાય તો ગમે તે ભોલે દળાલી દેવાના હુકમો નીકળ્યા. મુખ્ય સરકારને વડો દાકેમ સર વિલ્સન ડાહો દયાળુ અને બલો હતો. તેણે વાકસરોય સાથે મક્કમ કરી સરત જઈ વાટાપાટ કરી પછી ૧૪ દિવસનો ‘ultimatum’ પોતાને

જો કે આપણે પણ, છતાં સમજૂતી કરવાના પ્રયત્નો ચાલુ રહ્યા. દિ. બ. હરિશ્ચંદ્રાચાર્યના પ્રયત્નો પછી સર સુનિલાચાર્યના પ્રયત્નો-ને આખરે બંને પક્ષની સરેરાશ નફી થઈ, પણ સરકારનું નીચું ન કહેવાય ને બારડોલી માંગે છે તે મળે તે માટે કેવી પદ્ધતિએ કામ લેવું એના પર આવીને અટક્યું. આ પદ્ધતિ સરકારને ગમતી થવામાં આવી, જ્યારે બારડોલીને જે જોઈતું હતું તે અર્ધું મળ્યું. આ સમજૂતીમાં બાગ જેનાર સર્વના પ્રયત્નોને મુઆરગાદી છે. સામાન્ય લોક-બાપામાં દીનપણે કહીએ કે પારગાતમાનો પાડ કે તેમની કૃપા સર્વપર વરસી છે.

ચી રાત્રુંજય નીચના અંકડાની સંતોષકારક પતાવટ ન થાય ત્યાં સુધી ચાત્રા ત્યાગનો સંત્યાગ્રહ જેન સ્વેચ્છ મૂ. કોમે આદરેશો, અને તેના પરિણામે વધુ સરોપના વચ્ચે પડ્યાથી પાક્ષીતાશુ નરેશ અને ને કોમ વચ્ચે સમજૂતી થઈ તે અને આ બારડોલી સંત્યાગ્રહના ફક્ત રૂપે મુજબ સરકાર અને બારડોલીની પ્રજા વચ્ચે સમજૂતી થઈ એ બંનેના સ્વરૂપ અને સમાધાન સરખાવા જેવાં છે તે તેમાંથી અનેક બોધ પાડી મળે છે. એક નાયકની નીચે રહી વર્તનારો મમ્મદ વિજય મેળવે છે તે માટે એક નાયકતા, અને મક્કમતાના, સ્વમાનના-છેવટ સુધીના ગમે તેવા પરિણામ માટે તૈયાર રહેવાના શુભો આપણી સમાજ ને આપણા નેતાઓએ ખૂબ દેખવવાના છે.

આ બારડોલીની ચળવળમાં જે જે જોતોએ લાગ લીધો છે, સહન કર્યું છે, પૈસા આપ્યા છે, સેવાએક યા બીજી રીતે ખતમી છે તેમને અમે હૃદયપૂર્વક શાખાથી આપીએ છીએ. શેઠ રણછોડભાઈ રાયચંદ (ઝવેરી રાયચંદ મોતીચંદના)એ મુજબમાં બારડોલી ફક્ત માટે સારો બાગ લીધો હતો તે માટે તેમને પણ આસ ધન્યવાદ આપીએ છીએ. દેશના કાર્યમાં દેશના ઉદ્ધારમાં સર્વ જોતો યથાશક્તિ અને યથામતિ સેવા અર્પે અને તેથી જૈનધર્મને અને જૈનસિદ્ધાંતને દીધાવે એવી અમારી પ્રયત્ન પ્રત્યે પ્રાર્થના છે.

૨. પડદો કાઢી નાખો—

આવે યર જોગનય જિહારમાંથી નિકળે છે. દિલ્હીના મુસલમાની રાજ્યથી થયેલી અસરો પૈકી એક

અસર સ્ત્રીઓ માટે પડદો રાખવાની પ્રથા થઈ છે અને આતારે પણ દિલ્હીની આસપાસના પ્રદેશમાં તેમજ તેની પાસેના સંબંધ ધરાવતા પ્રાંતોમાં આસ કરી ઉત્તર દિલ્હીમાં તે તીવ્ર સ્વરૂપે દેખાય છે. મુસલમાનો-હિન્દુમાં આવ્યા તે પહેલાં પડદાની પ્રથા હશે કે નહિ તે સવાલ છે. આ પ્રથા એક વિદ્વાને એક દિલ્હી માસિકમાં ચર્ચો યાદ છે તેમાં એમ બતાવ્યું હતું કે મણા હિંચા દરજ્જાના વર્ગ રામવર્ગમાં તે પૂર્વકાલમાં ચોડા ધણા અંગે ને હોવાનું સંભવે છે. ગમે તેમ હો-જે કાલમાં આ પ્રથા થઈ હશે તે કાલમાં તેની ઉપયોગિતા કદાચિત્ત હશે. મુસલમાન કાળમાં તો તેની ઉપયોગિતા હતી એમ ધણાઓ માને છે, પણ આ ચાલુ જમાનામાં તો તેની જરૂર લાગતી નથી. તે પ્રથાના અવશેષ રૂપે કાઠિયાવાડમાં, કચ્છમાં, સુરત ભરૂચ સિવાયના અન્ય ગુજરાતના બાગમાં, મારવાડમાં લાઠી-‘ધૂંધરો’ કહાડવાનો રીવાજ છે. દક્ષિણમાં તો બિનકુલ છેજ નહિ.

સ્ત્રીઓ પરાધીન દશામાં સામાન્ય રીતે રહી છે. ન છી સ્વાતંત્ર્યમર્હતિ । એ જાતનાં સૂત્રો રચાયાં છે. શુદ્ધની બહાર પગ મૂકવાનો નિષેધ કરવામાં આવ્યો છે. ગૃહિણી ગૃહમુચ્ચતે નો ટુકો અર્થ કરી તેને ઘર-માં જ ગોધી રાખવામાં આવેલ છે. બહારના સૂર્યનો પ્રકાશ લઈ રહેને મરમતી સામે યાય એવી ચિંતા રાખીને યા બહારના પુરૂષો રહેને જોઈ જાય અને તેથી તેને અનીતિમાં પડવાનો સંનિગ મળે એ બીકથી સ્ત્રીઓને બહારનાં કાર્યોમાં લોગ લેવા દેવામાં આવતો નથી ના સ્ત્રીઓને ઉધાધા મુખે આગળ દેવામાં આવતો નથી ને બહાર ફરવા જવાની છૂટ અપાતી નથી, તેથી શુદ્ધતાં અનેક કાર્યો લાઠી બીજાની પાસેથી લેવામાં આવતાં હોવાથી શુદ્ધતાં કસરત મળી શકતી નથી, તેમ બહાર ફરવા જવાની છૂટ ન હોતાં બહારની તાજાં હવા ને ચાવવાની કસરત પણ મળતી નથી, એટલે જાતે રીતે વ્યાયામના અભાવે શારીરિક અથોગતિ થાય છે ને સ્ત્રીઓમાં ઘણું પ્રમાણુ વિશેષ આવે છે. માટે યોગ્ય અને પ્રમાણુસર છૂટ સ્ત્રીઓને હાલમાં આપવાની જરૂરીયાત ઉભી થઈ છે. પડદો અને ‘લાઠી’ જેવી પ્રથાને ફેરી ફેરી થઈ છે.

જાનેક હાનિકારક પ્રથાઓ દિલ્હી-જૈનોમાં છે

તેનો સ્વરોધ કરવા માટે અનેક ઠરાવો જાહેરમાં થયા છે, પણ આ પડદાની હાનિકારક પ્રથા સામે એક પણ ઠરાવ જાહેરમાં થયો નહોતો. હવે અધધાનીસ્તાન જેવા સુરક્ષિત રાજ્યમાં લાંબા વૃત્તિએ પોતાના રાજ્યકુટુંબમાંથી પણ પડદાને ફેંકી દીધો છે, ને સમસ્ત રાજ્યમાં તે દૂર કરવા માટે ફરમાન ને કાયદો નીકળનાર છે તેથી બિહારવાસી હિંદુ આગેવાનો તેમજ આગ્રણી સ્ત્રીઓ પર તેની અસર થઈ હોય એમ જણાય છે. ને તેથી તે પડદાના રીવાજ સામે પ્રયત્ન વિરોધ કરવાની ચર-વણ તેમણે આદરી છે. અમે તે ચળવળની ફત્તેહ ઇચ્છીએ, સાથે સાથે તે પડદા જેવા સ્વરૂપમાં બિહાર, આદિમાં છે તેવા તીવ્ર સ્વરૂપમાં સુમારે ગૂજરાત કાઠિયાવાડમાં નથી જતાં ત્યાં 'લાજ' કાઢવા આદિના રીવાજમાં તેનું યદિચિત્ત્વ સ્વરૂપ દેખા દે છે તે પણ દૂર કરવું ઘટે એવી અમારી નમ્ર માન્યતા છે. શાસ્ત્રમાં સ્ત્રીઓ માટે 'વૃધરા' રાખવાનો ખાસ નિયમ મમારા જેવામાં આવ્યો નથી. 'વૃધ ટક'નો બ્વહાર પૂર્વે હોખને એ શબ્દ વપરાયો છે, પણ તે સ્ત્રીઓની મર્યાદા માટે આવશ્યકજ છે એમ જણાવામાં નથી આવ્યું.

૩ સ્ત્રીના અધિકાર—આ સંબંધમાં હિંદી પત્ર 'જૈન જગત્'માં જે આલું છે તેનો ગૂજરાતી અનુવાદ કરી અનુભવીએ છીએ:—

'કોઈ ધર્મમાં ધાર્મિક કાર્યોમાં કોઇનો અધિકાર ન હોય તો તેને ધર્મ કહેવો વ્યર્થ છે. તે ધર્મને અમે એવો કાયદો કહી શકીએ છીએ કે જે પોતાના સ્વાર્થને માટે સમર્થ આત્માચારીઓએ બનાવેલો હોય. એક સમયે ધર્મને નામે આત્માચારીઓનું શાસન બારતવર્ષમાં ચાલી રહ્યું હતું. શુદ્ધાત્માના બંધનમાં બાંધવા માટે યા બાંધી રાખવા માટે સ્ત્રી અને શકો પર મન-માન્યા આત્માચાર કરવામાં અવગણના હતા અને તેમના મનુષ્યોચિત્ત જન્મ સિદ્ધ અધિકાર જીનવી લેવાતા હતા. તે સમયે ભગવાન મહાવીરનો આવિર્ભાવ થયો અને તે પરમ પ્રત્યક્ષે સર્વ બંધનોને તોડી નાંખ્યાં. અને સર્વને સમસ્ત અધિકાર આપી દીધા. જે જોડેલો ધર્મ કરી શકે તેટલો ધર્મ કરવાની સ્વતંત્રતા મળી ગઈ. બારતમાં નવયુગે પ્રવેશ કર્યો.

'પરંતુ સ્વતંત્ર, અધિકારની થેડે અમર છે, જ્યાં

સૂચી સૂર્ય (તીર્થંકરાદિ) વિધમાન હોય છે ત્યાં સૂચી તે છપાઈ જાય છે. પણ સૂર્ય અદૃષ્ટ થતાં અણુનોતથી પોતાની મેળે આવે છે. ભગવાન મહાવીર પછી આ હાલત થઈ. કેટલાક કાળ પછી તો સંધ્યા રહી, પણ પછી અધિકાર છવાઈ રહ્યો. કમજોર જૈનોએ અધિકાર હાંકવા માટે જૈન ધર્મના ઉપર પણ કામર લગાડવાની કુચેષ્ટ કરી. હાલ એમ કોણ કહી શકે છે કે આજના જૈન ધર્મમાં અને તે સમયના જૈન ધર્મમાં રૂપ વર્ણના યુવાન અને ૯૦ વર્ષના યુદ્ધાથી અધિક અંતર છે.

'આજ જૈન સમાજના અનેક લોક સ્ત્રીઓના ઉપર થનારા અત્યાચારોને કાયમ રાખવા ચાહે છે. ભગવાન મહાવીરના જૈન ધર્મનું પુનરુજ્જીવન તેમને અસહ્ય છે. ભગવાન મહાવીરે અથવા જૈન ધર્મે સ્ત્રીઓને શુદ્ધાત્માની જાળમાંથી બહાર કાઢવાની હમેશાં કોશીસ કરી છે. પ્રજોની સમાન તેમને પણ અધિકાર આપ્યા છે. ધર્મ તો ઉન્નતિને માટે છે, નહિ કે ઉન્નતિના માર્ગમાં વિરોધ કરવાને માટે; પરંતુ લોકોને ધર્મ પ્યારે નથી. તેઓ ધર્મને ન્યાય, સત્ય, અને કલ્યાણ અનુસાર નહિ, પરંતુ દંભ અને દુરભિમાનથી ભરેલી ઇચ્છાઓ અનુસાર નચાવવા ઇચ્છે છે. તેમણે જૈન શુદ્ધાત્મા રાખી મૂક્યા છે, તેમની ધાર્મિક ઉન્નતિ પણ તેઓ ધર્મના નામથી શેકે છે! પરગાત્રા જાણે, એવા દંભી પાપીઓને તેમના પાપનું શું ફળ મળશે ?

૪. ન્યાય-તર્કનો અભ્યાસ શા માટે કરવો ?

ન્યાયશાસ્ત્ર કે તર્કશાસ્ત્ર એ વિચારસંક્રિતિને કેળવી વ્યવસ્થિત કરે છે. તેનાં સંબંધીનાં ગ્રંથો પરાપૂર્વથી સંસ્કૃતિના વિકાસકાલથી રચાયેલા છે અને તેમાં વાદ-વિવાદ પદ્ધતિનો પણ નિર્ણય થયો છે. જૈનોમાં પણ અનેક તર્કશાસ્ત્રીઓ-શાદિઓ ઉત્પન્ન થયા છે અને રાજ્યોની રાજસભાઓ ભરાતી લાં અનેક વાદીઓ આવતા અને જયપરાજય માટેના ત્યાં યતા અખાડામાં જૈનવાદીઓએ અનેક વખત વિજય મેળવ્યો છે.

શ્રી સિદ્ધસેન દિવાકરે ન્યાયાવતાર નામનો ન્યાયનો દ્રુકો ગ્રંથ રચ્યો અને સંમતિસૂત્ર નામનો સ્વાસ્થ્ય દર્શનનો ગ્રંથ રચ્યો અને તેઓજ જૈન ન્યાયને પદ-તિસર મુકવામાં પ્રથમ સ્થાપક છે. ન્યાયાવતાર મુંબઈ યુનિવર્સિટીમાં બી. એ. ના અભ્યાસક્રમમાં દાખલ

મથેલ છે અને તેના પર અંગ્રેજ દિપ્તિયુ સાંગલીની વિલિંગ્ડન કોમિશનના ડા. પી. એચ. વૈધ તૈયાર કરે છે તે આપણી કોન્ફરન્સ ઓફિસ તરફથી પ્રકટ થનાર છે. આથી જૈન ન્યાય જૈનેતર આલમમાં પોતાનો પરિચય આપશે એ આનંદદાયક ચિન્તા છે. સિદ્ધસેન ખંડી અનેક ન્યાયના મંથો રચાય છે ને કેટલાક મુદ્દિત ચર્ચ પ્રકટ થયા છે.

જૈનોમાં ન્યાયનું પદનપાકન હમણુંતો મિલકુપનથી; થોડા વિદ્વાન જૈન પંડિતો હાલમાં થયા છે, તેમને પ્રવેશ અને સ્વાધ્યાય એ ગવિદાયક હકીકત છે પરંતુ તે ઉપરાંત આપણા સામાન્ય જનસમાજમાં—અદેક સામાન્ય સમુદાય સમૂહમાં (કે જેમાં થોડા સારા અપવાદ છે તે સિવાય) પશુ ન્યાય-તર્કનો અભ્યાસ દેખાતો નથી એ શોચનીય દેશ છે. અંગ્રેજ ભણેલાઓને—ખાસ કરી ખી. એ. સુધીના અભ્યાસમાં અંગ્રેજ logic—ન્યાયનો અભ્યાસક્રમ આવે છે અને સંસ્કૃતમાં તર્કશાસ્ત્ર કે તર્કકૌ-મુદીનો અભ્યાસ રાખેલ છે, પહેલાં 'ધન્ટરમિનિયેટ'માં ફરજિયાત એક રીતે હતો પશુ હાલ તે વિકસે છે. ખી. એ. માં logic and moral philosophy નો વિષય ઇચ્છા પ્રમાણે લઈ શકાય છે. હતાં જૈન વિદ્યાર્થીઓમાં આનો લાભ કોઈ વિરલાભ લેતા હશે.

શ્રી મહાવીર જૈન વિદ્યાલયમાં તેમાં રહી અભ્યાસ કરતા વિદ્યાર્થીઓ માટે ધાર્મિક શિક્ષણમાં જૈનન્યાય પશુ દાખલ કરવામાં આવ્યો છે તે થોડું કુર્ય છે; તે બાદમાં અંગ્રેજ શિક્ષણ લઈ ગ્રેજ્યુએટ થઈને બહાર પડવાના છે તેથી તે લવિષ્યના ગ્રેજ્યુએટ, અન્યને કઠિન એવો ન્યાયનો વિષય સુદ્ધિના પરિશ્રમપૂર્વક સર-લતાથી હસ્તગત કરશે એમ આશા રાખીશું. તેમને ન્યાય એ શું વસ્તુ છે એ અંગ્રેજીમાં જ તેના સંબંધીનું શંકીને કહીશું કે તુરત તેમને ગળે ઉતરશે:—

“ And although thought and reasoning are the distinguishing natural characteristics of man, the ability to think and reason correctly can only be acquired by rigid mental discipline. The importance of being able to think

and reason correctly need hardly be emphasised. For success in any walk of life, particularly in public life, such as business or politics, it is of the utmost importance; particularly to-day when the peculiar conditions of our existence force us to live in the fierce glare of publicity. The necessity of some mental training and discipline to enable the mind to think correctly and to reason accurately is obvious. It is exactly this training and discipline that is supplied by the study of Logic, the object of which is to analyse the process of thought and to mark the pitfalls that make the thinker's conclusions fallacious.

It is curious, however, that despite its obvious usefulness, Logic is relegated in Indian colleges to a place of secondary importance. It is not a compulsory subject, and even those who take it up for study drop the subject after a year of perfunctory dabbling.”

સારાંશ કે—વિચાર અને વાદકળા મનુષ્યના વિશિષ્ટ સ્વભાવિક લક્ષણો છે, હતાં સત્યપણે વિચારવાની અને વાદ કરવાની શક્તિ સખત તાલીમ ભરેલા માનસિક નિષમનથીજ પ્રાપ્ત થઈ શકે છે. સત્યપણે વિચારવાની અને વાદ કરવાની મદદતા સહેજે સમજી શકાય તેમ છે—તેનાપર વિશેષ ભાર દેવાની બાગ્યેજ જરૂર છે. કારણકે જીંદગીના કોષપણ ક્ષેત્રમાં અને ખાસ કરી બહાર જીવનમાં જેવા કે બાપાર કે રાજકારણમાં વિજય મેળવવા માટે ખાસ કરી હાલ કે અપાર આપણી હયાતીની વિવશજી રિપતિઓ આપણને બહેરાતાના વિષમ પ્રશ્નમાં જીવવાની ફરજ પાડે છે ત્યારે તેની મહત્તા

અત્યંત વિશેષ છે. કાંઈક માનસિક તાલીમ અને નિયમનની ગંદરીઆત સત્યપણે વિચારનાં માટે અને યથારિયત વાદ કરવામાં મનને સંકેતમાન કરવા માટે છે એ દેખીતું છે. આનીગં તાલીમ અને આયુજ નિયમન આપણને ન્યાયના અભ્યાસથી મળે છે, કારણકે ન્યાયનો ઉદ્દેશ વિચારની ક્રિયાનું પૃથક્કરણ કરવાનો અને વિચાર કરનારનાં નિર્ણયોને વિરોધાભાસ-હેત્વાભાસ વાળાં ખનાવનારી ભૂલો પકડી પાડવાનો છે.

ન્યાયની દેખીતી ઉપયોગિતા છતાં એ કેતુકમનક છે કે ન્યાયને હિંદી કોલેજોમાં ગણતાની દૃષ્ટિએ ગૌણ સ્થાન આપવામાં આવ્યું છે. તે દ્રશ્યવાત વિષય નથી અને જેઓ અભ્યાસ ખાતર તે વિષય લે છે તેઓ પણ અચરતો અભ્યાસ એક વર્ષ કરી તે વિષયને છોડી દે છે. (‘સાધ્મ્યસં ઓફ ઇન્ડિયા’ ૩-૮-૨૮)

આ પરથી સમગ્રશે કે ન્યાયશાસ્ત્રના અભ્યાસની કેટલી જાંઘી જરૂર છે. પણ તે અભ્યાસથી વિરોધાભાસ-હેત્વાભાસવાળી દલીલો કરી સામાને તોડવામાં અસત્ય રીતે ખંડન કરવામાં-અપમાન કરવામાં-નિંદાવામાં નિપુણતા મેળવવાની નથી; વેદિયાં ઢેર જેવા પડિતો, રિયલિયુસ્ટ કે ‘આપ ખસે પણ હાથ ખસે નહિ’ જેવા જીદી મમતીલા ખનવાનું નથી પણ સમે-યન, દરેક દૃષ્ટિથી વિચાર કરનાર, વિવેકી વિચારશીલ-પર્વેષક દલા થવાનું છે. સ્વાદ્વાદ દરેક અનેકાંત દૃષ્ટિથી દરેક સિદ્ધાન્તોનું બારીક નિરીક્ષણ કરી સારમંદી ખનવાનું છે.

‘ન્યાયતીર્થ’ કે એવી પદવી ધારણ કરતા ‘પડિતો’ વોરાનું નાકું પકડી રાણે અને પોનાનો કહો ખરો કરવા માંગે, તેનાથી અપદ સરસ પ્રામાણિક સામોન્ય જોના ધણે દરજ્જે સારા. વખત તરીકે ડિગ્રી સમાજમાં ઉન્નતિ ખાતના સ્વામાવિક યત્ન કેટલાક પડિતોએ સ્ત્રીઓના જિનપૂર્ણધિકરના વિષયમાં પોતાના વિચિત્ર વિચારોનો પરિચય કરાવ્યો છે. તે લોકોએ સ્ત્રીઓના પૂર્ણધિકરના વિરોધમાં જે જાવરત યુક્તિઓ મૂકી હતી-(૧) સ્ત્રીઓ ને જિનેન્દ્રદેવની પૂજા કરશે તો તેના શીક્ષનો અંગ યર્ષ નશે, કારણકે જિનેન્દ્રદેવ નમ પુરંપ છે. (૨) ને પૂજા કરતી વખતે સ્ત્રીઓ રા/રવત્રા યદ

અથ તો મોટો અધર્મ થઈ જાય. (જૈનમંત્ર ૧-૮-૨૮) આવી દલીલોનો પ્રતિકાર કરવાનો આ પ્રસંગ નથી, પણ તેવી દલીલોથી હસતું આવે તેમ છે. એટલુંજ અત કહીશું.

૫. ન્યાયનાં સરસ અને સ્પષ્ટ પુસ્તકોની

જરૂર—ન્યાયપર જોટમાં પુસ્તકો પૂર્વોચારો કૃત છે તેનો અભ્યાસ કરવાની પૂર્વ પદ્ધતિ હાથ અમલમાં મૂકાય તેમ નથી, તેથી તેના પ્રાથમિક પુસ્તક તરીકે, પછી તેના કરતાં ઉંચા દરજ્જાના પુસ્તક તરીકે એમ ક્રમિક પુસ્તકો હાલની શિક્ષણપદ્ધતિને દૃષ્ટિએ રાખી તેના પ્રતીણ વિકાસોએ તૈયાર કરવાની જરૂર છે. ન્યાયપર ઉપેક્ષા થવાનું મુખ્યપણે કારણ એ છે કે જે પુસ્તકો હાથ વિવમાન છે તે સમજવા-મળે ઉતરતાં ધણાં કંઠ્ય યર્ષ પડે છે. રસહીન વિગતો અને પારિભાષિક ચર્ચાઓ, ન્યાયના સાંકેતિક શબ્દો અને સૂત્રોથી ભરંચક હોય છે અને તેથી અભ્યાસીમાં પોતાના વર્ગમાં ખાસ કરીને જ્યાં ગોખાવવાનું થાય છે અને અધ્યાપકો રસ ઉત્પન્ન કરાવે એવું શિખવતા નથી ત્યાં ન્યાય પ્રતે આકર્ષણ થાય એવું ન બને એ સ્વામાવિક છે. પુસ્તકો નરીન પદ્ધતિપર એવાં રચાવાં ભેષ્ય છે કે તેમાં વિષયનો સંપૂર્ણ વિસ્તાર હોવા ઉપરાંત તેમાં નિરસ વસ્તુ વિશેષે હોવી ન ભેષ્ય એ. બાપા સાદી અને સુધું હોવી ભેષ્ય એ અને સાંપત વિચાર અને વ્યવહારમાંથી ઉદાકરણો-દૃષ્ટાંતો મૂકાવાં ભેષ્ય છે; કે જો તો ઉદાકરણો વિદ્યાર્થિને પરિચિત હોય વિષયને ઠસ્ટગત કરે રજો વિદ્યાર્થિને પરિચિત હોય વિષયને ઠસ્ટગત કરે વામાં કારગત થાય. જ્યાં સુધી આવાં પુસ્તકો સ્વાધ તૈયાર ન થાય ત્યાં સુધી જૂતાં પુસ્તકો પર આધાર રાખ્યા વગર જૂટકો નથી; અને તેવા સંજોગમાં અધ્યાપકો વિષયપર સંપૂર્ણ પ્રયુક્તા અનેક યથોત મનવથી મેળવી નિર્જીવ પુસ્તકને સરસ બાપામાં સમજતી રસ વાળું અને આકર્ષણીય બનાવે અને પુષ્કળ વિવેચન કરી, વિષયને વિદ્યાર્થોઓના મગે ઉસારે-મગજમાં ઉતારે એટલું અમે તેમની પાસે માગી લઈએ છીએ.

૬ સીમાન્ નગીનદાર અમુલખરાય—આ સંસ્કારી ગુજરાતી જૈન છે. તેમને દાખજી એક લાખ રૂપીઆની મોટી રકમ મદદતા ગાંધીજીને માર્ગે સમર્પિત

શિક્ષણ માટે ધરી છે તે માટે તેમને અનેકશઃ ધન્ય-વાદ. ગૂજરાત વિદ્યાપીઠનું કાર્ય આથી વિશેષ સક્રિય અને ઝડપ વેગે ચાલશે. તેઓ મેક્સમ્ નગીનદાસ એન્ડ મોલેકુલાલ નામથી ચાલતી 'ઈન્ડિયન એક્સપર્ટ' તરીકે કામ કરતી એકાઉન્ટન્ટ અને ઑડિટરની પેઢીમાં બાગીઆ છે અને તે ધંધાથી કમાવેલી સંપત્તિમાંથી આવેલા સરસ સહુધયોગ કરવા માટે સમંત ગૂજરાત આલમનાં તેમને અભિનંદન છે. ગાંધી રાષ્ટ્રીય શિક્ષણમાળાના ૧૩ બાગ તેમણે કાઢ્યા છે, તે ગાંધીજી જેસમાંથી આવ્યા ત્યાં સુધીના તેમના મળી શક્યા તેટલા લેખો અને બાપજોમાંથી તૈયાર કરવામાં આવ્યા છે. તેની મૂળ કિંમત રૂ. ૮-૧૦-૦ છે તે ધરાડી હમણાં રૂ. ૪-૧૦-૦ રાખેલી છે. તે મૂળરોતીમાં હોષ જે કોષ રચનાકવાસી, દેરાવાસી કે દિગંબર જૈન સંસ્થા કે સાધનકીન જૈન તેના ઉપયોગ કરી શકે તેમ હશે તેને માત્ર રૂ. એક ટપાકાખર્ચે તે મળેથી શિક્ષકમાં હશે ત્યાં સુધી ભેટ મોકલવામાં આવશે એવું અમને લખી જણાવ્યું છે તે આથી મહેર કરીએ છીએ. શ્રીમાન નગીનદાસે બહુ શ્રીમંત ન હોવા છતાં આટલી બધી ઉદારતા બતાવી છે અને બતાવે જશે એ અન્ય શ્રીમંતોને અનુકરણીય છે.

૭ અધ્યાત્મરસિક પંડિત શ્રી દેવચંદ્રજી— આ સંબંધમાં પાઠરાથી વડોદરા મોહનલાલ હેમચંદ તા. ૨૦-૭-૨૮ ના પત્રથી લખી જણાવે છે કે:—

‘પંડિત પ્રવર શ્રીમદ્ દેવચંદ્રજીની પાઠુકા અગ દાવાદ પામે હરિપુર નામે પરામાં દેરામરની મામેના મકાનમાં છે. તે ઉપરના લેખમાં કંઈક ભૂલ હોવા બાબત શંકા લાગતી હોવાનું મેં આપને લખેલ અને લેખની નકલ મોકલેલી. જે આપે ગત પોપતા જૈન-યુગમાં પૂ. ૧૩૪-૩૫ પર પ્રકટ કરેલ છે. આ સંબંધે વિશેષ ખાતરી કરવાના હેતુથી તા. ૧૦-૭-૨૮ના રોજ હું મારા મિત્રમંડળ સાથે તે સ્થળે જાતે ગયેલ અને મોકમાણી તપાસ કરી છે:—

પાઠુકા પરનો લેખ સ્પષ્ટ છે. તેમાં ત્રગડાનું પાંખાઉં ઉડી ગયેલું જણાવ્યું નથી. પણ ખરી હકીકત એ નીકળી આવે છે કે તેઓશ્રીએ ગૂજરાતી સંવત્ ૧૮૧૧ ના ભાદરવા વદી ૦)) ના કાળ કરેલો અને તે પછી સં. ૧૮૧૨ ના મહામાસમાં વદી ૨ ના રોજ પાઠુકા સ્થાપન કરેલી.

ગૂજરાતી ૧૮૧૧ એટલે મારવાડી હીસાબે ચૈત્ર માસથી વર્ષ બદલાવું હોવાથી ગૂજરાતી સં. ૧૮૧૧ નો ભાદરવો માસ તે મારવાડી સં. ૧૮૧૨ નો ભાદરવો માસ ગણાય. વળી ચરિત્રનાયક મારવાડના, ચારિત્ર લેખક મારવાડી અને મારવાડમાં જ ચરિત્ર લખાયું હોવાથી મારવાડી હીસાબે દેવવિદ્યાસમાં નિર્વાણ ૧૮૧૨ લખાય એ સ્વાભાવિક જણાય છે. એટલે શંકાને સ્થાન રહેતું લાગતું નથી.

આ પાઠુકાવાળું મકાન દેરાસરના મૂખ દ્વારની સામે જ નજીક જ હતું તેનું ડાપડું વળાઓ અને નળાઓનું જીણું હાલતમાં છે, મકાન મોટું છે, તો પણ તળીએ થોડાજ વખતપર પથર નાંખેલા છે, શ્રીમદ્ દેવચંદ્રજી મહારાજનાં પગલાં ઉપરની દેરી છોટ ચુનાથી પાકી શિખરખંદી ચડેલી છે. તેને એક જ નાનું બારણું હોષ બાજીની ત્રણ બાજુ ચણતરમાં નાનાં નાનાં બારડાં સુધી જળી કરેલી છે. તેમાંથી પૂરતો પ્રકાશ આવતો નથી. જેથી દીવાની મદદ વડે જ લેખ વાંચવો પડે. આ જાણીઆં કાઠી નાંખી સારી ને મોટી જળાઓ કરવાનો શેઠ જમનાભાઈ બચુભાઈ તરફથી વિચાર આવે છે. અને તેમના તરફથી શેઠ શિવાભાઈ સલવાદી થોડા વખતપર આ જગ્યા ભોંઈ મળ્યા હતા. અંતે હું કલમ-તમાં કામ શરૂ કરવાના છે એમ હરિપુરના દેખરેખ રાખનાર થા. મણિલાલ અમુલજી અમેને કહેતા હતા. વળી પગમાંની આયુઆયુની ચુનાની છો ઉખડી ગયેલ છે તે પણ દુસ્તર કરવા જેવી છે. શેઠ જમનાભાઈ બચુભાઈ તરફથી સત્વરે આ કાર્ય હાથ ધરવામાં આવે તેવી તેમના પ્રત્યે પ્રાર્થના છે.’

તંત્રીકૃત સામાયિક સૂત્ર જૈન એનુક્રમન મોડેના અભ્યાસક્રમમાં નિર્ણીત થયું છે તે ક્યાં ગણશે એની પૂછપરછ અનેક સ્થળેથી આવે છે તો જણાવવાનું કે હાલમાં તે રા. આરામાઈ મગનમાઈ મોદી C/o સારામાઈની કું ૦ ટાઉનહોલ પામે સુંબઈ, એ સરનામે લખવાથી ગળી શકે.

અમારો લંડનનો પત્ર

૧ શ્રી જિનવિજયજી—વિલાપત આવવાને રવાના થયા તેની ખબર પણ આપ આપી ન શકો તે તો મને નવાઈજ લાગે છે. એ તમારી ફરજ ન હતી કે વિલાપતમાં સર્વ સમગ્ર સાધન મળે તે માટે અગાઉથી તૈયારી કરી આપની જોઇએ? આમાં પ્રમાણ નથી થયો? તેઓ અત્રે તા. ૭-૬-૨૮ના રોજ પારીસ ૮-૧૦ દિવસ રહીને આવ્યા. મારી પહેલી સુલાકાત તેઓ સાથે વિક્ટોરિયા સ્ટેશને 'શેઠશી અંબાલાલ સારાભાઈએ કરાવી. હાર પછી તેઓ ક્યાં ગયા ને તેમણે શું કહ્યું તેનું ખ્યાન મને રહ્યું નહિ. પણ પછી સદ્માણે શેઠશી અંબાલાલભાઈએ આપેલ ભોજન વખતે ફરી સુલાકાત થઇ ગઇ, તેઓ મારી પાસેજ બેઠકા હોવાથી મને તેમની સાથે વાર્તાલાપ કરવાનું સૌમાન્ય પ્રાપ્ત થયું. ત્યારે જણાવ્યું કે તેમને વિલાપત મોકલવામાં આપ પણ એક નિમિત્તરૂત હતા.

અંગ્રેજ કે જર્મન ભાષા નહીં જાણતા હોવા છતાં આટલા દૂરના પરદેશ સુધી આવી શોષબોળ કરવી એ જેવું તેનું કામ નથી. ભાષા શીખી યોગ્ય વખતમાં બધું કામકાજ ખત્તાસ કરવું એ હિંમત તો તેઓજ કરી શકે. જ્યારે મેં તેમની વાતો સાંભળી ત્યારે તો મને મહાભાઈના જીવન જ્ઞાતાંતમાં આવતી નારાયણ હેમચંદ્રની વાત યાદ આવી.

ધર્મ પર વાત નિકળતાં તેમણે જણાવ્યું કે 'દેશની સંસ્કૃતિ ને આપાદી પર ધર્મની સંસ્કૃતિ અને આપાદી અવલંબે છે. આથી દેશને ઉદ્ધાર કેમ કરવો તેનો વિચાર ધર્મના વચ્ચેએ કરવાનો છે. એ જિનો અને મુનિ મહારાજઓ જેવી રીતે પાલીતાણાના શ્રી શંકરજી તીર્થ આગત મક્રમ રજા તેવીજ રીતે જો દેશનું બધું કરવામાં સ્વદેશી ધીન્ને વાપરવામાં મક્રમ થાય તો દેશની આપાદી જરૂર થાય અને તે દ્વારા ધર્મની આપાદી થયા વગર દરે નહિ.'

મેં જણાવ્યું 'એ મુનિમહારાજઓ પોને પરદેશી કપડાં પહેરે તદિ અને તેના બાવિંકોને પણ તે ન

પહેરવાનો બોધ આપે તો તેમાં આપને કાંઈ વાંધો છે ખરો?'

તેમણે ઉત્તરમાં કહ્યું 'જરા પણ નહિ, હું તો એમ કહ્યું કે તેઓ હવે તે બાળકમાં બાળ નહિ, પણ આગળ પડતો સક્રિય બાળ લે. વ્યાખ્યાનો વગેરેમાં તે સંબંધી જોરશોરથી પોતાના લોકોને સમજાવે, અને પશ્ચિમના સાધુઓ-પાદરીઓ દરેક વ્યાખ્યાત સંસારીઓની નિહાળી તેમના સર્વ વ્યવહારને ધર્મ અને નીતિની દૃષ્ટિથી સમજાવતા જાત જાતનાં બાપજી આપે છે તેવી રીતે આપણા મુનિમહારાજઓ કરે એમ હું તો કહ્યું.'

ત્યારે મેં પૂછ્યું 'આપને એમ નથી લાગતું કે આપણા ધર્મમાં ઘણા સુધારાવધારા કરવાની જરૂર છે?' આ પ્રશ્નથી શ્રીમાન જિનવિજયજી જરા અચકાયા ને પછી કહ્યું કે "માફ પુનઃ કયન એજ છે કે દેશની સંસ્કૃતિ અને આપાદી પર ધર્મની સંસ્કૃતિ અને આપાદી અવલંબે છે. દેશનો ઉદ્ધાર કરો. પછી ધર્મનો ઉદ્ધાર સહેજે થશે." એટલે મારા ચાલદોમાં દુઝી રીતે કહું તો એટલું હું તો 'તેમના આ કથન પરથી સમજ્યો કે દેશ હોય તો ધર્મ હોય; માટે દેશનો ઉદ્ધાર કરો અને પછી ધર્મને પકડો.

તેમનું મન અત્રે આવતા શુદ્ધર્યો તથા વિદ્યા-ચંચિત્તની ખચોળ દેવથી ઘણું દુઃખાપેશ હોય એમ મને લાગ્યું. તેઓએ જણાવ્યું હતું કે 'પૈમાનો કેવો ફર પયોગ થાય છે? આપણી મનોદશા (mentality) સુધારી બરી નથી તો ખીન્નું શું છે?'

૨ પાલીતાણા પ્રેક્ષણ—તું ઘર મેજે સડું કાઢને પસંદ પડે-રાહ કરે તેનું ને તે રીતે સમજાવન થયું. તે જાણીને આનંદઃ જિનો મક્રમ રજા તેનું આ પરિણામ છે: જ્યારે વાત આટલી ત્યારે અંગ્રેજી Indian Office તરફથી મુખત દયાણ થયું અને છેવટે વા-મક્રમોપને જણાવેલ કે જે પાલીતાણા દરબાર ન ખાને તો છેવટે તેમણે નિર્ણય આપ્યો અને ૩.૫૫૫૬૮૯૨ અમુસમાન પૂજ ૪૬૪.

અમારો ખેડાનો જ્ઞાન પ્રવાસ.

ગતાંક પૃ. ૩૫૬ થી સંપૂર્ણ.

આ નવી દેવકુલિકાઓમાં લગભગ ચાર લાખનો અર્થ શેક જમનાબાઇ તરફથી કરવામાં આવ્યો છે એમ તે પ્રશસ્તિમાં જણાવ્યું છે. સર્વ આરસતુંજ કામ છે ને તે જોતાં કુંભારીઆના પ્રસિદ્ધ મંદિરોની રચના—ગાયત્રીનું ચિત્ર મારી આંખ આગળ ખડું થયું. હજી પથ કામ ચાલે છે ને તે માટે શિલ્પી તરીકે સોમપુરા નર્મદાશંકર મુળજીબાઇને શેકવામાં આવેલ છે.

શિલાલેખોની તપાસ કરતાં મૂળનાથક શ્રી સાચા દેવની પ્રતિમા પર લેખ જણાવે નથી. તેની જમણી બાજુના બિંખ પર એમ કોતરેલું છે કે શ્રી શ્રેયાસનાથ વિવં શ્રે. નરસા કારતિં અને ડાબી બાજુની પ્રતિમા પર એટલું કોતરેલું છે કે.—શ્રી સુમતિનાથ સા. સમપર. એટલે જૈન માર્તંડની ચોપડીમાં લખ્યા પ્રમાણે બંને બિંખો નહિ, પણ તેમાંનું એકજ સુમતિનાથનું બિંખ છે.

દેવકુલિકાઓમાં ૫૦ ઉપરાંત બિંખો છે ને તે સર્વ બિંખોની પ્રતિષ્ઠા લગભગ એકજ વર્ષમાં થઇ લાગે છે ને તે પર એકજ જાતનો લેખ નીચે પ્રમાણે છે:—

ગું. ૧૮૧૩ માપ શુક્લ ૧૦ વૃષે માતરપ્રામ વાસ્તવ્યઃ ધીમાલી જ્ઞાતિય વૃધશાસ્ત્રાયાં સમસ્ત સંપે વ. ક્રમ્પમદેષ વિવં કારાપિતં પ્રતિષ્ઠિતં તપાગચ્છે મં. શ્રી વિજયદિનેંદ્રસૂરિનિ:

- બાજુમાં માત્ર ફેર એટલો કે જે જે તીર્થકરતું બિંખ હોય ત્યાં તે તીર્થકરતું નામ મૂકેલું છે. કાઈ કોઈમાં તો વિજયદિનેંદ્રસૂરિનિ: શ્રી તપાગચ્છે એ ત્રીજી લીટીમાં પ્રાયઃ આવે છે તે પર ચુનાતું પ્લાસ્ટર કરી નાંખ્યું છે. કોતરેલાં એક પણ શબ્દ કે અક્ષર પર ચુનાતું પ્લાસ્ટર થયું ન જોઈએ, છતાં નીચે ઉદ્ધાર કરવામાં તે પર પ્યાન ન રહેતાં આખાને આખા શિલાલેખો, આખી પ્રશસ્તિઓ ચુનાથી છવાઈને મુસાઇ ગયેલ હોય છે કે જેથી તેનું નામ નિશાન

બોલ્યું જરૂર નથી. આમ શનુંજવાદિ અનેક તીર્થ સ્થલો પર બન્યું છે તે અતિશય રોચનીય છે.

અમુક દેવકુલિકામાં મંવત ૧૮૦૬ ને ગભાં-ગારમાં સંવત ૧૮૮૫ની સાલ વંચાય છે. એક પાટુકા છે ત્યાં નીચે પ્રમાણે લેખ છે:—

શ્રી ક્રમ્પમદેવજી મહારાજની પાટુકા શ્રી માહાતર નગરે ॥ સમસ્ત સંપેન સ્થાપિતા સં. ૧૮૬૩ના વર્ષે માપ માસે શુક્લ પક્ષે સુદિ ૧૦ દશમી વૃધવાસરે અંજનં કારાપીતા શ્રી મઢાકં શ્રી ૧૦૮ મઢાકં દિનેંદ્ર સુરીરાજ લિહીતા વં. શ્રી જયવીજયજી વં: દિપવિજયજી તપાગચ્છે ।

આ ૧૮૯૩ના દેવકુલિકાઓના તથા પાટુકાના લેખો પરથી સિદ્ધ થાય છે કે તપાગચ્છના ભદ્રારક-અચ્છનાથક વિજયદિનેંદ્ર સૂરિએ ત્યાં તે વર્ષમાં પ્રતિષ્ઠા કરી હતી. તે આખતનું વર્ણન સાચાદેવની 'જૈન માર્તંડ' નામની ચોપડીમાં સાંપડતું નથી. પરંતુ પૂજ્ય મુનિ મહારાજશ્રી હંસવિજયજીએ રચેલા 'શ્રી માતરમંડન સાચા દેવશ્રી સુમતિનાથ જિન સ્તવન' માં સં. ૧૮૯૩ સંબંધી ઉલ્લેખ છે, તે આજી સ્તવન નીચે આપ્યું છે.

આવળજી શંદેશો હંદેને શ્યામને—એ દેશ.

માતરમાં સુમતિનાથ સાચા દેવ છે, સેના કરવી પ્રમુછની નિલભેવન્ને; સુંજ ગામના બારોડની જૂમિ થકી, પ્રમટ થયા સુપતું આપી તનખેવ જો. માતર ૦ ૧ ગામ ગામના લોક મળ્યા બહુ સામટા. લેખ જવાને પોત પોતાને ગામ જો, પણ માતરના આવકના પુન્યે કરી, બળદ વિનાનું ગાડું વગીયું આમ જો. માતર ૦ ૨

૧ દેવચંદ્ર વેલજી, નયુનાંબી, જવરાજબાઇ એ ત્રણ આવકોને સુપતું આપ્યું હતું.

બળદ બેઠી પછી ખેડા પાસે ખત થું,
આબ્યા ત્યારે સેદી નદીમાં પૂર બે,
દેખી લોક પાછા વળવા ચાહતા હતા,
પણ બળદોને આબ્યું તિહાં અતિ સૂર બે. માતર ૦ ૩
લણ લોક ગાડું અટકાવવા બિપડ્યા,
પણ લોકો સાથે ગાડું તત્કાળ બે,
બેત બેતામાં પવનવેગથી બિતરું,
સહિ સલામત પ્રતિમા સાથ સંભાળ બે. માતર ૦ ૪
ચમત્કાર દેખીને સર્વ અકિત થયા,
થયા વળી અચરજ માંહે ગરકાવ બે,
સાચા દેવ પાડ્યું તવ નામ સોહામણું,
સત્ય બનેલો દેખી એક બનાવ બે. માતર ૦ ૫
અદારસે તેપનના શ્રાવણ માસમાં,
માતર માંહે પધાર્યા દેવ દેવાળ બે,
નથુ શિખરનું દેહરું થયું ત્યાં દીપતું,
અદારસે ચોપનની સુંદર સાલ બે. માતર ૦ ૬
પ્રતિષ્ઠા મહોત્સવ કરી પ્રભુ પધારીયા,
જેઠ સુદિ ત્રીજ શુભ દિવસે શરવાર બે,
બાવન દેહરી બાંધવા મારી તાદરે,
અટકાવે બન્ધ્યા મીઠ્યા ઇન્દરદાર બે. માતર ૦ ૭
પૈસા લઇ બીન હકના આપી રમ ખરી,
પણ રાત્રે પડ્યો ગેબી મીઠાને માર બે,
બીજા બીડી ગઇ તેથી તે કરીઓ લણું,
દંડ સહિત દ્રવ્ય આપી નવે વારંવાર બે. માતર ૦ ૮
અદારસે સત્તાણમાં દેરીયો તણી,
પ્રતિષ્ઠા થઇ ત્યારે ચાલી હનર બે,
માણસની મેદની મળી હતી માતર વિગે,
અન્ય મતિએ પણ દીધી તસ સાર બે. માતર ૦ ૯
છટા સુનાતા ચૈત્યને બેઠ પથ્થર તથા,
આરસ મય નિયમથી કરે બદાર બે,
શેઠ જમનાભાઇ ને શેઠાણી માણેક્યાંધ,
લાણે ખરચી બિતરવા બવધાર બે. માતર ૦ ૧૦
સંવત ઓગણીસે એકાદશી સાવમાં,
વસંતપંચમી પૂજા લાણીની સાર બે,
લક્ષ્મીવિજય શરારજ પસાપે સ્તવન રચ્યું,
સાચા દેવનું દંસવિજય ધરી પ્યાર બે. માતર ૦ ૧૧

સાચાદેવનાં દર્શનનો લાભ લઇ ત્યાંથી તેજ મોટરમાં
વિદેશપુર બેવા ગયા. તે model village એટલે
આદર્શ ગામકું કેવું હોય તેનો પરિચય આપતું નવું
વસાવેલું ગામ છે. તેની જેમતાનાં મકાનો, શાળા,
ચોક, વગેરેની એવી મનોહર રીતે વ્યવસ્થા કરવામાં
આવી છે. કે. આદર્શ શ્રાવણવનની મળ આપવા
ત્યાંજ પડી રહીએ એમ જાણવુંને લાગી આવે. ગૂજ-
રાતમાં જલપ્રલયના તાજા સંકટ પછી તેમાંથી આ
આદર્શઆમની યોજના એક સુંદર પરિણામ ગણાય.
આની ઉદ્ઘાટન ક્રિયા આત. વિકલભાઈ પટેલે કરી
હતી અને તેમના માનમાં તેમના નામ પરથી એ
ગામનું નામ વિકલપુર આપેલ છે. આ ગેમદાવાદ
અને ખેડાની વચ્ચે છે. ખેડાની સામેના હરિયાલા
ગામ પાસે બીજું આવું આદર્શ ગામ વસાવ્યું છે તેને
મહત્તમાજના આઝનામથી ગાંધીપુર નામ આપ્યું
છે. આ ગામોના રચાપદ-જનક (અમારાં સદાઆથી
અને મિત્ર) શ્રી મગનલાલ ખુશાલદાસ ગાંધી તે
સંપૂર્ણ રીતે વિકાસ પામે તે પહેલાં આ જગત છોડી
વિદ્યન થવાથી ત્યાંનાં સર્વ ભાઈઓનાં બારે ખેડ
થયો છે.

આ માતર તથા. વિકલપુર સાથે આવી જના-
વવા માટે ખેડાના રથા. જેતુ એન્જિનિયર મી. દોશી,
નાથાભાઈ વઘીલ અને બાલુભાઈ શેઠનો ઉપકાર
માનું છું.

આ વિકલપુર નિદાળા પછી ખેડામાં તેજ રાત્રે
‘આપણો સમાજ’ એ વિષય પર લાપણુ ત્યાંના
સ્ત્રીસેવક મંડળના આગ્રહથી આપ્યું હતું. તેમાં
પ્રમુખસ્થાન ત્યાંના વતની મૂળ પ્રસિદ્ધ વકીલ મુળ-
ભાઈ પછી સંવાસી યશ ગયા તે પૂર્ણાંદ સ્વામી
તે દરમ્યાન ત્યાં આવી રહેલા તેમને આપવામાં
આવ્યું હતું.

આ લાપણુમાં સમાજ એટલે શું? વ્યક્તિમાંથી
સમાજ કેમ ઊપન્ન થઇ, મૂળ લગ્નની ભાવના હતી
કે નહિ. તેમાં દિવસે દિવસે સંસ્કૃતિ વધતી ગઈ.
વ્યક્તિમત, કુટુંબમત, જાતિમત-વર્ણમત આવતા
(consciousness) જનમ પામતી ગઈ. ચતુર્વર્ણ

વ્યવસ્થા. સમસ્ત દેશગત ભાવના (patriotism) પૂર્વે ખીસી ન હતી. 'આત્મચિંતન ધર્મરમ્બન, જન-સેવા, દેશસેવા એ બધાં તોખાં તોખાં નથી પણ એકજ સ્વરૂપ છે.' સમાજમાં કાળોતરે વર્ધમાન થયેલી અનેક શખાઓ, નાતગત, ધાર્મિક ભાવના-જુદા જુદા ધર્મો. સ્થિતિ સુસ્તતા. પુરાણમિત્યે ન સાચું સર્વ-માફ તે સાચું માને મુરખજન, સાચું તે માફ માને પંડિત જન' હાનિકારક રૂઢિઓ-પ્રથાઓ જેવી કે બાળલગ્ન, વિધવાની દુઃખદ સ્થિતિ, કેળવણીનો અભાવ, દરિદ્રતા, શારીરિક કેળવણીનો અભાવ. આ સર્વના ક્ષાય તરીકે બેઠા ખળવાની જરૂર. દરેક નાતમાં, ધર્મમાં, સમાજમાં નાના નાના બંધને દોરી નાંચ એવા શુદ્ધ આદિત્યાચારી નેતાઓ-કાર્યકર્તાઓ હાજર થશે ત્યારેજ સુધારા થશે; એ વગેરે યથાશક્તિ ને યથામતિ અમલમાં હવું. પ્રમુખ સાહેબ સુસ્ત સનાતની અને પ્રાચીનતાપૂજક હોઇ તેઓ પોતાનું વ્યાખ્યાન અન્ય દિશામાંજ લઇ ગયા. અને એ મેળાવડો પ્રેમપૂર્વક વિખેરશે.

ખેડમાં મોટા મંદિરમાં રહી કેટલોક વખત દિવસના આગમાં કામ કરતો હતો. ત્યાં એક પરધર પર શિલાભેષ છૂટા હતો તે પર માફ ધ્યાન વકીલ નાથાચાએ ખેતમાં તે કાશી સાકસુક કરી ખૂબ મહેનત કરી આખો લેખ ઉતરી લીધા:—

પ્રથમપંક્તિ-૧૧૦૧ સં. ૧૩૨૫ વર્ષે ફાગુણ શુદ્ધ ૯ નવમ્યાં -સોમેડયેદ વિજયસહ્યા(સ્થા)ને મહં શ્રી દેવતિ મ્હસાલસ્થાન મહં. ઉદયસિં(હ) પ્રતિપ્રાપ્ત્યર્થ ॥

ખીજપંક્તિ-શ્રીમાલી ત ઠં પદ્મ ઠં પદ્મલદેવિ-સુત ઠં હરિપાલેન મહંય્યા સી. ધિયાદેવિ બંધુના શ્રી જયસેનસૂરીયાસુપદેસોન પદ્માવશિકાયાં થી અજિત.

ત્રીજપંક્તિ-સ્વામિ વિષ્ણુસિંહ ઉપ(હુલ) બેયોર્થ કારિતા ॥ શુભ ॥

આ શેષે દેવકી વણસોલ નાનનું ગામ ખેડાની પાંચ કોશ અને મહેમનવાદથી દક્ષિણે બે ગાઉ દૂર આવેલ છે ત્યાંથી મળી આવેલો હતો. હમણાં તે આગમાં ૭૫ થી ૧૦૦ ધર છે ને પ્રાયઃ ધારાશાની વરસી છે. ત્યાં જૈન મંદિરનાં ખંદેર હતાં ત્યાં આ બોફ તથા પરધરના કંકા છૂટા પડ્યા હતા તે દશવર્ષ

પહેલાં અત્ર લાઇ આવવામાં આવ્યા હતા ને તેમાં ગામસત્કારની સંમતિ લેવામાં આવી હતી. ત્યાં રા. મીમનવાલ કુબેરદાસે ખોદકામ થોડું કરાવ્યું હતું પણ કંઇ મળ્યું. નહીં એટલે તે પડતું મુકાયું હતું. આ જ્યાંથી મળ્યા ત્યાં બાજુમાં કુબે છે તેમાં અસલી જૈન મંદિરની મૂર્તિઓ પથરાવી દીધી છે એમ ત્યાંના લોકો કહે-છે. આ લેખમાં વિજયસહ્યા અને દેવસિંહસાક એ જો રચનાનો ઉલ્લેખ છે ને તે જને મેળા થઇ હાલનું દેવકી વણસોલ નામ તે ગામનું પડતું લાગે છે. તેમાં સં. ૧૩૨૫ પૂર્વે જૈનોની કીક વસતી હોવી જોઇએ. કારણકે મળ પદ્માવશિકા નામનું જૈન મંદિર પદ્મા નામની આદ્યે કરાવેલું હોવુંજ જોઇએ અને તેમાંજ આ લેખમાં કહેલ શ્રી અજિતનાથની મૂર્તિ શ્રીમાલી કંકર હરિપાલે જયસેન સૂરિના ઉપદેશથી તે વર્ષમાં કરાવી મુકી હતી. શ્રીમાલીમાં 'કંકર' શબ્દ વપરાતો, એ આ લેખ પૂરવાર કરે છે. જયસેનસૂરિ તે કયા તેની શોધ કરવાની અપેક્ષા રહે છે.

આ મોટા મંદિરમાં ૧૫ વર્ષ પહેલાં સં. ૧૯૨૫ માં ચોક કરાવતાં ખોદતાં બે કંકા થઇ ગયેલ એવો આરમ્બો પત્થર લંબાઇ ૧૬ ઈંચ અને પહોળાઇ ૬ ૧/૨ ઇંચનો મળ્યો હતો. તેમાં ૧૧ લીટી ગાળમોઢ અક્ષરમાં કૌતરવામાં આવેલી છે. તે મને અત્યંતવામાં આવ્યો ને તેની નકલ નીચે પ્રમાણે છે.

૧. ૧૧૦૧ શુ નમોઝ્ઢેતે । સર્વ ધ્યેયસ્તતીનાં યો વિધાતા વિષ્ણુવારકઃ ય શ્રી પાર્શ્વજિનઃ પુષ્પાદિ હ સંબેને
૨. પાં પ્રિયં ૧ સ્વસ્તિ શ્રી વિક્રમરાજ્યાદતીત સંવત્ ૧૭૯૪ વર્ષે શાકે ૧૬૬૦ પ્રવર્તમાને જ્યેષ્ઠ સુદિ
૩. રૂદ્ર શ્રી અહિંમુદાવાદ નગરોપાંતે । શ્રી લેટાડુર્મે પ્રતિદિન પ્રવર્ધમાન પ્રૌટપ્રતાપ વાન શ્રી મુદ્દમુદપાન
૪. વાપી વિજયરાજ્યે તપાગચ્છેદા મટારક શ્રી દાન-સ્તનસૂરિવરેણ વિજયમાનેણ । ઉષાધ્યાય શ્રી ઉદયરત્ન
૫. ગળીનાં ઉપદેશાન્ । શ્રી લેટકપુર વાસ્તાવ્ય સંપમુખ્ય સા । શ્રી હર્ષેની સા । શ્રી જેઠા સા । શ્રી રણછોડ સા । શ્રી .

૬. કુસાલસી પ્રવૃત્તિ સમસ્ત સંપેન વિશેષાદરણા ।
શ્રી મીડિમંજન પાર્શ્વનાથચૈત્યં હપાશ્રવ ધર્મશાલા
૭. દિ સહિતં સમુહતં । અવકાર્યે મહોપાધ્યાય શ્રી
ન્યાયરત્નગણિ શિષ્ય પં । શ્રી કર્પુરસ્તેન તથા
સા કુસાલસી
૮. કેન ચ પરમમત્તિ પ્રદાવતા મહાનં ઉચનમઃ કૃતઃ
ઐતચ મહાતીર્થશ્રી સંપેન સમુપાસ્યમાનં આત્મદાર્ક
૯. ચિરં જયતુ ॥ યાવન્મેઘ મહિષ સાગર સરિત્સે-
વિતા મૂરિયં સૂર્યાચંદ્રમસી પ્રતાપમનલં યાવત્સમા
૧૦. તન્વતે જ્ઞાનાદિવિતપાશ્રયો વિજયતે ધર્મો વ્ર
યાવજ્જને તાવાસંયજને સ્વાસિતપદઃ પાર્શ્વપ્રમુ
૧૧. નંદતાત્ ૧ પં. હંસસ્તેન લિખિતા પ્રશસ્તિતરિયં ।
અવ્ર કર્મેઠઃ ઠા । ઋપિદત્ત ઇતિ થયઃ ॥

આ લેખ સં. ૧૭૯૪ ના નેઠ શુદ્ધનો છે, તિથિ
મુકેલી નથી અને તે માટેની જગ્યા કોરી મુકેલી હતી
તે કોરીજ રહી છે. તપાગચ્છેય દાનરત્નચરિતા વાસમાં
ઉપાધ્યાય ઉદયરત્ન (પ્રસિદ્ધ જૈન કવિ)ના ઉપદેશથી
ખેડા દુર્ગ (કોટ)માં સુકમદખાન આખીના રાજ્યમાં
ખેડપુર-ખેડાના રહેવાસી સંધના આગેવાન શા હરખ-
છ, શા નેહા, શા રણુભાઈ, શા કુશલસી વગેરે સમસ્ત
સંધના આદરથી શ્રી ભીડમંજન પાર્શ્વનાથ ચૈત્ય
ઉપાશ્રમ ધર્મશાલાદિ સહિત કરાવ્યું; કે જે કાર્યમાં
મહોપાધ્યાય ન્યાયરત્ન શિષ્ય કર્પુરસ્તેન તથા શા કુશલ-
સીએ ધણી ઉવગ સેવો હતો. તે ગતાવચા માટેના
આ લેખ છે. આમાં એકડા પહેલાં છે તે અનુષ્ટુપ
છંદ છે અને છેવટે એકડા છે તે આખો શાસ્ત્ર વિદ્યો-
ડિત છંદ છે. આ પ્રશસ્તિ (ઉદયરત્નના ગુરમાઠ) હંસ-
સ્તેન રચી છે. ઋપિદત્ત તે કર્મ એટલે શિષ્ય-
મીસ્ત્રીનું નામ છે.

આમાં તિથિ મુકા નથી પણ તે દશમી જોડએ
કારણ કે તે દિને કર્પુરસ્તેન દેહાંત કરી નવા કરવેલા
મંદિરમાં ભીડમંજન પાર્શ્વનાથને ગેસાડયા એવો સ્પષ્ટ
ઉલ્લેખ ઉદયરત્ને એક 'ખેડપુર મંડળ જિનસ્તવન'
એ નામના સ્તવનમાં જણાવેલ છે. હાલ જ્યાં ભીડ-
મંજન પાર્શ્વનાથ છે તે મંદિર આ રીતે ૧૭૯૪માં
બંધાયેલું છે ને તેની પ્રતિષ્ઠા નેઠ શુદ્ધ ૧૦મીએ થયેલી
છે, ભે કે તેની વર્ષમાં હાલમાં નેઠ શુદ્ધ ૫ ની
(૬) મનાય છે તે પરી રીતે નેઠ શુદ્ધ ૧૦ જોઈએ.

આ મંદિર પાસેનું વધુ મોટું મંદિર ત્યાર પછી
બંધાયું છે તેમાં અમીઝરા પાર્શ્વનાથની મૂર્તિ પ્રતિષ્ઠિત
કરેલી છે. આના સંબંધમાં એમ કહેવામાં આવે છે
કે તે મૂર્તિ મૂળ રૂપાલ ગામમાં નીકળેલી.
આંધી પોતપોતાને ગામ લાઇ જવા માટે અમદા-
વાદ, સુરત, ખેડા વગેરેના સંધો જતાં ત્યાં અધકે આશો.
પછી નકી થયું કે રથ તૈયાર થાય ને તેમાં જે ગેસાડો
તે લઇ નાવ. ખેડાના એક વૃદ્ધ શેઠે કહ્યું કે રથ તૈયાર
છે, ખેડા આશો. એમ કહેતાં ને મૂર્તિ ઉપાડતાં કુલ
પેઠે ઉપડી ને તેથી તે ખેડા લાગી પથરાવામાં આવી.
તે પાર્શ્વ મૂર્તિમાંથી અમી-પાણી ઝરતાં હતાં તેથી તે
અમીઝરા પાર્શ્વનાથ કહેવાયા. આ મંદિર મોટું શિખર બધ
અને સુંદર છે. સોએક વર્ષ ઉપરનું જૂનું હશે. આ મંદિર
માં રાખેલી રત્નપ્રથ મૂર્તિઓ જોઈને આનંદ થયો. ઉપર
એક માથે લાકડાંની પુતળાઓ જોઇ, કે જે તેના સંધો
ચલાવતાં નાચતી હતી. હમણું તે સંધો બગડી ગયો છે.

આ મોટા મંદિરમાં રહેતા જામચરણ મુનિ પાસે
ફેટલાંક પુરતકોનો સંગ્રહ હોના ઉપરાંત ફેટલાંક કાગળો
ઐતિહાસિક છે, તેમજ એક વિવિધપ્રકારના 'મંત્ર'
કપડા ઉપર લખેલા છે. તે કપડાની લંબાઈ ૪ ફુટ ને
૫ ઇંચ અને પહોળાઈ ૩ ફુટ ને પહે ઇંચ છે. તે
સં. ૧૫૦૪ માં દોઢાળી દિને ખરતર જિનમંદસરિએ
લખેલા છે એવો નીચે પ્રમાણે લેખ છે.

'સંવત્ ૧૫૦૪ વર્ષે હીપોલ્સ દિને લિખિતં પ્રતિ-
ષ્ઠિતં શ્રી ચરતર ગચ્છાધીશ્વર શ્રી જિનમદ સુરિમિરિવં
જૈન પતાકાસ્વ વચં ॥ સપરિવારસ્વ જૈનં વાંછિત લિપિ
કુરુ કુરુ સ્વાહા ॥

આની બે બાજુએ રંગિત કોર છે અને બીજી
બે બાજુએ ચિત્રો આજમેલાં છે. તે ચિત્રો રત્નપૂત
સાળા (School)નાં છે. જન લાલ સાહીમાં છે.

તેની પાસે એક ઉડું દસ્તાવેજ મહેર સાથેનો
હીન્દી ૧૨૬૩ નો છે તેની ગુજરાતી હરફમાં કાંઈએ
ફરેલ નકલ અને પૂરી પાડવામાં આવી છે પણ તેનો
આવાધે જિલકુલ સગનનો નથી તેથી અત્ર હું
આપનો નથી. બીજા બે ગુજરાતીમાં દસ્તાવેજે સં.
૧૬૦૫ ના હોરતરતરિને કરી દીધેલા તેની નકલ
મેં ઉતારી લીધેલી તે અત્ર મુકવામાં આવે છે.

(જૂના કાગળ પર તેની લખાઈ ઈચ તથા પહોળાઈ ઈચ બે જમણી, બે ડાબી ને એક વચમાં એમ પાંચ સીટો છે.)

- ૧ સંવત ૧૬૭૫ ના વરખે વૈશાખ સુદની ૩ દને પાતસાહથી સાત થી શ્રી
- ૨ થી ૭ થી આજમશાહ હજુર ભોળીઆ, ૫ ઊઘ મધે આવા હતા શ્રી
- ૩ અહમદવાદ મધે શ્રી હીરતનસુરીઈ ભોળીઆ ૫ ને બંદીખાનેથી
- ૪ છાડાયા તીહાંથી પાંચ ભોળીઆ સરાવક કરા છે પાંચે ભોળીય
- ૫ પાતસાહની કચારી મધે પાતસાહથીની સામે પાતસાહ હજુરઈ લે
- ૬ ખ લખો ઈ ખરો છે હલવદનો રાજ માહારાજુ થી ચંદ્રસેનજી અ
- ૭ ને કાકેરથી સખવસંધજી વઢવાણનો ધણી તથા કાકેરથી વી
- ૮ રોજી સીઆણીનો ધણી કાકેરથી વીરરાજજી લગતરનો ધણી
- ૯ ધ ૪ ભોળીઆ શ્રી હીરતનસુરીને અપાસરાની લાગત કરી આ
- ૧૦ પી છે તેની વગત હલવદની માંડવી ઈ સુરજ ઊદે જુના જેનાવાદી
- ૧૧ ૨ નીતના દેવા છક વરખે ખાસતા નંગ ૫ ઘણે ચેર ૦૧ નીતનું અખા
- ૧૨ સરાનાં નહીઆં તથા ખરખરાજત ઊપાસરાની સરવે હલવદનો
- ૧૩ ધણી આપે ધંહી રીત ચારે ભોળીઆની છે તે શ્રી ચંદ્રમા સુરજની સા
- ૧૪ ખે લખુ તે ખંડે છે અમારા વસના હોઈ તે પાંચે તથા હીરતનસુ
- ૧૫ રીના વસના હોઈ તે લીએ તે રીત ચંદ્રમા સુરજની સામે પાલવી
- ૧૬ તથા હીરતનસુરીઈ પાતસાહથીની સામે ભોળીઆ ૫ ની પાસે
- ૧૭ વચન મારુ જે અમારા અપાસરા વીના બીજે પરમજીને ઊપાસ
- ૧૮ રો કરવો નહી અમારા વસવાથને ગમે તેવું ખુન આવે તો અપાસ
- ૧૯ રાની આંખુ લોપવી નહી ધવી રીત ૫ ભોળીઆની છે શ્રી ઝંઘુવાડા
- ૨૦ નો ધણી શ્રી જી ચોરાત તેણે કંઠુ જે અમારે પરજણે આગર નંગ ૩ છે
- ૨૧ તે શ્રી ઝંઘુવાડાનો આગર તથા ઊંડુનો આગર તથા ક્તેહપરનો આ
- ૨૨ ગર ઇ આગર નંગ ૩ તીહાં જે મીઠુ બરવા ગાડાં જે આવે તે ગાડા દી
- ૨૩ ક જેના વાદી તુનો લાગત ખરીઅંગત સુધી જહાં સુધી આગ
- ૨૪ ૨ રહે તીહાં સુધી આપે છહ લખુ તે સહી છે, બીજી ખાસતા નંગ
- ૨૫ ૫ કપડા કરવા માટે આપે તથા નવીઆં તથા વાસણ કુંસણ સર
- ૨૬ - વે દરજાર ચકા આપે-છ રીત પાંચે ભોળીય શ્રી હીરતનસુરીને
- ૨૭ કરી આપી તે ખરી છે શ્રી અમદવાદ મધે લખીતંગ દીવાન શ્રી
- ૨૮ મનસુખરામજી છહ લખુ તે સહી છે.

—ત્રણ બીઆં ૧ ડાબી બીજી જમણી ને ત્રીણ વચમાં એમ છાપેલાં છે.

લૂગડાંપર કાળી સાડીના અક્ષરમાં.

શ્રી શ્રી શ્રી

૧ ૥૬૦૯ સંવત ૧૬૭૫ ના વર્ષે વૈશાખ સુદ ૩ દને પાત
૨ સાહથી, શ્રી આજમશાહને વારે ભોળીયા

૫ ને શ્રી રાજનગરમધે શ્રી હીરતનસુરીઈ
પાંચ ભોળીયાને પ્રતિગ્રાહ દહને બંદીખાણેથી
પાંચે ભોળીયાને મુકાબ્યા આવીક કર્યા છે
મહારાજુ શ્રી ચંદ્રસેનજી તે હલવદનો રાજ

૧. સમયસંધ રાત્રી ઉત્તર વડવાંધુતો બધી ૨. મો
ટા વેરોજ સીવાંધુતો બધી ૩ વિજરાગજી
લગતરો બધી ૪. નેસોરાત્ર અંબામ.
તો બધી એ પાંચ રાત્ર ॥ પાંચ ભોમીયાં પાસે શ્રી
હીરનરસીરિંધ વચન માગ્યું ને એક માહરા
ઉપાસરો વિના પરગણીતો ઉપસરો નહી. ॥ ઉ
પાસરો ૬૨ કપોં ધી સેર ૦૧ તેલ'સે. ૦૧ એ પાં
ચે' ભોમીયાના રાત્રમાં એતલું કદ્યું, ગમે તે
હવું પુન હોય તો ઉપાસરાની આંધુ' લોપવી
નહી હલવદનો બધી પાંચ ખાસતા વરસોં
વરસે' આપે પાંચે ભોમીયાની એ રીતે' રિત છે' ॥
અપાસરાની ખરખરામદ પુરી પાડે' દરખાર
લોખીત' દિવાન શ્રી મનુસખરાંમજી.

એક પદાવલીનું પાતું ખેડામાંથી ઉક્ત ભાગ્યરત્ન
મુનિ પાસેથી મળી આવ્યું તેમાં શ્રી મહાવીરને પ્રથમ
ગણી પછીના રવિપ્રભસરિ ૩૧ મા સુધી જેમ તપગચ્છની
અને ખરતરગચ્છની પદાવલીમાં નામે આવે છે (નકે
જેમાં શ્રી મહાવીરને પ્રથમ નથી ગણ્યા એથી રવિ-
પ્રભસરિ સુધીનો નંબર ૩૦ એ આવે છે) સાર
પછીની સરિની પરંપરા જુદી બીચે પ્રમાણે આપી છે
તેમાં દરેક નામ સાથે સરિ, ઉમેરવાનું છે.

૩૨ (તપદે) રત્નપ્રભસરિ, ૩૩ (તપદે) ઉચ્ચવર્દન,
૩૪ શુભવર્દન, ૩૫ દેવરત્ન, ૩૬ આણુંદસર, ૩૭
શુભવર્દન, ૩૮ જમપ્રભ, ૩૯ અજિતપ્રભ, ૪૦ ચંદ્રગુપ્ત,
૪૧ સુચરત્ન, ૪૨ વિનયવર્દન, ૪૩ લક્ષ્મીવર્દન, ૪૪
ચુષ્કસુદર, ૪૫ વિનયસુદર, ૪૬ હર્ષપ્રભ, ૪૭-સમુદ્રગુપ્ત,
૪૮ ભદ્રગુપ્ત, ૪૯ ઉદ્યાતરત્ન, ૫૦ માણિક્યસુદર, ૫૧
વિમલપ્રભ, ૫૨ આનંદવર્દન, ૫૩ શિવસુદર, ૫૪-ધર્મ-
ગુપ્ત, ૫૫ વિમલરત્ન, ૫૬ અચૂતવર્દન, ૫૭ આનંદરત્ન,
૫૮ ઇન્દ્રગુપ્ત, ૫૯ દેવગુપ્ત, ૬૦ કક્ક. ૬૧ સિદ્ધ, ૬૨
દેવગુપ્ત, ૬૩ કક્ક, ૬૪ સિદ્ધ, ૬૫ દેવગુપ્ત, ૬૬ કક્ક,
૬૭ સિદ્ધસરિ, ૬૮ ધનવર્દન,

૬૯ (તપદે) દેવગુપ્તસરિ-તેને ગુરુજી શાહ
બ્રહ્મદસપ્રભાસને નરેન્દ્રિના વિવિધ આસિતમ્ રૂપને
વિના વિવિધા કૃપો વાદિતઃ કાલ પાંચાલિક્યા
વાયુવંજન' કારિત મિલાદિ પ્રત્યયાન દૃષ્ટો બ્રહ્મદસ-
રૂપેણ તુષ્ટેન ગુરુઆમાદૌ દીપમાને નિર્દોષતયા

ગુરુશ્યામજીભાણે દંભવીરત્ન' ગુરુશીર્ષે ન્યસ્ત' તત્પ્રભૂતિ-
ત્તેનસરિભિઃ શીર્ષે કંબલી પ્રિયતે.

૭૦ તપદે શ્રી કક્કસરિ રત્નૈન ગુરુજી શાહ
મહામુદ્રપરયાતપત્ર' વાચાસિત' ચતુર્દશીપૂર્ણિમા વિવાદે
ચતુર્દશીપક્ષિકા સત્યેતિ અન્યાનપિ વિવાચ્યમકારાન
દૃષ્ટ્વા તુષ્ટેન મહામુદ્રપેણ શ્રી રાગવદ્ધમસરિરિસ-
મિધાનંદત્તે. 1 તસ્ય ગુરોઃ સંવત્ ૧૫૬૪ જન્મ,
સંવત્ ૧૫૭૧ મત્. 1 સંવત્ ૧૫૮૪ સરિપદ. 1
સંવત્ ૧૬૧૩ શિથિત્રમાર્ગે મુકત્વા મહાપરિચ્છે
ત્મકત્વા ક્રિયોદ્ધારઃ કૃતઃ. 1 સંવત્ ૧૬૧૫ પૂર્વોદ્ધુત
ક્રિયસ્ય લઘુશાલીય આચાર્ય શ્રી આણુંદવિમલસરિ પાર્શ્વે
ચોગોદ્ધવદન' કૃત' 1 તદ્વા તેનામિધાનંદત્તે શ્રી રાગ-
વિજયસરિરિતિ. 1 ૧૬૨૪ નિર્વાણ'

૭૧ તપદે શ્રી રત્નવિજયસરિઃ ॥ તસ્ય ગુરોઃ
સંવત્ ૧૫૯૪ જન્મ, સંવત્ ૧૬૧૩ મત્. સંવત્
૧૬૨૪ સરિપદ' સંવત્ ૧૬૭૫ નિર્વાણ'

૭૨ તપદે શ્રી હીરનરસરિઃ તસ્ય ગુરોઃ સંવત્
૧૬૨૦ જન્મ સંવત્ ૧૬૩૩ મત્, સંવત્ ૧૬૫૭
વાચકપદ, સંવત્ ૧૬૬૧ વૈશાખ શુદ્ધ ૨ દિને સરિ-
પદ' ॥ સંવત્ ૧૭૧૫ વર્ષે શ્રાવણ શુદ્ધ ૧૪ સોમે
રાજનગરે નિર્વાણ'.

૭૩ તપદે શ્રી જયરાત્નસરિઃ

૭૪ તપદે શ્રી ભાવરત્નસરિઃ ॥

૭૫ તપદે શ્રી દાંનરત્નસરિ } (આટલું પાઠ-
ગણી ઉમેર્યું છે)

૭૬ તપદે શ્રી કીર્તિરત્નસરિ } સંપ્રતિ-વિજયરાત્ર્યે

એટલે ૭૩ નંબર સુધીની મળી પત છે તે તે
જયરાત્નસરિના સમયમાં આ પરંપરા પદાવલી લખાઈ
છે એ ચોક્કસ છે.

બીજા તેવા પદાવલીના એક પાનામાં તપમચ્છના
પદમાં આણુંદવિમલસરિ સુધી પરંપરા આપેલ છે કે
જેમાં દરેકના સમયમાં મુખ્ય મુખ્ય હકીકત યોડી યોડી
આપી છે. અત્ર આણુંદવિમલસરિની પરંપરા જેમ મૂકી
છે તે જાણવીએ છીએ:-

૫૮ તપદે શ્રી આ- } સં. ૧૫૮૨ ક્રિયોદ્ધાર
ણુંદવિમલસરિઃ } કૃપો ત્રિણ ગજ નાયક
૫૯ તપદે શ્રી વિ- } પાટણઃ લીલનગરઃ આ-
જયરાંનપુરીઃ } રત્નથી નિસરા.

૬૦ તત્પદે શ્રી રાજ્ય- } સં. ૧૫૯૬ હુકામત કે-
વિજયસુરી: } ડયો. માલવાવાસો જ્યાંજ
૬૧ તત્પદે શ્રી રત્ન- } જ્યાં સાહ સવેગને પ્ર-
વિજયસુરી: } તીર્થોધ્યો મુગતાપાટ કર્યા
સં. ૧૬૨૪

૬૨ તત્પદે શ્રી હીરરત્નસુરી:

૬૩ તત્પદે શ્રી જયરત્નસુરી:

૬૪ તત્પદે શ્રી બાવરત્નસુરી:

૬૫ તત્પદે શ્રી દાંતરત્નસુરીયરો જયતિ:

૬૬ તત્પદે શ્રી કાંતિરત્નસુરી વિદ્યામાન

૫. મોહનરત્નો લખીન' એવ' અર્થે સં. ૧૮૨૧
વર્ષે બાદવડ ૭ મંદે શ્રી સુર્યપુરે ॥

ત્રીમ પાનામાં માત્ર પરંપરાનાં નામો આપ્યાં છે
તે ઉપર પ્રમાણે છે.

ઉક્ત આગરત્નસુનિએ પોતાની ગુરુ પરંપરાનો
આશો કરેલ તે નીચે પ્રમાણે છે:—

મદારક શ્રી ૧ વિજયરાજસુરિ

૨ રત્નવિજયસુરિ

૩ હીરરત્નસુરિ

૪ જયરત્નસુરિ

૫ બાવરત્નસુરિ

૬ દાંતરત્નસુરિ

૭ કીર્તિરત્નસુરિ

૮ મુક્તિરત્નસુરિ

૯ પ્રગથોદયરત્નસુરિ

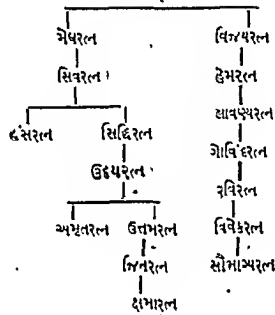
૧૦ અમૃતરત્નસુરિ

૧૧ અદ્વૈતરત્નસુરિ

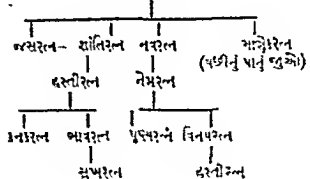
૧૨ શુભતિરત્નસુરિ

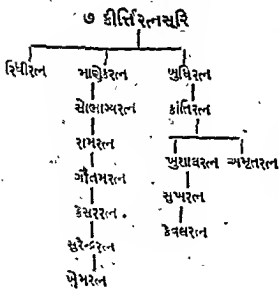
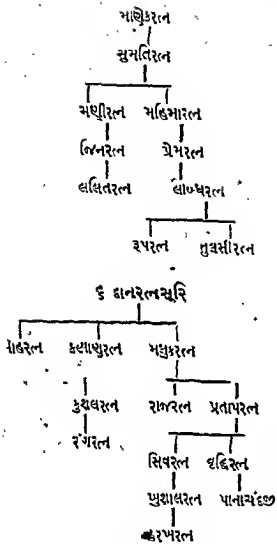
૩ હીરરત્નસુરિ

લખિધરત્ન-

૫ બાવરત્નસુરિ

૮ સુક્તિરણસૂરિ આના શિષ્ય ૭ નામે
દેવેન્દ્રરણ, ભાગ્યરણ, હેતરણ, ભોજરણ, શુદ્ધિરણ,
ગજેન્દ્રરણ અને દીપેન્દ્રરણ.
વિવેકરણ હીપરણ

૧૦ અમૃતરણસૂરિ

હંસરણ

૧૧ ચંદ્રોદયરણસૂરિ

કાંતિરણ ઉદયરણ દેવરણ

૧૨ સુમતિરણસૂરિ

ભાગ્યરણ

આ ભાગ્યરણ મુનિએ અને એટલી બધી સગવડતા કરી આપી છે કે તેમનો ઉપકાર બહુ શક્ય તેમ નથી. ખેડાના મંદિરોના સુદર વહીવટ તથા તેની વ્યવસ્થા જેટલી આસારે સારી ચાલે છે તે આ પુરુષના પ્રતાપે છે એમ તેમના વહીવટ કરતાં શેઠજી બાલાભાઈ મુક્તકંઠે સ્વીકારે છે. તેમણે સાથે રહી રસુલપુરાના મંદિરોના અધ્યક્ષશ્રેષ્ઠ અને નોંધ જવામાં સહાય કરી હતી, કારણ કે ત્યાંના દાખલા ઘેર લાવી જોવાની રજા મળે તેમ નહોતું.

તે રસુલપુરાના મંદિરમાં પ્રતિષ્ઠિત કરેલ શિવો પર લેખ નોંધ શકાયો નહીં. પણ તે મંદિરમાં આદિનાથ પ્રભુની પ્રતિજ્ઞા સં. ૧૮૦૩ ના શ્રાવણશુદ્ધ પૂર્ણિમાને દિને જિનરણના હાથે યજ્ઞ એમ ઉદયરણ દ્વારા 'રસુલપુર મંડળ જિન સ્તવન' પરથી જલ્પાય છે આ મંદિર પાસેના અપાસરામાં ભીલ ઉપર બે ત્રિકાણુ બેગા કરી તેની નીચે દંડ જેવી લીટી મૂકી યથા આકારના કરેલા પાનાવાળા ભાગમાં અક્ષરો એવી રીતે મૂકેલા છે કે ગમે લાંબી વાંચીએ તો 'શ્રીમતયા. મયજાધિરાજ શ્રી રાજવિજયપતિ' એ પ્રમાણે આવે. તે રંગીત અક્ષરોમાં છે. આ રાજવિજય તે પછી ચપેલી 'રતન' શાખાના પૂર્વજ.

ભાગ્યરણ મુનિ પાસે સ્તવનાવળીનાં ચોપડાં હતો તે ગમે તેમણે પુષાથી આપ્યો છે તેમાં ઉદયરણનાં તેમજ અન્ય કવિઓનાં અનેક સ્તવનો છે. ઉદયરણ દ્વારા કેટલાંક સ્તવનો અતિદાસિક બિના પોતાના સંબંધ

ધર્મા તેમજ કાદેલા સંઘ આદિના સંબંધમાં પૂરી પાડે છે તે કોઈ વખત ઉલ્લેખરતનું જીવન લખવાનો વારો આવશે ત્યારે જણાવીશ.

ખેડના લોકો ખેડ રેશન ન હોવાથી હવેમ ન રહેતાં ધધી પડી બાગતાં વધુ ગરીબ થઈ ગયા છે. મોટા બાગ બહાર પરદેશ ગયેલ છે, છતાં કહેવું જોઈશે કે તેઓ ધણા સાદા અને વધુ નિર્દોષ જીવન ગાળનાર છે.

ખેડમાં જૂનામાં જૂનું પેપર 'ખેડ વર્તમાન' છે કે જે એક જૈન ગૃહસ્થ નામે શા સોમચંદ પાનાચંદ ચલાવે છે. તેજ ગૃહસ્થ ત્યાંની શ્રી સુમતિરત્નસુરિ જૈન લાયબ્રેરીના સ્થાપક છે. તેમાં ધણાં પુસ્તકો અને ધણાં પત્રો, ગાદિકો આવે છે. તેની મુલાકાત લઈ મેં નીચે પ્રમાણે આશિર્વાદ આપ્યો હતો.

શ્રી. સુમતિરત્નસુરિ જૈન લાયબ્રેરી ભેંધને બહુ આનંદ થયો. શેઠ સોમચંદ પાનાચંદ અને ૧૯૦૪માં સ્થાપી પછી તેના સંચાલક તરીકે સતત હવેમ કરી તેને પુસ્તકોથી સમૃદ્ધ, મકાનની માલીકીવાળી અને પત્રોથી પરિપૂર્ણ બનાવી છે એ ખરેખર તેમને ધન્યવાદ આપનાર છે. તે લાઈવિંગ હયાત દરેક નગરમાં કોઈને કોઈ લઈ બહાર આવે એવી ઇચ્છા સાથે સાથે બચ્ચા કરી દઈ છું.

સંસ્થામાં જૈન એ નામ છતાં તે આખી જનતાને માટે ખુલ્લી મુખી છે. આવી ઉદારતા આદરણીય છે.

શ્રી. સોમચંદલાઈની એકનિષ્ઠા જ્ઞાનવંત છે, અને ખેડ રાહેમાં તેમની સ્થાપાયેલી આ સંસ્થા ધણો જ્ઞાનલાભ આપનારી નીવડી છે એમાં શક્ય નથી. દિવસે દિવસે આની પ્રગતિ થયાં કરે, અને શ્રીમંતો તેમજ નિવાસિક લોક બહેનો દરેક રીતે યથાસક્તિ સહાય અને હતેજન આપશે એ અશિંકાયા પ્રકટ કરું છું.

ખેડમાં એક હાઈસ્કૂલ છે તે પણ જૈન વકીલ અને મુખબના મારા મિત્ર ડાક્ટર નાનચંદ કસ્તુરચંદ મોદી (કે જેમણે મને બક્ષામણ પત્રો આપી પોતાના ખેડ ગામના પ્રવાસ માટે મને પ્રેર્યો હતો અને તેથી જેનો ઉપકાર પણ રવીકારું છું) ના જામ રા. નાયાલાલજીના આજારી છે. રાવવાડેજીનો સરકારી રાષ્ટ્રલ પામેલા એકવખતના ખેડ મ્યુનિસિપાલી-

ટીના પ્રમુખ વકીલ હીરાલાલ ગોકળદાસ પણ જૈન છે, તેમણે પોતાના આનંદી સ્વભાવનો-સમાગમનો લાભ આપી મને આનંદિત રાખ્યો હતો. આ ઉપરાંત ગણુવેલા સજ્જનોએ, ખાસ કરી શ્રીયુત રતિલાલ મોહનલાલ દલાલે તેમજ બીજા ખેડવાસી બધુઓએ ૧૩ મી થી ૨૨ મી જે સુધીના લાંબા વસવાટ દરમ્યાન જે મારા માટે કર્યું છે તે સર્વનો હૃદયપૂર્વક આભાર મેંનું છું. મને લાંબી ધણું બધુંવાનું-શીખવાનું તથા સામગ્રી મળેલ છે તેનો હું અત્રે ઉલ્લેખ કરતો નથી. એકંદરે ખેડનો પ્રવાસ મારા જીવનમાં એક આનંદદાયક પ્રસંગ રહેશે એ નિર્નિવાદ છે.

છવટે ખેડ સંબંધી એક સત્વનમાં મુનિશ્રી, ઉલ્લેખ કરવાનો જે કર્યું છે તે અત્રે ટાંકી મારું વક્તવ્ય હવે પૂરું કરું છું.

ખેડું ખેડું ખેડું શું કરે જી રાજી,
ખેડું છે મુગતિનું ખેત. મહારાજ.
રેડો રેડો ખેડનો રાજ્યો જી રાજી,
હેરી જોતાં વાધે છે હેત. મહારાજ. ૧
નીલસી છૂટો જામો જોર છે જી રાજી-
બીડમંજન પ્રજા બેટીએ જી રાજી,
દામને મેહસી દરિ. મહારાજ.
કોડિ દીવા રથ કીછએ જી રાજી,
લોક ઉગે જિહાં સર. મહારાજ. ૨ ની.
મેહ ને મેહિની જિહાં મયે જી રાજી,
તિહાં કુંજ અણુવે કૂપ. મહારાજ.
ખાસ જિણુસર પૂછએ જી રાજી,
તો બેટે બીજા બૂપ. મહારાજ. ૩ ની.
સપ્તે રંગે શોમનું જી રાજી,
ખાસ પ્રભુને અંગ. મહારાજ.
ધરિર પૂરે પેખતાં જી રાજી,
હલ્લમાં વાધે છે રંગ. મહારાજ. ૪ ની.
તાયેછ તાયેછ તાંતમાં જી રાજી,
નાચે છે નરનારિ. મહારાજ.
ઉલ્લેખ વાયક એમ ઉવરે જી રાજી,
પહેરે તે બવને પાર. મહારાજ. ૫ ની.
તંત્રી,

લેખકના ખૂનનો ભેદ

(અંગ્રેજીમાંથી અનુવાદિત એક વાર્તા.)

અનુસંધાન ગત ચંદ્રે પૃ. ૩૬૬ પરથી.

‘આ શિવાય બીજાં પણ તારા નહિ જણાએલાં નહિ ઝાળખી શકાએલાં શય છે ?’ મેં પૂછ્યું.

‘ના-એટલે કે હમણાં નથી-આજે સવારે એ પણ તે તો ગયાં,’ તે બોલ્યો.

‘કાણુ લઈ ગયું ?’ મેં પૂછ્યું.

‘વાત જોમ છે કે, ત્યારે કોઇ શય ઝાળખી શકાય તારે તેને ઘડી દેવામાં આવે છે, કે પછી રૂપીટલ કે ઘડતરી કોલેજને વિદ્યાર્થીઓને શીખવા માટે આપી દેવામાં આવે છે. આ બંને શય કોલેજમાં ગયાં, હવે, કોલેજવાળા તેમને ડીટકરીવ ખતાવી દેશે,’ તે હસતાં બોલ્યો તેની મસ્કરીનો મેં જવાબ ન વાળ્યો. હું મસ્કરી કરવા જેવી સ્થિતિમાં ન હતો.

‘વાર, તે બંને સત્રમાં ખાસ કંઈ ધ્યાન ખેંચવા જેવું હતું કે ?’ મેં પૂછ્યું.

‘ખાસ ખીજું શું હોય ?’ એક શય જોરથી માર્યા ગયેલા કોઇ પદ્મચતુરું હતું, અને બીજું કોઇ ગદ્યસીતું હતું. તે બંને આગળ ત્યારે તો જરાજર હતું, પણ—’ તે અટક્યો.

‘પણ શું ?’ મેં પૂછ્યું. ‘તે બંને આગળ ત્યારે તેને બે હાથ હતા ?’

‘સચ્ચર, તમે શું કહેવા માંગો છો ? તમને તે શી રીતે ખબર પડી ?’ તે બોલ્યો. મેં તેની સામે તાકીને બેઠું. ‘અમ્મા, સહો સહ જા, શું બાગત હતી તે મને કહી દે, હું બંને મુશ્કેલીમાં નહિ મુકું.’

‘સચ્ચર કહું સાહેબ, જોને માટે હસ રૂપીઆની નોટ મળી છે’ તે બોલ્યો.

‘શને માટે ?’ તે શને માટે કહેતો હતો તેનો તો મને ખ્યાલ આગો ગયો હતો, તો પણ મેં પૂછ્યું.

‘હાથ માટે. ગઈ ઘણે વર્ષો પહેલાં આગળ આગળે હતો તે એક શયનો હાથ ખરીદવા માંગતો હતો. હવે

કપાવાનુંજ હતું, એટલે મને તે આપવામાં કંઈ વાંધા જેવું લાગ્યું નહિ,’ તે બોલ્યો.

‘હાથ લઈ ગયો તે માણસ કેવો હતો ?’ મેં પૂછ્યું.

‘વિચિત્ર દેખાવનો હતો, શીકાં અહેરા વાળો, પાતંગો, સાધારણ હાથાઈનો, સાંખા ગુચ્છાદાર વાળ વાળો, છેડેથી વળેલી મુઠો વાળો માથુસ હતો. નાટકીઓ જેવી દેખાતો હતો.’

મેં છુટકારાનો દમ ખેંચ્યો. હવે મને લાગ્યું કે કંઈક પત્તા મળ્યો ખરો, કારણ કે આ વર્ણન તો મારા મિત્ર ચંદુલાલને જરાજર લાગુ પડતું હતું. વાત કેવી રીતે બની હશે, તેવું ચોક્કસ અનુમાન તો હું ન કરી શક્યો, પણ હવે અધકારમાં કંઈક પ્રકાશ જણાવા લાગ્યો હતો. મેં સંમોશીનો ઉપકાર માંગ્યો.

તે બોલ્યો, ‘સાહેબ, મહેરજાની કરીને મારી વાત ખાનગી રાખો, એક દશ રૂપીઆની નોટ-તમે મળ્યો છો કે બંનેના પગાર ફેટલા ઝોલા-’

‘ખેરીકર રહે, હું એક અક્ષર પણ અંદાર નહિ પડવા દઉં,’ મેં તેને ખાતો આપી, એટલે તેનો ગમસાટ ઝોલો થયો.

‘સાહેબ, મેં કોલેજવાળાઓને ખોટું કશું કે, શય જેવુંજ આગળ હતું. તેનો એક હાથ કપાએલોજ હતો-એટલે મને ધારતી છું કે-’

‘ડર નહિ, તને જરાપણ વાંધો નહિ આવે,’ એમ કહી હું ‘જ્યુરીહાઉસ’ની બંદાર નીકળ્યો.

હવે મને સમજ પડવા લાગી. બે ચાર બામનો નો સંબંધ બેડી કાઢ્યો, છતાં પણ એકાદ વિમલ બાધી હતી.

લગભગ સાંજના સાત વાગ્યા હતા. મારી મોટ-ઝાત, ડાન્ડનમાં કેનેવાલાસ રહેતા હતા, અથવા જેમાંથી શય થવા હતા-તે મકાન તરફ લીધી. એક-ટીચી અને કશું હતું કે આસપાસ સામ સાત વાગે પોતે

જમવા જવાના હતા. મારે સેક્રેટરી ન હોય ત્યારે તે મકાનની તપાસ લેવી હતી. તેથી મોટર તે મકાનથી થોડે દુર ઉભી રાખી હું ચંદુલાલના બહાર નીકળવાની રાહ જોઈ રહ્યો.

મારે વધુ વખત ખોટી ન થયું પડ્યું. આઠ દસ મીનીટ પછી ચંદુલાલ નીચે ઉતરતા જણાયા. રસ્તા પર તેમણે થોડી વાર આમ તેમ જોયું. પછી તેઓ ઝડપથી એક દિશામાં ચાલ્યા ગયા.

તેમના ગયા પછી લગભગ દસ મીનીટ હું ખોટી થયો. કદાચ કંઈ જાણી મયા હોય તો તેને માટે પાછા આવે તે બનવા જોગ હતું.

ત્યાર બાદ કોઈનું ધ્યાન ખેંચ્યા સિવાય હું ઉપર ચઢી ગયો. મેં મુકેશે સિપાઈ બહારના ઓરડામાં બેઠો હતો. હું ચંદુલાલના ઓરડામાં ગયો, અને તેની ફરીથી ખુબ બારીકાઈ તપાસ કરી. મેં અમુક અનુમાન કંઈ હતું તેને વધુ પુષ્ટિ મળી.

ખીજ પણ એક બાજત જણાઈ. હું અવ્યાસગ્રહ બાંધી કનૈયાલાલ અદરશ થઈ ગયા હતાં-ત્યાં ગયો. તેમના તથા ચંદુલાલના રેજલના ખાનામાંના કોરા કાગળો, પેલા નનામા પત્ર સાથે સરખાવા લાગ્યો.

મને લાગ્યું કે નશીબ બે ડગલાં આગળનું આગળ જ છે. ખાનામાંના કાગળો તદ્દન જુદી ભાનના હતા. ફરીથી હું બાજુનાં કપાટનો તપાસ કરવા લાગ્યો. ફેટલીક-તપાસ પછી હું શેષનો હતો તેવીજ ભાનના કાગળોનું એક આખું ખંડાસ નીકળ્યું.

તેમાંથી એક કાગળ લઈ, નકામા પત્ર સાથે દીવા આગળ ધરી સરખાવવા લાગ્યો. મને ખાતરી થઈ કે ગુન્હે કરનારે વાપરેલા કાગળ તથા આ કાગળો એકજ ભાનના હતા, કાગળોની અંદરની છાપ એકજ પ્રકારની હતી. આ પરથી ખુદ્દ જણાઈ હતું કે કનૈયાલાલ પર આવેલા ધમકીનો પત્ર, તેમનાજ અવ્યાસગ્રહમાં લખાયો હતો.

તરત માટે તો માફ કામ પૂરું થયું. હું તે મકાનમાંથી બહાર નીકળી ગયો, અને થોડે દુર આવેલા બગીચામાં બેઠા વિચાર કરવા લાગ્યો.

એક વાત તો નહીં થઈ, કે કપાએલા હાથ કનૈ-

યાલાલનો ન હતો. અને તે ચંદુલાલે ખરીદી લાવી અવ્યાસગ્રહમાં મુક્યો હતો. એ પણ ચોક્કસ હતું કે કનૈયાલાલ પર આવેલા પત્ર તેમનાજ કપાટમાંથી નીકળેલા કાગળો જેવા કાગળ પર લખાયેલા હતા. તે સિવાય બીજી પણ એક બે ગહત્વની શોધ કરી હતી.

કંઈ બાજુ રંગાઈ હતી પણ તે કેવી રીતે ? તે હું ચોક્કસ અનુમાન ન કરી શક્યો. કારણ કે કનૈયાલાલ એવા ગુદુરથોની હાજરી વચ્ચે અદરશ થઈ ગયા હતા કે, તેઓ કોઈ પણ ભાતની દગાબાજીમાં સામેલ હોય તેવો જરા પણ શક ન લઈ જવાય.

સંભવિત તથા અસંભવિત બાબતોના વિચાર કરતાં, હું એકજ નિર્ણય પર આવ્યો. તે અનુસાર તરતજ હું આગળ વધ્યો.

લગભગ રાત્રે નવ વાગે હું પાછો કનૈયાલાલના મકાન પર ગયો અને બારણું ઠોક્યું.

ચંદુલાલે બારણું ઉઘાડ્યું, 'કાણુ ઠીટકડીવ સહોબ ? હું ધારતોજ હતો કે તમે પાછા આવશો. આવો, અંદર આવો.'

હું અંદર ગયો. અને ચંદુલાલની બાજુમાં એક ખુરશી પર બેઠો. લાં બેઠેલા સિપાઈને મેં બહાર જવા કહ્યું.

'કનૈયાલાલના બચકર રીતે શુભ થઈ જવા સર્ખ-ધમાં તમે કંઈ પત્રો મેળવ્યા છે ?' ચંદુલાલે પુછ્યું.

'કંઈ સગર નથી પડતી, બહુ ગુન્થવણુ બર્થો કેસ છે. પણ તમે આ સર્ખધમાં કોઈને વાતનો નથી કરીને ?' મેં કહ્યું.

બહુ દીપ્તગીરી બર્થા ચહેરે ચંદુલાલ મારા સામું જોઈ રહ્યા 'વાતચીત !' તે બોલ્યા. 'સહોબ ! આ કંઈ ગળાં મારી રસ લેવા જેવી બાજત નથી. કનૈયાલાલની છાંદગીનો મવાય છે-તો વણુ, કાગળુ જાળે, અને લાગે છે કે છાંંવાળાઓને અહીં કંઈ અસાધારણ બતાવ બન્યો છે તેવી ખા પર મળી ગઈ છે. અને કશય આજે અહીં ખાતમી મેળવવા માટે રિપોર્ટિંગ આવશે.'

તેઓ તદ્દન અભણ હોય તેવા દેખાના હતા, તો પણ મારી તો ખાતરી હતી કે તેમણેજ છાંં

વાળાઓને બોલાવ્યા હતા. પણ તે બાળકોમાં હું કંઈ બોલ્યો નહિ.

‘કનૈયાલાલને ફોટો હું ફરીથી જોવા માંડું છું.’ મેં કહ્યું.

‘આવો,’ કહી તેઓ મને અભ્યાસગૃહ તરફ લઇ ગયા. તેમણે મને ફોટોઓ લાવી આપ્યા. હું તે બારીકાઈથી જોઈ રહ્યો. પછી એક બે પળ મેં ચંદુલાલ તરફ જોયું. ‘તમારી જગાએ હું હોઉં તો છાપાવાળાઓને કાંઈ પણ કહું નહિ.’ મેં કહ્યું.

‘કદાચ આજ રાત્રે નહિ,’ તે બોલ્યા, ‘પણ સવારે આવતી કાલે-’

‘આજ રાત્રે નહિ, અને બનિધ્યમાં પણ નહિ.’ હું તેમના તરફ તાળીને જોઈ રહ્યો.

‘કેમ શા માટે નહિ, કહેવું તો પડશે,’ આરપૂર્વક તેમણે જણાવ્યું.

‘તમારી મરજી, પણ એમ કરશો તો તમારી રિયલિટી કહેડી થશે,’ મેં કહ્યું. ‘મારી માત્ર છાપાવાળાઓ પણ જાણશે કે તમારું નામ ચંદુલાલ નથી.’ મેં હાથ લાંબો કરી ઝડપ મારી. તેમના મથા પરની બનાવડી વાળની ‘વિગ’ નીકળી આવી.

‘તમારી મુઠો પણ ધીમેથી જોવા કાઢો,’ મેં કહ્યું. ‘જો હું જેથી કાઢીશ તો કદાચ તમારા હોઠ ઉપરની આમડી પણ થોડી નીકળી આવશે.’

તેમણે ધીમેથી મુઠો જેથી કાઢી. મેં ફરીથી ફોટોઓ તરફ જોઈ મારી સામે ઉભેલા માણસ તરફ જોયું.

‘સાહેબજી, મી. કનૈયાલાલ’ મેં કહ્યું. ‘તમારો ધણો સરસ હતો. પરંતુ જોઈએ તેવો નહિ.’ કેમ તમારો શું મત છે ?’

એક બે પળ તો તેઓ મુગાન બની ગયા. પણ ખાજા પુરાગીનારમાં આવી ગયા. ‘વાહ ! તમે બહુ આમણી બતાવી, તમે શી રીતે શોધી કાઢ્યું ?’

‘એવું તમારે શું કામ છે ?’ મેં કહ્યું. ‘હું કહીશ તો વળી તમે તેનો કાંઈ નવસંકલ્પ સખચામાં ઉપયોગ કરશો. છતાં પણ મને એક બે વાત કહેવાને થયેલી નથી. ચંદુલાલ તથા કનૈયાલાલ કદી સાથે જણાતા

નહિ. એ મને જરા વિચિત્ર લાગ્યું. છેવટે હું એ અનુમાનપર આવ્યો કે, તે તેમને માટે અસંકલ્પ છે. વળી મને યાદ છે કે, કહેવાતો ‘બંધકર બનાવ’ બન્યો ત્યારે પણ જો હાજર હતા તે ગૃહસ્થોએ ચંદુલાલ તથા કનૈયાલાલને સાથે જોવા ન હતા. કનૈયાલાલ અંદર ગયા અને ચંદુલાલ બહાર આવ્યા.

હું મારા ડાક્ટર મિત્ર પાસે ગયો ત્યાંથી વધુ વિગત મળી કે કપાએશો હાથ તો બે ત્રણ દિવસ પાણીમાં રહેલો હતો. સ્વાસ્થ્ય જુરીલાઉસમાંથી પણ એક બે આનંદી બાળકો મળી, પણ હા મારે તમને એક ખીના પુછવી છે. હાથ તથા ટેબલ કોથળ પર પડેલું લોહી તો તાજું હતું. તે ક્યાંથી આવ્યું ?’

‘તે તદ્દન સહેલું હતું,’ કનૈયાલાલ બોલ્યા, ‘મેં મારા નાક પર મુઠી મારી થોડું લોહી કાઢ્યું હતું. હું જ્યારે જોઈએ ત્યારે તેમ કરી શકું છું.’

‘ઠીક છે, મી. કનૈયાલાલ ! તમારી જગાએ હું હોઉં. તો એવી સુકિત ન કરું. વસ્તુરિયતિ આમ છે, છતાં પણ તમારા પર કામ ચલાવતું જોઈએ કે કેમ તેનો મેં નિર્ણય નથી કર્યો છતાં મને લાગે છે કે તમને મારી સાથે હેડઓફિસમાં લઈ જઈ તો ઠીક.’ મેં કહ્યું.

‘હું ખાતું છું કે હું તમારી જગાએ હોઉં તો એમ ન કરું મેં કંઈપણ શુંદો કર્યો નથી. કાંઈ માણસ શ્રમ થઈ જાય અથવા મરણ પામવાનો ઢોંગ કરે, તેની સામે કંઈ કાપદો નથી,’ કનૈયાલાલે કહ્યું.

‘આજે બપોરે તમારા મિત્રો હાજર હતા, તેઓ પણ આમાં-’

‘નહી. બીચકુન નહિ’ કનૈયાલાલ બોલ્યા, ‘શાગ-દાસ શેઠ કે બીજાઓ આમાં સામેલ થાય તેવું જરા પણ ધારણી નહિ.’

‘તે તો હું બરાબર સમજતું છું. પરંતુ તમે અને ચંદુલાલ એકજ દતા ત્યારે-’

‘તમે અનુમાન કરુજ કરો, તે અનુમાન તેઓએ અમને કદી સાથે જોવા નથી હું કેટલાક વખતથી આ પુકિત રચનાની ગોઠવણ કરી રહ્યો હતો. મારાં છેલ્લાં પ્રયત્નો તેવાજુ ધારણા મુજબ થયું નહિ. તેથી મેં ધાર્યું કે આ થોડી તદ્દનનથી

મારા પુસ્તકના વેચાણને જરૂર ફાવેલા થયો. તેથી મેં
મારો સેક્રેટરી ઉભો કર્યો. બધા એમનું ધારતા હતા
કે અમે બંને સાથેજ રહેતા, પણ જ્યારે કોઈ મળવા
આવે ત્યારે હમેશાં સેક્રેટરીજ મળતો, અને કહેતો કે
હું બહાર ગયો છું. કેટલીક વખત હું સેક્રેટરીના વેશ-
માર્ગે મારા મિત્રોને ત્યાં જતો તેથી તેઓ સેક્રેટરીને
બરાબર ઓળખતા.

મેં કેડું છુણાવ્યું, એવુંજ મેં ધાર્યું હતું, 'કનૈ-
યાલાલ ! તમે કુચળ નહીં છો, છતાં પણ તમે એક
મોટી ભૂલ કરી.'

તેઓ હસ્યા, 'એક કરતાં વધુ, પણ તમે કંઈ બુદ્ધ
ખાટું કહ્યો છો ?'

'તમે જ્યારે મને ચંદુલાલ તરીકેનો રહેવાનો
ઓરડો ખતાવ્યો, ત્યારે ત્યાંના કમાલમાં પહેરવાનાં કંઈ
પથુ કપડાં નહતાં. તેને લીધેજ તમે અને ચંદુ-
લાલ એક છો, એવો મારો શક મનખૂત થયો હતો.'

'આહા ! કેવી મૂર્ખાઈ બરેલી ભૂલ !' તેઓ બોલ્યા.
'મને તેનો ખ્યાલજ આવ્યો નહિ. એમજ છે, સાહેબ !
જોયુંને ? આવી એકાદ નાની ભૂલને લીધે ચુંદો
પકડાઈ જાય છે, તે હું હમેશાં કહેતો આવ્યો છું.'

આ વખતે ટેલીફોનની ધંટડી વાગી, તેમણે ટેલી-

ફોન લીધો, 'ના, ના, તેમને કહો કે' કનૈયાલાલ તો
બહારગામ ગયા છે. અડવાડીયાં પછી આવશે. હું
દિલ્લીજીર છું. પણ આમાં કંઈ ભૂલ થયેલી લાગે છે.
છાપાવાળાઓને મારે કંઈ પણ ખાસ ખબર આપવાની
નથી.' તેમણે ટેલીફોન બંધ કરી, અને હસતાં
હસતાં મારા તરફ જોયું, 'એક સાધારણ મરકરી હતી.
હું ધારું છું કે મને કેદ પકડવાની કે છાપામાં જાહેર
કરવાની જરૂર છે, એવું તમારું ધારતું નહિ હોય.'

'હું કંઈ કહી શકું નહિ,' મેં કહ્યું 'હું મોટા સાહે-
બને વાત કરીશ, ત્યાં સુધી તમને કેદ કરવાનું મુલતવી
રાખીશ તો કંઈ વાંધા જેવું નથી.'

બીજો દિવસે હું અમારા સાહેબને મળ્યો. પણ
મને લાગે છે કે આ કનૈયાલાલને લાગવગવાળા મિત્રો
હશે કે-કદાચ તેમણે આ મામલો પતાવી દેવામાં
શામળદાસ શેઠની મદદ લીધી હશે, ગમે તે કારણથી,
પણ જ્યારે હું સાહેબને મળ્યો ત્યારે તેમણે કહ્યું કે
તેમની બધી વિગતની ખબર છે, અને તે કેસ સર્જ-
કમાં આગળ કંઈ કરવાનું નથી.

તે બનાવ પછી જ્યારે જ્યારે કોઈ લેખકને
લગતો કેસ આવે છે, તો મને એમ થઈ આવે છે કે
તેનું એકાદ પુસ્તક પ્રકટ થવાનું હશે. —ચીમનલાલ.

જૂનાં સુભાષિતો.

(સંશોધક—મોહનલાલ દલીપદે દેશાઈ બી. એ. એલ એલ. બી.)

[એક જન્મી પ્રત ૪ પાનાની મળી છે તેમાં પ્રથમનું એક પાનું છે નહિ તેથી પ્રથમનાં ૨૨ સુભાષિત,
મળતાં નથી. કુલ ૮૯ છે તે તે છેલ્લું ૮૯ ચું સુભાષિત છે તેમાં 'માણિક બહુઈ' એમ જણાવ્યું છે તેથી આજે
નામના કવિએ તે સુભાષિત બનાવેલું છે, એ શંકાસ્પદ છે. વળી તે તથા તે કપરનાં બધાં તેણે બનાવેલાં એવું કોઈ
ગણે તો તે બરાબર નથી કારણ કે કેટલાંક (દા. તરીકે ૨૮ ચું શ્રી હેમચંદ્રના અપભ્રંશ દોહામાં છે) બીજા
સ્થલે જોવામાં આવે છે તે માણિકે કદાચ આનો સંગ્રહ કર્યો હોય.]

* * * * *

તે નવિ યુગ્મંતિ સંસારે. ૨૨

સાગળ્ય વસઇ વિદેસઝ, જોયણ લાવઇ છેલ્લે

વીસારતાં ન બીસરખ, નવિ દાઢક દેહ, ૨૩

સાગળ્ય પટકઇ તે ધણી, નિગ ચિત બીનર સાવ,

નીકાલત ન નીકલઇ, કહું સલી કુંજ હવાઝ. ૨૪

ચલા લક્ષ્મી ચલા પ્રાણ, બલં જીવિત યૌવનં

ચલા ચયો દિ સંસારે, એકા ધર્મો દિ નિશ્વસઃ ૨૫

અવર ને નિમ વાગળ્યા, કાજ ન સીમઈ તેણિ,

અવસર જે હે જોયણુ, કાજ ન સીમઈ તેણિ. ૨૬

પાણી પહણુ નવિ મરઇ, પણ અંધર યાઇ,

ફિઈ માણુ નવિ મરઇ, પણ ઝૂરી પાંચર યાઇ. ૨૭

ખેટે જીએ કવણુ ગુણુ, અવગુણુ કવણુ મુએણુ,
 નં બપ્પીકી ભૂયડી વે પિનજન અવરેણુ. ૨૮
 ધર આવીનઈ મંડઈ વાત, બાહિર જઈનઈ બોલઈ ધાત,
 વરિ લીજઈ બાહલસિઈ બાય, તિમ હઈ ન લીજઈ
 તેહુ સાથ. ૨૯
 સગુણ સમેદ સમાણસાં, નિશ્ચિંત અવગુણુ હુતિ,
 કષ નિર્ધન કષ વિરહણી, કષ સંતતિ નવિ હુતિ. ૩૦
 વિસહરહ કિં નવિ મરઈ, જઈ ગારડીહ કુતિ,
 નારીહ કિં ડહીયા, વિરલા કે જીવતિ. ૩૧
 કિં કિનજઈ તિણ સજગણુ, બીડિ ન તજજઈ જેણુ,
 બાહી કંઈ પયોહરા, દૂધ ન પાણી તેય. ૩૨
 મિતપણુ તિમ પાલીષ, જિમ વદહન નીર,
 આવણુ આપણિ સહઈ, તોષ નવ ત્રઈ પીર. ૩૩
 કોષલિ સરપી સત્ર નહીં જસ મતિ ઘણું વિવેક
 અંબવિહણી અવરસ, બોલ ન બોલઈ એકં. ૩૪
 સજગણુ સહજિં દૂબલા, લોક જાણઈ સીધઈ,
 જસ હીયડઈ સારણિ વહઈ, તે કિમ માતા યાઇ. ૩૫
 નીકર સરિસ નેહકુ મ કરસિ હીયા ગમાર,
 રાસમનંપી ગૂણિ જિમ, કોષ ન પૂછઈ સાર. ૩૬
 દેવપૂજા ગુણપારિત સ્વાધ્યાય સંયમસ્તપો
 દાનં ચેતિ વહસ્વાનાં પટ્ટકર્માણિ દિને દિને. ૩૭
 આપણી તે જાણીઈ, જે જે સરહું હોઈ,
 અંધિ દૂરકઈ મનિ હસઈ, એ દોષ લક્ષણુ હોઈ. ૩૮
 પાપી પરધન ઉલ્લવઈ, કિમઈ ન આણુઈ ધંય,
 યંચેદોહ કરવા બાણી, મંડઈ અધિક પ્રપંચ. ૩૯
 લમર જાણઈ રસ નિરસ, જે સેવઈ વણુ રાય,
 ઘણુ ન જાણઈ બાપકુ, સૂકું લાકડ પાઈ. ૪૦
 જે સજગણુ તુલ જડ જડી, રેડી તેહ અપાર,
 તે જડ કિમ ન જાણઈ; જે નિવઈ લાય લોહાર. ૪૧
 ગઈ જાગી ગૂડા રદિયા, લોપણુ દીધઈ દાદ,
 કાને ગોંડિ રૂઝણું, ગઈ તિ જેવન રાય. ૪૨
 હંસા કેરઈ બહસણુ, બગલાં બહાં વીસ,
 જે કિરતારિ વડાં કીયા, તે સિલ કહી રીસ ? ૪૩
 કવતડી કિરનાર, જઈ સિરિ દીગત તાદરઈ,
 તુ તું જાણુત સાર, વેદન વિરોધા તણી. ૪૪
 જહ દુખહ જીવીયણું, જઈ તીસાસ ન હુતિ,
 હમડ રતન તમાવ જિમ, દૂદિ દસ દિસ જતિ. ૪૫

પવન સુણઈ એક વાતડી, દં હવ હોષિસ ધાર,
 તિણ દિસિ તું જીડાએ જેણઈ દિસિ હુઈ ભરતાર. ૪૬
 સાસરઈ તુ સુખ ટલીયાં પીહરિ ટલીઈ મોન,
 પીહિ વિરહિણી પદમિની, જઈ જિહાં તિહાં રાન. ૪૭
 ન કર નયણ મેલાવઈ, વધણુ ન પૂછઈ વાત,
 જાણીજઈ સાજણુ સહી, કારણ ક્રોધ વાત. ૪૮
 સલહો વિસાળ વાસો, એછતાવિમેયણી સુલહા
 દુલહા પુણગીવાણં જિણંદ વરસાસે બોહી. ૪૯
 રાતુ દિણ્યર જિગમઈ, રાતુ દાડિમ દૂધ,
 રાતઈ રાતું જુ મિલઈ, કવણુ કરેસિ મૂલ. ૫૦
 વીસારતાં ન વીસરઈ, સંભારતાં ન માઈ,
 તે માણસ કિમ વીસરઈ, ભીતરિ ઘણુ જિમ પાઈ. ૫૧
 મન જાણઈ મન વતડી, કુણુ આગસિ ન કહાઈ,
 સંભારતાં બોલઈ, હમડઈ ગદિયર યાઇ. ૫૨
 હીપડા હું નઈ તુંહ જિ, અવર ન દૂણુ કોઈ,
 આથિ દુઈ તુ વહિંચીઈ, દૂખ ન વહિંચઈ કોઈ. ૫૩
 હય ગઈ મઈ ગઈ, ગયા તિરોચન કન,
 એકજ જાતઈ જેવનઈ, ગયાં તિ પંચરતન. ૫૪
 શાચારકલ્માલ્યાતિ, દેશમાલ્યાતિ ભાપિતં ।
 સંધ્રમલ્લેહમાલ્યાતિ, વપુરાલ્યાતિ મોજનં ॥ ૫૫
 અગર તણુઈ અજસારિ, હેદીતાં પરિમલ કરઈ,
 તે સાજણુ સંસારિ, જેયા પણુ દીકાં નહીં. ૫૬
 ઉત્તમા સ્વગુણેઃ કલ્યાતા મધ્યમા પિતૃસ્તથા ।
 બધમા માતૃલૈઃ કલ્યાતા સુસૈરે (શ્વહુરૈઃ) કલ્યાતા ધમા-
 ધમા ॥૫૭॥
 સાદિય કપી ન આપણા, સણુક રે ગદિહી દાસિ,
 કજહી પાસિ બોલાવીઈ, કપી જોજઈ વનવાસિ. ૫૮
 ધમ્મેણ સુલભ સૂદ, ધમ્મેણ ગદ્યસ્વસંપત્તી ।
 ધમ્મેણ ધનતમિદિ, ધમ્મેણ ચિચ્છદા કિત્તી ॥૫૯॥
 કુમ દુકા કર કરંગ ઘણુ મુદિય વણા તુ રંગ,
 એ ત્રિણિ તિમ મંકોઈ, જિમ વિસ ભરિયા ભૂપંગ. ૬૦
 નારી નર વહતિ રસ, હર કેડાણુ વણાણુ,
 એ પંચક છઈ પંગામાં ફેરવણુદાર સુજાણુ. ૬૧
 જેદ તણુઈ મનિ જે વસઈ, તેદ તણુઈ મનિ તેદ,
 સાપર જહુ જલ પૂરીક, ચાતુક સગરઈ મેદ. ૬૨
 છાસિ છમકુ છાંદી છંદ બોલી નારિ,
 એ ચારઈ તુ પાળીઈ, જુ પોતતુ પુણ્ય અપાર. ૬૩

અચરસ સરસી આસિ, મકાર વીજલિઈ બાણુઈ,
 આગકિ દેસિ ગાલિ, આઠકિ પાણી ગંતરિ. ૬૪
 સોહગ બપરિ મંજરી, હજમ હુંદ સહકાર,
 અવરજ તરયર બાપડા, તુડિ કર્ક ગમાર. ૬૫
 પાણિ તણુઈ વિચોગિ, કાદવ દ્રાઘ નિમ હીક,
 તિમ જી માણસ હુંતિ, સાચા નેહ હું બણીક. ૬૬
 ગુણ વિણુ ધણુ હી લાકડી, ગુણુ વિણુ નારિ કુનારિ
 ગુણુ વિણુ સીંગિણુ નવિ નમઝ, ગુણુ ગિર્યા સંભારિ. ૬૭
 ધર્મ સત્યં ચ સંતોષં ત્રિતયો પિતરસ્તવ ।
 મમ પાર્થે સમાસીના કથયામિ તર્વાંતિકે ॥૬૮॥
 સ્વામી મણીક અતુલ બલ, બલ બણીસિધ હેવ,
 હઠડા ભીતરિ મધે અહિલ, સકલઈ તીકલિ દેવ. ૬૯

દૂતં ચ માસં ચ સુર ચ વેદયા
 પાર્ષદિં ચોરી પરદારસેવા ।
 પ્તાનિ સપ્ત વ્યસનાનિ લોકે
 પોતાતિષોરં નરકં નયંતિ ॥૭૦॥

યાતિ ફાલો ગલત્યાયુઃ ક્ષીયંતે ચ મનોરથાઃ ।
 નથાપિ સુકૃતં કિંચિત્ સત્તા સસ્મરણો વર્તે ॥૭૧॥
 માણુમ ઉ એ પેટ, પૂઠિ લાગૂં પાપીક
 નવિ થાહર નવિ ચેટ, ભાવધ તિહાં ભીયા વસિ. ૭૨
 ભૂમ ભરાડી તં બાણુઈ, સાચો વાધ માધ,
 નારિ કાઠિ બાહિરી, માણસ આણ્યાં કામિ. ૭૪
 તતુ ભાગી ન તુ ભાગસિ, ભાગી સાણ યાધ,
 એકલડી જણુ જણુ તણુઈ, પિસી પંજરમાંકિ. ૭૫
 મીકલ મોયણુ ખલવયણુ, સ સનેહા સમિત,
 એ ત્રણિ ન ચીસરધ, યણુ યણુ લાગા ચિતિ. ૭૬

સીયત મોયણુ ધૂય ધણુ, ગેહલિ વિણુ ધરવાસ,
 માણસ મના સતી યધ મોલ કૈલી આસ. ૭૭
 સના પાટણુ સધિ વસધ, અવહા દેપ વહંતિ,
 વિહિણુ તઇ તંનકીય, ગિણિ મ્યાં જવંત. ૭૮
 તરણુ વરણુ તણુણુ, દીહા કેવિ ગમંત,
 ડોકરડકિ આગકિ મરધ, જધ ચોપડ ન લહંત. ૭૯
 સજણુ ગયા વદેસ, તાલૂં દેધ કુચી કવી,
 બિધાડકિ કુણુ રેસિ, સરધુ કો દેધું નહી. ૮૦
 કલિ પોટી ધૂલડ બાણુઈ, ગુણુક ન બાણુક કોય,
 જસ કીધકિ ઠવપારડકિ, સોય જ વધરી હોય. ૮૧
 દાનહ વેલાં બિજલક, વિરલુ કો જગિ હોધ,
 જલહર જલદેવા સમધ, મન મધુ નવિ હોધ. ૮૨
 જે દીગધ પંચગુણિં, તે પંથિ આગલિ યાધ,
 મરધ તસા હલાહલ મોઠક બંધિ ન જાધ. ૮૩
 પ્રીય પૂઠિં જોધ નહો, નવિ માનધ મોરી શીય,
 જમ ધરિ જુવા ન પેલીઈ, તસ ધરિ પઠસિ ભીય ૮૪
 ગુણુવંતા હું બાણીક, જક ગુણુવંત મિલનિ,
 નિગુણુ પાસિ વસંતકાં, મુગણુ ગુણુક ગલંતિ. ૮૫
 જિણુ દીકધ મન રંજધ, અણુદીકધ અણુકાક,
 તે ભેટવા જાધ, જોયણુ લાય સવાક. ૮૬
 વાર સરસી વાર, લાગધ તુ લાગી ભયી,
 ગુણુ બિખનિ અપાર, અવગુણુ એક ન બિખનિ. ૮૭
 સજણુ સરસી ગેહડી, મઝ મનિ ધરી મુકાંધ,
 આલિ રયું મોલાનીક; માણિક આપી જાધ. ૮૮
 ઉતમ કુલિ જે બિપજ, અનઈ અધમે રાચંતિ,
 માણિક બાણુઈ તે બાપડા, પોયાં કાંઈ વાચંતિ. ૮૯
 —ધતિ મુલાપિત. ૭૨:૩

વિદ્યાર્થીઓને.

(શ્રી મહાવીર જૈન વિદ્યાલયના પ્રીતિ સંમેલનમાં ૩-૮-૨૪ ને દિને આપેલ વ્યાખ્યાન.)

આત્મારે છાપવાની કળાએ નવી નવી ભત્તાનાં પુસ્તકો, છાપાંઓ, ચિત્રો, ફિલ્મસુરીઓ અને નવી નવી ભત્તાનાં નૈતિક ધોરણો દુનિયાના સઘળા યુવાઓમાંથી લાવી લાવી આપણી પાસે ધરવાથી આપણી સ્વતંત્ર રીતે વિચાર કરવાની શક્તિ ઓછી હોવાથી આપણે આ બધા પ્રવાહમાં એક નિર્જીવ તણખામાં મારફત તણાઈએ છીએ.

વિચાર કરવાનાં સાધન બહોળા પ્રમાણમાં થયાં, બ્યારે વિચારશક્તિનો લોપ થવા માંડ્યો.

જે તમારા જ્ઞાનમંડોળમાં કિંમિત્ત વધારે ન કરે,

જે તમારા સાંકડા હૃદયને વિસ્તૃત ન બનાવે,

જે તમારા આગળથી ઓપી રાખેલા વિચાર (pre-judice) ને જરા પણ ન સુધારે,

જે તમારું જીવનને જરા પણ ઉચ્ચ ન કરે,

જે તમારી વિચારશક્તિને જરા પણ ન ખીલવે.

તો તેનું શું પ્રયોજન ?

આજે દુનિયાને ખ્યાલ કરી જૈન સમાજને સૌથી વધારે જરૂરું શિક્ષણ સ્વતંત્ર રીતે વિચાર કરતા બનાવવાનું છે.

અમુક શાસ્ત્રનું ફરમાન છે તેને વિચાર કોટી પર મૂકે, તે લખનાર ત્યાગી-સર્વસંગ પરિત્યાગી સાધુ હતા, તેથી તેમણે વિચાર કરી શકે તે વખતના સંજોગને અનુસરી લખ્યું હશે એવા બાવળથી તેને વિચારો, શ્રદ્ધા રાખે પણ તે અંધ શ્રદ્ધા નહિ, પણ જીવંતી શ્રદ્ધા રાખે. અમુક બાબત અમુક અંગ્રેજ કે અમેરિકને કહી છે એટલા માટે તે સાચી જ હોવી જોઈએ એમ માનવું તે અનંત જ્ઞાન શુભ ધરાવતા પોતાના આત્માનું 'લાઇખસ' કરવા બરોબર છે.

અમુક કંઠુ તેથી તે ખૂંચે એમ માની ચીટકી બેસવાથી અને તેના અંગે તે અર્થ કરવાથી મનઃજગમાં દેશમાં મતપ્રશ્નની બેચેનતા, શુદ્ધ કિંવાદ, વહેગો, જોડાં ખચો, ધર્મને નામે ચાલના બોટા રીવાજો અને અંધાર હવાઈ રહ્યા છે.

સ્વતંત્ર વિચારને અલાવે મહાન અનિષ્ટ તરત, આપણા લોકોમાં જીંદગી સંજોગો નિરાશા ભરી ખ્યાલ દાખલ થયો, તે છે, આત્મા સ્વતંત્ર છે, આત્મા અનંત જ્ઞાનશુભધારી છે; એ ઉમદા ફિલ્મસુરી હોવા છતાં કેમ જીવન નિરસ અને નિરાશા ભર્યું થાય છે ?

કેટલેક રથો વેરાગ્યવૃત્તિ-ઉદાસીનતા એ જૂની, દાંભિક, પાત્રિશ, અજ્ઞાનમય, કાપરતા ઉત્પન્ન કરનારી કૃતલાયર્ને દેખાપ છે તેનું શું કારણ ? વેરાગ્યવૃત્તિ. તે આજસ, કાપરતા, દંભ, હરાબી, દત્તિ, પ્રમાદ, અજ્ઞાનતા અને કર્તવ્યભક્તિ નથી; છતાં તેમ તે દેખાતી હોય તો તેનું કારણ એ છે કે માત્ર વિચાર શક્તિ વગરના ઉપકરણોના ધાર્મ્યથી અંધશ્રદ્ધાના બળે એ પવિત્ર વેરાગ્ય વૃત્તિને ઉપયોગે ધર્મ અને વ્યવહારને વિકૃત કરવામાં થયો હોય.

હાલની નિશાળોનું શિક્ષણ વિચારબળને પોષિત કરે છે કે નહિ એ જોઈએ. ત્યાં ભણતા વિદ્યાર્થીઓના ધણો મોટા ભાગ નિર્મોલ્ય બન્યાં છે. એક પણ વિષય પર સવાલ ઉભો કરતાં અને સવાલનું નિરાકરણ કરતાં શિખવવામાં આવતું નથી. અમુક પુસ્તકો જેમ તેમ જોખી 'પાસ' થાય છે અને શિક્ષકો તેમ જોખાવી 'પાસ' કરાવે છે. આજના વિદ્યાર્થીઓની સદાશ જીજ્ઞાસા, એમનાં પુસ્તકોનાં હાલ દવાલ જીજ્ઞાસા, એમના દરકત જીજ્ઞાસા, એમની વાતચીત સાંભળે, એમની જવાબ આપવાની પદ્ધતિ જીજ્ઞાસા, જીંદગી સંજોગો એમના ખ્યાલ જીજ્ઞાસા, એમના નિષેધ જીજ્ઞાસા, એમનું વર્તન જીજ્ઞાસા, એમનો મોશઓ-મુશબ્બોઓ-મુશબ્બો પ્રત્યેનું આચરણ જીજ્ઞાસા-આ પરથી નિરાશા કદાચ આવશે.

હવે એ વિધિ સુધારવાની જરૂર છે..

બ્યારે શિક્ષકો, શાળાશાધકો, માયાઓ અને વિદ્યાર્થીઓ સમગ્રથી કે બહુ ચોપડીઓના બહુ વિષયો મગજમાં પચ્યા વગરના દોરી ધરવાથી શા જોખી જવાથી નુકસાન છે અને વિચારીને ધોડું પણ

સંગીત શીખવવા-શીખવાની જરૂર છે ત્યારે આ રીતિ સુધરી શકશે.

વિચાર કરવાની, સુકાબક્ષા કરવાની, કસોટી કરવાની, તર્ક કરવાની, પ્રશ્નો ઉભા કરવાની, પ્રશ્નોના નિર્ણય લાવવાની, તફાવત સમજાવાની, નિશ્ચય પર આવવાની અને નિશ્ચયને યોગ્ય પદ્ધતિથી તથા અસરકારક શબ્દોમાં જાહેર કરવાની શક્તિ આવશે ત્યારે વિચારકો થઇ શકીશું. સમાજને વિચારકોની લાગતી ઉણપ દૂર થશે.

સમાજ તમારી પાસેથી આવા વિચારકો થવાની આશા રાખે છે; અને તેના થવા માટે નીચેના નિયમોનું જાન મેળવવા દરેક તક લેવી જોઈએ.

૧ જગતનો તુલનાત્મક ઇતિહાસ-પ્રભાતી યાત્રી પડી કેવા સંજોગોમાં થાય છે તેના ખામ અવલોકન સાથે.

૨ જૈન જો દેશમાં રહેતા હોય તે દેશનો-ખાર-નો પ્રાચીન અને અર્વાચીન ઇતિહાસ.

૩ તે દેશમાંના જૂઠાં જૂઠાં દર્શનો અને ધર્મ-

ધર્મો કેવા સંજોગોમાં જન્મ પામ્યાં, તેમના મુખ્ય ઉદ્દેશ અને ફરમાન શું છે-તેમનું આંતરિક સ્વરૂપ.

૪ જૈન દર્શનનો તુલનાત્મક ઇતિહાસ

૫ જૈન સાહિત્યનો તુલનાત્મક ઇતિહાસ.

• વગેરે વગેરે અનેક વિષયો છે.

હું ઇચ્છું છું કે પોતામાં વિચારશક્તિ સ્વતંત્ર રીતે ખીલતી, સાથે વિનય અને ગંભીરતા હંમેશા રાખી અને જાળવી જૂઠા જૂઠા દેશનો તુલનાત્મક ઇતિહાસ શિખ્યા પછી મનુષ્ય સ્વભાવનું અવલોકન કર્યો પછી, જૂદી જૂદી વિદ્યાઓ વચ્ચેનો સંબંધ વિચાર્યો પછી અને યોગ માર્ગનું પ્રાથમિક પથ 'ત્રે-કિટકેસ'—વ્યવહાર જાન મેળવી સમાજની સેવાભાવના વાળા સમાજના નેતા-ઉદ્ધારક-સુધારક તમારાંમાંથી અનેક બનો-નિવડો.

આ 'સમયધર્મ' કહે છે. આજના સમયનો ધર્મ પથ આ કથન પ્રમાણે છે, સમયના ધર્મને સૌ જાણે-પિછાને-કદર કરે.

શત્રુંજયનો છંદ.

નાટકી.

(સંપાદક:—મોહનલાલ લગવાનદાસ ઝવેરી બી. એ. એસ. એલ. બી. સોલિસિટર.)

ધ્રુનિ ક્રઠકતિ ક્રઠકતિ ધપમપ ધપમપ ધધૂનિ ધધૂનિ ધપમાદલ ધૂર'

ધન ઝઝુકતી ઝઝુકતી ઝગઝૂં ઝગઝૂં ઝગમેર ઝગમેર ઝંઝઘૂર'

રવિ કઠકતિ કઠકતિ કિરનાધકર', ગિર શેત્રુંજ ઉપર રીપમક આગે નાટક કરે સુરસ સુરવર ૧

ચયે ચચુપટ ચચુપટ ચાલ ચચુપટ નિચ નિચ તાલ સુચાલ ભર'

તા ધૂંગી-નીકી ધૂંગી નીકી તતથે તતથે શુંગીન ચગીન યીગચારહર'

ભાવ ભરહર ભેકતિ ભેર જૂકુટિ કુટિ ધૂઆતી ગુટટે માનધર'

૨ ગિર શેત્રુંજ૦

દો' દો' દાગડ દીકા દો' દો' તીસર તીસર સરસ સરસર'

સિર સોમિત નોખત બાખત ગાખત ગમન લગન લગે ધૌરખર'

ધરંધિ ધૂકટિ વિધૂકતિ વિધિ વિગ વિગતંડવ પસર'

૩ ગિર શેત્રુંજ૦

પાય ધમકતિ ધુધર ધૌર રજુકતિ નેકરવર'

ઝુક ઝંઝર તાલ કેસાલ કે નાદ કરત ઉપનાદ વર'

હમ હમ હમકિય હોય સુસંગીય છંદ ત્રીમંગીય કે ઉચર'

૪ ગિર શેત્રુંજ૦

હમ હમ હમકિત હિક હવે સર બહોલ મંડર રસીવન પસર'

પટુકતિ તટુકતિ ચાલતિ ચાલતિ ચમ ચમકતિ ચાનધર'

કહે કાંતિ સકલ સુખ કારણ અનુમય કરન હોએ અમર'

૫ ગિર શેત્રુંજ૦

ઈતિ શ્રી શેત્રુંજનો છંદ સંપૂર્ણ.

પાદલિપ્ત સૂરિકૃત નિર્વાણ કલિકા.

ગત એકના પૃ. ૩૭૯ થી સંપૂર્ણ.

અગ્રેષ્ઠ પ્રસ્તાવના લેખક—રા. મોહનલાલ લગવાનદાસ ઝવેરી B. A. LL. B. સોલીસીટર

ગુજરાતી ભાષાંતરકાર—ડા૦ મોતીલાલ છગનલાલ સંઘવી M. B. B. B.

પાદલિપ્ત સૂરિના અન્ય અર્થો.

તરંગવતીની નવલકથાનો હમણાંજ ઉદ્દેશ કરી ગયો છું. તેની મૂળ કથા મળી શકતી નથી. ઉક્ત કથાનો નેમિચંદ્રસૂરિએ તરંગચોલાના નામથી સંક્ષિપ્ત સાર રચ્યો અને આ ઉપસંખ્ય છે. તેનો અનુવાદ જર્મન અને ગુજરાતી ભાષામાં થયો છે. નેમિચંદ્રસૂરિએ મૂળ તરંગવતીનો સંક્ષેપ કરવાનું કારણ એમ આપ્યું છે કે તે બહુ લાંબી સમજાવામાં દુર્બલ તેમજ યુગ્મો, પટ્ટકો અને કુલકોથી ભરેલી છે તેથી માત્ર તે પાંડિતોજ ઉપયોગમાં લેઈ શકે તેવા અંશ યથા રહ્યા છે અને સામાન્ય માણસોને આમાં રસ પડતો નથી. સંક્ષેપ સારના કર્તાએ દુર્બલ શ્લોકો અને લોકપ્રેમ (સામાજિક કહેવતો) ને છોડી દઈ તરંગવતી સંક્ષિપ્ત કરી. તરંગવતીનું વસ્તુ બહુજ સરલ છે પણ અદ્ભુત સરલ અને અસરકારક છે. ગંગા અને યમુના વચ્ચેનો મુલક રથગ તરીકે લીધો છે. નાવિકા પોતેજ વાર્તા કરી સંભળાવે છે. જીવનના નમતા કાળમાં નાવિકા પોતે સાધ્વી યત્ર હતી. તરંગવતી પછી થયેલા વિશાલદહના મુશ્કરાસુસમાં જ્યે તે સમયના લોકોની રીતરિવાજનાં વર્ણન આપે છે

નીતિના કાયદાની 'કોડ'—અવસ્થા હતી અને અસુક સિદ્ધાંતોને અનુસરવાનું હતું. આદ્યકાળમાં અંશકર્તાએ મેળવેલી માનસિક અસરો આ અંશમાં બરાબર ઉઠી આવી છે તે સંભવિત છે.

ઉપર જણાવ્યું છે કે પાદલિપ્તસૂરિ નિમિત્તપાકુડ આદિમાં નિષ્ણાત હતા. તેણે પ્રશ્નપ્રકાશ નામનો જ્યોતિર્વિદ્યા ઉપર અંશ રચ્યો છે એમ જણાય છે. પ્રશ્નપ્રકાશ નામ સૂચવે છે કે તેની અંદરનો વિષય પ્રશ્નજ્યોતિષ એટલે પ્રશ્નોના જવાબ આપવાની પદ્ધતિનો હશે. આ ચાલુ અંશ નિર્વાણકલિકા, તરંગવતી અને પ્રશ્નપ્રકાશ એ ત્રણ અર્થો પાદલિપ્તસૂરિના રચ્યા હોવાનું પ્રમાણ અસ્તિત્વમાં આપ્યું છે. વિવિધતીર્થકલ્પ અથવા કર્મપ્રતી-પમાં જિનપ્રભસૂરિ જણાવે છે કે પાદલિપ્તસૂરિએ શત્રું-જય અને ગિરનાર એ બંને યાત્રાનાં પવિત્ર સ્થળોના સ્તુતિરૂપ શત્રુંજય કલ્પ અને રેવંતગિરિ કલ્પ પણ લખ્યા. તે જણાવે છે કે ભંદ્રપાકુડ રચામીએ તે રચ્યા અને તે ઉપર જીવ્યવવાના પાકુડના હોતું જોઈએ. વજ્રસ્વામીએ તેમ જોખી 'પાસ' યાજ પાદલિપ્તે તેનો અર્થ આપી 'પાસ' કરાવે છે. આજનાં વિદ્યુત સૂરિની

છે. ત્યાં એમ પણ જણાવ્યું છે તેની અંદર આશ્રય
અભિની અને સુચર્યુસિદ્ધિ, પણ ગોપતી છે. આપણે
નસીબદાર છીએ કે તે સ્તુતિ ખારા રોગા ક્રેશા સંગ-
હમાં જરાક અડિત રૂપમાં મળી આવી છે. ખારી
પાસે સ્તુતિના બે મિત્ર પ્રતિનાં લખાણ હોવાથી
(Protanto) પાદ સાધેની સ્તુતિ નીચે આપવા
ભાગ્યશાલી થયો છું. અહિં યીજી સ્ત્રીક્રોને, વાંચનાં
સમગ્ર શકાય તેવા, પાદ બેસાડી આપવા સાર કલકા
વિશ્વવિદ્યાલયના પંડિત શ્રી હરગોવિંદદાસનો આભાર
માનું છું. તે સ્તુતિ આ પ્રમાણે છે:-

ગાદા જુએણે જિયે ભયમોહવિવજિયં જિયકસાયં ।
યો (શ્)શામિ તિ-સંસાદ તં તિસ્તં મહાવીરં ॥૧॥
ગુકમાર-વીર-સોમા રત્ત-કિસિણ પંદરા સિરિવિકેયા ।
ઘોયંકુસગદ્ગમીરુ જલ-થલ-નહ મંડલા તિત્તિ ॥૨॥
ન ચર્ચતિ વીરલીલં હાર્ણવે સુરહિ-મત્ત-પટિપુષા ।
પંકજ-ગવંદ-ચંદા લોચન-ચક્કમિય-મુહાણં ॥૩॥
एवं वीरजिणंदो अच्छरगग-संघ-संघुभो भयवं ।
पालित समय-मदियो दिसल रायं सयलदुरियाणं ॥४॥
જુઓ ૨૧. અવેરીનોબ 'વીરસ્તુતિ' નથા સુચર્યુસિદ્ધિ
સિદ્ધિ' સંબંધી લેખ જૈનપુત્ર પુ. ૧, ૫. ૪૯૨.

ગાથા સમશતી.

પરાપૂર્વથી એમ મનાય છે કે પાદક્ષિણસુવિદ્યુતે આથા
સમશતીના વિખ્યાત લેખક રાજા હાસ સાથે પરમગૈરી
હતી. પાછળ થયેલ કવિઓએ પાદક્ષિણને તે અંચના કર્યા
અથવા કથા મોટા બાગના કર્યા તરીકે માન્યો છે.
આથાસમશતીમાં પાદક્ષિણને નામે ચરેલી કેટલીક ગાથાઓ
છે અને તેમાંની કેટલીક નીચે આપવામાં આવી છે:-
ગાથા સમશતી.

૧૧૬૩ કજહ પલનત્તરોદ્ધણાગિ અતનુદ્ધણા પઠિલાગમ્ ।
હુલ્લખસુલુલ્લેખ-નકલકુલમં વ મહાહજમ્ ॥૬૩॥
(પરવત પલનત્તરોદ્ધણાગિ વિજકલનત્તરોદ્ધણાગિવિલામ્ ।
હુલ્લેખસુલુલ્લેખ-નકલકુલમિવ મેરંટકમ્)
૨૧૧૬-વાણિણ મરિઅં અચ્છિ કણરત્તરવ્વપ્પરણ ।
કુકન્થો અવહં જુવન્થો કોતિ દેવાણમ્ ॥૭૫॥
(વાલેતેન મુતમજિ કર્ણપુરોત્તરજસા ।
કુલ્લર્ણવવિવ્વણં જુવ્વન્થોસિ દેવાનામ્ ।

૩૧૪૮૦ રણાદઅદ્યવાણં વિરાણાં કો ભાણં ચ્લો,ચ્ચેઅ ।
પકાર્દ વિ નિમ્બફલાદં ગવરં કાર્દિ

સજ્જન્તિ ॥૪૮॥

(ચલાદિતદ્રવ્યાનામપિ રાણાં કો ભાજનં

સલ એવ ।

પકાન્થપિ નિમ્બફલાનિ કેવલં કાકેઃ સાગન્તે ॥)

૩૧૫૬૦ કં તુલ્યપુત્રિસત્તેણ પુતિ દારદ્રિયા પજોણસિ ।

રણામિઅકલસપિવેસિઅમ્પકમલેણ વ

મુદ્દેણ ॥૫૬॥

(કં તુલ્યપુત્રિસત્તેણ પુતિ દારદ્રિયા પજોણસિ ।

રણામિઅકલસપિવેસિઅમ્પકમલેણ મુદ્દેણ ॥)

૪૧૧૩૦ જેસિઅમેત્તા રચ્છા ણિઅમ્બ વહ વેસિઓ ન જાઓસિ ।

જં છિપ્પદ શુદ્ધઅળલજિઓસરન્તોવિ રો

હુદ્ધો ॥૧૩॥

(યાજ્ઞમના રથ્યા નિતમ્બ કર્થ તાવન્ન જાતોઝસિ ।

વેન સ્ટરવતે પુરુજન લજાપસત્તોપિ સ સુમગઃ ॥)

૪૧૧૪૦ મરગઅસૂરંવિદ્ધં ષ મોતિઅં પિઅદ્દ કાઞ અમ્પીઓ ।

ઓરો પાડસઅલે તણગ લગં રઝઅ મિન્દુમ્ ॥૧૪॥

(મરકતત્તવિવિદ્ધમિવ મૌલિકં પિવરયામતમીવ ।

મયૂઃ પ્રાવૃત્કાલે ત્વામલગમસુદકવિન્દુમ્ ॥)

૫૧૧૭૦ આમ અવદ ત્વ ઓસર પદવ્વણ તુહ મહાહિઅં

ગોત્તમ્ ।

કિલ્લણ જણસ્સ આઅવ્વ ચંદિલં તા ન કામેયો ॥૧૭॥

(આમ અસરો વ્યમપત્તર પતિમત્તે ન તવ

મહિનિતં ગોતમ્ ।

કિં પુનર્જનસ્ય જાવેઽ નાપિતં તાવજ કામયામહે ॥

પાલિતસ્સ ॥

પાદક્ષિણ સંદરિ સંબંધી ઉદ્દેશેષો.

દમશ્ચાજી જણાવ્યું કે પાદક્ષિણ સંદરિએ તરંગવતી
ચર્ચી અને તેના નેમિશ્ચંદ્ર સંદરિએ મહેશ કર્યો અને
યજી પુસ્તક મળતું નથી પણ તેના પૂર્ક માર ઉપલબ્ધ
છે. તેન આદિત્વમાં તરંગવતી અને તેના લેખક પાદક્ષિ-
ણના યજી ઉદ્દેશેષો છે. સૌથી પ્રથમ ઉદ્દેશેષ આર્ય
સુરક્ષિત સંદરિએ રચેલા આપુરોગ દ્વારા મળી સુત્રમાં
છે. (જુઓ પૃષ્ઠ ૧૪૯ આગમેદ્ય સમિતિ આદરિત)

રો કિં તં સંજૂહ નામે ? તરંગવદ્ધકારે મલયવદ્ધકારે અત્તાણસટ્ઠિકારે થિંદુકારે સં તં સંજૂહનામે ॥

આ ઉદ્દેશ્ય તરંગવતી કથાને આર્ય રક્ષિત સરિની પહેલાં મુકે છે તે બહુ અંગત્યનું છે. આર્ય રક્ષિત સરિ મનસ્વામીના વિદ્યા શિષ્ય હતા તેથી એ ચોક્કસ છે કે પાદલિપ્તસરિ ક્રોધ નહિ તો પણ મનસ્વામીના અમ-કાલીન તો હતા. પાદલિપ્તના સમય નિર્ણયની ચર્ચામાં હું પણ એમ નિર્ણય પર આવ્યો છું કે પાદલિપ્ત એ મનસ્વામીના વૃદ્ધ સમકાલીન હતા. કેટલીક પદાવલીઓમાં આર્ય મંચુ અને આર્ય નદિલ જે પાદલિપ્તસરિના વડા ગુરુ થતા તેની વચ્ચે ધર્મ, ભદ્રયુગ, મનસ્વામી અને આર્ય રક્ષિતનાં નામો જણાવ્યાં છે. ધર્મ એ આર્ય મંચુના વિદ્યા-શિષ્ય હોવાથી ૪ જણાઓ આર્ય મંચુની પાઠે ન હતા તે બીના સહજ સમજી શકાય છે. અને મનસ્વામી એ ભદ્રયુગના વિદ્યા શિષ્ય હતા એ વાત ચોક્કસ જણાવવામાં છે. દીક્ષા શિષ્ય અને વિદ્યા શિષ્ય બંને માટે પાદલિપ્ત આર્ય મંચુથી મનસ્વામી વિદ્યા શિષ્ય તરીકે જેટલા દૂર હતા તેટલાજ દૂર દીક્ષા શિષ્ય તરીકે તેથી તે બંને સમકાલીન હતા તે ચોક્કસ નિર્ણય છે. પાદલિપ્તના સમય નિર્ણય કરવામાં પડતી મુશ્કેલી એ છે કે આચાર્યોની મૂળ પાઠે એ થયા ન હતા અને વળી વજ્રા અને મંચુરી વાચનાના બેદને લઇને કદમચ્ચ અને નદીસરમાં આવતી પદાવલીમાં-ફર પડે છે.

બીજો ઉદ્દેશ્ય જિનમદ્રજણી ક્ષમાત્રમણે તેના વિરોધાવરયક બાળ્યમાં પાદલિપ્તની તરંગવતીને ઉદ્દેશ્ય નીચે પ્રમાણે કર્યો છે:—

જહવા નિરિદ્ધવસા વાસવદત્તા તરંગવદ્ધવાઈ । તદ્દ નિદ્દેસગવસઓ લોઈ મણુહલવાડતિ ॥ ૧૫૦૮

શ્રી વિરોધાવરયક બાળ્ય.

શ્રીએ ઉદ્દેશ્ય પાદલિપ્તની વૈનેષિકા સુદિનું ઉદ્દારણ આપતાં પોતાની આવરયક સૂત્ર ઉપરની રીકામાં શ્રી હરિમદ્રસરિ કહે છે કે:—

મંઠિનિ-પાટલિપુત્રે-શુદ્ધે રાયા, પાલિત્તા આચરિયા તંય જાણહિં ક્ષમાનિ વિવિજિયાનિ સુત્તં મોહિયં લટ્ટી સમા સમુગ્ગમિતિ કેળવિણ જામાણિ પાલિત્તાયદિયા ચદા-

વિયા તુભે જાણહ મગવંતિ ? ઘાઠં જાણામિ સુત્તં ઉગ્ગો-વદ્દે છૂદં મયણં વિરાયં દિઘ્ઠાણિ અગ્ગમાણિ, દંઢંઓ પાણિણ છૂહો, મૂલં સુલ્લં, સમુગ્ગઓ જટ્ઠાણા પોલિઓ સ્પહોદણ કટ્ટિઓ ઉગ્ગાહિઓ, તેણવિ ઓઠિયં સયલ્લં રાહોઠ્ઠણ રંયણણિ છૂહાણિ, તેણ સીવળીણ સિવિલ્લણ વિસાજિયં અદ્ધિન દેત્તા નિપ્પેહ્હણ, સકિયં પાદલિપ્ત-ચત્ત વેણહી ॥

ચોથો ઉદ્દેશ્ય હરિમદ્રસરિના શિષ્ય ઉદ્દેશ્યતરંગવતી અથવા દક્ષિણચિહ્નની કુવલપ્રભાલામાં તરંગવતીનો આ પ્રમાણે છે:—

ચક્રાય જુવલસદિયા રમંતણરાય હંસકવહરિસા । જત્ત કુલપ્પવ્યત્ત્વં વ વિચરહ ગંગા તરંગવદ્ધ ॥

પાંચમો ઉદ્દેશ્ય સંવત્ ૧૬૫૫ થયેલ વર્ષમાના-આર્યના બનાવેલ ઉપદેશ પદમાં અલૌકિક સુદિના ઉદ્દારણ તરીકે પાદલિપ્ત-સરિને વર્ણવ્યા છે:

છઠો ઉદ્દેશ્ય પોતાની લખેલી તિલકમંજરીમાં ધનપાસે તરંગવતીને ઉદ્દેશી આ પ્રમાણે આપેલ છે. પ્રસન્નગંમીરપદ્યા રચાત્તમિયુનાથયા । પુણ્યા પુનાતિ ગંગેષ ગો તરંગવતી કયા ॥

સાતમો ઉદ્દેશ્ય મહાપુરુષ ચરિત્રમાં પ્રાકૃતમાં શિલાંશ્ચાર્યે કર્યો છે (કે જે આ નામના પ્રખ્યાત રીકા-કારથી ભિન્ન છે જુઓ પૃષ્ઠ ૪૪ જેસહમેર મંચુરનું કેટલોગ ગાયકવાડ ઝોરીએન્ટલ સીરીઝ):—

જા નરિયકલ, તં જરિય લક્ષણં જં ન લીસદ્ધ કુદ્ધત્વં । પાલિત્તવાહ વિરહય તરંગમદ્ધાણુ ન કહણુ ॥

આઠમો ઉદ્દેશ્ય સુપાસનાદ ચરિત્રમ (સંવત્ ૧૧૬૯ માં રચાયું) ના કર્તા લક્ષમણ મણિની છે. તે તરંગવતીના કર્તાને ઉદ્દેશ્ય કરે છે અને ધણા પ્રબંધોને રમિક બનાવનારી એવી પ્રાકૃત નવકથા તરીકે તરંગવતીને વખાણે છે:—

કો ન જળો હરિતિજ્ઞહ તરંગવદ્ધવરં સુનેઝણ । હરે પયંચસિધ્ધિ પાવિયા જીઈ મહુરત્તં ॥

નવમો ઉદ્દેશ્ય પાલિત્તપ્રબંધ અને પ્રમાણ ચરિત્રમાં છે કે જ્યાં નીચેની ગાથા સચવાઈ રહી છે અને જે ગાથા પાદલિપ્તના મરણથી પિન્ન થતાં શોકમાં કાપે બનાવ્યાનું જણાય છે:—

સૌંઁ વહ્નિ ન કુદ્ઁ જમસ્ય પાલિસ્યં દરંતસ્ત્ત્વ ।

જસ્ય મુદ્ઁ નિન્નરાઓ તરંગવદ્યા નર્દે દુદ્ધા ॥

પાદલિપ્તસ્મરિનો કાલનિર્ણય.

નિર્વાલુકલિકાના અંચકર્તા વીર સંવત્ ૪૧૭-૪૭૦ એટલે ઇસ્વીસન પૂર્વ ૫૬-૫૯ વર્ષે થયા હોવાનું સર્વ સામાન્ય મંતવ્ય છે. હું અંચકારનો અવકાળ વિક્રમના સંવતના ૫૬૯ના શતકનો હતો એ માનવાની વજણુનો છું. આપણા અંચકાર આર્ય અપુત્ર્યાર્ય પાસેથી વિદ્યા પ્રાપ્ત શીખ્યા તેથી તે તેના સમ્બંધમાં આભ્યાન હતા. વિજયાર્નેદ્યસ્મરિના તત્ત્વાદર્શ પ્રમાણે તે વીર સવત્ ૪૫૩ માં થયા. પણ પ્રમાણક ચરિત્ર પ્રમાણે વીર સંવત્ ૪૮૩ માં થયા. પ્રાકૃત પાદલિપ્ત પ્રબંધ ને ૧૩ માં સંક્રમાં તાડ પત્ર ઉપર લખ્યો છે તેમાં લખ્યું છે કે પ્રતિજ્ઞાન પુર (પૈથળ)ના શતકલિએ નરનાહનરામના ભર્ય ઉપર ઘેરો ધાડ્યો. હરિભક્તસરિ જેણે તે પૂર્વે આવશ્યકચત્ર ઉપર ટીકા લખી હતી તે પછી તેજ વાત લખે છે. બ્યારે ભર્યને ઘેરો ધાડ્યો ત્યારે આર્ય અપુત્ર્યાર્ય થયા એમ કહેવાય છે. તેથી આપણે આર્ય અપુત્ર્યાર્ય વીર સંવત્ ૪૫૩ માં હતા તેમ સ્વીકારીએ. જૈન પદ્માવલી પ્રમાણે વીર સંવત્ ૪૫૩ ની સાઢ નરનાહનના ૬૦ વરસના રાજ્યની હેક્કી સાઢ હતી. પદ્માવલીઓની ગણતરીમાં ઉજ્જયિની કે જ્યાં પાલકવંશથી માંડી કેટલાક વંશોએ રાજ્ય કરેલું તેથી મહત્ત્વનું સ્થાન ગણાતી, તેથી માફ માનવું એમ છે કે નરનાહન જે કે ભર્યમાં રાજ્ય કરતો હતો પણ ઉજ્જયિની એ તેની સત્તા નીચે જ હતી. તેની પછીના વંશજ મહાભિલે ઉજ્જયિનીમાં ૧૩ વર્ષ રાજ્ય કર્યું હોવાનું કહેવાય છે. તેથી નરનાહનને પણ ઉજ્જયિનીમાં રાજ્ય કર્યું હશે એવી અટકળ સામળ પાને છે. ભર્યના ધેરાનું વર્ણન કરતાં પાછળથી થયેલ નરનાહનને પૂર્વે થયેલ મિત્ર અને ભાતુમિત્રની માથે પ્રમાણક ચરિત્રે દેખતી રીતે શ્રુત્વી નાખ્યા છે. આ બાજતમાં પાછળના પ્રમાણકચરિત્રના કરતાં પૂર્વે બનેલ પ્રાકૃત પાદલિપ્ત પ્રબંધ અને કથાવલિ ઉપર ધધારે વિશ્વાસ મૂકવા જેવું છે બન્ને કથાઓ બીજી કોષપણ બાજતમાં જુદી પડતી નથી. કથાવલી બીજી બન્ને પુસ્તકો કરતાં જરા દૂર અને જરા મિત્ર વર્ણન આપે છે.

હવે હું અતુરોગ સૂત્રના ૫૯ ૧૪૯ માંના કકરોનો ઉદ્ધેખ કરું છું. મળ સૂત્રમાં ને કકરો આવે છે તેમાં તરંગવદ મલયવદ એમ આવે છે. તરંગવતીકારનો ઉદ્ધેખ ખરેખર આપણા આ જ ગ્રંથના કર્તા જેણે તરંગવતી નામની પ્રખ્યાત નવલકથા લખી તેનોજ છે. ગાથા સમયતી (નિર્ણયસાગર આદિતિ)ની પ્રસ્તાવનામાં મલયવતીએ સત્ત્વ ગાયવા શાલિવાહન વંશના દ્વિપ ગાયવા દિપિકર્ણના પુત્ર ગાંધારાજ કુંતલની રાણી હોવાનું જણાવ્યું છે. હવે આ કુંતલ તે અધિવંશનો ૧૩ મો રાજા કુંતલ સ્વાતિકર્ણ તેજ છે કે જેણે ઇસ્વીસન પૂર્વ ૨૭ થી ૧૫ ની સાઢ સુધી ૮ વર્ષ રાજ્ય કર્યું હતું (વી-સેટ રિમથકૃતદિદનો ઇતિહાસ પૃષ્ઠ ૨૧૬ નીચ આદિતિ ૧૯૧૪) તે મુચેન્દ્ર સ્વાતિકર્ણનો પુત્ર હતો. મુચેન્દ્ર અને દ્વિપી બન્ને અર્થ એકજ છે. આ પ્રમાણે આપણને આ પાદલિપ્ત જીવગીતી સાંકળના અંકિડા પુરા પાડે છે અને ગ્યારે પાદલિપ્ત ૭૫ વર્ષની ઉમરના હતા ત્યારે તેને કુંતલ સ્વાતિકર્ણની સાથે સંબંધ હતો એમ જણાય છે. મલયવદ્ધારના ઉદ્ધેખથી પાદલિપ્તનું જ સૂચન જણાય છે. તેણે જેમાં મલયવતી નામિકા હોય એવું બીજું નવલકથાનું પુસ્તક લખ્યું હોય એમ સંભવિત છે. વાલ્મીયન અને ગુણાદ્ય બન્નેએ અતુક્રમે પોતાના ગ્રંથ કામશાસ્ત્ર અને કયાસરિત્સાગર (છઠા તરંગ) માં કુંતલ સત્ત્વલિને નોંધ્યો છે. જુદો રહેલો પુસ્તકાલયમાંથી ડો. પીટરસને મેળવેલી ગાથા સંપત્તિ સતીની પ્રતી પ્રસારિતના લખાણ ઉપરથી કુંતલ સત્ત્વલિ એજ હાલ હતો, એમ ગાથા સમસતીની પ્રસ્તાવના પૂરવાર કરવા મળે છે. (ડો. પીટરસનેનો ગ્રીએ રીપોર્ટ પાનું ૭૪૯): પણ હું ધારું છું કે તે બન્ને એકજ વંશમાં થયેલ મિત્ર મિત્ર રાજ્યો છે. પ્રસ્તુત ગ્રંથ કર્તા શાલિવાહન વંશના એક ગાયવા બીજા રાજ્યોના જુદાજ પરિચયમાં હતા તેમાં તો સંક્રાજ નથી. જેને મલયવતીની કથા વાંચવાની ઉત્કૃષ્ઠ હોય, તે કયાસરિત્સાગરમાંથી વાંચે. રૂદ્રદેવસૂરી અને અનુભુક્ષિંદ કે જે અતુક્રમે ચેતિપ્રાપ્ત અને નિમિત્ત પ્રાણુતમાં હરિપાર હતા તેના સમકાલીન પાદલિપ્તસરિ હતા, અને પાદલિપ્તે તેમની પાસેથી તે તે વિદ્યા શીખ્યા હતા. તેમજ વિદ્યાયકવર્તિ આર્ય અપુત્ર્યાર્ય.

ના શિષ્ય ઉપાધ્યાય દેવેન્દ્રના પશુ-સમકાલીન હતા. દેવેન્દ્ર સિદ્ધ પ્રભૂતમાં પ્રવીણ હતા અને તેની પાસેથી પાદલિપ્ત તે શીખ્યા હતા. અમને આર્યપુત્રના આર્ય કે જે વીર સંવત ૪૫૩ લગભગ થયા સિવાયના પુરુષોની અમને સમય પરત્વે સ્વતંત્ર જરાએ માહિતી નથી. આ પુરુષોના સંબંધ પુરતું ખ્યાલ આગળ આપવામાં આવી ગયું છે. પાદલિપ્ત આરે પાહુડમાં પ્રવીણ હતા એમ જણાયું છે. તેના જીવનચરિત્ર લેખકોએ તેને પાલી ભાષાના ઉપાસિકાર તરીકે વખાણુ કર્યા છે. પાદલિપ્ત અને વજ્ર સ્વામી બન્ને સમકાલીન હતા. તેમનું પાહુડના સંબંધમાં સાહિત્ય વિષયક કાર્ય હમણાં જ જણાયું. વજ્રસ્વામીના મામા આર્ય સમિતિ સિદ્ધ પાહુડમાં નિષ્ણાત હતા. તેણે યમુના નદીના નીર સ્થંભાવી તે રસ્તે સામે કડી જવા યમુનાના બે બાગ કરી દીધા. તેણે ૫૦૦ તાપસોને જેન દીક્ષા આપી અને બ્રહ્મદિપિકા શાખા અતારી. તે પશુ પાદલિપ્તના સમકાલીન હતા.

પાદલિપ્તના સમકાલીન રાજાઓ.

પાટલીપુત્રના મુરખને પાદલિપ્ત સાથે લઘુવયમાંથી જાત્રી હતી. ઉજ્જયિનીના રાજા વિક્રમ પશુ તેના સમકાલીન હતા. પાદલિપ્તસરિ અંગત તેના સાથે કાંઈ પશુ સંબંધમાં હતા એમ જણાયું નથી. તેના શિષ્યના પ્રશિષ્ય સિદ્ધસેન દિવાકરને રાજા વિક્રમ સાથે સંબંધ હતો. સિદ્ધસેન દિવાકર એ સંહિતાચાર્યના શિષ્ય વૃદ્ધવાદિના શિષ્ય હતા.

સંહિતાચાર્ય પાદલિપ્તસરિના શિષ્ય હતા. પાટલીપુત્ર હોડયા પછી પશ્ચિમ દિશામાં આવીને પાદલિપ્ત માન્યમેઢપુરના રાજા કૃષ્ણના મિત્ર બન્યા. શ્રમણસિદ્ધ કે જે પાદલિપ્તના સમકાલીન હોવાનું ઉપર વર્ણવ્યું છે તે વિલાસપુરના રાજા પ્રજાપતિના સંબંધમાં હતા. તેથી ઉક્ત રાજા પ્રજાપતિ પાદલિપ્તના સમકાલીન હતા. દેવેન્દ્રના કથાનકના સંબંધમાં વર્ણવેલ પાટલીપુત્રના રાજા દાહક પાદલિપ્તના સમકાલીન હોવાનું જણાય છે. શાસિવાદન વેશના એક કરતાં વધારે રાજાઓના પરિચયમાં તે હતા એમ જણાય છે ખાસ કરીને ગાથા સમસતી નામની ૭૮૦ રસમય

ગાથાઓનો સંગ્રહ બનાવનાર પ્રખ્યાત કવિ રાજા હાલના ખાસ વધારે પરિચયમાં તે હતા. રામચરિતના કર્તા અમિનંદન, નીચે પ્રમાણે રાજા હાલ અને પાદલિપ્તસરિના સંબંધને ખાસ શબ્દોમાં ઉલ્લેખે છે.

હાલેનોત્તમપૂજ્યા કવિશ્રુપ: શ્રીપાલિતો લાલિત:

સ્વાત્તિ કામપિ કાલીદાસકવયો નીતા: શકારાતિના ।

શ્રીદ્રષ્ટો વિવતાર ગયકવયે વાળાય વાળીફલં

સય: સત્કિયવાર્ષિનંદમપિ વ શ્રી હારવર્ષોડમહીવ ॥

પાદલિપ્તના શુર આર્ય નાગહરતી આર્ય નંદિસના શિષ્ય અને આર્ય મંડુના પ્રશિષ્ય થાય. પટ્ટાવલી પ્રમાણે આર્ય મંડુ વીરસંવત ૪૬૭માં થયા. પટ્ટાવલીએ એ પશુ દર્શાવે છે કે પાદલિપ્તસરિ વીર સંવત ૪૭૦માં પા તે લગભગ થયા. તેથી એમ માની શકાય છે કે આર્યમંડુ, આર્યનંદિય અને આર્યનાગહરતી ત્રણે સરખી વયના જ હતા. પાદલિપ્ત તેઓમાં ચોથા હતા અને માત્ર ત્રણજ વરસ પાછળ થયા. આ વાત આશ્ચર્યકરું નથી કારણકે પાટ ઉપર બેસવાનો હક આપથી દીકરાને ઉતરતો નથી પશુ શુરથી શિષ્યને ઉતરતો હતો.

દિગંબરો જણાયે છે કે નાગ હરતી અને આર્યનંદુ (અથવા ભાગે આર્યમંડુ) બન્ને શુણ્ધર નામના એકજ આચાર્યના શિષ્યો હતા. (જુઓ રેનકરકે-આવકાર્યાર મુખ્ય અંધ પૃષ્ઠ-૧૬૦) જે તેઓ ઉપર જણાવેલ આર્યનાગહરતી અને આર્યમંડુના હોય તો તેઓ લગભગ એક જ ઉમરના હોય એવી એકી અટકળ સાચી પડે છે. પૂર્વકાળમાં વૃદ્ધ આચાર્યો જે જે વિષયો પોતાને ન આવડતા હોય તે લઘુઆચાર્યો પાસેથી શીખી શેવામાં જરાએ હીચુપદ માનતા નહિ તેથી તેમની વચ્ચે વિદ્યાશુર અને વિદ્યા શિષ્યનો સંબંધ પશુ હતો અને માત્ર દીક્ષા શુર અને દીક્ષા શિષ્યનો નહિ; આ વાત આર્યસરિના અને વજ્રસ્વામીના સંબંધથી સ્પષ્ટ જણાય છે, એમ કારણને લાક્ષણિક મુગપ્રધાન મંત્રમાં આર્યમંડુ પછી અને આર્યનંદિસ પહેલાં ક્રેટલાએ આચાર્યોના ઉલ્લેખ છે. જે કે તે દીક્ષા શુર અને દીક્ષા શિષ્યની લાક્ષણિકતા નહતા માટે. મુગ પ્રધાન મંત્રમાં આપેલી તારીખો બહુજ વિશ્વાસ રાખવા જેવી નથી.

પાદલિપ્તસરિ અને પાલીતાણા.

પાદલિપ્તસરિ પાલીતાણાની સ્થાપના સાથે યોક્ષ રીતે જોડાયેલા છે. અને નામ વચ્ચે રહેલ વ્યુત્પત્તિ-શાસ્ત્રીય સંબંધ પાલીતાણા અને વીરસ્તુતિના ગયાળા નીચે આપી છે. જૈનધર્માનાં રચનામાંથી સૌથી પુનિત શત્રુજય ગિરિને અંગેજ પાલીતાણા શહેરનું અસ્તિત્વ છે. ગામ પર્વતની નજીકમાંજ આવેલું છે. સેક્રવાયકા એવી છે કે સંવત્ ૫૩ થી માંડી સંવત્ ૧૦૮ સુધી નાં ૫૫ વર્ષો અધિષ્ઠાયક કપર્દીયકા જત્રાણુઓને હુરાન કરતો અને પ્રાણીઓના હાડકાં અને પિંજરોના લગ્ન-લાથી શત્રુજયને અપવિત્ર અને ન જવાય તેવો બનાવતો તેથી શત્રુજયની જત્રાએ કોઈ જતું નહિ-લગ્ન-ભગ સંવત્ ૧૦૮ માં વજ્રસ્વામીએ શિખર ઉપર અપમંદેવ ભગવાનની મુનઃ પ્રતિષ્ઠા કરી તેનો સર્વ પર્થ જાવડાએ સંધપતિ થઇ આપ્યો. પાદલિપ્તસરિની શત્રુજયની એકાદ નિયમિત જત્રા દરમ્યાન તે વર્ષમાં અથવા તદન નજીકનાજ કાળમાં પાલીતાણા શહેર સ્થપાયું. પ્રભાવક ચરિત્રમાં જણાવે છે પાદલિપ્તસરિએ શત્રુજય ઉપર સમાધિ મરણથી દેહ છોડી વજ્રસ્વામી જે સંવત્ ૧૧૪ માં સ્વર્ગરથ થયા તેના જીવનચરિત્રમાં એમ આવે છે કે દુષ્કાળને લીધે શુભ-રાતમાંથી દશિણ તરફ કેટલાક સાધુઓ યાત્રા ગયા, પણ પાદલિપ્તના જીવનમાં આ ઉદ્દેશ નથી. પાદલિપ્તસરિને ગાથા સપ્તરાત્રીના કર્તા શાલિવાહન કુટુંબના રાજા હાલ સાથે સંબંધ હોતો તે ઉપર જણાવ્યું છે. હાલે ઇ.સ. ૪૯ થી ૫૪ સુધી રાજ્ય કર્યું. પાદલિપ્તની જુદી જુદી જીવન કથાઓમાં પાદલિપ્તે હાલના મરણ સમાચાર સાંભળ્યા હોય એમ જણાવ્યું નથી. હું તેથી ધારું છું કે પાદલિપ્ત ઇ.સ. ૫૨-૫૩ માં પાલીતાણાની સ્થાપના પછી તરતમાંજ સ્વર્ગરથ થયા હશે. જે આપણે પાદલિપ્તનો જન્મ વીર સંવત ૪૭૦ માં એટલે કે ઇ.સ. પૂર્વે ૫૬ લક્ષ્યે તો પાદલિપ્તસરિ ૧૦૬ વર્ષ જીવ્યા હતા તેનું અને જે પાદલિપ્તસરિનો આચાર્યાનિકે સવત ૪૭૦ માં અણીયે તો ૧૦ વર્ષ વધારે જીવ્યા તેનું ધારવું પડે છે તેમાં શંકા નથી. 'પ્રતિહાસની શોધખોળ કરનારાઓ આ

ખાખત આસંભવિત માને પણ જ્યારે આપણે ૧૧૭-સ્વામી ૮૮ વર્ષ જીવ્યા અને તેના શિષ્ય વજ્રસેન ૧૨૮ વર્ષ જીવ્યા એમ તે સમયના જૈનસાહુઓના લાંબા જીવન વિશે યોક્ષ જણાવે છીએ તો પછી પાદલિપ્તનો જીવનકાળ ન માની શકાય તેટલો લાંબો ન કહેવાય. હું જે માતું છું તે એક પાદલિપ્તની જીવનની ચરિત્રાત આર્યપુટાચાર્ય સાથે યોક્ષ સંબંધમાં છે અને મૃત્યુ તે હાલ અને પાલીતાણાની સ્થાપના સંબંધિ છે, વળી આપણે એ પણ ધ્યાનમાં લેવા જેવું છે કે પાદલિપ્તના શિષ્યના પ્રશિષ્ય સિદ્ધસેન, રાજા વિક્રમ સાથે સમકાલીન હતા. સિદ્ધસેન સંવત ૩૦ માં ગુપ્તરી ગયા. તેથી પાદલિપ્તનો જન્મ ૧૦ વરસથી વધારે નીચે લાવી શકાય તેમ નથી, તેથી એમ અણી લક્ષ્યે. પાદલિપ્ત વિક્રમના પહેલા શતકમાં થયા. શાલિવાહનની મદદથી ભર્યમાં પ્વજ પ્રતિષ્ઠા પાદલિપ્તે કરી એ અગલની ખીના પ્રભાવક ચરિત્રમાં આવે છે. પ્રમંથ ચિંતામણિ જણાવે છે કે વિક્રમના જીવનના અંત ભાગમાં ઇ.સ. ૧-૪ માં શાલિવાહને વિક્રમ રાજના પ્રદેશ ઉપર હુમલો કર્યો અને વિક્રમે તેની સાથે સંધિ કરવી પડી, જેથી 'દશિણ' ગુપ્તરાત્રમાં શાલિવાહન રાજા થયો. પ્રભાવક ચરિત્રમાં વર્ણવેલો ભર્યનો ઘેરા અને શાલિવાહનની સ્વારી સાથે બંધ બેસે તો પ્રતિજ્ઞા વિધિ કરવી હોય તેવી સૂચના આપણને મળી રહે. આ બનાવ પાદલિપ્તના જીવનના ૫૬ મા વર્ષ થી ૬૦ માં વર્ષો સુધીમાં અને વિક્રમના રાજ્યકાળમાં જન્મે હશે. આનાથી વધારે એક અટકળ કરી શકીએ છીએ કે પાદલિપ્ત જીવ્યા પછી પાદલિપ્ત ૬૦ વર્ષના થયા ત્યાં સુધી ભર્ય સાથે જોડા વધતા જોડાયેલા હતા. તેનું ભર્યમાં લાંબુ રાક્ષા થયું તેનું એક કારણ તેનો આર્યપુટાચાર્ય સાથેનો સંબંધ હોવો જોઈએ. ત્યાર પછી તેનો માનવેક-પુરના રાજા કૃષ્ણ સાથે પરિચય થયો અને ઇ.સ. ૪૯ રાજા હાલે તેને આશ્રય આપ્યો હતો ત્યાં સુધી ત્યાંજ રહ્યા એ સંભવિત છે. જે ભર્યના ઘેરાની તારીખ સાચી હોય, તો ઇ.સ. પૂર્વે ૧૨ થી ઇ.સ. ૨૪ સુધી રાજ્ય કરતો શાલિવાહન વંશનો રાજા પુરોચારી

પહેલો હોવા નોંધ્યો. તે હાલનો પિતામહ થતો અને અનિષ્ઠકર્મનો પિતા થતો હતો.

અંત.

હું આ પ્રસ્તાવના પૂરી કરે તે પહેલાં. મારે જ જાણવું નોંધ્યો કે મૂળ પુસ્તક તૈયાર કરવા અને પ્રુટોટોપોમાં મિત્ર વાંચતો નોંધવા સાર મારી પાસે શરૂઆતમાં ક-અ-ગ નામની ત્રણ પ્રતો હતી. શ્રી વિજયસિદ્ધિસુરિની મૂળ પ્રત જે દેવચંદ લાલભાઈ પુસ્તકોદ્ધાર ફંડ મારફત શ્રી જયસુરિ માટે મેળવેલી હતી તેમાંથી મેં પોતે હાથે ફેલી નકલ-પ્રત લખી હતી; માઈનમાં ફેટલીક વ્યાખ્યા પાઠાંતરો લખ્યા છે. તેથી આ સારી પ્રત ખાતું જણાય છે અને તેથી મેં આ ચાલુ 'રેફરેન્સ'ના રૂબરૂ તરીકે વાપરી છે. આ પ્રત ઉપરથી મેં કરેલ ફક્ત ઉપરથી પ્રેસ કોપી તૈયાર કરવામાં આવી હતી. મને પ્રતો ખ અને ગ તેમજ વળી પાછળથી ધ પ્રત દેવચંદલાલભાઈ પુસ્તકોદ્ધાર ફંડવાળા મી. જીવનચંદ સાકરચંદ મેં મેળવી આપી હતી. અને તેની આ કૃપામય સેવા સાર. હું આભાર માનવાની આ તક લઉં છું. ખ પ્રત આનંદ પુસ્તકાલય સુરતની છે. જે શ્રી સાગરાનંદસુરિના સંચદ છે. આ પ્રત ક પ્રત જેટલીજ જુની છે, અને સંવત્ ૧૮૫૨ માર્ગશીર્ષ કૃષ્ણ દશમી તિથિ ધારણ કરે છે. તે ક, ગ અને ડ પ્રતોથી મિત્ર મૂળ રજૂ કરે છે. પ્રત ગ. મુનિ શ્રી મોહનલાલજી જ્ઞાનમંદાર સુરતની ગાલકીની છે. તે તો બહુજ નજીકના સમયમાં લખાયેલી છે અને તેનો ઉદ્ભવ ક અને ડ પ્રતો સાથે સામાન્ય મૂળ ધરાવતો જણાય છે. આ અંધ-છપાવવામાં મૂળ સહાયભૂત શ્રી જયસુરિએ અને જણાવ્યું છે કે ઉક્ત પ્રત ગ. જયસુરિના વડા

શ્રી મુનિશ્રી મોહનલાલજી પાસેની તાડપત્રીય કોપીની નકલ છે. પ્રત ધ. તાજીજ લખાયેલી છે. અને શ્રી વિજયસિદ્ધિસુરિની છે. તેને પ્રત ખ સાથે સામાન્ય મૂળ હોવાનું જણાય છે. ડ પ્રત સૌથી સરસ છે અને ક અને ગ પ્રતો સાથે એકજ મૂળમાંથી ઉત્પન્ન થઈ છે. તે શ્રી હંસવિજયજી પાસેથી મેળવી હતી અને તે તેમજ બહુજ મહેનત લઈ સુધારેલી હતી. તે પ્રત મારા હતાહી. મિત્ર મણિલાલ સુરજભાઈ તેમની પાસેથી મેળવી આપી હતી. અને હું તે બંનેનો આ સારી પ્રત મેળવી આપવા સાર આભાર માનું છું. તેમજ શ્રી વિજયસિદ્ધિસુરિ સાગરાનંદસુરિ તેમજ મુનિશ્રી મોહનલાલજી જ્ઞાનમંદારના અધિકારીઓનો પણ આભાર માનું છું. મારા મિત્રો કેશવલાલ પ્રેમચંદ મોદી અને મોહનલાલ દલીચંદ દેસાઈ મને બહુજ મદદગાર થયા છે. શ્રીયુત મોદીએ પાદત્રિપ્તસુરિને લગતા વિરલ ઉલ્લેખો પુરા પાડ્યા હતા અને શ્રીયુત મોહનલાલે બહુજ કીમતી સૂચનાઓ કરવા ઉપરાંત કથાવદીમાંથી પાસિત ચરિત્રની ફોટો નકલ મેળવી આપી હતી. પડિત રંભાપતિ મિત્ર જે ઘણાવર્ષોથી મુબમમાં શ્રી મોહનલાલજી જૈન સંસ્કૃત પાઠશાળા સાથે જોડાયલા છે તેની સંસ્કૃત પ્રસ્તાવના સંસ્કૃત જાણનારોએ વાંચવાની બધામજી કરે છું. છેવટમાં મારે જણાવવું નોંધ્યો કે શ્રીમાન જયસુરિની ઘણીજ અંતને લખે તેમજ તેના પં શિષ્ય મતાપમુનિને લખે આવા વિરલ અંધો છપાય છે જે અંધોમાં આ ચાલુ અંધ 'મુનિશ્રી મોહનલાલજી અંધા-જાની એણીમાં પાંચમો' છે.

૧૫ ધનજી સ્મૃત મુબમ ૩.
૧૯૨૬ ફેબ્રુઆરી.

મોહનલાલ ભ.
છેવેરી.

પદ

મેરો મન વગ્ન કીનો જિનરાય, મેરો

નવિ નોનું કણું હુંના કીના, યંત્ર મંત્ર દેખાયા. મેરો ૧

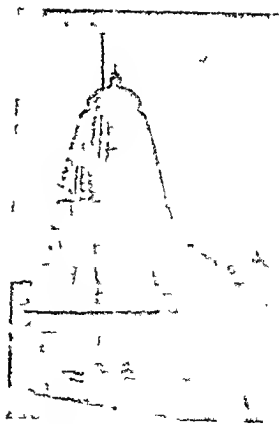
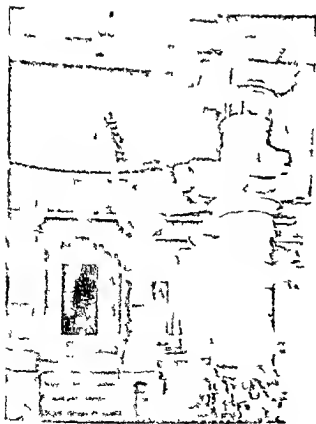
મેં ન દેખ્યો રૂપકી તેરો. કણું કર મન ભરમાય. મેરો ૨

મેં નવજો અગ આગમ મંત્રદ, અવજ સુજાત સખ યાય. મેરો ૩

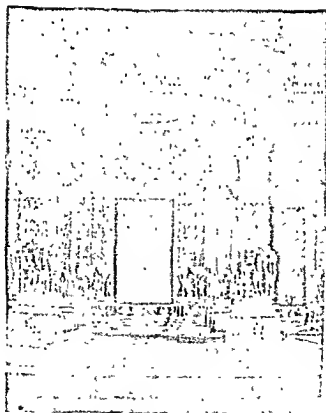
તું યાપને મેં તંત્રદ દેખ્યા, અંગીઆ યંત્ર કે દાપ. મેરો ૪

તાયે ઉતમ યજ્ઞ હમહુંક, પદમકા વિન દરિ ગય. મેરો ૫

—પદ્મવિજ

આનાસપ-કલાગીયાળ મંદિર. બાજુ તેમજ આંતરિક દૃષ્યો.

आराधन-कुंभारीयाल मंदिर,
 जगन्मोहन आनंदिक दृश्यो।

આરાસણ નગરી અથવા કુંભારીયાણ.

કુંભારીયાણ એ જૈન પ્રાચીન તીર્થ છે. અંબાજી માતાથી પેણુ સાર્ધના અતરે અગ્નિ પ્રુશ્વમા આવેલુ આ સ્થળ હાવતો છે મદીરેનું છે ત્યા જવા માટે તો આત્મારે સુનક રસ્તો આપુરો (ખરાદી) રોશનથી ઉતરી ત્યાંથી દક્ષીણ તરફ આજાણ ગામા તેર માફત છેડે છે અને અજાણથી પેણુ મધન કુંભારીયાણ છે

હાલ જેને કુંભારીયાણ કહીએ છીએ તે પ્રથમ આરાસણ નગર નામથી ઓળખાતું નગર હતું આત્મારે ત્યા મેલુદ રહેલી વસ્તુમા છે મદીર અને કપાછા છુટા છતામા ગિવ વિષ્ણુ ધત્તાદી દેવોના નાના નાના મંત્રિશ જુદો જુદો ટેકરીએ પર તલન જીર્ણ હાનતમા ગામ નીચાની પુરતા છે. ખીજુ દેરાસરની આસપાસ છોરાના રોડા દેખાય છે. જે ત્યા ધરોના પાયા હોનાનું યુથને છે મંદીરના પૂર્વ બાગ તરફ ઉંચી જગ્યા છે ત્યા ધરો હોય તેવું જણાતું નથી. પથુ ફક્ત કાટાગવાળા પથ્થર જેના જમી ગયોના રસના ગરજા વચ્ચી સમ્પામા પડ્યા છે.

મંદીરો ક્યારે બાંધાયા અને આ નગર ક્યારે કેટલું હતું તથા તે ક્યારે નષ્ટ થયું તે જોવા માટે મદીરોમા જન તીર્થંકર ભાગવાનના પરધરના ગાદી વગેરેના ચીલા લેખો સિવાય કશો પ્રમાણુયોગો આધાર નથી મદીરોની સાન વિક્રમ સંવત્ ૧૦૮૭ ની છે (મ્હાલ્ય એથી પથુ પાચ સાન વગસ પહેલાની હોય) એ પરથી એમ જણાય છે કે અગ્નીઆરમી સદીમાં આ શહેર સારી રિયાતિમા હતો મક્કા ખરા લેખોમા ધારાસળ નવરે લખેલ છે પરતુ આ શહેરની ચોટમી સદીમા પડતી થઈ દેખાય છે

શીલાનેખો પરથી, અને મદીરના જીર્ણોદ્ધારના જુનાર શ્રમ પરથી, અને આસપાસના ખોદાણુમાથી નીકળના છોરા પ્રથમ અને સુરો કત્તાદી પરથી એમ કહી શકાય છે કે આપારમી સગીમા આ મંદીરે બધારા છે અને તેરે ચોટમી સંગીત મંદામા સુમન માનેના કાચે પાટુ વૃક્ષાન થયું તે પ્રતિભા મા તે

તલન ખડીત કરેતી છે. અને ત્યાર પછી યોગ આ ચાપોએ તેમાં સમયાનુકૂળતાએ નવી પ્રતિભાઓ બરાલી પધરાતી, ત્યાર પછી ફરી સત્તરમી સદીની શરૂઆત પછી કે ગંધમા ફરી સુખવાતોના હાથની સમ્પત વૃક્ષાન થયું છે તે પછી છેત્રી વખત વિક્રમ સંવત ૧૬૭૫ના મહા માલમા વિમા દેવસરિજના પ્રપત્યથી મોગી પાચ છે પ્રતિભાઓ નવી બરાલી અજનમનાકા દરાવી ફક્ત મુખ્ય ગમારામાજ અકેકી પધરાતી પથુ ફરતી જમતીઓ ખતી રહી હોત તેમ જણાય છે.

નિ સં ૧૬૭૫ પછીના કામા આ મંદીરે માટે તલન અવ્યવસ્થિત હતો તેમ આજન્ય પ્રામાદેને જોઇ કયા વગર આનું નથી.

આ સાથે આપણે એટલું પણ જરૂર કહી દેતું જોએ કે જારે જ્યારે ફરી પ્રતિભાઓ પધરાતી છે ત્યારે ત્યારે તેની સાથે આ મદીરનો જીર્ણોદ્ધાર થયો છે વચ્ચે એક વખત સં ૧૬૭૫ પછી આરમમી સદીમા પથુ કંઈક મંદીરનો યોગ જીર્ણોદ્ધાર થયો છે. ત્યાર પછીનો છે તો મોરો ઉદ્ધાર હાનતો આતુ છે

આ પાચે મદીર વિમળરાહના બધાનેજા છે કે કેમ તે કહી શકતું થયું સુરેકે છે પથુ તથુ દેશસરે (પિનાથણ શાન્તીનાથજી અને મહાતીરજી)ને વિમળરાહના બધાવેલા હોય તેમ જણાય છે છેત્રું મહાવીર સ્વામીનું મદીર તેરેમોમા ગધાનું હોય તેમ અતુ ગાન કરી શકાય છે જાકી એક પાંચનાથજીનું મદીર કદાચ કેાક બીજા સ્થીમને એજ વખતમાં અગ્નિઆરમી સદીમા બધાજી હોય સલામનાથજીના મદીર ની બધાજી બીજા આરે દેશસરે કરતા તલ્લ જુદીજ પ્રકારની છે તેમ જાકીના આર મદીરોમા જે ફરતી જમતી (દગી-જોતી દાર) પ્રકારમા આતી છે તે કદાચ પાંચમી થઈ હોય તેમ અનુમાન કરી શકાય છે.

આજુ દેરાસરના જે સુર દેવળ વિમળવસદિ નામે છે તેના જથ્થનનાર વિગળાદ છે એ વિમળરાહે દેવનાગના મદીરો બધાના હોવા એકમયજી મ્ની વપ્પ / ને મેના મા મા તાના શીકા તેમજ ક તમ

દંતકથાને પણ એ વાતની કંઈક સાક્ષી રૂપ માનીએ. જો કે દંતકથા ધણી વિચિત્ર છે.

દંત કથા શું કહે છે અને તેમાં કેટલી સમ્યાક છે તે આપણે જોઈએ.

“વિમળશાહ બહુ ગરીબ હતા તે મુળ-ચંદ્રાવતીના રહીશ. તેઓ ગાયો ચરાવી આજીવીકા ચલાવતા તેમાં ધણી દીવસોને અંતે તેને ખચર પડી કે આ એક ગાય હમેશાં ક્યાંથી આવે છે અને ચરતે સાંજે ચાલી જાય છે તેની ચરાઈનું મુલ મને મળતું નથી એવા વિચારથી તે ગાયની પછવાડે સાંજે ગયા. ગાય ચાલતાં ચાલતાં હાલ જોને ગબજરનો પહાડ કહે છે ત્યાં શ્રી અંજાજી માતાના મુળ સ્થાનકે ગઈ અને વિમળ પણ ત્યાં ગયા. સાક્ષાત જગદંબા શ્રદ્ધાસીના સ્વરૂપે વિમળે જોયાં અને તેમની આ ગાય છે, તેમ માની તેમની પાસેથી સરળ બાવે ચરાઈના દામની માગણી કરી. શ્રદ્ધાસીના બળ્ય અને વાતસલ્ય ભરી મિશ્રિત વાણીએ વિમળને આજી દીધા અને ધરમાંથી ખોખો ભરી જવ તેને પછેડીના છેડે આપ્યા.”

“વિમળ ત્યાંથી નીકળી ધર તરફ ચાલ્યા. રસ્તામાં નીરાશ થઈ તેણે જવ ફેંકી દીધા અને ધરે આવ્યા. ધરે આવી પછેડી તપાસે ત્યાં જવને બદલે સુવર્ણના યવ ચોરેલા દીધા. એટલે એ બધો મર્મ સમજી ગયા અને બીજા રોજ સાંજ પોતે જઈ જગદંબાની સ્તુતિ કરી. એ સ્તુતિથી પ્રસન્ન થઈ દેવીએ તેને દ્રવ્ય અને કીર્તિ મળવાનો વર આપ્યો.”

“ત્યાર બાદ વિમળશાહ અંજાજીની ધણી લલિત કરતા આપેલા વસ્ત્રાનના પ્રતાપે તેને પ્રથમ આરાસરના પહાડમાંથી ધાતુની ખાણ મળી. એ ધાતુ સોનું હોય” આંદી હોય, તાંબુ હોય ગંધક હોય કે મોરચુ હોય પરંતુ તેને ખનીજ દ્રવ્યની ખાણ મળી એ તો આપણે બેશક કહેવું પડશે.”

“એ ખનીજની ઉપજમાંથી તે ધણી દ્રવ્યવાન થયા. એ દ્રવ્યનો પ્રથમ સદુપયોગ તેણે પોતાના ગ્રીય ધર્મમાં કર્યો. (એ સદુપયોગ એ કે જેની આપણે અર્થા કરી રહ્યા છીએ તે) દેવજો ૩૬૦ (કેટલાક સવાસો કહે છે) ની સંખ્યામાં અંધારામાં પડી દેવીએ

તેને પુછ્યું કે “આ બધું કોના પ્રતાપથી બન્યું” એના ઉત્તરમાં વિમળે યુર પ્રતાપ કહ્યો એથી તેની કૃતજ્ઞતા માટે દેવીને ધણી ક્રોધ ચાલ્યો અને તેને બચવા જલ્દી આરાસરમાંથી નાસી જવા કહ્યું. પાછળથી દેવી દેવજો બાળવા લાગ્યાં. એ જોઈ વીમળે દેવીની સ્તુતિ કરી તેથી તેણે સાદા-તંબુ દેવજો રહેવા દીધાં.” આ દંતકથામાં કેટલું વળુદ છે તે જોઈએ.

૧ જોઈએ આ દેવજો જોયાં હશે તેમને તો બરાબર માહિતી હશે કે તેમાં દાર સિવાયની એકે વસ્તુ કાષ્ટ કે એવી બીજી બજે તેની તેમાં ગોઠવવામાં આવી હોય તેવી નથી માત્ર એકલો પાથરજ છે ત્યારે બાળવા જેવી વસ્તુ શું છે ?

૨ આ દંતકથાને સત્ય ઠરાવવા એક બીજી પણ પ્રત્યક્ષ કારણ મળે છે કે દેવજો કાળા પડી કેમ ગયા ? તે સુચવે છે કે મંદીરોને અમીની આંચ લાગી છે. તેના જવાબમાં એટલું જ કે. બરાબર તપાસી જોનાર તો આવો પ્રશ્ન કરતાં અચકાશે. વાત કંઈક સાચી ખરી કે મંદીરોનો કેટલોક ભાગ કાળા પડી ગયો છે. અને તે ધુમાડા જેવું જણાય છે પણ લેખક જોને એ પૃથ્થ-કરણમાં ઉતરેલ છે. એ પ્રશ્નનો કંઈક અંશે અભ્યાસ કર્યો છે. દેવળના માત્ર છાતીયા (છત કે શીર્ષોંગ) વગેરે એવો ભાગજ કાળો પડ્યો છે પણ જ્યાં એ છતની સંધિ હોય છે ત્યાં ધણે ભાગે વધારે કાળું છે અને બાકીનો કેટલોક ભાગ સફેદજ રહ્યો છે. અને કેટલોક ભાગ કાળો પણ રહ્યો છે. ત્યારે કહો એમ શા માટે ચાલ, કે જ્યારે અમી લાગી ત્યારે બધો ભાગ સરખો કાળો કાં ન થયો ? બારવટ (પાટ) એક સળંગ છે તેને પણ તેમ છે, તેનું શું કારણ ? જો તે અમીની જવાળા કે ધુમાડો હોય તો બહુ સરખુ શીર્ષોંગ યામકા પ્રીતિ વગેરે બધે રથો કાળું પડતું જોઈએ. પણ આતો માત્ર શીર્ષોંગનો ભાગજ કાળો છે.

તેનું કારણ માત્ર એટલું જ છે કે છેલ્લી પ્રતિજ્ઞા વિ. સંવત્ર ૧૬૭૫ માં થયા પછીના કાળમાં કે કદાચ તે પહેલાં તે મંદિરોની સુદૃઢ દેખરેખ રહીજ નથી અને એ પ્રતાપે ઉપરનું ધાતુ તુટેલું તેથી તેની સંધિ-માંથી પાણી પુરકળ પડેલું અને એ ધણી પાણીથી છાતીયા બારવટને લીધે આજ ગમેલી. એ લીધે લોંગા વખતે કાળા પડી જાય છે તેથી તેમ થવા પામ્યું છે.

ને કે બળવા જેવી વસ્તુ નથી. તોપણ કોઈ વાદ કરે કે કાષ્ઠાદિ બરી તેવો જુલમ થયો હોય પણ તે સંબંધેન નહિ. કેમકે બધા ભાગે કેમ કાળા નથી પડ્યા ?

૩ સામાન્ય દેવળો રહ્યા તેને માટે તો પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ છે કે હાલ જૈનના પાંચ મંદિરો મોજુદ છે.

૪ વાદીને હજુ દલીલો છે કે દંતકથાને સત્ય ઠરાવવાને પ્રમાણ હોવે કે દેરાસરોની આસપાસ પત્થર જેવા જામી ગએલા રંગ ખેરંગી રસના પુરકળ ગઝાં પડેલા છે તે કદાચ આ દેવળના બળેલા પત્થરો હોય ?

તેમ હોતું અસંભવિત છે આરાસ પત્થરને જો અમી લાગે તો તે કાટે અગર નરમ પડી જુકો થઇ જાય પણ આવા કણ્ણુ રંગીત ગઝાં ન બળે. લેખકના વડીલ અધુરા રવારાકર એકાદાશ સોમપુરા ગ્રેજીએટ છે અને તેમને ઇચ્છીત વિષય સાધન છે તેઓ બ્યારે કુંભારીયાણ આવેલા સારે તોગણે એવું સામાન્ય પૃથ્થ-ક્કરણ કરી જોયું હતું.

એ ગઝાના એક ટુકડાને જુકો કરી માટીના નાના વાસણમાં નાંખી હુદારની બહીમાં સુધી તાપ આપેલો સારે એ જુકો પ્રવાહી બની ગયો અને માટી કચરા ભીજીત ધાતુ હોય તેમ ચોખ્ખું જણાયું તે પરથી ખાત્રી થાય છે કે વિમળશાહને જે ખનીજ દ્રવ્યની ખાણ મળી તેનું કારખાતું તેમણે આ મદીરના પૂર્વ તરફના ભાગમાં રાખેલું હશે તેમ અંબાજી માતામાં પણ પાયા ખોદતાં કેટલેક ટેકાણેથી આવા ગઝાં નીકળે છે તેથી ભાં પણ કારખાનાની બહી હોવી જોઈએ. વળી ઉપરોક્ત બધુંએ કારખાનાની ભઠ્ઠાવાળા ભાગમાં ફરી તપાસતાં તેમને એક ખનીજ પદાર્થનો એક ટુકડો મળેલો તે વગર ગણેલો એમનો એમ હતો. તે ટુકડો હાથમાં લેતાં ધણી વજનદાર જણાયો અને તેને પણ બહીમાં નાખી તાપ દીધેલો ત્યારે અંદરથી કંધક ધાતુ તેની જલ્દે જુદી પડી ગઇ અને બાકીનો કચરાવાળો ભાગ બદાર કાઢતાં જામી ગયો. આ પ્રત્યક્ષ જોએલો પ્રતોગ છે. વળી એ તરફ માટીની જુગળાઓ ધણી મળે છે; આપણે જે રસની વાત કરીએ છીએ તેવો રસ તેની સાથે ચોટલો હોય છે.

ઉપરની વાતો સીવાય હજુ એક કંપીત દલીલ છે કે કદાચ જ્વાળામુખીનું તે પરિણામ હોય પણ ક્યાંક

હજુ સુધી કોઇપણ પ્રમાણસિદ્ધ પ્રાચીન મંથમાં એ સંબંધનો ઉલ્લેખ નથી. તેમ જૈનધર્મમાં આજ હજાર વર્ષની અંદરના ધણાખરા બનેલા બનાવોની નોંધો લેવાઇ છે. તો પછી આ પ્રાચીન તીર્થ સંબંધમાં કેમ ન લખાય ? આજુના પ્રખ્યાત મંદિરોને એક વખત સં.

૧૭૭૫ લંગમગમાં મુસલમાનોના હાથેથી ધણું નુકસાન થયોનો ઉલ્લેખ છે. એવી રીતે લખાત. વળી જ્વાળામુખી કે ધરતીકંપથી ખીજાં મંદિરો પડી ગયાં અને આ પાંચમ ક્રમ રહ્યાં. એકી સાથે બંધાવનાર શ્રીમંત કોઇ કામ નજાણું સજાણું ન રાખે. દરેક સરખી મજાનુતીમાંજ હોય.

વળી આસપાસ ફરી બરાબર તપાસતાં જણાશે કે અત્યારે પાંચ મંદિરોએ આટલી જગ્યા રોકી છે. તો ૩૬૦ કે ૧૨૫ દેવળોએ કેટલી રોકી હશે તે પ્રમાણમાં તેવી આસપાસની જમીન એટલી નથી કે જ્યાં એ વાતને પુષ્ટી મળે.

ભરતખંડનો હજાર વર્ષની અંદરનો ઇતિહાસ બરાબર મળે છે તેમાં એવા આશ્ચર્યકારક (જ્વાળામુખીના) જાણી ઉચક પાથક થએલા બનાવ સંબંધમાં ક્યાંઈ નોંધાયેલું નથી. તેમ દાવમાં એક લેખ મળેલો છે તે વિ.

સં. ૧૩૦૦ ની સાક્ષી છે તેમાં “આરાસણના મહી-પાલ નામે નૃપતિએ પોતાના માતપીતાના શ્રેયાર્થે અમુક મુતિ બેસારી છે તેના પુત્ર અર્ચનના નિમાવ માટે અમુક બંદોબસ્ત કર્યો છે.” તો તેરસોની સાલ સુધી ત્યાં રાજ્ય હતું તેમ તો નક્કી છે જો કદાચ એના પ્રકારની ઉચક પાથક (જ્વાળામુખી જેવી) થઇ હોય તો તેજ રચના રાજધાની તરીકે રહે નહિ.

૬ હાલ કુંભારીયાણમાં છ દેવળો છે તેમાં ૧ શીવનું મંદિર અને બીજાં પાંચ મંદિર જૈનધર્મનાં છે તેમાં શીવજના મંદિરમાં પણ કેટલાક ભાગોમાં કાચુ થએલું છે તો જો દેવીને માત્ર વિમળ પરજ કોપ હતો તો શીવજએ શો અપરાધ કર્યો ?

૭ ઉપરની બધી દલીલોના અને સાથે એટલું પણ કહી દેવું જરૂરી છે કે આવી દંત કથાની ઉત્પાદકતાનું કારણ ધર્મગેહ શિવાય કરૂં પ્રમાણીક દ્રષ્ટિથી નીકળનારને મળેજ નહિ.

કેટલાક સાગ માણસો પણ એ બુલબરેલા ભ્રમને એકદમ સિગરી લે છે તેનો દાખવો એક અઠવાડિયા

પહેલાં જાનેલા. એક વિદ્વાન શ્રીમંત ગૃહસ્થ માતાજીની યાત્રાએ આવેલા અને તેઓએ કુંભારીયાજી દર્શન કરી પછી લેખક સાથે ઉપરોક્ત અર્થમાં કંતર્થો કે “દંત-કથાને હું સાચી માનું છું.” કારણમાં તેમણે જણાવ્યું કે “મેં થોડી મીનીટો પહેલાં જ તેવા પ્રમાણના ડબ્બે નમુના લેયા છે.” આના જવાબમાં તેમને થયું. સરસ રીતે સમજાવવામાં આવ્યું તેમ ડબ્બ નહિ. પણ સેક્ટોર બમ્બે લાખો એવા નમુના ઉપરના જમરામાં આપ જોશો અને તે જરાબર રીતે આપ તપાસશો તો ખરી વસ્તુ પ્રાપ્ત થશે, ગમે તે ધર્મ હોય પરંતુ આપની ક્રિષ્ણે તો હંડા ઉતર્યા પછી જ સાચું જણાય તેજ કહેવું પડે.

વીમળશાહ ચંદ્રાવતિ (આશુરોડથી ત્રણ ચાર માઇલ દક્ષિણે) નગરીના પરમાર વંશીય રાજાના મંત્રી હોવાનું કહેવા કહે છે. થોડા તરીકેની અને મુસ્લિમ તરીકેની તેમની કાંતિ દેશમાં જગદમ્યાના વચ્ચી ધણી થઇ.

દેરાસરમાં ધણું સુંદર કામ છે. અબ્બવચારે કારણે કામ ધણું ખરાબ થયેલું પરંતુ મુળ સ્વરૂપમાં એ કામને રાખવાને હાથમાં ભરતખંડના જેન સધરૂપ શેક છાયાજી હજી કમ્પાઇન્ટ આમલવાદની પેઠી સંપૂર્ણ કાળજીથી કામ કરાવે છે. આજુપરનાં દેવલાગનાં મંદીરો જેઓએ જોયાં હશે તેમને એ ખ્યાલ જરાગર આપશે કે કામ કરનાર સુવધારો બંને સ્થળના એક જ હોવા જોઇએ. કેટલાક ધુમટમાં મુઠો કમ્પાઇન્ટ રૂપો એટલા સુંદર કરેલાં છે કે જે હાલના યુરોપીય રૂપના કામના એક થું કામ કરશે! ભણે યુરોપીય શીશીઓ માત્ર સુખના અલ્પ ભાગ અને આંખો માટેની ક્યાચ ગણે પણ ભરતખંડનું વલ્લ કરતું એ મરોહદાર રૂપ તો પૃથ્વી પર થવું નથી. ફુગેયાની ઉત્તમ ગણતરી બાંધણીમાં ભરતખંડની બાંધણી સુંદર છે. આપણા દેશમાં નાના અને બારીક રૂપ હોય છે. ત્યારે યુરોપીય રૂપ મોટા આપ્યા કલ્પના ધણા બાગે હોય તેમાં કૃત્રિમતા બહુ ઓછી હોય છે એ ખરું પણ ગણેતવવાનું આપણા દેશનું કામ એમના કામની ગણતરીએ ઉત્તમ જ કહી શકાય.

મંદીરોમાં નક્કી પણ અચોક્કસ છે. જતાના દોડવા વગેરે કેટલુંક દબાવેલું કામ છે. રૂપો નગમ (આજુ-બાજુ) છે, કેટલાક રૂપના હાથમાં ચમર છે

તે જણે સાચું જ, ચમર ન હોય તેવા બાંસ કરાવે છે, સાથે હાથમાં આરતીઓ છે તેવા સાવ ટૂં દોરાના બાંસ હાંક વાળી કરી છે તે જરાબર આશ્ચર્ય પમાડે છે. કે આટલું પાતળું નગમ કામ કરતાં કામ કરનાર શીશીની કાળજી કેટલી હશે. કામ કરનારને જેટલો ધન્યવાદ આપીએ એટલી કરાવનાર ધણીને કાંઈ ઓછો ધન્યવાદ આપ્યા સિવાય આવે તેમ નથી, માત્ર ક્યંત ખર્ચવું એ સુત્ર હોય. પણ એ સાથે ધણીને એટલી ધીરજ રાખવી જોઇએ. બ્યારે ગાસારે આ વખતમાં એકાદ ગઢીના થર્પાં લીધેલા પથર પર કામ કરતાં તો ધણી શીશીનું માથું પાઈ ગય. એથી શીશીનો ઉત્સાહ ન રહે તેમ શીશીએ પણ મોતાના પગારના પ્રમાણમાં કામ આપવું ધટે. એમ કર્યો તો જરૂર બને એ સમજવી જોઇએ.

શાન્તીનાથજી અને મહાવીર સ્વામીના દેરાસરમાં ધણું જ સરસ કામ છે. પાંચ પાર્શ્વનાથજીની કામી તરફની ભમતી રૂપ ધુમટીઓમાં અને વગેરેની દેરીના હાર કમ્પાઇન્ટ કામ, બીજા દોરા તથા વચલા વાપમ ઉપના સ્થંભોનું કામ પણ સરસ કરેલું છે. મોટા દેરાસર તેમનાથજીમાં મરોહદાર (મુળ દોરાની ભીતની બહારના ભાગ)નું કામ, શીખરનું કામ, વલ્લમંડપના વચેના સ્થંભોનું કામ અને ધુમટનું કામ સાઈ છે. બાહ્યનું લગભગ સાદું કામ છે તેમાં એક બોવર છે. ક્યાંય બીજા દેરાઓ હશે પરંતુ હજી સુધી માનુષ પેઠે નથી. સંમનનાથનું મંદીર પણ લગભગ સાદા જેવું છે તેને ફરતી ભમતી (દેરીઓની હાર) નથી. ખર્પાં દેરાસરોમાં આરસજ વપરાયો છે.

આ પાંચ દેરાસરો ઉપરાંત એક કુંભેશ્વર મહાદેવનું મંદિર છે તે એક કૃત્રિમ ટેકરા પર છે. એ ટેકરા ખાસ ઈસાદા પૂર્વેક બનાવ્યા હોય તેમ લાગે છે અથવા નીચે બોવર કરવા ક્યાંય તેમ બનાવવામાં આવ્યું હોય તે મંદીરનું મહાપીઠ (ગમથર અથવા વાજુ) ધણું સરસ છે. તેમ પ્રાસાદના મરોહદાર (મુળ ગભારાની ભીત બહારનો ભાગ) એટલે સુંદર છે કે તેના એક એક રૂપ ધારી ધારીને નીલાબે તેની ખરી પુખ્ત સમજાય. ઉપરનું શીખર તો તુડી ગયેલું હતું પરંતુ થી હાંતા બવાનગદના નામદાર મહારાણા શ્રી જયવન

સેંદૃશ સાહેબે સં ૧૯૫૬ લગભગમાં સાધારણ તમાર કામ કરાવેલું પરંતુ તેના બધા પત્રો યોગ્ય ભાગે મોકલાયા નથી, તે કામ કરનારાનો જ દોષ છે તેમ કેટલાક પત્રો નથી લાં ઈંટાતું ચર્ચાતર કર્યું છે પણ જેટલા શીખરનો ત્યાગ મોટું છે તેતુ કામ ધણું વખાણવા લાયક છે. મદીરના મહાદેવનું નામ આશુ-નીક જણાય છે.

કહે છે કે આ મંદીરોના વહીવટ પ્રથમ અમલ-વાદના નગરોડછને ત્યાં હતો ત્યાર પછી ઈનાના આવકો એતુ કામકાજ કરતા. આ દરમીઆન દેરાસરની રીતિ એકદમ ખરાબ થતી ચાલી. દેરાસરોમા બીયો રહેતા, મને તેમ મને તેવો ઉપયોગ આ દેરાસરનો કરતા. એ પછી કુંકર યોડી દેખરેખ રહી પણ દીન પ્રતિદીન દેરાસરોની સ્થિતિ તો અગતીજ જતી હતી એની શૈશ્યનીય સ્થિતિ નાશી આ તરફ મારવાડનો સંધ લાઇ પરમપુત્ર શ્રીમદ્ આચાર્યશ્રી વિજયનેમિ સરિશ પોતાના બહોળા પરિવાર સાથે પધારેલા તેમણે આ સ્થિતિ જોઇ બેઠ પામી તેનો વહીવટ શેક્ષ આજુદછ

કલ્યાણની અમલવાદની પેઠીને સ. ૧૯૭૭ માં મોંપાળી અને પછી તુરતજ તેના ઉદ્ધારતુ કામ હાથ લેવાયું છે તે હજુ સુધી આજુ છે.

આજ સાત વર્ષના વહીવટ દરમીઆન અહીંના દેરાસરો ક્યાદિનો એટલો સુધારો થતો જાય છે કે સાત વર્ષ પછી આવનારને તદન જુડુજ લાગે. એ બધું શેક્ષ આજુદછ કલ્યાણની સુવ્યવસ્થિત વહી-વટને આભારી છે.

શ્રી દાંતા ભવાનમદના વૃપતિ નામદાર મહારાજા શ્રી મનાસિંદંછ સાહેબ બહાદુર અને વડીલ રાજ સાહેબ શ્રી મહોબતસિંદંછ સાહેબ એઓ સાહેબો આ મદીરો પ્રત્યે લણી સારી લાગણી ધરાવે છે. તેમને જરૂર અભિમાન લેવા જેવું આ સ્થળ છે કે આવા ઉમલ સ્થાપત્યના કરોડોની નીકરતનાં કાર્યો પોતાના રાજ્યમાં છે. તેમ નામદાર મહારાજાશ્રીના રેલ્વે લાખ-વાના વિચારો અમલમાં મુકાય તો ખાતી છે કે માત્ર જુઓ પુષ્કળ પ્રમાણમાં માતાજીની યાત્રાનો લાભ લે.

પ્રસાશંકર ઓઘડલાઈ સોમપુર.

વસંતગીત

મેરે પ્રભુછ કે આગે શુમાન કૈસો,

માન શુમાનકી જોર ઠોર-મેરે આંકણી.

નો તુમ ભગતિ મુગતિકું ચાહત છે, રાંક રાંક મગ કૈસો-ભગતિમે' શુમાન કૈસો ૧

જૂતલ આપે ભવિકજનદંદા, સરગથી આપે ઈંદ.

બારે પરપલ મિયમે' જોડે, માતા વાખાથકે નંદા-ભગતિમે' ૨

કતમે' ગણધર સુનિવર જોડે, ઉતમે' કેવનિ જંદ,

સકલ સુરાસુર વિવિધ પ્રકારે, નાટિક કરે' નવરંગ-ભગતિમે' ૩

બામંડલ સોગિત સિંદાસન, જાગે મેર મિરિંદ,

તેજ પ્રતાપ જોસો કત' વિરાજે, ચંદગણ સુરમચંદ-ભગતિમે' ૪

દેશના સુણી કેઈ ભવિકજન, ટાલે કરગના કંદ,

હીચ મોહીની મુદ્રા દેખી, ટલે વેર વિરોધમે' ધંદ-ભગતિમે' ૫

મન અલિ લીન રહે ગુણરાગે, પ્રભુ તુમ પદ અરવિંદ,

જ્ઞાનવિમલ પ્રભુ ચરણ પસાપે, પાખી પરમાજુદ-ભગતિમે' ૬

—જ્ઞાનવિમલસુરિ.

એક વિદ્યુર જૈન યુવકના વિચારો.

[તાલ વિદ્યુર થયેલા એક જૈન યુવક પોતાના સહાધ્યાયી મિત્રને પોતાના કરી પરણવાની વિરહ વિચાર બતાવે છે તે અત્ર તે મિત્રે પૂરા પાઠવાથી મૂક્યા છે.]

૧
વિધરોડ. ૭-૪-૨૮.

x x x x
x x x x

ખીનું માફ, મન ખીન ક્રોધમાં પરોવાઈ ગયું છે છતાં જ્યારે જ્યારે બનેલ બનાવની સ્મૃતિ થાય છે ત્યારે તો આંસુ આવે છે અને અંતઃકરણમાં બહુજ નિરાશા ઉત્પન્ન થાય છે પણ અંતે તેથી કંઈ વળવાનું નથી. એમ માની બેસી રહું છું. અરેખર આપણા ભારત વર્ષમાં સ્ત્રીઓ નેટલી પતિપરાયણ હોય છે તેટલી કોઈ પણ દેશમાં નથી. ખાસ કરીને તેણીનું સાદુ દીક્ષા બોલું અંતઃકરણ અને સંતોષિત સ્વભાવ ઉપરાંત-સહન-શીલતા તો હું કલ્પી વીસરી શકીશ નહીં. મરણની ઉલ્લાસ ધકીચે મરી બેને તેને ધર્મોદ્ધારમાં રૂપીયા આપવા માંગ્યા ત્યારે પણ તેણીએ જવાબ આપ્યો કે “ મને કોઈનું કંઈ બોધ્યું નહિ.” ઉપરાંત પોતાના બચ્ચાની પણ કોઈ જાતની નહિ બાંધામણ કે નહિ લેવા કે દેના (નજી કેમ તેણીને પણ લાગી ગયું હોય કે દુનીયામાં સૌને લેણું ફેણું ચુકવી છુટું પડવાનું છે) અને જીવ તો જરા નજી કદ વિના પલમંજ ચાલ્યા ગયો. અને તેણી આ દુનીયામાંથી છુટી ગઈ. ખરી રીતે મરનારને કંઈ દુઃખ નથી. જે પછવાડે રહે છે તેનેજ દુઃખી થવાનું રહે છે. અને તે પણ સ્વાર્થને અંગેજ. ખીનું મારા પિતાશ્રી ત્યા સગવડાકાઓ અને ખીજવાર લગ્ન કરવાનું લખ્યા કરે છે અને સમજાવે છે. પણ મારા દીકરામાં પુનર્વર્તનની જરા પણ હોંશ કે ધમ્મકા નથી. તેને માટે જરા પણ ગોડ કે તપશ્ચ નથી. અંતઃકરણમાંથી પ્રેમનો અંગેજ સુધાઈ ગયો છે. તે સાવ શુષ્ક બની ગયેલ છે અને તે બધું મરનારની સાથે ગયું છે. આ ઝરાના જે કંઈ અંશ બાકી રહેલ છે તે દહાડે દીવસે તેણી ચાકી ગયા છતાં સેલી રહી છે. હું નથી માનતો કે આવી સ્થિતિમાં પુનર્વર્તનથી, તે ઝરામાં ખરું અચૂન પેદા થાય. બાકી દુનીયાદારીની

દ્રષ્ટિથી મિથ્યા આકર્ષ કરવો પડે તે જુદી વાત; ઉપરાંત જે વ્યક્તિ સાથે લગ્ન થાય તેને પણ આમાં હું શી રીતે સુખી કરી શકું, કારણ કે જે કુદરતી મીઠાશ પ્રેમ-હોંશ-કોડ કુંવારા માણસના દીકરામાં પેદા થાય છે તેને માટે મારા અંતઃકરણમાં સ્થળ નથી. બાકી ઉપર લખ્યા પ્રમાણે આકર્ષ કરીએ એ જુદી વાત છે. વળી મારી ધમ્મકા શેષ જીવન કંઈ સેવાના કાર્યમાં ગુમાવવાની હોવાથી મારો પુનર્વર્તનનો જરા પણ વીચાર નથી. અને એ વીચાર રોજને રોજ મનચ્યુત થતો જાય છે. તેથી હું બંધાને પુનર્વર્તનની ના પાડું છું અને પિતાશ્રીને પણ તે મુજબ લખ્યું છે. છતાં યાપ તે ખરું કારણકે આપણા સમાજમાં હજી પંચ કેટલીક ગેરસમજ રહેલી છે. તે લોકો (અરે કેટલાક ચાતુ જમાનાના લોકો પણ) ઉઘડી મારી હાંસી કરે છે અને હસે છે. બાકી મુરોષ જેવા ખીન દેશોમાં ખીજ વાર ન પરણું એ સાવ સામાન્ય બાબત છે.

હવે એક છું કે યું યાય છે. પણ એટલું તો એકસ લાગે છે કે ખીજ વાર લગ્ન થશે તો મારો વિચાર જે શેષજીવન કોઈ સારા કાર્યમાં ગાળી આપાને કંઈક ઉચી ગતિપર લઈ જવાનો છે તે પાર નહિ પડે અને આને માટે મને મરતી વખતે બહુજ પરતાવો રહી જશે.

x x x x

ખીનું તમે પુનર્વર્તનની સલાહ આપો છો પણ તે વાત તદ્દન ગેરવ્યાજગી છે. કારણકે આપણે લોકો પુનર્વર્તનને માનીયે છીએ. ઉઘડ હું તો માનુંજ છું અને દરેક જગ્યામાં મહુરપને પોતાના પૂર્વજન્મનાં ફરિયાદ ફળ બોગવતું પડે છે એમ પણ હું માનું છું. માટે મારો વિચાર તો અને તેટલું નીઃસ્વાર્થ જીવન ગાળવાનું છે. હવે અતુલમે શીખવું છે કે લક્ષનું બંધન આપણી સ્વાર્થ વૃત્તિ વધારી મુકે છે અને તે દેખીતુંજ છે. કારણ કે લગ્ન થયા એટલે હોમરા થાય એટલે પછી બધી ચીંતાઓ લાગે છે અને તે ચીંતાઓમાં માણસ પોતાના અકમાના કલ્યાણ સાથે કંઈ કરી શકતો નથી

પણ કોઈક વાર તો તે નહિ કરવાનાં કાર્યો કરી બેઝે
છે મારે પુનર્લંઘનો વિચાર નથી. + +

x x x x

૨

કરંચી તા. ૨૮-૪-૧૯૨૮.

+ + + +

ખીચું લખવાનું કે અતે વડીલોએ પોતાનું ધાર્યું
કર્યું છે. અને મારો વિરોધ કંઈ કામ આણે નથી.
અલગત આમાં વડીલોનો ખીલકુલ હોય નથી. કારણ
કે આપણા સમાજની મનો-દશા એવી છે કે એક
માણસની સ્ત્રી શુભરી અથવા એટલે ખીલત માણસો તેને
અને ત્યાં સુધી ગમે તે ભોગે પરણાવવાની મહેનત કરે.
હવે જ્યાં આવી મનોદશા વર્તેલી હોય ત્યાં મારા જેવા
સંજોગોવાળા માણસને પુનર્લંઘ નહિ કરવાના વિચાર
રમાં ક્ષતેહમદ થયું તે સુરેલ છે. ખેર પણ હવે પવન
બદલાઈ ગયો છે. મને તો એમ લાગે છે કે ૫૦-કે
૧૦૦ વર્ષ પછી એવો વંખત આવશે કે માણસને
પુનર્લંઘ કરવાની બાબતમાં ખાસ દયાણુ નહિ ચાય.
વળી હિંદુસ્થાન સિવાય બીજા દેશોમાં ભેશો ત્યાં આ
એક સાવ સાધારણ બાબત ગણાય છે. બાકી હાલમાં
તો મને એમ લાગે છે કે વડીલોએ જે પગલું લીધું
છે તે મારે મારે ખીલકુલ ઠીક નથી. છતાં હવે તો
તેનું જે પરિણામ આવે તે ભોગવેજ છુટકો છે.
તમારી બધાની દ્રષ્ટિથી તમોને એમ લાગતું હશે કે
મારે સગપણ કરવું જરૂર છે. પણ મારા કુદરતી
સ્વભાવો મારી શક્તિઓના, ઇચ્છાઓના, જીવનું ધ્યેય
શું હોતું બેઠકએ તેના, મારી શુદ્ધિના-બ્રહ્મનો અને
મારા આસપાસના સંજોગોના; પરશુતર જીંદગીથી
મળેલા અનુભવોના વિગેરે વિગેરે બાબતોના સંપૂર્ણ
વિચાર કર્યા બાદ હજી પણ મને એમજ લાગે છે કે
મારે મારે પુનર્લંઘ એ બીજકુલ લાભદાયક નથી.
કારણ કે મને એમ લાગે કે દુનીઆમાં 'જીવન મારે
સૌથી શ્રેષ્ઠ પ્રવૃત્તિ બીજાઓની મેવા કરવામાં રહેલી
છે. અને જીવન મારેની શ્રેષ્ઠ પ્રવૃત્તિ કંઈ છે તે બાબત
તો મારો આ નિષ્કર્ષ તો મારી વાઈકના અવમાન
પહેલાં અમુક વરસો. યાં બંધાણો હતો પણ બ્યવહારિક
બંધનોને લીધે હું કંઈક કરી શકતો ન હતો, તેમાં આ
બનાવ બનવાથી અવગત મને થયું કે હવે શરૂ છતાં
મને એમ લાગતું હતું કે હવે હું મારા મુખ્ય ધ્યેય

તરફ પહોંચવાને કાંઈક પણ-પ્રયાસ કરી, શકીશ પણ
અતે તે આશા પણ નિરાશામાં ફેરવાઈ ગઈ છે. કારણ
કે વળી બ્યવહારિક બંધનો વળગી ગયા. બાકી તમારી
બધી દલીલો (એક સિવાય) તદ્દન ઢીલી છે. તેમાં કંઈ
માત્ર છેજ નહિ. પુત્ર ન હોય-એટલે પુત્રની ખાતર
મુજા જે જીવનનું ધ્યેય છે તેને ધક્કો મારી-પુનર્લંઘ
કરવું તે નરી સુખીઈ છે. બ્યવહારિક બંધનના મળ્યુત
દોરડામાં બંધાઈ રહી જીવનની સેવા કરવાની આશા
રાખવી એ પણ ચોખ્ખી ખોટી વૈશાલ્ય છે. એવી
રીતે જે કામ થઈ શકતું હોય તો પછી આપણા
મહાન પુરુષોએ મહાવીર-દયાનંદસરસ્વતિએ-ગૌતમ-
બુદ્ધ-મસુકાદેવ વગેરેએ બ્યવહારિક બંધનો રાખ્યાજ
હોત. અને હું તો આ અનુભવથીજ કંઈ છું કારણ કે
માણસની માથે પોતાના ઉપર આધાર રાખનારને
પાળવાની ફરજ પડી હોય ત્યાંથી તે બીજાનું કાંઈ કરી
શકતો નથી, અલગત થોડું કરી શકે પણ તે બધું
સાફ કામ તો ન જ કરી શકે. બાકી તમારી એક
વાત બાજબી છે. તે એકે હજી મારામાં દુર્બલતા ધણી
છે. ઇન્દ્રિયો નેટલી બેઠકએ તેટલી કાચુમાં નથી. એટલે
કે કોઈ એવા સંજોગોમાં મુકાઉ કે જ્યાં ઇન્દ્રિય ઉપરથી
કાચુ આંધ્રો જાગે નજીકી સંભવ રહે. સંજોગોમાં હું
મારા મન ઉપર કાચુ રાખી શકું કે નહિ તે કાંઈ કહી
શકાય નહિ. પણ જે આસપાસનું વાતાવરણ સાફ હોય
તો મને આ બાબતમાં જરા પણ અચચચ આવે એવું
લાગતું નથી. વળી મારી બીજી માન્યતા એવી છે કે
ઇન્દ્રિયોની શાંતિના અર્થે આ દુનીઆના ભોગો ભોગવવા
તેના કરતાં ગમે તે માનસિક દુઃખે ઇન્દ્રિયોને કાચુમાં
રાખવી એ વધારે ઠીક છે. કારણ કે ઇન્દ્રિયોની
શાંતિને અર્થે ભોગ ભોગવવા એ ખરું સુખ નથી. પણ
ખોડું સુખ છે. કારણ કે અતે તો તે દુઃખદા-
યીજ છે. પણ એક આજ કારણથી ખાતર પુનર્લંઘ
કરવું તે ગેરબાજબી છે. તેમાં આત્માની ઉત્થાન નથી.
ખરે હમણાં તો મારા મુજા ધ્યેય તરફ પ્રેરણા કરવામાં
મને સાવ નિરાશાજ નજાય છે. છતાં ઇશ્વરની માયાની
કાંઈને ખબર પડતીજ નથી. મારે વળી પાતું-અનુકૂળ
વાતાવરણ કંઈ ચાય ત્યાં સુધી થલી જવાનું છે. અને
આની રીતે જીંદગી નીકળી જાય તો પણ કંઈ ના
કંઈ શકાય નહિ. હાલ એજ.

સ્ત્વસુંદરકૃત શ્રી અર્બુદગિરિ વર તીર્થ વિવ પરિમાણ સંખ્યાયુતં

સ્તવનમ્.

(અપ્રકાશ લાપામાં)

[સંશોધક—મુનિ શ્રી અમરવિજય શિષ્યં મુનિ ચતુરવિજય]

સિરિ અમુયગિવિર સિહર-સોહણુ રિસહ જીણિંદ,
પથુમઉ તુહ પયપડમ જીણુ નમિરનરિંદ મુરિંદ ૥૧૥
ઉજ્જલ મુંજલ કણગતાણુ પથુસય ધણુહ પમાણુ,
તિહુયણુ મોહણુ યુણુમવણુ વિલસિર કેવલનાણુ ૥૨૥
આર્ધમ નરવણ આપ ગુર આર્ધમ તીર્થપિયાસ,
આપમ મોહિયજહુપજણુ આપમ તિયનિવાસ ૥૩૥
વિમલનરેસર ચિર દવિય આપુય ગિરિ સંગાર,
વરયુવણુ તુહ કારવિય કલશ દંડ ઝપ ચાર ૥૪૥
કણુયગિરિવર કણુયગિરિવર કંતિ ઝગકંત,
કિં મહિમા મંડિયક મહિવંત હિમવંત ઝલકકપ્પ
વરવિહસિયકમલ વણુ ચઢણુ કુ કિં મલયક લહકકપ્પ.
નાણુ ગયણુગણુ લગ્ન ધણુ સોહણુ સિહર વિલાસ,
કંચણુ દંડ સુકુંભ ઝપ અમુયગિરિ કિવલાસ ૥૫૥
ઝાહ વિમલ મંતિ કય દેહલંભિ,
સિરિ આરિહ દાહિણુ મંડ વેભિ.
ચઉપાલ પડિમ સય સતરિ મુતિ,
ચકિ વીસી પંચય પપડ જુતિ ૥૬૥
હિમ-મૂલ ગમ્ભારક રિસહ દેવ,
ધણુસાર કલિય કિર ધણિય ઝેવ,
પથુ પડિમા સંજીવ આરકૂડ,
ચકિપંત બિંબ સિવલચિચ્ચુડ ૥૭૥
બહિ મંડવિ-સગવંત જીવવણુ,
લહુ દેહરિ તિયજીવ તિસયણુ.
તિહ મંડવિ પથુમઉ પંત બિંબ,
જાડીસ સામિ જીવકંઠ કંચ. ૥૮૥
ગજસાસા તોરણિમંડવિમ,
સય ચકિદસ પડિમા મણુ દરંભિ.
અહ બહુ વિદ અચર-સોહિયંભિ,
અયિ તિહુયણુ જીણુ મણુ મોહિયંભિ ૥૯૥
ગુરય ગિરિવર ગુરય ગિરિવર વિમલ સચિવેણુ
ગાડોડી દવિણુમરિ રિસહ તિયુ વિતિયનુ કિહક.

કલિજીગ બલ નિદલિય મેર તુલ્લ જીણુ અપ કિહક,
જીમ અમ્ભવય વિમલગિરિ, રેવય તિયુ પસિધુ.
તિમ રિસહેસર મંડિયજો આપુય તિયુ સમિધુ ૥૧૦૥
સોહમ જાદવદેવ, લૂણિગ વસહિય સંઘિય.
વાસવ કય પયસેવ, ચત છડુતાર પડિમ કિય ૥૧૧૥
નિમ્મલ દેહલ માલ, કલ્લાણુતય દુનિસય.
તેતિસ પડિમા સાસ, લિસિ યંભે ચકીસી જીણુ ૥૧૨૥
અચર મંડવ રંગ, વિસપરિ મણુહર થંભિ ચિહુ.
ખાસકિ બિંબ સુચંગ, જગ ચકીડી અડવાલ જીણુ ૥૧૩૥
ખારસાખ સિંગાર, દસ ચાડ સામિ પગ્મૂત જીણુ.
પનરસ મહિમાગાર, રમણુપર કિર લંહરિયક ૥૧૪૥
ધંટ રણુણુ ધંટ રણુણુ ચકિર સદેણુ.
તમ લાંભાવેણુ ધણુ પડહ તૂર સરમેરી વજગલ.
પંચસદ પડિસદ કરિ તિનિ કલ બેમડ ગજગલ.
નવ નવ ભાવ સુદામણુક, ધણુ નચ્ચડ નરનારિ.
અમુય સેલ વિલાસ કર મેગિજીવેસર ખારિ ૥૧૫૥
હિવ નિતુલ પિતપુ રિસહ નાહ,
અડ પડિમા મણુહરિ જગલ નાહ.
ગુરિ સિહરિ બિંબ પથુ નિમ્મલાઈ,
બહુ લતિદિ સમરક મુંજલાઈ ૥૧૬૥
ગિરિ ગામ સમાગય બહુલ લોય,
ભત્તિ પ્યાર પૂજક ગણિય સોય.
વજુસાઈ નિસેવઈ વિવિદ ખાવિ,
નિઝરણુ ઝણુણુ ચકિર રાવિ ૥૧૭૥
બદ દંતક દંતક પરિમણેણુ, ઝગકંતક દેહલ મયવેણુ.
ગદગેતક ઝવિયણુ ગીય નાદિ,
લદલંતક કંતિદિ ગયણુ વાદિ ૥૧૮૥
સર કિંનર ખેપર જય અણુતિ,
મુણિ વિજગતારણુ યુણુ ગણુતિ.
અરિ અરિરિ ઝેડુ ધંદ તિયપાણુ,
ગયણુગણુ ખાસણુ જમ બાણુ ૥૧૯૥

સિરિ અપ્રયુષ ગિરિવર સંદિગ્ધાઈ,
સુલસીધ જુત ચડદસ સવાઈ.
ખિંચાઈ જાય મણ મોદિયાઈ,
હડ વંદઈ ભાવિહિં નિમ્મઝાઈ. ૥૨૦૥

તિલ્યુ યાવર તિલ્યુ યાવર ભરદ ખિત્તેમિ
સુપસિદ્ધ મદિમ મુણિ ગિરિ પમાણુ કિરિ બાણુ જાણુ.
જતાગમ નાગિંદ મુણિ મુણિય નાણિ મદિમા વખાણુ.
સિરિ રિસકેસર વીરજાણુ, વિદરંતા જહિ પતુ

સો જૂમંડક મંડનડ, આપુય તિલ્ય પવિતુ ૥૨૧૥
મય જુવણુમુસણુ દલિપદસણુ નાદિ નરવં નંદણુ,
જહિ વસાઈ નયમુ કખપાયુ નેમિ સિવપર સંદણુ.
તં તિલ્યુ પવરં મુણુ નવરં જે જણુ ભવ હંપવં,
સિરિ અપ્રયુષ સેવં સુક્યમેવં સો લહઈ સુકસંપવં ૥૨૨૥

ઇતિશ્રી આર્યુદ ગિરિવર તીયં ખિંચા પરિમાણુ
સંખ્યાયંતે સમાપ્તમિતિ કૃતં વિચિત્રવર રત્નમુદર
અણિમિ: ૥ [વિક્રમ ૧૫ મું શતક]

“ પં. સુખલાલજી સાથેનો મારો વાર્તાલાપ.”

પં. સુખલાલજી શ્રી જનવિજયજીને જર્મની વિદ્યાપ
કરવા મુગમ આપ્યા ત્યારે મારી સાથે નેમની મુલાકાત
યજ્ઞ તે સમયે ચર્ચાયલા પ્રશ્નો અને ઉત્તરો ઉપયોગી
હોવાથી સર્વની જાણ માટે સંક્ષેપમાં આપું છું.

કુશલ પ્રશ્નાદિ પછી જુદી જુદી ચર્ચા થતાં મેં
પ્રશ્ન કર્યો કે નવન્યાયનું જ્ઞાન કેટલે અંશે જૈન સાહિ-
ત્યના અભ્યાસ ઉત્કર્ષ કે પ્રગતિ માટે ઉપયોગી છે ?
પંડિતજીએ કહ્યું કે નવન્યાયના અભ્યાસથી કેટલાકનું
જ્ઞાન એકદેશીય થાય છે અને માત્ર ન્યાયના ત્રિપય
સિવાય તેને સામાન્ય પ્રકારનું પણ અન્ય દર્શનોનું જ્ઞાન
કે તે તરફ રચિ થતી નથી અને બીજા વિષયો માટે
તો જાણે તેની બુદ્ધિ ઉત્તરી કુચિત થઈ જાય છે. બીજું
દશાબ્દ વર્ષ જે આ નવન્યાયના અભ્યાસ માટે માન્ય
પડે છે તેની સરખામણીમાં જીવિમાં અન્ય વિચાર-
ણાઓમાં તેની કંઈ ઉપયોગિતા નથી. વળી દરેક દર્શનના
ગ્રંથો જે એ પ્રમાણે લખાય કે દશ બાર વર્ષના નવન્યાયના
અભ્યાસની અપેક્ષા રહે તો નવન્યાયની ખરિદાપામાં
યુગાઈ જવાથી તે દર્શનના મૂલ્ય સિદ્ધાંતો પણ જૂઠાઈ
જવાતા વખત આવે. નવન્યાયનો ખરો ઉપયોગ તો
ગંગેશોપાધ્યાયકૃત મૂલ્યસિદ્ધિતામણી ગ્રંથમાં દર્શવેદના મૂલ્ય
સિદ્ધાંતોને ન્યાયની વિચારણામાં તેમજ અન્યત્ર લઘાવવા
પૂરતો છે. તેથી આગળ વધી જેટલું શિરામણિ માધુરી
જગદીશી માધવરી આદીમાં યુગાઈ એટલું બધે તે વિષયમાં
બુદ્ધિની પ્રખરતા કરવા જેવું હોય પરંતુ અન્ય દર્શન-

જ્ઞાનથી વંચિત રહેવાથી તે તે વિષયોમાં મતિને કુચિત
રાખવા જેવું છે. એ વાત ચોક્કસ છે કે નવન્યાયનો
અભ્યાસી જે અન્ય દર્શનોમાં થોડું પણ ધ્યાન આપતો
રહે તો અત્યુત્તમ સર્વદેશીય પંડિત થાય. એ પણ ચોક્કસ
છે કે અન્ય દર્શનોનો અભ્યાસ પંડિતાઈ માટે તેવો
મજબૂત પાયો પૂરો પાડે નથી. એટલીજ નવન્યાયના
અભ્યાસની વિશિષ્ટતા. જરૂર એથી બુદ્ધિમાં તદ્દસપશિતા
કે મહનતા, સૂક્ષ્મતા, વિચારણાનું આધિપત્ય, ચોક્કસાઈ,
આદિ પ્રાપ્ત બહુ સારી રીતે થાય છે. આજ કારણેને
લખને ઉપાધ્યાયજી યશોવિજયજીના નવન્યાયના પરિષ્કા-
રવાળા કેટલાક ગ્રંથો સામાન્ય અભ્યાસી માટે જોઈએ
તેટલા ઉપયોગી થતા નથી-જેવા કે ન્યાયાયોક તથા
ન્યાયજીવ્યાદિ અવસ્થાન મહત્તરીરસત્ત. આજ કારણેને
લખને જૈનન્યાયનો પ્રાથમિકગ્રંથ “જૈન તર્કપરિમાણ”
પણ પ્રાથમિક અભ્યાસ માટે ઉપયોગી થતો નથી.
એથીજ જ્યાં ઉપાધ્યાયજીએ પ્રાચીન આચાર્યોના ગ્રંથ
પર ટીકા રૂપે લખ્યું છે ત્યાં, અભ્યાસી માટે વિશેષ
સરવ્રતાથી તત્ત્વગોચર થાય છે. હરિમદ્સરિના “સાચ
વાર્તાસમુચ્ચય” ઉપરની ઉપાધ્યાયજીની “સ્વાકાદ-કલ્પના
નામની ટીકા નવન્યાયથી જટિલ હોવા છતાં સ્વતંત્ર
ગ્રંથ નહોતો પ્રમાણમાં તે ઓછી દુર્ગમ છે. નવ-
ન્યાયના પરિષ્કારો તેમા કરંવમાં આવ્યા છે પરંતુ તે
મૂળ કારિકા હરિમદ્સરિજી જેવા સમર્થ પંડિતની રચેલી
હોવાથી તે ઉપરથી ચાલના તત્ત્વગોચર પર મારો પ્રશ્ન

પાડવાનુંજ કાર્ય દીકા કરે છે. અર્થાત્ મૂળ વિષયનું જ્યાં જ્ઞાન અભ્યાસીને માત્ર ઉપાધ્યાયજીનીજ ન્યયન્યાય પ્રચુર સ્વતંત્ર લેખિનીથી સંપાદન કરવાનું હોય છે ત્યાં ધણીજ મુશ્કેલી પડે છે. આ બધું અભ્યાસીની દૃષ્ટિથી છે પંડિતની નહિ. પંડિતાઇમાં તેા ઉપાધ્યાયજીના અંધની જવલેજ અન્ય કોઇ અંધ ખરોખરી કરી શકે. ન્યાયાલોક કરતાં ન્યાયખંડપાઠની એ-વિશિષ્ટતા છે કે ત્યારે ન્યાયાલોકનો મુક્યાદિયરિમિત વિષય છે, ત્યારે ન્યાયખંડપાઠનો વિષય વિપુલ છે. વળી ન્યાયખંડ-ખાધમાં લેખિની વિશેષ પ્રૌઢ છે. ન્યયન્યાયના પરિષ્કારોની પ્રચુરતા બાબતે મૂકી જૈન સિદ્ધાંતની તેમજ સમ્મતિર્કમાં ચર્ચાયલા સિદ્ધાંતોની દૃષ્ટિથી જોઇએ તેા ઉપાધ્યાયજીની સ્વાદ્વક્ષપતા સૌથી ક્ષત્રમ છે. તેમાં પ્રમેયભીમાંસા સૌથી સરસ છે અને વિવિધ દર્શનોની ચર્ચા જે સમ્મતિર્કમાં બહુ વિસ્તારથી કરવામાં આવી છે તેનો બહુ સુંદર અને પરિષ્કૃત સંક્ષેપ કરવામાં આવ્યો છે. તેમજ નવાચીત તર્કગણીમાં સમ્મતિર્કના આખા નય કાંડનો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે, અને એજ પ્રમાણે જ્ઞાનખિંડુમાં જ્ઞાનભીમાંસા કરતાં સંખેતિના સમ્મત જ્ઞાનકાંડનો બહુ સુંદર રીતે સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે.

એજ પ્રમાણે હરિભદ્રસુરિના “અનેકાંત જય પતાકા” નામના ગ્રંથમાં પંડિતાઇ અદિતીય છે, અને-કાંત વાદની આયુષ્કમ રીતે રચાયના થઇ છે તોપણ પાડય ક્રમમાં તેા શાસ્ત્રવાર્તા સમુચ્ચયજ ઉપયોગી યાય છે કારણ કે એમાં સરળતા ઉચરાંત વિષયની વિવિધતા છે. પંડિતજીનું બીજું કહેવું એ હતું કે જૈનશાસ્ત્રો જ્યારે ખાસ જૈન વિષયો પર લખે છે ત્યારે તે ગ્રંથો અનુપમ અને અદિતીય હોય છે પરંતુ ન્યાયાદિ વિષયોના દિગ્દ્રશોના કે બૌદ્ધોના ગ્રંથો પર દીકા કરે છે ત્યારે તેમણે કાંઈ વિશિષ્ટ તત્ત્વ આપવાનું ન હોવાથી તે ગ્રંથો તજ્જોની દૃષ્ટિએ સામાન્ય કોટિનાજ રહે. જેમકે હરિભદ્રસુરિની ન્યાય પ્રવેશની દીકા, તેની અનેકાંત જયપતાકા કે શાસ્ત્રવાર્તા સમુચ્ચય જેની અદિતીય બની શકી નથી. તેજ પ્રમાણે જયસિંદ સુરિની ન્યાય સારની દીકા માટે કહી શકાય. અગાધ-તિગ્રજાધ્યાયની ન્યાયવૃત્તિમાં યજુ આ ઘટશે. આથી

ન્યાયની વિચારણામાં ખાસ જૈનતત્ત્વો બાબતે મૂકતાં જૈનો કોઈ વિશિષ્ટતા લાવી શક્યા નથી. અત્રે-મે ડા. સતીશચંદ્ર વિદ્યાભૂષણનો તેમજ મારો મત મિલ્ન છે તે દર્શાવ્યું અને કહ્યું કે મેં તૈયાર કરેલા “જૈન ન્યાયની પ્રાચીનતા” નામના નિબંધમાં એ વિષયમાં મેં ઉદાહરણ કર્યો છે.

અત્રે એ ચર્ચા નિકળી કે અન્ય દર્શનોમાં નથી-એવી કઇ કઈ વિશિષ્ટ વસ્તુઓ જૈનોએ વિશ્વધર્મને આપવા જેવી છે. પંડિતજીએ કહ્યું કે તે “પરિણામ વાદ” “નયવાદ” “કર્મવાદ” “મોક્ષ પથની કમ્પિ ભૂમિ કાઓની સૂક્ષ્મ આલોચના અર્થાત્ શુશુર્યાન કયા-રોહ વર્ણન” “જ્ઞાનભીમાંસા” “માનસતત્ત્વભીમાંસા” ઇત્યાદિ છે. મેં કહ્યું કે જે પરમાણુવાદ વૈશેષિક દર્શનમાં તથા જે પ્રકૃતિવાદ આંધ્ય દર્શનમાં છે તે પરિણામવાદ છે. પંડિતજીએ કહ્યું કે જૈન પરિણામ વાદ તેથી આગળ વધે છે અને જીવમાં પરિણામ દેખાડે છે અને તેથીજ “ઉત્પાદ વ્યય ધ્રોણાત્મકં સત્” એ સૂત્ર પ્રરેષે. વળી આ પરિણામવાદ સર્વ વસ્તુમાં બહુ સુંદર રીતે ઘટાવી તેનું ધણું સૂક્ષ્મવર્ણન આપ્યું છે. કર્મવાદની વિશિષ્ટતા જાણીતી છે પરંતુ તેમાં જે વર્તિ-ળામે બંધા એ તત્ત્વ મૂક્યું છે તે માનસ વિદ્યા. જોડે ધણે ગાઢ સંબંધ ધરાવે છે, એ દરેક વિષય પર વિદ્વાનો પાસે નિર્બંધો લખાવવાની આવશ્યકતા તેમણે દર્શાવી તેમજ જૈનોની આવી સર્વ વિશિષ્ટતા દર્શાવનાર એક સંચક ગ્રંથ લખાવવાની પથ આવશ્યકતા દર્શાવી. કાન્ય સંચંદી ચર્ચા નિકળતાં પંડિતજીએ શ્રી હેમચંદ્ર-આર્યના નિરિશલાકા પુરુષ ચરિત્રને વખાણ્યું. મેં હીર-સૌભાગ્ય, જયંત વિજય, હમ્મીર મહાકાવ્ય, રૂમા-મંજરી નાટિકા, ખાસભારત, શાંતિનાથ ચરિત્ર (મુનિ-શદ્દત્ત) આદિ શ્વેતાંશરોનાં તથા ધર્મશામ્બુદય ચંદ્ર-પ્રભ ચરિત્ર આદિપુરાણ આદિ દિગ્દર્શનોનાં કાવ્યો સારાં હોવાનું કહ્યું ત્યારે તેમણે કહ્યું કે જૈનેતર પ્રસિદ્ધ પંચ મહાકાવ્યોની નેડે મૂકી શકાય એવાં, કલ્પના શક્તિની પ્રૌઢિમાની દૃષ્ટિએ એમાંના એક નથી. હીર સૌભાગ્ય કાવ્યની ચૈલી પછી મનોરમ હોવાનું તેમજ રઘુ-વંશની સૈલીએ રચાયલું હોવાનું મેં કહ્યું ત્યારે પંડિ-

તજીએ ઉત્તર આખો કે શબ્દ રચનાની દૃષ્ટિએ એમ બને પણ અર્થની કે કલ્પનાની દૃષ્ટિએ તેમ નથી. વળી તેમણે કપ્પલ કૃત્ય કે શબ્દ રચનામાં તો ઉત્તરોત્તર વિકાસ થતોજ ગયો છે. મેં કહ્યું કે આપણે એક કવિએ સ્વતંત્ર કલ્પના કેટલી લીધી છે એ ઉપર તેના શુભનો નિર્ણય કરીએ એ ઠીક નહિ, કારણ કે ઉત્તરોત્તર કવિઓ પૂર્વ પૂર્વ કવિની કલ્પનાઓ લેતા જ આવ્યા છે. મદામારત રામાયણમાં બધાએ લીધી છે અને હું ધાડું છું કે ભારતકાર તથા રામાયણકારે તેમની પૂર્વની કૃતિઓમાંથી લીધી હશે. પંડિતજીએ કહ્યું કે ગદ્યમાં “તિલકમંજરી” એ એવો ગ્રંથ છે કે જે કાદમ્બરી આદિ જંગલર ગ્રંથોની બરોબરી કરી શકે ને કેટલેક સ્થળે ચડી પણ શકે. હીર સંભાગ્ય વિજય પ્રશસ્તિ આદિના અંદર અંદર શુભદોષના વિવેચનની ચર્ચામાં ઉતરવાની તક મળી ન હતી.

પ્રમાણુનય તથા પરીક્ષામુખ સૂત્રની સરખામણી ઉપર ચર્ચા થતાં પંડિતજીએ કહ્યું કે વાદિ દેવસરિએ વિષયસ્ફેદ સારો કર્યો છે અર્થાત્ સૂત્રોની સંક્ષિપ્ત કથનની શૈલિની ત્રુટિ તેમણે પડવા દીધી નથી. તેમણે લક્ષ્યસ્થાની અકલ્પકહેવની સ્વોપન દીકામાંથી પોતાનાં કેટલાંક સૂત્રો ઉદ્ધૃત કર્યા છે. પરીક્ષા મુખસૂત્ર કરતાં વિકાસનો જરૂર કર્યો છે. દુકાં “પ્રમાણુનય તત્ત્વાલોકાલંકાર” દીકા સિવાય પણ પાંચ ક્રમમાં મુકી શકાય એવો ગ્રંથ છે એમ તેમણે કહ્યું. મેં ઉમેર્યું કે એકજ ગ્રંથમાં પ્રમાણુ નય સંપત્તિગી આદિ બધી ચર્ચાનો સમાવેશ કરેલો હોવાથી પ્રાથમિક અભ્યાસ માટે તે બહુ ઉપયોગી છે.

ન્યાયકુમુદ ચંદ્રોદય (પ્રમાણુક્રમે) ન્યાયાર્થનિશ્ચય વૃત્તિ (વાદિરાજની) તથા સિદ્ધિવિનિશ્ચયવૃત્તિ (અનંત વીર્યની) એ ત્રણ ન્યાયના અંશોમાં ન્યાયાર્થનિશ્ચય કરતાં બીજાં બેકડ ચડે છે અને તે બેકડ સરખામણીમાં એક સરખા લાગે છે એ પણ પ્રજ્ઞતાં કહ્યું.

વળી ગંગેશપાધ્યાયનો ચિંતામણિ ગ્રંથ ઇ. સ. ૧૨૦૦ ની આસપાસનો હોવા છતાં પાછળના યશો-વિજયજી પૂર્વેના જન નૈપાધિકાએ તેનો ઉપયોગ ન કર્યો તેટલુંજ નહિ પરંતુ તેની અસર તો જરૂરી પણ

આવ્યા હોય એમ નથી એનું કારણ શું? એવો પ્રશ્ન થયો સારે પંડિતજીએ કહ્યું કે ન્યન્યાયઆદિનો અભ્યાસ કરવા ઉપરાંત તે પર સતત વિચારણાને પરિણામે નવીન તત્ત્વો કહેવાં એ સાધારણ અભ્યાસથી બની શકે એમ નહોતું અને નથી. ઉપર કહી ગયો તેમ દશ બાર વર્ષે જે તત્ત્વોનો અગ્ર્યાંસ યદ્યં શકે તેના પર ઓછામાં ઓછાં તેટલાંજ વર્ષની વિચારણાથી નવાં તત્ત્વો પ્રાપ્ત થાય અને ત્યારબાદ અન્યદર્શનોમાં તેનો ઉપયોગ થઈ શકે. યશોવિજયજી ન્યન્યાય પીને પચાવી ગયા હતા અને તેથીજ નવીન તત્ત્વો તેમણે જન દર્શનમાં આણ્યાં તેમજ ન્યન્યાયનાં તત્ત્વોનું પણ જન દૃષ્ટિએ ખંડન કર્યું. આ જ યશોવિજયજીની વિશિષ્ટતા છે કે ઇ. સ. ૧૨૦૦ થી માંડી તેમના સંમય સુધી જે અન્ય જૈનઆચાર્યો ન કરી શક્યા તે તેમણે કર્યું. ઉપાધ્યાયજીની શૈલી પર ચર્ચા થતાં તેમની શૈલી જગદીશ બ્રહ્માચાર્યના જેવી છે અર્થાત્ શબ્દ બાહ્ય સિવાય ગંભીર ચર્ચા કરવી. વળી મથુરાનાથની તેમનાપર ધણી અસર છે. મથુરાનાથનો એમણે ધણું સ્થળે ઉપયોગ કર્યો છે અને નામોદ્દેખ પણ કર્યો છે. જગદીશ બ્રહ્માચાર્યનો નામોદ્દેખ કર્યાનું ધ્યાનમાં નથી. જેમ શ્રી હેમચંદ્રાચાર્ય પોતાના સમકાલીન મધ્યગિરિ કે વાદિવેનો નથી કર્યો, પરંતુ જગદીશના ગ્રંથથી તેઓ અભિજ્ઞ હતા એમ અનુમાન થાય છે.

ન્યન્યાયની ત્રણ પ્રસિદ્ધ દીકાઓ માથુરી જગદીશી અને ગાદાધરીની અસપરસ સરખામણી કરતાં પંડિતજીએ કહ્યું કે માથુરી મૂળ ચિંતામણી ગ્રંથને સ્પર્શને હોવાથી તેણે સક્ષેપમાં સરસતાથી બહુ વિષયની સમાલોચના કરી છે. જગદીશી શિરોમણી નામની ચિંતામણીની દીકા ઉપર હોય વિશેષ વિસ્તારવાળો છે અને થોડાં શબ્દોમાં બહુ ગંભીર આશય રજૂ કરે છે. માથુરી કરતાં પંડિતાઈમાં ચડીવાળી છે. ગાદાધરી શબ્દોની પ્રચુરતાવાળી સમસ્ત શબ્દોવાળી અને ગંભીર વિચારણા કરતી હોવા છતાં વિષયનો વિશેષ સ્ફેદ કરે છે. કાલીશંકરી કોડપત્ર હોવાથી પૂર્વિરૂપે છે.

યશોવિજયજીની સ્મરણશક્તિ અદ્ભુત હતી એ તેમના ગ્રંથો કે જેમાં સકલસિદ્ધાંત પર્ચાગી તથા ૫૨

નયનંદ્રસૂરિકૃત હમ્મીર મહાકાવ્ય.

[આ પુસ્તક સંસ્કૃતમાં છે અને તે સંશોધિત કરીને શ્રીચુલ નીલકંઠ જનાર્દન કીર્તિએ સને ૧૯૭૬ માં પ્રકટ કર્યું હતું તેને આજ ૨૭ વર્ષ થઈ ગયાં છે. આ એક ઐતિહાસિક કાવ્ય છે અને તેના રચનાર એક જોનાચાર્ય છે. તેમાં સંશોધક એક અંગ્રેજ પ્રસ્તાવના મૂકી છે તેના સાર નીચે પ્રમાણે છે:—]

૧. શુદ્ધરે વિક્રમાંક દેવચરિત્રની પોતાની પ્રસ્તાવનામાં હમ્મીરમહમદનનો ઉલ્લેખ એ રીતે કર્યો છે કે તે જોસલમેરના જૈન અંધમંડારમાં નેતુંક વર્ષ પડેલાં વિદ્યમાન એવું ઐતિહાસિક સંસ્કૃત કાવ્ય છે. અને આ જૈન લિપિમાં લખેલ કાવ્ય 'હમ્મીરમહાકાવ્ય' મળી આવ્યું, તેના નામમાં ફેર છે છતાં તે અનુમાન કરી માનું છું કે જોસલમેર ખંડારમાંનું ઉપર ઉલ્લેખેલ કાવ્ય અને આ કાવ્ય અને એકાદ દરો કારણે તેના અંતમાં હમ્મીરનું મંત્રણું અને તેના પર વિજાપ એ હકાલન આવે છે. કર્નલ રૉડ પોતાના રાજસ્થાનમાં હમ્મીરકાવ્ય

અને હમ્મીરરાસા જાનેનો, સારંગધર કે જે રણુથભોરના ચોદાણું હમ્મીરનો આરોહ-માટ હતો એમ તે જણાવે છે તેની રચેલી કૃતિઓ તરીકે, ઉલ્લેખ કરે છે. સારંગધર પોને જણાવે છે કે તે રણુથભોરના ચોદાણું હમ્મીરનો સમકાલીન નરોતો અને તેનો પિતામહ રણુનાથ તે રાજનો શરૂ હતો. સારંગધર-પોતાની પદ્ધતિમાં અને મહાધર-પોતાના 'રસિક છવન' માં 'અઘાત' ના મથાળા નીચે હમ્મીર' સંબંધીના કેટલાક શ્લોકો મૂકે છે કે જે આ કાવ્યમાં જોવામાં આવતા નથી. અધ્યાપા દીક્ષિત પણ પોતાના 'કુવલયાનંદ'માં 'અઘ'

માતિશયોક્તિ અન્નકાર 'ના ઉદાહરણ તરીકે એક શ્લોક દર્શિ છે જેમાં હમીરની વાત આવે છે અને તે પણ આપણા આ કવિના કાવ્યમાં મળતો નથી. આથી જણાય છે કે સંસ્કૃતમાં 'હમીરકાવ્ય' નામનું બીજું કાવ્ય હોતું જ નેહ્યું; પરંતુ તે બીજા કાવ્યમાં આ કાવ્યના નાયક હમીરનો જ વિષય છે કે નહિ એ સંદેહનાળું છે. કર્નલ ટાડ પોતાની પાસે હમીરકાવ્ય અને હમીર-રાસાની પ્રત હોવાનું અને તેનું બાપાંતર પોતાના શુદ્ધી સહાયથી કર્યાનું જણાવ્યા છતાં તે બંને કથાબાધામાં લખાયેલ છે તે જણાવતો નથી. હમીરની સીકસીત્રાબંધ વાત લખવાનો તેણે પ્રયત્ન કર્યો નથી. પ્રસંગોપાત તે હમીર સંબંધી જે જણાવે છે તે તે નામની કોઈ અમુક વ્યક્તિને બીલકુલ લાગુ પડતું નથી, પણ તેણે તે નામની અનેક જૂદી જૂદી વ્યક્તિઓની વાતોનું અસંબંધ મિશ્રણ છે.

મી. કીર્તિનેએ આ કાવ્યની પ્રત નાયકના મી. ગોવિંદ શાસ્ત્રી નિરંતર પાસેથી મેળવી હતી કે જે શાસ્ત્રીને પોતાના એક મિત્ર પાસેથી મળી હતી. તે પ્રતમાં છેવટે એમ જણાવેલું છે કે:-સંવત ૧૫૪૨ વર્ષે શ્રાવણે માસિ શ્રી કૃષ્ણપિ ગચ્છે શ્રી શ્રી જયસિંહ સરિ શિષ્યેષ્ય નયચંદ્રસેનામપદનાથે શ્રી પેરોજપુરે હમીર મહાકાવ્ય' લિલિખે કલ્યાણગરત્ત બદ્ધ બુધાત્ સંઘસ્ય ગ્રંથાઃ ૧૫૬૪-એટલે આ સં. ૧૫૪૨ (અન ૧૪૯૬) ની લખેલી પ્રત છે. સંભવ છે કે આ પ્રત કવિની મૂળ પ્રતમાંથી નકલ કરેલી હોય અને તેથી તેનું મહત્ત્વ ખાસ છે.

'નયચંદ્રસંસ્કૃતિ' આ કૃતિ એક કાવ્ય તરીકે પુષ્કળ શૃંગો ધરાવે છે અને સંસ્કૃત સાહિત્યના અંધોમાં ભાગ્યે જ મળી આવતાં ઐતિહાસિક કાવ્યો પૈકી એકના નમુના તરીકે ખાસ પ્રકટ કરવા યોગ્ય છે. જેને ઇતિહાસ પોતે લખે છે તેના અમયમાં જાણ અને ગિદહય

* બીજું હમીરમહાકાવ્ય કાવ્ય કે જે જે નયચંદ્રસંસ્કૃત છે અને તે ગાયકવાડ પ્રાચ્ય-અધ્યાત્મમાં પ્રકટ થયું છે. તેમાં આ હમીરકાવ્યમાં નહીં મળતા ગણાવેલા શ્લોકો છે કે નહિ તે તે શ્લોકો અહીં મૂક્યા નથી તેથી એકને નિશ્ચિત કહી શકાયું નથી. તત્ત્રી.

યથા તેની પેઠે આ કવિ યથેષ નથી તે છતાં તેનું આ કાવ્ય તે જાણ અને બિંદહયના કરતાં યોગી ઐતિહાસિક મહત્તા વાળું નથી. જે હકીકત જાણ અને બિંદહયનાં કાવ્યો પૂરી પાડે છે તે એ યુરોપીય પ્રસિદ્ધ સંસ્કૃતજ્ઞોની મહેનતથી અંગ્રેજ વાંચકોને લખ્ય થયાં છે. હમીરકાવ્યની ઐતિહાસિક હકીકત અંગ્રેજ વાંચકોને સુઝાવ કરવાનો આ પ્રયત્ન જેઓ ભારતના ઇતિહાસના ગાનનો પ્રચાર કરવામાં રસ લે છે તેઓ વધારી લેશે.

સંસ્કૃતમાં જે બીજા લખનારાઓએ ઐતિહાસિક અંધો રચ્યા છે તેમની પદ્ધતિને અનુસરી આપણે અંધકાર પોતાના નાયકના યશ માટે આપું' એક પ્રકરણ નામે ૧૪ ભા-છેલ્લો સર્ગ ભરે છે અને આ કૃતિ કરવાનાં કારણો સમજાવે છે. આમાંના અમુક ભાગ અત્ર આપવો યોગ્ય થશે.

જયતિ જનિતપુત્રવીરસંમદઃ કૃષ્ણગચ્છો
વિકસિતનવજાતી ગુચ્છકવત્ સ્વચ્છમૃતિઃ ।
વિવિધ બુધ જનાલી મૃગ સંગીત કીર્તિઃ
કૃતવસતિ રજલં મીલિપુ છેલિલાનાં (I) ॥૨૧॥
તરિમન્દ વિસ્મયવાસવેદમચરિત શ્રી સૂરિચક્રે કમાત્
જલે શ્રી જયસિંહ સુરિગુરુઃ પ્રણાલ ચૂડામણિઃ
પટમાવા કવિચક્રશકમશ્વિલ પ્રામાણિકાગ્રેસરં
સારાં સદસા ચિરંમતનોવો વાદવિધાવિષૌ ॥૨૩॥

શ્રી ન્યાયસારાટીકાં નયં વ્યાકરણમય ચ યઃ કાવ્યં ।
કૃત્વા કુમારનૃપતેઃ ક્યાતલૈવિય વૈદિ વક્રોતિ ॥૨૪॥

તરીય ગણનાયકઃ કમનમજનનાયકઃ
પ્રસન્ન શશમુત્તમુ જયતિ વાદિમેદિ પ્રમઃ
યરીયપદંકજે અમિરમૃગલીલાયિતં
યંયતિ મહતામપિ ક્ષિતિમૃતાં રાદા મૌલયઃ ॥૨૫॥
તત્પદ્યમોજવંચત્તરસરકરિણઃ સર્વશાલૈકવિંદુઃ
સૂરિંદુઃ શ્રી નયેન્દુર્જયતિ કવિકુલોદન્યદુઃશસનંદુઃ ।
તેજે તેજૈવ રાજા સ્વચરિતતનને સ્વપ્રનુજ્ઞેન કાર્ય
ચક્રાણં કાવ્યમેત નૃપતિ તતિમુદે ચાર ચીરંકરમ્યં ॥૨૬॥

પાંત્રોપ્યંયં કવિયુગે જયસિંહ સૂરેઃ
કાવ્યેષુ પુત્રતિતમાં નયચંદ્ર સૂરિઃ ।
નવ્યાર્થ સાર્ય પદના પદપંક્તિ યુક્તિ-
વિન્યાસ રીતિ રસ ભાવ વિધાન યત્નઃ ॥૨૭॥

—જેણે પૃથ્વીને આનંદ ઉપજાવ્યો છે, જેની મૃત્તિ વિકસિત એવા નવમંતિ કુસમતા શુન્ધની પેઠે સ્વચ્છ છે, જેની કૃત્તિ ભૂગર્ભ વિવિધ ખુબજનોના સમુદાયે ગાંધ છે, અને જેનું ધર્મના અનુયાયી (શ્રાવકોના) મુકુટો ઉપર જેણે પોતાનો વાસ કર્યો છે એવો કૃષ્ણર્ષિ અચ્છ જયવંતો વર્તે છે.

તે ગ્રન્થમાં જે સૂત્રોનાં ચરિતો વિરમયનાં શુદ્ધ રૂપ છે એવાના વર્ણનમાં શ્રી જયસિંહસૂરિ નામના પ્રમાણતોમાં ચક્રામણિ એવા સુશુર જન્મ્યા. કે જેણે છ બાપાના કવિસમૂહમાં ઇન્દ્રસમાન અને સર્વ પ્રમાણિકોમાં અગ્રેસર એવા સારંગને એકદમ વાદની વિધા વિધિમાં વિરંગ કર્યો-હરાવ્યો હતો.

—જે જયસિંહસૂરિએ (૧) ન્યાયસાર પર ટીકા, (૨) નવ્ય વ્યાકરણ (૩) કુમારપાલ નૃપ ઉપર કાવ્ય રચીને ત્રણ વિધા (ન્યાય, વ્યાકરણ ને કાવ્ય) જાણનારમાં સ્ત્રી એ તરીકે ખ્યાતિ મેળવી.

તે ગણનાયક પોતાને નમતા જનોના રક્ષક, વાદિઓને બેઠનારી કાંતિવાળા પ્રસન્ન ચંદ્ર જેવા પ્રભુનો જય થાઓ કે જેના પદપંક્તિમાં મહા રાજવીઓના મુકુટો, બમતા બમરો લીલા કરે તેવી રીતે આશ્રય લે છે.

તેના પદરૂપી કમળને નયચંદ્રસૂરિએ ઉગ્ર કિરણ-વાળા સૂર્ય સમાન છે, કે જે સૂરિ સર્વશાસ્ત્રોના અર્ક-રૂપ, કવિકુલવંશરૂપી સમુદ્રને ચંદ્ર સમાન છે. આ કવિએ જે રાજ્યે રચનામાં આવી પોતાનાં ચરિતનો વિસ્તાર કરવાની આસા આપી તેથી ત્રેરાષ્ટ્ર નૃપતિના સમક્ષે આનંદરૂપ, વીરશંક (વીર એ શબ્દથી મુદ્રાંકિત) એવું આ રમ્ય કાવ્ય રચ્યું.

(દ્વિ) નયચંદ્રસૂરિ કવિશુર જયસિંહસૂરિના (વંશ-

• આ કવિ વળી એમ પણ કહે છે કે રાજા તોમર વિરમના કેટલાક દરબારીઓએ કવિની રૂબરૂ એવા શબ્દો કાઢ્યા કે નવતા સંસ્કૃત કવિઓની કૃતિઓની ઉત્તમતા વાળી કૃતિ કરી શકે એવા હમણાં કોઈપણ કવિ નથી તેથી આ કાવ્ય પોતે કરવા લલચાયા. મા કોતરેને કહે છે કે રાજા તોમર વિક્રમ, અમે તે હોય પણ તે અક્ષર પદોમાં ૭૦ વર્ષ વિદ્યમાન હોવાનું જાણાય છે. મી. કોતરેને વીરશંક એ શબ્દનો અર્થ વીરસખી બનેલો કર્યો છે, પણ ખરો અર્થ કવિએ પોતાના તખલ્લુસ વીરથી અંકિત એ અર્થ

પરપરામાં) પૌત્ર હું પણ કાવ્યમાં નવીન અર્થને યથાર્થ ઘટિત પદપંક્તિમાં યુક્ત કરી વિન્યાસ રીતિ અને રસ બાવના વિધાનના પત્ન વડે પુનરૂપ છું.

વળી કવિ ૩૮ માં શ્લોકમાં જણાવે છે કે:-

પ્રાયોગશબ્દાદિકૃતોપિ લોભો

ન ચાત્ર ચિત્તો મમ મંદબુદ્ધેઃ ।

ન કાલ્પિતાદિમિરમ્પવાસ્તો

ચોડ્યા કર્યં વા તમહં ત્વજામિ ॥

હું મંદબુદ્ધિના પ્રાયઃ શબ્દાદિથી ધંધેલા હોય ત્યાં નમાં અત્ર ન લેવા ચોખ્ખ છે, કારણ કે ને માર્ગિક કવિદાસ આદિથી દૂર યદ્ય શક્યો નથી તે માર્ગિકો ત્યામ હું તે કેવી રીતે તજી શકું ?

આ કાવ્યનો પ્રારંભ જેમ સંસ્કૃત કવિઓ કરે છે તેમ કેટલાક દેવોના નંગલાચરણથી થાય છે અને કવિએ એવા શ્લોકો તે માટે રચવાનો શ્રમ લીધો છે કે જે હિન્દુ દેવો અને જૈનોના કેટલાક તીર્થંકરો એમ બંનેને લાગુ પડે. આ પદ્ધતિ પર આટલું વિવેચન કરી શકાય કે નયચંદ્રસૂરિ એ નામ પરથી સમજી શકાય છે કે તેઓ ધર્મથી જૈન હતા છતાં પણ હિંદુદેવોમાંના મુખ્ય ગણાતા દેવોના આશીર્વાદ લેવા માટે તેમણે શ્લોક રચ્યા એ એમ સૂચવે છે કે (૧) જે સમયમાં કવિ હતા તે વિચારસ્થાનરૂપનો જમાનો હતો કે જ્યારે સંકુચિત અને ધર્મીય અસહિષ્ણુતા-અરે મુસલમાનોની પણ હિંદુ લોકપ્રિય ધર્મની આલંકારિક-આપચારિક બાવાની ખુશીઓની કદર કરવા-લાગી હતી, અથવા તો તે એ સૂચવે છે કે (૨) કવિની દ્વિઅર્થવાળા શ્લોકો રચવાની ઉત્કટ ઇચ્છા હોય કે જે રચનામાં કવિ ધણુ

છે. પણ કવિઓ પોતાના મંથાને અમુક શબ્દથી અંકિત કરી પોતાનું તખલ્લુસ-સ્ફેટ સૂચવે છે. ઉદાહરણરૂપે શક્તિપ્રધાનસૂરિ રહેવાય છે. દલિતપદસૂરિ વિરદાંકી, મત-યજિરિ આચાર્ય 'કુસલ' શબ્દથી, વાયદ ગણીય અમર-ચંદ્રસૂરિ વીરાંકી (આ કતાંતો પહેલ) અને યુનિસુદર-ચરિ જયશ્રીના અંકથી સ્પષ્ટિત સૂચવે છે. તંત્રી.

• આમ કહેવામાં કદાચ ધનન્ય કવિનો નીચેનો શ્લોક કવિના મનમાં હોતો નેહ્યો.

અપરાધ દર્શત માપે મારવાં તુ રાત્રત્રયં

કાન્નિદાસે ન ગમ્યંતે કવિરેલો પર્વજયઃ ॥

કુશળ હતા. *

આ કાવ્યનો નાયક રણચંદ્રપુર (રણચંદ્રોર)નો હંમીર ચોદાણુ છે અને તે હિંદી ગીતોમાં પ્રસિદ્ધ નામ છે. હિંદના તાજા સમયમાં થયેલા જે કેટલાક ઘરવીર પુરોએ મુસલમાનો સાથે તલવારથી યુદ્ધ કરી પોતાની સ્વતંત્રતાની રક્ષા અર્થે પ્રાણ આપ્યા તે પૈકી એક આ હંમીર છે. જેઓ હારી ગયા તેઓનો પણ ઇતિહાસ રસપ્રેરક હોય છે. જે છતાંની આશા ન છતાં લડે છે-પોતાનું કર્તવ્ય લડવાનું છે એમ ધારીને જ માત્ર લડે છે-જૂલમી પાસે પોતાની ગદન લુધ-વવા પ્રત્યે તિરકાર ધરાવે છે કારણકે તેમ કરવું એ પોતાના પૂર્વજોની રીતિથી વિરુદ્ધ છે એમ પોતે માને છે.-તે આપણી સહાનુભૂતિ તથા પ્રશંસાને યોગ્ય છે. હંમીર એ આવું જ પાત્ર છે. કવિ તેને ગાંધાતા, યુધિષ્ઠિર અને રામની સમાન કક્ષામાં મૂકે છે. આ કાવ્યોત્પત્તિશોધિત છે, પરંતુ નીચેના શ્લોક પરથી તેની પ્રશંસા આપણે ઓછી નહીં કરી શકીએ અને એ મહાનપણાનાં કારણો એટલા બધા ગર્વનિવૃત્ત છે કે તે

* શ્રી. કીર્તિને આ પર ટિપ્પણ લખે છે કે: સંભવતઃ દેરકને ખબર હશે કે 'શાધન પાંડવીય કાવ્ય' એવું છે કે જેની દેરક પંક્તિ રામ અથવા પાંડવો એમ વાંચકની ઇચ્છા પ્રમાણે દેરકને લાગુ પાડી શકાય તેમ છે. મને હમણું થઈ ગયેલા એક જૈન પંડિત નામે મેધવિજય ગણિતું 'સમસંધાન મહાકાવ્ય' નામનું કાવ્ય તુરતમાં બતાવવામાં આવ્યું છે કે જેનો દેરક શ્લોક રામ, કૃષ્ણ, જિનેન્દ્રા એમ છ સાતને લાગુ પાડી શકાય છે. પ્રસ્તુત કાવ્યમાં નાર્દિનો પ્રથમ શ્લોક પરંત્યોતિઓને હૃદયશીને છે કે જે કોઈ જ્યોતિમાં હિન્દુ અને જૈન બંને શ્રદ્ધા રાખે છે. ખાલ શ્લોકમાં નાલિખને સંસાર્યા છે કે જેના અર્થ નાલિ રામના પુત્ર-અપ્પરાદેવ (જેનોના પ્રથમ તીર્થંકર), અને હિન્દુઓના શ્રદ્ધા એમ બે થઈ શકે. ત્રીજો શ્રી પાર્શ્વનો છે કે જેને હિન્દુઓ વિષ્ણુ માટે ધરાવી શકે અને જેનો પોતાના ૨૩ મા તીર્થંકર શ્રી પાર્શ્વનાથ માટે લઈ શકે. ચોથા શ્લોકમાં રાંકરનીર વિષુ છે કે જેનો અર્થ મહાદેવ કે મહાવીર (૨૪ મા તીર્થંકર) થાય. પાંચમા શ્લોકમાં વાસ્તાન સશાંતિ છે, કે જેનો અર્થ સૂર્ય કે શાંતિનાથ (૧૬ મા તીર્થંકર) થઈ શકે. છઠા શ્લોકમાં સમુદ્રલગ્ના છે કે જે અંદ્ર કે સમુદ્રરામના પુત્ર નેમિનાથ (૨૨ મા તીર્થંકર)ના બંને અર્થમાં લઈ શકાય.

દેરક રજપૂત હંમેશાં કસેળમાં કોતરી રાખે છે અને તેનું કંક કાપન કરવાથી જ હૃદયપુરના શીરોદીઆ, છુંદી અને કોટાના હારાના વંશો ઉચ્ચપદ પામ્યા છે.

સત્વૈક્યુતે: કિલ યસ્ય રાજ્ય-

ધિયો વિલાસા અપિ જિવિતં ચ ।

શકાય મુત્રીં શરણાગતોંથા-

ડમયચ્છત: કિં તુળમપ્યમ્ભવન્ ॥

૨૧૩ ચોદાણુના વંશ માટે લખે છે કે રાજપૂત વંશો થયા તેમાં બહાદુરીનાં સર્વોત્તમ કાર્યો આ ચોદાણુવંશી જ કર્યાનું કહેવું થટે. તે વંશમાં હંમીર જન્મ્યો હતો. તેણે પોતાના વંશની સ્વતંત્રતા જાળવવા અને તેની રીતિઓ સાચવવા પ્રયત્ન કર્યો અને પોતાના શત્રુઓ સાથે યુદ્ધ કરી અમુક વખત સુધી અતિશય વિજયી રહ્યા આમાંની કેટલીક લાકડાઓ તો તેને શરણે આવેલાના રક્ષણ કરવા અર્થે લડવી પડી અને તેટલે દુરુજ તે નિઃસ્વાર્થપણે લડ્યો હતો. ખરેખર તે અસાહીનના જીલમથી નારી આવેલા એક મોગલ અગીરનું રક્ષણ કરવા કરેલા યુદ્ધમાં પડ્યો-મર્યો.

" અસાહીનના રાજ્યને ત્રીસ વર્ષ થયું ત્યાં એક અગીરનું તેણે અપમાન કરવાથી તે અખીરે હંમીરનું શરણું લીધું. હંમીરનો રણચંદ્રોરનો કિસ્સો હિંદના મજબૂત કિસ્સાઓમાંનો એક તે વળે છે. અંદાજ-હીને તે અખીરને પાછો સોંપવાનું હંમીરને કહેવરાવતાં તે હિંદુ રામને ઉદાર હૃદયથી જવાબ આપ્યો કે સૂર્ય પશ્ચિમમાં ડૂંગે અને સુમેર-જમીનદોરત થાય પણ અમાગી શરણાંગને પોતામાં રાખેલા વિશ્વાસનો યોને બંગ નહિ કરે. રણચંદ્રોરને-ધેરો ધાવવામાં આવ્યો. તે કિસ્સો આખરે હાથ કરવામાં આવ્યો, પણ વીર હંમીર બચાવ કરતાં મરાયો અને તેના કુટુંબની સ્ત્રીઓ તેની પાછળ સતીઓ થઈ. " હંમીરનો આ ઇતિહાસ રાજસ્થાનના આવેશ અને પ્રેરણા ભરી વીર બિરુદવલીમાં વધારો કરે છે અને ને સમયના યુગ પર નવો પ્રકાશ પાડે છે. .

હંમીર મહાકાવ્યમાં ૧૪ સર્ગો છે. પહેલા ચારમાં નાયકના પૂર્વજોનો એટલે ચોદાણુ કે જેમાંના બધા હિંદના-સાર્વભૌમ રાજા હતા તેમનો સંબંધ છે.

વૃત્તાંત સંગે આપતાં વિષમતા બહુ આવી છે. ચોદાણેની જે વંશાવળી પહેલા ત્રણ સંગોમાં આવી છે તેમાં આપેલાં કેટલાંક નામો ઠોડે આપેલ નામો કરતાં વધુ છે છતાં તે સતોપદાયક ગણી શકાય તેમ નથી. તે વંશના ઘણા પ્રાચીન રાજાઓ સંબંધી કતો કંઈ નાણુતો હોય તેમ નજીવું નથી. પોતાની કાવ્ય શક્તિને ખીલવવા કેટલાંક નામો કાવ્યમાં આપ્યાં હોય એવું લાગે છે અને તેથી કલ્પિત વર્ણનો વધી ગયાં છે. તે વર્ણનોમાં પ્રકૃતિનાં વર્ણનો પણ આપ્યાં છે. પૃથ્વીરાજ ચોદાણેથી તે હમ્મીરના મરણ સુધીનો વૃત્તાંત ખરો ઐતિહાસિક છે, પણ કતો વારંવાર આમાં પણ કાવ્યમય બની જાય છે અને ઐતિહાસિક ગાનની ખામી પૂરવાર કરે છે.

સર્ગ ૫ થી ૭ માં સંસ્કૃત વીરરસ કાવ્ય મહાકાવ્યના નિયમો પ્રમાણે મહુનો વર્ણનો અને જે રમતો તથા ઉત્સવોમાં હમ્મીર ભાગ લેતો તેનાં વર્ણનો આપે છે. આથી આ સંગોની ઐતિહાસિક કિંમત નથી.

૫મી હમ્મીરના પિતા કૈતસિંહ હમ્મીરને નીનિ-શાસ્ત્ર પર જે લાંબુ વ્યાખ્યાન આપે છે તે આવે છે. અંદાજે ૫મી પોતાના પૃથ્વીચંદ્ર રાસામાં આવું વ્યાખ્યાન વ્યાકરણ પર આપે છે.

આ પ્રાર્થનાવિક ટીકા કરી હમ્મીરના પૂર્વજોના વર્ણન પર આવીએ; અને કર્તાની લેખન શૈલીનો અંગે ખ્યાલ ને કાવ્ય પ્રકૃતિ છે તે પરથી આવી શકશે. શૈલી આલંકારિક, ઘટ્ટ અને અપ્રસ્તુત છે અને શ્લેષ પર કર્તાની એટલી બધી વધણ છે કે તે અનુવાદ કરી બતાવવી એ કઠણ અને કટાણા બન્યું છે.

“અહાલે યદ કરવો હનો તે માટે પોતે પવિત્ર રથાન શોધવા નીકળ્યા. પોતાના હાથમાંનું કમળ પકી ગયું અને તે જ્યાં પડ્યું ત્યાં યદ આરંભ્યો. ઘન-વોના જીલમથી બચવા સૂર્યના પ્રાર્થના કરતાં તેના તેજમાંથી એક વીર પુરુષ નીકળ્યો ને અહાલે યદ રક્ષાનું કામ તેને સોંપ્યું.”

૧ જે જગ્યા પર કમળ પડ્યું તે ત્યારથી ‘પુષ્કર’ કહેવાયું અને સૂર્યમાંથી આવેલા વીર

‘ચોદાણ’ કહેવાયો. ચતુર્થ ખલા પાસેથી સાવચીમ સત્તા મળવાથી તેણે રાજઓના પર સમ્રાટ તરીકે રાજ્ય કર્યું.

૨ વાસુદેવ-કાલાનંતરે દીક્ષિત વાસુદેવ જન્મે તેણે પૃથ્વીને રવપરાકમથી છતી. શકિનો સંહાર કરવા પૃથ્વી પર તેણે અવતાર લીધો.

૩ નરદેવ-વાસુદેવનો પુત્ર નરદેવ થયો.

૪ ચંદ્રરાજ થયો. આ બધાનાં વર્ણનો આલંકારિક ભાષામાં કરવામાં આપ્યાં છે તે પરથી કાવ્યકારની શૈલી જણાઈ આવે તેમ છે. હવે ચોદાણેની વંશ-વલી હમ્મીર સુધીની કવિ અતુલર મુશ્કેલી અને તેની તીચે ઠોડે રાજસ્થાનમાં મૂકેલી વંશાવલી મૂકીએ.

૧ આહવાન (સર્ગ ૧ સ્તો. ૧૪-૨૫)

૨ વાસુદેવ (" ૨૬-૩૦)

૩ નરદેવ (" ૩૧-૩૬)

૪ ચંદ્રરાજ (" ૩૭-૪૦)

૫ જયપાલ (" ૪૧-૫૨)

૬ જયરાજ (" ૫૩-૫૭)

૭ રામચંદ્રસિંહ (" ૫૮-૬૨)

૮ શુભ (" ૬૩-૬૮)

૯ નંદન (" ૬૯-૭૧)

૧૦ વપ્રરાજ (" ૭૨-૮૧)

૧૧ હરિરાજ (" ૮૨-૮૭)

૧૨ સિંહરાજ (" ૮૮-૧૦૨)

તેણે સુસંધમાન સેનાપતિ હેનિમને મારી પુલમાં આર હસિતને કહેવામાં.

૧૩ ભામ (સિંહનો ભાંગીને પોતે દાન લીધે)

(સર્ગ ૨ સ્તો. ૧-૬)

૧૪ વિજયરાજ (બુદ્ધરાતના મૂલસાને મારી તે દેવ છોડ્યો) સ્તો. ૭-૯

૧૫ ગંગદેવ ૧૦-૧૫

જો ઠાટ કહે છે કે ‘અતુલ’ ચોદાણે અતિક્રાંતના બીજા ત્રણ મૂળ પુરુષો-પરમાર, પરિહાર, અને ચાહલની જે અતિક્રાંતમાં ઉદ્ભવ્યા. પણ બીજા અંગેમાં કવિની જોડી જોડી રીતે જણાવી છે, જ્યાં સમય ન હોય ત્યાં એકવારવા ન આવે.

- ૧૬ વલ્લભરાજ (૧૬-૧૮)
 ૧૭ રામ (૧૯-૨૧)
 ૧૮ ચામુંડરાજ (જેણે હેળમહાનને માર્યો હતો) (શ્લો. ૨૨-૨૭)
 ૧૯ દુર્લભરાજ (જેણે શહાણુદીનને જીત્યો હતો) (શ્લો. ૨૬-૨૮)
 ૨૦ દુરાલ (જેણે કૃષ્ણદેવને માર્યો હતો) (શ્લો. ૨૯-૩૨)
 ૨૧ વિશ્વલ (વિસલદેવ) જેણે શહાણુદીનને માર્યો. (શ્લો. ૩૩-૩૭)
 ૨૨ પૃથ્વીરાજ ૧ શો (શ્લો. ૩૮-૪૦)
 ૨૩ અલ્હય (શ્લો. ૪૧-૪૪)
 ૨૪ અનલ (અજમેરમાં તળાવ યોદાણુ) (શ્લો. ૪૫-૫૧)
 ૨૫ જગદેવ (શ્લો. ૫૨-૫૫)
 ૨૬ વિશ્વલ (શ્લો. ૫૬-૫૯)
 ૨૭ જયપાલ (શ્લો. ૬૦-૬૨)
 ૨૮ ગંગપાલ (શ્લો. ૬૩-૬૬)
 ૨૯ સોમેશ્વર (કૃષ્ણદેવની-ટોડના મતે રૂઢદેવીને-દિલ્હીના અનંગપાલ દુવરની પુત્રીને પરણ્યો) (શ્લો. ૬૭-૭૪)
 ૩૦ પૃથ્વીરાજ ૨ (સર્ગ ૨ શ્લો. ૭૫ સર્ગ ૩ શ્લો. ૭૨)
 ૩૧ હરિરાજ (શ્લો. ૫૧) સર્ગ ૩ શ્લો. ૭૩ સર્ગ ૪ શ્લો. ૧૬)
 ૩૨ ગોવિંદ-રણુયજોરનો. સર્ગ ૪ શ્લો. ૨૦-૩૧ આલ્હયનો પિતા
 ૩૩ આલ્હય-તેને જે પુત્ર-પ્રહ્લાદ અને વાગભટ્ટ સર્ગ ૪ શ્લો. ૩૨-૪૦
 ૩૪ પ્રહ્લાદ (આલ્હયનો પુત્ર ૪૧-૭૧)
 ૩૫ વીરનારાયણ (પ્રહ્લાદનો પુત્ર ૭૨-૧૦૫)
 ૩૬ વાગભટ્ટ (આલ્હયનો પુત્ર ૧૦૬-૧૩૦)
 ૩૭ જૈનસિંહ (વાગભટ્ટનો પુત્ર ૧૩૧-૧૪૨)
 ૩૮ હરમીર (જૈનસિંહનો પુત્ર સર્ગ ૪-૧૪૩, સર્ગ ૧૩ શ્લો. ૨૨૫)
 ટોડે આપેલ ચોદાણુની વંશાવળી:—
 ૧ અનલ અથવા અન્નિપાલ-એ પહેલાં ચોદાણુ. તેનો સમય સંભવિતપણે વિ. પૂર્વે ૬૫૦ કે ન્યારે પ્રશ્નકોની ચડાઈ આવી, માકાવતી નગરી (ગર્હમંડલ) રથાપો, કોકણ, અસેર ગોદકાંડા, જાગાં. ૨ સુવાચ

- ૩ મલ્લન ૪ મલ્લનસર ૫ અન્નિપાલ ચક્રવર્તી-અજમેરનો સ્થાપક કેટલાક વિ. સં. ૨૦૨ નો સમય કહે છે, ન્યારે બીજા તે. વીરાટ સંવત્ ૨૦૨ કહે છે.
 છેલ્લો સંવત્ વધુ સંભવનીય છે. વિદ્વર્ડ અહીં વધુ નામ મુકે છે; સામંત દેવ, મહાદેવ, અજયસિંહ, વીરસિંહ, વિન્દાસર અને વૈરિ વિહન્ડ), ૬ દોલારામ (મરાઠો ને અજમેર મુસલમાનના પહેલા આક્રમણ વખતે ખાધું. સં. ૭૪૧ સન ૬૮૫) ૭ મણિકથરામ (સાંભ-રનો સ્થાપક નેથી સાંભારિરાવ એ બિરુદ તેના સંતાન ચોદાણુ રામએ લીધું. અણુસ આચાસની સરદારી નીચેના મુસલમાનોના હાથે મરાઠો, (ટોડ રાજસ્થાન વાંચુ, ૨ ૪. ૪૪૪. દશ વધુ નામો આપવામાં આવ્યા છે-જુઓ 'મુંગઝ ગવર્નમેંટ સીતેકાન્સ' વો. ૩ પૃ. ૧૯૩ અને પ્રિન્સેપની 'એન્ટિક્વિટીઝ'-યોગસકૃત વો. ૨ ઉત્ત. તમ. પૃ. ૨૪૭. ૬ હર્ષરાજ અથવા હરિદરાજ (નગી-રૂદીનને-સખજતગીન ને હરાઓ તેથી તે 'મુસ્તાનઝાદ' કહેવાયો) ૧૦ વીર ખીલનદેવ (અસિઅગરામ અથવા ધર્મગજ, મહમદગીઝની સામે અજમેરનો બચાવ કરતાં મરાઠો).
 ૧૧ બિસલદેવ (વિશલદેવ) જુદા જુદા શિલાલેખ-પરથી તેનો સમય સં. ૧૦૬૬ થી સં. ૧૧૩૦ જણાય છે.
 ૧૨ સારંગદેવ તેનો પુત્ર (કિમરમાં આવ્યા પહેલાં મરણ પામ્યો.) ૧૩ આનદેવ (અજમેરમાં આનાસા-ગર બાંધ્યું કે જે હજુ તે નામે વિવિધ છે. તેના પુત્રો.
 ૧૩ જયમલ અથવા જયસિંહ (સન ૬૭૭) તે હર્ષ-પાલનો પિતા.
 ૧૪ હર્ષપાલ (શીરસ્તામાં હિરપાલ)
 ૧૫ અજયદેવ અથવા અનનદેવ-જયપાલનો પુત્ર સન ૧૦૦૦. વિજયદેવ અને ઉદયદેવ એ તેના બે ભાઈઓ હતા.
 ૧૬ સોમેશ્વર અજયદેવનો પુત્ર-રૂઢાચારી કે જે દિલ્હીના અનંગપાલની પુત્રી થાપ તેને પરણ્યો. તેના પ્રાઇઓ કન્દરાઇ અને જૈનસિંહ. ગોએલવાલ કન્દરાઇનો પુત્ર હર્ષદાસ મુસલમાન થયો.

૧૭ પૃથ્વીરાજ (સન ૧૧૭૬) સોમેશ્વરનો પુત્ર, દીલ્હી સર ક્યું શાહસુદીનથી મરાયો. સં. ૧૨૪૬-સન ૧૧૯૩.

૧૮ રણસી (સન ૧૧૯૨) પૃથ્વીરાજનો પુત્ર. દિલ્હીના ઘેરામાં મરાયો.

૧૯ વિજયરાજ સોમેશ્વરના પુત્ર આહડદેવનો પુત્ર. (પૃથ્વીરાજનો દત્તક માદીપતિ તેનું નામ દિલ્હીના સ્થાનપર છે).

૨૦ લાખણસી-વિજયરાજનો પુત્ર-તેને ૨૧ પુત્રો હતા. તેમાંના સાત પોતાના આરસ પુત્રો અને બીજા અનારસ પુત્રો હતા જેણે જુદી જુદી જાતો સ્થાપી. લખમસીથી ૨૬ પેઢીએ નોનદસિંહ કે જે નીમ-રાણાનો (ટાંડા વખતે) રાજા હતા કે જે અજ-યાજ્ઞ અને પૃથ્વીરાજનો સીધામાં સીધો વંશજ હતા.

હવે ઉપર જણાવ્યું તેમ છેલ્લા ચોદાણુ રાજા પૃથ્વીરાજ સુધીના વર્ણનમાં આ કાવ્યમાં શાબ્દિક ખતિયોગોક્તિવાળું જણાત છે કે જેમાં ક્યાંક થોડો થોડો ઐતિહાસિક અંશ આવે છે. તેથી તેમાં ખાસ ઉત્તરવા જેવું નથી. પૃથ્વીરાજના પુત્ર સોમેશ્વરથી હવે પ્રારંભ કરીએ.

ગંગદેવના મૃત્યુ પછી સોમેશ્વર રાજા થયો. તે કર્ણરાવિની પરણ્યો ને તેનાથી પૃથ્વીરાજ થયો. ઉમ્મર લાવક-કલા સાહિત્યમાં કુશળ થયો ત્યારે સોમેશ્વર ગાદી પર સ્થાપ્યો અને પોતે અરણ્યવાસ કરી યોગાવ્યાસમાં આખરે મરણ પામ્યો.

પૃથ્વીરાજ ન્યામી અને પ્રજાપ્રેમી હતા અને યતુ-ઓને ત્રાસરૂપ હતા. ચંદ્રાસુદીન પૃથ્વી હતવા આવ્યો. આ વખતે પશ્ચિમના રાજાઓ ગોવિન્દરાજના પુત્ર શ્રી ચંદ્રરાજને સુખી કરી પૃથ્વીરાજ પાસે આવ્યા ને રીતસર ભેટણાં ધરી ખિલતાનાં કારણે જણાયાં કે શાહસુદીન રાજાઓના નાશ કરવા ઉગ્યો થયો છે. ચંદ્રરાજે હુડી બાળી નાંખે છે, ઝીઝીની લાગ લઉં છે. વગેરે રાજ-પુત્રોને મારી નાખે છે તેથી બાળી નારી નવ્ય છે. આવ્યો મરુપુરામ નદીમાં પૃથ્વી કરવા ઉગ્યો થયો છે ને લોકો એટલા જવા ત્રાસી ગયા છે કે તેઓ નિરાંતે

રહી શકે તેમ નથી. તેણે મુસ્તાનમાં ગાદી સ્થાપી છે તે આપ રક્ષણ આપો.

પૃથ્વીરાજે કોવાતુર ચઢ મુઠપર હાથ મૂકી જણાવ્યું કે હું શાહસુદીનને નમાવી પગે પડાંસી અને હાથકડી ને બેડીમાં નાંખી લાવીશ તેમ નહિ. આપ તો મોતે ખરો ચોદાણુ નહિ.

પૃથ્વીરાજ સૈન્ય લઈ મુલતાન ચડ્યો. શાહસુદીન સામે આવ્યો. યુદ્ધમાં પૃથ્વીરાજે શાહસુદીનને કેદ પકડી લીધો અને પોતાની પ્રતિષ્ઠા પૂરી કરી. રક્ષણ શોધવા આવેલા રાજાને બહીસો આપી તેઓના વનનમાં મોકલ્યા. શાહસુદીનને પણ બેટો આપી મુલતાન પાછો મોકલ્યો.

શાહસુદીને આટલી સારી રીતે પોતાના પ્રત્યે વર્તન રાખ્યું હતું તેને પરાજયથી વસમું લાગ્યું ને તેનું વેર લેવા સાત વખત પૃથ્વીરાજ મર એક પછી એક વધુને વધુ તૈયારી કરીને ચડાઈ કરી પણ દરેક વખતે આ હિંદુ રાજાએ તેને હરાવ્યો.

આમ ચવાથી શાહસુદીને ધટ્ટે (હાલનું કુંભેરી?) ના રાજાને પોતાની હારનું જ્ઞાતિ જણાવી તેની મદદ માંગી. હજી આવ્યો અને માણસો એ રીતે મેળવી શાહસુદીને ફરી દિલ્હી પર ચડી તેને કબજે કર્યું. લોકો બચી ત્રસ્ત થયા અને લાગવા માંડ્યા. પૃથ્વીરાજ પોતાની આગલી હતોયી પ્રધાનને કંઈ થોડું સૈન્ય હતું તેને લઈ સામે આવ્યો.

શાહસુદીન પૃથ્વીરાજ સામે આવે છે એ સાંભળી પોતાનાં વિશ્વાસ માણસને રાત્રે મોકલી તેના અધ્યાધિપતિને અને દરબારી સંગીતકોને પુછાઈ જાય આપવાની લાક્ષ્યથી જાણવ્યા, અને જાની રીતે પોતાનું મોટું લશ્કર પૃથ્વીરાજની હાવણીમાં મોકલ્યું. તે લશ્કરે મળત્રા પહેલાં દાખલ થઈ જાપો માર્યો. હાવણીમાં અચ્ચક્ત્યા ચઢે ગઈ. આ વખતે રાજાના અધ્યાધિપતિ કોહી બની 'નાટ્યારંભ' નામનો થોડો પૃથ્વીરાજ પાસે લાગ્યો તે સાથે તેને જે સંગીત પ્રિય હતું તે ગાના રાઓ ગાવા લાગ્યા. આ વખતે પૃથ્વીરાજનો અચ્ચ નાચવા લાગ્યો. રાજા થોડો વખત યુદ્ધ મૂકી ગયો.

આનો લાભ લઈ મુસલમાનોએ જંગમો દલો કર્યો. રાજાપુત્રો લડ્યા, પણ વિશેષ શું કરી શકે? પૃથ્વીરાજ

આ ભેઠને ઘોડાપરથી ઉતરી લોપપર બેઠો. તલવારથી ખસીને કાપ્યા. પાછળથી યુગલમાનેએ આળસ્યા આવી તેનું ધનુષ્ય તેના ગળામાં નાંખી પકડી લીધો. આ વખતથી આ કેદી રાત્રીએ અજ ને નિરાંત તત્ત્યાં.

પૃથ્વીરાજી લાડપર જવા પહેલાં ઉદયરાજને પોતાની પાછળ આવી દલ્લેા કરવા આગા આપી હતી તે પ્રમાણે તે એને વખતે આવી પહોંચ્યો કે તે પહેલાં પૃથ્વીરાજ કેદ પકડાયો હતો, શાહાણુદોન ઉદયરાજ સામે લડતું પડ્યો તેથી દિલ્હીમાં આશ્વો ગયો.

ઉદયરાજે સાંભળ્યું કે પૃથ્વીરાજ પકડાયો ત્યારે તેને ધણું દુઃખ થયું. તેને બદલે પોતે પકડાયો હત તો સારું થાત એમ ધનુષ્યું. રાત્રીએ આ દશામાં મૂકી આસા જતું તેને કીક ન લાગ્યું. એમ કરે તો પોતાના મૌરેશને લાંછન લાગે એમ તેણે માન્યું. તેથી તેણે યોગિનીપુર (દિલ્હી) ને ઘેરા પાડ્યો. ને દિવસ રાત લડતો તેના દરવાજા પાસે એક માસ મુકી રહ્યો.

એક વખત આ ઘેરા ચાકુ હતો ત્યારે શાહાણુ-દિનના એક માણસે તે આદરાહ પાસે જઈ જણાવ્યું કે તમેને ધણી વખત પકડી છોડી દીધા તો આ એક વખત પૃથ્વીરાજને છોડી દેવા ભેદએ. શાહાણુદોન આ લક્ષમાં ન લેતાં ઉલટું કોપાતુર બની પૃથ્વીરાજને મઠપર લઈ જવા હુકમ કર્યો. ઘોડા દિન પછી તે મરી રવર્ગરથ થયો.

ઉદયરાજે મરણના સમાચાર સાંભળ્યા વિચાર્યું કે તેને પણ પોતાના તે મિત્ર સાથે જતું નિષ્કળે તેથી પોતાના બધા અનુયાયીને લઈ લડવા ચડ્યો અને વીર-તાથી પોતાના બધા સૈન્ય સાથે ખલાસ થઈ મિત્ર-જન્ય ચુકાવ્યું.

હરિરાજને પૃથ્વીરાજના મરણથી ઘણું દુઃખ થયું અને માદીપર સાચુનહને આશ્વો. વધુ વખત ન થયે ત્યાં યુજરાતના રાજાએ તેની કૃપા મેળવવા મેટ તરીકે કેટલીક નાયનારીઓને મોકલી. આ ધણી સૈંદર્ભવતી હોવાથી હરિરાજ મોહિત થઈ રાખકારમાર પ્રત્યે અ-લક્ષ રહી સર્વ દ્રવ્ય નાસ-ગાનતાનમાં ખર્ચાં નાંખ્યો. નોકરોને પગાર પણ મળે નહિ, પ્રજા અસંતુષ્ટ થઈ.

આ હકીકત જાણી શાહાણુદોન સારો લાગ છે એમ જણી હરિરાજના દેરાપર મરી આગ્યો. હરિરાજ યુદ્ધ-વાન હતો અને આખરે તેણે કુટુંબના બધાં માણ-સોને ભોમાં કરી બધાં સાથે અગ્નિપ્રવેશ કર્યો. તેને પુત્ર હતો નહિ. તેના અનુયાયીઓ દેશ છોડી પૃથ્વીરાજના પિત્ર ગોવિંદરાજ કે જને તેના પિતાની દેશપાર કર્યો હતો અને પછી જેણે પોતાની બહાદુરીથી નવું રાજ્ય મેળવી રણુથબોર પોતાની રાજધાની બનાવી હતી તેની પાસે જે કંઈ પાછળ રહ્યું ને લઈ શકાય તેનું હતું તે લઈ ગયા, અહીં અજમેર પર શાહાણુદોનની જુટ થઈ અને તેનો કપાળે તેણે લીધો.

ગોવિંદરાજને હરિરાજના અનુયાયીઓનો સહાર કર્યો અને ઉચી જગાએ આપી. તેણે રાજ્ય સારી રીતે કર્યું ને પછી રવર્ગરથ થયો.

ગોવિંદરાજ પછી બાહુશુ શાહીએ આગ્યો. બાહુ-શુને બે પુત્રો નામે પ્રહલાદ અને વાગમટ હતા, બંને વચ્ચે સારો પ્રેમ હતો. પિતા શ્વ થતાં પ્રહલાદ શાહી-પર આગ્યો ને વાગમટ પ્રધાન-મંત્રી નીભાયો. પિતાં યુજરાત પ્રહલાદે સારી રીતે રાજ્ય કર્યું ને પ્રજા સંતુષ્ટ બની.

તે છતાં એક દિને ત્રિવિધરાત જંગલમાં તે શિકારે ગયો. ધણે શિકાર કર્યો. પછી એક જંગલો સિંહ આગ્યો. ને રાત્રીએ બાણુ ફેંડ્યું. પણ સિંહે પછી રાત્રીને ધામક કર્યો ને ઘેર આવતાં તે મરણ પામ્યો.

પોતાની માદીએ મરતાં પહેલાં પોતાના પુત્ર વીર-નારાયણને બેસાડી વાગમટને પ્રધાનપદે રહી તેની નેમાણ લેવા રાજ કહી ગયો. વીરનારાયણ તોષાની હતો. તે હમર લાલક થતાં જયપુરના કચ્છવાદ રાજની પુત્રી સાથે તેનું લગ્ન નહીં થયું ને પોતે અમરપુર (અંબર) કચ્છવાદોની રાજધાની પ્રત્યે જવા નીકળ્યો. રસ્તામાં તેની પાછળ જ્ઞાણુદિન પડ્યો તેથી તેને રણુથબોર પાછું આવતું પડ્યું ને જયપુરગણીને પરણી શકાય નહિ. જ્ઞાણુદિન વચ્ચે લાડપર થઈ, પણ કાંઈને છત મળી નહિ એટલે જ્ઞાણુદોને હુલિન કરી; પોતાના દેશમાં જઈ તેણે અતિ ખુશામની વાગો મદદ મોકલ્યો ને મિત્રગણ લખખેદ, ને તેના પરોણા તરીકે પધારવાઈ

કહ્યું. જો તેમ ન બને તો પરાણ તરીકે જલાહુદિન આવે.

આ વખતે વીરનારાયણને વક્ષસ્થલપુરના રાજા વિગ્રહ સાથે ક્રોધે આવતો હતો, તેથી જલાહુદિન સાથે મિત્રસંધિ કરવાનું પોતે કહ્યું. વાગ્મદત્તે આ વાત ન રૂચી, ને મુસલમાનો પર વિશ્વાસ ન રાખવા જણાવ્યું. પણ વીરનારાયણે માન્યું નહિ. વાગ્મદ્ આથી શોકાતુર થઇ માલવા આવી ગયો. ખીજા દુર્યોધીઓએ સમજાવ્યું પણ તે દુઝા ગયું ને વીરનારાયણ યોગિનીપુર જવા આવ્યો. જલાહુદિને ખૂબ સહાર કર્યો અને પછી જોર દઇ મારી નાંખ્યો.

રાજા ગયો, વાગ્મદ નહિ તેથી રણ્યજોરની દશા કંદેહી થઇ. જલાહુદિને માલવાના રાજાને કહેવરાવ્યું કે વાગ્મદને મારી નાંખવો. વાગ્મદ જાણી ગયો. તેણે માલવાના રાજાને મારી માદી લઇ રાજપુતોને એકઠા કર્યાં. ખરપુરા (કિરિતા કહે છે કે ખર નામની મોમલ જાત હતી કે જેણે આ વખતે હિંદપર હુમલો કરવાનું યચ્છ્યું હતું) કે જેણે મુસલમાનોની વિરુદ્ધ હતા તેની સાથે મૈત્રી કરી. આ પ્રમાણે એકદુ સ્નેહ કરી વાગ્મદ રણ્યજોર ગયો ને મુસલમાનોને લાંચી ખાલી કરવાની ફરજ પાડી. આ રીતે વાગ્મદ અને રજપુતોએ પુનઃ રણ્યજોર લાંચમાં લીધું.

દેશના સીમાડા પર જુદે જુદે રથો મોટાં લોકો રાખી શત્રુને દૂર રાખવા એ વાગ્મદની નીતિ હતી. તે ૨૦ વર્ષનું સુખી રાજ્ય કરી સ્વર્ગવાસ પામ્યો.

વાગ્મદ પછી તેનો પુત્ર જૈનસિંહ ગાદીએ આવ્યો. તેની રાણી હીરાદેવી નામે હતી, તે ધણી સ્વરૂપવંતી અને રાણીને શોભા સર્વે યુગ ધરાવતી હતી. કાળે કરી હીરાદેવી ગર્ભવંતી થઇ. તેણીના દોહદો એવા ચતા ગંગા કે જે પરથી ગર્ભની વસણ અને મદદતા સમગ્ર શકાય. મુસલમાનોના લોકોમાં સ્નાન કરાવાની તેણીને કાંઈ વખત ઇચ્છા થતી. તેના પતિએ તેના દોહદે પૂર્ણ અને છેવટે સારા મુદતે તેણીએ પુત્રનો જન્મ આપ્યો. પૃથ્વીની ચારે દિશાએ સુંદર દેખાવ ધારણ કર્યો, સુવાસિત વાયુ વાવા, આકાશ સ્વચ્છ થયું. સર્વે મનુષ્યો પ્રસન્ન થયા. રાજાએ પોતાનો આનંદ બાલજોર પર ફેલાવ્યો વર્ષો કરી વ્યક્ત કર્યો. જોડાઓએ બલિષ્ઠ

બાળ્યું કે ગ્રહો વણા સારા છે ને તે જોવો પરાક્રમી થશે કે આખી પૃથ્વીને દેશશત્રુ-મુસલમાનોનાં લોકોથી બીની કરશે. તેનું નામ હમ્મીર પાડવામાં આવ્યું. તે વધી મજબૂત સુંદર બન્યો. શાસ્ત્રોનું અધ્યયન કર્યું અને યુદ્ધશસ્ત્રમાં નિપુણ બન્યો. પુખ્ત ઉંમર થઇ કે તેના પિતાએ સાત સુંદર સ્ત્રીઓ સાથે લગ્ન કરાવ્યાં.

જૈનસિંહને ખીજાપણ એ પુત્રો નામે સુરત્રાણ અને વીરમ હતા. તે જગજા ચોદા હતા. રાજ્યનો ભાર પોતાના પુત્રો પોતાના પરથી લઇ લે એવા જાણી. જૈનસિંહ એક દિવસ હમ્મીર સાથે તે સંબંધી વાત કરી, અને તેણે કેમ વર્તવું તે બાબતની સારી સલાહો આપી રાજ્યનો ભાર છોડી તેને સોંપ્યો ને પોતે અરણ્યમાં રહેવા ગયો. સં. ૧૩૩૦ (૧૨૮૩ ઇ. સ.)

છ યુગ અને ત્રણ શક્રિ સંહિત હમ્મીરે હવે લગ્નકાંતી ચણાઈએ કરવા નિકળવા નિશ્ચય કર્યો. પહેલાં રાજા અર્જુનની રાજધાની સરસપુર પર ચણાઈ કરી લગ્નકાંતી અર્જુનને દરબી શરણે લાવ્યો. પછી હમ્મીરે ગદમંડલ પર કુચ કરી. તેણે ખંડણી આપી પોતાનો બચાવ કર્યો. ગદમંડલથી હમ્મીરે ધારમાં ધર્યો. ત્યાં રાજા જોજ રાજ્ય કરતો હતો કે જે પોતાના નામ ધારી જોજની પેઠે કવિઓને મિત્ર હતો. જોજને દરબી ઉજ્જન ગયો કે જ્યાં લાંચીઓ ઘોડાઓ અને મનુષ્યો કિપ્રાના સ્વચ્છ નીરમાં સ્નાન કરતા હતા. હમ્મીરે ત્યાં નદીમાં સ્નાન કરી મહાકાલના મંદિરમાં દર્શન કર્યો. તે જૂના શહેરમાં મોટા કમળાથી સરપ-સમાં નીકળ્યો. ઉજ્જનથી હમ્મીરે ચિત્રકુટ (ચિતોડ) માં કુચ કરી મેદપાદ (મેવાડ) ને વેરાન કરી આયુર્જિરિ આવ્યો.

વેદાનુયાયી છતાં હમ્મીરે જૈનમદેવના મંદિરમાં પૂજા કરી, કારણકે મહાપુરો જોડા બેદરાખતા નથી. રાજા વસ્તુપાલના માનમાં પ્રશસ્તિ મોસાતી વખતે તે પથ દાગર હતો. વશિકરણમાં કેટલાક દિવસ રહી, મંદાકિનીમાં સ્નાન કરી અચતેશ્વરનાં દર્શન કર્યાં. અહીં

● અજમાં એમ છે કે તત્તલ સંવત્સર વહિ વહિ, મહાપુરને માધવલક્ષ્મણે । વીર્યાં તિયો હેલિ દિને સપુત્રે, જ્યોતિર્વિદા દિયવટે વિલોમે ॥

અનુને કરેલાં કામો ભેદને તે આશ્ચર્યચકિત થયો.
આપ્તો રાજ પ્રતિષ્ઠિત યોદ્ધા હતો, પણ તેની
શક્તિ, આ વખતે કામ ન લાગી ને તેને હુમ્મીરને
શરણે જવું પડ્યું.

આપ્ત હોડીને રાજ વધનપુરમાં આવી તે શહે-
રને લટકું અને લૂંટ મેળવી. ચંગાનું પણ તેમજ
થયું. આથી અજમેરને રસ્તે મહંદા, ખંડિલ,
ચમડા, અને કાંકરાલીનાં શહેરો લૂટ્યાં. ત્રિભુવનેદ્ર
કાંકરાલીમાં તેને મળ્યા આવેલો ને ગોડી સોજાનો
બેઠ કરી.

આવાં મહાન પરાક્રમ કરી હુમ્મીર પોતાની રાજ-
ધાની પર પાછો ફર્યો. રાજના આગમનથી ભારે
ખુશાલી થઈ. રાજ્યના મોટા અમલદારો રાજને લેવા
સામે આયા. તેમાં મુખ્ય ધર્મસિંધ હતો. એક સર-
ઘસમાં વિજયી હુમ્મીરને લાઈ ગયા. શરીરમાં રા-
જનાં દર્શન કરવા ઉત્કંઠિત પ્રમુખને નાની હારોહાર
લાગી હતી.

આ પછી દેશકે દિવસે હુમ્મીર પોતાના પુરોહિત
વિશ્વંદરને બોલાવી કોટિ યત્ર નાખતો યત્ર કરવાથી શું
મુખ્ય થાય તે જણાવવા કહ્યું. પુરોહિત રત્નસિંહ
પ્રાપ્તિ જણાવતાં રાજ્યે તેવો યત્ર આદરવા સામગ્રી
બેગી કરવા હુકમ આપ્યો. તે પ્રમાણે વિદ્વાન બ્રહ્મા
જોને દેશના બધા ભાગમાંથી બોલાવી મંગાવ્યા અને
શાસ્ત્રવિધિ અનુસાર યત્ર સમાપ્ત કર્યો. બ્રહ્માજોને
જમાવ્યા અને ભારે દક્ષિણા આપી. આ સર્વ ઉપ-
રાંત એક આખા માસ સુધી મુનિવન રાજ્યે લીધું.

આમ રણચંબોરમાં થતું હતું ત્યારે દિલ્હીમાં ધણી
લજા ફેરફાર થયા. ત્યાં અલાઉદ્દીન રાજ્ય કરતો
હતો. રણચંબોરમાં શું થયું તેની ખબર પડતાં તેણે
પોતાના નાના ભાઈ ઉલુઘખાનને સૈન્ય લઈ ચોહાણના
દેશમાં હલ્લો કરી ઉત્તર કરવા હુકમ કર્યો. તેણે કહ્યું
“જૈનસિંધે આપણને ખંડણી આપી, પણ તેનો આ
પુત્ર ખંડણી આપતો નથી, એટલું જ નહિ, પણ

+ આ નામનું એક પણ જામ નથી કે જે હુમ્મીર
શાંકરની આવવાના રસ્તે લૂંટી શક્યો હોય. મેહલા
નામનું જામ છે તે ગેવાડની સરહદ પર છે.

આપણા પ્રત્યે તિરસ્કાર બતાવવાનો પ્રસંગ હોડતો
નથી. તેની સત્તા નાણુદ કરવી ઘટે.” આલો હુકમ
ચતાં ઉલુઘખાન ૮૦૦૦૦ યોદ્ધારાત્રું લશ્કર લઈ રણ-
ચંબોર ચડ્યો. વર્ષનાશા નદી પાસે પહોંચતાં જણાવું
કે રસ્તાઓ એવા છે કે ચોડા ચાલી શકે તેમ નથી.
તેથી ઉલુઘખાને ચોડા દિવસ ત્યાં પડાવ નાંખી પાંડો-
શનાં ગામડાં બાળવા અને નાશ કરવા લાગ્યો.

રણચંબોરમાં રાજ્યે મુનિવન પુરું નહોતું કર્યું
તેથી પોને ખુદ યુદ્ધ ચડી શકે તેમ નહોતું. તેણે
પેલાના સેનાપતિ બીમસિંધ અને ધર્મસિંધને સામે
મોકલ્યા. રાજનું સૈન્ય વર્ષનાશા પાસે આવી શત્રુઓના
પર છત મેળવી ધણી સંખ્યામાં શત્રુને મારી નાંખ્યા.
આથી મંત્રુષ ધર્મસિંધે રણચંબોર તરફ પ્રયાણ
કર્યું. ઉલુઘખાન પોતાનું મુખ્ય લશ્કર લઈ છૂપી રીતે
તેની પાછળ પાછળ આવતો હતો. બીમસિંધનો લશ્કર
ધણી હુટ મેળવી હતી તેથી એકદમ શહેરમાં જઈ
તે વહેંચી લેવાના લોકમાં સરદારને છોડી ચાલી ગયા.
બીમસિંધ દિલ્હવાટ ધાટમાં આવ્યો એટલે તેણે પો-
તાના જમીનદાર બતાવવા શત્રુ પામે લૂંટલાં યુદ્ધ
વાળાં વગેરે ખૂબ જોસથી વગાડવા હુકમ આપ્યો.
ઉલુઘખાને આનો લાભ લઈ પોતાના સૈન્યને ચારે
બાજુ વહેંચી હલ્લો કર્યો. બીમસિંધ ખૂબ લડ્યો.
મરદાનથી બંતાવી આખરે મરાજો પછી ઉલુઘખાન
દિલ્હી પાછો ફર્યો.

યત્ર સમાપ્તિ પછી હુમ્મીરને લાડમાં છત કર્યા
પછી બીમસિંધના અવસાનની ખબર પડતાં બીમસિં-
ધને છોડી આવવા માટે ધર્મસિંધને કપેઝ આપ્યો
અને ઉલુઘખાન પાછળ આવતો તે જોઈ ન શક્યો તે
માટે તેને આંધળો કલો. વળી બીમસિંધને ખ્યાવવા
ન ગયો તે માટે નામદ કલો. આટલથી ન ધરાતાં
રાજ્યે તેને આંધળો કરવો તેમજ ખંસી કરી નાંખ-
વાનો હુકમ આપ્યો. તેની સરદારી ખુચી લઈ પોતાના
ભાઈ બેજનદેવને સરદાર નીમ્યો અને ધર્મસિંધને દેશ-
વટાની સમ્મ કરી પણ બોજના વચ્ચે પડતાં તે સમ
અમલમાં મુદ્દી નહિ.

ધર્મસિંધને આથી બહુ લાગ્યું અને વેર લેવાનો

તેણે સંકલ્પ કર્યો. રાજની માનીતી. નર્તકી રાધાદેવી સાથે મૈત્રી કરી પોતાના હાથમાં લીધી. તેણીને ત્યાં અંધજન તરીકે રહી રાજની બધી હકીકત મેળવવા લાગ્યો. એક દિવસ એમ બન્યું કે રાધાદેવી નિરાશ જણાઈ એટલે તેણીને પૂછતાં એમ જણાવું કે વેપ્ર રોજથી રાજના ધણા અશ્વે મરણ પામ્યા છે અને તેથી રાજ તેના નાચ ને સંગીતપર બહુ ધ્યાન આપતો નથી, અને ધણા વખત સુધી આમ રહેશે તેથી ચિંતા થાય છે. અંધે તેને આશ્વાસન આપ્યું અને એ બહુ પોતે ઠીક કરી આપશે એમ જણાવ્યું. તેણીને કશું કે રાજને જઈ કહે કે એ ધર્મસિંદને પાછી અસલની જગ્યા આપવામાં આવે તો મરેલા કરતાં બમણા અશ્વે નવા મેળવી આપશે. રાધાદેવીએ તેમ કરતાથી રાજએ લોભવથ થઇ ધર્મસિંદને તેની જૂની જગ્યા આપી.

ધર્મસિંદના હૃદયમાં વેરજ લેવાનું હતું. તેણે રાજના લોભને ઉત્તેજન આપવા ખાતર જુલમ અને ત્રાસથી રૈવતને નીચેલવા માંડી અને રૈવત તેથી રાજને ધિક્કારવા લાગી. ઘોડા, વૈસા વગેરે ને કંઇ અને તે રૈવત પાસેથી લેવા. ધર્મસિંદે કંઇ મણા ન રાખી. રાજ આથી ખુશી થયો અને ધર્મસિંદે ભોજને પોતાના ખાતાને દિસાજ આપવા જણાવ્યું. ભોજ સમજી ગયો કે મેલા આંખોને પોતાને હોરો ખુલે છે તેથી રાજની પાસે જઈ ધર્મસિંદની કપટકળા બધી સમજવી અને તેના જુલમથી રક્ષણ માંગ્યું. પંથુ હમીરે કંઇ દાદ ન આપી ને જણાવ્યું કે ધર્મસિંદને ગંધી સત્તા છે. ભોજે રાજને વિરેચો. ભોજ પોતાની બધી મિશ્કત ખાલસા થવા લીધી અને ધર્મસિંદના કહેવાથી તે બધી મિશ્કત રાજના લંડા-રમાં ગઇ. ભોજ તે છતાં રાજને વફાદાર રહ્યો. એક દિવસ રાજએ વેળાયાના મંદિરે દર્શને જતાં પોતાના અનુચરોમાં ભોજને ભોજે એટલે પોતાના એક દરજીઆને તિરસ્કારથી કહ્યું કે પૃથ્વીમાં લુચા છવો ભર્યો છે; પણ બધાથી લુચામાં લુચો કામગી છે કે જેનાં બધાં પીળાં દોષિત મુરે પીળી નાંખ્યાં છે. છતાં ને કલુ પણ પોતાના જૂના ઝાડને વળગી રહ્યો છે. આ

ટીકાનો મર્મ ભોજ સમજી જઈ ધણે અશીષાણે થઇ. ધૈર આવી પોતાના અપમાનની વાત પોતાનાં નાનાભાઇ પીતમને કરી. અને ભાઇએ દેહત્યાગને નિશ્ચય કર્યો. બીજે દિને ભોજે હમીર પાસે જઈ કાશીની જગ્યા પોતે કરવા જવા માટે રજા માગી. રાજએ રજા આપી જણાવ્યું કે કાશી જાય કે તેથી તે આજણ જાય. તેના વગર કંઈ માંડે રાહરે વેરાન થવાનું નથી. આ ઉદ્ધત કથનનો ભોજે કંઈ જવાબ આપ્યો નહિ. નમન કરી માલતો થયો અને કાશી તરફ પ્રયાણ કર્યું. ભોજના જવાથી રાજ ખુશી થયો અને તેની કાટવાલી રતિપાલને સોંપી.

ભોજ શિરસા પહોંચ્યો, સારે તેને વિચાર થયો કે પોતે ને પગલું લીધું તે બરાબર નથી. પોતાને થયેલ અપમાનનું વેર લેવા નિશ્ચય કર્યો. પોતાના ભાઈ પીતમને લઇ યોગિનીપુર પહોંચ્યો ને અસાહીદીને મળ્યો. આ યુસલમાન રાજએ ખુશી થઇ તેને સારી રીતે આદરમાન આપી જગરા નામનું ગામ તથા તેનો પ્રદેશ જગીર તરીકે ભેટ આપ્યો. આથી પીતમ અને ભોજના કુટુંબનાં બીનાં ગાણસો અઢીં રહ્યાં જ્યારે પોતે (દીકરી) દરબારમાં રહ્યાં. અસાહીદીનો હેતુ હમીરની હકીકત મેળવવાનો હતો અને તેથી તેણે ભોજને ધણી બક્ષીસો અને માન આપ્યાં તેથી ભોજ પોતાના નવા માલિકનો ભક્ત બની રહ્યો.

પછી એક વખત ભોજને ખાનગીમાં અસાહીદીને બોલાવી હમીરને તામે કરવાનો સારો અને બવદાર ઉપાય શું છે તેને પૂછ્યું. ભોજે જણાવ્યું હમીરને છત્તેાએ એ સરોલી વાત નથી કારણ કે તેનાથી કુતલ, મધ્ય દેશ (મધ્ય દિંદે), અંગદેશ અને દૂરનું એવું કાંચી-તેના રાજએ ખીએ છે. હમીર એવો રાજ છે કે જે છ 'શુણે' અને ત્રણ 'શક્તિઓ' ધરાવે છે અને જેની પાસે પ્રગત સૈન્ય છે. ને રાજની બધા રાજ બીને આઠા માને છે અને તેનો આદી વીરમ-ધણા રાજઓનો છત્તનાર એવો વીરમ છે કે ને મહા પરાક્રમી છે; તે રાજની નોકરીમાં મોંગલ સરદારો મહિ-માચાવી વગેરે છે કે જેઓ તેના ભાઇને દરાવી અસાહીદીની આજી માનતા ન દતા.

હમ્મીર પાસે નિપુલ સેનાપતિઓ છે એટલુંજ નહિ પણ બધા તેના અતુરકત છે. વગેરે પ્રશ્ન સા કર્યા પછી ભોળે જણાવ્યું કે હાથનો વખત ચમક કરવા ખાસ યતિકળ નથી કારણ કે ચોહાણના રાજ્યમાં હાલ બહુ પાક થયો છે ને તે પાક રાગના ઘરમાં આવે તે પહેલાં ખેડત પાસેથી લઇ લેવામાં આવે તો તેથી એકતો તેઓ તેના આંધળા દિવાનના બુલમથી ગાસી ગયા છે ને વળા આથી હમ્મીરનો પણ હોડો.

અલાહદીને બોળતો આ વિચાર પસંદ કરી ઉઠુઘખાનને હમ્મીરના દેશ પર મોટું ૧૦૦૦૦ ધોડેવારનું લશ્કર લઇ ચડાઇ લઈ જવા હુકમ કર્યો. આ લશ્કર ચડ્યું. હિન્દવાટ સુધી આવ્યું ત્યારે હમ્મીરને તેની ખબર પડી. તે હિન્દુરામએ પોતાની મંત્રીસલા બોલાવી નિર્ણય કર્યો કે વીરમ અને રાજ્યના બીજા ૮ મોટા અમલદારોએ સામા જઈ યુદ્ધ આપવું. સૈન્યના ૮ ભાગ પાડ્યા અને મુસલમાનો પર આઠે નાકાંથી એકે સાથે ટુટી પડ્યા. પૂર્વમાંથી વીરમ અને પશ્ચિમમાંથી મહિ-મશાહિ, દક્ષિણથી જનમદેવ અને ઉત્તરથી ગર્ભરૂક. વળી દક્ષિણ પૂર્વથી રતિપાલ, ઉત્તર-પશ્ચિમથી ટિયર-મોગલ, ઉત્તર-પૂર્વથી રણમલ અને દક્ષિણ-પશ્ચિમથી વૈયર એમ આવી હુગલા કર્યા. રજપૂતો બહાદુરીથી લડ્યા. બંને બાજુનાં લશ્કરો વચ્ચે કસાકસી યદ. આખરે રજપૂતોની જીત યદ. મુસલમાન લશ્કરમાં ભંગાણ પડ્યું. બધા નાસવા લાગ્યા.

આમ યુદ્ધ પૂરું થતાં વિનીત રજપૂતો પોતાના મરેલા ને ધાયલ થયેલા સૈનિકોને એકઠા કરવા રણ-ભૂમિ પર ગયા. આમાં ધણી લૂટ, દરિયાઈ, હાથી-ઓ ને ઘોડાઓ મળ્યા. શત્રુઓની કેટલીક સ્ત્રીઓ પણ હાથમાં આવી. રતિપાલે તેઓને ને ને ગામમાંથી તેઓ પસાર થાય તેને ગામમાં છાયા વેચવાની ફરજ પાડી.

હમ્મીર આ લડતથી ધણી ખુશ થયો. મોટી દર-બાર ભરીને રતિપાલને સોનાની માંકળ ભેટ કરી-એ જણાવવા કે લગાઇના પરાક્રમી હાથીને સોનાનો પટો ન શોભે. બીજા સરદારો વગેરેને પણ નિવાળ્યા. મોગલ સરદારો સિવાય ગંધા ધેર ગયા. હમ્મીરે

તેમને આનું કારણ પૂછ્યું તેમણે જણાવ્યું કે તેઓ પોતાની તરવાર મ્યાનમાં નહિ નાંખે. જ્યાં સુધી નિમ-કકરામ ભોજ કે જે પોતાની જાગીર જગરામાં મ-જાગી ભોગવે છે તેને શિક્ષા નહિ કરવામાં આવે ત્યાં સુધી. તેઓએ જણાવ્યું કે ભોજનું રાજ સાથે જે સગપણ છે તે-ધ્યાનમાં રાખી ભોજને જીવનો હજુ સુધી રહેવા દીધો છે, પરંતુ હવે તેને દરજનજર કરવો ન જોઈએ, કારણ કે તેની ઉરકરણીથી. નં શત્રુએ રણધંભોરના દેશ પર ચડાઈ કરી છે. તેથી તેઓએ જગરા પર કૂચ કરી ભોજ પર ચડાઇ લઇ જવાનો હુકમ માગ્યો. રાજ્યએ આ વિનંતિ સ્વીકારી એટલે તુરંતજ, મોગલો જગરા પર ચડ્યા. તેઓએ તે લીધું અને પીતંગને બીજા સાથે કેદ કરી રણધંભોર લઇ આવ્યા.

ઉદ્ધવખાન હાર પામી દોઢી મથે ને પોતાના બાઈને ને બન્નું તે કહી જણાવ્યું. તેના બાઈએ તેને કાયર કહ્યો પણ ઉદ્ધવખાને નાશી ભાગવું ભોજ એક સારો રસ્તો હતો કે જેથી પોતાના બાઈને એક વખત મળી ફરી ચોહાણ સાથે યુદ્ધ કરવાની તક મળે એ કારણ બતાવી પોતાની નાસ ભાગતો બચાવ કર્યો. આ વખતે ભોજ કોપથી રાતો યઈ આવ્યો. પોતાનું ઉત્ત-રીય વસ્ત્ર કાઢી ભોં પર પાથરી તેને મોટેથી મંત્ર બાજુના હોય તેમ વીંટવા લાગ્યો. આ વિચિત્ર વર્ત-ણથી અગાઉદીને દુઃખ થયું ને તેણે કારણ પૂછ્યું. ભોળે જવાબ આપ્યો કે તેના પુર આવેલ આદત પોતે વિસરી શકે તેમ નથી, કારણ કે માહિમ ચા-હિએ જગરામાં આવી તેને જીતી પીનમને કેદ કરી હમ્મીર પાસે લઇ ગયેલ છે. હવે તો લોકો કહી શકશે કે આ વધુ લેવા મળે અને બધું ખોટા ખેડો, નિરા-ધાન એકલો ચઈ મથેલો હું ધરતી પર ઉભો રહી શકું તેમ નથી કારણ કે બધું હમ્મીરનું ચઈ મળ્યું છે તેથી તેણે પોતાનું અંગરખું પાથર્યું ને તેમાં જે દુઃખે પો-તાને ઉભા રહેવાની શક્તિ લઈ લીધી છે તે દુઃખને વીંટવા માંડ્યું.

અગાઉદીને કોપથી સળંગી ઉડ્યો. એક તો બાઈએ હાર આપી તે બીજા બાજુ ભોળે બળતા પર ઘી રેડ્યું. પોતાની પાકડી ભોં પર પહોંતી ને ભોડ્યો

હમીરની મુખીશ કેસરીસિંહની યાજ્ઞ પર એસવા માગતા મનુષ્ય જેવી છે. હવે આખા ચોદાણ વંશનો નાશ કરીશ. તેણે હમીર-સામે પોતાની સાથે લાજના માટે જૂઠા જૂઠા દેશના રાજાઓને કાપળ મોકલ્યાં. બંગ, તેલંગ, મગધ, મૈસુર, કનિંગ, બંગ, ભોટ, મેદ-પાટ, પંચાલ, બંગાલ, ચામિયા, બિલ્હ, નેપાલ, ઘઘલ અને કેટલાક હિમાલયના નાના રાજાઓએ પોતપોતાનાં લશ્કરો મોકલી આપ્યાં. આ બધી સંઘામ સામગ્રી લઈ એ બાંધણી તુરંતજાન અને ઉલુખખાન રણથંભોર દેશ પર ચડ્યા.

અણહિલદીન પાછળ રહ્યા. અને બાંધણી રણથંભોર દેશમાં આવ્યા. પહેલાં યુદ્ધિત કરી. સલાહ કરવાનાં આમંત્રણ દેવા અને સલાહની ચોવટ થાંચ ત્યાં તો જે કહ્યું ધાટ હતો તે કંતરી જવાય અને પછી જે પાસે યુદ્ધની દૃષ્ટિએ જળવાન જગ્યા હોય તે હાથમાં લઈ ત્યાં પડાવ નાંખી શકાય. આમ સલાહના સંદેશ ચાલ્યા ને રજપૂતોએ ધાટને વધાવવા દીધો. ખાને પોતાના ભાઈને મંદીરસ્તા નામનો રસ્તો હતો ત્યાં રાખ્યો અને પોતે શ્રી મંડપના કીલામાં પડાવ નાંખ્યો. સાથે આવેલાં બીજા રાજાઓનાં લશ્કરોને જૈનસાગર નામના તળાવની આસપાસ ચારે બાજુ રાખી લીધાં.

બંને પક્ષો પોતપોતાનો એલ એકતા. મુસલમાનોએ ધાર્યું કે તેઓએ મળખૂત જગ્યા મેળવી લીધી છે. રજપૂતો પારતા હતા કે દુશ્મન દેશની મધ્યમાં આવે તો ભાગી ન જઈ શકે.

ખાનેએ એકચી શ્રી મોહલજુદેવ રણથંભોરમાં બંધ સલાહનો સંદેશ લઈ ગયો. તેણે જણાવ્યું કે અણહિલ દીન જેવા પરાક્રમી સામે લડવું ઠીક નથી માટે હમીરે એક લાખ સોનામહેરની ખંડણી, સાથે ચાર હાથી અને ત્રણસો ઘોડાની બક્ષીસ આપવી, અને તેની દીકરી અણહિલદીન સાથે પરણાવવી. અગરતો જે ચાર મોગલ સરદારોએ પોતાના જૂતા ખાલેને છોડી રાખાં શરણું લઈ રહ્યા છે તેને આપી દેવા. આ બેમાંથી ગમેતે સરત પાળી હમીર પોતાનું રાજ્ય સુખેથી બોગવી શકે છે, અને અણહિલદીન કે જેણે દેવગઢ જેવા કીલાઓ છતી મહાદેવને પણ લંઘિત કર્યો છે તેની સહાય મેળવી શકે છે.

હમીરે આ સાંમળી કોષાતુર થઈ મોહલજુદેવને કહ્યું કે તું જે એકચી તરીકે આવ્યો ન હતો તો જે છત્ર આ અપમાન બંધી શબ્દો બોલી તે કાપી નાંખત. તેણે સરતો ન સ્વીકારી પણ સાથે કહેવરાવ્યું કે જેટલી સોનામહેર, હાથી, ઘોડા માગે છે તેટલા તરવારનાં ધા આપવા તૈયાર છે. મુસલમાનરાજાની સરત હકરના માંસનું બોજન કરવા બરોગર છે. એકચીને આંમ કહી હાંકી કાઢ્યો.

રણથંભોરના કિલ્લાના જૂઠા જૂઠા ભાગ પર જૂઠા જૂઠાને નીમી દીધા. રણુની તૈયારીઓ યથા ગઠ. મુસલમાન લશ્કર રણથંભોર આવી પહોંચ્યું; જગીરી લગાઈ થઈ. તુરંતજાન મરણો અને ચોમાસું પડવાથી ઉલુખખાને વધુ લડવાનું બંધ કર્યું, થોડે દૂર જઈને રહ્યા અને અણહિલદીનને આ મામલાની ખબર આપી. તુરંતજાનના રાજાને પેટીમાં નાંખી દફનાવવા મોકલ્યું. અણહિલદીન આ ખબર જાણી એકદમ રણથંભોર આવ્યો અને કોટના દરવાજા પર પોતાના લશ્કરને લઈ હલ્લો કર્યો.

હમીરે કોટપર દીવાની ધ્વજ ચડાવી અણહિલદીનનું આગમન પોતાને ઉત્સવ રૂપ છે એમ મુલ્યું. અણહિલદીને પ્રગટ વેરી સાથે કામ લેવાનું છે એમ સમજી હમીરને કહેવરાવ્યું કે તમે જે માંગણી કરો તે આપવા પોતે તૈયાર છે કારણ કે તેના બહાદુર લશ્કરથી પોને ખુશી થશે છે. હમીરે જવાબમાં કહેવરાવ્યું કે જે દિવસ લાગકામટ યુદ્ધ માગે છે તો તે માગણી સ્વીકારશે તો પોતે ખુશી થશે. મુસલમાનરાજાએ આ માગણી સ્વીકારી બંને યુદ્ધ થયું. રજપૂતો લડ્યા. મુસલમાનોએ ઝોલામાં ઝોલાં ૮૫૦૦૦ માણસો ઝોલાં. આ પછી યોદ્ધા દિવંસની સુદવરાગની સલાહ થઈ.

એક દિવસે કોટની બીંત આગળ રાધાદેવી પાસે રાજા નાથ કરાવતો હતો અને પાસે તેની મંડળી હતી. અણહિલદીન કોટ પાસેના તંબુમાં હતો તેની સામું ચક્ર રાધા વારે ધડીએ પોતાની પીઠ ફેરવતી હતી ને નિરંકાર ખતાવતી હતી. અણહિલદીને આ જોયું એટલે કહ્યું કે કોઈ છે કે જે અદીપી એક તીરથી ને નાચનારીને વાંધી નાખે ને તેનો એક સર-

દારે કહ્યું કે એવો તો એક ઉદાનસિંધ છે કે જેને કેટલાં રાખ્યો છે. અલાઉદ્દીને તેને છોડી તેને તીર ફેંટી પરાક્રમ ખતાવવા કહેતાં ઉદાનસિંધે એક તીર રાંધાને આર્યુ ને તેણી નીચે કાઢતી દિવાલેથી ઉંધે માથે ગમડી પડી.

આથી માદિમશાદને યુરસો થતાં તીર ખેંચી હમ્મીરની આસા માંગી કે અલાઉદ્દીનેને અદાથી તીર મારી શકું; પણ હમ્મીરે કહ્યું 'નહિ, તે પરાક્રમી સાથે પોને ખુદ લડશે.' એટલે ખેંચેલું તીર અફળ ન જાય તે માટે માદિમશાદે ઉદાનસિંધ પર મારી તેને મારી નાંખ્યો. અલાઉદ્દીને આ જોઈ બેચેન બની પોતાનો પગલ તે પૂર્વે બાજુથી ફેરવી નાંખ્યો ને પશ્ચિમ બાજુ નાંખ્યો. આમ પડાવ ફેરવતાં રજપૂતો જોઈ શક્યા કે સુમલમાનોએ છૂપી સુરંગો ખનાવી છે ને ખાદના એક લાગ પર લાકડાનો છૂપો કામચલાઉ પૂજા બાંધ્યો છે ને તે લાંકવા ઉપર ધાસ રાખ્યું છે. રજપૂતોએ પોતાની તોપથી તે પુલનો નાશ કર્યો અને સુરંગ ઉપર ઉત્તું તેજ રેડ્યું કે જેથી જે નીચે કામ કરતા હતા તેનો નાશ કર્યો. આ રીતે કિલો સર કરવાના અલાઉદ્દીનના પ્રયત્નો પડી ભાંગ્યા. વળી ધોધ બંધ વરસાદ આવ્યો એટલે મુરકેલી વધી. એટલે તેણે હમ્મીરને સંદેશ મોકલ્યો કે રતિપાલને મહેરબાની કરી પોતાની છાવણીમાં મોકલો કારણ કે તેની સાથે પોતે આપસમેળે સલાહસંપ કરવાની વાત કરવા માગે છે.

રાજાએ રતિપાલને મોકલ્યો. રજમહને રતિપાલ જાય તે માટે ઈર્ષા થઈ. અલાઉદ્દીને રતિપાલને જલ્દ માન આપ્યું. સામે લેવા આવ્યો, બેઠીને પોતાની બાજુએ આસન આપ્યું. ઘણી બેઠા તેની પાસે મૂકી. બીજાં વચન આપ્યાં. બીજા બધા માથાસોને દૂર કરી બંને એકલા રહી અલાઉદ્દીને રતિપાલને કહ્યું, 'મેં સેકડા ધોલા સાર કર્યો છે પણ રજમહોરનો કિસ્સો હથિયારના બળે સર ન કરી શક્યો. મારો હેતુ ફક્ત એટલો છે કે તે કિલાનો કબજો લીધો એટલી મારી કીર્તિ યાચ તો બંસ છે ને તેમાં તમારા જવાની મદદ થશે તો ધણું સાફ. મારે કિલા કે રાજ્ય જોતાં નથી. હું કિસ્સો લઈ લારે તે તમારા સિવાય બીજા કોને આપવાનો

છે? મારે તો માત્ર કીર્તિ જોઈએ છે.' આ બધાં નખરાંથી રતિપાલને લાથમાં લઈ લીધો. તેણે અલાઉદ્દીનેને વચન આપ્યું. પછી અલાઉદ્દીને વધુ ખાતરી કરી. રતિપાલને પોતાના ઝનાનામાં લઈ જઈ ત્યાં પોતાની સૌથી નાની બેઠી સાથે ખાનગીમાં ખાવા ને દાર પીવા રાખ્યો. આ થયું કે રતિપાલ મુસલમાન છાવણી મૂકી કિલામાં ગયો.

અલાઉદ્દીને રતિપાલને પોતાનો કર્યો તેથી તે રાજાને જઈ મળ્યો એટલે તેણે સાચો વત્તાન કલો નહિ. અલાઉદ્દીને કંટાળી ગયો છે, તેનું લક્ષર આવી રહ્યું છે અને માત્ર નામનું શરણ કિલાનું યાચ તો પોતે ખાછો વળી જવા તૈયાર છે એમ ન જણાવતાં રતિપાલે એવું કહ્યું કે તે ઘણો મજબૂત છે રાજ પાસે આકરી સરતો કરાવવા માગે છે અને તેમ કરાવવા પોતાની પાસે ધણું બળ છે, રજપૂતોએ તેના કંટલાંક માથાસો મારી નાંખ્યા તેથી તેને કંઈ નથી. સૌ મથવાળાનાં બે ચાર પગ મથા તોયે શું? આમ અલાઉદ્દીને કહેતો હતો. આથી રતિપાલે હમ્મીરને સલાહ આપી કે રજમહને તેજ રાત્રે જાતે જોલાવી તેના પર હથોડી કરી પાછા લોકડવા જાય એમ કહ્યો, કારણ કે રજમહ જાગ્યો થોડો છે ને તેથી તે તેમ કરી શકશે.' આત્યાર સુધી. રજમહને પોતાથી બનતું નથી કહ્યું કારણ કે રાજથી તેને જોડું લાગ્યું છે. તો રાજ તેને ઘેર જઈ સમજાવે તો બહુ ઠીક થશે એમ રતિપાલે રાજાને જણાવ્યું.

આમ કહી રતિપાલ સીધો રજમહને ત્યાં જઈ તેને જણાવવા અને ઉપકાર કરવા આવ્યો હોય નહિ તેમ તેને ખગર આપી કે રાજ તેની સામે બંનેગણો છે અને તેથી તેણે પહેલી તકે શત્રુ સાથે બળી જવું

* પહેલાં એમ લાગે કે આ કથન કર્નાની કલ્પના છે અને મુસલમાન રાજની કીર્તિને કલ્પે લગાડવા લખ્યું છે, પણ આપણે આવી બાબતો ને જાતને તે રાજ હતો તે જાતમાં થતી વાંચીએ છીએ પોતાની સ્ત્રીના આરડો પાસે કાઢના જોડા પડ્યા હોય તો તે એવું વિદ્વંસ ધણી જરાજર સમજ થેતા કે તે જોડાને તે ઘરમાં જોતા નહિ ને લાંબી ચાલી નીકળતો. દોડ બોલ્યું. ૧ ૫ ૧૬.

સારું છે, કારણ કે હમ્મીરે તેજ રાત્રે તેને કહી કરી લેવાનો નિશ્ચય કર્યો છે. હમ્મીરે આમ કહ્યું વખતે તેજ રાત્રે તેને લાંબા આવશે એમ પણ જણાવ્યું, આમ કહી રતિપાલ આવી ગયો અને શું થાય છે તે જોતો રહ્યો.

હમ્મીરનો બાળ વીરમ તેની સાથે હતો. તેને રતિપાલ સાચું નથી બોલતો અને ચતુર્યે તેને પોતાના હાથમાં લીધો છે એમ લાગ્યું. રતિપાલનું મોં દારૂની વાસ મારતું હતું તેથી એક દારૂકીઆનાં વચનમાં વિશ્વાસ ન રાખવો ઘટે. દારૂ લેનારમાં જન્મનું અભિમાન, ઉદારતા, વિવેક, લજ્જા, પદ્માદારી, સત્યપ્રેમ, સ્વચ્છતા એ સુણો હોતા નથી. વધુ બેવકાફનો ચેપ પોતાના લશ્કરમાં ન થાય તે માટે રતિપાલને મારી નાંખવા રાખને વીરમે કહ્યું. રાખએ ન માન્યું ને કહ્યું કે પોતાનો કિશોર મજબૂત છે અને ટકાવ કરી શકે તેમ છે ને હુદૂંવથી પોતે સત્તુના હાથમાં જાય તો ભેડા એમ કહેશે કે એક નિર્દોષને માર્યો તેથી આમ જન્યું.

આ અરસામાં રતિપાલે રાખના રણવાદમાં આક્રમણ કરી કે અશ્વાઉદ્ધન ફક્ત રાખની કુંવરી પરણવા માગે છે. તેમ થાય કે તરતજ સલાહ કરી આલ્થે જાય તેમ છે. બીજી કંઈ તેને જોઈતું નથી. આથી રાખની રાણીઓએ મળી કુંવરીને તેમ કરવા, ને રાખ પાસે જઈ પોતે તેમ કરવા પ્રુણ છે એમ જણાવવા સમજાવી. કુંવરીએ જઈ રાખને તે પ્રમાણે કહ્યું ને પિતાની જાંઘડી ને રાખ વિતામણી છે તે માટે પોતાના દેહ રૂપી નકલો કાઢ્ય છે માટે વિતામણી રાખવા પોતાને તજવા કહ્યું.

રાખ આ નિર્દોષ કન્વાને બેઠી પડ્યો. શેઠથી પ્રસન્ન થયો. તેણીને આમ કહેવાનું શિષ્યવચનમાં આવ્યું છે તેથી તેણી આમ કહે છે એ સમજી ગયો. કુંવરીને પ્રેમથી સમજાવી પાછી છાતી પોતે દબાવી વાર મરણ પામે પણ આ કંઈક નહિ વેરે એમ કહી દીધું. જ્યો તેણીને આમ શિખવી મોકલી તેણે શું કર્યું તે પોતે જાણતો હતો. છતાં શાંત રહ્યો.

રાખ રણમક્ષને ત્યાં રતિપાલના કહેવાથી ગયો. સાથે યોમાં માણસજ દત્તાં રણમક્ષને ત્યાં ગયો કે રણમક્ષને રતિપાલનાં વચન વાદ આળખ્યાં. તેને તુરતજ

બંદીવાન કરવામાં આવશે એમ ધારી પોતે જરા પણ ઘોળમા વગર ચાલ્યો, કાલેજા છોડ્યો ને અશ્વાઉદ્ધનની સાથે ભળ્યો. આ જોઈ રતિપાલે પણ તેમજ કહ્યું.

રાખ છેતરાયો ને ગમરાયો. મહેલમાં આવી કેહારીને પૂછ્યું કે કટકો મંડાર ખાધ છે? ખાવાપીનાં સાધનો દર્શાવે છે કે? કોઠારીએ પોતાની સત્તા બોલાવી બધા ધારી જોડું જણાવ્યું કે ઘણા વખત સુધી ચાલે તેટલા ખોરાક વગેરે છે. તે કોઠારી આમ કહી પાછો ફર્યો કે તુરતજ જણાવ્યું કે તે જોડું બોલ્યો છે ને ખોરાક પૂરતો નથી. આથી વીરમને હુકમ આપ્યો કે કોઠારીને મારી નાંખવો અને બધું દ્રવ્ય છે તે પદ્મમાગર તજાવમાં નાંખવું.

રાખને શ્રમ પડ્યો, શું કરવું સૂઝે નહિ. તે બધું જ રાખએ હંધ આવી નહિ. જોને પોતાના સગામાઈ જવા જણ્યો હતા તે એક પછી એક છોડી ચાલ્યા બધા તેથી તેને બહુ લાગી ચાલ્યું. સવાર થયું. બંધનપૂર્ણ કરી દરબારમાં ગયો. તેને વિચાર આવ્યો કે રજપૂતો છોડી ગયા તો પરદેશી મહિમશાહ મુસલમાન છે તેથી તે પણ તેને છોડી જશે. મહિમશાહને મોઢાથી કહ્યું હવે મારો ધર્મ મારા રાખને બચાવ કરતાં મરવા નો છે તેથી પોતાના વંશના જે ન હોય તે પોતાની સાથે મરે એ હીક નથી તેથી મારી પાછા એ છે કે મહિમશાહ એક એવી સહીસમાપત જગ્યા નહીં કરે કે જ્યાં હું બરાબર રસાલા સાથે સહીસમાપતીથી તેને ને તેના કુટુંબને મરી આંડું.

મહિમશાહે આ રાખની ઉદારતાથી ચકિત થઈ કંઈ પણ જવાબ આપ્યા વગર પોતાને ઘેર જઈ પોતાના અનાનાના સર્વને તરવારથી મારી નાંખ્યા ને હમ્મીર પાસે આવી જણાવ્યું કે તેની સ્ત્રી ને છોડ્યાં બહાર જવા તૈયાર છે પણ તે બહાર જાય તે પહેલાં પોતાના આંકિત રાખના એક વખત દર્શન કરવા માગે છે માટે રાખએ ત્યાં પધારવું. રાખએ એ વિનન સ્વીકારી તે પોતાના જામ પીરમને લઈ મહિમશાહીના ઘેર આવ્યો. ત્યાં જોઈ તે બધાની કંતસ થઈ ગઈ હતી. રાખ મહિમશાહીને બેઠી પડ્યો અને બન્નેમાં ખાંધ રહી પડ્યો. તેને આલ્થા જવાનું કહેવા માટે નિંદા કરવા લાગ્યો અને આનો ખરેખર શું આપવો તેની સૂઝ પડી

દે. તેથી ધીમે પોતાના મહેલમાં આવી પોતાનું બધું માન્યું છે એમ ધારી ત્યાં ફરકને જણુતી દીપ્તિ કે જે તેઓએ જેમ કીક લાગે તેમ કરવું. પોને શત્રુ મે જઈ મરના તૈયારી કરે છે. આથી તેના કુટુંબની ઠીઠા-રંગદેરીના મોખરા નીચે અગ્નિ સળગારી બળી રી. કુંવરી અગ્નિ ચિનામાં જવા તૈયાર થઈ એટલે ના પિતાને અતિ દુઃખ થયું. તે તેણીને બેઠી પડ્યો અને અળગો થવાનું મન થયું નહિ. કુંવરીએ તેની પ્રસેથી હોડાવી એકદમ ચિનામાં પડી બાળી મરી મર્વ પખ થઈ, ચોદાણીઓ સર્વ ગઈ. એટલે સર્વેના નાસ શત સંસ્કાર કરી પિતૃને તિર્થાંજલિ આપી પોતાના

વશાનર હાંકર સાથે કિલ્લા બહાર નીકળી શત્રુઓપર દૂદી પડ્યો. હાથોહાથની ભયંકર લડાઈ થઈ. પહેલાં વીરમ પડ્યો, પછી મહિમશાહને છાતીમાં ત્રણ લાંબતાં તે પડ્યો. જાજ, ગંગાધર ટાક, અને ક્ષેત્રસિંધ પરમાર પછી પડ્યા. છેવટે પરાક્રમી હમીરને સેંકડો ધા લાગતાં આખરે તે પડ્યો. શત્રુના હાથમાં જવાનો તિરસ્કાર હતો તેથી તેણે છેવટે એક આટક પોતાના હાથેથી પોતાના મસ્તકને છૂટું કર્યું અને પોતાનું અવસાન નિપજવ્યું. આ રીતે છેલ્લો ચોદાણું પડ્યો! આ શોક-હાલક બનાવ શ્રાવણ માસમાં તેના રાજ્યના ૧૮ મા વર્ષમાં બન્યો. ૨૦

આધુનિક સમાજમાં યુવાનો અને વૃદ્ધો.

લેખક. 'વિચારક.'

જ્યારે જ્યારે યુવાનોની દુનિયામાં વિચારોએ છીએ હારે હારે કેટલાય યુવાનોને આધુનિક સમાજ માટે અતિ નિરાશાના સુર કાઢતાં સાંભળીએ છીએ. એટલું તો ચોક્કસ છે કે આધુનિક સમાજ અને તેની અવ-દશ નિહાળતાં પ્રત્યેક યુવાની હૃદય કંકળી ઉઠે. એવે સમયે આશા-ઉત્સાહ અને ચેતન સુકત યુવાની આ-ત્માઓ સમાજમાં પોતાનું કેટલું સ્થાન છે એ વિચારતાં કાણુમર નિરાશાના સુર કાઢે એ સ્વાભાવિક છે. છતાં ધૈર્યના ઉજાળા ચાત પડતા નથી. બધું સમ-રની બરતીમાં મોજાંઓ સમ ધોર ગર્જના કરતાં સંબ-ળાય છે. એ ગર્જનાઓનાં સુમધુર ફળે નજરે નિહાળી શકાય કે ન નિહાળી શકાય પણ તેથી ઉત્પન્ન થયું વાતાવરણ સમાજમાં ચોક્કસ અસર ઉપજાવે છે. પરિ-ણામે સમાજનું પરિવર્તન ચોક્કસ છે.

આથીજ યુવાનોએ પોતાનો સુર કાઢ્યેજ છુટકો, યુવાનોએ પોતાનો અવાજ સમાજને સંબળાવવાના રહ્યો. અને છેલ્લે યુવાનોએ સુધારણાનો પગાર આપ્યે જ એક પાર છે.

એ બાબત જ્યારે જ્યારે ઉદ્ભવે છે અને જ્યારે જ્યારે સમાજનો ચિતાર દ્રષ્ટિપથે ખડો કરવો પડે છે ત્યારે ત્યારે આગેજ એવો કેાઇ લેખક-કવિ-કલાકાર કે

તાલક હરો કે જેણે સમાજની આધુનિક અવસ્થા પ્રત્યે બે અશ્રુ ન ટપકાયાં હોય.

કહેવાય છે કે જૈન સમાજ પોતાની સુસ્તિ દૂર કરી-આગસ મરડી-ગમત થઈ છે, જૈન સમાજને પોતાની જિભારીતો ખ્યાલ આજ્યો છે, પોતાનામાં ફાટી નિકળેલા જીવજેણુ હાલકરે દરેક જૈન સમાજે ઝોળખ્યા છે છતાં યુવાનો માને છે કે સમાજે આગસ દૂર કરી-સુસ્તિ ઉઘાડી હોય પણ ઉભી યઈને તેણે સુધાર-ણાનો પગાર તો નથીજ આપ્યો, સમાજને જિભારીતો ખ્યાલ હોય-મથકરે દરેક હોય. પણ તે દૂર કરવાનો પગાર સમાજે નથી સંભળાવ્યો.

આ પરિસ્થિતિના કારણુજીત કોણુ ? યુવાનો કહે છે વૃદ્ધો, પાપડી વાળાઓ સામે પક્ષ તેનો ઇન્કાર બણી તેમનાજ પર તેનો દોષ દોલે છે. પ્રત્યેક સદિમાં આ પ્રકારનું યુવાનો અને વૃદ્ધો વચ્ચે યુદ્ધ ચાલે છે અને ચાલશે. વારંતવિકપણે તો ઉભય પક્ષમાં કંઈને કાઈ નુકસાન હોયજ.

૨૦. અગસ્ટ પુણ્યની તારીખે અવાહ આની તારીખ એ આથે છે કે ડાને કીલકાદ. હીન્દરી ૭૦ (જુલાઈ ૧૩૦૧ ઇ. સ. ૪); વેરો રાજ્યમાં ચાર મહિના પહેલાંથી રાજ થયા-શ્રવિષ્ઠ અને કાકસનનો ઉત્તિહાસ વી. ૩૪. ૭૫, ૧૭૨, ૫૪૬.

એક બીજની એમ પરસ્પર વિરોધી બ્રમણ્યો-
થીજ સમાજનું કામ જોરબે પડે છે. તેમાં સમાજની
પ્રગતિ નથી. તેમાંજ સમાજની અવનતિના પાયા
રચાયા છે.

૫૬૦ કહે છે કે યુવાનોમાં છોકરમત છે-ઉછાંછ-
ળાપણું છે-સ્વચ્છંદતા છે. યુવાનો એ છોકરમતનેજ
વિચારકતા માને છે. ઉછાંછળાપણુને ચેતન માને છે,
સ્વચ્છંદતાને સ્વતંત્રતા લેખે છે.

યુવાનો કહે છે કે ૫૬૦ને નફાતોટાનો તાળો મેળ-
વવો છે, તેમને બોલુકમી ચલાવવી છે-તેમને સમા-
જમાં સૌખ્યાન્ય ભોગવવું છે. એ નફાતોટાના તાળાને
૫૬૦ શાણપણુ કહે છે. એ બોલુકમીમાં યુવાનોને
સન્માર્ગે દોરવવાની ચારી માને છે, એ સાધુબ્યવહારમાં
નેતૃત્વ સ્વીકારે છે.

આ પરસ્પરના વિરુદ્ધ મતબોધો નથી-વિચારો નથી;
તો બ્રમણ્યો છે એમ સત્ય સ્વરૂપે કહી શકાય.
૧૬૫૫ એ બ્રમણ્યો છે એમ જ્યાં સુધી ન સ્વી-
કાર્ય ત્યાં સુધીતો એ સમાજની પ્રગતિમાં આડખી-
ઓ છે-સુધારણા અટકાવવા આડા મહાન પહોડો છે.
ઉઠી નજરે નિહાળતાં-તિલ્લણુ બુદ્ધિએ વિચારતાં આ
સૌ બ્રમણ્યોજ ભાસે છે અને તેનો રહેલાપથી અંત
લાવી શકાય છે.

સત્ય સ્વરૂપે વિચારીએ તો યુવાનોમાં આચાર છે.
હિંસાદ છે-ચેતન છે પણ પ્રસંગ આવે તે દાખવવા
જેટલી શક્તિ નથી. યુવાનોમાં શક્તિ છે-હિંમત છે
સાહસરૂપિ છે પણ કોઈપણ કાર્ય પાછળ તે ખર્ચી
મુકવા જેટલી તૈયારી નથી. યુવાનોમાં સમાજ સેવાની
લગની છે-જીવન પ્રજ્ઞાવિકાસને ફેંકી દેવાના વિચારો
છે-સમાજમાં નવિનયુગ પ્રવર્તાવવાની મહેત્તજ છે પણ
તે પાછળ ખુવાર થવા જેટલી તત્પરતા નથી. યુવા-

નોમાં સ્વાભિમાન-ધર્મોભિમાન-અને દેશાભિમાન છે
પણુ તે પાછળ 'યાદોમ' કરવાની શક્તિ નથી.

જ્યારે ૫૬૦માં જીવજીવનના અનુભવોનો ભંડાર છે
પણુ તેમાંથી એક પાછપણુ ખર્ચવાની બાંધા છે. પોતાની
સંસ્કૃતિ માટે માન છે પણુ જો સંસ્કૃતિ પર ચડેલા
ઓષ ઓળખવાની શક્તિ નથી. પોતાની રીઠીઓ અને
રિવાજો માટે અભિમાન છે પણુ સમયાનુકુળ તેમાં
સુધારણાની ઇચ્છા નથી, પછી બસે તે ગમે તેવા સ્વ-
રૂપમાં હોય. તેમની પાસે સમાજ વ્યવસ્થાનો ઇન્કારો
છે પણુ તે વ્યવસ્થાને સુનિર્ધારિત કરનારાઓની મદદની
તેમને અપેક્ષા નથી. તેમનામાં નેતૃત્વ છે પણુ કોઈને
સન્માર્ગે દોરવવા જેટલી ઉદારતા નથી.

આમ ઉભયપક્ષમાં કાંઈને કાંઈ ન્યૂનતાઓ છેજ.
જેટલો જુલો એ ન્યૂનતાઓનો નાશ તેટલો જુલો
સમાજનો ઉદય. તે ન્યૂનતાઓ સાચવી રાખવામાં
સમાજની અવનતિ છે-આસ્ત છે, તે ઉચ્છેદવામાં
સમાજનો ઉદય-ઉદ્ધાર છે.

આટીજ નિષ્પક્ષ વિચારી શકાય કે યુવાનોમાં
મહત્વાકાંક્ષા છે, જોમ છે, સાહસ પ્રિયતા છે તે સૌ
આદરણીય છે છતાં તેમણે ૫૬૦ના અનુભવોને તિરસ્કાર
સ્વા યોગ્ય નથી. તેમાંથીજ સાચું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવાનું
છે. ૫૬૦માં નેતૃત્વ છે, અનુભવ છે, તે પ્રશંસનીય છે
પણુ તે તેમની પાછળના વર્ગોને દોરવવામાં-સમજાવવામાં
વપરાય ત્યારે.

આથી એકજ સિદ્ધાન્ત આધુનિક સમાજના ઉદ્ધાર
માટે તારવી શકાય કે:-

૫૬૦ને યુવાની મહત્વાકાંક્ષાઓનું ક્યારના અધિકાર
નથી તેમ યુવાનોને ૫૬૦ના અનુભવો તિરસ્કારવાનો
અધિકાર નથી, સૌના અધિકાર બરાબર અમલમાં
મૂકારો. ત્યારેજ સમાજનો ઉદ્ધાર છે, સુક્ષિત છે.

સાહિત્યમાં નિર્મલ દષ્ટિ.

સાચું સાહિત્ય તે કહેવાય છે કે જેનું સર્જન નિર્મલ દષ્ટિથી થયેલું હોય. નૃત્ય અહંતા, ધાર્મિક પક્ષપાત, પ્રિયજન ઉપર આસક્તિ, પ્રાંતિક અગત્ય, સ્વચાનનો પરિપૂર્ણતા-અન્ય મદ અને પ્રભાવશાળી શુષ્કતાન તરફ આસક્તિ, એ મહિર્ન સાહિત્ય ઉત્પન્ન થવાનાં નિમિત્તો છે.

આપણે આપણા પ્રાંતની વાત કરીએ તો ગુજરાતીઓ ગુજરાતી સાહિત્યને આરાધે છે. એ આરાધન ક્રિયા, એ ભાષાના જન્મકાળના સમયથી થતી આતી છે. પોતાની કેળવણી, સંસ્કાર, અને સમાજસ્થિતિ પ્રમાણે એ સાહિત્ય રચાતું આવ્યું, એ સ્વચામાં, જૈન, હિંદુ, પારસી, અને ઇસ્લામીઓ તેમ પ્રિરિત:- એમ સર્વ કેલમના અને ધર્મના માણુસોએ ભાગ લીધો. એમણે ધર્મ સાહિત્ય પ્રગટાવ્યું કે, સમાજ સાહિત્ય પશુ; એ રીતે એમણે ગુજરાત અને ગુજરાતી સાહિત્યની સેવા કરી છે.

ગુજરાતીઓ એટલે, ગુજરાતના મૂળ રહેવાસી અથવા રહેનાર, એ ભાષાથી પોતાનો વ્યવહાર કરનાર, અને એનીજ મટતી પડતી સાથે પોતાની મટતી પડતી માનનાર; એમ જો વ્યાખ્યા થતી હોય, તો એમાં સર્વ ધર્મના અને કામના સમાવેશ થાય છે. આ બુદ્ધિ એ પળાતી હોય, તો પરસ્પરની સહાનુભૂતિથી પોતાનું બનેલું સાહિત્ય અનેક રીતે શુષ્કમાં અને વિસ્તારમાં સમૃદ્ધશાળી થાય.

પશુ ખેડોનો વિષય એટલોજ છે કે આવી જાતની વાતો કરવા છતાં લેખકોના અંતરમાંથી બેદરદી નહ થતી નથી અને સત્ય તરફ જ રીતનું, વલણ જોઈએ તે જાતની શકાતું નથી. આ રીત અપભ્રંશ થવાથી, પોતાને અમાન્ય યદ પહેલું સાહિત્ય શુષ્કમાં અને સંખ્યામાં ગમે એટલું ચડતું હોય પણ તેની ગળ્યા થતી નથી.

અન્ય ગુજરાતીઓ સાથે જોતાંએ પણ ગુજરાતી સાહિત્ય લખ્યું છે. ગુજરાતી ભાષાનો આરંભકાળ જ્યાંથી માણેમ પડ્યો છે, તે ઉપરજ વિચાર કરીએ તો એ જાતની માહિતિ આપનાર જૈન સાહિત્ય છે. એ સાહિત્યના મુગવાર સેંકડો ગ્રંથો મળી આવે છે અને હજુ ઘણાંજ અપ્રગટ દશામાં જૈન મહારામાં પડ્યા છે પણ ભાગ્યેજ જૈનો સિવાય બીજા તેને પોતાનું સાહિત્ય ગણે છે. એટલુંજ નહિ પણ જ્યારે જ્યારે જૈન સાહિત્યની વાત જૈન લેખકો તરફથી નીકળે છે ત્યારે તે તરફ નાપસંદગી જતાવવામાં ક્યાંક શખવામાં આવતી નથી. આવી સ્થિતિમાં જૈન સાહિત્યનું મૂલ્ય ન અંકાય અને તેને માટે ખોટો મદ બંધાય એ તદ્દન જનવા જોગ છે.

ગુજરાતનો રાજકીય અને તેની ભાષાનો ઇતિહાસ લખવામાં; એ ભાષાની ઉત્પત્તિ અને સ્વરૂપ નક્કી કરવામાં, તેનામાં પ્રાદ વિચારો પ્રકટ કરવાનું સામર્થ્ય મેળવી આપવામાં; વિચારણીય સાહિત્ય ઉપજાવવામાં અને પોતાની ઉપરિચત સરકૃતિનાં આગેદુમ્બ ખ્યામ રચ કરવામાં જૈન સાહિત્ય અદ્વિતીય અને અનુપમ છે એ વાત સાહિત્યની સાચી માહિતી ધરાવનારને સુવિદિત છે.

હ. સ. ના ૧૩ મા સૈકાથી, જૈન લેખકોએ; ધર્મ વિચાર, અધ્યાત્મ, તત્ત્વચિંતન, સાહિત્ય, નીતિ, ઇતિહાસ, આરોગ્ય શાસ્ત્ર, વિગેરે ઉપર, મદ પદમાં લખેલા ગુજરાતી ભાષાના સેંકડો ગ્રંથો મળી આવે છે. એમાંના ઘણા લેખકો અસાધારણ કાલીના વિદ્વાન અને બહુશ્રુત છે. સંસ્કૃત પ્રાકૃત સાહિત્ય ઉપર અદ્ભુત કાણુ ધરાવતા હોઈ, તેમાંના અંશે એમના-સામાન્ય લોક માટે લખેલા ગુજર ગિરાના ગ્રંથોમાં પણ ઉતર્યા છે. આટલું પ્રવળ-ગુણ અને સંખ્યામાં-

૧ કેવળ ગુજરાતી સાહિત્યનેજ આશયતા રહ્યા છે એમ નથી. બીજા વાણાઈ સાહિત્ય પણ ઉત્પન્ન કરવા રહ્યા છે. ૨. સર્વને સરખું ઉપયોગી.

૧ જુઓ ફાગેસકૃત 'રાત્રીમાળા' અને મન્નલાલ રાણી હૃત 'ગુજરાતી ભાષાનો ઇતિહાસ ૨ જુઓ બીજા સાહિત્ય પરિષદના પ્રમુખ તરિકેનું સાહ્ય શ્રી. કમલકાંઠ મુવતું લખણ અને બીજા લેખો.

આ સાહિત્ય હોવા છતાં પણ જાણે તેનું અસ્તિત્વ જ ન હોય તેમ વક્ષણ અપત્યાર કરવામાં આવે છે. જો એમ કહેવામાં આવે, કે જૈનસાહિત્ય, એક સાંપ્રદાયિક તત્વથી ભરેલું છે, એમાં એમની આગમોની ભાષા આત્મપ્રેત થયેલી છે. જૈનયતિજીવન પર્યટન શીલ હોવાથી એમાં પરપ્રાંતિક શબ્દોની સેળસેળતા યદ્ય છે. તેથી એને યુજ્જરાતી સાહિત્ય કહેવા કરતાં જૈનયુજ્જરાતી સાહિત્ય કહેવું એ વધારે વાસ્તવિક છે.

આ કહેનારાઓને એમ પુછીએ છીએ કે, યુજ્જરાતીભાષાના અગ્રણ્ય ગણાતા લેખકો, મીરાં, નરસિંહ મેતા, પ્રેમાનંદ, દયારામ, વિગેરેના લખાણમાં સાંપ્રદાયિકતા નથી? વર્તમાન લેખકોના લખાણમાં, સંસ્કૃત, ફારસી, ઉર્દુ, અરબી, અંગ્રેજી, બંગાળી, વિગેરે ભાષાના શબ્દો ભજેલા મૂકી આવે છે, છતાં તેમને યુજ્જરાતી ગ્રંથોના વર્ગમાંથી બાતલ કર્યું જ નહોતું નથી.

જે વિચારથી, વેદાનુયાયી લેખકોએ લેખનકાર્ય કર્યું તેજ વિચારથી જૈન લેખકોએ લેખનકાર્ય આરંભ્યું હતું. પોતાના સંપ્રદાયના લોકોને જ્ઞાનવાન કરવા અને તેમને ખીલ રીતે ઉપયોગી નિવડે એવા ગ્રંથોની રચના કરવી એ મુખ્ય હેતુ બને વર્ગના લેખકોના હતા. જોનાના મૂળ ધર્મ ગ્રંથો, અર્થશાગધિ પ્રાકૃતમાં હોય, તેના અધ્યયનની અકર પોતાના લખાણોમાં ઉતરે એ સંભવિત છે. પણ તેટલા ભવ્યથી જ એ યુજ્જરાતી ભાષાના ગ્રંથો ગણાતા માટે અભાવ રહે છે; એ ન્યાય યુક્ત નથી. પણ ઉત્કૃષ્ટ એ ગ્રંથો જે કાળે લખાયા તે કાળે યુજ્જરાતી ભાષાનું અસ્તિત્વ હતું એ પુરવાર કરે છે. કોઈ પણ શિષ્ટ ગ્રંથની ભાષા, એ લોક ભાષા છે; એવું કદી માની શકાય નહિ, અને એ પ્રમાણે તે વખતના ગ્રંથોની ભાષા પણ લોકભાષા નથી એમ દરકોઈ સમજી શકે છે. આ સ્થિતિ ગ્રંથ કરતાં પણ લખાણોને વિશેષપણે લાગુ પડે છે. પદ્યમાં, યમક અને લાલિય, તેમ વિવિધતા લાવવા માટે પદમાલિક શબ્દો વિશેષ પ્રમાણમાં ઘામણ કરવામાં આવે છે, બ્યારે ગદ્યમાં મૂળ ભાષાને વધુ રચાન મળે છે. પારિભાષિક શબ્દોનાં પર્ચાણો બ્યારે

એ ભાષામાં નથી હોતા તેટલા પુરતોજ અન્યભાષાનો ઉપયોગ થાય છે. આથી એક લાભ એ છે કે ભાષાનો સ્પષ્ટ ભરણ વધે છે. અને તેથી મનોમત વિચારોને વધારે સ્પષ્ટ રૂપમાં દર્શાવવાનું સુગમ થાય છે.

યુજ્જરાતી સાહિત્યની આ રિતની સેવા બજાવતે જૈન લેખકોએ બહુ મોટું સાહિત્ય વારસામાં મૂક્યું છે. અત્યારની પ્રાંતિક ભાષાઓ કે જે અપભ્રંશમાંથી ઉતરી આવી છે અને જેનું મૂળ પ્રાકૃત છે, તે જેવા રૂપની હતી, અને તે કમરા: કેમ કેવી બદલાતી ચાલી, તેની રાહિતિ આપનાર જૈન ગ્રંથો છે. જૈન ગ્રંથકારી પ્રાચીનકાળથી લોકભાષામાં અવિચ્છિન્નપણે ગ્રંથલેખન કરતા આવ્યા છે. જેથી ભાષાનો ઇતિહાસ રચવામાં એમનો મોટો આધાર છે. પ્રજ્ઞલાલ શાસ્ત્રીનો (યુજ્જરાતી ભાષાનો ઇતિહાસ,) (રા. દી. બ.) કેશવલાલ કુવરુ અને રા. રા. ગોવર્ધનરામ એમનાં યુજ્જરાતી સાહિત્ય પરિષદના પ્રમુખ તરિકેનાં ભાવણ, અને હમણાં જ રા. રા. મોહનલાલ કવીચંદ દેશાઈએ બહાર પાડેલા 'જૈનયુજ્જરાતી' કવિઓ એ ગ્રંથમંત્રી 'યુજ્જરાતીભાષાનો સંક્ષિપ્ત ઇતિહાસ' એ લેખ આ વાતની સામીતિ આપશે.

આપણી યુનિ યુજ્જરાતી પશ્ચિમ રોમંટીસીનીભાષાને બધી રીતે મળતી છે. યુજ્જરાત પ્રાંતમાંનો મોટો લોક વર્ગ અસલ એ રચાનનો. રહેવાથી દોત્રા જે પ્રમળ એ માતાના દુધની સાથે જે ભાષાનું પાન કર્યું હોય તે સ્વજ બદલતાં પણ પોતાના એ સંસ્કાર સાથે લઈ જાય છે. મારવાડ અને યુજ્જરાત એક રીતે અવિચ્છિન્ન સંબંધ વાળાં હતાં. બ્યારે બહારની પ્રમળ એ આવી યુજ્જરાતમાં પોતાનો જમાવ કર્યો. ત્યારે એક નવીમાત્ર બંધાતી જતી હતી. એ ભાષા તે યુજ્જરાતી+રવ. ડો. ટેસિટોરિએ શોધ કરી એમ સાબિત કર્યું.

* હુએ વસંત રત્નોત્સવ સમારક ગ્રંથમાં 'કુષલ્ય માળા' ઉપરનો થી જિનજિન્યજનો લેખ પૃષ્ઠ ૨૫૬.

+ દી. બા. કેશવલાલ કુવે યુજ્જરાતી ભાષાના બ્યાન રજુની જરૂર બતાવતાં એક ભાવણમાં કર્યું હતું કે યુજ્જરાત શબ્દ બહુ જુના ગ્રંથોમાં મળી આવતો નથી. જૈન પદ્ધતિ દેગવંદના એક ગ્રંથમાં ગૌરવતા એ શબ્દ વપરાયો મળે છે.

હલું કે, જુની ગુજરાતી અને પશ્ચિમ ગાંધારાની એ ઘણી રીતે એક છે અને એજ વાતનો ઘણી રીતે મળતો પડેલો, (સા. જા.) સર રમણલાલજીએ, કેટલાંક વર્ષ ઉપર વીંધી સદી નામના માસિકમાં એક લેખ લખી પાડ્યો હતો.*

આપણું પૂર્વજાતિન સાહિત્ય, આપણી પ્રાચિન સ્થિતિ સમગ્રવામાં ઘણી અગ્રયની મદદ પુરી પાડે છે. આપણા પ્રાચીન અગ્રય સ્થિતિ શું હતી અને અત્યારની સ્થિતિ કેવી રીતે બંધાઈ રચાયેલ; એનું સંતોષકારક સમાધાન એમાંથી આપણને મળે છે. જૈનકથાકારોના પ્રાચિન ગુજરાતી લેખોમાં ગ્રામ્યતાની શબ્દોનું મિશ્રણ મળી આવે છે. તે ઉપરથી સમજાય છે કે આપણી ભાષામાં એ ભાષાના શબ્દો ધીરે ધીરે ભળી રહ્યા હતા ગયા છે.* આપણું લોક-

* જૂની સાહિત્ય પરિષદ અમદાવાદમાં 'ગુજરાતી અને મારવાડી ભાષાનું સંગ્રહણ' એ વીરો વાંચેલા નિબંધ સદરહુ પરિષદ રિપોર્ટ પૃષ્ઠ ૧૪૩ થી ૧૪૮. સ્વર્ણ સર રમણલાલ, સ્વર્ણ સર ડૉ. ટેસ્ટીટારીના વચનો નીચે પ્રમાણે હતાં છે-“ગુજરાત અને મારવાડનો સંબંધ માત્ર મારવાડથી આવીને ગુજરાતમાં વસેલાં મેડલોથી બંધાયેલો નથી. વધારે નિકટ સંબંધ એ છે પ્રતિની ભાષાઓના સામાન્ય મૂળમાં રહેલો છે મહુમ ડૉ. ટેસ્ટીટારીએ જણાવ્યું છે કે જ્યાં હાલની ગુજરાતી ભાષા બોલાય છે તે બધા પ્રદેશમાં અને જ્યાં હાલની મારવાડી ભાષા બોલાય છે તેમાંના મોટા ભાગના પ્રદેશમાં, કદાચ બધા ભાગના પ્રદેશમાં ઇસવી સનના પંદરમા સદી સુધી (અને વળતે તે પછી પણ) ઘણું ખરું એકજ ભાષા બોલાતી હતી અને સંવત ૧૪૧૦ માં રચાયેલા 'સુધાવલેખે શાસ્ત્રિક' ગ્રંથમાં તે ભાષા છે. એ વળતે સુધી ગુજરાતી મારવાડી ભાષા જુદી પડતી નહોતી. એ બંનેનો સમાવેશ કરનારી તે વળતની ભાષાનું નામ ડૉ. ટેસ્ટીટારીએ “પ્રાચીન પશ્ચિમ ગાંધારાની” પાડ્યું છે.

● કુલથમાળા વાળા લેખમાં શ્રી જિનવિજયજીએ સાબિત કર્યું છે કે ગુજરાત દેશ મૂળ મારવાડમાં હતો અને એની રાજધાની બોધિમાળ બાબ્યા પછી એ તરફનું સુરક્ષિત સ્થાન જાવાલિપુર હાલનું નવોર અગર એલોર કે નેલપુરાના દક્ષિણ ભાગના એક જગ્યાનું મુખ્ય સ્થાન છે, તે અશાહીનના જમાના સુધી મધ્યગીતી રાજધાની હતી. આગળ તેઓ લખે છે:-

જ્યન પણ તે કાળે એકમેક એતાપ્રેત થયેલું હશે. જૈનયતિઓ બ્રમણશીલ રહી પરકિય સખેની અસર

વસતજન પુત્ર નાગમદે કાચગને માટે નજાલિપુરથી પોતાની રાજભાડી ખસેડી અને તે કનેજ લેવા સુદર પ્રદેશમાં લેઈ જઇને સ્થાપી. રાજભાડી ધણે આરે આલી નજાલી પ્રાચીન જુનરતાની પ્રભુ અરક્ષિત અને નિનાયક લેવી સ્થિતિમાં આવી પડી હતી. એક પાણુએ અરવલી પર્વતની ખીણમાં વસતા નજલવાસી ધાડપાડુઓએ પ્રભુવર્જને કનડવા લાગ્યા અને બીજા બાણુએ સિંધમાં આવી વસેલા બર્જર આરબો વારંવાર મોટા હુમલાઓ લાવી હુડકાડ અને બળબળ કરી દેશની કુદરત કવવા લાગ્યા. આ રીતે, લાયકસ્ત અનેલો જુનર પ્રભુવર્જ કોઈ સુરક્ષિત પ્રદેશ અને સંરક્ષક રાજ્યસત્તાના આશ્રયને ખોળતો હતો. તેવામાં તેને વનરાજે સ્થાપેલા પ્રભુપાલક રાજ્યની અને અણુલિલપુરની ઉપનલ ભૂમિની લાજ લાગી, એટલે ધારે ધારે પણ ટાળે ટાળાં એ જુનર-જારીઓ પોતાનું સર્વસ્વ ઉપાડી અણુલિલપુર તરફ આવવા લાગ્યા અને વનરાજની શારીની છત્રછાયા નીચે વસવા લાગ્યા. મોટાજ વર્ષોમાં અણુલિલપુર અને તેની આ સમંતાતનો પ્રદેશ જુનર ભૂમિમાંથી આવેલા લોકોથી ઉભરાઈ જવા લાગ્યો, અને એ પ્રદેશનાં ને મૂળમાંથી હતાં તે જુનર જાતે તેના ઠેકાણે નવા ઠેકાણે નવા આવેલા લોકોના મૂળ નિવાસ સ્થાન ઉપરથી એ પ્રદેશ પણ જુનર લોકોની ભૂમિ તરિકે એજખાવા લાગ્યો. અણુલિલપુર જુનર રાજધાની તરિકે પંકાવા લાગ્યું અને એના રાજ-કર્તા જુનર-નરેન્દ્રના ઉપનામે સંખોધાત લાગ્યા. આ રીતે વનરાજે સ્થાપેલી રાજ્યલક્ષ્મીનાં પુરવપ્રત્યે નવીન જુનરાતની દિનપ્રતિદિન શક્તિ થવા લાગી પ્રાચિન જુનર-નાગમાંથી ને લોકો આ નવીન જુનરાતમાં આવીને વસવા હતા, તે કાંઈ આને મદારાક્ર કે મદારસ પ્રાંતમાં જઈ વસેલા મારવાડીઓ લેવા જુદિજાડ કે ગૌરવહીન ન હતા. તેઓ ઘણા જુદિરાણી, પરાક્રમી, ધર્મપ્રેમી, સાહસિક, અને ઉદ્યમી હતા, તેમનામાંના અનેકે પોતાના જુદિજાળે નવીન જુનરાતની રાજનીતીનાં સુઅવસ્થિત તરિકે મોકલવા માંડ્યાં હતાં. અનેકે શારીરિક પરાક્રમે જાલવી હુડકાડો, ધાડપાડુઓ અને બહારના રાજ્યોના પગ હેઠાં પાડવા માંડ્યા અનેકે પોતાના પવિત્ર ધર્મચરણદ્વારા અનીતિ અને અધર્મના માર્ગે ચાલનારા લોકોને સખેમળે આણુવા માંડ્યા, અનેકે જઈ અને સ્થલના માર્ગે લાંબા પ્રવાસો કરી મોટા સાહસો ખેડી પોતાના વતનમાં લઈઓને એજી

લેતા આવતા એટલું જ નહિ પણ જે જે પ્રમુખે
ગુજરાતમાં વાસ કર્યો તેને પોતાની આસર એ પ્રાંતમાં
થોડા વસ્તુ અંશે ફેલાવી છે.

આથી એ વિશે લોકોને ખરી સ્થિતિ જાતાવવાને
બદ્ધે, અત્યારની સ્થિતિએ જે સાહિત્ય મળી આવે
છે, તેને જ પહેલાના કાળનું માનવામાં આવે છે.
અને એથી મિત્તન સ્વરૂપ વાળાને તે કાળનું અને
તેના આગલ્યા કાળનું માનવાને વાંધો લેવાય છે.
અત્યારે જે સ્થિતિમાં નરસિંહ મહેતા અને મીરાંબાઈનાં
પદો મળી આવે છે; અથવા લોકસમૂહમાં પ્રચલિત
છે તેવાજ આકારમાં તેમના કાળમાં હતાં એ આપણે
કેવી રીતે માની શકીશું? બાબતોની ક્ષતિદાસ જાણનાર
કોઈ પણ આ વાત સાથે સહમત થશે નહિ. લોકોએ
સતત ઉપયોગ કરી પોતાના સમયના ઉચ્ચારનું તાદરશ
રૂપ આપી મૂકેલાં; ખરી વસ્તુ માની તેને યુગ
પ્રવર્તકનું રચન આપતું એ સસધાતક રાગાંધતા છે.

આણવાના ઉપાયો સોચવા માંડ્યા, અને અનેક એવી
વિગેરેની પ્રવૃત્તિમાં સારી મહેનત ઉઠાવી દેશવાસિયોને
વાચ્યક એવી સર્વ અન્ન પાત્રાદિ વસ્તુઓના બંડાર
બરવા માંડ્યા. આમ એ ગુર્જરાવાસિયોના સદ્ગુણો વડે
અણહિલપુરનું દરદાન્ય તંત્ર શોધવાયું અને તેની સત્તા
વધવા માંડી. લોકો સદાચારી ઘણે સ્વાભિમાની બન્યા
અને ધન ધાન્ય સુખી થયા. આ રીતે પ્રતિહાર સમ્રાટ
વત્સરાજના પટોસી અને સમસમયી વનરાજે બાવિ સાક્ષા-
ત્તની રચના કરીને તેણે તે પ્રાચિન ગુર્જરમુખિનું નામ
પડાવી લીધું-કારણ કે તે પછી થોડાજ વર્ષોમાં માત્ર મરુ-
મંડળ તરિકેની એ પ્રદેશની પ્રસિદ્ધિ યદુ રહી છે જાણી-
પુરની સંવેયરી સત્તા પણ અણહિલપુરે ખૂંચવી લીધી
કારણ કે તે સમય પછી લગભગ એ પાટણની સત્તાનું જ
એ તરફનું એક મુખ્ય પ્રમુખ ગણાતું રહ્યું.

● જુઓ સાહિત્ય વાચનમાળા ભાગ ૧ પ્રીતમરામ
મનરાય દેસાઈ કૃત ઉપોદ્ધાતઃ મધ્ય કાલિન યુગના આદ્ય
કવિ નરસિંહ મહેતા જે સામાન્ય રીતે ગુજરાતી ભાષાના
આદ્ય કવિ ગણાય છે, તેમનાં કાવ્યો આ પુસ્તકમાં છે આ
કાવ્યો નરસિંહ મહેતાના સમયની ભાષામાં નથી તે
કાવ્યો લોકપ્રિય હોવાથી લોકોને થોડે હતાં અને કલ્પ-
કથા તેના પાઠાંતર થવાથી તે હાલની ભાષાના જેવાં છે.

જૈન દાર્શનિક જ્ઞાનના અભાવે એ જ્ઞાન સાહિત્યમાં
પ્રવેશીલું હોય જેને લખને એ અગમ્ય લાગે એટલા
કારણથી તેના તરફ ઉદાસીનતાથી જોતું અને તેની
અવગણના કરતી એ સત્યની અવમાનના કરવા બરા-
બર છે.

ગુજરાતનો સાક્ષર વર્ગ હજી જોમએ તે પ્રમાણમાં
નિષ્પક્ષપાત્રવૃત્તિ દાખવી શકતો નથી તેનામાં હજી
ધાર્મિક અને કામિક મોહ પ્રચળાવણી વ્યાપી રહ્યો છે.

જૈન સાહિત્ય, સંગોષ્ઠકોના પ્રયાસથી મોટા
જથ્થામાં પ્રકાશમાં આવતું જાય છે. અને તેને ઉપરાંત
માન્યતાને કેટલેક અંશે શિથિલ કરી છે. પણ હજી તેનું
પુરું ભૂલ આંકવા જેટલો ઉદારમાવ વિદ્વાનો જતાવી
શકતા નથી એ ગુજરાતી સાહિત્યના ઉત્કર્ષને હાનિ
રૂપ છે.

આપણા પારસીમાઘઓએ પણ આધુનિક સાહિ-
ત્યની સેવા ઓળી કરી નથી. ગુજરાતમાં વર્તમાનપત્રો
કાંઠરાની એમની પહેલ હતી. આજથી સો વર્ષ પહેલાં
મુંબાઈ સમાચાર જેનું દૈનિકપત્ર કાંઠવામાં તેમણે પોતાનું
સાહસ જતાવ્યું હતું. જે પછી અત્યાર સુધીમાં ઘણાં
દૈનિક પત્રો જેવાં કે સાંજવર્તમાન, જાગૃતમસેદ વિગેરે
એમણે રચાયા છે. ઘણા કાળ સુધી દૈનિકપત્રોના તેઓ
એકલાજ માલિક હતા. સાહિત્યના જુદાં જુદાં ક્ષેત્રોમાં
એમની મેવા માનને પાત્ર છે. છતાં એમના તરફ ઉપ-
દાસની નજરથી જોવાય છે. કેટલાક લેખકો, જોડણીની
અને વ્યાકરણની ભૂલો કરે છે. પણ એ આખી દુર-
ચરી એ અસંભવિત જેવું નથી. એ બંધુઓના સાહસ
અને ઉત્સાહ સદ્ય કોઈએ અનુકરણ કરવા જેવાં છે.
એમનાં એ જુઓ ગુજરાતની અન્ય કોમોમાં વિરલ છે.
વેદાનુયાયીઓ, જૈનો, પારસી, સુસંસ્કારન જે કોઈ
ગુજરાતી ભાષાની સેવા ગમ્મવે છે, તેનું માન ગુજરાત
અને ગુજરાતીઓને છે. ગુજરાતના લોકોએ પણ એ
માન પોતાનું સમજી તેનું ગૌરવ વધારવામાં સદાયજીવ
મનું જોમએ એમના ગુજરાતી સાહિત્યનો ઉત્કર્ષ છે.

વિક્રમાર્ક ૧૯૮૭.
અંશે સદ ૨ ગંગવવાર,
૧૯૮૪ આસાઠ વદ ૧૧.

શાહ ગોરધનભાઈ ધી-
રચંદ સિનોર.

પુનરૂત્થાન.

સિંહો અને વ્યાઘ્રોની ઘેર ગર્જનાથી ગિરિપ્રદેશ ગાંછ રહ્યો હતો. ચપળ હરણીયાં ચોક્કસ કુદી રહ્યાં હતાં. પક્ષીઓ મધુર કલરવ કરી વનવૃક્ષરાજ્યને યુજીત કરી રહ્યાં હતાં. નગાધિરાજના શિખરપર પડતાં બાળ-બાનુનાં હેમમય કિરણો તેને હેમગિરિની શોભાને અર્પતાં હતાં; ઠેકાણે ઠેકાણે સદકાર વૃક્ષપર પરબૃતો કર્ણપ્રિય ગાયનો ગાઇ રહી હતી, અદારમાર વનરપતિથી ગિરિ-રંગ નમેલું હતું.

સુમધુરજળથી શોભિત સરોવરમાં કમળો ખીલી રહ્યાં હતાં. ઊમરોના યુગ્મનથી આપું સર યુજી રહ્યું હતું.

સિંહના વિશાળ અને ભયંકર મુખ જેવી ગિરિ-રુદ્રાઓમાં યોગીઓ આત્મચિંતન કરતા હતા. વનરાજે અને વનબાઘો ચપળ હરણીયાં સાથે સાથે ધ્યાનરથ યોગી સામે પિતાસમ પૂજ્યભાવથી નિહાળતાં હતાં. તેમની આત્મસદગ્ધ કૂરતા આ સમયે પલાયન કરી ગઇ હતી. તેઓ મહાધિઓના વિશ્વપ્રેમે રંગાયેલા હતા.

આવા પવિત્ર વાતાવરણમાં, ગરબા ગિરનારની એક યુદ્ધમાં કોઇ એક નાસિકાકરચદૃષ્ટિ સંન્યાસી પર-માત્મ ચિંતનમાં લીન થઇ પરબ્રહ્માં વિચરતા હતા. નહોતી તેને વ્યાઘ્રગર્જનની પરવા કે નહોતું તેનું મન ચલીત થતું. સિંહની રાડોથી તેતો રમતો હતો પરમ-જ્યોતિ પરમાત્માના ધ્યાનમાં.

* * * *

આપાઠ માસના વર્ષાદેથી આઠ માસથી તપેલી ભૂમિ કુવીક્રાલીને હરિઆળી બની ગઇ હતી. નદી નાળામાં બળખળ જળ વહેતું હતું. કૃષિકારોએ પોતાનું ખાવ અન્નભાવનું રાક કરી દીધું હતું. ગાય, બેસ અને બળદ ચરીને મસ્ત બન્યા હતા. પક્ષીઓ માળામાં બરાઇ ગયાં હતાં. વ્યવહાર અને યુસારી બધે થયાં હતાં. પાનખરમાં પત્રરહિત મચેલાં અને સુકાએલાં ઝાંડો ફરીથી નવપદ્મવિત થઇ નવાંકુરોથી શોભતા હતા. સર્વત્ર નિર્મલતા છવાઇ રહી; હતી; જાણે કે નીલા નીલમથી રચેલો અને રથજે રથજે રજાટિકથી રાધુઆ-

રેલા ગથીઆવાળો વનદેવીના વિશાળ ભવનનો ચોક ન હોય !

આપાઠ માસનો દિવસ હતો. ઝરમર ઝરમર મેઘ-લો વરસી રહ્યો હતો. આગુઆગુનાં વૃક્ષોપર મોર-લીઆ ટહુકી રહ્યા હતા; સર્પનારાયણ પોતાના અઘ-ગૃહમાં શાંતિ લેતો હતો; એવા સમયે વનપ્રદેશમાં કોઇ અન્યથ સર્પનું તેજ ઝળહળતું હતું, જાણે કે સાક્ષીત, વનદેવી સદ્વિસૌંદર્ય નિહાળવાને નીકળી નહોય ? પણ એ વનદેવી નહોતી, પણ એ તો કોઇ દૈવીરૂપ-ધારી સ્ત્રીવાસિની હતી; એ દેવીએ નહોતાં પહેર્યા હીરા-ઝેરાતાના અલંકારો કે નહોતું રાણુગાર્ધ સરીર સુરભિસરોજ ગળથી, નહોતો એના શિરપર મુગટ કે નહોતો હાથમાં કંકજ. તેણે તો એવે વસ્ત્ર પરિધાન કરેલાં હતાં; દૈવી રાજ્ય સુખોને લાત મારી તે બિહુણી બની હતી. દૈવી સુખોમાં ખડે સુખ નથી એમ માની સ્ત્રીલોકમાં અવતરેલી સત્યસુખ શોધતી સંન્યાસિની જોય ! તેના કપાળે મહાસતીનું અસલ તેજ ઝળહળતું હતું, પોતાના પ્રિયે આદરેલા માર્ગને અનુસરી આનંદ માનતી હોય એમ એના મુખપરથી રપટ જણાતું હતું.

વરસાદથી તેનાં ચીર ભીંજાઇ ગયાં હતાં. ચીર સુક-વવાને યોગ્ય રથળની શોધમાં તે ફરતી હતી. પાસે પ્રચંડકાય નગાધિરાજ રેવતાચળ કાળના પ્રચંડ પંખને પ્રતિકાર દેતો ઉભો હતો. એના સામે નજર કરતાં સુમધુગનેા ઇતિહાસ ખડો થતો હતો, નહોતી એના પર કુદરતની અસર કે નહોતો બન્યો એ કાળનો બક્ષ. કોઇ રુદ્ધમાં જઇ વસ્ત્ર સુકવવાની ઇચ્છાથી તે દેવી ગિરનારની એક યુદ્ધમાં પ્રવેશ કરે છે. આપણા યોગીરાજ આજ ગિરિકંદરામાં ધ્યાનરથ હતા. સતી તેમને જોતી નથી. જુએ તો એ શું ? તે તો જિતે-શ્રીય છે. પુરુષઓને ભેદ તેણે તજ્યો હતો. માનસિક વિકાર પર તેણે દિગ્વિજય કર્યો હતો. એક પછી એક વસ્ત્ર નીચોતી સુકવે છે; વસ્ત્રહીન યઇ નિમ્ન દૃષ્ટિએ ઉભી રહે છે. આખી રુદ્ધ તેના આત્મ તેજથી ભ્યોતિ-માન થઇ જાય છે. વિનાશ્યે તેજ દેખી યોગી રહ-

નેમી ચમકે છે. વિકાર-વમળે ચડે છે. જાણે સાક્ષાત ઈશ્વરજીવે તેજ નહાય ! શુદ્ધત્વ અંતર દાડી જાણે સાક્ષાત જ્યોતિર્મુખ પહાર ન નીકળ્યો હોય ! ધ્યાનમાં ભંગ યદ્યપાછળ જુઓ છે ઈશ્વરજીના રૂપને હસનાર રૂપમતિ સાધવીને દેખી તેવું ચિત્તું ચલે છે.

યાદવકુળ દિવાકર કૃષ્ણચંદ્ર નિર્ભળ તેજે અરાજ-કતાન્ધકારનો ધ્વંસ કરી સ્વબાહુ બળે પ્રક્રમણ કરતા. તેમના પિતા વાસુદેવને સમુદ્રવિજય નામે માધ હતો. બન્ને બાહુબળ અને તેજસ્વીતામાં સમાન હતા. સમુદ્રવિજયના પુત્ર નેમિકુમાર હતા તે ગર્ભસ્થાની અને સંસારના સુખથી વિરક્ત હતા. કૃષ્ણચંદ્રની ધણીએ ધ્રુષ્ટા છતાં તે સંસારનાં સુખમાં રાગતા ન હતા. આખરે રૂપમિણી આદિ અષ્ટપદરાણી-બામીઓ તેમને પરણ્યા. સમગ્રવે છે, કષ્ટક સફળતા પામે છે. ધમધોક્ષર લગ્નની તૈયારીઓ યદ્ય રહી છે. વાસુદેવના માધની, ભાવી જગદુદ્ધારકની લગ્નમાં શી મણા હોય ! પાસેના રાગની રૂપમાં રંભાને લગ્નવાનારી રાજુલકુમારી સાથે નેમિકુમારના વિવાહ થાય છે. શ્વસુરપક્ષ પછે મોટા રાગની જનને યોગ્ય સત્કારની તૈયારી કરે છે. જોજન માટે હજારો પશુઓ ભેગાં કરે છે. બ્યારે જન રસ્તા પરથી પસાર થાય છે ત્યારે કુમાર પશુઓનો કશું ભવિન સાંભળે છે. કુસમ પર વળાધાત થાય છે. રથીને પૂછે છે કે, “આ કશું રહન કોતું છે ?”

“કુમાર ! આપની જનને સત્કારના માટે ઉત્તમ ભોજન સાથે આ પશુઓ આણેલાં છે. પોતાનું મરણ નજીક જાણી તેઓ રહન કરે છે.” નિર્દોષ ભાવે રથી બોલ્યો.

યદ્ય રહું, બાજી હાયથી ગધ; કૃષ્ણ અને રૂપ-મણીનું ધારું ધૂળમાં મળ્યું.

“મારે માટે આ નિર્દોષ જીવોનો નાશ ? નહીં, નહીં, કદી જ ન બને. જે મારા લગ્નમાં દિસા હોય તો લગ્નના સુખને લાત મારું છું” એમ કહી અન્ધ-કારો અને વસો તજી દધ મદ્રમિનિષ્કમળ કરે છે, કૃષ્ણાદિ તેને સમગ્રવે છે પણ આભગાનથી સમગ્રલાને આ સમગ્રજી શું કામની ? આભનિમયવાળાએ

બાધ અને બામીના રોહ સ્વનિશ્ચયમ્મુત કર્યા કદી સાંભળ્યા છે ?

રાજુલને આ ખબર મળે છે, રાજુલ સતી હતી. પરણતું તો ‘નેમ’ ને એ એની નેમ હતી. નવ નવ બવનાં રોહ બંધનોથી બંધાએલી એ ‘નેમ’ ને માર્ગે જાય છે. ‘નેમ’ નો ભાઈ રહનેમી પણ ‘નેમ’ ના માર્ગે સંચરે છે-સાધુ અને છે, સંસારલાગી- યદ્ય ગિરનારની શુદ્ધમાં યોગી બની તપશ્ચ કરે છે, રાજુલ વરસાદથી બીનાં ચીર શુદ્ધમાં આરી સુકવે છે.

સાધુના સિંહાસન પરથી એકદમ અસાધુતામાં અધઃપાત થાય છે. આત્મજ્ઞાનો દિપક હોલવાધ જઇ મોહાન્ધકાર પ્રસરે છે. સરીયામ માર્ગે છોડી કાઢવાળી ગલીમાં ગાંધાં ખાય છે, વ્યભિચારીની જેમ અનિમિષ નયને વચ્ચેની સાધવીને નિહાળે છે.

અહા શું રૂપને ભંડાર ! ખરેખર લક્ષ્મીના ધણી જ રૂપરૂપ જોળની એ કૃતિ ગણાય છે જાણે ચૂંતિ-ચંત સૌન્દર્ય, રતિને લગ્નવાનારી એની આલ, માખ-જીના પિંડ જેવું એનું કોમળ શરીર ! જાણે પુષ્પ-ન્વાની પદરાણી મોહનું સુખ તો આનાં ભોગમાં જ સમાઈ જાય. તપથી તપેલું એનું શરીર તપ સુવ-ર્ણની જેમ અધિકતર પ્રકાશમાન જણાય છે. એની સાથે વાર્તાલાપનો પ્રસંગ મંડાવાગીને જ મળે છે. લાવ, એ અપસરાસમક્રંતિ સાથે વાર્તાલાપનો આનંદ તો લઈ રિયર નન્દરે રાજુલ તરફ જુઓ છે. પણ સતી તો સુખ પણ ઉંચું કરતી નથી, આખરે યાકે છે. દષ્ટિ અપારદર્શક પત્યર પર અચગ્રાધને પાછા આત્તા રક્ષિમિબંધની જેમ અચગ્રાધને પાછી આવે છે, પ્રત્યાધાત થાય છે, છતાં એ પ્રત્યાધાત પ્રેમના-વિષયસુખના જુરસાને દાખી રહે એટલો શક્તિ-મત નથી.

“રવિ ! હવે તો નિહાળો-નૃપાર્તની ત્યા તો છીપાવો, હલ્લના પ્રેમજનરને રોહદષ્ટિ ચમન વિધિથી ચાંત કરો; તિરસ્કાર કરી બળતાને મા. બાજો; બળ-તામાં થી કંઈ હોમો છો ?” ખલાસ, અજોગી મરી ભોગકુસ યથો, અહા શો અધઃપાત ! કામદેવ તારી જલીદારી ! તો કોને નથી પાડ્યા !

સતી સમજી ગઇ. જાણ્યું કે મારા રૂપે આ યોગી ધ્યાનમ્મુત થયો છે. પરમાત્માનો પથ મૂકી હીનાત્મા બન્યો છે. એ આ વખતે હું એને રસ્તે ન અટકું તો મને ધિક્કાર !

સતી પકારે છે “ દેવરીયા મુનિવર ! સ્થિર બનો. અસ્થિર ન થાઓ. ફરી સગળે, ચેતો. જેને તમારા બંધુએ પરિહરી તેને તમે શીઘ્રે અહવા તપર થયા છો ! ધિષ્ટાર છે તમારા વચનોને, તમે તમારૂં ચારિત્ર એળે ગુમાવ્યું. ઉત્તમ ચિંતામણિ રત્ન કામગાત્રી પેઢે ફેંકા દીધું. ધિષ્ટાર છે તમારી વિષય વાસનાને કે જે તમને તમારા પૂર્વજોના પૂર્ય પ્રતાપી કુળમાં કલક લગાડવા ગ્રેરે છે.

રહુનેમી—હે કામલાંબિ ! આ તપ જપ નકામા સામાટ કરો છો ? તમારૂં રૂપ અને પૌવન શાને વેડેા છો ? તમારા વિરહે બળતા મને એક આલિંગન આપી રાત કરો. મારી સાથે સુખ ભોગવી તમારા ધીવનો-ધાનને સંપૂર્ણપણે ખીસવો. હેવિ ! પૂર્વે હું તમને પ્રેમે ફોળા અને વચો આપતો, અને તમે તે બાવે સ્વિકારતા એ કેમ બૂલી ગયા ?

રાજુલ—મારૂં હૃદય ત્યારે પવિત્ર હતું. તમે દીપર છો. નાનામાઇ છો એમ ગણી તમારી ભેટા સ્વિકારતી હતી, નહીં કે પ્રેમથી. નિર્બળ ! ક્યાં ગયું તમારે શન અને ક્યાં ગઇ તમારી શરમ ?

રહુનેમી—હરિણાક્ષિ ! આપને મરજમાં આવે તેમ બોલો. તમારા વાગ્પ્રહારો મારે મન પ્રેમપ્રહારો-પુષ્પપ્રહારો છે, અને એ સહવા હું તૈયાર છું. પણ તમારો પ્રેમ એસારવાને તત્પર નથી. આવો, આવો, પ્રેમે આલિંગન દો, પ્રેમગાંઠે ગુથાઓ.

રાજુલ—અરેબર તમે સહકાર વૃક્ષ છોડી વિષ વૃક્ષનો આશ્રય કર્યો છે. તમારી પ્રેમગાંઠો તો સસાર-બંધનની બેડાંઓ છે; કોષ, માન, માયાના કેદખાનાનાં, તાળાં છે. એ ગાંઠે બંધાએલા, કોષ માન અને માયા રૂપી મોહરાયના ભડવીરોથી રક્ષાએલા દુર્ગમાંથી બહાર નીકળવાને કદી પણ શક્તિમાન થઇ શકતા નથી. રાગ, દેવ રૂપી રાક્ષસોની સોબતમાં પડીને તેઓ સતત આત્મનાશ કર્યા કરે છે. પ્રેમપ્રહારો એ પુષ્પપ્રહારો

નથી પણ વજ્રધાતુ છે. એકજ પ્રહારથી માણસ પોતાનું મનુષ્યત્વ ગુમાવી દઈ ચેતનહીન બને છે. નથી પડતી સારાસારની ખમર કે નથી જાણતો ધર્મધર્મ; તેને ચિંતલમ થાય છે. ગાંઠ હાથીની માફક કોઇ પણ જાતની દરકાર કર્યા વગર આંખ મીંચીને એ પ્રહાર કરતો આલિંગવા દોડે છે; ચેતનારહિત હોવાને લીધે અધવચમાં જ ઉડા કુવામાં પડે છે. નથી પહોં, એવો પોતાના ધ્યેયપર કે નથી રહેવો પોતાના રમાન પર સ્થિર, આખરે રખડી રવડીને કુતરાને મોતે મરે છે.

રહુનેમી—જ્ઞાતી રાજુલ ! તારી ખાતર સર્વ-સ્વનો ભોગ આપવા તૈયાર છું. એ સર્વ અહવા તપર છું. તારી એક દૃષ્ટિ માનથી મારો આપો જનમ કૃત-કૃત થશે. ખાતી દુઃખોતી બીકે સાક્ષાત્ સુખો છોડી દેવાં, પાપની બીકે દુનીઆમાં ડરતાં ફરતું અને જીવનને રસહીન બનાવતું એ તો મને અરેબર મૂર્ખાઇ જ લાગે છે. કોણે જાણ્યું કે કાલે શું થવાનું છે માટે હે પ્રેમની પુતળી ! તું મારા તરફ એક પ્રેમઆશુ ફેંક.

રાજુલ—હું અરેબર વણીજ દિલગીર છું. તમારા જેવા કે જેણે એકવાર સાંસારિક સુખોને અશાશ્વત માની લાત મારી પોતાના બંધુતા માર્ગને ઘેરો તેજ પાછા ભોગમાં લીધાવા હચે છે. તમારા કરતાં સાપ જેવું પ્રાણી સાઈ કે જે પોતાનું ફેંકેલું વિષ પ્રાણુ જવાની ધમકી છતાં પણ પાણું પીએનું નથી. શરમ છે તમને કે તમે વર્મનાહાર બહવા તૈયાર થયા છો. જે સાક્ષાત્ સુખોને તમે શાશ્વત સુખ માનો છો તે તો માત્ર સુખાભાસ છે. તમારો ચિંતમત્ર ખતાવે છે, જમતનાં જાણ સુંદર સુખો પરિણામે ઘણાજ કટુ છે. ચિંમકુળ બહારથી ઘણુંજ સુંદર છે. દેખતાંની સાથે આસ્વાદ લેવાનું મન થાય છે. પણ પરિણામ ? પરિણામ એજ કે પેટમાં, ઉતરતાંની સાથેજ ખાનાર મરજુની સન્મુખ જાય છે. રહુનેમી ! એસારનાં સુખો પણ ચિંમકુળ જેવાંજ છે. મૂર્ખા દરજ્યાંમાં રજુમાં દૂર દૂર દેખાતા મૃગતુષિયાના જળને સાસુ જળ માની તેની તરફ દોડે છે. પણ જાણતાં નથી કે એનો માન જળાભાસ છે. જળમાંતિથી તે આગળ ને આગળ દોડે જાય છે પણ પાણી પીવાને શક્તિમત્ થતા

નથી આપરે થાકે છે અને પડે છે રેતીના રણમાં તાપમાં સેકાઈ મરે છે. તેવીજ દશા ઝાંઝવાના બળ જેવા વિષયસમ્પન્ન અને મોજ શોખની પાછળ પડતા પ્રાણીઓની થાય છે. જેમ ઇદ્રમળીઓ આપણી ચક્ષુઓ અંધ કરી ગમે તેવી અસહ્ય વસ્તુઓ બતાવી શકે છે તેમ અજ્ઞાનથી અંધ થએલી આપણી જ્ઞાનચક્ષુ ખરે સુખ બાણી શકતી નથી. ખરાખોશનો વિષેક બૂલી નામ છે, ખોટાને ખરે માની તેની પાછળ બને છે, નથી કરતો ઉંડા વિચાર કે નથી શકે જોતો પરિણામની.

ખરી રસિકતા વિષયમાં લીંપાવામાં નથી. રાગ દ્રેષ, ક્રોધ માન, માયા કે મોહના પક્ષપત્તમાં દ્રશ્યવસ્તુમાં નથી; પણ ખરી રસિકતા આત્મરસ પીવામાં છે. રહ-નેમી ! સમજો, બોધ પામો ! જ્ઞાની એક તમને વધુ શું કહેતું ? આત્મનિઘડ કરો. કુલેપુ કિ વહુના ।

વિનયપથી સતીતે વરે છે. રહનેમી સમજો છે ખરા તત્ત્વને. પોતાના આત્માને ધિક્કારે છે, ધરતી મા રરતો આપે તો બ્રહ્મમાં સમાવા તૈયાર થઈ નામ છે. પશ્ચાત્તાપની ભઠ્ઠીમાં પડી આત્મશુદ્ધિ કરે છે. આત્મમ-હાં રૂપી હયોડીના પાણી દીપાઈ દીપાઈ દૂરી આત્મતેજ મેળવે છે-ઝળકે છે.

રેલિ ! ટુંજ ખરેખર મારા ગ્રહ છો. તેજ અને સંસારના ભ્રમણમાંથી અટકાવો છે. બવસચ્ચુદના વમ-ળમાં તેજ માફ નામ ઉગાણું છે. હવે મને શુદ્ધ કર. ધિક્કાર છે મને કે મેં વમનાહાર બહાવા પ્રયત્ન કર્યો. ધન્ય છે તને કે તે મને વાર્યો-પડતાં મારા હાથ ધ્રોલો. ધિક્કાર છે કે મેં માતૃતુલ્ય સાધવી સાથે બદા-ચાર સેવના પ્રયત્ન કર્યો. મેં તારો મદાપરાધ કર્યો છે. રેલિ ! સમા કર. રેલિને પગે પડે છે.

રહનેમીના અધઃપાત વખતે ભગે આપણને તેના તરફ તિરસ્કાર છટે. પણ તેની પુનર્શુદ્ધિ વખતે આ-પણને હર્ષોશ્રુ આવ્યા વગર ન રહે. મણે તેવો તો પણ તે વીર્યવાન આત્મા કહેવાય. એમનાં પતન જેટલાં ઉડાં તેટલાંજ એમનાં ઉત્થાન થયાં. જેમ દગમાં દંચ વધારે-જેમ દડો વધુ મજબુત તેમ તે સાગી ભીતિથી વધુ નેરથી પાછો હઠજો. મહાન પુરુષોની ખરી મદદા પણ તેવીજ છે. તેમનાં પાપ જેવાં બચકર તેવાંજ

તેમનાં પ્રાપ્તિત વિકટ, સામાન્ય માણસો તેવાં પ્રાપ્તિત ન કરી શકે. ખરેખર રીર્યવાતાનું આવું પતન તે 'પતન' ન કહેવાય એવો 'પદરખલન' કહેવાય. બ્યારે બાવાં પદરખલનમાંથી પુનરુત્થાન થાય છે ત્યારે તેઓ પોતાના કાર્યની શરૂઆતપણ અગળ્ય નવચેતનથી કરે છે; બ્યારે સામાન્ય માણસો પડ્યા પછી ઘસઘસા-માંજ આનંદ માને છે. નિર્વર્ગિને પોતાના પતનનું ભાગ્યેજ બાન હોય છે; રહનેમીની યોગબલતા પવિત્ર આત્માના પદરખલન બરાબરજ હતું. અને શુદ્ધિ અને પ્રાપ્તિત પણ તેમણે વિકટજ કર્યા.

રાજ્યમતિ રહનેમીને દૂરીથી નેમનામ પાસે લાઇ નામ છે. લગવતે તેને પ્રાપ્તિત કરાવી સાધુમાર્ગમાં રિયર કરે છે. રહનેમી પણ અધ્યાત્મ ચિંતનમાં મગ્ન ચર્ષ, પરાશ્રુત રાજા બીજે હુમરે જેમ દિગ્વિજય બળથી ચતુરપર હુમરો કરે છે તેમ કામ, ક્રોધ, મોહ અને માયાદેવી અરિસમૂહપર આત્મમજા, તપ, જાપ, સંયમ આદિ ભગવીરોની મદદથી હુમરો કરે છે, એવે તેમને દયાવે છે. તેઓ દૂરી કુદીપણ શક્તા નથી, શિવરમણી તેમનું મહાવીર્ય જોષ પ્રસન્ન થાય છે, વિનયપથીની વરમાળા તેમના કટમાં આરોપે છે. તે અબ્યાખાંધ સુખ અને અનંત જ્ઞાન અને દર્શનનો ભોક્તા બની બ્યેશિતમાં બ્યેશિત મિલ્લારી કે છે.

x x x x

ધન્ય છે સતી શિરોમણી રાજુલને કે જેણે યૌવનને આંગણે ઉભાં છતાં વિવેકવાસનાને લાત મારી અને પોતાના નવ બવના પ્રેમીને પંથ ગ્રેહો ત્યારેજ બાર-તવર્ષ પુષ્પભૂમિ કહેવાતી બ્યારે 'રાજુલ-નેમી' હતાં. ત્યારેજ બારતવર્ષ પવિત્ર હતું બ્યારે ત્યાં આત્મતેજ ઝળકગળું. ખરેખર રાજુલે સ્ત્રીપ્રામદ્યેતો જલદત દાખયો ઇન્દિરાસમાં અમર કર્યો છે.

વિગો ! આણુ એ સમય દૂરીથી, શીખવ કાશની નારી જનતાને રાજુલના પતિપ્રેમનો પાઠ-આપ એ મનોનિઘડ ત્યારેજ દિદમાં સ્વર્ગ ઉતરશે અને ત્યારેજ બારતવર્ષ દેવાનું નંદનવન બનશે. । । । હવિ સમ્ ।
બારોલ ખોરડ દીમ }
૨૭-૫-૨૮ } છેગમલ નોપાટ શાહ.

જમને પાસજિનંદસ્ત ॥

શ્રી અવંતી સુકુમાલ કાવ્ય.

કાવ્યનો સાર.

અવંતી સુકુમારની વાર્તા છે, ઘણા વર્ષ પૂર્વેની. જ્યારે અવંતી ભારતનું જુદાજુદા અને આર્ય દેશોનું અગ્રણી હતું ત્યારે તે જમિને ઘણા પૂણ્યસ્થાન, મહાપુરુષો અલ-કૃત કરી ગયા છે. તેમાનો આ એક છે. સુકુમારના પિતા પરદેશમાં હતા. ભદ્રામાતા ગૃહકર્થ સંભાળતી. કુમાર તો ગગનને સ્પર્શતા સુખસદનોમાં સમગ્રી જમિને સુરસુન્દરીઓ સાથે સ્વપ્નજીવનમાં હરિદ્રાધ કરે તેવી બચિરા રમાઓ સાથે વિલસતા હતા. નહની લહેમને અગર જગત કે તેના દુઃખોની.

એક વેશા આર્ય સુદસ્તિસરિ વિચરતાં ઉદ્યાનમાં આવ્યાં. શિષ્યોને આપાસમાર્ગણુ માટે નમરમોહિલા. ભક્તિભત્તી બાદ્યો વાદ્યોની શાસા સમર્પી. આ શાસા મહેલની સંગીત હતી. ધ્વજોજસ્થી ઝળકતા મુનિવરો ત્યાં વસ્યા. દિવસનાં આવરપરકો પૂરાં કરી રત્નનીએ સ્વાધ્યાય શરૂ કર્યો. સુરિજ જે અધ્યયન ભણતાં હતાં તેમાં નહિનીગુરુમ 'વિમાનનાં વર્ણનો આવ્યાં. આ રાખે વિજ્ઞાસી કુમારના કૃષ્ણપટ પર પડ્યાં. વાસના લાગી. કુમાર ઉઠ્યો. ગત્તાલેથી સર્વ સ્વપ્ન, તનમન વચનની એકાંચ તાથી પૂર્વભવસ્મૃતિ યદ. નિહાળ્યું કે તેજ રચાનનો પોતે બોક્તા હતા. મનુજસુખ અલ્પ ભાર્યા. વીર હતા. નિશ્ચય કર્યો કે કોઈ પણ ઉપાયે ફરી લેવા. આ સુખ લગ્યાં. સુરિ પામે ગયો. સત્ય કહ્યું. સાધ્ય જણાવ્યું. સાધન પૂછ્યું. સુરિજએ આદિતીય સાધન બતાવ્યું તે સંયમ. સયમથી દરેક મહાત્માકાક્ષાઓ યાત્રા મુક્તિ પણ પ્રાપ્ત થાય છે. તો આ સુર સુખો કેમ ધ્રુવ્યાં. કુંવર સમજતો હતો પણ ધ્રુવ ન ત્યજી શકે.

સુરિએ કહ્યું કે પરિવારની અનુગા લાવો પછી દીક્ષા લઉં. કુમાર માતા પાસે ગયો. અયેતિ સત્ય કહ્યું. અભિલાષા પ્રકટ કરી પણ માતાનું હૃદય હા કેમ કહી શકે કે કુમાર જરા દૂર હોય તો જે માતાનું હૃદય ધકકતું તે પ્રિય પુત્રના નિત્યના વિયોગનું સ્વપ્ન પણ કેમ સહી શકે કે કુમારે ધાર્યું કે સંયમ વગર સાધ્ય સધાય

નહી. સંમતિ વગર ગુરુજ સંયમ દે નહી. ટૂંકમાં લાભાલાભતો ખ્યાલ કરી વેશ પરિધાન ને કેશહૃચન કર્યું. રમાઓએ ધણો વિનયો પણ વૃથા. જ્યાં વૃક્ષ લાંબ તેની છાયા એ ન્યાયે જ્યાં કુંવર ત્યાંજ તેની સહચારિણીઓ જોઈએ એમ ફલીકથી સર્વને નિરતર કર્યા. સમજી માતાએ સંમતિ દીધી સુરિએ સર્વની સાક્ષીએ કુંવરને દીક્ષા દીધી. માતાએ આશિસ દીધી. ટૂંક સમયમાં કુંવરે ગુરુજ પાસે અનશનની ધ્રુવ બતાવી. ગુરુની અનુગાથી કંકરમય પ્રદેશવર ઉપાનત રહીત સુકોમળ પાદથી પ્રયાણ કર્યું. વહેતી શોણીત ધારાને અવગણી રમશાનભૂમિએ આવ્યા. ધ્યાનમય થયા. નિશા સમયે સપરિવાર હ્રુધાતુર પૂર્વવૈરિણી એક જગજી ત્યાં આવી. દેહમદ્યજી શરૂ કર્યું. પણ ધન્ય ધન્ય છે મુનિની વીરતાને. એક તણ પણ ન ડગ્યો. શુભ ધ્યાનમાં લીન યદ પ્રમાત પહેલાંજ સાધ્ય સાધ્ય.

પ્રાતઃકાલે નારીગણ સુરિને વંદન કરી નવદીક્ષિત કુમારની શોધમાં આશુ. ઉપયોગથી સુરિએ કહ્યું કે સુરવિમાનમાં ગમન કર્યું હતું. પ્રાર્થના પડ્યો. ઓંઓ ને માતા ખૂન રોપાં. રમશાન જઈ પ્રેતકિયા કરી વેશ-અવાસિત હૃદયે સુરિજ પાસે માતાજીએ વધુઓ સાથે દીક્ષા મંદી. કૃત એક ગર્ભવતી વધુને કુલટલિને માટે શુદ્ધમાં રાખી. શુદ્ધ સંયમ પાળી અનુક્રમે અન-શન આદરી દિવ્ય સુખના બોક્તા થયાં. ગર્ભવતીના સુતે કુલને દીપાવ્યું. સુકુમારના નિર્વાણ સ્વપ્નમાં એક ભવ્ય જિનાયક આશુ. અવંતી પાર્શ્વની પ્રતિમા સ્થાપી. આજે પણ તે મંદિર દર્શનીય અને ભગ્યોને મોક્ષદ છે આ વીરને લીરેજ વસુંધરા બહુરતના છે. જીવનનો પત્રો તો આ. અસ્તુ.

તા. ૧૪-૭-૨૮

નહીન.

(એથવજ સદેશો દહેજ સ્થામને-સમ.)

ઉર્જિનીમાં વસતો જનુ પુણ્યવંતને. ભદ્રાનો પુત્ર અવંતી સુકુમાલ જો. સ્વ અને વર્ણો ગુણોએ એ બંધાર જો.

અતિસુરઓજસથી વળી એતો રાજતો
સમૃદ્ધિનો એને લાં નહીં પાર જો.
પ્રાસાદો તો ગગનની સાથે વદતજો.
સુરનાથે સુખ ઝાંખા એની પાસજો.
સપ્તમી ભૂમિકે એનો આવાસ જો.
બત્રિશ બત્રિશ નારી રે એની હતી,
રમ્ય હતી જે સુરી યુધિય અધિક જો.
શશિવંદની મૃગલોચની ને મનહારિણી.
એહની સાથે વિલસતો દિન રાત જો.
કુષ્મો શું સંસાર તથા? નવ ભણુતો.
નિજ સખને સુખ સૌથી ઉત્તમ માણુતો.

સાદૃશ્યવિકીરિત.

આબ્યાં આખંસુહરિતજી વિચરતાં રે એકદિન એ રથલે,
વિજાનોજસ બહાનોજસ થકી તે દીપતાંતાં અને;
પોંદાતાં સુરિવંધ સમમળેપણુ સાહુ પરિવારથી-
ભાગ્યે દોંધી રાળ વાહનતણી ભકિતમયી હાઈથી.

દૂત વિલંબિત.

દિવસના સહુ પાપ પ્રતિકંભિ,
મહો કામા સહુ દુઃખિત જીવની;
આવશ્યકો વળી અન્ય કરી પુરાં,
રજનીએ રવાધ્યાપમહો મન્યાં.
નલિનો શુદ્ધવિમાન સુખો અને
સરસ કંઈ રચના વહી એહની;
વર્ણવેદ જ અધ્યયને હતી,
બણી રવાં સુરિરાજ નિશા સમે.
સ્વર મધુર મહા મુનિરાજનો,
કુંવરના કંઈ જઈને પડયો;
વિપય સુખમદો વિવસંત જે
સ્વર સુધી તદાપી ઝગમગ ઉડે.
“વર્ણવીત સુખો સુરિરાજથી
“અનુભવ્યાં કંઈ મહે” સમયે નકી”
તન મન વચને કરો એક એ
પછીથી ખ્યાનમદો મોચી રહે.
હૃદય ઉલ્લસિયું વસો જાન થયું
ગત ભવ તણે ચિત્ર ખડું થયું

કુંવર:- “અહંદ જોગવિયાં સુર સુખડાં
“કંઈ મહો ત્રણ જાન વચ્ચાં હતાં.
“અગદળી અતિ મોતિ મહા રણી
“નહિ સમૃદ્ધિ તણે કંઈ અન્ત ત્યાં
“ધમધમે બધું રચાન સુગન્ધથી
“પ્રસરતી હતી જે સુર ધૂપની.
“રસદ સંગોતનતેન નાટયના
“અનુભવી સહુ સુખ રણી બપહો
“સુખ સુધી સુરલોક-વિમાનનાં
“મનુજ-મનુજ-સુખે મુજ વસતા ?”

હરિગીત.

“ક્ષિરોદધિપય સ્નાહોને ક્ષારામ્યુષે કો” વૃષ્ટિ શે ?
“આરગાઈ આમ્રદ્વેષા ફરી કો” આમ્રસરસને આહરો ?
“ત્યાગી હૃદ સુખ સર્વ આ પ્રયતીશ હું દિનરાત ને
“જામીશ એ સુરચાનને સંકટ છે સહવાં પડે.”

(ઓધવજ સદેશો હલેએ રથામને-રાગ)

એજ કાણે નિશ્ચય કરો દિલમાં શર એ,
સપ્તમી ભૂમિકેથી નીચે જીતરે;
આવી સુરિચરણ મહો પછીથી નમે,
“જાનસુત હું” એમ કહોને વિનવે.

દૂત વિલંબિત.

કુંવર:-

વર્ણ્યાં સુરિજી! સુખ જે તહે,
નલિનોયુદ્ધ વિમાન તથા હવે;
અનુભવેજન મહે” ગત જન્મમાં;
શરજી! આપ શો રીત પિહાનતા ?

સુરિજી:-

કુંવર! એ બધુયે અમ માણુતા,
નહો અનુભવથી નહો તકથી;
પણ શ્રુતિવચનોન પ્રમાણુતાં;
અમ શિખ્યા વીરતા વચનો યશી.

કુંવર:-

જનુજ છે સુરિજી ફરી એ રથલે,
ત્યજુ હું આ બધો નહિજ આ કાણે;
સદોશ સર્વપ કંઈ અસલા તો,
તપોષ હું તપ સર્વ અતપ્ય છે.

તહેને આ શું સૂચ્યું ? પ્રતતણીય વાતો ક્યમ વસી ?
નથી કરતોને તું પ્રણયવર્તી માતા મશકરી ?
વદી દેને આયું દુઃખિત દિલ સાંતિ તું કરને.
ભવે હાંસી તેણે જનની દિલને દુઃખકર એ.

કુંવર:—

નથી હાંસી માતા ! મુજ હૃદયતણું સત્ય જ ખરે,
અભિલાષા મ્હારી પ્રકટ કરો મહે માત તું કને.
પુરા વિશ્વાસે છું મુજ પ્રિય સુરક્ષા તું જનની !
પ્રણયમૂર્તિ ! હે, દે પ્રત અહણ કાર્યે અનુભતિ.
અતિ રાગ્યોતો હું વિષય સુખ પૂતિમહી અને
મગ્યો બહુ વિશ્વાસે સમૃદ્ધિરૂપ સામગ્રિજનિતે
સુખીએકલે તો મુજથી પર કોઇ નવ હશે.
અરે અસ્તિત્વેયે સુખ અધિક એકે નવ વસે.
સુખ્યાં ગતરાત્રિએ પ્રિયસુચરનાં શિષ્ટ વચનો
ભયાં ને માધુર્ય સ્વર અધિક આકર્ષક હતો.
વિશ્વાસોન્માદોથી મદમરિત કામિની સહ હું
રહ્યોતો આનંદી તદપિ કંઈ કહ્યું ગણ્યગણ્યું.
ઉઠ્યો, ત્યાગી રાગ્યા, વિગત વિષયાસક્તિ યધને
ગવાણેથી સુખ્યાં સૂરિ પહિત શાસ્ત્રાધ્યયનને
અવણુથી રે એના તન મન વચન કૈાકય યદ્યોયે
અને પુણ્યોદયથી ગતમવસ્થિત યધ મધ મહેને.
જણ્યાં કે પૂર્વે સુરસુરિત સ્થાને વિલસતો;
નલિનીગુહ્યામ્પ્ય સુખરત વિમાને લહરતો
તુલાથી જોતાં તો મનુજસુખ ભાસ્યાં અંતિલધુ,
કયો નિશ્ચય લેવા સુરસુખ, અને આ સહુ તજ્યું.

માતા:—

ધરી' તીઆચાએ સુત ! તું પર કંઈએ અવનવી.
લીધીતી સંભાળો તુજ જીવનના સુખની ભણી
વરાવી કન્યાંએ સુર કુંવરો સમ બનિય વધી
દુભાગ્યો નહી વૃને મૃદતણું કંઈ ચિંતથી જરી.
અડતા આકાશે સુખસદન બાંધ્યાં તુજ સુખે
ઉછળતું આનંદે મુજ જર સુખે નીરખી તહેને
તું માટે દિન રાત્રિ કરી રહી હતી કાગળ અને
અભિલષતીની હું સુત ! સુત તદારો નિરખરા.
હજીતો કાલે તું કોડન કર્યોતો સુખ યદી

નહોતી સ્વપ્ને યે દુઃખતણું કહી ઝાંખી તુજને.
ધુત્યો છે ધૂતે કો બુઝી વધી નાંખી કુણ ગયો ?
વિરકિત આગે શું તુજ હૃદયમાંહી ગધ વસી ?
અરે જીવન મ્હારા સદૃશ મુજ આધાર તું ખરો.
ભયાં ભાસતાતા સુખકર મહા મહેલન મહેને,
દિનો જનતાં સુખે નિરખી સુખમાંહીજ તુજને;
મૃદુ તારી કાયા તપતણું તું થી વાત કરતો ?
અને બનિય નારી તુજ જીવનસહચારિણી ને,
નિરાલંબન યેને તુજગમન પહોંચી શું જીવશે ?
નથી દીધી તહે શું જળવીણ ઝુરી રહેતી મીનને
દશા દુઃખી યારો, તુજ પ્રિયજનોની તુજ ગયો.

શાહુલવિકીરિત.

કુંવર:—

મા ! મહે સત્ય વદી હોતું તુજકને નિદાન વૈરાગ્યતું
રાયું નહીં હું મનુજ વૃંદાસુખમાં સુરસુખમાં હું ચહું.
સાધ્યે સાધન અન્ય સંયમયકી ના મહે હોતું કંઈ બીજું
હે સુતવત્સલ માત ! દે અનુભતિ દીક્ષા પ્રત હું મહે.
શિખરણી.

માતા:—

તહેને આ શું સૂચ્યું ? સુખ બધું દુઃખોમાં પરિણામું,
ખરી સુખાનીમાં સુખમ્હારો વિરમતું ક્યમ બધું ?
સુખદ રાગ્યા રત્નાસનજૂષિત સદનો વન યરો.
રસદોજનપાનો રસવિહોન એ સૌ જઈ જરી.
અને યોષિત સર્વે અમૃત તુજ દર્શન— વિહૃણી
ત્યજ દષ અંજનને નયન ભરશે જિજ્ઞાસથી
સજીને શણગારો હૃદય પહોંચી કોતું રિજવે ?
અરે હૈયું કારે; તદપિ સુત ! તું સંયમ મહે ?
સુકોમલ એ તદારે શરિર સહશે થી રીત દુઃખો ?
હતું આશોરતું અતિશય સુકોમલ રાપનમ્હે.
તપા કુષા કેરા પિડન સહશે શું તું વનમાં ?
વિચરશે એકલ તું કંઈ રીત અરે રસકીરણી ?
શિવાસે ચિતલતા ગરમ વર્ષો ને ઝોમ મનુની
સરહિ વર્ષો કરી મૂઢજ તણું હૃદયન અરે
વિશ્વાસો બાકક ! તું, કંઈ રીત બધાં કંઈ સદશે ?
હૃદય માફ કારે નવ કંઈ રાકું હું અનુભતિ.

હરિગીત.

કુંવર:—

સુખ, ચાકિને બસદેવ વાસુદેવ સુખમાં પાત્રીયાં
સંયમ પ્રસાદથી દુઃખ કંઈ કોઈતણાએ દૂર થયાં.
અર્જુનભાષી, દંડ પ્રહારી એ જહાંગ્યથી તપ્યા
ચિરકાલવાંછિતમુકિત પુરિને એજ સાધનથી વધ્યા.
નયી વહાર કરતું કોઈ મૃગકુરંગે કરી જંગલે
થઈ રક્ત નિજવ્યાપારમાં બનીને સુરક્ષિત એ ફરે
રે તેમ ફરશું આત્મબલરક્ષિત થઈને રે હમે
વીરપુત્ર થાતા ધન્યજીતાને બધ નહી કોઈ રથલે.

કુલ વિલખિત.

વિનવણી સદુ વ્યર્થ વહી ગઈ
અનુમતિ નવ માત દઈ સફા
“વિષ્ણુ અનુમતિ સંયમ નહી મળે”
“વિષ્ણુ સુસંયમ સાધ્ય નહી ફલે.”
ચિર વિચારથી લાભ આશામના
ચુર્યો સુપ્રકિત મલી ગઈ કામના
કિંકુજ વેણ તણું પરિધાન ને
કુંવર શ્રેષ્ઠ જોય કરી રહે.
કુંવરના દંડ મંથન રાગથી
જનની આશયતા બધી ખાખ થઈ
બરસુધીવન મત્ત સ્ત્રીઓ તણી
મદ્ય આરા હતારા થઈ ગઈ.
તરપિ નમ્રસ્વરે વિનનિ કરે
સકળ નારીતણી સમુદાય જે
પ્રતિનિધિ સમી સ્ત્રીગણમાંહી જે
વહી રહી, વિનની રહી પ્રીયને.

સ્ત્રીમુખ્યા:—

રહો લતા અવધાંબીજ શક્તે
તદ ગમે ભૂમિનીપર શોભની
જીવન સાર હતાં ધિયુજી તદને
તમ ગમે યતી વ્યર્થજ છંદગી.
કરો દયા પ્રિયનાથ ! હમો પરે
નહો ફરો ? ફરી જોઈશું નહી ફરે ?
જનન એય તંણા સન્માર્ગને
અનુમરો પ્રિયપ્રાણ ! રહી મૃદે.

નહી કરીશું ખસેલ હમે જરી
દર પામી હમે યજ્ઞ સુખી
વસો મૃદે અભિવાય પુરી કરો
હતજીવન અથવા તમ આશિતો.

કુંવર:—

બધો હું જઈ તમ મર્વ મયો ત્યહો
વસતી વરતુ બધો ત્યહો છંવડી
મૃદુલું હું વીરદેવની વાઙકી
અનુસરી અભિલાષ કરો પુરી.
કરો નિરતાર સર્વ સ્ત્રીઓધને
સ્વજનની ભરો આંખડી અશ્રુથી
શિવપુરી પ્રતિ પ્રસિદ્ધ યોધ એ
રહી અવિભ સદ વચનો યજી.

શિખરિણી.

હોની આઘા અને યમિતદુઃખઆકાન્ત-વચને
આને આશિસ દીધી “સફળ તુજ આશા સુત ! યશે”
“અનેરો સંયમનાં કલિન પદ આરેહ તું યજે”
“ગુરની કૃપાથી સદુય તુજ વાંછિત ફલશે.”
અનુગા માતાની અહો સુત ગુર સાનિધિ ગયો
સુરિએ સૌ સાળે મત દઈ મહા દીક્ષિત કર્યો
“મૃદુ છે સુત મહારો, ગુરજી !” વહી રહી એમ ભક્ષ
“જરર એ જાળવજો દુઃખ જરીય એણે નથી ઠિંકો.”

કુહો.

સુતને એમ સિધાર્વણે મુક્તિપદ વીરવાટ
શ્રુ સહવધુ શ્વદમણી આવી વદન ઉચ્ચાટ.

(લગનગ) સંકરાભરણ.

એજ ઉદ્યાનજીવિતપ્રાંણુ હવે
સ્વર્ગસ્પર્શો રથે સુખ સદન એ
રતનમણીમિખરાજીત આવાસ એ
સ્વજન રચ્ચિતકર થઈ દુઃખદ યર્થ મળું.
હર્વહિઝોળમાં સર્થ હિઝોળતાં
એક નર એક આત્રય અહીને
આજ એ વીર સંયમ અહલ્ય કારણે
સુખસ્મૃતિશર હૃદય જોષતાંતાં.
દરમતપુત્રવાર્તા અવણુપરે થતાં
હૃદય જે માતનું અનિ ધડકતું

નિત્ય માટે હવે ગૃહ સજ્જતે જતાં
પુત્રવત્સલ હૃદય જીવિત રહે શું ?
પ્રણયી પ્રાણેશપર જીવન અવધાનને
સોહનિર્જરમહી, નિત્ય ન્હાતી
વિગત પ્રાણેશ આધાર આજે થતી
વિરહ દુઃખાગ્નિ મહી હુપતી : તે.

હરિશ્ચિત.

કુંવર:-

કરોડોને કુંવર કહે ગુરજી ! સુણો મુજ વિનવતી,
ચારિત્ર ચિર પગે નહીં તપતપન નહીં કરીં સમું અતિ;
પાટે અનુભા લો મહેને આનરાન મહાતપ આદરે,
! કષ્ટ અલ્પ સમય સહી હું શિવતણાં મુખમાં વરે.

હરિશ્ચ:-

હરિશ્ચ કહે જે હૃદય કરી ભાવના એ તાહરી,
સેણુ અસનપાન હસનશામન મુનિ ! વસી શકો નિર્જન વને;
યુગરાજઆધ્યાત્મનત રથપ્રમાં રહીં શકો નિર્ભય હમે,
તો નિવિધને યાન કરીં લો વત સુઆરાધન પ્રતિ.
કૃતિચરણ નમી, આમણુ કરી, સમશાન ભૂમિ આવીયાં,
આં મૃતક ધગધગી છે રહ્યાં યમવન સરીખાં ભાસતાં;
કંઈક ભૂમિપર યજ્ઞ અરણિત ચરણથી તે ચાલીયાં,
હા, અમિલમર્મો શ્વકૃત શોણીન ધાર વહી ત્યહાં.
ચિરધામ મુખાતર સપરિવાર કરતી જલુપુષી,
પ્રેરિત પુરવ વૈરથી મુનિશ્ચિરની યહી વાસના;
શોણીત બિંદુ શ્રેણી અનુસરી આવી શકોએ રથાનમાં,
બધાં કાલસંગ કરી રહ્યાં તો મુનિ એકજ ચિત્તથી.
રહી ચુકી યદ્યદ્ધ, આમડી, ગદ્યદ્ધ પિંડુ શોણીનને,
નસ ગોડી ત્રય ત્રય સ્વસ્થ સમયે રહેને બધી રહે;
કપ્યા નહીં જરો વેદનાથી, મુનિ યદ્યદ્ધ શ્રમ ધ્યાનમાં,
ત્યજ રહેને ઉપમા મુનિ નમ્મિનીશ્વર વિગ્ધાનમાં.
અહીં આવી પ્રાતઃકાળ ગુરની પાસ વંદન કારણે,
હસ્તુક, નારીગણ બધાં વંદી હરિશ્ચને પૂછે,
ગમગમ દીક્ષિત મિયમૃતનવર રે વરયા કે રથાનમાં;
ગુરજી ! કહો દરશન કરી દુઃખ બહામિ વિગેરનાં.
ઉપયોગ મુખી ગુરજી કહે જે રથાનથી આવ્યા હતા,
અનરાન કરી પહોંચી ગયા રે તેજ સુરવિમાનમાં;
“હા, હા, નહીં દર્શન મને પ્રિયતાં” કહી ધરણી દગે,

નયનો મહીથી કામિનીનાં અશ્રુની ધારા વહે.
અતિરક્તવર્ણુ થયાં છતાં સૌ હેયું હસ્તેથી ફેરતાં,
કથાપમાંથી કેશ ઉપડી જૂટી આગળ આવતાં,
વૈધી સતત અશ્રુપ્રવાહથી વસ્ત્રો સંગ્રહીનાં થયાં,
પ્રિયવિકીન પદિનરી હૃદય શતપા આજ દીર્ઘ યજ્ઞ ગયાં.
“રે આશ દિલમાં બહુ હતી, પ્રિય ! સેવવાંતા આપને,
“સુધમ કુરાને વહન કરતાં પૂજવાંતાં નાથને;
“દર્શન કરીને નિત્ય અવગણવા વિરહના અનલને,
“પ્રિયપાદ પદાં નમન કરી સ્વપ્નમાં છતાં તમ ગુણને.”
“રચામિ ! કાલે ગૃહતણ ચાલ્યા ગયા અનગાર યજ્ઞ,
“આજે ત્યજ દિધું વિશ્વ આણું મૂણા દિલમાં નવ વસી;
“હા, દૈવકોષ યજ્ઞ અને વિધવાપણું પામ્યાં હવે,
જલુપુષ્પો નથી કંઈ અનંત નિરાધાર આજ થયાં હમે.”
“કાને જમને રહેવી દુઃખની વાત, અમ પાપો નડ્યાં.”
પસ્તાતાં બગીચે હતી, નિધાસ મુગધી નિસરતાં,
નિરાશ યજ્ઞને રદન કરતી આવી લસદા માત બધાં;
“એ માતણ ! તમ સુતતો સુરેશોકનિવાસી થયાં.”
સુતનિધનવચાતા સણીને માતા કૃમિપર દહી પડી,
ખેખાન મધ ગળાં હાથ મહી તે જ્ઞાન જરીપ રહી નહીં;
ત્યાં નારીગણ નિર્મદુઃખ મુખી અશ્રુની સેવા કરે,
“હા, પુત્ર ! નિર્દય આદરો” એમ ક્રમક્રમે કરીથી દગે,
બહુ યાન કરતાં સ્વસ્થ યજ્ઞને ફેર દેયા કાંઈ એ,
“મહે નહોતું ધાર્યું કરતા પુત્ર હૃદયમાં આવી હમે;
“છે હેયું મુજ પાપાણુનું કે લોકનું ? ન પુત્રી પડે,
“ન્હાલા ! ચતો વિયોગ તારો કેમ કરીને એ સહે ?”
“વાગે કટારી હનર એડી સાય મ્હારા અંધમાં,
“રે હજીય તારા પૂર્વરમરણો સદનનાં બહુ સાંભરે;
“દુઃખ સાગરો ઉત્તરયાં હને છાતી મહી ન સમાય ને.”
એમ રદન કરતી અશ્રુ સદા સૌ મુનિપતક પાસે ગયાં,

૯-૬ વખત.

દ્વિપ્રા નહીને તદ્દ સર્વ આખાં,
ને પ્રેત કાણે સુનની કરાખાં;
રે જીર સકુના વેરાપ બાવના,
વરી ગઇ જગત તણી અસારતા.
“હા, કારણે કાપ” વહી રહ્યાં સઠ,
સરીર સધા તણો વર્ણુ જેડું

છે વિશ્વ બાળ બધી મોહરાગની;
દેસદ રહેલી દસ દિશી મહી,
અમૂલ્ય આયુષ્ય બધું જતું વહી.
ઐહિક ધનજી પરિભ્રમિની મહી,
માતૃપિતા ને સુત શમિનીના;
સંબંધ સૌ અભસમૂહ જેવા,
રે સ્વમપ્રાપ્તિસુખોની જેમ.
અમિત્ય રીતેજ યતાં અદશ્ય,
અરાશ્વતાં સુખનો શોધમાંહી;
આયુ બધું વ્યર્થ કરે વિતાપી,

શાહુલ ચિહ્નિત (?) મંદાકંતા.
વૈરાગ્યે રક્ત યદને જનનો સહીત એ નારંગણ ઘેર આવે,
રાખીને ગર્ભવતી કુલવંતુ ગૃહમાં કુલની વૃદ્ધિ માટે;
ચરિત્ર પાસ જઇને સુખદ મહાવતો લઇ અને શુદ્ધ પાવે,
અન્તે જ્ઞાનશન કરીને સુરસુખ અમૂલ્ય પામીયાં નિત્ય માટે.

દંડા.

ગર્ભવતી સતીના સુને રાખ્યું કુલનું નામ,
મંદિર બાંધ્યું અલુભદ્ધ, જ્યાં યજ્ઞ સુનિ નિર્વાણ.
કુમતિ દરકર રચાપીયાં, ત્રિભુવન પતિ પરમેશ;
સુરનર-નંદીન-પૂજ્ય ત્યાં, થી શ્રીઅવતી પાર્શ્વ.

‘નંદીન.’

સુરતના અબાલાલ કાપડીઆ બી. એ. અમદાવાદ.

સુરતના પ્રતિમા લેખો

તેષામ કરનાર } રા. રાહ્યાભાઈ માતીચંદ વડીલ,
} રા. ઉત્તમચંદ રાહ્યાભાઈ તથા રા. નાતુભાઈ નેમચંદ.

સુરત શૈવકુળમાં આવેલું ચંદ્રબળનું દેરાસર-તેના ધાતુપ્રતિમા લેખ.

ઇતિહાસ—આ દેરાસરમાં નંદીચરદાપત્રી લાકડાના કોતર કામની રચના છે તથા અટપદ-મેરૂ પર્વત વિગેરેની પણ રચના છે તે બહુ જેવા હાવક છે. પ્રાચીન છે. ચિત્ર કામ બહુ સુંદર છે, એને હાલમાં પુનરુદ્ધાર કરવામાં આવ્યો છે. •

એ દેરાસરમાં બેપર છે. તેમાં પણ અઘોરિક મૂર્તિઓ છે. આ દેરાસર બહુ પુરાણ વખતનું છે. એ દેરાસરની આસપાસના મહાલમાં અઘાડ શ્રાવ કોતી વસતી ધણી મોટા પ્રમાણમાં હતી, પરંતુ હાલમાં કૂત એ ચાર આવકોનાં ઘરો છે. પ્રથમ વસતી. સારી હોવાને લીધે ધણી શેકો પૂજા કરતા હતા. પરંતુ હાલમાં વસતી ઝોછી હોવાને લીધે ઝોછાં ઘર સિવાય દોઢ પૂજા કરતું નથી. આ દેરાસરનો વહીવટ વડાચૌઠા, અચુતર ખાનાના રહીશ શેક સુપ્રીક્ષાલ શુરવંદ કાપડીઆ કરે છે. તેઓ પોને અસલ સંપદ પુરામાં રહેતા હતા એ દેરાસરને અંગે સાધારણ ખાતાનાં એ ચાર મકાનો પણ છે ને તેની બાજની આવક આવે છે. પરંતુ તેમાંથી ખર્ચ પૂરો પડતો નથી. માટે દેરાસરના વિભાગને માટે નેમજ ઉપર જણાવેલી રચનાઓના પુનરોદ્ધારને માટે તેમજ દેરા

સરના પુનરોદ્ધારને માટે હજી ધણી રકમની જરૂર છે. આસા છે કે મખી દિક્ષના ઉત્તર ગૃહરથો એ બાજત ઉપર તાકીદે લગ્ન આપશે. આ દેરાસરમાં માનવિમલ સુરિની પાંદડા છે. તે પણ ધણી પ્રામાણિક અને પ્રાચીન છે, તે પાંદડાની દેરીનો પણ છાંયોદાર કરવાની ખામ આરશ્વકતા છે. માનવિમલસુરિ ૧૭૭૫ ની આસપાસ ચણ ગયા. એમના વખતના લેખો આ લેખોમાં ઉતારેલા છે. આ દેરાસરમાં સુરતના જૈનો દરવે પર્ણપલ્લવાં બાદરક સદ્ જ ને દિવસે ગારસાચન સંભળ્યાં પછી જૈન પરિપાટી પાને જુદાં કરવા સાર ધામધુમની જાય છે. સુરતના પ્રાચીન દેરાસરોમાંનું આ એક પ્રાચીન દેરાસર છે. એનું અસલનું રંગીન કામ, ચિત્ર કામ, પટો વિગેરે ખાસ જેવા જેવાં છે. જૈન ધર્મના જુદા જુદા સિદ્ધાંતો તથા જુદી જુદી કથાઓ ઉપરના ચિત્રો તેમાં મળી આવે છે.]

- (१) संवत् १५४२ वर्ष वै. सुदि १० गरेड श्री श्रीभास्व शांतीय. सं. गंधराज भा. शुद्धी सु. शांदा केनवा. सा. सं. नगराज. युतेन श्री संलव-नाथ जि. अ. कारापित 'तपापक्ष' श्री उदय-सागरसरिभिः प्रतिष्ठित गंधार वास्तव्य कल्याणुं ज्ञात.
- (२) सं. १५५५ वर्ष वैशाख सु. ३ शनै श्री गंधारवास्तव्य श्री उदयशांतीय सं. नाकर, भा. सं. गडी सुत सं. सी. पाडेन भगीनी प्र. रत्न श्री गण्डि श्रेयार्थ श्री श्री श्रेयसनाथ जि. अ. कारित श्री वृद्ध तपा. पक्षे ल. श्री धर्मरत्नसरिभिः प्रतिष्ठित.
- (३) संवत् १६१५ वर्ष पोष वदि ६ शुक्ल श्री गंधारवास्तव्य श्री श्रीभास्व शांतीय सा भास्व वीर भाषी पूतलि सुत सा वर्षमान भाषी आभ्र अभरादे नाम्ना सुश्रेयार्थ श्री शांतीनाथ जि. अ. कारापित श्री तपागच्छे, श्री विजयदानसरिभिः प्रतिष्ठित शुभं भवतु.
- (४) सं. १५३८ वै. शु. ३ सो. प्रा. २. व्य. सावित्र भा. सुकासिनि पु. व्य. मोसादि भा. दुष्पी पु. यावर. भा. नागिणी धावरणु भाव-पित श्रेयार्थ श्री अमृतनाथ जि. अ. कारित प्र. श्री सुरिभिः श्री अलुम्भदावादे.
- (५) सं. १५६५ वर्ष वैशाख वदि ३ रवौ शुभक-शांतीय वृद्ध शाभाया गांधी सुरा भा. रंगाध सं गो. काडिआ श्री वध्य भा. लसभादे भा. रत्नादे प्रमुण. समस्त कुटुंब श्रेयार्थ श्री श्रेयस-नाथ जि. अ. कारित प्र. श्री वृद्ध तपापक्षे पूज्य श्री धर्मरत्नसरिभिः प्रतिष्ठित श्री श्री.
- (६) संवत् १५३१ वर्ष वै. सुदि ५ सोमे श्री श्रीभास्व शा. मं. भा. भाता पद सुत नासाकेन भा. कपी सु. सुरादि कुटुंबयुतेन श्री श्रेयसादि पञ्चैतरी व्यागभंगच्छे श्री अभ्ररत्नसरि गुड उपदेशेन कारिता प्रतिष्ठिता य. विधिना सोलगाभ वास्तव्य.
- (७) संवत् १५१६ वर्ष पोष वदि ६ शुक्ल श्री गंधारवास्तव्य श्री श्रीभास्व शांतीय सा दिवा भाषी रदि सुत. शा. पासरीर भाषी प्रेतमि सुत शा. वर्तमान म् भा. स्व. परिवारेन युतेन स्व श्रेयार्थ श्री आदिनाथ यर्तुविशति पद कारितः श्री तपागच्छे श्री विजयदानसरिभिः प्रतिष्ठितः शुभं भवतु.
- (८) संवत् १५४७ वर्ष वैशाख सुदि ३ सोमे कपोल. शा. श्रे. सरवणु भा. आसु सुत सं. व्याया भा. सं. कडितगदे नाम्ना निज श्रेयसे श्री सभवनाथ जि. अ. प्रा. तपा श्री लक्ष्मी-सागरसरि पदे श्री सुभतिसाधुसरिभिः श्री.
- (९) संवत् १५९३ वर्ष श्रावण सुदि १ शुक्ल श्री श्रीभास्व शांतीय. हो. धनपास्व. शै. नाध पुत्र—सा.—वाधाय नावाधा भा. धि धू सुता द्र वागा शुभ जद सदा हो वाज भा. लक्ष्मी तथा आत्मे श्रेयसे श्री शांतिनाथ जि. अ. कारा-पित श्री व्यागभंगच्छे श्री उदयदानसरिभिः प्रतिष्ठित.
- (१०) संवत् १५८७ वै. व. ० सो. ला. सा पुत्र सो. पु. सवरान वीरभास्व. विवाधर भा. रंग नाम्ना श्री पार्थनाथ जि. अ. कारित प्रतिष्ठित तपागच्छे श्री सौभाग्यहर्ष सरिभिः.
- (११) सं. १७७३ वर्ष प. वै. सु. ११ पुषे सुरतभा श्रीभा शा. वृद्ध सा सामानिक छ भा. कल्याणु नो केत मुनिसुमत प्रतिभा भा. श्री ज्ञान-विभससरिभिः.
- (१२) संवत् १६८७ श. सु. ५ श्री पार्थनाथ जि. अ. प्रा. ग. श्री विजयदेवसरिभिः तपागच्छे.
- (१३) संवत् १४७६ वर्ष चैतर वदि १ शनै श्री श्रीभास्व शांतीय भदे पञ्चमस भा. (प्रतिभा-पडीत छे तेथी उच्छवु नथी.) पुत्र सदेभातश केन श्री सुभतिनाथ जि. अ. कारित श्री वृद्ध धराद्रागच्छे श्री पूज्यं सरिभिः प्रतिष्ठित.

- સર્વ સ્મરિભિઃ શુભં ભવતુ કલ્યાણ ભવતુ । આ
દેશસરમાં જીનામાં જીની પ્રતિમા છે.)
- (૪) સં. ૧૮૩૩ માં સુદિ ૫ પુષ્યે ૪૬ શાખાયાં
શ્રીમાલ ગાંતો બાહ નંદકુંવર કયા પુણ્યાર્થ.
- (૫) સંવત્ ૧૭૪૧ વર્ષ વૈશાખ સુદિ ૩ રવિ શ્રી
વાસુપુત્ર્ય બિંબ' ફત' શ્રી સથેન પ્રતિષ્ઠિત'
આણુંકબાઈ.
- (૧૬) સં. ૧૭૬૧ વ. વૈશાખ સુદિ ૭ શુક્રે સૂરતિ
વા. શ્રી શ્રીમાળી ગા. ૪૬ શાખાયાં ૩૫૭૫
સુ. બા. બાઈ રાધાકમા રવ. પુત્ર નાનચદ
ત્રેવાર્ય શ્રી સંભવ'બિંબ' કારિત' પ્ર' શ્રી નિમ-
વિજયગણિભિઃ
- (૧૭) સં. ૧૮૩૩ વર્ષ માધ સુદિ ૫ પુષ્યે શ્રી વિજ-
યધર્મસૂરિભાં ઉપદેશાત્ સા ગણેશ ભાળી.
...નામના શ્રી સુપાર્શ્વનાથ બિંબ' કારાપિત'.
- (૧૮) સંવત્ ૧૭૪૪ વર્ષ આષાઢ સુદિ ૪ શુ. દિન
સુભતિનાથ બિંબ કારાપિત' સુ(વિધ્ય) સાહુ પ્રતિષ્ઠિતે
() બરાબર ઉકલતું નથી.
- (૧૯) શ્રી શાંતિનાથ બિંબ' (આપીની કારા) બરાબર
ઉકલતું નથી.
- (૨૦) સંવત્ ૧૮૧૭ વર્ષ માધ સુદિ ૨ શુક્રે આરિકા
પાપડીબાઈ શ્રી ચંદ્રપ્રભ; બિંબ' કારાપિત' પ્રતિ-
ષ્ઠિત' શ્રી ઉદયસાગરસૂરિભિઃ
- (૨૧) સંવત્ ૧૭૭૬ માધ સુદિ ૧૧ પુષ્યે સુરતિ-
બંદરવાળા કલાણુ શ્રી શાંતિનાથ બિંબ' શ્રી
જ્ઞાનવિમલસૂરિભિઃ
- (૨૨) સંવત્ ૧૭૮૦ સુદ ૯ સોમ-આદિનાથ બિંબ'
દા. પ્રતિષ્ઠિત'. શ્રી જ્ઞાનવિમલસૂરિભિઃ (આ
પ્રતિમામાં બે પ્રતિમા છે. મોટી પ્રતિમાનાં
બોલા પકાડીમાં એક નાની પ્રતિમા છે.)
- (૨૩) સંવત્ ૧૮૧૫ વર્ષ. ફા. સુ. ૭ સોમ ૪૬
શ્રીમાલી ગાંતો-પુત્ર હંદુરદેન અભિનંદન બિંબ'
કારિત'.
- (૨૪) સંવત્ ૧૮૧૫ વ. ફા. સુ. ૭ સોમે ૮૬
- શ્રીમાળી ગાંતિય સા લખગીચંદ બા. વિજયકુંવર
તથા સુવિધિનાથબિંબ' દા. પ્રતિષ્ઠિત'.
- (૨૫) સંવત્ ૧૮૧૫ વ. ફા. સુ. ૭ સોમે ૪૬
શ્રીમાલી વંશે શા. દેવચંદ બા. જીવિ તથા
શાંતિબિંબ' કારાપિત' પ્ર અમ'ચલગચ્છે.
- (૨૬) સંવત્ ૧૮૧૫ વર્ષ ફા સ. ૭ સોમે શ્રીમાળી
ગાંતિય શાંતિદાસેન આદિશર બિંબ' સ. લાઃ શ્રી
ઉદયસાગરસૂરિભિઃ
- (૨૭) સંવત્ ૧૮૧૫ વર્ષ. ફા. સુ. ૭. સોમે શ્રી
શ્રીમાલી વંશીય ચંપુચ તથા ચંદ્રપ્રભુ(બિંબ' પ્ર.
લ. શ્રી ઉદયસાગરસૂરિભિઃ
- (૨૮) બા. જીવાજી શુ. પ્રતી.....,.....શ્રી રતિ-
વિમલસૂરિભિઃ
- (૨૯) બા. હાંસકરે પ્ર. શાંતિનાથ બિંબ' શ્રી વિજ-
યદાનસૂરિઃ
- (૩૦) સં. ૧૮૩૦ મહા સુદી ૫ સોમે શ્રી ત્રાણુંક
પાર્શ્વનાથ બિંબ'.
- (૩૧) સં. ૧૮૧૫ રા. ફા. સુ. ૭ સોમે શ્રીમાળી
ગાંતી વદાઈ મોતી નામના શ્રી વાસુપુત્ર્ય
બિંબ' બરાબર શ્રી શુભમ—.
- (૩૨) શ્રી સંભવનાથ ત્રીજા.
- (૩૩) ગજપાત્ર. બો સંભવનાથ બિંબ' વિજયજ્ઞાનસૂરિ.
- (૩૪) શ્રી મહાતીર ગા. નમઃ મનાઆ (બરાબર
વચ્ચાતું નથી),
- (૩૫) સં. ૧૮૧૪ વર્ષ ફા. સુ. ૭ સોમે શ્રી શ્રીમાલી
વંશે સા. હંદત મા...બાળીજીપી શ્રી ચંદ્રપ્રભુ(બિંબ'
- (૩૬) સં. ૧૮૧૫ વ. ફા. સુ. ૭ સોમે-માતાચંદન-
બિંબ' કારિત' પ્રતિષ્ઠિત'. વિધિપદ્ધે.
- (૩૭) શ્રી અભિનંદન સ્વામીજી.
- (૩૮) શ્રી પદ્મપ્રભઃ સ્વામી.
- (૩૯) સં. ૧૮૩૦ મહા સુદી ૫ મોમે બાઈ દેવત
શ્રી આદિશર નિમ કારાપિત' તપાગચ્છે.
- (૪૦) સં. ૧૬૬૪ મા. સુદી. ૧૦ શ્રી-મદિ નામના

શ્રી વાસુપુજ્ય બિંબ કા. પ્ર. તપાગચ્છે શ્રી વિજયસેનસૂરિ.

(૪૧) સં. ૧૯૭૩ વૈ. સ. ૧૧ શ્રી સુરતી વેળ્યાદ કયા શીતલનાથ બિંબ કા. પ્રતિ. શ્રી જ્ઞાનવિમલસૂરિ:

(૪૨) સં. ૧૯૧૫ કા. સ. ૫ ગુરૌ મહા કલ્યાણકારી (વંચાતુ નથી) શ્રી ચંદ્રપ્રભ: બ. નાથબાહ.

(૪૩) શ્રી સુમતિનાથ બિંબ પ.

(૪૪) સં. ૧૯૭૬ વૈ. સ. ૧૧ યુધે સુરતિબંદર-વાસી શ્રી શાંતિનાથબિંબ પ્રતિષ્ઠિત. શ્રી જ્ઞાનવિમલસૂરિભિ:

(૪૫) સં. ૧૮૧૫ વ. કા. સુદ ૧ સોમ શ્રીમાલી વંશે ૧ શા કબરિ (વંચાતુનથી).

(૪૬) સં. ૧૮૧૫ વ. કા. સુ ૭ સોમે શ્રીમાલી ચશે સા ઈદર તરખ બાપી જીવી, શ્રીમહીનાથ બિંબ.

(૪૭) વાલીબાહ શ્રી કુચુનાથબિંબ વિજયદાનસૂરિ:

(૪૮) સં. ૧૮૧૫ વ. કા. સુ. ૭ સોમે શ્રી શ્રીમાલી વશે સા. ઈદ તા. બાપી જીવી ધર્મનાથ બિંબ બ. શ્રી ઉદયસાગર:

(૪૯) સં. ૧૮૩૩ માધ સુદી ૫ દીને સા. વેણીદસેન શ્રી અજિતનાથ બિંબગરા.

(૫૦) સં. ૧૮૧૭ વર્ષે માધ સુદિ ૨ સુદે વદ શ્રીમાલી માતીય-બાહ કન શ્રી સુમતિનાથ બિંબ કા. પ્ર. બ. શ્રી ઉદયસૂરિભિ:

(૫૧) શ્રી શીતલનાથ બિં. શ્રી વિજયદાનસૂરિ

(૫૨) શ્રી અજિતનાથ બિ. પ્ર. જ્ઞાનવિમલસૂરિભિ:

(૫૩) -દાસ શ્રી વાસુપુજ્ય બિંબ વિજયદાનસૂરિ.

(૫૪) સં. ૧૮૧૫ વ. કા. સુ. ૭ સો. શ્રી-ચંદ્ર-પ્રભ બિંબ. કા. ઓ. યા. ગણધર મકેતમ સ્વામીને નમ:

(૫૫) સંવત ૧૭૯૩ વર્ષે શ્રી પાનકી બામ્મા પ્રતિષ્ઠાપિત ઓ. યા. શ્રી વિરોધરાય નમ: ઓ. ઐ. જુ. રી સિધાઈમયે નમ: (આરમના મોટા સિદ્ધ ચક્ર છે. તેમાં આચાર્ય ઉપાધ્યાય

અને સાધુ એ ત્રણની મૂર્તિ સાધુ રૂપે કોતરેલી છે ને સાધુની મૂર્તિ ઉભા આકારની છે. હાય જોડી ઉભેલી છે.)

(૫૬) (નાની પાટલી) સંવત ૧૫૮૭ વર્ષે શ્રી પાર્થનાથાપ નમ:

(૫૭) (એક સિદ્ધ ચક્રના ઘાટનું છે પણ સિદ્ધ ચક્ર નથી) શ્રી સુવતરપ બિંબ દ્રશ્ય નામના સર્પોકે સંભવ પ્રસન્નામ ભવ શાંતિ...ટદિ ન્યમ વાન્યમ સૌભાગ્યમ કુરે ર સ્વાહા. (સર્પનું મંત્ર જવું છે) (સર્પનું વચમાં મોટું છે અને આ સંપાસ આઠ દેવ જેવા આકાર છે.)

(૫૮) ઘંટાકરણની એક નાની સરખી પાટલી છે. એ સિવાય બીજી પણ પાટલીઓ છે તથા એક પીતળની રકાખી છે. તેમાં પણ અસુક મંત્રો કોતરેલા લખેલા છે.)

(દેરાના ઉપલા ભાગમાં પટ.)

સંવત ૧૮૩૩ મા વર્ષે મહા સુદિ. ૫ વાર યુધે શ્રી બ્રહ્મત ખરતર ગચ્છે શ્રી અષ્ટાપદ તીર્થ પટ ભરાપિત શ્રી મોતીચંદ સા જીત સા બાપી અમૃત કુંવર પટ ભરાપિત.

(આ પટનાં વચલા ભાગમાં પાંચ પાંચ ભગવાન વાલી હારનાં એવી ચાર હાર મળી ૨૦) વિહરમાન બિંબ છે. બાણમાં બે સિદ્ધ ચક્રના આકારો છે સિદ્ધ ચક્ર છે)

ઉપર ચોમુખજી-આયુજીનું ચિત્ર છે તથા સમેત-શિખરનું ચિત્ર છે. ડાબી બાજુએ અષ્ટાપદનું ચિત્ર છે, તથા નીચે સિદ્ધગિરિ અને ગીરનારનાં ચિત્રો છે) એમ કરી પાંચ તીર્થોનાં ચિત્રો છે આ પટ પંચધા-તુતો છે. (આ પટને મળતો પટ સુરતમાં પંડોળની પોળના દેરાસરમાં પણ છે.)

(લોચરામાં પટ.)

સંવત ૧૯૮૪ વર્ષે મહા સુદી ૧૦ યુધે શ્રી શ્રીમાલી માતીય શ્રી સુરતિ વાંસત્ય આ. ઈંદાણીના તથા રવ. એવાયે ગુરુવિસતિ જિનપદ્મસંપિત પ્રતિ.

૧. શ્રી વૃદ્ધ તપાગચ્છાધિરાજ. બ. શ્રી વૃદ્ધ
ગરમુરિ રાજ્યે જો શ્રી જનચંદ્ર-જા. 'શુભ મરતુ
મથાજે ૨૪ તીર્થકરનાં બિંબ કોતરેલાં છે વચ્ચમાં
મેસરજનો ઘાટ છે સડથી નીચે સિદ્ધ ચક્રનો
આકાર કોતરેલો છે જમણી બાજુના પાસા પર વીસ
મથાં કોતરેલાં છે (આર આરની હારમાં) પગલાની
ચોંટના ભાગમાં એક હાથી કોતરેલો છે અને તેની
પાછામાં પગલાં છે.)

(લોંચરામાં પાંદુકા.)

સંવત ૧૮૩૩ વર્ષ માધ સુદિ ૫ દિને બુધ-
વાર સહ સકલ પં. તપસ ધન રિયતિ વસત પાર્શ્વ-
વિનીતવિજયગણિ તપચરણારવિદં મધુકર પં. દેવ
વિજયગણિ પાંદુકા પ્રતિષ્ઠિતા. ચ. ૫. ઉત્તમ-
વિજય ગણિના શ્રી સુરતિમંદીરે.

એક પાંદુકામાં બે પાંદુકા છે.

સંવત ૧૮૩૩ મહા સુદિ ૫ બુધે શ્રી વિનય
વિજય ગણિના પાંદુકા પ્રતિષ્ઠિતા શ્રી સુરતી બં-
દિરે પુનઃ નવીકૃતા.

મહોપાધ્યાય શ્રીસુમતિ વિજય ગણિનાં
પાંદુકા પ્રતિ. ૫. ઉત્તમવિજય.

આરસની પ્રતિમા.

• (લોંચરામાં આરનાથ લગવાનની પાપાણી
આરસની-પ્રતિમા) સંવત ૧૮૨૨ વર્ષ વૈશાખ સુદિ
૧૩ ગુરો આસવાદ માસિય શુદ્ધ ચાંખામાં શા.
સુત શા. મોતીચંદ કેન ૧૮ શ્રી આરનાથબિંબ કાસ-
પિતં પ્રતિષ્ઠિતં ચ. શ્રી સાગર ગૃહે રી
પૂન્ય સાગરસુરિસિઃ શ્રેય સેસ્તુ શુભ.

પાંદુકા.

સંવત ૧૭૮૨ વર્ષ શકે ૧૬૪૭ શ્રી બદારક

શ્રી શ્રી વિજયપ્રભસુરિધર પદ પ્રભાકર બદારક
શ્રી ૫ શ્રી શ્રી જ્ઞાનવિમલ સુરિધર પાંદુકેશ્વર
નમઃ પ્રતિષ્ઠિતં બ. શ્રી. ૫ શ્રી સાલાગચસાગર
સુરિસિઃ શ્રી.

(જ્ઞાનવિમલ સુરિની પાંદુકા તથા દેરી-સ્થૂળ-સ્તુપ.
દેરાસરના બહારના ભાગમાં ઓરડીમાં છે.)

આ દેરાનો તાકીદે જીર્ણોદ્ધાર કરવાની જરૂર છે.

આ પાંદુકા ઉપરથી એમ બાજે છે કે જ્ઞાનવિમ-
લસુરિ. ૧૭૮૨ માં કાજ કરી ગયા હોવા જોઈએ.
તેમના ગુરુ વિજયપ્રભસુરિ યજ્ઞ ગયા, અને તેમના
શિષ્યમાં અથવા અનુયાયીમાં સાલાગચસાગર સુરિ
યજ્ઞ ગયા.

આ દેરાસરમાં સં. ૧૮૧૫ ની ધણી પ્રતિમાઓ
જોવામાં આવે છે તેમજ જ્ઞાનવિમલસુરિના વખતની
તથા વિજયજ્ઞાન સુરિના વખતની તથા ઉદયસાગરના
વખતની પ્રતિમાઓ પણ ધણી છે.

એ ઉપરાંત આ દેરાસરમાં નંદીચરદીપની રચના
છે તેને સાથે ચોમુખો-આર પ્રતિમાઓ એકી સાથે
જોડેલી લગભગ બે ડગ્ગન છે તથા મેર પર્વત અથવા
બીજી પર્વત ઉપર પ્રતિમાઓ ચોમુખો છે-એવી આર
પ્રતિમાઓ છે તથા હોડી આકારની ધાતુની ચીપો
જેના વચ્ચે ભાગમાં પ્રતિમાઓ છે એવી પણ પ્રતિ-
માઓ છે.

(સુરત જીલ્લાના ગામ ઓરપાડનું શાંતિનાથજીનું
દેરાસર) સંવત ૧૫૭૨ વર્ષે જોસવંસ શ્રી ચૈરાડિઆ
જોત સં. ચરા પુત્ર શાહ સારંગ ભાઈ સારંગદે પુત્ર
સા. મહાજપામ ભાઈ સા. પારસ શાહ સહજપાલ
ભાઈ ધનાઈ સકુડેબ જુતેન શ્રી આદિનાથ મિત્ર
કાશિં ઉકેરાગંજે શ્રી સિદ્ધસુરિ પ્રતિષ્ઠિતં
શ્રી

રા. રા. સુરચંદ્રબદામીનો શ્રીશત્રુંજય કરાર સંબંધી અભિપ્રાય.

[રા. બદામી હાલમાં અમદાવાદમાં સંબંધિત છે. આ કરાર યથા પહેલાં પાલીતાણા નરેશના આમંત્રણથી સમ્મતિ માટે ગયેલા જૈન ઉપચરણમાં એક સભ્ય તરીકે તેમણે લાભ લીધો હતો. તેમણે હવે કરાર સંબંધી દરમિયાન અભિપ્રાય નીચે સુચવે છે.]

અમદાવાદ. તા. ૧-૭-૨૮.

રા. રા. સુશબ્ધુ શ્રીશુત મોહનલાલ દલીચંદ
દેશાઈ.

૧. આપનો પત્ર તા. ૧૮-૬-૨૮ નો જા. નં. ૧૪૦૩ નો મળ્યો. મને જેઠ માસના અંકની નકલ મળી નથી હું સુરત સમરવેકેશનને લીધે ગયો તેથી અહીં આપી શકાય નહીં હોય એટલે હવે હું ધારું છું કે જેઠ અને અસાહની એ સામગ્રી આવશે.

૨. શ્રી શત્રુંજય સંબંધી ચપલા કરાર બાબતમાં મારો જે વિચાર-અભિપ્રાય આપે જણાવેલા સુદા ખરવે હોય તે છુટથી લખી મોકલવા જણાવે છે તે બાબત આપનો આભાર માનું છું.

૩. મારા નમ્ર અભિપ્રાય પ્રમાણે એ કરાર સંબંધમાં આ બધા સુદા ઉપર છુટથી જાહેર ચર્ચા ચક્રાવતી એ કેવળ ખીન જરૂરી ખીન ઉપયોગી છે. એટલુંજ નહીં પણ કેટલેક અંશે તુક્યાનકારક છે. હું તેથી એ સુદાઓ ઉપર મારા વિચારો દરજાવવાનું દરસ્ત ધારતો નથી.

૪. સામાન્યતઃ એટલું જણાવીશ કે આ કેસની તમામ હકીકત જોતાં અને આંજીબાજીનું સર્વ પ્રકારનું વાંતાવચણ ધ્યાનમાં લેતાં કેસ ઠેક સુધી લડતાં આપણને જે લાભ મળી શકત તેના કરતાં આ કરારથી મળેલો લાભ કોઈ પ્રકારે કમી ન કહેવાય. બદકે કેટલીક બાબતોમાં વિશેષ લાભ આપણે મેળવી શકીએ. આ કરારથી આપણે એક અપૂર્વ વિજય મેળવીએ છે એમ તો નવું કહેવાય. પરંતુ એટલું તો કહી શકાય કે ઘણી મહત્વની બાબતોમાં આપણી રચીતી જુદા જુદા કેસોના સુઘમએને લીધે જર્જરીત પ્રાયઃ થઈ ગઈ હતી તે પુનઃ ટ્યાર થઈ છે. અને મારા વિચાર પ્રમાણે જો પતાવટથી નીકળ ન થયો હોત અને

આપણને પેરેમાઉન્ટ સત્તા પાસેથી ફેસલો લેવો પડતો તો આનું પરિણામ આવવાની આશા નહીં જવી હતી.

૫. આ નીકળ જે પક્ષ વચ્ચે થયો છે, તે જરૂરે દરજ્જે એક પક્ષને લાભકારી ગણાય તેટલે દરજ્જે બીજા પક્ષને ગેરલાભકારી ગણાય. એક પક્ષે જેટલે દરજ્જે ખોયું ગણાય, તેટલે દરજ્જે બીજા પક્ષે મેળવ્યું ગણાય. કોને કેટલો લાભ થયો અને કોણે કેટલું ખોયું એ બાબતમાં જાહેરમાં છુટથી ખુલ્લી ચર્ચા કરવાથી એકબીજાની શાંત થયેલી વૃત્તિઓ બગાડ થવાનો સંભવ છે. અને વૈમનસ્ય જે હાલ મેસી મુકું છે, તે ઉબળી આવે. માટે તે બાબત હું કાંઈજ કહેતો નથી.

૬. આપસઆપસની સમાધાનીમાં છુટછાટ મેલવી જ પડે. તેમાં તો બંને જાત્યા અને બંને હાર્યા કહેવાય. એનો વિશેષ લાભ એ છે કે બંને પક્ષની લાગણી એક બીજા તરફ સારી હોમોને માટે રહે, જે ન્યાયાસન પર બીજાજતા ન્યાયાધીશો આપેલા ફેસલાથી રહી શકીશ નથી. માટે આ સમાધાનીમાં આપણને કોઈ કોઈ પ્રકારમાં પાછા હકવાનું થયેલું લાગે, કે દરબારશ્રીને પોતાના હકો કમી થયેલા લાગે તો તે બાબત વિશેષ મહત્વની નગણતા બંનેની એક દીલી થઈ તે મોટી વાત થઈ એમ સમજાવે. બંને પક્ષે સંતોષ માની ભવિષ્યમાં એ એકદીલી વૃદ્ધિ પામતી જાય અને દરબારશ્રીને જૈનમતમાં અને જૈનધર્મ પર ખરેખર આંતરનો પ્રેમ જાગે અને જૈનસમાજને દરબારશ્રીના પ્રેમથી દરબારશ્રીને માટે પોતાના સુરખથી તરીકે અજીમાન આવે, એવા પ્રકારનું બંને પક્ષનું પરસ્પરનું વર્તન રહેતું જોઈએ, અને હાલની પરિસ્થિતિ જોતાં એ ઇચ્છા પાર પડીશ. અને તેથી પરિણામે બંને પક્ષોને ખરેખરો વાસ્તવિક લાભ મળી શકશે.

૭. કેટલાક તરફથી સાંકેતી રીવાજો આંકડા થઈને બારે કહેવાય છે તેમજ કોઈ બાબતમાં ભવિષ્ય-

માં ઝખડો ઉઠે તો પ્રથમ તે બાળતમાં દરબારશ્રીને બરજ કરવાની કલમ તરફ વાંધો લેવામાં આવે છે.

૮. સાક દબર રૂપીયાનો આંકડો બારે તો જ. પણ બપોરે આપણે એક બાગુ યાત્રા ત્યાગતો પ્રસંગ મુકીએ અને એક બાગુ રૂપીયાની રકમ મુકીએ અને પછી વીચાર કરીએ તો આપણે તે વખતે વાણીયા વીંધાને દુર મુકવાજ લક્ષ્યાઈશું. આપણા ધર્મના મનોરથને વધારે કીમતીજ ગણીશું.

સમાધાની ન થઈ હતે અને નાગદાર સરકાર પાસેથી ફેંસલો લેને તો કેટલી રકમ મુકતે તેનો કંઈ ખ્યાલ આપણે કરી શકીએ તેમ નથી. ગણુની જે રૂપમાં કરવા ધારે તે રૂપમાં યથ શકે. માટે એ રૂપીયાની રકમ બાળતનો છુંડડો કડવો લાગે તો પણ રોમને નાશ કરનારો છે, એમ માનીને ખુશીથી પી જવો. કારણ બીજી મીઠી દવા મળવાનાં કંઈ મિન્દ જણાતાં ન હતાં.

૯. દરબારશ્રીને પ્રથમ બરજ કરવાની બાળત હું કાંઈ બહુ મહત્વની ગણુનો નથી. કેટલીક વખતે એમ બને છે કે રાજ્યના અધીકારીઓ મલિદોષથી કે બીજા કારણે કેટલાક હુકમો કાઢે કે જે આપણને ન રહે. તેવા હુકમો સામે એકદમ બ્રીટીશકોર્ટમાં જવાને બદલે તેવા હુકમો રદ કરાવવા કે તેમાં ફેરફાર કરાવવા દરબારશ્રીને પ્રથમ બરજ કરવામાં આવે અને અરી વસ્તુરથીતી પર તેમનું ધ્યાન જોવવામાં આવે તો તેઓ પોતે તેમ કરવા માટે પગલાં લઈ શકે અને આપણને આગળ બ્રીટીશકોર્ટમાં જવાની તકલીફ ન પડે અને પૈસાનો વ્યય પણ નાહક ન થાય. દરેક હુકમો નીકળે છે તેની દરબારશ્રીને હંમેશાં જાણ હોય એમ માનવાનું નથી. એતો જુદાં જુદાં ખાતાનું કામ જુદાં જુદાં ખાતાં કરતા

રહે. તો તેવા આપણને અરચિકર હુકમો બાળત દરબારશ્રીને પ્રથમ જાણ કરવી તેમાં હું કાંઈ બોલું સમજતો નથી. આમ કરવાથી દરબારશ્રીને પોતાનો મેળો સચવાવવાથી એક પ્રકારે સારી લાગણી રહે અને એક બીજાનો એમલાસ મનજીત થાય. આગળ એકદમ દોડી જવાથી નાહક વૈમનસ્ય વધે. આપણા સામાન્ય વ્યવહારમાં પણ આપણે ઘણાં કરતાં પહેલાં જે કે કાપદામાં તોડીસ આપવાની જરૂર ન હોય તો પણ તોડીસ સામા પશુને આપીએ છીએ અને ઘણી વખતે તેથી પણ ટંકનો નીકાસ આવી જાય છે. બ્રીટીશરાજ્યની સામે જે કાંઈ ઘણાં કરવાનો હોય છે તો તે બાળતમાં આગળથી સેક્રેટરી ઓફ રેટરને કે બીજા શ્રેય અધીકારીને તોડીસ આપવાનો કાયદો છે. દરબારશ્રીને અરજ કરવાનું જે કારારમાં જણાવેલું છે તે એક પ્રકારની ઘણાં કરતાં પહેલાંની તોડીસ ગણીએ તો આવે.

૧૦. આ બાળતમાં મેં ઉપર જણાવ્યું તેમ વિશેષ ચર્ચા કરવી તે ઠીક નથી. ઉપરના જે મુદ્દા ઉપર આપણી સમાજમાં વિશેષ ચર્ચા થાય છે તેથી એ સર્વે ધર્મમાં મેં થોડુંક કહ્યું છે. હવે આ કારાર બાળત હું વીગેપ કરેલા ઇચ્છતા નથી. મારી ઇચ્છા એટલીજ છે કે પાલીતાણાનરેશ અને જૈન સમાજનો-સખધ આ કારારથી નવા સ્વરૂપમાં જોડાયો છે અને તેથી એકમેકના પ્રેમની લાગણી વિકાસ પામી છે, તે લાગણી બંને પક્ષોના ભવિષ્યના પ્રેમાળ વર્તનથી વધારેને વધારે દીપ્તી રહે અને તેથી પાલીતાણાનરેશ જૈન સમાજને પોતાનો કરી લે અને જૈન સમાજ પાલીતાણાનરેશને પોતાનો કરી લે, અને પરસ્પરની મિત્રતા દુર થઈ કાયમની એકમતા થાયો શાસન દેવ એ ઇચ્છા પાર પાડે.

સુરચંદ ૫, બદામી.

રૂપીકાર અને સમાલોચના.

જૈન ઐતિહાસિક ગૂર્જર કાવ્ય સંચય— સંગ્રહક અને સંપાદક શ્રી જિનવિજયેશ (આચાર્ય ગૂર્જરાત, પુરાતત્ત્વ ગદિર) પૃ. ૨+૩૪+૨૮૪+૨૮૦ =૫૦૦ પાકું પુસ્તક, મૂલ્ય રૂ. પોણાત્રણ. પ્ર૦ શ્રી જૈન આત્મોત્તર સમા, ભાવનગર.] આ પુસ્તક પ્રવર્તક શ્રી ક્ષાન્તિવિજયેશ જૈન ઐતિહાસિક ગ્રંથમાત્રા પુષ્પ હમા તરીકે પ્રસિદ્ધ થયું છે. તેનો હદ્દભવ દશેક વર્ષે થયેલો. મૂલ્ય લગભગ સર્વે હપાષ્ટ ગયેલું. તેનો સાર આ લખનારે પહેલેથી તે ઠેક કમંચંદ્ર મંત્રી પ્રખંધ સુધીનો કરીને સંપાદક મહાશય પર મોકલી આપ્યો હતો. તેમાંથી સંમંજિત કરી સંપાદક મહાશયે પહેલા ત્રણના સાર પ્રેસમાં મોકલેલા છપાયા-ખડી છપાવતું કાર્ય અ. ધૂરૂં રજું તેને કેટલાંય વર્ષે ચીતી ગયાં. આખરે એ કાર્ય પંડિત લાલચંદ બજવાનદાસ ગાંધી (વડોદરા)ને સોંપવામાં આવતાં તેમણે બાકી રહેલ રાસના સાર લખી આખા પુસ્તક પર ગમ્મવાર સાંધ્યો, ગામવાર ચૂકરોની, રચોની, -સરોજી તથા કઠિનરાખ-કાશ ધણા શ્રમ પૂર્વક તૈયાર કરી તે ગ્રંથની સમાપ્તિનું કાર્ય પૂર્વ પાડ્યું તે માટે તેમને હૃદયપૂર્વક અભિનંદન અને આભીએ છીએ.

જૈન ઐતિહાસિક સિદ્ધસિદ્ધાન્ત તૈયાર કરવા માટે તે સંખ્યાની જોડલી સામગ્રી હોય તે બહાર પાડવાની જરૂર છે. બાપમાં છદા છદા રાસો, ચોપાછો, સંજો, ચૂરનાસ, જે છે તે સર્વ પ્રકટ કરવા પ્રત્યેની વલણ જૈન સમાજમાં યદ તેનાં પ્રથમ દુન રૂપે ખરે અંધ નામે જૈન ઐતિહાસિક રાસમાળા (પ્ર. અધ્યાત્મરાસ પ્રસારક મંડળ સં. ૧૯૧૯) ઐતિહાસિક રાસ સંગ્રહ ના ચાર ભાગ (પ્ર૦ શ્રી યશોવિજય ગ્રંથમાળા સં. ૧૯૭૨થી સં. ૧૯૭૭), ઐતિહાસિક-સન્ન્યાસમાળા (પ્ર૦ તેજ મંથમાળા સં. ૧૯૭૩), અને આ ગ્રંથકે જેની શરૂઆત સં. ૧૯૭૨ લગભગ થઈ હતી તે સં. ૧૯૮૨માં બહાર પડતો કાવ્ય સંચય છે. હવે આ તરફ પ્રમાણ સેવકમાં તથા આવના એ શોધનીય છે, તો પ્રકાશિતી સંચયો આવા સાંદિયમાં રચ લઇ કાર્ય કરનારનો સંકાર ગેળાં આવા પ્રયાસ સત્વર

અપ્રસિદ્ધ પુણે હાથમાં લેશે એમ આશા રાખીએ છીએ. આનંદ કાવ્યમહોદધિનાં બે મૈકિતકો કે જે પૈકી એકમાં ઋષભદાસકૃત હીરવિજય સુરિ રાસ પ્રકટ થયો છે. ને છેલ્લા આઠમા મૈકિતકમાં તેજ કવિ કૃત કુમારપાલ રાસ હમણું પ્રકટ થયો છે તે પણ વિશેષ સદૃશ રીતે અપ્રસિદ્ધ ઐતિહાસિક કૃતિઓ બહાર પાડી એવી આશા રહે છે.

આ સંચયમાં ૩૩ નાની મોટી કૃતિઓ છે. તેમાં કેટલીક તો ઘણી પ્રાચીન કૃતિઓ દા. ત. દેવરાન સુરિ દામ, જિનેશ્વરસુરિ દીક્ષા વિવાહ વર્ણન રાસ, જિનેશ્વરસુરિ પદ્મભિરેક રાસ, જિનેશ્વરસુરિ વિવાહકો, સંધપતિ સમરસિદ્ધ રાસ છે કે જેમાંથી તહાસીન લાપાના નચૂતાઓ સાંપકે છે અને તે બાપ-અબાસી-ઓને અતિ ઉપયોગી છે. સાંપ્રત વીસમી સદીના પ્રારંભમાં અને ૧૯મી સદીના અંતમાં થયેલ વીર-વિજયેશ કે, જેમના ચરિત્ર સંધથી જણવાની ઉત્કંઠા ઘણાને રહેતી તેમને નિર્વાહુરાસ આખા છપાયેલ છે તેથી તે ઉત્કંઠા ટપ થઈ છે. આ રાસ અમદાવાદમાં શ્રી વીરવિજયના અપાસરામાં તેમની સ્વર્ગવાસ તિથિને દિવસે વંચોતો અને તેને અપ્રસિદ્ધ રાખવાની કાળજી રાખનામાં આવી હતી, તે આમાં પ્રસિદ્ધ થવાની બજાર હમણું સુધી તે અપાસરાના કાર્યવાહકોને નહોતી તે અમે પૂરી પાડી હતી. હજી શ્રી વીરવિજયેશના ગુર શુભવિજયથી 'વેણી' શ્રી વીરવિજયેશ રચેલી છે તે અપ્રસિદ્ધ છે ને તે ઉપર અપાસરામાં વંચાય છે. ને તે અમે જોઈ છે ને તેનો સાર અમે લખી લીધો છે. તે આખી કૃતિ બહાર પાડવા માટે તે કાર્ય-વાહકોને અમે વિનયીએ છીએ. આ સાર હવે પછી થયાકાલે પ્રસિદ્ધ કરીશું.

જાન્યેને પછી આવા જૈન ઐતિહાસિક ગ્રંથો-માંથી ઘણું મળે તેમ છે અને તેથી તેઓ પણ સુચિ અને આદર આવી કૃતિઓ તરફ બનાવતા રહેશે. પ્રવર્તક શ્રી ક્ષાન્તિવિજયેશને ઇતિહાસ સંખ્યાની શોખ છે, તેમજે દરેક ગ્રંથની ઇતિહાસ સંખ્યાની સામગ્રી પ્રાપ્ત થઈ તે બેગી કરી છે અને તેમના

નામથી અંધમાળા કાઢી તેના ઉપા યુષ્પ તરીકે તેમની શિષ્ય પરંપરામાંના ઐક સાક્ષર જિનવિમલચંદ્રએ સંપાદિત કરેલી આ કૃતિ પ્રકટ થાય 'ને ચેત્યજ્ઞ છે. આ અંધમાળાનાં બીજાં પુણ્યો પણ ધીમે ધીમે અગાધિન બદાર પડે એમ ઇચ્છીશું.

આઠ દશ વર્ષે આ અંધ પ્રમતસમૂહ મુક્યો જાણી આખરે ખુલાસી પ્રદર્શિત કરીએ છીએ ને તેમ થવામાં નિમિત્તભૂત સર્વેને અને પ્રકાશક સંરંધાને અમે કન્યવાદ આપીએ છીએ.

પ્રમાણ મીમાંસા—શ્રી હેમચંદ્ર આચાર્યકૃત સ્તોપ-શરૂતિ સહિત સં. ૫૦ મોતીલાલ લાધાજી, ૧૯૬૬ બવાની પેઠે પુના ફ. ૧૮+૧૦૮+૬=૨૩૨. મૂલ્ય રૂ. એક) પૂના જૈન પ્રિન્ટીંગ વર્ક્સ, કાચું પુંડું.

શ્રીયુત મોતીલાલ લાધાજી આશવાળા પૂનામાં એક વ્યાપારી હોવા ઉપરાંત સંસ્કૃત બહેલા વિદ્યારસિક જાણ છે. તેમના હૃદયમાં પૂર્વ સાહિત્ય માટે ઘણી લાગણી છે. આ લાગણીને વેગ આપવા માટે યુનિવર્સિટીને લાયક એવા પૂર્વોચારોનાં પુસ્તકો મુંદર આકારમાં પ્રકટ કરવનો બેનરદય કરી અંધમાલાનું 'આહતમતપ્રસા કર' નામ આપી તેના પહેલા મધુખ (કિરણ) રૂપે આ અંધ પ્રકટ કર્યો. આ અંધ અન્યત્ર પ્રસિદ્ધ થયો છે, છતાં આમાં વિશેષતા એ છે કે તે છૂટાં પાનાંના આકારમાં નહિ, પણ ગાંધીની આશ્રિતમાં પ્રકટ કર્યું છે ને વળી જે જે 'પ્રમાણો' દીકરામાં આવ્યાં છે તેનો સ્વચ્છ નિર્દેશ, કવચિત્ કવચિત્ ટિપ્પણી જાણ મોતીલાલે આપેલ છે. પ્રારંભિક વક્તવ્ય પણ સમગ્રવેતરી સંસ્કૃત બાળમાં મુક્યું છે. ચેત્ય પરિશિષ્ટો ઉપયોગિતાની દૃષ્ટિએ મૂકેલાં છે.

આમાં એ અધ્યાયનું પહેલું આદિક છે, અને દુર્ભાગ્યવશાત્ આ પછીના અધ્યાયોના આદિક બીજા આદિક મળતા નથી, તેનું કારણ તેનો લોપ થયો હોય, યા તો તે કર્તાએ લખ્યા જ ન હોય. પહેલો વિકલ્પ બરાબર હોય તો તે જૂના અંકારોની શોધ કરતાં મળી આવે ને આખો અંધ પ્રાપ્ત થતાં જૈન ન્યાયનો પ્રાથમિક ઉત્તમ ગ્રંથ સાંપડે.

આ અંધ સ્વતંત્ર છે અને સૂત્રો પણ એવાં સરલ, અસુદ્ધિ અને સંપૂર્ણ છે કે દરેક અભ્યાસી

માટે તે અતિ ઉપયોગી નિવડે. સૂત્રનું લક્ષણ જે કહેવામાં આવે છે કે—(શુભો પ. ૫૩).

અત્યાશ્રમસમિદગ્ધં સારવદ્ વિચિત્રો મુલમ્ ।
અસ્તોમનવર્ચં ચ સૂત્રં સૂત્રવિદો વિદુઃ ॥
તે આ અંધમાં સૂત્રોને બરાબર લાગુ પડે છે, કુમારપાલ રાજના પ્રતિભોધક—શુર શ્રી હેમાચાર્ય એ વિશ્વવિદ્યાનિધિ (encyclopaedist) હતા અને તેમણે કોષ પણ અન્યના અંધ પર દીકા-બ્યાખ્યા કે વિવરણ રચ્યું નથી, પરંતુ દરેક વિષય પર જે જે અંધો હોય તે સર્વનું નિર્દેશન કરી તેમાં પોતાની ઉડો દૃષ્ટિનો ઉપયોગ કરી પોતાની પ્રતિભાથી જે અર્થ લાગુ તે પોતાની સ્વતંત્ર શૈલીથી અર્થિત કરતા હતા. ન્યાય સંગ્રહીમાં તેમનો આ અંધ છે અને તે જે અધ્યાય જેટલો ટુંકો ને વ્યથૂરો રાખ્યો હોય એ માર્તી શકાતું નથી.

અથવા નામ પ્રમાણે 'પ્રમાણ'ની મીમાંસા આમાં કરવામાં આવી છે; સમ્યગર્થનિર્ણય પ્રમાણ—(૧-૧-૨) એવા પ્રમાણની બ્યાખ્યા ટુંકી છતાં અર્થગંભીર છે. આ અંધનાં સૂત્રોને પોતે વર્તિ કરતાં—(જૈન સિદ્ધાન્ત સૂત્રો) જણાવે છે અને આખો અંધ જોતાં જૈન શૈલી જૈન ન્યાયની પરિભાષા અપ્રકાશકે કાપ્ય રાખવામાં આવી છે. જૈન તેમજ જૈનેતર અંધોમાંથી ઉલ્લેખો પણ પુષ્કળ કર્યા છે કે જે પૈકી કેટલાંકનાં સંશોધક નિર્દિષ્ટ રચ્યો શોધી કાઢ્યાં છે ને કેટલાંકનાં ઉપલબ્ધ થઈ શક્યા નથી. આ અંધના સંશોધન માટે સારો પ્રવાસ સેવવામાં આવ્યો છે. ઉપોદ્ઘાતમાં આ અંધનાં સૂત્રો સાથે ગૌતમ સૂત્રો મુકવામાં આવ્યાં છે તેથી બનેની સરખામણી કરવાની તક મળી શકે છે. સંશોધનમાં વિશેષ કાળજીની અપેક્ષા રહે છે, શુદ્ધિપત્ર લખ્યું છે. ભવિષ્યમાં તે સંગ્રહી પાસ લક્ષ આપવામાં આવશે કે અશુદ્ધિઓ જેમ બને તેમ ઓછી થાય, ને સંશોધન બહુ કાળજીપૂર્વક સર અને વ્યાખ્યાનો લેદ રાખી પ્રમાણપૂર્વક થાય. પુસ્તકના કાગળ, છપાઈ તેમ જ તે પાછળ લીધેલ મહેનત જોતાં તેની કિંમત વધે છે. આનો ઉપયોગ સર્વત્ર થશે એમ ઇચ્છીએ છીએ.

તત્ત્વાર્થાધિગમસૂત્રાણિ માન્યસહિતાનિ—ઉપરાંત અંધમાલાનું ત્રીજી મધુખ. સં. ૫૦ ઉપર પ્રમાણ

૩૮+૨૦૪+૨૨૨૪૪ પૂના ગણેશ પ્રિન્ટિંગ વર્ક્સ અને હનુમાન પ્રિન્ટિંગ પ્રેસ. કાચુ પૃષ્ઠ મૂલ્ય રવાબે રૂ. ૦.

વાંચકમુખ્ય ઉમાસ્વાતિનો આ અંથ જૈન દર્શન-દ્વિહસુત્રીના આકર. અંથ છે. તે પરથી સમસ્ત આદ્યત દર્શનનો સંપૂર્ણ ખ્યાલ આવી જાય છે. તે સ્વેતાંબર તથા દ્વિગંબર બંનેને માન્ય છે. આવી માન્યતા છતાં સંપ્રદાયભેદી સંત્રપાઠમાં બંનેએ કયાં કયાં ભેદ રાખ્યો છે. આ પર સ્વેતાંબર તેમજ દ્વિગંબર પૂર્વાચાર્યોએ અનેક દીકાઓ રચી છે. આ પરનું લાભ્ય કર્તાનું પોતાનું રચેલું સ્વેતપદ સ્વેતાંબરે ગણે છે, અને દ્વિગંબરે તેમ સ્વીકારતા નથી. દ્વિગંબરે આ અંથને 'મોક્ષ શાંત્ર' નામ આપે છે અને તેનું મૂલ્ય એટલું બધું આપે છે કે જેમ હિંદુઓમાં બાલકા પાસે ભગવદ્ ગીતા મુખપાઠે કરાવવામાં આવે છે તેમ દ્વિગંબર અંધુઓ પોતાના બાળકો પાસે આ મળ તત્ત્વાર્થ મુખ પાઠે કરાવે છે. આજ પ્રમાણે સ્વેતાંબર અંધુઓએ પોતાના બાળકો પાસે કરાવતું જોઈએ. એમ થવાથી આજકાલ અંગ્રેજી ભણતિ પણ જૈન દર્શનનો કેંકડા પણ કેટલાયને આવડતો નથી એવી શોચનીય દશા ન થાય અને બાલપણમાં ઘૂટેલો એકેય મોટપણમાં તેના પર અનેક મીઠા ચડવા જેટલો ઉપયોગી થાય.

ઉમાસ્વાતિનો સમય અનિશ્ચિત છે. તેઓ હુચ્ચ નાગરી શાખાના હતા એમ લાખ્યની પ્રશસ્તિમાં આવેલ છે. આ શાખા કદપ સત્રની સ્થવિરાંતલી પ્રમાણે આર્યદ્વિનસરિ કે જે વીરાટ ૪૨૧માં થયા તેમના શિષ્ય આર્ય શાંતિ શ્રેણિકના સમયમાં નીકળી, તો તે પ્રમાણે તેમનો સમય વીરાટ ૪૨૧ પછીજ આવે; (આ સંજ્ઞાથી ઉદ્ભવે પ્રારંભિક નિવેદનમાં શ્રીયુત મોતીલાલે કયો છે); પ્રણાપના દીકામાં એમ જણાવ્યું છે કે: 'શ્રી આર્ય મદાગિરિના બે શિષ્યો-યમકક્ષાતા બબ્બલ અને બસિપદ થયા. તેમાં બસિપદના શિષ્ય તત્ત્વાર્થકિ મંચકાર ઉમાસ્વાતિ વાચક થયા, તેના શિષ્ય શ્યામાર્ય પ્રણાપનાના કરનાર વીરાટ ૩૭૬માં દિવં ગત થયા, તેના શિષ્ય રકંદિસ જીતમયોદના કરનાર થયા.' (આજ પ્રમાણે ધર્મસાગરની પદાંતલી કહે છે.) જો આ માનીએ તો ઉમાસ્વાતિ વીરાટ ૩૭૬ની પહેલાં એટલે સિદ્ધસેન દિવાકરની પહેલાં અવસ્ય અંબે. અને તેમ

કરતાં જૈનમાં પ્રથમ સંસ્કૃતમાં સૂત્રો રચવાની પ્રથમે પહેલ કરનાર સિદ્ધસેન દિવાકરને બદલે ઉમાસ્વાતિ ગણાય. પરંતુ ઘણાઓ એમ સ્વીકારે છે કે સિદ્ધસેન દિવાકર પછી ઉમાસ્વાતિ થયા. ડા. સતીશચૂપણ તેનો સમય ઇ. સ. ૧ થી ૮૫ મૂકે છે.

આમાં મૂક સત્ર તથા તે પરનું લાખ્ય આવેલ છે. અને કયાંક કયાંક ટૂંકી ટિપ્પણી સંશોધકે મૂકી છે. આ રામચંદ્ર એશિયાટિક સોસાયટીએ રા. કેશવલાલ પ્રેમચંદ મોદી B. A. LL. B. થી સંશોધિત છપાવ્યો હતો, ત્યાર પછી મૂક સહિત લાખ્યનો ગુજરાતી અનુવાદ મહેસાણાના જૈન શ્રેયસ્કર મંડળે છપાવેલ છે. તે પરની દીકાઓ-હરિભદ્રસૂત્રીની તથા યશોવિજયગણિની અપૂર્ણ પણ પ્રસિદ્ધ થઈ છે, અને શેઠ દેવચંદ લાલજીભાઈ જૈન પુસ્તકોદ્ધાર ફંડ તરફથી મૂક-સ્વેતપદ લાખ્ય તથા તે પર દેવચંદ્રસરિ અને સિદ્ધસેનગણિની દીકા પ્રથમ વિભાગ પ્રસિદ્ધ થયેલ છે કે જેની ટુંક સમાસોચના અમે ગતવર્ષના પૃ. ૧૯૪ પર લીધી છે. દ્વિગંબરોમાં તો સંસ્કૃતમાં સર્વાર્થસિદ્ધિ, રાજવાર્તિક, શ્રોત્ર વાર્તિક, તથા હિંદીમાં અર્થપ્રકાશિકા પ્રસિદ્ધ થઈ છે; પણ દુર્ભાગ્યની વાત એ છે કે આ સર્વના નિમોઢ રૂપે વિસ્તૃત વિવેચન સહિત ગૂજરાતીમાં એકપણ વિદ્વાન તૈયાર કરનાર હજી સુધી ગદાર પડેલ નથી. પ્રકાશ પામતાં પુસ્તકોનો ટોટો નથી પણ ખરા મહત્વના પુસ્તકો લાખ્યાંતર સહિત બહાર પડતાં નથી. તો વિવેચન સહિતનું તો કહેવુંનું શું? પ્રકાશિની સંસ્થાઓ એતરી?

વિસ્તૃત વિવેચન સહિત આ અંથ તૈયાર કરવામાં પડિત બહેચંદ્રસેનને શ્રી ગદાવીર જૈનવિદ્યાલય તરફથી રોકેલા હતા. તેમણે સચિત-શીત-સંયુક્તા: સેતરા: મિશ્રાશ્રીકાર: તત્ત્વાર્થનય: ૩૩૩૩ એ બીના એઆયના ૩૩ માં સત્ર સુધી 'નોટસ' કરી, અને પછી એ કાર્ય બંધ રહ્યું. આ નોંધ પ્રુસકેપ કદના ૧૬૭ પૃષ્ઠ સુધીની છે, પરંતુ તે અન્ય સમકક્ષી વિદ્વાનોના અવલોકન અને સંસ્કરણની અપેક્ષા રાખે છે તેથી તેમ થાય ત્યાં સુધી અપ્રસિદ્ધ રહી છે અને રહેશે. પડિત સુખલાલજી ટુંક, અગ્યારીને બપ પૂરતી સપ્રમાણે ને વિચારપૂર્વક 'નોટ' તૈયાર કરી રહ્યા છે પણ તેઓ પુરાતત્ત્વજ્ઞતા સંભવિત તકના સંશોધન ને પ્રકાશનમાં યથાયા હોવાથી

તેમને પૂરતો અવકાશ ન મળવાના કારણે તે પણ અપ્રસિદ્ધ રહેલ છે; પંડિત વ્રજલાલજી દિંદીમાં લખી રહ્યા છે પણ તેનો ધણીજ ટૂંકી છે-ભાષ્ય પૂરતી છે, તો તે મર્ચ દીકાઓમાંથી અપ પૂરતું લઈ તેને બદલાવી વર્તમાન જમાનાના અંગ્રેજ બહુનરના વાતાવરણમાં ઉછરતા યુવાનોને ઉપયોગી થઈ પડે તેવી બનાવે એમ ઇચ્છીયું. ટૂંકમાં સર્વ પંડિતો-વિદ્વાનોને અમારી ખાસ સૂચના છે કે આ આદર અંશને વર્તમાનમાયામાં તેમજ બીજાં તે અંગ્રેજ ભાષામાં મૂકવામાં આવે ને જલદી પ્રકટ થાય તો જૈન સ્થાનનો આભિકાર સર્વત્ર થઈ શકે ને તેટલા માટે તેઓ ને બધી સોલાસ ઉપયોગી થશે અને પ્રમાણિની સંસ્થાઓ તેમને ઉત્તેજીત કરી તેમની પાસેથી કાર્ય લઈ તે બહાર પાડવામાં પોતાનું પ્રથમ દરજ્જાના મંદરવતું કર્તવ્ય સમજશે.

શ્રીયુત મોતીલાલે સૂત્ર અને ભાષ્ય સારા મળજ ને છપાઈવાળા પુસ્તકરૂપે બહાર પાડીને સાહિત્ય સેવા બજાવી છે. આ આદરિને શ્રી મહાવીર જૈન વિદ્યાલયમાં મૂળ તરીકે વાપરવા યોગ્ય સ્થાન મળશે, કારણ કે શાયક્ષોશિષ્યાદિક સોસાઈટીવાળા આદરિને મોંઘી તેમજ પ્રાપ્ત: અતુલપ્રમુખ છે.

સ્વાદ્વાદ મંજરી—ઉક્ત અંશમાળનું ત્રીજું મધુખ. સં. ગ્ર. ઉપર પ્રમાણે પૃ. ૨+૨૮+૨૪+૬=૩૨૦ કાચું પુંડું જૈન પ્રિન્ટિંગ વર્કસ, પૂના. મૂલ્ય બે રૂ.) આ અંશ ગૂજરાતી ભાષાંતર સહિત બીમરી માણિકે, દિંદી અનુવાદ સહિત પરમ સુતપ્રભાવક મડવે પ્રગટ કર્યો છે; બ્યારે શ્રીયુત મોતીલાલે મૂલ સંસ્કૃતમાં પ્રકટ કર્યો છે, આની વિશેષતા તેમાં આપેલ પ્રસ્તાવના, ઉપયોગી પત્રિકાઓ છે. પહેલા પત્રિકામાં પૂર્વ પક્ષે આપી તેનો કેમ નિરાસ દીકારે કર્યો છે ને નિરવરથી આપેલ છે, બીજામાં ઉપલબ્ધ વાક્યો નિર્દિષ્ટ સ્થલ સહિત આપ્યાં છે અને ત્રીજામાં અતુલપ્રમુખ વાક્યો આપ્યાં છે. ચોથામાં ઉપલબ્ધસમ વાક્યો, પાંચમાં સ્વાદ્વાદમંજરીમાં નિર્દિષ્ટ કરેલાં અંશોનાં નામ આપ્યાં છે ને છઠ્ઠામાં તેજ રીતે નિર્દિષ્ટ અંશોનો નામ છે, સાતમાંમાં નિર્દિષ્ટ અંશોની સૂચિ છે, આઠમાંમાં સંગ્રહકે કરેલી ટિપ્પણીમાં નિર્દિષ્ટ અંશોની સૂચિ છે અને નવમાંમાં આ અંશ તૈયાર કરવામાં અપનાં લીધેલ

પ્રતિઓ તથા મુદ્રણો છે. આથી આખા અંશનું પૃથક્કરણ સારી રીતે થાય છે ને મૂલ અંશ સમજવા માટે બીજા અંશોનો અભ્યાસ કરતાં, વા તે તે સ્થાનો તેમાંથી નોંધ લેતાં વિષય દરતામત્રકત્વ બને છે.

મૂલ શ્રી હેમચંદ્રાચાર્યકૃત ૩૨ સંસ્કૃત શ્લોકની વર્ષમાનરતુતિ છે કે જેને અન્યયોગ વ્યવસ્થાદિકા હાનિશિદ્ધા કહેવામાં આવે છે. આમાં અન્ય યોગ-દર્શનનું ખંડન છે; બ્યારે બીજી રતુનિ ૩૨ શ્લોકમાં અયોગ વ્યવસ્થાદિકા છે તેમાં આદ્યતમતનું પ્રતિપાદન છે. અન્ય યોગ વ્યવસ્થાદિકા નામની બીજી પૃષ્ઠ મહિષેશ્વર સુરિએ સંસ્કૃત દીકા રચી સ્વાદ્વાદ જૈન દર્શનનું સ્વરૂપ બતાવ્યું છે ને તેનું નામ 'સ્વાદ્વાદ મંજરી' આપ્યું છે. આનું મહત્ત્વ ધણું છે ને તેથી તે કાશીની યૌન અગ્રા સંસ્કૃત સીરીઝમાં પણ એટલે જૈનેતર સંસ્થા તરફથી પણ મુદ્રિત મર્ષ પ્રસિદ્ધ થયેલી છે.

આખા આનંદચંકરભાઈએ આનું સંસ્કોધન અંગ્રેજી નોટ્સ સહિત મુખ્ય ગવર્નમેંટ સંસ્કૃત સીરીઝ માટે તૈયાર કરવાનું શીરે લીધાને ધણું વર્ષ થઈ ગયાં છતાં દુર્ભાગ્યવાત્ત એ કાર્ય અસંપૂર્ણ રહેતાં બહાર પડી શક્યું નથી. તેમના જેવા પ્રખર, શાન્ત અને તત્ત્વસર્પાઈ વિદ્વાનના હાથથી આ મુશ્કેલી પ્રથમાપર બહાવો સહિત વિવરણ બહાર પડે તો જમાના પ્રધાન જૈન ફિલસૂફી પર પડે ને તેની સાથે અન્ય ફિલસૂફીઓનો તુલનાત્મક ઇતિહાસ બહાર આવે, એ દિન સત્તર આરો એ પ્રત્યુપાર્થના! આ અંશ મુંગઈ યુનિવર્સિટીના અભ્યાસક્રમમાં નિર્ણીત થયો છે એ આનંદની વાત છે. તેવા અભ્યાસક્રમ માટે યોગ્ય આદરિત ભાઈ મોતીલાલે બહાર પાડવા માટે તેમને ધન્યવાદ આપીએ છીએ.

સ્વાદ્વાદરત્નાવર—પ્રથમ ભાગ. પૃ. ૧+૨૫૭+૨=૨૬૦. મૂલ્ય આઠી રૂ; બીજો ભાગ પૃ. ૧+૨૫૬ થી ૪૮૩+૨=૨૨૮ મૂલ્ય ૩. બે. પૂના હનુમાન પ્રિન્ટિંગ પ્રેસ. સં. ૫૦ એન. અને ઉક્ત અંશ-ગાથાના ચોથા અને પાંચમા મધુખ.)

આ બંને ભાગ શ્રી વાલ્મીકિસુરિ કે જેમણે ગૂજરાતના સિદ્ધરાજ વર્માજીની રાજસભામાં દિગ્ગજર વાંઠી કુમુદવંદને દરાર્યા હતા અને દિગ્ગજરોનું રાજમાંથી નિકાસન કર્યું હતું તેમની કૃતિ છે. મૂલ

અંધનું નામ પ્રમાણુનયતત્ત્વાલોકાર છે ને તેપર વ્યાખ્યાનું નામ સ્વાદવાદરત્નાકર છે તે સ્વોપાત વ્યાખ્યા છે. ને તેનું પ્રમાણ ૮૪૦૦૦ શ્લોક કહેવાનું પરંતુ હમણાં તે સર્વ ઉપલબ્ધ નથી, જે ઉપલબ્ધ હતું તે ૩ પરિવ્રજેદ અને ૪થા પરિવ્રજેદના પ્રાચ: ૧૧ સૂત્રોપર સળંગ દીક્ષા અમલવાદ શેઠ. માણેકલાલ મનસુખભાઇ તરફથી શ્રીવિજયનેભિસરના ઉપદેશથી છપાઇ ગયેલ છે. ભાઇશ્રી મોતીલાલે દરેક રચયે પત્રવ્યવહાર કરતાં અને જાતે મળતાં સાત પરિવ્રજેદ સુધી દીક્ષા મળી શકે તેમ છે એમ તેમને જણાયું છે. પ્રથમ ભાગમાં પહેલો અને બીજા ભાગમાં બીજો પરિવ્રજેદ પૂરા થાય છે. આ પછીના પરિવ્રજેદો પૈકી આમારા સાંભળવા પ્રમાણે ત્રીજો ને ચોથો ભાગ પ્રસિદ્ધ થઇ ગયેલ છે. પછીનું પ્રેસમાં છે તે સર્વ છપાયા પછી અંધકાર ને અંધનો પરિવ્રજ તેમજ અંધ સંબંધીનાં ઉપયોગી પરિશિષ્ટો જુદા અંચાકારે આપવાનો સંશોધકનો વિચાર છે, તે અને બધા પરિવ્રજેદો તેની દીક્ષા સહિત પ્રસિદ્ધ થયા પછી આપ્યા આ અંધના સંબંધી સંશોધકના પ્રયાતની કદર થશે.

વાદિવેસરિ એ મહાન તાર્કિક અને વાદિ હતા. તેમના સંબંધમાં એક પ્રમથ પ્રભાવકચરિતમાં છે. તેમના શિષ્યોનું જૂથ જખરે હતું. તેમણે આરાસજીમાં નેમિપ્રતિષ્ઠા કરી હતી, કે જે આરામણ તીર્થના સંબંધમાં ઉપદેશ સમર્પિતકામાં આજો જણાંત આપ્યો છે. તેઓ હરિશ્ચંદ્રચરિતા લલિતવિસ્તારાદિ ગ્રંથોપર દીક્ષા રચનાર મુનિચંદ્રચરિતા શિષ્ય હતા અને તેમની પરંપરામાંજ નાગેરી તપાગચ્છ, તપાગચ્છ અને જલ-તપાગચ્છના સ્થાપકો થયા છે. તેમના સમયમાં જૂથ-પુર (મઝ્ય)નું શમલકાવિહાર-અશ્વાવળેષ તીર્થ-મુનિ-સુવતરામિનું મંદિર પ્રસિદ્ધ હતું અને તે શ્રીમુનિ-સુવતરની સ્તુતિ અંધની આદિના બીજા શ્લોકમાં તેમજ દરેક પરિવ્રજેદને અને કરેલ છે. આ ગ્રંથમાં પોતાના શિષ્યો ભદ્રેશ્વરચરિ (કે જે પ્રાકૃત કથાવત્તીના કર્તા છે) અને સુનપ્રમચરિ (આ પ્રમાણુનય તત્ત્વાલોકાર પર લખુ વૃત્તિ નામે સ્વાદવાદ સ્વનાકસંવારિકાના કર્તા) એ શરૂને સહાય આપી હતી.

આ ગ્રંથના ત્રણ ભાગ જેટલો અંધ છપાયો હતો

પરંતુ તે મૂલ્ય આપતાં પણ મળી શકેલો હલ્લક છે તેથી ભાઈ મોતીલાલે આ સુગ્રાહ કદની આવૃત્તિમાં બહાર પાડી સર્વ અવ્યાસીને સુગમતા કરી આપી છે તે માટે તેમને અભિનંદન છે.

હવે આ આપી ગ્રંથમાત્રા માટે નીચેની સૂચનાઓ અમે કરવા ઇચ્છીએ છીએ:—

(૧) દરેક મુદ્રણનું પાકું પુંકું રાખવું.

(૨) શુદ્ધિપત્ર જેમ બને તેમ જોડવું આવે-નહિવત્ આવે તેવી કાળજી રાખવી-રખાવવી.

(૩) પ્રસિદ્ધ થયેલા ગ્રંથો કરતાં અપ્રસિદ્ધ ગ્રંથોને પસંદગી આપવી.

શત્રુજયપ્રકાશ—લેખક શેઠ દેવચંદ દામજી કુંડાકર, અધિપતિ જૈન, જાવનગર. પૃ. ૪૮+૬૦= ૧૦૮ કિંમત ર. એક.

શ્રી શત્રુજય સંબંધી પાટીતાણા નરેશ સાથેના કરારની મુદત સને ૧૯૨૪ ની એપ્રિલની પેલીએ પૂરી થઇ, પછી શું કરવું એ સંબંધી તકરાર ભગી. પૂર્વના ઝઘડાઓ તો સરકારે ચડી ચૂક્યા હતા, આ વખતે શત્રુજય સંબંધીના પ્રત્નો ઉપરિચત થયાં. અગાઉના કરારો શું છે તે જાહેરપ્રજા સમક્ષ આપ્યા. મી. વૉટસનના મુકાલાથી જૈન પ્રજા ખજાનખા ઉઠી. તે સંબંધી ખાસ કોન્ટ્રાર-સનું બંધઅધિવેશન થયું અને યાત્રાયાગનો અસહકાર ચાલુ રહ્યો. આ વખતમાં 'જૈન' પત્રે કરેલી સેવા જંગમહેર છે; ને તેના અધિપતિ મદાદયે શ્રી શત્રુજયમતીર્થ સંબંધીનો ઐતિ. હાસિક માહિતી ઉપરાંત પાટીતાણા દરબાર સાથે થયેલ કરારનામાઓ, સરકારી તપાસના રીપોર્ટ અને કરારો વગેરે સહિત આ-ગ્રંથ ઉક્ત અધિવેશન વખતે બંધાર પાડ્યું. 'દને બંને પક્ષો વચ્ચે કરાર થઇ ગયેલ છે તો' તે કરારથી આપણી હાલની સ્થિતિ શું છે ?—આપણે ક્યાં ઉભા છીએ? એ ઉઠાણથી જાણવાની જરૂર છે. તે સમજવા માટે આ ગ્રંથમાં અપાયેલ કેટલાક સરકારી કરારો વગેરે જેમ સરખામણી કરી નિર્ણય પર આવી શકારો. આ રીતે આ ગ્રંથની ઉપયોગિતા પહેલાં તેમજ હમણાં પણ તેનીને તેવી છે.

મનિવત્તિરાજિં ચરિતમ્—શ્રી હેમચંદ્ર મન્યમાલા ૨. સં. પંદિત ભગવાનદાસ દરખાવેદ પાનાના આકારે પૃ. ૧૦૪+૭૬=૮૯ મૂલ્ય ર. આડધી.

આ ગ્રંથમાથાની અમદાવાદની શાખા હમણું પુસ્તકો પ્રસિદ્ધ કરે છે અને તેનું સર્વ કામગીરી પંડિત ભગવાનદાસ કરે છે. તેમાં પૂર્વચાર્ય પ્રણીત પ્રાકૃત અને સંસ્કૃત બાષામાંના ગ્રંથો પ્રચાલિત થયા છે તેમજ ઉપરોક્ત ગ્રંથોના ગૂર્જરાની અનુવાદ કરી પ્રકટ કરવામાં આવે છે ને તે સર્વ પુસ્તકો પછતર મૂલ્યથી લગભગ અર્ધ મૂલ્યે સર્વને સુવલભાથી મળી શકે છે. આમાં મુખ્ય પ્રેરક શ્રી વિજયનીતિસરિ છે. તેમના ઉપદેશથી આવકો ગ્રંથ પ્રસિદ્ધ કરવાં મારેના અર્થે પેરે આર્થિક મદદ આપે છે ને એ રીતે આ ગ્રંથમાથાનું કાર્ય ચાલે છે.

આ સંસ્કૃત ગ્રંથ જન્મ કવિ (જન્મભાગ કવિ) કૃત છે. તેમનો સમય સં. ૧૦૨૫ પહેલનો હોય એમ સંભવે છે કારણ કે જન્મકવિ નિરચિત જિન-શતક કાવ્યપર સામ્યમુનિએ તે વર્ષમાં એક ટીકા રચી છે. અને પ્રાચ: આ ગ્રંથ સંબંધી બૃહત્ દિપ્તિકા કાર સં. ૧૦૦૫ ની રચના સાક્ષ આપે છે તેમાં ગ્રંથ કારનું નામ જન્મભાગ આપ્યું છે તે આ જન્મકવિ એમ સંભવિત છે. આ ગ્રંથમાં શ્લોકો ૧૫૨૫ છે ને તે ઉપરાંત ગદ્ય ભાગ છે ને તેનું પ્રમણ સર્વ ગણીને ૩૨૦૦ થવાનો સંભવ છે ને તેથી બૃહત્ દિપ્તિકા-કારે કરેલ ઉદ્દેશ્ય આને સંગત થાય છે. આ પછી મણિપતિ ચરિત્ર ત્રણ રચાયેલાં ઉપસંધ છે તેમાં પ્રાકૃત મણિવંશ ચરિત્ર બૃહદ્ગમ્-ગમાં થયેલા ચાનદેવ-ચરિત્ર શિષ્ય જિનદેવ ઉપાધ્યાયના શિષ્ય હરિભદ્રચરિત્રે સં. ૧૧૭૨ માં રચ્યું છે.

આ પ્રાકૃત ચરિત્ર ખાસ પ્રસિદ્ધ કરવા લાયક છે. ગૂર્જરાભાષામાં પણ જૂનામાં જૂની કૃતિ-મણિપતિ ચોપદ સં. ૧૫૫૦ ની રચાયેલી મળે છે ને ત્યારપછી કેટલાયે ગૂર્જર કવિઓએ તેનાપર રાસાદિ રચ્યા છે. પંડિત ભગવાનદાસે પ્રસ્તાવના દુકી પણ ગ્રંથને પૂરતી હકીકતવાળી આપી છે.

કાવ્ય સુંદર અને આકર્ષક છે. ભાષા સરલ સ્પષ્ટ-દૃઢપૂર્ણ અને અલંકારપૂર્ણ છે. પ્રારંભમાં પરમાત્મા, પુમાદિ દેવ, વર્ષમાત્ર જિન, સરસ્વતીની રત્નિત કરી પછી સર્જન પ્રશંસા ને હૃદયનિર્દાશ મુંડર શબ્દોમાં મૂકી છે. મહાકાવ્યમાં દોષ હોય છે તો પછી બીજા કાવ્યનું શું કહેવું એ સંબંધમાં કહે છે કે

સંભાવ્યતે હિ કાવ્યેષુ દોષ: પ્રેષ્ટકવેરપિ ।

જિહ્વાસ્પલન દોષેણ યદુક્તં હિ મહાત્મમિ: ॥

હસ્તધ્વજચાનાનિ પ્રસ્થલન્તિ સમે પથિ ।

જિહ્વાસ્તુ કિમર્થ્યં શ્લેષ્મન્યાકુલિતે મુખે ॥

—કાવ્યોમાં શ્રેષ્ઠ કવિઓના પણ દોષ સંભવે છે કારણ કે મહાકાવ્યોએ જીભના સ્પર્શનનો દોષ કહ્યો છે. સીધા સપાટ રસ્તાપર હાથી થોડા રથ વાહનો સ્પર્શના પામે છે તો પછી શ્લેષ્મથી વ્યાકુલ થતા એવા મુખમાં રહેલી જીભનું થાય તેમાં શું આશ્ચર્ય.

મણિપતિ (કપાંક મુનિપતિ લખાય છે) રાગધિનું

દર્શન રીનાપર છે તે માટે કવિ જણાવે છે કે:—

અર્થમાવાજ દાનં ન: કલૌ શીલં ચ દુષ્કરમ્ ।

શત્ત્વમાવાસપ: ક્રોધન્ શાનનાડ્ઠો ગરીયસી ॥૧૦॥

સા ચ સંસારત્રીરુણાં યુગોત્ક્રીર્તનહૃષિકા ।

યસ્માન્નિપતેરાહધરિતં વર્ણયામ્યત: ॥ ૧૮ ॥

—અર્થના અજાણથી દાન થતું નથી, કલિયુગમાં શીઘ્ર દુષ્કર છે. શક્તિના અભાવે તપ કેવું થાય ?—નથી થતું, તેથી સૌથી મહત્વની જાનના છે.

તે જાવના સંસારીર માટે યુગોત્ક્રીર્તન રૂપ છે અને તે માટે મણિપતિ રાગનું ચરિત્ર અત્ર વર્ણવ્યું છે.

આનો ટુંકો સાર કવિએ પ્રસ્તાવમાં શ્લોક ૧૬ થી ૨૫ માં જણાવી પછી ચરિત્ર શરૂ કરે છે. આમાં સોળ કથાઓ છે. આ આખું ચરિત્ર ઘણું ગમે એવું છે. આનું ગૂર્જરાતી ભાષાંતર કરાવી પ્રસિદ્ધ કરવા માટે પ્રકાશિની સંસ્થાએને વિનવ્યાનું.

૧. જનુમવર્ણવિશિષ્ટિ—શ્રી બુદ્ધિસાગરચરિ કૃત ગૂર્જરાતી પુસ્તકનો દિન્દી અનુવાદ, અનુસાર અને વિવેચક શ્રી ઉદયચંદ લાલચંદ શાહ પ્ર૦ મી. ગ્રેડ, જે. રોડઃ શ્રી મહાવીર જેન મિત્રગંડળ કોલેજ(પુર.) આ પુસ્તક એક આનાની ટીકીટ મોકલવાથી પ્રકાશક તરફથી જેટ મોકલવામાં આવે છે.

૫. દુઃખનિવાર—શ્રી બુદ્ધિસાગરચરિ કૃત પ્ર૦ અંબાલા જ્ઞાનપ્રસારક મંડળ દ્વા. વડોદરા મોહનવાજ દિભચંદ પાદરા. ડિ. ચાર આના. આ બાગમેલ વિષયમાં છે. આમાં ૭ દ્રવ્યનું ટુંકું ૨૨૨૫ છે. આ જેન એકપુરુષેન ખોડના અભ્યાસક્રમમાં હમણું નિર્ણય થયેલ છે.

વિવિધ નોંધ.

(કૉન્ફરન્સ ઑફિસ-પરિવહ કાર્યાલય તરફથી).

૧. શેઠ આણંદજી કલ્યાણજી અને કૉન્ફરન્સ.

ઉપરોક્ત પેઢીના વહીવટદાર પ્રતિનિધિઓએ દરેક મહત્વના પ્રસંગે વિચારણા અને સલાહ માટે પોતાને યોગ્ય ક્ષાએ તેવા ખાનગી ગૃહસ્થોને સ્થાનિક પ્રતિનિધિઓની મીટીંગમાં બોલાવવાનું ધોરણ, થોડા સમય થયાં અખત્યાર કર્યું છે. આવી બેઠકો વખતે આ કૉન્ફરન્સ કે જે સમય હિંદનું પ્રતિનિધિત્વ ધરાવનારી મહાન સંસ્થા છે અને ગણ્યાય તેને ઇરાદાપૂર્વક તેવી વિચારણા વખતે દૂર રાખવાનું અત્યાર સુધી દુરસ્ત ધારતા હતા. છેવટે થી સમગ્રેત શિખરજીના અગ્રણ્ય અંગે દિગંબરી શામળા સામેની સુસેહની વાટાઘાટના પ્રયત્ન ગણેશ મુંબઈ મુકામે મંડાયા ત્યારથીજ આ કૉન્ફરન્સને આમંત્રણ ન આપવા બદલ પત્ર વ્યવહાર મળકુર પેઢી સાથે શરૂ થયો હતો અને સંસ્થાના રે. નં. સેક્રેટરીઓ, રા. શેઠ ચીતુભાઈ લાલમઠાઈ તથા નગીનદાસ કરગચંદને આવી બેઠક વખતે અંગત આમંત્રણો અપાતાં હતાં તે બદલ તેઓએ પોતાના અંગત પત્રોથી વિરોધ દર્શાવનારા પત્રો લખ્યા હતા પરંતુ રિવાજ મુજબ શેઠ આણંદજી કલ્યાણજી પોતાની સગવડતા ખાતર જાનજ આ વિષયે સેવી રહ્યા હતા. મુંબઈમાં મળેલી સુલેક મીટીંગ પછી પેઢી તરફથી પત્ર વ્યવહારના અંતે તા. ૧૩-૪-૨૮ ના. નં. ૭૪૦ના પત્રથી અમને જણાવ્યું હતું કે “હવે પછીના તેવા પ્રસંગે ધ્યાનમાં રાખ્યું,” પ્રસંગો આવ્યા અને મળ્યા પણ પદ્ધતિ તો ચાલુજ રહી. આમંત્રણો અંગતજ આપાયાં જેથી બન્ને સેક્રેટરીઓએ અમદાવાદની તા. ૮ મી જુલાઈની બેઠક વેળાએ હાજરી આપવા અંગત આમંત્રણના તેવાજ અંગત અને સ્પષ્ટ જવાબ વાળ્યા કે ‘કૉન્ફરન્સના એક હોદ્દેદાર હોય આપનું અંગત આમંત્રણ રચીકારી કૉન્ફરન્સની પ્રતિષ્ઠા હલકી થયવા હું ઇચ્છતો નથી.’

તા. ૨૪-૬-૨૮ ના રોજ ના. નં. ૧૪૬૦ વાળા પત્રથી જણાવવામાં આવ્યું કે શ્રી સમગ્રેત શિખરજીની આજ્ઞાતમાં પટણા જવા માટે કેટલાક આમંત્રણો તમારા તરફથી કાઢવામાં આવ્યાં અમારી જાણમાં આવ્યું છે જેની નોંધ લેતા અમને ખરેખર ખેદ થાય છે કે આવી આમંત્રણોમાં જે ખાનગી ગૃહસ્થોને નિમંત્રણ કરવાનું આપની નીતિને બાધ કરતું નથી નિવડતું તો સમસ્ત દિલ્લીની જૈન કોમની એક અગ્ર ગણ્ય સંસ્થાને આ રીતે એક બાજુ પર રાખવામાં આપની કઈ ખાસ નીતિને વાંધા બરેહું જણાય છે તે અમે સમજી શકતા નથી. દિગંબરી સાથે છેવટે મુંબઈ મુકામે યચ્છેલી મસલત વખતે આ સંસ્થાની ઉપેક્ષા યચ્છેલી તે યાદ આપતાં જે પત્રવ્યવહાર આપની સાથે થયો હતો તેમાં આપના તા. ૧૩-૪-૨૮ ના નં. ૭૪૦ ના પત્રમાં જણાવવામાં આવ્યું હતું કે “હવે પછીના તેવા પ્રસંગે ધ્યાનમાં રાખીશું” એ વાતનું પાણુ આ પ્રસંગે વિસ્મરણ થયું જણાય છે.

આમ જણા છે કે આપની પેઢી સાથે સંપૂર્ણ સહકાર કરવા અમારા તરફથી તત્પરતા હેખાડવામાં આવે છે જે અમારા છેવટના પત્રવ્યવહાર પરથી તેમજ આપના પ્રતિનિધિઓને અત્રે આપતાં જ્યારે જ્યારે રૂબરૂ મળવા પ્રસંગો બને છે ત્યાં રૂબરૂમાં યચ્છેલી ચર્ચાઓ પરથી જોઈ શકાય તેવી બીના છે. છતાં પણ દરેક પ્રસંગે ઇરાદાપૂર્વક એકજ પદ્ધતિ ચાલુ રાખવી એ નવાકામમાં કોઈ રીતે ઇષ્ટ નથી એમ અમે માનીએ છીએ. સહકારની વૃત્તિ સામે સહકારની વલણ જે ન રહે તો પરિણામ શું તેનો ખાસ આપનાપર છોડીએ છીએ.

કૉન્ફરન્સ અને આપની વચ્ચે વૈમનસ્ય હોવાનું અગર પૂર્ણ અખલાસ ન હોવાનું ધણી દિશાઓમાં મનાતું હોય તો તે મનોવૃત્તિ દૂર કરવા માટે પણ ઇષ્ટ છે કે બન્ને તરફથી ચલત ચલે જોઈએ. અમારી એજ નીતિ છે, જ્યારે આપના તરફથી દરેક પ્રસંગે કૉન્ફરન્સની ઉપેક્ષાની નીતિજ ચાલુ રહેવી જણાય છે. યાદ આપવાનું હવે અસ્થાને ગણાય છતાં જગાવતું જોઈએ કે શિગતાની સમાધાની થયાના બજાર સેકંડા તારથી દરેક રચણે આપવામાં આવ્યા જ્યારે કૉન્ફરન્સને એજ

સ્થિતિમાં રાખવાનું ઇષ્ટ ધારવામાં આવ્યું અને તે પછી અમારી શિખરે કરેલા તારો છતાં કે પૂછવા આવનાર ને અમે જણાવતા નથી, અગર અમારા પર તેવી ખર્ચ આપવા આવી નથી એવો જવાબ આપવો પડે આ બીના એછી ખેડકારક ન ગણાય પછી તો આપને રૂચે તે ખર્ચ.

આ પત્ર લખી અમે એટલું જ જણાવવા ઇચ્છીએ છીએ કે શેડ આણુંદળ કલ્યાણીય અને આ સંસ્થા એ બંને સમય હિંદની જૈનકામની સર્વમાન્ય સંસ્થાઓ છે અને ગણાય તે બંને વચ્ચે સંપૂર્ણ સદકારની વૃત્તિથી જે કાર્ય કરવાની પદ્ધતિ બંનેની આગુ રહે તો જ જૈન સમાજનું હિત થઈ શકે. બંનેની કાર્ય દિશાઓ નિરાશી છે અને એ દિશાએ આપના કામકામના આંતરિક વહિવટમાં દખલગિરી કરવા આ સંસ્થા ઇચ્છે નહીં એ વાસ્તવિક છે. પરંતુ મહત્વના પ્રસંગે એક બીજાની સહાય, સલાહ લેવી એ વાસ્તવિક છે. એટલું જ નહીં પરંતુ નિર્ણય જરૂરી છે. એ મનોવૃત્તિના અંભાવે કંઈ પણ સમાજહિત સાધી શકાય એમ અમે માનતા નથી અને એમ પણ માનતા નથી કે શેડ આણુંદળ કલ્યાણીય કોન્ફરન્સની સાથે સલાહ સહાયતાની સહકાર વૃત્તિ ધરાવે તો લેશ પણ નેમતો મોભો, પ્રતિષ્ઠા ઘટે એથી ઉચ્છેદ સમાજનો વિશ્વાસ વધુ મેળવી શકાશે અને આપનું કાર્ય ક્ષેત્ર વિશેષ સુદૃઢ થશે.

સંદર્ભ પત્રનો જવાબ વાળવાનું અગર પહેલેય સ્વીકારવાનું ધીમાનું શેડની પેદીને વ્યાખ્યાની ન જણાયું અને તા. ૮ મી જુલાઈના રોજ અમદાવાદ સુધામે એક મીટીંગ કરી બોલાવવામાં આવી જેમાં પણ અંગત આમંત્રણ તારફાર મોકલવામાં આવતાં સંસ્થાની કમિટીની એક ખાસ બેઠક લાગડોળ તા. ૫ મી જુલાઈના દિને બોલાવવામાં આવી અને ચર્ચાએ અંતે નીચે સુચન તાર કરવામાં આવ્યો કે- 'Standing Committee meeting held to day very strongly protests absence of invitation to conference urgent special meeting regarding Sammetsikharji please correct lapse otherwise expecting strained relations. Please let us know whether

meeting is called for settling Sammetsikharji appeal or Broker's notice'. સાર-; સમેત શિખરજીની આવૃત્તમાં જરૂરી ખાસ મીટીંગમાં કોન્ફરન્સને આમંત્રણ આપવામાં આવ્યું નથી તે બદલ આજે મળેલી રેન્ડોંગ કમિટીની સભા સખત વિરોધ બહાર કરે છે x x મહેરબાની કરી સુધારો કરો નહિતો સંબંધ તૂટવાની વક્રી છે. મહેરબાની કરી જણાવો કે સમેત શિખરજીની અપીલ માટે કે મી કોન્ફરન્સી નોટીસ માટે આ મીટીંગ બોલાવવામાં આવી છે.

જવાબમાં તારથી જણાવવામાં આવ્યું કે 'Sammetsikhar compromise proposal together with Bhulabhai's opinion only to be discussed there is nothing like what you understand will explain your Secretaries Chinubhai and Nagindas in person when here'. સમેત શિખર સખતે પઠાવટની શરતો સાથે મી. ભુલાભાઈનો અભિપ્રાય એટલું જ ચર્ચવાનું જે તમે સમજો છો તેનું કાંઈ નથી. તમારા રોકેટરીઓ મીનુભાઈ અને નગીનદાસને અહિં આવેથી રૂબરૂ (in person) સમજાવવું. ઉપર જણાવેલો તાર સંસ્થા તરફથી કરવામાં આવ્યો તેજ દિવસે તા. ૫-૭-૨૮ ના નં. નં. ૧૫૬૩ થી લખી જણાવવામાં આવ્યું હતું કે.

વિશેષ જણાવવાને હિજગીર છીએ કે અમારા તા. ૨૪-૬-૨૮ ના નં. ૧૪૬૦ વાકા પત્રનો હજુ સુધી પ્રત્યુત્તર આપવામાં આવ્યો નથી એટલું જ નહિ પણ તેની પહેલેય સ્વીકારવા જેટલો સામાન્ય વિનય વ્યવહાર બહવવાનું પણ આપને હવિત જણાયું નથી. આશા છે કે આ સમયે ઘટનો ખુલાસો સત્વરે કરશે.

વધારામાં લખવા ફરજ પડે છે કે થી સમ્રેત શિખરજીની આવૃત્તમાં તા. ૮ મીના રોજ બોલાવવામાં આવેલી મીટીંગમાં હાજરી આપવા કેટલાક ખાનગી ચૂદરથોને આમંત્રણ મોકલવામાં આવ્યાં છે. આ સમયે અમારા આપાર સુધીના પત્રોમાં અમે જે દલીલો જણાવી છે તેને વક્રગી રહેતાં વિશેષમાં અમારે જણાવવું એટલું કે સક્ષ હિંદની બંધારણ પુરસ્કર પ્રતિનિધિત્વ ધરાવતારી આ સંસ્થાના મોખાને બૂલી નાઈ તેને ધરાઈ પૂર્વક આવું રાખવામાં આપને કંઈ જાનની

હેતુ સમાચોત્રો છે તેનો સ્ટેડ યથા જરૂર છે. અમે ઇચ્છીએ છીએ કે આ પત્ર મળેથી અમારા પત્રોનો ખુલાસાવાર પ્રત્યુત્તર લખવો તથા આપની આ ચલુ પદ્ધતિ પર સંપૂર્ણ અજવાબ પાડશો.

દરેક પ્રશ્નગ્રામે આમંત્રણ આપવાનું કશું એકમ ધોરણ હમેશા માટે નિશ્ચિત થએલું છે તે જણાવવા વિનંતિ છે.

જૈન કોમની બંને પ્રતિષ્ઠિત સંસ્થાઓ વચ્ચે મંપૂર્ણ એકમ બંને એકદિશીની લાગણી વધે તોજ જૈન સમાજનું હિત જલ્પાય આ સંસ્થાની ઉક્ત નેઃ પર તાવવામાં આપના તરફથી જે વક્તવ્ય પકડી રાખવામાં આવી છે તે હિતકર નથી. એટલુંજ નહિ પણ ધારેલી એક દિશી સાધવામાં આપના તરફથી જ અનિચ્છ દેખાડવામાં આવે છે એમ માનવા આ સંસ્થાને હવે કારણ મળે છે.

શ્રી સમેતશિખરજીની બાબતમાં અમારી તરફથી પટણા મુકામે આપને જે તારુ આપવામાં આવ્યો હતો તે તેમજ આપના પ્રતિનિધિ શેઠ સારાભાઈ ડાહ્યાભાઈ તરફથી લાગવામાં આવેલ પ્રત્યુત્તરની નકલ આ સાથે બીડીએ છીએ. શેઠ સારાભાઈ પોતાના સહરહુ જગ્યામાં એમ જણાવે છે કે અમારી સૂચનાને માન આપી સમાધાની પડતી મૂકવી પડી છે. આ પટણા મુકામે ચાલતી મમવત વખતે દિગંબરો તરફથી શું માંગણીઓ કરવામાં આવી હતી તે વગેરે વિગતો હકીકત જણાવવા તેઓ મહિમે અસાર સૂધી કૃપા કરી નહિ, અને માન એવો જવાબ વાવવામાં દેખેલો દેખેલો કૌન્દરન પરજ નાંખવા પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યો છે એમ જણાય છે. અમારા તરફથી તારુ આપરેલે જે સૂચના મોકલવામાં આવી હતી તે એજ સૂચનાઓ હતી કે જેના પર દિગંબરો સાથેની મુબબની મમવત પડી ગયી હતી; એટલે કે સહરહુ મમવત વખતે દિગંબરો તરફથી કેટલીક માંગણીઓ રજુ કરવામાં આવી હતી અને સહરહુ ટેકરી અગર તેના કોઈ ભાગ દેવાગર દરાવડ તેઓ તરફથી જણાવવામાં આવ્યું હતું. આ માંગણીઓ તે વખતે તમારા તરફથી સીધારવામાં આવી નહોતી. છતાં એજ માંગણીઓ પટણા મુકામે તમે કશુંક રાખનાર છો એમ અમારા અંતઃ

બાવામાં આવનાં ગાયેલો તાર પટણા મુકામે આપને કરવામાં આવ્યો હતો.

અમારા તરફથી ઉપરની સૂચનાઓ આપને મળ્યા પછી તેનો તારથી જવાબ આપવામાં આવ્યો, અને હવે સર્વે ત્યાંની દિગંબરોની માંગણીઓનો વિસ્તૃત ઉલ્લેખ કરી મોકલવામાં આવેલો નથી; તેમજ પ્રજાને ફરી વિચારવા માટે જ અમતવાદ મુકામે આ સમા જોલાવવામાં આવે છે તેના સંબંધમાં આ કૌન્દર-નસની આમંત્રણ ન આપી, ઉપેક્ષા કરવી અને તેનો અભિપ્રાય જણાવવા દરકાર ન કરવી એ જોણું ખેદા-રક નથી.

છેવટે એટલું જ જણાવવાનું કે અમારા પત્રોનો મવિરતર ખુલાસાવાર પ્રત્યુત્તર લખવો તેમજ આ પત્ર તથા સાથે બીડેલ તારની નકલો વગેરે તા. ૮ મીની મલનાર રાત્રામાં રજુ કરશે એવી આશા છે. સમાનો તે પર જે નિર્ણય થાય તે જણાવશો. પટણા મુકામે દિગંબરો તરફથી શું માંગણીઓ રજુ કરવામાં આવી હતી તે તથા તા. ૮ મીની સમાનાં કામકામનો અહેવાલ અને દરાવ થાય તે લખી જણાવશો.

શ્રી સમેત શિખરજીની બાબતમાં ગયા સંપૂર્ણ કામગીરી, પેપર શુક્રો જે દોષ તે મોકલી આપવા વિનંતિ છે.

શ્રીમાન શેઠ આશુદેવ કલ્યાણજીના સ્થાનિક પ્રતિનિધી તથા અન્ય આમંત્રિત સમાના માનવંતા પ્રમુખ સાહેબ, સ્થાનિક પ્રતિનિધી સાહેબો તથા અન્ય સદ્ મુદરચો જોર લખવામાં આવેલો તા. ૬-૭-૨૮ નો જ. નં. ૧૫૬૪ નો પત્ર—

વિ નિ. કે અમેને તા. ૮ મીને રવિવારે મળનારી સમામાં હાજરી આપવાનું અંગત આમંત્રણ, શ્રીમાન શેઠ આશુદેવ કલ્યાણજી તરફથી કરવામાં આવ્યું હતું પણ શ્રી જૈન શ્રેતાંગર કૌન્દરનસને તેઓ તરફથી દરાવ પૂર્વક આમંત્રણ આપવામાં આવ્યું નથી એટલે અમે સહરહુ સમામાં હાજરી, આપી શક્યા નથી તે ખદલ અલત વિચાર છીએ.

આ બાબતમાં માર્ચ માસની આખરમાં અમેએ શ્રી આશુદેવ કલ્યાણજીનું ધ્યાન ખેંચ્યું હતું અને તેમના જવાબમાં કેટલો ખુલાસો કરવામાં આવ્યો હતો. તાર પછી પણ પટણા મુકામે શ્રેતાંગર તથા

છિંબર બાહ્યોની સભા મહનાર હતી તેમાં પણ હાજરી આપવાનું અમોને અંગત આમંત્રણ કરવામાં આવ્યું હતું અને તે પણ અમો ઉપલા કારણસર સ્વીકારી શક્યા નહોતા. અમોએ અંગત તેમજ શ્રી કૉન્ફરન્સ તરફથી તે વખતે શ્રી શેઠ આણંદજી કલ્યાણજીને પત્રો લખ્યા હતા. છતાં તે પત્રોની પહોંચ પણ તેમની તરફથી સ્વીકારવાનો વિવેક થયો નથી. ઉપરના બધા પત્ર બચવહારની નકલો આપને આ સાથે મોકલી આપીએ છીએ જે ઉપરથી આપ જોઈ શકશો કે શ્રી શેઠ આણંદજી કલ્યાણજીની કૉન્ફરન્સ તરફની વળણ હવે નિભાવી લેવી અશક્ય છે.

શ્રી શેઠ આણંદજી કલ્યાણજી સાથેના પત્રોમાં અમોએ સ્પષ્ટ જણાવ્યું છે કે તેઓના આંતરિક વલિ-વટમાં શ્રી કૉન્ફરન્સ કોઈ પણ પ્રકારની દમલગિરી કરવા માંગતી નથી. મહત્વનાં પ્રસંગે બીજા સદગૃહસ્થોને આમંત્રણ કરવામાં તેઓને કોઈ વાંધો દેખાતો નથી પણ શ્રી કૉન્ફરન્સને આમંત્રણ આપતાં તેઓની પ્રતિષ્ઠા અથવા મોભો ઘટતો હોય તેનું તેમને લાગે છે.

આવા સંયોગોમાં કૉન્ફરન્સના સેક્રેટરીઓ તરીકે અમો હોઈ; અંગત આમંત્રણ સ્વીકારી કૉન્ફરન્સની પ્રતિષ્ઠા હલકી પાડવા અમો ઇચ્છતા નથી. શ્રી શેઠ આણંદજી કલ્યાણજીને વારંવાર લખવા છતાં તેઓ શ્રીએ કૉન્ફરન્સની બ્યાનબી માંગણી સ્વીકારી નથી તે ઉપર અમો આપનું ખાસ લક્ષ્ય ખેંચીએ છીએ અને વિનંતિ કરીએ છીએ કે આ સવાલનો ચોખ્ખો નિર્ણય આપ આપની સલામાં કરશો.

શ્રીમાન શેઠ આણંદજી કલ્યાણજી તથા શ્રી કૉન્ફરન્સ વચ્ચે વૈમનસ્ય ઉભું ન થાય તે અમો પણ ઇચ્છીએ છીએ પણ તેઓ છીએ અમારી સંસ્થા પ્રત્યે આત્મસુધી બતાવેલી વલણના લીધે એટલું તો સ્પષ્ટ છે કે તેઓ તીર્થોને લગતા મદદ સવાલોને અંગે આ સંસ્થાની સલાહ-અગર સદકાર લેવા માગતા નથી. શ્રી શેઠ આણંદજી કલ્યાણજીએ અમારી સંસ્થા પ્રત્યે લીધેલી વલણ માટે અમો સખ્ત વિરોધ જાહેર કરીએ છીએ અને અમો આશા રાખીએ છીએ કે આપ સદગૃહસ્થો તેઓશ્રીની આત્મ વલણ પ્રત્યે આપની ના પસંદગી દર્શાવશો.

ઉપર મુજબ તાર પત્રો વગેરે મોકલ્યા પછી અમારા તરફથી રા. ચીતુભાઈ લાલભાઈએ અમદાવાદ મુકામે તા. ૮ મીની મીટીંગમાં હાજરી આપી શેઠ આણંદજી કલ્યાણજીની આ વલણ સામે સખ્ત વાંધો ઉઠાવ્યો હતો. સાર પછી ચર્ચાને પરિણામે શેઠ આણંદજી કલ્યાણજીની સદરહુ મીટીંગમાં નીચેનો ઠરાવ સર્વાનુમતે થયો હતો જે અમને તેઓના તા. ૧૨-૭-૨૮ ના નં. ૧૦૭૫ વાલા પત્ર સાથે મોકલી આપવામાં આવ્યો હતો અને પટણા મુકામે હાજરી આપવા મદદ આ સંસ્થાને તાર દ્વારા આમંત્રણ આપવા અવ્યું હતું. ૨. શેઠ આણંદજી કલ્યાણજીની તા. ૮-૭-૨૮ ની બેઠકમાં થયેલો ઠરાવ.

તા. ૮ જુલાઈ સને ૧૯૨૮ ના રોજ શેઠ આણંદજી કલ્યાણજીની પેઢીના મહાનમાં શેઠ આણંદજી કલ્યાણજીની પેઢીના વહીવટ કરનાર પ્રતિનિધિઓ તથા સ્થાનિક પ્રતિનિધિઓની મીટીંગ મળેલી તેમાં ઠરાવ થયો તેની વિગત—

‘શેઠ ચીતુભાઈ લાલભાઈએ કૉન્ફરન્સને આમંત્રણ કરવામાં આવતું નથી તે ખાખતની હકીકત જાહેર કરતાં શેઠ હોદાલાલ પ્રેમજીભાઈએ દરખાસ્ત કરી કે જૈન ટ્રેવેલર્સ કૉન્ફરન્સ તથા જૈન એસોસીએશન ઑફ ઇન્ડિયાના પત્રો આવેલા છે તેના અંગે દરખાસ્ત કરવામાં આવે છે કે બ્યારે બ્યારે રથાનિક પ્રતિનિધિની સભા બોલાવવામાં આવશે અને તે સાથે બીજા સંબંધિત ગૃહસ્થોને બોલાવવામાં આવે તે વખતે જૈનકૉન્ફરન્સને તથા જૈન એસોસીએશન ઑફ ઇન્ડિયાના પ્રતિનિધિઓને બોલાવવાને આમંત્રણ કરવું.’ તે દરખાસ્તને સાચકા વાકા શેઠ નરસીલાલ નથુભાઈએ ટેકા આપતાં સર્વાનુમતે ગમ્મર થઈ.

૩. ઉપદેશક-પ્રવાસ. પુનઃલાલ પ્રેમજીદ શાહ—જેઓએ આ સંસ્થાની ઉપદેશક તરીકે સંસ્થાના પ્રચારકાઈ અને સુદૃઢ બંદાર ફંડ ખાતાં અંગે પ્રથમ મંજૂર વખત સેવા બજાવેલી હતી તેઓ ફરીથી કન્વેન્શન પછી આ ખાતામાં જોડાયા હતા હાલ તેઓ આ કૉન્ફરન્સનાં સદરહુ હામજારથી છૂટાં થયાં છે. એટલે કે તેઓ હવે આ કૉન્ફરન્સની નેકરીમાંથી ફારેગ થયા છે.

રાજમલ ભગવાનદાસ શાહ—રહેવાસી (સિંધ) હાથના—એમને સંસ્થાના પ્રચારકાર્ય અને સુકૃત ભંડાર ફંડ ખાતાના અંગે ઉપદેશક તરીકે નિમવામાં આવ્યા છે અને હાલ તેઓ મારવાડ વિભાગમાં પ્રયાસ કરી રહ્યા છે.

કરસનદાસ વનમાલીદાસ શાહ—ને હાલ દક્ષિણ વિભાગમાં મોકલવામાં આવ્યા છે જેઓ તે વિભાગમાં સંરચાનું પ્રચાર કાર્ય અને સુકૃત ભંડારફંડનું કાર્ય કરે છે. હાલ તેઓ પૂનામાં ઉત્સાહથી કાર્ય કરે છે.

વાલીલાલ સાંકેલચંદ શાહ—ઉત્તર વિભાગ ગુજરાતમાં પ્રવાસ કરી રહ્યા છે અને પોતાની ઉમ્મર યંચેલી છતાં વ્યાખ્યાન શક્તિથી લોદાગાં સારા ઉત્સાહ રેડી રહ્યા છે. સુકૃત ભંડારફંડ અને પ્રચારકાર્ય સારા પ્રમાણમાં કરે છે.

૪. 'ન્યાયાવતાર'—મુ'બદ્ધ યુનિવર્સિટીએ સદરહુ અન્ધને સામાન્ય 'grammar' અભ્યાસક્રમમાં ચાલુ સા. લમાં પાઠ્ય પુસ્તક તરીકે સ્વીકારેલ હોઇ યુનિવર્સિટીના અભ્યાસક્રમની ચાલુ પદ્ધતિ સર તે પુસ્તક વિવેચન વિગેરે સાથે તૈયાર કરવાનું અતિ નજરનું હોવાનું હોવાથી સાંગલીની વિલિંગ્ડન કોલેજના પ્રોફેસર પી. એલ. વૈલે આ પુસ્તકનું વિવેચન આદિ કાર્ય વિના ખદતે તૈયાર કરી આપવા ઉદારતા દર્શાવી, રા. મોહનદાસ ભગવાનદાસ ઝવેરી કે જેઓ આ સંરચાના રે. જ. સેક્રેટરી હતા અને જેઓ એક ખરા સાહિત્ય પ્રેમી છે તેમની મારફતે સંરચાને સચના કરવામાં આવતાં x x સદરહુ પુસ્તક નજરી અને યોગ્ય પદ્ધતિસર છપાવી પ્રકટ કરવાનું સંરચાની કમિટીએ ઠરાવ્યું છે, આ પુસ્તક હાલ પ્રેસમાં જ હોઇ તુરતજ પ્રસિદ્ધ થશે. પ્રો. પી. એલ. વૈલેની આ નિરુપદ્ધ સેવા ધન્યવાદને પાત્ર છે ને તે બદલ અમે તેઓનો આભાર માનીએ છીએ.

૫. બનારસ હિંદુ યુનિવર્સિટીમાં એક 'જૈન ચેર' સ્થાપવા સંબંધી વિષયમાં લખ્યા વખત થયાં સદરહુ યુનિવર્સિટીના સત્તવાલા અને સંરચા વચ્ચે પત્ર વ્યવહાર ચાલે છે. સંરચા તરફથી છેલ્લે પત્ર નં. ૧૦૦૬ સદરહુ યુનિવર્સિટીને તા. ૧૧-૪-૨૮ના રોજ લખવામાં આવ્યો છે જે આ માસિકતા પૃષ્ઠ ૩૫૫ વેશાખ અંકમાં પ્રકટ કરી ગયા છીએ તે પત્રમાં

છેવટે જણાવ્યા મુજબ ઉક્ત યુનિવર્સિટીના પ્રો. વાઇસ ચાન્સેલર આચાર્ય આણંદશંકર બાપુભાઇ મુવતી તા. ૫મી જુલાઈ ૧૯૨૮ના દિને મુલાકાત લેવામાં આવી હતી. આ મુલાકાત આપવા તેઓશ્રી રા. મકનજી જે. મહેતાની ચેઅરમાં આપણી ગોઠવણુ પ્રમાણે આવ્યા હતા અને ને વખતે સંરચા તરફથી ચર્ચા કરવા અગા-ઉથી કમિટીના કેટલાક સભ્યોને હાજરી આપવા વિનંતિ કરવામાં આવી હતી. હાજર રહેલાઓમાં રા. મકનજી જે. મહેતા, રા. ચિતુભાઇ લાલભાઇ શેઠ, રા. મોહનલાલ, બી. ઝવેરી, રા. મોતીચંદ, ગિ. દાપડીઆ, રા. ઉમેશ્વંદ ડી. બારોડીઆ વગેરે હતા. કેટલીક શંકાઓ વચેરે જે ઉક્ત પત્રમાં દર્શાવવામાં આવેલ છે તે તેમજ અન્ય બાજતોની રૂબરૂ પુષ્કળ ચર્ચા થઇ હતી અને જે નિર્ણયો કરવામાં આવ્યા હતા તે સંબંધી રા. આનંદશંકર બાપુભાઇ મુવે જણાવ્યું હતું કે યુનિવર્સિટી તરફથી ખુલાસાવાર પત્ર લખી મોકલવામાં આવશે. આ પત્ર આવી ગયેથી અમે માનીએ છીએ કે આ પ્રશ્નો ઉવેરનો નિર્ણય થઇ જશે.

૬. બાળજનમ અને મરજી પ્રમાણ—આ બાબતમાં શ્રી. ગોધારી વિરા શ્રીમાળી જૈન દવાખાના તરફથી પ્રતિ વર્ષ મુ'બદ્ધ યુનિવર્સિટીના આરોગ્ય સંરક્ષણ ખાતાં તરફથી જનમ અને બાળ મરજીના આંકડાઓ માંગવામાં આવતા હતા. ચાલુ વર્ષ માટે રચાનિક યુનિવર્સિટી તરફથી તેમ નહિ કરવામાં આવે એવો પત્રથી જનમ વાજવામાં આવ્યો હતો જે પત્ર તેમના (દવાખાનાના) સં. ૧૯૮૩ના રિપોર્ટમાં પ્રકટ કરવામાં આવ્યો છે. આ બાબતમાં ધટનું કરી બાળજનમ અને મરજીના આંકડાઓ મેળવવા માટે ઉક્ત દવાખાનાના એક ઉત્સાહી અને સેવા માવનાવાળા મંત્રી રા. નરેશભદાસ ભગવાનદાસ શાહ તરફથી અમને જણાવવામાં આવતાં, આરોગ્ય ખાતાના વડા પર એક પત્ર લખી રૂબરૂ મુલાકાત માટે ગોઠવણુ કરવામાં આવી હતી, જેના જવાબમાં તેઓ તરફથી એક લખાણ પત્ર અમને મોકલવામાં આવ્યો હતો જેમાં તથા પ્રથમના દવાખાનાને મળેલ પત્રમાં જણાવ્યા મુજબ તે ખાતાની દલીલ એવી હતી કે બાળ મરજી પ્રમાણના આંકડાઓ બહુ મોક્સ મલે છે, બ્યારે

આલ જન્મના આંકડાઓ પુરતા ચોક્કસ મળી શકતા નથી કેમકે તેઓના માનવા પ્રમાણે જૈન સ્ત્રીઓ બાળક અવતરવાના સમયમાં મુખ્ય ઊંડી બહાર નીકળે છે જેથી જન્મની નોંધ અહિં યથા શકતી નથી અને તેથી ગરણ પ્રમાણ વિશેષ જોવામાં આવે છે. બીજી દલીલ એવી હતી કે આપણા જૈન બાળકો ઘણી વખત આવી નોંધ લખતે પોતાને 'વાણીયા' અથવા 'હિંદુ'માં લખાવી દે છે જેથી પણ ચોક્કસ આંકડા મળતા નથી. આ દલીલો સાથે લખેલ પત્રમાં અમને રૂબરૂ મતવા માટે સમય આપતાં રા. ચીતુભાઈ લાલ-ભાઈ શેઠ, તથા રા. નરોત્તમ બવાનદાસ શાહ તથા સંસ્થાના આસીસ્ટન્ટ સેક્રેટરી વગેરે મી. નેશનલ સાથે ખાતાના વડાની મુલાકાત લીધી હતી અને રૂબરૂ ચર્ચાને અંતે તેઓએ આંકડા જે મને તે પ્રકટ કરવા વચન મળ્યું હતું અને ચાલુ સાલના જે આંકડાઓ નહિં આપવા તેમણે લખી જણાવ્યું હતું તે આંકડાઓ પત્ર સાથે લખી મોકલવા જણાવવામાં આવ્યું હતું.

૭ શ્રી સમ્મેતશિખરજી સંખધે પટણાની મીડીંગ અને તે સંખધે પટણા હાઇકોર્ટે આપેલા ચુકાદો. પટણા મુકામે આ કેસમાં દિગંબરો સાથે સમન્વિત કરવા દેશના જુદા જુદા વિભાગોમાંથી અગ્રપણ નેતાઓ એકઠા થયા હતા. (તા. ૧૧-૭-૨૮) જે વખતે તા. ૮મીની અમદાવાદની બેઠકમાં યજ્ઞેશ્વર દશવ અન્વયે આ સંસ્થાને શેઠ આણંદજી કલ્યાણજી તરફથી તારથી આમંત્રણ આપવામાં આવતાં સંસ્થા તરફથી સંસ્થાના એક રે. જ. સેક્રેટરી રા. ચીતુભાઈ લાલભાઈ શેઠ પટણા મુકામે વાઘાઘટ વખતે હાજરી આપી હતી. આ સમાધાની દિગંબરી બાઇઓની કેટલીક નજીવી ખેંચતાણને અંગે તૂટી પડી હતી. અને સમાધાન થઈ શક્યું નહોતું. કોર્ટમાં મુકદ્દમા ચલાવવાને આપણા તરફથી મુખ્યાર્થના ગણીતા એડવોકેટ-ટ્રીપ્લેટ બુલાભાઈ દેશાઈને રોકવામાં આવ્યા હતા. આ અપીલનો ચુકાદો પટણા હાઇકોર્ટે આપણા લાભમાં આપ્યો છે જે નીચે મુજબ છે.

સ્વેતાંબરો તથા દીગંબરો વચ્ચેના મુકદ્દમાની અપીલ પટણા હાઇકોર્ટેમાં ચાલતી હતી તેના ચુકાદો સદરહુ કોર્ટે તા. ૮ મી ઓગસ્ટના રોજ આપ્યો હતો. મજદૂર ચુકાદાની તારથી નીચે પ્રમાણે ખબર મળી છે.

નીચલી કોર્ટે નીચેના મુખ્ય મુદ્દાઓ ઉપર સ્વેતાંબર જજનો સામે જે કાયમનો મનાઈ હુકમ આપ્યો હતો તે રદ કરવામાં આવ્યો છે.

૧. શ્રી પાર્શ્વનાથ હીન્ન ઉપર સ્વેતાંબર જજનો એ કોઈપણ જાતના રહેવાના મકાનો બાંધવા નહી.

૨. સદરહુ કુંગર ઉપર દીવસ અને રાત્રે સંત્રીઓ અગર બીજા માણસોને રાખવા નહીં.

૩ સદરહુ કુંગરના રસ્તા ઉપર કોઈપણ જાતના દરવાજા અગર બાંધકામ કરવું નહીં.

૪. શ્રી પદ્મપ્રભુ, શ્રી અબીનંદન પ્રભુ અને શ્રી ધર્મનાથ પ્રભુની હુંકામાં સ્વેતાંબરો તરફથી જે નવા ચરણોની સ્થાપના કરવામાં આવી છે તે ચરણ કાઢી નાખી તેની જગ્યાએ અસહ હતાં તે ચરણો સ્વેતાંબરોએ કરવા અને તેજ પ્રમાણે શ્રી સુવિધિનાથ અને શ્રી ચંદ્રપ્રભુની હુંકામાં કરવા.

૫. સને. ૧૯૧૯ પછી કુંગર ઉપર જે પણ મકાનો બંધાયા હોય અને હાલ બંધોતા હોય તે પણ સ્વેતાંબરોએ પાડી નાખવા અને મકાનના બાંધકામ માટે જે ચીજો કુંગર ઉપર હોય તે ઉપાડી જવી.

ઉપર જણાવેલ બધા મુદ્દાઓ ઉપર નીચલી કોર્ટે સ્વેતાંબરોને જે કાયમી મનાઈ હુકમ આપ્યો હતો તે રદ કરવામાં આવ્યો છે. નીચલી કોર્ટે દાવાનો ખર્ચ સ્વેતાંબરોએ દીગંબરોને પુરેપુરો આપવો એવો જે હુકમ કર્યો હતો તે હુકમ અપીલ કોર્ટે રદ કરી નીચલી કોર્ટે તથા અપીલ કોર્ટમાં સ્વેતાંબરોને મરેલ ૨/૩ ખર્ચ દીગંબરો સ્વેતાંબરોને આપે તેવા હુકમ કર્યો છે. ઉપરના હાઇકોર્ટેના ચુકાદાથી બધા મુખ્ય મુદ્દાઓનો ચુકાદો સ્વેતાંબરોની તરફેણમાં મળેલો છે. બાકીના ગાણુ મુદ્દાઓ ઉપર નીચલી કોર્ટેના હુકમ મંજૂર રાખવામાં આવ્યો છે.

૮ શ્રી અંતરિક્ષજી—સંખધે દિગંબરો સાથે કેટલાક ઝઘડાઓ થાશે છે તે પેટા એકની સુનાવણી વિશાલતની પ્રીવીકાઉન્સીસમાં થોડાં વખત પછી નિર્ણયનાર છે. આ કેસ ચલાવવામાં આવેના જૈનકામના પ્રસિદ્ધ સેલોસીટર ટ્રીપ્લેટ મેટીયંદ ગિરધરજી કાપડીઆ મદદ કરી રવા છે. સદરહુ કેસના અંગે વિશાલતનું ખર્ચ થયું ચાપ એ સ્વાભાવિક છે હાલ શ્રી અંત-

રિક્ષકના બંડારમાં નાણાંની ખેંચ હોઇ આર્થિક સહાયની સંપૂર્ણ જરૂર છે. આ સહાય માટે લાંબા કાર્યકર્તાઓ તરફથી કોન્ફ્રેન્સને એક પત્ર લખવામાં આવતાં સરચાની કમિટીએ ૨૧ જાન્યુઆરીએ યોગ્ય જોડવાણ અને મદદ કરવા એક વગવાળી પેટા કમિટી નિર્મી છે. જે ખતતા પ્રયાસો કરે છે. શ્રીમંતો આ કાર્યમાં જરૂર સહાય કરે એમ ઇચ્છીએ છીએ. અતેના શ્રી ગોડીજના ઉપાધ્યક્ષમાં દૂરકીઓએ ગયા રવિવારે ૨૯-૭-૨૮ ના રોજ એક સભા આ વિનંતિ પર ધ્યાન આપવા બોલાવી હતી. જે વખતે આ કમિટીના કેટલાક સભ્યોએ હાજરી આપી હતી. ૩૧. ૫) પાંચ હજારની મદદ કરવાનું શ્રી ગોડીજના દૂરકી સાહેબોએ સરહદ સભામાં કરાવ્યું છે. ખીલઓ પણ મદદ કરશે એમ આશા રાખીએ છીએ.

૯. ઉપદેશક કરસનદાસને વિષાદ—

પુના—વેતાન પેઠામાં આવેલ દયાશીભાઈ જૈન વાડીમાં મુનીરાજની વિચક્ષણ વિજયજીના વ્યાખ્યાનમાં જાહેર જાણથી આવતા શ્રી જૈન શ્રેતાંગર કોન્ફ્રેન્સ રું કામ કરી રહી છે તેના ઉત્તરે સમજવતા અને સુકૃત બંડારફંડની આવક શાખા શાખા વપરાય છે. જે ૨૫૯ સમજવતા ઉત્સાહી શેક કાંતીલાલ ગગળભાઈ તથા શેક મણીલાલ મોકમચંદની ગરજાતરી ફંડ શરૂ થયું. જેમાં લગભગ ગામમાંથી રૂ. ૩૦૦) ત્રણમેયમા અને દરેક પૈઠાના આગેવાનોએ સારો ફાલે આપ્યો હતો. અહીં જૈનોને ઉતરવા માટે ફક્ત એક જ શેક મોતીલાલ ભગવાનદાસની ધર્મશાળા છે. જ્યાં ત્રણે શિક્ષકના જૈનોને સરખી સગવડ મળે છે. કોઈ પણ જાતનો ભેદ ભાવ રાખવામાં આવતો નથી અને શેક બાપુલાલભાઈ ઉત્સાહથી દરેક ધાર્મિક કાર્યમાં સારો રસ લઈ રહ્યા છે અને અહીં કેટલાય તક છતાં એક સંખી સારી જોવાણી છે, શેક બાપુભાઈ પાતાચંદ દરેક ધાર્મિક કાર્યમાં સારો રસ લઈ રહ્યા છે.

ખારામતી—જ્યાં જૈનના પંદર વીસ ઘર છે. જેમાં રચનાવાશી અને શ્રેતાંગર જાણ્યોને નજીવા કારણથી એક મંખી દેખાતી નથી તેથી જૈન દેરાસરમાં આવક ઓછી થતી દેખાય છે આ માટે જો પ્રયાસ કરવામાં આવે તો સરેલા દાર્જ યદ્ય શકે છે

જે ઉપર કોઈ ધ્યાન આપવું નથી. વળી ત્યાં સુકૃત બંડાર માટે શેક કેસુરચંદ રામચંદના ના ઉત્સાહથી રૂ. ૮૯) ઘણીજ સારી રકમ યદ્ય હતી.

મુખા (પુના)—જ્યાં ફક્ત જૈનનાં છ આઠ ઘર છે. એક સંખી સારી છે. દરેક ધાર્મિક લાગણીવાળા સારા જોવાય છે. પણ દેરાસરજીનું કામ ચાર છ વરસથી ચાલે છે. પૈસાના અભાવે પ્રતિષ્ઠા હમ્મ સુધી યદ્ય નથી. માટે ગામગામના આગેવાનોએ ધ્યાન ખેંચવા જેવું છે અહીં સુકૃત બંડારફંડમાં શેક ખીમચંદ પુંછરામના ઉત્સાહથી રૂ. ૫૩) યથા હતા. જેમાં શેક દેવચંદ જેઠીરામ બંડારી ઘણાજ મજા છે.

ખેરાગામ (પુના)—જ્યાં જૈનના છ આઠ ઘર છે એક સંખી સારી છે ત્યાં પંચ મેંજુ કરી કોન્ફ્રેન્સના ઉદ્દેશ સમજવતા ઉત્સાહી શેક નથુરામ ભામચંદની પહેલથી રૂ. ૧૯) ની રકમ યદ્ય હતી આ ખેડાના ગામે છતાં ધાર્મિક લાગણી ઠીક દેખાય છે.

મનમાડ—જૈનોનાં ત્રણ ચાર ઘર છે. રચનાવાસી બધુઓમાં પચીશક ઘર છે એકંદર સંખ સારી છે. કોન્ફ્રેન્સના ઉદ્દેશ અને સુકૃત બંડાર ફંડની ચેજના વિશે વિવેચન કર્યું ૩૧. ૨૧, એકવીસ આઝ્યા, હીરાજીદેન ધાર્મિક કાર્યમાં સારો ભાગ લે છે. પૈનાને લાંબા વર દેરાસરજી છે. મુનિમહારાજજોને જવા આવવાનું રથજી હોઇ દેરાસરજીની જરૂર છે. વરની ઝોઝો છે નથી જૈનકોમના શ્રીમંતો યોગ્ય કરે તો કામ તુરત ચાલે તેવું છે.

નાંદગાંવ—જૈનોનું ફક્ત એક જ ઘર છે ફિંગ. જરોનાં ૩૦-૪૦ ઘર ગણાય. આખાજ દક્ષિણમાં અહિંના જેવું વિરાળ અને ભવ્ય મંદિર ખીજે રથજો જોવામાં આવતું નથી. શેક જીમરાજ કાનમગજીના ઉત્સાહને લીધે ફંડમાં સારી રકમ મળી હતી.

પીપડગાંવ—જૈનોનાં ૧૫-૨૦ ઘર છે. રચનાવાસી તથા આપણા ભાઈઓ વચ્ચે રાંપ સારો છે, શેક ઉત્તમચંદ ગમાનચંદ તથા કકડભાઈના અમીચંદના ઉત્સાહથી રૂ. ૬૩) સારી રકમ યદ્ય હતી. ધામક કાર્યોમાં વિશેષ ઈચ્છાની જરૂર છે.

ગાખેડા—જૈનોનાં આઠક ઘર છે. ઘર દેરાસરજીની વ્યવસ્થા ઠીક છે. પંચ મેજી કોન્ફ્રેન્સના ઉદ્દેશ અને

સુ. જા. ૬૩ની યોજના સમગ્રવર્તા ઉત્સાહી શેઠ સરપચંદ દલછાસામની પહેલથી શા. ૩૦) થયા. શેઠ ખેચરદાસ જુમખરાગે સારી મદદ કરી હતી. નજવા કારણથી સાધારણ મતદેર જણાય છે જે આગવાનો દૂર કરવા પ્રયાસ કરે એ ધમ્મવા જેવું છે. આ તરફ પહોંચી ધણા જ મોટા છે જેમાં અનેક જાતની ઉપયોગી વસ્તુઓ થતી કહેવાય છે.

કાલુરથા—જૈનોનાં ત્રણ ધર છે. ધાર્મિક યાગ ગણીવાળા શેઠ જેવંદ અખીચંદની લાગણીથી ૬૩માં શા. ૧૪) ચૌદ થયા. ડુંગરપર પેશવાઈ વખતનો કિતો છે. હવા પાણી ધણું સારું છે. વનસ્પતિ અસિ-ખાસ બહુ ઉપયોગી થાય છે.

વડનેર—જૈનોના કુત ચાર-પાંચ ધર છે એક સંપી સારી છે, સુકૃત બંડાર ૬૩ની યોજના સમગ્ર-વર્તા બધા ગૃહસ્થોએ શા. ૨૧, કરી આપ્યા હતા.

ખેડગામ—જૈનોનાં આઠ-દશ ધર છે. દેરાસરજી નાનું છતાં સાઈ છે વ્યવસ્થા શેઠ કચરામાઈ ઠીક કરી રહ્યા છે. પંચ મેળવી કાંકર-સના ઉદેશ લાનિકારક રિવાજો સુકૃત બંડાર ૬૩ની યોજના વગેરે માટે વિવેચન કર્યું હતું. સાધારણ અંદર અંદરના મતભેદોને લઈ પરિણામ આપ્યું નહિ. પંચ છરું પડ્યા પછી ધાર્મિક લાગણી વાળા શેઠ કચરામાઈએ પોતાની રકમ લખી આપી હતી.

સી.નેર—જૈનોનાં ધર ચાર છે. દેરાસરજીનો વહીવટ ઠીક ચાલે છે. શેઠ વાડીલાલ મુલચંદમાઈની શરૂઆત અને મુંબઈવાલા શેઠ સોમચંદ લાલચંદની સારી લાગણીથી ચાર ધર છતાં શા. ૨૫) સુકૃત બંડાર ૬૩માં થયા હતા. જેમાં બે માસ ઉપર ધર્મ પ્રેમી શેઠ સરપચંદ ગોવિંદજીએ શા. ૨૫) પચીસ આપ્યા હતા છતાં કેળવણી પ્રત્યે તેમનો ખાસ પ્રેમ હોઈ ફરીથી શા. ૮) આઠ આપ્યા છે.

ગોડીબજાર—જૈનોનાં ચાર-પાંચ ધર છે. રયા-નકપાસી લાઇએના ૨૦-૨૫ ધર છે. એકઝૂંપી એક-દરે ઠીક છે. પંચ મેળવી કાંકર-સના ઉદેશ અને સુકૃત બંડાર ૬૩ની યોજના સમગ્રવર્તા બધા ભાઇઓએ સારી મદદ આપી હતી.

અહિં દરેક વર્ષ ઉપર દેરાસરજીનો ખાસ નાખેલ છે પણ ડુંકી વસ્તી હોવાથી જમીન ઉપર બે દાય સુધી આવેલ કામ અટકી રહ્યું છે. મુનિમદાસજીએ

જવા આવવાનું મુખ્ય સ્થળ હોવાથી આ કામ પૂરું થવાં જરૂર છે. બહારની મદદની જરૂર છે. ૧૦ સુકૃતભંડાર ૬૩ની વસુલાત. તા. ૮-૧-૨૮ x x થી તા. ૧૭-૭-૨૮ સુધી.

ઉપદેશક વાડીલાલ સાંકલચંદ શાહ મારફતે વસુલ આપ્યા. સાણંદ ૫૦૦, કિંગતા ૨૨૦૦, જસકા હા, ગજાવા ૪, મંડાલી ૩, લુણવા ૭, ૫૮, જાનખાતે, આંગણુજ ૧૨૦૦, દાસજ ૫, મહેરવાડા ૨૬, કલોદાર, સમોડા ૮, વીડોડા ૫૦, બગાદ ૧૧૧, ભાંડુ ૫, મોટી-દાદ ૧૦, બામેસણ ૪, વામન ૨૦, અંબોર ૧૮, ગોકરવાડા ૧૩, વીરના ૧, ગોરાદ ૭, ખંડલ ૧૬, ૫૩, શુભખાતે, લણવા ૨૦૦, પીપલ ૧૨, કયાણી ૩ અંબે ૨૦, જાખાના ૧૪. સંખારી ૨૦, ચવેલી ૧૩, પંડા-રપુર ૬, ગાંધુ ૧૫, મહેરા ૧૩, વડાવલી ૩૩, સંકેર ૫, રણજ ૧૦૦૦, પચોટ હા, પાથોદર ૨, લાંબુજ ૫, ૫૮, (પાછલથી), સાલડી ૨૦, લીંચ ૨૫, સામડી ૨૦, ભેસાણ ૨૦, અંબાસણ ૧૩, છડીઆરડા ૧૫, મહુંદ ૨૧, મીઠા ૨, સામેત્રા ૬૧, કંધરાવી ૨૧=કુલ શા. ૫૮૨-૦-૦

ઉપદેશક પુજાલાલ પ્રેમચંદ મારફતે—કરાંચી ૩૬૮૦, હૈદરાવાદ (સિંધ) ૨૧, હાલ ૮૦૦, ઝનરકોટ ૧૨, કતાપુરા ૧૧, સલોદરીઆ ૫, કાનપુરા ૫, હંદરી ૭૦૦, કોલીવાડા ૪૧, હુમેરપુર ૭, વાંકલી ૩૦૦, વોવાવા ૨૫, જીવાગવી ૫૫૦, સહિરાવ ૪૫, ડુજાળા ૫૦૦, સુહાલા ૪૨, કોટ ૪, લાઠારા ૪, હુળાવા ૫૧, વીસલપુર ૩૧, ચાંલી ૩૦૦, માળા ૧૨, મળદર ૪, વેઢા ૨૧, કુલ શા. ૧૧૨-૪-૦ એકે નવસેંધાર રૂપીઆ ચાર બાના.

ઉપદેશક કારસનદાસ વનમાલીદાસ મારફતે—કરંજ ૬, મુરત ૨, (પ્રથમ આવ્યા ઉપરાંત), જલગાંવ ૧૫, પાચોરા ૧૫, જામનેરા ૧, નાદરા ૧૫, ચાલીસા-ગાંવ ૫૧, ચાંદવડ ૧૭, સીજેર ૩૬, પ્રંથક ૨૦, કીમ ૧, ધુલીઆ ૭, પાચોરા ૨, (પાછલથી) નવીઆદ ૧૬, (પ્રથમના લલાવેલા), પીપલગામ, ૨૩, ઘટનેર ૨૧, વર્તી ૧૨૦, પોદીવજાર ૩૩, મોસેહા ૩૦, કાલસ્યા ૧૪, નાદિક ૬૫, નાલે-ગાંવ ૨૦૦૦, નાંદગાંવ ૫, મનમોડ ૨૧, સીજેર ૨૫, કંવલ ૨૮, રાજુર ૨૫, આકોલા ૧, કંવલ શા. ૬૧૪-૮-૦.

૧૧. સંવત ૧૯૮૩ ના આસોવદી ૦)) સુધીનું સરવૈયું.

૧૫૭૬૧-૧૪-૧૦ શ્રી ખાતાંઓ.

૯૪૫૮-૯-૭ શ્રી કૅન્ફરન્સ નિભાવ ફંડ
ખાતે.

૧૩૦૩-૫-૩ શ્રી પુસ્તકો દાર ફંડ ખાતે

૧૫૭૬૧-૧૪-૧૦

૮૩૬૪૩-૦-૫ શ્રી અક્રિય ખાતાંઓ

૭૧૧૧-૦-૩ શ્રી શત્રુંઘ્ય પ્રચાર કાર્ય ખાતે

૧૫૯૦૫-૧૫-૨ શ્રી. જૈન સ્પે. એન્ડ્યુ બોર્ડ
ખાતે

૩૪૫૧-૧૩-૯ શ્રી કૅન્ફરન્સ પ્રેમચંદ રકો.
દારશિપ ખાતે.

૧૦૦૦૦-૦-૦ શ્રી બીજી કૅન્ફરન્સ રીસેપ્શન
કમિટી ખાતે

૪૭૧૭૪-૩-૩ શ્રી હિન્દુ બનારસ યુનિવર્સિટી
જૈન એર આદિ મદદ ફંડ
ખાતે

૮૩૬૪૩-૦-૫

૯૯૪૦૪-૧૫-૩

I have examined the Accounts and Balance Sheet, with the Books and Vouchers, of Jain Shwetamber Conference and report that the Balance-Sheet is properly drawn up, so as to exhibit a true and correct view of the affairs of that Institution as on Aso Vad 30 Samvat 1983. I have also seen the safe Custody Receipt (copy) of the Bank of India for securities mentioned in the Balance-Sheet

(Sd) Narottam Bhagvandas Shah

Honorary Auditor, 12-2-28

૧૩૪૫-૦-૦ શ્રી અંગત લહેજી ખાતે

૭૩-૧૧-૩ ઉપદેશક વાકીલાલ સાંકળચંદ

૫૫-૬-૬ ઉપદેશક પુન્યાલાલ પ્રેમચંદ

૨૯-૮-૯ ઉપદેશક કરશનદાસ વનમાલી

૧૭-૧૧-૦ શ્રી જૈનધર્મ પ્ર. સભા-ભાવનગર

૩૦૦-૦-૦ ધી ડાયમંડ જ્યુબીલી પ્રી. પ્રેસ
અમદાવાદ

૨૭-૦-૦ શંભુલાલ જગસીભાઈ

૪-૦-૦ રવિલાલ મકનજી (મોંનાસા)

૮૩૭-૧૦-૬ બાણુ કીર્તિપ્રસાદજી

૧૩૪૫-૦-૦

૯૨૬૮૦-૧૨-૩ સીકયુરીટીઓ તથા રોકડ

૧૦૦૦૦-૦-૦ સીડી હમ્બુવમેન્ટ ફસ્ટ બોન્ડ
ખાતે.

૭૫૦૦-૦-૦ સાગ્ર ત્રણ ટકાની લેન ખાતે

૪૯૬૮૪-૪-૭ સાગ્ર ત્રણ ટકાની નવી ખરીદ
ની લેન ખાતે

૩૦૦૦-૦-૦ ત્રણ ટકાની લેન ખાતે

૧૫૦૦૦-૦-૦ ધી બેંક ઓફ ઇન્ડિયા શીક્સ-
ડી. ખાતે

૪૦૦૦-૦-૦ ધી પોસ્ટલકલેસ સર્ટિફિકેટ ખાતે

૩૦૧૩-૫-૨ ધી બેંક ઓફ ઇન્ડિયાના ચાલુ
ખાતે

૨૦-૩-૩ ધી હાપીરીયમ બેકના ચાલુ
ખાતે

૧૭૫-૦-૦ જવેરી મણીલાલ સુરમમલ
પાસે (ટ્રેડર લરીકે)

૨૮૭-૧૫-૩ શ્રી પુરાંત આધિપતી રોકડ

૯૨૬૮૦-૧૨-૩

૫૩૭૯-૪-૦ શ્રી ખાતાંઓ,

૨૮૦૧-૯-૮ શ્રી જૈનયુગ ખાતે

૧૬૩૫-૧૦-૩ શ્રી જૈનયુગર દવિઓ ખાતે

૧૬૧૧-૫-૧૦ શ્રી પ્રાસ અધિવેશન ખાતે

૬૯૩-૧-૩ શ્રી ડેરટોક ફરનીયર ખાતે

૮૭-૮-૦ શ્રી હાઇબેરી ખાતે

૫૩૭૯-૩-૦

૯૯૪૦૪-૧૫-૩

૧૨. સંવત ૧૯૮૭ નાં કરતક સુદી ૧ થી આસો વદી ૦)) સુધીના આવક જવકનો હિસાબ.

૬૨૯-૧૦-૫ શ્રી પુરાંત ગષ્ટ સાથે બાકી.
 ૩૦૯૧-૫-૦ શ્રી કૌન્દર-સ નિભાવ ફંડ ખાતે
 ૪૧૨-૦-૦ શ્રી વ્યાજના આવ્યા તે
 ૭૨૦-૧૩-૪ બીજી કૌન્દર-સ રિસેપ્શન કમિટીનાં વ્યાજના
 ૪-૧૦-૦ શ્રી પરચુરણ આવ્યા તે
 ૧૯૫૩-૧૩-૮ શ્રી સુકૃત ભંડાર ફંડના વધા-
 રાના અર્ધ ભાગના

૩૦૯૧-૫-૦

૭૩૫૯-૧૨-૯ શ્રી સુકૃત ભંડાર ફંડ ખાતે.
 ૪૬૪૮-૧૨-૯ ઉપદેશકો મારફત વસુલ થયા તે
 ૨૫૦૧-૦-૦ શ્રી ખાસ અધિવેશન વખતે
 કહેલા પ્રમુખ શ્રી બહાદુર-
 સિંહજી સોધી તરફથી
 ૧૧૦-૦-૦ શ્રી પરચુરણ ઉધરાણીના
 ૧૦૦-૦-૦ શ્રી વ્યાજના આવ્યા તે

૭૩૫૯-૧૨-૯

૧૬૭૭-૭-૬ શ્રી જૈનયુગ ખાતે
 ૧૩૯૫-૬-૬ શ્રી લવાજમના તથા પરચુ-
 રણ વેચાણના
 ૨૮૨-૧-૦ જાહેર ખચરના
 ૧૬૭૭-૭-૬

૪૫૧-૯-૦ શ્રી જૈનગૃહસ્થ કવચો ખાતે
 ૪૫૧-૯-૦ સાથે દરમિયાન વેચાણના
 ૨૪૪-૨-૬ શ્રી પુસ્તકોદ્ધાર ફંડ ખાતે
 ૩૮-૮-૬ શ્રી પુસ્તકો વેચાણો તેના
 ૨૦૫-૧૦-૦ શ્રી વ્યાજના આવ્યા તે
 ૨૪૪-૨-૬

૨૫૭૬-૧૪-૮ શ્રી જૈન સ્વેતા એન્જી. બોર્ડ ખાતે
 ૬૨૨-૧-૦ શ્રી વ્યાજના આવ્યા તે
 ૧-૦-૦ શ્રી દુધ ખાતાનો
 ૧૯૫૩-૧૩-૮ શ્રી સુકૃત ભંડાર ફંડના વધા-
 રાના અર્ધ ભાગના

૨૫૭૬-૧૪-૮

૪૧૫૫-૧૨-૬ શ્રી કૌન્દર-સ નિભાવ ફંડ ખાતે જી
 ૨૨૯૬-૧૪-૧૦ શ્રી પગાર ખર્ચના
 ૩૬૯-૦-૦ શ્રી મકાન ભાડાના
 ૨૦૫-૧-૦ શ્રી પોસ્ટ તાર ખર્ચના (મુન્શી
 પ્રકરણ ખર્ચ સહિત)
 ૧૬-૩-૦ હયેક્ટીકના બીલના
 ૧૩૭-૪-૦ પેયર લવાજમ વીગેરેના
 ૬૬૬-૨-૧૦ રેશનરી પ્રીન્ટીંગ ખર્ચના
 (મુન્શી પ્રકરણ ખર્ચ સહિત)
 ૪૫-૧૧-૯ દુધ ગાડી ભાડાના
 ૨૬૯-૩-૧૦ શ્રી પરચુરણ ખર્ચના
 ૨૪-૧૨-૦ રેલ્વે પાસેના વીગેરેના
 ૩૧-૬-૦ વીમા કું. ને પ્રીમીયમના
 ૯૪-૧-૩ શ્રી કેસરીયાજી તીર્થ સંબંધી
 ખર્ચના થયા તે

૪૧૫૫-૧૨-૬

૭૩૫૯-૧૨-૯ શ્રી સુકૃત ભંડાર ફંડ ખાતે ઉધાર
 ૨૪૯૨-૭-૩ શ્રી પગાર ખર્ચના
 ૧૫૦-૦-૦ રેશનરી પ્રીન્ટીંગ ખર્ચના
 ૧૬૫-૧-૩ શ્રી પોસ્ટ તાર ખર્ચના
 ૧૯૬-૬-૦ ઉપદેશકોના ભથ્થા ખર્ચના
 ૨૭૨-૫-૩ ઉપદેશકોની મુસાફરી ખર્ચના
 ૧૨૦-૮-૮ શ્રી પરચુરણ ખર્ચના
 ૫-૫-૦ શ્રી દુધ ગાડી ભાડાના
 ૫૦-૦-૦ જાહેર ખચર ખર્ચના
 ૩૯૦૭-૧૧-૪ બા. જી. આ ખાતાના વધા-
 રાના અર્ધ ભાગે નીચે મુજબ
 આપ્યા તે

૧૯૫૩-૧૩-૮ શ્રી કૌન્દર-સના નિભાવ
 ફંડ ખાતે
 ૧૯૫૩-૧૩-૮ જૈન સ્વેતા એન્જી-
 કેશન બોર્ડ ખાતે

૭૩૫૯-૧૨-૯

૮૧-૧-૦ શેડ ફરીરચંદ પ્રેમચંદરકોલરશીપ ખાતે

૮૧-૧-૦ શ્રી વ્યાજના આવ્યા તે

૩૬૧-૮-૦ શ્રી બીજી કોન્કરસ રીસેપ્શન કમિટી ખાતે

૩૬૧-૮-૦ શ્રી વ્યાજના આવ્યા તે.

૨૩૦૩-૦-૦ શ્રી બનારસ હિંદુ યુનિવર્સિટી ખાતે

૨૩૦૩-૦-૦ શ્રી વ્યાજના આવ્યા તે

૪૨૬૬-૧૦-૬ શ્રી શત્રુઘ્ન પ્રચારકાર્થ ખાતે

૪૦૮૧-૦-૬ સાલ દરમિયાન વસુલ થયાને

૨૦૫-૧૦-૦ શ્રી વ્યાજના આવ્યા તે

૪૨૬૬-૧૦-૬

૮૦૮-૧૩-૭ ધી બેંક ઓફ ઇન્ડિયાના ચાલુ ખાતે

૮૦૮-૧૩-૭ સાલ દરમિયાન વધારે જમા થયા તે

૩૬૬-૪-૦ ધી ઇન્ડિયન બેંક ઓફ ઇન્ડિયાના ચાલુ ખાતે

૩૬૬-૪-૦ સાલ દરમિયાન વધારે જમા થયા તે

૫૦૦૦-૦-૦ ધી ઇસ્ટર બાળવા યુનાઇટેડ મીલ્સ લી. ખાતે

૫૦૦૦-૦-૦ નમદ રોકડ ડિપોઝિટ હતા તે.

૬૮-૨-૮ ઉપદેશક પુસ્તકાલ પ્રેમચંદ ખાતે

૬૮-૨-૮ ગઈ સાલના લેણા હતા તે આવ્યા

૬૮-૧૦-૦ શેડ મકનજી જુહાપાઠ ગૃહના ખાતે

૬૦-૧૦-૦ મઈ સાલના લેણા હતા તે આવ્યા

૨૬૪૮૧-૧૫-૭

૨૨૧૯-૧૨-૯ શ્રી જૈનયુગ ખાતે જી.

૫૧૨-૯-૦ કામળના અર્ચના

૧૩૫૮-૩-૩ શ્રી પ્રીતીંગિ અર્ચના

૨૧૪-૧૫-૩ શ્રી પોસ્ટ અર્ચના

૧૨-૧-૯ વી. પી. રજરેશન વીગેરેના

૧-૧૩-૦ રજરેશન અર્ચના

૮૧-૬-૦ રેલ્વે તુરના અર્ચના

૨૪-૨-૬ શ્રી પરચુરણ અર્ચના

૪-૧૦-૦ દ્વાપિ ગાડીમાઝાના

૨૨૧૯-૧૨-૯

૩૦૭-૭-૦ શ્રી જૈન ગ્રંથર કવિઓ ખાતે જી

૨૩૫-૩-૬ કામળના અર્ચના

૧૬-૩-૬ રેલ્વે તુરના અર્ચના

૫૬-૦-૦ વી. પી. રજરેશન વીગેરે

૩૦૭-૭-૦

૧૨૮-૧૦-૦ શેડ ફરીરચંદ પ્રેમચંદરકોલરશીપ ખાતે જી.

૧૨૦-૦-૦ રોકાલરશીપો આપી તેના

૮-૧૦-૦ જાહેર ખર્ચના અર્ચના

૧૨૮-૧૦-૦

૭૨૦-૧૩-૪ શ્રી બીજી કોન્કરસ રિ. કમિટી ખાતે જી.

૭૨૦-૧૩-૪ બાળે નિમાવજંડ ખાતે

૧૭૮૦-૨-૩ શ્રી શત્રુઘ્ન પ્રચારકાર્થ ખાતે જી

૧૭૮૦-૨-૩ સભ્યોના પ્રવાસાદિ તથા પરચુરણ અર્ચના

૬૫૦૦-૦-૦ સીમયુરીટીઓ વિગેરે ખાતે જી.

૨૫૦૦-૦-૦ ધી બેંક ઓફ ઇન્ડિયાના શીકરડા લી. ના વધાર્થા તે.

૪૦૦૦-૦-૦ ધી પોસ્ટલ કેશ સર્ટિફિકેટ ખાતે

૬૫૦૦-૦-૦

૩૮૭૫-૦-૦ શ્રી જૈન સ્ત્રીતાંબર એજ્યુકેશન બોર્ડ ખાતે

૩૮૭૫-૦-૦ બાળે સાલ દરમિયાન રોકાલરશીપો તથા પાઠશાળાઓને મદદ/ મોકલવા માટે કુલ રા. અપાયા તે,

૧૨૧૩-૧૩-૬ શ્રી અંગત લેખણાં ખાતે

૦-૧૧-૩ ઉપદેશક વાડીલાલ સાંકળચંદ

૧૪-૧૫-૦ શ્રી જૈન ધર્મ પ્રસારક સભા

૨૯-૮-૯ ઉપદેશક કરસનલાલ વનમાધી

૨૭-૦-૦ શંભુલાલ જગશીભાઈ

૪-૦-૦ શા. રવિલાલ મકનજી

૩૦૦-૦-૦ ધી કાવામંડળયુષીવી પ્રી. પ્રેસ.

૮૩૭-૧૦-૬ બાપુ કીર્તિપ્રસાદજી બાળે,

પ્રચારકાર્ય માટે અત્રેથી મોકલેલ તે.

૧૬૪ તેમના આવેલા ખર્ચના હિસાબો

આદ જતાં તેમની પાસે આ રકમ

શ્રી પુરાંતે છે તે તેમના ખાતે જી.

૧૨૧૩-૧૩-૬

૧૫૦-૦-૦ શ્રી ખાસ અધિવેશન ખાતે જી

૩૯૮-૮-૩ શ્રી ડેડરટોક ફરનીયર ખાતે જી

૮૭-૮-૦ શ્રી લાઇબ્રેરી ખાતે જી

૧૧-૧૨-૦ ઝવેરી મળચંદ આશારામ ખાતે જી

૧૧-૧૨-૦ બા. જે. ગંધ. સાલના દેવા

હતા તે મળરે આપ્યા.

૧૦૦-૦-૦ શ્રી જૈન સ્વયંસેવક મંડળો ખાતે જી

૧૦૦-૦-૦ બા. જે. ગંધ. સાલના દેવા

હતા તે મળરે આપ્યા.

૪૬૨-૧૫-૩ શ્રી પુરાંત નંચુસે બાકી

૧૭૫-૦-૦ ઝવેરી મણીલાલ સુરજભાઈ

(ટ્રેડર તરીકે) પાસે

૨૮૭-૧૫-૩ આફિસમાં રોકડા.

૪૬૨-૧૫-૩

૨૯૪૮૧-૧૫-૭

Correct.

(Sd.) N. B. Shah.

Hony. Auditor 11-2-28.

વિવિધ મોંઘ-અનુસંધાન પૃષ્ઠ ૪૮૮ થી

સંવત્સરી પર્વની 'જાહેર' તહેવાર તરીકે જુદી રજા—પ્રતિવર્ષ આપણે પવિત્ર સંવત્સરી દિન ગણેશ ચતુર્થીના દિવસે આવતો હોય, તેની જુદી રજા પાળવામાં આવતી નહોતી. આલું વર્ષમાં 'સંવત્સરી'ની પ્રુપ્ત વીધિ સદરકુ દિવસથી જુદી આવતી હોય જુદી રજા પાળવા માટે સુબંધ સરકાર સાથે અમારા તરફથી પત્રવ્યવહાર કરવામાં આવ્યો હતો. અને સુબંધ સરકારે આપણી માંગણી સ્વીકારતાં તા. ૧૮ મી સપ્ટેમ્બર ૧૯૨૮ નો દિવસ જાહેર તહેવાર તરીકે, તે દિવસે રજા પાળવાનો ફરવ કર્યો છે.

૧૩. સીક્યુરીટીઓનું લીસ્ટ.

૨૦૫૦૦-૦-૦ ધી ઇમ્પીરીયલ બેંક ઓફ ઇન્ડિયાની સેફ કરટડીમાં રહેલી સીક્યુરીટીઓની નોંધ:- ચાર નામની મળતી, જે. મહેતા. મોતીચંદ ગી. કાપડીયા, ચુક્કાચંદજી દેડા અને શેક દેવકરજી મળતી, નં. ૪૭૦૭-૬, ૧૬૦૨ તા. ૨૭ જુલાઈ ૧૯૨૬.

૩૦૦૦-૦-૦ ત્રણ ટકાની લેન. ૧૮૯૬-૯૭ ટુકડા. ૩) ર. ૧૦૦૦) ના. નં. બી. ઓ. ૧૦૧૬૦-૬૨ આ નોટો શેક. ફરીચંદ પ્રેમચંદ સ્કોલરશીપ માટે સંસ્થાને ખરીદીને આપવામાં આવી છે.

૭૫૦૦-૦-૦ સાડા ત્રણ ટકાની લેન ૧૯૦૦-૧ ની ફેસ વેલ્યુ. રૂ. ૭૫૦૦) ની ખરીદી રૂ. ૯૮૩૩ લેખે ૨-૫-૦૫ માં.

૫૦૦-૦-૦ ટુકડો નં. ૧) નં. બી. ૧૩૯૩૨૭.

૨૦૦૦-૦-૦ કટકા. નં. ૨) નં. બી. ૧૩૯૩૨૮-૨૯ ફરેક રૂ. ૧૦૦૦)ના.

૫૦૦૦-૦-૦ કટકા. નં. ૧) નં. ૨૨૫૫૧ નો.

૧૦૦૦૦-૦-૦ સીટી ઇમ્પ્રુવમેન્ટ ફંડ બોર્ડના ટુકડા ૬) નીચેની વિગતે ફેસ વેલ્યુ રૂ. ૧૦૦૦૦)ની.

૪૦૦૦-૦-૦ ટુકડા નં. ૪) રૂ. ૧૦૦૦)ના નં. ૨૩૦૭ થી ૧૦ ટકા ૪ ની ૧૯૦૨-૧૯૬૨

૬૦૦૦-૦-૦ નીચે મુજબ ૧૦૦૦) ટુકડો ૧) નં. ૬૩૫૬ } લેન.

૫૦૦૦) ટુકડો ૧) નં. ૬૩૫૭ } ૧૯૦૩... ૧૯૬૩.

૨૦૫૦૦-૦-૦

૧૫૦૦૦-૦-૦ ધી. બેંક ઓફ ઇન્ડિયાની શીફર્ડ ડીપોઝીટ રસીદ. ૧)

૧૫૦૦૦-૦-૦ ર. નં. ૨૧/૨૮૧૦ પાકતી તા. ૧૨-૮-૧૯૨૮.

૪૦૦૦-૦-૦ પાંચ વર્ષની મુદતના રૂ. ૫૦૦૦) પાંચ હજારની વેલ્યુના પોસ્ટ ઓફિસ ફેસ સર્ટિફિકેટસ

શ્રી જીન સ્વેનાયર કોન્ફરન્સના નામના ટુકડા નં. ૫) રૂ. ૧૦૦૦) ના. નં. A/૧૦૭૨૨૦થી ૨૪.

૪૯૬૮૪-૫-૭ સાડા ત્રણ ટકાની જુદી નોટો નીચેની વિગતે:-

૫૧૦૦૦-૦-૦ રૂ. ઓકાવન હજારની ફેસ વેલ્યુની ખરીદી કરી. જાના.

૧૦૦૦) ટુકડો નં. ૧) ૧૨૯૮૨૭ સં. ૧૯૦૦-૦૧.

૨૫૦૦૦) ટુકડો નં. ૧) નં. B ૭૪૬૩૪ B ૧૦૪૪૦-૧૮૫૪-૫૫.

૨૫૦૦૦) ટુકડો નં. ૧) નં. ૭૪૬૩૪ B ૧૦૪૪૧-૧૮૫૪-૫૫.

૧૨૫૦૦-૦-૦ રૂ. સાડાચાર હજારની ફેસ વેલ્યુના ખરીદ કરીમન. રૂ. જાના-લેખે.

૧૦૦૦૦) ટુકડો નં. ૧) નં. B ૧૨૪૬૧૮.

૧૦૦૦) ટુકડો નં. ૧) નં. B ૧૦૩૪૬૩.

૧૦૦૦) ટુકડો નં. ૧) નં. B ૧૨૪૬૦૭.

૫૦૦) ટુકડો નં. ૧) નં. B ૯૯૭૫૬.

આ નોટો રૂ. શેક. ઓમ. જે. મહેતા મોહનલાલ ભગવાનદાસ ઝવેરી તથા મોતીચંદ ગીરધરલાલ કાપડીયાના નામ પરની તે બેની સહીઓથી નાણાં ચણે તે મુજબની છે.

નોટ:-આ બધી સીક્યુરીટીઓના વાઉચરો ધી બેંક ઓફ ઇન્ડિયાની સેફકરટડીમાં રાખવામાં આવ્યાં છે. તા. ૧૯-૧૨-૧૯૨૭ ના રોજ ૨ નં. ૨૧/૬૪૪ ની મંસ્થાને મળી છે; અને તે ઓરીજીનલ રીસીટ સેફ્ટરી પાસે છે.

(અનુસંધાન ૧. ૪૦૧ થી)

વર્ષે આપવાના, પરંતુ તે સાથે એ પણ કહેવામાં આવેલ છે જ્યાં લગી બંને પક્ષ માની જાય ત્યાં લગી છેવટનો નિર્ણય ન આપવો. આમ અત્ર સંભળાતું હતું. પાલીતાણા દરબાર અને વ્રાહ્મસરોય વચ્ચેની મુલાકાતમાં તેમણે ઉપલી વાત સ્પષ્ટ કરેલ હોય તેમ લાગે છે અને તેથી આ જે પરિણામ આવેલ છે તે બંનેને સતોષકારક ગણી શકાય.

આ લડતમાં જૈન અગ્રેસરોએ જોવા તેવો પાઠ નથી બન્યો, મક્કમ રહી બહાદુરીથી લડી છેવટે વિજયજ મેળવેલ છે, એમ કહી શકાય. તેવી મક્કમતા દેશના બધા અર્થે તેઓ વાપરે 'તો કેવું સાફ?' હા, એક વાત કહી દઉં કે જો-આપણા નેતાઓ ('લીડર')એ, 'જેવી અગ્રેજી કેળવણી હિન્દના યોદ્ધા અગ્રેવાનોએ લીધી છે તેવી લીધી હતી તો પરિણામ સાફ ન આવત, કારણ કે જેમ હિન્દના કહેવાતા કેટલાક નેતાઓ અત્રે આવી સરકારની મહેરબાની મેળવવા પ્રયત્નો કરે છે તથા સરસાધમન દરેક તેવાને વારાફરતી 'લ'ય' કે 'ડિનર' પર બોલાવી મોહ ખમાડે છે, તેવી રીતે જૈનોમાં યથા વચર વખતે ન રહેત એમ માફ માનવું છે. આ લડતમાં શેક કરતુરમાઇ લાલભાઈના તથા રોશી અંબાલાલ સારાભાઈના જેવા તેવા હિરસો નથી તેટલું તો હું કહી શકું.

૩ લડનના જૈનો—પારીસ અને બેટજીવમ નોઈ આવ્યા. ને ત્યાંની મહેમાનગતી આપી આવ્યા; પછી લડનમાં આવતાં આપણને એવી પ્રાન્તિ થાય છે કે મળે આપણે દુરમતોના અણુ ઝોળખીતાના 'કેમ' (છાવણી)માં હોઈએ. અત્ર વસતા હિન્દીઓમાં કોઈને કોઈની પડી નથી, બદકે એક બીજા એકબીજા સાથે વાતચીત કરતાં પણ શરમાય છે. દરેકને મોટાઈ ખપે. હિન્દમાં નાત નાત વચ્ચે જેટલો વેરમાવ નથી, તેટલો અહીં તમોને આવડ પડશે. અહીં જેનો ઝાઝા નથી,

પરંતુ અગ્રેજીમાં કહેવત છે કે 'કાળા વાદળમાં પણ રેણી રેખા હોય છે' તેમ અને જૈન ધર્મને અને જૈન કોમને લીધાવે તેવું એક જૈન કુટુંબ છે અને તે એમ. બી. ઝવેરી એન્ડ કુલ વાળા. શ. માણેકલાલ તથા કાન્તિલાલ બાલાલાઈ ઝવેરી એ બંને ભાઈઓ અમદાવાદવાળા છે. તેમનું કુટુંબ બ્યારે જુઓ ત્યારે જૈન ધર્મનું, જૈનયુગનું આપણને બરાબર જ્ઞાન કરાવે છે.

લડન જોવા પ્રદેશમાં આઠમ પાખી પાળવી, કંદન મળ ખાતું નહિ, દરેક ચીજ ધર્મના નિયમ પ્રમાણે કરવી, પશુસજીમાં લીલાતરી ખાવી નહિ, તે તો તે બંને ભાઈઓથી અને તેમાં પણ કાન્તિભાઈના પત્નિ બહેન નિર્મળા બહેનથીજ બની શકે. મુંબઈ કે હિન્દમાં આવું કરવું પોપાય, પરંતુ બ્યારે લડન જોવા-શહેરમાં કે જ્યાં વર્ષમાં ત્રણ મહિના બેઠા યાત્રાયા કાંઈ પણ શાક ન મળે ત્યારે તે પ્રમાણે વર્તવું તે કાંઈ જેવી તેવી વાત નથી. આવો ધર્મ તો કોઈ વિરક્ષા જ રાખી શકે.

આ બંને ભાઈઓ કેવી રીતે લડન આંખ્યા, કેવી રીતે કામકાજ નંભાવ્યું, કેવી રીતે આખર બાંધી, કેવી રીતે અગ્રેજી શીખ્યા વગેરે વાત એક રોમાન્સિક કથા (Romance) જ કહી શકાય. જેવી રીતે એન્ડ વર્ષવાળા બાઈ હેમ્પ્ડ ઝવેરીએ નંભાવટ કરી, તેવી જ રીતે આ ભાઈઓએ કરી. આથી એમ સિદ્ધ થાય છે કે જે જૈનો બહાર પડવા ધારે તો બહાર પડી ગમે તે કાર્યને સફલ કરે છે. મહેમાનગતીમાં નિર્મળા બહેન કે કાન્તિભાઈ યુનિવર્સિટી ઉતરે તેવા નથી. તેમાં પણ તેમની ન્દાની પુત્રી કે જે ત્રણ કે ચાર વર્ષની હશે તેને જોવાથી તેના મળતાવડા રવભાવથી વિપ્લવન. (?) માંનો દરેક રહેવાથી તેના દાસ બની જાય તેમ છે.

ધણું લખવાનું છે, પરંતુ પત્ર લાંબો થયો તેથી દરે પછી લખીશ.

R. J. U.

“કુકસાઈટ ગ્લાસ”

ગરમીના કીરણોને આંખમાં જતાં
અટકાવે છે અને એટલેજ તે
ઉત્તમ છે.

Heat Rays
Ultra Violet

Can not pass through the glass.

તમારો ચસમો આજેજ કુકસાઈટ કાચનો બનાવો અને તમારી વ્યાંખો જેના ઉપર
જીંદગીનો અને મોજશોખનો આધાર છે તેનું રક્ષણ કરો.

મનસુખલાલ જેઠાલાલની કું.

(જૈન-ચસ્માવાલા)

આખો તપાસી ઉત્તમ ચસ્મા બનાવનારા.

કાલખાત્રી રસ્તા, મુરજમલ લઘુભાઈ જીવેરીની સામે,
મુંબઈ.

અમારા અમદાવાદના એજન્ટ :-

રા. જગશીભાઈ મોરાર

કે અખાલાલ હીરાલાલ પટેલના ઘર પાસે,
માલવપુરા-અમદાવાદ.

આ માસિક અમદાવાદમાં તેમના મારફતે આહવાને પહોંચાડવા ગોઠવાણુ કરવામાં
આવી છે. અમદાવાદના અમારા આહવાને તેમજ અન્ય બધુઓને જણાવવાનું કે
નીચેના પુસ્તકો પણ તેમની પાસેથી વેચાતા મલી રાકશે.

“જૈન ગુર્જર કવિઓ” (પ્ર. ભાગ), “જૈન શ્વેતાશ્વર મહિરાવલિ”,

“જૈન હીરકટરી” ભાગ ૧-૨, “જૈન મંથાવલિ”, વિગેરે.

અમદાવાદના આહવા પ્રત્યે વિશ્વસિ—આપનું લવાજમ હજુ મધી મોકલાયુ ન હોય
તો સત્વરે અમારા એજન્ટને આપી પહોંચ લેવોજી.